קבלה · רבי מאיר בן גבאי

עבודת הקודש (גבאי)

רבנו מאיר אבן גבאי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

עבודת הקודש (גבאי)

רבנו מאיר אבן גבאי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/עבודת-הקודש-גבאי/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 6

חלק א 20

פרק א 20

פרק ב 21

פרק ג 24

פרק ד 27

פרק ה 30

פרק ו 34

פרק ז 35

פרק ח 41

פרק ט 44

פרק י 46

פרק יא 49

פרק יב 51

פרק יג 56

פרק יד 59

פרק טו 63

פרק טז 66

פרק יז 69

פרק יח 71

פרק יט 75

פרק כ 78

פרק כא 82

פרק כב 85

פרק כג 88

פרק כד 92

פרק כה 95

פרק כו 98

פרק כז 102

פרק כח 105

חלק ב 109

פרק א 109

פרק ב 112

פרק ג 116

פרק ד 120

פרק ה 124

פרק ו 127

פרק ז 131

פרק ח 134

פרק ט 137

פרק י 139

פרק יא 145

פרק יב 148

פרק יג 150

פרק יד 154

פרק טו 156

פרק טז 161

פרק יז 167

פרק יח 172

פרק יט 178

פרק כ 184

פרק כא 190

פרק כב 195

פרק כג 201

פרק כד 205

פרק כה 208

פרק כו 210

פרק כז 215

פרק כח 219

פרק כט 222

פרק ל 225

פרק לא 229

פרק לב 232
פרק לג 236
פרק לד 240
פרק לו 248
פרק לז 252
פרק לח 255
פרק לט 258
פרק מ 261
פרק מא 263
פרק מב 269
פרק מג 274
פרק מד 281
חלק ג 284
פרק א 284
פרק ב 288
פרק ג 290
פרק ד 292
פרק ה 299
פרק ו 304
פרק ז 311
פרק ח 319
פרק ט 324
פרק י 331
פרק יא 338
פרק יב 350
פרק יג 358
פרק יד 364
פרק טו 370
פרק טז 378
פרק יז 384
פרק יח 395
פרק יט 400
פרק כ 404
פרק כא 409
פרק כב 414
פרק כג 418
פרק כד 424
פרק כה 429
פרק כו 433
פרק כז 436
פרק כח 437
פרק כט 439
פרק ל 442
פרק לא 445
פרק לב 450
פרק לג 454
פרק לד 465
פרק לה 474
פרק לו 483
פרק לז 488
פרק לח 492
פרק לט 494
פרק מ 496
פרק מא 497
פרק מב 501
פרק מג 503
פרק מד 504
פרק מה 505
פרק מו 508
פרק מז 510
פרק מח 513
פרק מט 514
פרק נ 515
פרק נא 516

פרק נב 517
פרק נג 519
פרק נד 520
פרק נה 521
פרק נו 524
פרק נז 526
פרק נח 530
פרק נט 532
פרק ס 533
פרק סא 534
פרק סב 536
פרק סג 537
פרק סד 538
פרק סה 539
פרק סו 541
פרק סז 546
פרק סח 550
פרק סט 556
פרק ע 561
חלק ד 565
פרק א 565
פרק ב 570
פרק ג 575
פרק ד 577
פרק ה 581
פרק ו 584
פרק ז 587
פרק ח 592
פרק ט 596
פרק י 599
פרק יא 603
פרק יב 606
פרק יג 610
פרק יד 615
פרק טו 620
פרק טז 622
פרק יז 624
פרק יח 627
פרק יט 631
פרק כ 645
פרק כא 648
פרק כב 653
פרק כג 658
פרק כד 661
פרק כה 665
פרק כו 668
פרק כז 674
פרק כח 680
פרק כט 685
פרק ל 688
פרק לא 692
פרק לב 696
פרק לג 700
פרק לד 705
פרק לה 712
פרק לו 716

הקדמה

הלא בהיות הנפש הזאת אשר עשה לנו נורא עלילה מזיו זוהר כבודו אצולה. ומסוד המאורות העליוני' כלולה. בית נתיבות החכמה העליונה נצבה. וממקור הבינה נחצבה. יפעת יקרה מצור הדעת גזורה. וממקבת אור השכל נוקרה. עודנה שם בצרור החיים בסוד היחוד תשיג נפלאות תחזה נוראות במראות הצובאות. בעמדה לפני המלך ה' צבאות. הנה ברדתה לשכון בערפל. הגוף הזה השפל והאפל. הבנוי ומשוכלל מארבע יסודות תחתונים : כמו שהנפש נכללת מהארבעה העליונים. משתוקקת לאמר מי יתנני כירחי קדם שמחת גילי. בהיות סוד אלוה עלי אהלי. מתנועעת תמיד בגלגלה. מול המקום אשר היה שם אהלה בתחלה. כי טבעה כן חייב כטבע כל דבר המשתוקק ונכסף ללכת להדבק במינו. וזה אמנם יגיע יראה בהיותה עוסקת בדברי' ההם אשר הירגלה ועודנה בהיכלה העליון. ואחר אשר זבד האלהים את האדם זבד טוב לכוננו בתבונה עליונה. זאת העצה היעוצה לראות את עצמו כגר בארץ נכריה ולחגור בעוז הצדק מתניו לשוב אל אדוניו אשר שלחו לעשות מעשהו ולעבוד עבודתו מתנועע תמיד אל מול תכליתו אשר בא שמה להשלימו ולשוב אל מקומו וסמך לזה דרך רמז כצפור נודדת מקינה כן איש נודד ממקומו והכוונה כצפור הנפש כאשר חכמים הגידו בסוד אמרו אשר שם צפרים יקננו אמר כי הצפור כשנודדת מקינה הנה היא משתוקקת אליו ומתנועעת לשוב שם בעניין שאמרנו למעלה בסוד הנפש כן האיש אשר בו הנפש הזאת והוא נודד ממקומו ומדרגתו שהוא בעליוני' צריך להתנועע תמיד לשוב אליו וחכמי הסתרים אמרו כצפור זו היא השכינה. נודדת מקינה ירושלם. כן איש זה הקב"ה נודד ממקומו עמה לשמרה מרשות זר כדכתיב אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן וגו' כביכול כגר בארץ אחרת משתוקק לשוב למקומו אלא שאין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין כי מסר המפתח ביד ישראל והיא התשובה שבה נפתחים שערי עול' הרחמי' גאולה עליונה המוציאה עבדי' לחירות כי יש כח בנפש לעורר הדברים העליוני' בהיותה שוכנת בתחתוני' אם תוציא יקר מזולל יתעורר המאור העליון לעומתו כאשר היתה באמנה אתו. ודהע"ה אשר היה משתדל כל ימיו בתיקון העליון בסוד ויעש דוד שם אמר גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך. והוא שהקרי' לבאר יפה באמרו גמל על עבדך אחיה ואשמרה דברך. ופירושו בתשוקתו לעשות שם ולגלות את לבו כי זה כל חפצו וישעו ולא יפנה אל זולת זה ולא ישאל ולא ינסה על צרכי עצמך כלל כי אם כל כוונתו בצרכי גבוה כי כן דרך העובר השלם לזה הקדים ואמר גמל על עבדך והכתוב יוסב סופו לראשו כלו' אני מבקש מחסדך שאשמרה דברך וזהו הגמול והשכר שאני מבקש ממך על עבודתי לא

זולת כטעם ששכר מצוה ואלה הם החיים האמתיי' שאני שואל שאחיה וכוונתו בזה לתקן ולעשות השם כי היה יודע כי אל זה התכלית יפנו השלמי' כי אליו יכלו כל התכליות כי זה השלמת הרצון העליון ולהיות זה כן לא יתעסקו בצרכיה' ולא ישאלו לעצמם ולהורות שהדרך אל זה התיקון הוא התורה ומצותיה וסתריה' וטעמי' שהיא נשמת התור' בקש על זה באמרו גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך כי זה אשר יעורר השלם לעבוד לזה התכלית וממנו יעמוד על הכוונה בעבודה לא בזולת זה ואמר גל עיני שהוא לשון גלוי להורו' על מה שכתבנו כי הנפש בהיותה בעליוני' מתעסקת בחכמה ומשגת השגה נפלאה בייחוד הנעלם ויודעת ומכרת את בוראה ידיעה ברורה והכרה אמיתית ובעניין שאמרו ז"ל בפרק המפלת ונר דלוק על ראשו וצופה ומביט מסוף העול' ועד סיפו והנר משל האור הבהיר שהיא מתלבשת בו ונכללת ממנו אשר מתוכו צופה ומביט והיא ההשגה והידיעה בייחוד שהוא מסוף העול' ועד סופו ראשית המחשבה וסופה ומזה עומד על סתרי התורה וטעמיה המופלאי' וכמו שאמרו שם ומלמדין אותו כל התורה כולה שנא' ויורני ויאמר לי וגו' ואומר בסוד אלוה עלי אהלי. בגיחו מרחם משכחין ממנו כל מה שראה וידע והשיג והיא אמרם שם וכיון שיצא לאויר העול' בא מלאך וסטרו על פיו ומשכח ממנו כל התורה לטעם שאבאר בספר זה בס"ד לסוד זה אמר שיגלה עיניו אשר נסתמו אז מגיחו לרחם להביט הנפלאות ההם אשר ידע והשיג ואח"כ נפלאו ונסתמו ממנו ואמר ואביטה שיהיה גובר עליהם ומשיגם ולא יגבהו ממנו ואין הבטה כי אם מלמעלה למטה יהיה שואל זה מחשקו לתקן ולעשות השם לפי שאין דרך לו כי אם בהשיגו נפלאות מתורתו כי בזלת זה לא יתכן כי סתרי התורה וטעמיה שהיא החכמה האמיתית הם מדריכי' אל התיקין ההוא ומהם יעמוד השלם על הרצון העליון שהוא הייחוד כמו שיתבאר בספר זה בס"ד . ולהיות זאת הכוונה בבריאת האדם ובואו אל זה העול' כי לולא זה הנה נכרי יחשב בארץ אחרת כי ארצו ומולדתו בעליוני' ולא בא להיות גר בארץ כי אם להשלי' הרצון העליון.

והנה הייחוד אין לו קץ ותכלית והעסק בהשלמתו צריך שיהיה באין סוף והדרך לו היא התורה וקיום מצותיה על הדרך אשר כתבנו ויתבאר עוד בס"ד והחטא הקדום גרם שבתו הבית מעט וזמן קצר ואיך ומה אם כן יושלם התכלית אשר נברא בעבורו לזה שאל ואמר גר אנכי בארץ כי מתושבי העול' העליון אני ולא באתי הנה להשתקע כי אם לגור ולעשות רצון קוני נבראתי וסופי לשוב אל ארצי ואל מולדתי ואיך אם כן בזמן קצר אשלים הכוונה כי לא אדע את עתי ויום נסעתי והיום קצר והמלאכה מרובה לכן זה חסדך אשר תעשה עמדי כי הגורם אל תשלום הרצון אל תסתירהו ממני וזהו אמרו אל

תסתר ממני מצותיך. כי בהם הייתי מתעסק בהיותי בעליוני' ועם שבאתי בארץ נכריה לא אלך בנמוסיה להמיר עול' עומד בעול' חולף כי אם להיות גר ולזה תהיה מלאכתי מלאכת שמי' כאשר הייתי באמנה אתו.

ואמנם לא תתכן העבודה ולא תושלם כוונתה כי אם בארץ הלזו והייתי גר בתוכה בי לזה נברא זה העולם להיותו מקו' העבודה ועל הכוונה אשר כתבנו אשר נוליד מכל זה כי מעשהו בחול שהוא העה"ז כמעשהו אשר עוסק היה בו בשבת שהוא העול' העליון וכמו שכתכנו והכוונה בו כפי תכלית המכוון בבריאת העה"ז שהיה להשלים הרצון העליון אשר א"א להשלימו כי אם בו שהוא עולם המעשה ורמז לזה אמרם ז"ל עליו חומרי מקו' שיצא משם וחומרי מקו' שהלך לשם. וזה סוד והוצאת המחשבה לידי מעשה וידוע כי המעשה הוא סוף המחשב' ותשלומה וכשהעובד השלם עובד על זה הדרך הנה הוא מייחד ראש המחשב' עם סופה ולזה היה הצורך גדול בבריאת העול' להוציא בו המחשבה העליונה לתשלום הפעולה והמעשה כנגד סוף המחשבה העליונה כי העה"ז נברא בה"א והעה"ב ביו"ד וצריך להראות ייחודם בפועל והוא המעשה הנרצה כפי המכוון במחשבה ההיא שהיא ראשית המעשה והנה הטוב והרע היו מעורבי' במחשבה ההיא ובא והרצון לבררה והוקבע הטוב במקומו והרע במקומו וכשהובררה במחשבה נודע ונראה שהטוב היה העיקר והחושב במחשבה ההיא והרע היה התפל והגר וכל זה סוד נעלם גנוז לא יושג כלל כי אם ליושבים לפני ה' ובהמשך אלו ההפכים אל עולם המעשה היו הדברים בהפך כי הטוב הוא התפל והגר והרע הוא העיקר והתושב כי מצא מין את מיני' ונעור והטוב והשלם בהיותו משלים המחשב' במעשה הנה מורה בעצמו שדעתו על ארצו ומולדתו שהם המחשבה ההיא ויסוב אליה כי כל הימים אשר חי חוץ ממנה נחשב כגר ועושה את עצמו תפל כי לא בא הנה כי אם לגמור את מלאכת המחשבה ההיא לעשות את מלאכת המלך וסוד זה אמרו גר אנכי בארץ וגו' והרע והחוטא ההולך נגד המכוון במחשבה ההיא הנה היא התושב בארץ והכל זה לעומת זה עשה האלהים בחכמה ומסר הכל ביד האדם להיותו פקיד נגיד ובענין הנה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת הרע ואח"כ באר מדרגת הטוב והנמשך ממנו ואמר אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלהיך ללכת בדרכיו וגו' וחיית ורבית יברכך ה' אלהיך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה וידוע כי כל זה לא יתבן אלא בארץ אבל הכוונה לומר עם היותך גר בארץ תזכה לכל זה אלא שזכות ארץ ישראל גדול מאד שהיא כנגר סוף המחשבה ההיא אשר בא הנה להשלימה ואח"כ באר מדרגת הרע והנמשך ממנו והוא אמרו ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת וגו' הגדתי לך היום וגו' לא תאריכון ימים

על האדמה כלומר לא תמשך כוונתך שהיתה להיות תושב ועקר באדמה. ואח"כ שב על שני אלה ההפיכי' ושם החלק הטוב והמנה היפה לפניהם כלומר מעצתי שתבחרו לכם במנה היפה והוא אמרו ובחרת בחיי' להודיע כי הטוב היה עיקר הרצון והמחשבה ההיא ואמר למען תחיה אתה וזרעך כי מבחירתם בחיי' ההם שהוא הטוב שהיא האהבה את ה' ולכת בדרכיו כמו שזכר למעלה ימשכו החיים לך ולזרעך כי טבע הטוב ההיא כן חייב ובלבד שיהיו על הכוונה המכוונת בהם מן המחשבה ההיא והוא לאהבה את ה' אלקיך וגו' וכשתהיה העבודה על זאת הכוונה הנה היא הוראה על שבעלה גר בארץ ולא בא הנה כי אם לעשות רצון קונו ועל ידי העבודה בכוונה הראויה יתייחד השם הגדול בכבודו והיא האהבה האמיתית שהוא הייחוד כמו שיתבאר בספר זה בס"ד ועם שקצרה יד השגתינו למצא טעם ולדעת איך ימשך ויבא זה הייחוד מזאת התורה ומאלו המצות ידענו נאמנה כי הם הגורם הגדול אליו והוא עם שלא השגנו הסבה כי השגנו תועלתו בחוש כי כל האושר וההצלחה לגוף ולנפש באים ונמשכי' מן הייחוד הזה ע"י העבודה והוא שבאר יפה באמרו לאהבה את ה' אלקיך לשמוע בקולו ולדבקה בו כי הוא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה כי אם גר הוא בעיניו הנה תושב ועיקר יחשב בהשלימו מה שבא להשלי' ונתן עוד מופת ראיה על זה מהאבות הקדושי' אשר היו גרים בארץ. אברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם. ביצחק נא' גור בארץ הזאת. יעקב אמר ימי שני מגורי. והשלימו המחשבה וזכו אל האושר וההצלחה הנמשך ממנה ע"י עבודתם והוא שסיים אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם. ושלמה ע"ה ברוח הקודש חקר מזה הענין אשר כוונתינו אליו בזאת ההקדמה והוא אמרו כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה יאמר כי לאדם שהוא עיקר הבריאה המשלי' הכוונה והוא אשר השתדל להוציא אל הפועל הטוב והשלמות ההוא אשר נכלל ממנו בהיותו לפניו באוצר הכבוד ואחר אשר בא לטהר סייעוהו ונתן לו החכמה והדעת אשר היה מתעסק בהם ועודנו שם ובגיחו מרחם השכיחוהו ממנו והראיה כי החכמה והדעת הם אותם עצמם כי השיג בהם השמחה והערבות בעמדו על אמתתם והשמחה והערבות ההוא אשר היה לו בהיותו עוסק בחכמה ובדעת בעליוני' הופיעו עליו בהיותו עוסק בהם בתחתוני' עד שזה גרם לו עוד מדת ההסתפקות ולא יעזב מהם לפנות אל רהבים ושטי כזב והם קנייני העה"ז. וירמוז עוד כי החכמה והדעת ההם גורמי השמחה והערבות למעלה והוא עניין היחוד וכענין אמרו בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני וכתיב חכם בני ושמח לבי כי החכמה האמיתית הוא הדעת את השם והשכל אותו ואת ייחודו והמוציא את ימיו בזה משמח את הלב העליון והרי זה השליה הטוב אשר נכלל ממנו

והוא שכרו. ובהפכו אמר ולחוטא נתן עניין לאסוף ולכנום יאמר כי החוטא והוא אשר החטיא הכוונה והשליך אחרי גוו מה שראה בהיותו בעליוני' והלך חשכי' ונפתה אחר תאוותיו ועזב מדת הטוב אשר ראה וידע ולא השלימו ואחז לו מדת הרע הנה היה שכרו כי נתן לו הרע ההוא אשר נפתה אחריו עניין והוא עסק במה שיכלה את ימיו ויוציאם ללא תועלת והוא לאסף ולכנוס מיני העושר והקנייני' הנמשכי' מהרע ההוא אשר בהם מפתה מסית ומדיח את העולם לצודם ולחפשם ברשתו למען לא יתנו לב אל אחריתם וידוע לחכמי לב כי שנים אלה הם קצות הארץ הידועה באמרו אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ וכל אחד מאלה הטוב והחוטא נמשך אחר קצו זה נמשך אחר קץ הימין והוא שנא' בו אורך ימים בימינה. וזה נמשך אחר קץ הימים והוא שנא' בו בשמאלה עושר וכבוד כי הצד ההוא ממשיך את הבריות אחר העושר והכבוד כדי שיתעסק בו ולא יעזבוהו ולזה מושכם אחריו להרחיקם מהטוב וגורם להם לכפור בעיקר והוא אמרו במקום אחר פן אשבע וכחשתי כענין כחשו בה' ויאמרו לא הוא וכתיב וישמן ישורון ויבעט כל זה הרע גורם להם הצד ההוא בהיותו מושך את הבריות אחר עושר הכוזב ומרחיק אותם מן העושר האמיתי שהוא הדבוק באור העליון המאיר הוא השמן הטוב היורד על הראש והיין המשמח אלהי' הוא המשומר בענביו ששת ימי בראשית כידוע לאשר זכו אליו ועליו אמר שלמה אוהב יין ושמן לא יעשיר כלומ' האוהב האושר העליון האמיתי הקיים ומבקש להדבק בו והוא היין והשמן שהזכיר לא יעשיר אל יבקש לו העושר המדומה הכוזב שהוא עושר העול' הזה ההוא הנמשך מהצד הרע ואל ירדוף אחריו כי ברדפו אחר זה יאבד את זה וישאר קרח מזה ומזה כי גם העושר ההוא אשר אסף וכנס לא לו יהיה כי לתת לטוב לפני האלק' עמל בו וגדלו וזה דין צדק ובו כוונה נפלאה והוא כי ההתעסקות בחכמה ובדעת על הדרך אשר יתבאר בחלק השני מזה הספר בס"ד הוא הגורם אל כל מיני האושר וההצלחה ואיך ימשך זה בזולת ההתעסקות שהרי אין להפסיק ולהניח חיי עולם לעסוק בחיי שעה אמר כי לא קצרה היד הנפלאה להביא גם אשר לא שאל בזולת התעסקות ועמל בו כי החוטא יאסוף ויכנוס והטוב יאכל בענין אמרו יכין וצדיק ילבש כי בשלו הוא זוכה וזה כי העוסק בחכמה ובדעת כל עולם כלו כדאי הוא לו כי לא נברא כי אם לצוות לזה והחוטא אשר החטיא הכוונה העליונה ופנה לאסוף ולכנוס גנוב הוא אתו ואשר לו נתכנו עלילות ישבר מלתעות עול ויוציא את בלעו מפיו ויתננו לאשר הוא לו.

ויש עוד לב וענין נסתר תחת קליפה זו מגואלו וקרוב אליו וזה כי כבר רמזנו היות הנפש רשומה וכלולה מהחכמה והדעת ולא באה אל זה העול' כי אם להשלים הכוונה בהם

ולהוציאם מהכח אל הפועל כפי הרצון העליון והחוטא אשר לא שת לב אל זה ולא השלימו הרי הרושם ההוא בו לבטלה ומה יהיה ממנו האם נאמר כי לאין חשב זה אי איפשר כי אין בדברים העליונים דבר לבטלה וחלילה . ואם נאמר כי ילך אחריו וירד שאולה גם זה לא יתכן כי מי נתן כהן בבית הקברות והאמת בזה כי הטוב והשלם ההוא אשר השלים בכוונה והוציא לאור הרושם ההוא יזכה ברושם ההוא אשר בנפש החוטא אשר לא הוציאו לאור ולזה רמזו ז"ל באמר' זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע לא זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם והוא אמרו גם זה הבל ורעות רוח כי הלך אחרי ההבל והוא הצד הרע ההוא אשר נפתה אחריו הנקרא הבל רע ויהבל כי נפל בו ושב אליו כי בשלו הוא זוכה והוא שברון רוח כי נתפשט מהטוב והשלימות ונשאר ריקן וההבל ההוא נתלבש בו ושברו ווה אמרו ורעות רוח לשון תרוע' בשבט ברזל והנה נשאר קרח מכל. לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים. אמר כי לכל ההפכים והשנויים אשר נמשכים אחריהם הטוב והחוטא שהזכיר כל אחד כפי מה שהוא וכפי מה שהכין עצמו יש זמן מקור אחר בו נזמנו כלומר נמשכו ממנו וכל העתים שבהן נכללו כל ההפכים שיזכיר חפץ אחד להן מרצון אחר מיוחד היו כלם ואם העתים משונות הרצון לא תשתנה כלל והשנוי הוא לפי הבנת המקבלים כי מי שהכין עצמו אל הטוב הנה הוא יתעורר וישרה עליו וכן מי שהכין עצמו אל הרע והן העתים המתחלפות שיזכיר כי אין טוב או רע מתעורר למטה שאין לו שורש ועיקר למעלה ומתעורר לקראת דוגמתו שמתעורר למטה וכל ההפוכים תחת השמים הידועים שמשיו של הקב"ה והוא השמש שיזכיר במקומות הרבה מספר קהלת תחת השמש ותחת השמים בהם הוקבעו כל ההפוכים והשנויים ההם בסוד עץ הדעת טוב ורע העתים הטובות מצד הטוב שבעץ ההוא והעתים הרעות מצד הרע שבעץ ההוא כי למעלה ממנו אין שנוי ולא שום הפוך ולעיקר זה יש מקום אל הטוב והשלם וכן יש מקום אל הרע והחוטא כל אחד ימשך אחר המקום אשר ירצה כי כל אחד מהם כלול ומשוכלל משני הצדדים ואין לשום אחד מכריח על מעשיו כי הטוב והשלם ימשיך עצמו אחר עתו של צדיק יסוד עולם שהוא עת טובה והוא שהתחיל עת ללדת שהיא הטוב והמציאות והחוטא ימשיך עצמו אחר עת רעה תמורת האשת חיל עטרת בעלה שהמות והרע בא משם וכן כלל העתים שיזכיר מדבר והפכו ומטוב ורע כלן הן כ"ח עתים נאחזות בעץ הדעת טוב ורע העתים הטובות מצד הטוב שבו והעתים הרעות מצד הרע שבו והכל הולך אחר החתום שחתם כל העתים בשלום באמרו ועת שלום שהוא חותם הכל עת מיוחדת בשלום והוא הייחוד השלם הרי הכל נכלל בטוב ובשלימות ואל זה צריך שתהיה כוונת העובד השלם להשיב כל הדברים אל הטוב

והשלמות שהיו בו בהיותם במחשבה שבהיותם שם קודם שיתפשטו היו כאחד בשלמות אחד בלי שום הפוך ואלו החיים הם חיי השלם אשר ישתדל בהם והם לכלול הרע בטוב עד שיהפך כלו לטוב וזה סוד ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע צריך לכלול שניהם באהבה שהוא סוד הייחוד כמו שיתבאר בזה הספר בס"ד. אח"כ נעתק לחקור על התכלית האחרון המכוון בעבודה שהם החיים האמיתיים אשר בהם ישתדל העובד השלם לא בזולתם. והוא שהתחיל ואמר מה יתרון העושה באשר הוא עמל. והניח זה בדרך שאלה ותשוכה אמר מה היתרון בהם מכל המעשים אשר ישתרל העושה ומה הוא תכליתו בהם וסוף כוונתו אשר יאמר עליו שהוא היתרון האמיתי והמעלה כי באופן אחר יהיה יגיעו ועמלו לריק ולבהל' ולא ישאר בידו מאום' מכל עמלו ואמר על התחלת הכל העושה כי הוא תחלת ההתעסקות וראשיתו כי עדיין לא בא אל טובו וגמר שלמותו וכשהוא בשלמותו ובא אל תכליתו הוא הנקרא עמל דבר שלם והוא שסיים באשר הוא עמל. והכוונה לומר כי מראשית ההתעסקות ועד סופו צריך שתהיה כוונת העושה אל התכלי' המכוון שירמוז עוד בדבריו כמו שיבא. ואין מה יתרון זה כראשון כי הראשון בא להחביל המעשה והעמל אשר יעמול האדם תחת השמש הידוע שהוא המקום שאין בו יתרון ושלימות כידוע לחכמי לב. ומה יתרון זה בא לחקור מהמעשה והעמל אשר יעמול האדם למעלה מן השמש התכלית האחרון והיתרון והשלימות שצריך העמל לפנות אליו מה הוא ולפיכך הניחו סתם. ראיתי את הענין אשר נתן אלקים לבני האדם לענות בו. זו היא תשובת השאלה שהניח אמר ראיתי את העניין הוא סוד התפשטות המחשבה אשר נתן אלקים לבני האדם שמסר בידם כח ההתעוררות והייחוד מלמטה לעורר כנגדו למעלה בכחות השם הגדול לענות בו זה לקראת זה בעניין אענה נאם ה' אענה את השמי' וגו' כי עניית העליוני' תלוי בהתעוררות התחתוני' ויכלול עוד במשמעו ענין קלוס וענין עדות בענין כל פעל ה' למענהו. ואמרו ז"ל לעדותו ולקלוסו וכמו שיתבאר עוד בזה הספר בס"ד. אח"כ באר איכות זה וסודו אמר את הכל סוד יסודו של עולם עשה ותקן יפה בעתו עתו ודאי עתו של צדיק והוא ענין הייחוד השלם מצד כוונת העבודות והוא אמרו גם את העולם סוד עולם השמטה נתן בלבם והיא כוונת הלב לייחד צדי"ק בצד"ק. ואע"פ שזהו ענין הקרבנות והעבודות והתפלות שעושים פעולה גדולה כזאת להמשיך הרצון העליון ולייחד ראש המחשבה בסופה אמר כי עם כל זה לא תודע סבת זה איך ימשך זה הייחוד בהתעוררות העבודות ואין סכלות הסבה מעכב בזה והוא אמרו מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלקים מראש ועד סוף כלומר לא ידע האדם ולא ימצא אי זו סבה הוא שיבא ע"י כוונת הלב בעבודה ייחוד השם

הגדול בכבודו אבל אין שום ספק שהעבודות ומעשה המצות יסבבו זה הייחוד כשהן נפעלות בשלמות הכוונה עם שלא השגנו סבת העניין ועל כן אמר ידעתי כי אין טוב בם בכל המעשים כי אם לשמוח כי אם לפעול איתם במדרגת השמחה העליונה כד"א ושמחת עולם על ראשם לתקוע שם הכוונה ולעשות טוב לתקן ולחבר בה מדת הטוב והוא הייחוד השלם ואין טוב אלא צדי"ק אילו הן החיים האמיתיים שחייב השלם לחיות והוא תיקון השם הגדול בכבודו בזה צריך להוציא ימיו והוא אמרו בחייו. אח"כ באר הסבה המסבבת כל זה השלמות באמרו וגם כל האדם שיאכל ושתה ואמרו עליו במדרש והלא כל אכילה ושתיה שנא' במגלה זאת בתורה ובמעשים טובי' הכתוב מדבר ע"כ.

הנה באר כפי זה כי התורה והמצות יעוררו הייחוד ולזה הוציאם בלשון אכילה ושתיה כי הייחוד למעלה ותיקון השם הגדול בשלמות הכוונה היא האכילה והשתיה הוראית והוא הבהקת האור העליון להטיב ולהדליק הנרות ולהצהיל הפנים העליוני' והוא אמרו וראה טוב בכל עמלו כי זה תכלית העמל אשר יעש ' ויעמול העובד השלם ואליו יפנה בכל עמלו ואליו יכוין בכל מעשיו והוא שישתדל לצורך גבוה שהוא הייחוד הנזכר בלבד לא לצרכו ולעקר זה ויסודו נתן אלקים לבני האדם העניין הנזכר לענות בו והוא שאמר מתת אלקים היא ובו חתם תשובת שאלתו והיא סוף חקירתו ברוח הקדש להודיע כוונת העבודה ותכליתה האחרון שהוא לצורך גבוה וכי אלה הם החיים הנאמני' חיי העובד השלם כל זמן גרותו בזה העולם וזה פרי התורה ומצותיה וכוונת הבריאה ובזה משלים הכוונה ומוציא הכח העליוני הרשום והנטוע בנפש לפועל כי באה רשומה מן הייחוד כי שם היה מקומ' ובעסק התורה והמצות תמלאנו בפועל בכוונה הראויה ועל הדרך שכתכנו. ולפי שבאה כלולה מן הייחוד ונרשמו ונצטיירו בה כ"ב אותיות התורה בסוד לכן י"ש כ"ב עמך הלילה וגם בנרתקה שהוא הגוף נאצלו לכן ישכח וספק ביד העובד השלם לעורר הדברים העליונים ולהמשיך הרצון העליון וליחד ראש המחשבה העליונה בסופה בתפלתו ועבודתו ולסוד זה נברא בצלם ודמות ונתקן בתקון האדם הגדול, וכמו שיתבאר בזה הספר בס"ד ולזה יש בו כח להשיב כל הדברים למקום אצילותן ולסגלם שם אחר שבא רשום וחתום בחותמם וחוזר ומעוררן ממקורן וממשיכן כי כל הדברים חוזרין חלילה להורות שאין הפסק לייחוד וכל הדברים שבאו משם חוזרין שם ולזה יש כח ביד העובד השלם להחזיר הדברים שבא רשום ומצוייר מהם למקומן וסגלם שם והם התורה והמצות שבא כלול מהם ומחזירן למקו' ההוא אשר הביאם משם להשלים ולתקן הייחוד כשמשיבם בשלמות ההוא אשר כוון בהם ואז נעשי' סגולה נפלאה ובאלה הדברים רבה מה הדבורה הזאת כל מה שהיא מסגלת מסגלת לבעליה כך כל מה

שישראל מסגלין מצות ומעשים טובים הם מסגלים לאביהם שבשמים ע"כ. ירצו ע"ה להודיע כי המצות צורך גבוה לא צורך הדיוט בלבד וזה סוד העבודות והתפלות. ובפרק החולץ מפני מה היו אבותינו עקורים מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים ע"כ. ובפרק ואלו נאמרין מנין שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים שנאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם ופי' רש"י ז"ל ושמו את שמי תלה הכתוב הדבור בהקב"ה להיות ברכה זו צורך שומת שמו על עמו ולא עשאה צורך ישראל אלא צורך המקום ע"כ.

ובין היתה כוונת הרב ז"ל להעיר על הסוד הנעלם המכוון או לא מ"מ למדנו מדבריו כי שימת השם על ישראל הוא צורך המקום ודומה לזה הוא שאמרו חכמי האמת שכינה בתחתונים צורך גבוה והסוד הנסתר בזה הוא כי בזמן שישראל עושין רצונו של מקום ועוסקים בתורה ובמצות לשמן הם מייחדים שמו הגדול ומקרבין כחותיו זה בזה ומקשרים אותם בקשר אמיץ מיוחד בייחוד אחד עד אין סוף והפרי הנמשך מזה הייחוד כי השכינה סוד ה"א אחרונה שוכנת ביניהם ובתוכם למטה וזו היא סגולת פועל התורה ועסקה ומעשה המצות ובזה העולמות שקולים ומיוחדים לאחד להעיד על אדון יחיד ובורא אחד כי שרות השכינה בתחתונים סבת ייחוד כל העולמות ושקולן יחד והוא ייחוד עליוני' ותחתונים וכשהעולמות על מערכה זו בסבת שרות השכינה בתחתונים הנה אם הבנים שמחה מעטרת למלך שהשלום שלו עטרת תפארת כחתן יכהן פאר וזה סוד צאנה וראנה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה אמו ביום חתונתו חתונתו ודאי חתן וכלה מתייחדים כי החתן נמשך ובא עד מעון הכלה בסוד השמים כסאי והארץ הדום רגלי שמים וארץ בייחוד אחד ובשקול אחד וזה סוד ביום חתונתו כי העטרה תלויה בחתונו וביחודו עם הכלה זה סוד וביום שמח לבו ודאי נמצאו ישראל הבנים בניו סבת כל זה הטוב והשלמו' בעשותם רצון אביהם שבשמים ומזה הצד שכינה בישראל צורך גבוה והוא סוד השם המושם על בני ישראל שהוא צורך המקום וזה סוד והאר פניך על מקדשך השמם למען אדנ"י ליודעי הסתרים ואם ח"ו אין ישראל עושין רצונו של מקום ועוברים ברית התורה וחוקה מפרידים אלופו של עולם מהכלה כנסת ישראל וגורמים סלוק השכינה מן התחתונים והבניינים נהרסים והעולמות קטטה ביניהם כי נפרדו איש מעל אחיו בהסתלקות השכינ' מביניהם ובהסתלקה מן התחתונים גם אם הבנים סוד שכינה עליונה מסתלקת מן העליונים ואך חלק וזהא אמרם ז"ל במדרש איכה רבתי בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפים כח בגבורה כד"א באלקים נעשה חיל ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה דכתיב צור ילדך תשי ע"כ. ובספרי צור ילדך תשי כל זמן שאני מבקש להטיב לכם אתם מתישים כח של

מעלה ע"כ. ולרמוז לנו שהברכות צורך גבוה אמרו פ"ק דברכות ישמעאל בני ברכני וסודו יתבאר בספר זה בס"ד ובשבת פרק ר' עקיבה בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרי' לאותיות אמר לו משה אין שלום בעירך אמר לו כלום יש עבד שנותן שלום לרבו אמר לו היה לך לעזרני מיד אמר לו ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר ירצו ע"ה להודיע כי זה העניין קשה עד מאד לא יפול תחת רשת שום שכל והוא כי לו ישער שכל האדם שיהי' תקון העליון מסור ביד התחתונים ושיהיו העבודות והתפלות צורך גבוה לולא שגלה הקב"ה הסוד המפלא הזה לאדון הנביאים עד שתמ' הוא על זה והוא אמרם קושר כתרים הוא קשר וחבור וייחוד האותיות סוד כחות השם המיוחד זה בזה ואותיות מלשון אתא בקר כי בקשר הכתרים האור והשפע בא תמיד ואינו פוסק ועל זה בנו הכחות ההם בשם אותיות על כי באים זה לזה ומתייחדים זה עם זה והם הם האותיות והתורה היא נארגת מן האותיות והכל נאצל ובא מן הכחות ההם ולזה כנום בשם אותיות להודיע נאמנה כי היחוד שהוא צורך גבוה תלוי בעסק התורה וקיומה כי זה הוא הגורם הגדול אליו ובטול התורה גורם הפסק המעיין ופרוד הייחוד ולזה אמר אין שלום בעירך כלומר בשהשלום יהי' מסולק מעיר אלקינו מצד לקלול הבריות ועברם על התור' לזה אני מרא' אותך איך ובמה' לתוקן זה והוא בקשר הכתרים וייחודן מצד הטיבם מעשיהם ושובם אל דרכי התור' וקיום מצותיה ובזה יתוקן הלקלול ההוא אז בשמעו זה תמה ע"ה ואמר כלום יש עבד כלומר איפשר שהעובד השלם יהי' זה הכח בידו זה פלא ועוד איך ימשך זה מזה וכמו שכתבתי למעלה ומקובל היה ע"ה שהתפלות והעבודות יעוררו הרחמים אלא שהעיר שאלה דרך תימ' כדי שתבואהו התשובה על נכון מפיו ית' ויהי' נאמן בקבלתו אז השיבו ואמר לו היה לך לעזרני כלומר הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם לעזרו בפעולתו ואם אין סבה לזה איך ימשך זה מושגת לא יעדר העוזר והפועל לסכלות הסב' ואיפשר שהוא ית' גלה סודו לעבדו נאמן ביתו מיד אמר לו כלומר כשחטאו ישראל הוצרך משה אל הלמוד ההוא והעצה הנכונ' אשר יעצהו ואשר הורהו דרך תקון אל קלקולם לקרב מה שהרחיקו ולהשיב נדחים אשר בעונם הדיחו וכמו שיתבאר סוד זה יפה במה שאמר ועתה יגדל נא כח אדני ובהזכרת המדות ההם שהזכיר בהתפללו בעדם ובתשובתו ית' אליו באמרו סלחתי כדבריך ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ והכל מתוקן ומבואר לחכמי לב ואמרו ע"ה כאשר דברת לאמר לומר כי אתה המורה דרך למצוא פחח סליחה ולמדתני סוד התפלה והבקשה בה תעתר ולולא רצונך למחול ולסלוח לא נדרשת ללו שאלוך: ובמציעא פרק המקבל ושכב

בשלמותו וברכך יצא הקדש שאין צריך ברכה ולא והכתיב ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך אלא אמר קרא ולך תהי' צדק' מי שצריך צדקה יצא הקדש שאין צריך צדקה ע"כ. הנה כי דבר גדול וסתר נפלא דברו ע"ה בסוד המצות כי הם צורך הקדש כלומר צורך גבוה שהרי אמרו יצא הקדש שאין צריך ברכה והקשו עליו ממה שכתוב וברכת את ה' אלקיך כי מה עניין זה לזה אלא ודאי משמע שהכוונ' בהקדש גבוה ואמרו שאינו צריך צדקה כי המצות נתנו להדיוט כדי לזכותם כי היטל עליהם מה שילך לפניהם דכתיב והלך לפניך צדקך כי הם צריכין צדקה והזכות יצא הקדש שאין צריך צדק' מכלל דברכה צריך וזה צורך גבוה מן המצות והעבודות שהם גורמי' לאצילות האור והמשכת הרחמים והשפע ממקור ההויה וזה סוד אמרם ולא והכתיב ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך ואם כן הקדש צריך ברכ' כי התפלות והברכות מעוררות הרחמים והשם הגדול מתברך. ובפ' הי' קורא אשרי אדם שגדל בתורה ועמלו בתורה ועוש' נחת רוח ליוצרו. והכוונ' כי וירד מתרגמינן ונחת והוא סוד הורדת הרצון ורוח הקדש על הראשי' העליוני' ומשם נחת רוח ורצון וברכה אל היוצר וכל זה בעסק התור' וקיום מצותי' לשמן והוא על הדרך והכוונ' שיתבאר בזה הספר בס"ד. זו היא דרך החיים האמיתיים אשר יחיו העובדים הנאמני' כל הימים אשר הם גרים בארץ עד שובם אל ארץ החיים עיר מולדתם כי כבר הוציאו אל הפועל השלם הרושם והציור אשר הביאו משם הוא סוד הייחור אשר הביאוהו בכח בנפש' והשתדלו באלה החיי' עד שהוציאוהו אל הפועל והשלימו תכלית' והכוונ' בבריאת' הלא הוא הדעת את השם הנכבד והנורא גם בדעת כלו את ימיהם ובו השלימו את נפשם והוא הנכסף אל השלמים כי יודעי נאמנה כי בזולת זה אין שלימות ואין תכלית נשלם וגם בלא דעת ההוא נפש לא טוב ועליו צוה והזהיר עובר השם דוד מלכנו משיח אלה יעקב לשלמה בנו והוא אמרו ואתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו. ודע את אלקי אביך הכוונה שישתדל כל ימיו בכל דרכיו אשר יפנה לקרב הדעת סוד תפארת ישראל וליחדו בה"א אחרונה שבשם הגדול סוד אלקי דוד כי זה תכלית העבודה ופרי כל התורה והוא אמרו ועבדהו כי זה הוא הייחוד האמיתי השלם הנדרש מן היצורי' כלם אשר לזה התכלית נבראו והוא ההצלחה והאושר שאין למעלה ממנו וזה כל האדם וכל העול' כלו לא נברא אלא לצוות לזה להשלימו להשיב דברי' אמת לשולחיו והאיש אשר בזה משרה שכינה בארץ ומייחד כל העולמות וכבוד המקום מתרבה בעבורו ומשמח את המקום והוא שכתוב עליו יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו. ואחר שכן חייב כל אדם לרדוף אחר תכליתו האמיתי ולהשלי' הכוונה אשר בעבורה נברא והיא השתדלו' לחיות החיים האמיתיים שהם העסק בידיעה הזאת

אשר רמזנו כי היא המדרכת את האדם להכיר את בוראו ולעבדו עבודה שלימה באהבה לעשות הטוב והישר בעיני ה' כפי רצונו. וכמו שיתבאר בזה הספר בס"ד:

ואני הנני מאיר ב"ר יחזקאל בן גבאי זלה"ה הספרדי עמדתי על זה והתבוננתי בו ונתאמת אצלי אמת שאין אחריו שום ספק והוא כי הדעת את ה' והעבוד' אליו על הדרך אשר אבאר הם החיים האמיתיי' אשר יצטרך השלם לחיות ובזה הוא משלים חוקו וזוכה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו למקו' אשר ממנו חוצבה נשמתו ולפי שהנדרש ממנו הוא לחיות אלו החיים בפועל לדמות אל המקו' אשר נחתם בחותמיו ובא רשום ממנו לזה ראיתי להעלות על ספר: **אלה החיים** והדרכים המביאים אליהם כיד ה' הטובה עלי ולהיות כי זה הוא סוף כל האדם ותכלית הכל קראתי שם הספר הזה **עבודת הקדש** והוא כולל העבודה השלמה אל השם ב"ה והוא המיישיר אל העבודה הרצויה אל המקום ב"ה וכוונתי בחבורו שלש תועלות האחד לעצמי והוא כי הדברים אשר בכח חסרים מאד ורחוקים מהשלימות המכוון והיתה הכוונה באדם שיהי' שלמותו בפועל כפי הרצון העליון לזה ראיתי לחקות על ספר הדרכי' המביאי' אל זה השלמות כדי שיהיו בין עיני תמיד בפועל כי בו אביט ואעבוד כי בהיות העבודה בפועל הוא הצלחת הנפש בפועל וזה טעם אמרו תורת ה' תמימה שלימה ואין שלימותה כי אם בהיותה בפועל ובזה היא משיבת נפש ולזה כוונו רז"ל באמר' פ"ק דבתרא אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו כלומר בפועל.

וראיתי כי לרז"ל ייחסו ענין כזה לגדול העולמי' ית' ללמד דעת את העם ולהלהיב הלבבות אמרו בב"ר אמון אומן התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה בנוהג שבעולם מלך ב"ו בונה פלטין אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת האומן והאומן אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא דפתריות ופנקסות יש לו לדעת היאך הוא עושה חדרים היאך הוא עושה פשפשין כך היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם והתורה אמרה בראשית ברא וגו ' ואין ראשית אלא תורה היך מה דאת אמר ה' קנני ראשית דרכו ע"כ. הרי בארו כי קודם הבריאה היה עניינה כתוב בספר וכשבקש לברא היה מביט בו ובורא והוא היות הדבר לפניו בפועל כי הוא השלימות ועם שיש עוד בדבריה' אלה סוד נסתר יבא באורו בחלק הרביעי מזה הספר בסתרי מעשה בראשית בס"ד מ"מ הנגל' בו נאות לכוונתי. התועלת השני לעצמי ג"כ והוא כי להיות שהכוונה באדם היתה שיהי' עבד נאמן ליוצרו היה הרצון לפניו שיהי' קיים באיש ולא ימות לעול' כדי שלא תפסק ותסור עבודתו וייחודו אבל שיהיה כל זה תמיד בפועל בזה המציאות התחתון כמו שהוא במציאות העליון להיות כל זה הוראה כי אין סוף וקץ אל הייחוד האמיתי ובזה יהיה כל

העולמות שקילי' ותשלם הכוונ' בבריאתם וכשנטה לדעת אחר והביא המות עליו וראה שאבד נצחיותו וקיומו באיש בקש לתקן זה כפי האיפשר והוא בהשאיר לו זרע כדי שיושלם בו התכלית ההוא ולא יפסק חוט העבודה והייחור ובזה יהיה לו שם על פני חוץ ולא ימחה מספר החיים והיה כאחד המשרתים את פני ה' נמנה מכחות' הואיל והשהיר אחריו ברכ'. ומאז שם השם ב"ה זה הכוסף בטבע הבריאה שיכסיף האדם שיהי' לו בן עד שימשך ממנו שישתדל האדם כשאי איפשר להשאיר אחריו ברכה להניח לו איזה שם אם בספר אם כבניין או באיזה ענין אחר כדי שלא יאבד שמו וכמו שמצינו באבשלם שכתוב בו ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי ויקרא למצבת על שמו ויקרא לה יד אבשלום עד היום הזה. למדנו ממנו כי בראותו שאי אפשר לו להניח עצם מעצמו להיות לו לזכר ולשם בחר שיזכר לו זכר השם בדרך בנין. ואף אם הניח בן אם אינו הגון אז יגרום לאביו הפך מה שכוון בו כי תאבד תקותו וימחה שמו מזכרון החיים.

ובפרק יש נוחלין מאי דכתיב והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא מפני מה נאמרה בדוד שכיבה וביואב נאמר בו מיתה דוד שהניח בן כמותו נאמר בו שכיבה יואב שלא הניח בן כמותו נאמרה בו מיתה. הנה כי מי שאינו הניח בן הגון נקרא מת ואף אם נשאר לו שם על פני חוץ כי יקרא שמו על בנו הנה יקרא לרעה ולחרפה כי יאמרו ארור מי שזה ילד ארור מי שזה גדל. ואם כן אין האדם בטוח בבן כי מי יודע החכם יהיה או סכל. ובצוואת ר"א הגדול גרסי' עשה לך נר שיאיר לפניך ולא לאחריך שמא לא יאור ע"כ ובפ"ק דתעניות יעקב אבינו לא מת ע"כ לפי שמטתו שלימה ואין פסול בזרעו כי כל בניו צדיקים גמורי' כיוצא בו. ולתשוקה זו אמרו שיושג השלימות ההוא מהשארות השם והוזכר בהניח לו תלמיד כי התלמידי' הם הבני' האמיתי' והוא אמרם פרק הבא על יבמתו ר' עקיבא אומר למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקניתו היו לו תלמידי' בילדותו יהיו לו תלמידי' בזקנותו שנא' בבקר זרע את זרעך וגו'.

ובפרק יש נוחלין אשר אין חליפות למו וגו' ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי חד אמר כל מי שאינו מניח בן וחד אמר כל מי שאינו מניח תלמיד תסתיים דרבי יוחנן הוא דאמר תלמיד דאמר ר' יוחנן דין גרמא דעשיראה ביר. הנה כי המניח בן או תלמיד יש לו חליפין ותכלית הכל לתקן קצת מה שקלקל אדם בחטאו כמו שקדם. ולפי שגם בזה אין בטחון ראו השלמי' לתקן זה ולהניח השם והזכר בספר יחברו ממה שפלפלו בחכמ' או ממה שחדשו מחכמתם בסתרי התור' ובפירושי התלמוד כי ידעו נאמנה כי זה להם טוב ושלמות יותר מבני' ובנות ורז"ל התעוררו לזה אמרו בפרק חלק מאי שם עולם אתן לו אשר לא יכרת

אמר ר' תנחום דרש בר קפרא בצפירי זה ספר דניאל שנקרא על שמו. ושלמה אמר פרי צדיק עץ חיים כי הפרי האמיתי אשר יניח הצדיק אחריו היא התור' שהוא עץ חיים והוא מה שהוציא בו זמנו מפלפול החכמה וחדושי התור' סתריה וטעמיה ואלה הם מחיים האמיתיים אשר חיו השלמים וגם בזה ראיתי לצאת בעקבותיה'.

ועוד כי יש תועלת עצום וסוד נעלם בחבור הספרי' אשר ידרשו החכמה האמיתית אשר היא הגורם הגדול לדעת את ה' כי בהם תמצא היונה הנ"ז בשיר השירים מנוח לכף רגלה בגלותה ודי בזה הערה לחכמי לב : התועלת השלישי אשתתף בו עם זולתי כי מי שידבנו לבו לצאת ממחשכי הזמן ולעלות ממצולות הבליו ותאוותיו לבא להתבונן במה שיכללהו הספר הזה אז ידע את בראו ויעבדנו עבודה אמיתית שלימה. וגם בזה יצאתי בעקבי' הראשוני' שהיו ממצדיקי הרבי' ולזה רמז שלמה במה שסיים ואמר ולוקח נפשות חכם זהו מה שרציתי לזכרו בתועלות הנמשכים מחבור זה הספר:

הערה אני לדודי ועלי תשוקתו. שלשה ספרי' חבר שלמה המלך ע"ה ברוח הקדש כנגד שלש מדות שבהם ברא הקב"ה את העול' והם חכמה ובינה ודעת וכמו שגלה זה בספר משלי באמרו ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמי' בתבונ' בדעתו תהומות נבקעו וגומר משלי כנגד דעת שהוא כלול מחכמה ובינה ולזה הזכיר שלשתם במשלי שהוא כלול משניה'. קהלת כנגד בינ'. שיר השירי' כנגד הכמ' והוא השיר שמשוררת כנסת ישראל סוד ה"א אחרונה למלך שהשלום שלו סוד וא"ו שבשם ואמרו במדרש חזית הכד"א והלילו שירות היכל שבחו דהיכלא והוא ההיכל שהשם הגדול שוכן בתוכו והיכל בחשבון הכנוי שהוא אל"ף דל"ת: ואמרו עוד שם תני משה ב"ר נתן הקב"ה בכבוד גדולתו אמרה שנא' שיר השירי' אשר לשלמ' למלך שהשלו' שלו והכל אמת. שהשיר המקודש כולל שבח שני דודי' וכן רמזו שם ברם הכא הם מקלסים אותו והוא הקלסן הוא מקלסן הנך יפה רעייתי והם מקלסין אותו הנך יפה דודי אף נעי'. הכלה אומרת אני לדודי וידוע לחכמי' שהיא נקראת אני והדוד הוא החתן מלך שהשלום שלו והסוד אני לדודי תשוקתי להתעלות מעלוי לעלוי עד התיחד עמו בנשיקה וזה תלוי בהתעוררות התחתוני' בעסק התור' ובקיו' מצות' ועבוד עבודה שלימ' ועלי תשוקתו ובשבילי להתיחד עמי תשוקתו מהבני' שיהיו צדיקי' שומרי' משמרתו מקיימי מצותיו כי הוא הגורם להביא האהבה בין שני הדודים האלה כי כן היה הרצון מתחלה וזה כל חפץ וכל ישע ואל זה יכוין העובד השלם בכל ענייננו לתקן הכבוד העליון על אופניו ועל הכל יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניו:

חלק א

פרק א

ראיתי להישיר דרך ולהאיר נתיב לפני החכמים האמיתים, ולהדריכם ולהועילם באופן ישיגו החיים האמיתיים, אשר אני בביאורם כפי מה שקבלו בעלי העבודה הם חכמי האמת, אשר קבלו האמת איש מפי איש עד מפי אדון הנביאים ע"ה, הם אשר נמסרו אליהם מסורות החכמה האמיתית, אשר ממנה יכנס החכם לדעת ולהבין סוד האלהות, אשר הוא האצילות, אשר בו יכיר האדם את בוראו, ויעבדנו עבודה שלמה, כפי הרצון והחפץ העליון, אשר זה היה התכלית והכוונה בבריאה, תל שהכל פונה אליו. ואליו צפיית הלב וכוונתו בעבודתו, הוא הכלי אשר בו העולם עומד, וממנו בא אליו הברכה והשפע, בו נברא ובו מתקיים. ובזולת זה הכלי אי איפשר שיברא שום נברא ולא יתקיים: כללו של דבר לא יצוייר שלמות הנפש והצלחתה בשום צד אם לא ימסרו אל העובד מסודות החכמה הזאת, היא הקבלה האמיתית אשר לא תושג כלל בחקירה שכלית, כי היא למעלה מכל שכל, החקירה בה בדרך הסברה אולת, לריק יגע בה החוקר, ללא אלהי אמת וללא תועלת, והרוצה לעמוד על האמת יתאבק בעפר רגלי החכמים, ויגלה למקום תורה, כדי שידע את בוראו ויעבדנו, כי הם ילמדוהו ויודיעוהו דרך יועילהו, והוא פדה את נפשו מרדת שחת, כי בה תתעלה הנפש מעלוי לעלוי אל צרור החיים אם בעודה בחיים ידעה את אלהיה ודבקה בו:

ולפי שנצטוינו בתורה הקדושה לאהוב הריע, ומאהבת הריע שיאהב הטוב אליו כמו שיאהבנו לעצמו:

והנה המשתדל ורודף אחר תכליתו שבעבורו נברא, והוא מבקש החכמה האמיתית שהוא הכלי לדעת את בוראו ולעבדו, לדעתו בחור בטוב האמיתי שיחיה החיים האמיתיים, הרי זה אוהב את נפשו, כי השתדל להשלימה לאור באור החיים את פני המלך יי' צבאות:

כן כזו תהיה אהבתו לרעהו להאיר נתיב לפניו, ולהאיר את עיניו, ולהועילו בהשגת בוראו, ובעבודתו, להשלים את נפשו להתהלך לפני יי' בארצות החיים. עד כאן יגיע תכלית אהבתו לרעהו, והועילו אליו התועלת העצום אשר אין למעלה ממנו:

לכן ראיתי קודם הכנסי לעסוק בעיקר כוונת הספר להקדים קצת רמזים, יהיו כדמות מבוא ופתח לבא בהם אל חדרי הספר הזה, ומהם יתבונן המשכיל בתכלית עבודתו ליוצרו:

פרק ב

עד שלא נברא העולם היה הקב"ה ושמו בלבד, כך שנינו בפרקי ר' אליעזר פרק ב', ויש גורסין קודם שברא הקב"ה עולמו. וסוד הענין כפי מה שקבלו בעלי העבודה איש מפי איש, כי קודם שנאצל האצילות הנעלם היה אדון יחיד הוא שרש כל השרשים, הנקרא בפי חכמי האמת אין סוף, הוא ושמו בלבד, והכוונה בשמו רום מעלה הנקרא אויר הקדמון, כי הוא קדמון כקדמותו, לפי שאין השם נבדל מן העצם, וכן מצאתי לאחד מחכמי האמת בבאור סודות הרמב"ן ז"ל שכתב ז"ל הכתר קדמון כקדמות אין סוף, עד כאן:

וזהו מאמר הנביא ע"ה בשמו יתברך אני יי' הוא שמי, שהוא מורה שהוא ושמו דבר אחד. והסוד הנעלם כלו נרמז באמרו אני יי' הוא, כי בם נכלל כל האצילות, כי אני רמז לכתר עליון אחרונה. יהו"ה רמז לוי"ו שבשם הוא רמז לכתר עליון ובו היה כל האצילות בכח, עד שבא החפץ הפשוט והאציל כחותיו ממנו בכח וחפץ אין סוף. וכשעלה בחפץ הפשוט להתגלות באצילות כחותיו אשר היו בו גנוזים ונעלמים, הוציא והאציל תוצאות התעלומה והאמונה בהשואת האחדות הפשוט שאין שום נברא יכול לעמוד על עקרו, ונאצלו הספירות הקשורות בו כשלהבת הקשורה בגחלת:

ואין ענין האצילות הזה אשר זכרנו ענין שנשתנה או שנתחדש במאציל או בנאצל דבר אשר לא היה טרם האצילות חלילה, כי האצילות הוא האלהות, והאלהות לא ישתנה מדבר לדבר, אבל ענין האצילות הוא הכח וזה מאהבתי להועיל להרע התועלת המעולה אשר אין למעלה ממנו. ולהיות זה גם כן צריך לשלמות מלאכת עבודת הקודש:

שני הכמוס והחתום לצאת מן הכח אל הפועל, והמשל בזה מהדלקת הנר מהגחלת ומעלה להבה, כי לא נודע להבה בגחלת עד צאתה לפועל לאור העינים, וידוע כי הלהבה בגחלת בכח, ובצאתה מן הכח לאור בפועל אין חדוש בלהבה, אך הפועל שהוא האור חדוש לרואה עתה, ולא קודם, גם בצאת הלהבה מן הגחלת אין חסרון בגחלת, אבל יש בגחלת על השלהבת מעלה לעיני הרואה בה עתה, ולא טרם הראותה קודם השלהבת, והנה קדמה במעלה:

כן הוא הנמשל באצילות, כי הספירות שהם הכחות הם במאציל, עד עלות הרצון לפניו להתגלות ולצאת מן הכח אל הפועל:

ואין הכוונה בענין זה באמרי מן הכח אל הפועל השנוי המובן ממנו בתחלת המחשבה חלילה, כי כבר כתבתי כי האצילות הוא האלהות והאלהות לא ישתנה, ולא ייוחס אליו

יציאה מן הכח אל הפועל, אבל דברנו בזה על דרך ההעברה הלשונית לתת הבנה וקצת ציור בענין אצילות הספירות באופן יצוייר הענין בשכל המאמין האמיתי:

כי לא נעלם ממנו כי היציאה מן הכח אל הפועל לא תצדק כי אם באחד משני דרכים, אם היציאה מהכח אל הפעולה הגשמית, ואמנם האצילות הוא רוחני אלהי גמור. אם בדברים שלא נשאר להם שום מציאות ממה שהיה להם בהיותם בכח בצאתם לפועל, והרי הם בענין אחר עתה, והנה זה שנוי בהם אף אם אינם גשם, כגון השכלים שהם נפרדים, אבל באצילות שהוא האלהות לא יצדק זה כלל, וחלילה, כי לא נפרד הנאצל מן המאציל כלל, אבל נשאר באחדות ובמציאות ההוא עצמו שהיה, כי בעבור שהמאציל לא יתפעל ולא ישתנה כלל, נשאר אצילותו בו באחדות גמורה כמו שהיה כן קשור ומיוחד בו קודם שנאצל, כי האצילות אינו אלא כמדליק נר מנר לענין העדר השנוי במאציל, הנה אם כן לא יצדק בו שנוי, ולא יציאה מן הכח אל הפועל:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה פרשת ויקרא (ו' ע"ב) אמרו בזה הלשון, תנן עשר שמות אשתכללו מהאי י', דהיא עשיראה דאתוון, וכלהו אעיל לון בההוא נהר קדישא כד אתעברת, ועשרה שמהן כלהו סתימין בחד, וכלהו סתימין ביו"ד, י' כליל לון, י' אפיק לון, האי אב לכלא, אב לאבהן, מניה נפקו, ביה יתבין, עד כאן. עם באור קבלתם ע"ה בזה המאמר אשלים הכוונה במה שהתחלתי בענין האצילות, וזה יהיה אחר הציעי הצעה אחת נפלאת, והיא זאת:

ידוע לחכמים האמיתיים, כי ראשית האצילות הוא מחכמה העליונה, כי כת"ר אינה במנין הנתפשים בהרהור הלב, כקבלת רשב"י ע"ה כפי מה שמצאנו בספרו בסתרי התפלין, (ח"ג רסט ע"ב) זה לשונו, כ"ע הוא כליל כלא, ולא איהו בחושבנא, עד כאן, ובעת פטירתו גלה הענין יותר, כפי מה שנמצא כתוב בפרשת האזינו (רפ"ט ע"ב), ואמר שם בזה הלשון, ואי תימא מאן עתיקא קדישא, תא חזי לעילא לעילא אית דלא אתידע, ולא אשתמודע, ולא אתרשים, והוא כליל כלא, ותרין רישין ביה כלילן, וכדין כלא אחרת הכי אתתקן, וההוא לאו במניינא, לא בכלל ולא בחושבן דרעות לבא, ועל דא אתמר (תהלים ל"ט ב') אמרתי אשמרה דרכי וגומר, אתר דשרותא אשתכח מעתיק, אדנהיר ממזלא הוא נהירו דחכמתא, עד כאן:

וכן נראה שהיא קבלת אברהם אבינו ע"ה בספר יצירה שלו, שהתחיל בו בשלשים ושתים נתיבות פלאות חכמה חקק וכו', ואמר בפרק ההוא בבבא אחת ממנו עשר ספירות בלימה אחת רוח אלהים חיים וכו':

וכוונתו בזה על ספירת חכמה, ואמר אחת רוח וכו' לומר שהיא הראשונה במנין, ופירש הרמב"ן ז"ל בבבא זו שאין התחלת ישות אלא מחכמה. והתורה התחילה בה באמרה בראשית ותרגומו (תרגום ירושלמי) בחוכמתא, שהיא ראשית האצילות:

וקבלת רשב"י ע"ה בפרשת האזינו (ר"צ ע"א) כי משלים המנין היא הספירה הנקראת דעת עליון,ואמר שם בזה הלשון אלין תלת נהורין נהרין לתלת אתרין דאיקרון אבהן, ואלין אבהן כתרין לבנין, וכלא נהיר מאתר חד, עד כאן. ופירוש תלת נהורין חכמ"ה, בינ"ה, דע"ת, ופירוש אבהן חס"ד, גבור"ה, תפאר"ת, ואם כן נמצא סדר המעלות חכמה, בינה, דעת, ועליהם כתוב (משלי כד, ג.) בחכמה יבנה בית, ובתבונה יתכונן, ובדעת חדרים ימלאון. ואחריהם חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד, מלכות. ומה ששנינו בספר יצירה פרק ראשון חמש חתם רום ביו"ד, הכוונה על דעת עליון המשלים המנין:

ואמר שם עוד בזה הלשון (שמואל א' ב, ג.) כי אל דעות יי' תרין דעות, חד דעת דאתגליא, וחד דעת דטמירא אזיל בגויה כמוחא בגופא. ואחר הצעה זו אומר, כי באמרם עשרה שמות וכו' באו לבאר אצולות הספירות מחכמה שהיו בה גנוזות והיא שרמזוה כאן בי' שהיא דקה שבאותיות לרמוז על דקות החכמה והיא עשירית לאותיות ולפי שכל עשר ספירות נאצלו מספירת חכמה והיא בכללן רמזוה בי', וזה להודיע שהיא הראשונה באצילות כמו שהצענו. וכלהו אעיל לון בההוא נהר קדישא הכוונה על ספירת בינה שהיא שניה באצילות שנאצלת מחכמה בכח רום מעלה מכח אין סוף, והיא נתעברה מחכמה כלומר קבלה ממנה האצילות שהאצילה בה החכמה שאר המדות וכמו שאמר וכלהו אעיל לון וכו'. והאצילה היא שאר האצילות עד סוף המחשבה העליונה בכח העליונים לה וזה אמרם כד אתעברת. ועשרה שמהן כלהו סתימין בחד, וכלהו סתימין ביו"ד וכו' האי אב לכלא אב לאבהן. הכוונה על ספירת חכמה שהיא כוללת כל עשר ספירות כי ממנה נאצלו, ולזה קראוה אב שהיא האצילה האצילות בכח רום מעלה מכח אין סוף, אב לאבהן, הכוונה על חס"ד גבור"ה תפארת שהם האבות, מניה נפקו, ממנה נאצלו כל הכחות, ולפי שלא יובן באמרו מניה נפקו שנפרדו חס ושלום, חזר ואמר ביה יתבין לרמוז למה שאמרנו מתחלת הענין כי אם נאצלו ממנה לא נפרדו ממנה כי בה הם בייחוד גמור ואחר צאתם ממנה הם באחדות בה כמו קודם שנאצלו ואין שם שנוי ולא יציאה מן הכח אל הפועל וזה אמרו ביה יתבין:

זהו מה שרצינו לבארו בזה הפרק:

פרק ג

כבר כתבתי למעלה כי בכתר עליון היה האצילות בכח עד שעלה הרצון להתגלות, ואז נאצלה ממנה בכח אין סוף ספירת חכמה שנרמזה ביו"ד, לפי שבה היו כל העשר בכח כמו שכתבתי בפרק הקודם לזה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה פרשת בראשית (ט"ז ע"כ) אמרו בזה הלשון יהי אור ויהי אור, שכבר היה אור דא רזא סתימאה אתפשטותא דאתפשט ואתבקע מרזא דסתרא דאויר עילאה סתימאה, בקע בקדמיתא ואפיק חד נקודה סתימא מרזא דיליה, דהא אין סוף בקע מאוירא דיליה וגלי האי נקודה י', כיון דהאי י' אתפשט מה דאשתאר אשתכח אור מההוא רזא דההוא אויר סתימאה, כד אשתכח מיניה נקודה קדמאה י' אתגלי י' לבתר עליה מאטי ולא מאטי כיון דאתפשט נפק, ואיהו הוא אור דאשתאר מאויר והיינו אור שכבר היה. עד כאן:

הנה גלו לנו התפשטות האצילות מכתר עליון וכבר כתבתי כי עד שלא נברא עולמו של הקדוש ברוך הוא שהוא עולם האצילות שהוא נעלם היה הוא ושמו והנרצה בשמו הוא רום מעלה שנקרא במדרש הזה אויר עילאה לרוב דקותו, והנה היה בו כל האצילות בכח והוא י' שבאויר שהיא חכמה, והודיענו איך נאצלה החכמה מאויר עליון והוא כ"ע, ואמר שהיה סתום מכל צד ובקע בקדמיתא ואפיק חד נקודה סתימאה שהיא חכמה הנרמזת ביו"ד, ואמר שאין סוף הוא אשר בקע זה האויר שהיה סתום וגלי האי נקודה היא חכמה. והנה בארו לנו בזה סוד התפשטות האצילות מאויר עליון בכח אין סוף, ושהוא הבוקע והמוציא והמאציל סוד נקודת הי' שהיא חכמה הראשונה באצילות, ומגלוי זה יתבאר לנו בברור סוד התפשטות האצילות מחכמה עד סוף המחשבה העליונה שהיה בדרך ההוא עצמו וכמו שכתבתי למעלה, וקבלו בעלי העבודה שלא היה בענין זמן או המתנה או טורח ועמל חס ושלום, אבל כאשר עלה הרצון המחשבה היה סוף המעשה כענין שנאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו:

ומה שאני צריך לעורר עוד עליו להרים מכשול הוא כי מה שכתבתי למעלה כי כת"ר אינו בכלל ולא במנין הספירות, לא יובן מזה שיהיה הוא האין סוף, אינו כן, אבל הוא עם היותו קדמון כקדמות האין סוף הוא עלול ממנו, והוא שמו שאינו נבדל ואינו חוץ ממנו, והוא כולל הידיעות הנעלמות שאינן נתפשות בשום הרהור ומחשבה והם עשר, ולפיכך היה אצילות הספירות במנין הזה וכולן נרמזות ביו"ד במלואה ואלו ואלו הם שם ועצם לשרש השרשים:

והנה הנעלמות נכללות בשלשה, ונקראות אור קדמון, אור מצוחצח, אור צח, כקבלת רשב"י ע"ה בספר התקונין שלו. (ת"ז ת' ע' קכ"ח ע"א) וכן היא קבלת רב האיי גאון ז"ל שאלו השלשה מאורות הם למעלה מהעשר ספירות, והם שם ועצם לשרש השרשים שהוא אין סוף, וכן נמצא בספר היחוד לרב חמאי גאון ז"ל:

והנה השלשה מאורות נכללים באחד שהוא מכללם וכמו שנראה מהמאמר שכתבתי בפרק הקודם לזה, והוא כליל כלא, ותרין רישין ביה כלילן, והוא רום מעלה הנקרא אויר הקדמון, והוא כ"ע שקראו המאור הקדוש רשב"י ע"ה במדרש שהבאתי למעלה אוירא עלאה, ואמר דהא אין סוף בקע מאוירא דיליה וכו'. הנה כי אין סוף בקע בכ"ע שהוא אוירא דיליה שאינו חוץ ממנו, והוא עלה לשמו שהוא אויר זה:

וכבר התבאר זה מדברי למעלה אלא שהוצרכתי לשנותו פה להוציא מלב הטועים בקבלתם האומרים כי כת"ר הוא אין סוף, ויחסו זה הדעת לרשב"י ע"ה כי ראוהו תמיד במדרשו שהוא קורא לכתר עתיקא קדישא, וחשבו שכנהו כך להיותו הוא הקדמון והוא האין סוף, וחלילה לו ע"ה מזה הדעת, כי הוא היה מקובל מהתנאים אשר קדמוהו אשר היו מקובלים מהנביאים ע"ה ובידו היתה הקבלה האמיתית באלהות, אבל כנהו כן בשם עתיקא קדישא לפי שקדם לכל האצילות, כי בו היה גנוז, וכמו שאמר הוא במדרשו בסוד אויר עלאה ושאין סוף בקע ממנו וגלה נקודת י' שהיא חכמה, וכענין שהתבאר למעלה, ועוד שהוא שם ועצם לאין סוף, ולזה יצדק בו שם עתיקא קדישא, לא שיובן מזה הלשון שקבלת רשב"י ע"ה שכתר הוא אין סוף בהחלט:

ועוד יש לתמוה על זה אם היה שכתר הוא אין סוף בהחלט, איך כל בעלי הקבלה ימנוהו ספירה בכלל העשר והוא לא יגדר במספר חלילה, ולדעתם במה ישלימו מנין עשר ספירות ואין לפחות מזה המנין כלל, ועוד שכנוהו בשם כתר, ושאר כנויין, הרבה העלו לו חכמי הקבלה ושרש כל השרשים אין לו שום שם, ולא יוגבל בשום תואר וכנוי כלל כפי אמתת עצמו, כי הוא התחלה וראש לכל והוא יתברך אין לו שום התחלה:

וזה לשון רב האיי גאון ז"ל בתשובה שהשיב לרב פלטוי וחבריו ז"ל, חפשנו בכל צדי החקירה מרבותינו המקובלים מפי זקנים קדמונים, לדעת אם יש לשלש העליונות שמות נבדלים בעצמם כאשר לשלמטה מהם, ומצאנום כלם מסכימים בדעת מוסכמת שאין להם שם ידוע, מרוב העלמתן, זולת השמות המיוחסים להם בשם מאורות, וכן השרש שאין לו התחלה אין לו שם ידוע ושם ד' אותיות כ"ש שאר הכנויין כלם מיוסדים על כבוד נברא עד כאן דבריו:

הרי ביאר הגאון ז"ל שאפילו הג' עליונות. שהניח למעלה מעשר ספירות, והם אור קדמון, ואור מצוחצח, ואור צח אין להם שם ידוע מרוב העלמתן וכו' וכן השרש וכו':
ומה שאמר הגאון ז"ל כלם מיוסדים על כבוד נברא, אין להבין חס ושלום שדעתו שהאצילות שהם עשר ספירות הם נבראים, שהרי הם האלהות מתיחדים ביחוד גמור בהתחלתם ושרשם, אלא שהגאון ז"ל הוציא האצילות בלשון בריאה, וכן נמצא לרז"ל אמרו בבראשית רבה אומרים לב' מי בראך והוא מראה בעוקצו מלמעלה, ואומר זה שלמעלה בראני, ומה שמו והוא מראה להם בעוקצו של אחריו ואומר יי' שמו עד כאן:
והכוונה להם בב' על חכמה, וכמו שאמרו בבהיר אל תקרי בית אלא בית, הה"ד בחכמה יבנה בית, ואומר זה שלמעלה בראני, הכוונה על מקום אצילותה ומוצאה וכמו שכתוב והחכמ"ה מאי"ן תמצא, ואמרו בלשון בראני וידוע כי היא נאצלת לא ברואה. ואמר הגאון ז"ל כי אפילו שם בן ד' אותיות והוא השם המיוחד הנקרא שם המפורש מיוסד על כבוד נברא והוא האצילות שהוא האלהות, והשם הזה כולל הכל ומיחד הכל כידוע לחכמי לב, והכל להורות על השרש הנעלם ולהגיע אליו, לא לכנות וליחס כלל, ואם כן איך יוגבל ויוגדר בשום גבול ובשום שם, כל שכן להביאו במנין לקראו בשם ספירה:
אבל חכמי האמת ירוממוהו בלשון אין סוף, להורות שאין לו סוף ותכלה ולא התחלה, ויקראוהו שרש השרשים ועלת העלות וסבת הסבות, להורות שהוא התחלה ושרש וסבה לכל מה שנאצל מאורו:
והמאור הקדוש רשב"י ע"ה יקראהו עתיקא דעתיקין סתימא דסתימין, טמירא דטמירין, ולכת"ר יקרא עתיקא קדישא, והכל לסוד נשגב ונעלם רמזנוהו כבר:
שנינו בספר יצירה עשר ספירות בלימה עשר ולא תשע, עשר ולא אחת עשרה ופירושה כפי מה שקבלו בעלי העבודה והוא כי האלהות הוא אצילות עשר ספירות, וספירה מלשון מספר, בעבור היות שרש כל נגדר בגדר עשר, כי המאות והאלפים והרבבות וכל המספרים כלם נגדרים בגדר עשר וגם הוא מלשון לבנת הספיר על שם האור והזוהר, ואמר בלימה לרמוז שהם בלי מהות אחר נבדל מעצם האלהות כי הם עצם האלהות ממש, ואמר עשר ולא תשע, שלא להפריד הראשון באצילות מהתשע לגודל מעלתה, ולא האחרונה באצילות מאותה שלפניה, לפי שהיא קרובה אל הנפרדים:
כי צד הייחוד שוה בכולן כי כולן מתאחדות בעצם השרש, וכמו שאמר שם בבבא אחרת עשר ספירות בלימה נעוץ סופן בתחלתן, כי מסוף דבר נמצא ראשו ומראשו נמצא סופו, ואין סוף בלתי ראש, ולא ראש בלתי סוף, כי ראש דבר וסופו שוים במציאותו ובאחדותו, כי לא ימצא זה זולת זה, הוא מה שאמרו חז"ל תחלת המחשבה הוא סוף המעשה:

ואין הכוונה בזכרי בענין הספירות ראש וסוף היות להם גבול ראש וסוף, כי הם האלהות והאלהות אינו נגבל בגבול, אבל הרצון הוא על ענין האצילות אשר לו ראש וסוף לתקון הנבראים, ומצדנו ניחס להם גבול ראש וסוף לא מצדם חלילה:

ואמר עשר ולא י"א, שלא למנות השרש הנעלם אשר נאצלו מאורו, שהוא לא יגדר במספר כי אין שם מספר נתפש בו, ואם כן אינו ספירה ולא יבא במנינם, כי הוא למעלה מהם עם היותם שוים באחדותו, אך מעלתו עליהם בהקדמה כמעלת הגחלת על השלהבת, וכמו שהמשיל אברהם אבינו ע"ה באמרו כשלהבת קשורה בגחלת, וכמו שהתבאר בפרק שלפני זה:

ולפי קבלת רשב"י ע"ה על כת"ר שאינו בכלל ולא במנין הספירות, תהיה הכוונה באמרו עשר ולא י"א עליו, לפי שהוא עם המאורות העליונים הנעלמים הכלולים בו שם ועצם לשרש השרשים כקבלת רב האיי גאון ז"ל, ולא יבא במספר כי השרש הנעלם לא יצטרך לזה כי פשוט הוא, ובעלי העבודה אומרים כי שרש השרשים אדון יחיד איננו רמוז לא בתורה ולא בנביאים ולא בכתובים ולא בדברי רז"ל אלא שהם מקובלים בו בקצת רמז:

פרק ד

אצילות עשר ספירות שבארנו הוא עצם האלהות, וזהו ענין האצילות כי אין הנאצל נפרד מן המאציל, ואינו חוצה לו, ולא דבר אחר בלתו, אבל הוא עצמו כי הוא בהיות ובעצמות ובאחדות ההוא שהיה במאציל קודם התפשטותו בו, כי מהתפשטות בשרש הנעלם באו לא חוץ ממנו, כי אין לומר שמעצם השרש נתפשטו כדרך התפשטות המלאכים שהוא דבר אחד והם דבר אחר נפרד ממנו, אבל ההתפשטות הזה הוא בעצם השרש הנעלם בלתי נפרד ממנו עד שנאמר שהוא הם, והם הוא והכל אחד:

ובעלי העבודה קבלו בזה רמז דק ממה שכתוב בתורה ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים. ונהר היא ה"א ראשונה שבשם המיוחד, יוצא מעדן היא היו"ד שבה היה כל האצילות וכענין שהתבאר כבר, להשקות את הגן היא ה"א אחרונה, כי עליה אמר המלך שהשלום שלו סוד הוא"ו שבשם גן נעול וגו', והנהר משקה את הגן שהוא ה"א אחרונה באמצעות הנחלים המתפשטים מהנהר, באמרו כל הנחלים שהם סוד וא"ו שבשם הולכים אל הים ים החכמה, ומשם יפרד משם ולמטה הוא עולם הפרוד אבל עד שם עולם הייחוד האמיתי ארבעה אותיות שבהם נכלל כל האצילות בייחוד וארבעה ראשים בפרוד, אם כן הנאצל במאציל באחדות גמורה כי שמו בו והוא ושמו אחדים ולא יתפרדו:

וכתב הרב המקובל רבי טודרוס הלוי ז"ל באוצר הכבוד בפרק אין עומדין במה שדרשו רז"ל על זכור לאברהם ליצחק וגומ' אשר נשבעת להם בך, מאי בך א"ר אלעזר אמר לפניו רבש"ע אלמלא בשמים ובארץ וכו' ועכשיו שבשמך הגדול בו נשבעת וכו', ופירוש הרב ז"ל ראה והבן כי הוא שמו ושמו הוא וכי הוא בשמו ושמו בו, כענין שכתוב בך, ואומר בי נשבעתי, ולזה נתכוונו חז"ל במאמר עד שלא נברא העולם לא היה אלא הוא ושמו בלבד, ויש גורסין הוא בשמו בלבד עד כאן:

והרב המקובל רבי בחיי ז"ל בפרשת וארא כתב בזה הלשון ממה שהזכיר נודעתי ולא אמר הודעתי בא ללמד שהוא ושמו אחד, וכן מצינו והיה בעבור כבודי ואמר עד עברי ולא אמר עד עבור כבודי, אלא עד עברי מכאן שהוא וכבודו אחד עד כאן, ומזה יוחס שם בן ד' לאין סוף לפי שהוא מיחד וכולל כל האצילות שהוא האלהות:

ובמדרשו של ר' שמעון בן יוחאי עליו השלום פרשת ויקרא (י"א ע"ב) בא זה הלשון, אילין אינון עשרה שמהן דקב"ה אקרי בהו, וכולהו מתקשראן דא בדא בייחודא שלים, ואלין אינון כתרין קדישין דמלכא דהוא אשתמודע בהו ואינון ושמיה והוא אינון עד כאן:

ובפרשת אמור בא זה הלשון (ח"ג צ"ג ע"ב) לך אמר לבי בקשו פני וגו' דוד מלכא אמר דא בגין כנסת ישראל לקבל מלכא קדישא, ומאי אמר לך אמר לבי לבני עלמא, ואזהר לון לבי דאיהו אחיד ביה דדא בגין מלכא עלאה אמר בקשו פני, אלין עטרי דמלכא כתרי דמלכא דאיהו אחיד בהו ואינון ביה, אינון שמיה והוא ושמיה מלה חד הוא, בגיני כך אמר דוד את פניך יי' אבקש כד"א דרשו יי' ועוזו בקשו פניו תמיד עד כאן:

ואמרו במדרשו של רשב"י ע"ה במקום אחר. (ח"ג ע' ע"א) תא חזי הקב"ה אפיק עשר כתרין עטרין לעילא קדישין דמתעטרא בהו ומתלבשא בהו, והוא אינון ואינון הוא כשלהובא דאחידא בעמודא ולית תמן פרודא עד כאן, ובבהיר בא זה הלשון דבעת שישראל מקריבים קרבן לפני אביהם שבשמים ומתיחדים יחד והיינו יחודו של אלהים. ועוד שם דעו כי יי' הוא אלהים הוא עשנו ולא אנחנו כתיב באל"ף ול"א אנחנו, להכיר ולידע אחד האחדים המיוחד בכל שמותיו עד כאן, הרי שהוא מיוחד בהם כי אם נאצלו לא נפרדו ולזה נצטוינו בקרבן ליחד כחותיו בו. שאם לא כן איך יותר לנו ליחד דבר שהוא חוץ מהעצם חלילה והיה זה עבודה ללא אלהי אמת אבל אם היה שהם עצם האלהות הרי זו עבודה ליי' לבדו:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה פרשת ויקרא (ב' ע"א) בעיר אלהינו הוא גדול, אמר ליה רבי יהודה אלהינו מאי בעי הכא, א"ל הכי הוא ודאי האי עיר דחלא ותושבחתא היא דישראל עד כאן, והכוונה על ה"א אחרונה שבשם הנקראת עיר ואמר שהיא דחלא כלומר אלהי

ישראל ויראתן, שיורה כל זה שהיא ביחוד מה שעליה עצם האלהות, ולזה יותר לומר שהיא דחלא ותושבחתא דישראל כענין הוא תהלתך והוא אלהיך, וכתב החכם ה"ר בחיי ז"ל הוא תהלתך אלהי ישראל והוא אלהיך השם המיוחד, וכאן גלה לך הכתוב כי ישראל נתונים לשתי מדות אלו, הוא שאמר ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת לתהלה שהוא השם ולתפארת השם המיוחד עד כאן. הרי שהם אלהי ישראל והם עצם האלהות ולזה ישראל נתונים להם כענין ואתכם לקח יי' והנה ישראל אינם נמסרים לשום כח ולשום שר ואל כלל כי אם ליי' לבדו, וכענין כי לי בני ישראל עבדים וגו' כי חלק יי' עמו וגו':

ולקבוע בנפשותינו שהאצילות הוא עצם האלהות באה הקבלה לחכמי האמת ליחדו בפסוק שמע ישראל. וכתב החכם ה"ר בחיי ז"ל כוף אזניך ושמע בפסוק שמע ענין היחוד האמיתי המקובל והמוצנע אצל יודעי האמת בסוד יחוד עשר ספירות שנתחייבנו ליחד את כלן ולחבר הכל כאחד אם ממטה למעלה אם ממעלה למטה עד כאן, כל זה יורה שהאצילות הוא עצם האלהות ולזה באה מצות היחוד ליחדו כי אם היה דבר אחר נפרד מהעצם היה זה יחוד ללא אלהי אמת וחלילה:

וממה שקבל החכם הזה ז"ל ממה שכתב בפרשת וישמע יתרו בפסוק וידבר יתבאר היטיב היות האצילות עצם האלהות, כי האריך שם הרבה יעלה ביד המשכיל מאריכותו מה שאני בבאורו, עם היות כל זה מקובל מסור לחכמי האמת ולא ערער אדם על זה מעולם כי אם פתי מתעקש שלא נמסרו לו מסורות האמת ולא נשלם בחכמה האמיתית ואין דבורנו עם הסכלים:

וראיתי להביא כאן מה שקבל החכם הזה בפסוק לא יהיה לך, זה לשונו ואמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, אבל פני שלי יהיו אלהיך עד כאן, והכוונה על המדות שהם פניו וידוע שאין פני האדם דבר בלתו ולא חוצה לו ולא נפרד ממנו אבל הם הוא עצמו, ומזה נקראו הפנים המאירים אלהים כלומר אלי הם, וכמו שכתב הוא ז"ל בפרשת בראשית השם הזה שתי מלות אלי הם, והנה הנה פירוש היו"ד וזכור את בוראיך מלא ביו"ד והמשכיל יבין עד כאן. וכן היא קבלת הרמב"ן ז"ל בפירוש התורה ובפירוש ספר יצירה שלו:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (האזינו רצ"ז ע"א) תנא כי שם יי' אקרא הבו גודל וגו' מאי שם יי' אמר רבי שמעון האי דכתיב הבו גודל לאלהינו דא גדו"לה. הצור תמים פעלו דא גבור"ה. כי כל דרכיו משפט דא תפאר"ת. אל אמונה דא נצ"ח. ואין עול דא הו"ד. צדיק דא יסו"ד. וישר דא מלכו"ת, הוא כלא שמא קדישא שמא דקב"ה ובגין כך כי שם

יי' אקרא. אמר רבי חייא האי קרא מיניה אוליפנא חכמה עלאה והכי הוא. אבל סיפא דקרא מקשר קשורא דמהימנותא במאי דכתיב הוא כלומר הוא לבדו כלא הוא חד בלא פרודא ואי תימא כל הני סגיאין אינון, חזר ואמר הוא כולהו סלקין ומתקשרין ומתאחדין בחד וכלא הוא והוא חד, בריך שמיה לעלם ולעלמי עלמין עד כאן, הרי בארו ע"ה בזה המדרש היות האצילות הוא עצם האלהות בלא שום פרוד והנאצל קשור במאציל בייחוד גמור כשלהבת קשורה בגחלת:

והחכם ה"ר מנחם מרקנאט זה לשונו כתב על זה המדרש זה לשונו זה המאמר העירני על פירוש הפסוק אני יי' ראשון ואת אחרונים אני הוא רמז על ההויות, ואמר אני הוא, שההויות הנזכרות אחרונים הם הוא יתברך כי הכל אחד וכן מצאתי בתנא דבי אליהו שנתעוררו רז"ל על זה ואמרו ראוי מקרא זה לומר ואת אחרון אני הוא וכו', משמע כי מלת אחרונים רמז להויות והבן, הזכירו מלת אני בראשון ומלת את באחרונים וכבר ידעת עניינם עד כאן דבריו. ואמר הנביא ישעיהו ע"ה בשמו יתברך כה אמר יי' מלך ישראל וגואלו יי' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים. הודיענו כי הכל הוא ואין בו רבוי חלילה, ולפיכך יו"ד בראש ויו"ד בסוף, והראשונה תורה עליו יתברך שהוא ראשון והאחרונה שהוא אחרון והאמצעית, כי מבלעדיו אין אלהים והוא מיוחד בכלן, והוא הכל ואין חוץ ממנו, וכן ראיתי כזה הרמז בזה הפסוק לרשב"י ז"ל בספר התקונין שלו. וכתבתיו בספר תולעת יעקב בסייעתא דשמיא:

פרק ה

ראיתי להוכיח עוד ולאמת מדברי קבלה כי האצילות הוא עצם האלהות, ואומר כי קבלה אמיתית קבלו בעלי העבודה כי כוונת התפלות להשפיע הכח העליון אל המדות בכל מדה ומדה הצריכה, ונמצא לחכמי האמת האחרונים זה הלשון כלל הברכות שקבלנו איש מפי איש עד הרב רבי יצחק כן הרב ז"ל שאמרו עליו שהיה שלישי לאליהו ז"ל. דע והתבונן כי לעולם כל ברכות המצות וברכות ההנאה והריח וכל התחנות והברכות של מיושב כלם לתשובה, ותפלות של מעומד כל יום שיש בו קרבן מוסף ואנו מתפללין י"ח ברכות ג' ראשונות וג' אחרונות לתשובה, והאמצעיות הכוונה והדבור לתפארת, ובלבד שלא יזיז דעתו מהבינה, והאריכו בזה בספריהם להודיע כוונת התפלה, ואין הכוונה להם ז"ל שיכוונו במדה ההיא לבדה כי כוונה כזו תהיה הריסה אבל תהיה הכוונה בייחוד כל השאר בה אלא שעקר הכוונה הוא לעשות המדה ההיא הצריכה לו עקר בשאלתו:

ובמדרשו של רבי שמעון בן יוחאי עליו השלום אמרו בזה הלשון (ח"ב ס"ג ע"ב) אמר רבי חזקיה כד עתיקא סתימא דכל סתימין בעי לזמנא ברכאן לעלמין אשרי כלא ואכליל כלא בהאי עמיקא דבירא, ומהכא שאיב ואתנגיד. בירא דנחלין ומבועין אתנגידו מניה ומשקין מניה, ומאן דמצלי צלותיה בעי לכוונא לבא ורעותא לאמשכא ברכאן מההוא עמיקא דכלא בגין דיתקבל צלותיה ויתעביד רעותיה עד כאן, והכוונה כי חכמה עליונה שקראוה כאן עמיקא דבירא שהיא עמוקה ועליה נאמר עמוק עמוק מי ימצאנו, ובירא היא הבינה הנמשכת ממנה שממנה נמשכין הנחלים אל הים האחרון בחכמה ההיא אוצר הברכות והשפע ובה הכל כלול ושרוי והכל מאור העליון שזמן בה הכל להריק ברכות ושפע אל כל העולמות, ולכך אמרו שהמתפלל צריך לכוין אליה להמשיך ממנה הברכה והשפע אל המדה שהוא צריך, וצריך ליחדם ולהסכימם כלם במדה ההיא כמו שכתבנו ואז תקובל תפלתו ויעשה רצונו, ואמרו עוד שם שעל זה אמר דוד המלך ע"ה ממעמקים קראתיך יי' כל זה הוראה אמיתית יורה כי האצילות הוא עצם האלהות כי הכל מסכימים מצד האמת אשר קבלו וגדלו עליו כי כוונת התפלות והברכות אל המדות על הדרך שכתבנו למעלה ובארנו באר היטיב בספר תולעת יעקב בסייעתא דשמיא. ואם היה שאצילות נפרד מן המאציל ואינו הוא עצמו איך יותר להתפלל ולכוין ללא אלהים חלילה והשואל או מתפלל לשום כח או מלאך עובד אלילים וקוצץ בנטיעות:

וזה לשון הרב הגדול הרמב"ן ז"ל בפרשת ויגש וחס ושלום שיהיה הדבר הנקרא שכינה או כבוד דבר נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך כאשר חשב הרב עד כאן. ועוד כתב שם זה לשונו ואם יאמר שהוא כבוד נברא כדעתו של הרב בפסוק וכבוד יי' מלא את המשכן וזולתו איך יקבעו בו ברוך והמברך והמתפלל לכבוד נברא כעובד אלילים, ובדברי רז"ל דברים רבים יורו על שם השכינה שהוא האל יתברך עד כאן. ובחלק השלישי פרק ל"ב יבא עוד מזה בסייעתא דשמיא:

וכתב החכם רבי בחיי הדיין ז"ל בפרשת יתרו זה לשונו ומענין כוונת התפלה הנה השם יתברך מרומם מכל תשבחות, מתעלה על כל התהלות, כענין שכתוב ומרומם על כל ברכה ותהלה, ובלשון הקדיש לעילא מכל ברכתא ושירתא תושבחתא, אבל דעת חכמי הקבלה כי באחד יקראוהו ואליו יסכימו כל המהללים, והכוונה אל השם המיוחד כי הוא קרוב לכל קוראיו ואמתי כשיקראוהו באמת, וכן הזכיר הרמב"ן ז"ל בפיוט שלו בשיר אקרא הלא תענה כי בשתי לשאול מן המלך וכו', והודיענו בכל זה שהתפלה למדת רחמים שבמדת הדין וכו', והוא ז"ל באר זה והרחיב הלשון יותר מדאי יעויין משם, כי

ממה שהבאתי מלשונו די להוכיח ממנו מה שרצינו לבארו והוא כי אצילות המדות הוא עצם האלהות ולכן הותרה כוונת העבודה אליהם:

עוד כתב בפרשת ואתחנן זה לשונו כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו, רמז לנו משה בכתוב הזה על מעלתן של ישראל שהם מתפללין ונענין, כי יכוונו אל הכח העליון להשפיע כחו במדות בכל מדה ומדה הצריכה להם, ולכך הם נענים בכל פעם ופעם, והזכיר גוי גדול ולא אמר גוי קדוש או גוי צדיק לפי שהגדולה היא החסד והחסד תחלת המדות, ובאור הכתוב כי מי גוי גדול אשר לו המדות קרובות אליו כיי' אלהינו בכל קראנו אליו ולא אל המדות, ומזה יאמרו רז"ל עמוד מכסא דין ושב על כסא רחמים עמוד מכסא רחמים ושב על כסא דין הכל כפי מה שצריך המתפלל. ועל המדות הזכיר הנביא ע"ה כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה, ודרשו רז"ל אין הרוכב טפל לסוס אלא הסוס טפל לרוכב והבן זה עד כאן. ובזה כתב הרא"ש ב"ר דוד בן הראב"ד ז"ל בספר היהוד, ומקבלת הרבנים האלה יתבאר מה שכתבנו והוא כי האצילות הוא עצם האלהות ולזה קראו משה רבינו ע"ה אלהים קרובים:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה פרשת בראשית (ל"א ע"ב) אמרו בזה הלשון אמר רבי יוסי האי דכתיב אשר לו אלהים קרובים אליו קרובים קרוב מבעי ליה אלא אלהים עילאה אלהים דפחד יצחק אלהים בתראה ובגיני כך קרובים וגבורות סגיאין אינון דנפקו מחד וכלהו חד עד כאן. הוא קרובנו ואנחנו קרוביו וכמו שכתוב לבני ישראל עם קרובו, וחלילה שנהיה קרובים לשום כח או מלאך חוץ מעצם האלהות, ולא שום כח או מלאך קרוב אלינו כי חלק יי' עמו וגו', ומה שאמר אליו ולא אל המדות אינו כנגד מה שכתב בפרשת יתרו אבל הכוונה לומר שהמכוין וקורא למדה מן המדות אם לא ביחוד (כלים) [כלם] קצוץ נטיעות והריסה, ועם יחוד כלם צריך לכוין אל הכח העליון ליחד הענף בשרשו והנאצל במאציל, להורות בדעתו שהכל אחד ואין שם רבוי הלילה, ובזולת זה הקורא אל המדות לבדן הריסה כי הוא מפריד אלופו של עולם וגם המכוין אל השרש לבדו בזולת מדותיו מכחיש פמליא של מעלה וקוצץ נטיעות על כן צריך לדעת ולהבין כפי מה שקבלו בעלי העבודה וכמו שבא בתורה ברמזים הנעלמים, הנגלים לאשר מצא חן וזכה אליהם כי האצילות ביחוד גמור עם המאציל ואינו נפרד ממנו ולא חוצה לו ושהוא עצם האלהות שאנחנו לו לעם והוא לנו לאלהים ותפלותינו ועבודתנו אליו כי אנחנו עמו ועבדיו, ולזה באה הקבלה האמיתית ליחדו במדותיו בפסוק שמע ישראל:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג רס"ג ע"א) שמע ישראל כד"א שמעו שמים האזינו השמים אוף הכא שמע ישראל וכלא חד מלה, יהוה, רישא דכלא בנהירו דעתיקא קדישא ואקרי

א"ב. אלהינו, עמיקתא דנחלין ומבועין דנפקי ונגדין לכלא, יהו"ה, נופא דאילנא שלימו דשרשין, אחד, כנסת ישראל וכלא חד שלמותא ואתקשר דא בדא ולא אשתכח פרודא אלא כל אחד עד כאן:

והכוונה ברישא דכלא היא יו"ד עליונה סוד חכמת אלהים עם קוצה, והוא מקום אצילותה וכמו שכתוב והחכמה מאין תמצא בלשון ידיעה, והוא אמרו בנהורא דעתיקא קדישא, והוא רום מעלה אויר הקדמון שאינו במנין ובו כלולים השלשה מאורות כלל העשרה הנעלמים שהם שם ועצם לשרש השרשים, ובזאת הכוונה מתיחד הענף בשרשו והנאצל במאציל והכל ביחוד גמור, והיו"ד שבשם עם קוצה רומזת כל זה, ואנו רואים היו"ד עם קוצה קשורים זה בזה דבר אחד מיוחד לא נפרד זה מזה, להורות על אחדות וקשר המאציל בנאצל ושהוא הוא עצמו לא דבר חוץ ממנו, כמו שאין היו"ד חוץ מקוצה ולא קוצה חוץ ממנה ואין זה בלתי זה ולזה באה הקבלה האמיתית בספר תורה שאם היה חסר קוצו של יו"ד פסול. אלהינו עמיקתא דנחלין וכו', ה"א ראשונה שבשם השניה באצילות סוד בינ"ה הרי י"ה. יה"וה נופא דאילנא סוד וי"ו שבשם שלימו דשרשין, והכוונה על תפא"רת ישראל כולל ששה קצוות ומתויים הכל מכל צד תיומת הלולב, והסוד ויעקב איש תם הרי יה"ו אחד כנסת ישראל, ה"א אחרונה סוף המחשבה העליונה קשורה בראשיתה מעלוי לעלוי בסוד אריכות הדל"ת שבאחד בכוונת הלב הרי יהו"ה שם המיוחד המיחד וכולל כל האצילות בשלמות המחשבה והכוונה, וזהו היחוד האמיתי שנצטוינו עליו שהוא שרש האמונה והוא העבודה האמיתית, וכמו שאמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב נה ע"ב) וארוממנהו בכלא לאכללא מאן דידע ליחדא שמא קדישא דהא הוא פולחנא דקב"ה עד כאן:

מכל זה יתאמת כי האצילות עצם האלהות ולזה באה המצוה בייחוד, אם היה דבר לעצמו חס ושלום איך יבא הצווי ליחד ולעבוד דבר שהוא נפרד וחוץ מהעצם האלהי וכבר באה האזהרה שלא לעבוד שום נברא וכמו שכתוב לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל, והכוונה בשמים חמה ולבנה ככבים ומזלות, ממעל הם המלאכים, ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ אפילו שלשול קטן שבים. ואמר לא תשתחוה להם ולא תעבדם. שכל אלה הם נבראים כמונו, אבל העבודה תאות אל הבורא שהוא לנו לאלהים ואנחנו לו לעם, הוא השם הגדול המיוחד המיחד מדותיו בו שאינן חוץ ממנו והם בו בלא שום רבוי והם עצם האלהות כמו שבארנו:

פרק ו

מן הדברים המופלאים המאמתים אמות גמור ומורים הוראה ברורה על האצילות שהוא עצם האלהות הוא עבודת הקרבנות, והוא כי הקרבן ייחוד וקרוב הכחות אלו עם אלו עד עלותם בקנה אחד לאחדים עד התיחדם במקום יחודן המאצילן הוא אדון יחיד אשר הוא אחד בהם, ובעלי העבודה קבלו כי הקרבן הוא הייחוד וקרוב הכחות, אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ד' ע"ב) בזה הלשון רבי חזקיה הוה שכיח קמיה דרבי שמעון, א"ל האי דאקרי קרבן, קרוב מבעי ליה או קרבות מאן קרבן א"ל הא ידיע לגבי חברייא קרבן מאנון כתרין קדישין דמתקרבין כלהו כחדא ומתקשרן דא בדא עד דעבדין כלהו ביחודא שלים לתקנא שמא קדישא כדקיאות, הה"ד קרבן ליי' קרבן דאנון כתרין ליי' הוא לאתקנא שמא דא וליחדא ליה כדקיאות בגין דישתכחו רחמין בכלהו עלמין, ושמא דאתעטרי בעטרוי לאתבסמא כלא, ועל דא ליי' בגין לאתערא רחמי ולא לאתערא דינא, ובגין כך ליי' ולא לאלהים ליי' אנן צריכים לאתערא ולא לאלהים רחמי בעינן ולא דינא עד כאן. ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה בזה הלשון בעת שישראל מקריבים קרבן לפני אביהם שבשמים ומתיחדים יחד והיינו ייחודו של אלהים, ואמאי אקרי קרבן אלא על שם שמקריב הכחות הקדושות כד"א וקרב אותם אחד אל אחד לך לעץ אחד וגו', ואמרינן לריח ניחח ואין ריח אלא באף, ואין נשמה שהיא ריח אלא באף ואין ניחח אלא ירידה דכתיב וירד ותרגום ונחת, הרוח יורד ומתיחד בצורות הקדושות ההם ומתקרב ע"י הקרבן והיינו דאקרי קרבן עד כאן. עוד שם והדין נקודה אתיא דרך הצנורות להדין אתיא ע"י דריח הקרבן ומיד יורד דכתיב ריח ניחח ליי' שיורד יי' ליי' הה"ד שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד עד כאן. הרי הסכימו חכמי המשנה והתלמוד בקבלתם האמיתית על שהקרבן הוא ייחוד הכחות שהוא השם הקדוש שם בן ארבע אותיות המיחד כל המעלות עד אין סוף ואז ריח ניחח ליי' אשר זה יורה היות הנאצל עצם המאציל, ולהורות על שהוא כן נצטוינו בעבודה זו ולזה היתה הברכה מתפשטת בכל העולמות על ידיה, כי השפע והקיום הוא מצד הייחוד וקרוב הכחות הקדושות במקום אצילותן שהוא האלהות האמיתי המיוחד, מה שלא יתכן ולא יצוייר שפע ברכה וקיום מדבר שהוא חוץ מעצם האלהות ונפרד ממנו, וזו הוראה נפלאת על שהאצילות הוא עצם האלהות:

והחכם ה"ר בחיי ז"ל כתב זה לשונו ויבן נח מזבח ליי' כיון נח בקרבנותיו סדר הבנין ממטה למעלה, המזבח תחלה ומשם לרחמים זהו שאמר מזבח ליי' ומן הרחמים מתעלה ומתיחד הכל במעלה העליונה שהוא עלת העלות, וזהו שאמר ויעל עולות במזבח עלת כתיב, וכן אמר הנביא יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר. וכן במנוח לא מצינו

בו שעשה מזבח והזכיר תחלה מעל המזבח, ואחר כך השמימה, ומשם אל המעלה העליונה שהוא עלה, ואז חוזר השפע מעלה לרחמים ומן הרחמים למזבח הנקרא לב וממנו לעליונים ולתחתונים וזהו שאמר וירח יי' את ריח הניחח כלומר המשיך המשכת השפע היורד מעלת העלות עד כאן. האמת יבחן מצד הסכמת הכל בו וכן היא קבלת כל החכמים ראשונים ואחרונים כי הקרבן ייחוד וקרוב הכחות הקדושות עד המאור העליון מקור הכל הוא שרש השרשים וכן קבלו איש מפי איש עד המקבל הראשון ע"ה: והמאור הקדוש רשב"י ע"ה אמר בספר היכלות (ח"ב רנ"ט ע"ב) בזה הלשון והא אוקימנא דבגוונא דא קרבנא סלקא ליחדא יחודא ולאסתפקא כל חד וחד כדקא חזי ליה מההוא תננא דסליק, וכהנא דאיהו ימינא בקשורא דייחודא ברעותא, וליואי בשירתא דא כליל בדא היכלא בהיכלא רוחא ברוחא עד דמתחברן באתריהו שיפא בשיפא למהוי כלא כליל כחדא כדקא יאות, והא אוקימנא דכד אשתלים כלא כחדא שייפין עלאין בתתאין כדין נשמתא עלאה דכלא אתערת ועאלת בכלהו ונהיר לכלא, וכלהו עלאין ותתאין מתברכאן, וההוא דלא אתידע ולא עאל בחושבנא רעותא דלא איתפס לעלמין בדין כלא סליק עד אין סוף ואתקשר כלא בקשורא חדא עד כאן, הרי באר עוד ע"ה כי הקרבן הוא קרוב הכחות הקדושות שהם סוד האמונה וייחוד של אלהינו ברוך הוא אשר הורה בזה שהאצילות הוא עצם האלהות, ולזה באה עבודה זו להורות על ייחודו ואלו היה הנאצל נפרד מן המאציל לא היה מקום לזה כלל, ולא היה מסלול ודרך להתפשטות האור והשפע לקיום העולמות, אבל בהיות הנאצל ביחוד גמור עם המאציל אז בהתעוררות התחתונים בעבודתם תתפשט הברכה בהם כי הייחוד מקום לכל זה כמו שכתבנו:

גם עבודת הקטרת הוראה על קשר הכחות הקדושות וייחודן, וכן אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג י"א.) קטרת קשיר קשירו דמהימנותא עד כאן, הנה שקרא מהימנותא אל האצילות הקדוש שהוא האלהות לפי שהוא האמונה האמיתית אמונתן של ישראל, וחלילה להאמין בדבר שהוא נפרד וחוץ מעצם האלהות כי אם ביחיד המיוחד מכל צד, הוא אדון יחיד אשר האציל כחותיו מאורו לקיום הנמצאים והוא אחד בהם:

פרק ז

ראיתי לאחרונים מחכמי אומתנו מתחכמים מדעתם רוצים להוכיח דברים שאי אפשר לשכל האדם להשיגם בדרך המחקר אשר דרכו בו, וזה היה מהם חשבם שאין בישראל חכמה מקובלת כי אם הפלוסופיא ונטו אחריה, עד שזאת הנטיה סבבה להם לשלוח ידם במה שאין היד משגת בדרך החקירה השכלית, ואחר טרחם ועמלם בעיונם והתבודדות

להוציא שכלם מן הכח אל הפועל לחשבם שהחיים ההם היו להם החיים האמיתיים עד שלזה הוציאו כל ימיהם בהם, בוקש הדבר והנה הפכו ללענה משפט בבקשם להתחכם בדבר שלא היה להם מבא ופתח להכנס אליו, ומי יתן החרש יחרישו ותהי להם לחכמה, ומהם הר"י אלבו במאמר ב' מספר העקרים שלו פרק י"א אמר שם זה לשונו ומהשכל העשירי שהוא השכל הפועל לא הושפע היות עלול אחר שיהיה שכל עומד בעצמו אלא נפש שקיומה בחומר כנפש הגלגל, ונשאר הוא לפי זה כנקבה שהוא מושפע ואינו משפיע, הוא שאמרו ז"ל אמרה שבת לפני הקב"ה רבש"ע לכל נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג, אמר לה בתי כנסת ישראל תהא בת זוגך, הנה באמרם אמרה שבת יורה שירמוז על מדה שהיא מושפעת ולא משפעת והיא השכל העשירי, וקראוהו שבת לפי שחכמי הקבלה ייחסו כל יום מימי בראשית אל עלול אחד מן הז' שכלים האחרונים, ויקראו העלולים ספירות, ויאמרו שהג' ראשונים הם דבר רוחני ויקראו אותם אור שאינו נתפס, והז' האחרונים ייחסו כל אחד מהם אל יום מז' ימי בראשית, ויקראו את העשירי שבת לפי שהוא אחרון העלולים ובו שבת ההשתלשלות ויאמרו שהשכל האחרון שהוא השכל העשירי והוא השכל הפועל והוא הספירה העשירית שיקראוה שבת נתרעמה לפני הקב"ה למה שבת בה ההשתלשלות ולא היה לה בת זוג כלומר נמצא אחר שיהיה שכל עומד בעצמו, וכמו שהוא בשאר השכלים שיהיה מושפע ממנה עד שנשארה היא כנקבה ומושפעת, ולא משפעת ואמרו שהשיב הקב"ה בתי כנסת ישראל תהא בת זוגך עד כאן:

הנה התחכם מדעתו ואמר שהעלולים שאמר עליהם בפ' ההוא שהם אפשרי המציאות הם שקראו חכמי הקבלה ספירות, ולדעתו הספירות הם השכלים הנפרדים שהם דבר אחד זולת האל יתברך, וחלילה לחכמי הקבלה מקבלי האמת מהיותם מזה הדעת שהרי קבלו איש מפי איש כי כוונות העבודות אליהם כמו שכתבנו למעלה מקבלתם ואם הם השכלים הנפרדים איך יותר זה והיא הריסה, כי לא הותר לכוין ולקרא לשום נברא חוץ מהאל יתברך:

ובירושלמי דברכות פרק אין עומדין אמרו בזה הלשון ר' יודן אמר בשר ודם יש לו פטרון, אם באת לו צרה אינו נכנס אצלו פתאום אלא הולך ועומד על פתח חצרו של פטרונו וקורא לבן ביתו ואומר לו איש פלוני בחוץ, אבל הקב"ה אינו כן אם באת לך צרה לא תקרא לא למיכאל ולא לגבריאל אלא צווח לו והוא ענה לך הה"ד כל אשר יקרא בשם יי' ימלט עד כאן, הרי שלא הותר לקרא ולכוין לשום נברא כי אם בשם יי' שהם מדותיו הנאצלים מאורו והם הנקראים שמו כידוע למקבלי האמת העומדים בסוד השם הגדול

וכמו שהתבאר כבר והם ע"ה לא שללו כי אם דבר נפרד באמרם לא תקרא למיכאל וכו' ואמנם מה שהוא נאצל אינו בכלל זה שהרי הוא עצם האלהות. ואם כן איך ייחס הוא הדעת ההוא לחכמי הקבלה, ויאמר שהעלולים ההם שאמר עליהם שהם איפשרי המציאות הם הספירות וכבר הצילם השם יתברך מזה הדעת:

ושבקה להימנותיה שהרי הוא עצמו כתב בפרק שמונה ועשרים מאמר שני וזה לשונו ובעבור זה הוא מבואר שאין שום אדם רשאי להשתמש בדבר מדברי חכמי הקבלה מסברת עצמו אלא אם כן יהיה מקובל מפי חכם בעל קבלה בה וכו', וכבר הזהיר על זה גדול החכמים האחרונים המקובלים רבינו הרמב"ן ז"ל ואמר כי דברי חכמי הקבלה לא יושגו ולא יודעו כלל בשום שכל ובינה זולתי מפי מקובל חכם כו', והסברה בה אולת רבת הנזקים, אלו דבריו ז"ל בפירוש התורה עד כאן:

ועל מה שאמר בהשתלשלות הדברים ורבוי הנמצאות מן האחד הפשוט יתברך, כי הוא השפיע עלול אחד, והעלול ההוא ממה שישכיל מהתחלתו יושפע ממנו שכל אחד וממה שישכיל את עצמו יושפע ממנו נפש הגלגל וגרמו, שאם נודה זה במה שישכיל מהתחלתו שיושפע שכל אחר איך נודה שמהשכלתו את עצמו יושפע נפש הגלגל וגרמו, ויהיה זה האמנת שתי רשויות חלילה, ולא ירגיש אחר שהוא סובר שהם נפרדים, ועוד שהוא נגד התורה ומקבליה ע"ה באמרה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, וקבלו בעלי העבודה כי זה הפסוק מדבר בתחתונים ורומז בעליונים, וכשיפורש בעליונים הנה שם אלהים ירמוז לה"א ראשונה שבשם הגדול, וכשיפורש בתחתונים ירמוז לה"א אחרונה, ואחד זה ואחד זה רומז אל האצילות שהוא האלהות, כי אין דבר יוצא חוצה לו והוא לבדו הבורא עליונים ותחתונים. ובבראשית רבה כי גדול אתה ועושה נפלאות, בנוהג שבעולם מלך בשר ודם מתקלס במדינה וגדולי המדינה מתקלסין עמו שנושאין עמו במשאו, אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא את העולם, הוא לבדו מתקלס בעולם, הוא לבדו מתהדר בעולמו, אמר ר' תנחומא כי גדול אתה ועושה נפלאות למה כי אתה אלהים לבדך אתה לבדך בראת את העולם עד כאן. הרי בארו ע"ה כי אלהים הנאמר בבריאה אינו משותף אבל נאמר על היחיד האמיתי, והוא לבדו ברא העולם ואין שום נברא מתקלס עמו לומר שהוא נשתתף עמו בבריאה, שהוא משאו כי אם הוא לבדו, והוא אמרם כי אתה אלהים לבדך אתה לבדך וכו', ואם היה כדעת הרב הזה שאמר בסוף הפרק ההוא, הנה זהו דעתי בהשתלשלות הדברים מן הסבה הראשונה, והוא שממה שישכיל העלול מעצמותו יושפע נפש הגלגל וגרמו, וכן כל שאר השכלים

וגרמים ונפשותם עד העשירי, ומן העשירי יושפע חומר כל מה שתחת גלגל הירח וכל הנפשות אשר שם, הנה אם כן לדעתו לא ברא אלהים לבדו את העולם:

ודעת רז"ל מקבלי האמת כי בריאת שמים וארץ קדמה לבריאת המלאכים, אמרו בבראשית רבה אימתי נבראו המלאכים רבי יוחנן אמר בב' נבראו המלאכים וכו', רבי לוליאני בר טברין אמר בשם רבי יצחק, בין על דעתיה דרבי חנינא בין על דעתיה דרבי יוחנן הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום, שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו. והקדוש ברוך הוא ממדד באמצעיתו, אלא אני יי' עושה כל, נוטה שמים לבדי, רוקע הארץ מאתי, מי אתי כתיב מי היה שותף עמי בברייתו של עולם, ביום ראשון לא היה מלאך וכו' עד כאן:

וכן אמרו במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה ובפרקי רבי אליעזר פרק ד' בשני ברא הקב"ה את הרקיע והמלאכים וכו'. והלא השמים והארץ נבראו ביום ראשון שנאמר בראשית ברא וגו' ואיזה רקיע ברא ביום שני רבי אליעזר אומר רקיע שעל ראשי החיות שנאמר ודמות על ראשי החיה רקיע וגו' עד כאן:

והקרי והכתב בפסוק ישרישונו אמונה אומן בבריאה, כי הקרי והוא מאתי בא להודיענו היות הבריאה מאת הבורא, וכי מאתו היה הכל ואין דבר יוצא חוצה לו, ולפי שלא יחשב שהיה הוא יתברך הסבה הרחוקה בבריאה, וכבר היו השכלים יותר קרובים כי מהם הושפעה כדעת החכם הנזכר, וכמו שאמר הפלוסוף שהאל עיין בעולם השכלים והשפיע מהם המציאות, לזה בא הכתב מי אתי לשלול שלילה מוחלטת ולומר כי הוא יתברך הסבה קרובה, והוא לבדו הבורא ולא היה שם אז שום דבר חוץ ממנו ישפיע ממנו המציאות כי אם מאתו יתברך היה הכל:

ולא הרגיש החכם הזה כי השתלשלות הדברים מן הסבה הראשונה בדרך עלה ועלול ועל הדרך שיראה הוא ז"ל הוא ענף מענפי השרש המר, בנוי על סברת קדמות העולם שהכל היה בחיוב, כדעת הנפסד המפורסם לפלוסוף הורס עקרי הדת הקדושה:

אבל אנו מאמיני התורה ומקבליה שהיא תשרישנו שהכל היה בכוונה וברצון פשוט, לא יקשה עלינו איך איפשר הרבוי מן הסבה הראשונה עם היותו אחד בתכלית הפשיטות, כי זה מגדר הרצון כי עם היותו בתכלית האחדות והפשיטות ימציא הרבוי ברצונו להורות על מציאותו ויכלתו הבלתי בעל תכלית, והוא שכתוב והוא באחד ומי ישיבנו, ונפשו אותה ויעש, כי ישלים חוקי, וכהנה רבות עמו. ופירושו כפי כוונתנו. והוא, יורה על שהוא יתברך בהיותו מציאות נצחי תמיד בענין אחד עד שיצדק בו תמיד לומר הוא, באחד, שלא נאמר כי אחר שברא העולם יצא מן ההיות ההוא השוה ברבוי הנמצאים,

אבל היה תמיד באחדות ההוא, ומי ישיבנו, להורות על יכלתו כי הבלתי בעל תכלית לא יושב, ונפשו אותה ויעש, כי המציא כל הנמצאים ברצון פשוט. ואמר כי החפץ היה להשלים הנמצאים ההם שהמציא להגיעם אל תכלית משובח אשר מחוק הנמצא להגיע, וזה כי ישלים חוקי:

ולפי שלהגעת השלמות והחוק לא תספיק מעלה ומצוה אחת, אבל כבר יצטרך העובד אל קנין כל המעלות והמצות אשר כפי התורה להגיע אל ההצלחה אחרונה, אמר וכהנה בלשון רבים, שב אל כי ישלים חוקי להורות על כי המציא השם יתברך רבוי מעלות ומצות להשלים זה החוק, וכאמרם ז"ל רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות. ואמר רבות, לומר כי כמו שלהשלים הפרט המציא רבוי מעלות ומצות לתכלית אחד והוא הגעת השלמות, כן עם היותו יתברך אחד פשוט בתכלית האחדות והפשיטות המציא הרבוי בנמצאות מתחלפות, וזה היה לתכלית אחד בלבר והוא קיום הנמצאות כלם, והקשרם קצתם בקצתם והתאחד כל חלקיהם עד שיעלה הכל ויקשר בסבה אחת פשוטה יתברך, וזה אמרו וכהנה רבות עמו, כי עם רבוי והתחלפות הנמצאות לא יצאו מאחד, והרבוי ההוא בהתאחדו קצתו בקצתו יורה על האחד האמיתי הפשוט אשר בא ממנו, ולזה המציא השם יתברך הרבוי מאחדותו הפשוט להעיד באחדותו:

וירצה עוד באמרו וכהנה רבות עמו, כי הוא אמר למעלה שהוא במציאות שוה ואחדות פשוט, ויכול בלתי בעל תכלית ורוצה ברצון פשוט וכענין שבארנו, וידוע לחכמים כי אין שום אחד מאלו דבר נוסף על מהותו, כי הוא ורצונו ויכלתו אחד, וכמו שאלו ואם הם שמות מחולפים לא ידומה שיחייבו רבוי בו אבל הם עמו כלומר שהוא אחד בהם, כן רבוי הנמצאים לא יחייבו רבוי בו, אבל היה מחכמתו הנפלאה להמציאם ולסדרם באופן יעידו על אחדותו, ולזה סדר האדם הגדול שהוא כלל הנמצאים כלם כאיש אחד, וגוף אחד וכל מה שהדברים מתקרבים יותר אצל השרש הנעלם יתברך הם מתאחדים יותר והיה זה כן להורות על אחדות השרש אשר באו ממנו, ועל זאת התכונה סדר הוא יתברך האדם שהוא עולם קטן שהוא לתבנית העולם הגדול, וזה וזה באו להורות ולהעיד על היחיד המיוחד. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג קס"א.) אמרו בזה הלשון ועתה יגדל נא כח אדני וגו' רבי אחא ורבי יוסי אמרי זכאין אינון ישראל מכל עמין דעלמא דקב"ה אתרעי בהו, ואתכני בהו ואתפאר בהו דהא עלמא לא איברי אלא בגינהון דישראל דישתדלון באוריתא בגין דחד בחד אתקשר, וישראל לתתא בהאי עלמא אינון קיומא דיליה, וקיומא דכל שאר עמין אימתי בזמנא דעבדי רעותא דמריהון. תא חזי כד ברא קב"ה בר נש בעלמא אתקין ליה כגוונא יקירא עילאה, ויהב חיליה ותוקפיה

באמצעיתא דגופא דתמן שריא לבא דהוא תוקפא ומזונא דכל גופא, ומתמן אתזן כל גופא וכל אינון שייפי דגופא מתמן אתזנו, והא לבא אחיד ואתתקף באתר עילאה דלעילא דאיהו מוחא דרישא דשארי לעילא ואחיד ביה ודא אתקשר בדא. כגוונא דא אתקין קב"ה עלמא ועבד ליה חד גופא, ואתקין שייפי דגופא סחרניה דלבא, ולבא שארי באמצעיתא וכל גופא וכל אינון שייפין אתזנו מההוא לבא דהוא תוקפא דכלא וכלא ביה תלייאן, וההוא לבא אתקשיר ואתאחיד במוחא עילאה דשריא לעילא, כך הוא כד ברא קב"ה עלמא אסדר לימא דאוקיינוס דאסחר כל ישובא דארעא, וישובא דכל שבעין אומין כלא אסחר לירושלם, וירושלם באמצעיתא דכל ישובא שריא, והיא אסחרת להר הבית, והר הבית אסחר לעזרות דישראל, ואינון עזרות סחרן ללשכת הגזית דתמן סנהדרי גדולה יתבין. ותנינן לית ישיבה בעזרה אלא למלכיהון דבית דוד בלחודיהו, ולשכת הגזית אסחר לבית האולם והמזבח. ובית האולם והמזבח סחרן להיכל, וההיכל לבית קדש הקדשים דתמן שכינה וכפרת וכרובים וארון, והכא הוא לבא דכל עלמא ומהכא אתזנו כל אינון אתרי ישובא דאינון שייפי דגופא. ולבא דא אתזן ממוחא דרישא ואתאחיד דא בדא הה"ד מכון לשבתך פעלת יי' כגוונא דא לעילא ברזא יקירא סתימאה ימא עילאה לקבל דא, ואי תימא לעילא מן ימא וימא מן ימא. תא חזי נהר דינור אסחר לכמה משריין מקבלי שבעין סטרין גליפין משבעה דליקין ואינון סחרן לאינון שמשין דלגו מינייהו ואינון סחרן לארבע רתיכין, ואינון סחרן להיא קרתא קדישא דרביעא עליהו. ותאנא תמן עזרות לגו מעזרות, לית ישיבה בעזרה דתמן אלא למלכיהון דבית דוד בלחודיהו דתמן מתישבי ויתבי. וסנהדרי גדולה משתכחי תמן בלשכת הגזית וההוא בית דינא עליהו דמשמש לאתר דמשמש, ודינא אתיהיב מתמן לקדישי עליונין עד דמטא לאתר דאיקרי קדש הקדשים כלא ותמן הוא לבא שריא ודא אתזן ממוחא דעילא ואתאחיד דא בדא. כגוונא דא לעילא לעילא, ואיהו ברזא דמלכא עילאה עד דאשתכח דכלא אתזן מן מוחא עילאה סתימאה דכלא, וכד יסתכלון מילי כל אתקשר דא בדא ודא בדא עד כאן. והמבין הכוונה במה שכללו המאמר הקדוש יתבאר לו קשר הנמצאות קצתם בקצתם עד התאחדם באחד, להעיד כי האחד האמיתי ברא אחד וידע כי הוא לבדו ברא העולם: ואם היה השתלשלות הדברים מן הסבה הראשונה בדרך עלה ועלול וכדעת הרב בעל העיקרים ז"ל הנה יפול במה שברח ממנו, כי הוא ברח מפחת השניות והרבוי ויפול בו, ואם היה השתלשלות הנמצאות בדרך ההוא, אי איפשר להם שיתקשרו ויתאחדו קצתם בקצתם, אחר שהיה השתלשלותם באמצעות דבר נפרד היו נפרדים, ולא תשלם הכוונה בהם שהיתה להורות על אחדות האחד הממציאם, אבל כשנאמין שהאחד המציאם

מאתו בלא אמצעי, הנה יאמן שיתכן להם ההקשר וההתאחדות קצתם בקצתם עד הגיעם אל האחד הממציאם, ואז הם עדות על אחדות האחד, ולנטוע זה בלבבות באה החכמה להעיד עליו באמרה יי' בחכמה יסד ארץ, כונן שמים בתבונה, בדעתו תהומות נבקעו וגו', והכוונה הנעלמת בזה שלא ברא הקב"ה את העולם בשום דבר זולת עצמו ואמתו, וכמו שיבא עוד מזה בפרק י"ד מזה החלק בסייעתא דשמיא. ובמה שכתבתי בזה הענין נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק ח

אדון יחיד שרש כל השרשים ית' הפליא עצה הגדיל תושיה להאציל אצילותו בו להיות מקום שבו יברא המציאות, ולהיותו כלי בו יתקיים, כי בלתו לא היה כל זה איפשר כלל. וזה לשון החכם הרב המקובל רבי עזריאל ז"ל שקבל מפי הרב החסיד רבי יצחק סגי נהור בן הראב"ד ז"ל שהיה שלישי לאליהו ז"ל. הוסיף השואל לשאול באי זה הכרח תכריח שיש שם עשר ספירות, כי רצוני לומר שאין שם רק אי"ן סוף בלבד:

תשובה אי"ן סוף הוא שלימות מבלי חסרון, ואם תאמר שיש לו כח בלי גבול, ואין לו כח בגבול אתה מחסר שלמותו, ואם תאמר שהגבול הנמצא ממנו תחלה היה העולם הזה שהוא חסר מהשלמתו, חסרת הכח שהוא ממנו, ולפי שאין לחסר שלמותו יש לנו לומר בהכרח שהוא בגבול מבלי גבול, והגבול הנמצא ממנו תחלה הם הספירות שהם כח השלם וכח החסר, כשהם מקבלים מהשפע הבא משלמותו הם כח שלם, ובהמנע השפע מהם יש בהם כח חסר, ולכך יש להם כח לפעול בהשלמה ובחסרון, והשלמות והחסרון הם הדברים המבדילים בין דבר לדבר:

ואם תאמר כי הוא בלבד כיון בבריאת עולמו מבלי הספירות, יש להשיב על זה כי הכוונה מורה על חסרון המכוין. ואם תאמר שלא כוון בבריאתו, אם כן היתה הבריאה במקרה וכל דבר הבא במקרה אין לו סדר, ואנו רואים כי הנבראים יש להם סדר, על סדר הם מתקיימים, ועל סדר הם מתחדשים, ועל סדר מתבטלים, והסדר הזה שבו הם מתקיימים ומתבטלים הוא הנקרא ספירה, שהם כח לכל מצוי הנגדר בגדר מספר, ולפי שהיה מציאות הנבראים באמצעות הספירות הם משתנים זה בזה ויש בהם רם ושפל ובינוני, ואע"פ שכלם מעיקר אחד והכל מאי"ן סוף שאין חוץ ממנו ע"כ:

עוד כפל וכתב ועל מה ששאלת באיזה דרך תכריח שיש שם ספירות, דע כי אי"ן סוף אין לומר בו לא רצון ולא חפץ ולא כוונה ולא מחשבה לא דבור ולא מעשה, אע"פ שאין חוץ ממנו, ואין לומר בו שום דבר שיראה ממנו שהוא מוגבל, כי כל מוגבל משתנה ואין

אצלו לא שינוי ולא חידוש ולא חילוף, ואנו רואים מתוך הכתוב שהוא אוחז דרך גבול, ויעל, וירד, ויבא, וילך, וידבר, ויאמר, וכל כיוצא בזה:

ואם תאמר כל זה נאמר להשגת השכל, כבר ידעת כי השכל יש לו גבול, א"כ כל הנבראים הנמצאים בכתוב נאמרים על גבול, אע"פ שהגבול מבלי גבול, והגבול הזה הם הספירות וכל סדרי בראשית וסדרי המצות שהם על סדר הספירות מעידות על זה, וכ"ש סדרי הקרבנות שכתוב בהם את קרבני לחמי לאישי, זה יעיד שיש רחוק שהוא מתקרב מדבר לדבר עד שהוא מגיע לזה העליון, וכל זה לא יתכן בלתי ספירות וסדורן במוטבע במורגש במושכל, כי לשון עליה וירידה שהיא מדרך הטבע, והריח שכתוב בו וירח יי' את ריח הניחח שהוא מדרך ההרגש, והשגת החכמה שכתוב מי כהחכם שהוא מדרך השכל כל אלה יש להם גבול, ומה שאין לו גבול אין להגבילו ולהמשילו בכל אלה, וסדר הספירות שהוא גבול מבלי גבול נקרא בבראשית רבה סדר זמנים, כמו שאמרו ויהי ערב מכאן שהיה סדר זמנים קודם לכן והם נקראים סדרי בראשית ע"כ:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אלא משום דאית בידים עשר אצבעות רמז לעשר ספירות שבהם נחתמו שמים וארץ, ואותן העשרה כנגד עשרת הדברות, ובכלל אותן העשרה נכללין. כל תרי"ג מצות ע"כ:

ידוע כי הידים כלי הפעולה וזולתם לא תצוייר, וכן לא יצוייר ולא יתכן שום פועל כי אם בספירה, ולפיכך היה ונברא הכל באמצעותם לפי שהם לאדון יחיד כמו הידים לנשמה לפעול בהם ולהראות כחה, ואין המשל דומה לנמשל מכל צד לפי שהספירות אינם דבר זולת השרש וחוץ ממנו כי הם באחדות אמיתי, מה שאין כן הנשמה עם כליה כי זה רוחני וזה גשמי, אלא כדי לקרב הדבר אל השכל ימשילו כן, כי אי אפשר לגשם להשיג ולהבין בזולת זה, וכמו שאז"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ואם כן הם סדר הנבראים, וכן סדר התורה כלה כמו שיתבאר בס"ד, נמצא שאין דבר יוצא מהם חוצה כי הם הכל וזולתם אי אפשר למציאות שימצא, ואחר שנמצא אי אפשר קיומו כי אם בהם כי הם הכלי שבו יושפע השפע והברכה לעולם:

ובאידרא דרשב"י ע"ה (ח"ג קל"ב.) תאנא אי עתיקא דעתיקין קדישא דקדישין לא אתקן בהדין תקונין לא אשתכחו עלאין ותתאין וכלא הואי כלא הואי. וזה לשון הרמב"ן ז"ל בפירוש ספר יצירה כי קיום כל דבר בעוד הרצון בו, ר"ל כי קיום העולם התחתון והעליון בעוד התפשטות אצילות עלת העלות בו, ויהיה כל בהתהפך הרצון להשיב הדברים להויתן כמושך רוחו אליו ע"כ:

הרי באר כי קיום העולמות הוא התפשטות האצילות שהוא הלב והרצון וזולתו אי איפשר המציאות וקיומו, ולזה הוכרח וחוייב התפשטות האצילות מאדון יחיד ובו הראותו אחר שהיה כמוס ונסתר בו להמציא בו הנמצאים כלם למלוך עליהם ולגלות מציאותו:

ובפרקי ר' אליעזר פ"ג אמרו בזה הלשון, מיד נתיעץ הקב"ה בתורה ששמה תושיה לברא את העולם, השיבה לו ואמרה, רבון העולמים אם אין צבא ואם אין מחנה למלך על מה הוא מולך, אי זו כבודו של מלך, שמע אדון העולם וערב לו, אמרה תורה בי נתיעץ הקב"ה לברא את העולם שנאמר לי עצה ותושיה וגו' ע"כ:

והכוונה כי בתורה הקדומה שהיא חכמת אלהים שהיא כוללת כל האצילות, כי בה היה כמוס, נברא הכל, ולזה התחילה התורה בה בראשית והיא ראשית הכל, ותרגם אנקלוס ע"ה בקדמין הם הנתיבות הקדומות, ותרגום ירושלמי בחוכמא, ועוד שם בעשרה מאמרות נברא העולם, בשלשה כללו שנאמר יי' בחכמה יסד ארץ, כונן שמים בתבונה, בדעתו תהומות נבקעו, והכוונה באמרם בעשרה מאמרות כנגד עשר ספירות שהם נכללים בשלשה ראשונות, שהם חכמה ובינה ודעת, ובהמצא אלו נמצאים כלם כי חסד ונצח ענפי החכמה, גבורה והוד ומלכות ענפי הבינה, תפארת ויסוד ענפי הדעת, ובחכמה נכלל הכל כי ממנה נאצלו ובה הכל תלוי, ובה נברא הכל וכמו שכתוב מה רבו מעשיך יי' כלם בחכמה עשית וגו', ומחכמה נאצל הכל בבינה, והוא הפועל בעליונים ובתחתונים מכח חכמה, ולזה כוונו רז"ל בב"ר באמרם היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג מג.) א"ר אבא מה רבו מעשיך יי' כלם בחכמה עשית, כמה סגיאין אינון עובדוי דמלכא קדישא וכלהו סתימין בחכמה, הה"ד כלם בחכמה עשית, כלם בחכמה כלילן ולא נפקי לבר אלא בשבילין ידיעין לגבי בינה, ומתמן אתעביד כלא ואתקן כלא כמד"א ובתבונה יתכונן, ועל דא כלם בחכמה עשית בבינה:

מכל זה יתבאר כי אצילות עשר ספירות היא כלי ומקום לכל מה שנעשה ונוצר ונברא בעליונים ובתחתונים, ובלתו אין דרך לזה כלל, ואם כן מוכרח היה התפשטות האצילות לשיברא המציאות ויקויים בו:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמרו אני יי' עושה כל נוטה שמים לבדי וגו', אני כשנטעתי אילן זה, להשתעשע בו אני וכל העולם, ורקעתי בו הכל וקראתי שמו כל, שהכל תלוי בו, והכל ממנו יוצא, והכל צריכין לו, ובו צופין, ולו מחכים, ומשם פורחים נשמות, לבדי הייתי כשעשיתי אותו ולא יגדל עליו מלאך לומר אני קדמתי לך, גם בעת

שרקעתי ארצי שבו נטעתי והשרשתי אילן זה ושמחתים ביחד ושמחתי בהם מי אתי שגיליתי לו סודי זה. א"ר רחמאי, מדברך נלמוד שצורך העולם הזה ברא הקב"ה קודם לשמים, אמר לו הן. משל לה"ד למלך שבקש ליטע אילן בגן השגיח בכל הגן לדעת אם יש לו מעין מים המעמיד אותו ולא מצא, אמר אחפור מוצא מים ואוציא מעין כדי שיוכל להתקיים האילן, חפר והוציא מעין נובע מים חיים ואח"כ נטע אילן ועמד ועשה פרי והצליח בשרשיו שהשקהו תמיד ששאב מן המעין ע"כ:

האילן הזה הוא שאמרו עליו במדרש הזה, אילן אחד יש לו להקב"ה ובו שנים עשר גבולי אלכסונים. והוא שאמרו עליו במדרש שוחר טוב תנא עץ חיים מהלך חמש מאות שנה, וכל מימי בראשית מתפלגין תחתיו ע"כ. ואמר שנטעו להשתעשע בו כל העולם כי זולתו אין לו קיום, והוא שאמר שהכל תלוי בו, והכל ממנו יוצא, והכל צריכין לו וכו', וא"ר רחמאי מדברך נלמוד שצורך העולם הזה וכו', הרי בארו בפירוש שאצילות זה האילן היה צורך העולם, כי זולתו לא יברא ולא יתקיים. משל למלך שבקש ליטע אילן וכו':

מוצא המים הוא העדן שהוא המקור שמשם נאצל האילן, והמעין הוא הנהר היוצא מעדן המשקה את הגן לשיפרח ויצליח האילן הזה בשרשיו, וירמוז ג"כ המשל לבריאת העולם וראה הקב"ה שאי איפשר שיתקיים בזולת שיוציא קודם מוצא מים להשקות האילן שהוא העולם, ואז חפר והוציא מוצא המים, כלומר האציל מאורו האצילות שיהיה כלי ברכה שבו יתקיים העולם, כי אי איפשר זולתו:

ובמדרשו של רשב"י פרשת בראשית (טו.) אמרו בזה הלשון זוהר סתימא בטש אוירא דיליה, מטי ולא מטי בהאי נקודה. וכדין אתפשט האי ראשית ועביד ליה היכלא ליקריה לתושבחתיה, תמן זרע זרעא לאולדא לתועלתא דעלמין, ורזא דא זרע קדש מצבתה ע"כ. וזה מה שרציתי לבאר בפרק זה:

פרק ט

קבלו בעלי העבודה כי אדון יחיד שרש כל השרשים הנקרא אי"ן סוף איננו רמוז לא בתורה ולא בנביאים ולא בכתובים ולא בדברי רז"ל, אך קבלו בו קצת רמז, וכבר פירשתי בפירוש עשר ולא י"א לרמוז שלא יגדר בגדר מספר, ולא יבא בחשבון כלל:

ואמרו חכמי האמת כי עליו אמרו דרך כלל אל יהי לך עסק בנסתרות, ולהיותו נעלם בתכלית ההעלם לא רמז בו משה ע"ה הורנו בזה שלא תגע בו יד המחשבה לגודל תעלומיו, ומהעלמותו נתבונן מעלת אצילות ראשון שהוא שמו והוא בו כשלהבת בגחלת הוא רום מעלה עד שלרוב העלמו ומעלתו קבל רשב"י ע"ה שאינו במנין המדות ואינו

נתפס בהרהור הלב כלל כמו שכתבנו במה שקדם, וגם באצילות ראשון ושני קבלו בעלי העבודה שאין כח באדם להתבונן בהם לפי שהם חוץ מבנינו ועולמו, ואין רשות לאדם להתבונן כי אם בעולמו ובנינו שהוא מהבנין ולמטה שהם שבעה ימי בראשית, ומשם ולמעלה השער סגור. וקבלו חכמי האמת כי לזה כוונו באמרם בחגיגה פרק אין דורשין ת"ר יכול ישאל אדם קודם שנברא העולם, ת"ל למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ, יכול לא ישאל אדם מששת ימי בראשית, ת"ל לימים ראשונים, יכול ישאל אדם מה למעלה, מה למטה, מה לפנים, ומה לאחור, ת"ל ולמקצה השמים ועד קצה השמים, מקצה השמים ועד קצה השמים אתה שואל ואי אתה שואל מה למעלה, מה למטה, מה לפנים, ומה לאחור. הרי בארו ע"ה כי אין רשות לאדם לשאול ולהתבונן כי אם מהבנין ולמטה שהוא מקצה השמים ועד קצהו שהוא עולמו, אבל משם ולמעלה לא תגע בו יד: ובמדרשו של רשב"י ע"ה פרשת וארא (ח"ב כב.) אמרו בטחו ביי' עדי עד דהא מתמן ולעילא אתר טמיר הוא וגניז דלא ייכול לאתדבקא, אתר הוא דמיניה נפקו ואצטיירו עלמין, הה"ד כי ביה יי' צור עולמים, והוא אתר גניז וסתים, ועל דא בטחו ביי' עדי עד, עד הכא אית רשו לכל בר נש מכאן ולהלא לית רשו לכל בר נש לאסתכלא ביה דהא סתים וגניז מכלא, ומאן איהו י"ה יי' דמתמן אצטיירו עלמין כלהו ולית מאן דקאים על ההוא אתר. א"ר יהודה קרא אוכח עליה דכתיב כי שאל נא לימים ראשונים וגו' ולמקצה השמים ועד קצה השמים עד הכא אית רשו לאסתכלא, מכאן ולהלה לית מאן דיכול למיקם עליה ע"כ. הרי בארו ע"ה כי באצילות ראשון ושני אין רשות לאדם להסתכל ולהתבונן, והטעם מפני שכל הקרוב יותר אל השרש הוא יותר נעלם, ויותר נמנע ההשגה וההתבוננות, וכ"ש בשרש עצמו ית' שהוא מתעלה ומתעלם מכל שאי איפשר להתבונן בו כלל, עם שהוא הכל וכולל הכל ומיוחד בכל, אבל מתוך התאחדו והקשרו במדותיו שהם נאצלים ממנו מעלתו וגדולתו מתפרסמת ונכרת, שהוא ית' מראה בהם כחו וגדולתו בפעולותיו שהוא פועל על ידם להתאחדו בהם, ומצד פעולותיו נגלה לעין כל, מה שלא היה איפשר להשיג ממנו דבר ולא להכירו ולדעת אותו אם לא באמצעות מדותיו הנאצלים מאורו, והוא ית' מתיחד בהם כלהב האש המתיחד בגווניו, ומתעלה ומתרומם מהם עד שאי"ן סוף לרוממותו:

והנה הוא מראה פעולותיו ומעלתו בהם עם היותו נעלם מכל, כי מתוך הנגלה יתבונן האדם בנסתר, כי הנשמה שבאדם נעלמת ואינה נכרת, אבל בהראותה פעולותיה באיברי הגוף והאיברים פועלים בכחה ובסבתה אנו מכירים מעלתה ובאים עד תכונתה, כך הוא המשל והדוגמא כי שרש הכל ית' נעלם ונסתר, הנה הוא מראה כחו וגדולתו

ומעלתו ומציאותו באמצעות מדותיו שהוא להם כמשל הנשמה לגוף, ומהם אנו מכירים מציאותו וגדולתו מה שלא היה איפשר בזולת אצילותו, כמו שלא היה איפשר להכיר מעלת הנשמה ולהתבונן בה בזולת איברי הגוף שהיא פועלת על ידם, ולזה רמז איוב באמרו ומבשרי אחזה אלוה, כלומר שמבחינת גופו היה בוחן האלהות, והוא מה שכתבתי כי מעלת הנשמה תוכר ותושג מצד הגוף שהיא מראה כחה ופעולותיה על ידו, ובזה אנו יודעים מציאותה, כן הוא המשל בענין האלהות כי באמצעות האצילות אנו יודעים מציאות אדון יחיד המאציל, ואם כן מוכרח ומחויב היה אצילות המעלות המתיחדות באמצע יחודו ית' כדי להכיר מציאותו ומעלתו ולהעיד באחדותו, כי ברוב העלמתו והסתרו מכל לא היה איפשר להכירו ולהתבונן בו אם לא על ידו:

וכתב הרמב"ן ז"ל בפירוש ספר יצירה זה לשונו ולכך נעשו המדות כך להתבונן בהם באי"ן סוף ע"כ. התבאר אם כן מה שרצינו באורו והוא כי זריחת אור האצילות והתפשטותו בשרש הנעלם היה להתבונן בו ולהכיר ולדעת מציאותו ולהעיד באחדותו, והוא מה שרצינו לעמוד בו בזה הפרק:

פרק י

הפועל כל מה שיהיה ביתר שאת ומעלה ושלמות יורה יותר על פועלו היותו בתכלית השלמות, וכל מה שיהיה הפועל ההוא מתיחס אל פועלו בשלמות ומעלה יורה יותר על מציאות פועלו והיותו שלם לאי"ן סוף, שאם היה שהפועל ההוא מתאחד בעצם הפועל ולא נפרד ממנו הנה זה יורה על היות הפועל ההוא שלם מכל צד בתכלית השלמות, וממנו יתבונן המבין לדעת מציאות פועלו ושלמותו, מה שלא ימשך כל זה אם היה הפועל נפרד מן הפועל וחוץ ממנו:

ואחר זאת ההקדמה האמיתית אומר כי כבר הסכימו כל החכמים והעלו ונמנו וגמרו כי ראוי לסלק מהאל ית' כל חסרון להיותו הוא השלמות בעצמו. ולזה אומר כי להיות האצילות שלמות מבלי חסרון כי הוא עצם האלהות, חוייב שיהיה בזאת המעלה והשלמות, רצוני, נאצל לא נברא כי הנאצל אינו נפרד מן המאציל, והוא שלמות מבלי חסרון להיותו במאציל באחדות, מה שאין כן הנברא שהוא חסר, להיותו חוץ מן הבורא ונפרד ממנו, ופועל כזה תהיה הוראתו על פועלו חסרה, ואולי לא יורה עליו כלל להיותו רחוק ממנו ובלתי מתיחס אליו ולא נערך אליו ולא דומה לו, ובמה יודע איפה מציאות שרש כל השרשים ותוכר מעלתו אם כן, כי מצד הנברא החסר הרחוק ממנו לא יודע כלל, לא נשאר אם כן כלי בו נשיג מציאותו כי אם במה שהאציל, שיש לו ערך ודמיון

עמו במה שהוא בו באחדות, כי ממנו נתבונן בו לדעת מציאותו ולהכיר שלמותו שהוא בלתי בעל תכלית:

ולזה היה המציאות הנמצא ממנו תחלת אצילות מדותיו להיות כח האצילות שלם, מה שאין כן כח נברא שהוא חסר, שאם לא היה כח האצילות שנוטלין ממנו ואינו חסר היאך היינו מכירים שפע השלמות הבא מאי"ן סוף, כי כל בריה כשנוטלין ממנה תתחסר ותתמעט, מה שאין כן האצילות שכחו שלם להשפיע בשלמות מבלי חסרון להיותו מיוחד בשרשו שהוא מקור השלמות והשפע, ואם כן אצילותו היה מאתו להורות על מציאותו ועל שלמותו להיות לו יחס וערך ודמיון עמו, מה שאין כן בשום נברא מן הנבראים:

ויעיד על כל זה קצת מקראות מהמזמור המיוחס לאברהם אבינו עליו השלום הנקרא איתן האזרחי, (תהלים ע"ט) שהוא בעל החסד, כי הוא אשר עמד במקום מדת החסד לעשות חסד עם כל באי עולם להביאם באמונת הייחוד האמיתי לזכותם, וכמו שאמרו בבהיר מאי וישמור משמרתי (בראשית כ"ו ה') כך אמרה מדת החסד כל ימי היות אברהם בעולם לא הוצרכתי אני לעשות מלאכתי שהרי אברהם עמד במקומי וכו', ולזה פתח בזה המזמור במדת החסד שהיא מדתו, והנה הוא מפרסם בו מלאכתו שהוא הדעת האמונה האמיתית, ואמר חסדי יי' עולם אשירה לדור ודור אודיע אמונתך בפי, ובאר זה ואמר כי אמרתי עולם חסד יבנה, כי ממדת החסד ולמטה הוא בנין העולם, כי משם ולמעלה אין התבוננות והשגה כי הוא עולם נעלם. שמים הם שמו של הקב"ה כמו שאמרו בבהיר ומנא לן דהשמים הוי הקב"ה דכתיב ואתה תשמע השמים וגו'. תכין אמונתך בהם, הוא מה שכתבנו למעלה כי במדותיו הנאצלים מאורו הכין אמונתו כי מהם יודע מציאותו, והמשיך ואמר כרתי ברית לבחירי וגו', הכוונה על מלכות בית דוד ליחדו בשמים הנזכרים ולזה תכפם זה לזה, ולהורות שהוא מתפרנס משם וחוט של חסד משוך עליו:

ובמדרש שוחר טוב שמים תכין אמונתך, ולא השמים בלבד אלא אף הכסא אינו עומד אלא בחסד שנאמר והוכן בחסד כסאו. משל למה הדבר דומה לכסא שיש לו ארבע רגלים והיה אחד מהם מתמוטט נטל צרור וסמכו, כך היה הכסא של מעלה כביכול שנתמוטט עד שסמכו הקב"ה, ובמה סמכו בחסד, הוי עולם חסד יבנה ע"כ, ויודו שמים פלאך יי' ההודאה הוא הפרסום וההודעה וגילוי הדבר שהיה מופלא ומכוסה, אמר כי השמים האלה שהם שמו ית' נאצלו לפרסם על ידם המופלא הוא אדון יחיד ולהודיע מציאותו, אף אמונתך בקהל קדושים, ר"ל אף יודיע האמונה האמיתית הזאת השמים שהם בקהל

ישראל בניו הנקראים קדשים כי משם נתנה תורה להם והם הנותנים כי על ידה משיגים כל זה ומתפרסם המציאות הנעלה, כי מי בשחק יערוך ליי' הוא נתינת טעם לכל האמור כי הוכרח וחוייב להאציל ממנו מדותיו לפרסם זה, כמו שהודענו כבר כי הנברא כחו חסר ולא יספיק לזה, והוא אמרו כי מי בשחק, רמז לגלגלים המורגשים כלומר מי מכולם יערך ליי' להודיע זה, כי אין להם ערך ויחס עמו לפי שהם גוף הווים וגם יפסדו בהגיע עתם, ואין צריך לומר אלו אלא אפילו הנבראים הנוראים שהם פשוטים ונצחיים והם המלאכים, והוא שאמר ידמה ליי' בבני אלים, ואמר ידמה בהם, לפי שיש להם קצת דמיון עמו להרותם נבדלים מחומר, ועם כל זה לא יספיקו לזה כי הם נבראים והנברא חסר, אבל האצילות יש בו די לזה והוא הפתח ליכנס אליו ית' ועל ידו הוא מתפרסם ונודע ומתקלס, ונערץ בסוד קדושים, כלומר בקהל כמו לא ישבתי בסוד משחקים, והוא נורא על כל סביביו, על כל מי שהוא סבתם, יי' אלהי צבאות מי כמוך חסין יה וגו', הורה על האצילות שהוא מתפרסם ומתקלס על ידו, כי באמרו ה' אלהי צבאות הרמז על שבעת אבני הבנין, ובאמרו י"ה הרמז על שלשה ראשונות שהם נכללים בשם זה, ואמר חסין, על השרש הנעלם שהוא תקיף בהם ועל ידם מודיע גבורותיו ונוראותיו, ואמר ואמונתך סביבותיך וכלומר כי אמונת מציאותו נודעת על ידיהם שהם מסובבים ממנו והם סביבו, כלומר מתיחדים באמצע יחודו מה שלא יושלם זה על יד שום נברא לפי שאין לו שום יחם ודמיון עמו ית':

וגם לזה רמז ישעיהו ע"ה באמרו ואל מי תדמיון אל, ומה דמות תערכו לו, לומר ממי מהנבראים תקחו ראיה מדמות וערך לשתביאו האל בדמיונכם כלומר שתאמינו בו ותדעו מציאותו. ואמר עוד ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש, כלומר מי הוא זה שישוה לי שיוכל לומר שהוא קדוש כמוני שממנו תקחו ראיה להביא אותי בדמיונכם להאמין ולדעת מציאותי, לא משום נברא כי אין לו עמי יחס כלל ולא ישוה לי כלל לפי שהם חוץ מהעצמות האמיתי, ואמנם האצילות שהוא שוה באחדותו ואינו חוץ ממנו יש בו די לזה. ואמר שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, וקבלו חכמי האמת שהוא בלשון הודעה, והסוד כי מדת מי ה"א ראשונה שבשם הוא אלהים עליון ברא אלה ע"י ה' אחרונה שהוא אלהים של מטה, והודיענו הנביא ע"ה כי הכל נהיה ונברא בשמו שהוא אצילותו, והענין לומר כי אי איפשר שיברא כל נברא כי אם באמצעות שמו ית', כמו שאי איפשר לדעת מציאות השרש המאציל ית' כי אם באצילותו ולזה סמך הנביא ע"ה אלו הפסוקים:

ובשוחר טוב מזמור י"ט אמרו כל פעל יי' למענהו לקלוסו כמד"א ענו ליי' בתודה, ד"א לעדותו כענין שנאמר לא תענה ברעך עד שקר, וכתיב למען אחי ורעי ע"כ. הכוונה להם

בכל על עץ החיים אילנו של הקב"ה, והוא שאמר עליו אני יי' עושה כל וכמו שהתבאר למעלה, ואמר כי פעל והאציל כ"ל למענהו לקלוסו ולעדותו, עוררונו ע"ה על כל מה שכתבתי בענין זה:

ואמרו עוד שם משל למה"ד למלך, שהיו לו מדינות הרבה והיתה כל אחת ואחת אומרת כך וכך זהב יש למלך כך וכך אבנים טובות עבדים ושפחות יש למלך. והיה שם פיקח אחד אמר להם מנין אתם יודעים ואתם רחוקים ממנה, אלא מדינה שהוא דר בה היא נאה לומר עשרו ושבחו של מלך שהיא יודעת כבודו, כך אמר דוד כל הארץ וכל אשר יש בה אינן יכולין לומר שבחו של הקב"ה, ומי יוכל לומר השמים מספרים כבוד אל. ע"כ השמים הנזכרים בזה המזמור הם הנזכרים בפסוק בראשית ובפסוק האזינו הם שמו של הקב"ה ועליהם נאמר ואתה תשמע השמים, ואמר בזה המשל שהם מדינתו של מלך שהוא דר בה, וכן הוא האמת שבהם דר ומתיחד כי אינם חוץ ממנו, והם היודעים כבודו ומפרסמים אותו ומודיעים מציאותו, אבל הארץ וכל אשר בה שהם רחוקים ממנו כי אין להם עמו יחס ודמיון אינן יכולים על זה, וגם לא העליונים ואם לא הוזכרו בפירוש במשל הזה כי אם ברמז באמרם אבל הארץ, לפי שכל מה שלמטה מן האצילות נקרא ארץ, כי רז"ל מדרך חכמתם לקצר באלה הדברים העמוקים לא ידברו בם כי אם ברמזים יבינו המשכילים אשר זכו להם. מכל זה יתבאר הכרח וחיוב אצילות עשר ספירות שהם האלהות כמו שכתבנו. ובזה נשלמה הכוונה בפרק זה:

פרק יא

אצילות עשר ספירות שהוא האלהות כמו שכתבנו הוא הנקרא רשות היחיד, להיותו בעלת העלות ביחוד ובהשואה גמורה כשלהבת קשורה בגחלת בלי שום חבור ופרוד ולא רבוי כלל. והנכנס לשמש חכמת האלהות לעבוד עבודת הקדש יצטרך לדעת ולהאמין ולהביא במחשבתו בציור רוחני שלם האחדות הפשוט, וכבר כתבו חכמי האמת כי עי"ן שבשמע ישראל ודל"ת שבאחד מאותיות גדולות וכשיחוברו שניהם יהיו עד, לומר שהוא ית' העד האמיתי לדעת המחשבה והכוונה אם הקורא פסוק זה שהוא קבלת עול מלכותו הוא מיחד כראוי שמו הגדול בו למפרע יהיה עד דע. והייחוד הוא הנקרא ידיעה אמיתית ועליו אמר המשורר ע"ה (תהלים ק' ב') דעו כי יי' הוא אלהים הוא עשנו ולו אנחנו, ואמרו בבהיר כתיב בא' ולא אנחנו, להכיר ולידע אחד האחדים המיוחד בכל שמותיו ע"כ:

ותורת יי' תמימה תשרישנו זאת הידיעה אמרה (דברים ד' ל"ט) וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. וסוד הכתוב בשמים

ממעל ועל הארץ מתחת הם יי' אלהים שהזכיר והם שניים וארץ שבפסוק ראשון, ואמר אין עוד לומר שלא יתרבה בהם אין לומר בהם עוד, שיהיו זה בלתי זה חלילה אבל הוא אחד בהם. ואמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב כ"ו ע"ב) פתח ר' אלעזר ואמר וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי' הוא האלהים האי קרא הכי מבעי ליה וידעת היום כי יי' הוא האלהים והשבת אל לבבך אלא זכאה מאן דאשתדל באוריתא, ת"ח והשבת אל לבבך אל לבך מבעי ליה, אלא אמר משה אי את בעי למיקם על דא ולמנדע כי יי' הוא האלהים והשבת אל לבבך וכדין תנדע ליה, לבבך יצר טוב ויצר רע דאתכליל דא בדא ואיהו חד כדין תשכח כי יי' הוא האלהים דהא אתכליל דא בדא ואיהו חד ועל דא והשבת אל לבבך למנדע מלה ע"כ:

ובספר מראות הצובאות בענין היחוד והוא ממדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א נ' ע"ב) אמר בזה הלשון בא וראה כל מי שרוצה לידע חכמת הייחוד הקדוש יסתכל בשלהבת העולה מן הגחלת או מתוך נר דולק כי השלהבת אינה עולה אלא כשתאחז בדבר גס. בא וראה בשלהבת שהיא עולה יש בה ושני מאורות מאור אחד לבן שמאיר, ומאור אחר שנאחז בו שהוא כגוון שחור או תכלת, המאור הלבן הוא למעלה והולך בדרך ישר ותחתיו אותו האור של תכלת או שחור שהוא כסא לאותו הלובן ואותו הלובן שוכן עליו ונאחזים זה בזה להיות אחד. וזה המאור השחור או התכלת שהוא למטה הוא כסא הכבוד לאותו הלבן וזהו סוד התכלת, וזה הכסא נאחז בדבר אחר להדלק שהוא למטה לו והוא מעוררו להתאחד באור הלבן, וזה התכלת שחור פעמים יחזור אדום, ואותו המאור הלבן אשר עליו לא ישתנה לעולם כי לבן הוא תמיד, אבל זה התכלת ישתנה לגוונים אלה לפעמים תכלת לפעמים שחור לפעמים אדום, וזה יתיחד בשני צדדין יתיחד למעלה באור הלבן ויתיחד במה שתחתיו שמתקן אותו להאיר ע"כ:

והכוונה בשני אלו המאורות הם המאור הגדול והמאור הקטן והם מדת יום ומדת לילה, וידוע שהמאור הקטון כסא למאור הגדול והם סוד לבן ותכלת ואמר שהוא משתנה לאלו הגוונים, ומדרך האמונה ידענו שהאלהות לא ישתנה וכמו שאמר הנביא מלאכי ע"ה אני יי' לא שניתי, והנה המאור ההוא שהוא משתנה אין השינוי ההוא בו מצד עצמו כלל אבל הוא מצד העץ או הפתילה שהוא פועל בהם פועל השרפה, ולזה אנו רואים שהלהב הנאחז בגוף העץ או הפתילה הוא משתנה לאלו הגוונים, אבל הלהב העולה למעלה הוא לבן וכן הוא השאר, והשינוי ההוא מצד הדבר שהוא פועל בו לא בעצמות המאור כלל כן הוא המשל והדוגמא. והוא כי האלהות לא ישתנה ממחשבה למחשבה ולא מפעולה לפעולה ולא מהנהגה להנהגה כי הוא פשוט בתכלית הפשיטות ומיוחד

בכל חלקי שמותיו ומדותיו בתכלית האחדות, ושינוי פעולה אשר מצד ההנהגה אינה בבחינת עצמו ית' ולא מצדו כי אם בבחינת המקבלים ומצדם כמו שיתבאר בפרקים שאחרי זה בס"ד:

פרק יב

חלוף השמות ומנין הספירות לא יחייב רבוי באלהות כלל וחלילה, כי מה שאנו מכנים האלהות פעמים בשם אהיה לפי שהוא רחמים גמורים, ופעמים בשם אלהים לפי שהוא דין, וכן שאר שמות וכנויין, אין זה כי אם חלוף הבחינות בהצטרף אל פעולות מתחלפות. והענין לומר כי כאשר יבחן עצם האלהות מצד הרואתו על רחמים גמורים ר"ל שהוא פועל פועל הרחמנות נקראהו בשם אהיה. וכאשר נבחנהו מצד הוראתו על דין ומשפט ר"ל שהוא פועל המשפטים נקראהו בשם אלהים, וכן הענין בספירות וביתר השמות, ר"ל שאין כאן כי אם עצם אחד פשוט בתכלית האחדות והפשיטות, ולפי חלוף הבחינות בו בהצטרף אל פעולותיו המתחלפות כפי חלוף המקבלים יקרא בשמות רבים ויאמר בו שהוא עשר ספירות:

והראיה לזה ממה שאמרו בפרקי ר' אליעזר עד שלא נברא העולם היה הקב"ה ושמו בלבד, והכוונה לומר כי לפי שקודם הבריאה לא היה דבר יפעל בו האלהות כפי חלוף בחינותיו, כי לא היה שום נברא לקבל היה אז נבחן עצמות הבורא פשוט מצדו ית' ממש מבלי שום בחינה מחולפת בבחינת המקבל, כי לא היה שם עולם שיפעל בו, אבל היה עצמותו פשוט, אבל אחר שנברא העולם אז מבחינים העצמות לפי בחינות מתחלפות מצד חלוף הפעולות המקובלות למקבלים מתחלפים לא בבחינת עצמותו ומצדו, ואין זה מחייב שום רבוי בעצמותו ית' חלילה כי הכל נאמר בהקש אל הנבראים ומצדם. אמרו במדרש שוחר טוב מלך ב"ו כשהוא בכעס אינו ברצון, אבל הקב"ה אינו כן אלא כשהוא בכעס הוא ברצון שנאמר (תהלים יב) כי יבער כמעט אפו על אומות העולם, אבל ישראל אשרי כל חוסי בו, אלו ישראל שהם חוסים בו בכל עת שלא יבער בהם ע"כ. הנה בארו כי הכעס והרצון שהם חלוף בחינות לא יבחנו מצד האלהות כי הוא באחדות שוה תמיד, אבל יבחנו מצד המקבלים כפי חלוף פעולותיהם, כי ההולך בתומו ושומר בית קבולו יקבל הטוב הנגזר מאת הקב"ה, והמסלף דרכו מקבל ההפך הנגזר גם מאתו, אך מצדו ית' אין רק טוב לא דבר רע, ועל זה נאמר אולת אדם תסלף דרכו כי הוא הגורם באולתו לסלף דרכו ועל יי' יזעף לבו לחשבו בעצמותו כי השינוי והרע מאתו ואז"ל אין דבר רע יורד מן השמים. ובמדרשו של רשב"י ז"ל (ח"ב ס"ג ע"א) א"ר יוסי לא שני קב"ה נמוסי' בר אינון חייבי עלמא שניין לון ומהפכי רחמי לדינא כמא דאיתמר ע"כ:

ובפ"ק דנדרים אמר ריש לקיש אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה צדיקים מתרפאים הימנה ורשעים נדונים בה. צדיקים מתרפאים הימנה דכתיב וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו', ולא עוד אלא שמתעדנים בה שנאמר ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק, ורשעים נדונים בה שנאמר כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא וגו', הנה בארו כי השמש פועלת במקבלים כפי חלופם מבלי שינוי בבחינת עצמה כי הנה אנו רואים כי השמש תקפיא הדונג, ותתיך הזפת, ותשחיר פני הכובס, ותלבן הבגד, ואין אלו השנויים מצדה כי כל אלו ההפוכים פועלת בפשיטות אחד, אבל הם כפי חלוף המקבלים, וממנה רפואה לצדיקים ועונש וכליון חרוץ לרשעים, והכל כפי חלוף פעולותיהם וכך הם מקבלים ממנה ואין השנוי בעצמה אלא בהם, ואם זה כך בשמש כ"ש בבורא ית' שלא ידומה בעצמותו שום שינוי כפי בחינתו חלילה, ועל זה אמר אדון הנביאים ע"ה וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי' הוא האלהים וגו', והכוונה לומר כי מהיום שהוא השמש, וכמו שהבינוהו רז"ל באמרם כי הנה יום בא בוער ' וגו' ולהט אותם היום הבא על השמש, תקח ראיה לדעת ולהבין כי חלוף השמות ומנין הספירות אינם כי אם חלוף בחינות בהצטרף אל פעולות מתחלפות מצד המקבלים לא מצד הפועל, וממנו תקח ראיה על כי יי' הוא האלהים, וחלוף השמות לא יחייבו רבוי בעצמותו כמו שחלוף פעולות הבאים מן השמש לא יחייבו רבוי בעצמות השמש כי לא יבחן החלוף ההוא כי אם מצד המקבלים: ועל דרך האמת שמש צדקה הוא וי"ו שבשם שנקרא שמש, וכן הוא אומר כי שמש ומגן יי' צבאות, ונקרא צדקה וכמו שכתוב משפט וצדקה ביעקב אתה עשית, ואמר שממנו רפואה לצדיקים ועונש לרשעים בעצם אחד פשוט מבלי שינוי, והשינוי מצד המקבלים בבחינת פעולותיהם. וראיתי לאחד מחכמי הקבלה שכתב ז"ל עשר ספירות בלימה מיוחדים זה בזה יחוד נכון, וכלם באדון היחיד המאצילם כאור השמש בשמש בלא שינוי כלל שאין השינוי אלא מצד המקבלים, בסוד אור השמש המכה בעשר זכוכיות וכל זכוכית צבוע בצבע משונה מצבע שאר תשעת הזכוכיות, והאור של השמש הנראה חוצה מעבר הזכוכיות מלובש בכל גווני הזכוכיות, והרואה אשר הוא בלתי משכיל ומבין אומר שהשינוי מצד אמתת אור השמש שהאור עצמו נשתנה, אמנם המשכיל יבין וידע ידיעה ברורה שאין השינוי מצד אור השמש כי אור השמש לא ישתנה ולא ישיגהו שינוי ולא חלוק ולא פרוד ואין השינוי והחלוק והפרוד אלא מצד המקבלים המשונים אשר הגיע בהם אורו הפשוט המיוחד אשר נתלבש בהם ונתלבשו הם בו עד כאן לשונו:

וגם מזה הצד המשילה התורה להקב"ה לאש אמרה כי יי' אלהיך אש אוכלה הוא, כי האש יומשכו ממנו פעולות מתחלפות בכח אחד, כי היא תתיך קצת הדברים, ותקפיא קצתם, ותבשל, ותלבין, ותשחיר, ותשרוף, ומי שלא ידע טבע האש יחשוב שיש בה ששה כחות מתחלפות יצאו מהם אלו הששה עניינים המתחלפים שאמרנו, כי ימצא בה ענין בו יבשל, וענין בו ישרוף, וענין בו ישחיר, וענין בו יפעל הפך השחרות והוא שילבין הדבר, וענין בו יתיך, וענין בו יפעל ההפך ויקפיא, כי יאמר שאי איפשר שימצא ההפכים מפועל אחד בעצמו, ואולם מי שידע טבע האש יבין כי בכח אחד שיש בו והוא החום יפעל האש כל אלו הדברים, ויתחלפו הפעולות מצד התחלף המקבלים מבלי שיחייב זה רבוי בעצמות האש, כן יבחנו חלוף הפעולות הנמשכות ממנו ית' כי הם מצד המקבלים לא בבחינת עצמו ועם חלופם ורבוים לא יחייבו רבוי בעצמותו:

ולא בפועל בטבע בלבד כמו השמש והאש ימצא זה כי גם בפועל ברצון ימצא, כי הכח המדבר שבאדם הפועל ברצון עם היותו אחד יפעול פעולות מתחלפות, כי בו יקנה החכמות והמלאכות, ובו יקרע ויתפור ויסתור ויבנה וכאלה רבות עמו מפעולות הפכיות או מתחלפות עם היותו אחד פשוט, כי לא נולד ולא יולד מי שיאמר שהכח מדבר שבאדם הוא מורכב:

וחכמי האמת קראו להקב"ה נשמה לנשמה כי הוא ית' נשמה למדותיו הנאצלים מאורו שהם נשמות, כי העליונה נשמה לשל מטה ממנה וכל אחת לחברתה והם מיוחדות בייחוד אמיתי. וענין המשל הוא כן כי כמו שהנשמה שבאדם היא אחת ולא נוכל להשיג אמתתה רק בפעולותיה הנראים באברי הגוף, כן להבדיל אלף אלפי אלפים לאין קץ לא נוכל להשיגו ית' רק מצד פעולותיו הנעשות ע"י מדותיו, וכמו שאין פעולה לגוף בלתי הנשמה כי היא חיותו וסבתו, כך אין פעולה למדות אם לא בהיותם באחדות גמורה במאצילם ולכן הכל דבר אחד פשוט, וכמו שהנפש היא אחת וכחותיה אדוקים בה והם עצם הנפש אלא שיש לה שמות מתחלפים לפי התחלפות פעולותיה, ולזה תקרא לפעמים חיונית, ולפעמים טבעית, ולפעמים נפשית, עם היות שהם כחות משתלשלות מעצמות הנפש הפשוט, כן הספירות הם מתאחדות בעצמו הבורא ית', והרבוי וההתחלפות הוא בערך אל הפעולות המתחלפות המשתלשלות מאחדות הבורא לא שיהיה בו חלוף אלא שהוא בערך אל המקבלים. ולכן ידמו רבותינו ז"ל הנפש להקב"ה בחמשה דברים פ' קמא דברכות:

והנה כל מה שאמרנו בזה הפרק רמז שלמה ע"ה באמרו במשליו להיות ביי' מבטחך הודעתיך היום אף אתה. כי הוא אמר למעלה מזה הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך

תשית לדעתי. כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדיו על שפתיך. כי באמרו הט אזנך ושמע דברי חכמים, יזהיר על החכמה המקובלת שהיא חכמת האלהות וצריך שמיעה מפי יודעיה שהם החכמים האמיתיים ולכן יטה אזנו לקבלה מפיהם. כי בזולת זה אי איפשר להשיגה בשום פנים כי היא למעלה משכל האדם. ולבך תשית לדעתי, כי ממנה יכיר יחודו של מקום שהוא הדעת אותו. כי נעים כי תשמרם בבטנך וגו', לומר כי יהיו פיו ולבו שוים בדברים ההם שיקבל מפי חכמים שמהם ידע את בוראו. ויאמר עוד כי כשיבא ליחד שמו בו שיהיה בענין שיכונו יחדיו הדברים כשלהבת קשורה בגחלת במה שיזכיר בשפתיו ובכוונת הלב, להיות ביי' מבטחך, כי מהידיעה בו ומיחודו ימשך שיהיה בו מבטחך. הודעתיך היום אף אתה, בא לרמוז כי אף אם יראה פעולות מתחלפות או הפכיות משתלשלות ובאות ממנו ית' שלא יחשוב חלילה שזה יחייב רבוי וחלוף ושנוי בעצמותו, כי מן היום שהוא השמש יודיענו כי חלוף הפעולות לא יחייב רבוי בו וכענין שכתבתי למעלה. ומן הנפש שבו יודיענו זה גם כן והוא אמרו אף אתה, והוא מה שהתבאר מענין דמוי הנפש להקב"ה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה אמרו (ח"ג קמ"א ע"א) בזה הלשון כללא דכלא עתיקא דעתיקין וזעיר אפין כלא חד כלא הוא וכלא יהא לא שנא ולא אשתני ולא משתני, (קמ"א ע"ב) ואי תימא מה בין האי להאי כלא הוא במתקלא חדא אבל מיניה אתפרשן אורחוי, ומכאן אשתכח דינא ומסטרא דילן הוו מתפרשן דא מן דא, ורזין אלין לא אתמסרו בר למחצדי חקלא קדישא וכתיב סוד יי' ליריאיו ע"כ:

ובואלה שמות רבה אמרו בזה הלשון שאלו המינים את רבי שמלאי אלהים רבים יש בשמים שנאמר השמע עם קול אלהים וגו', אמר להם שמא כתוב מדברים, לאו. כשיצאו אמרו לו תלמידיו להם דחית בקנה, לנו מה אתה משיב, עד שבא רבי לוי ופירשה אמר להם אלו כתוב קול יי' בכחו אין העולם יכול לעמוד, אלא קול יי' בכח, בכח של כל אחד ואחד, הבחורים לפי כחן, והזקנים לפי כחן, והקטנים לפי כחן, אמר הקב"ה לישראל לא בשביל ששמעתם קולות הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה יש בשמים, אלא תהיו יודעים שאני הוא יי' אלהיך שנאמר אנכי יי' אלהיך ע"כ. והכוונה שהרבוי שמורה שם אלהים אינו בעצם האל ית' אלא כפי הערכים, אל הזקן, ואל הבחור, והקטן, כאלו יאמרו שעצמותו ית' פשוטה בתכלית הפשיטות ורבוי הספירות הם בבחינות הפעולות, ועשה משל מן הקולות לשאר כל הפעולות המשתנות הבאות מאת האל ית', כי בעבור שאין בעצמות האלוה שום רבוי אומר הכתוב בלשון יחיד מדבר מתוך האש, לא מדברים, אבל בעבור שכחו של הקב"ה הוא בלא תכלית בפועל, והעולם מצד שהוא

נברא אינו בלא תכלית בפועל, שעל כן אמר אין העולם יכול לעמוד, התחייב להיות כחו של הקב"ה אשר הוא בלא תכלית בפועל, פועל פעולות שיהיו משום צד בלא תכלית, ומצד אחד בעלות תכלית, וכאלו יהיו בו שתי כוונות האחת משולחת בלתי מוגבלת, והשנית מוגבלת אשר ממנה יהיו הפעולות מוגבלות. כך פירש זה המאמר אחד מחכמי הקבלה ז"ל:

ומבאר אם כן כל מה שרצינו לבארו שעצמות השי"ת מצד עצמו הוא פשוט בתכלית הפשיטות ואין בו שום ריבוי והוא בלתי בעל תכלית, אבל אם נקחהו בבחינה אל פעולותיו בנבראים, הנה מצד הנבראים יש שם הגבלה מה והוא התפשטות הספירות המוגבלות בבחינה הנזכרת, עם היות שבבחינות עצמותו ית' הם דבר אחד בלתי בעל תכלית:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ע"ה אמרו בזה הלשון ד"א שלא יאמרו העולם הואיל והם עשרה מאמרות לעשרה מלכים שמא לא יוכלו לדבר על פה אחד, כתב אנכי וכלל כל העשרה ע"כ. הנה באו לבאר שלא יטעה אדם בייחוד לומר הואיל והם י' דברות והם כנגד עשרה מלכים שהם עשר ספירות א"כ הם י' רשויות חלילה, על כן רמזם כלם בלשון יחיד במלת אנכי להורות על התאחדות הספירות בעצם האלהות וכמו שכתבנו:

אני בנו חיים גבאי סובר פירוש הפסוק בשלמותו כפי כוונת א"א נראה הוא באופן זה, אמר וידעת היום והשבות אל לבבך כו', כאשר לבבך יסתפק בראותו חלוף הדברים, תדע ותסתכל ביום שהוא השמש שפועל בפשיטות עצמותו דברים מתחלפים והוא אחד בהם, ותשים אל לבבך מספקו ותתרצהו ותשיבהו אל נכון:

פירוש אחר לפי שהדבר יותר יתאמת ויתקיים בשני עדים מאשר יאומת בעד אחד, רצה משה מפי הגבורה לאמת יחודו של אלהינו בפסוק זה בשני עדים והם השמש והלב כמו שיאמר הוא אחר זה בפסוק הודעתיך היום אף אתה, ואמר וידעת היום והוא השמש, כמו שהוכח ממה שקראוהו כן רז"ל במה שתדע פעולותיו שהם מתחלפות בהיותו פשוט, ועוד תשיב דעתך אל לבבך שהוא בקרבך שהם שני יצרים כלומר שתי מדות הנמשכים ממנו טוב ורע והוא אחד, או יהיה על הנפש והשכל באלו השנים, וידעת תדע כי ה' הוא עצמו השם הנקרא בשם אלהים, ולא ששם ה' אחר שאינו שם אלהים, כי ה' אלהים אחד והפעולות מתחלפות כפי המקבלים, וזה הוא בעבור שיש שמים ממעל וארץ מתחת, מה שסיים בשמים ממעל לומר תדע ממוצא כלומר בריאות מתחלפות ואינו בעבור שיש דבר היום והלב, כי מה שתמצא ה' ואלהים שני רשויות חלילה:

פרק יג

אמרו בואלה שמות רבה בזה הלשון אלהי אבותיכם שלחני אליכם, אותה שעה נתברר משה על עסקיו שנתירא אם ישאלו לו מה שמו מה אומר אליהם, באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הקב"ה את השם הגדול, ויאמר אלהים אל משה א"ר אבא בר ממל א"ל הקב"ה למשה שמי אתה מבקש לידע לפי מעשי אני נקרא, פעמים שאני נקרא באל שדי, בצבאות, באלהים, ביי, כשאני דן את הבריות אני נקרא אלהים, וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות, וכשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא אל שדי וכשאני מרחם על עולמי אני נקרא יי, שאין יי' אלא מדת רחמים שנאמר יי' יי' אל רחום וחנון, הוי אהיה אשר אהיה אני נקרא לפי מעשי ע"כ:

הנה ירמזו לנו ע"ה שני דברים מוכרחים מאד ומחוייבים בידיעת הייחוד ובאצילות האלהות, האחד, והוא מה שהשתדלנו בבאורו בפרק הקודם לזה כי הש"י הוא אחד בתכלית האחדות, ואם נקחהו בערך אל הבחינות המתחלפות בערך פעולותיו בנבראים, כן יקרא בשמות מתחלפים לפי חלוף הבחינות והפעולות, עם היות שעצמותו ית' אחד וזהו יסוד הכל, וכמו שכתבנו באורו בארוכה למעלה בס"ד:

והשני, כי כמו שחוייב והוכרח שיקרא בשמות מתחלפים לפי חלוף הבחינות והפעולות כן חוייב והוכרח אצילות המדות שהם אבות ושרשים לשמות ההם, ושיהו עשר לא פחות ולא יותר, וכמו ששנינו בספר יצירה עשר ולא תשע, עשר ולא אחד עשרה, וזהו שאמרו שנתברר משה בעסקיו ורצה לעמוד על בירור כל זה, וזה בקשתו שיודיענו הקב"ה את השם הגדול:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ס"ה ע"א) אמרו בזה הלשון א"ל אי ניחא קמיה דאבא הא שמענא בהאי דכתיב אהי"ה אשר אהיה ולא קאימנא ביה. א"ל אלעזר ברי הא אוקמוה חבריא והשתא בחד מלה אתקשר כלא, ורזא דמלה הכי הוא אהי"ה דא כללא דכלא, דכד שבילין סתימין ולא מתפרשין וכלילן בחד אתר כדין אקרי כל דלא אתגליא בתר דנפק שרותא וההוא נהר אתעביד לאמשכא כלא כדין אשר אהי"ה, כלומר עד כאן אהי"ה אהי"ה זמין לאמשכא ולאולדא כלא אהי"ה כלומר השתא אנא הוא כללא דכל פרטא אשר אהי"ה דאתעבדא אימא וזמינא לקבלא פרטין כולהו ולאתגליא שמא עילאה. לבתר בעי משה למנדע פרטא דמלה מאן הוא, עד דפריש ואמר יהו"ה דא פרטא והכא לא כתיב אשר אהי"ה. ת"ח היך נחית מדרגא לדרגא לאחזאה קב"ה למשה, בקדמיתא אהי"ה כללא דכלא סתים לא אתגליא כמא דאמינא, וסימן אהי"ה אצלו אמון, וכתיב לא ידע אנוש ערכה, לבתר אפיק ההוא נהרא אימא עילאה ואתעברת דזמינא לאולדא ואמר אשר

אהיה זמינא לאולדא ולאתקנא כלא, לבתר שרי לאולדא ולא כתיב אשר אלא אהי"ה, כלומר השתא יפוק ויתתקן כלא, בתר דנפיק כלא ואתתקן וכל חד וחד באתריה שביק כלא ואמר יהו"ה דא פרטא ודא קדמא, ובההיא שעתא ידע משה רזא דשמא קדישא וסתים גליא ואדבק במה דלא אידבקו שאר בני עלמא, זכאה חולקיה ע"כ:

הנה באר המאור הקדוש ע"ה כי הוא ית' גלה למשה ע"ה סוד השם הגדול שהוא אצילות האלהות, ואיך נמשך המעין מראש המחשבה עד סופה, ואמר שהכל היה סתום וגנוז בחכמה עליונה, והיא כלל הכל והיא סתימא ונסתרה, ועל זה אמר לו אהי"ה שהוא כלל כל האצילות וכל הנתיבות והכל נסתר ונעלם, וכמו שאמר ואהיה אצלו אמון ואמרו בב"ר אמון מכוסה. אמון מוצנע. והכוונה על חכמת אלהים שהכל היה שם סתום ונסתר והיא כלל הכל, וכאלו היה הכל עדיין בחביון אויר הקדמון ואין שם היכר בכבודו, עד שנמשך המעיין ונתגלה גילוי דק פנימי נעלם, ועדיין היה הכבוד נעלם עם שהיה מזומן יותר להגלות ולהמשך מבראשונה, והוא אמרו אשר אהי"ה, והוא שאם הבנים נתעברה כלומר קבלה הכל מחכמה, ושם היה הכל מזומן להמשך בפרט, ועדיין היה הכל גנוז וסתום דרך העלם, עם שהיה שם יותר מזומן להגלות ולהאצל, עד שבא הרצון הפשוט והגיע העת להגלות ולהמשך בשלמות המחשבה אמר אהי"ה כלומר עתה ימשך ויתקן הכל בשלמות השם הגדול, ולזה לא אמר אשר שהיה נראה שעדיין לא הגיע עת התקון וההוצאה כי אם הזמנה בלבד, ואז נאצל הכל עד גמר המחשבה ושלמות השם הגדול לתקון המציאות, ולזה פרט לו הקב"ה למשה ואמר לו כה תאמר אל בני ישראל יהו"ה אלהי אבותיכם וגו' והוא המשך המעיין בפרט, ואז ידע ועמד על סוד השם נסתר ונגלה, נסתר, בהיותו סתום ונעלם בחכמה שהוא כלל, ומזומן להמשך בבינה, והוא היות הכל נסתר עדיין, נגלה, אחר שנמשך הכל בפרט עד סוף המחשבה, כי קודם כשהיה הכל בחכמה לא היה אפשר להברא שום דבר ולא קיומו כי אין שם דבר בו יברא כי הכל היה נעלם, ולפיכך הוצרך להמשך משם דבר יהיה כלי ומקום לבריאת הנמצאים ולקיומם והיא בינה, ועדיין היה הכל בהעלם ההוא ולא היה איפשר הקיום בו עד שנאצל הכל בפרט ואז היה אפשר הקיום ונשלמה הכוונה, כי מחסד הוא התחלת הבנין ומשם נברא העולם כי משם ולמעלה הכל נסתר אין התבוננות ולא שום השגה בו, ולזה הוצרך אצילות השבעה כי הם ימי בראשית, ולזה היה האצילות כלו עולה למנין עשר, כי מצינו עשרה מאמרות בבריאת העולם, ואם כן מוכרח היה החשבון הזה, וגם לצורך התורה שהיא משם ולזה היו עשרת הדברות בחשבון הזה. וכבר התבאר כי לפי חלוף הבחינות והפעולות הוצרכו חלוף השמות, וכמו שאמרו במאמר שהבאתי למעלה

לפי מעשי אני נקרא וכו' כשאני דן את הבריות אני נקרא אלהים. וידוע למקבלי האמת כי שם אלהים הנזכר בכל מקום בתורה פעמים שהוא מורה על מדת הדין הקשה סוד פחד יצחק, ופעמים על מלכות בית דוד סוד מדת הדין הרפה, ולפעמים יבא מן הדין לדון את הבריות במדת הדין הקשה כפי רוע מעשיהם. ולפעמים יבא מן הדין לדונם במה"ד הרפה, והכל כפי קלקולם הרי שהוצרכו שניהם. ועוד הוצרכו ב' מדות לעשות מלחמה ברשעים, והם צבאות של מעלה נצ"ח והו"ד, וזה אמרם וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות. ועוד הוצרכה מדה אחת לתלות בה על חטאיו של אדם כי יש תקוה אולי ישוב, והוא צדיקו של עולם ויסודו הנקרא אל שדי. והוא אמרם וכשאני תולה על חטאיו וכו', והוצרכה מדה אחרת לרחם על העולם בהיותם ראויים לה והיא מדת תפארת, ולפעמים יהיה הרצון לפניו להתחסד עם עולמו ולזה הוצרכה מדת החסד והם ע"ה כללו שתי המדות בשם מדת דין, ובזה נשלמו שבע מדות הבנין שהם לצורך העולם, שהם אבות ושרש לאלו השמות שהוא נקרא בהם עם חלופם, לא בבחינת עצמו כי אם בחינת נבראיו:

וכל אלו המדות כלולות אלו מאלו ובכל אחת דין ורחמים, להורות על המאציל שהוא מדת בינ"ה שממנה הדין מתחיל להאצל אלא שהיא רובה רחמים, להאחזה למעלה בעולם הרחמים ולפיכך שם י"הוה הנקוד בנקוד אלהים מורה עליה הכתיבה רחמים לפי שהיא נקשרת בעולם הרחמים והנקוד דין לפי שממנה נאצל בכל הספירות של מטה, ולזה היו כלם ככה כלומר כלולות אלו מאלו להורות שכלם מעיקר אחד, וכח כולן אחד ולמעלת המדה ההיא לא היה העולם ראוי וכדאי לה, אלא שהוצרכה להאציל השאר, וכל שכן מה שלמעלה לה שאין הקיום בהם אל הנמצאים, כי אין לנמצאים בהם התבוננות והשגה כי הם למעלה מעולמם, ואין אדם מתבונן אלא בעולמו וכמו שכתבנו במה שקדם, אלא שהוצרכו המדות ההם לשלמות האצילות בנשארים ולקיומם וכמו שכתבתי, אשר מכל זה יתבאר חיוב והכרח היות האצילות בחשבון הזה שהוא עשר ספירות, וכבר כתבתי כי לא היה שום שינוי לא במאציל ולא בנאצל וחלילה:

ולזה רמזו באמרם בואלה שמות רבה ר' יצחק אמר א"ל הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי, ואני הוא עכשיו, ואני הוא לעתיד לבא, לכך כתיב אהי"ה שלשה פעמים ע"כ. והכוונה כי לפי שאמרו למעלה לפי מעשי אני נקרא, פעמים שאני נקרא באל שדי, בצבאות, באלהים, ביי, והוצרך להקרא בשמות מתחלפים לפי חלוף הבחינות והפעולות הנמשכות מאתו אל נבראיו, אשר לזה חוייב והוכרח האצילות בחשבון זה וכענין שבארנו למעלה, ואולי יחשב שהיה כל זה שינוי בעצמו אחר שהאציל וגלה המדות

מאורו מה שלא היה כן קודם ויהיו, שינוי במאציל ובנאצל, לזה אמר שכתב ג' פעמים אהי"ה להורות כי כמו שאין בו שינוי ולא חדוש דעת קודם שהאציל אצילותו בו, והיה צודק בו אז שם אהי"ה שהוא מורה אחדות והיות בענין אחד תמיד מבלי שינוי ותמורה, כי אל"ף שבו מורה אחדות, ושאר האותיות יורו הויה ומציאות בענין אחד לאי"ן סוף, כן אחר שהאציל וגלה כחותיו בו יצדק השם ההוא בעצמו, וכן לעתיד לבא אחר שוב ההויות כלם אל מקורם יצדק השם ההוא בעצמו. יתבאר מכל זה אם כן שחלוף השמות ומנין הספירות לא יחייבו רבוי כלל באדון יחיד שהוא שוה לכל, והכל מתאחד באחדותו ובהשואתו והוא אחד בהם, ולפי חלוף הבחינות בו בהצטרף אל פעולותיו המתחלפות יקרא בשמות רבים, והוצרכו עשר ספירות שהם אבות ושרשים אל השמות ההם ולקיום הנמצאים, והכל מצד המקבלים, וזה מה שבקשתי באורו בזה הפרק:

פרק יד

כבר התבאר במה שקדם הכרח וחיוב האצילות שהוא האלהות, וחיוב היותו בזה המנין שהוא עשר לא פחות ולא יתר, ושהם כח אחד מיוחד, וזה לשון החכם רבי עזריאל ז"ל שקבל מפי הרב ז"ל לאמת שהם עשר שהם כח אחד. אמר בזה הלשון הכרחת שיש ספירות אבל במה תכריח שהם עשר שהוא כח אחד. תשובה כבר הודעתיך כי הספירות הם ראש ותחלה לכל הבא בגבול, וכל הבא בגבול נגדר בעצם, ובמקום שאין עצם בלי מקום ואין מקום אלא מאמצעות העצם, ואין לפחות מן העצם כח שלש בארך וכן ברחב וכן בעובי הם תשע. ולפי שאין העצם מתקיים בלי מקום, ולא המקום בלי עצם, שאין המקום אלא מכח העצם, אין המספר שלם בעצם ובמקום בפחות מעשר, ולכך נאמר עשר ולא תשע, ולפי שאין אנו צריכים אלא להשלים המספר בעשר שהוא נגדר בעצם ובמקום נאמר עשר ולא אחת עשרה, כי כמו שהשלשה עולים לתשע כן הרביעי שהוא מקום אל השלשה עולה לשש עשרה אך דינו בעשר לרמוז שהמקום מכח העצם והעשר אינו אלא כח אחד, כי אין לפחות מן האחד כח שלשה העולה לתשע המתקיים בהקפו שהוא רביעי אל השלש שממנו כח אחד עשר עד כאן:

ובעל ספר השמים כתב זה לשונו מאין סוף נאצלו כל עשר ספירות כדי להשפיע שפע וברכה לעולם התחתון, ואותו החלק אשר נשיג בשכלנו נקרא ספירה פירוש ספירה לשון ספור, פירוש שמותר לספר בהם, כי באין סוף אין לדבר כלל כאשר אמרנו. או נוכל לפרש כי ספירה מלשון זכות ובהירות כמו שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. או נוכל לומר כי ספירה מלשון קצה דבר וגבולו כאשר אמרו חז"ל (עירובין מ"ה ע"א) העיר העומדת על הספר, ועל זה כוון אברהם אבינו ע"ה בספר יצירה באמרו ספר ספר

וספור. ואם ישיבו לנו ויאמרו אחרי שאין אנו משיגים כי אם חלק אחד קטן איך נאמר עשר. נשיב כי כל דבר המושג בשם יש לו גבול כאשר יאמר אדם שכלי מגיע עד חצי השמים וכל דבר שיהיה לו גבול יחלק לשלשה חלקים רום ושפל ומצוע וכל שלשה כשתעשה ממנו מרובע כמו שנאמר ג' פעמים ג' יהיו תשע הרי לך תשע ספירות ואחרי שיש לנו תשע יש לנו לומר כי כל דבר המושג בגבול יהיה בגדר העצם וכל מה שיהיה לו עצם יש לו מקום ואם כן הם תשע ועם המקום עשר וזו היא כוונת אברהם אבינו ע"ה בספר יצירה עשר ולא תשע ועל זה העשירי כוונו חז"ל באמרם ברוך המקום וכן רבים. והנה חכמי הקבלה לפי קבלתם העלו להם שמות לאותם עשר ספירות לכל אחת ואחת שם ואל יעלה על לב האדם לאמר אחרי שהם משונים בשמותם הם מחולקים ומופרדים זו מזו כמו שהודעתיך כבר כי זה נקרא קוצץ בנטיעות ועל זה כוון אברהם אבינו ע"ה בספר יצירה באמרו כשלהבת קשורה בגחלת והוא דמיון כאשר נאמר בזה האש יש בו שלהבת וגחלת והכל אחד ואין נפרד השלהבת מן הגחלת כך נאמר מהשם אין סוף יתברך כי יש בו חכ"מה בי"נה גדו"לה גבו"רה תפא"רת והכל ממקום אחד והכל בו בלי פרוד ובלי קצוץ וזהו עקר אמונתנו ובזה הזהירנו הפסוק באמרו שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד עד כאן. הרי בארו שהספירות עשר שהם כח אחד כי כח זה בזה וכח זה בזה וכחן כח אין סוף המאצילן ועם היות שנאצלו לא נפרדו אבל נשארו אצל המאציל ובו לא חוץ ממנו ולכן נקרא אצילות מלשון הלא אצלת לי ברכה עזבת לי אצלך ברכה ולא היתה הברכה דבר נפרד מנפש יצחק. וכבר התבאר שלא היה חדוש דעת במאציל או שנוי בנאצל אלא שנתגלה כח אצילותו בחלוק הוייתן ועם שיש להם שעור ומדה והם עשר כלן מאין סוף ואותה מדה שיש להם אין לה סוף. ולזה שנינו בספר יצירה עשר ספירות בלימה מדתן עשרה שאין להם סוף כי המוטבע מן המורגש והמורגש מן המושכל המושכל מרום הנעלם והנעלם אין לו סוף אם כן אפילו המושכל והמורגש והמוטבע אין להם סוף כך פירש הרמב"ן ז"ל בפירושו לספר יצירה וכתב עוד שם זה לשונו הבן בחכמה וחכם בבינה פי' כח של בינ"ה שהוא בחכמ"ה המשך אותו המשך מרו"ם מע"לה בחכמה כדי שימשך ממנה אל הבי"נה וחכם בבי"נה פי' אותו המשך הנמשך בחכ"מה כשימשך בבי"נה תן לו כח חכ"מה כדי ליחד זה בזה וזה בזה ולכך לא אמר בלשונו הבן בבי"נה וחכם בחכ"מה כדי שלא להפריד ביניהם עד כאן, הרי שכח זה בזה וכח כלם כח אחד והוא כח אין סוף. ונמצא עוד לחכמי האמת בפירוש הבבא ההיא שזכרנו למעלה עשר ספירות בלימה מדתן עשרה שאין להם סוף שאמרו בזה הלשון אמר שהם עשרה כפי הערך שיש להם עם העולם מצד מה שהוא מחודש וגם

להעניש ולגמול וז"ש מדתן וכו' אמר הזהר מאד שלא לתת להם מדה מצד השתוף שיש להם עם אין סוף כי אין לו שעור וגבול ומדה וירצה מדתן עשרה כשלא תצרפם אל האין סוף כי אם בערך אל הנבראים. ואמרו עוד על מדתן עשרה וכו' כלומר אל תאמר שאין להם סוף וראשית שראש וסוף יש להם כמו שאמר עומק ראשית ועומק אחרית אבל מה שאמר הוא שנעיין מאיזה מקום הם תלויים אלו המדות שנבין שהם תלויים מאין סוף שאין לו ראשית ותכלית וז"ש הבבא מדתן עשרה וכו' ר"ל אף על פי שמדתן עשרה ויש להם ראשית ואחרית כלם באו ממי שאין לו סוף ותכלית ע"כ פי' ומזה אין להם סוף ותכלית וכבר התבאר ממה שקדם כי הוכרח וחוייב אצילות המדות כדי להעיד במציאות ובאחדות אדון יחיד ואם לא היו מתאחדים זה בזה בכח אחד לא היה נכר שהם כח אחד אבל בהתאחדם יודע מהם כח האחדות כי בהראות כח הייחוד בנגלה כל שכן שאין להרהר בנסתר, וכן קבל החכם רבי עזריאל ז"ל מפי הרב החסיד ז"ל:

שנינו בספר יצירה ועל דבר זה נכרת ברית ופירש הרמב"ן ז"ל לכך נגלה הדבר כדי שיהיה כח להסתכל ולדבר בו ולהרהר, ולא במופלא ממנו, כי מכח הדבר שהוא נקרא ברית שמייחד התמורות בכח אחד יכול להכיר שאין הנסתר אלא אחדות גמורה עד כאן:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א כ"ט.) אמרו בזה הלשון כתיב אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון. אפריון דא תקונא דעלמא תתאה מעלמא עילאה, דעד לא ברא קב"ה עלמא הוה הוא ושמיה סתים בגויה חד ולא קיימא מלה בר הוא הוא בלחודוי, עד דסליק בזיהרא דמחשבה לקיימא כלא במטון דסמיטרא למברי עלמא, והוה רשים ובני ולא קיימא עד דאתעטף בעטופא דזיהרא עילאה דמחשבה וברא עלמא, ואפיק אילנין ארזין עילאין רברבין מההוא זיוא עילאה, ושוי רתיכוי על תרין ועשרין אתוון רשימין, אתגליפו בעשר אמירן ואתרבו, הה"ד מעצי הלבנון וכתיב ארזי לבנון אשר נטע. עשה לו לו לגרמיה, לו לתקוניה, לו לאחזאה דאיהו חד ושמיה חד, כד"א וידעו כי אתה שמך יי' לבדך וגו' עד כאן:

ופירושו אמר כי המלך שהשלום שלו עשה לו אפריון דא תקונא דעלמא תתאה עולם השמטה שנתקן מעלמא עילאה, ואמר כי קודם כל זה והוא עד שלא ברא הקב"ה את העולם הוא ושמו אחד היה בלבד, והוא אמרו היה הוא ושמיה וכו', ויש נסחא אחרת במדרש הוה הוא סתים שמיה ביה, והכל עולה לכוונה אחת והוא היות האצילות גנוז בחביון אין סוף ולא היה כי אם הוא לבדו, ועלה במחשבה להמציא צבא למלך כענין והוא באחד ומי ישיבנו וגו', ובאר איך היה זה לתת טעם ולהחזיק חיוב והכרח האצילות, להודיע כי בלתו אי איפשר לברא שום דבר ולא קיומו וכמו שקדם בדברינו, והוא אמרו

והוה רשים ובני וכו', עד דאתעטף וכו' לומר שעלו לפניו כל חלקי הסותר וקיים הראוי והוא להמציא כלי בו יקויים הכל והוא האצילות:

ואיפשר עוד לפרש כי אמרו והוא רשים ובני ולא קיימא, רמז לבונה עולמות ומחריבן, והכל עולה כהוגן לתת טעם מספיק אל חיוב האצילות להיותו מקום אל בריאת העולמות וקיומם, והוא אמרו וברא עלמא, וזה במה שבאר ואמר ואפיק אילנין וכו' והוא סוד האצילות כמו שסיים בדבריו, ואמרו עשה לו לגרמיה וכו' להורות הצורך באצילות כי בלתו אי איפשר להכיר באחדות אדון יחיד ושמו, וכביכול זה היה תקונו וצורך עצמו, והוא כי היה [צריך] להכיר באחדותו הוא ושמו אחד, וכמו שמתבאר יפה מהכתוב שאמר וידעו כי אתה שמך וגו':

ובספר יצירה עשר ספירות בלימה נעוץ סופן בתחלתן וכו', ופירש הרמב"ן ז"ל אף על פי שהדברים נחלקים בחכמה בתבונה ובדעת, אין הפרש ביניהם, שהסוף קשור בהתחלה וההתחלה בסוף והאמצע כלול מהם, סימן לדבר שלהבת וגחלת, כד"א רשפי אש שלהבת יה כלומר שהכל מתיחד כלהב אש המתיחד בגוונין וכלן שוין בעקר אחד עד כאן:

מכל זה יתבאר היות כלן כח אחד מיוחד לאין סוף, ואם נקרא לזו חכמה, ולזו בינה, לא היה זה להבדיל חלילה, כי כלן אדוקות וגנוזות זו בזו וכלן באדון יחיד באחדות ובהשואה אחת, ולזה יצדק בהם לומר שחכמה היא בינה ובינה היא חכמה אחר שכחן אחד ונשארו גנוזות ונעלמות זו בזו, וכן נאמר בשאר המדות שהבינה היא הששׁ קצוות, והששׁ קצוות הם הבינה, אחר שנשארו בה הששׁ קצוות נעלמות וגנוזות, ואין הבדל ביניהם כי אם מצד ההעלם וההגלות, וזהו אמרם שאין ביניהם שום פרוד לומר שהם עצמים נבדלים בעצמם כמו המלאכים שהם זה בלתי זה, וכל אחד עצם נבדל, והם חוץ מעצם האלהות, אבל הם לא נבדלו אבל נשארו בעצם המאציל, ולזה הם עצם האלהות, וכלם באחדות גמורה כי כל אחת כלולה מכולן ולכן הם דבר אחד במאציל שהוא אדון יחיד ואינן דבר בלתו:

ובשוחר טוב אמרו בזה הלשון אל אלהים יי, למה הזכיר שמו של הקב"ה שלש פעמים, ללמדך שבשלשה שמות הללו ברא הקב"ה את עולמו, כנגד שלש מדות שבהם נברא העולם ואלו הן החכמה והדעת והתבונה, חכמה מנין שנאמר יי' בחכמה יסד ארץ. תבונה, כונן שמים בתבונה. דעת, בדעתו תהומות נבקעו, וכן הוא אומר כי אנכי יי' אלהיך אל קנא, הרי שלש כנגד שלש שבהן נברא העולם עד כאן. וכתב עליו החכם ר' בחיי ז"ל הנה סוד המאמר הזה הוא שלא ברא הקב"ה את העולם בשום דבר זולת עצמו

ואמתו, והוא הוא החכמה שלו, והוא הוא התבונה שלו, והוא ההדעת שלו, לא כמו שהן בנבראים זולת החכם והמבין והיודע או בלתו ולא שהן עצמן זאת, בלתי זאת כי זה היה מחייב רבוי באלוה היחיד עד כאן דבריו:

פרק טו

השם המקודש שנכתב ביו"ד ה"א וא"ו ה"א הוא הנקרא השם המפורש והשם המיוחד, זה נמצא לרז"ל אמרו בספרי ובסוטה פרק ואלו נאמרין כה תברכו בשם המפורש אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכנויו תלמוד לומר ושמו את שמי שמי המיוחד לי. וכתב הרא"ש ז"ל בספר היחוד בזה הלשון ונקראו ארבע אותיות אלו שהם יהוה שם המפורש, המפרש כל הספירות שהם מורות מציאות שהמציא הבורא יתברך בהתגלות כחותיו בהם, עם מציאות כל ההויות שהיו ושעתידים להיות עד כאן:

והחכם ר' טודרוס הלוי בפירוש ההגדות במסכת פסחים פרק אלו עוברין אמר בזה הלשון והוי יודע כי כל יסודי הקבלה האמיתית וכל אבני פנותיה מיוסדים על שם הגדול והקדוש הזה שבו הייחוד השלם מתפרש, ועל כן נקרא שם המפורש כלומר שהוא מעצמו מפורש ומתפרש בכחותיו הפנימיים המתעצמים והמתאחדים בעצם אחדותו הקדושה והטהורה עד כאן:

כבר התבאר במה שקדם כי להיות הנאצל במאציל באחדות גמורה ומתעצם בו ייוחס שם בן ארבע אותיות לאדון יחיד כי הוא שמו, והוא ושמו אחדים ולא יתפרדו, והתבאר גם כן כי הוכרח וחויב האצילות להעיד ולהגיד מציאות ואחדות שרש כל השרשים, והנה השם המפורש הזה שהוא כולל ומיחד כל האצילות נקרא כן להיותו מפרש ומגלה מציאות ואחדות אדון יחיד יתברך, נמצא אם כן מפרש ומתפרש מחמת שמו זה המיחד כחותיו בו, וזו היא הכוונה בקראם השם הגדול הזה שם המפורש, ולא קראוהו מפרש להורות על שהשם והעצם אחד, וזה השם בייחוד מורה על תפארת ישראל הנקרא תורה ונקרא כן על שמורה ומגלה מה שהיה סתום:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג נ"ג ע"ב) עץ חיים דא אורייתא דהיא אילנא עלאה רברבא ותקיף, אמאי אקרי תורה בגין דאורי וגלי במה דהוה סתים ולא אתידע. ואמנם קראוהו השם המיוחד להיותו בבנין אותיותיו מיחד בו כל האצילות שהוא האלהות ולזה אמרו בו שמי המיוחד לי, והנה הוא מיחד כל האצילות בזה הדרך, אות ראשונה שבו היא י' וצריכה קוץ למעלה כך י', להורות על ראש האצילות שהוא רום מעלה, ועל חכמת אלהים, והיוד עם קוצה דבר אחד מיוחד אין פרוד ביניהם, וזה האות מורה התפשטות האצילות מאויר העליון אויר שאינו נתפס, ועם שנאצל לא נפרד ולזה היה האות הזה

בזאת התמונה. עוד נמשך המעין ונאצל עוד אצילות יותר נראה ויותר נרגש וערך העליונים לה עם שהיא נעלמת, והיא אות ה"א ראשונה והיא בי"נה, הרי י"ה חצי השם, ככל השם לפי שמציאות אלו מספיק לכל השאר כי הם כלל הכל, והאות הזה השני מורה על מקום מציאותו, ושהוא הוא עצמו, ולזה היה האות הזה במספר הראשון בזאת התמונה ה' ד' ו' עשרה הנה כי זה האות ה' הוא הראשון י', והיה בזאת התמונה גם כן ה' להורות על מה שהאצילה, שהיא הם והם היא בלא פרוד, כי ה' יש בה דל"ת וא"ו, והוא"ו הם שש קצוות שהאצילה והולידה, והדל"ת היא האחרונה והיא העשירית, ודל"ת בחשבון קדמי עשרה, הרי ה' ראשונה שבשם שהיא בינה מורה על כל זה הרי י"ה. עוד נמשך המעין והאצילה ממנה ששה קצוות, ו' שבשם, ונשארו בה כי לא נפרדו ממנה, ולעולם היא בזאת התמונה ה', להורות על התיחדה בהם והם בה כמו שהיא מיוחדת בשלמעלה לה שהם י', היו"ד עם קוצה, והיא ה', להורות שהיא הם והם היא הרי יה"ו. עוד נמשך המעין והאצילה העשירית שהיא ה' אחרונה והיא ד"ו להורות על מקום מציאותה ואצילותה ה' ראשונה ושהוא"ו שהוא ידידה בה בייחוד שלם הרי יהו"ה אחד מיוחד, ולפי שהשם הקדוש הזה בבנין אותיוו מורה על יחוד האצילות שהוא האלהות נקרא השם המיוחד שהוא מיוחד בעצמו להיותו מיחד כחותיו בו, ומזה יתבאר היות זה השם מקור לכל שאר השמות הקדושים שאינם נמחקים כי כלם משתלשלים ממנו והוא עקרם וכלם מתיחדים בו. שנינו ביומא פרק אמר להם הממונה בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב, ופרש"י ז"ל קושר ארבעה קולמוסין בארבע אצבעות וכותב שם בן ארבע אותיות כאחת עד כאן. חכמה גדולה היה לו לבן קמצר בזה והוא כי הכתיבה בדרך ההוא היה להעיד על ייחוד השם הגדול ולפיכך היה כתבו בבת אחת, ולפי שלא רצה ללמדו אמרו עליו ושם רשעים ירקב, כי אופן הכתיבה על הדרך שהוא היה כותב את השם בד' קולמוסין הוא שבקשו ממנו שילמדנו ולא רצה, כי הכוונה שהיה לו בה ידועה היתה לחכמים אבל לא הכתיבה, ואם לא [היה] בזה כי אם מעשה הכתיבה בלבד לא חכמה אחרת לא היו מקפידים חכמים על זה ולא יזכרו אותו לגנאי, אבל היתה הכוונה ביחוד נגמרת ונשלמת בכתיבה בבת אחת, ועל הדרך שהוא היה כותבו והיה בזה הוראה נפלאה על הייחוד:

אחר שכתבתי זה מצאתי לחכמי האמת זה הלשון יהו"ה משמעותו היה ויהיה והווה, ושלשתן נעוצים בכתיבתן ובקריאתן, על כן היה דין ד' אותיות ביחד שלא יקדים אות לאות, על כן אומר שם רשעים ירקב שלא רצה ללמד על מעשה הכתב, וכתיבתו משמע בתחלתו היה מלך, ובאמצעיתו הווה מלך, ובסופו יהיה מלך, וזה האמור בספר יצירה

נעוץ סופן בתחלתן ותחלתן בסופן, נעוץ ודבוק התחילה בסוף והסוף בתחלה, ע"כ איך יתכן להקדים אות לאות עד כאן. והכתיבה על הדרך ההוא קשת ההשגה מאד ואינה מצויה בשום אדם, ועם כל זה צריך הבא לכתוב את השם שיכתבנו באופן שיורה על הייחוד כפי האיפשר, ותהיה לו בזה כוונה ראויה, והוא שיכתוב בתחלה היוד שבשם בדרך זה קוץ אחד למעלה, ואחר כך יכתוב היוד דבוקה בקוצה, להורות על רום מעלה וחכמה, ואחר כך ה"א ראשונה להורות על אם הבנים שהם וא"ו ה"א ויכוין בכתיבת השם מה שכתבנו למעלה, ואמרו במדרשו של רשב"י פרשת ויקרא דף י"א:

בזה הלשון. והכי בעי בר נש לאזדהרא בשמא קדישא דיכתוב שמא קדישא כגוונא דא, פירוש הוא שכתבנו למעלה, ודא הוא כדקחזי ואי לאו לא אקרי שמא קדישא ואקרי פגום, ומאן דפגים שמא קדישא טב ליה דלא אברי עד כאן:

ולהורות על גדולת זה השם וקדושתו, והעלמו אינו נקרא ככתבו כלל כי אם במקדש שהוא ביתו, ועל ידי הכהנים הנגשים אליו, ובמדינה בכינויו שהוא שם אל"ף דל"ת נ"ון י"וד, אמרו בפרק ואלו נאמרין ובתמיד פרק ו' במקדש אומר השם ככתבו ובמדינה בכינויו, והכינוי עולה לחשבון היכל, שהוא היכל לשם המיוחד שהוא שוכן בו ונגלה ונודע על ידו, ואי איפשר להכנס אליו כי אם על יד זה הכנוי ובזה השער, וכמו שכתוב זה השער ליי', וכמו שהשם המיוחד מודיע ומעיד על מציאות ואחדות אדון יחיד, וזולתו אי איפשר לדעתו וזה סוד אמרם שמי המיוחד לי, כן על ידי שם אל"ף דל"ת נודע השם המיוחד, וזולתו אי איפשר להגיע אליו ולדעת אותו כלל, ולהעיד על זה הסוד הנסתר היו אותיות הכנוי מעידות בכלל על כל האצילות מראש ועד סוף, כי האל"ף מורה על השם אהי"ה, ודל"ת נו"ן שבו מורים על נ"ד שמות מרובעים בצרוף יהו"ה שהם עולים לחשבון יר"ו אותיות, והם סוד ע"ב שמות משולשים, טז הקודש לה והיו"ד שבו הוא מורה על השם המיוחד השוכן בקרבו, נמצא אם כן נודע ונגלה השם המיוחד על ידו, ולפיכך אינו נקרא לעולם כי אם בו. אמרו בפסחים פרק אלו עוברין א"ר אבהו אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא, נכתב אני ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת, וזה השם הוא שחדש לו אדם הראשון. אמרו בבראשית רבה ובמדרש שוחר טוב ואני מה שמי אמר לו לך נאה להקראות יי' שאתה אדון לכל בריותיך. אמר ר' אחא אני יי' הוא שמי הוא שמי שקרא לי אדם הראשון עד כאן:

ויתבאר עוד מזה היותו נקרא בזה השם כפי בחינת הנמצאים, וזה אמרו שאתה אדון לכל בריותיך, הנה כי נתחדש לו בחדוש הנמצאים, ולהורות על זאת הבחינה שהוא נבחן הוא נקרא במדינה בו בפי כל נבראיו, והוא נגלה ומפורסם לכל בבחינת זה השם,

ואמרם כפי בחינת עצמותו ואחדותו יתברך שזה מורה ומעיד עליו יו"ד ה"א וא"ו ה"א נקרא בו ככתבו במקום נסתר שהוא ביתו המקודש ובפי אנשים ידועים מקודשים שהם כהני יי' ואז הוא נודע ונגלה בהיכלו התחתון כמו שהוא נודע ונגלה בהיכל העליון שהוא אדנ"י, ולכן העובד האמיתי בהיותו מזכיר את השם בפיו יזכרנו בכינויו ובלבו יכוין אליו ככתבו שהוא שם יו"ד ה"א, ובזאת הכוונה הוא מיחד את המיוחד והוא התכלית הנדרש מאת העובד:

פרק טז

קבלו חכמי האמת כי אחר האצילות הראשון נאצל אצילות שני, וביאור זה כי מכח כל מדה ומדה מהעליונות נאצלה מדה אחרת למטה תחת האבן הראשה, והאצילות הראשון שהוא כנגד כת"ר עליו"ן הוא הנקרא כסא הכבוד לפי שהרצון היה להאציל כסא לכסא המתנשא. ואצילות זה נקרא לחכמי המשנה ע"ה אכתריא"ל והוא המוזכר בפרק קמא דברכות, אמרו שם תניא ר' ישמעאל בן אלישע אומר פעם אחת נכנסתי להקטיר קטרת וראיתי אכתריא"ל י"ה יהו"ה צבאות וכו' כדאיתא התם, והוא ע"ה השיג זה הכח הקדוש על ידי מחיצה אחרת למטה הרבה מנגה נגדו:

וכתב החכם המקובל ר' טודרוס הלוי ז"ל על זה הכח בזה הלשון, אמרו עליו חכמי הקבלה שהוא עטרת מלכות לפני ולפנים, ולכן נקרא בשם זה דהיינו כת"ר היינו עטרה ויש אומרים כתריאל, וקבלתי שכך שמו, וכן ראיתי כתוב בתוך דברי קצת מקובלים הגנוזים והסתומים והחתומים שהוא שומר ישראל, ולכך סמך לו א"ל וי"ה והבן. והוא היושב על כסא רם ונשא כענין בדברי מיכה ובדברי ישעיה, וידוע שהם לא ראו את השם הגדול, ואם נאמר ששמו אכתריא"ל גם האל"ף מורה לאי"ן סוף, ר"ל אלף אכתריא"ל, ודע שיש כסא למעלה מכסא וכבוד למעלה מכבוד עד כאן דבריו. והוא הנקרא בפי חכמי האמת מטטרו"ן הגדול, ונקרא מלכיא"ל על שם המלכות:

וממנו נשתלשל החשמל החיצון ונקרא חדרי גדולה ששם מסתתרת הכלה הכלולה, והוא כנגד ראשית חכמה, והוא החיה הנקראת ישראל, ונקרא עטריא"ל על שם העטרה הגדולה שהיא כדמיון הזהב הנמשל למדת הדין. ונשתלשל מזה היכל הקדוש החיצון ונקרא נשריא"ל על שם האצילות שהיא רגזנית ומיסרת בניה כשאינם מתנהגים על דרך הישר כנגד אביהם שבשמים, והוא מלשון אילן המשיר פירותיו והוא סוד נסתר:

וכשהם מכריעים כף זכות על דרך התשובה אז היא מרחמת על בניה כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף, ואז אם הבנים שמחה ומתרפקת על דודה, ואז תתחדש כנשר נעוריה, ונקרא זה הכח מזלן של ישראל, והוא כנגד אם הבנים העליונה, ושלשה כתרים הללו נחשבים

ראש אחד כמו הראשונים העליונים שהם מנגה נגדם, ונקרא היכל קדש הקדשים, ושלשתם נאצלים אצילות רוחני אחד קדוש ממדת המלכות ומתעצמים בו, וכל אחד נקרא אצילות בפני עצמו:

על כן אמרו בעלי העבודה כפי קבלתם האמיתית כי כל האצילות בי"ג ענפים, ויונקים משרש אחד שכל האחדות תלוי בו, ועל כן המספר עולה בפסוק יי' אחד, ובכאן נשלמו סוד י"ג מדות של רחמים:

ולכן אמרו חכמי הקבלה ששלשה אלה הכלולים בכתר מלכות ממונים ונכונים לסלוח ולנשא עונות ופשעים שהם המרדים והחטאים, ושלשתם נכללים בשם אחד על שם פעולותיהם, וזה שמו אשר יקראו נע"ם חרו"ן נוש"א עו"ן מר"ד חטא"ה, למען ישוב יי' מחרון אפו ויחמול וירחם על שבי פשע ביעקב שהוא ו' קצוות עליהם, ועליהם נורא מאד נזר אלהיו על ראשו, הרי רו"ן הנשאר מחרו"ן:

עוד אמרו בסוד חרו"ן ח"ן עטרת מלכות. רו"ן דיוקנו של יעקב איש תם חקוק צורה של מטה כנגד של מעלה הוא מיוחס שמים ויעקב, והסימן רנ"ו שמים כי עשה יי', רנו ליעקב שמחה ואז הזווג עולה שלם:

ואלה הי"ג כולן מאצילות ופועלות, והי"ג מדות הנזכרות בפסוק ויעבר כלן נפעלות, הפועלות אבות והנפעלות תולדות. אין להם קצה, ואין משיג אמתת התחלתן, ואין יודע מחקר סופן, זולתי האדון היחיד על הכל הנסתר והנעלם ממחשבת נבראיו. כל זה יסוד מוסד גנוז באוצרות המעמיקים מקבלי האמת:

גם יש סימן לאלו השלשה לחזות בנע"ם יי' דרכיה דרכי נע"ם כפי שמותם. וחכמי הקבלה מכנים לכסא הכבוד הנקרא מטטרו"ן הגדול אדם שבמרכבה, ולחשמל החיצון מיכאל הגדול ופני אריה וענן הכבוד שור, ולנשריא"ל נשר, ולמדה זו מכנים אוריא"ל הפנימי. ולמטה שבעה שמשים פנימיים היושבים ראשונה במלכות, והם נקראים גבורי כח, ונקראים שרפים על שם שנאצלו מכח שרף גדול הנקרא לחכמי המרכבה ענפיא"ל, וסימן לדבר וענפיה ארזי אל, ונקרא כן לפי שמתחלק כחו לשבעה ענפים:

ונוגה אלו הענפים כמראה הבזק, והם עומדים לפני מקום האחדות כאש אוכלה, כדי שלא יהיה כח לארבע מחנות שכינה להסתכל במהותם, ועליהם נאמר שבעה אלה עיני יי' וגו', ולא נקראו עינים כי אם על הגוון שדומים לאש אוכלה כדכתיב כי יי' אלהיך אש אכלה וגו', והם מתצחצחים בצחצוח גדול ועומדים לפני הקב"ה למעלה בצל כבודו, ועליהם נאמר כמו כן שרפים עומדים ממעל לו וגו', ואלה שמותם אורפניא"ל תגרא"ל דנדא"ל פלמיא"ל אסימו"ן פסכא"ל בוא"ל, והם בסוד שבעה ספירות הבנין, ובסוד שבעה

שמות שבהם נבראו שמים וארץ. ונראה שאליהם רמז ר' אליעזר הגדול פרק ד' מפרקיו באמרו ושבעה מלאכים שנבראו מתחלה משרתים לפניו לפנים מן הפרכת והוא הנקרא פרגוד עד כאן:

ולמטה הרקיע שנברא ביום שני, והוא שאמר עליו ר' אליעזר פרק ד' רקיע שעל ראשי החיות שנאמר ודמות על ראשי החיה רקיע וגו', והוא הנקרא פרגוד, וזה הכח מביא השפע מעולם המתבודד לעולם הנפרדים, ולכן נאמר בפרק ד' מפרקי רבי אליעזר ואלולי הרקיע ההוא היה העולם נבלע במים, שלמעלה ממנו מים, ולמטה ממנו מים, והוא המבדיל בין מים למים שנאמר ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים וגו' בין מים העליונים למים התחתונים עד כאן:

ואמרו חכמי הקבלה כי ההויות העליונות הנקראות עץ החיים נקראו במשל מים העליונים כי אינם נבראות אלא נאצלות מעליון, ומים התחתונים נבראים ואינם נעלמים כראשונים והם מהרקיע הזה ולמטה, ואמרו כי בו שני מיני אצילות בסוד מטטרו"ן וסנדלפו"ן, ופירוש מטטרו"ן שליח, שמביא ומשפיע ההשפעה ממעלה למטה. ופירוש סנדלפו"ן מלה מורכבת מורה על חומר וצורה והוא נחלק לשנים סנדל פון וסנדל מורה על החומר כמו שאמרו בפרק יוצא דופן שמא תעשה עוברה סנדל פירוש חתיכת חומר בלא צורה. ופון מורה על הצורה שהיא בפנים נעלמת ונסתרת. והנה שמו מורה על פעולתו שהוא מחבר חומר וצורה, כי הוא ממשיך צורות מעולם הרוחני ומשפיע על החומר. ולמטה היכל הרצון כנגד תפארת ישראל, ובו ארבע מחנות שכינה סוד חיות קטנות כנודע מדברי המאור הקדוש רשב"י ע"ה בהיכלות שלו. (ח"א מ"ד ע"ב ח"ב רנ"ג ע"ב) ויעשה ממנו היכל אהב"ה כנגד חסד לאברהם, והוא סוד א"ל שד"י, ובו נבואת האבות, ואמרו חכמי הקבלה כי הוא סוף למעשה העליונים ותחלה למעשה התחתונים, ושרש ההיכל הזה הוא הנקרא מטטרו"ן שר הפנים ששמו כשם רבו העליון הנקרא מטטרון הגדול, וזה נקרא שכל הפועל אצל הרבה מחכמי הקבלה:

ולמטה ממנו היכל זכו"ת כנגד פחד יצחק, ועליו אמרו בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא. ושם ב"ד הגדול, ושם נהר דינור:

ולמטה ממנו היכל נוגה כנגד נצח ישראל. ולמטה ממנו היכל עצם השמים כנגד הו"ד. ולמטה ממנו היכל לבנת הספיר כנגד יסוד ומלכות שהם נחשבים אחד כראשון והוא היכל קדש הקדשים. וזה כקבלת רשב"י ע"ה והם שבעה היכלות:

ולפי קבלת הגאונים רב נחשון ורב נטרונאי ז"ל לבנת הספיר כנגד יסו"ד והוא ששי לבנין, וההיכל שהוא כנגד מלכות הוא הנקרא לדעתם ז"ל היכל כנסיא"ל לפי שהוא

כנגד כנסת ישראל. והיכל הראשון הנקרא קדש הקדשים הוא מכלל עץ החיים, והוא עולם הנסתר, ושאר היכלות מכלל עץ הדעת טוב ורע, ונקרא עולם הנגלה בערך הראשון, וכלל ההיכלות נקרא מלכו"ת לפי שהיא כלל הכל ועל ידם מתראה ומתפרסם כח המעלות העליונות:

ומהם נמצאות כמה מדרגות אחרות עשיריות עד אין מספר, שנאמר ועלמות אין מספר, וכתיב היש מספר לגדודיו, והראשונים נשגים על ידם, ואלו נשמה לאלו עד שנמצאו עשר מדרגות של המלאכים שהם בעלי צורה דקה רוחנית, ונשתלשלה ההשפעה עד שנגלמו הגופים השמימיים מכח הבורא יתברך בתחלת מעשיו עם הנקודה הארציית הכלולה מארבע יסודות, שמהם הורכבו הנמצאים המורכבים כאשר נשפע מאת רשימת הארבע יסודות הראשונים שהם סדר זמנים:

פרק יז

כמו שבא הרצון והחפץ הפשוט, ועלה במחשבה הטהורה להמציא ולהאציל מאור הנעלם האצילות להורות ולהעיד במציאות ובאחדות אדון יחיד שרש השרשים וכענין שהתבאר במה שקדם. כן היה הרצון הפשוט לברא בריה אחת משוכללת וכלולה, עשויה בצלם ודמות לתבנית המשכן העליון המקודש, הוא האצילות הנעלם הנקרא אדם העליון, במשל ובסוד הידוע לאשר זכו אליו ועליו נאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו:

ובבראשית רבה אמרו בזה הלשון במי נמלך ר' יהושע בשם ר' לוי אמר במלאכת השמים והארץ נמלך, משל למלך שהיו לו שני סנקליטין ולא היה עושה דבר חוץ מדעתן. ר' שמואל בר נחמן אמר במעשה כל יום ויום נמלך, משל למלך שהיה לו סנקתידרון ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו. ר' אמי אמר בלבו נמלך, משל למלך שבנה פלטין על ידי האדריכל ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתרעם לא על האדריכל אתמהא, הוי ויתעצב אל לבו עד כאן:

ובפרק י"א מפרקי ר' אליעזר מיד אמר הקב"ה לתורה נעשה אדם וגו', והכל לכוונה אחת עולה, ירמזו לנו חכמי האמת ע"ה כי לא נמלך בדבר שהוא חוץ ממנו, כי האומר במלאכת השמים והארץ, ירמוז לשני הפועלים הידועים, והאומר במעשה כל יום ויום, ירמוז לששת ימי בראשית העליונים. ואמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ל' ע"א) בתרי גוונין אתברי עלמא בימינא ושמאלא, בשיתא יומין עלאין, שיתא יומין אתעבידו לאנהרא כד"א כי ששת ימים עשה יי' וגו'. והאומר בלבו, הכוונה בלב השמים היא הכלה הכלולה מל"ב נתיבות פליאות חכמה והיא התורה:

וסוד הענין כי האדם כלול מכלם עשוי לתבנית הבנין כלו כמו שיתבאר בסייעתא דשמיא. והטעם הנעלם כדי שיעיד גם הוא על אחדות השם המיוחד, ועל התפשטות מציאותו האצילות שהוא נכלל בו. נמצא האדם העשוי בצלם ודמות אות מעיד ומפרסם האלהות. ולגלות זה ולהודיעו נברא בצלם אלהים. ואמרו בפרק י"א מפרקי ר' אליעזר עמד על רגליו והיה מתואר בדמות אלהים,. ראו אותו הבריות ונתיראו כסבורין שהוא בוראן וכו', ולסוד זה נקראת צורת האדם דיוקן וכל הצורות נקראו כן על שם צורת האדם, וכמו שאמרו בבא קמא פרק הגוזל עצים אין משלחין מעות בדיוקני, לפי שצורת האדם שניה לקונה שאין בכל הצורות כמותה, וכענין שכתוב כי בצלם אלהים עשה את האדם, ודיו כמו דו פרצופין, קני כמו קונה, כי הוא בדמות קונו, ונשא שם זה להיותו כלול מהכחות העליונות אשר הם נכללות בסוד השם הגדול:

ובפרק חזקת הבתים אמרו נסתכלת בדמות דיוקני, בדיוקני עצמה אל תסתכל ובפרק אלו מגלחין דמות דיוקני נתתי בהם, אך בצלם תרגום ברם בדיקנא, ואז בהיותו כלול מן המעלות עשוי בתבנית המשכן יהיה בידו כח וספק ליחד ולתקן הכבוד כי היא היתה הכוונה בו:

ולהעיר על כל זה אמר ישעיהו הנביא ע"ה (מ"ג ז') כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. ובאמרו כל, הכוונה על האדם שהוא כלול מהמעלות והכחות כלם, ולזה יצדק בו לשון כל שהוא כלל הכל כי הכל בו. ואמר הנקרא בשמי, מצינו לשון קריאה נופלת על הבריאה, קורא אני אליהם יעמדו יחדו. והכוונה שנברא בשמו, כלומר בצלמו הוא האצילות שהוא שמו. ובאמרו ולכבודי בראתיו וגו' הורה על התכלית אשר בעבורו נברא בשמו כי היה להעיד ולגלות מציאותו וליחדו ולתקנו כראוי, ולזה נתקן ונעשה בדמותו כי בכבוד העליון יש בו בריאה יצירה עשיה, גם האדם יש בו כל זה, ולזה אמר בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, ובהיותו כלול ממנו עשוי בתקונו יהיה כח וספק בידו ליחדו ולתקנו:

ובמדרשו של רשב"י ז"ל אמרו בזה הלשון (ח"ב קנה.) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. ולכבודי בראתיו דייקא, ורזא דא ולכבודי בראתיו אוליפנא דהאי כבוד דלתתא כורסיא קדישא כלא איתקן לעילא אלא מגו תקונא דבני עלמא, כד אינון בני נשא זכאין וחסידין וידעין לתקנא תקוניה הה"ד ולכבודי בראתיו, בגין ההוא כבוד לאתקנא ליה בעמודין תקיפין בתקונא וקשוטא דלתתא, בגין דהאי כבוד אסתלק ביקרא דצדיקייא די בארעא, בגין כך בראתיו בגוונא דכבוד עלאה דתקונין אלין ביה, בריאה לסטר שמאלא, יצירה לסטר ימינא כד"א יוצר אור ובורא חשך עשיה באמצעיתא כד"א

אני יי' עושה כל אלה, וכתיב עושה שלום ובורא רע. וכתיב עושה שלום במרומיו. ועל דא בראתיו יצרתיו אף עשיתיו בתקונא עלאה. ועל דא הואיל ואדם איהו בארעא ואית ליה לתקנא ההוא כבוד עבידת ביה תקונין דכבוד עלאה דאית ביה, אוף הכי בריאה ועל דא בראתיו:

בההוא כבוד אית ביה יצירה ועל דא יצרתיו. בההוא כבוד אית ביה עשיה ועל דא עשיתיו, כל דא יהבית ביה באדם למהוי איהו כגוונא דכבוד עלאה. דמתקן וברין לכבוד תתאה ומנא לן דההוא כבוד עלאה אית ביה תלת אלין דכתיב יוצר אור, ובורא חשך, עושה שלום. יוצר אור הא יצירה. ובורא חשך הא בריאה. עושה שלום הא עשיה. ודא איהו כבוד עלאה דקא מברך וספק כל צרכי לכבוד תתאה. כגוונא דא אדם בארעא. כבוד עלאה דאית ביה תלת אלין. אדם לתתא דאית ביה תלת אלין. זכאה איהו בר נש דזכי בעובדוי למהוי כגונא דא עד כאן:

הנה יתבאר מדבריהם ע"ה בשלמות מה שאנו משתדלים לבארו בזה הפרק, והוא היות האדם עשוי ומתוקן בדמות ובתקון הכבוד העליון והוא צלם אלהים, והטעם בזה לתקן הכבוד שעליו נאמר וכבוד יי' מלא את המשכן, כמו שהכבוד העליון סוד האבות מתקנים אותו למעלה כדי שיהיה כלול ומתוקן מכל צד, כי הוא השלמות הנרצה ובזה משלים הכוונה והתכלית בבריאתו, והשלם אשר הוציא כל ימיו בזה הוא אשר חי החיים האמיתיים, והוא אשר חתם בו שלמה המלך עליו השלום ספרו באמרו סוף דבר הכל נשמע, את האלהים ירא, ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם. ובאמרו סוף דבר הכוונה בו על האדם, כי הוא סוף כל מה שנעשה בששת ימי בראשית, והוא תכלית כל דבר נברא. הכל נשמע מלשון וישמע שאול את העם, שכלל כל המעלות נאסף בו, והוא מחובר וכלול מן הכל והכל נשמע ונכלל בו. את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, לומר כי הכוונה בו בהיותו עשוי בדמות עליון היה לקיים המצות מצות עשה ומצות לא תעשה, שכלם יוצאות מאמרו את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כי התקון העליון אשר בעבורו נברא הוא תלוי בזה, וזה הוא הדרך אליו, והוא אמרו כי זה כל האדם. והיא הכוונה בזה הפרק:

פרק יח

יצירת האדם התחתון הנקרא עולם קטן, הוא לתבנית האדם הגדול כמו שבארנו, בזה התאר, המרכבה הראשונה והיא מרכבה לידיעות הנשללות מכל השגה היא רמוזה בראש בסוד פרקי המרכבה, והם החכמ"ה והבינ"ה והדע"ת, וביצירת האדם המוח והגולגולת והלשון. הגדול"ה והגבור"ה משל לזרועות:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ע"ה משל למה הדבר דומה לאדם שיש לו זרועותיו ובהם יגן על ראשו. והתפארת משל לגו"ף, והוא עולה עד עולם הלבן במשל חוט השדרה הנמשך מן הראש. נצ"ח והו"ד משל לשוקים. יסו"ד עולם משל לאבר המוליד, ובו סוד הברית יו"ד זעירא, והוא הקולט הזרע הנמשך מכל האיברים ומריק בלויה שלו, ובה האדם שלם באחדות שלמה, ודבק באשתו והיו לבשר אחד, וכתיב ויברך אותם ויקרא את שמם אדם. ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ע"ה אמרו בזה הלשון שבעה צורות קדושות יש לו להקב"ה, וכולן כנגדן באדם, שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם, זכר ונקבה ברא אותם, ואלו הן שוק ימין ושמאל, יד ימין ושמאל, גו"ף בבריתו, וראש הרי שש, ואת אמרת שבע, הוי באשתו דכתיב והיו לבשר אחד עד כאן. וכבר כתבתי בספר תולעת יעקב כי היו עשר אצבעות בידי האדם כנגד החכמות העליונות, כי הידים באצבעותיהם הם כלי הפעולה לשרת בהם את הנפש, כן העשרה מאמרות הם כלי חפץ לאדון יחיד, ועשר אצבעות רגליו שהם יסודות הגוף כנגד עשר מעלות שבאחרונה. וגם הוא כלול מהמרכבות התחתונות הקרובות אל הקדש, וחלקו מהם העצמות והוא התקון המעלה שבגו"ף, ועליהם נאמר ועצמותיך יחליץ:

וגם הוא כלול מהטוב והרע ולזה נתן לו דרך החיים ודרך המות, כלומר יצר הטוב ויצר הרע כנגד טוב ורע שהוא כלול מהם, ונתן לו הבחירה כנגד הנקודה, ואולם חלקו מצד הרע הוא הבשר שהוא כלה ואבד, ולזה נקרא הצד ההוא קץ כל בשר כי אין לו ממשלה כי אם על חלקו, גם הסרים אל משמעתו והם חיילותיו שהוא שר עליהם נותנים חלקם, והם הגידים והורידים. גם הוא כלול מהשמים והארץ, ואולם חלקו מן השמים כסוי עור לכסות על הכל, ומן הארץ הארבע יסודות, זה כלל האדם התחתון הנקרא בפי החכמים עולם קטן דמות כלל העולם הנקרא האדם הגדול, ולזה משלו ביצירתו הנכבדת הזאת, משל לבונה מדינה נכבדת עד מאד מבניינים רבים נוראים, מהם נעלמים ומהם נגלים, ובסוף בנה ארמון נכבד וצייר בו כל ענייני המדינה. וראיתי בענין זאת היצירה בפרט דברים נוראים באוצרות המעמיקים בחכמה, אביאם פה להועיל בהם אל המשוטטים לבקש את דבר יי':

הנה ממה שכתבנו יתבאר היות האדם בצלם אלהים, ומי שהוא מהפנים והשלמות זכה בו, וכן מי שהוא מהחיצונים, כי לכל אחד נותנין לו מדור לפי כבודו, כאשר גזרה חכמת האדון היחיד להשפיע ולקשר הצורות כל אחת במדור הראוי לה על ידי סנדלפו"ן שסוד שמו חומר וצורה, שלפי החומר נותן הצורה כאשר גזרה החכמה העליונה, ויש נפש שנאצלה מפנימיות הספירות, ויש מהחיצונות, ויש מהכנפים, ויש שעקרו מהטוב, ויש

מהרע, והנה עם הקדש הנבחרים לסגולתו של הקב"ה נפשם מצד הקדושה והטהרה, עם שיש בהם עצמם חלוק כי אין נפש הצדיק כנפש הרשע, וגם בין אלה חלוק בנפשותם כפי מדרגתם. אבל נפשות הכותים מצד הטומאה והם טמאים:

וראיתי בספר הייחוד לבעל התמונה בזה ענין נפלא, אמר שם בזה הלשון וצורות ישראל היה ראוי להיותם משונות ומובדלות ממין האדם כאשר הכחות ונפשם, אבל חק השמיטה וקושיה להיות הכחות מתערבות ומגולגלות ומתגלגלות בגופות, בגופים רבים משונים, וכולם ישובו למקומם על ידי הקרבנות הנקרבות על המזבח לרצון מהבהמות, עד כאן דבריו, פירוש לכן היה צריך שצורתם של ישראל שתהיה משונה משאר הבריות כמו שנפשם וכחם הם משונות ומובדלות מהם כך היה ראוי שיהיו הגופים, אבל סדר השמטה וקושיה אין נותן הדרך הזה, בעבור כי הכחות והנשמות בעונות הגופים, מתערבים ומתגלגלים זה בזה, רצונו לומר שנפשם של ישראל מתערבות בגופי הכותים, ואותם המתערבות בגופי הבהמות נפדות על ידי הקרבן הנקרב לרצון מן הבהמה, אבל גופי הכותים אינו יכול שיפדה הנפש ממנו עד שיתגייר עד כאן זה הענין הנעלם:

אבל קושיה זו הקדוש קנה זלה"ה תרצה באופן אחר לבנו הקדוש נחום ז"ל ה"ה, ועיין בספר הפליאה אשר לו ושם תמצא:

ואשוב אל ענין היצירה אשר הייתי בו ואומר כי ספירת מלכות כוללת כל הצורות, ובה סדרים פנימיים מהפנימיים וחיצונים מהחיצונים כאשר גזרה החכמה העליונה, ונותנת הצורות על ידי סנדלפון, ונשמרו שרשי העליונים ליתן לכל גויה וגויה הרוחנית המתחברת עם הגוף הגס הצורה הראויה לה, וסוד הענין כי הנה השם המיוחד כולל עשר ספירות שהם עשר שמות הקדש, והם כלים לידיעות הנבדלות שאינם נתפשות במחשבה שהם סוד השם הנעלם, ואלה נשמה לאלה, ולכל שם ושם מאלה יש כנויים, והכנפים נאחזים בכנויים, והשרים בכנפים, וכל השרים יש להם מרכבות וחיילות, נמצא שהכל תלוי ועומד בשם המיוחד, והוא שמנהג עולמו בחסד, סוד שם המפורש שבו מתלבש השם המיוחד וחקוק על המטה שהוא מטה כלפי חסד בסוד היכלות המלכות שהם כמו גויה רוחנית לקבל הידיעות הפנימיות שהם כמו צורות להם, והקליפות נרתק להם, והם כמו צורה להם:

ולפיכך נעשה אדם בצלמנו וגומר, שהוא אחיזת חמרו וחלוק איבריו הם בשם המפורש החקוק על המטה סוד ההיכלות, ולפעמים מתהפך לנחש כפי אחוזתו ודבקותו, ופעמים מטה כלפי חסד, וגם צורתו כלולה בשלש מדרגות זו לפנים מזו, נפש, רוח, ונשמה, והם בקשר אחד אמיץ, וזו כסא לזו, ושואבות משרשם, הנפש מהכלה בסוד נפשי אויתיך

בלילה, והרוח מהחתן בסוד אף רוחי בקרבי אשחרך, והנשמה מהחופה סוד כל הנשמה תהלל יה, ואלו הצורות גם כן יש להם גויה רוחנית לתבנית הגויה הרוחנית הנזכרת למעלה. והיא מחברת בין הצורה וגוף שהוא לתבנית הקליפה הנזכרת כמאמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה, (זוהר ח"ג, ק"ד ע"א) אשכחנא בספרא דשלמה מלכא בשעתא דזווגא אשתכח לתתא, שדר קב"ה חד דיוקנא דפרצופא דבר נש רשימא חקיקא בצולמא, ואלמלא אתיהיב רשו לעינא למחזי חמא בר נש, על רישיה חד צולמא רשימא דפרצופא דבר נש, ובההוא צולמא אתברי בר נש, ועד דקימא ההוא צולמא דשדר ליה מריה על רישיה ואשתכח תמן לא אתברי בר נש, הדא הוא דכתיב ויברא אלהים את האדם בצלמו וגומר, ההוא צלם אזדמן לקבליה עד דנפיק לעלמא, כד נפק, בההוא צלם אתרבי, בההוא צלם אזיל, הדא הוא דכתיב אך בצלם יתהלך איש וגומר, והאי צלם איהו מלעילא בשעתא דאינון רוחין נפקי מאתריהו, כל רוחא ורוחא אתקן קמי מלכא קדישא בתקוני יקר בפרצופא דקאים בהאי עלמא, ובההוא דיוקנא יקר נפיק להאי עלמא, ודא איהו צלם עד כאן:

והגויה הזאת היא המקיימת לגוף הגס לפי שיש לה שתוף עם הגוף וגם עם הצורה, כי לא היה אפשר שיתחברו שני הפכים כי אם על ידי אמצעי שהוא הגויה הרוחנית ונחברה אל הגוף הגס הזה שנבנה מעפר בית המקדש שהוא בירושלם ששם אחד מפתחי גהינם: ובבראשית רבה אמרו מן האדמה רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן אמר ממקום כפרתו נברא, היך מה דאת אמר מזבח אדמה תעשה לי, אמר הקב"ה הריני בורא אותו ממקום כפרתו והלואי יעמוד, עד כאן:

ויש בו רמ"ח איברים שהם כלים לרמ"ח כחות ושריגי הנפש, שהם לתבנית שם המפורש, בהצטרפות ל"ב נתיבות פליאות חכמה שבהם יצאו כל הנמצאים לפועל, כי שם המפורש הוא ע"ב שמות והוא נבנה מויסע ויבא ויט, והע"ב שמות הם משולשים, שהם כוללים ימין ושמאל ואמצע, ונפרדים הם ריו"ו אותיות, והאותיות האלה רומזים לחכמות הפנימיות הנכללות בסוד השם הנעלם שבו היה כל הווה, וכאשר יצטרפו ל"ב נתיבות פליאות חכמה עם ריו"ו אותיות שם המפורש דתוקפא דדרום במזרח ומאבא נפיק ברא הרי הם רמ"ח, וכאשר עלה במחשבה הטהורה לברא את האדם בראו וכוננו ברמ"ח איברים שהם כסאות לרמ"ח כחות הנפש שמשתרגים ממנה, כמו שאמרו רז"ל במדרש קהלת את אשר כבר עשוהו, אין כתיב כאן עשהו אלא עשוהו, כביכול הקב"ה ובית דינו עשוהו, נמנים על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על תכונך, ואם תאמר שתי רשויות הן והלא כבר נאמר הוא עשך ויכוננך עד כאן:

והוא שנחתם בחותמו יתברך ואין יוצא מידי דפוס לחוץ, והוא שם המפורש שרמזוהו במלת הוא, והוא עולם הנסתר, ובית דינו עולם הנגלה, והוא בסוד נעשה אדם בצלמנו וגו', מפני כללות הידיעות ההם והשם הקדוש בן ע"ב:

וכלל הדברים שבית המקדש התחתון ששם המזבח כסא לעליון ושם צוה יי' את הברכה, והנה מהידיעות שאינן נתפשות בשום ציור ומחשבה נאצלו הידיעות הנתפשות, ואלו כמו נשמה לאלו, ומאלו שהם כלל עץ החיים נמצאות ונבראות שבעה היכלות, ומהם נמצאות מדרגות אחרות עשיריות עד אין מספר, עד שנמצאו עשר מדרגות של המלאכים שהם בעלי צורה רוחנית דקה, ונשתלשלה ההשפעה עד שנגלמו הגופים השמימיים בכח בורא הכל יתברך עם הנקודה הארציית הכלולה מארבע יסודות שמהם הורכבו הנמצאים המורכבים כאשר נשפע מאת רשימת הארבע יסודות שהם סדר זמנים כמו שכבר כתבנו, והוכנו גופי המורכבים לקבל הצורות העליונות כמו שכתבנו, בענין שיתקשרו כל העולמות בקשר אמיץ וזה מקבל מזה וזה מזה עד הסבה הראשונה יתברך:

והנה האדם שנבנה מעפר הקדוש נבחר מכלם, והוא כלל כולם כמו שהתבאר, והוא מקיים את כלם כפי שרשו כמו שיתבאר בסייעתא דשמיא בפרק שאחר זה והוא מונהג ומושפע מאת עולם הנקבה הכלה הכלולה, כי איבריו וכחות צורתו כסא לה, ולה ידיעות הכלולות בו, והיא עולם הזכר למושפעים ממנה על ידי כרוביה ושרפיה והיכלותיה שתחלתם היכל הרצון בסוד סנדלפון ופרוכת המסך ושלשה ראשי ראשיה שכבר הודענו, ובודאי הידיעות הם בנו כפי שרשנו ומעשינו על ידי ההיכלות הנזכרים, והחכמים הקדושים ז"ל רמזו וכללו כל זה באמרם שכינה בתחתונים צורך גבוה, והיא הכלה הכלולה מכל טוב:

פרק יט

כבר כתבנו כי השבעה היכלות שאחורי פרוכת המסך הם סוד עץ הדעת טוב ורע, ועתה יש לדעת כי מכאן הצורות הנכללות ביצר טוב ויצר רע, וגם כי כלם נכללות ביצר הטוב ויצר הרע:

הנה במשל יש כאן כמה מיני מתכות, ובכלם יש כסף, ואולם יש שכולו כסף לבד קצת עופרת שבו, ויש שכולו עופרת לבד קצת כסף שבו, וכולו איפשר להיות כסף או עופרת, וכן כל אדם הוא בעל שני יצרים כי הכל נשתלשל מכח מלכות בית דוד, ואולם יש שכולו טוב אך יש בו כח הקליפה בהכרח כי בה נבנה הגוף כמו שכתבנו למעלה, וכאשר חכמים הגידו בסוד פסוק המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שם:

כי הנה אדם הראשון בצלם אלהים נברא, וחטא כי השיאו הנחש, ואלו לא היה בו שום חלק מהקליפה לא היה לו כח להחטיאו, ואולם בחירת כל אדם בידו לתקן ולקלקל, עם היות שהכל נמשך אחר הנפש והנפש כפי שרשה, ואם הלמוד וההרגל יועיל או יפסיד, אולם יש יכולת ביד האדם לשנותו מצד ההתקשרות שבו מכל המדרגות פנימיות וחיצוניות, ויש לאל ידו להוסיף על רעתו או לגרוע, וכן על טובתו, כמו שאמרו רז"ל בפרק אין דורשין על פסוק זה לעומת זה עשה האלהים, ברא צדיקים ברא רשעים, ברא גן עדן ברא גהינם, כל אחד ואחד יש לו שני חלקים אחד בגן עדן ואחד בגהינם, זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן, נתחייב רשע נוטל חלקו וחלק חבירו בגהינם עד כאן:

והכל לפי המשכו אחר הטוב או אחר הרע מצד החלקים שנשפעו בו, כי בודאי המדרגות העליונות והיכליהן ועופיהן וכנפיהן וקליפותיהן נקשרות בנו על ידי צורותינו הנשפעות מעץ הדעת טוב ורע על ידי המתחיל והגומר, ושם כולל בו הקושר כתרים לרבו וכמו שכתבנו כבר:

אבל יש מי שנטייתו הרבה אחר הטוב, ויש בו מעט מהקליפה כמו שכתבנו, ויש מי שנטייתו הרבה אחר הרע, ומעט מהטוב, ויש מי שהוא נוטה אל השווי בין בצורה בין בחומר, וכמו שהורה המאור הקדוש רשב"י ע"ה במאמר אחד בתיקונין (צ"ג ע"ב) וזה נסחו, אית עץ דעופין דיליה מתיקן ועץ דעופין דיליה מרירן, ואית מים מתיקן ואית מים מרירן, דא לקבל דא עבד קב"ה, ואית דאית ביה פלגו מיניה מתיקא ופלגו מיניה מרירא, ודא עץ הדעת טוב ורע כגוונא דכספא מעורב בעופרת, ואית אילנא דקליפין קשין לבר ומוחא מתיקא מלגאו, הכי תשכח בר נש מפומוי דאיהו מפיק מלבר ביש וטב בליביה מלגאו, ואית מפומוי טב ולביה ביש, האי איהו עץ הדעת טוב ורע הדא אקרי נחש רמאי, הכי איהו בר נש דתשכח ליה גופיה שפיר, וסימנין דיליה שפירין כלהו במדה, ונשמתיה נחש חייבא מלגאו, ותשכח בר נש גופיה ביש וכל סימנין דיליה בישין, ונשמתיה מלגאו שפירא דא איהו צדיק ורע לו, אבל מאן דאיהו טב מלבר ורע מלגאו דא איהו רשע וטוב לו דלא יהא ליה חולקא בעלמא דאתי, טב מלגאו ומלבר ולבושא דיליה ביש דא איהו עני ורוכב על חמור, ביש מלגאו ולבושא דיליה שפיר מלבר, על האי איתמר ראיתי עבדים רוכבים על סוסים, כלא אשתמודע בעובדוי דבר נש מאן דאיהי מלגאו, ולאו למגנא אוקמוה קדמאי אין המדרש עיקר אלא המעשה, ושטיין מסתכלן בגופא דאיהו לבושא עד כאן:

עם היות שצריך פירוש לפי שמורה גם כן על סוד העבור, הנה בכלל למדנו חלוק חומר וצורה וההבדל לפי השרשים וחלוף המרכבות, עם היות שישתתפו החמרים והצורות במנין וחלוק האיברים וכחות החמר ברמ"ח איברים, שהם כלים לרמ"ח כחות ושריגי הנפש, שהם לתבנית שם המפורש בהצטרפות ל"ב נתיבות חכמה, וכענין שהתבאר למעלה כי הוא בסוד נעשה אדם בצלמנו וגו' מפני כללות הידיעות והשם הקדוש בן ע"ב שצורתו נבנת מהכל:

ואם דרך בדרך היושר והצדק אז נעשו איבריו כסאות להם בין בכלל בין בפרט, כל שכן כשיתחבר היות צורתו מהפנים הפנימיים שאז יהיה נקשר ונשפע מכל המעלות הקדושות על ידי שרשו ומקום מוצאו, ואף אם תהיה צורתו ממקום ההפוכים והשנויים בסוד להט החרב המתהפכת שמשם הצורות הנכללות ביצר טוב ויצר רע בסוד עץ הדעת טוב ורע. כבר כתבנו שהיכולת בידו מצד ההתקשרות שבו מכל המדרגות פנימיות וחצוניות שהרי הוא כלול מהכל, ובידו לתקן המעוות שבו מצד יצר הרע, באופן יהיה כלו טוב גמור, והנחש שהוא צד הרע שבו נהפך למטה כי הטהו כלפי חסד, ולזה יזכה הגוף גם הוא לחיי העולם הבא, כי נמשך אחר הטוב והניח צד הרע ולא נמשך אחריו כלל, אבל יזדכך החמר בהמשכו אחר שרשו הטוב ולא ימות, כי המות ימשך מצד המשכו אחר הרע וההפסד שבעץ ההוא והוא המות כי רגליה יורדות מות, והרי מצד המשכו אחריו נהפך המטה לנחש והוא נושך וממית, כי אחר שגזרה החכמה העליונה ועלה במחשבה הטהורה להמציא ההפוכים והשנויים מדין ורחמים וטוב ורע כפי אשר גזרה חכמתו יתברך להיות השלמות תלוי בזה, רצה יתברך עם זה שכל הדברים ישובו אל שרשם באופן ההוא מהטוב אשר היו בו, ושיתוקן הכל בסוף:

ורצה יתברך שיגיע זה התקון והשלמות על יד האדם, ולזה בראו כלול ומשוכלל מכל הצדדים, והגוף משכן כבוד אל הנפש לתבנית הדמות שהוא כן, וכאשר תתחבר הנפש אל הדמות ההוא כאלו התחברה אל המקום אשר היה שם אהלה בתחלה, כי זה דמות זה, וכאשר ימשך הגוף ויתעלה אחר הנפש, אף גם זאת בהיותם בזה העולם ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם, ואין הגוף מעיק כלל אל הנפש בפעולותיה, אשר שולחה אל הגוף לפעול על ידו חוקי האלהים ותורותיו לתקן הכבוד, אשר זה היה התכלית בבריאה ובזווג הזה, ויתמידו בזה התקון עד עת קץ בא עתם להתעלות אז יזכו שניהם אל הלקיחה והעלוי הנזכרים בחנוך ואליהו, ואז בזה נשלמה הכוונה העליונה בהם והדברים כלם שבו אל שרשם, והנה בזה הם באופן ההוא מהטוב והשלמות שהיו בו במחשבה העליונה מתחלה, והוא סוד הדבקות האמיתי הבטוח לישראל באמרו ואתם

הדבקים ביי' אלהיכם חיים כלכם היום, שהרי השלימו הדמות ותקנוהו, ועל הדרך שבארנו כי מן הדמות ההוא אשר נבנו ממנו נקראו ישראל בנים, בנים אתם ליי' אלהיכם, ואמרו בעלי העבודה כי מפני שה"א ראשונה סוד התשובה יסוד נשמתן של ישראל ונשתלשלה משם דרך אמת ואמונה וכענין שכתבנו בפרק שלפני זה, לכן נקראו ישראל בנים למקום ברוך הוא, כי הם זרע השלום צדיקו של עולם חי העולמים אשר זרע בביתו סוד ה"א אחרונה הנקראת בית, והם אב ואם לישראל:

ובמדרש משלי אמרו בזה הלשון ישמח אביך ואמך אמר רבי עקיבא אפילו הקב"ה ישמח בו והחכמה שמחה בו, אביך זה הקב"ה, אמך זה החכמה דכתיב כי אם לבינה תקרא עד כאן. ובפרק כיצד מברכין אביו זה הקב"ה שנאמר הלא הוא אביך קנך, ואין אמו אלא כנסת ישראל שנאמר ואל תטוש תורת אמך עד כאן:

ומזה הטעם נבחרו ישראל להיותם סגולתו וחלקו מכל העמים, להיותם נולדים בבית השם בית תפארתו וכמו שכתוב כי חלק יי' עמו יעקב חבל נחלתו. וסוד הכתוב הזה עם הכתובים אשר קדמוהו מהליי' תגמלו זאת נורא מאד כי הם סתרי תורה, ועם שהם מכלל מה שכתוב עליהם כבשים ללבושך, ולמכסה עתיק, לשלמות הענין הזה שאני בביאורו מהבחירה בישראל להיותם נולדים בבית השם, אפרש הכתובים ההם ומהם יעמוד העובד על אמתות מה שיצטרך לעבוד בו, ויכיר וידע בשלמות מעלת ישראל שנבחרו לעם סגולה, וכמה אנו מחוייבים להשלים מה שבאנו להשלימו ולתקן הכבוד, ולהשתדל בכל עוז להשיב הדברים כלם אל שהם באופן ההוא מהטוב אשר היו בו במחשבה ,וכענין שבארתי למעלה, ואפריד לזה פרק בפני עצמו:

פרק כ

כבר התבאר במה שקדם כי עשה הקב"ה את האדם בדמות הכבוד העליון לתכלית שיתקן הכבוד וישלימהו במעשיו הטובים, והתקון ההוא הנדרש ממנו הוא ייחוד השם המיוחד בכחותיו עד אין סוף, וזהו עשיית הרצון והטוב בעיני יי' ואם דרך הדרך לא טוב ונטה אל צד הרע שבו לעשות הרע בעיני יי' לעבור על מצותיו, הרי הוא מקלקל ומפריד אלופו של עולם ומקצץ נטיעות הגן הקדוש, והקלקול הוא לפי המקלקלים אם יחיד ואם רבים:

והיות זה כן כבר נמצא לחכמי האמת מבואר ובפרט במדרשו של רשב"י עליו השלום בהרבה מקומות ממנו, ומהם בפרשת אחרי מות דף ע"ד. אמרו שם בזה הלשון, רבי יהודה אמר בשעתא דאסגיאו זכאי בעלמא דסלקין ריחין טבאן, כנסת ישראל מתברכא ממלכא קדישא ואנפהא נהירין, ובשעתא דאסגיאו חייבין בעלמא, כביכול כנסת ישראל

לא סלקא ריחא ואטעמת מסטרא אחרא מרירא כדין השליך משמים ארץ, ואנפהא השוכן. ר' יוסי אמר בשעתא דאסגיאו זכאין בעלמא כתיב שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני, ובשעתא דאסגיאו חייבין בעלמא כתיב השיב אחור ימינו. רבי חזקיה אמר מהכא ונרגן מפריד אלוף, כלומר פריש מלכא ממטרוניתא הה"ד ערות אביך וערות אמך לא תגלה:

עוד שם כל זמנא דישראל עבדין רעותא דקב"ה, קב"ה עביד מדוריה בכנסת ישראל, מאי טעמא בגין דישראל ברא בוכרא לקב"ה דכתיב בני בכורי ישראל, אימא דא כנסת ישראל דכתיב ואל תטוש תורת אמך:

עוד שם חמי מה כתיב בן חכם ישמח אב, בעוד דהאי בר אזיל באורח מישור והוא חכימא ישמח אב דא מלכא דלעילא, ישמח אב סתם, אשתכח האי בר באורח תקלה, מה כתיב ובן כסיל תוגת אמו ולא אביו ורזא דמלתא ובפשעכם שולחה אמכם, ולהיות זה כן וישראל שהם בנים ליי' אלהיהם גורמים קלקול העולמות או תקונן כפי מעשיהם, כי המפתח מסור בידם, ולפי שראה הקב"ה אחריתם איך היו עתידים לקלקל ולגרום פרוד בין השני דודים נתרעם והוכיחם על זה באמרו, הליי' תגמלו זאת, וה"א זאת רבתי רמז לה"א ראשונה שבשם, סוד התשובה:

וסוד הענין לומר הליי' תגמלו זאת תגרמו במעשיכם הרעים להפריש זאת שהיא כנסת ישראל ה"א אחרונה שבשם מן ה"א ראשונה, ותגמלו לשון הפרשה והבדלה הוא כמו ויגדל הילד ויגמל. ובסוטה פרק ואלו נאמרין מאי גלמודה כמ"ד גמולה דא מבעלה. פירוש בדלה. עם נבל ולא חכם תרגם אונקלוס עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו, וכתב עליו הרמב"ן ז"ל עשאו מן נבל תבל שפירש בו מלאה תלאה, יאמר עם שנלאו בעשיית התורה ולא יתחכמו שהיא לטוב להם כל הימים עד כאן. ולדעתי עשאו מן כאלה נובלת עלה, ועלהו לא יבול. וכוונתו ע"ה בזה מה שאמרו רז"ל בבראשית רבה נובלת חכמה של מעלה תורה, והרמז על תורה שבכתב הנחקקת מספירת תפאר"ת הנקראת תורה שבכתב שנאצלה ויצאה מחכמה עליונה, ולזה תרגם במלת נבל דקבילו אורייתא, ואמר ולא חכם שהיה להם להתחכם מן התורה שקבלו בחכמה העליונה שממנה נחקקה התורה. הלא הוא אביך קנך החכמה העליונה נקראת אב, שמשם נאצל הכל ושם היה גנוז, והוא הקן ששם צפרים יקננו, ושם י"ה שהעלו לחכמה עולה ק"ן, וגם הוא מלשון קנין כי קודם שנאצלה החכמה מאויר שאינו נתפש, היה הכל באפיסה גנוז בחביון עוז סתר עליון, עד שנבקע אויר הקדמון בכח אין סוף ונאצלה החכמה שהיא יו"ד שבאויר, ואז נעשית קנין כי קנתה הכל מרום מעלה, ובה היו הספירות והנשמות שהיו עתידות לחול בגופי

הנבראים, והכל בערבוביא כדמיון היין שהוא מעורב בשמריו, והכסף בסיגיו עד שקנה כל אחד מקומו הראוי לו, היין נברר ונבדל משמריו ויצאו לחוץ, וכן הכסף נצרף והוגה מן הסיגים, כן בחכמה היו כל הדברים, הן אותם שהם קדש קדשים, הן אותם שהם חול, ומשם נאצל כל אחד וקנה מקומו הראוי לו, הקדש במקומו והחול במקומו, הקדש הוא חלקם של ישראל, ולזה נקראו קדש, קדש ישראל לי"י ראשית תבואתה, המשובח שבתבואה שהיתה בחכמה העליונה שהיא ראשית דרכי אל, והמוץ והתבן שהוא החול הוא חלק האומות. ולהורות על זה אמר קנך כי ישראל הם קנין החכמה, וגם הוא הקן כי כמו שהקן הוא היסוד הראשון בהוית העופות, כן החכמה היא יסודן של ישראל, והיא אשר עשאן וכוננן, והוא אמרו הוא עשך ויכוננך:

אחר כך בא להפריד זה הכלל הנפלא ואמר. זכר ימות עולם שהם הספירות הנאצלות מחכמה שהם קיום העולם והכל נהיה בהם. בינו שנות דור ודור שנות לשון שנוי ותמורה, והרמז על הדברים שנבראו בצד החול שמהם כל השנויים והתמורות עם שיסוד הכל היה בחכמה, ולפי שהוא דבר סתר אמר בינו. וגם הוא רמז על מדת בי"נה שקבלה כל הדברים מחכמה:

ולפי שכל זה צריך חכמה גדולה מקובלת מאיש חכם מקובל בזה אמר, שאל אביך ויגדך וגו' בהנחל עליון גוים, בא לבאר כי דוגמא ורמז אל מה שאמרנו הוא הנחל עליון הגוים אל שרים שהם הסיג והשמרים שרמזנו למעלה, ומשם נשתלשלו האומות כלם, ולזה היו חלקם ונפלו בגורלם ונחלתם, וישראל היו חלק הקדושה והטהרה, והכל זה כנגד זה, בהפרידו בני אדם, כי ממקום הפרוד באו ולזה נפרדו, וישראל ממקום הייחוד היו, ולזה נתיחדו לעם סגולה, וכל אחד נמשך אחר שרשו למעלה, יצב גבלת עמים למספר בני ישראל, שבעים אומות למספר שבעים נפש שהיו יורדי מצרים ואלו ואלו דוגמא עליונה. כי חלק יי' עמו, אמר כי בני אדם נפרדו לפי שנשתלשלו ממקום הפרוד, אבל ישראל שהם חלק יי' שהוא הייחוד שנשתלשלו משם הם נחלתו:

וידוע כי האותיות כשאינן נקודות יש להם פנים הרבה ומקבלות כל צורה, ובלבד שתהיה הצורה מסכמת ומעידה על מוצא התורה שהיא החכמה האמיתית, ולזה צריך שיפורשו דבריה באופן שיסכימו ויעידו עליה, ולזה בספר תורה שאינו נקוד נוכל לקרא עמו בחיריק תחת העי"ן, והכוונה כי האומות נפרדו ממקום הייחוד והקדושה, וישראל שהם חלק יי' נשארו עמו לא נפרדו ממנו, ולזה יעקב חבל נחלתו כי נבחר לעם סגולה מכל העמים. וממה שכתבנו יתבאר אמרו ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי:

ויתבאר עוד שישראל אי אפשר בהם החלוף באומה אחרת כלל, ולא הכליון, והוא אמרו כי אני יי' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם, כל זה הוכיחם ונתרעם עליהם לראותו שהיו עתידים לחטא לפניו ולקלקל ולקצץ ולהפריד בייחוד שנצטוו עליו ונבחרו לזה, והנה הם כפויי טובה כאביהם הראשון שכפה בטובה גם הם כפו בטובה, ובחסד הגדול שעשה עמהם כי לקח אותם לחלקו, ובחר בהם וספק צרכיהם, כי חלק יי' עמו וגו' ימצאהו בארץ מדבר וגו' ושאר החסדים רבו מספור:

ומזה יתבאר שאי איפשר לישראל לצאת מרשותו של הקב"ה ולהתערב בשאר האומות לפי ששמו של הקב"ה משותף בהם, ואין עמו אל נכר, גם הם לא יתערבו באומות הבאים מכח אל נכר, ומזה הטעם גם כן אי איפשר בהם הכליון:

ואמרו בתעניות ירושלמי פרק ב' בזה הלשון, ריש לקיש בשם ר' ינאי אמר שתף הקב"ה שמו בישראל, משל למלך שהיה לו מפתח של פלטורין קטנה, אמר המלך אם אני מניחה כמות שהיא היא אבודה, אלא הריני קובע בה שלשלת שאם אבדה תהא שלשלת מוכחת עליה, כך אמר הקב"ה אם אני מניח את ישראל כמות שהן הם נבלעים באומות העולם, אלא הריני משתף את שמי הגדול בהם והם חיים. מה טעם וישמעו הכנעני וכל יושבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו, ומה תעשה לשמך הגדול שהוא משותף בנו עד כאן. ישראל הם המפתח שהם אשר נמסר בידם לפתוח הפלטורין של מלך או לסגור כרצונם, והכל כפי מעשיהם, אם נוטים לצד הטוב ומקיימים התורה והמצות פותחים המעין, וממשיכים האור והשפע אל כל העולמות, ומברכתם יבורכו גם הם הגורמים, ואם נוטים לצד הרע סוגרים המעין, ומסתירים הפנים המאירים מהם ונמסרים ביד הצד ההוא אשר המשיכו עליהם, ונמכרים ביד האומות שבאו מכח הצד ההוא, והכל כפי מה שהם מעוררים, והוא משל המפתח:

ולפי שבא החפץ והרצון לבחור אומה אחת תהיה חבל ונחלה לשמו הגדול, וראה שאם תהיה האומה ההיא כשאר האומות שאין לו יתברך שום שתוף בהם, כי חוץ ממחיצתו הם שהם מצד הטומאה, הנה גם האומה ההיא אשר יבחר לחלקו תטמע ביניהם ותאבד כמוהם, כי אין ביניהם הפרש לשתוכר ותצויין שהיא נחלת יי בייחוד מכל אומה, לכן קבע במפתח ההוא שלשלת והוא שלשלת הייחוד סוד האצילות שנשתלשלו משם, והם חלקו מיוחדים לו, והוא השם הגדול המיוחד שהוא משותף בהם ובו הם חיים, ולא יאבדו ולא יטמעו בין האומות, כי בו הם מצויינין ונכרים כי הם חלק יי' ונחלתו, אשר ברר והבדיל לו, כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך יי:

ולזה אמר והכריתו את שמנו ומה תעשה לשמך הגדול כביכול שאין השם שלם אלא בהם, ולזה אי איפשר בהם החלוף ולא הכליון, כי הם צורך גבוה והגבוה צרכם, כי לולי ששמו משותף בהם היו אובדים, אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי' אלהיו:

פרק כא

התורה כולה מבי"ת בראשית עד למ"ד לעיני כל ישראל, כמו שהיא בידינו היום בנויה על שמות הקב"ה ומדותיו סוד האצילות שהוא האלהות, ולזה היא אלהית ונקראת תורת יי' לפי שהיא שם יי' ממש:

ולהורות על המקום שנאצלה משם התחילה בבי"ת וסיימה בלמ"ד, שהוא ל"ב כנגד החכמה העליונה הכוללת ל"ב נתיבות, שבם היה כל הווה וזו היא התורה הקדומה שקדמה לעולם:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה א"ר בון, מאי דכתיב מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ, מאי מעולם, דבר הצריך להעלים מכולי עלמא, דכתיב גם את העולם נתן בלבם, אל תקרי העולם אלא העלם, אמרה תורה אני קדמתי להיות ראש לעולם שנאמר מעולם נסכתי מראש, ואל תאמר שמא הארץ קדמה לה שנאמר מקדמי ארץ כדאמרינן בראשית ברא אלהים, ומאי ברא צרכי הכל ואח"כ אלהים ומה כתיב בתריה את השמים ואת הארץ עד כאן:

והכוונה על חכמת אלהים שהיא תורה קדומה שקדמה לעולם אלפים שנה, וכמו שאמרו עוד שם ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום וגו', אמרה תורה אלפים שנה הייתי שעשועים בחיקו שנאמר יום יום, ויומו של הקב"ה אלף שנים, שנאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול וגו' עד כאן:

והכוונה באלפים שנה בסוד חכמה ובינה קודם עולם הבנין, וממנה נאצלה מדת תפארת סוד תורה שבכתב, כי ממוח האב יצא הבן מקום נבואת אדון כל הנביאים, ומשם קבל התורה שהם תרי"ג מצות שנאצלו מספירת חכמה שקבלתם מרום מעלה בסוד תר"ך מיני מאורות:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמרו, ומאי טעמא בנשיאות כפים ולברכינהון בברכה, אלא משום דאית בידים עשר אצבעות, רמז לעשר ספירות שבהם נחתמו שמים וארץ, ואותם העשרה כנגד עשר הדברות, ובכלל אותם העשרה נכללין כל תרי"ג מצות, ומנה אותן האותיות על עשר הדברות ותשכח דאינון תרי"ג אותיות עד כאן. פירוש תרי"ג אותיות עד אשר לרעך וכלל הכל תר"ך אותיות כנגד תר"ך מיני מאורות באויר הקדמון, שמשם נאצלו:

ולפי שהתורה היא שם יי' בסוד תפארת ישראל השם המיוחד נקראת עץ חיים שנאחזת בחיים העליונים חיי המלך אם הבנים, ולזה שנינו גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה:

וידוע לחכמי האמת שתורה שבכתב כלולה בימין ושמאל, כי כן שם יי' סוד תפארת ישראל באמצע כלול מימין ושמאל, והוא הטעם שכוללת מצות עשה ומצות לא תעשה, והתורה כלולה מכל שבע ספירות, ולפיכך אמרו במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה הא למדת שבשבע קולות נתנה תורה עד כאן, ולזה שבעים פנים לתורה:

ומה שאמרו פרק קמא דברכות זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות, הכוונה אל מקום מחצבתה הנהר היוצא מעדן ה"א ראשונה, ולזה כוללת נ' שערי בינה, ויודעיה דורשים אותה במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא, כי שער החמשים לא יושג אפילו לרבן של נביאים, ולזה נתנה בחמשה חומשים, להורות על מקום אצילותה בכלל ובפרט, החמשה חומשים כוללים כל האצילות עשר ספירות ב"מ השם המיוחד, בדרך זה. כי ספר בראשית כנגד חכמת אלהים ולפיכך התחיל בה:

ספר ואלה שמות שבו גאולת מצרים, ומתן תורה, ועשיית המשכן, כנגד בינ"ה, הרי שני ספרים כנגד י"וד ה"א שבשם המיוחד:

ספר ויקרא שבו הקרבנות ושאר תורת כהנים, וסדר המועדים, ושמטות ויובלין, וערכין, ותוכחות מוסר לעוברי דרכים, כנגד תפארת וענפיו שמאל וימין:

ספר במידבר שהוא חומש הפקודים, באי הארץ עם הדברים הנלוים כנגד צדיק יסוד עולם, כי צדיקים ירשו ארץ וענפיו שמאל וימין. הרי וי"ו שבשם כוללת שני ספרים והם יו"ד ה"א וי"ו:

ספר אלה הדברים הנקרא משנה תורה כנגד ה"א אחרונה ליודעי סודה ועניינה, הרי השם מלא ותורת יי' תמימה עדות יי' נאמנה, עדות יי' ודאי לבחיריו [למשה] היה למנה יי' אחד, ולזה תורה אחת יהיה לכם ולגר המיוחדים באמונה ליושבים לפני יי' יהיה סחרה ואתננה. ובמדרשו של רשב"י ע"ה אמרו (ח"ג קי"א.) בזה הלשון אם בחקתי דא אתר דגזרין דאוריתא תליין בההוא אתר, כד"א את חוקותי תשמורו חקה היא דאיקרי הכי, וגזרין דאוריתא בה אתכלילן. ואת משפטי תשמרו דא הוא אתר אחרא עלאה, דההיא חוקה אחידת ביה ומתחברן דא בדא, דעלאי ותתאי וכל פקודי אוריתא, וכל גזרי אוריתא, וכל קדושי אוריתא בהני אחידן, בגין דהאי תורה שבכתב והאי תורה שבע"פ, ועל דא אם בחקתי תלכו כל אינון גזרין ודינין ועונשין ופקודין דאינון בההוא אתר דאקרי חוקה. ואת משפטי תשמרו בההוא אתר דאקרי תורה שבכתב כד"א משפט לאלהי

יעקב, ודא אחיד בדא ודא בדא וכלא חד מההוא כללא דשמא קדישא, ומאן דעבר על פתגמי אוריתא כאלו פגים שמא קדישא בגין דחוק ומשפט שמא דקב"ה הוי. ועל דא אם בחוקותי תלכו דא תורה שבע"פ, ואת משפטי תשמרו דא תורה שבכתב, ודא הוא כללא דשמא קדישא עד כאן:

והתורה אם כן כלל האדם הגדול העליון, ולזה כוללת רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה כמנין איבריו וגידיו של אדם תחתון ועליון, והרמז לזה ז"ה שמ"י לעל"ם וז"ה זכרי, שמי עם י"ה הרי שס"ה, זכרי עם ו"ה הרי רמ"ח:

הרי השם המיוחד כלל התורה כולה. והתורה נארגת בשם יי' והיא הוא ממש:

ולפי שהתורה צורת אדם היתה ראויה לאדם ובה האדם אדם ולבסוף ידבק באדם:

וראיתי מדרש בזה הלשון ארבע אותיות קדושות נקראו אדם, ועליהם אמר הקב"ה נעשה אדם מן היו"ד אתער יראה לאדוני האדונים שיהיה אדם מתירא ממנו, ומן הה"א אתער תשובה לאיש, ומן הוי"ו אתער תורה לאדם, ומן הה"א מעשים טובים, וזה השם הנסתר בגין דקב"ה נסתר בעולמו, כך זה השם נסתר באדם עד כאן:

אם כן והיתה זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל שם יי' כוללת האצילות העולם, ומזה היא אלהית אי איפשר בה החלוף והשנוי, לא תומר ולא תנוסח בשום זמן כלל כי אינה בזמן כי היא למעלה מן הזמן, והיא אשר חדשה את הזמן, ולא יפול בה שנוי ותמורה לא בכללה ולא בפרט מפרטיה, אלא אם היה זה לכבוד השם ובהוראת שעה על פי נביא השם כאליהו, וזה בכל המצות חוץ מעבודה זרה שאפילו בהוראת שעה אין שומעין לו. ולפי שהתורה שהיא בידינו היום והיא אשר קבלנו בהר סיני מפי הגבורה היא באופן שלא תקבל שנוי ולא סיג וחלאה ולא שום זיוף מזיופי דעות חיצוניות, אמר עליה דוד המלך עליו השלום ברוח הקדש יראת יי' טהורה עומדת לעד, אמר כי לפי שהתורה שהיא שם יי' נאצלה ממקום היראה והיא יראה פנימית סוד חכמת אלהים היא טהורה. ואמרו חכמי האמת טהורה זכה ובהירה מכל שבושי המחשבות והדעות החיצונים היוצאים מצד הבינה ומתמציתה עד כאן:

והמבין זה ידע באמת כי התורה שנאצלה מחכמה עליונה לא תקבל שנוי ולא זיוף ושוא שקדו טחי טפל הבאים מכח התמצית, אבל היא טהורה עומדת לעד קיימת בטוהר ובזכות ההוא לעד:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג פ ע"ב) אמרו מאי עומדת לעד דקימא תדירא בההוא דכיותא ולא אתעדי לעלמין ע"כ אמר ישעיהו הנביא ע"ה בשמו יתברך אני יי' הוא שמי וכבודי, לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים, אמר כי הוא ושמו באופן שלא יקבל שנוי

ותמורה, כי האלהות לא ישתנה, ואם כן התורה שהיא שמו לא תשתנה ולא תנוסח לעם אחר, והוא אמרו וכבודי ורמז בזה אל התורה הכלולה מל"ב נתיבות חכמ"ה, ול"ב בגימטריא כבו"ד, והם עשר מאמרות, עשר דברות, עשר ספירות, וכ"ב אותיות שהתורה נבנת בהם, והיא כבוד יי' כבוד אלהים, ואמר שזה הכבוד לא יתננו לאחר, והם האומות הבאות מכח אל אחר והם אחרים ונכרים לישראל שהם חלק יי' ולזה קבלוה מה שלא רצו הם לקבלה כשהחזירה עליהם:

ואמר ותהלתי כלומר ולא תהלתי שהוא הכבוד שהזכיר והיא התורה והיא חכמה:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה מאי תהלתי דכתיב תהלה לדוד ארוממך ומאי תהלה משום דארוממך, ומאי רוממות משום דאברכה שמך לעולם ועד ומאי ברכה, אלא משל למה הדבר דומה למלך שנטע אילנות בגנו אף על פי שירדו גשמים ושואב תמיד וגם הקרקע הוא לח צריך הוא להשקותם מן המעין, שנאמר ראשית חכמה יראת יי' שכל טוב לכל עושיהם, ואם תאמר שהיא חסרה כלום הרי הוא אומר תהלתו עומדת לעד עד כאן. לפסילים הבאים מצד הפסולת והם פסולים אליה כי לא רצו לקבלה כשהחזירה עליהם, כמו שאמרו בפרק קמא דעבודה זרה מאי בעי בשעיר, ומאי בעי בתימן, אמר ר' יוחנן מלמד שהחזיר הקב"ה לתורה על כל אומה ולשון ולא קבלוה, עד שבאו ישראל וקבלוה עד כאן:

התבאר אם כן שהתורה לא תשתנה ולא תנוסח כלל, לפי שהיא שם יי' והשם לא ישתנה ולא ינוסח ולא יומר כלל, והוא מה שרציתי בזה הפרק:

פרק כב

המשנה ופירושה שהוא התלמוד המקודש המקובל באומה הוא הנקרא תורה שבעל פה, והוא פירוש תורה שבכתב, ואי איפשר לבא אליה ולהתבונן בה ובמצותיה בזולת תורה שבעל פה, כי היא המוציאה לאור תעלומותיה, וכמו שאי איפשר לשכל האנושי להשיג רצון אדון יחיד אם לא שיודיעהו ויגלהו בעצמו:

והנה התורה ומצותיה כאשר הם אתנו הם נאצלים מהרצון והמחשבה נתונים לנו ידועים גלויים לנו על ידו, כן אי איפשר לשכל האנושי להשיג טעם הרצון ההוא ופירושו ואופן עשייתו אם לא יפרשהו בעל הרצון יתברך, והנה תורה שבכתב היא המחשבה והרצון כמו שהתבאר, והמחשבה ההיא לא תושג לזולתה, וצריך אל מוציא יוציאה לאור באופן תגיע אל התכלית המכוון מבעל המחשבה ההיא והוא המוציא:

ולזה הוצרך אדון הנביאים ע"ה לקבל פירוש המצות מהמצווה יתברך כמו שקבל המצות שהם התורה, והפירוש ההוא הוא הנקרא תורה שבעל פה, והם הם שני דודים שני רעים

אחים ולא יפרדו. עטרת תפארת הם נקראים בפי חכמי האמת תורה שבכתב ותורה שבעל פה, וידוע כי תורה שבעל פה הוא הפתח והשער לבא אל תורה שבכתב, וזולתה אי איפשר לבא אליה ושתיהם למשה היו למנה, וכמו שאמרו רז"ל בפרק קמא דברכות א"ר לוי בר חמא א"ר שמעון בן לקיש מאי דכתיב ואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, לחות אלו עשרת הדברות, תורה זו מקרא, והמצוה זו משנה, אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים, להורותם זה תלמוד, מלמד שכלם נתנו למשה מסיני עד כאן:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג מ ע"ב) והתורה דא תורה שבכתב, והמצוה דא תורה שבעל פה, אשר כתבתי להורותם, להורתם כתיב כמה דאת אמר ואל חדר הורתי, הכא אית לאסתכלא להורתם להורתם דמי, אי תימא הורתם דישראל, לאו הכי, דהא ישראל לא אדכרו בהאי קרא, אלא הורתם דתורה ומצוה, ומאי איהי דא יין דמנטרא, בגין דכל כתיבה דספר עלאה תמן שריא ומתמן נפקא תורה ועל דא קרינן תורה שבכתב, ודא הוא אשר כתבתי להורתם להורתם ודאי כמה דאת אמר ואל חדר הורתי. תורה שבעל פה אחרא דקימא על פה, מאן איהו פה דא איהו דעת דאיהו פה דספר וכתיבה ותורה דא אחרא אקרי תורה שבעל פה דאיהי קיימא על פה, דאיהו תורה שבכתב, בגיני כך אסתלק משה על כלא על כל שאר נביאי מהימני ואתנה לך, לך דיקא עד כאן:

ספר וכתיבה הם חכמת בינה, מוצא תורה שבכתב שהוא הפה המוציא לפועל מה שבכח המחשבה והוא הדעת המכריע בין שניהם ומיחדם, ותורה שבעל פה שהיא עץ לדעת ונקראת עץ הדעת קיומה בדעת שהוא הפה, ולזה לא נתנה ליכתב והוא אמרם בפרק הנזקין דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם על פה, דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאמרם בכתב, דבי ר' ישמעאל תנא האלה, אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות עד כאן. והסוד ישקני מנשיקות פיהו ואין לקבוע לה מקום בפני עצמה שלא להורות פרוד בייחוד, כי אין קיומה כי אם בפה הוא דודה כי אין לתורה שבעל פה סמך כי אם בתורה שבכתב, והוא אמרם קרא אסמכתא בעלמא ליחד ביניהם בכל היכולת. ואין תורה שבכתב נודעת ונגלת בעולם כי אם על ידי תורה שבעל פה, והיא המפרקת קושיותיה ומבארת סודותיה ומוציאה לאור תעלומיה:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה א"ר רחמאי מלמד שהיא אורה של ישראל ונרה, אורה והא כתיב כי נר מצוה ותורה אור. ואמרינן נר זו מצוה,ומצוה זו תורה שבעל פה, אור זו תורה שבכתב. אלא מתוך שבנר מתקיים האור קרי לה אור, משל למה הדבר דומה לחדר צנוע בצידי הבית אף על פי שיום הוא ואור גדול בעולם אין אדם רואה בתוך

אותו החדר אלא אם כן הכניס בו נר, כך תורה שבכתב אף על פי שהיא אור צריכה היא לתורה שבעל פה לפרק קושיותיה ולבאר סודותיה עד כאן:

והנה תורה שבכתב כוללת תורה נביאים כתובים כי מסוד האבות תורה, ומלמודי יי' נביאים עם צדיק יסוד עולם, וממלכות בית דוד כתובים, כן תורה שבעל פה כוללת משנה, ברייתא, תלמוד, וכלל הכל היא הכלה הנזכרת בשיר השירים לפי שכוללת היכלותיה, שכל אלה השלשה דברים שכוללת תורה שבעל פה נמשכים משם ונכללים שם כל אחד מהחלקים במקומו הראוי לו, זה פנימי וזה חיצון, עם שכלל הכל נקרא תורה שבעל פה בסוד הכלה:

ואמר הקדוש רשב"י ע"ה (ח"ב רנ"ז ע"ב) בספר היכלות זה לשונו, תא חזי מתניתין איהו רזא דקיימא לגו דאולפי מתמן עיקרא דכלא ועל דא אקרון תנאי, ורזא דא דכתיב אנהגך אביאך אל בית אמי תלמדני, בית אמי דא בית קדש הקדשים, תלמדני דא הוא רזא דמתניתין, דכד עאל דא נהר דנגיד ונפיק בההוא בית קדש הקדשים כדין כתיב תלמדני, ודא הוא דאקרי משנה כמה דאת אמר את משנה התורה הזאת, ולבתר כד אתמשכא לבתר אקרי ברייתי"א תרין ירכין אינון ברית"י:

עוד שם (רנ"ח.) ובגין כך כולהו בריתי וכולהו תנאי וכולהו אמוראי קיימי כדוכתיהו כדקא חזי, אילין לגו ואלין לבר, באינון חמוקי ירכין ואלין לבר לתתא מברכין לתתא ובכולהו אקרי תורה שבעל פה עד כאן:

ותורה שבכתב כוללת ששה קצוות, גם תורה שבעל פה ששה סדרים כנגד ששה קצוות, ולפי שהמדות כל אחת כוללת את כלם היו הששה סדרים ששים מסכתות להורות כי השתי תורות הללו מכוונות כאחת מיוחדות זו בזו, זו משפעת בזו, וזו נשפעת מזו, ואין קיום לזו בזולת זו, כי הם אח ואחות תאומים, ולזה צריך ללמוד ולהתעסק בשניהם וליחדם, ולזה רמז באמרו והגית בו יומם ולילה כמו שיתבאר בסייעתא דשמיא, כי תורה שבכתב ותורה שבעל פה סוד יום ולילה סדר זמנים:

ואמרו בפסחים פרק אלו דברים (פסחים ס"ח ע"ב) א"ם ל"א בריתי יומ"ם וליל"ה וגו', א"ר אלעזר אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. והכוונה על תורה שבכתב ותורה שבעל פה, שכל אחת נקראת ברית והם יום ולילה והם חוקות שמים וארץ, וסוד שתיהם יי' אלהים שם מלא סוד הייחוד האמיתי:

ואני בנו חיים בן גבאי מדייק מזה, כי לכך תורה שבכתב באה בחמשה חומשים ותורה שבעל פה בששה סדרים, להורות כי תורה שבכתב נאצלה מה' ראשונה וחתמה בה

חותמה, ותורה שבעל פה מו' שבשם, כענין שכתב אדוני אבי כי לכך נקרא על פה והוא הדעת, וכבר נודע כי ו' שבשם כולל שש קצות ונקרא סדרים לסוד שכל הסדרים בעולם ונמצאיו נאצלו ונבראו מהם, ולפי שכל אחת כוללת עשרה היו ששים מסכתות עד כאן: ואני הצעיר יהודה גדליה, והסוד בינה בן יה, וגן סוד גן במ"ק ה' שהיא רמז לה"א ראשונה, עוד גן במ"ק עולה ח' שהיא הבינה שהיא שמינית מלמטה למעלה, עוד נ"ב סדרים עולם ב"ן, וא' היות' לרמוז הסדרים הללו באו מאל"ף בינה כדאמרינן בגמרא אל"ף בינה, ויותר יפה לעד היה לרב זכרונו לברכה לומר הגדה משנה תלמוד דומיא מה שאמרו חז"ל בסוכה ובבבא בתרא על ריב"ז שלא הניח מקרא משנה תלמוד הלכות והגדות, ולא הזכירו ברייתא, כי בכלל משנה היא, ובזאת הנוסחא יבוא רמז יפה ב"ה, אמרו הגדה משנה תלמוד, כי מאמר כל אלה תורה שבעל פה, ואף על פי שהרב ז"ל נותן טעם יפה לשבח במאמר שמביא מן הזוהר בסמוך מ"ח לרובה דאינשי הכי משמע להו, ובפרט מן המקום שהבאתי ראיה, אלא הואיל והוא ז"ל אמרה יש לי לקבל ע"כ:

פרק כג

הואיל וישראל בנים ליי' אלהיהם וחלקו וכענין שהתבאר, מן הדין הוא שינחיל האב לבנים אוצרות ביתו שהם התורה והמצות הנאצלים מל"ב נתיבות חכמה וביתו הוא שאמר עליו בכל ביתי נאמן הוא, היא מדת טובו של הקב"ה שהיא הכלה כנסת ישראל שהיא אוצר הכל:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. ראה הקב"ה כל אשר עשה וראה טוב מאד מזהיר ומבהיק, לקח מאורו טוב וכלל בו ל"ב נתיבות החכמה ונתנו לעולם הזה, והיינו דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, לקח טוב נתתי לכם אם תורתי אל תעזובו. הוי אומר אוצרה של תורה שבעל פה. ואמר הקב"ה אם ישמרו את זו המדה בעולם הזה. שזו המדה נחשבת בכלל העולם הזה והיא תורה שבעל פה יזכו לחיי העולם הבא, שהוא הטוב הגנוז עד כאן:

ובואלה שמות רבה אמרו בזה הלשון החדש הזה לכם. משל למלך שהיו לו אוצרות מלאים כסף וזהב אבנים טובות ומרגליות, והיה לו בן אחד כל זמן שהיה הבן קטן היה אביו משמר את הכל, הגדיל הבן ועמד על פרקו, אמר לו אביו כל זמן שהיית קטן אני הייתי משמר הכל, עכשיו שעמדת על פרקך הרי הכל מסור לך, כך היה הקב"ה משמר את הכל שנאמר והיו לאותות ולמועדים, כיון שעמדו ישראל מסר להם הכל שנאמר החדש הזה לכם. ומלכות בית דוד היא הלבנה ועליה אמר מלך שהשלום שלו, יפה

כלבנה, והיא סוד החדש זאת עולת חדש בחדשו, ובחדש תלויים החוקים והמשפטים, כי היא כלולה מן הכל:

ואמרו עוד בואלה שמות רבה החדש הזה לכם הדא הוא דכתיב מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל, מגיד דבריו ליעקב זו התורה, חוקיו ומשפטיו לישראל אלו קדושי החדשים שיש בהם חוקים ומשפטים, חוקים אלו המועדים שתלויים בהם המשפטים, ואין חקיו אלא חגים שנאמר כי חק לישראל הוא עד כאן:

וחוק ומשפט הם תורה שבכתב ותורה שבעל פה, והם האוצרות שהיה מלך ישראל משמר עד שעמד הבן שהם ישראל על פרקו ומסר לו הכל:

וכבר התבאר כי נשמתן של ישראל מן התשובה בסוד ונשמת שדי תבינם, ונשתלשלו דרך אמת ואמונה שהם תורה שבכתב ותורה שבעל פה והם האוצרות. ראוי אם כן שיזכו זה בזה, הואיל והכל ממקור אחד ומעיקר אחד, ולפיכך מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל, וידוע כי מדתו של יעקב אמת, תתן אמת ליעקב, והתורה נקראת אמת תורת אמת, וחותמו של הקב"ה אמת כאמרם ז"ל ביומא פרק בא לו, אמר רבי חנינא שמע מינה חותמו של הקב"ה אמת, ומן הדין אם כן שיזכה יעקב במדתו וימסור המלך חותמו לבנו שהרי הבן זוכה בנכסי האב. והתורה והחותם ויעקב הם סוד תפארת ישראל ולזה היו ישראל אומה ראויה לקבל התורה. אבל שאר האומות ושהם מצד האפס והתוהו מקום הטומאה לא זכו לקבל התורה, לזה אמר לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום וגו':

ואמרו בפסיקתא בזה הלשון ר' סימון אמר כל נפלאות ומחשבות שחשבת כדי שלא יקבלו אומות העולם את התורה, ולמה נראית כמחזר אחריהם כדי לכפול שכרנו, דאמר ר' סימון כל מחשבותיך אלינו שאלפים ותמ"ח שנה עד שלא יצאו ישראל ממצרים היה הקב"ה יושב ומחשב חשבונות, ומעבר עבורים, מקדש שנים, ומחדש חדשים, וכיון שיצאו ממצרים מסרן להם, שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים מכאן ואילך מסורין לכם עד כאן:

ובירושלמי דראש השנה פרק קמא אמרו בזה הלשון. אמר רבי סימון כתיב רבות עשית אתה וגו' לשעבר רבות עשית, מכאן ואילך נפלאותיך ומחשבותיך אלינו:

אמר רבי לוי משל למלך שהיה לו ארלוגין וכיון שעמד בנו מסרו לו:

אמר רבי יוסי בר חנינה למלך שהיה לו שומירה, כיון שעמד בנו מסרה לו:

אמר רבי אחא למלך שהיה לו טבעת כיון שעמד בנו מסרה לו:

אמר רבי חייא בר בא לנגר שהיה לו כלי נגרות כיון שעמד בנו מסרו לו:

אמר רבי יצחק למלך שהיה לו אוצרות כיון שעמד בנו מסרם לו:
רבנן אמרי לרופא שהיה לו נרתק של רפואות כיון שעמד בנו מסרה לו עד כאן:
פירוש דברי רבי סימון באמרו לשעבר רבות עשית הוא מה שאמרו בשמו בפסיקתא, כי קודם שעמד הבן היה הוא מחשב, מעבר, מקדש, מחדש, והוא המשל שהיה שומר את האוצרות, וכשעמד הבן מסר לו הכל, והוא אמרו כאן מכאן ואילך נפלאותיך וגו', וכל אחד מהחכמים האלה הביא משל ימשיל בו החפצים היקרים שהיה המלך משמר, שהם התורה והמצות שבהם סגולות נפלאות יושג בהם הרצון והשפע והברכה והקיום אל הבן בהיות לו חכמה ודעת להתנהג בהם ולשמרם על הדרך שהיה המלך אביו משמרם, כי התורה והמצות יש בהם הסגולות ההם לפי שהם נחקקים ונאצלים מן החכמה העליונה שהוא המקור לכל הטובות והמעלות ההם שהזכירו החכמים. פירוש טבע המקור ראוי שימצא במה שיחצב ממנו, ולפיכך יושגו בקיום התורה והמצות כי הם המפתח לפתוח בהם המקור ההוא ולהמשיכו אליהם, לפי שנחצבו ונחקקו מהחכמה העליונה שהוא מקור כל מיני האושר וההצלחה ובזה הבן עושה רצון אביו וזוכה לכל הטוב ההוא:
וארלוגין פירש בו בעל הערוך ז"ל שהוא סימני שעות והוא סדר זמנים. וענינו כי הזמן משועבד ונכנע לתורה לפי שבה נברא ונמצא הוא וכל מה שתחתיו והוא מוכן להכנע לשומרי התורה וקודם שעמדו ישראל היה ביד הקב"ה, אחר שעמדו ישראל וקבלו התורה שהיא על הזמן מסרו בידיהם לבטל הוראתו מרעה לטובה, ולסלק משפטו ולהשיבו אל טבעו אשר היה בו קודם החטא הקדום באמצעות התורה שהיא למעלה מסדר זמנים:
ופירוש שומירה סוכה, וענינה מקום מוכן אל שומר הגן והכרם להשגיח ממנו עליו לשמרו מכל צדדיו לבל יכנס בה חזיר מיער לכרסמו, וכבר נמשלה כנסת ישראל לגן אמר עליה מלך שהשלום שלו גן נעול אחותי כלה. ונמשלה לכרם כי כרם יי' צבאות בית ישראל ובית יהודה, ואמר עליה גם כן כרם היה לשלמה וגו', וזאת הסוכה שהיא מקום התפשטות ההשגחה והשמירה היתה ביד הקב"ה, וכשעמדו ישראל מסרה להם שהרי באמצעות התורה הם נשמרים ומושגחים תמיד, ומהם מתפשטת ההשגחה והשמירה לכל העולם, והם סבתה בשמרם התורה והמצות כי האב נמכר עם בתו ואינו פורש ממנה, ולזה הזוכה בה זוכה גם כן באב, וכמו שאמרו בואלה שמות רבה אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי כביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה:
משל למלך שהיתה לו בת יחידית בא אחד מן המלכים ונטלה בקש לילך לו לארצו וליטול את אשתו, אמר לו בתי שנתתי לך יחידית היא לפרוש ממנה איני יכול, לומר

לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך, אלא זו טובה עשה לי שכל מקום שאתה הולך, קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם שאיני יכול להניח את בתי, כך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול, אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש עד כאן:

ומשל הטבעת הוא חותם המלך שהיה בידו וכשעמד בנו מסרו לו, והוא סבה שכל גדולי המלכות יראים ממנו ונכנעים לרצונו ולמצותו, וכענין שכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ויראו ממך, ואף העליונים נכנעים לרצונו מפני חותם המלך אשר בידו, ועוד יבא מזה בחלק השלישי בסייעתא דשמיא:

ובבראשית רבה פרשה ו' דאמר ר' שמעון בן יוחאי ספר משנה תורה היה סגנון ליהושע וכו', נטלו והראה אותו לגלגל חמה, אמר לו כשם שלא דוממתי מזה אף אתה דום מלפני, מיד וידום השמש וירח עמד עד כאן:

וכבר התבאר כי התורה שם יי' וירמוז גם כן שכל מה שהבן גוזר האב מקיים, וכבר התבאר כי חותמו של הקב"ה אמת והתורה נקראת אמת:

ומשל כלי נגרות לרמוז על התורה שהיא כלי חמדה שבו נברא העולם, והנה הנגר פועל בחומר העץ והאבן כרצונו באמצעות הכלי ההוא, גם ישראל בידם לפעול בחמר העולם כרצונם ולחדש בו נפלאות, שהרי הכלי נגרות היה ביד המלך כי בו ברא העולם, וכשעמד בנו מסרו לו. ובסנהדרין פרק ד' מיתות אמר רבא אי בעו צדיקי ברו עלמא שנאמר כי אם עונותיכם היו מבדילים וגו' רבא ברא גברא וכו':

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמר רבא אי בעו צדיקי ברו עלמא, ומי בדיל עונותיכם דכתיב כי אם עונותיכם היו מבדילים וגו', הא אם לא היו עונותיכם לא היה הפרש ביניכם לבינו, דהא רבא ברא גברא וכו' כדאיתא התם. ובפרקי ר' אליעזר מיד אמר הקב"ה לתורה נעשה אדם:

ומשל האוצרות נעלה מאד כי הם משל אל החדרים העליונים חדרי המלך שהם גנזיו גנזי המרכבה וחדריה שהם אוצרות המלך שהיה משמרן, כיון שעמד בנו מסרן לו וגלן לו, כך ישראל על ידי התורה משיגים כל מה שבאוצרות ההם ונגלים אליהם:

ואמרו במדרש חזית בפסוק הביאני המלך חדריו בזה הלשון, רבי ברכיה אמר, כתיב ויגד לכם את בריתו, ויגד לכם את ספר בראשית שהוא תחלת ברייתו של עולם, אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים, אלו עשרת הדברות, עשרה למקרא, ועשרה לתלמוד,

וכי מנין יבא אליהוא בן ברכאל הבוזי ויגלה להם לישראל חדרי בהמות ולויתן, ומנין יבא יחזקאל ויגלה להם חדרי מרכבה, אלא הה"ד הביאני המלך חדריו עד כאן:
ומשל נרתק של רפואות שהיה ביד המלך וכשעמד בנו מסרו לו, הנה התורה היא רפואת הנפש והגוף, והנה היא תתמיד בריאותם וקיומם יחד כל זמן שהגוף ימשך ויתעלה אחר הנפש ולא יעיקנה, גם הוא יתקיים בקיומה, כי התורה סם חיים וקיום לעד לשניהם ולא ימותו, ובבא עתם יזכו אל מעלת הלקיחה הנזכרת בחנוך ואליהו, וזו היתה הכוונה ראשונה באדם לולא שחטא וחטא ממית:
הנה כי התורה תתמיד ותשמור הבריאות כל זמן שלא יפשע בעצמו, ואם פשע בעצמו וסר הבריאות ההוא וחלה חלי הנפש, התורה גם כן תיעצהו לחזור לבריאותו בשובו מדרכו, ובתקנו את אשר עוותו, ואז בהשיבו את הגזלה אשר גזל ולקח האם מעל הבנים, ובשובה בתשובתו גם נפשו תשוב אל מקומה, ולעולם הבא שאחר התחיה יזכה גם הגוף אל הקיום אשר היתה אליו הכוונה מתחלה:
ובזה נשלמה הכוונה במשלי החכמים ע"ה. כל זה זכו ישראל להיותם בני המלך הנולדים בביתו שימסור להם המלך חמדתו ואוצרותיו שהם התורה והמצות, ובקנותם התורה שהיא בתו של מלך קנו כל הטובות שהם עמה. ואמרו במדרש חזית שאל מה אתן לך, אמר שלמה אם אשאל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות הוא נותן לי, אלא הרי אני שואל את החכמה והכל בכלל עד כאן:
ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמר ר' יוחנן כל שלמה שבשיר השירים קדש, חוץ מאחד, והקב"ה אומר הואיל ושמך כשם כבודי אשיא לך בתי, והא נשואה היא אמר במתנה נתנה לו שנאמר ויי' נתן חכמה לשלמה עד כאן. ובו נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק כד

כבר הוכחנו במה שקדם לנו מן הדברים חיוב וצורך התפשטות האצילות, והיותו מוכרח להעיד במציאות ואחדות אדון יחיד, ולצורך הנבראים לקיומם, ולזה נתגלה כח האצילות בחלוק ההויות, וכמו שהוכיח זה החכם ר' עזרא בהקדמת פירושו לשיר השירים, אמר שם אז ראה ויספרה וגו', אז ראה, הביט בה במחשבה הטהורה, כמו האדם המשער את המעשה ועוסק בלבו תחלה ואחר כך מתחיל לעשות ולעסוק בו, ועל זה אמרו ז"ל מחשבתן של ישראל קדמה לכל, וכפי הציורים שהיו בה ציייר באותו כלל שהתחיל ממנה. ויספרה, שלשה ספרים ספר וסופר וספור שהם חכמה ותבונה ודעת, רוצה לומר כי ההויות לא היו עומדות על סדר תכונת הבנין, והוא יתברך ויתעלה, ויתברך המשיך אותם ההויות וסדרם על סדר אחד, ועשה מהם בנין אחד ושם אחד אחר צרוף ושקול

והמרה בכ"ב אותיות אשר כל אחת ואחת קשורה בחברתה מקבילות אשה אל אחותה, וגם חקרה שם אותם במדות שיש להם חקר וגבול, אף על פי שאין לה גבול מצד התחלת עצמה. ויאמר לאדם הידוע הן יראת אדני היא חכמה היא מדת טובו של הקב"ה, והכל נאצל ויצא מזיו החכמה ומתברך משם תמיד באין הפסק, עד כאן דבריו:

ואחר שהוכרח וחוייב היות ההויות נמשכות וסדורות על זה הסדר ונתפשות בהרהור ומחשבה, ולא יביא זה לחשוב ולומר כי אחר שנאצלו על זאת התכונה שמא חס ושלום נפרדו מן המאציל, לכן באה החכמה העליונה האמיתית להשרישנו בתורה הקדושה ובמצותיה שרש הייחוד האמיתי הידוע המקובל מפי יודעיו באמת, לנטוע בלבבות המאמינים שעם שנאצל אצילות ההויות משרש השרשים לא נפרד ממנו, אבל הוא בו באחדות:

ולזאת הכוונה ולהעיד על זה נצטוינו במצות הייחוד, והתורה ומצותיה סובבות על זה כי הוא הכוונה בהם, והוא אמרו במשנה תורה והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יי' אלהיכם, ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם, יאמר כי קבלת המצות היא לתכלית האהבה והעבודה בכל לב ובכל נפש, ואמרו בספרי אי זו היא עבודה שהיא בלב זו תפלה, והכוונה להם ע"ה בזה על הייחוד כי בכוונת התפלה הראויה מתיחדים הדברים בשרשם, והכוונה הראויה היא העבודה האמיתית ויחדו התפלה משאר המצות עם שכל המצות צריכות כוונה ראויה, לפי שהתפלה היא עבודה רוחנית כולה תלויה בלב ועקרה המחשבה, והוא הדין לכל המצות המעשיות שהם דרך אל הייחוד האמיתי כקבלת חכמי האמת. לפי שהעבודה הזאת שהוא ייחוד הכל עד אין סוף הוא תקון הכבוד וצורך גבוה ומן הטעם שכתבנו, לזה הוא יתברך שואל אותה מישראל והוא אמרו ועתה ישראל מה יי' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יי' אלהיך, ללכת בכל דרכיו, ולאהבה אותו, ולעבד את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך:

הנה יורה כי העבודה על הדרכים האמורים בפסוק היא בידינו ותכליתה לתקן הכבוד, ולזאת הכוונה הוא שואל אותה ממנו, כי הנה הכבוד מתיחד משני צדדין כדמיון המאור הנאחז בפתילה, שהרי יש במאור ההיא גוון לבן וגוון תכלת, והתכלת מצד מעלה נאחז ומתיחד בגוון הלבן, ומלמטה מתיחד ונאחז בפתילה המתקנת אותו להאיר, ולולא הפתילה לא היה מקום אל זה התקון, כן ישראל הם כדמיון הפתילה אל הכבוד שהוא נאחז ומתיחד בה והם מתקנים אותו להאיר, ומצד התקון ההוא מתיחד הכבוד ונאחז למעלה באור הלבן, והדרך לזה הוא קיום התורה והמצות והעבודה בכל לב ובכל נפש:

ובענין השאלה הזאת הקשו בברכות פרק אין עומדין אטו יראה מלתא זוטרתי היא, והא אמר רבי חנינא משום רשב"י אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר יראת יי' היא אוצרו, אין, לגבי משה מלתא זוטרתי היא, משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול, יש לו דומה עליו ככלי קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול עד כאן:

ועל דרך האמת כי מדת היראה לגבי משה איש האלהים מלתא זוטרתי היא, כי מקום השגתו למעלה הרבה ממקום היראה, אבל עדיין יקשה דלגבי ישראל לאו מלתא זוטרתי היא, ויקשה עוד למה לא הקשו גם כן מן המעלות הנזכרות בפסוק שהם למעלה מן היראה וכלם בכלל השאלה הם:

והתר הספק הראשון על דרך החכמה כי אפילו לגבי ישראל היראה נקל להם להשיגה, כי משם נשתלשלו נפשותיהם לחול בהם והיא אם הבנים, וזה אם יכינו עצמם להיות לה כסא כבוד להיות דבקים בה תמיד בלא פרוד כמשל הפתילה אל האור וכמו שכתבנו, ולפי שמשה נאמן בית דבק תמיד אמרו לגבי משה מלתא זוטרתי היא, כי מקום נבואתו למעלה בשם המיוחד, ולזה נקרא איש האלהים כד"א איש נעמי, אבל לגבי ישראל פעמים שהאילן נושא פירותיו וסובלם, ופעמים שהוא משירם, והכל כפי התעוררותם במעשיהם, לכן שאל מהם תקון הכבוד וייחודו תמיד בלא פרוד, והוא אמרו ליראה את יי' אלהיך:

והתר הספק השני כי אין השאלה כי אם ליראה, לפי שהיראה פתח והתחלה להשגת שאר המעלות, ושעור הכתוב מה יי' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יי' אלהיך, כדי שימשך ממנה ללכת בכל דרכיו וגו', ולהורות זה לא בא ללכת בוא"ו, ואמר לשמור את מצות יי' ואת חקתיו, בא לפרש כי השגת היראה היא השמירה מעבור על המצות והחקים, כי זה יגרום הפרוד והקצוץ ביניהם לבין אביהם שבשמים כי יסתלק האור מן הפתילה ויכבה, וכבר אמרו ז"ל השמר, פן, ואל, אינו אלא לא תעשה, ואמר לטוב לך להורות כי צרכם וצורך גבוה בידם, וזה בתקון הכבוד וייחודו במעשיהם הטובים וקיום המצות והשמרם מן העברות:

ובספר מראות הצובאות אמר בזה הלשון, בא וראה שאין התעוררות להדלק זה האור של תכלת ולהדבק באור הלבן, אלא על ידי ישראל שהם מתדבקים בו למטה. בא וראה אף על פי שדרכו של זה האור של תכלת שחור להכרית כל מה שיתדבק בו למטה, ישראל מתדבקים בו למטה וקיימים בקיומו, לפי שנפשם ממנו ולא ממקום אחר, הדא הוא דכתיב ואתם הדבקים ביי' אלהיכם, ולא אמר אלהינו כלומר באותו האור תכלת

שחור שאוכל ומכלה מה שנדבק בו למטה, ואתם מתדבקים בו וקיימים שנאמר חיים כלכם היום, עד כאן:

עוד שם ה"א אחרונה של שמו הקדוש הוא אור תכלת שחור המתאחד ביה"ו שהוא אור לבן המאיר והבן זה, בא וראה פעמים אור זה של תכלת נקראת דל"ת, ופעמים ה"א, בזמן שאין ישראל מתדבקים לו לתחתון להדליקה וליחדה באור הלבן אזי היא דל"ת פירוש דלה ומסכנה, ופעמים שמעוררים אותה להתחבר באור הלבן אזי נקראת ה"א, שנאמר כי יהיה נערה בתולה נער כתיב בלא ה"א, מאי טעמא לפי שלא נתחברה עם הזכר, וכל מקום שלא ימצא חבור זכר ונקבה ה"א, לא נמצא ועולה משם ונשאר דל"ת, כי כל זמן שמתחברת עם האור הלבן המאיר נקרא ה"א כי בזה יתיחד הכל והוא נדבק באור לבן, וישראל דבקים בו למטה ועומדים תחתיו להדליקו ובזה יתיחד הכל עד כאן דבריו:

הנה יתבאר מכל זה שרש הייחוד וצרכו והיותו ביד ישראל, והטעם להביא בלבבות אמונתו לדעת כי עם שנאצלו ההויות לא נפרדו מן המאציל, ולזה נצטוינו בו כמו שכתבנו למעלה, והוא מה שרצינו לעבוד בו בזה הפרק:

פרק כה

היראה היא השער וההתחלה לחכמת עבודת הקדש, והיא הדרך להשגת שאר המעלות העליונות לה, ולפי שזה כן יזהיר עליה הכתוב ויתחיל בה, ואחר כך ימשיך לה שאר המעלות, והוא אמרו ועתה ישראל מה יי' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה וגו', וממנה ימשך ללכת בכל דרכיו, ולאהבה אותו, ולעבד וגו', וכן אמרו את יי' אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק וגו', הנה כי מהיראה יכנס אל העבודה אשר ממנה ימשך הדבקות, והבא לעבוד עבודת הקדש להשיג המעלות העליונות צריך לקנות מעלת היראה ולזכות בה תחלה ואז יחולו שאר המעלות על ראשה, ויתקיימו כלם, ואז יצא ויולד מביניהם על השלמות הפרי הנכסף והוא הדבקות אשר אליו ישתוקקו השלמים כי הוא תכליתם:

שנינו במסכת אבות פרק עקביא, רבי חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, הנה השרישנו בקדימת היראה אל החכמה האמיתית אשר ממנה מעשה, וממנה תלמוד, כי עשיית המצות וקיומם על שלמותם, עם [החכמה] והוא ידיעת תלמודם שהוא המלמד דעת ומורה דרך עשייתם, ועם זה יודע טעמם ומכוין בהם הכוונה הראויה, הנה כל זה על זה הדרך הוא הנקרא חכמה, לפי שהעיקר והשרש היא החכמה כי ממנה נולדה ונאצלה התורה ומצותיה כידוע לחכמי לב, ולזה צריך שיתיחדו שתיהן בעשיית המצוה ואז היא עבודה שלימה, והוא שתקדם יראת חטאו שהיא פתח והתחלה אל התורה והחכמה:

ואין להקשות כי ממשנה זו יראה כי כשתקדים היראה לחכמה צריך אם כן שיהיה זמן מה ירא חטא בלתי חכם, וזה סותר משנת הלל אין בור ירא חטא וכו', כי כבר פירש החסיד רבינו יונה ז"ל כי זאת המשנה לענין ההשתדלות נשנת, כי המשתדל לדעת החכמה כדי שידע לשמור נפשו מחטוא ונחכם מתקיימת בידו ונמצא פורש מן העברות, אבל כשלמד ולא כיוון אלא להשכיל וללמוד לא יתקיים בידו:

ועוד פירש כי מי שהוא ירא חטא הוא שמח במה שלומד, כי היא מאשרתו בדרך שהורגל, ולבו מוסיף בה אהבה, אבל בזמן שחכמתו קודמת ליראת חטאו נמצאת החכמה מונעתו מהעברות שהורגל בהם וסופו לבעט בה עד כאן:

ודרך יי' סלולה דרך החכמה בסוד הענין ידוע לחכמי האמת, כי חלק התורה הנקרא מצות לא תעשה הוזהרנו עליהם שלא לבא בהם להתרחק מצד הטומאה, סוד הסיג אשר נברר ויצאו לחוץ, אשר משם נמשכים כל מיני תאוות ותענוגות בני אדם, אשר הם אבן נגף וצור מכשול להלכד בפח פתויים, לנפול ברשתם לשכון אתם בתוך טומאותם, ולפי שהקליפה קודמת לפרי והחשך קדם לאור לזה צריך להקדים היראה מחטוא בצד ההוא הקודם בסוד ויצא הראשון אדמוני, ופריו אדום, אם יהיו חטאיכם כשנים וגו', ואם יאדימו כתולע וגו', והוא המקדים פני האדם להחטיאו בסוד על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך וגו':

והנה ישראל בנים ליי' אלהיהם עשויים בצלם ודמות. וכענין שהתבאר, הנה המלך מתפאר בהם לפי שהם בצלמו, וכענין שכתוב ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר, ולזה הוזהרו על הצד ההוא שלא יטמאו בו, אבל יתפארו בעדי תפארתו וילבשו לבוש מלכות הקדושה והטהרה וכמו שכתוב והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני וגו', כי מי שהוא בדמות דיוקנו של מלך אין לו לפרוש מדרכיו, ואשר הטה אשורו מני הדרך הנה הוא מטמא את עצמו וגורם טומאת המקדש בסוד את מקדש יי' טמא, כי כפי ההתעוררות של מטה מתעורר למעלה כי הכל תלוי זה בזה וזה בזה, וצריך לירוא מן המקדש בסוד ומקדשי תיראו, כי הוא מדת הדין ולזה היתה מדת היראה תלויה בו, והסוד הן יראת אדנ"י היא חכמה וגו', (איוב כ"ח, כ"ח) ולפי שזה השער ליי' והיא תחלת כל השמות והמעלות וקודמת להם ממטה למעלה, לזה הוצרכה היראה להיותה קודמת אל העבודה להורות עליה:

ובקדושין פרק האיש מקדש אמרו את יי' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים. ובירושלמי פרק הרואה אמרו אותו ואת תורתו, והכל עולה למקום אחד ולכוונה אחת, והסוד את כמו ואת שדי ויברכך. ובשבת פרק במה מדליקין אמר רבה בר רב הונא כל

אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים, דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו בהי עיילי:

והרמז על ה"א אחרונה שבשם הגדול שהוא הפתח והשער ליי' תפארת ישראל סוד תורה שבכתב, שהוא מפתחות הפנימיות, ואם אין בו יראת שמים שהוא מפתחות החיצונות באי זה פתח יכנס, ואין דרך ופתח להכנס לראות פני המלך יי' צבאות כי אם בפתח עינים, ועליו אמר דוד המלך ע"ה פתחו לי שערי צדק ואחר כך אבא בם אודה י"ה, ואמר זה השער ליי' צדיקים יבאו בו, והיא סוד יראת שמים יראה שלשם המיוחד הנקרא שמים, ואמרו עוד שם אמר רב בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה וכו', ואפילו הכי אי יראת יי' היא אוצרו אין, אי לא לאו. משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי חטים לעליה הלך והעלה לו, אמר לו ערבת בהן קב חומטון אמר לו לאו, אמר לו מוטב אם לא העלית. ופירוש חומטון ארץ מלחה שהיא משמרת את הפירות, והרמז על ארץ החיים סוד היראה מדת הדין הרפה ברית מלח עולם שהיא משמרת את הפירות והיא שומר ישראל, וצריך לערב החומטון עם התבואה כי אז כל הדברים באחדות גמור תורה ויראה יחד:

והנה מצות עשה ומצות לא תעשה תורה אחת היא, ומצות עשה ממדת זכור יוצאים ואליו עולים. ומצות לא תעשה ממדת שמור סוד היראה ועליה מורים בסוד העונשים, והתורה כללה שתיהם במדת היראה, והוא אמרה את יי' אלהיך תירא, והיא מצות עשה כוללת כל מצות לא תעשה, כי הנמנע מלעבור עבירה הנה הוא ירא שמים:

וכן כלל המצות עשה במצות לא תעשה באמרה לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו, והמבטל מצות עשה גורע הוא, ולזה היושב ובטל מלקיים המצות ראוי לעונש שהרי הוא גורע, והיושב ולא עבר עבירה ראוי לשכר, והוא אמרם בפרק קמא דקדושין ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה, והוא שבא דבר עבירה לידו ונצל ממנה, שנאמר אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו:

ושלמה המלך ע"ה באר זה הסוד באמרו סוף דבר הכל נשמע, את האלהים ירא, ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם. כי באמרו את האלהים ירא רמז כי מצות עשה כוללות מצות לא תעשה, ובאמרו ואת מצותיו שמור רמז כי מצות לא תעשה כוללות מצות עשה, ואמר כי זה כל האדם לפי שהוא כולל את כלם, שהרי רמ"ח איברים שבו כנגד רמ"ח מצות עשה, ושס"ה גידים שבו כנגד שס"ה מצות לא תעשה, והנה הוא מורכב מחומר וצורה, ולכן קיום מצות לא תעשה הוא בשכל לבד, ומצות עשה קיומם גם בחומר, ואמר כי אלה שני חלקי המצות הם כלל האדם, ואם היה חסר חלק אחד מהם אינו אדם,

ולכן היתה היראה שהיא כנגד מצות לא תעשה חלק גדול באדם, וצריך אם כן שיהיה מוכתר בה בתחלה, שכן היא קודמת לכל הכתרים וממנה הפתח לשאר המעלות תורה וחכמה, והכלול ומעוטר בהם הרי הוא מיחד את השם הגדול, שכן הייחוד נשלם בהם והוא תכלית הבריאה, כמו שרמזו רז"ל באמרם פרק במה מדליקין אמר רב יהודה לא ברא הקב"ה את עולמו אלא כדי שיראו מלפניו, שנאמר והאלהים עשה שיראו מלפניו: ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג נ"ו ע"ב) אמרו בזה הלשון, רבי אלעזר אמר עבדו את יי' ביראה מאן דבעי למעבד פולחנא דמאריה מאן אתר שרי, ובאן אתר יכוין ליחדא פולחנא דמאריה, הדר אמר ביראה הוא שרותא מתתא לעילא עד כאן:

הנה בארו כי היראה היא ההתחלה והפתח אל הייחוד שהיא העבודה האמיתית, והיראה היא הראשונה בשלשלת הייחוד ממטה למעלה בסוד יראת יי' ראשית דעת, ולפיכך צריך להקדימה לכל מעלות התורה והעבודה כי כן אבן ישראל לראש פנה. והוא הנרצה בזה הפרק:

פרק כו

היראה ממנה חלק נקרא חיצוני, וממנה חלק נקרא פנימי, ואמנם החלק החיצוני הוא היראה שהאדם ירא את בוראו כל זמן שעדיין לא השיג מעלת המקום ב"ה וגדולתו, והוא ירא מעבור על מצותיו שלא יענישהו העונשים ההם המתחייבים מהעברות ההם אשר הוזהר עליהם, וגם בבא המצוה מעשית לידו יקימנה, למען לא ימנע ממנו השכר המתחייב ומיועד מן המצוה ההיא, נמצא זה עובד מאהבת שכר ומיראת עונש:

ואמרו בסוטה פרק היה נוטל פרוש מאהבה פרוש מיראה, ופרש"י ז"ל פרוש מאהבת שכר מצות, ולא מאהבת מצות בוראו ומיראה של עונשין עד כאן:

והנה העבודה על זה הדרך עם שהיא טובה מאד, שהרי זה נזהר ושומר עצמו מעשות כל רע למען לא יטמא את עצמו ותגיע טומאתו אל מקדש הקדש, אינה עבודה ולא יראה שלמה, כי זה אינו ירא כי אם את עצמו, ושנינו ויהא מורא שמים עליכם שיובן ממנו לא מורא עצמכם, והירא ועובד על הדרך שאמרנו אינו ירא כי אם את עצמו שלא יענש בעונשים ההם אשר יתחייבו אל הנפש בעברו עליהם:

ויש מי שאינו משיב ידו אחור מאימת ענשי הנפש, כי יקלו בעיניו לעוצם הסתבכותו בתאוותיו, אבל יניח ידו ועוצר עצמו מאימת מוסרי השופטים הממונים ליסר ולהעניש העובר על התורה ומצותיה:

עוד יש ירא אבל הוא ליראתו מפגעי הזמן ותלאותיו שלא יחולו עליו ועל בניו ובני ביתו, וגם על קנינו ורכושו אשר רכש ומאימתו שלא יחסר לחמו ולא ימותו בניו בחייו, ולא

יחולו על גופו ייסורין וחלאים רעים ונאמנים שומר ידו מעשות כל רע, ואם שאלו סבות מונעות האדם מחטוא מכל מקום ומזה הצד הם טובות שהרי הוא מאמין שיש אדון משלם גמול לאויביו, הנה אין היראה הזאת לבד הנדרשת מהשלמים, ואמנם כל סבה המונעת את האדם מבא בדמים.ומהתגאל באשמים היא טובה והרשות נתונה לעסוק בה. וכאמרם פרק מקום שנהגו לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, כי אמנם היראה הזאת החיצונית פתח והתחלה לבא ממנה אל הקדש פנימה היא היראה הפנימית הטהורה:

והנה היראה החיצונית אשר בארנו ענינה היא כנגד ה"א אחרונה מדת הדין הרפה אם הבנים המיסרת את בניה הגורמים במעשיהם הרעים שלוחיה מאת דודה ואלוף נעוריה, כענין שכתוב ובפשעיכם שולחה אמכם:

ובספר אלה הדברים שהוא כנגדה יעדה העונשים הגדולים על הבלתי יראים ממנה, ועוברים על התורה והמצות אשר כתבה להורותם, והוא אמרו אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה, ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את יי' אלהיך, והפלא יי' את מכותך וגו', והטעם לפי שהיא מדת הדין וצריכים בניה להשמר ולירוא מאד פן תענישם, ומזה הצד היתה היראה הזאת החיצונית טובה וצריכה מאד, והיא אשר תחול באדם תחלה כי כן היא ראשית והתחלה לכל המעלות ממטה למעלה:

ולפי שהיראה על זה הצד צריכה מאד לאיים הגוף ולהבהילו כדי שלא יחטא, לזה נתנה התורה בקולות וברקים ובקול שופר ויצאה נשמתם, וכמו שדרשו רז"ל בפסוק נפשי יצאה בדברו, והיה זה כדי להטביעם ביראה הזאת ולהשרישם בה שתהיה נטועה בהם כדי שלא יחטאו, והוא שאמר משה לישראל אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים, ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו:

ואמר הנביא ישעיהו ע"ה אף אורח משפטיך יי' קוינוך, כלומר אף מצד משפטיך ועונשיך קוינוך, כי זאת היראה על זה הצד נאותה להכניע הגוף וליראו ולהבהילו מפחד משפטי השם ועונשיו, ומיראתם יפרוש מן החטא, ואמר אחר כך לשמך ולזכרך תאות נפש, וזה רמז על היראה הפנימית אשר אליה תשתוקק ותכסוף הנפש הזכה, אשר זאת התשוקה תבא אליה מצד השגתה במעלת השם המיוחד ושלמותו:

והנה השלם המתעסק ומשתדל תמיד אחר זאת ההשגה ממה שהוא משער מהמעלה הנפלאה בהשגה ההיא, ירא תמיד שאינו כדאי ולא ראוי אליה לגודל מעלתה, ולזה מוסיף עוד יראה ועובד עבודה שלימה ומבקש צדדים להשתלם ביראה ההיא, עד שאינו חושש לדבר מן הדברים העומדים בפניו, כי אפילו עצמו ובשרו וכל שכן הונו הכל

נחשב אצלו כאין, והכל ימסור ויתן ולא יחשוך על השם המיוחד, ומוסיף תמיד קדושה וטהרה בעצמו, ומתקשט בקשוטי העבודה והמצות, אולי בזה יתרצה אל אדוניו ויהיה ראוי שיקריבהו ויגש אליו לשרתו בהיכלו ולהאהב אליו, ואין צריך לומר שהירא על זה הדרך ישמור עצמו מהתלכלך ומהטמא בטומאת נדת העונות והפשעים שלא להשנא בעיני המלך, אבל יתעסק תמיד בדברים שהוא יודע שרצון המלך בהם, ואין לבו כי אם על בצעו לעשות רצונו ולהתקרב ולהדבק בו:

ולזה מקשט נפשו בקשוטי המחשבות הטהורות והדעות הישרות, דעות התורה והאמונה, לא יפנה אל מדעתו כלל, ועוד משתדל בזריזות נמרץ לקיים המצות, והוא רודף אחריהם לקשט גופו ולהשלים איבריו בהם, כדי שלא ימצא שום אבר מאיבריו פנוי וחסר מן המצות והעבודה, כי הוא יודע כי השלם יחול וישרה על השלם, לא על הפגום והחסר. ולזה משתדל תמיד להשלים נפשו וגופו כדי שיעשה כסא כבוד שישרה עליו השם השלם:

והנה האיש אשר כזה מרכבה שלימה אל הכבוד, ואז הכבוד מניח העליונים ובא ושורה עליו בתחתונים, וכענין שאמרו האבות הם הם המרכבה, לפי שהאבות חיו החיים האמתיים האלה אשר אנחנו בבאורם, ולזה נעשו מרכבה אל השם בעודם בחיים חיתם: ומצינו שנקרא אברהם אבינו ע"ה ירא אלהים אחר העקידה שהיה הנסיון העשירי, לפי שהיה מוכתר ביראה הפנימית הזאת אשר היא למעלה מן האהבה, ומצד האהבה שהיה אוהב נקרא אברהם אוהבי, ומצד היראה הפנימית הזאת נקרא ירא אלהים. והראיה על שגדר היראה הפנימית הוא כפי אשר בארנו, והיא היראה אשר נכתר בה אברהם אבינו ע"ה אחר העקידה, הוא אמרם בבראשית רבה בזה הלשון ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי' יראה, רבי יוחנן אמר, אמר לפניו רבונו של עולם משעה שאמרת לי קח נא את בנך את יחידך היה לי מה להשיב, אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע, ועכשיו קח נא את בנך וגו' וחס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי רחמי לעשות רצונך וכו':

וכן אמרו במדרש שוחר טוב מזמור כ"ט ויתבאר מזה כי לא היתה שם סבה תכריחהו לעשות המעשה ההוא כי אם רצונו לעבוד מצד היראה הפנימית הזאת, כי מצות השם לא היתה מכרחת אותו כי היה לו להשיב תשובה בה יתנצל ויפטר מן הדין ולא השיב, ואפילו הרהור לא הרהר אחר מדותיו לפי שהיה דבק במדה שאין בה סיג, יראת יי' טהורה מכל שבוש מחשבה ודעת חצוני, היא היראה העליונה הפנימית, ולזה נכתר ביראה הזאת בנסיון העשירי, ולפי שזה כן נתיחסה עבודת העקידה לאברהם ולא ליצחק כי לא חל עליו חובת המצוה ההיא מן הדין כמו שכתבנו, ומה שעשה כן היה מחשקו

וזריזותו להאהב ולהתקרב אל המלך בכל היכולת, כי יראתו היתה מכוונת להשיג אהבתו של מקום ולהמשיך אליו רצונו, ויראה זו סבתה האהבה וממנה יכנס האוהב האמיתי אל מעלת היראה הפנימית, והיא יראתו של אברהם אבינו ע"ה, והוא אמרם בסוטה (ל"א ע"א) פרק כשם שהמים ירא אלהים האמור באברהם מאהבה:

ומה ששנינו שם רבי שמעון בן אלעזר אומר גדול העושה מאהבה מן העושה מיראה שזה תלוי לאלף דור, וזה תלוי לאלפים דור, ופירש רש"י ז"ל ואין אלו דומין לפרוש מיראה פרוש מאהבה, דהוא מאהבת שכר ומיראת פורענות הקללות והעונשין. והנך מאהבת המקום ומיראתו שמוראו וגדלו ואימתו ויראתו מוטלת עליו עד כאן:

כי אנחנו כתבנו שהיראה הזאת למעלה מן האהבה, ומדבריהם ז"ל, וכמו שהוכיחו עוד שם, יראה שהאהבה למעלה מן היראה. אין זה ממה שיקשה עלינו, כי היראה הזאת שאנחנו בבאורה יש בה מדרגות, יש ירא ושומר עצמו מעבור על המצות, כי הוא יודע שהעובר עליהן מטמא המקדש העליון, ומכניס צלם בהיכל וקוצץ בנטיעות היפות ומפריד אלופו של עולם, ולכוונה זו שומר ידו מעשות כל רע, ואין זה פורש מיראת פורענות הקללות והעונשין, אבל הוא ירא ויראתו צורך גבוה, בהיותו ירא על זה הדרך שכתבנו, ויראה זו מעולה מאד אלא שהיא למטה מהאהבה, והיא שאמרו עליה שם שזה תלוי לאלף דור וכו', והיא היראה שהיה ירא חד מהנהו תרי תלמידי דהוו קיימי קמיה דרבא, דאקריוהו בחלמיה מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו', ואמר להו רבא תרויכו צדיקי גמורי מר מאהבה ומר מיראה, ויראה זו היא התחלת היראה הפנימית שהרוצה לזכות אליה יצטרך ליכנס לפנים משורת הדין בכל מעשיו, ולא היה בעולם מי שזכה אליה כי אם אברהם אבינו ע"ה אחר העקידה, לפי שהיתה מצוה שהיה יכול לפטור עצמו ממנה מן הדין ועם כל זה כבש רחמיו ולא הרהר, וסבר וקבל והלך ועשה, והכל כדי לעשות רצון המקום ברוך הוא:

ולזה נכנס לפנים משורת הדין לעשות רצון השם המיוחד להדבק ולהתאחז ביראה הפנימית, שכן מדתו ענף מענפי היראה שעליה נאמר יראת יי' טהורה, זכה ובהירה טהורה ונקיה משבושי המחשבות, אין בה שום תערובת מהדברים החצוניים. ולפיכך הירא יראה זו דבק בה ואינו מערב בה שום תערובת ואינו ירא לשום תכלית מאותם הנכללים ביראה החצונית. ואמר עומדת לעד לומר שיראה זו לא תפול ולא תחסר בשום זמן, כי אינה תלויה בדבר חצוני ולזה לא תעדר כלל, לפי שסבת היראה הזאת הפנימית היא היות תשוקת הירא להדבק בחכמה העליונה עקב ענוה יראת יי' וכשהוא משער

בנפשו גדולת מעלתה ירא מאד שמא לא יקרבוהו ולא יקבלוהו בהיכל המלך להיות ממשרתיו ורואי פניו:

ונמצא ביראה זו מוסיף קדושה וטהרה בנפשו, ושומר עצמו שלא יפול בו שום מום ושום דופי, פן מחמתו יוציאוהו מהיכל המלך, ולזה מקשט נפשו תמיד ומיפה אותה, ומזכך ומטהר אותה בטוהר המעשים המעולים אשר הוא יודע שהם רצויים אל המלך, ויראה זו אין לה סבות ההפסד וההעדר בשום זמן, כי תמיד הירא יראה זו מוסיף יראה, והוא סבה שיעיין תמיד בכל דרכיו להדמות בהם אל המלך, וכמו שאמרו בפסוק והלכת בדרכיו לפי שאין יראתו יראת העונש, וגם אינו עובד לאהבת שכר, וכמו שכתוב אשרי איש ירא את יי' במצותיו חפץ מאוד, ואמרו ז"ל פרק קמא דעבודה זרה במצותיו ולא בשכר מצותיו, לפי שהמצות הן הקשוטים היפים והנאים והמלבושים שהמלך מתפאר בהם, ורצונו תמיד במי שיתקשט ויתפאר בהם מעבדיו, והירא מעבדיו יודע זה וחפץ בהם להיותם תקוני המלך ועדי תפארתו, כי אולי בהם יתרצה אל אדוניו:

ואמרו בספרי והיה כל אשר יקרא בשם יי' ימלט, וכי איפשר לו לאדם לקרא בשמו של הקב"ה, אלא נקרא הקב"ה רחום שנאמר רחום וחנון יי' אף אתה עשה מתנת חנם, נקרא הקב"ה צדיק שנאמר כי צדיק יי' צדקות אהב, אף אתה הוי צדיק, נקרא הקב"ה חסיד, שנאמר כי חסיד אני נאם יי', אף אתה הוי חסיד, לכך נאמר כל אשר יקרא בשם יי' ימלט, ואומר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו', ואומר כל פעל יי' למענהו וגו' עד כאן. הנה הירא את דבר יי' יודע באמת כי לא נברא כי אם לקרא בשם יי' והוא תמיד משתדל להשלים הכוונה בבריאתו, והנה הוא ביראתו תמיד מסופק וירא שמא בכל מה שעושה וקורא אינו משלים חוקו ואינו יוצא ידי חובתו, ולזה מוסיף תמיד יראה ורודף אחר שלמותו, ובסוף פרק היה קורא מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה, רמזו בזה כל מה שבארנו בסוד היראה הפנימית הזאת:

והנה זה הירא בא לטהר ומסייעין אותו, כי אחר שהירא הזה תכליתו ביראתו להשלים חוקו והכוונה בבריאתו הנה מספיקין בידו, והיא הסבה לאריכות החיים ותוספת ימים, וכמו שכתוב יראת יי' תוסיף ימים, וכתיב יראת יי' לחיים וגו', וכן המדה כי היראה על הדרך שבארנו הנה הוא דבק ביראה הפנימית שהוא מקור החיים, ולזה הוא ביראתו ממשיך החיים מהמקור, וכתיב כי עמך מקור חיים באורך נראה אור:

פרק כז

האהבה אל השם המיוחד היא המדרגה העליונה בעבודת הקדש, לפי שהעבודה השלימה הנדרשת מן העובד השלם היא עבודת היחוד, היותו מיחד את השם הגדול

המיוחד, והאהבה ענינה היחוד האמתי, והיחוד האמתי הוא הנקרא אהבה, ולכן אהב"ה בגמטריא אח"ד, והשם הגדול נקרא אחד, ואותיותיו מתיחדות זו בזו באהבה, ולזה היה היחוד תלוי באהבה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה אמרו בזה הלשון. (ח"ג רס"ז ע"ב) תא חזי כלא אהב"ה אקרי ובגין אהב"ה קיימא כלא, כמא דכתיב מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, וכלא ברחימותא קיימא, דהא שמא קדישא הכי אשתכח והא אוקמוה י' לא יתפרש קוצא דלעילא מן י' לעלמין, דהא ברחימותא שריא עליה ולא מתפרש מניה לעלמין, ה' הא אוקמוה די' לא מתפרש מניה ואשתכחו כחדא בחביבותא לא אתפרשן דא מן דא י"ה הא איתמר כמא דכתיב ונהר יוצא מעדן, יוצא לעלמין דהא ברחימותא שריא עליה, בחביבותא אתדבק דא בדא, וי"ו הוא תדיר חתן בכלה דא רחימו בחביבותא י' בה', ה' עם ו', ו' עם ה', בגין כך כלא אהבה איקרי ודא בדא אתקשר בחביבותא, ועל דא מאן דרחים למלכא הא אתקשר בההוא אהבה, ובגין כך ואהבת את יי' אלהיך עד כאן:

הנה יתבאר מדבריהם היות הייחוד נקרא אהבה, והיות אותיות השם המיוחד מתיחדות בבנינו זו עם זו, והקשרם זו בזו הוא הנקרא אהבה, לפי שיחודם באהבה בלי שום פרוד כי אם בחשק ודבוק תמידי באין הפסק, וכבר התבאר כי נשמתן של ישראל נשתלשלה ממקום הייחוד והאהבה, ולזה היה מן הראוי והמחוייב שתשתוקק ותכסוף להדמות אל המקום אשר יצאה משם, ותתנועע למולו תמיד להתדבק ולהתיחד בו, כי כל מין ישתוקק ויתאוה ללכת להדבק במינו, וכשיפרד ממנו לא ינוח ולא ישקוט עד שובו אליו, ולכן יהיו כל תנועותיו נגדו, כי מי שהיה למוד ומורגל לשכון במקום האור המאיר והועתק אל החשך יתאוה וישתוקק להעתק מן החשך אשר הוא בו לשוב אל האור הנערב הנעלה, המקום אשר היה שם אהלו בתחלה:

והנה הנשמה באה אל הגוף ממקום האהבה והייחוד, ולזה תשתוקק ותכסוף אל האהבה והייחוד להיותה קיימת באמונתו כאשר היתה באמנה אתו, ובהיותה אוהבת אהובה בעודה נקשרת אל הגוף, ובהיותה רחוקה ממקומה מתקרבת הנה היא נקשרת באהבה ההיא ועודנה באלה החיים כאלו לא נפרדה ממנה תגיד ותעיד במעשיה היותה תמיד באהבה ההיא ולא יעיקנה מעיק, והיא האהבה שנצטוינו בה סמוכה מצרנית אל הייחוד להיותה ממינו באמרו שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד. ותכף אל הייחוד האהבה, ואמר ואהבת את יי' אלהיך וגו', כי הייחוד הוא האהבה אל המיוחד, ואמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג רס"ז ע"א) ואהבת את יי' אלהיך דבעי בר נש לאתקשרא ביה במהימנותא

ברחימותא, דכל פולחנא עילאה דבעי בר נש למפלח לקב"ה דיפלח ברחימו, דלית לך פולחנא כמו רחימותא דקב"ה עד כאן:

הנה בארו כי האהבה המעולה הוא ההתקשר בשם המיוחד וההתיחד בו באמונה אמיתית והיא העבודה הנאמנה והיא היתה עבודת אברהם אבינו ע"ה ראשון הנבראים שעבד מאהבה, ולזה היתה מדתו מדת החסד שהיא סוד האהבה באמרו ואהבת חסד, והיא מדה ראשונה בבנין, ולפי שעבד מאהבה נקשר בסוד מדת האהבה כי נשמתו דרך שם נשתלשלה ובאה, ולפיכך היה עובד באהבה הורה באהבתו כי אם באה נשמתו וחלה בגוף לא נפרדה ממקום חבורה, ותמיד מגמת פניה לשוב אליו, ולכן היו פעולותיו וכל עבודותיו מכוונות אל החסד והאהבה, ולפי שנקשר באהבה נקרא אברהם אוהבי, ומגדר האהבה שהאוהב האמיתי יקח בידו אומנות אוהבו, ויתעסק במלאכתו ויעשה בה תמיד באין הפסק, להדמות בה אל אוהבו ולהניחו, והם החיים שחי אברהם אבינו ע"ה. וכן אמרו במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה מאי וישמור משמרתי, כך אמרה מדת החסד כל ימי היות אברהם בעולם לא הוצרכתי אני לעשות מלאכתי שהרי אברהם עמד במקומי וישמור משמרתי. דאף על פי שזאת היא מלאכתי שאני מזכה את העולם ואפילו נתחייבו אני מזכה אותם, על פי שזאת היא מלאכתי שאני מזכה את העולם ואפילו נתחייבו אני מזכה אותם, ועוד אני משיבם ומביא בלבם לעשות רצון אביהם שבשמים, כל זה עשה אברהם דכתיב ויטע אשל בבאר שבע, מה עשה סדר לחמו ומימיו לכל באי עולם, והיה מזכה אותם ומדבר על לבם למי אתם עובדים, עבדו את יי' אלהי השמים והארץ והיה דורש להם עד ששבים עד כאן:

הנה כי אברהם אבינו ע"ה, היה ממלא מקום מדת החסד לפרנס העולם ולזכותם ולהשלימם, ועד כאן יגיע תכלית אהבת האוהב להקנות ולהמציא אוהבים אל אהובו, כי ירצה שהכל יהיו אוהבים אותו, ואמרו בספרי ואהבת אהבהו על הבריות כאברהם אביך שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן וגו' שגיירן והכניסן תחת כנפי השכינה, ובסוף יומא תניא ואהבת את יי' אלהיך שיהא שם שמים מתאהב על ידיך:

ובשוחר טוב ארחמך יי' אחבבך על בריותיך, וכל זה הוא להורות על הייחוד שהוא סוד האהבה, ולפיכך היה אברהם אבינו ע"ה מאהב את הקב"ה על הבריות ומיחדן אליו שזה הוא סוד השבת, כל הדברים אל מקום הייחוד, ואפילו אותן שהם מפאת הרע והחלוק והפרוד, כמו שהיו מתחלה במחשבה העליונה בייחוד ובאהבה גמורה, וכל זה הוא ממדת החסד שהיא מדת האהבה והיא מדתו של אברהם אבינו ע"ה שזכה אליה ונכתר בכתר החסד והאהבה לפי שהיה המיחד הראשון, ולפיכך היה אברהם בעל החסד חסד

לאברהם. ושנינו בפרק הרואה בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע, ובספרי שנינו בכל לבבך שלא יהא חלוק על הקב"ה, וכל זה מהם ע"ה הוראה על הייחוד, כי יצר הרע הוא מפאת הרע והחלוק והפרוד, וצריך האדם לאהבה בו את השם הנכבד וליחדו אליו, כי החפץ ביצירה להשיב כל הדברים אל הייחוד, וזה מגדר האהבה ואין להראות שום חלוק ופרוד ביצירה, וכל שכן באדם עצמו שצריך שיתיחד בבוראו ולא יראה שום חלוק בעצמו, כי הרצון היה שיתוקן הכל ויתיחד על ידי האדם כמו שהתבאר, וזו היא האהבה שצריך לאהוב בשני יצריו והוא אמרו בכל לבבך:

ולהורות על זה האופן מהייחוד, שנינו בפרק הרואה חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה שנאמר ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך וגו', ירמזו על שצריך האדם להראות ולפרסם האחדות האמיתי בכל הדברים, וליחדם ולהשיבם אל היחוד האמיתי, ולזה חייב לברכו על כל מדה ומדה והוא הוראה על הייחוד, וזה מגדר האהבה, ולזה סמכו זה האופן מהייחוד אל האהבה באמרם ואהבת את יי' אלהיך וגו', ולכוונה זו בעצמה נסמכו בתורה הייחוד והאהבה לפי שזה תלוי בזה והם סוד אחד:

פרק כח

האהבה גם היא יש בה חלק נקרא חיצוני, וחלק נקרא פנימי, ואמנם החלק החיצוני ממנה הוא שאדם אוהב את המקום מצד הצלחתו כשרואה את עצמו מוצלח בכל ענייניו, יגזור אומר ויקם לו, לא תמעד אשוריו, והנה בראותו את עצמו כי כל אשר יעשה יצליח משים תשוקת אהבתו בבוראו, עוד יש אוהב את המקום בראותו כי אוהביו זוכים לחיי העולם הבא, ולתכלית זה להשיגו רודף אחר מצותיו ומבקש אהבתו:

ויש לדעת כי מיני האהבה אלה נכללים בסוד אהבה זוטא, והיא השער להכנס ולעלות בסוד אהבה רבה, וממנה נמשכין מיני אהבה אלו בסוד התערובות ומיני התענוגים הן אותם שהם מצד הגוף הן אותם שהם מצד הנפש, בסוד מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים, ולפי שאהבה זו הדרך אל העליה העליונה היו מיני אהבה אלה טובים כי מהם יכנס האוהב אל האהבה הנכונה, וזהו החסד שהוא סוד אהבה זו שאינו מגיע כי אם עד שמים, וממנה יכנס אדם אל האהבה העליונה החסד שהוא מעל שמים:

ואמרו בפסחים פרק מקום שנהגו, רבא רמי, כתיב כי גדול עד שמים חסדך, וכתיב כי גדול מעל שמים חסדך, הא כיצד כאן לעושין לשמה כאן לעושין שלא לשמה:

הנה בארו שהאהבה על דרך זה היא הנקראת שלא לשמה, ולזה הגיע לגבול ויש לה שעור, לפי שהאוהב תולה אהבתו בדברים שיש להם שעור, אלא שהיא אהבה והיא טובה עם שהיא שלא לשמה למה שיקווה ממנו האהבה לשמה:

ואמרו בספרי ובנדרים פרק קונם יין, לאהבה את יי' וגו' שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהא עשיר, בשביל שאקרא רבי, בשביל שאקבל שכר לעולם הבא, בשביל שאשב בישיבה, בשביל שאאריך ימים, תלמוד לומר לאהבה כל מה שתעשה לא תעשה אלא מאהבה, רבי אלעזר בן צדוק אומר עשה דברים לשם פועלם ודבר בהם לשם שמים: יראה מדבריהם אלה, שהעובד לתכלית מה שיגיע אליו מעבודתו אינו אוהב כי אם את עצמו, לפי שאין בעבודתו חלק לגבוה, והחפץ והרצון היה שכל כוונתו של אדם בעבודתו תהיה לשם שמים, שהוא ייחוד השם הגדול במחשבה ובמעשה, והיא העבודה לשמה, והעובד לזה התכלית הוא הנקרא אוהב את המקום, והעובד מאהבה זו לא יפנה בעבודתו ולא יכוין בה לשום תכלית מאלה שהם צרכי עצמו, ואחר שאין תכליתו בעבודתו כי אם עשיית הרצון שהוא הייחוד שהוא צורך גבוה, הנה הוא להשלים זה לא יחוס על עצמו, אלא אם יבא לידו למסור גופו על זה יתן ולא יחשוך, וכל שכן הונו, ועד כאן יגיע תכלית העבודה והאהבה, והיא האהבה שנצטוינו בה לאהבה את יי' אלהיך וגו', ועל זה הדרך עבד אברהם אבינו ע"ה ואהב את המקום, ועבודת אברהם אבינו ואהבתו היתה מה שנצטוינו בפסוק ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך:

אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה בזה הלשון, (ח"ג רס"ז.) ואהבת מאן דרחים לקב"ה אתעטר בחס"ד בכל סטרין ועביד חסד בכלא, שלא חייס על גופיה ועל ממוניה, מנא לן מאברהם, כמה דאיתמר דלא חס ברחימותא דמאריה על לביה דאיהו יצריה ועל נפשיה ועל ממוניה, על לביה דלא אשגח על מותא דיליה בגין רחימותא דמאריה, ועל נפשיה ועל בריה ועל אתתיה, על ממוניה, דהוה קאים בפרשת אורחין ואתקין מזונא לכל עלמא, בגין כך אתעטר בעטרא דחס"ד, כמא דכתיב חסד לאברהם, ומאן דאתקשר ברחימותא דמאריה, זכה להאי, ולא עוד אלא דעלמין כולהו מתברכין בגיניה, הה"ד וחסידיך יברכוכה אל תקרי יברכוכה אלא יברכו כ"ה, עד כאן:

הנה בארו כי האוהב את המקום הוא המתעטר במדת החס"ד, וזוכה אליה מכל צד ועושה חסד בכל הדברים עליונים ותחתונים, והוא סוד שימת השלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה, ואמרו שגדר האהבה אל המקום שלא יחוס על גופו ועל ממונו, והוכיחו זה מאברהם שבאהבתו את המקום נעשה אכזרי על עצמו ועל בנו ועל אשתו, ואם יש מי שממונו חביב עליו מגופו ונפשו, הנה אברהם גם על ממונו לא חס, והיה מוציאו על אהבת המקום, ואמרו שעל זה זכה למדת החס"ד שהיא סוד האהבה ונקשר בה שנאמר חסד לאברהם, וגם האוהב והעובד על הדרך ההוא יתקשר בה ויזכה

אליה, ואינו צריך לכוין לעצמו ולעבוד לשום תכלית כי מאליו יבא וימשך, כי העובד על הדרך הזה הרי הוא מיחד את השם וגורם ברכה בכל הדברים מראש המחשבה עד סופו, ומברכתו יבורך גם הוא, והוא אמרם ולא עוד אלא דעלמין כולהו מתברכין בגיניה, והוכיחו זה ממה שכתוב וחסידך יברכוכה אל תקרי וכו', והכוונה שהחסידים והם שזכו למדת החסד ונתעטרו בה בעבודתם מאהבה, ימשיכו הברכה והאצילות עד סוף המחשבה, והוא אמרו יברכו כ"ה, והגורם הנה גם הוא בכלל הברכה בלתי שיתכוין לעצמו, והוא אמרם בפרק קונם יין, למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא, ומזה יתבאר איפשרות האהבה בין המקום ברוך הוא ובין האדם גם כן והוא על זה הדרך:

כבר כתבנו כי האהבה אל השם המיוחד הוא ייחודו, והנה המיחד האמיתי גורם שפע ואצילות בכל המעלות הקדושות הנכללות בשם הגדול והוא עשיית הרצון, והנה זה המיחד הגורם זה אהוב למעלה מן השם המיוחד, ואם כן מצד אהבתו אל השם המיוחד תמשך לו האהבה מאתו גם הוא, ומזה הצד איפשר שתפול האהבה בין השם הגדול ובין האדם האוהב המיחד, כמו שתפול בין האדם ובין השם המיוחד, והוא סוד הכתוב שאמר אני אהבי אהב, אהביה כתיב, כלומר אהבי ה' סוד ה"א אחרונה, והענין לומר כי ממשיכים האהבה סוד חסד לאברהם דרך המעלות, עד ה"א אחרונה שהיא חכמה אחרונה חכמת שלמה אהב אותם לפי שהם המיחדים את השם הגדול, ולזה הם נאהבים לו, כי המיחד על דרך זה עושה נחת רוח ליוצרו, והוא אוהב אותו כדרך הנהנים שזה נהנה מזה ואוהבים זה את זה, ומזה הצד איפשר שתפול האהבה בין השם הגדול ובין ישראל:

וגם מצד שני איפשר שתפול האהבה בין השם הגדול ובין ישראל, והיא אהבת האב לבן לפי שהוא חלק ממנו ויש לו יחס עמו, והוא כי כבר כתבנו כי נפשותן של ישראל נשתלשלו דרך אמת ואמונה, שהם הקב"ה וכנסת ישראל שהם אביהם ואמם של ישראל, והם חלקם וכמו שכתוב כי חלק יי' עמו וגו', ולפי שזה כן היתה האהבה עזה מאד בין השם שהוא האב ובין ישראל שהוא הבן, וכמו שכתוב כי נער ישראל ואהבהו, אהבתי אתכם אמר יי' ואהב את יעקב, וכתיב בתורה ואהבך וברכך והרבך וגו', ויהפך יי' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך יי' אלהיך, וכתיב כי מאהבת יי' אתכם וגו', וזאת האהבה גדלה וגברה מאד, עד שעלתה אל מדרגת החשק, שהוא קצה האהבה ותכליתה, והוא אמרו לא מרבכם מכל העמים חשק יי' בכם ויבחר בכם וגו', וכתיב רק באבתיך חשק יי' וגו', והטעם כי כנסת ישראל חשוקה ורעיה אל המלך שהשלום שלו כי הם רעים

אהובים, והיא אמם של ישראל, ומחשקו בהם חשק גם בבניה בהיותם נוהגים דרך ישרה וגורמים האהבה והחשק בין שניהם:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה מאי וידע, משל למלך שהיה לו אשה נאה והעמיד ממנה בנים, חבבן וגדלן יצאו לתרבות רעה, שנאן ושנא אמם, חזרה עליהם אמם ואמרה להם בני למה אתם כך שאביכם שנא אתכם ואותי, עד שהתנחמו וחזרו לעשות רצון אביהם, ראה אביהם כך, אהבם כבתחלה וגם את אמם הה"ד וירא וידע, עד כאן:

ומזה הצד נתחייבו ישראל למסור עצמם על אהבתו של מקום, וכמו שכתוב ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, ושנינו בפרק הרואה אפילו הוא נוטל את נפשך:

ובספרי, שמעון בן עזאי אומר אהבהו עד מצוי נפש, וכמו שמצינו ברבי עקיבא כדאיתא בפרק הרואה, בשעה שהוציאו רבי עקיבא להריגה, זמן קריאת שמע היה, והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים, אמרו לו תלמידיו, רבינו עד כאן, אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו, היה מאריך באחד עד שיצאת נשמתו באחד:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה בספר היכלות בהיכל אהבה (ח"ב רנ"ג ע"ב) אמר בזה הלשון מהכא נפקי תרי ממנו ואיקרון אהב"ה על שמא דהיכלא, ואילין קיימין לאשגחא על כל אינון דמייחדי ייחודא דמאריהון ברחימו, ומסרי נפשיהו עליה ברחימו, וסלקי ואסהידן לעילא, וכל אינון דעבדין חסד בעלמא, אינון חסדין סלקין ועאלין גו האי היכלא, ומתעטרי תמן, וסלקי לאתעטרא גו אהבה עילאה, ועל דא כתיב כי גדול מעל שמים חסדך וגו' בהיכלא דא כתיב מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה, אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו עד כאן:

העובד מאהבה, הנה הוא מעמיד העולם, לפי שהאהבה כוללת תורה, עבודה, גמילות חסדים, שהם עמודי העולם, כי העוסק בתורה מאהבה הנה הוא מיחד את השם הגדול, והתורה כבר התבאר כי היא שם יי' ממש, והוא אמרו כאן ואלין קיימין לאשגחא על כל אינון דייחדי ייחודא דמאריהון ברחימו, עם שהוא כולל גם כן כוונת הייחוד בפסוק שמע, וכנגד העבודה אמר, ומסרי נפשיהו עליה ברחימו, ואין עבודה גדולה מזו, והיא עבודת אברהם אבינו ע"ה ועבודת רבי עקיבא וחבריו שאין מעלה על מעלתם, וכנגד גמילות חסדים אמר, וכל אינון דעבדין חסד בעלמא, אינון חסדין סלקין וכו', וסלקי לאתעטרא גו אהבה עלאה, סוד חסד לאברהם שהוא מעל השמים העליונים, והוא יחוד

אהבה זוטא באהבה רבה בסוד יהו"ה אלהים שם מלא, הרי העובד מאהבה הוא המיחד את השם הגדול:

והעבודה על זה הדרך, הוא פרי כל התורה כולה שהיא נכללת בשלשה עמודים אלה שאמרנו, ועליהם נצטוינו לאהוב את השם הגדול באמרו ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, כי באמרו בכל לבבך הוא כנגד התורה בכלל, הכוללת מצות עשה ומצות לא תעשה שהם כנגד יצר הטוב ויצר הרע, וצריך העובד מאהבה ליחדם ולעבוד בהם אל השם המיוחד מאהבה, והוא אמרם בכל לבבך בשני יצריך וכענין שהתבאר למעלה, וכנגד העבודה, אמר ובכל נפשך ואמרו ואפילו נוטל את נפשך, שנתחייבנו למסור עצמינו למות על עבודת השם המיוחד ואהבתו, וכמו שמצינו בחנניה מישאל ועזריה, שנאמר בהם, ויהבו גשמהון די לא יפלחון ולא יסגדון לכל אלה להן לאלההון, וכנגד גמילות חסדים אמר ובכל מאדך, ושנינו בפרק הרואה, בכל ממונך:

הרי שלשה עמודים כנגד שלשה דברים שצריך העובד לאהוב בהם את השם והם לב, נפש, מאד, תורה, עבודה, גמילות חסדים, והם כנגד שלשה שמות הייחוד יי' אלהינו יי' והוא אחד בהם. וכן האוהב צריך ליחדו בכל לב ובכל נפש ובכל מאד, וזו היא העבודה והאהבה שאין מעלה למעלה ממנה, ולזה נסמכו בתורה הייחוד והאהבה על שהם ענין אחד בסוד יי' אחד ושמו אחד, וזה מה שראינו לעבוד בו מענין האהבה, ובכאן נשלם החלק הראשון מזה הספר הנקרא עבודת הקדש, תהלה לאל הנאזר בגבורה ונאדר בקדש, אשר עד כה עזרנו יתברך ויתרומם על כל ברכה ותהלה אמן אמן נצח סלה:

תם ונשלם חלק היחוד. תהלה לאל יחוד כל יחוד:

חלק ב

פרק א

החלק השני הנקרא חלק העבודה פרקיו ט"ו:

כבר כתבתי בפתיחת ספר זה, כי העבודה צורך גבוה לא צורך הדיוט בלבד, והוכחתי כן, מרמזי הרבה מקראות ומדברי רז"ל עם שהיא קבלה ביד בעלי העבודה איש מפי איש שהדבר כן, ולזה היה כח וחיל ביד החסידים ואנשי מעשה להמשיך הרצון מהעליונים אל התחתונים בעבודתם ובמעשיהם הטובים, והוא עשיית הטוב והישר בעיני יי', כי הנה העליונים יתעוררו בהתעוררות התחתונים, ולכן החסיד העובד על הכוונה הראויה כאלו עוזר את השם המיוחד בפעולתו, וכמו שכתוב רוכב שמים בעזרך:

ואמרו במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה בזה הלשון, ובמה מתחסד עם קונו בתלמוד תורה, שכל הלומד תורה גומל חסד לקונו, דכתיב רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים, הוי אומר כשאדם לומד תורה לשמה אז אתה עוזר לי, ואני רוכב שמים ואז בגאותו שחקים עד כאן:

הנה יתבאר מזה כי העבודה צורך גדול בה יתעוררו העליונים ויעזרו בפעולתם והוא תקון הכבוד, ואמרו בפרק רבי עקיבא היה לך לעזרני, ובשוחר טוב אמרו ומציון יסעדך, מלמד שהכל צריכים סיוע עד כאן. ובסיוע ועזר התחתונים, מתיחדים השני דודים ומתחברים בנשיקה, והוא ייחוד השם הגדול, וזה טעם העבודות ולזה היה התעוררות התחתונים, ועזרם בעבודתם נכסף ונדרש מאביהם שבשמים. ואמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ק"י ע"ב) בזה הלשון תא חזי בטח ביי' ועשה טוב, תנינן כעובדא דלתתא יתער עובדא לעילא, והא אוקמוה, ועשיתם אותם כביכול אתון תעבדון להון, בגין דההוא אתערותא דידכון דאתון עבדין לתתא אתער לעילא, ועל דא ועשה טוב כתיב ואין טוב אלא צדיק דכתיב אמרו צדיק כי טוב כיון דאתון עבדין ודאי טוב אתער, כדין שכן ארץ ורעה אמונה וכל אחד שכון ארץ, ארץ עילאה דהא לית לך בעלמא דיכול למשרי בהדה עד דיתער האי טוב לגבה, כיון דיתער ליה כביכול הוא עביד ליה, וכדין שכון ארץ שרי בגווה אכול איבה אשתעשע בהדה, ורעה אמונה דא ארץ וכל אחד כד"א. ואמונתך בלילות ורעה אמונה הוי דבר לה לרעותך עד כאן:

הנה בארו, כי כפי המעשה למטה כן דוגמתו יעשה ויתעורר למעלה, ובמעשה הטוב יתעורר צדיק יסוד עולם הנקרא טוב, ויתיחד בלויה שלו, והגורם זה במעשיו הטובים, הרי הוא כאלו עושה הדבר ההוא והייחוד ההוא למעלה, וכמו שאמר ועשה טוב שהוא תקון הכבוד, והנה זה משים שלום בפמליא של מעלה, וגם הוא יאכל בטובה, וישכון בארץ, וזה אמרו שכון ארץ סוד ארץ החיים, ויתבאר שכל עוד שלא יעשה הטוב הזה האמור כאן, והוא ייחוד צדיק בצדק, שאי אפשר לשכון בארץ ההיא, ובהתעוררו הטוב לבא לחול במקומו, מעלין עליו כאלו הוא עשאו ותקנו, ואז שכון ארץ ורעה אמונה כי ינהיג האמונה ההיא בסוד, וכל מעשהו באמונה לרצונו, כי כמו שעשה הרצון העליון למעלה במעשיו הטובים, כן יעשו רצונו, ואז ותגזר אומר ויקם לך וגו', ומבואר מזה, אמרו עוד שם בזה הלשון ועשיתם אותם מאי ועשיתם אותם אלא מאן דעביד פקודי אורייתא ואזיל באורחוי, כביכול כאלו עביד ליה לעילא, אמר קב"ה כאלו עשאני, ואוקמוה ועל דא ועשיתם אותם, ועשיתם ודאי, הואיל ומתערי עליכו לאתחברא דא בדא לאשתכחא שמא קדישא כדקא יאות, ועשיתם אותם ודאי כגוונא דא אמר רבי שמעון

ויעש דוד שם וכי דוד עבד ליה אלא בגין דאזיל בארחי אורייתא ועביד פקודי אורייתא, ואנהיג מלכותא כדקא יאות, כביכול עשה שם לעילא ולא הוה מלכא בעלמא דזכה להאי כדוד, והוה קם בפלגות ליליא, וקא משבח ליה לקב"ה עד דסליק שמא קדישא בכורסיה, בשעתה דסליק נהורה בימא כביכול הוא עבד שם ממש, כמא דאת אמר ויקוב בן האשה הישראלית את השם, ובגיני כך ויעש דוד שם ועל דא ועשיתם אותם כתיב, ואי אתון תשתדלון למעבד לון לאתקנא שמא קדישא כדקא יאות, כל אינון ברכאן דלעילא ישתכחון גביכו בתקוניכון כדקא יאות עד כאן:

הנה בארו בתכלית הבאור כי בעשיית המצות למטה, יעשום למעלה ויעוררו דוגמתם לתקן במעשיהם הכבוד העליון ומעלין על העושה כאלו עשאו ממש, הואיל ובמעשיהם הטובים מתעוררים העליונים להתחבר ולהתיחד זה בזה, והוא אמרם הואיל ומתערי עליכו וכו', וזה הענין על זה הדרך הוא עשיית השם הנאמר בדוד, שאמר ויעש דוד שם והוא תקון הכבוד סוד השם הנכבד שהיה מתקן ומיחד בעסק התורה ובקיום מצותיה ובעבודתו שהיה עובד תמיד באין הפסק, שכל זה גורם עשיית השם ותקונו אשר זה הוא הרצון והחפץ העליון והכוונה בבריאה, והעושה כן מעורר הברכה והשפע מראש המחשבה עד סופה, וגם הוא בכלל הברכה ההיא, כי הוא הגורם בתקנו הכבוד כראוי:

ומכל זה יתבאר, כי הצדיקים בעבודתם ובמעשיהם הטובים מוסיפים כח בגבורה כי ימשיכו האור והשפע מן המקור עד בית המלכות, וכמו שאמרו רז"ל במדרש איכה בפסוק ויצא מן בת ציון כל הדרה רבי עזריה בשם רבי יהודה ב"ר סימון אמר, בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה, כמה דאת אמר באלהים נעשה חיל עד כאן. והוא מה שאנו בבאורו, כי בעשיית התורה והמצות ימשיכו האור מן העדן אל הנהר, ומן הנהר אל הגן, סוד כנסת ישראל שהיא אלהים, ונותנין בה און וחיל, ואז היא מתגברת בעזרתן של ישראל, כי היא גבורה תחתונה. ובמדרש ילמדנו אמרו בזה הלשון, וכל מאמצי כח אמר רבי יוחנן שכך היו הצדיקים מאמצי כח הגבורה, שהרי יעקב אבינו עדיין בנימן אצלו והקדים להתפלל, הוי אומר ואל שדי יתן לכם רחמים וגו' עד כאן, הנה כי הנביאים והצדיקים בעבודתם ובתפלתם מאמצים כח הגבורה סוד ה"א אחרונה, כי הם ממשיכים אליה האור והעוז מראש אמנה, ומיחדים אותה עם דודה סוד צדיקו של עולם האור המאיר עיניה, והצדיק למטה מעורר הצדיק למעלה ושניהם מתקנים ועושים הכבוד העליון, ומוסיפים ומאמצים כחו זה מלמטה וזה מלמעלה, והצדיק של מעלה מתגבר כשיש צדיקים למטה שמאמצים כחו בסוד תנו עוז לאלהים:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה תאנא, עמוד אחד מן הארץ לרקיע וצדיק שמו, על שם הצדיקים וכשיש צדיקים בעולם מתגבר, ואם לאו מתחלש, והוא סובל כל העולם דכתיב וצדיק יסוד עולם ואם חלש לא יוכל להתקיים העולם הלכך אפילו אין בעולם כי אם צדיק אחד מעמיד העולם עד כאן:

העמוד הזה, הוא שאמרו עליו בחגיגה פרק אין דורשין רבי אלעזר בן שמוע אומר, על עמוד אחד עומדת וצדיק שמו, שנאמר וצדיק יסוד עולם והוא מן הארץ סוד ארץ החיים עד לרקיע העומד באמצע, ועליו נאמר כי כל בשמים ובארץ והוא המיחד השמים עם הארץ ומחברם להיות אחד, ונקרא צדיק על שם הצדיקים, וכשיש צדיקים בעולם המעוררים אותו כמעשיהם הטובים המאמצים כחו מתגבר כי עושים בו חיל וממשיכים אליו האור והשפע ממקור הכל, ואז מריק בלויה שלו והוא סובל כל העולם סוד מלכות בית דוד, ואם חס ושלום מתחלש בהתעוררות התחתונים כפי מעשיהם הרעים בסוד צור ילדך תשי וגו', לא יוכל להתקיים העולם ואז הוא עת רעה, ואחר שבמעשי הצדיקים מתגבר ונקרא צדיק על שמם אפילו אין בעולם אלא צדיק אחד מעמיד העולם, הרי הוא דוגמת צדיק של מעלה וצדיק של מעלה מקיים וסובל העולם בעזר צדיק של מטה, כשהוא עובד עבודתו כראוי:

יתבאר אם כן ממה שכתבנו בפרק זה, כי העבודות צורך גבוה לא צורך הדיוט בלבד, ובם מתפאר הכבוד בתפארת עוזו, וכל זה בהתעוררות התחתונים בכשרון מעשים, ולפי שהדבר כן צריך שתהיה העבודה באין הפסק, כי בסבת העבודה וכשרון המעשים יתיחד השם בכבודו, וזה סבת הברכה והשפע ולפי שאין לייחוד סוף וקץ כן אין להפסיק בעבודה וכשרון המעשים הגורמים הייחוד, ולפי שזה כן והיה תלמוד תורה שקול כנגד כל המצות והוא הגורם הגדול בייחוד, כי העוסק בתורה עוסק בשם יי' ממש כמו שיתבאר עוד בפרק כ"ד מהחלק השלישי מזה הספר בסייעתא דשמיא, לזה אמר השם הנכבד ליהושע לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה וכתיב דרשו יי' ועוזו בקשו פניו תמיד:

פרק ב

לפי שענין זה שאנו בביאורו, והוא היות העבודה צורך גבוה יסוד גדול באמונה הקדושה, כי הוא מחזיק הלבבות ומושכן אל העבודה והייחוד, אשר העסק בזה הם החיים האמיתיים אשר בם יחיה העובד האמיתי ובהם צריך להוציא זמנו, לכן ראיתי להאריך בו ולהוכיחו עוד כי זה כל האדם:

ואומר כי גדול החכמים האחרונים בחכמה האמיתית הרמב"ן ז"ל, כתב פרשת תצוה בפסוק לשכני בתוכם בזה הלשון, יש בענין סוד גדול כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט ולא צורך גבוה, אבל הוא כענין שאמר הכתוב ישראל אשר בך אתפאר, ואמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול, ופסוקים רבים באו כן אוה למושב לו, פה אשב כי אויתיה, וכתוב והארץ אזכור, עד כאן דבריו בקבלתו:

וביאורם, כפי מה שבארו תלמידיו המקובלים ממנו אמרו בזה הלשון, והכוונה בזה כי לפי הפשט היה נראה כי השכינה בישראל צורך הדיוט היא, אבל על דרך הסוד אינו כן אלא צורך גבוה, כענין שנאמר ישראל אשר בך אתפאר, מאמר השם הנכבד בעבור קרבנותיך ועבודתך אני מתפאר בתפארת עוזי, ואמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול כלומר אם יכריתו האויבים את שמנו שלך גדולה משלנו כי מה תעשה לשמך הגדול שאם אין אנו כאן אין אני כאן, וכן אוה למושב לו, פה אשב כי אויתה, אוה ואויתיה רמז לכנסת ישראל, וכן והארץ אזכור בזכר הרחמים, והנה זה מבואר עד כאן:

והחכם המקובל ר' בחיי הדיין ז"ל כתב שם בפרשה ההיא בפסוק ההוא בזה הלשון, וידעו כי אני יי' אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם, יאמר כי ההוצאה היתה על מנת לשכני בתוכם, כי לולא כן לא הוציאם וזה יורה כי השראת השכינה בישראל צורך גבוה הוא גם כן לא צורך הדיוט, וזהו לפי דעתי מה שאמר הנביא הושע ע"ה ואנכי יי' אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי יאמר כי לא הוצאתיך מארץ מצרים, אלא בשביל אנכי יי' אלהיך כדי שתקבל עליך אלהותי וכדי שלא תדע אלהים זולתי, ולכך הזכיר מארץ מצרים באמצע, וכן מצאתי במדרש תלים בפסוק בצאת ישראל ממצרים, רבי יהושע בן לוי אמר בזכות המשכן נגאלו ישראל ממצרים, שנאמר וירא אלהים את בני ישראל, וכתיב וירא משה את כל המלאכה, ויש לך מקום אחד ללמוד ממנו אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים על תנאי לשכני בתוכם עד כאן לשון המדרש, וזהו שכתוב אוה למושב לו וכתיב פה אשב כי אויתיה, ורבו המקראות המעידים על זה וכבר הזכרתים בפסוק וידבר עד כאן דבריו:

ובפסוק וידבר כתב בזה הלשון, ומכאן תבין שהשכינה בישראל לא צורך הדיוט בלבד, אלא צורך גבוה כי כיון שהשם המיוחד מפרסם על ידי הכבוד הנה הכבוד מקבל תוספת רוח הקדש, וזהו יהי כבוד יי' לעולם ישמח יי' במעשיו, ולכן יש להם כח לישראל להיות מחלישים או מוסיפים כח בגבורה של מעלה כפי מעשיהם, שכן כתוב צור ילדך תשי, וכתיב באלהים נעשה חיל עד כאן דבריו:

ולהורות על שהשכינה בישראל צורך גבוה, כשהיה דניאל ע"ה מתפלל על המקדש שהוא משכן וכסא הכבוד העליון שיבנה, אמר בתפלתו והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני, כלומר בנה הבית שלא תשב המלכה בבית השפחה, כי אין כבוד המלכה להיות חוץ מפלטין שלה וכל שכן ברשות אחר, ולפי שבית המקדש הוא כסא לכבוד העליון שהוא השכינה שהיא הנרמזת בשם זה, אמר למען אדני כי בהיות השכינה שוכנת בבית המקדש, ושורה בישראל שהם בניה אז השם הגדול מתייחד בכבודו, ואם הבנים מעטרת למלך שלמה ומאצלת עליו האור מהמקור, כי כששכינה תחתונה שורה בתחתונים גם שכינה עליונה שורה בעליונים, ולפי שזה כן היה שרות השכינה בישראל צורך גבוה, וזה טעם העבודות שהיו במקדש מקום השכינה להמשיכה ולהתמידה בתחתונים שתקבע במקדש, ובזה מתיחדים הדברים העליונים מראשית המחשבה עד סופה, והוא ייחוד השם הגדול, נמצאו העבודות סבת שרות השכינה בתחתונים ונמצא שרותה בתחתונים צורך גבוה ודניאל ע"ה היה יודע שזה כן היה מתפלל על המקדש שהוא מקום השכינה שיבנה שתחזור למקומה ובחזרתה למטה תחזור גם כן למעלה ואז תשלם הכוונה בבריאה, כי כן אמרו ז"ל בבראשית רבה עיקר שכינה בתחתונים היתה: ובברכות פרק ראשון אמר רב, אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם, שנאמר ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני למענך מבעי ליה, אלא למען אברהם שקראך אדון עד כאן, ירמזו למה שבארנו, והוא כי הדורות שקדמו לאברהם אבינו סלקו השכינה ממקומה, שהיה בתחתונים במעשיהם הרעים וגרמו הפרוד והקצוץ, וכשנסתלקה מן התחתונים נסתלקה גם כן מן העליונים ונתפרדה חבילה, ואברהם אבינו ע"ה שהיה יודע עיקר הדברים התחיל לתקן ולהחזיר עטרה ליושנה, והיה מפרסם הייחוד ומקרא שמו של הקב"ה בפי כל בריה, והיה מלמדם עד שהודו באדנות אדון יחיד, וכי לו לבדו יאותו הממשלה והשולטנות עד שבזה תקן את אשר עוותו הדורות, ונעשה הוא כסא כבוד לשכינה ושרתה בתחתונים על ידי מעשיו הטובים וכתקונו למטה תקן גם למעלה וחזרו הדברים ליושנן וליחודם, ודניאל ע"ה בא לפני הקב"ה בחסדיו של אברהם ובזכותו לבקש רחמים ולהתפלל על המקדש שיבנה ותחזור השכינה למקומה למטה, למען יחזרו כל הדברים לתקונן וליחודם גם למעלה כי כן תקן אברהם והכל במשמע מה שאמר למען אדני, ולפי שדניאל היה מתפלל על התקון ההוא עצמו שיתוקן כמו שתקן אברהם שהוא הוא עצמו והכל היה צורך גבוה, כמו שהתבאר אמרו שלא נענה אלא בשביל אברהם שקראו אדון בסוד אדני יה"וה מה תתן לי אדני יה"וה במה אדע וגו', והוא סוד הייחוד שהיה אברהם מיחד כידוע לחכמי לב:

נמצאו אברהם אבינו ודניאל ע"ה, שניהם עוסקים בצרכי גבוה, וכן דרכם של צדיקים שמניחים צרכי עצמם ומשתדלים בצרכי שמים, והיא העבודה הנכונה והרצויה הנדרשת מהשלמים, והם החיים האמיתיים שחיו החסידים ואנשי מעשה, ונקראו אנשי מעשה על מה שכתבנו למעלה בסוד כאלו עשאני בסוד ויעש דוד שם, והוא תקון הכבוד וייחודו עם מה שעליו הצדיק המעמיד העולם, והחסידים ואנשי מעשה הם הגורמים זה, וזה סוד שמעשיהם של צדיקים נזרעים למעלה ועושים פירות, אמרו במדרש שוחר טוב במזמור בצאת ישראל ממצרים אמר ר' פנחס הכהן בר חמא, הרקיע ששמו ערבות הקב"ה זורע מעשיהם של צדיקים עליו והוא עושה פירות עד כאן. ורקיע ערבות הוא צדיקו של עולם ויסודו, שכל השמן הטוב הבא מראש הלבן לכל הצדדים מתערב שם, ועל ידי מעשיהם של צדיקים מתאצל ובא לשם ונזרע שם זרע השלום, כי הזרע נמשך מהמוח ובא עד פי האמה ומריקו בלויה שלו והוא סוד שעושה פירות בסוד הייחוד והחבור אמיתי וסבת כל זה הוא מעשיהם על צדיקים העולים בשלמות הכוונה שמצטיירים ונסגלים ברקיע ההוא, והיא הזריעה אשר הזכירו וכבר זכרנו זה בפתיחת זה הספר בסייעתא דשמיא:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמרו בזה הלשון, וכל כחותיו של הקב"ה הם זה על גב זה והם דומין לאילן מה אילן זה על ידי המים מוציא פירותיו, אף הקב"ה על ידי המים מרבה כחות האילן ומאי ניהו מים של הקב"ה היינו חכמה והיינו נשמות הצדיקים שפורחין מן המעין דרך צנור הגדול ועולה ודבק באילן ועל ידי מה פורח על ידי ישראל כשהם צדיקים וטובים שכינה שרויה ביניהם ושרויה במעשיהם בחיקו של הקב"ה עד כאן:

הרי בארו ע"ה כי על ידי המים והוא השפע הטהור והזך הקב"ה מרבה כחותיו והמים ההם באים מראשית חכמה ואמרו שפורח על ידי ישראל כשהם צדיקים וטובים כי הם מוסיפים ומאמצים כח הגבורה ואז שכינה שרויה ביניהם על ידי מעשיהם ואז שרויה בחיקו של הקב"ה, וזה הוראה על הייחוד, כי כשהיא שורה למטה שורה גם כן למעלה, ואינה שורה למעלה כי אם כשהיא שורה למטה, נמצא אם כן שהשכינה בתחתונים צורך גבוה, והכל תלוי בסוד העבודות והמעשים טובים כי הם המשכינים שכינה למטה וקובעים אותה במקומה שהוא בית המקדש ואז השם הגדול מתיחד בכבודו והוא מה שרצינו להוכיחו בזה הפרק:

פרק ג

ראיתי לרז"ל דבר יראה מפשוטו שהוא סותר מה שקובל וקויים במה שאין ספק בו כלל והוא היות העבודות צורך גבוה גם כן כמו שהוכחנו מן הכתובים ומדברי רז"ל בפרקים הקודמים והזכרנו מזה בפתיחת זה הספר, והוא שהם ע"ה, אמרו במדרש ילמדנו פרשת שמיני בזה הלשון, וכי מה איכפת לו להקב"ה בששוחט בהמה ואוכל או נוחר ואוכל כלום אתה מועילו או כלום אתה מזיקו, או מה איכפתא ליה אוכל טהרות לאוכל טמאות שנאמר אם חכמת חכמת לך הא לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות, שנאמר אמרת יי' צרופה וגו', למה שיהא מגן עליו, שנאמר מגן הוא לכל החוסים בו עד כאן, אשר יראה בתחלת המחשבה דלא איכפת ליה לשוחט ואוכל או מנבל ואוכל או אוכל טהרות או טמאות שאין דבר מאלו וכיוצא בהם מזיקו או מועילו ואין דבר מגיע לו כלל, וכמו שיראה מפשט הכתובים שאמרו החפץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תתם דרכיך והם דברי אליפז לאיוב ואמר לו אליהו אם חטאת מה תפעל בו וגו' אם צדקת מה תתן לו וגו' לאיש כמוך רשעך וגו', ואמר שלמה המלך ע"ה אם חכמת חכמת לך וגו' אשר מכל זה יראה שאין טובות האדם ורעותיו נוגעות כלל לגבוה, כי אם אל פועלם בלבד. וכבר התבאר מדברינו הפך זה והוא האמת אשר אין ספק בו והיא קבלה אמיתית מקובלת ביד חכמי האמת קבלוה איש מפי איש:

ובענין המאכלות אמרו במדרשו של רבי שמעון בר יוחאי עליו השלום (חלק ג' מ"א עמוד ב') בזה הלשון ותא חזי כל מאן דאכיל מאינון מיכלי דאסירי אתדבק בסטרא אחרא וגעיל נפשיה וגרמיה ורוח מסאבא שריא עליה. ואחזי גרמיה דלאו חולקיה באלהא עילאה, ולא אתי מסטריה ולא אתדבק ביה, ואי יפוק הכי מהאי עלמא אחדין ביה כל אינון דאחידן בסטרא דמסאבא ומסאבין ליה ודינין ליה כבר נש דאיהו געלא בהאי עלמא וגעלא בעלמא אחרא. ועל דא כתיב ונטמתם בם בלא אל"ף דלא אשתכח אסוותא לגעוליה, ולא נפיק ממסאבותיה לעלמין ווי להו ווי לנפשיהו דלא יתדבקון בצרורא דחיי לעלמין דהא אסתאבו ווי לגרמיהו ועליהו כתיב כי תועלתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר, מאי דראון סרחונא מאן גרים ליה ההוא סטרא דאתדבק ביה ישראל אתיין מסטרא דימינא ואי אתדבקן בסטר שמאלא הא פגימין לסטרא דא ופגימין לגרמיהו ופגימין לנפשיהו ופגימין בעלמא דין ובעלמא דאתי כ"ש מאן דאתדבק בסטרא דמסאבא דכלא אחיד דא בדא וכתיב כי עם קדוש אתה ליי' אלהיך וגו' עד כאן:

הנה בארו בפירוש כי המטמא עצמו באכילת מה שאסרה תורה פגים לסטרא דא והוא סטרא דימינא שאמר ישראל אתיין מסטרא דימינא, והוא צד הקדושה והטהרה סוד

האצילות שהוא האלהות, וכמו שהתבאר ואם כן הרי הטהרות והטומאות נוגעות לגבוה גם כן, ומזה בא הרבה במדרשו של רשב"י ע"ה, ובפרט בפרשת נגעים ובפרשת עריות, (ח"ג מ"ז ע"א) ומהם בזה הלשון ר' חייא אמר ר' יצחק ברעותא דכלא לא אשתכח לתתא, אלא בגין דישתכח לעילא, ועילא לא אשתכח אלא כד אשתכח לתתא בחובי עלמא דילפינן דכלא תליא האי בהאי והאי בהאי עד כאן:

ובאיכה רבתי אמרו בזה הלשון ר' יהודה ב"ר סימון בשם ר' לוי ב"ר טרפא בזמן שישראל עושין רצונו של הקב"ה מוסיפין כח בגבורה, כמה דאת אמר ועתה יגדל נא כח אדני, ובזמן שאין עושין רצונו של הקב"ה כביכול מתישין 'כח גדול של מעלן:

ואמרו עוד שם ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלן, דכתיב צור ילדך תשי עד כאן, וכבר כתבתי מזה למעלה, אשר מכל זה יתבאר כי הטוב והרע והמצות והעברות לא לפועלם בלבד נוגעות, אבל גם לכח גדול של מעלן כביכול, ואמרם וכי מה איכפת ליה להקב"ה וכו' הא לא נתנו המצות וכו' אינו נגד מה שאמרנו:

אבל יתבאר ויובן ממנו לחכמי לב מה שכתבנו, והוא כי העבודות צורך גבוה גם כן כי הכוונה להם ע"ה באמרם וכי מה איכפת ליה להקב"ה היא על אדון יחיד שרש השרשים יתברך דליה לא איכפת ליה כלל, ועל זאת הכוונה באו כל הפסוקים ההם גם כן, ומה שידמה אליהם כי אין צדקת אדם ומריו נוגע לו כלל, כי אם אל הפועל הטוב והרע בערך האדון היחיד יתברך, ואמנם לצורך הכבוד להשפיע על הראשים העליונים ליחד ראש המחשבה בסופה, כי כן היה הרצון הטהור והחפץ הקדוש צורך גמור הוא:

ולהעיד על זה ולהשלים הכוונה בו ולהורות שזה כן באו כל המצות והעבודות ונצטוינו בהם לזאת הכוונה ועשייתן והעסק בהם תמיד משלים הכוונה בהם, והוא ייחוד השם הגדול בכבודו אשר הוא צורך גבוה גם כן ועשיית המצות והעסק בעבודות הנכונות על הכוונה הראויה בהם, כפי מה שיתבאר בסייעתא דשמיא הם המגיעים את עושם אל הדבקות בדברים העליונים, בסוד ובו תדבק ולדבקה בו, והוא חבור התחתונים בעליונים אשר השתדלו באלה החיים לתקנם כראוי, והוא אמרם הא לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות, והוא החבור והדבקות בשם המיוחד על ידי המצות, כי הם החוט המחבר בין עושיהם ומקיימם ובין השם המיוחד:

ואמנם המצות שהוזהרנו מהם שלא ליטמא בהם באו גם כן לצורך הכבוד, כי המטמא בהם למטה טומאתו מגעת גם למעלה עד המקדש המקודש בסוד את מקדש יי' טמא, כי העובר עברות מעורר הדברים החיצונים סוד התמורות אשר הם צד הטומאה ובאים

ומטילים זוהמה בחוה ומטמאים המקדש, ואז מפני הרעה נאסף הצדיק ונפשנו יבשה והטעם אין כל:

ונצטוינו שלא לעורר הצד ההוא שהוא הסיג היוצא מן הכסף, כי אם להרחיקו לבל יבא אל הקדש פנימה שיהיה הכסף נקי וטהור משולל מן הסיג, בסוד הגו סיגים מכסף וגו' הגו רשע לפני מלך וגו', ולזאת הכוונה הזהירה תורה שלא לעבור על מצות לא תעשה והכל במשמע לצרף בהם את הבריות שיובן ממנו צרוף וחבור כל הדברים זה בזה:

וגם פרוד והוצאה והרחקת הסיג מן הכסף, והוא אמרו כל אמרת אלוה צרופה אמרת יי' צרופה, אשר מכל זה יתבאר על נכון היות המעשים הן טובים הן רעים כלם. נוגעים לגבוה גם כן, הטובים מוסיפין כח בגבורה של מעלה, והרעים כביכול מתישין כח גדול של מעלה, והכל מתוקן ומבואר:

והרב המורה בחלק שלישי פרק כ"ו מספרו אמר בזה הלשון, מצאתי לחז"ל דבר בבראשית רבה יראה ממנו בתחלת מחשבה שקצת מן המצות אין להם סבה אלא צוואה לבד, ולא כוון בהם תכלית אחרת ולא תועלת נמצאת והוא אמרם שם וכי מה איכפת ליה לקב"ה בין מי שישחט מן הצואר למי שישחט מן העורף, הוי אומר לא נתנו מצות אלא כדי לצרוף בהם את הבריות שנאמר אמרת יי' צרופה ועם היות המאמר הזה זר מאד שלא ימצא לו דומה בדבריהם פירשתי אני בו פירוש תשמעהו עתה עד שלא יצא מסדר דבריהם כלל ולא נפרד מן השרש המוסכם עליו, והוא היות כל המצות בקש מהם תכלית מועילה במציאות כי לא דבר רק הוא, ואמר לא אמרתי לזרע יעקב תוהו בקשוני אני יי' דובר צדק מגיד מישרים, ואשר צריך שיאמינהו כל מי שדעתו שלמה בזה הענין הוא מה שאספרהו והוא שכלל המצות יש להם סבה בהכרח ומפני תועלת אחת צוה בה אבל חלקיהם הם אשר נאמר בהם שהם למצוה לבד:

והמשל בו שהריגת בעלי חיים לצורך המזון הטוב מבוארת התועלת כמו שאנחנו עתידים לבאר אמנם היותו בשחיטה לא בנחירה ובפסיקת הוושט והגרגרת במקום מיוחד אלו וכיוצא בהם לצרוף בהם את הבריות, וכן יתבאר לך ממשלם שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף וזכרתי לך זה המשל מפני שבא בדבריהם ז"ל שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף, אבל אמיתת הדבר כן הוא כי כאשר הביא ההכרח לאכילת בעלי חיים כוון למיתה הקלה עם קלות המעשה, שאי איפשר הכאת הצואר אלא בסיף וכיוצא בו והשחיטה איפשר בכל דבר ולברור מיתה קלה התנו חדוד הסכין עד כאן דבריו:

ויש לדון אחריהם ולומר שאם יספיק טעמו לפי דעתו במה שאמרו בבראשית רבה וכי מה איכפת ליה לקב"ה בין מי שישחט מן הצואר למי שישחט מן העורף, הנה לא יספיק

במה שאמרו במדרש ילמדנו, או מה איכפת לו אוכל טהרות לאוכל טמאות שיראה מדבריהם אלא שהם גוזרים על קצת מצות בכלל שהם למצוה לבד ולא כוון בהם תכלית אחרת לא חלקיהם בלבד:

והנראה מדבריהם ז"ל שלקחו המשל באלו, ומהם יובן לכלל המצות כלן, אמר בויקרא רבה פרשת שמיני זאת הבהמה הדא הוא דכתיב כל אמרת אלוה צרופה, רב אמר לא נתנו המצות לישראל אלא לצרף בהם את הבריות וכל כך למה שנאמר מגן הוא לכל החוסים בו עד כאן:

וכן נראה ממשמעות כל אמרת אלוה צרופה והם ז"ל על כלל המצות אמרו. וכזה אמרו במדרש שוחר טוב אמר רב לא נתן הקב"ה את המצות לישראל אלא כדי לצרף אותם שנאמר אמרת יי' צרופה, הרי כל דבריהם מכוונים על כלל המצות לא קצתם כדעת הרב, ועוד שאפילו חלקיהם כוון בהם לתועלת הנפש שהיא ההצלחה האחרונה, והוא אמרם בויקרא רבה פרשת שמיני אמר רבי ברכיה בשם רבי יצחק אריסטוון, עתיד הקב"ה לעשות לעבדיו הצדיקים לעתיד לבא, וכל מי שלא אכל נבלות בעולם הזה זוכה לראותו לעולם הבא, הדא הוא דכתיב וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכל לא תאכלוהו, בשביל שתאכלו ממנה לעתיד לבא, לפיכך משה מזהיר לישראל ואומר להם זאת החיה אשר תאכלו עד כאן:

הנה כי השחיטה בקנה ובווושט במקום מיוחד שהוא חלק המצוה והיא המטהרת את החי ומכשירתו לאכילה ימשך ממנה התועלת הזה העצום לנפש ושחיטה מן העורף שהיא מנבלת את החי מטמאה את הנפש ומרחיקתה מן ההצלחה ההיא, ונמצא אם כן פסיקת הווושט והגרגרת במקום מיוחד שהיא חלק המצוה לדעת הרב, וכוון בה התועלת העצום ההוא זולת המצוה בו שלא כדבריו, מלבד מה שקבלו חכמי האמת בטעם מצוה זו דברים שהם כבשונו של עולם נעלמו מעיני הרב:

ובמדרש שוחר טוב אמרו בזה הלשון האל תמים דרכו, דרכו של אלהים תמים אתה על אחת כמה וכמה, וכי מה איכפת ליה להקב"ה שוחט מן הקנה ואוכל או מן הזנב ר' ברכיה בשם ר' יעקב כתב חלב נבלה וחלב טרפה אם לא אכלתם אותם בעולם הזה חייכם שאריסטוון גדול מתוקן לכם לעולם הבא, שנאמר ואכלתם אכול ושבוע עד כאן: ואמרם דרכו של אלהים תמים אתה וכו', ירמזו למה שהתבאר למעלה בסוד לצרוף בהם את הבריות שהוא שלמות עליונים ותחתונים וייחודם זה בזה, ולהקב"ה אדון יחיד לא איכפת ליה שוחט וכו' כי הכל לצורך הכבוד בסוד הצרוף והנזהר מן הנבלות והטומאות זוכה אל הצרוף ההוא, נמצאו אם כן המצות כלם וחלקיהם גורמות הצרוף ההוא אשר

הוא שלמות וחבור העליונים אלו באלו והתחתונים נכללים, וזוכים אל השלמות ההוא, ואם כן אין במצות דבר או חלק שלא כוון בו תכלית ותועלת בהצלחת הנפש וייחוד השם הגדול בכבודו כידוע ליודעי האמת:

ולהורות שאין דבר או ספור בתורה שלא כוון בו תועלת זה וכל שכן המצות בכללם וחלקיהם אמר אדון הנביאים ע"ה שימו לבבכם לכל הדברים וגו' כי לא דבר רק הוא מכם, וכל מיני השלימיות וההצלחות דבקים בדברים ההם ונמשכים מהם, והוא אמרו כי הוא חייכם והם חיי העולם הבא ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה לומר שמהם נמשכים חיי העולם הזה גם כן:

פרק ד

העבודה שאמרנו שהיא צורך גבוה גם כן עיקרה הכוונה הראויה, ובעיקר הכוונה תשלם העבודה ההיא ותהיה רצויה, ובזולת כוונה אין העבודה שלמה ולא תעלה לרצון. ואמנם צורך הכוונה וחיובה בעבודה והיותה שלמות בכל העבודות יתבאר מדברי רז"ל בתלמוד ובמדרשים אמרו בפרק היה קורא, תנו רבנן והיו שלא יקרא למפרע, הדברים על לבבך יכול תהא כל הפרשה כולה צריכה כוונה, תלמוד לומר האלה עד כאן צריכה כוונה מכאן ואילך אין צריכה כוונה דברי רבי אליעזר אמר ליה רבי עקיבא הרי הוא אומר אשר אנכי מצוך היום על לבבך, מכאן אתה למד שכל הפרשה כולה צריכה כוונה:

ואמרו עוד שם, תנו רבנן שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד עד כאן צריכה כוונת הלב דברי רבי מאיר, אמר רבא הלכה כרבי מאיר, ובפרק אין עומדין תנו רבנן המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים, אבא שאול אומר סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך, ואמרו עוד שם וחנה היא מדברת על לבה מכאן למתפלל שצריך שיכוין את לבו, ואמרו עוד שם אי לא כוין דעתיה מעיקרא מחינן ליה במרזפתא דנפחא עד דמכוין דעתיה, ואמרו עוד שם המתפלל צריך שיכוין את לבו בכולן ואם אינו יכול לכוין בכולן יכוין את לבו באחת, אהייא אמר רבי חייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי באבות:

ובפרק תפלת השחר אמר רבי אלעזר לעולם ימוד אדם עצמו אם יכול לכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל, ואמרו עוד שם וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים ובשביל כן תזכו לחיי העולם הבא, והידיעה לפני מי הם עומדין לרמוז להם על הכוונה בשם המיוחד על האופן הראוי והנרצה כמו שיתבאר בסייעתא דשמיא ובידיעה תהיה העבודה ראויה ושלמה, ובזולת הידיעה אין רצון וחפץ בעבודה:

ואמרו בתורת כהנים כל כהן שאינו יודע לשם מי זורק לשם מי מקטיר אין עבודתו עבודה, והתפלה נקראת עבודה לרז"ל, אמרו בספרי ולעבדו בכל לבבכם אי זו היא עבודה

שבלב זו תפלה, ועבודת התפלה גדולה מעבודת הקרבנות כדאיתא פרק אין עומדין, וזו וזו סוד יחוד השם הגדול אלא שהקרבנות מקריבים ומיחדים על ידי מעשה, והתפלות על ידי הדבור בסוד ונשלמה פרים שפתינו, והעיקר בהם הכוונה ועל ידי הכוונה הראויה יתיחד המעלות זו בזו עד אין סוף, ולזה הוצרכה הכוונה בעבודה ועל הדרך שאבאר בסייעתה דשמיא:

ואמרו במדרש שוחר טוב במזמור נכון לבי ויבא המלך דוד וישב לפני יי', וכי יש ישיבה לפני המקום והלא אין אדם מתפלל אלא מעומד, שנאמר ויעמוד פנחס ויפלל, אלא מהו וישב שישב לו בתפלה וכוין תפלתו, תכין לבם תקשיב אזניך א"ר שמואל בר נחמן אם כוונת לבך בתפלתך תהא מבושר שנשמעה תפלתך שנאמר תכין לבם תקשיב אזנך, וכן הוא אומר בעזרא הכין לבבו וגו' וכן את מוצא בחזקיהו כשהתפלל על ישראל שנאמר כי התפלל עליהם חזקיהו וגו', וכשהתפלל כוין לבו שנאמר בכל לבבו הכין לדרוש וגו', ובשביל שכוין לבו שמע הקב"ה תפלתו ורפא את העם, וכן הוא אומר ויקומו הכהנים הלוים ויברכו את העם וישמע בקולם, אמר דוד הואיל וכן הוא אני אכוין את לבי לפניו כדי שתשמע שנאמר נכון לבי וגו', הרי בארו כי הכוונה תנאי והכשר בקבול התפלה כי כן כל העבודות תלויות בה, וכשהיה הכהן מקריב הקרבנות ומכוין בהם הכוונה הראויה, היה מיחד ומקרב הכחות כלן באין סוף, והיתה הברכה מתפשטת בכל העולמות:

ואמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג י"ח ע"א) תנינן בשעתא דכהנא שרי לכוונא מילין ולקרבא קורבנא עילאה כלא אשתכח בחדו בחדוותא ימינא שרי לאתערא שמאלא אתכליל בימינא, וכלא אתאחיד ואתקשר דא בדא ואתברכון כלהו כחדא. ואמרו עוד שם בשעתא דכהנא פלח פולחנא ומקרב קורבנא ומקטר קטורת בוסמין, ומכוין מילין לקרבא כלא כדין כתיב ואגודתו על ארץ יסדה:

ובענין התפלה אמרו בזה הלשון תאנא כל מאן דמצלי צלותא קמי מלכא קדישא, בעי למיבעי בעותיה ולצלאה מעומקא דלבא בגין דאשתכח לביה שלים ויכוין לבא ברעותא עד כאן:

עוד אמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה בספר היכלות בהיכל נוגה (ח"ב ר"נ ע"א) בזה הלשון, תא חזי כל אינון דמצלאן צלותין, ומקדשי למאריהון ברעותא שלים ההיא צלותא בעיא מגו מחשבה לאפקא לה וברעותא דרוחא ומלולא, וכדין אתקדש שמיה דקב"ה עד כאן. ובהיכל קדש הקדשים (ח"ב רנ"ט ע"ב) אמר בזה הלשון, זכאה חולקיה מאן דידע

לקשרא קשרין וליחדא ייחודא ברעותא דלבא כדקא יאות בגין לדבקא שיפא בשיפא רוחא ברוחא, כלא בכללא חד למהוי כלא חד כדקא חזי עד כאן:

עוד אמר שם (שם רס"ב ע"א) בזה הלשון חושבי שמו, מאן חושבי שמו אילין אינון דמחשבי וכוונין ברזא דשמיה ליחדא היכלין בהיכלין ולקשרא קשרין וליחדא כולהו בייחודא חדא, ואילין אינון חושבי שמו כמה דאת אמר ולחשוב מחשבות עד כאן:

ובסיום הענין אמר בזה הלשון (שם רס"ב ע"ב) צלותא שלימו לעילא בגין דאצטריך צלותא מגו מחשבה ורעותא דלבא וקלא ומלה דשפוון למעבד שלימו וקשורא וייחודא לעילא בגוונא דאיהו לעילא בגוונא דנפקא שלימו מעילא לתתא, הכי אצטריך מתתא לעילא לקשרא קשרא כדקא יאות רזא לחבריא דמהכין באורח מישור מחשבה ורעותא קלא ומלה אלין ארבע מקשרן קשרין לבתר דקשירו קשרין כלא כחדא אתעבידו כולהו רתיכא חדא לאשראה עליה שכינתא, ואתעבידו כולהו לבתר ארבעה סמכין לאתעטרא בהו, ושכינתא אסתמך עליהו בכל אינון קשרין עילאין, מחשבה אפיק רעותא, רעותא אפיק קלא, קלא דאשתמע סליק לקשרא קשרין מתתא לעילא היכלין תתאין בעילאין, קלא דאיהו בלחישא קשיר קשרין ומשיך ברכאן מעילא לתתא בלחישו וכלא בלחישו סמיך אלין ארבע מחשבה ורעותא קלא ומלה סמיכו בסיומא דקדושא אתר דכלא אתקשר ביה כחדא, זכאה איהו בר נש דאיהו קשיר קשרי דמאריה וסמיך סמיכין כדקא יאות ואתכוון בכל הני מלין דקאמרן, זכאה איהו בעלמא דין וזכאה איהו בעלמא דאתי עד כאן:

אמר שהתפלה היא שלמות למעלה כי היא משלימה ומיחדת וקושרת הדברים העליונים כשהיא בכוונה הראויה בהיותה כלולה מארבעה דברים שהתפלה אי איפשר שתהיה לרצון זולתם, כי אז תהיה בדוגמת העליונים ובהיותה בדוגמתם תתן בהם כח וחיל ותעורר אותם לעשות ענף ולשאת פרי, והוא אמרם חכמי האמת ע"ה בהרבה מקומות במדרשו של רשב"י ע"ה כהתעוררות של מטה מתעורר למעלה ואם התעוררות של מטה הוא בקדושה ובטהרה ובשלמות, כך מתעורר למעלה דוגמתו ובא ושורה על המעורר הדבר ההוא ואם הפך הפך:

כי יש כח בתחתונים לעורר הדברים העליונים כפי מעשיהם ודבורם אם טוב ואם רע, שאין טוב או רע קדש או חול טמא או טהור שאין לו שרש ועקר למעלה, וכענין המתעורר למטה דוגמתו מתעורר למעלה אם מעשה מעשה אם דבור דבור, כי כן היה החפץ מתחלה שיהיה זה הכח מסור ביד התחתונים והוא שיעוררו הדברים העליונים כפי התעוררותם למטה, ודוגמת מה שמעוררים למטה כך מתעורר למעלה ובא ושורה

על המעוררים, והוא אמרם ז"ל בסוף פרק אמר להם הממונה תנו רבנן ולא תטמאו בהם ונטמתם בם, אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה, מלמטה מטמאין אותו מלמעלה, בעולם הזה מטמאין אותו לעולם הבא. תנו רבנן והתקדשתם והייתם קדשים אדם מקדש עצמו מעט מקדשים אותו הרבה, מלמטה מקדשין אותו מלמעלה, בעולם הזה מקדשין אותו לעולם הבא, הרי בארו כי כפי מה שמעוררין למטה כך מעוררין למעלה, ודוגמת מה שמעוררין בא ושורה על המעוררין הן קדש הן חול הן טמא הן טהור, כי הטומאות יש מהן במעשה ויש מהן בדבור, וכן הקדושות וכן מתעורר למעלה: ואמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ל"א ע"ב) בזה הלשון, ואי תימא מלה מה אתער אלא כתיב ודבר דבר ההוא דבר אתער דבר אחר לעילא ואקרי ודבר דבר, דבר יי' אשר היה, ודבר יי' היה יקר, בדבר יי' שמים נעשו, והא תנינן ההוא מלה סלקא ובקע רקיעין עד דאתישבא בדוכתה ואתער מה דאתער, אי טב טב ואי ביש ביש כמה דכתיב ונשמרת מכל דבר רע עד כאן:

ולפי שזה אמת ואין ספק בו התפלה שהיא עבודה שבלב שהיא הכוונה ויוצאת לפועל ונגמרת בדבור הנכון והראוי שהוא המעשה אז היא שלמה וכלולה מארבעה דברים שהם מוכרחים בתפלה להיותה שלמה והם מחשבה, רצון, קול, דבור, כי המחשבה בה והיא הכוונה הראויה מעוררת הרצון, והרצון מוציא קול בשלמות המעשה שהוא הדבור, והקול ההוא הכלול עולה למעלה ומעורר הדברים העליונים ומיחדם וקושרם לפי שהוא דוגמתם למעלה, כי כן למעלה המחשבה הטהורה הוציאה והאצילה הרצון הטהור והרצון הקול, והקול הדבור בעולם במושכל במורגש במוטבע והכל ייחוד אחד וקשר אחד למעלה, וכן יצטרך למטה שתהיה התפלה בדוגמה ובשלמות ההוא, ואז בהיותה כן יש בה כח וחיל לעורר הדברים ההם שהיא דוגמתם בשלמות ההוא וליחדם ולקושרם יחד, ובזה תמשך הברכה והשפע מראש המחשבה עד סופה ויתיחדו הדברים הסוף בראש, והראש בסוף כשלהבת קשורה בגחלת והגורם הזה יתברך בברכה ההיא: נמצאת התפלה בכוונה הראויה נותנת כח וחיל בדברים העליונים ומתיחדים ומתקשרים על ידה בהיותה דוגמתם, וכמו שבארנו והיא התפלה שהפליגו רז"ל במעלתה אמרו בפרק אין עומדין, אמר רבי אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אף על פי כן לא נענה אלא בתפלה שנאמר אל תוסף דבר אלי וסמיך ליה עלה ראש הפסגה, ואמר ר' אלעזר גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שנאמר למה לי רוב זבחיכם וכתיב ובפרשכם כפיכם וגו':

והרב ר' עזרא ז"ל כתב בפירושו לשיר השירים בזה הלשון, ולשון עבודה הוא לכבוש המחשבה הטרודה בעסקי העולם ולהביאה בשעבוד הכוונה, ולזה החסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ואחר כך מתפללין, ואמר הרב החסיד ז"ל עיקר עבודת המשכילים וחושבי שמו ובו תדבקון, וזה כלל שבתורה לתפלה ולברכות להסכים מחשבתו באמונתו כאלו דבקה למעלה לחבר את השם באותיותיו ולכלול בו עשר ספירות כשלהבת קשורה בגחלת בפיו יזכרנו בכינויו, ובלבבו יחברנו בבנין ובכתבו סימן לדבר אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה תקרא עד כאן דבריו:

מדברי כל הקדושים האלה למדנו כי העבודה עיקרה הכוונה, ובהיותה נעבדת על הכוונה הראויה היא העבודה העולה לרצון להשלים הכוונה בה והוא הייחוד העליון האמיתי, והיא שלימות עליונים ותחתונים, ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק ה

הכוונה שאמרנו שהיא שלמות העבודה צריכה באור ולבון רב, כי לא נמצא לחכמים האחרונים בה דבר מספיק בו ינוחו הלבבות ויתקררו הדעות בו ידעו העובדים האמיתיים הדרך ילכו בה לעבוד עבודת הקדש, ולפי שהכוונה כמו שכתבתי שרש העבודה ושלמותה אעבוד בה ואבארנה באר היטב, ואאיר בה עיני החכמים האמיתיים, וקודם שאכנס בבאורה אכתוב העולה מדברי האחרונים בה, והוא כי הרמב"ם ז"ל כתב בפרק עשירי מהלכות תשובה בזה הלשון, העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה, לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראה הרעה ולא כדי לירש הטובה, אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בכללה עד כאן. ואמר שזהו היתה מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו, לפי שלא עבד אלא מאהבה ושזו היא המעלה שנצטוינו בה על ידי משה רבינו ע"ה שנאמר ואהבת את יי' אלהיך והוכיח כן ממאמר החכמים שאמרו, שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר וכו' תלמוד לומר לאהבה וכו', ואמר שזה הוא מה שאמר הכתוב במצותיו חפץ מאד, ואמרו רז"ל ולא בשכר מצותיו, ושזו היתה כוונת אנטיגנוס באמרו אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב וכו' אלא מפני שהוא הרב ראוי לשמשו, כלומר עבדו מאהבה ואמר שכל שיר השירים הוא משל לענין זה, לפי שמצא בו שאמר כי חולת אהבה אני, זהו העולה מדבריו בפרק ההוא והוא הוא דעתו בפירוש מסכת אבות במשנת אנטיגנוס ובהקדמתו לפרק חלק:

והעולה מדבריו שם הוא כי הוא ז"ל יראה כי העובד האמיתי הוא אשר לא יכוין בעבודתו לשום תכלית זולת עצמות המצוה ועשיית צורתה ושזה הוא הנקרא עובד מאהבה

בדברי רז"ל, ואחריו נטו כל החכמים הבאים אחריו בזה הדעת, זולת החכם ר' יוסף בן הרב המקובל ר' שם טוב בן שם טוב ז"ל שלקח לו דרך אחרת בזה וכמו שכתב בספר עין הקורא ונמשך הרב המורה ז"ל אחר לדעת היוני הידוע במדות שאמר שם אמנם יהיו הדברים הנבחרים בעבור עצמם אשר לא נדרוש מהם כי אם הפועל, וחשב הרב שהשיר המקודש מסכים לזה באמרו כי חולת אהבה אני ומאמר אנטיגנוס ומאמרם ז"ל בספרי, וכמה רחוקה כוונתם מכוונתו וחלילה לחכמי ישראל הקדושים שתהיה כוונתם בעבודה מאהבה כדברי היוני שנמשך הרב אחריו, אבל כוונתם בעבודה מאהבה היא כוונת הייחוד שהוא האהבה האמיתית, כמו שכתבתי בפרקי האהבה בחלק הראשון מזה הספר, וכוונת אנטיגנוס באמרו אל תהיו כעבדים וכו' לומר שלא יכוין בייחוד ההוא שהוא העבודה מאהבה שום תכלית לעצמו, כי אם לצורך גבוה כמו שאבאר בפרק הבא אחר זה בסייעתא דשמיא ועל זה סובב השיר המקודש כולו, וזו היא כוונתם בספרי ובעלי זה הדעת לא יתפארו שיציירו מה שיאמרו בענין העבודה מאהבה בדבורם הפנימי כי אין להם בו כי אם דברים לא אמות ענין עליו יבנו כוונתם בעבודתם:

ומי שחננו השם דעת וישכיל במה שכתבנו בחלק הראשון מזה הספר בפרקי האהבה יבין וידע באמת, כי על היסוד הנאמן ההוא תבנה ותכונן כונת העבודה והמצות:

והחכם ר' יוסף בן הרב המקובל ר' שם טוב בן שם טוב ז"ל, יש לו דעת אחרת בכונת העבודה והמצות, כפי הנראה מדבריו בספר עין הקורא, אמר שם בזה הלשון, המדרגה הרביעית מדרגת מי שיעשה אלה המצות לתכליתם האמיתי והוא כדי שיהיה חופף עליו השפע האלהי ויהיה איש אלהים קדוש דומה למלאכי השמים ויגיע באחרית הענין אל שיזכה אל ההשארות הנצחי לעמוד עם המלך יי' צבאות וליהנות מזיו השכינה, והיא הזכייה לחיי העולם הבא ולתחיית המתים, וזה העובד ישתדל בזאת העבודה בשמחה ובטוב לבב מצד שהוא ירצה להתדבק באלהיו ולקחת משעור מעלתו כל מה שאיפשר לפי טבעו, אחר שהיתה התכלית האחרונה לנמצאות הגעת השלמות באופן ידמה כל נמצא לפי טבעו אל השלם הראשון, ושישוערו בו כמשפט הראשון הפשוט שבכל סוג וסוג, כפי מה שרמזתי בפתיחתי לכבוד אלהים:

ואמנם זה העובד אם יצוייר שהוא יתברך יצוה דבר אף גם זאת לא יגיע אל זה העובד זה הטוב הוא גם כן כבר ישתדל בכל כחו לעשות רצונו, כי עשות מאמרו טוב וראוי שיאהב ולא מפני זה תבטל האהבה, וזו היא מדרגת אברהם אבינו שנקרא אוהב את השם וכאשר צוה בעקידת בנו יחידו לא מיראתו אותו פן יגיעהו רע על עזבו העקידה הלך לדרכו, כי כבר נאמר לו קח נא שהרצון בו ענין בקשה ותחנה, לא מאמר יגזור על

עזבו עונש, וגם לא מאהבתו בטוב זה העולם היה הורג את בנו יחידו וחלילה לו, אבל שהוא צייר שזה המאמר ממנו יתברך לתכלית טוב והוא הגעת שלמות אברהם באופן שלם מאד, ושבזה האופן מהשרות ידמה אל אלהיו ביותר שלם שאיפשר, ויהיה משוער בשלמותו באופן יגיע לתכלית האחרון אשר בעבורו היה ולהשתוקקותו להתדמות אל בוראו מאהבתו אותו לא נתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה עד מצא מקום לי"י בו שלח ידו הקדושה לשחוט את בן יקיר לו, כי ידע ישובו באחרונה אותו ואת בנו במדרגת מלאכי השמים ואברהם צייר גם כן באותה העבודה כי לו ידע שלא יגיעהו דבר על עקידת בנו, ושהוא יתברך צוה אותו לעשות כדבר הזה כבר היה עושה מאהבתו את בוראו ובחשקו אותו וזו היא תכלית המדרגות לפי דעתי:

אמנם שנתעצם שאין ראוי שנשתדל בעשותנו אלה המצות אשר צוה יי' את האדם וחי בהם אל מול תכלית וטוב ושלמות קנוי מהם, עם היות שהוא יתברך צוה אותנו בהם כדי שנזכה לעולם הבא זה אין ראוי שימנה מכלל המעלה, אבל מה שראוי שינוח בזה שאנחנו עובדים לתכלית יגיע אלינו אותו הדבר שבעבורו צוה אותנו בהם ושלו הונח שלא צוה אותנו כדי להגיע אלינו זה ההשארות, היינו עובדים זה האופן מהעבודה מאהבתנו אליו יתברך הנה על זה האופן ראוי שיונח הענין ולא יגיע לזאת ההנחה דבר מהבטולים אשר יתחייבו להנחה הראשונה אלו דבריו, וזה דעתו בכוונת העבודה והמצות ואם לא יגיעו להנחתו זאת דבר מהבטולים אשר יתחייבו להנחה הראשונה, הנה יגיעוה בטולים אחרים ישיגוה בין המצרים יצמתו בבור חיי"ה וירדפוה עד השברים:

ואומר כי ההשארות והזכייה לחיי העולם הבא אינו התכלית העצמי האחרון המכוון מהעבודה והמצות, אבל יש לזה התכלית תכלית אחר עצמי יותר נעלה ונדרש מצד עצמו אשר ההשארות והזכייה לחיי העולם הבא נמשך ממנו במקרה, ואם כן צריך העובד לכוין בעבודתו אל מול התכלית האחרון העצמי אשר אליו יגיעו, ויכלו כל התכליות כלם והוא אשר נעבוד בו בפרקים הבאים בסייעתא דשמיא:

ואמנם ההשארות והזכייה לחיי העולם הבא הוא נדרש ומכוון מהעובדים מאהבה לצורך גבוה בעצם. ובספר תולעת יעקב כתבנו בזה הלשון למען יזמרך כבוד ולא ידום, כמו אלהים אל דמי לך זו היא כוונתנו בשאלתנו שנזכה לעולם הבא, לפי שבנשמת הצדיק משתלם הכבוד ההוא והיא המעוררת השמחה מלמעלה עליו ואז משורר:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה ע"ה מלמד שחי העולם כלולים בו כל המצות כלם, וברחמיו נתנם לנו כדי לקדשנו בהם, ואולי נזכה ומאי טעמא כי בשעה שאנו נזכה בעולם הזה לעולם הבא הוא גדול עד כאן:

ובפרק, כ"ב מזה החלק אשלים זה בסייעתא דשמיא אשר יתבאר מזה לחכמי לב כי הזכייה לחיי העולם הבא הוא נדרש מהעובדים האמיתיים לתכלית יותר נעלה, אשר אליו יכלו כל התכלית והוא גדולת השם הגדול וייחודו בכבודו עד אין סוף, אשר זה היה החפץ בבריאה והוא הכוונה בעבודות והמצות ונמצא העובד לתכלית שיזכה לחיי העולם הבא, ועל הדרך שדרך בו החכם ר' יוסף ז"ל שלא הגיע לא [לו] העבודה מאהבה ואינו עובד על דרך האמת, כי העובד את יי' שלא יכוין לשום תכלית יגיע אליו, אבל יכוין בעבודתו אל הייחוד האמיתי אשר אבאר בסייעתא דשמיא, והתימה עליו שהוא עצמו כתב בספר ההוא בזה הלשון:

ולחכמי האמת סוד גדול בעבודה אשר רמזו באמרם ז"ל שכינה בישראל צורך גבוה ועיקר גדול תלוי בעבודה ועשות המצוה. עד כאן:

והאיש אשר השכיל זה וידעו למה יציל עינינו וישיאנו לדברים אחרים, ולמה יחוש אל הזמן ואל אנשיו כי אם לדרוש האמת ולפרסם האמונה אשר הם החיים האמיתיים שיחיו השלמים בהם, הם היודעים את בוראם ומתכוונים לעבדו, על כן יש לחכמים לדעת כי התכלית אשר אליו יכוונו העובדים האמיתיים בעבודתם הוא הייחוד לחבר את השם הגדול באותיותיו ולכלול בו כל האצילות וליחדו באדון יחיד המאציל, והעובד בזאת הכוונה הוא העושה הטוב בעיני יי' ועל הדרך אשר יתבאר במה שיבא בסייעתא דשמיא:

פרק ו

כבר כתבנו בחלק הראשון מזה הספר, כי טעם בריאת האדם בדמות הכבוד העליון היה לתקנו וליחדו, ולזה נכללו בו כל המעלות הנכללות בשם הגדול, כדי שיהיה כח וספק בידו לזה, כי כן היה הרצון מתחלה שיהיה זה הכח מסור ביד האדם הנברא בצלם ודמות, ושהתעוררותו למטה במעשיו הטובים ועבודתו על הכוונה הראויה יעורר הדברים העליונים למעלה, והוא סבה בהתעוררות ההוא שיתיחד השם הגדול בכבודו, וזה תכלית העבודות והמצות, ולזה באו הצוויים והאזהרות וכל התורה כולה, וחוייב שיהיה זה כן לצורך האצילות שהוא האלהות ליחדו באדון יחיד המאציל, כי הואיל וחוייב אצילותו, וכמו שהתבאר, הוצרך וחוייב הייחוד, והיא העבודה האמיתית אשר היא צורך גבוה, ולזה תצטרך העבודה שתהיה מכוונת לזה ושלא יפנה בה העובד אל

מול תכלית אחר כלל, והנה השלמות בייחוד המכוון יהיה כפי הכוונה ועלוי המחשבה וטהרתה:

ועל הדרך שרמז הרב החסיד ז"ל בדבריו הקצרים הכוללים באמרו עקר עבודת המשכילים וחושבי שמו ובו תדבקון, אשר הכוונה באמרו ז"ל וחושבי שמו לרמוז על הכוונה הראויה בעבודה, והוא שהעובד צריך לחשוב ולכוין בעבודתו ליחד את השם הגדול ולחברו באותיותיו ולכלול בו כל המעלות וליחדם במחשבתו עד אין סוף. ואמרו ובו תדבקון לרמוז על המחשבה שתהיה פנויה טהורה מכל דבר כבושה דבקה למעלה דבוק תמידי נמרץ, ליחד הענפים בשרש בלי שום פרוד, ובזה המיחד דבק בשם הגדול: וראיתי לחכמי האמת בענין זה שאמרו בזה הלשון אם נחרבו הסדרים נשאר להם לישראל השם הגדול, והצדיקים והחסידים ואנשים מתבודדים ומיחדים את השם הגדול, ומאחזין את האש במדורת המוקד בלבותם, ואז במחשבה הטהורה יתיחדו כל הספירות ויתקשרו זו בזו עד המשכה עד המעין השלהבת שאין סוף לרוממותו, ואז יהיה הייחוד השלם בישראל, וזהו סוד שכל ישראל דבקים בשם יתברך מתוך דבוק המחשבה בעשר ספירות, אזי ואתם הדבקים בייֿ וגוֿ', וזהו סוד הייחוד בבקר ובערב להגיד בבקר חסדך וגוֿ', וכל המיחד הענפים בשרש ויעלה כל הספירות באגודה אחת תמידית קיימת. אזי הוא דבק בשם הגדול יתברך, עד כאן:

אשר יתבאר מזה כי העובד השלם המיחד את השם הגדול במחשבתו בכוונתו הראויה דבק בו והוא סוד ובו תדבקון:

ולפי שהכוונה באדם היתה לזה התכלית אשר לזה נעשה בדמות הכבוד העליון, וכענין שהתבאר והכח הזה נמסר בידו, יצטרך אם כן שיכוין בעבודתו אל הייחוד להשלים הכוונה בבריאתו, והכוונה בכל העבודות והמצות היא על דרך זה שאבאר בכלל, והוא כי העובד השלם הנאמן האוהב את השם אהבה תמידית קיימת, מלבד שצריך שיכוין בעבודתו ליחד השם הגדול בכבודו צריך שלא תהיה לו שום כוונה בייחוד ההוא לדבר מצרכי עצמו כלל, לא מצרכי הגוף אף לא מצרכי הנפש עם שכל זה ימשך מכוונת הייחוד, כי כל הטובות וההצלחות בין טובות והצלחות הגוף בין טובות והצלחות הנפש כולם מסובבות ונמשכות מיחוד השם הגדול בכבודו, והדרך האמיתי להגיע אליהן ולזכות בהן הוא השלמת הסבה שהוא הייחוד לפנות ולכוין אליו, ואם תעדר הסבה הנה המסובב נמנע ואם כן לריק יגעו השוקלים בדעתם ובודים מלבם תכליות אל העבודה, כי לא ידעו הדרך ישכון אור אם לא ישמשו החכמה הפנימית המקובלת באומה:

ואמנם הוא העובד צריך שלא יפנה ולא יכוין לשום דבר מאלה רק תהיה מחשבתו וכוונתו שיתיחד השם הגדול בכבודו לצרכו לא זולת, להיות הייחוד על דרך זה הוא הטוב בעיניו ועשיית רצונו והוא חפצו בבריאה. והמאושר אשר זכה לדעת זה ועובד לזה התכלית הוא המשלים הכוונה ביצירה, והוא אשר אמרו עליו בפרק היה קורא אשרי מי שגדל בתורה, ועמלו בתורה, ועושה נחת רוח ליוצרו, כי העובד ומכוין בעבודתו לזה התכלית הוא עושה נחת רוח ליוצרו:

והסוד בזה כי המיחד את השם בכבודו סבה שיתברכו הדברים כלם מראש ועד סוף, והוא אמרם נחת רוח כי תרגום וירד ונחת, שיורד רוח הקדש ומתאצל השפע והברכה מהעדן אל הנהר, ומהנהר אל הגן, ובזה מתיחד השם הגדול סוד תפארת ישראל בשכינת עוזו סוד הכלה כנסת ישראל, ולפי שירד הרוח על דרך זה שהוא צורך הכבוד שיתיחד למעלה צריך שיכוין העובד כמו שכתבנו, לא לתכלית אחר עם שכל התכליות תלויים (ובזה) [בזה] ונמשכים ממנו:

וזה סוד תפלה מלשון היאכל תפל מבלי מלח, וענינה שעושה צרכיו תפל אצל צרכי גבוה, והשואל ומכוין גם לעצמו הנה הוא משתף עצמו לגבוה:

ועוד כי כל השאלות והצרכים הנה הם מצד החול כידוע לחכמי לב, והמכוין בהם ושואלם בתפלתו שהיא שעת הייחוד הנה הוא מכניס חולין בעזרה ומטמא מקדש הקדש, וברכות אמצעיות יבא האמת בכוונתם בפרק עשירי מזה החלק בסייעתא דשמיא:

ובפרק הנושא בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהנתי אפילו באצבע קטנה, הודיע עליו השלום בשעת פטירתו על היותו כל ימיו מיחד אמיתי ומעלה כל הענפים ומיחדם בשרשם, וזה הורה בזקיפת עשר אצבעותיו, והורה עוד על מה שאנו בבאורן שבכל תורתו ועבודתו לא שאל ולא כיוון כלל לעצמו כי אם כל כוונתו לצורך גבוה לא זולת, כענין שכתבנו, וזה אמרו יגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהנתי אפילו באצבע קטנה:

ומיחודו האמיתי לצורך גבוה אם שלא כיוון לעצמו כלל נמשך לו העושר והכבוד על כל חכמי דורו עד שאמרו עליו אהוריריה דבי רבי עתיר משבור מלכא, כדאיתא פרק השוכר את הפועלים, והעובד לזה התכלית הוא העובד מאהבה ונקרא אוהב את המקום ועושה רצונו:

נ"ל פי' הפסוק לפי דעתו שתכין תקשיב מבנין הפעול יוצא לגבוה ואמנם כשתעשה בכוונתך שיכון לב מ' סתומה שהיא מלכות הנקראת לב השמי' מי"ם סתומה בינה כי ממנה נאצלה ולזה תכוון להתייחד ולהתחבר עם דודה אזי תגרום נקשבת אזן ך, בינה להשפיע כך כל שאלתך על נכון בהיות טוען על הבנים לב מ' לחברה עם דודה כך נ"ל אני בנו חיים גבאי:

ולזה רמזו רז"ל באמרם המתפלל צריך שיכוין לבו לשמים. ואמרם לבו הוא כמו ויאמר יי' אל לבו, וצריך לכוין וליחד הלב ההוא בשמים והוא הייחוד השלם, וצריך לכוין לזה הייחוד שהוא צורך גבוה לא לתכלית אחר, ואמרם סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך, לומר שהמכוין לתכלית זה ימשך ממנו שתשמע תפלתו אף אם לא יכוין לה, וכשהיו ישראל עובדים עבודותיהם ומכוונים לזה היה הקב"ה משבחם וקורא אותם רעיתי מלשון האלהים הרועה אותי:

ואמרו במדרש חזית רעיתי מהו רעיתי אמר רבי יונתן מפרנסתי הן, שירעו אותי בשני תמידין בכל יום עד כאן:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה ע"ה אמרו בזה הלשון ישב רבי ברכיה ודרש מאי דכתיב ויקחו לי תרומה, כך אמר הקב"ה לישראל אותי תרומה הרימו אותי בתפלותיכם, ומי אותו שנדבו לבו להמשך מן העולם הזה כבדוהו כי בו אני שמח שיודע שמי, וממנו ראוי לקחת תרומתי שנאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי, מאותו המתנדב דאמר רבי רחמאי אלמלא צדיקים וחסידים שבישראל שמרימין אותי על כל העולם בזכיותיהם ומהם מתפרנס הלב והלב מפרנסם, עד כאן. הרי בארו שהלב והוא לב השמים מתפרנס בתפלותיהם וזכיותיהם של צדיקים שמרימים אותו למעלה ומיחדים אותו בשמים, וזהו תכליתן בעבודתם לא תכלית אחר, והלב גם כן מפרנסן עם שאין כוונתם לזה כי אם צורך גבוה:

ולפי שזה התכלית הוא החפץ והרצון העליון לא זולת, אמרו שם בסוף הענין, לפיכך קחו תרומתי ממנו תחילה ואחר כך וזאת התרומה אשר תקחו מאתם, מאת השאר, ומה זהב וכסף ונחשת וגו' לומר שאין הקב"ה חפץ כי אם בעבודה לתכלית שיתיחד בכבודו, וזה חפצו ורצונו בצדיקים היודעים זה ועושים אותו להשלים הרצון ההוא לא לתכלית אחר:

ולהעיר על שהכוונה ועל הדרך שבארנו היא העקר בעבודה, ואמרו בסוף מנחות במשנה נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחח, ובעולת העוף אשה ריח ניחח, ובמנחה אשה ריח ניחח, ללמדך שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים. הנה כי

התנאי בכל העבודות לכוין את הלב סוד ה"א אחרונה שבשם לשמים סוד וי"ו שבשם, כלומר ליחדה עם דודה להיות כן הרצון העליון, והעובד השלם מכוין לזה לא לתכלית אחר, והעבודה על זולת זאת הכוונה אינה עולה לרצון, ולזה כוונו רז"ל ביומא פרק ראשון (יט ע"ב) באמרם תאנא אין מעסקין אותו לא בנבל ולא בכנור אלא בפה, והיו אומרים אם יי' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו, ופירש רש"י ז"ל אלא בפה היו משוררים לפניו אם השם לא יבנה בית, כלומר הזהר בעבודתך שתהא לשום שמים שתהא לרצון, שאם אינה רצויה לו אין טרחך עולה לכלום, אשר מזה יתבאר כי העבודה שאינה לשום שמים והיא שאינה על הכוונה והתכלית שבארנו אינה עולה לכלום:

פרק ז

התפלה המכוונת לתכלית שיתברך השם הגדול ויתיחד בכבודו להיות זה רצונו וצרכו כמו שבארנו היא אשר הקב"ה מתאוה לה ושואלה מן הצדיקים היודעים סוד זה ומתכוונים בו, אמרו בברכות פרק ראשון (ז' ע"א) תניא אמר רבי ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטרת לפני ולפנים וראיתי אכתריאל יה יי' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא, ואמר לי ישמעאל בני ברכני, אמרתי לו יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך, ויגולו רחמיך על מדותיך, ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין, ונענע לי בראשו, אשר למדנו מזה סוד התפלה שהיא על הדרך שבארנו ושהיא גדולה מהמשובח שבקרבנות שהוא קרבן הקטרת, שעם שהוא מקשר כל המעלות ומיחדם ומשמח את הלב הידוע, כענין שנאמר שמן וקטרת ישמח לב, אמר לו ישמעאל בני ברכני להורות שהתפלה על הדרך והכוונה שבארנו גדולה מכל העבודות, לפי שהיא ממשכת ומאצלת אצילות רוח הקדש מהעדן עד הגן באופן יותר שלם, כי יש לה כח גדול בזה יותר מכל הקרבנות בהיותה כלולה מהארבעה דברים הידועים שבארנום למעלה, ועל הכוונה הראויה אשר היא הייחוד לצורך גבוה ולפי שהצדיקים יש להם זה הכח בשלמות החכמה, הקב"ה דורש ושואל מהם שיברכוהו על זאת הכוונה כי בזה מקבל נחת רוח מהם:

וחכמי האמת קבלו בשם הזה שהוא כת"ר מלכו"ת והוא שומר ישראל, ולזה סמך לו אל וי"ה כי הוא אלהי ישראל. ומה שאמר ראיתי וכתיב כי לא יראני האדם, הוא כענין שנאמר בישעיה ואראה את יי' והיא השגה בו על ידי מחיצה למטה הרבה, על כסא רם ונשא והוא הכסא הנזכר במרכבת יחזקאל ע"ה, ואמר לי ישמעאל בני ברכני והוא התפלל, וסוד הענין כי התפלה השלמה ממשכת הברכה מן המקור, והוא אשר רמז לו באמרו ברכני כלומר שיתפלל באופן תמשך הברכה ויבורך מלכות בית דוד, ולשון

התפלה ועניינה מורים כן, אמר יהי רצון מלפניך ולא אמר לפניך והוא כסוד מי יתן והיה לבבם זה וגו', לפי שהרצון הזה הוא הרצון העליון הפשוט אשר בו ספוק כל הצרכים וממנו הכל, ולזה שאל ואמר מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך, שתהיה ימין יי' רוממה גוברת על שמאלו, באופן שתעשה השמאל ימין ותהפך מדת הדין למדת רחמים, ויגולו רחמיך מלמעלה ראש, שיאצל רוח הקדש ותוספת ברכה, וירד השמן הטוב והשפע הקדוש על מדותיך כענין שכתוב כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן דרך הימין והחסד, ואז שיורד על פי מדותיו, וכשהברכה ואצילות רוח הקדש בא על זה הדרך מראש ועד סוף השם הגדול מתיחד בכבודו, וזו היא שאלת השם הנכבד ישמעאל בני ברכני, והוא ע"ה המשיך תפלתו לזה התכלית כי זה הוא החפץ והרצון העליון:

ולפי שבקשת רחמים על ישראל היא גם כן מצרכי גבוה, כי ברחם האב הידוע על הבנים אז האם מזדווגת עם בעלה, לזה המשיך בתפלתו גם זה ואמר ותתנהג עם בניך וכו', ולמדנו עוד לפי דרכנו כי בהתברך השם הגדול והתיחדו בכבודו על ידי התפלה, ימשך מזה שתהפך מדת הדין למדת רחמים לצורך התחתונים, ויברכו גם הם בברכתו, וכענין שכתוב ומברכתך יבורך בית עבדך וגו', הנה כי התפלה על הדרך הזה היא עולה כולה לגבוה והיא הרצויה לפניו:

וחכמי האמת הקדושים היודעים כי התפלה בכוונה לתכלית שיתיחד השם הגדול בכבודו שהוא צורך גבוה, ועל הדרך שבארנו, היו רגילים להתפלל אחר תפלותיהם תפלה יעוררו בה הרצון העליון לתכלית שיתיחד בכבודו, לא לתכלית אחר לפי שתפלה כזו היא היותר נבחרת, לפי שהיא כולה לצורך גבוה והוא התכלית אשר אליו יפנה העובד האמיתי בעבודתו כל ימיו, כי הוא העבודה מאהבה אשר אינה תלויה בדבר, כלומר שהאוהב העובד לזה התכלית הוא האוהב שאינו תולה אהבתו בדבר שיהיה לצרכו כלל, אבל אהבתו בעבודתו כלה לצורך האהוב כי הוא בעבודתו פונה אל מול זה התכלית, והוא שיתברך השם הגדול ויתיחד בכבודו להיות זה רצונו יתברך לא זולת:

אמרו בפרק היה קורא (ברכות ט"ז ע"ב) רבי אלעזר בתר דמסיים צלותיה אמר הכי, יהי רצון מלפניך יי' אלהינו שתשכן בפורינו אהבה ואחוה ושלום ורעות, והכוונה בפורינו גורלינו היא ה"א אחרונה שבשם הגדול, שהיא גורלן של ישראל, אמר דוד אתה תומיך גורלי, ולהורות על יחודה עם מה שלמעלה לה אמר שישכן בה אהבה ואחוה, סוד חסד לאברהם משוך עליה, בסוד וימינו תחבקני, ואחוה הוא הידיד הקורא אותה אחותי רעיתי, ושלום ורעות הוא צדיקו של עולם, ושלום ואמת חד הוא, והוא סוד ונתתי שלום בארץ והוא הייחוד השלם:

והמשיך לזה עוד ואמר ותרבה גבולנו בתלמידים, וגם זה צורך גבוה ללמדם הדעת את יי' כי הם הנותנים כח ואון וחיל לשכינה בגלותה בהבל פיהם. ועל דרך הסוד הנסתר ותרבה גבולנו שהיא הכלה בתלמידים סוד למודי יי', שתתרבה מהם ותתיחד בהם על ידי הצדיק המעמיד העולם, שהם התלמידים המשפיעים בה על ידו ושלום בכל:

והמשיך עוד ואמר ותצליח סופנו אחרית ותקוה שיהיו מעשיו ועבודתו עושים פירות בסוף, והוא שיתברך השם הגדול ויתיחד בכבודו על ידי עבודתו כי זה הוא התכלית המקווה ממנו, ותשים חלקנו בגן עדן וגם זה צורך גבוה התבאר סודו למעלה, ותקננו בחבר טוב ויצר טוב בעולמך, כי שנים אלה הם העוזרים להשלים הכוונה בעבודה זה מבחן וזה מבפנים. ואמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה בספר היכלות בהיכל נוגה (ח"ב ר"נ ע"א) בזה הלשון והכא אית בסטרא דקדושא בסטרא דימינא חבר טוב דעביד טיבו עמיה דברנש בעלמא דין ובעלמא דאתי עד כאן:

ונשכים ונמצא יחול לבבנו ליראה את שמך, שימשך ממחשבות הלב בלילה התוחלת האמיתי, והוא היראה את השם הנכבד והנורא להמשיך אליו מהיראה העליונה הפנימית וליחדו שם, והענין לומר שהמחשבות ביום ובלילה תהיינה מכוונות לזה בלי תערובת הרהורים אחרים, אבל תהיה המחשבה משוטטת תמיד למעלה בייחוד השם הגדול, ויכלול עוד בדבריו אלה כי הוא אמר ותקננו בחבר טוב ויצר טוב בעולמך, והם העוזרים הטובים באלה החיים להמשיך החיים האמיתיים שהיא העבודה לתכלית מה שבארנו. יאמר כי כשנפרד מאלה החיים ונשכים שהוא הרמז אל ההעתק אל החיים הבאים אחר אלה שנמצא יחול לבבנו שם מה שהיינו מיחלים בהיותנו באלה החיים הקצרים בעבודתנו, והוא לתקן הכבוד במעשינו הטובים והיא היראה את השם הנכבד ונמצא שהיה כן כמו שיחלנו ולא יגענו לריק:

אמר ישעיהו הנביא ע"ה ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר, ואני אמרתי לריק יגעתי, לתהו והבל כחי כליתי, אכן משפטי את יי' ופעולתי את אלהי, בפסוק ויאמר לי עבדי אתה רמז לנו כי הטעם שנצטוינו בעבודה והעובדים האמיתיים הם אשר בשם ישראל יכנו מלשון שררה וגדולה, כי בעבודה תהיה המשרה על שכמם ויגדלו על כל הנבראים בעבור שיתפאר השם הגדול בהם בעבורם בגוונים העליונים יכהן פאר, וילבש בגדי ישע, ואם הבנים מעטרת למלך שהשלום שלו, עטרת תפארת ואצילות רוח הקדש מהמקור והכל בהתעוררות ישראל למטה במעשיהם הטובים:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ס"ב ע"א) ישראל אשר בך אתפאר ודאי, מאי משמע משמע דבגיני ישראל לתתא קב"ה מתפאר לעילא עד כאן. וכוונתם בזה לתכלית

שיתברך השם הגדול ושיתיחד בכבודו להיות זה רצונו, וכל עוד בחיים חיתם חיים החיים האמיתיים האלה, ועם כל זה הם מסופקים בעצמם כי אולי לא יצאו בכל טרחם ידי חובתם ולא עלה להם עמלם לכלום, והוא אמרו ואני אמרתי לריק יגעתי וגו' וכשנעתקים מאלה החיים הקצרים אל החיים הארוכים מראים ומודיעים להם שעמלם עשה פירות, שהוא תקון הכבוד שתקנו בהיותם בחיים האלה ושעם האלהים לצרכו עשו היום, ואיך ישיגו זה וידעוהו הקב"ה מראה להם מתן שכרן בשעת סלוקן מן העולם, וממנו יודעים כי תקון הכבוד שתקנו בעולם הזה מאהבה, ועל הדרך שבארנו עשה להם את כל הכבוד ההוא, והוא אמרו אכן משפטי את יי', והוא רמז על מתן שכרם ומי גרם להם זה חזר ואמר ופעולתי את אלהי, כלומר פעולתי שהיתה בעולם הזה את אלהי כלומר לצרכו גרמו לי, והנה הם משכימים ומוצאים יחול לבבם:

ובבראשית רבה פרשת ס"א אמרו בזה הלשון בשעת סלוקן של צדיקים הקב"ה מראה להם מתן שכרם, כד דמך רבי אבהו אחזי ליה תלת עשר נהרי אפרסמון, אמר להון אלין דמן, אמרו ליה דידך, אמר אלין דאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי וגו':

והנה רבי אבהו היה חכם גדול וחסיד בעל מעשים טובים ובמעשיו הטובים, ובחכמתו היה מוריד ומאציל שלש עשרה נהרות מושכין השמן הטוב הנכללים באויר הקדמון הזך על הכתרים אשר תחתיו, ועל ידו היה השם הגדול מתברך ומתיחד בכבודו, ולזה הראו לו שמתן שכרו היו שלש עשרה נהרות של אפרסמון בגן עדן דוגמתם להתענג בהם, והשכים ומצא יחול לבבו במה שהיה מתעסק ליראה את השם הנכבד ליחדו במה שלמעלה אשר זה תכלית העבודה והכוונה ביצירה:

ואמר עוד ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה, קורת נפשנו לשון נחת רוח, כלומר מה שתנוח ותסכים בו נפשנו ורוחנו מההרהורים והמחשבות העולות על הרוח תבא לפניך בענין שימשך ממנו הטוב בעיניך שהוא ייחוד השם הגדול בכבודו, כלומר שלא יעלה במחשבתנו שום קצוץ ופרוד חלילה, אבל המחשבה עם המעשה יהיו מכוונים תמיד ופונים אל הייחוד השלם:

פרק ח

התפלה ההגונה היותר נבחרת ורצויה היא כלומר לצרכו ולא שיתערב בה דבר שיהיה העולה כולה לגבוה, כמו שאמרנו צורך הדיוט כלל, אמרו בפרק היה קורא, (ברכות ט"ז ע"ב) ר' יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך יי' אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעותינו, והכוונה בזה להעיר הרצון והרחמים על הכבוד שהוא עמנו בגלות, וכביכול שמגיע לו בושת ורעה מבשתם ורעתם של בניו, בסוד מה שאמרו במדרש רות

הנעלם, (ז"ח פ"ח ע"א) ויחרד האיש וילפת אמאי בגין דהא והנה אשה שוכבת מרגלותיו שכיבת לארעא מהדקא בין רגלין, דא כנסת ישראל, כדין בההיא שעתא איהי אתערת לגביה, והוא שאיל לה ויאמר מי את, מי את בגלותא, מי את בשעתא דא, ותאמר אנכי רות אמתך מרוות בצערין מרוות מכאובין על בני בגלותא, על פלטרין קדישין דאתתרכנא מיניהו, ולא די דאתתרכנא מהיכלי אלא דמגדפין ומקללין בכל יומא עליהו, ולית לי פומא בגלותא לאתבא לון עד כאן. וזה סוד בכל צרתם לו צר:

ואמרו בברכות פרק ראשון אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין, לרמוז שצריך הכבוד עזר וההתעוררות שיעוררו הרצון והרחמים עליו שיצא מגלות האומות, ואז בשובו בסוד ושב יי אלהיך נשוב עמו, והיה לו ע"ה לומר לפי זה בבשתך ברעותיך, אבל הוא כטעם ואל אראה ברעתי שאמר אדון הנביאים ע"ה, ואמרו ז"ל שהוא תקון סופרים, ובמכילתא בפסוק תהרוס קמיך, ואל אראה ברעתי כנה הכתוב. ודרכם של חסידים ואנשי מעשה להניח צרכיהם וצערם ולבקש ולהתפלל על צרכי גבוה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ק"ב ע"א) אמרו בזה הלשון קב"ה אמר אלי קורא משעיר קלא שמענא בין גלוותא דשעיר אינון דדחקי ביניהו אינון דשכבין לעפרא, ומאי אמרי שומר מה מלילה, שומר מה מלילי אינון תבעין לי על מטרוניתא מה עבדית מן מטרוניתא דילי, כדין קב"ה כניש לפמליא דיליה ואמר חמו בני רחמאי דאינון דחקין בגלותא ושבקין צערא דילהון ותבעין לי על מטרוניתא, ואמרי שומר אנת דאתקרית שומר, אן הוא שמירה דביתך, מה מלילה מה עבדת מלילה הכי נטרת לה, מה מליל דהא לזמנין אתקרי לילה לזמנין אתקרי ליל הה"ד ליל שמורים הוא, וכתיב הוא הלילה הזה עד כאן. והנה הקב"ה משבחם על זה לפי שמניחים צערם ומעוררים הרחמים על צער הכבוד, לפי שיודעים שזה רצון גבוה לפיכך היה החסיד הזה מבקש רחמים מלפני הרצון העליון שיציץ ויביט בזה וימהר יחישה מעשהו:

ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך ותתעטף בחסידותך, זה סוד הייחוד השם מלמטה למעלה, והיה מתחיל מהרחמים סוד תפארת ישראל ומשם אל העוז סוד פחד יצחק זרוע עוזו, ומשם אל החסד, ותתאזר בחנינותך, והיא מדות החנינה למעלה בסוד וחנותי את אשר אחון נותן מתנת חנם שאין שם מצרים, ותבא לפניך מדת טובך, היא מדת טובו בסוד אני אעביר כל טובי, וענותנותך, היא מדת הענוה, והכוונה ליחד הסוף שהיא מדת הטוב בראש שהיא מדת הענוה והכוונה בכל זה שיתיחד השם הגדול בבנינו ובאותיוו עד אין סוף, וזה הייחוד לצרכו לא לתכלית אחר, ולזה היה מבקש שיתיחד השם הגדול בכבודו בלשון צווי, באמרו ותתלבש, ותתכסה, ותתעטף וכו', כלומר שיתיחד בכבודו

מעצמו ומאליו אף אם אין די בתחתונים לגרום זה, בסוד שתקנו בתחנות דלות מעשים בשורך קרב צדק מאליך:

וכזו היתה תפלת רב ספרא באמרם שם, רב ספרא בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך יי' אלהינו שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה, כי היה מעורר הרצון שישפיע רחמיו ואורו הגדול במדת טובו ויתיחד בכבודו מאליו כי אין די בתחתונים לגרום זה בעבודתם, ואמר שתשים שלום בפמליא של מעלה, והוא כטעם ונתתי שלום בארץ שישים מדת השלום שהוא צדיק חי העולמים מחובר בארץ סוד מלכות בית דוד:

ובספרי ר' חנניה סגן הכהנים אומר וישם לך שלום בביתך, ר' נתן אומר זה שלום מלכות בית דוד שנאמר למרבה המשרה ולשלום אין קץ, ר' יונתן אומר זה שלום של תורה שנאמר יי' עוז לעמו יתן וגו', וזה הוא הייחוד השלם, וזהו סוד ששנינו הוי מתפלל בשלומה של מלכות, והיא מלכות שמים שתתיחד בשלום ואמת, כי לזה יתכוונו החסידים בתפלותיהם ועליו יבקשו בתחנותיהם כי זה כל חפץ וכל ישע:

ואמרו בפמליא של מטה רמז על הדברים החיצונים אשר באו מתמצית ה"א ראשונה, שמרי היין הטוב וסיג הכסף, והם חלק האומות אשר מהם הקטטות והמלחמות והקטרוגים, והנה באמת השלום והאמת בפמליא של מעלה סוד ארץ החיים ימשך גם ממנו שלום בפמליא של מטה ולא יקטרגו על ישראל ולא ילשינו הבן לאביו, וזה סוד עושי צדקה בכל עת אפילו בעת רעה, כי כשתעורר הצדקה והשלום למעלה תתעורר גם למטה, ושלום בכל:

ובין התלמידים העוסקים בתורתך, כי כשיש שלום ביניהם למטה בעסקם בתורה, ואין כוונתם במחלוקתם במשא ובמתן כי אם להוציא האמת לאמתו לברר וללבן ההלכה ולא לקנטר כאמרם את והב כסופה, גם למעלה מתעורר השלום:

בין עוסקים לשמה, העוסק בתורה לשמה הוא לשם שיתיחד השם בכבודו כמו שיתבאר עוד בס"ד. בין עוסקים שלא לשמה כי אם לתכלית אחר זולת הייחוד, התפלל עליהם שישים שלום ביניהם כדי שימשך ממנו השלום למעלה, ונמצא השלום ביניהם לתכלית זה שהוא צורך גבוה. וחזר והתפלל על אותם שאינן עוסקים לשמה, שיהיו עוסקים לשמה כדי שימשך ממנו התכלית האמיתי שהוא ייחוד השם הגדול בכבודו. הנה כי אלה החסידים היתה תפלתם לזה התכלית לא זולת ודבריהם בה בלשונם רומזים מה שיורה עליו כל מה שבארנו, והם ע"ה היו אומרים כך אחר תפלותיהם הכוללות כל

הצרכים והם צרכי הדיוט בלבד כפי נגליהם, ולפיכך היו מתפללים אחר כך תפלה שהיא כולה צורך גבוה שזה הוא התכלית המבוקש מהחסידים:

פרק ט

התפלה צריך לדעת ענינה וסדורה הנכון והרצון בסדור ההוא, ואין ספק שהסדור בענינה היה בחכמה נפלאה ובהשגחה, כי המסדרים היו אנשי כנסת הגדולה כמו שאמרו בפרק אין עומדין, אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות, וידוע שאנשי כנסת הגדולה היו בהם חגי זכריה ומלאכי נביאים והשאר היו חכמים גדולים, ואמרו בפרק הקורא את המגלה מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים תקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר, והכנסיה הקדושה ההיא תקנו התפלות והברכות ברוח הקדש בסדר נפלא מאד, כדי שיגיע התכלית הנדרש מהם והוא הפקת צרכי האדם, והוא שידע הכוונה בסדר ההוא, וראוי לנו לעבוד בו להועיל ולהאיר בו עיני העובדים האמיתיים, כי זה ממה שאנו בררנו וגם הוא צריך ומוכרח לשלמות עבודת הקודש:

אמרו בפרק אין עומדין אמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות אלא באמצעיות, דאמר רבי חנינא ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו, אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו:

וסוד הענין כי הבא לשאול צרכיו מאדון יחיד יצטרך קודם כל דבריו ליחד שמו בו כי זה הוא הדרך הנכון להפיק צרכיו, וזולת זה לא יגיע אל כוונתו כלל, כי בכל התפלות והבקשות צריך המתפלל ליחד במחשבתו את השם הגדול בבנינו ובאותיותיו עד אין סוף. אמרו במדרש שוחר טוב כי בי חשק, אמר רבי יהושע בן לוי בשם רבי פנחס בן יאיר, מפני מה מתפללין ישראל בעולם הזה ואינן נענין על ידי שאינן יודעים להתפלל בשם המפורש, ר"ל בסוד בנין פנימיות אותיות השם, כך היא קבלת החכם רבי טודרוס הלוי ז"ל במאמרם זה בשער הרזים שלו. ואחר שהשלים הכוונה בזה כראוי והכין הדרך אז הוא עת רצון לשאול צרכיו, שהרי בייחוד ההוא תקן כלי להניח ברכה אל ביתו להפיק רצונו, והיא הידיעה להתפלל בשם המפורש, ומי שלא ידע דרך זה הייחוד והתקון אי איפשר שיענה כי אין מקום לזה ולא כלי, בזולת ידיעת ייחוד השם באותיוו ובבנינו:

והנה שלשה ברכות ראשונות נתקנו על הדרך ההוא להורות על הייחוד הזה שאמרנו, שהם מיחדים בכוונה הראויה ימין ושמאל באמצע, והנה הברכה ראשונה שהיא אבות כוללת כל אותיות השם הגדול הכוללות כל המעלות, וכמו שכתבנו בספר תולעת יעקב, וחותמין בה מגן אברהם לכלול הכל בימין עליון, ואחר כך מיחדים השמאל בימין

בסוד אתה גבור, ואחר כך מיחדים הכל באמצע בסוד אתה קדוש, וצריך המיחד לקבוע כוונתו שם והוא שיכלול במחשבתו וייחד כל שאר המעלות במעלה ההיא, ואז תהיה כוונתו בייחוד ההוא לכלול הכל באין סוף אדון יחיד המשפיע טובו במדותיו שהם סוד שמו הגדול, והוא הנשמה לכל הנשמות, והייחוד השלם להביא ולכלול הנשמה הקדושה ממדרגה למדרגה עד סוף כל המדרגות כדי שתהיה נמצאת בכלם, מתפשטת בכלם, כוללת את כלם, לדעת ולהורות שהוא הכל והוא לבדו ואין זולתו, והייחוד הזה הוא השבח שמסדר העבד לפני רבו בשלשה ראשונות, ולפיכך אין בהם שאלת צרכים להדיוט כלל, כי כלן לגבוה עולות, והמיחד הייחוד הזה על זה הדרך אז ביחדו הייחוד ההוא יפיק שאלתו, ולפיכך תקנו האמצעיות שבהם שאלת הצרכים אחר שלשה ראשונות שהם סוד הייחוד והשבח:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג נ' ע"א) אמרו בזה הלשון מאן דיתבע בעותיה למלכא בעי ליחדא שמא קדישא ברעותיה, ולקשרא כלא בחד ובההוא קשורא אשתכח בעותיה עד כאן. ולהעיר על זה הסוד תקנו בתחנות הורנו בזעקנו לך צו ישועתנו במפגיע:

ואמרו עוד בפרק אין עומדין דרש רבי שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל מנלן ממשה, דכתיב ואתחנן אל יי וגומר, וכתיב אדני יהוה אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה וגו', וכתיב בתריה אעברה נא ואראה וגו':

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (דברים ר"ס ע"ב) אמרו בזה הלשון מאן דקאים בצלותא בעי לסדרא שבחא דמאריה בקדמיתא, ולבתר יבעי בעותיה, דהא משה הכי קאמר בקדמיתא אתה החלות וגו' ולבתר אעברה נא ואראה וגו', רבי יהודה אמר, מאי טעמא הכא בקדמיתא אדני ולבתר יהו"ה וקרינן אלהים, אלא סדורא הכי הוא מתתא לעילא ולאכללא מדת יום בלילה, ומדת לילה ביום ולזווגא כלא כחדא כדקא יאות, עד כאן. והכל לכוונה אחת עולה והיא מה שביארנו, כי סדור שבחו של הקב"ה הוא ליחד את השם הגדול בכבודו, ולכלול את הכל באין סוף קודם שאלת צרכיו, ובייחוד ההוא נותן מקום ומכין כלי להפיק צרכיו, כי בזה הוא עושה חיל בעליונים ועוזרם לפעול פעולתם, והם עושים רצונו, והביאו ראיה ממשה רבינו ע"ה שצריך העובד לסדר שבחו של הקב"ה ואחר כך ישאל צרכיו:

והנה אדון הנביאים ע"ה לקח לו בתפלתו הדרך הזה, והוא כי התחיל ממטה למעלה וייחד מדת לילה ביום, ולפיכך הזכיר בתפלתו אדני יהוה כי יחד הכל ממטה למעלה עד ההתחלה, כי כן הסדר וכמו שכתבנו בספר תולעת יעקב, ואחר שיחד הסוף בראש והכין הדרך חזר להמשיך רוח הקדש ואור ושפע מהראש אל הסוף, והוא יחוד יום בלילה,

ולכלול הנשמה הקדושה ולהביאה וליחדה ממדרגה למדרגה עד סוף כל המדרגות, והוא אמרו את גדלך ואת ידך החזקה והוא הסדר מלמעלה למטה, הגדולה והגבורה כנגד אבות וגבורות, אשר מי אל בשמים ובארץ תרגום אנקלוס ע"ה דאת הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט בארעא מלרע:

והכוונה על שהוא אחד בכל, בשמים, שהוא תפארת ישראל כנגד קדושת השם והקדישו את קדוש יעקב, ובארץ, היא ארץ החיים סוד ה"א אחרונה, והנה הוא אחד בשמים ובארץ העליונים ובזה הוא שליט ועושה כרצונו בשמים ובארץ התחתונים, ואחר שסדר שבחו של הקב"ה שהוא הייחוד השלם וכענין שבארנו, שאל צרכיו והתפלל ואמר אעברה נא ואראה וגו', יתבאר מזה אם כן שהבא לשאול שאלה שצריך לתקן כלי ולהכין דרך בו ימצא שאלתו, והוא סדור שבחו של הקב"ה בתחלה שהוא הייחוד ועל הדרך שבארנו. ויתבאר עוד ממה שכתבנו היות סדר התפלות ברוח הקדש ועניינם מתוקן בחכמה עליונה, והוא מה שרצינו לבארו בזה הפרק:

פרק י

הברכות האמצעיות שבהם שאלת כל הצרכים גם בהם רמז אל הייחוד אשר הוא צורך גבוה, והכוונה בהם על הדרך אשר אבאר. כבר כתבנו כי ברכה שלישית שהיא אתה קדוש כנגד קדוש יעקב שהוא חותם אמת, וכתבנו בספר תולעת יעקב כי שם כוונת תשלום ברכות אמצעיות, והסוד בזה קרוב יי' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת:

ואמרו בירושלמי דברכות פרק הרואה, ראה כמה הוא גבוה מעולמו, ואדם נכנס לבית הכנסת ועומד אחורי העמוד ומתפלל בלחישה והקב"ה מאזין את תפלתו, שנאמר וחנה היא מדברת על לבה וגומר, הה"ד כיי' אלהינו בכל קראנו אליו, והעמוד הוא וי"ו שבשם הגדול ששם כוונת הברכות האמצעיות:

והיתה הברכה הראשונה אתה חונן לאדם דעת, לרמוז אל הדעת, ונתקנה בראש שאלת צרכים להורות כי הוא העיקר אשר ממנו יסתעפו כל שאר הצרכים, כי הוא הקנין אשר אין בו חסרון כל:

והכוונה בשאלה זו כי השואל מרוב חפצו ורצונו לדעת את בראו ולהתבונן בדברים העליונים שהייחוד תלוי בהם, מבקש מלפניו שיחון אותו דעה ובינה והשכל, שהוא הפתח ליחד את השם הגדול בכבודו שזה הוא תכלית העבודה, ומורה בזה תכלית אהבתו ודבקותו בו, ושאין רצונו לפרוש ממנו כי אם לדעת אותו, והדעת האמיתי הוא הייחוד:

אמר הנביא ירמיהו ע"ה כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי, כי אני יי' עשה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי נאם יי'. אמר כי ההלול האמיתי לאדם הוא מצד הייחוד, והוא אמרו השכל וידע אותי, כלומר שעל ידי שכל טוב שהוא יסוד חי העולמים מקרב אותי סוד את יי', אל הדעת, והוא יחוד הכלה עם דודה, כי אני יי' עשה חסד משפט וצדקה, ייחוד השלשה אבות, בארץ, ארץ החיים. והרי המרכבה שלמה בהתחבר השלש רגלים עם דוד שהוא רגל רביעי, והוא סוד עשה, שהוא הייחוד בסוד מעשה מרכבה, כי באלה הארבעה שהם סוד מרכבת הרוכב בשמי שמי קדם חפצתי להיות ייחודי נכר ונודע בהם, וייחודם הוא הרצון והחפץ העליון, הנה כי הדעת האמיתי הוא הייחוד, ולזה נתקנה ברכת הדעת בראש כל הברכות והשאלות:

ברכה שניה ברכת התשובה השיבנו, ונתקנה ברכה זו אחר ברכת הדעת שהוא הייחוד, והטעם לפי שמטבע האדם לחטא, והחטא סבת קצוץ הנטיעות היפות והפרוד בייחוד הקדוש, ולזה אנו שואלים שיורנו דרך התשובה, ושישיבנו לתורתו שהוא הדרך לדעת להשיב אם על הבנים כבתחלה, שהוא בחטאו גרם שתסתלק ותלקח האם העליונה מעל בניה, ובזה גלה ערותן, ובתשובה השלמה תשוב האם למקומה בסוד ישוב ירחמנו:

ברכה שלישית ברכת הסליחה סלח לנו אבינו, והטעם לפי שסליחת העון הוא צורך הכבוד כי העון והפשע גורם השלוה ובפשעכם שולחה אמכם, ולפיכך אנו שואלים הסליחה כדי שתשוב, ולפי שהסליחה והכפרה צורך השם הנכבד אמר דוד המלך ע"ה למען שמך יי' וסלחת לעוני, וכתיב עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך, והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך:

ברכה רביעית ברכת הגאולה, וגאלנו גאולה שלמה למען שמך, והסוד בזה כי השכינה סוד השם הנכבד עמנו בגלות ואנו מתפללין שיגאלנו כדי שיגאל את עצמו, והוא אמרנו למען שמך שתצא השכינה מגלותה:

ואמרו במדרש שוחר טוב ולכה לישועתה לנו, אמר ר' חלקיה בשם רבי אבהו ולכה מלא כתיב שכל הישועה שלך היא:

ואמרו עוד שם וארא‌הו בישועתי, זה אחד מן המקראות הקשים שישועתן של ישראל היא ישועתו של הקב"ה, ובואלה שמות רבה החדש הזה לכם, רבי מאיר אומר לי ולכם היא הגאולה, כביכול אני נפדתי עמכם שנאמר אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו. ובספרי פסוק ויהי בנסוע, ר' עקיבא אומר אלמלא מקרא כתוב אי איפשר לאמרו כביכול אמרו ישראל לפני המקום עצמך פדית:

ברכה חמישית ברכת הרפואה, וגם היא לצורך גבוה, בהיות האדם בריא למטה כביכול הבריאות נוגע לדמות העליון, ובפרק הקורא את המגלה ומה ראו לומר רפואה בשמינית, אמר ר' אחא מתוך שנתנה מילה בשמינית שצריכה רפואה לפיכך קבעוה בשמינית, הרי שהמילה צריכה רפואה, ובפרק נגמר הדין אמר ר' מאיר בשעה שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי. ובמדרש חזית רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי, תאומתי, מה התאומים הללו אם חושש אחד מהם בראשו חבירו מרגיש, כך כביכול אמר הקב"ה עמו אנכי בצרה:

והסוד הנעלם בברכת הרפואה שהרי הלבנה פגומה כי הטיל הנחש זוהמתו בחוה וטמא המקדש, ועתיד הקב"ה לרפאת המכה ההיא ולמלא פגימתה וחסרונה, והגורם הפגם והחסרון יעבירנו מן העולם, ואז יהיה אור הלבנה כאור החמה בסוד והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים. והסוד כי יתיחד השם בכבודו, והכנפים מבחוץ כעבדים משמשים את מלכם, ואור שבעת הימים העליונים יתאצל על החמה, ואז יתמלא פגם הלבנה והאם העליונה תגלה בשעריה עליהם ואז יהיה יי אחד ושמו אחד:

ובאר סבת זה ואמר ביום חבש יי' את שבר עמו ומחץ מכתו, היא מכת הנחש הגורם פגימת הלבנה וטומאת המקדש, וזה סבת החרבן והגלות, ולסוד זה אנו מתפללין בברכה זו על הרפואה ההיא, וזה רפאנו יי' ונרפא הושיענו ונושעה, כי הרפואה היא סבת הישועה כמו שהמכה סבת. החרבן והגלות, וזו היא הכוונה הראשונה בברכת הרפואה, ואנו שואלין אחר כך על רפואת שאר חלאים ומכות ההווים כמנהגו של עולם, וזה אמרנו והעלה רפואה שלמה וכו':

ברכה ששית ברכת השנים, וצריך לכוין שיתברך השם הנכבד למעלה כדי שתתפשט הברכה למטה ויתברכו השנים כי בהמצא הברכה למעלה תמצא גם למטה, ואנו אומרים ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה, והיא האדמה העליונה שיצאה מהאדם העליון, ואחר כך ורוה פני תבל ארצו הנקראת תבל, ושבע את העולם כולו מטובך ומלא ידינו מברכותיך, שיתברך העולם והוא עולם השמטה מטובו, ואין טוב אלא צדיק שנאמר אמרו צדיק כי טוב, ובהתברך העולם ההוא מהטוב אז תתפשט הברכה למטה ויתברכו השנים והתבואה והפירות, ומלא ידינו וכו' היא היד כהה, שמרה וכו' מכל דבר רע וכו', מהדברים החצונים שהם מיני משחית ומיני פורענות שלא יטמאו שנה זו שהיא מקדש יי', ועשה לה תקוה בסוד וקו ינטה על ירושלם, קו האמצעי ואחרית שלום צדיקו של עולם מתיחדים בה, וברכה בגשמי רצון ברכה ונדבה, והכוונה שימשך השפע מלמעלה

ראש עד הכח המנהיג העולם כדי שתתפשט הברכה משם אל התחתונים, והמעורר הברכה מלמטה סבה שתתעורר ותמצא למעלה, והכוונה השלמה לכוין לזה והוא שיתברך השם הנכבד למעלה, כי עם שהמתפלל צריך כל זה לקיום הגוף כי לא יוכל לעמוד ולעבוד אם לא יהיה בריא, ואם לא יהיו לו מזונות ושאר צרכי הגוף, עם כל זה תהיה הכוונה לצורך הכבוד, וכאלו יורה בעצמו שאם הוא שואל צרכי הגוף הוא לסבה שתמצא הברכה למעלה, ולזה הוא שואל כי בשאלתו למטה יתברך הכבוד למעלה, ולתכלית זה הוא מבקש צרכיו לא להנאת עצמו ולצרכו כי אם במקרה, כי בשאלת צרכי הגוף למטה סבה שיתעוררו וימצאו צרכי מעלה, כי אי איפשר שימצאו למעלה אם לא יעוררו הצרכים למטה, ולזה הוא שואלם כדי שימצאו למעלה:

ובענין שאלת המזונות אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ס"ב ע"א) בזה הלשון הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וגו', ר' יוסי פתח פותח את ידיך וגו', מה כתיב לעיל עיני כל אליך ישברו וגו', כל אנון בני עלמא מצפאן וזקפן עינין לקב"ה בגיני כך כל אינון בני מהימנותא בעאן בכל יומא ויומא לשאלא מזוניהו לקב"ה ולצלאה צלותהון עליה, מאי טעמא בגין דכל מאן דמצלי צלותיה לגבי קב"ה על מזוניה גרים דיתברך כל יומא על ידוי דההוא דכלא ביה, וטעמא דמלה ברוך יי' יום יום, ואע"ג דאשתכח עמיה בעי לשאלה קמי קב"ה ולצלאה צלותיה על מזוניה כל יומא, בגין דאשתכח ברכאן כל יומא ויומא לעילא, ועל דא לא ליבעי ליה לאיניש לבשלא מזונא מן יומא ליומא אחרא, ולא ליערב יומא ביומא אחרא הה"ד ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו דיקא בר מערב שבת כמא דאוקימנא, וכדין קב"ה אשתכח מלא ברכאן בכל יומא ויומא, כדין כתיב פותח את ידיך וגו', מאי רצון ההוא רצון דאשתכח מעתיקא קדישא ונפק מיניה רצון לאשתכחא מזונא לכלא, ומאן דשאיל מזוניה בכל יומא ויומא ההוא איקרי ברא דמהימנותא, ברא מהימנא, ברא דעליה משתכחן ברכאן לעילא עד כאן:

הנה בארו כי שאלת המזונות בכל יום למטה סבה שיתברך הכבוד למעלה. והעובד האמיתי צריך לשאלם לזאת הכוונה ולזה התכלית לא לצורך עצמו כי אינו צריך, אבל בהמצא הברכה למעלה על ידו יהיה הוא בכלל הברכה ושם תמצא שאלתו עם שלא יכוין לעצמו וכבר התבאר זה:

ברכה שביעית ברכת קבוץ גליות, ויש לספק שהרי שאלנו על הגאולה בברכה רביעית ולמה שנאוה כאן, ורש"י ז"ל התיר זה הספק בפרק הקורא את המגלה, במה שכתב שם והוא אמרו אתחלתא דגאולה היא, ואף על גב דהאי גאולה לאו גאולה דגלות היא אלא שיגאלנו מן הצרות הבאות עלינו תמיד, דהא ברכת קבוץ, ובנין ירושלם, וצמח דוד יש

לכל אחת ואחת ברכה לעצמה לבד מגאולה זו, אפילו הכי כיון דשם גאולה עלה קבעוה בשביעית עד כאן:

ומלשון התלמוד נראה שעל גאולת הגלות נתקנה. וגם נוסח הברכה מוכיח כן, על כן יש לדעת כי נתקנו שתי ברכות אלו על שני גליות, האחד גלות הגוף, והשני גלות הנשמה, ובתחלה שאלנו גאולת הגוף כי כן יגאל בראשונה, ואחר כך שאלנו על גאולת הנשמה, ולפיכך נתאחרה, כי גאולת הנשמות היא לאחר גאולת הגופים, כי גלותן היה בתחלה וגלות הגופים באחרונה והם נגאלין קודם, כך קבלו בעלי העבודה והוא סוד מסתרי התורה. וגאולת הנשמות שנדחו צורך גבוה, וכמו שאמרו במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה, ומאי טעמא כי בשעה שאנו נזכה בעולם הזה לעולם הבא הוא גדול, ולפי שהוצרכו לשאול בברכה זו על גאולת הנשמות כללו בה גם גאולת הגופים, והוא אמרם וקבצנו יחד. ויען כי אין גלות אחר אלו הגאולות אמרו תקע בשופר גדול לחרותנו, כי הוא השופר המוציא עבדים לחרות יובל היא שנת החמשים שנה, וגם יש רמז באמרם וקבצנו יחד על גאולת השכינה ואם כן הרי זה צורך גבוה גם כן:

ברכה שמינית ברכת המשפט, שיהיו שופטינו ממנו שישיבם כבראשונה וישפטונו על פי התורה, ולא יהיו אויבי יי' פלילים, וזו רעה חולה תחת עבד כי ימלוך והשפחה יורשת גברתה, ומלוך עלינו אתה יי' לבדך, ובזמן הגלות כאלו אנו תחת רשות אחר וכמו שכתוב בעלונו אדונים זולתך, ואנו שואלים שתגלה ותראה מלכות שמים עלינו ולא יהיה נעלם דרך שעבוד, והיא שאלה על חזרת מלכות בית דוד למקומה והוא צורך גבוה, והוא שכתוב אחר ישובו בני ישראל ובקשו את יי' אלהיהם, והוא אחד משלשה דברים שמאסו בהם ואין נגאלין עד שיבקשום:

ובפרק הקורא את המגלה אמרו וכיון שנתקבצו גליות נעשה דין ברשעים, לרמוז שאין כל הגופים זוכים לגאולה ואין כל הנשמות זוכות לחרות, והם הרשעים שידונו לדורי דורות ויעשה בהם משפט על שכפרו בישועת יי' ובתחיית המתים וידונו מדה כנגד מדה:

ברכה תשיעית ברכת המלשינים, והיא שאלה על הסיגים היוצאים מן הכסף שיאבדו, שהם המעיקים והמעכבים חזרת המלכות למקומה, כי כשיתקיים כי רותה בשמים חרבי, לבער הסיג העליון גם התחתון יבוער, והיא עקירת מלשינים למעלה ולמטה:

בנו חיים גבאי:

וסימן לדבר וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, והוא בטור א"ח בסימן קי"ח:

ברכה עשירית ברכת הצדיקים כי כשיכלו הרשעים ויבוערו מתרוממת קרן הצדיקים, סוד קרן דוד וצדיק חי העולמים ביחוד אחד, כי המפרידים אלופו של עולם ספו תמו,

זו היא הכוונה בשאלתנו עקירת המלשינים והרשעים לפי שהם סבת החרבן והגלות למעלה ולמטה:

ברכה י"א ברכת בנין ירושלים משכן הכבוד העליון כי שם בית מועד לצדיק וצדק כי בבנין שלמטה יבנה גם למעלה ובשכון השכינה למטה תשכון גם שכינה עליונה למעלה כי זה תלוי בזה, וזה רמז ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים שהוא בקשת בנין בית המקדש שהוא הדבר השני שמאסו בו, ובפרק הקורא את המגלה והיכן מתרוממת קרנן בירושלם שנאמר שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך, הנה כי קרנן של צדיקים סוד קרן דוד מתרוממת בירושלם ולתכלית זה אנו שואלים שאלה זו:

ברכה י"ב ברכת הישועה והיא צמיחת המלכות והרמז קרן דוד למעלה ראש מקום הישועה ואז יצמיח קרן ישועה למטה וזה רמז על אמרו ואת דוד מלכם והוא הדבר השלישי שמאסו בו, ושאלתנו כי לישועתך קוינו להורות על ישועת מעלה כי היא עיקר אצלנו ואנו מניחים צרכינו ושואלים צרכי גבוה, ואנו שואלים ישועה של מטה כי בה כביכול הוא נושע למעלה כי ישועתו תלויה בישועתינו:

ואמרו במדרש תנחומא א"ר ברכיה הכהן בא וראה מה כתיב גילי מאד בת ציון וגו' הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע, ומושיע אין כתיב כאן אלא נושע, וכן הוא אומר אמרו לבת ציון הנה מושיעך בא אין כתיב כאן אלא ישעך כביכול הוא נושע, אמר ר' מאיר ויושע ה' ביום ההוא את ישראל ויושע כתיב כביכול בישראל הוא נגאל וכל זמן שישראל נגאלין כאלו הוא נגאל עד כאן:

ואמרו עוד שם וכתיב ושם דרך אראנו בישע אלהים בישע ישראל אינו אומר אלא בישע אלהים, ובפרק הקורא את המגלה וכיון שנבנת ירושלם בא דוד שנאמר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' וגו' רמזו מה שבארנו:

ברכה י"ג ברכת התפלה וצריך המתפלל הירא את דבר ה' לכוין בברכה זו שישמע קולו והוא קול גבוה כלומר כל מה ששאלנו בכל הברכות האמצעיות בצרכי גבוה וכמו שהתבאר כי בשאלנו צרכינו שאי אפשר לנו לעמוד זולתם כוננו בהם בעצם לצרכי גבוה ובברכה זו אנו שואלין שישמע קולנו במה ששאלנו ולזאת הכוונה היתה שאלת אדון הנביאים באמרו אעברה נא ואראה לא לצרכו כי אם לצורך גבוה, והוא אמרם ז"ל (פרק קמא דסוטה) מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לארץ ישראל וכי לאכול מפירותיה או לשבוע מטובה, אלא כך אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימות אלא בארץ ישראל אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כלם על ידי והתפלה על הכוונה הזאת ובענין שבארנו היא העולה למעלה ומתקבלת ברצון:

ואמרו בברכות פרק ראשון מאי כרום זלות לבני אדם דברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהם, ופירש רש"י ז"ל דברים העומדים ברומו של עולם כגון תפלה שעולה למרום עד כאן, כלומר כשהכוונה בה על הדרך שבארנו עולה ומתעטרת בראש צדיק והוא אמרם העומדים ברומו של עולם:

ובזה נשלמה הכוונה בברכות אמצעיות:

פרק יא

שלשה ברכות אחרונות שהם עבודה והודאה ושים שלום, וכבר כתבנו כי שלשה ראשונות כנגד האבות, ובשלישי תשלום השאלות ואחר ששאל שאלותיו וצרכיו ועל הכוונה שבארנו ימשיך הכוונה למטה, והוא כי ברכה ראשונה שבאחרונות שהיא רצה כנגד נצ"ח, ושניה כנגד הו"ד, ושלישית כנגד שלום המכריע, נמצאו שלשה אחרונות מכוונות כנגד שלשה ראשונות, אלו כנגד האבות, ואלו כנגד הבנים שהם ענפיהם:

אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה בסוף ההיכלות (ח"ב רס"א ע"ב) בזה הלשון, בתר דסיים שאלתין וגופא שלים בכל סטרין בחדווא דלבא ואיהו שאיל וסיים שאלתין יהדר לאמשכא ברכאן לתתא עד כאן, והיתה ברכת העבודה כנגד נצ"ח לפי שעבודת הקרבנות מושכת כח וחיל ורוח הקדש משם עד בית המלכות, ונצ"ח היא סוד המעמדות שהיו עומדים על הקרבן והם קיום הגוף:

ואמרו בתעניות פרק בשלשה פרקים בשנה, אמר ר' יעקב בר אחא אמר ר' אסי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, והסוד כי המעמדות סמוכי הגוף סוד השמים ומשפיעים כח ונצח בארץ ונמצאו מיחדים בייחוד אחד השמים בארץ כי הם מקבלים משל מעלה ומשפיעים בשל מטה והוא קיום שמים וארץ, והם שאמרו עליהם בפרק אין דורשין שחקים שבו ריחים עומדות וטוחנות מן לצדיקים לעתיד לבא:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג כ"ו ע"א) ושחקים יזלו צדק, מאן שחקים דכד שמים נטיל ליה ממעל מההוא אתר עילאה דשארי עלוי כדין ושחקים יזלו צדק, מאן שחקים אתר דטחנין מן לצדיקים ומאן נינהו נצ"ח והו"ד דודאי אינון טחנין מנא למאן להההוא אתר דאיקרי צדיק דהא אינון טחנין ליה להההוא מנא דאתיא מלעילא וכל ההוא טיבו מתכניש בגוויהו למיהב ליה לדרגא דצדי"ק בגין דיתברכא צד"ק מההיא נזילו דילהון, ועל דא טחנין מן לצדיקים, מאן צדיקים דא צדי"ק וצד"ק דכד מזדווגאן כחדא צדיקי"ם אקרון עד כאן:

והזכירו התפלה עם העבודה באמרם ולתפלתם שעה והשב העבודה עם שתקנו לה ברכה בפני עצמה, לפי שהתפלה עבודה גם כן, ואמרו בספרי ולעבדו בכל לבבכם זו

תפלה וכמו שעבודת הקרבנות סבת חול השכינה על ישראל וייחוד וקרוב הכחות והוא סוד ייחוד השם הגדול בכבודו, כן התפלה סבת כל זה והוא שאנו חותמין בברכה זו המחזיר שכינתו לציון, והוא סוד חזרת מלכות בית דוד סוד השכינה וייחודה בצדיק חי העולמים סוד ציון, ולתכלית זה צריך העובד לכוין בברכה זו:

ברכה שניה ברכת ההודאה כנגד הו"ד עמוד השמאלי מכלל המעמדות המקיימים שמים וארץ ומכלל השחקים הטוחנין מן לצדיקים, ובכאן סוד הכריעה להמשיך האור ולהורות על הנשמות על נשמותינו הפקודות לך, ובספר היכלות (ח"ב רס"ב ע"א) ובעינן לאמשכא בהני אתרי ברכאן בגין לאשכחא נייחא בהאי עלמא ובעלמא דאתי עד כאן, ואמרם וכל החיים יודוך סלה להורות כי תכלית החיים הם כדי שנודה ונשבח לשם הגדול באין הפסק, ובזאת הברכה שהיא כנגד הו"ד לפי שהיא דין ויש ליראה ממנה ואנו צריכים לרצותה בהודאה:

ועוד יש טעם להזכרת החיים בזאת הברכה והוא כי בהיכל עצם השמים (ח"ב רמ"ז ע"א) כתב בזה הלשון אורפניא"ל דקאמרן בדא אשתמודעאן חיים לעלמא כד אתדן עלמא לטב כדין נהיר רוחא דא, וכל חיין וכל חדו אשתכח דהא כיון דזכותא נפק ונהירו דינין כדין רוחא דא אינהיר וסימניך באור פני מלך חיים עד כאן:

ולפי שהיכל זה כנגד הו"ד אשר ברכה זו כנגדו אנו אומרים לעולם נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך לפי שהחיים נמשכים משם לעולם כשנדון לטובה, ואמרם על נשמותינו הפקודות לך בזאת הברכה לרצות ולהודות עליהן לפי שהן עתידות לעלות דרך שם להתלבש במלבוש יקר כפי מה שתקנו במעשיהם בחיים האלה, ואמרו עוד שם (ח"ב רמ"ז ע"א) בזה הלשון הכא קיימין כל אינון מלבושין דנשמתהון דצדיקייא דסלקין לאתחזאה קמי מאריהון ולקיימא קמיה, וכד נשמתא סלקא ומטאת להאי היכלא, כדין אזדמן חד ממנא דאתפקד על אינון לבושין וצדקיא"ל שמיה דהא בזמנא דבר נש עביד פקודין דאוריתא בהאי עלמא כגוונא דאיהו אשתדל גרמיה הכי אתעביד ליה בהאי היכלא לעילא מלבושא לאתלבשא ביה בההוא עלמא וכד נשמתא סלקא ההוא ממנא נטיל ההוא לבושא דילה ואזיל עמיה עד דמטא לנהר דינור די נשמתא אצטריכא לאסתחיה ולאתלבנא תמן ולזמנין דטבעא נשמתא תמן ואתוקדא ולא סלקא:

ועוד שם ואי זכאת ההיא נשמתא ואסתלקת האי ממנא צדקיא"ל נטיל לה להיא נשמתא ואלביש לה כההוא לבושא ואתתקנת ביה וסלקא לקורבנא על ידא דמיכאל כהנא לקיימא תדיר כל יומין קמי עתיק יומין, זכאה חולקה דההיא נשמתא דקיימא וזכאת להאי עד כאן:

ולפי שיש בעליית הנשמה הזכה צורך גבוה וכמו שהתבאר לזה הוזכרה ההודאה עליהן בברכה זו שהיא כנגד הו"ד מקום ההודאה כדי שתעלה הנשמה דרך שם לרצון ולא תטבע בנהר דינור, ואמרם ויהללו ויברכו את שמך הגדול באמת, לפי שתכלית החיים שיחיה העובד השלם כדי להלל ולברך את השם הגדול מהמקור העליון כדי שיתיחד בכבודו, ולזה צריך לכוין בעבודתו, ואמרם לעולם כי טוב לפי שאין הפסק לייחוד כך צריך שיהיה ההלול וההודאה באין הפסק, ולזה יכסוף השלם החיים הארוכים כדי לייחד באין הפסק, ברכה שלישית ברכת השלום כנגד צדיק חי העולמים שלום נתון בארץ החיים שלום מלכות בית דוד, צדק ושלום נשקו, כי בהמצא השלום הזה ימצאו כל הטובות והברכות כי הוא הלוקט והמושך השפע והאור מראש הלבן סוד המוח דרך חוט השדרה ומריק בלויה שלו ובו אנו חותמין המברך את עמו ישראל בשלום:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה בסוף ההיכלות (ח"ב רס"ב ע"א) בזה הלשון הכא איהו שלום שלום לעילא שלום לתתא שלום לכל סטרין שלום בפמליא דלעילא ושלום בפמליא דלתתא, דא אתיהיב לשלום דדא איהו שלמא בפמליא דלתתא ודא איהו פמליא דלתתא דאיהו היכלא לתתא ודא בחבורא חדא בפמליא דלעילא, ומהכא נגיד לכל אינון תתאי דלבר, ורזא דא כליל ואשתלים כלא כחדא, עילא ותתא בנהירו חד לאשתלמא שם מלא שם דא דאיהו שלים בכלהו היכלין בכל אינון נהורין עילאין למהוי כלהו חד שים שלום טובה וברכה וכו' האי בר נש כד אשתאיל לנפקא מהיכלא דא לבר ישוי גרמיה כאלו נפיק מחברותא דמלכא ומגוי היכליה ומאיך גרמיה קמיה, אבל יחדי בגרמיה דהא קדמאה איהו לנטלא עטרא דמשיכו דברכאן דנגדין מייחודא דמאריה דא איהו בר נש דאיהו מהיכלא דמלכא, דהא בההיא שעתא דנפיק מהיכלא דמלכא וכלא קשיר בכל הני סטרין דקשורא וייחודא וברכאן וקדושה ותוספת קדושה קב"ה קרא לכל פמליא דלעילא, ואמר לון כתבו להאי בר נש פלניא מאינון דאקרון חושבי שמו מאן חושבי שמו אלין אינון דמחשבי וכוונין ברזא דשמיה ליחדא היכלין בהיכלין ולקשרא קשרין וליחדא כלהו בייחודא חדא ואלין אינון חושבי שמו כד"א ולחשוב מחשבות כדין אכתיבו ליה ואתרשים ואשתמודע לעילא ואשתלים איהו לעילא ותתא עד כאן:

וסוד הענין כי כשהמתפלל יודע סדר הדברים עליונים ותחתונים ומכוין בתפלתו הכוונה הראויה בכוונה ההיא מתחברים היכלות של מטה בשרשיהם וסבותיהם שהם המאורות העליונים והוא ייחוד השם הגדול בכבודו, וזה סוד שם מלא יהוה אלהים, והעובד האמיתי המכוין לזה הרי הוא מכת הנקראים חושבי שמו המכוונים בסוד השם הגדול

ליחדו בכבודו והוא ייחוד ההיכלות של מטה בשל מעלה, ובספר תולעת יעקב הארכנו בסוד הענין וסדר הדברים והכוונה בחבור היכלות של מטה בשל מעלה:
וכבר כתבנו בפרק ששי מזה החלק כי המיחד הענפים בשרש בלי שום פרוד הנה הוא דבק בשם הגדול, ובספר היכלות (ח"ב רס"א ע"ב) בזה הלשון כגוונא דאתאחדא אשא במיא ומיא באשא דרום בצפון וצפון בדרום מזרח במערב מערב במזרח, הכי נמי אתקשר כלא כחדא וייחודא אשתלים דא בדא וכל אינון דידעי לסדרא צלותהון כדקא יאות אתקשר בהו וקריבו ליה לאתכללא בהו, שאלתא שאיל ואתיהיב ליה זכאה חולקיה בעלמא הדין ובעלמא דאתי עד כאן:
הרי שהיודע לסדר תפלתו באופן שיתיחדו ויתקשרו היכלות של מטה סוד השם הנכבד בהיכלות של מעלה סוד השם המיוחד גם הוא מתקשר ומתדבק בהם ושאלתו נעשית והוא מאושר בעולם הזה ובעולם הבא:

פרק יב

כי ברכות התפלה עלו למספר י"ח, והוא אשר תקנו אנשי כנסת הגדולה ברוח הקדש, וברכת המלשינים ביבנה תקנוה, וכמו שאמרו בפרק תפלת השחר, ואמנם טעם המנין הזה של י"ח היה לרמוז על הייחוד הקדוש המתיחד במקום אחד, כי המנין הזה עולה ח"י לרמוז על ח"י העולמים המיחד ארץ החיים עם השמים העליונים בסוד כי כ"ל בשמים ובארץ, וסמכום אל שמונה עשרה אזכרות שהם שמות מיוחדים הנכללים בקו האמצעי, סוד תיומת הלולב המתיים כל הדברים ומיחדם, וכבר אמרו בבהיר שלום ואמת חד הוא:
ואמרו בפרק תפלת השחר הני שמונה עשרה כנגד מי, אמר ר' הלל בר בריה דר' שמואל בר נחמני כנגד שמונה עשרה אזכרות שאמר דוד בהבו ליי' בני אלים, רב יוסף אמר כנגד שמונה עשרה אזכרות שבקריאת שמע, ר' תנחום אמר ר' יהושע בן לוי כנגד שמונה עשרה חוליות שבשדרה, וכתב הרב ר' טודרוס הלוי ז"ל בזה הלשון, שלשה חכמים אלה לא נחלקו בדבר אלא שכל אחד מהם רצה לגלות הסוד ולסמוך אותו בעמוד חזק ולתקוע בו יתד נאמן ולחזקו במסמרים, והכל מודים שי"ח כנגד ח"י העולמים, הלל אמר כנגד י"ח אזכרות שבמזמור הבו ליי בני אלים, ורב יוסף אמר כנגד י"ח אזכרות שבקריאת שמע, ור' תנחום גילה יותר ואמר כנגד י"ח חליות שבשדרה, לפי שח"י העולמים מכריע למטה בין עשר אצבעות הרגלים כמו שמבואר בספר יצירה, לפי שדרך השדרה המוח משקה כל האיברים ומשם מתפרנסים והוא נותן זרע לזורע ומשקה הארץ ומולידה ומצמיחה, והבן זה כי חתום הוא:

וברכת המלשינים שתקנו ביבנה, זה אומר כנגד אל הכבוד הרעים שאינו שם של ד' אותיות אלא למטה ממנו, וזה אומר כנגד אחד שבקריאת שמע שהיא מדה שכל המדות נכללות בה, וזה אומר כנגד חוליא קטנה שבשדרה שהיא אחרונה שבכולן, וכנגדה תקנו תפלת המלשינים שזהו מקום טעותם של מלשינים כמו שרמזנו בפרשת ציצית, וכולם לדבר אחד נתכוונו, והמשכיל יראה בעיניו ולבבו יבין עד כאן:

ועוד יש במנין זה של י"ח סוד נעלם, נתקנו כנגד י"ח אלף עולמות שלו, ואמרו בעבודה זרה פרק ראשון רוכב על כרוב קל שלו ושט בי"ח אלפים עולמות שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן אל תקרי שנאן אלא שאינן. וסוד הענין כי הראשון באצילות אינו דין שיזכר לרוב העלמו כי אין התבוננות בו, והשאר כל אחד כלול בדין ורחמים הרי י"ח, ובכוונת י"ח ברכות מתיחדים י"ח אלף עולמות בנעלם, ונקראו עולמות מלשון עלוי וסלוק שעולים בכוונת התפלה להתיחד למעלה, ועוד מלשון העלם שהם נסתרים ונעלמים בנעלם:

ומצאתי לאחד מחכמי האמת שאמר בזה הלשון ואתה צריך לדעת כי י"ח ברכות הם כנגד י"ח אלף עולמות הסובבים בתוך כתר עליון שהם י"ח אלף עולמות לצד המזרח, וי"ח אלף עולמות לצד המערב, וי"ח אלף עולמות לצד הצפון, וי"ח אלף עולמות לצד הדרום, ונמצא מספרם ע"ב אלף עולמות, כנגד ע"ב שמות הנוראים והנפלאים היוצאים משלשה פסוקים שהם ויסע ויבא ויט:

ד"א י"ח אלף עולמות ובכל עולם ועולם יש לו מבוע בפני עצמו והרי י"ח אלף מבועות הנמשכים מן המבוע של הנחל סתימא של כל הסתומים וטמירא דטמירין הם נמשכים ויוצאים אל העולמות הה"ד ונהר יוצא מעדן וגו', וכל העולמות הם מקבלים מאותם י"ח אלף ברכות, אל תקרי ברכות אלא בריכות שמהם כל העולם שותה, לכך תקנו לנו אנשי כנסת הגדולה להתפלל אלו י"ח ברכות כדי למשוך השפע מאלו י"ח אלף בריכות הנמשכין ויוצאין מעומק של הנחל עד כאן:

ויש לדעת כי בתפלות יש ארבעה מדרגות לארבעה כתות של ישראל רומזות, המדרגה הראשונה והעליונה היא שהתפלה מגעת ועולה עד התפאר"ת אשר בה היה מרע"ה משמש, ונשמעת לו מיד בלי שום עכוב, המדרגה השנית שהיא מגעת עד העטר"ה ובה היו משתמשין כל שאר הנביאים והיו נשמעים ולא כל כך מהרה, המדרגה השלישית שהיא מגעת עד קרוב לגלגל ערבות ובה היו משתמשים החסידים הראשונים והיו שומעים פעם הן פעם לאו, המדרגה הרביעית בכח גדול אם היא מגעת עד גלגל הירח ובה משתמשים כל שאר ישראל ואחד ממאה או אלף נשמעים, כי אלו המדרגות נמצאות

בארבעה זמנים בזמן האבות ומשה, ובזמן שאר הנביאים, ובזמן חכמי התלמוד, ובאלו הזמנים שישראל בגלות אינם נשמעים אחד מני אלף כי אם היו נשמעים היו נגאלים, ודוד המלך ע"ה שמע בזה ובקש רחמים לפני השם שישמע תפלת הצבור דכתיב פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם, מכאן אמרו רז"ל שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור, כי כל התפלות צריכות ברבים בלב ובהסכמה אחת, וצריכות כוונה, כי התפלה הטובה צריכה שתעלה י"ח מעלות עד התפאר"ת, וכפי מה שתתמעט מאלו המסעות תתמעט קבלתה, ויחידים מן הצדיקים והנביאים הראשונים היו מעלים תפלתם מעלה אחת יותר לפי הצורך, ומחברים שנים פועלים ומעלים אל כתרם בבינ"ה, כי עד שם י"ט שירות עולות, כך מצאתי לחכמי האמת:

וזה מן הטעמים שתקנו אנשי כנסת הגדולה התפלה ועלו ברכותיה למנין י"ח על שהיא צריכה לעלות י"ח מעלות, כדי שתעלה לרצון ותתעטר בראשו של צדיק חי העולמים, ובספר תולעת יעקב סדרתי המעלות והארכתי בהם, והנה הנשמה כשזכתה לתקן הכבוד בעולם הזה במעשיה הטובים ונשלמה בחכמה האמיתית היא העולה מעלוי לעלוי דרך המעלות ההם, ונוסעת י"ח מסעות עד שובה אל מקומה הרמתה כי שם ביתה, ומשם באה וירדה דרך המעלות ההם, ודרך שם תעלה ותשוב אל מקומה, והעובד האמיתי צריך להכין הדרך ההוא ולסקלו מאבן בתפלתו ועבודתו שיעבוד על הדרך שכתבנו ובכוונה שבארנו, ואז תעלה נשמתו בדרך ההוא בלי עכוב ומונע והיא הנשמה אשר בה ישתלם ויתיחד הכבוד בצדיק חי העולמים:

פרק יג

ראיתי לרב ר' יצחק בר ששת ז"ל תשובת שאלה הביא בה דברים אצטרך להשיב עליהם להרים מכשול ולסקל המסלה לפני התמימים העובדים באמונה, ולהחזיק בידם אמונתם ועבודתם האמיתית:

וזה לשונו בסימן קמ"ז, וגם הודעתיך כי מורי הר"ף הכהן ז"ל שהיה רב גדול מכל בני דורו, וגם אני זכור ממנו ואם לא ראיתיו בעיני, והוא היה אומר אני מתפלל לדעת זה התינוק, כלומר להוציא מלב המקובלים שהם מתפללים פעם לספירה זו ופעם לספירה אחרת כפי ענין התפלה, והם אומרים כי זהו פירוש מה שאמרו ז"ל הרוצה להחכים ידרים להעשיר יצפין, ר"ל יכוין למדת ימין או למדת שמאל, גם בתפלת י"ח יש להם כוונה ידועה בכל אחת ואחת לספירה ידועה, וכל זה הוא דבר זר מאד בעיני מי שאינו מקובל כמוהם, וחושבים שזה אמונת שניות:

וכבר שמעתי אחד מן המתפלספים מספר בגנות המקובלים והיה אומר הנוצרים מאמינים השלוש והמקובלים מאמינים העשיריות. וכבר קרה לי בהיותי בסרקוסט"ה שבא לשם החכם הישיש דון יוסף בן שושאן ז"ל, אשר כבר ראיתי אותו בבלינסייא והוא היה חכם בתלמוד וראה בפלוסופיא, והיה מקובל וחסיד גדול ומדקדק במצות, ובינו וביני היתה אהבה גדולה, ופעם אחת שאלתי לו איך אתם המקובלים בברכה אחת מכוונים לספירה אחת ובברכה אחרת לספירה אחרת, ועוד היש אלהות לספירות שיתפלל אדם להם, וענה לי חלילה שתהיה התפלה כי אם לשם יתברך עלת העלות יתברך, אבל הדבר הזה כמו מי שיש לו ריב ושואל מן המלך שיעשה לו דין, יבקש ממנו שיצוה ליושב על המשפט שידין לו, לא שיצוה זה אל הסוכן הממונה על האוצרות כי תהיה שאלתו בטעות, וכן אם שאל מן המלך שיתן לו מתן לא יאמר לו שיצוה אל השופט, אבל יצוה אל הסוכן, וכן אם שאל ממנו יין יבקש שיצוה לשר המשקים, ואם ישאל לחם יאמר לשר האופים לא בהפך זה, כך הוא בענין התפלה שהיא לעולם לעלת העלות יתברך, אלא שמכוין המחשבה להמשיך השפע לאותה ספירה המתיחסת לאותו דבר שהוא מבקש עליו, כמו שתאמר שבברכת על הצדיקים יכוין לספירה הנקראת מדת החסד שהיא מדת רחמים:

ובברכת המלשינין יכוין לספירה הנקראת גבורה שהיא מדת הדין, והשקל על זה, זה ביאר לי החסיד הנזכר מכוונת המקובלים והוא טוב מאד. אמנם מי מכניס אותנו בכל זה, הלא טוב הוא להתפלל סתם לשם יתברך בכוונה והוא ידע באי זה דרך ישלים המבוקש כמאמר הכתוב גול על יי' דרכך ובטח עליו והוא יעשה. וכן הודעתיך מה שאמר אלי ביחוד מורי הר"ן ז"ל כי הרבה יותר מדאי תקע עצמו הרמב"ן ז"ל להאמין בענין הקבלה ההיא:

ולזה איני תוקע עצמי באותה חכמה אחר שלא קבלתיה מפי מקובל חכם, ואם ראיתי באורים על סודות הרמב"ן ז"ל גם הם אינם מגלים שרשי החכמה ההוא ומגלים טפח ומכסים כמה טפחים, וקרוב לטעות בדבר מהם, ולכן בחרתי לבל יהיה לי עסק בנסתרות, עד כאן דבריו בענין זה:

ויש להפלא על הרב ההוא גדול בדורו, שהרי לא דרך בענין זה דרך בעלי הדעת הנכון אשר לא ישפטו עד עמדם על המשפט והשיגם להיכן נוטה, כי היה לו לתור ולבקש החכמה מאת בעליה ומקבליה ואז יאורו עיניו בה וישיגה, ידע באמת אם הענין ההוא אשר אמר אם היה כפי אשר עלה על לבו או הפכו, ואז ישפוט, ואם קצור קצרה ידו מהושיע והשיג האמת היה לו לבלום פיו, ולא למהר ולהשיב ולהתחכם בחכמה והיא

רחוקה ממנו, כי אם היה בו די לשפוט ולהבין בתלמוד ובזה שומעין לו, לא יחוייב מפני זה שיהיה בו די לשפוט ולהורות בדבר נעלם ממנו ולא ידעו, כי אם היה מקובל חכם בחכמת האמת לא היה אומר דברים אשר לא כן, ודבריו ראיה עליו כי החכמה האמיתית אזלה מכליו, ולא די כי נפלאה דעת ממנו, אלא שדבריו גרמא בנזקין סבה אל התמימים וישרים בלבותם לנסוע מהר יי' ולחנות ברפידים רפיון ידים מן התורה, שהרי הרב הזה המשיב מוכיח מדבריו אל השואל וגם הוא לא ימלט מהטענה עליו, כי היה לו להשיב אל השואל כלך אצל בעלי החכמה ומקבליה הלא הם יורוך יאמרו לך, שהרי לא תפסק החכמה מישראל לגמרי, ואני אין בי די להושיע, וזה דרך החכמים האמיתיים כמו ששנינו ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי, ולהזהיר על זה אמר אבטליון חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות, ותגלו למקום מים הרעים, וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו, ונמצא שם שמים מחלל:

וכמה מהמתרשלים אשר אין להם חפץ בחכמה יביאו ראיה מדברי אלה הגדולים יחשבו להציל נפשם בטענה זו, וסוף שישימו יד לפה כשיכנסו לדין וישאלום פלפלת בחכמה, ונמצאו מחייבים את נפשם ואת מוריהם, והמתפלסף ההוא אשר הביא דבריו שוטה היה, והכלל אצלנו אין מביאין ראיה מן השוטים, ומי לנו גדול בפלוסופיא כהרמב"ם ז"ל וכשמצא המרגלית השליך מידיו את הצרורות, ואחד מחכמי האמת שביאר סודות הרמב"ן ז"ל כתב בפרשת בשלח בזה הלשון, ור' יעקב זה הלך למצרים ומסר הקבלה להרמב"ם ז"ל ולרוב שמחתו בה היה משתבח בה לתלמידיו, אמנם לא זכה לזה עד קרוב לאחרית ימיו שכבר חבר כל ספריו הנמצאים היום, עד כאן:

והחכם רבי יצחק אברבנל ז"ל בנחלת אבות בסוף פרק עקביה כתב בזה הלשון, וגם אני שמעתי שהרב הגדול המיימוני כתב באגרת שלו אלה הדברים. בסוף ימי בא אלי אדם אחד ואמר לי דברים של טעם, ואלולי שהייתי בסוף ימי ונתפשטו חבורי בעולם הייתי חוזר מדברים רבים שכתבתי בהם, ואין ספק שדברי קבלה היו אשר שמע באחרית ימיו, עד כאן. הוא שמע אבל אני ראיתי כתוב בספר אחד בשמו בזה הלשון לסוף ימי בא אלי זקן אחד והאיר עיני בחכמת הקבלה, ולולי שנתפשטו ספרי בעולם הייתי חוזר כי מכמה דברים שכתבתי, עד כאן, ודי בזה קהוי שנים אל המתפלסף ההוא ולרעיו ההולכים אחרי שרירות לבם:

והפלא על הרב הזה המשיב אחר ששבח טעם הר"י בן שושאן ז"ל שבח (הבריאה) [החכמה] בכללה איך חזר בו ועשאו פלסתר וכפה עליה פסכתר באמרו אמנם מי מכניס אותנו בכל זה וכו', ואם הם דברי קבלה מי עשאו בן חורין ליפטר מלכוין הכוונה

ההיא בתפלתו, והנה זולתה אינה תפלה, ואין שם דרך להשלים המבוקש, ולא עוד אלא שיכעוס עליו המלך כי יאמר לי אתה שואל דין, ולחם, ויין, כלך אצל היושב על המשפט, ואצל שר האופים, ושר המשקים, ויטרפו לו תפלתו בפניו וידחוהו בנזיפה:

ופירוש הכתוב כך הוא גול על יי' דרכך, והוא כאמרם ז"ל יגולו רחמיך על מדותיך, כי הוא מכוין להמשיך האור מהמקור דרך ישרה אל הקו האמצעי ובהמשכה ההיא יספיקו צרכיו, והוא אמרו דרכך כי הכין דרך להם בכוונתו ובזולת הכוונה ההיא אי איפשר להשלים מבוקשו כלל, ולפי שהם דברים יקרים ונעלמים עד מאד ואינם מוחשים אמר ובטח עליו כי צריך לזה בטחון גדול, וסופו לבא לידי מעשה והוא אמרו והוא יעשה:

ואלו ביאר לו הר"י בן שושאן ז"ל צורך וחיוב הכוונה בעבודה, ועל הדרך שבארתי בפרקים שקדמו ידע באמת כי אין מקום כלל להשלים המבוקש זולתה, ולא אמר אמנם מי מכניס אותנו וכו', אבל לא היה איפשר לו כי היה ראוי למסור לו מסורות החכמה תחלה והיה צריך לזה זמן ושקידה רבה, ולזה ראה להטעימו הקל הקל תחלה להוציאו מהמבוכה ההיא ולהציל מידיו בעלי העבודה העובדים באמת:

ואמרו עוד בתשובתו וכן הודעתיך מה שאמר אלי ביחוד מורי הר"ן ז"ל כי הרבה יותר מדאי תקע עצמו הרמב"ן ז"ל להאמין בענין הקבלה ההיא. יראה כי דברים אלה כמביאי אשם על הרב רבינו הגדול ז"ל אחר שאמר כי הרבה יותר מדאי וכו', ואחר שהר"ן ז"ל מיחס החכמה בשם קבלה, והלא כל ישראל חל עליהם חובת האמונה בקבלה אחר שנמשכה בכל דור ודור מהמקבל הראשון משה רבינו ע"ה ותמשך עד ביאת הגואל האחרון, כי לא תשכח מפי זרעו, וחובתה וחובת תורה שבעל פה הנקראת גם כן קבלה, חלה עלינו להאמין כי זו תלויה בזו והם אחדים ולא יתפרדו כידוע ליודעי חן, וכי נאמר למי שהפליג להאמין בתורה שתקע עצמו הרבה יותר מדאי, וכן מי שהפליג לבקש לדעת את בראו וליחדו אשר אי איפשר זה כלל בזולת הקבלה האם נאמר לו שתקע עצמו הרבה יותר מדאי להאמין בידיעה וביחוד (ההם) [השם], אבל נאמר לו שעדיין לא יצא ידי חובתו. ואמרו ולזה איני תוקע עצמי באותה חכמה אחר שלא קבלתיה מפי מקובל חכם אשר יראה מדבריו אלה, שאלו קבלה מפי מקובל חכם היה תוקע עצמו בה הרבה:

והנה רבינו הגדול ז"ל שקבלה מפי מקובל חכם תקע עצמו להאמין בה הרבה יותר מדאי לפי שאין דרך לידע הבורא ולעבדו זולתה, וכבר קבלו האחרונים מחכמי האמת ז"ל כי אליהו ז"ל נגלה לה"ר דוד אב בית דין ז"ל ומסר לו מסורות חכמת הקבלה, והוא ז"ל מסרה לבנו הראב"ד ז"ל, ונגלה גם לו אליהו ז"ל, והראב"ד ז"ל מסרה לבנו החסיד הרב רבי יצחק סגיא נהור ז"ל, ונגלה גם לו אליהו ז"ל, והוא ז"ל מסרה לשני תלמידיו רבי

עזרא ורבי עזריאל ז"ל, ומהם ז"ל נמשכה להרמב"ן ז"ל אשר ממנו נמשכה אל השרידים הבאים אחריו עד היום, ומהשם היתה נסבה שיגלה אליהו ז"ל אל החסידים ההם כדי שלא תשתכח החכמה מהיחידים סגולה, כדי שידעו ליחד את השם ולעבדו באמת אשר הפתח לכל זה הוא החכמה האמיתית, ואם כן למה לא יתקעו עצמם כל מקבליה להאמין בה הרבה יותר מדאי אחר שהיא החיים האמיתיים אשר בהם יחיו ויבלו ימיהם השלמים והפורש ממנה פורש מחייו:

והמאור הקדוש רשב"י ע"ה (ח"ב רמ"ז ע"ב) בספר היכלות בהיכל נוגה אמר בזה הלשון, ההיא חיותא קימא כד נשמתא סלקא ומטאת לגבה כדין שאיל לה ברזא דחכמתא דרדף אבתרה ואדבק הכי יהבי ליה אגריה, ואי יכיל לאתדבקא ולא אדבק דחי לה לבר ולא עיילה, וקיימא תחות ההוא היכלא בכסיפו, וכדנטלי גדפיהו אילין שרפים דתחותה כדין כלהו בטשי בגדפיהו ואוקדו לה ואתוקדת ולא אתוקדת, וקיימא ולא קיימא, והכי אתדנת כל יומא נהירת ולא נהירת אף על גב דעובדין טבין אית בה. בגין דלית אגרא בההוא עלמא כאנון דמשתדלי בחכמתא לאסתכלא ביקרא דמאריהון, דהא לית ליה שעורא לאגרא דאינון דידעי חכמתא לאסתכלא ביקרא דמאריהון, זכאה חולקהון בעלמא דאתי דכתיב אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה, עד כאן:

הרי ביאר המאור הקדוש בפירוש כי החכמה גדולה יותר ממעשים טובים ושאין דרך לזכות אל האושר והטוב הצפון לצדיקים כי אם בה, לפי שעל ידה יעמוד האדם ויתבונן בכבוד השם המיוחד ויכירנו ואז יעבדנו באמת, ואשר זכה לזה אין שעור למתן שכרו בעולם הבא, וחזי מאן גברא רבה קא מסהיד עלה רשב"י ע"ה, ורבינו הגדול ז"ל יודע היה זה ולפיכך תקע עצמו להאמין בה הרבה יותר מדאי, וממה שכתבתי בזה החלק מצורך העבודה והכוונה בתפלה תשובה לדברי הרב הזה המשיב יד למתבונן בדברי בינה גדולה ודקה מן הדקה מצוה ליודעי חן:

פרק יד

מצינו בתורה קרבן מיוחד כולו עולה לגבוה והוא קרבן עולה שהיתה כולה כליל לאשים, והם שני תמידין שהיו קרבין בכל יום ולא היו באים על עון אשר חטא כי אם לרצון, כלומר למלאת הרצון העליון שהוא הייחוד, ונצטוינו בהם לכוונה זו בלבד והיא כוונת העבודה השלמה שעבדנו בה בפרקים שקדמו:

ולפי שהעובד השלם היה מכוין בהם הכוונה הזאת כשהיה מקריבם, ייעד יתברך שרות שכינתו בישראל על ידיהם, כי אחר שצוה בשני התמידין אמר בסוף הענין ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים, ולפי שהיות זה כן הוא צרך גבוה כמו שהתבאר,

אמר וידעו כי אני יי' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם אני יי' אלהיהם:

וכבר התבאר בזה החלק סוד אמרו לשכני בתוכם, ונקרא קרבן זה עולה, לפי שהכוונה בו שתתעלה כנסת ישראל אל המקום אשר נאצלה משם הוא המחשבה העליונה והוא הייחוד הגמור שצריך ליחדה שם והוא ייחוד השם הגדול, ולזה היה קרבן עולה רומז על המחשבה העליונה, לפי שצריך המקריב העולה לכוין שיתעלה ויתיחד הכל שם, ולפי שצריך לכוין בה ייחוד השם הגדול בכבודו לא כוונה אחרת כלל היתה כלה עולה לגבוה, ולזה יחד הוא יתברך קרבן זה לעצמו, והוא אמרו את קרבני לחמי לאשי ריח נחחי תשמרו להקריב לי במועדו, כי באמרו קרבני ירצה ייחוד, והוא קרוב כחות השם המיוחד וייחודן זו בזו עד אין סוף, ולזה היה מכוין הכהן בשני תמידין אלו כשהיה מקריבם, לחמי סעודתי:

ואמרו במדרש חזית רעיתי, מהו רעיתי אמר רבי יונתן מפרנסתי הן שירעו אותי בשני תמידין בכל יום, הדא הוא דכתיב את הכבש אחד תעשה בבקר עד כאן, והסעודה משל לשפע הבא מלפני ולפנים והוא אמרם שירעו אתי, והוא סוד ריח ניחחי:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה ואמאי אקרי קרבן אלא על שם שמקריב הכחות הקדושות כמה דאת אמר וקרב אותם אחד אל אחד לך לעץ אחד, ואמרינן לריח ניחח ואין ריח אלא באף, ואין נשמה שהיא ריח אלא באף, ואין ניחוח אלא ירידה, דכתיב וירד ותרגומו ונחת, הרוח יורד ומתייחד בצורות הקדושות ההם ומתקרב על ידי הקרבן והיינו דאקרי קרבן עד כאן:

ולזה נתקנו התפלות כנגד התמידין, לפי שהיא היא עצמה הכוונה בהם כמו בתמידין וכענין שהתבאר כבר, ודין הוא שהרי אינו מן הראוי שיהיה שולחנו מלא בשאלו צרכיו בכוונה, ושולחן גבוה ריקם בלא כוונה, אבל כשיעבוד בכוונה ההיא אשר כתבנו הנה הוא פותח המעין וממשיך שפע הברכה למעלה, והנה הוא מיחד בכוונה ההיא השם הגדול בכחותיו עד אין סוף, והוא עשיית הטוב בעיני השם, וגם הוא יחולו הברכות ההן על ראשו ויעשו רצונו כמו שהוא עושה הרצון העליון מבלי שיכוין לעצמו, כי הכבוד והטוב מאיליו יבא לעושים התורה לשמה, כי טבע העבודה על הדרך ההוא מחייב כן וכמו שיבא בסייעתא דשמיא, וכולי האי ואולי נוכל הועיל, כי אין לנו זבח ולא זובח לא מקדש ולא מזבח ואנו צריכים להשתדל למלאת החסרון בשיח שפתותינו עם כוונת הלב, והלואי עם זה נוכל עמוד, כי בזמן שבית המקדש קיים בזכות התמידין היתה

הברכה מתפשטת למעלה ולמטה וישראל אוכלים בטובה עם שהכוונה בהם לא היתה כי אם ייחוד השם המיוחד בעצם, אבל היה נמשך גם הטוב ההוא מהייחוד:
ועוד טובה אחרת נמשכת ממנו שעונות ישראל מתכפרים, וכמו שאמרו במדרש ילמדנו פרשת פנחס אמר רבי יהודה ברבי סימון, לא לן אדם בירושלם ובידו עון, כיצד תמיד של שחר מכפר על עברות הלילה, ושל בין הערבים מכפר על עברות היום, מכל מקום לא לן אדם בירושלם ובידו עון שנאמר צדק ילין בה:
ובמדרש חזית אמר רבי יהודה ברבי סימון, שני תמידין היו ישראל מקריבין בכל יום, אחד בשחרית ואחד בין הערבים, של שחר היה קרב על עברות שנעשו בלילה, ושל בין הערבים היה קרב על עברות שנעשו ביום, ולא היה אדם לן בירושלם ובידו עון, שנאמר צדק ילין בה עד כאן, ואין הכוונה לרבי יהודה ברבי סימון באמרו של שחר היה קרב וכו', שלזה התכלית היו נקרבים התמידין ושחייב כן בזה הלשון, שהרי במאמר הנמצא לו במדרש ילמדנו לא חייב כן, ואין משמעו שהיו לתכלית הכפרה בעצם, אבל הכוונה בהם צורך גבוה וייחוד השם הגדול בכחותיו בעצם, ומצד הייחוד היה נמשך גם הטוב ההוא עם שאר הצלחות שהיו מתפשטות בישראל בזכות שני התמידין, כי הייחוד הוא הגורם הגדול לזה ולזולתו מן ההצלחות מבלי שיכוין להם העובד. ולזה רמזו חז"ל באמרם בפרק קונם יין למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא:
והנה תכלית האהבה אל השם ברוך הוא עשיית רצונו שהוא ייחוד כחותיו בו עד אין סוף, ועל הדרך שכתבתי בחלק הראשון בפרקי האהבה והעבודה אליו, ועל הדרך שבארתי בזה החלק, והעובד על זה הדרך אינו צריך לכוין לעצמו, וסוף סוף מטבע העבודה על הדרך ההוא להניח ברכה אל ביתו, והוא אמרם וסוף הכבוד לבא כי על כל פנים יבא מבלי שיכוין אליו, כי טבע העבודה האמיתית כן חייב וכמו שיבא עוד בסייעתא דשמיא:

פרק טו

מטבע העבודה לשם המיוחד בכוונה אשר הודענו סודה, ובארנו ענינה לפתוח המקור ולהמשיך אצילות הברכה מראש המחשבה עד סופה, ומשם מתפשטת אל התחתונים הגורמים זה בעבודתם, כי ביתברך השם הגדול יתברך העובד הממשיך הברכה בעבודתו, והוא שרמז הנביא ע"ה באמרו אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן, אמר כי סבת המתברך בארץ הוא בשביל שגרם הברכה קודם באלהי אמן, כי העובד בכוונה הראויה הוא המיחד את השם בכחותיו, ובזה נותן און וחיל בו בסוד באלהים נעשה חיל, ובסוד תנו עוז לאלהים, ומהעוז ההוא נותן אל העובד ההוא:

ובפרק אלו נאמרין אמר רבי יהושע בן לוי מנין שכל כהן שמברך מתברך, ושאין מברך אין מתברך, שנאמר ואברכה מברכיך, פירוש כי ברכת כהנים גורמת הברכה בעליונים, ומשם מתפשטת אל התחתונים בסוד כ"ה תברכו, אמר שימשיכו הברכה למדת כ"ה בשביל שיתברכו ישראל בברכותיה, וזה אמרו את בני ישראל ואמר ושמו את שמי, כלומר יתקנו דכתיב ושמו אותם איש איש וגו' לתקן ברכתם כדי שיתברכו עליונים ותחתונים, ואם עושים כן ואני אברכם, למי, לכהנים הגורמים זה דכתיב מברכיך ברוך, וכתיב ואברכה מברכיך:

ובמדרש רות הנעלם, (ז"ח פ"ה ע"ב) והנה בעז בא דהא צדיק אתי טעין בכמה ברכאן ובכמה קדושאן, ויאמר לקוצרים יי' עמכם, מאן אינון קוצרים, לעילא אינון בי דינא סנהדרי גדולה דתמן, יי' עמכם, השתא יהיב לון ברכאן וקדושאן, ואינון אמרין יברכך יי' יהבין ליה תוקפא לשאבא ממקורא דחיי מגו רזא דעלמא דאתי, עד כאן:

הנה בארו כי התעוררות העולה מאת העובד ממשיך הברכות לראש צדיק, והוא אמרם יהבין ליה תוקפא וכו' בסוד תנו עוז לאלהים, ואז צדיק חונן ונותן בסוד אל ישראל הוא נותן עוז, הוא אלהינו יעדנו מזוני ובני וחיי כלל ההצלחות עם נצחון אויבינו והרחבת גבולנו, והוא שנעבוד אתו העבודה הראויה לו והיא אשר עבדנו בה בזה הספר, אמר ועבדתם את יי' אלהיכם ועבודה זו היא היחוד בכוונה אשר זכרנו, והוא סוד ויקח יי' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה, והכוונה שהשרהו בו ונתן לו כח ורשות מוחלט ביחוד והמשכת האצילות בכחות השם הגדול הנרמז בגן עדן בעבודתו הנכונה, והוא אמרו לעבדה ולשמרה, ואמרו בבראשית רבה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים, וכתיב תשמרו להקריב לי במועדו:

והכוונה קרוב הכחות וייחוד השם הגדול שזאת היא הכוונה בעבודה ההיא והוא שנעבוד אותו, כלומר שתהיה העבודה לצרכו ולא שנכוין לנו בה לשום תכלית כמו שכתבנו, כי אז תהיה העבודה לנו לא לו, וכשנעבוד כראוי אף אם לא נכוין לעצמינו סוף הכבוד לבא ויחולו הברכות על ראשינו, כי כן יסד המלך בטבע העבודה על הדרך ההוא וכמו שיתבאר, והוא אמרו ועבדתם את יי' אלהיכם, והעובד לתכלית זולת מה שזכרנו אינו עובד אותו, ואמר כי מהעבודה בכוונה ההיא יתברך השם הגדול וממנו תתפשט הברכה אל המזונות כלם הנכללים בלחם ומים, ולפי שהשפע הבא מן המקור הוא המזון העליון, והוא משל ללחם ומים שהוא עקר הקיום, לפיכך התחיל בו למה שהמזון ההוא מתעורר למעלה בהתעוררות עבודת העובד למטה והוא התכלית:

ולפי שבהתיחד השם הגדול בכבודו מסתלק והולך לו הצד ההוא אשר מסבתו כל נגע וכל מחלה בפשע הגורם, אמר והסרתי מחלה מקרבך, כי עשיית הטוב בעיני יי' שהוא הייחוד מבער רוח הטומאה למעלה שלא יבא אל הקדש, ובזה כל נזק וכל רע הנמשך ממנו מתבער גם למטה מהגורמים הייחוד ההוא:

ולפי שהשכול והעקרות נמשך ממנו גם כן, אמר שהעבודה אל השם תגן ותושיע מזה, והוא אמרו לא תהיה משכלה ועקרה בארצך, ולפי שהצד ההוא מדרכו לכלות מנפש ועד בשר כי לזה נקרא קץ כל בשר, ומסבתו ימים יכלו ושנות תקצורנה כי הוא עצם המות, אמר את מספר ימיך אמלא, ואחר שהשלים יעודו במזונות באמרו וברך את לחמך וגו', ובבנים ובחיים באמרו לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא, שב ליעד נצחון האויב שהוא המעיק והמונע בעבודה, באמרו את אימתי אשלח לפניך וגו', ונתתי את כל אויביך וגו', ושלחתי את הצרעה וגו', כי בעשיית הרצון העליון כח האומות משועבד למעלה, וגם הם משועבדים למטה לא ישאו ראשם כי כן היתה הכוונה בבריאה לולא החטא, וגם בירושת הארץ והרחבת הגבול באמרו ושתי את גבולך וגו', כי אתן בידכם וגו', כי הארץ ההיא מוכנת להשלים יושביה שהיא מקום העבודה, והיא מכוונת כנגד ארץ החיים העליונה ועם הסרת המונע והמעיק תצטרך גם ההכנה אל העבודה, והנה הטוב שלם לא נפל דבר, וטוב לנו עבוד כי מן העבודה ועל הדרך שהתבאר ימשכו כל הטובות האלה כי היא המפתח לפתוח המקור אשר ממנו ימשכו כל ההצלחות, כי כל זה מטבע העבודה האמיתית וכמו שכתבנו:

ואמנם איך יצוייר היות הדבר כן כמו שכתבנו שבהתעוררות שנעורר למטה בעבודתנו על הדרך שהתבאר, יתעוררו הדברים העליונים למעלה, ומה היחס והדמיון אשר בינינו ובין המציאות האמיתי העליון עד שבעבורו יאמן כי בהתנועע זה הדמות בפעולותיו יתנועע גם הדמות ההוא לקראתו וישמע ויענה אליו. הנה זה יתבאר כפי מה שאומר:

אבל קודם שאבאר זה הענין הנפלא אביא מה שכתב בזה החכם רבי יצחק עראמה ז"ל בעקידת יצחק בפרשת נח בפרק קראו נגון עולם, אמר שם בזה הלשון, יסוד מוסד ומקובל אל דעת אמונת השכר והעונש הזמניים, אשר תורתנו הקדושה והאלהית היא ראשית דרכם, כי יחס גדול וקשר אמיץ יש בין הפעולות אשר יפעלום כתות האנשים מטוב ועד רע ובין טבע המציאות בכלליו ופרטיו עד שיאמן כי בתקון ויושר פעולותיהם בכלל יתקיים ויתחזק טבע כל הנמצאות, ובקלקולם והפסדם יתקומם ויתקלקל גם הוא, וזה הענין הנפלא יתחייב מהיות הבנין האנושי הזה כעין בנין העולם הכולל אשר זה נקרא עולם גדול וזה עולם קטן, לפי היחס אשר לשניהם בכל דבריהם כלליהם ופרטיהם

כמו שהוא מוסכם מכל החכמים, ולזה יתכן שימצא בין שניהם יחס גדול ממין היחס אשר אמרו חכמי הנגון שימצא בין שני כלי זמר השוים והנערכים על ערך אחד ויחס אחד לגמרי, כי בהניע טור מהאחד יתעורר אל קולו הטור שכנגדו בכלי השני מפני היחס השוה אשר ביניהם, ואולי שעל זה היחס היה כנור דוד מנגן מאליו ומתעורר אל ערבות קולו ונועם שיריו, כמו שדרשו רז"ל על אמרו עורה כבודי כי כדאי היה נעים זמירות ישראל לכוין במלאכת המוסיקא זה השעור, והנה בנין העולם הכולל הוא כעין הכלי הראשון אשר יש לו סדר וערך קבוע בכל מערכותיו עליונים ותחתונים לגמור על ידיהם מלאכת פרנסות העולם ומעשהו, לעומתם יהיו נערכים ומסודרים טורי סדרי בנין העולם הקטן החלקי לקבל פעולותיהם על נכון:

ואולם בהטיב הכלי הקטון סדור מערכותיו יתדותיו ומיתריו לפי הערך הראוי ומתיחס אל סוד המציאות וטבעו בכללו וחלקיו, הנה באמת בהניע אותם יתעוררו לעומתם טורי העולם הגדול מיתריהם ויוסכמו שניהם יחד, זה לפעול וזה להפעל באופן שיושלם על יד שניהם הנהגת המציאות על הצד היותר נאות שאיפשר, כי כן יסד מלכו של עולם שיהיה כל העולם כלו קטון וגדול כאיש אחד, קצותיו מתיחסים לקצותיו, וחלקיו נענים אל חלקיו, כענין שהם עליו כל חלקי הבעל חיי לתועלת הכלל, כי בזה האופן יכונו יחד לקבל השפע מאתו יתברך והוא עצמו מה שביארו יתברך, על ידי הנביא באמרו, והיה ביום ההוא אענה נאם יי' אענה את השמים והם יענו את הארץ, והארץ תענה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר והמה יענו את ישראל:

אמר שהאל יתברך הוא העונה ראשונה לקול שירי הכלי הקטן וטוב נגונו על דרך שאמר והיה טרם יקראו ואני אענה, והוא יתן טוב מענה את השמים שהם הטור העליון והיותר כולל בהשפיע שפע שבע רצון, והם יענו את הארץ שהוא הטור השני בהסכים עמה בטוב נגונה גם היא, והארץ תענה את הדגן שהוא הטור השלישי, והמה יענו את ישראל שהוא הטור הרביעי, והם האנשים הזורעים על בטחון האלהים ועניתו על הדרך הנזכר, והנה באמת ילך הדבר בסבוב כי הם המנגנים בראש והנענים בסוף על דרך אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף:

וכמה כוונו חז"ל במדרש אם בחקותי, אמרו אם בחקותי תלכו חקים שבהם חקקתי שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו', חקים שבהם חקקתי את השמש ואת הירח שנאמר כה אמר יי' נותן שמש לאור יומם וגו', חקים שבהם חקקתי את הים שנאמר בשומו לים חקו, חקים שבהם חקקתי את החול שנאמר אשר שמתי חול גבול לים, חקים שבהם חקקתי את התהום שנאמר בחוקו חוג על פני תהום, חוק וחוג

לגזירה שוה, רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר חקים שהם חקוקים ליצר הרע, הדא הוא דכתיב הוי החוקקים חקקי און, אמר רבי לוי משל למקום אדרימון שהוא משובש בגייסות מה עשה המלך הושיב בו קוסטריינוס בשביל לשמרו, כך אמר הקדוש ברוך הוא תורה קרויה אבן, ויצר הרע קרוי אבן, תורה קרויה אבן שנאמר את לוחות האבן והתורה והמצוה, יצר הרע קרוי אבן דכתיב והסירותי לב האבן מבשרכם, תורה אבן ויצר הרע אבן, האבן תשמור את האבן, אמר רבי אחא בן אלישיב חקים שמביאים את האדם לחיי העולם הבא, הדא הוא דכתיב והיה הנשאר בציון וגו' כל הכתוב לחיים הוא שעוסק בתורה שהיא עץ חיים שנאמר עץ חיים היא:

הנה שהורו על כל מה שאמרנו, והוא בהודיע לנו כי כל טורי מערכות השמים והארץ כלם נסדרו ונתיסדו על פי התורה האלהית אשר בה נסתכל וברא את העולם כמו שכתבנו בשער הראשון, עיין עליו, ומצותיה וחקותיה הם חקוקים על סדרי העולם שהוא הכלי הגדול, גם על לב האדם שהוא העולם הקטון אשר בו נחקקו יצרי מעללי איש ופקודותיו, וכאשר נתנה התורה האלהית ביד העם הנבחר הנה נמסר בידם סוד הנגון הזה וסדר עבודתו לתקן בו תחלה טבע יצר לבבו שהוא מטבעו משובש בגייסות, כל קבל די אתגזרת אבן די לא בידין לרכך ולפוצץ קשי לבו וחזקו שלא יחבל און ולא ילד שקרים כמנהג אישי שאר האומות, כמו שפירש להם ביום הקהל, ועתה אם שמוע תשמעו וגו' והייתם לי סגולה וגו', כי בתקן האדם עצמו תחלה על זה האופן, ודאי יתיחסו עמו סדרי העולם הכולל להיות שמים וארץ שהם הטור הראשון, והמאורות שהם הטור השני, והים הטור השלישי, והטור הרביעי שהוא התהום, שהם החלקים העקריים, ואשר שאר הטורים יתנועעו בעבורם ויתפעלו מהם, כלם עומדים על משמרתם ונותנין השפע זה לזה תמידין כסדרן ונוטלין זה מזה כהלכתן, עד שיושלמו בזה שתי הצלחות האדם על דרך היותר נאות לו, כמו שתיעד התורה האלהית שם על השלמות:

ולזה אמר אם בחוקותי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם וגו' וכל הפרשה ההיא, ולא אמר אם תעבדו את האדמה היטיב כמנהג העמים, לפי שאין הדבר תלוי אלא בשמירת יחס הנגון המשותף לשני הכלים אלו, וכמו שיתבאר שם שער ע' בעזרת האל, ולזה כאשר האיש השלם איש חיל ויודע נגן יקרא צדיק יסוד עולם להיות שומר סדר וחוק כל העניינים האלה על מתכונתם, כן הבלתי סדר הנמצא ברשעים יקלקל סדר זה המציאות ויפסידהו, אלו דבריו ז"ל בזה הענין, ולא נתבררו, כי אף אם נודה היות בנין מול בנין נערך, עדין מי יאבה לו ומי ישמע אליו להאמין כי יש יחס בין הפעולות האנושיות ובין טבע המציאות, עד שבתקונה יתקיים ויחזק, ובהפך יתקומם ויתקלקל, והנה הוא

נברא נפרד לא מיוחד שיגעו אליו פעולותינו ויתעורר למולם לפעול מעינם, ומה הדבר המאמת לנו כי בהסכימם יחד יכונו לקבל השפע מאתו יתברך, וזה וזה לא באו לעזרתו ולצרכו, ואין ראיה מן הפסוק שהביא, ואין כמשמעו היות אצילות השפע והברכה מצד הסכימם והכונם יחד, ויחס שני כלי הזמר שהביא אינו ענין לכאן, כי בשני כלי הזמר התמונה והערך שוה בהם מכל צד בלי שום חלוק ויציאה זה מזה. ולזה איפשר שבהניץ טור מהאחר יתעורר אל קולו שכנגדו, ואמנם בשני הבנינים לא נשמרה התמונה והערך בשוה, אבל ימצא בהם החלוק והיציאה מן השווי בקצת, ולזה יאמן כי בהתעורר נגון התחתון לא יעננו העליון לפי שלא נשמר ביניהם היחס כראוי:

ומה שאמר כי כן יסד מלכו של עולם שיהיה כל העולם כלו קטון וגדול כאיש אחד וכו', וחלקיו נענים וכו', לא נודע מאין לו ועל זה אנו דנים, אבל חכמי האמת העלו בנין האדם למעלה מהגלגלים והמלאכים וסדרוהו כסדר פרקי המרכבה העליונה, והנה גם בנינו נפל כי בנה על יסוד רעוע, והמדרש שהביא לא הורה על מה שאמר מיחס הבנינים והשמעם זה לזה, כללו של דבר צלל במים אדירים ולא העלה בידו דבר מספיק, כי רצה להביא תחת רשת השכל מה שהוא למעלה ממנו ולא יפול תחת רשתו כלל, וכתבתיו פה למען יהיה מבחן על אמתת מה שאבאר בענין הגדול הזה בפרק הבא בעזרת השם:

פרק טז

לאמת מה שאמרנו מענין העבודה ולנטוע בלבבות אמונת השכר והעונש המתחייבים ממנה, צריך העובד שתקדם לו ידיעה וקבלה אמיתית בחמשה דברים מוכרחים בעבודה אי אפשר שתהיה עבודה שלמה זולתם, האחד שהעבודה צורך גבוה לא צורך הדיוט בלבד, וכבר התבאר אמתת זה בזה החלק, ובזה תבנה ותכונן התורה ומצותיה, ומזה יובן חיוב קבלתה לעם הנבחר והאזהרות הבאות בה על קיומה, והשכר העצום להוגה בה תמיד ושומר מצותיה, והעונש המופלג לעובר עליה ומבטל מצותיה:

השני כי הדבר ההוא אשר אליו יפנו ויכוונו העובדים הישרים הוא מקום וצורך וקיום כל נמצא עליון ותחתון, והוא הכלי להריק השפע והברכה לפי שהוא האלהות והוא הייחוד האמיתי, ולזה יש בו די לכל אשר ברא כי לכך נקרא שדי כי הנברא חסר לא יספיק לעצמו כל שכן לזולתו, כי הוא נפרד ולזה אין ברכה בו כי הוא תלוי בזולתו, מה שאין כן במיוחד שהוא מספיק לעצמו ולזולתו, ולזה היתה פניית העבודה וכוונתה אל האצילות שהוא מקום הייחוד, וזולתו אי איפשר שימצא שום נמצא, ואחר שנמצא אי איפשר קיומו כי אם בו כי הוא הכלי להריק הברכה אל כל העולמות, וגם זה התבאר בחלק הראשון מזה הספר בסייעתא דשמיא:

השלישי שהכוונה שיכוין בעבודתו כולה עולה לגבוה, כלומר לצורך גבוה ולא יכוון בה לעצמו ולתועלתו כלל, כי עם שצריך העובד הנאמן לכוין בעבודתו ייחוד השם הגדול בכבודו כי זהו המכוון באמרי למעלה שהעבודה צורך גבוה, אבל מלבד זה צריך שתהיה הכוונה כולה ביחוד הזה לצרכו בלבד לא זולת, וכבר התבאר גם זה בזה החלק בסייעתא דשמיא:

הרביעי כי האדם בנוי לתלפיות הבנין העליון עשוי בדמות הכבוד, ובנינו מכוון מול בנין המרכבה העליונה ופרקיה, וכמו שהתבאר פרק י"ח וי"ט מהחלק הראשון, וזה סוד נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, וכבר התבאר כי הכוונה היתה להעיד על מציאות אדון יחיד, וכדי שיהיה כח וספק בידו ליחד ולתקן הכבוד העליון, ולזה נעשה בדמותו ונכלל בו כל מה שנכלל בדמות העליון בסוד כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, מה שלא היה איפשר כל זה אלו נעשה ונתקן בנינו מעין בנין העולם הנברא, עם שבתקון הדמות ימשך קיום הנמצאות כלם, אלא שזה היתה בו הכוונה להיותו נתקן על ידו בעצם ובראשונה, וקיום המציאות ימשך מזה במקרה ובשניה בהכרח. ולזה יש להעלות בנין האדם אל מקום האצילות והייחוד שיש בו די לכל טוב ושלמות, מה שאין כן בדבר נברא שהוא חסר, ולפי שתכלית בריאת האדם היה לצורך גבוה, כלומר לתקן הדמות, לכך נעשה בדמותו, ולפי שזה התכלית לא היה לצורך המציאות בעצם לזה אין לדמותו אליו ואל בנינו:

וטעם הענין בסודו כי הואיל והאדם יש כח בידו לעורר בפעולותיו הדבר ההוא שנתקן בדמותו ומעין בנינו כי לכך נעשה לתבנית ההוא, והדבר אשר יעוררהו בפעולותיו צריך שיהיה נאצל ומיוחד להיותו הוא מקור השפע והברכה וכל טוב ושלמות, כי זה טבע האלהות, ואלו לא נבנה מעין בנינו כי אם מעין בנין העולם הכולל, לא היה שם מסלול ודרך לכל זה ולא תשלם הכוונה בבריאתו:

לזה ראתה החכמה העליונה לתקנו בתקון הכבוד, ואז תשלם הכוונה בו שהוא צורך גבוה והוא תקון הכבוד כדי שיהיה כלול ומפואר מתקון עליון ותחתון, וכמו שהתבאר בפרק י"ז מהחלק הראשון, ומזה ימשך השפע והקיום בכל הנמצאות כי זה תלוי בתקון ההוא, ולזה חוייב והוכרח שיהיה בנינו מעין בנין הדמות העליון ולא מעין בנין העולם הכולל:

החמישי כי התורה כלה עם תרי"ג מצותיה תלויה באלהות, כלומר כלולה בכל עשר ספירות שהוא האלהות והיא נארגת בהם, כדמיון הצורה הנעשת במעשה חושב ובמעשה רוקם, יש מהמצות תלויות ונאחזות בכת"ר, ומהם בחכמ"ה, ומהם בבינ"ה,

ומהם בחס"ד, ומהם בגבור"ה, ומהם בתפאר"ת בבאר', ומהם בנצ"ח, ומהם בהו"ד, ומהם ביסו"ד, ומהם במלכות, ומהתלויות באחת נכללות כלן, וכולן נכללות בכל מצוה ומצוה מתרי"ג מצות, וכולן מתיחדות בה, כי המצות מסלול ודרך אל הייחוד והמקיים אחת מהם למטה מקיימה למעלה, כלומר דוגמתה וזה סוד עת לעשות ליי', והוא סוד או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי, והוא סוד רוכב שמים בעזרך בעזרך ממש, ובנין התורה בכללה כבנין האדם העליון והתחתון:

כי הנה בתורה רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה, והנה בבנין העליון רמ"ח איברים רוחניים סוד השם הגדול המפורש בן ע"ב, שהם רי"ו אותיות, ובהצטרפות ל"ב נתיבות חכמ"ה הרי רמ"ח איברים באדם העליון, ושס"ה גידין סוד שס"ה מאורות הנכללים מצד מדת הדין כנגד מצות לא תעשה, ולפיכך בא העונש בהם, הנה תרי"ג איברים בעליון וכנגדן תרי"ג מצות אלו נגד אלו, ובבנין האדם התחתון העשוי בצלם ודמות לתקן הכבוד רמ"ח איברים ושס"ה גידין נמצאו הבניינים מכוונים, בנין התורה ובנין האדם התחתון כעין בנין האדם העליון:

ולפי שהכוונה באדם תקון הכבוד לצרכו הוצרכו מצות מסודרות מהרצון העליון להשלים זה, ואלו לא היה להם יחס וערך ודמיון עם הכבוד ההוא אשר יתוקן בהם ועם המתקן לא תושלם הכוונה בתקון ההוא כלל. והכלל כי לא יתעורר הכבוד כי אם בהתעוררות דבר שיש לו עמו יחס ודמיון באמצעות דבר יש לו יחס ודמיון עם שניהם ואז מחבר ומתיים ביניהם ומשלימם:

ואחר הדברים והאמת האלה אומר כי אחר שראתה החכמה העליונה לתקן הדמות התחתון כדמות העליון, וכמו שקבלו חכמי האמת בפרקי האדם שהם לתבנית פרקי המרכבה, וכמו שהתבאר בחלק הראשון מזה הספר, ומזה יתבונן האדם היות בנינו מעין בנין האדם העליון יתבאר אם כן שיש לדמות הזה יחס ודמיון עם הדמות העליון אשר נעשה בצלמו כדמותו, יתחייב מזה ויאמן כי בהתנועע זה הדמות בפעולותיו גם הדמות העליון יתנועע לקראתו וישמע ויענה אליו, הנה יצוייר כי בהתעוררות שנעורר למטה בעבודתנו ועל הדרך שהתבאר יתעוררו הדברים העליונים למעלה, כי התורה והמצות שהם האמצעי, הושם בטבעם זה הכח אחר שנאצלו ונחקקו ממקור ההויה והאור העליון, שיהיו הם המפתח לפתוח המקור ההוא שנבעו ממנו, בהיותם נפעלות בשלמות ועולות כתקנן על יד הדמות התחתון הנבנה כדמות העליון, לפי שכל הבניינים מתיחסים זה עם זה כמו שהתבאר למעלה, ומזה היה מטבע העבודה לשם המיוחד שהוא הייחוד לצרכו לפתוח המקור העליון ולהמשיך ממנו אצילות הברכה עד סוף

המחשבה, ושתתפשט משם אל התחתונים הגורמים זה אף אם לא יכוונו לעצמם כי כן היה הרצון העליון להטביע בעבודה ההיא:

וממה שכתבנו יתבאר היות לבניינים האלה היחס ההוא אשר אמרו חכמי הנגון שימצא בין שני כלי זמר השוים והנערכים על ערך אחד ויחס אחד לגמרי, כי בהניע טור מהאחד יתעורר אל קולו הטור שכנגדו בכלי השני מפני היחס השוה אשר ביניהם, כן הוא היחס בעצמו בבניינים האלה, ולזה בהתנועע הטור התחתון יתעורר לקראתו הטור העליון באמצעות התורה והמצות, ומה שיורה היות היחס שוה ביניהם כי החסיד השלם מביא לרצונו הדברים העליונים והם נשמעים ונענים אליו וסרים אל משמעתו בקראו אליהם, וכמו שזה מפורסם באומתנו ממה ששלימי האומה וחסידיה פועלים מהנסים והנפלאות בקראם אל יי' והוא יענם, וכמו שאמרו רז"ל אני מושל באדם ומי מושל בי צדיק, ואם לא שהיחס שוה ביניהם וכמו שבארנו מה המקום לזה, וכבר כתבתי כי הכבוד העליון לא יתעורר כי אם לקראת דבר יתיחס לו וידמה אליו:

ובמדרש אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור להם לישראל כי שמי אהיה אשר אהיה, מהו אהיה אשר אהיה, כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך, וכן אמר דוד יי' צלך על יד ימינך, מהו יי' צלך, כצלך מה צלך אם אתה משחק לו הוא משחק לך, ואם אתה בוכה לו הוא בוכה כנגדך, ואם אתה מראה לו פנים זעומות או מסוברות אף הוא נותן לך כך, אף הקב"ה יי' צלך, כשם שאתה הווה עמו הוא הווה עמך עד כאן:

הנה הורו על מה שאמרנו כי העליונים מתעוררים כפי התעוררות התחתונים, ולזה דימו העליונים אצל התחתונים כדמיון הצל אצל הצורה, להיותם מתיחסים ונערכים זה עם זה, ולכך יעורר הצל כפי מה שתעורר הצורה כך כפי הפעולות אשר יעוררו התחתונים כפיהם יעוררו העליונים טובות או רעות, והוא אמרם ואם אתה מראה לו פנים זעומות או מסוברות וכו', והוא אמרם גם כן כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך, וכל זה הוא מצד היחס והדמיון אשר ביניהם, ולכך ישמעו ויענו העליונים אל התחתונים והוא שיפתח המקור העליון וירד שפע הברכה והאור והיא העניה העתידה שזכר הנביא, כי אז ישמר היחס והדמיון ההוא על השלמות, והוא אמרו והיה ביום ההוא אענה נאם יי', אענה את השמים והם יענו את הארץ והארץ תענה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר, והם יענו את יזרעאל, וכפל הכתוב באמרו אענה נאם יי' אענה, והיה ראוי לומר והיה ביום ההוא נאם יי' אענה את השמים וגו', אבל בא לרמוז כי ההתעוררות העולה מאת הדמות התחתון מעורר העליון, ופותח המקור ומתברכים הראשים העליונים והוא הרצון

באענה הראשון, לומר כי מקור ההויה נענה לקראת ההתעוררות העולה מלמטה תחלה, ומשם בא השפע והאור אל השמים העליונים סוד שמו הגדול:

ואמרו בבהיר ומנא לן דהשמים הוי הקב"ה דכתיב ואתה תשמע השמים וכו', והוא אמרו אענה את השמים, ומשם מתפשט האור והברכה ובא אל הארץ העליונה ארץ החיים סוד ה"א אחרונה, ועד כאן הורה לנו סדר אצילות הברכה על נכון ודרך ישרה מראש ועד סוף, והוא אמרו והם יענו את הארץ, ותחלה מתברך ומתיחד השם הגדול בכחותיו, כי בזולת זה אין מקום אל השפע והברכה כלל, ואחר כך מתפשטת הברכה אל התחתונים באמרו והארץ תענה וגו', והוא סוד ונתנה הארץ יבולה, והם יענו את יזרעאל, קרא יזרעאל אל המעוררים והגורמים הייחוד על שם שזורעים זרע שהשלום למעלה במעשיהם הטובים שהם המצות, והוא האמצעי המעורר הדמות העליון לקראת התחתון כמו שכתבתי למעלה:

ואמרו במדרש אמר רבי פנחס הכהן בר חמא הרקיע ששמו ערבות, הקב"ה זורע מעשיהם של צדיקים עליו והוא עושה פירות עד כאן. וכמו שפרשתי בפרק ב' מזה החלק בסייעתא דשמיא. ואמר והמה יענו את יזרעאל, לרמוז כי לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה, לא יזרעו ואחר יאכל כי לא יאכלו זרים כחם כמו שהיה בזמן שהיו בהסתר פנים, כל זה הטוב והשלמות ימשך מצד ההתעוררות הטוב העולה מאת הדמות התחתון, לפי שיש לו יחס ודמיון עם הדמות העליון, כי בזולת זה אי איפשר כמו שכתבתי, והנה האיש השלם בשמרו היחס הזה בקדושה ובטהרה בעסק התורה והמצות, שהוא כדמיון החוט המחבר ומדבק שתי חתיכות הבגד, כן התורה והמצות הם האמצעי המחבר הדמות התחתון עם העליון מצד היחס אשר לו עם שניהם כמו שהתבאר למעלה, מצד דבוקו בשרשו במעשיו ועבודתו ויחודו מתאהב למעלה ועושים רצונו, ופועל בעליונים ובתחתונים פעולות מופלאות מורות ומעידות על שהוא חכם ונבון, והחכמה והבינה היא כי מצד קורבתו בדבוקו באלהיו קורא אליו והוא יענהו, ואין חכמה ובינה גדולה מזו כי זה פרי החכמה ותכליתה, והחכמה הזאת תושג בקיום התורה והמצות לא בזולתה מן הדתות והחכמות, כי כלם בערכה הבל ואין בם מועיל לא ישיגו בהם עוסקיהם ארחות חיים:

ואורו של עולם אדון הנביאים ע"ה במשנה תורה הורה על כל מה שכתבתי בזה הענין, אמר ואתם הדבקים בייי' אלהיכם וגו', ראה למדתי אתכם וגו', ושמרתם ועשיתם כי מי גוי גדול וגו'. ומי גוי גדול וגו'. כי באמרו ואתם הדבקים וגו'. הורה כי מצד דבוק המחשבה בכחות השם הגדול ומדותיו אתם דבקים בייי' אלהיכם, כי הוא שמו ושמו הוא, כי יש לכם יחס ודמיון עמו והדבקות ההוא הם החיים האמתיים, ומזה חיים כלכם היום,

ובאמרו ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים באר האמצעי המחבר בין שני הבניינים, והם חוקי האלהות ומשפטיו, ואמר כאשר צוני יי' אלהי, לרמוז כי לולא שנצטוה בהם מפי הגבורה אי איפשר לו להשיג בהם כלל, כי לא נתנו לשכל האדם לפי שנאצלו מן המחשבה העליונה אשר לא תושג לזולתו יתברך:

ובבראשית רבה אמרו נובלת חכמה של מעלה תורה וכבר הזכרתי זה. ויכלול גם הלמוד כי על הכל נצטוה, ואמר לעשות כן בקרב הארץ לרמוז לעשות כן כסדר וכצורה ההיא, לא להתחכם בהם בקרב הארץ כי היא מקום המצות והעבודה כי הארץ ההיא רשות גבוה מיוחדת לו:

ושמרתם ועשיתם שב לבאר הדרך אשר בו יושג הדבקות ההוא שהם החיים שזכר. ואמר כי בעסק התורה והגיה בה תמיד, והוא אמרו ושמרתם והוא אמרם ז"ל זו משנה. ובקיום מצותיה והוא אמרו ועשיתם:

יושג הדבקות ההוא אשר ממנו ימשכו עניינים בשבילם, תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים, כי יתבאר להם בחוש לא יוכלו להכחישו אשר יתמהו בראותם כי בקראכם אל יי' יוריד לכם המטר, ויעצור המגפה, ויסיר כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים מעליכם אשר לא יוכלו הם, על זה ישאלו איך ומה הם עובדים לאלהיהם, ומה היחס אשר בו יתיחסו הפלאים ההם אל העבודה ההיא עד שימשכו אליה ויתחייבו ממנה, וכשישמעו כי העבודה היא שמירת החוקים אשר לא נודע להם טעמם, גם בעיניהם יפלא עוד כי יאמרו אין יחס כלל בין הפלאים ובין החוקים ההם, אבל מפני שלא יוכלו להכחיש החוש יודו על כרחם כי יש לכם חכמה ובינה נפלאה בקיום החוקים עד שיתחייבו מהם הפלאים ההם, כי לא נודע להם היחס והדמיון אשר ביניכם ובין הדמות העליון אשר בקיום החוקים שהם הבנין האמצעי, יענה וישמע אליכם בכל קראכם אליו, והוא שהמשיך אמרו כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים וגו', כי הוא נתינת טעם אל אמרו כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגו', ואמרו וגו' ומי גוי גדול, גם כן הוא טעם למה שאמר, כלומר ואיך ימצא לשום גוי האושר הגדול הזה ולא זכו לאלהים קרבים להם כיי' וגו', כלומר שיש לו קורבה עמנו מצד היחס, והדמיון שיש לנו עמו כענין שהתבאר ומצד זה הוא נשמע ונענה אלינו בכל קראנו וגו', אבל שאר האומות אין לו עמהם קורבה כלל כי נפלו לגורל השרים שהם אלהים רחוקים, כי אין כח בהם, וגם לא זכו לחוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת שיהיה להם אמצעי להשיג ההצלחה, ואחר שנעדרו מהם כל סבות ההצלחה והאושר חכמת מה להם, אבל אנו שהסבות ההן

נמצאות בנו על השלמות נשיג בהן ההצלחות כלן ונחשב חכמים ונבונים לעיני העמים. ובזה נשלמה הכוונה בבאור זה הענין הנפלא, והוא הנרצה בזה הפרק:

פרק יז

הבא בהתבוננות נמרץ אל מה שכתבנו יתאמת לו כי זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל מטבעה להשלים ולהקנות כל מיני החיים וההצלחות אל המחזיקים בה ולשלמות מלאכת עבודת הקדש, ראיתי לצרוף ולברר וללבן הדבור בייעודים הגשמיים אשר התבארו בתורה, ובייעודים הרוחניים אשר הוא התכלית האחרון והאושר הקנוי אל הנפש אשר לא התבארו בתורה לדעת כל החכמים, אבל דברו בהם בפירוש באמרם תמיד כי המצות מקנות החיים האמיתיים שהם חיי העולם הבא, וכבר נשאו ונתנו הרבה מהחכמים ז"ל לבאר למה לא התבארו אלה החיים בתורה, ואמרתי אענה אף אני חלקי, אבל ראיתי להקדים דבריהם ולפי מה שהתפרסם הנה נכללו בשלש דעות:

הדעת הא' הוא דעת הרמב"ם ז"ל אמר בטעם זה כי להיות התורה השלמה נתונה לעם רב והמון הבלתי מציירים מהות העניינים ואמתתם, המירה התורה האלהית העניינים הנסתרים בעניינים הנגלים באופן יוכלו לצייר ולקבל כמו שעשתה בתארי האל יתברך, ולהיות אין אצלם הצלחה זולתי גופיית, כי לא ישערו בערבות השכל והצלחתו, העלימה התורה זה מהם וגלה להם מה שישתוקקו אליו מאלה הקניינים המדומים, זה דעתו ז"ל, וכבר מנו האחרונים ז"ל הבטולים אשר יתחייבו לו, ומהם כי הוא ז"ל יאמר כי כשיראו היעודים הגשמיים מתקיימים, יאמינו ביעוד הרוחני באיזה רמז שיבא עליהם בתורה, ואינה ראיה כי איך תלקח ראיה ממה שנזכר בפירוש בתורה וישיגוהו בחוש על מה שלא נזכר כלל ולא יציירוהו:

ועוד שהרי התורה ביארה להמון עקרים עמוקים כאחדות האל ומציאותו, כי הם דברים לא ישיגום ההמון בנקלה אחר שלא ישיגו דבר בלתי גשמי, ובהשיגם זה כבר יוכלו להשיג דברים אחרים בלתי גשמיים אין חולק בזה, ויוכלו אם כן להשיג הגמול הרוחני, כמו שיוכלו להשיג מציאות הנמצא הרוחני:

ובענין הייעודים הגשמיים כתב הטעם בפרק ט' מהלכות תשובה, כי הבטיחנו בהם בתורה לומר שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמתה תמיד, שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות התורה, כגון שובע ושלום ורבות כסף וזהב, כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להם, אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה כדי שנזכה לחיי העולם הבא, ואם כן נמצינו למדים לפי דרך זה

כי כשהבטיחנו בטובות ההן אמנם היה להודיענו כי נהיה שלמים עם הפנאי שיהיה לנו להשלים את נפשנו, ואין זה מספיק כי כשיעד לנו הדרך המביא אל התכלית והתכלית עצמו לא יעדו לנו בפירוש, עדיין אין אנו בטוחים ממנו מה שלא היה כן אם יעד לנו התכלית, כי אז נהיה בטוחים בדרך המביא אליו כי אין ספק ימציא לנו דרך להשיגו, כי בזולת זה אי איפשר לבא אל התכלית, ואם כן היה לו לבאר לנו הגמול הרוחני, ומאלינו נבין כי יתן ספוק בידינו להשיגו ולא יאריך ביעודו:

משל זה, מלך אחד קרא לאחד מעבדיו היושבים לפניו והוא ממתי סודו, וצוה עליו ללכת לאי אחד מאיי הים לעשות את מלאכת המלך ולעבוד שם עבודתו, והמלך יעדו בהיותו עוסק במלאכתו שיאכל בטוב האי ההוא ויתעדן בעדוניו, ועדיין אינו בטוח שבהשלימו את המלאכה ישיבהו המלך אל המקום והמעלה אשר היה בה מתחלה, אבל כשהבטיחו שישוב אליה הנה הוא בטוח שהמלך ימציא לו די ספוקו כדי שיהיה פנוי לעשות מלאכתו אף אם לא הבטיחו בזה בפירוש, לפי שאי איפשר לעבוד עבודתו בזולת זה, ויקשה עוד לדעתו ז"ל כשידוקדק כי יובן ממנו כי אין הטובה וההצלחה נמשכת אחר התורה והמצות ואינה מחוייבת מטבעם וזה הטלת מום בקדשים. זה שעור כלל דעת הרב ז"ל בשני הגמולים ומה שנראה ראוי להשיב עליו:

הדעת השני הוא דעת הרמב"ן ז"ל נמצא לו בפרשת וארא אמר שם בזה הלשון, לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עברה, רק במעשה הנס ואם יונח באדם לטבעו או למזלו לא יוסיפו בו מעשיו דבר ולא יגרעו ממנו, אבל שכר כל התורה ועונשה בעולם הזה הכל נסים והם נסתרים, יחשב בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם והם באדם עונש ושכר באמת, ומפני זה תאריך התורה ביעודים שבעולם הזה ולא תבאר יעודי הנפש בעולם הנשמות, כי אלה מופתים, וכנגד התולדות וקיום הנפש ודבקה באלהים דבר ראוי בתולדתה שהיא תשוב אל האלהים אשר נתנה. ועוד אפרש זה אם גומר השם עלי. והוא מה שכתב בפרשת אחרי מות בענין הכרתות הנזכרים בנפש אמר, כי הם בטחון גדול בקיום הנפשות אחרי המיתה ובמתן השכר בעולם הנשמות, והעולה מדבריו שם כי להיות שההשארות נמשך לנפש בהכרח כי אין לה סבות ההפסד והיא בעניינה לא תמות, ולפי שזה כן לא היה שם סבה לשיבטיח בעל הגמול בקיומה כלל כי זה מוכרח מתולדתה, ולכן לא בא יעודו בתורה, אבל הטובות האלה להיות שאין נמשכות לנו כלל מדרך הטבע הוצרך בעל הגמול יתברך להבטיחנו בהם לומר כי היעודים ההם נמצאים עמנו בנס, ולכן גזר הרב כי שכר כל התורה נסים והם נסתרים:

ועוד הוסיף הרב ביעודים האלה בפרשת אם בחקותי אמר שם בזה הלשון, וכבר בארנו כי כל אלה הברכות כלם נסים אין בטבע שיבאו הגשמים, ויהיה השלום לנו מן האויבים, ויבא מורך בלבם לנוס מאה מפני חמשה בעשותנו החקים והמצות, ולא שיהיה הכל הפך מפני זרענו השנה השביעית, כל זה הוא דעת הרב ז"ל בשני הגמולים:

וכבר נודע בשערים היות הרב גדול המאמינים ורב מובהק לחכמים בחכמת הקבלה היא חכמת האמת, וגם בעיני יפלא על האמינו כי יעודי התורה הם נסים עם היותו גדול בחכמה, וכבר אמרו החכמים כי הנס הוא מציאות הדבר בעצם זולת סבותיו העצמיות, והנה לדעתו ז"ל הטובות וההצלחות המיועדות בתורה לא ימשכו אחר המצות ולא יתחייבו מהם כלל, ואין יחס בין עשיית המצוה אל עליית האדים וירידת המטר בהיות הארץ צמאה ויבשה אין כל, ובין התענית אל זכוך האויר המעופש הדבריי, אבל מציאות כל זה אחר המצות יראה הרב ז"ל שהוא בדרך נס אין המצות סבתם כלל:

והנה מרמזיו בסתרי התורה כפי קבלתו נראה הפך זה כפי מה שפירשו תלמידיו המקובלים ממנו בהרבה מסודותיו, והוא האמת וזה כי העליונים מתברכים בהתעוררות התחתונים בעבודתם, ומשם מתפשטת הברכה אל הגורמים, ואין לומר כי זה דרך נס למבין האמת, אבל טבע העבודה יחייב כן כמו שהתבאר ויתבאר עוד בסייעתא דשמיא:

ואולי כוונת הרב ז"ל להשיב על השאלה הישנה כפי הנגלה לתת מענה לשון להמון החכמים בה לבעלי הריב, ונסתפק במה שרמז בסודותיו בענינה ליחידי סגולה העומדים בסוד אלהינו, ובזה יתישב הלב וינוח הדעת:

ואמנם במה שאמר הרב ז"ל כי ההשארות לנפש דבר טבעי בתולדתה ולזה לא זכרה התורה הגמול הרוחני, כבר השיגוהו קצת מהחכמים האחרונים מהם החכם ר' יוסף אלבו בספר העיקרים שלו מאמר ד' פרק ל"ט כתב עליו בזה הלשון, וגם זה דבר חלוש כי אין ההשארות יותר טבעי לנפש מהבחירה לאדם שאמרה תורה ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' ובחרת בחיים, ואחר שאין ההשארות דבר מפורסם ונודע למה לא תודיענו התורה כמו שהודיעה הבחירה או חדוש העולם וכיוצא בו מהדעות והאמונות האמיתיות שבאו בתורה, ועוד כי לפי דעת האומרים שהשכר הרוחני הוא לגוף ולנפש כאחד אין זה דבר טבעי לגוף להתקיים תמיד, והיה ראוי שתאמר אותו התורה בפירוש עד כאן דבריו:

והרב ז"ל ינצל מרשתו במה שנליץ בעדו ונאמר כי הבחירה טבעית לאדם בעודו נושא שם זה, והוא באלה החיים והייעודים הגשמיים טבעיים לאדם גם כן מצד התורה והמצות שימשכו אליהם ויתחייבו מהם בטבע כי כן חייב טבע העבודה, וכמו שהתבאר

בפרק שלפני זה וכמו שיתבאר בסייעתא דשמיא, והרב ז"ל ירצה זה ויודהו וכמו שכתבתי למעלה, ואין ספק כי אלה הטובות הנפש הטהורה גרמא בתועלתם אל הגוף מצד דבקותה במקורה ומעשיה הטובים ועבודתה לאלהיה שהוא הייחוד, ואחר שאלה הטובות נמשכות אחר עשיית התורה והמצות, ומתחייבות מהם והנפש סבתם כל שכן שיועילו להשאירה בנועם מתמיד במקום ההוא אשר היתה פונה אליו ועודנה מחוברת אל הגוף, שהרי ההשארות והעונג ההוא נמשך גם כן אחר התורה ומצותיה בטבע וקל וחומר הוא, ואם היה בעל הגמול יתברך מיעד הגמול הרוחני בפירוש היה כפל ומותר גמור אחר שנדין אותו בקל וחומר מהיעוד הגשמי אחר שזה וזה נמשכים אחר המצות ומתחייבים מהם בטבע, ומעתה אין להשיב על הרב ז"ל מהבחירה כי הכרח היה זכרונה כי ממי נדין אותה, אבל הגמול הרוחני נדין אותו מהגשמי בשוה, ואין בזכירתו כי אם כפל ומותר גמור. כי בזכרו הגשמי גם הרוחני בכלל:

ובזה יתורץ מה שהקשה עוד שם באמרו, והיותר קשה בכל זה הוא כי אחר שלא תזכיר היעודים הרוחניים שהם עקר השכר, למה תזכיר היעודים הגשמיים שאינו עקר השכר, עד כאן, ומה שאמר כי לפי דעת האומרים שהשכר הרוחני הוא לגוף ולנפש כאחד, אין זה דבר טבעי לגוף להתקיים וכו', זה דעת הרב ז"ל, והוא האמת וכך היתה הכוונה בבריאת אדם הראשון לולא שחטא וחטא ממית, וכשיתחדש העולם יחזור לטבעו הראשון, ולכך יתקיימו שניהם כאחד כי תחזור הכוונה למקומה, ולכך אין צורך להזכירו, ועוד אדבר בזה בסייעתא דשמיא. אבל הוא לא יאמין זה כי הפלוסופיא תרחיקהו מזה ותאלצהו להאמין חלופו כמנהגה למנוע האמת והצדק מחשוקיה ההולכים אחר שקול דעתם ומניחים דעת עליונה, ומהם החכם רבי יוסף בן שם טוב ז"ל בספר עין הקורא מאמר ב' אמר שם בזה הלשון, אפילו שנודה להרמב"ן ז"ל בכל מה שהניח, ומה שהלצנו בעדו ומנין הוא יודע כי מציאות ההצלחה הנצחית ההיא נמשכת אחר המצות התוריות, כי אפילו שנודה לו כי הנפש בטבע היא נשארת לא תשיגה הכליון בהפסד הגוף, כי היא בלתי מעורבת בו, אבל היא נקשרת בו הקשר מציאות לבד לא נודה אליו כי בטבע היא נשארת בערבות וששון ובגן עדן אשר לו והוא ז"ל לא ירצהו גם כן, אבל ההשאר בעונג הוא נמשך אחר המצות לדעתו ז"ל עם שהוא האמת בעצמו ומציאות ההצלחה הזאת אחר המצות איננו טבעי שכלי אנושי וזה מבואר מאד עד כאן:

וכבר כתבתי למעלה כי הרב ז"ל יודע מסוד העבודה כי מטבעה להמציא ההצלחה אל הגוף וכל שכן אל הנפש כי היא העיקר בעבודה ומזה יתבאר לו וידע באמת כי מציאות

ההצלחה הנצחית נמשכת אחר המצות התוריות בטבעה ואם אינו טבע שכלי אנושי הוא טבע שכלי אלהי ובזה יסולק הספק מעליו:

זה שעור כלל דעת הרב ז"ל בזה הענין עם מה שראוי להשיב עליו ולהליץ בעדו. הדעת השלישי הוא דעת הר"ן ז"ל כי הוא כתב בדרשת בראשית בזה הלשון אין ספק שהאמונות בזמנים ההם היה עניינם נוהג על הדרך שנוהג משפט האמונות אשר אנחנו בתוכם ר"ל שהיו כלם מבטיחות על הגמול העתיד לנפש אחרי הפרדה מהגוף והיו מרחיקים עידיהם כי מצד שלא היו נוחלים האמת לא היו יכולים לתת אות קרוב ומוחש וכשבאה תורתינו בין אותן האמונות כמו שנבדלה מהן במעלה כן הבדילה יעודיה ר"ל שאמתה אותם מה שלא היו הם יכולים לאמת, וכמו שהיה יסוד התורה ענין יציאת מצרים שעל ידו נראה שהענין האלהי דבק בנו מה שלא יכלו החרטומים לעשות, אבל נלאו ברוב עצתם כן המשיכה יעודיה שיראה עין בעין שהענין ההוא לא תוכל תורה אחרת ליעד. ולו הבטיחה על גמול הנפש אחר המות נראתה היא ויתר התורות שוות ולא תודע אליה בענין יעודיה מעלה עליהן, כי אחרי היות כלן מבטיחות על דבר בלתי מוחש היתה כל אחת יכולה להתחזק ולומר שהאמת אתה ולזה לא הוצרכה התורה להמשיך יעודיה על ענייני העולם הבא, אבל המשיכה ספוריה על עניינים שהם מאמתים זה בלי ספק ע"כ דבריו:

והחכם ר' יוסף השיב עליו במאמר הב' מספר עין הקורא כי הדבור ההוא אשר זכר הוא סבה נכונה להבטחת אלה הטובות, אבל להשמטת זכרון התכלית האמיתי איננה סבה כלל, כי היה ראוי שיזכר זה וזה עד כאן:

ואני תמה שנראה ממנו שלא לקח מלשון הר"ן ז"ל אלא מה שיוכל לספק בו עליו, אבל מה שיצילהו מהספק השמיטו, כי הר"ן ז"ל כבר יצא מזה הספק באמרו בתחלת הענין בזה הלשון, הנה נגלה אם כן שהגוף וכחותיו אינן נותנין קיום והעמדה לנפש, אבל מכחישים כחותיה עד שראוי שכאשר יוסר המונע תהיה אז הנפש יותר שלמה וכל יעודי התורה שבאו בענייניים גופניים על זה הצד שאם יראה לחוש שיש לאדם דבקות בענין האלהי והוא עומד בענין, מונע אותו מהשיגו שהוא הגוף אין ספק שיהיה מובטח להיות הדבקות שלם כפי מה שאיפשר כאשר יוסר המציק המונע מצורף על זה שאין ספק שהאמונות בזמנים ההם וכו' ואם כן והיה הענין האלהי דבק וחל עליו והוא עם היותו בענין מונע ומציק דבק בו הנה היא הראיה הגדולה והמופת על הדבקו בו בצאתו מחמת המציק, ולפי שהדבקות באלה החיים הוראה נמרצת על הגמול הרוחני לא הוצרך זכרונו בתורה כי היה כפל ומותר גמור:

והחכם ר' אברהם בן ביבאג"י ז"ל בספר דרך אמונה שלו מאמר ב' שער ה' כתב עליו ואמר, כי זאת התשובה בלתי מספקת גם כן, כי אם היה השארות הנפש מפורסם אז מכל שכן שיהיה מפורסם אצל אברהם אבינו וזולתו מציאות האל ואחדותו, ואם כן כמו שהביאה לנו התורה האלהית מציאות האל באמרו אנכי יי' אלהיך והוא בהכרח היה מפורסם אז גם היה לו להביא השארות הנפש עד כאן. ואין זה כלום שאם היה מציאות האל ואחדותו מפורסם בזמן אברהם לא היה מפורסם בזמן נתינת התורה וישראל שגדלו במצרים הוצרכו לשמוע זה מפי הגבורה, מפני שבמצרים היו כופרים בשתי פנות אלו: וכבר אמרו במדרש ואלה שמות רבה אמר להם מתחלה שקר אתם אומרים, כי אני הוא אדון העולם ואני בראתי עצמי ואת הנילוס שנאמר לי יאורי ואני עשיתיני עד כאן. אבל השארות הנפש לא רפו ידיהם ממנו:

ועוד יש לי לומר כי באמת השארות הנפש היה בא זכרונו בתורה בפירוש אלא שהתחכמה להביא עליו מופת ממה שהחוש מעיד עליו מענין הדבקות שיש לאדם ועודנו מצומד אל המונע, ומזה נדין ההשארות בקל וחומר שאין עליו תשובה וזה ראתה החכמה יותר טוב למה שימשך ממנו, וכמו שכתב הר"ן ז"ל, אבל מציאות האל ואחדותו לא היה שם דבר ממנו נדין אותו, ולזה הביאתם התורה וזה אם נודה כי אנכי ולא יהיה לך באו לאמת מציאות האל ואחדותו, אבל אם היה שלא באו לזה, אלא להשרישנו להאמין בכלל שיש תורה מן השמים ושלא נעבוד אלוה זולתו, וכמו שכתב הר"ן ז"ל בדרשת ואתחנן, אם כן אין מקום למה שהשיב עליו ממציאות האל ואחדותו, והאמת לא הוצרכה התורה להביא זה בפירוש כי ממה שראו במצרים ועל הים יתאמת להם במה שאין ספק בו מלבד קבלתם בהם מן האבות:

זה שעור מה שראיתי להביא בזה הענין כפי מה שיכללוהו ויעירו עליו אלה החכמים ז"ל בדעותיהם, ואחר הקדימי דבריהם ראיתי לברר לחלקי האמת בשני אלה הגמולים לדעת התורה, וכפי מה שתשרישהו החכמה העליונה אשר מדרכה להאיר נתיב האמת לפני מבקשיה, וראיתי ליחד פרק בפני עצמו אל הגמול הגשמי עם שכבר פתחתי הפתח לבא עד תכונתו בפרק הקודם לזה, ואחר כך אבא אל הגמול הרוחני, ואל אמת ינחני בדרך אמת:

פרק יח

כבר הודענו במה שקדם והוא האמת כי מטבע העבודה שהוא הייחוד לפתוח המקור ולהמשיך הברכה מראש המחשבה עד סופה, ומשם מתפשטת אל התחתונים הגורמים זה בייחודם:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב נ"ה ע"ב) אמרו וארוממנהו בכלא לאכללא מאן דידע ליחדא שמא קדישא דהא הוא פולחנא דקב"ה, ועוד שם (שם נ"ז ע"א) כתיב קרוב יי' לכל קראיו וגו' מאי באמת כמא דאוקימנא תתן אמת ליעקב, דידע ליחדא שמא קדישא כדקא יאות ודא פולחנא דשמא קדישא, ומאן דידע ליחדא שמא קדישא אוקים בעלמא יחידא, דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ועל דא אוקמוה כל כהן דלא ידע ליחדא שמא קדישא כדקא יאות לא פולחניה פולחנא, דהא כלא בידיה תליא פולחנא עלאה פולחנא תתאה, ובעי לזכאה לבא ורעותא בגין דיתברכון עלאין ותתאין, וענין זה נכפל במדרשו של רשב"י ע"ה בהרבה מקומות, והכוונה בכל זה להשרישנו במה שכבר כפלנוהו הרבה פעמים, והוא כי עסק התורה וקיום מצותיה ימשיכו האור ושפע הברכה ממקור ההויה אל עליונים ותחתונים, וזה סבת כל הטובות באלה החיים כי טבעם יחייב זה, כי התורה הוא השם הגדול ממש:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ס, ע"א) אוליפנא דקב"ה תורה איקרי ואין מים אלא תורה, ואין תורה אלא קב"ה עד כאן, והשם הגדול מקור כל הטובות וההצלחות כי הוא הטוב הגמור בעצמו, וראוי אם כן שהתורה שנחקקה ממנו שימשך אליה כל הטוב ההוא, כי בזה תעיד על מקורה, והוא שרמז דוד המלך ע"ה באמרו עדות יי' נאמנה והזוכה בה זוכה בכל עשרה ואשרה בשם הגדול ממש, וכמו שכתבתי בפרק כ"ג מהחלק הראשון מזה הספר יעויין משם כי הוא פלא:

ולפי שזה כן היו כל הטובות וההצלחות נמשכות אליה ומחוייבות ממנה כי כן יסד המלך בטבעה, כי כן חוייב לה כפי המקור אשר חוצבה ממנו, כי טבע המקור ראוי שימצא במה שנחצב ממנו וכמו שכתבתי בפרק ההוא בסייעתא דשמיא:

ומזה נעמוד בנקלה על הברכות הבאות בתורה להולכים בתורת יי', והסוד הנעלם בזה כי כל הטובות ההם אינם בדרך יעוד כמלך המיעד לעבדיו לשלם להם שכר פעולתם ולתת להם כך וכך חלף עבודתם, לפי שהטוב הבא על דרך יעוד יורה שאינו נמשך אל העבודה, ואינו מחוייב בטבעה וזה פגם וחסרון גדול בחק העבודה, מה שאין כן כשהטוב נמשך אל העבודה ומתחייב בטבעה כי זה יורה על שבח וכבוד במעלת העבודה [ההיא] והנעבד בה, ולפי שתורתנו נבדלת במעלה עליונה לאין שעור מכל תורה ודת, כי לזה נקראת תורת יי' ודאי ועבודתנו לאלהינו עבודה אמתית נבחרת מכל עבודה, לזה ראתה החכמה העליונה להטביעה ולחקקה באופן ימשכו אליה כל הטובות וההצלחות ויתחייבו ממנה חיוב גמור, והאות והמופת על זה, כי הקול הגדול ההוא אשר לא יסף ונכללו בו כל הדברים העתידים להתחדש בכל דור ודור כמו שיתבאר פרק כ"ג חלק ג'

בסייעתא דשמיא באו בו השכר והעונש על כל דבר ודבר, ולא באו על זה הסדר כי אם להודיע כי השכר ההוא נמשך ומתחייב מהמצוה ההיא:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב פ"ג ע"ב) וכן כל מלה ומלה הויא מליא בכל אינון טעמין וכל אינון מלין גזרין אגרין ועונשין רזין וסתרין כאסקופה דא, ולזה כל הטובות וההצלחות הבאות בתורה לשומריה אינן אלא דרך הגדה וספור, כלומר כי מעשיית התורה הזאת וקיום מצותיה ימשכו ויתחייבו כל הטובות ההם בהכרח, וזה כי אחר שהם המפתח האמיתי והנכון לפתוח בהם מקור כל הטובות והאושר, לפי שנחקקו מן המקור ההוא והושם זה בטבעם ובפתיחת המקור ההוא בהכרח יאצל וימשך שפע האור והברכה מראש המחשבה שהוא המקור עד סופה, ובהגיעה שם הנה בהכרח תתפשט משם אל התחתונים העובדים כי טבע העבודה יחייב כן:

וכבר כתבתי כי האצילות הקדוש הוא הכלי להריק השפע והברכה לעולם, וזולתו אי איפשר בשום פנים כי אם על פיו ורצונו יתברכו כל העולמות, והעבודה הראויה תחייב זה כי בעלותה בכוונה הראויה יתעורר השפע לקראתה וירד למטה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ז' ע"ב) אמרו בזה הלשון, כשמן הטוב על הראש וגו' מאן שמן הטוב ה' דא משח רבות קודשא דנגיד ונפיק מעתיקא קדישא דישתכח בההוא נהר עלאה דינקא לבנין לאדלקא בוסינין וההוא משח נגיד ברישא דמלכא ומרישא ליקירו דדיקנא קדישא, ומתמן נגיד לכל אינון לבושי יקר דמלכא אתלבש בהו, הה"ד שיורד על פי מדותיו, על פי מדותיו ממש ואינון כתרי מלכא דשמיה אשתכח בהו, תא חזי כל נגידו וכל חירו דעלמא לא נחית לברכא אלא על ידא דאינון כתרין קדישין דאינון שמא דמלכא קדישא, ובגיני כך כתיב שיורד על פי מדותיו על פי מדותיו ודאי, כד"א על פי אהרן ובניו וגו', כך על פי מדותיו יורד ונגיד לכולהו עלמין לאשתכחא ברכן לכלא, ותא חזי האי שמן טוב לא זמין עד ההוא זמנא דפולחנא דלתתא הוה סליק ואתעדן דא בדא הה"ד שמן וקטרת ישמח לב, שמן לעילא וקטרת לתתא כדין הוא חדוותא דכלא, עד כאן:

הנה בארו כל מה שהיינו צריכים אליו ואמרו שמן וקטרת ישמח לב הוא לב השמים, והוא שכתוב בו ויאמר יי' אל לבו, והשמן היורד מהמקור על הראש, והקטרת סוד העבדה העולה מלמטה נקראים ונאספים שם ומשמחים הלב ההוא, ומשם תתפשט השמחה והאור לכל התחתונים, ולולא שבא לשם תחלה אי איפשר לתחתונים לאכול בטובה כי משם תזדמן הפרנסה לכל העולמות בסוד עיני כל אליך ישברו, ואתה נותן להם את אכלם בעתו:

ואמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג נ"ח ע"א) מאן עתו עתו דצדיק דא מטרוניתא דאתקרי עתו דצדיק, ובגיני כך כלהו מחכאן להאי עתו כלהו תתאי מאתר דא אתזנו, ורזא דא אוקימנא עיני כל אליך ישברו, ואתה נותן להם את אכלם בעתו כמא דאוקימנא, ת"ח בשעתא דהאי כ"ל מבסם לעתו ומתברך מניה, כלהו עלמין בחדו, כלהו עלמין בברכן, כדין שלמא אשתכח בעלאי ותתאי, עד כאן:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה אמר ר' רחמאי אלמלא צדיקים וחסידים שבישראל שמרימין אותי על כל העולם בזכיותיהן ומהם מתפרנס הלב והלב מפרנסן עד כאן, וכבר כתבתי זה. והגרם הגדול לזה הוא עסק התורה וקיום המצות, ולפי היות זה כן באו הברכות והטובות כלן בתורה דרך הגדה וספור, ואינן דרך יעוד כלל כמו שכתבנו והוא כמגלה ואומר כי בעשותנו התורה והמצות ימשך ויתחייב מהם זה הטוב בהכרח, כי זה טבע העבודה, ואחר שזה כן ואין בו שום ספק אין לשאול למה כמו שיעד לנו הטוב הגשמי לא יעד הטוב הרוחני, או למה אחר שלא תזכור היעוד הרוחני שהוא עקר השכר למה תזכור היעוד הגשמי שאינו עקר השכר, כי לא בא ליעד כלל אלא לגלות ולהגיד הנמשך והמתחייב בהכרח מטבע העבודה ושכל הטובות וההצלחות נמשכות אחר המצות בטבע אלהי שהטביע בהם, ודרך הגלוי וההגדה הזאת באר באמרו אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם, אם בחקתי תלכו הוא העסק בתורה ואת מצותי תשמרו הוא קיום מצותיה, ועשיתם אתם הוא התקון העליון תקון הכבוד שנתקן בעסק התורה וקיום המצות שהוא הדרך לתקון ההוא, ואחר ביאר הנמשך והמתחייב מזה ואמר ונתתי גשמיכם בעתם ושאר הטובות מהשלום ונצחון האויב והפרות והרבות אותנו:

ואמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג קי"ג ע"ב) ועשיתם אתם כתיב ואי אתון תשתדלון למעבד לון לאתקנא שמא קדישא כדקא יאות, כל אינון ברכאן דלעילא ישתכחון גביכו בתקוניכון כדקא יאות. ונתתי גשמיכם וגו' כל חד וחד יתן חילא דידיה עליכו, ומאן אינון ההוא תקונא דעבדתון דאיהו שמא קדישא. כתיב ושמרו דרך יי' לעשות צדקה ומשפט וכי כיון דכתיב ושמרו דרך יי' מאי לעשות צדקה ומשפט, אלא מאן דנטיר אורחוי דאוריתא כביכול הוא עושה צדקה ומשפט דא קב"ה עד כאן:

והרב המקובל ר' יוסף בן גיקטיליא ז"ל כתב בספר שערי אורה במדת בינ"ה בזה הלשון, דע והאמן כי ספירת בינ"ה וספירת מלכו"ת שתיהן מכוונות זו אצל זו, וכשמדת מלכו"ת מתוקנת בתקון ישראל בקיום התורה והמצות, אז ספירת בינ"ה תופיע להריק כל מיני שפע וברכה דרך הצנורות עד שספירת מלכו"ת מתברכת ומתמלאת, ואז נמצאים כל

בני עולם בהשקט ובשלוה והברכה משתלחת בכל מיני המזונות ונמצאת הברכה דבקה לארץ, וזהו סוד סדר כל הברכות אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה וכל הפרשה, עד כאן:

והוא מה שאמרנו כי תקון הכבוד הוא בקיום התורה והמצות, ואליהם ימשכו כל הטובות ההם הנמשכים מן התקון ההוא, ואין זה הטוב בא דרך יעוד כי הדבר הנמשך אשר מטבע איזה דבר להמשיכו והוא תלוי בו אין מקום וצורך ליעוד אליו, אלא לגלות דרך הגדה וספור שזה נמשך ומתחייב מן הדבר ההוא בטבע כמו שהוא הענין בקיום התורה והמצות שהם המפתח העצמי אל מקור הטובות כלם, כי הם תלויים בהם ובהכרח ימשכו בפתיחה ההיא שהוא הקיום, ואלו לא היתה זאת הפליאה בטבע קיום המצות שומה היינו אומרים בהכרח שמאחר שאין שום יחס בין קיום המצות ובין הטובות ההם ולא ימשכו אליהם בטבע ועם זה אנו רואים שהטובות ההם חלים על שומרי התורה נאמר שזה אמנם היה בשביל שיעד בהם והוא נאמן בבריתו וקיים במאמרו ולא שטבע קיום התורה והמצות חייב כן, אבל מאחר שידענו נאמנה שמטבע קיום התורה והמצות שימשכו אליהם כל הטובות ההם, נאמר שמה שבא בתורה בעניינם הוא הגדה וספור וגלוי ענין, כי מה שמדרכו להמשיך ולבא בטבע הייעוד בו מותר ואין צורך בו:

ומזה נדע כמה טובה גורמים המטיבים ומישרים אורחותם, וכמה רעה המקלקלים ומעותים אותם. ושלמה המלך ע"ה רמז כל מה שאמרנו באמרו, עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע ריש, כי הנה בעל השדה מזבלה ומעדרה וזורעה וגשם יגדל ויצמיח והאדמה בטבעה תוציא תבואתה והעובד ישבע לחם, כי זה ימשך ויתחייב בטבע בעבודתו, ומי שמבירה ואינו עובדה זה ודאי ישבע ריש כי מה יאכל כי הוא לא הכין אדמתו ולא תקנה, והוא אמרו ומרדף ריקים ישבע ריש, וסוד הכתוב בנמשל הודיענו בחכמתו כי עובד האדמה העליונה סוד ה"א אחרונה, ונקראת כן לפי שנאצלה מאדם העליון והוא התקון בעסק התורה והמצות כמשל הזריעה אל השדה אחר הזבול והעדור שהוא משל אל הכוונה הראויה בעבודה. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ד' ע"א) רבי אלעזר פתח גן נעול אחותי כלה וגו' גן נעול דא כנסת ישראל שהיא גן נעול, דאמר רבי אלעזר מה הגן הזה צריך אדם לעדור ולהשקות, כך כנסת ישראל צריכה לשמור ולעדור ולהשקות, ונקראת גן ונקראת כרם, מה הכרם צריך לעדור ולהשקות ולחפור, כך כנסת ישראל הה"ד כי כרם יי' צבאות וגו', וכתיב ויעזקהו ויסקלהו, עד כאן:

ובהיותה מתוקנת על זה הדרך אז משקיף המאור העליון ומוריד גשם האור והברכה על האדמה הזאת והיא תתן את יבולה והעובד יאכל בטובה, כי כל הטוב ההוא ימשך ויתחייב בטבע בעבודתו, וזה סוד אם בחקותי תלכו וגו' ועשיתם אתם ונתתי גשמיכם בעתם וגו' וכמו שכתבתי למעלה, ומרדף ריקים שלא השלים התקון העליון והבור רק אין בו מים, ודאי ישבע ר"ש כי תקון הכבוד שהוא עסק התורה וקיום המצות סבת כל הטובות והברכות, ובזולתו אין טובה וברכה באה לעולם דהא בהא תליא. והנביא ישעיהו ע"ה אמר בנבואה רומז לזה הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד אני יי' בראתיו, וסוד הכתוב הרעיפו שמים עשו באופן שיקבלו השמים העליונים בסוד ואתה תשמע השמים שפע האור והברכה ממעל מהמקור העליון, ושחקים מקבלים מן השמים יזלו צדק. ובחגיגה פרק אין דורשין, שחקים רחים טוחנות מן לצדיקים, והם צדיק וצדק שהם נקראים צדיקים והוא סוד השחקים והם למודי יי' יכין ובועז שוקיו עמודי שש משפיעים האור שמקבלים מן השמים על צדיק חי העולמים, ועל צדק סוד מלכות בית דוד, ובהגיע שם משם יתפשט אל התחתונים, והוא אמרו תפתח ארץ ויפרו העולם ישע, ובאמרו וצדקה תצמיח יחד רמז הגורם לכל הטוב הזה הבא מלמעלה למטה אמר כי הוא בסבת התקון שמתקנים עבדי יי' בעסק התורה וקיום המצות בסוד וצדקה תהיה לנו וגו', אמר כי הצדקה שהוא הזכות בתקון ההוא תצמיח יחד האור והשפע בעליונים, והטובה והישע בתחתונים, וזה אמרו יחד אני יי' בראתיו כלומר תקנתי וסדרתי התקון ההוא והמתקן באופן ימשך ויתחייב כל זה ממנו בטבע, ואדון הנביאים ע"ה רמז כל זה באמרו אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים:

ובבראשית רבה פרשת ע"ה אין כאל ומי כאל ישרון הנאים והמשובחים שבך, כלומר כי המשלימים הכוונה בתקון העליון בעבודתם שהוא הייחוד הם כאל בסוד ויקרא לו אל אלהי ישראל. ובמגלה פרק הקורא ויקרא לו ליעקב אל ומי קראו אלהי ישראל ובבראשית רבה אמר אתה אלוה בעליונים,שני אלוה בתחתונים ובאר זה באמרו רכב שמים בעזרך והוא סוד הייחוד שגורמים בעבודתם והוא העזר הרמוז באמרו בעזרך, והוא התקון העליון שהוא תקון הכבוד והיא הגאוה שמתגאה על ידם בסוד תנו עוז לאלהים על ישראל גאותו על ידי ישראל למטה הוא מתגאה למעלה, ובאמרו שחקים רמז כי הנמשך והמתחייב מהעזר והגאוה שגורמים העובדים שפותח להם המקור העליון ומשפיע על השמים, ומהם מקבלים השחקים הטוחנים מן לצדיקים כלומר שמתקן להם יכין ובועז

סוד השחקים ומשפיע מהם כל הטובות והברכות שמקבלים מלמעלה, כי זה מחוייב מטבע העבודה והוא מה שרצינו להוכיחו בזה הפרק:

פרק יט

השאלה למה לא תיעד לנו התורה הקדושה הגמול הרוחני אחר המות הוא סכלות כוונת בריאת אדם, והכוונה בקבלת התורה, והתכלית בנתינתה, ובכלל סכלות מעלת התורה והמקום אשר ממנה חוצבה, וסכלות מי שהיא דוגמתו והיא הוראה עליו, וכשנעמוד על אמתת כל זה לדעת התורה הקדושה שהיא דעת עליון וכפי הקבלה האמתית שהיא חכמת אלהים אשר על פיה אנו חיים מימות המקבל הראשון ע"ה, ובלתה אי איפשר לעמוד על האמת בשום דבר מאלה וזולתם, ואין שלמות כלל לאדם אלא בה, אז נעמוד על כי מטבע התורה לתת לאדם קיום נצחי וחיים שאין בהם מות [כלל], והחטא הוא ששנה הטבע האלהי הזה והפך ללענה המשפט אשר שפטה החכמה העליונה. ולפי שזאת היתה כוונתה אין מקום ליעוד אחר המות, כי אין מות עם החיים האלה להולכים בה, אבל יחיו חיים ארוכים בשלוה ונעימות ואחר כך יזכו אל מעלת הלקיחה כאליהו ז"ל שלא טעם טעם מיתה, כמו שהעידה הנבואה ובאו בו הכתובים וכאותם שבאה בהם הקבלה האמתית שהם חיים בגן עדן כמוזכר במעשה תורה לרבינו הקדוש ע"ה, אמר שם תשעה נכנסו בחייהם לגן עדן ולא טעמו טעם מיתה בנימין בן יעקב, כלאב בן דוד, סרח בת אשר, בתיה בת פרעה, אליעזר עבד אברהם, עבד מלך הכושי, ומשיח, ואליהו, ויעבץ בנו של ר' יהודה הנשיא, ויש אומרים אף רבי יהושע בן לוי, עד כאן:

הנה אלה עדים נאמנים על כי אין ערוד ממית אלא חטא ממית, והוא שנוי טבע וכוונת התורה כי מטבעה לתת חיים לעושיה, וזה ודאי כלל שצריך לפרט, ומעתה נבא אל באורו והשם יגמור עלי:

ואומר כי המתחכמים בטבע יאמרו כי המיתה טבעית לאדם, והטעם כי כל הווה נפסד, והאדם הווה ומורכב מארבע יסודות, ואם כן הכרח הוא שיפסד, ואל זה הדעת נמשכו כל החכמים חשוקי החכמה היונית מבני עמנו ההופכים ללענה משפט התורה וכוונתה, אבל אנשי התורה בעלי האמונה האמיתית החכמים האמתיים רבותינו ז"ל יאמינו כי אין המיתה טבעית, ואמרו אלמלא שחטא לא מת לעולם:

והחכם באמת המאמין האמיתי רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל אמר בפרשת בראשית בזה הלשון, ודע כי אין ההרכבה מורה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה החושבים כי הבריאה בחיוב, אבל על דעת אנשי אמונה האומרים כי העולם מחודש בחפץ אלוה פשוט, גם הקיום יהיה בו לעד כל ימי החפץ, וזה אמת ברור, עד כאן. אם כן והדעת

הנפסד ההוא נגד האמת והעקר שהוא דעת רז"ל, אנו אין ראוי לנו להאמין ולקבוע מסמרות אלא מדבריהם המקובלים מפי הנביאים:

וקודם בואי אל עקר הכוונה אומר כי בעלי הסברה ההיא מבני עמנו האומרים כי האדם מת בטבע, הנה הם יודו בהכרח כי הגלגלים עם היותם מורכבים מגוף ונפש הם חיים נצחיים ועם שהם הווים לא יפסדו עד בא הרצון, וכמו שהם גוזרים הקיום בהם עם היותם הווים ומורכבים למה לא יגזרו הקיום גם כן באדם עם היותו הווה ומורכב, והנה ראש החוקרים אשר פרסם כפירת הקדמות לדעתו הנפסד הגלגל בלתי הווה, ולפיכך הוא בלתי נפסד, ואמנם אנשי האמונה אשר אור התורה נגה עליהם יאמינו היותו הווה ועם זה יאמרו שאינו נפסד, ולמה יגרע האדם ממנו וזה וזה הווים ומורכבים. ואם יאמרו כי חמר הגלגל אינו כחמר האדם, כי זה זך ובהירי בלתי מורכב מהפכים, וזה כעור ועב ומורכב מהפכים, אף אנו נאמר כי נפש האדם יותר דקה ויותר מעולה מנפש הגלגל, כי היא אצילות נאצל מהאור העליון לא מהשכל הפועל כדעת הבודים מלבם, כי הנה העלול הראשון המושפע תחלה מן העלה הראשונה לדעתם במה שישכיל מעצמו שהוא שכל פשוט יושפע ממנו נפש הגלגל היומי, ומן העלול השני המושפע מן הראשון יושפע ממנו נפש גלגל הככבים הקיימים ועל זה הדרך לשאר הגלגלים, ואמנם נפש האדם מושפעת מן העלה הראשונה, ואם כן מעלתה על המלאכים:

ומזה אמרו בפרק חלק גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת, ואם כן הנה היא תספיק למלאות חסרון החמר ותתן לו הקיום בהיותו נשמע אליה, כמו שנפש הגלגל תקיימהו בהיותו נשמע אליה בתנועה שהוא הפעל המיוחד להם להשגת שלמותם, והנה הפעל הזה שהוא התנועה יש בו די וספק לקיימם ולהעמידם, ולמה לא נאמר כן באדם, כי כשרון המעשים הנרצים יקיימוהו ויעמידוהו, ויותר ראוי הקיום הזה באדם כי יהיה ערך פעל אל פעל כערך נפש אל נפש, וקל וחומר הדברים ומה אם הגלגל שנברא לתשמיש האדם וכמו שכתוב ויתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ נגזר בו הקיום והנצחיות, האדם שנברא לתשמישו של הקב"ה על אחת כמה וכמה שראוי יותר שיגזור בו הקיום:

וכמה כוונו רז"ל באמרם בפסיקתא פרשת בחדש השלישי, ובויקרא רבה פרשת אחרי מות, ובמדרש משלי אמר ר' לוי משום ר' שמעון בן מנסיא, תפוח עקבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה, ואל תתמה בנוהג שבעולם אדם עושה שני דיסקרין אחד לו ואחד לבן ביתו של מי הוא עושה יפה לא שלו, כך אדם הראשון נברא לתשמישו של הקב"ה, וגלגל חמה לתשמישן של בריות, לא כל שכן שיהיה תפוח עקבו של אדם הראשון מכהה

גלגל חמה, וקל וחומר הוא ומה אם תפוח עקבו מכהה גלגל חמה קלסתר פניו על אחת כמה וכמה, עד כאן:

ופשטן של דברים יורו כי חמרו של אדם הראשון נברא באופן מהשלמות שיהיה איפשר בו הקיום והנצחיות יותר מגלגל חמה, והוא המשל בתפוח עקבו שהרצון בו זכות חמרו ודקותו וקלסתר פניו ירצו בו צורתו, והכוונה בזה על נפשו שהיא יותר עליונה ויותר פשוטה וזכה מנפש הגלגל, ודין הוא שיהיה הקיום בו יותר ראוי לפי שהכוונה בו לעבודתו של הקב"ה, ולזה היתה הכוונה בבריאתו הקיום והנצחיות כי כן העבודה שיעבוד לבראו צריכה שתהיה באין הפסק, וירצו גם כן ע"ה באמרם תפוח עקבו מכהה גלגל חמה כי עם שהכוונה הראשונה בבריאתו היתה לתשמישו של הקב"ה הנה מעבודתו בשלמות ימשך ממנו הקיום אל כל הנבראים, ובאורו יראו אור עד שלא יצטרכו לאור ולקיום גלגל חמה כי בו די וספק לקיום התחתונים, ולקחו המשל בתפוח עקבו לרמוז על הפועל הגופיי שבו עובד לבראו כי מהפעל ההוא ימשך הקיום לכל הנבראים:

והכוונה כי אנו יודעים כי הגלגל להיותו גשם צריך פעל גשמי שהיא התנועה להשיג בו שלמותו, ומן התנועה ההיא ימשך הקיום אל כל הנבראים התחתונים, גם האדם להיותו גשם צריך אל פעל גשמי, והם המצות המעשיות אשר בם ישיג השלמות והוא הקיום ותשלם בו הכוונה אשר נברא בעבורה, בעבודה אשר היא יותר הכרחית ויותר רצויה מעבודת הגלגל, ומזה ימשך עוד הקיום לכל הנבראים עד שלא יצטרכו לקיומם אל פעל הגלגל, והוא אמרם תפוח עקבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה, והוא הדין בכל הצדיקים אשר הם מעין יפיו ושלמותו של אדם הראשון קודם החטא והעד יהושע וכמו שיתבאר בפרק י' מהחלק השלישי בסייעתא דשמיא. ממה שכתבנו יתבאר כי הכוונה באדם היתה מתחלה שיהיה קיים נצחי, לולא שחטא, אלא שפלסופי בני עמנו יברחו מזה ולא יאבו לשמעו כי הוא נגד חכמתם ואיך יכעיסו את אשר אהבה נפשם:

ועוד ארצה להוכיח הקיום לאדם ואפילו לדעתם, וזה כי הם יודו על כרחם כי להיות האדם בעל חמר אי איפשר שישיג שלמותו מצד ההשכלה בלבד בזולת מעשה כמו שיתבאר זה מהגלגלים, כי להיותם בעלי חמר חוייב שימצא להם פעל מה גשמי שהוא התנועה, כדי שעל ידי הפעל ההוא ישיגו השלמות שנתיחד בהם כפי טבעם. ולזה יתחייב שיהיה הדבר הנותן השלמות לכל בעל חמר ובעל נפש משכלת ענין מורכב מפעל גופי והשכלה נפשיית, ויאמרו כי זאת ההשכלה הנפשיית שתתן השלמות הנפשי בהיותה מתחברת אל הפעולות איננה השגת המושכלות, אבל היא שיכוין העושה הפעולה הגופיית ההיא לעבוד את השם בעשייתה, וזה בשיעשה אותה בכוונה לעשות

הטוב והישר בעיני השם לא להנאת עצמו ולא לכוונה אחרת. ולזה הדעת יתבאר כי סבת שלמות הנפש והשארותה וקיומה בעונג מתמיד בעולם הנשמות הוא הגוף בפעליו הגופיים שהם המצות המעשיות שהוא החלק הגדול בהשארות והשגת השלמות, ואם הוא הגורם הגדול בהצלחת הנפש כל שכן שיועיל ויגרום לעצמו הקיום במעשיו הטובים, ואם הגוף עוזר אל הנפש בקיומה במעשיו גם הנפש תעזור אליו בקיומו בכוונתה, נמצא הקיום נשלם להם ויוצא מבין שניהם לעזר ולהועיל להתמיד חבורם. והפעולות הרצויות לפני יי' יספיקו למלאת החסרון וההפסד הדבק בו מצד הרכבתו, כי מצד מעשיו ועבודתו הוא דבק בבוראו וגם הוא דבק בו ונלוה אליו, וכל זמן שיתמיד זה הקשר וזה הדבוק אין שם יראת הפסד לפרוד הרכבה כלל כמו שאנו רואים כל זמן שהנפש נקשרת אל הגוף היא סבת קיומו ולא תבואהו יראת הפסד ופרוד, וכמו שזה בעצמו הוא קיום הגלגל כי מצד פעלו שהיא התנועה דבק בבוראו ונלוה אליו והוא גם כן נלוה אליו וזה סבת קיומו, לפי שאין הפסק אל זה הפועל גם אין הפסק אל קיומו עד בא הרצון, גם האדם בהיותו דבק תמיד בעבודתו יתמיד קיומו:

ולזה באו המצות המעשיות בכוונה למנין אבריו של אדם רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח אברים להודיע כי כל מצוה ומצוה נותנת הקיום אל האבר ההוא שהוא כנגדה ומקיימו נמצאו כולן רפואה וחיים אל הגוף, כי המצוה אל האבר שהוא כנגדה כנשמה אל הגוף, וכמו שהמצות קיימות ונצחיות הנה הם מקנות השלמות ההוא שבהם אל הגוף המקיימם:

ולזה כוונו חכמי האמת ע"ה באמרם בויקרא רבה פרשת י"ב תני חזקיה נעשו דברי תורה עטרה לראש, מונייק לצואר, מוליגיא ללב, קלורית לעינים, כוס עקרין לבני מעים, עטרה לראש מנין שנאמר כי לוית חן הם לראשך, מונייק לצואר שנאמר וענקים לגרגרותיך, ומוליגיא ללב שנאמר פקודי יי' ישרים משמחי לב, קלורית לעינים שנאמר מצות יי' ברה מאירת עינים, כוס עקרים לבני מעים שנאמר רפאות תהי לשרך, מנין לרמ"ח אברים שבאדם שנאמר כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא, עד כאן, הנה הורו בדבריהם אלה על מה שאמרנו. וכבר נשנה זה המאמר עצמו במדרש שוחר טוב במזמור השמים מספרים וגו' לאמיתו:

ולדעת הנמשכים אחר היוני האומר כי האדם מת בטבע הנה הטבע משועבד ונכנע אל התורה ואל שומריה, כי התורה בראה הטבע ונברא בשביל שומריה:

ועוד ארצה להוכיח קיום הגוף ונצחיותו מצד האות הקדוש החתום בבשרנו, והוא מסכים עם מה שבארנוהו למעלה, והוא כי כבר אמרנו כי מבין הגוף והנפש יוצא הקיום

לשניהם יחד זה במעשיו וזה בכוונתו, ואין בכל המצות המעשיות מצוה שיהיה רשומה נכר וחתום בגוף, גם לא כוונתם בנפש ועם זה משלימות ונותנות קיום ונצחיות לשניהם כמו שהוכחנו, וברית מילה שקולה כנגד כל המצות כדאמרינן בנדרים פרק רביעי, רבי שמעון אומר גדולה מילה שהיא שקולה כנגד כל המצות, שנאמר הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם על כל הדברים האלה:

ועוד שם גדולה מילה ששקולה כנגד כל התרה שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית וגו' והנה רשומה נכר בגוף ונשארת בו, להורות כי הכוונה בה ההשאר אל הגוף שהוא נרשם בה בחיים נצחיים וקיום מתמיד, ולזה נתיחדה זאת הברית מברית הקשת כי היא ברית אחת לכל העולם, ולזה לא תספיק כי אם להשאיר מיניו שנאמר ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ, וברית מילה נתנה ונרשמה בגוף כל אחד מאישי המין, להורות כי היא תשאיר האישים בגוף ונפש בקיום נצחי, ואף בדברים שמטבעם להפסד ולכך נבראו מצינו להם הנצחיות בשביל שנמנו ונדבקו לדבר שבקדושה עם שלא היה רשומו נכר בהם, כפי מה שבאה הקבלה לרז"ל אמרו בוידבר רבה פרשת נשא, ובמדרש חזית בפסוק יפה את רעיתי כתרצה, רבי מאיר אומר עד עכשו הן קיימות ולא הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו אלא הן חיות וקיימות, והרי דברים קל וחומר ומה הפרות שנדבקו על ידי אדם במלאכת המשכן, נתן להם הויה ושהיה והן חיות וקיימות לעולמי עולמים, ישראל שדבקים בחי העולמים על אחת כמה וכמה, שנאמר ואתם הדבקים וגו':

ובשוחר טוב מזמור חסד ומשפט אשירה, רבי איבו בשם רבי מאיר אומר עד לעתיד לבא הן מתוקנות להפרע מן הרשעים בהם שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ, והכוונה להם ע"ה לומר כי הפרות ההן מחייבות את הרשעים לפי שחטא ממית, ולפי שרחקו מעל השם בעונותיהם מתים והרי הם עתידין ליתן את הדין על שממיתין עצמם, שהרי הפרות ההן שאינן מצוות במצות אלא על ידי שנדבקו על ידי אדם למלאכת המשכן זכו אל הקיום והן מחייבות את הרשעים לעתיד לבא וגו':

וביומא פרק בא לו עצי שטים עומדים שעומדים לעולם ולעולמי עולמים, וכמה רחוקים דברים הללו מעיני אנשי שקול הדעת בראותם לרז"ל דברים מתמיהים כאלה, או ידחום ויכחידום תחת לשונם, או יפרשום פירוש רחוק מן הכוונה בענין יסכימו עם הפלוסופיא, ולמשכילי האמת יורו הדברים נפלאות מן הבריאה, כי הכוונה היתה מתחלה להעלות כל הדברים לתת להם הקיום באיזו הופעה יופיע עליהם האור האלהי, כי הנה הפרות והקרשים על שהופיע בהם אור השכינה היו בדבקות ההוא שנדבק בהם הענין האלהי

די וספק להשאירם בקיום נצחי, כי הניצוץ הקדוש ההוא להם כנשמה לגוף ואין שם מקום אל ההפסד כלל, לפי שבהיות הענין האלהי חל ושורה על הדברים הנה אין מקום לגורם ההפסד והכליון להשתמש בדבר ההוא להפסידו, אבל נדחה מעליו והולך לו, וכל שכן האדם שנברא בצלם ודמות שהיה מוכן אל הקיום בהיותו מעון לשכינה, ואז אין מקום לקץ הימים לשלוט בו:

ובפסיקתא שנו רבותינו מצילין תיק הספר עם הספר מפני הדליקה, וכי דברי תורה כתובים בו, אלא בשביל שהוא דבק לספר זכה להנצל עמו, וכן אמר שלמה הולך את חכמים יחכם, אמר הקב"ה אדם הראשון שמע לאשתו נתגרש שאלמלא נדבק ושמע לי היה כמוני, כשם שאני חי וקיים כך הוא היה חי וקיים עד כאן:

הנה דמו הגוף אל התיק והנשמה אל הספר ומצילין הגוף מן המות שהיא הדליקה עמה הואיל והוא דבק עמה ונשמע אליה ואינו מעלה לה כלל, ראוי שלא ישלוט בו המות, כמו שאינו שולט בה ויתקיימו שניהם יחד, וכמו שמצינו שלא שלט האויב במעשה ידי הצדיקים, וכל שכן שמן הראוי היה שלא ישלוט בהם לולא החטא, כדאמרינן פרק קמא דסוטה דרש רבי חנינא בר פפא מאי דכתיב רננו צדיקים ביי' לישרים נאוה תהלה אל תקרי נאוה תהלה אלא נווה תהלה, זה דוד ומשה שלא שלטו שונאים במעשה ידיהם, דוד דכתיב טבעו בארץ שעריה, משה דאמר מר משחרב בית המקדש ראשון נגנז אהל מעד קרשיו בריחיו ועמודיו ואדניו. היכא, אמר רב חסדא אמר אבימי תחת מחילות ההיכל, עד כאן, וכל שכן שאין ראוי שישלוט האויב שהוא המות וההפסד במעשה ידיו של הקב"ה, כי מעשה ידי הקיים והנצחי מן הדין שיהיו קיימים ונצחיים, כי לכוונה זו נרשם ונחתם בחותמו שהוא חותם ברית מילה כמו שהתבאר למעלה, וזה הסוד רמזו הנביא ישעיהו ע"ה באמרו ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר:

וידוע ומקובל ליודעי האמת כי שומר הברית החתום בבשרו בקדושה ובטהרה לכוונה אשר בו נחתם הוא נקרא צדיק על שם צדיק חי העולמים, ולזה נקרא יוסף על אמונתו בבריתו יוסף הצדיק, ולפי שהצדיק העליון יורש ארץ החיים כי לו אחוזת הארץ הנה שומר הברית יזכה לירושת הארץ בחייו, כי הוא מושך החיים מצדיק חי העולמים, ואמר נצר מטעי כנותן טעם למה שאמר כי בהיות על תכונה זו משמירת הברית, הנה הוא נקרא נצר מטע יי' ומטע יי' לא יפסד ולא יעקר, לפי שהנוטע הוא קיים גם הנטיעה תדמה אל נוטעה, ולזה הוא דין שיירשו ארץ לעולם ולא ימותו כי ה"א הכוונה בנטיעה, ואמר מעשה ידי להתפאר, לומר כי הכוונה בנטיעה ההיא שיתפאר בה הנוטע, ואם תעקר או

תפסד אין לנוטע התפארות אחר שמעשה ידיו כלים ונפסדים, כי אין התפארות ושבח כי אם בדבר הקיים:

ועוד נרמז במה שאמר מעשה ידי להתפאר הסוד הגדול שכבר הארכנו בו בזה החלק, מהיות הבריאה והעבודה צורך גבוה אמר כי דין הוא שיירשו ארץ לעולם ויהיו קיימים לפי שהכוונה בהם צורך גבוה והוא שיתפאר בעבודתם כחתן יכהן פאר שימשיכו אליו האור והשפע מהמקור מקום הפאר, והוא ייחוד השם הגדול בכבודו, התבאר אם כן כי המילה תספיק לתת הקיום אל הגוף להיותה נרשמת בו, והיא דמיון ההשכלה הנפשית שהיא הכוונה בעשיית המצוה אשר היא תשאיר הנפש בעונג מתמיד אף לדעת האומרים כי האדם מת בטבע, הנה המילה תשאירהו כמו שההשכלה ההיא תשאיר הנפש בקיום נצחי, זה שעור מה שראיתיו ראוי להוכיח ולאמת הקיום בחיים האלה כפי השכל, אף לדעת הנמשכים אחר שקולו מחכמי בני עמנו אשר לא ימצאו ידיהם ורגליהם להוכיח חלופו, ואחר זה אבא לאמת הקיום ההוא לדעת התורה ומקבליה האמיתיים:

פרק כ

אם נשכיל במעשה בראשית נמצא שהנברא אחרון הוא יותר שלם ויותר קרוב אל השם מן כל הקודם אליו וזה הנברא האחרון הוא האדם, והאור הנברא ביום ראשון אינו בכלל כי יש לו סוד נעלם:

ואמרו עליו במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אור שכבר היה וקבלו בו חכמי האמת ע"ה שאינו חוץ ממנו ית' ונתגלה ונאצל האור ההוא ממנו כדי שיהיה בו הקיום המתמיד לאדם שהוא תכלית הבריאה בעבודה אשר יעבוד עמו, ולזה נאמר בו יהי אור, ואמרו במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה א"ר רחמאי האורה קדמה לעולם שנאמר ענן וערפל סביביו וגו' ונאמר ויאמר אלהים יהי אור, אמר ליה קודם יצירת בנך תעשה לו עטרה אמר לו הין, משל למלך שהתאוה לבן ומצא עטרה נאה וקלס משובח אמר זה לבני לראשו כי לו נאה, אמר ליה ויודע הוא שבנו ראוי, אמר ליה שתוק במחשבה עלה ונודע שנאמר וחשב מחשבות וגו' עד כאן:

הנה העטרה הוא האור אשר נתגלה לתת הקיום לבן שהוא אדם בהיותו ראוי, כי כל זמן התמידו בעבודה והדעת את יי' העטרה ההיא כצנה רצון תעטרנו לתת לו הקיום בגוף ונפש, לפי שהעטרה ההיא הם החיים שאין להם הפסק והעובד השלם אוכל בטוב ההוא ומתענג בו באלה החיים, וזה אמרם כי לו נאה ובו מסתכל ומשיג הדברים העליונים שהם סבת קיומו, והוא שרמז קהלת ע"ה באמרו ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש, אמר כי האור העליון שהוא סבת הנבראים כלם וקיומם הוא מתוק מדבש ונפת

צופים, והוא שאמר דוד אביו ע"ה על חלקי התורה הנובלת מהאור ההוא הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש וגו', והוא משל על הערבות והעונג המושפע מהאור ההוא, ואמר וטוב לעינים משל להתנוצצות בהשגות העליונות הנרמזים ונמשלים לעינים, ואמר לראות את השמש שהוא סבת הקיום המתמיד לראות את השמש והם החיים הנצחיים ולא יבא עוד שמשו בהיות האור ההוא עטרה על ראשו כששמן על ראשו אל יחסר להתמיד האור ההוא שלא יכבה, והוא משל על העבודה לאלהיו המתמדת האור ההוא שלא יסתלק מעליו, כי אם בא יבא שמשו מיד חשך ישופנו והוא המות המחשיך פניו:
ובבראשית רבה פרשה י"ב אמר ר' יהודה ב"ר סימון אותה האורה שנברא בה העולם אדם הראשון עמד והביט בה מסוף העולם ועד סופו, כיון שראה הקב"ה מעשי דור אנוש ומעשי דור המבול ומעשי דור הפלגה שהן מקולקלין עמד וגנזו מהם, שנאמר וימנע מרשעים אורם ולמה גנזו אלא גנזו לצדיקים לעתיד לבא, שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיקים שנ' אמרו צדיק כי טוב, ומנין שגנזו לצדיקים שנאמר ואור צדיקים כאור נוגה, וכיון שראה אור שהוא גנוז לצדיקים שמח שנאמר אור צדיקים ישמח, רבי לוי בשם בר נזירא אמר שלשים ושש שעות שמשה אותה אורה, י"ב של ערב שבת וי"ב של לילי שבת וי"ב של שבת, כיון שחטא אדם הראשון בקש לגנזה וחלק כבוד לשבת שנ' ויברך אלהים את יום השביעי ובמה ברכו באור, כיון ששקעה החמה בלילי השבת שמשה האורה התחילו מקלסין להקב"ה הה"ד תחת כל השמים ישרהו מפני מה ואורו על כנפות הארץ, התחילה אותה האורה כל היום וכל הלילה כיון ששקעה חמה במוצאי שבת התחיל החשך ממשמש ובא, באותה שעה נתיירא אדם הראשון אמר שמא אותו שכתוב בו הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב בא להזדווג לי ואומר אך חשך ישופני עד כאן:
הנה כי לדעת ר' לוי לא שמשה האורה כי אם עד יום ששי שבו נברא אדם, לפי שהכוונה בשמושה להתמיד קיומו בחיים, אלא שמפני חטאו רצה לגנזה וחלק כבוד לשבת, ובמוצאי שבת נגנז האור שהוא סבת החיים ובא החשך שהוא סבת המות:
התבאר אם כן שהאור שנברא ביום ראשון הוא הקיום והחיים אל אדם הראשון ואינו מכלל הדברים שהיו הכנה והצעה לאדם, אבל שאר כל הדברים שנהיו במעשה בראשית ואפילו הנבראים העליונים אדם הראשון נברא באופן מהשלמות יותר מהם, ולזה באו בבריאתו כל הלשונות שבהם נעשו ונהיו כל הנבראים כי אנו מוצאים במעשה בראשית הויה. עשיה. בריאה. יצירה. וכלן נכללו בבריאת אדם להודיע כי הוא כלל הכל ועיקר הכל, ולזה בא אחרון לכלם להודיע כי הוא היה התכלית המכוון בבריאתם ושהם אמנם

נבראו בעבורו, וכל זה העלוי היה בו מצד הנשמה אשר נופחה בו ממקור החיים אשר היא יותר עליונה מהמלאכים, ומזה היה מוכן אל החיים הנצחיים וזה מוכרח כי אם היה בטבעו מת ונפסד, אם כן הנבראים העליונים שנבראו בעבורו וכמו שכתוב ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ. וכמו שמוכיח מאמר ר' לוי על הדרך שהתבאר יהיו יותר מעולים ממנו, והנה אם כן יהיו הדברים שנבראו בעבור התכלית גדולים מהתכלית וזה הפך מה שנוצרו עליו אם כן, ואנחנו רואים הדברים שנבראו לתשמיש האדם קיימים באיש, מזה נדין באמת באדם שהכוונה בבריאתו שיהיה קיים באיש ולא יעיקוהו סבות ההפסד אשר הורכב מהן, כי נשמת חיים אשר נופחה בו תגן עליו ותושיעהו בהיותו נמשך ומתעלה אחריה, כי הנשמה באה לו ממקור החיים לחיותו ולקיימו באיש, והוא שכתוב וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה, וייצר שתי יודין לרמוז על שתי צורות שהיו בו בתחלה קודם הנשמה והם נפש ורוח, ולזה הזכיר בו יי' אלהים שמהם הנפש והרוח נפש מה"א אחרונה ורוח מהו"או, ולפי שאין קיומו נשלם באלו בלבד נפח בו הנשמה מרוחו הקדושה שהוא רוח מרוח מקור החיים, והוא שאמר ויפח באפיו נשמת חיים בסוד ונשמת שדי תבינם מיסוד הבינה באה לו דרך אמת ואמונה והנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו ליחסו אליו בקיום נצחי עודנו בגוף נפח בו מנשמתו והוא שאמר נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה תרגם אונקלוס והות באדם לרוח ממללא:

ולפי מה שפרשנו למעלה יתבאר למבין כי הדבור יתיחס אל הרוח וכבר נתנו בו נפש ורוח, ולהעיר על זה היה מחכמתו ע"ה שבכל נפש חיה הנזכרת במעשה בראשית תרגם נפשא חיתא ובאדם תרגמה לרוח ממללא, והטעם להבדיל בין דבור הרוח לדבור הנשמה כי זה דבור חיצוני וזה דבור פנימי, שהוא ההתבוננות וההשגה בדברים העליונים שבאה הנשמה מהם, ולזה תרגם והות באדם כלומר הנשמה נשמת חיים הנזכרת לרוח ממללא שהיא הנפש המדברת באמת כי היא אשר כח בה לדבר לפני המלך יי' צבאות:

ובמדרש רות הנעלם אמרו (ז"ח פ"ב ע"ב) בזה הלשון נפשי אויתיך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך, נפשי אויתיך תרין קטירין טבאן יהב קב"ה בבר נש לשמשא בהו בהאי עלמא, ואינון נפש ורוח נפש לקיימא דגופא רוח לאתערא ליה ולאנהגא ליה בהאי עלמא, אי נחתא עליה רבו יתיר מלעילא כפום ארחוי, ובתרין אלין אזיל בר נש בהאי עלמא לשמשא בהו בהאי עלמא, דהא ההוא נפש לא אתקיים בגופא אלא באתערו דרוח דשריא עליה כד עייל ב"נ לשמשא ולמפלח למאריה באילין תרין אתער עליה מלעיל אתערו קדישא ושריא עליה דבר נש וסחרא ליה בכל סטרין ואתער ביה בחכמתא עילאה ולמהוי

בהיכלא דמלכא וההוא אתערו קדישא דשריא עליה מאתר עילאה איהו, ומאי שמה נשמה חילא עלאה יתיר מההוא דאקרי רוח, דהא רוח יהב ליה קב"ה לשמשא בהאי עלמא נשמה לאתערא שמושא תדיר לעילא עד כאן:

הנה בארו ע"ה כי בתחלה יושפעו באדם נפש ורוח להשתמש בהם בזה העולם, ולפי מעשיו יזכה למעלה יותר עליונה שהוא שלמותו, כי בבאו לטהר ולהתעלות משמוש זה העולם לשמוש העליון האמיתי שהוא העבודה והייחוד לשם המיוחד, מסייעין אותו ומשפיעין עליו רוח יתירא וסכלתנו רוח אלהים חיים היא הנשמה הקדושה דהחכימו בחכמה עליונה להיות בהיכל המלך לעמוד לשרת לפניו ולברך בשמו תמיד באין הפסק, כי מטבע הנשמה לתת לו הקיום הנצחי בגוף ונפש למען לא יהיה הפסק בעבודתו וייחודו, והוא אמרם לאתערא שמושא תדיר לעילא:

וזאת היתה הכוונה באדם ולזה נופחה בו הנשמה מרוח חיים, והוא בחטאו הביא המות עליו וטימא עצמו, ואז נסתלקה הנשמה הקדושה ממנו כי אין הקדושה שורה במקום שהטומאה נכנסת כי אין האדם דר בכפיפה אחת עם הנחש, ובהסתלק ממנו הנשמה שהיא סבת החיים והקיום מאז הוכן אל המות כי הנפש והרוח אינן נותנות קיום אל הגוף וסופן להפרד ממנו, והוא שרמז הכתוב באמרו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, כי מות רמז אל הסתלקות נשמת חיים ממנו והיא מיתה אחת וסוף נפש ורוח להפרד והיא המיתה הנגמרת אליו בהפרדם והוא אמרו תמות, ואין אמרו מות תמות כמעניש אבל כמגלה לו הסוד כי המיתה מחוייבת מצד החטא והכרח הוא שימות, כי המדה ההיא אשר הוזהר ממנה רגליה יורדות מות, והאוכל לא ינקה ממנו כי פורץ גדר ישכנו נחש, והוא נמשך אחריה ונטמא בה ונסתלקה הקדושה ממנו שהיא נשמת חיים:

ובבראשית רבה פרשה י"ב אדם הראשון לא לן כבודו עמו מאי טעמיה אדם ביקר בל ילין עד כאן, ואין יקר כנשמה ההיא ומאז נמשל כבהמות נדמו שנכרתו כן ידמה ויפסד: ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ז"ח ח"א י"ח ע"ב) תא חזי מה דעבד בר נש דהא קב"ה יהב ביה נשמתא קדישא לאחיא יתיה בעלמא ואיהו אתהדר בחובתיה ואתהפך להוא נפשא דבעירא, דאתמר עלה תוצא הארץ נפש חיה עד כאן:

ונראה שרמז קהלת זה באמרו אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים ולראות שהם כהמה המה להם, אמר כי הוא בלבו יספק בעבור בני האדם והוא ישים על ספקם דבר דבור על אופניו, והוא בראותו כי בחרם האלהים, והכוונה על בריאת האדם ביתר שאת מכל הנבראים שקדמוהו להורות על מעלתו עליהם וכמו שבארתי

למעלה, ואף כי לא יהיה לו מעלה נוספת עליהם שזה היה מן הראוי, לפי שהוא התכלית למה יגרע מהם ולא ימצא בו השלמות הנמצא אתם, שהרי העליונים קיימים באיש עם שנבראו בעבורו והוא מת ולראות שהם כבהמה נדמים ונכרתים הנה זאת מבוכה ודבר מתמיה, שיהיו הדברים שנבראו בעבור התכלית מעולים ממנו. השיב ואמר, המה להם כלומר מידם היתה זאת להם והמה בחרו בדרכיהם כי יי' אלהים נפח באפיו נשמת חיים לתת לו קיום מתמיד, ובחטאו נסתלקה ממנו ואז ויהי האדם לנפש חיה כאותה נפש חיה שבשאר הנבראים ולזה נמשל כבהמות נדמו. התבאר א"כ כי חטא ממית, ואלו לא חטא היה חי וקיים לעולם, וזו היא דעת חכמי האמת אשר לא ישפיקו בילדי נכרים:

אמרו בויקרא רבה פרשה כ"ז ובמדרש קהלת מה שהיה כבר הוא, ר' יהודה ור' נחמיה. ר' יהודה אומר אם יאמר לך אדם שאלו לא חטא אדם הראשון ואכל מאותו העץ היה חי וקיים לעולם, אמור לו אתה, כבר היה אליהו שלא חטא הוא חי וקיים לעולם:

ובואלה שמות רבה פרשה ל"ה דבר אחר וזה הדבר הה"ד הלא אתה מקדם יי' אלהי קדושי לא נמות, עד שלא עמד אדם הראשון ואכל את האילן כך היית אומר שלא יאכל מן האילן ולא ימות, הלא אתה מקדם יי' אלהי קדושי שלא נמות, אלא מפני שבטל צוויך הבאת עליו מיתה להוכיח את הבריות שנאמר יי' למשפט שמתו:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב נ"ה ע"א) אמרו בזה הלשן אשכחנא בספרא דחנוך, דלבתר דסליק ליה ואחמי ליה כל גנזיא עלאי ותתאי אחזי ליה אילנא דחיי ואילנא דאתפקד עליה אדם, ותמא דוכתיה דאדם בגנתא, דאלמלא נטר אדם פקודא דא דיכיל לקיימא תדירא ולמהוי תדירא הוא לא נטר פקודא דמאריה נפק בזימום ואתענש:

הנה למדו דעת את העם כי אם עמד אדם הראשון בנסיונו ושמר משמרת בוראו, היה חי וקיים לעולם, וחטאו היה סבת הפסדו ופרוד הרכבתו, כי הנה חנוך שנאמר בו ויתהלך חנוך את האלהים, ונזהר ממה שטעה בו אדם הראשון, לבש מלאכות והוא גדול מכל שרי מעלה, ותרגם יונתן בן עוזיאל ופלח חנוך בקושטא קדם יי' והוא ליתוהי עם דיורי ארעא, ארי אתנגיד וסליק לרקיעא במימר קדם יי', וקרא ית שמיה מטטרון ספרא רבה:

ובמדרש רות הנעלם (ז"ח פ"ה ע"ב) ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים, מגו עלמא דא דבני נשא אתמשך חנוך זעיר זעיר, ואתעביד מה דאתעביד ושרי בדוכתיה כדקא יאות מטטרון רברבא ממנא דאנפין דמניה אזדעזען שליטין ושמשין עלאין. ובספר היכלות אמר רבי ישמעאל אמרתי למטטרון מפני מה אתה נקרא בשם קונך בשבעים שמות, ואתה גדול מן השרים, וגבוה מכל המלאכים, וחביב מכל המשרתים, ובכבוד מכל הצבאים, ורב מכל האדירים, בגדולה ובמלוכה ובכבוד. השיבו

ואמר לו, מפני שאני חנוך בן ירד, כשחטאו דור המבול וסרחו במעשיהם ויאמרו לאל סור ממנו וגו', מה עשה הקב"ה נטלני מביניהם להיות עד עליהם בשמי מרום לכל באי עולם ע"כ:

הנה שחנוך עד בשמי מרום לכל באי עולם שחטא ממית, שהוא לא חטא ולפיכך זכה לכל הכבוד ההוא, ובזה הוא מחייב לכל באי עולם, ואילו לא חטא אדם הראשון לו היה נאה וראוי כל הכבוד ההוא שזכה בו חנוך שהרי מה שאבד אדם הראשון בחטאו שהיא הנשמה שנסתלקה ממנו אשר נופחה בו לקיימו ולזכותו לכל הכבוד ההוא, זכה בה חנוך וקנה אותה בהתהלכותו ובמעשיו הטובים, ולפי שנזהר בה ושמרה בקדושה ובטהרה, עשתה לו את כל הכבוד והחיל ההוא. והמאור הקדוש רשב"י ע"ה גלה הסוד הגדול הזה במדרש שיר השירים הנעלם, והנביא ישעיהו ע"ה בשמו יתברך צעק על האומרים כי המיתה טבעית לאדם מפני שהוא הווה ובהכרח הוא נפסד, והאשימם מפני שהם מטילים מום בקדשי שמים ומסתפקים ביכלתו כאלו לא היה יכול לבראו באופן שיהיה חי וקיים. ועוד שיורו בדעת זה שהבריאה בחיוב ואחר כך אמת להם שלמות כוונתו יתברך בבריאת אדם, אלא שהוא הפך כוונתו הטובה לרעה:

ובתחלה הקדים להם מה שראוי לדעתו בענין זה, והתחיל ואמר יוצר אור ובורא חושך עשה שלום ובורא רע אני יי' עושה כל אלה, אמר כי הוא ית' המציא ההפכים עם שהוא לא ישתנה, וזה היה לשלמות הבריאה כי המציא האור שממנו החיים והטוב והקיום הנצחי, וכמו שהתבאר למעלה והמציא החשך שממנו המות והרע וההפסד כי האלהים עשה שייראו מלפניו, וכמו שידוע לחכמי לב, עשה שלום שהוא המשיך מן האור ההוא מדת השלום ומן החשך מדת הרע, אני יי' עם שהשם הזה לא יצוייר בו שום שנוי עשה כל אלה, והוא סבת ההפכים ולא ישתנה ולא יתרבה בהם. הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק וגו' אמר כי כבר המציא התקון אל המות והרע הנמשך מן החשך ההוא ומסרו ביד אדם פקידו לתקן בו הרע וההפסד באופן לא יגע בו רעתו, ובזה ינצל ממנו כצבי מיד רודפו, ופירושו על הדרך שפירשנוהו בפרק י"ח:

ואחר שהקדים זה העקר והיסוד הגדול בא בצעקתו עליהם ואמר, הוי רב את יצרו חרש את חרשי אדמה והריב הוא היאמר חמר ליצרו מה תעשה שהם בריבם ודבריהם מטילים מום בבריאה לומר מה תעשה, והרמז על אדם הראשון שנאמר בו נעשה אדם, שהיו אומרים אחר שהוא הווה ומורכב הוא נפסד, ואיך יצוייר שהקיים יברא דבר נפסד בלתי מתקיים וזה חסרון גדול בחקו, ופעלך אין ידים לו אין לו אחיזה וקיום כי סוף סוף יפסד

וימות ומזה הדעת ימשך שיאמר לאב מה תוליד, ולאשה מה תחילין למה תיגעו לריק ותלדו לבהלה:

או ירצה באמרו ופעלך אין ידים לו שמאמרם מה תעשה יאמינו שהעולם כלו נמשך בחיוב גמור לא ברצון רוצה, והוא אמרו ופעלך אין ידים לו, כלומר לא חלו בו ידיו של הקב"ה לבראו ברצון כי אם בחיוב היה הכל ואחר זה הביא להם ראיה על כי הוא בורא הכל ברצון, אמר כה אמר יי' קדוש ישראל ויוצרו האותיות שאלוני אם תשאלוני על העתידות ואגידם ואודיעם לכם בטרם תצמחנה תדעו ותודו באמת כי אני משגיח ויודע הנמצאות ויכול עליהם, וזה לא היה איפשר אם לא שבראתים והבאתים מן האין אל היש ומן ההעדר אל הקנין, וגם זה במשמע האותיות, ומה שאתם טוענים עלי מבני ופעל ידי שהוא נפסד באמת אנכי עשיתי ארץ ברצון גמור, ועם שמטבע הדברים הארציים להיותם נפסדים, ואדם עליה בראתי כלומר בראתי אדם באופן מהשלמות שיהיה עליה קיים נצחי, ומצד הנשמה הקדושה שנפחתי בו מרוחי יגבר על הדברים הארציים ויעלם מן ההפסד אל הקיום, והנשמה תתן הקיום אל הגוף והביא להם ראיה על זה באמרו, אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי, והנה הם הווים ומורכבים מגוף ונפש ועם זה הם נצחיים, גם האדם עם היותו מורכב הנשמה תקיימהו לעד, וזאת היתה הכוונה בבריאתו אלא שעונו הטה אלה:

והכוונה עוד באמרו אנכי עשיתי ארץ על הגוף, וכמו שדרשו רבותינו ז"ל יקרא אל השמים מעל זו הנשמה, ואל הארץ לדין עמו זה הגוף, ואדם עליה בראתי היא הנשמה, שהיא הנקראת אדם, כי העור והבשר ועצמות וגידין הוא מלבוש האדם, וכאמרו עור ובשר תלבישני וגו', אלא שהכל נקרא אדם בהיות הגוף מחובר אל הנפש, וכמו האגוז שבהיות הקליפות והמוח בחבור אחד הכל נקרא בשם אגוז אבל בהפרד המוח השאר נקרא קליפה לא אגוז, זה שעור מה שראיתי בענין זה, ובו נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק כא

כמו שהתורה העליונה סוד תורה שבכתב שאמרו עליה נובלת חכמה של מעלה תורה והיא סוד השם המיוחד, ונקרא תורה על שהיא מורה ומגלה על מציאות ואחדות אדון יחיד כמו שהתבאר בפרק ט"ו מהחלק הראשון מזה הספר, כן התורה הזאת המורגשת אשר שם משה לפני בני ישראל, מורה על המקום אשר נחקקה ממנו שהיא התורה הרוחנית העליונה שהיא סוד תפארת ישראל השם המיוחד, והוא סוד עץ החיים:

ולזה אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ס, ע"א) ויורהו יי' עץ ואין עץ אלא תורה דכתיב עץ חיים היא וגו' ואין תורה אלא הקב"ה, ולזה היתה התורה שם יי' ממש

והעוסקים ומחזיקים בה עוסקים ומחזיקים בשם יי' ודבקים בו, ולפי שנחקקה מסוד התורה העליונה שהיא שם יי' הנקרא עץ חיים, נשאה גם היא שם זה ונקראת על שמו עץ חיים, שנאמר עץ חיים היא וגו' ועמה אין מות ואין הפסד, אבל היא תחיה בעליה החיים הנצחיים כי נאצלה ממקור החיים, ומשם מושכת החיים הקיימים על העוסקים בה ומקיימי מצותיה, כי החיים העליונים נכללים בה, וממנה מתפשטים על המחזיקים בה, ואין לומר שהיא אמנם תאריך החיים למי שלא חטא כלל, אבל סוף אדם למות המיתה הטבעית המחוייבת מצד הרכבתו, כי אין זה יתר שאת ומעלה אל התורה ולמה ישלוח לה שם החיים בהחלט אחר שהמות בחדריו, ואליהו ז"ל ושאר צדיקים שלא חטאו לא מתו והם חיים בגן עדן כמו שכתבנו עדים נאמנים:

וגם אין לומר שאלה החיים הם אל נפש הצדיק בעולם הנשמות, כי זה מחוייב מצד עצמו כי הוא צורך גבוה כמו שיתבאר, ולא נשאר אם כן צד בו יצדק בהם שם חיים בהחלט, כי אם בהיות הגוף בעודו מחובר אל הנפש חי חיים נצחיים, לפי שהיא נאחז ודבק בעץ החיים שהוא התורה, וכל הדבק בו אין המות שולט עליו:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה פרשת בהר סיני, (בתוספות קי"א ע"א) כל מאן דאחיד באילנא דחיי ישתזיב בהאי עלמא, ואפילו מן מותא דעלמא דבני נשא, כל שכן מאחרא, וזאת היתה כוונת נותן התורה ית' ועל זה התנאי קבל המקבל:

ולפי שזה אמת על כן לא בא בתורה הגמול הרוחני, וכוונת השם הגדול בנתינת התורה היתה להשיב שלמות הבריאה כמו שהיה קודם שחטא אדם הראשון, ולהשלים כוונתו בה:

וכבר התבאר בפרק הקודם כי אדם הראשון היה מוכן אל החיים וקיום הנצחי בגוף ונפש, וגם היה מתענג ממה שנברא במעשה בראשית ולוקח מזונו ממנו בלא שום עמל ויגיעה, וחטאו היה סבה שנעדר ונשלל ממנו החיים והטוב. והטומאה שנשתאבה בו בסבת החטא הולידה בכל הבאים אחריו ונשתאבה בהם, ובסבתה היו כלם מעותדים אל המות אין נקי, כי כמו שהדבק בעץ החיים מושך ושואב משם החיים והטוב, כן הדבק בעץ הדעת בפאת הרע שבו מושך משם המות והרע, כי טבע הצד ההוא מחייב כן לדבקים בו, ונמשך הדבר כן עד שעמדו ישראל על הר סיני לקבל שטר שחרור שהיא התורה, ואז רצה הקב"ה לזכות את ישראל ובא לתקן את אשר עוותו אדם הראשון להחזיר העטרה שהיא הגורם לכל הטוב והחיים והשלום ליושנה, והיא אשר קדם זכרונה בפרק הקודם לזה:

והוא אמרו ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וגו', הנה בא להזהירם שלא יאחזו להם דרך אביהם הראשון שהניח דעתו והלך אחר דעת הנחש, ואמר לו כי שמעת לקול אשתך, ולפי שהיה בא לתקן העולם ולחדשו בנתינת התורה, אמר להם שישמעו בקלו לקבל עליהם כל מצותיו לעשותם וזה הוא קולו, ולא לקול השטן הוא נחש הוא יצר הרע כדרך ששמע אדם הראשון וגרם המות לו ולכל הבאים אחריו, ושמרתם את בריתי לא כאדם הראשון שעבר ברית הפר חק:

ובפרק אחד דיני ממונות, רבי יצחק אמר מושך בערלתו היה, כתיב הכא והמה כאדם עברו ברית, וכתיב התם את בריתי הפר, רב נחמן אמר כופר בעקר היה כתיב הכא והמה כאדם וגו', וכתיב התם על אשר עזבו את ברית יי' וגו', ודברי שניהם אמת כי המשיך הערלה והטומאה על העולם וכסה ואטם הברית הקדושה, והיא הכפירה בעקר ועבודת אלילים והדברים עתיקים ומבקשי יי' יבינו כל, והייתם לי סגלה מכל העמים סגלת המלכים לא נתנה להוצאה ולהפסד, כי היא חביבה מאד עליהם והיא דבקה וקשורה בהם לתמידות שעשועם בה גם אתם לא ישלוט בכם ההפסד והכליון, כי תהיו דבקים בי והדבקות בי הם החיים הקיימים הנצחיים אשר אין עמהם מות כלל, ואני יכול על זה ואינו דחוק ולא נמנע לי לתת לכם הקיום הנצחי בחיים האלה, כי לי כל הארץ ואני בראתי הדברים הארציים והחמריים אשר גוף האדם נבנה מהם, ואם מצד הרכבתו דרכו לירד להפסד. בידי להוציאם מטבעם ולקיימם כי השמיעה בקלי ושמירת בריתי הוא המלח המקיים הדברים אשר מדרכם ליפסד, כי הכל נברא בשמי ובהיות שמי משתתף על ידיכם עם הנברא בו הנה הוא יקיימנו לעד, כי בו נברא ובו מתקיים ולא אפיקורות בלבד אלא גם האישים, וכל שכן למי שארצהו לסגולתי מכל העמים והייתם לי ביניהם כאפיקורות הנשארים והם כאישים הנפסדים:

וירצה עוד באמרו כי לי כל הארץ כי הוא יצום על הדבקות וההקשר בו תמיד בשעשוע עבודתם כי זה ענין הסגולה וכי תאמרו מה נאכל הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו, אמר כי לי כל הארץ ולא יחסר לחמכם כי הבן זוכה בנכסי האב ולא שתטרחו אתם בו, אבל מלאכתכם נעשת על ידי אחרים כענין ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם, ואתם כהני יי' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם, והוא אמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, כי הכהנים לא יטרחו במזונותם, אבל זוכים משלחן גבוה ואתכא דרחמנא סמכי ועם שתהיו כהנים משרתים הנה השרות ההוא ההחרות, והוא אמרו ממלכת כהנים וגוי קדוש, כענין קדושים תהיו פרושים תהיו מכל עסקי הגוף אל העבודה

והייחוד, והוא הדרך אל קיום הגוף כי הנפש תגבר ותתעלה בדבקותה כי אין הגוף מעיקה אבל הוא נשמע תמיד אליה והיא תקיימנו בהיותו נגרר אחריה וזה היה החפץ ותכלית שיתוקן הכל ויתקיים, וכבר התבאר זה בפרק י"ט מהחלק הראשון מזה הספר בסייעתא דשמיא, ויהיה אם כן במשמע גוי קדוש הקיום והנצחיות באלה החיים וכן יפרשוהו רז"ל:

אמרו בפרק חלק, קדוש יאמר לו מה קדוש קיים אף הם קיימים, הנה בא לתקן אשר עוותו אדם הראשון כי לא שמע בקול יי' כי אם בקול אשתו, ולא שמר הברית והביא המות עליו ועל כל הבאים אחריו ונענש בטורח המזונות, וכשקבלו ישראל התורה החזירו עטרה לישנה ונתבסם העולם ופסקה זוהמתם כדאיתא בפרק אין מעמידין. ובמדרש הנה אנכי שולח מלאך הה"ד אני אמרתי אלהים אתם, אלו המתינו ישראל למשה ולא עשו אותו מעשה לא היתה מלכות ולא מלאך המות שולט בהם, וכן הוא אומר והמכתב וגו' חרות על הלחות מהו חרות, ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר חרות מן המלכיות, ור' נחמיה אומר חרות ממלאך המות, הורו על כל מיני הטוב והאושר אשר ימשכו מקבלת התורה, כי באמרם חרות מן המלכיות הכוונה היותם ממלכת כהנים עם מה שפירשנו בו, ובאמרם חרות ממלאך המות הכוונה על הקיום והנצחיות הנרמז בוהייתם לי סגולה, והנכלל בו גוי קדוש וכמו שסיימו עוד שם, וכן הוא אומר וממתנה נחליאל שנחלו מהקב"ה שיהיו חיים וקיימים לעולם, הנה כי רצה הקב"ה לזכותם בכל מיני החיים והטוב, לולא ששבו על חטא אביהם ונתנצלו מעדים שהיא העטרה שזכרנו למעלה כאביהם:

ואמרו במכילתא ובעבודה זרה פרק קמא על תנאי כך עמדו ישראל על הר סיני, על תנאי שלא ישלוט בהם מלאך המות שנאמר אני אמרתי אלהים אתם וגו' חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון וגו':

ובמדרש רות הנעלם (ז"ח פ"ח ע"ב) כדין הוו ישראל מתעטרן באוריתא ומתעטרן בשמהן גליפין עלאין כיון דעבדו ית עגלא וסרחו הוה מייתי משה אוריתא כתיבא על לוחי אבנין מליא מכל טבין, חירו ממלאך המות, חירו משעבוד מלכיות, חירו מכל מרעין בישין דעלמא, כיון דחמא משה ית עגלא פרחו אתוון כלהו וסליקו לעילא כדין צווהת אוריתא ואמרת אני מלאה הלכתי וגו' מליא אזלית מכמה טבין לישראל, והשתא אהדרית ריקם למגנא דלא מהנית להון כדין צווחו עלאין ואמרו אוי להם כי נדדו ממני ווי לון דלא אתקיימו בהימנותא דמאריהון:

הנה שהתורה שטר שחרור מן המות שהתורה חיים ואין עמה מות, וגם היא חרות מן המלכיות כי החטא מעורר סבתו למעלה שהוא צד הטומאה והוא מלאך המות, והוא כח האומות, ולזה הוא מחוייב שהחוטא יפול תחת רשתם למטה, ובקיום התורה אין כח לצד ההוא להתעורר כלל ולזה לא ישלוט על שומריה ולזה לא ישלטו האומות עליהם למטה, אבל הם ישלטו בשונאיהם:

ועוד אמרו בואלה שמות רבה פרשה מ"ה אם יבא מלאך המות ויאמר לפני הקב"ה על חנם בראתני בעולם, הוא אומר על כל אומה שבעולם השלטתי אותך חוץ מאומה זו שנתתי לה חרות הוי חרות על הלוחות. ומה שאמרו פרחו אתוון כלהו וסליקו לעילא, וכן אמרו בואלה שמות רבה פרשה מ"ו דבר אחר שפרחו הכתובים מן הלוחות לכך שברן, יורו בזה כי החטא והטומאה מסלק הקדושה ואז המות בא ושורה על ראש החוטא, וכן מצינו שבשביל שעבדו ישראל עבודה זרה נסתלקה שכינה מהם שהיא נשמתם ואז מתו והוא נפילתם וצאתם בגלות בין האומות הבאים מכח הצד ההוא שנדבקו בו, וכן היה באדם הראשון כשחטא נסתלקה נשמת חיים ממנו, ואז שרתה רוח הטומאה עליו והוכן אל המות, ובעבודה זרה פרק קמא בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא הם לא חטאו אנו לא באנו לעולם, שנאמר אני אמרתי אלהים אתם וגו' חבלתם מעשיכם:

אכן כאדם תמותון, והקשו עליו, ותרץ לא תימא אנו לא באנו לעולם, אלא כמי שלא באנו לעולם, פירוש לפי שהם חיים לעולם וכל זמן שהם קיימים אין אנו חשובים כלום, וזה דעת ריש לקיש והוא דעת ר' יוסי והוא שכתבנו למעלה, ודעתם ע"ה שאם לא חטאו אבותינו בעגל היו חיים וקיימים לעולם, כי התורה תקיימם כמו שדרשו מחרות על הלוחות, והקשו שם למימרא דאי לא חטאו לא הוו מייתי, והא כתיב פרשת יבמות ופרשת נחלות והשיבו על תנאי. ומזה נדין לכל מקום שנזכרה בו מיתה בתורה כגון אדם כי ימות באהל שהוא על תנאי שאם יחטאו שימותו:

והשם הגדול הבטיח החיים הנצחיים אל הגוף בעשיית התורה והמצות, אמר ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ויראה לי שזו כוונת אונקלוס שתרגם ויחי בהון לחיי עלמא ואין זה כחיי עלמא האמור בראובן, שאם נאמר על ראובן הפרטי כבר מת, ולזה אי איפשר לפרשו כי אם לחיי עולם הבא, ואם נאמר שהכוונה בו לחיי עולם הבא לא שכוונת הכתוב כן, אלא ראה לתרגמו כמנהג אחר החטא שהמיתה בהם, וכן מה שדרשו רז"ל וחי בהם לעולם הבא, וכן למען יאריכון ימיך לעולם שכלו ארוך, ולמען ייטב לך לעולם שכלו טוב, וכן מה שדרשו מזה הענין לא דרשו כן, אלא לפי שהמות ממשמש ובא על העולם, וראו להעתיק הלשונות המורים על החיים הנצחיים

אל הגוף אל חיי העולם הבא, אבל יודעים היו באמת שכוונת התורה על חיי העולם הזה, ולפיכך לא מצינו להם ז"ל בשום מקום שיישאלו למה לא בא בתורה הגמול הנפשי, כי היה ברור אצלם כי מטבע התורה לקיים הגוף בחיים נצחיים לולא שהחטא הביא עליהם המות, והכוונה לרז"ל באמרם וחי בהם לעולם הבא, וכן לעולם שכלו ארוך וכלו טוב הוא העולם הבא שאחר התחיה, שאז הוא שיזכו הגוף והנפש לשכר המצות העצום שאם לא כן יהיה הגוף עשוק במשמר:

ועוד הבטיח השם הגדול קיום הנפש ונצחיותה בגוף בעסק התורה וקיום מצותיה, אמר ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם. והרמז שיתן משכנו שהיא השכינה בתוכם לקיימם כנשמה המקיימת את הגוף, כן השכינה היא נשמתן של ישראל, וכל זמן שהיא שרויה ביניהם על ידי עבודתם השלמה ומעשיהם הטובים הם חיים וקיימים במעלה ורוממות ועליונים ותחתונים נכנעים אליהם, ואמר ולא תגעל נפשי היא אשר נאמר עליה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה, ולזה יחסה אליו אחר שנופחה מרוחו הקדוש אמר, שזאת הנפש לא תקוץ בהם להגעל ולהפלט מהם ולצאת מן הגוף, אבל תשאר נקשרת בו לעד, והכוונה שלא ימותו אבל יהיו חיים וקיימים לעולם, ולפי שזה כן לא בא הגמול הנפשי בתורה כי אין מקום לזה כלל, כי הכוונה להשאיר ולקיים הנפש והגוף יחד לעד, וזה מה שרצינו להוכיחו בזה הפרק:

פרק כב

העומק בתורה ומקיים מצותיה בכוונה שהתבאר עניינה בזה החלק, ונזהר משום עברה קלה או חמורה הוא המייחד השם הגדול בכחותיו עד אין סוף והוא התכלית הנדרש מהעובד האמתי, וכמו שהוא מיחד את השם בתמידות באין פרוד, כך יתמיד ייחוד וחבור גופו עם נפשו ולא יפרדו ויתקיימו שניהם לעד, וכמו שהתבאר, וכמו שהעבודה על זה הדרך הוא גורם הייחוד בין שני דודים, כן בטול התורה והמצות והחטא בעברות הוא גורם הקצוץ והפרוד בין שניהם, והגורם זה הכרח הוא שתפרד נפשו מגופו, כמו שגרם הפרוד והקצוץ בייחוד, כן תפרד הרכבתו, ולזה היו התורה והמצות סבת החיים הנצחיים לגוף, והחטא סבת מותו אשר אין לו המלט כלל אחר שחטא ללא תועיל התשובה ולא תציל הגוף מן המות, אבל תועיל ותציל את נפשו ותזכה לאור באור החיים אחר שקבל ענשו במות הגוף, כי הכוונה בשלמות וכשרון הנברא שהיא צורך גבוה כמו שיתבאר, שלא נשלמה בהיות הגוף והנפש נצחיים עדיין יש לה תקוה ותשלם בנפש לבדה אחר שבאה כלולה בתורה ובמצות, כי החטא כבר כופר במות הגוף ואין להאמין חס ושלום כי אחר שהכוונה ההיא לא נשלמה והחטא גרם המות שאחר כך אין תקוה אל

הנפש, חלילה מהעלות זה על לב כי אין מיתת הגוף מעכבת שלא תחול הכוונה ותשלם בנפש לבדה, כי השלמות בזה תלוי בעסק התורה וקיום מצותיה, והנה היא נשלמה בזה והגעת התכלית המכוון שהוא צורך גבוה הוא בזה הן יגיע בנצחיות הגוף והנפש או בנצחיות הנפש לבדה אלא שהכוונה היתה שהאדם יהיה חי וקים לעד והוא בחטאו הפיל והחטיא זאת הכוונה והוא דאפסיד אנפשיה אבל הכוונה בצורך גבוה לא נפלה מפני זה:

ואחר שזה כן באין ספק אין לשאול כמו שהזכירה התורה המיתה אבל על תנאי אם יחטאו כמו שכתבנו בפרק שלפני זה, תזכיר גם כן הגמול הנפשי עם זה כדי שלא יאמן שאחר שלא נשלמה הכוונה בנצחיות הגוף בסיבת החטא שאין מקום לה בנפש לבדה אחר המות ואבדה התקוה, ותשוב אם כן השאלה בעינה למה לא בא בתורה הגמול הנפשי בפירוש כי כבר כתבנו שהגעת התכלית המכוון שהוא צורך גבוה תלוי בעסק התורה וקיום מצותיה ואין מיתת הגוף מעכבת בהגעת זה התכלית כשתשל' הנפש בשלמות התורה והמצות והוא מחויב שיגיע יהיה בנצחיות הגוף והנפש יחד או בנצחיות הנפש לבדה:

ואמנם ששלמות הנפש בתורה ובמצות והיותה זוכה ונשארת בעולם הנשמות הכל צורך גבוה, כבר גלוהו חכמי המשנה והתלמוד ע"ה. אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה, (ח"ג ד' ע"ב) זכאין אינון ישראל דבכל אתר מתחלה דאשתכחו קב"ה אשתכח עמהון, וקב"ה אתפאר בהו בישראל הה"ד ישראל אשר בך אתפאר, ולא עוד אלא דישראל אשלים מהימנותא בארעא, וישראל שלימו דשמיה קדישא אינון וכד ישראל לתתא אשתלמאן בעובדיהו כביכול שמא קדישא אשתלים, וכד ישראל לא אשתלימו בעובדיהו לתתא ואתחייבו גלותא כביכול שמא קדישא לא שלים לעילא, וזה סוד והכריתו את שמנו ומה תעשה לשמך הגדול, וכבר בא זה בפרק ב' מהחלק הראשון מזה הספר:

ואמרו עוד שם במדרש (ח"ג ק"כ ע"ב) תא חזי מלכא קדישא שביק היכליה וביתיה בידא דמטרוניתא ושביק לבנוי עמה, בגין לדברא לון ולאלקאה לון ולמשרי בגוויהו, דאי זכאן מטרוניתא בחדותא ביקרא לגבי מלכא, ואי לא זכאן היא ואינון אתהדרו בגלותא, והא אוקימנא כמא דכתיב משדד אב יבריח אם, וכתיב ובפשעכם שולחה אמכם, ועל דא אית יומא חד בשתא לאשגחא בהו ולעיינא בהו, וכד אזדמן האי יומא אימא עלאה דכל חירו בידהא אזדמן לקבלה לאסתכלא בהו בישראל, וישראל אזדרזו בהאי יומא בכמה פולחנין, בכמה צלותין, בכמה ענויין, כולהו בזכותא, כדין אזדמן להו חירו מאתר דכל חירו, מאתר דכל חירו בידהא דמטרוניתא בני מלכא בנהא דאתפקדון בידהא, כלהו

זכאין כלהו בלא חטאין בלא חובין, כדין אזדווגת לגבי מלכא בנהירו בחדוא בשלימו ברעותא, דהא רביאת בנין למלכא עלאה כדקא יאות:

במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה, ועל ידי מה פורח על ידי ישראל כשהם צדיקים וטובים שכינה שרויה ביניהם, ושרויה במעשיהם בחיקו של הקב"ה וגם זה בא בפרק ב' מזה החלק:

ובספר היכלות בהיכל קדש הקדשים אמר המאור הקדוש ע"ה (ח"ב רנ"ט ע"א) בזה הלשון, היכלא דא איקרי ארון הברית, דאיהו אדון כל הארץ, בגין דהאי איהו אתר דנפקי מיניה כל נשמתין דעלמא לייחדא ייחודא לתתא ולאתמשכא יקרא דקב"ה מעילא לתתא לאתבא לצדיק בגין דנפקי מצדיק ועיילי בצדיק ולבתר נפקי מצדיק ועיילי באתר דנפקו מתמן, האי ארון הברית נקיט כלא מצדיק ולבתר נפקי מינה ועיילי בצדיק לתתא, ולבתר נפקי מצדיק לתתא ועיילי בהאי ארון הברית למהוי כל נשמתין כלילן מעילא ומתתא, ולמהוי יקרא דקב"ה כליל מעילא ומתתא למהוי שלים מכל סטרין, והאי ארון הברית נקיט מצדיק אינון נשמתין מתרין סטרין:

הנה גלה ע"ה טעם ביאת הנשמה לחול בגוף ושובה אל המקום אשר באה משם, שהכל הוא צורך גבוה, אמר כי ארון הברית שהוא אדון כל הארץ סוד ה"א אחרונה שבשם המיוחד משם יוצאות הנשמות, כי הוא קבלם מצדיק חי העולמים והוא קבלם מעולם התשובה, ומשם באות בצדיק למטה כי יצאו מצדיק של מעלה ובאו בצדיק של מטה, והטעם לייחד את ייחודו של השם המיוחד, ועוד כדי שימשך המציאות הקדוש מציאות אדון הכל ממעלה למטה, ואחר השלים שליחותם ישובו אל מקום שבאו משם שהוא ארון הברית, ובזה נכללו הנשמות ונשלמו בשלימות מעלה ומטה מצדיק של מעלה ומצדיק של מטה, ובשובם אל ארון הברית הנה הוא יהיה כלול ממעלה ומטה ושלם בשלמות הנשמה ההיא הכלולה, וזה אמרו ולמהוי יקרא דקב"ה כליל וכו' וזהו התכלית ובזה נשלמה הכוונה בבריאה, כי בנשמת הצדיק הכלולה משתלם ארון הברית סוד הכבוד והיא בשלמותה מעוררת השמחה עליו מלמעלה, ואז משורר למלך שהשלום שלו בסוד למען יזמרך כבוד ולא ידום, ולזה יי' אלהי לעולם אודך כי זה תלוי בזה ובספר תולעת יעקב כתבתי מזה:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה ע"ה מלמד שחי העולמים כלולים בו כל המצות כלם וברחמיו נתנם לנו כדי לקדשנו, ואולי נזכה מאי טעמא כי בשעה שאנו נזכה בעולם הזה לעולם הבא הוא גדול ע"כ:

והכוונה להם ע"ה כי בשלמות הנשמה בתורה ובמצות נשלם הכבוד כמו שכתבנו, ובשלמות הכבוד המלך חי העולמים הוא גדול, לפי שהשלמות ההוא סבה שיתייחד בכבודו שהוא התכלית המכוון מהעבודה והייחוד ההוא הוא גדולתו:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ה' ע"א) גדול יי' ומהולל מאד אימתי איקרי קב"ה גדול מאד כד איהו בכנסת ישראל, הה"ד בעיר אלהינו בעיר אלהינו הוא גדול, אמר ליה ר' יהודה אלהינו מאי בעי הכא אמר ליה הכי הוא ודאי האי עיר דחלא ותושבחתא היא דישראל, מאי משמע אשתמע דמלכא בלא מטרוניתא לאו הוא מלכא ולאו הוא גדול ולאו הוא מהולל, מכאן שאם הוא בעיר שהיא אלהינו, כלומר שהוא בייחוד גמור בה הוא גדול והסבה והגורם לייחוד הוא שלמות הנשמה בתורה ובמצות:

ובמה שכתבנו יותר ספק עצום ראוי שיסופק, והוא כי אחר שתכלית הנשמה הוא לשוב אל המקום אשר היה שם אהלה בתחלה וכמו שיראה מהמאמר שכתבתי למעלה באמרו, בגין דהאי איהו אתר דנפקי מיניה כל נשמתין וכו', ולבתר נפקי מצדיק לתתא ועיילי בהאי ארון הברית, הנה כי מארון הברית יוצאים ואליו שבים, וכן דעת רז"ל בפרק אין דורשין אמרו ערבות שבו צדק וצדקה ומשפט וגנזי חיים טובים וגנזי שלום וגנזי ברכה, ונשמותיהן של צדיקים פירוש אותן שנשלמו ועלו בשלום אל אביהם ורוחות ונשמות שעתידות להבראות פירוש לחול בגופי בני אדם, וערבות כבר פירשנו בפרק ב' מזה החלק שהוא צדיק חי העולמים וממנו מקבלם ארון הברית, ואם כן למה נבראו אחר שמשם יצאו ולשם ישובו טוב להם לשבת שם, אבל יותר זה הספק במה שכתבנו כי הנשמות צריכות לשלמותן להיותן כלולות מצדיק של מעלה ומצדיק של מטה להשלים הכבוד, ולהיותו כלול מכל צד שזה צורך גבוה ואם לא יבאו לא היה זה התכלית נשלם ולא תשלם הכוונה בבריאה:

אלא שעם זה יש סכנה עצומה בביאת הנשמות אל אלה החיים, שאם יטה החמר מן הדרך הטובה הנה היא תענש ענש מר ממות, והנה קוה לעשות ענבים ויעש באשים וזה ספק עצום גם כן ראוי שיסופק, והתרת זה הספק הוא כשנאמר שהתורה והמצות נתנו להרים מכשול החמר ולתקן את אשר עוותו, והבחירה נמסרה ביד האדם והוא יבחר בחיים וישלים הכוונה בבריאתו, והוא תקון הכבוד ושלמותו ואם יחטא הנה יתוקן בתשובה:

ובערובין פרק קמא תנו רבנן שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותן משנברא, ועכשיו שנברא יפשפש

במעשיו, ואמרי לה ימשמש במעשיו, יורו על כל מה שכתבנו בזה הענין כי האומרים נוח לו לאדם שלא נברא, לפי שמצד חמרו והשטן העומד על ימינו מוכן ומעותד אל הנטיה אל הפך מה שנוצר עליו, וטוב לו עוד שם ולא יברא להגדיל פשע ולהרבות אשם, לא די שלא ישלים הייחוד שנוצר לייחד, אבל יקצץ ויפריד מחובר וזה הפך מה שכוון בבריאתו, והאומרים נוח לו שנברא, לפי שאם ברא יצר הרע וחמרו יטהו מני הדרך הנה ברא לו תורה תבלין והיא תיעצהו לשמור בריאותו לבלתי יחלה ותדריכהו בדרך הישרה למצא דברי חפץ להשלים התכלית המכוון בו שהוא הייחוד ושלמות הכבוד, נמנו וגמרו נוח לו שלא נברא, לפי שאפשרות נטותו מן הדרך קרוב מאד מצד חמרו ויצרו הרע, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, יבדוק עצמו מעברות שעשה כבר ויבערם, כלומר יתודה וישוב בתשובה ובזה יתוקן, והתורה והמצות ישיבוהו אל הבריאות אחר שסר מעליו וחלה, ואמרי לה ימשמש במעשיו שיתן עיניו על דרכיו ולא יסיח דעתו כלל, ויזהר במעשיו ויזכיר ויתן אל לבו הכוונה בבריאתו שהוא הייחוד והעבודה וישלימנה. ומזה הענין אמרם חייב אדם למשמש בתפליו בכל שעה והטעם שלא יסיח דעתו מהם כלל כדי שיתן אל לבו שהוא כסא כבוד ומעון לשכינה ויתקדש במעשיו ויטהר במחשביו, והוא אמרם ימשמש במעשיו, ומצד משמושו במעשיו יצדק בו נוח לו שנברא:

שנינו בפרק בן זומא ר' יעקב אומר העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא, התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה, הורה הקדוש הזה כל מה שאמרנו בסמיכת אלו המשניות, כי באמרו התקן עצמך בפרזדור וכו' הוא תקון הנשמה שצריכה שתהיה כלולה ממעלה ומטה, כמו שהתבאר למעלה, ובאמרו יפה שעה אחת וכו' בא להתיר הספקות שספקנו למעלה, האחד טעם ביאת הנשמה אחר שהתכלית שתשוב למקומה שבאה ממנו למה באה, והשני מהסכנה שיש בביאתה אם יטה החמר מהדרך הישרה. כי באמרו יפה שעה אחת וכו' מכל חיי העולם הבא התיר הספק הראשון, כי טעם ביאת הנשמה הוא לייחד את השם המיוחד, וכדי שיתפשט מציאות אדון הכל ממעלה למטה, והרי הנשמה כלולה מכל הצדדין ובזה משתלם הכבוד בשוב הנשמה אליו כמו שהתבאר ובהיותה במקומה קודם בואה, והוא שקראוהו כאן העולם הבא ונקרא כן לפי שכבר בא ששת ימי בראשית. כמו שאמרו במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ע"ה וסודו ליודעי חן, ואין פירושו כמו שחשב ה"ר יוסף אלבו בפרק ל"א מהמאמר הד' מספר העקרים שלו, וחשב לעשותו סמכים למברא ולא הבין המדרש ולא פירוש הרמב"ן עליו, והנה הנשמה בעודה

שם אין כוונת הייחוד והתפשטות המציאות נשלמת, ואין הכבוד משתלם, ועל הדרך שבארנו כבר ובבואה להשלים כל זה הנה שעה אחת שתעסוק להשלים השלמות ההוא יפה מכל חיי העולם הבא שהיתה שם קודם בואה, שהיה כל זה נעדר בהיותה שם וזה טעם בואה:

והנה התשובה תאמר על שני פנים, האחד נאמר על הנזהר מהחטא, והטעם כי טבע האדם לחטא, והנה הוא נזהר ולא חטא הנה שב מטבעו ואין תשובה כזו, ועוד יש בידו תורה ומצות שהם מעשים טובים שהם הדרך להשלים מה שבא להשלימו, והפן הב' תאמר על השב מחטאו כמשמעה, והנה בראשון יותר הספק הראשון, ובשני יותר הספק השני והיתה חכמתו לכלול בלשונו שני הפנים בהם יותרו שני הספקות, ובאמרו יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה בא להתיר ספק אחר ראוי שיסופק, כי אחר שביאת הנשמה לאלה החיים לייחוד השם הגדול ולעבוד עבודתו ולתקן הכבוד שהוא התכלית המשובח, ראוי היה אם כן שתהיה העבודה והייחוד ותקון הכבוד תמידי נצחי באין הפסק, ולזה היה מן הדין שיחיה העובד חיים נצחיים:

ובואלה שמות רבה פרשה ל"ה אתה גוזר ואומר קדושים תהיו, וכן וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם רבון העולמים אתה מבקש שנהא קדושים הסר ממנו המות, שנאמר הלא אתה מקדם יי' אלהי קדושי ולא נמות, והכוונה בזה מה שאמרנו כי אחר שהוא מבקש ממנו שנהיה קדושים, והכוונה הוא תקון הכבוד ראוי היה שלא נמות, כדי שתהיה הקדושה באין הפסק אחר שהיא צורך גבוה, לזה אמר ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא, לפי שאז נשלם התכלית שהוא תקון הכבוד בנשמה ההולכת שמה כלולה ושלמה, מה שאין כן כשיחיה חיים נצחיים בזה העולם עם שהוא מייחד ומתקן את השם, לפי שעדיין אין הכבוד כלול ושלם מכל הצדדין עד שתפרד הנשמה מן הגוף ותשוב אל המקום אשר באה ממנו שהוא ארון הברית כמו שהתבאר למעלה ואז נשלמה הכוונה:

ואמרו קורת כאמרו אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו, וגם הנשמה תזכה אל מה שאמר הנביא ע"ה עין לא ראתה אלהים זולתך וגו', מה שאי איפשר לה להשיג עד שתתפשט מזה המלבוש ותתלבש במלבוש שהכינה לה במעשיה הטובים:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ק"נ ע"א) ולית חידו לרוחא בר בההוא גופא אחרא, וחדי על דאתפשט מהאי גופא דהאי עלמא לאתלבשא בלבושא אחרא שלים כגוונא דהאי עלמא, וביה יתיב ואזיל ואסתכל למנדע ברזין עלאין, מה דלא יכיל למנדע ולאסתכלא בהאי עלמא בגופא דא, וכד אתלבשת נשמתא בההוא לבושא דההוא עלמא כמה כיסופין

וכמה עדונין דיילה תמן, והיא הכוונה באמרם ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה וקורת רוח סתם לכלול את הכל ודי למבין, ובזה הותרו כל הספקות, והתבאר מה שהיתה אליו הכוונה מתחלתו הוא שהתכלית שהוא צורך גבוה יגיע על כל פנים ואין המות מעכב בזה, והוא מה שבקשנו באורו בזה הפרק:

פרק כג

אנשי המחקר התחכמו במהות הנפש, ואמרו שהיא הכנה לקבל החכמה, וראיתם כי מתחלת היצירה עיר פרא אדם יולד לא ידע ולא יבין, וכל זמן שהגוף הולך וגדל היא מתחכמת והולכת, וזה יורה שהנפש אינה אלא הכנה בלבד, ואלו היתה הנפש חכמה מיום שחלה בגוף האדם יתחייב שיהיה הגוף חכם בצאתו מרחם אמו, זה דעתם בנפש האדם ואליו נמשך הרמב"ם ז"ל כנראה מדבריו בפרק א' משמונה פרקים שהקדים למסכת אבות אמר שם, ודע שזאת הנפש האחת אשר קדם ספור כחותיה וחלקיה היא כחמר והשכל לה צורה, וכשלא הגיע לה הצורה יהיה כאלו מציאות ההכנה בה לקבל הצורה ההיא לבטלה, וכאלו היא מציאות הבל הוא אמרו גם בלא דעת נפש לא טוב, ר"ל שמציאות הנפש שלא תגיע אליה צורה אבל תהיה הנפש בלא דעת לא טוב עד כאן: וזה הדעת גלהו גם כן בפרק ד' מהלכות יסודי התורה, ואנחנו אל חכמי ישראל הקדושים נשמע אשר קבלו האמת מפי נביאי האמת והצדק, והם אשר ידעו האמת על בוריו כי הנפש בבואה אל הגוף חכמה היא מתחלת היצירה, והכתוב מעיד לנו כן באמרו ויפח באפיו נשמת חיים, והיודעים מקום אצילותה ידעו כי באה משם כלולה בחכמה ובינה והסוד ונשמת שדי תבינם:

ואמרו בפרק המפלת ונר דלוק על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו, שנאמר בהלו נרו עלי ראשי וגו', ואל תתמה שהרי אדם ישן כאן ורואה חלום באספמיא, ומלמדים אותו כל התורה כלה שנאמר ויורני ויאמר לי וגו', וכיון שיצא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה, שנאמר לפתח חטאת רובץ:

הנה רז"ל כנו החכמה לנר ואמרו שהוא צופה בו, רמז למה שמשיג מהעבר והעתיד והוא אמרם מסוף העולם וכו', ובהקדמת זה הספר פירשתי בו פירוש אחר על דרך הסוד ידרש משם, ואמר שהנר הזה על ראשו, רמז על נשמתו שהיא מאירה בחכמה עליונה, ואמרו שמלמדים אתו כל התורה כלה הנה גלו לנו כי החכמה והתורה שעתיד ללמוד בבאו באלה החיים אם יזכה, עודנו שם מתחכם ויודע הכל:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ס"א ע"ב) תאנא אפילו כל אינון נשמתין דבני נשא עד לא יחתון לעלמא כלהו גליפאן קמיה ברקיעא, בההוא דיוקנא ממש דאינון בהאי עלמא, וכל מה דאוליפאן בהאי עלמא כלא ידעי עד לא יחתון לעלמא:

ואמרו במדרש ילמדנו פרשת פקודי מניחין לו נר דלוק על ראשו וצופה בו מסוף העולם ועד סופו, שנאמר בהלו נרו עלי ראשי וגו', בבקר נוטלו המלאך ומוליכו לגן עדן ומראה לו הצדיקים שהם יושבים ועטרותיהם בראשיהם, והמלאך אומר לו תדע מי הללו שאתה רואה, הללו נוצרו כמותך בתוך מעי אמן ויצאו בעולם ושמרו מצותיו של הקב"ה, ולכך זכו ונזדמנו לטובה זו, ואתה סופך לצאת בעולם, ואם תזכה ותשמור את התורה תזכה לישיבתם, ואם לאו תשב במקום אחר. לערב מוליכו לגיהנם ומראה לו הרשעים שטורדין אותם מלאכי חבלה במקלות של אש, וקורין וי וי והמלאך אומר לו תדע הללו שנשרפין כי הם נוצרו כמותך, ויצאו לעולם ולא שמרו מצותיו של הקב"ה, ולכך נענשו ובאו לחרפה זו, ואתה סופך לצאת לעולם הוי צדיק, ואל תהי רשע למען תחיה, ומנין שכן הוא שנאמר וירני ויאמר לי יתמך דברי לבך וגו':

כשהגיע זמנו לצאת לאויר העולם מיד המלאך מכה אותו ומכבה נרו ומוציאו בעל כרחו, ושוכח כל מה שראה ומוציאו לאויר העולם, ועל זה התינוק בוכה תכף שיוצא לאויר העולם עד כאן:

הנה בארו כי הנשמה אינה הכנה לקבל החכמה, אבל היא חכמה ויודעת ומשגת טרם בואה אל הגוף, ומה שאין הגוף חכם בגיחו מרחם יצא, לפי שהמלאך מכבה נרו שהיא ההשגה והמדע ומשכחה ממנו בגזרתו של הקב"ה, והטעם בזה כי כבר התבאר בזה החלק, כי האדם עשוי ומתוקן בדמות הכבוד העליון, והיה זה כן כדי שיתקן הכבוד בתורתו ומעשיו הטובים, והוא ייחוד השם הגדול בכבודו וזה יעלה בידו בלמוד החכמה האמיתית המקובלת מן הנביאים ובעסק התורה וקיום מצותיה, מה שאי איפשר לתקן הכבוד ולהשלים הכוונה בייחוד בזולת זה, ואלו יצא לאויר העולם והוא חכם ויודע וזוכר כל מה שראה ולמד שם, הנה לא היה מקום אל ההשתדלות בתקון הכבוד ולא תשלם הכוונה בייחוד:

והתכלית בביאת הנשמה לאלה החיים להתעסק בייחוד ובעבודה, כדי שתהיה כלולה מכל הצדדים להשלים הכבוד כמו שבארנו בפרק הקודם לזה, לא היה נשלם וכדי שיעלה כל זה ויבא וישלם מיד האדם, כי כן היה הרצון מתחלה הוצרך המלאך לכבות נרו ולשכחו זה כל מה שראה וידע, ואז יטרח וישתדל להשלים הכוונה בבריאתו ומידו יבא וישלם היחוד בהיותו משתדל תמיד להשיב את אשר נסתם ממנו בגיחו מרחם,

ולזכור את אשר שכח ולא יסור מלטרוח תמיד בזה, ובזה תשלם הכוונה בבריאתו ויעלה הייחוד שלם בידו באין הפסק, ואם כן לטובה חשבה אלהים השכחה ההיא כדי שיהיה יגע תמיד:

וכבר רמזתי מזה בהקדמת זה הספר בסיעתא דשמיא ולזאת הסבה היתה השכחה גם אחרי צאתו מרחם אמו לכוונה זו עצמה, ולזה רמזו במדרש קהלת רבה באמרם לטובתו אדם למד תורה ושוכח, שאלו היה אדם למד תורה ולא שכח, היה מתעסק בתורה שתים שלש שנים וחוזר ומתעסק במלאכתו ולא היה משגיח לעולם כל ימיו, אלא מתוך שאדם למד תורה ומשכחה אינו מזיז ואינו מזיע את עצמו מדברי תורה עד כאן:

התבאר אם כן כי אין הנפש הכנה כדעת הרב, אבל היא עצם רוחני דק מאד יודעת ומשכלת וחכמה טרם צאתה לאויר העולם, אלא שגזרת עליון לכבות נר חכמתה ולשכח ממנו תורתה מן הטעם שכתבנו:

ודעת הרב בשכל שהוא צורת הנפש הוא השגת חכמת הנמצאות בדרך העיון והחקירה כפי שרשי הפלוסופיא אשר חשקה נפשו בה מאד, וכמו שנראה מדבריו בפרק ד' מהלכות יסודי התורה, אמר שם ועל צורה זאת נאמר בתורה נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, כלומר שתהיה לו צורה היודעת ומשגת הדעות שאין להם גולם עד שידמה להן, ואמר עוד שם אלא יודעת ומשגת הדעות הפרודות מן הגלמים ויודעת בורא הכל:

ובפרק ח' מהלכות תשובה אמר, כל נפש האמורה בענין זה אינה הנשמה הצריכה לגוף אלא צורת הנפש שהיא הדעה שהשיגה הבורא כפי כחה, והשיגה הדעות הנפרדות ושאר המעשים, והיא הצורה שבארנו עניינה בפרק ד' מהלכות יסודי התורה. ולמעלה מזה אמר, זה שאמרו ועטרותיהם בראשיהם כלומר דעת שידעו שבגללה זכו לחיי העולם הבא מצויה עמהם, והיא העטרה שלהם כענין שאמר שלמה בעטרה שעטרה לו אמו, והרי הוא אומר ושמחת עולם על ראשם כו':

הנה גלה הרב דעתו, כי ידיעת הנפש האל יתברך ומלאכיו ושאר מעשיו, והוא הנקרא אצלו מעשה מרכבה ומעשה בראשית, היא העטרה שבגללה זוכה לחיי העולם הבא, אם כן יש להוליד מזה הדעת, כי הצדיק אשר הוציא כל ימיו בעיון התלמוד המקודש ובמעשה המצות, עדיין לא זכה אל העטרה ההיא אחר שלא הוציא שכלו מן הכח אל הפועל בחכמת הנמצאות, והרי הוא בכלל גם בלא דעת נפש לא טוב, והרי ההכנה בה לבטלה וכאלו מציאותה מציאות הבל וכמו שכתבנו מדבריו למעלה, ואם זה כן חס ושלום הנה זו הריסה רבה ונפילת התורה בכללה והפכת קערה על פיה, ואנחנו כבר

הוכחנו הפך זה ובארנו, כי הטובות וההצלחות נמשכות ומחוייבות אל עסק התורה והמצות והתורה הקדושה תשרישנו זה בכמה מקומות:

אלא שכבר נמצא בדברי הרב ז"ל מה שהסכים בו אל האמת ושרשי התורה, כי בפרק ד' מהלכות יסודי התורה כתב, שהויות אביי ורבא היא הטובה הגדולה שהשפיע הקב"ה לישוב העה"ז, כדי לנחול חיי העולם הבא, ועדין אין דעתו זה מכוון שאין תכלית הויות אביי ורבא ישוב העולם הזה בעצם, כי אם צורך גבוה וכמו שהתבאר כבר ומצד זה היא הזכיה לחיי העולם הבא:

ובפירושו למסכת מכות אמר בזה הלשון, מעקרי האמונה בתורה, כי כשיקיים אדם מצוה מתרי"ג מצות כראוי וכהוגן, ולא שתף עמה כוונה מכוונות העולם בשום פנים, אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה כמו שבארתי לך הנה זכה בה לחיי העולם הבא עד כאן, ומי יתן והיו אלה כל דבריו:

כבר כתבנו בפ' הקודם לזה, כי הנפש באה לגוף כלולה מן העליונים, ואם כן היא דוגמת המקום שבאה ממנו, ולזה יש בה כח הדבור וכח המעשה כמו שיש במקום ההוא אשר באה ממנו, וכבר התבאר טעם ביאתה אל הגוף, כי היא אמנם באה לתקן הכבוד ולהשלימו והתקון והשלמות ההוא צריך שיהיה בדבור ובמעשה, ובזולת זה אין שם תקון ואין שם שלמות:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ר"כ ע"ב) כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה, בגין דבההוא כח אית מעשה אשתדלותא לאשתדלא בהאי עלמא דאיקרי מעשה עלמא דעובדא למשלם סופא דמחשבה, וחשבון דא הוא עלמא דדבורא, דהא חשבון בדבורא תליא, ועל דא כל גימטריאות ותקופין ועבורין דעלמא דסיהרא הוו, ודעת דא איהו רזא דשית סיטרין דתליין במחשבה, ואיקרון עלמא דההוא מחשבה וחכמה דכלא תליין מניה, וכל אילין כלילן בההוא כח, דלאו הכי בסטרא דשאול דרגא דגיהנם, דהא כל בר נש דלא אשתדל בהאי עלמא לאעלא ביה במעשה וחשבון ודעת וחכמה, סופיה לאעלא בשאול, דלית ביה מעשה וחשבון ודעת וחכמה, דהא סטרא אחרא ארח שאול איהי, כדכתיב דרכי שאול ביתה מאן דאתרפי מהאי כח קדישא אתתקף כח דסטרא אחרא דשאול ביתה:

הנה בארו כי בכח ההוא שהוא סוף המחשבה העליונה יש בו מעשה וחשבון ודעת וחכמה, לפי שהוא כלול מהכל. וכבר כתבנו כי הנשמה באה משם, והיא כלולה מהכח ההוא, ולזה תצטרך להשתדל במעשה לפי שבו מתתקן ונשלם הכח ההוא, ובחשבון ודעת וחכמה שהכח ההוא כלול מהם למעלה, וגם צריך לכללו בהם למטה וכשהנשמה

נכללת בכל זה נותנת און וחיל בכח ההוא, והוא סוד באלהים נעשה חיל, והנה הוא כלול ונשלם מעליונים ותחתונים, ואם כן המעשה וקיום המצות הוא יסוד גדול לתקון ושלמות הכח ההוא, בסוד ויעש דוד שם ועשיתם אותם, ולזה נקראו הצדיקים אנשי מעשה, לפי שבמעשיהם הטובים מתקנים ועושים הכבוד סוד הכח ההוא, בסוד ועתה יגדל נא כח אדני, וכמו שהתבאר בפרק א' ובפרק ב' מזה החלק בסעייתא דשמיא, וגם בכלל מה שבארנו בזה נעמוד על אמתת מה שכוונהו מתחלה, והיא שהנשמה טרם בואה אל הגוף כלולה בכח המעשה, וגם בחשבון ודעת וחכמה, ואם כן אינה הכנה כדעת המתפתים אחר שכלם והוא מה שבקשנו דעתו בזה הפרק:

פרק כד

הדבור והמעשה שאמרנו שהנפש נכללת בהם בבואה אל הגוף היא מתעצמת בהם בהיותה במקום ההוא אשר באה ממנו, ובזה היא דוגמתו ממש כמו שכתבנו, ולזה נקראת נפש חיה ותרגם אונקלוס לרוח ממללא וזה הוא הדבור הפנימי שהוא מעשה וחשבון ודעת והחכמה נכללה מהם, וכשהיא מוציאה אותם אל הפועל בשלמות אשר בזה היא נשלמת ונכללת מכל צד, אז כח בה למלל לפני מלכו של עולם, וכמו שהתבאר למעלה בפרק עשרים:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג תוספות ש"א ע"א) תא חזי בגין דהאי נפש חיה איהי קדישא עלאה, כד ארץ קדישא משכה לה בגוה ואתכלילת קרינן לה נשמה, ודא היא דסלקא לעילא לעילא וממללא קמי מלכא קדישא, ועיילא בכל תרעין ולית דימחי בידה, ועל דא אתקריאת רוח ממללא, דהא כל שאר נפשתא לית לון רשו למללא קמיה מלכא בר האי, ושנים אלה החלקים הם כלל התורה כלה, חלק ממנה צריך אל הדבור, וחלק ממנה אל המעשה:

הנה כי התורה והנפש שתיהן נכללות בדבור ומעשה דוגמת המקום ההוא מקום מוצאן, כי מוצא אחד להן וכשהנפש נשלמת ונכללת בהם למטה, הנה הם ישיבוה למקומה בתוספת מעלה וכבוד להשלים המקום ההוא אשר באה ממנו לזה התכלית, ובזה תזכה למעלה יותר עליונה ממה שהיתה בה טרם בואה אל הגוף בהיותה כלולה ושלמה מכל הצדדין, וכמו שהתבאר למעלה פרק כ"ב, ולזה רמז דוד המלך ע"ה באמרו תורת יי' תמימה משיבת נפש, בהיותה שלמה ביד עוסקיה:

וכבר כתבנו בפרק הקודם לזה, כי מעשה וחשבון ודעת וחכמה שהם נכללים בדבור ומעשה הם תלויין במחשבה העליונה, כי ממנה יצאו ובה הם נאחזין ומתייחדין בלי שום פרוד, והנפש הזאת הואיל והתכלית בבואה הנה הוא להשלים הכבוד, תצטרך

אם כן שתתעסק בשלמות ההוא על הדרך ההוא עצמו שהוא נשלם למעלה, ולזה צריך כל אחד משני אלה שיהיה נשלם במחשבה שלמה, ובכוונה ראויה, ובזה הוא דוגמת השלמות והתקון העליון, וצריך ליחדם בלי שום פרוד, כמו שהם מיוחדים למעלה, כי הדבור שאינו נשלם במעשה ומחשבה, או מעשה שאינו נשלם בדבור ומחשבה אינו שלם, ואין התקון עולה כראוי, והנה נפרד ונחלק הייחוד ונקצצו הנטיעות, והרי הוא מקצץ נטיעות נפשו:

ואמנם חלק הדבור ממנו מה שנכלל בעבודת התפלות והמחשבה הראויה המכשירתן לעלות לרצון, וכבר הרחבנו בו הדבור והבאור בזה החלק בסייעתא דשמיא. וממנו מה שנכלל בעסק תורה שבכתב ופירושה שהוא התלמוד המקודש תורה שבעל פה והחכמה האמיתית, שהיא הקיום והנשמה לשתיהן וההגיה וההתבוננות בהן, וזה דעת וחכמה הנזכרים בפסוק כי אין מעשה וגו', ובפרק במה מדליקין פלפלת בחכמה רמזו על העסק וההגיה בחכמת הקבלה הנקראת חכמה לחכמי האמת, הבנת דבר מתוך דבר והרי רמזו בזה לתורה שבעל פה, והעוסק בהם בכוונה הראויה שהתבאר עניינה בזה החלק, הוא מייחד את השם הגדול בכבודו והוא העושה נחת רוח ליוצרו:

ואמרו במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ע"ה, ובמה יכול לו דוד בגרסתו שלא היה שותק יומם ולילה והיה מחבר, ומה היה מחבר תורה של מעלה היה מחבר להקב"ה, והיינו דאמרינן, לעולם ילמד אדם תורה אפילו שלא לשמה וכו', מאי ניהו תורה דאמרת, היינו כלה שמקושטת ומעוטרת ומוכללת בכל המצות והיא אוצר התורה, והיא ארוסתו של הקב"ה, דכתיב תורה צוה לנו משה מורשה, אל תקרי מורשה אלא מאורסה, ואל תקרי מאורסה אלא מורשה, הא כיצד בזמן שישראל עוסקין בתורה לשמה היא ארוסתו של הקב"ה, ובזמן שהיא ארוסתו של הקב"ה היא מורשה לישראל, הדא הוא דכתיב מורשה קהלת יעקב עד כאן:

הרי אמרו שבזמן שישראל עוסקין בתורה לשמה והעסק לשמה היא הכוונה שבארנו עניינה בזה החלק, אז היא ארוסתו של הקב"ה, והוא סוד הייחוד ואז היא מורשה לישראל שהיא שוכנת ביניהם ומחבבת ומקרבת אותן לפי שהם גורמין ייחודה בארוסה:

ואמרו עוד שם, ובמה מתחסד עם קונו בתלמוד תורה, שכל הלומד תורה גומל חסד לקונו, דכתיב רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים, הוי אומר כשאדם לומד תורה לשמה אז אתה עוזר לי ואני רוכב שמים ואז בגאותו שחקים, מאי שחקים הוי אומר בחדרי חדרים, כדמתרגמינן ומימריה בשמי שמיא עד כאן, ובנסחאות שלנו ותוקפיה בשמי שמיא, והענין א' רמז לייחוד הכבוד הסוף בראש, והוא העזר הנזכר כאן וגמילות החסד.

ובסוף פרק היה קורא אשרי אדם שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו, כי בכוונה לשמה מייחד את השם בכבודו, ואז יורד הרוח מהמקור סוד השפע והאור הגדול, ובפרק חלק אמר ר' אלכסנדראי כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה, שנאמר או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי, רב אמר כאלו בנה פלטרין של מעלה ושל מטה שנאמר ואשים דברי בפיך וגו' לנטוע שמים וליסור ארץ, רבי יוחנן אמר מגן על כל העולם כלו שנאמר ובצל ידי כסיתיך, ולוי אמר אף מקרב את הגאולה שנאמר ולאמר לציון עמי אתה:

הנה רמזו ע"ה כי העסק בתורה לשמה והיא הכוונה שבארנו, גורם אל הייחוד וחבור אותיות השם הגדול, ובזה משים שלום בפמליא של מעלה חבור השלום סוד צדיקו של עולם בכנסת ישראל, ובפמליא של מטה סוד שמרי היין שלא יקטרגו למעלה ולמטה ובזה שלום בכל, ומה שאמר לי בשניהם, לפי שבהיות הסיג במקומו ואינו נכנס לפנים ממחיצתו, אין שם טומאת המקדש, ולא קצוץ נטיעות, ובזה שלום למעלה והעוסק בתורה לשמה בונה פלטרין של מעלה, והוא ייחוד השם בבנין אותיותיו, ובזה בונה פלטרין של מטה והוא סוד שמים וארץ העליונים, ובזה מגן על כל העולם כלו ומקרב את הגאולה למעלה ולמטה, ובזה נכללו כל הטובות אשר עסק התורה לשמה גורם להם, וכשחלק הדבור נשלם על זה הדרך אז נשלמה הכוונה בו ועל הדרך שהוא נשלם למעלה: ואמנם חלק המעשה יצטרך גם כן אל זה השלמות, והוא לכוין בעשיית המצוה אל הייחוד ואל בנין אותיות השם הגדול, ובכוונה שכבר התבאר עניינה בזה החלק, ובזה ישתלם המעשה למטה כדרך שלמותו למעלה, כי הכל תלוי במחשבה למעלה, ולזה יצטרכו אל המחשבה והכוונה גם כן למטה, ובזה תשלם הכוונה בעבודה, וזה סוד עשיית המצוה כמאמרה כדאמרינן בפרק במה אשה, אמר רב חיננא בר אידי כל העושה מצוה כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות, שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע, אמר ר' אסי ואי תימא ר' חנינא אפילו הקב"ה גוזר גזרה הוא מבטלה, שנאמר באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה, וסמיך ליה שומר מצוה וגומר:

ולפי שכל אלה שהם מעשה וחשבון ודעת וחכמה תלויין במחשבה ומיוחדים בה, והיא תלויה ומיוחדת בשרש הכל אין סוף, לפי שאין מחשבתו דבר זולתו, והכל תקוע ותלוי ומיוחד בו צריך לשלמות הכל לתקוע המחשבה והכוונה בכל דבור ומעשה בו, כי אחר שהוא מייחד את השם הגדול באותיותיו ובבנינו בין בדבור בין במעשה במחשבה ובכוונה הראויה, צריך לשלמות הכל להעלות הכל עד אין סוף וליחד את שמו בו, ולתקוע בו המחשבה וזה תכלית העבודות כלן:

ובספר היכלות בתחלתו אמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה (ח"ב רמ"ד ע"ב) אית סדורא דקיימא למנדע ולאסתכלא, ואית סדורא דקיימא ברעותא בגין לאסתכלא לעילא לעילא עד אין סוף, דתמן תקיעו דכל רעותין ומחשבין ולא קיימא במלה כלל, אלא כמה דאיהו סתים הכי כל מלוי בסתימו, וכשהעבודה בדבור ומעשה בכוונה על זה הדרך, הנה מעשה וחשבון ודעת וחכמה על השלמות והכוונה למטה כדרך שהם למעלה, והוא השלמות המכוון מהעובד כמו שהתבאר זה היטב בסייעתא דשמיא והוא המכוון בזה הפרק:

פרק כה

הנפש הזאת כמו שהיא צריכה אל כלי שהוא הגוף אשר היא שוכנת בו באמצעותו תפעל פעולותיה ותוציא לאור כחותיה, ותשלם בשלמות מעשה וחשבון ודעת וחכמה אשר בזולת זה הכלי אי איפשר לה כלל להשתלם בזה השלמות אשר הוא תכליתה להיותה כלולה מכל הצדדים ושלמה בשלמות עליון ותחתון להשלים הכבוד כמו שהתבאר, כן אי איפשר לה להקביל האור הבהיר והעדון הרוחני הנתן לה חלף עבודתה בזולת כלי, במצועו תזכה ותוכל להכיל ולהקביל האור והזיו ההוא:

ולפי שהנפש אשר נשלמה בשלמות מה שאמרנו, והוא מעשה וחשבון ודעת וחכמה היא העולה וזוכה אל שני מיני עדון זה למעלה מזה כפי עבודתה, תצטרך אם כן אל שני מיני כלים האחד יותר דק ויותר בהיר מהאחר, ויהיה ערך כלי אל כלי כערך עדון אל עדון, ואמנם הראשון תזכה אליו מצד קיום המצות והעסק במעשים טוכים, ולזה באו מצות עשה בכוונה נפלאה למנין רמ"ח אברים שבאדם, וכשמשלים כל מצות עשה אז נשלם ונעשה לו מלבוש רוחני כדמות הגוף אשר היתה הנפש שוכנת בו בזה העולם, ותכף הפרדה מהגוף וצאתה מזה העולם מתלבשת בו ובמצועו זוכה ומתעדנת בעדון התחתון, ואמנם זה המלבוש מצד שהוא נארג ונעשה מן המעשה מספיק לזכות את הנפש להתעדן בעדון התחתון, ובהגיע תור עלותה לראות ולהשתחוות לפני המלך יי' צבאות כאשר היתה באמנה אתו מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו, תצטרך לשלמות זה אל מלבוש יותר זך ויותר רוחני מן הראשון להתעדן בעדון העליון, אשר אי איפשר זולתו לזכות אליו, ואמנם המלבוש ההוא נארג ונעשה מפנימיות כוונת עסק התורה וקיום המצות, והכוונה בהם בשעת עשייתם, והכוונה בעבודה התפלה, ועל הדרך שבארנו בספר תולעת יעקב והודענו בשלמות בזה הספר:

נמצא אם כן שתצטרך אל שני מיני מלבושים לזכות אל שני מיני עדונים כפי עבודתה, הראשון נעשה מחמר עשיית המצות וקיומם בפעל גמור ושלם כפי התורה, והשני נעשה

מרוחניות כוונת המחשבה הראויה בהם, במיצוע הראשון זוכה להתעדן בעדון של מטה, ובמיצוע השני זוכה להתעדן בעדון של מעלה:

ובענין המלבוש הראשון כתבו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ק"נ ע"א) כד מטא זמניה לנפקא מהאי עלמא לא נפיק עד דמלאך המות אפשיט ליה לבושא דגופא דא, כיון דאתפשט ההוא רוחא מהאי גופא על ידא דמלאך המות, אזלא ומתלבשא בגופא אחרא די בגנתא דעדן, ולית חדו לרוחא בר בההוא גופא אחרא וכו', כמו שכתבנו למעלה בפרק כ"ב:

ובענין המלבוש השני כתב המאור הקדוש רשב"י ע"ה בספר היכלות בהיכל שני שהוא היכל עצם השמים, (ח"ב רמ"ז ע"א) הכא קיימן כל אינון מלבושין דנשמתהון דצדיקייא דסלקין לאתחזאה קמי מאריהון ולקיימא קמיה, וכד נשמתא סלקא ומטי להאי היכלא כדין אזדמן חד ממנא דאתפקד על אינון מלבושין וצדקיא"ל שמיה, דהא בזמנא דבר נש עביד פקודין דאוריתא בהאי עלמא כגוונא דאיהו אשתדל גרמיה, הכי אתעביד ליה בהאי היכלא לעילא מלבושא לאתלבשא בו בההוא עלמא, וכד נשמתא סלקא, ההוא ממנא נטיל ההוא לבושא דילה ואזיל עמה עד דמטא לנהר דינור, די נשמתא אצטריכא לאסתחיא ולאתלבנא תמן, ולזמנין דטבעה נשמתא תמן ואתוקדא ולא סלקא, עד דכל יומא בצפרא כד אתער רוחא דסטרא דדרום כדין קיימו כלהו ומתחדשן ואמרי שירתא ומזמרן, כגוונא דאינון מלאכין דאתעבר שולטנהון ואתוקדן וקיימן ומתחדשן כמלקדמין, ואמרי שירתא ואזלי לון הכי נמי אלין נשמתין, ואי זכאת ההיא נשמתא ואסתלקאת האי ממנא צדקיא"ל נטיל לה להההיא נשמתא ואלביש לה בההוא לבושא ואתתקנת ביה, וסלקא לקורבנא על ידא דמיכא"ל כהנא לקיימא תדיר כל יומין קמי עתי"ק יומי"ן, זכאה חולקא דההיא נשמתא דקיימא וזכאת להאי, וכבר כתבתי מזה:

ומי שלא זכה אל שני מיני מלבושים אלה שבארנו ענינם ולא הכינם במעשה וחשבון ודעת וחכמה ובמחשבה וכוונה, הנה הוא שלול וערום מכל טוב וידחה אל מקום הנחש הערום והוא שאול ואבדון, שנאמר בו ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ק"נ ע"א) וקב"ה עביד טיבו עם בריאן דלא פשיט ליה לבושין אלין, עד דאתקין ליה לבושין טבין ויקירין מאלין, בר לאינון חייבי עלמא דלא אהדרו בתיובתא שלימתא למאריהון, דערטילאין אתו להאי עלמא וערטילאין יתובון תמן, ונשמתא אזלא בכסופין לגבי אחרנין דלית להו לבושין כלל, ואתדנת בההוא גיהנם די בארעא מגו ההוא אשא דלעילא:

ויש רמז לאלה המלבושים ממה שכתוב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור, ומרדכי יצא משל על הנשמה שעולה מקוטרת מר ולבונה וזוכה בדינה ויוצאה מלפני מלכו של עולם בלבוש מלכות, כפי מה שהכינה בעבודתה בזה העולם, תכלת שהיא כלולה מכל הצדדין מצדיק של מעלה ומצדיק של מטה במעשים טובים, וחור הוא משל על לבון המעשים במחשבה וכוונה ראויה, ועטרת זהב גדולה משל על העטרה עטרת תפארת שהצדיקים מתעטרים בה, והעיר שושן היא עיר יי' צבאות עיר אלהינו, שהיא כלולה ששה קצוות ונקראת שושן לסוד זה ובשושנה יש ששה עלין, צהלה ושמחה כי אז נשלמת בנשמת הצדיק, ורמז על הפשטת החמר שהם הבגדים הצואים והלבשת הלבוש הוא שהכין כפי עבודתו, הוא שנאמר ביהושע הכהן הגדול ויסירו הבגדים הצואים מעליו שהוא החמר הזה, ולבישהו בגדים הוא לבוש הנשמה שמתלבשת בו בצאתה מן הגוף שהכינה לה בעבודתה, ומלאך יי' עומד רמז על העטרה שמתעטרים בה הצדיקים הנקראת מלאך יי':

ובמגלה פרק ראשון אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק, שנאמר ביום ההוא יהיה יי' צבאות לעטרת צבי וגומר, יתבאר ממה שכתבנו בענין זה, כי כמו שהנפש תפעל פעולותיה במיצוע הגוף ותשתלם בשלמות המעשים הטובים על ידו, כן צריכה גוף שהוא הלבוש הרוחני שהכינה בעבודתה במיצועו תקבל ותכיל הגמול הרוחני, והם שני מיני עדון, ולזה צריכה להכין שני מיני לבושים כמו שבארנו, ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק :

פרק כו

ממה שכתבנו למעלה שהנפש מתלבשת בשני מיני מלבושים להתעדן בשני מיני עדונין, יתבאר שהנפש צריכה תמיד אל מלבוש ואל גוף להשתלם בו, ולא שיובן מזה שהנפש כח היולאני, ולזה צריכה תמיד אל גוף להתקיים ולהשתלם בו, כי כבר התבאר למעלה בפרק כ"ג כי הנפש עצם רוחני עומד בעצמו יודעת ומשגת טרם בואה אל הגוף, וכן האמת מצד שרשה ומקורה:

ואמנם קיומה תמיד בגוף, הן טרם בואה אל הגוף הזה הגס, הן אחר הפרדה ממנו כמו שהתבאר בפרק הקודם לזה:

וזה להיותה דוגמת המקום שיצאה ממנו ואשר באה אליו ושקולה בשקל עליונים ותחתונים, והוא כי התחתון אצל העליון ממנו כדמות גוף ומלבוש, והעליון כדמות נשמה אליו ובשקל זה כל העולמות כלם עד עליון על כל, שהוא נשמה לכל והעליונים כשיורדים למטה ובאים לזה העולם מתלבשים בלבוש דק מאד, ובשובם פושטים אותו,

וגם התורה כשירדה מן העליונים נתלבשה בכמה מלבושים מהם חיצוניים ומהם פנימיים, החצוניים הם ספורי התורה נקראים, והפנימיים גופי תורה נקראים, והנשמה שהיא התורה ממש לפנים מכלם. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג קנ"ב ע"א) תא חזי עלמא עלאה ועלמא תתאה בחד מתקלא אתקלו, ישראל לתתא, מלאכי עלאי לעילא, מלאכי עלאי כתיב עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט, האי באתר עלאה, בשעתא דנחתין לתתא מתלבשי בלבושא דהאי עלמא, ואי לאו מתלבשי בלבושא כגוונא דהאי עלמא לא יכלין למיקם בהאי עלמא ולא סביל לון עלמא, ואי במלאכין כך אוריתא די ברא להו ולעלמין כלהו וקיימין בגינה, כיון דנחתת להאי עלמא אי לאו דמתלבשא בהני לבושין דהאי עלמא לא יכיל עלמא למסבל, ועל דא האי ספור דאוריתא לבושא דאוריתא הוי, מאן דחשיב דההוא לבושא היא אוריתא ממש ולאו מלה אחרא תפח רוחיה ולא יהא ליה חולקא בעלמא דאתי, בגיני כך אמר דוד, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, בתחות לבושא דא דבאוריתא, תא חזי אית לבושא דאתחזי לכלא ואינון טפשין כד חמאן לבר נש בלבושא דאתחזי לון שפירא לא מסתכלאן יתיר חשיבו דההיא לבושא גופא חשיבו דגופא נשמתא, כהאי גונא אוריתא אית לה גופא ומלין באוריתא דאיקרון גופי תורה, האי גופא מתלבשא בלבושין דאינון ספורין דהאי עלמא, טפשין דעלמא לא מסתכלאן אלא בההוא לבושא דאיהו ספור דאוריתא, דידעי יתיר לא מסתכלאן בלבושא, אלא בגופא דאיהו תחות ההוא לבושא, חכימין עבדוי עילאה אינון דקיימי בטורא דסיני לא מסתכלאן, אלא בנשמתא דאיהו עקרא דכלא אורייתא ממש. ולעלמא דאתי זמינין לאסתכלא בנשמתא דנשמתא דאוריתא, תא חזי הכי נמי לעילא אית לבושא וגופא ונשמתא ונשמתא דנשמתא, שמיא וחיליהון אינון לבושא, כנסת ישראל גופא דמתקבלא לנשמתא דאיהי תפארת ישראל, ועל דא איהי גופא לנשמתא, נשמתא דאמרינן דא תפארת ישראל דאיהי אוריתא ממש. נשמתא דנשמתא, דא איהו עתיקא קדישא וכלא אחיד דא בדא עד כאן:

הנה הורו בפי' שהעליונים מתוקנים כדמות תקון גוף ולא שיש למעלה גוף או גשם חלילה אבל הדבר כמו שבארנו שהתחתון אצל העליון כגוף אצל הנשמה והעליון ממנו בדמות נשמה אליו ועל דרך זה נבנו כל העולמות וגם הנשמה האצולה מלמעלה בהיותה שם עומדת ומשמשת מתלבשת בלבוש דק מאד בדמות הלבוש שהיא עתידה לחול בו בבואה הנה שהוא הגוף הגס ובבואה הנה מתפשטת מהלבוש ההוא ומתלבשת בגוף הזה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ק"נ ע"א) וכולהו רוחין מתלבשן בלבושין וגופין ופרצופין כגוונא דהאי עלמא, ומסתכלן תמן בזיו יקרא דמאריהון עד דאתייאן להאי עלמא, בשעתא דנפקי מתמן למיתי להאי עלמא מתפשטין אינון רוחין מההוא גופא ולבושא דתמן ומתלבשן בגופא ולבושא דהאי עלמא, ועבדין דיוריהון בהאי עלמא בלבושא דגופא דא, דאיהו מטפה סרוחה עד כאן:

וכבר התבאר בפרק י"ח מהחלק הראשון מזה הספר כי אלו הצורות יש להם גויה רוחנית, והיא מחברת בין הצורה והגוף, ושהיא המקיימת לגוף הגס הזה, לפי שיש לה שתוף עם שניהם, לפי שלא היה איפשר שיתחברו שני הפכים כי אם על ידי אמצעי, כמו שכתבנו שם, וקבלו חכמי האמת כן, גויה זו המלאך הממונה על ההריון לוקח אותה מגן עדן של מטה, ומלביש בה הצורה ההיא:

התבאר אם כן שהנפש קיומה תמיד בגוף עם שהגופים מתחלפים כפי חלוף המדרגות, ואחר הפרדה מהגוף הגס הזה מתלבשת במלבוש שהכינה לה כפי עבודתה, והם שני מיני מלבושים שצריכה להכין, כדי שתזכה לשני מיני עדונין זה נעלה ומשובח וזך יותר מזה, כי אין המלבוש שלובשת בהיותה מתעדנת למטה מתלבשת להתעדן בעדון של מעלה, אבל פושטת ולובשת כפי המקום שמשמשת ומתעדנת שם כמו שכתבנו בפרק שלפני זה:

ויש רמז לזה בתורה מעבודת יום הכפורים שבגדים שכהן גדול משמש בהן בחוץ אינו משמש בהם בפנים, בחוץ משמש בבגדי זהב, ובפנים עובד בבגדי לבן כמוזכר במקומו, הנה כי חלוף ושנוי הבגדים כחלוף ושנוי המקומות, וכן בעדון ושמוש הנשמה אחר הפרדה מהגוף תלבש הבגדים הרוחניים שהכינה בעבודתה כפי המקום אשר תתעדן ותשמש בו, ואף בשובה אל זה העולם תתלבש בלבוש דק מאד, ויש בו ממש תראה בו לאשר תחפוץ וזו המדה אינה נוהגת כי אם בקדושים אשר כח בהם לבא אל זה העולם בשליחותו של הקב"ה, והוא סוד מה שכתוב ביהושע הכהן הגדול ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה שתהיה מעלתו אחר הסתלקו להשתלח במלאכות יי' כשאר העומדים שהם המלאכים:

וכמו שמצינו דרבינו הקדוש ע"ה שהיה בא מערב שבת לערב שבת לביתו כמוזכר בפרק הנושא, כל בי שמשי הוה אתי לביתיה, ההוא בי שמשא אתאי שבבתא קא קריה אבבא אמרה אמתיה שתיקי דר' יתיב כיון דשמע שוב לא אתא, שלא להוציא לעז על הצדיקים הראשונים:

ובשבת פרק שואל הנהו קפולאי דהוו קפלי בארעא דרב נחמן נחר בהו ר' אחאי בר יאשיה אתו ואמרו ליה לרב נחמן נחר בן גברא, אתא ואמר ליה מאן ניהו מר, אמר ליה אנא אחאי בר יאשיה וכו' גששיה חזייה דאית ביה מששא, אמר ליה ליקום מר לגויה ביתא וכו' כל זה מצד שהנשמה מתלבשת בגוף דק רוחני תראה בו לזכי העין ולאשר תחפוץ כאחד המשרתים העליונים, ושאר הצדיקים עם שלא עלו אל המדרגה העליונה הזאת, מכל מקום נשמתם מתלבשת במלבוש ההוא שהכינו כפי עבודתם להקביל ולהכיל האור והזיו הגדול ההוא המעותד ולהיותם בענין ההתלבשות שקולים בשקל העולמות כלם ונבנים בדמותם כמו שהתבאר וזה להם שלמות ומעלה לא שבאו לידי מדה זו להיותם הכנה או כח היולאני לבד כמו שחשבו קצת החכמים:

האמנם ראיתי אל הרב ר' אהרן הלוי ז"ל דברים יראה מפשטן שהוא נוטה אל דעת האומרים שהנפש כח היולאני, כי הוא ז"ל בפירוש ברכת הלבנה שבפרק היו בודקים הביאה הרי"ף ז"ל במסכת ברכות פרק תפלת השחר אמר שם בזה הלשון, שהכוונה באדם שיחיה לעולם, לפי שאין שלמות האדם בלתי הגוף אלא בגוף כעין הגלגלים, ואלו היה שלמות האדם בלתי גוף נמצא שהוא שכל נבדל ושלם יותר מן הגלגלים שהם בעלי גוף וכו', ואולם צריך הוא לגוף, ועל זה נאמר שנפשות הצדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד ולשון גניזה לעולם אינו אלא על דבר חסר, והוא כענין שאמרנו שהם צריכים גוף שאין שלמותם בלתי זה עד כאן דבריו בזה:

והחכם ר' יוסף אלבו ז"ל בספר עקרים מאמר רביעי פרק ל' כתב עליו בזה הלשון, והנך רואה כמה הרחקות יש בזה הדעת לפי הדרך הזו, ראשונה שזה הדעת נוטה לדעת האומרים שהנפש כח היולאני, ועל כן צריכה תמיד אל גוף שתתקיים בו, שנית שאחר שהם יאמרו שאין קיום לנפש האנושי בזולת גוף איך תתקיים הנפש אחר המות מיד כשתפרד מן הגוף, והם יאמרו שקיומה הוא קיום חסר בגן עדן שאין בו תענוג שלם לנפש והשגת מדרגה כלל:

עוד כתב ועוד כי זה חולק על דעת רז"ל שאומרים כי הנפשות הם נמצאות טרם המצאן בגוף האנושי, כמו שאמרו בבראשית רבה עם המלך במלאכתו ישבו שם עם מלך מלכי המלכים הקב"ה ישבו נפשותיהן של צדיקים, שבהם נמלך וברא את העולם ואינו אם כן כח היולאני, אבל נבראו ביום ראשון כמו שאמרו ורוח אלהים מרחפת זה רוחו של אדם הראשון עד כאן, ולכאורה יורו הדברים שכן הוא ותשובתו עליו נצחת, אבל עם ההתבוננות הטוב יתבאר לנו, כי דעת הרא"ה ז"ל הוא שהנפש עצם משכיל עומד בעצמו לא כח היולאני חלילה לו מזה הדעת, וכוונתו ז"ל הוא מה שאומר כי הוא ז"ל יראה לפי

האמת, וכמו שכתב שם כי בני תחית המתים אחר השיגם תכלית מה שאיפשר להם להשיג מהשלמות כל אחד ואחד לחפצו ולדעתו יעלה לענין אליהו, וענין זה שעתיד גופן שהוא חמר ד' יסודות להשתנות ולקבל תכונה אחרת ויהיה חומר גופן כעין יסוד פשוט קיים קל התנועה בהיר במראה כמעשה לבנת הספיר נעלם הראות כענין אליהו מוכן לקבל זוהר אלהים ואור פני מלך חיים כמעשה הלבנה שהוא גוף מקבל אורה, ודוגמתן בעולם הזה רבים מבעלי חיים שנשתנה תכונת גופם ויקבלו תכונה אחרת, ויש מהם לענין זה צריכים לאכול מאכל מיוחד, וזה ענין פשט עץ החיים אשר האוכל מפירותיו נכון גופו לקבל תכונה זאת ואכל וחי לעולם, וזה נרמז במעשה בראשית שהכוונה באדם שיחיה לעולם וכו' וכיון שכן אי איפשר שלא יבא האדם לשלמות זה כעין כוונת יצירתו מתחלה:

ולפי דעתו זה יאמר הרב ז"ל כי כשנעריך זאת המעלה והשלמות הנפלא משוב היצירה אל שלמותה וכוונתה הראשונה שהיתה להיות האדם חי וקיים לעולם לטעם שכבר בארנוהו בזה החלק, ונוסף לו עוד מעלה יותר נפלאה וכבוד יותר עצום עד שילבש מלאכות ועודנו בגוף ונפש, וכאמרם ז"ל הקב"ה עושה להם כנפים וכמו שפירש הרמב"ן ז"ל בשער הגמול שכוונתם ז"ל בכנפים שתלבש הנפש מלאכות ותלבש הגוף עמה ולא תתבטל עוד:

הנה כל זמן שעדיין לא הגיע זה השלמות אל הנפש, קיומה חסר עם שהיא תחת כסא הכבוד או בגן עדן בתענוג נפלא ושלם, לפי שלא נשלמה הכוונה בה עד הגיעה אל זאת המדרגה מהשלמות שהיא יותר גדולה לאין שעור מהמעלה והעונג שיש לה והיא שם בלי ספק, לא שיובן מדברי הרב ז"ל באמרו שהגניזה הוא דבר חסר שאין אל הנפש בגן עדן תענוג שלם והשגת מדרגה כלל, כמו שחשב החכם בעל העקרים ז"ל ודומה לענין זה הוא מה שכתבנו למעלה בפרק כ"ב בפירוש משנת יפה שעה אחת וכו', כי טעם ביאת הנשמה אל הגוף היה ליחד את השם המיוחד וכדי שיתפשט מציאות אדון הכל ממעלה למטה, ולזה היה בואה אל הגוף שלמות וטוב מהיותה שם במקומה ולא יובן מזה שקיומה שם קיום חסר, כי הנה בהיותה שם מתענגת בזיו יקרא דמארה כמו שכתבתי למעלה, אלא שבערך השלמות הנפלא שהיא משלמת ונשלמת בבואה אל הגוף נאמר שקיומה שם טרם בואה קיום חסר, וגם מה שיאמר הרא"ה ז"ל שהגניזה אל הנפש דבר חסר הכוונה לו מפני שעדיין לא באה ולא הגיעה אל שלמות הכוונה ביצירה, ועל הדרך שבארנו למעלה לא שיובן מזה שהנפש כח היולאני כמו שיחס לו זה הדעת החכם בעל העקרים ז"ל, וזה שעור מה שרצינו לבארו בזה הפרק:

פרק כז

העדון התחתון שאמרנו שהנפש זוכה אליו במצוע הלבוש הרוחני שהכינה לה במעשיה הוא בגן עדן של מטה, ותכף צאתה והפרדה מן הגוף זוכה להתעדן שם, ובמסכת תמורה פרק יש בקרבנות אמר רב יהודה אמר רב בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן, אמר לו ליהושע שאל ממני כל ספקות שיש לך:

ובבראשית רבה סוף פרשה ס"ה נתנמנם יוסי בן יועזר איש צרדה וראה מטתו פורחת באויר, אמר בשעה קלה קדמני זה לגן עדן, ובפרשה ט"ו אדם נברא בששי, גן עדן בשלישי, הה"ד ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות בקרב הארץ, פעלא טבא שהתקין לי הקב"ה שכרי עד שלא עמדתי לפעול, ובגן עדן זה הונח אדם הראשן קודם שחטא להיותו בתכלית השלמות להשתעשע בו לחזות מתוכו בנועם יי' סוד גן עדן עליון שזה התחתון כסא אליו:

והמאור הקדוש רשב"י ע"ה אמר בתחלת ספר היכלות, (ח"ב רמ"ה ע"א) זכאה חולקך אדם קדמאה ברירא דכל נבראין קיימין בעלמא, דרבי לך קב"ה על כלא ואעיל לך בגנתא דעדן ותקין לך שבע חופות ביה לאשתעשעא בענוגא דנועם עילאה, כמה דאת אמר לחזות בנועם יי' ולבקר בהיכלו, לחזות בנועם יי' לעילא, ולבקר בהיכלו לתתא, לחזות בנועם יי' באינון שבעה רקיעין לעילא, ולבקר בהיכלו באינון שבעה היכלין לתתא, ואלין קיימי אלין לקבל אלין, ובכולהו קיימת בגנתא דעדן אינון שבע חופות עלאין קדישין קיימין עלך לעילא לאתעטרא בהו, ואינון שבע תתאין קיימת בהו לאשתעשעא בהו, ובכלהו אשלים לך מארך למהוי שלים בכלא:

הנה באר ע"ה כי מתוך גן עדן של מטה היה משתעשע בשל מעלה, וזה היה כל מה שבעליון מצוייר בתחתון מעשה ידיו של הקב"ה, כי לחשיבותו נטע בשם מלא כעין העליון:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ק"נ ע"א) גן עדן איהו בארעא נטיע דנטע ליה קב"ה, כמה דאת אמר ויטע יי' אלהים גן בעדן מקדם, איהו נטע ליה בשמא שלים כגוונא עלאה לעילא, וכל דיוקנין עלאין כלהו מרקמאן ומתציירין בהאי גן עדן דלתתא, ותמן אינון ולאו אינון גליפו כגליפו בני נשא מדהבא, או ממילא אחרא, אלא כלהו נהורין דלעילא גליפין ומתציירין בציורא מרקמא עובדי ידי אומנא דשמא שלים דקב"ה, וכלהו מחקקן תמן וכל דיוקנין וציורין דהאי עלמא באתר דא איהו מדורא דכלהו כגוונא דהאי עלמא, ואתר דא איהו מדורא לרוחין קדישין, בין אינון דאתו להאי עלמא, בין אינון דזמינין למיתי להאי עלמא:

ולפי שהיתה הכוונה באדם שיחיה לעולם, כמו שכבר התבאר הושם במבחר המקומות אשר בזה העולם השפל להבין משם ולהשיג כל מה שאיפשר לו להשיג בבראו, כי המקום מוכן מצד המוצק אשר עליו ומכין ליושבים שם אל ההשגה ואל הדבקות, כי כמו שיש למטה מטע יי' להתפאר גן עדן ובו עץ החיים ועץ הדעת עם ארבע נהרותיו כפשטי הכתובים המעידים זה במעשה בראשית, כן למעלה יש השגות אלהיות נקראות גן ועדן ועץ החיים ועץ הדעת עם ארבע נהרות בסוד ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים, והתחתונים נשאו שמות אלו מן העליונים שהם כסא אליהם ודוגמתם, וגן עדן של מעלה הוא בסוד יי' אלהים שם מלא בסוד שבעה רקיעים, והם הנקראים נועם יי', ודוגמא זו גן עדן של מטה נטע בסוד יי' אלהים שם מלא מעין העליון, ובו היכלות והם שבעה, והם נקראים היכל יי', ובו היה אדם הראשון רואה מראות אלהים ומשיג השגות מופלאות בסוד גן עדן העליון, ומצד דבקותו ופנותו למעלה בהשגות ההם הנקראים גן עדן ועץ החיים ועץ הדעת, היה מוכן אל החיים הנצחיים, כי המקום גורם, ומאז נטו אשוריו מני הדרך דרך החיים האלה, והלך אחר עצת הנחש גורש מגן עדן זה ושולל ממלבושיו הנעימים והזכים, ופשט אור הנעימות שהיה בהם, ונסתלק מעליו הוד והדר הכבוד העליון שהיה חופף עליו, ונשאר בדד ושומם מכל טוב, והביא על עצמו כל מה שנגזר עליו מהרעות וסוף אדם למות, ואי איפשר לו לשוב אל המעלה אשר היה בה עד שיתפשט ממלבושיו וגופו, ותפרד הנפש מחברת משכנה ושכנה ואם ממולא במעשים טובים ועבודה שלמה, תזכה אל המעלה והכבוד הגדול אשר היה בו אדם הראשון קודם חטאו בגן עדן זה התחתון, ובבא עתה תזכה עוד להתעלות ולהדבק למעלה בהשגות העליונות הנקראות גן עדן של מעלה אשר שם, ובם צרור החיים אשר הנפשות הזכות זוכות להיותם שם צרורות, כענין והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יי' אלהיך ותתהלך לפני יי' בארצות החיים, שמורה בכ"ל וערוכה עד ישני אדמת עפר יקיצו הזוכים לחיי עולם לקום בתחיית המתים לשוב אל המעלה ההיא אשר היה בה אדם הראשון, ונוסף עליה ללבוש מלכות ומלאכות כמו שכתבנו בפרק שלפני זה, וכמו שיתבאר עוד בסייעתא דשמיא, ואז תשלם הכוונה העליונה ביצירה:

ואמנם היתה הכוונה בעדון זה למטה בגן עדן, ולא תתעלה הנפש תכף אל גן עדן של מעלה, לפי שהיתה עד עתה מורגלת עם הגוף ומחשכיו ואפלתו כאשר היתה באמנה אתו, ולא תוכל תכף להכיל ולסבול האור הגדול ההוא העליון אשר לא ישוער גדלו ופליאתו, עד אשר תורגל לאטה בגן עדן זה התחתון אשר הוא אמצעי בין זה העולם הגשמי, ובין אותו העולם הרוחני הבהיר והזך להיותו כלול ומשוכלל מכלם, ורמז לזה

נרמז בתורתו הקדושה בענין נבואת משה רבן של נביאים ע"ה, כי לא עלה מתחלה אל המעלה העליונה סוד אספקלריא המאירה, אבל פתח נבואתו היתה באספקלריא שאינה מאירה, בתחלה וירא אליו מלאך יי' סוד המלאך הגואל, ואחר הרגילו לאטו עלה אל מעלת הנבואה בשם הגדול אשר לא עלה אליה שום נברא:

כן ועל זה הדרך יקרה אל הנפש הזכה שלא תעתק מקצה החשך שהוא העולם הזה האפל, אל קצה האור הזך והבהיר, כי לא תוכל שאתו עד שתורגל זמן מה במקום מה אמצעי בין שני אלה העולמות שהוא גן עדן אשר בארץ, ובהגיע תור הנפש הזכה לבא אל המלך יי' צבאות להשתחוות לפניו, אזי תתעלה אל צרור החיים הוא גן עדן של מעלה: זאת המדרגה שאמרנו שהיא גן עדן של מטה שהנפש זוכה אליה תכף הפרדה מהגוף, נקרא לחכמי האמת ז"ל עולם הנשמות, אמרו במדרש רות הנעלם (ז"ח צ' ע"א) ר' יהודה ב"ר סימון אמר, זכאה מאן דאשתדל למנדע בההוא עולם דנשמתין תמן, מאן דידע ביה ואשתדל למנדע ביה לית שעור לחכמתיה, ר' פרחיה הוה אמר כל זמנא דגופא לא נח בדוכתיה נפשא דיליה אוף הכי, ואיהו הוה משתדל תדיר למנדע בההוא עלמא דנשמתין, יומא חד הוה אזיל בחקלא ואשכח חד גופא תחות אילן חד מית אשגח ביה ואשכח דאיהו יודאי אשכח ביה כריכין דמצוה וספרא דאגדתא בהדיה, אמר ודאי תלמיד חכם איהו אשתדל בקבריה גניז ליה, ואזל למתא ואתקין ליה תכריכין וקברא, וזמין בני נשא ובכה עליה ואשתדל עליה ואפיק כל מה דהוה בידוי כיון דאגניז ואתקבר ההוא גופא נפשא דיליה עלאת לגו מתיבתא עילאה, אמרו לה זיל ואשלים טיבו למאן דאשלים לך, יומא חד ר' פרחיה הוה יתיב אבבא דפתחא דלוד והוה עציב דדחיקא ליה שעתא, אתא חד בר נש לגביה, אמר ליה ר' תבעי למהך לדוך פלן בהדאי ואתן לך מאני כסף בגין דנשתדל באוריתא כחדא באורחא, אמר ליה נזיל כד הוו אזלין פתח כי החיים יודעים שימותו, והמתים אינם יודעים מאומה, והכי איתמר כי החיים יודעים שימותו אלו הצדיקים, והמתים אינם יודעים מאומה אלו הרשעים, אמר ליה חייך ר' ואפילו הרשעים ידעי בההוא עלמא, ידעי בצערא דידהו וידעי בצערא דאחריני, וידעי במה דעבדו בהאי עלמא וידעי ביקרא דצדיקייא ובדינהון דרשיעייא, אמר ליה אי הכי מאי והמתים אינם יודעים מאומה, אמר ליה בהאי עלמא יתיב דהא צדיקייא דאקרון חיים מסתכלי וידעי דימותון וזמינון למיהב דינא דאית דין ואית דיין, כמה דאת אמר והחי יתן אל לבו, אבל חייביא דאקרון מתים לא ידעי ולא משגיחן ולא מסתכלאן בעובדי דההוא עלמא כלום, ומאן דלא ידע בעובדין דההוא עלמא אקרי מת, בגין דההוא עלמא לאו מן בני חייא איהו, ההוא עלמא עלמא דנשמתין ורוחי איהו ההוא עלמא דדיירי ביה

רוחיהון דבני נשא, ודמיין בדיוקנין ואשתמודעאן דא לדא וידעי מה דזמין למהוי בהאי עלמא, ומשתדלי למנדע ביקרא דמאריהון תמן בההוא מלבושא דההוא עלמא ע"כ:
והרבה למדנו מזה המעשה כי החי הוא אשר יתן אל לבו תמיד, כל עוד נשמת אלוה באפו להתבונן בענייני העולם ההוא, עולם הנשמות ולהשתדל תמיד בהשגתו, ובעודו משתדל ומתבונן בו לדעת אותו הוא נכנס בו בכח וההשתדלות וההתבוננות בו הוא הוצאת הזמן בתשובה ומעשים טובים, עם ידיעת העולם ההוא שעריו והיכליו מוצאיו ומובאיו וכל ציוריו ותכונותיו אשר הם עשויים ומתוקנים ומצויירים לסודות העליונים אשר הם רמוזים באלה התכונות והציורים, ומזה התחתון יבא להתבונן בעליון כי זה לעומת זה עשה האלהים בשם מלא, והנה הוא מתעלה מזה אל זה בכח עודנו בחיים האלה בלי שום הפסק, עד בא עתו אשר אז יכנס בו בפועל, והאיש אשר הוציא כל זמנו והשלים נפשו בזה הוא החי אף אחרי מותו וזולתו הוא המת אף בחייו:
ולמדנו עוד שנפשות הצדיקים נדמים שם בדיוקניהם ומכירים זה לזה, ונודעים זה לזה ויודעים העתיד לבא בזה העולם, ולמדנו עוד שמשתדלים שם לדעת ולהשיג במיצוע הלבוש ההוא שמתלבשים שם כל האיפשר להם בבראם, ויושג להם זה ממה שהשתדלו והוציאו בו זמנם ועודם באלה החיים, ושם משיגים בברור אמתת מה שהשתדלו בו בהיותם בזה העולם, כי הכינו והוליכו בידם על מה שתשרה הברכה והשפע שם, מה שאי איפשר לחול על שולחן ריקן. ולמדנו עוד שהעולם ההוא נקרא עולם הנשמות לפי שבו הנשמות והרוחות עושות דיורם. ומדברי רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל בשער הגמול, נראה שגם העולם העליון הוא גן עדן של מעלה נקרא עולם הנשמות, והכל אמת כי הנשמות מתעלות מזה אל זה ובשניהם עושים מדורם כמו שיתבאר בסייעתא דשמיא:
ולמדנו עוד שכל זמן שהגוף לא נח והוא שלא נקבר גם הנפש לא תמצא מנוח לכף רגלה ואינה זוכה לגן עדנה עד שיקבר ויגנז הגוף בקברו, ואז תעלה ותשוב הנפש אל מנוחתה, ונראה מזה שאין עכול הגוף ושובו אל עפרו מעכב במנוחת הנפש, שאף אם יהיה קיים הואיל ונקבר תלך ותנוח. ודבר זה מחלוקת אמוראים בפרק שואל אדם אמרו שם אמר ר' אבהו כל שאומרים בפני המת יודע עד שיסתם הגולל, פליגי בה ר' חייא ור' שמואל בר אבא חד אמר עד שיסתם הגולל, וחד אמר עד שיתעכל הבשר, מאן דאמר עד שיתעכל הבשר, דכתיב אף בשרו עליו יכאב וגומר, מאן דאמר עד שיסתם הגולל דכתיב וישב העפר על הארץ כשהיה, כי לדעת האומר עד שיסתם הגולל נראה כי כשנקבר הגוף מיד והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, וזה דעת המדרש כמו שכתבנו למעלה, ולדעת האומר עד שיתעכל הבשר נראה, שכל זמן שבשרו עליו יכאב ולא נתעכל נפשו

עליו תאבל ואין לה מנוח כי עדיין נקשרת בגוף ונשארת עמו, וזה גם כן דעת חכמי האמת במדרש רות הנעלם, וגם במדרשו של רשב"י ע"ה הסכימו לזה, ויש לתת לב כי האחד הביא ראיה מהפסוק שנזכר בו רוח, והאחד מהפסוק שנזכר בו נפש עד שיש לומר שנראים כחולקים ואינם חולקים בנסתר כי אם בנגלה, ועליו אמר התלמוד פליגי, והאמת בזה יתברר ויתלבן בפרק הבא אחר זה בסייעתא דשמיא:

פרק כח

אמרו במדרש רות הנעלם (ז"ח פ"ג ט"א וט"ד) בזה הלשון, אמר ר' אלכסנדראי בשעה שנפטר אדם מן העולם, הנפש הולכת אחר הגוף ונשארת בתוכו, והרוח פורחת ממנו לתוך גן עדן ופוקדת מקום הנפש תמיד ומעוררת אותה ויודעים המתים ומספרים זה עם זה, ויודעים המתים דברים שבזה העולם ודברים רבים אחרים, ולעולם אין הנפש מתפרדת מן הגוף לא בחיים ולא במות כדוגמא זו נפש אומרת לגופה בנמוסין קטירין דלא מתפרשאן, אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך כי אל אשר תלכי אלך וגו', ודאי דתמן איהי ההוא נפש ולא מתפרשאן מן קברא בהימנו סגי דא בדא, באשר תליני אלין בזה העולם כשאדם שוכב על מטתו, והרוח עולה ומשוטטת הנפש נשארת בגוף, ולעולם נמשכת אחריו וכשאדם מפקיד לקונו אינו מפקיד ופוגע למקום בשביל הנפש, אלא בשביל הרוח שהיא עוזבת לגוף ומשוטטת לעלות למעלה, אל תפגעי בי לא תצלי בגיני לעזבך לשוב מאחריך, ולא למהך לאתר אחראי חי יי' כי המות יפריד ביני ובינך, והא אמרן דאפילו בקברא לא תזוז מניה, אלא ודאי הכי הוא, אבל גופא יתרקב ויתעבד עפרא, וההוא נפש אשתאר תמן הא אתפרשאן בגין דגופא לא קאים איהו, אבל לא מתפרשאן מתמן לעלמין בגין דלית רחימו בכל עלמא כרחימו דנפש עם גופא, מאי טעמא בגין דאינון כחדא אתבניאו ואשתתפו בחד עד כאן:

כבר כתבנו בפרק י"ח מהחלק הראשון ובפרק ב' מהחלק השני הזה, כי האדם יש בו נפש ורוח, ולפי מעשיו יזכה אל מעלה יותר עליונה הנקראת נשמה, וכשהצדיק השלם נפטר מן העולם הנשמה עולה אל מקומה בלי שום עכוב, והרוח הולכת אל גן עדן שלמטה כדברי המדרש שכתבתי, והנפש נשארת עם הגוף עד יפסד ויתעכל הבשר, והוא שהביאו במדרש באמרם כי המות יפריד וגו', שהוא נאמר על זמן שהבשר קיים, וכששב לעפר ומתעכל שהוא המות המפריד בינה לבין הגוף, אז הרוח נחה בגן עדן מהפקידה שהיתה פוקדת אל הגוף בעודו קיים בשביל הנפש הנשארת שם, והנפש נקשרת עם הרוח והרוח בנשמה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה. (ח"ג ע"א ע"ב) תאנא והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יי' אלהיך נשמת אדני מיבעי לה, אלא כמה דאמרן, זכאה חולקהון דצדיקיא דכלא אתקשר דא בדא, נפש ברוח, ורוח בנשמה, ונשמה בקב"ה אשתכח דנפש צרורה בצרור החיים:

וממה שכתבנו יתבאר מה שהבאנו בפרק שלפני זה מדעות האמוראים, כי אינם חולקים בנסתר, כי האומר עד שיסתם הגולל כוונתו מה שאמרו במדרש רות הנעלם, כי כשנקבר הגוף הרוח הולכת מיד לגן עדן, ולזה הביא ראיה מהכתוב שאמר וישוב העפר שהוא הגוף על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, והאומר עד שיתעכל הבשר כוונתו על הנפש הנשארת עם הגוף, עד אשר יתעכל הבשר כמוזכר במדרש עצמו, ולזה הביא ראיה מהכתוב שאמר אך בשרו וגו' ונפשו עליו תאבל, ומה שאמרו שם בפרק שואל אדם והכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב, אמר ליה ההוא שעה אחת קודם תחיית המתים, זה נאמר על העצמות הנשארות אחר עכול הבשר שאין הנפש נקשרת ונשארת שם עמהן, שאם לא כן נמצא שאין לנפש מנוח עד השעה ההיא, ואין זה דעת האמת שהוא דעת רבותינו ז"ל, ושם מוכיח שעל העצמות נאמר שהן נרקבות ונעשות עפר שעה אחת קודם תחיית המתים:

וממה שאמרו במדרש שכתבתי למעלה שהרוח פוקדת מקום הגוף תמיד, יתבאר מה שאמרו בפרק שואל אדם כל י"ב חדש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת, לאחר י"ב חדש הגוף בטל ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת, כי זה אמנם נאמר על הרוח הפוקדת את הנפש בהיותה שם עם הגוף בעודנו קיים עד שיתבטל ויתעכל הבשר, שאז הנפש נקשרת ברוח ואין שם מקום אל הפקידה ועולה ושוב אינה יורדת, והכל נקשר זה בזה, נפש ברוח, רוח בנשמה, ונשמה בהקב"ה, כמו שאמרו במדרשו של רשב"י ע"ה שכתבתי למעלה, וכמו שכתוב והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יי' אלהיך, ומה שאמרו נשמתו ולא אמרו רוחו, לפי שכל אחת נקראת בשם כלן, לפי שכלן נכללות זו בזו ונקשרות זו עם זו להעיד ולהוות על מקורן שהוא האחדות שבאו משם:

והרמב"ן ז"ל בשער הגמול פירש אמרם ז"ל, ונשמתו עולה ויורדת לפי שכל י"ב חדש עדיין כח הגוף קיים, והנשמה נוטה לדעתו ולמעשיו כאשר היתה באמנה אתו, בהצטיירות מחשבה גשמיות, ואף על פי שעולה לידיעת עולם הנשמות יורדת היא לענין שהיתה כבר, לאחר י"ב חדש בטלה מדעת גשמיות ולבשה מלכות ונתעטרה בעטרת עולם הנשמות, ואין רצונו לומר במה שאמרו גופו קיים שיהא גופו קיים ממש, כי יש נשרף לסיד מיד, ויש החנוט אשר גופו קיים ימים, אלא כמו שפירש כן הוא, ובאותן י"ב

חדש חלק נשמה הוא בגן עדן ומתענגת בעונג העולם העליון בענין הנוטה לגשמיות עד כאן דבריו. והרב ז"ל נמשך בזה אחר השכל, והראוי והנאות לנו לשום קבלת רבותינו ז"ל עטרת תפארת לראשנו ולהמשך אחריה, כי הם קבלו מהנביאים ואין לנטות ימין ושמאל, וגם הרב ז"ל יודה ויאמין זה כי גדול המאמינים היה, וכמו שדבריו מעידים בהרבה מקומות בפירושיו, ואין השרפה והחניטה מצויה, ואם תמצאנה הוא מעט ודברי רבותינו ז"ל ברוב ואין מביאין ראיה מהמועט על הרוב אבל מהרוב על המועט, וראוי לפרש דברי רבותינו ז"ל מדבריהם ולהעמידם על תוכן הכוונה, אשר יראה שהם ז"ל מכוונים ואמרם גופו קיים, כן הוא כפשטו ואינו משל לציור מחשבות גשמיות:

וענין אמרם שי"ב חדש הוא זמנו מוגבל יש לו ענין בזה המספר של י"ב, והוא כי האדם נבנה ונהיה מסוד י"ב הויות עליונות של שם אהי"ה, וי"ב צרופים של שם יהו"ה, ושנים עשר גבולי אלכסון, ושולח אל זה העולם שהוא תחת הזמן הנהיה תחת שבעה כוכבי לכת, וי"ב מזלות ברצון בורא הכל יתברך, ולפי שסבת הויתו היו הי"ב גם הם סבת הפסדו וכמו שכתוב עושה שלום ובורא רע, וראוי היה שיהיה מהיר העכול וההפסד לעוצם יד הפועל, אלא מפני שבא תחת הזמן ונמשך אחריו והוא סבת מותו נתאחר ההפסד והעכול בו, עד שיגמרו הי"ב מזלות מהלכם וסבובם שהוא נגמר בי"ב חדש, ואם יקרה שקודם זה הזמן יפסד ויתעכל, הנה יהיה על המעט, ורבותינו ז"ל נתנו השעור והגבול לרוב הנפסדים בזה הזמן, נמצא אם כן שאמרם גופו קיים אינו משל וחידה. וגם אמרם נשמתו עולה ויורדת הוא כפשטו, והוא שהרוח פוקדת את מקום הנפש ומעוררת אותם כל זמן שהגוף קיים כמו שכתבנו למעלה, ומזה יודעים המתים ומספרים זה עם זה כמו שאמרו במדרש שכתבתי למעלה, וכמו שמוכיח בפרק מי שמתו:

ומזה אמרו בברכות פרק ראשון אין אומרים בפני המת אלא דברים של מת, ובפרק שואל אדם כל שאומרים לפני המת יודע עד שיסתם הגולל, ולדעת האומר שם עד שיתעכל הבשר כל זמן שהבשר קיים הנפש שם עמו והרוח פוקדתה, ולזה יש מציאות לספור המתים זה עם זה, ואין זה נמנע, שהרי הנפש והרוח שם יחד ובהם נשלם הדבור כי הדבור תלוי ברוח, וכבר התבאר בזה החלק כי הדבור החצוני הרוח סבתו, ואף אם יש הרבה שאינן זוכים אל הנשמה שתאצל עליהם מלמעלה, מכל מקום אין הדבור נעדר מהם אחר שיש בהם נפש ורוח שהם סבת החיות והדבור, ומזה פירש רש"י ז"ל בפרק שואל ונפשו עליו תאבל כל זמן שיש לו בשר יש לו נפש צד חיות להבין עד כאן. משמע שעם הרוח ישלם החיות, וכשפוקדת את הנפש במקום הגוף החיות נשלם והספור איפשר:

ובפרק ארבע מיתות רבא ברא גברא שדריה לקמיה דרבי זירא, הוה קא משתעי בהדיה ולא הוה קא מהדר ליה, אמר ליה מן חבריא את הדר לעפריך, ופרש"י ז"ל ברא גברא על ידי ספר יצירה, שמלמד צרוף אותיות של שם, ולא הוה מהדר ליה שלא היה בו דבור עד כאן, לפי שלא היה בו רוח לא היה בו דבור, אבל נפש היה בו שהרי הלך אצל רבי זירא, ואלו היה בו רוח היה מדבר, ואם כן המתים שהרוח פוקדת את הנפש כל י"ב חדש הספור בהם איפשר ויש לו מציאות, וזה ענין אשת בעלת אוב, וגם שמואל ע"ה שהעלתה אותו תוך י"ב חדש כמוזכר בפרק שואל אדם שרוחו היתה פוקדת את נפשו, ובזה היה איפשר לה להעלותו ודבר עם שאול והגיד לו את אשר יקרה לו, והענין כלו כמשמעו אין בו משל וחידה חס ושלום. ומצאתי לאחד מהחכמים בזה הלשון, ושמעתי שבהראות המת בבעלת אוב או בענין אחר, אם היה אדם בודק בקברו באותה שעה לא היה מוצא דבר עד אחר חזרתו שפשט מלבושו, וכן מצאתי בלקוטי החסיד הרב ר' יהודה ז"ל עד כאן:

וראיתי להאריך בזה להועיל ולהודיע כי אין בכל דברי רבותינו ז"ל בזה שום משל וחידה, ושהספור אל המתים זה עם זה יש לו מציאות תוך י"ב חדש הואיל והגוף קיים, ולאחר י"ב חדש הוא גם כן איפשרי ויש לו מציאות וכמו שמצינו בר' אחאי בר יאשיה בפרק שואל עם רב נחמן, ועל הדרך שבארנו למעלה בפרק כ"ו. ועם זה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק כט

כבר כתבנו למעלה בפרק כ"ז כי כל מה שבא במעשה בראשית מנטיעת הגן בעדן, ועץ החיים ועץ הדעת, והארבע נהרות דברים כמשמעם אין בהם חידה חלילה, וגם חובה על כל מי שבשם ישראל יכנה להאמין כי כל דברי חז"ל בענין גן עדן אמונה אומן אין בהם משל, או דברי הבאי, אבל דברו בו בענין שיש לדעת ולהאמין באין ספק שגן עדן הוא בארץ ממש, וכמו שמוכיח מעשה רבה בר אבוה עם אליהו ז"ל בפרק המקבל ואמרו שם דבריה ועייליה לגן עדן וכו', ובמעשה דרבי יהושע בן לוי בסוף פרק המדיר, ובמעשה דאלכסנדרוס במסכת תמיד פרק לא היו כופתין, איכא דאמרי אידלי כוליה עד דמטא לפתחא דגן עדן רמא קלא פתחו לי בבא, אמרו ליה זה השער לייי וגומר:

ובסוף פרק אין עומדין מאי עין לא ראתה, אמר רבי יהושע בן לוי זה יין המשומר בענביו ששת ימי בראשית, ריש לקיש אמר זו עדן שלא ראתה עין מעולם, ואם תאמר אדם היכן היה דר בגן, ושמא תאמר גן זה עדן, ת"ל ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, גן לחוד ועדן לחוד, יין המשומר בענביו הוא השפע הזך והנקי והוא היין המשמח אלהים

הנשמר והגנוז בעולם הנעלם סוד ה"א ראשונה שבשם הגדול, והוא משומר ששת ימי בראשית שאינן מתפשט שם מפני החטא הגורם הקצוץ והפרוד בין אחים, והוא גנוז לצדיקים, ויש אומרים משומר מלשון שמרים כי אין יד השמרים נוגעת שם כי יצאו ממנו ונברר היין הטוב והוא סוד נעלם ידוע לחכמי לב:

והנביא ע"ה העיד כי היין הטוב הזה לא שלטה בו עין, ולא השיגוהו הנביאים ולא דברו בו לעוצם מעלתו וגדלו אלהים זולתך כי הוא לבדו היודע והמבין דרכו, והוא המזון והעונג המעותד לתלמידי חכמים הצדיקים לעולם הבא, והוא אמרם שם כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם, ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם, ולמהנה תלמידי חכמים מנכסיו, אבל תלמיד חכם עצמן עין לא ראתה וכו':

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ש"א ע"ב) ודא הוא חדו דתלמידי חכמים ומזונא דילהון כיון דיעברון מהאי עלמא כמה נחלין עלאין בעולם הבא סחראין לדוכתיהו וישתרשון ביה ויסלקון לעילא לעילא כדין עין לא ראתה וגו', יעשה, מאן יעשה דא יובלא ההוא דאקרי העולם הבא, למחכה לו ודאי דלא בעיין מזונא לעלמא דא עד דאתיין למזונא דילהון ומאן מזונא דילהון העולם הבא, ועל דא זכאין אינון בכלא דעליהו כתוב עין לא ראתה וגו' עד כאן, וריש לקיש אמר כי אין צריך לומר שהיין הזה עין לא ראתה כי הוא גבוה מעל גבוה, ולא הוצרך הנביא להודיענו זה, אבל הכוונה באמרו עין לא ראתה על עדן שעם שהוא בזה העולם לא שלטה בו עין שום נביא ולא נבאו בו, ועליו אמר עין לא ראתה אלהים זולתך ואמר שאדם לא היה דר כי אם בגן, לא בעדן והגן נטוע בעדן, שנאמר ויטע יי' אלהים גן בעדן מקדם מכוון כנגד גן עדן של מעלה, שהגן גם כן נטוע בעדן ומיוחד בו, וכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, נמצא אם כן שהם שתי מדרגות זו לפנים מזו, וזו למעלה מזו, בין למטה בין למעלה, וריש לקיש דבריו בגן של מטה ורומז לגן של מעלה שאדם הראשון היה דר בגן של מטה וגן של מעלה, סוד גן נעול אחותי כלה חופף עליו, למדנו אם כן שגן עדן הוא למטה בזה העולם מכוון כנגד של מעלה:

ודברי החכמים בו הכל אמת ואמונה כמשמעם אין בהם משל וחידה, עד שלרוב פרסום זה אצלם כתבו החכמים כפי קבלתם, כי המקום ההוא רחב ידים מאד ובריכה של מים גדולה שם ונעשת מטל השמים העליונים סוד שמו של הקב"ה ושם אור גדול ואינו נחשך לעולם שהוא נאצל ונמשך מאורה של מעלה, ובו היה אדם צופה מסוף העולם ועד סופו, והוא האור הנערב אשר בו הצדיקים והישרים מכתירים, וקרקעיתו רצוף באבנים טובות ומרגליות. מתנוצצות כמראה הלפידים, ואמרו כי סביב הבריכה ההיא גדלים וצמחים כל מיני אילנות ועשבים שיש בהם רפואה וריח טוב מאד, ושם סביבה שבע כתות של

צדיקים, מהם פניהם דומים לחמה, ומהם פניהם דומים ללבנה, ומהם פניהם דומים לרקיע, ומהם פניהם דומים לכוכבים, שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגומר, וכן כל אחד כפי פעולותיו ומעשיו אשר סגל בעולם הזה, ובו שבעה דירות לצדיקים והם ההיכלות שכתבנו כבר, שהם מכוונים כנגד גן עדן של מעלה שיש בו שבעה רקיעים:

והרבה מאד האריכו החכמים ז"ל בשבח המקום ההוא ובמעלתו, והעניינים הנוראים אשר בו כי הם לתבנית הדברים הרוחניים העליונים אשר בגן עדן של מעלה והכל מכוון זה כנגד זה ובגן עדן זה מתענגות ומתעדנות נפשות הצדיקים מהאור והזיו העליון הנמשך שם מגן עדן העליון עד בא עת התעלותן להצרר שם:

ובמדרש רות הנעלם (ז"ח צ' ע"ב) תרין זמני בכל יומא נחית עליהו טלא מעל רישא דמלכא, ובההוא טלא אכלי מיכלא דמלאכי עילאי וידעי מה דהוה ומה דהוי ומה דזמין למהוי עד זמנא דקב"ה יוקים לגופי סריחי דהאי עלמא עד כאן:

עוד שם (זהר חדש צ"א ע"ב) חלון דא איקרי חלון נוגה ולית רשו לאסתכלא ביה בר אינון דדיוריהון תמן, וכלהו חמאן ומסתכלאן ויכלי לאסתכלא, וכל אינון דחמאן אזלי במלבושין בדיוקנין דהאי עלמא ותמן חמינא סגיאין מן חברייא ולא אתיהב לי רשו לקרבא לגביהו וכלהו אשתמודעאן דא לדא, ואכלי מיכלא דתקיפי עליונין רקיע דא נטיל בכל יומא לארבע סטרי עלמא, וכד נטיל אטיף טלא דחיי לגו גנתא ואתיין כלהו צדיקייא דתמן ואתסחן ביה ואזדהרן ביה כזוהר הרקיע, ועאלין קמי משיח ולקמי אבהן עד כאן:

כל זה הכבוד והמעלה והעדון מעותד לנפשות הצדיקים בגן עדן של מטה, ששני פעמים בכל יום יורד עליהם אצילות טל חיים מעל רישא דמלכא, סוד ראש דברך אמת והוא הטל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים כמו שיתבאר בסייעתא דשמיא, ובו נזונין כמלאכי השרת שנזונין מזיו השכינה, ובו משיגין ויודעין העבר וההוה והעתיד עד תחיית המתים ואחר כל הכבוד והשבח הזה זוכות להתעלות ולהראות לפני המלך יי' צבאות במקום קדשו בגן עדן שלמעלה:

ואמרו עוד במדרש רות הנעלם (זהר חדש פ"ב ע"ב) בזה הלשון, למעלה מזה השער נגלה לפני שער גדול, ועשרה שערים סביביו שאלתי על זה אמר לי השער הזה אין לי רשות עליו, ולא יפתח אלא בראשי חדשים ושבתות וימים טובים, באותו זמן כשנכנס שבת או ראש חדש או מועד קול מתפוצץ בכל הני רקיעים ואומר, פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, מפני שכל הרוחות שבגן עדן שבארץ כל ימי השבוע עומדות שם ומטיילות בתוכו, ובאותו זמן בההוא רקיע שעל גבי גן עדן נפתחו ארבעה חלונות

רשומות בארבע אותיות של שם המפורש המיוחד בגנזי מרומים, וכל אותן הרוחות מתלבשות בלבוש יקר באותו גן עדן בדמות אותו העולם שהיו עומדות במלבוש בשר מטפה סרוחה, באותה שעה שהחלונות נפתחים כלם פושטים מלבושיהם ועולות למעלה באותם חלונות ועולות אל המקום הזה, וששה בעלי כנפים בכמה ממונים עמהם פותחים השער הזה בכל אלו העשרה שערים והרוחות נכנסות לשם בחדוה ועולות למעלה, וכן בכל רקיע ורקיע כענין זה:

בשעה שאלו הרוחות עולות רוחות אחרות יורדות שנתוספו בין החיים באותו עולם, אלו עולות ואלו יורדות, באותו מקום שירדו אלו שם חונות האחרות, ואין המקום נשאר פנוי. במוצאי שבת בשעה שאומרים ישראל ויהי נועם אותן הרוחות שירדו להם בשבת עולות מהם אלו עולות ואלו יורדות, אלו עולות למקומן ואלו יורדות למקומן, וכן תמיד בענין זה עד כאן:

ומכאן יתבאר סוד העליה והירידה הנזכרת בפרק השוכר את הפועלים אחזי לי רבנן כי סלקי למתיבתא דרקיעא וכו' בכלהו אזלי מלאכי כי סלקי ונחתי וכו', זה שעור מה שראיתי לדבר בו בענין עדון הנפשות ובענין גן עדן. ואל אמת ינחנו בדרך אמת ויראנו נפלאות מתורתו:

פרק ל

ההשגחה שהיא היסוד החזק שכל התורה עומדת ונכונה עליו נודעת ומתפרסמת מאד מצד העונשים, שהרשעים נענשים על מעשיהם הרעים ועל עברם חק והפרם ברית התורה, ולזה נברא מקום העונש לחטאים בנפשותם הנקרא גיהנם בלשון רבותינו ז"ל קודם שנברא העולם, וכמו ששנינו בפרק ג' מפרקי ר' אליעזר שבעה דברים נבראו עד שלא נברא העולם, ואלו הן, תורה וגיהנם וגן עדן, ובפרק מקום שנהגו ובפרק אין בין המודר הובאה ברייתא זו, ובפרק מקום שנהגו העלו שחללה נברא קודם שנברא העולם, ובענין אורה אמרו שם תניא אמר ר' יוסי, אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כביה עולמית, שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו, ואמר ר' בנאה מפני מה לא נאמר כי טוב בשני בשבת מפני שנברא בו אור של גיהנם, ובפרק אין דורשין ברא צדיקים ברא רשעים, ברא גן עדן ברא גיהנם, וסוד הענין, כי כמו שעה במחשבה הטהורה ובחפץ הפשוט להאציל ולהמשיך מאורו הגדול צד הקדושה והטהרה אשר ממנו הטוב והחיים, ובו הקיום והשלום אל הנמצאים, כן מן החפץ הפשוט בא להמציא צד החול והטומאה ולא שיש שם צד טומאה חלילה, אלא מפני שמן הצד ההוא נמשך היצר הרע המפתה והמסית את בני אדם לחטא ולעבור רצון יוצרם ולטמא עצמם במעשיהם הרעים, נקרא

הצד ההוא בפי חכמי האמת צד הטומאה, לפי שממנו ומסבתו החטאים והטומאות והמות והרע וההפסד וכל נגע וכל מחלה, והרשעים בחטאתם ובפשעיהם דבקים בצד ההוא, וממנו ממשיכים על עצמם הטומאה וממנו ובו ענשם ולהם נברא גיהנם, כי ממנו ומיסודו וסודו נמשך למטה מקום הנקרא כך, לענוש בו הרשעים הנמשכים אחר הצד ההוא:

אבל הצדיקים הנמשכים אחר צד הקדושה והטהרה במעשיהם הטובים ועבודתם ממשיכים על עצמם הטוב והחיים והשלום ממנו, ובו שכרם בגן עדן הנמשך מן הצד הטוב ההוא כי הצדיק נמשך אחר מקורו והרשע אחר מקורו, גם כי אין שם מכריח לשום אחד מהם, כי הבחירה נמסרה ביד האדם להטות את עצמו אחר איזה צד שירצה, וכמו שכתוב ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע, הרי שני הדרכים מסורים ביד האדם בלי שום מכריח הדרך האחד הוא הטוב והוא צד הקדושה והטהרה, סוד האצילות הקדוש והנמשך אחריו ממשיך עליו ממנו החיים, והדרך השני הוא הרע והוא צד החול והטומאה, והנמשך אחריו ממשיך עליו ממנו המות, והכתובים הבאים מפרשים כל זה, אם המביא אל דרך הטוב אמר אשר אנכי מצוך היום לאהבה את יי' אלהיך ללכת בדרכיו ולשמר מצותיו וחקתיו ומשפטיו, הרי הטוב, לפי שהתורה והמצות נתנו מן האצילות שהוא האלהות והם הגורם הגדולה אל הדבקות בו, וכענין שאמר בסוף לאהבה את יי' אלהיך לשמוע בקלו ולדבקה בו, כי הטוב נמשך מן הטוב, והוא אמרו וחיית ורבית הרי החיים:

ובהקדמת זה הספר פירשתי עוד בזה ענין נפלא ידרש משם, ואם המביא אל הדרך הרע אמר, ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם כי כל זה נמשך מצד הטומאה הרי הרע, כי כל האזהרות שבאו בתורה הם להרחיק את האדם מן הצד ההוא שלא יכשל בו והיה שכרו, הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון וגו' הרי המות הנמשך ממנו, ואחר כך העיד בהם את השמים ואת הארץ, שהיה מתרה בהם על שני אלה הדרכים ומסרם בידם וברשותם, ושיבחרו להם באיזה מהם שירצו, והוא אמרו העדתי בכם היום וגו' החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה, ולא עוד אלא שהעמידם על החלק היפה והטוב, והוא אמרו ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך:

אשר יתבאר מכל זה כי שני הדרכים ביד האדם אין אונס אם כן הנמשך אחר צד הקדושה והטהרה שהם התורה והמצות והיה שכרו, והנמשך אחר צד הטומאה שהם העברות והיה שכרו, והוא ששנינו ששכר מצוה מצוה ושכר עברה עברה, וכמו שמצד הקדושה נמשך מקום השכר למקדשים עצמם שהוא גן עדן, כן מצד הטומאה נמשך

מקום למטמאים עצמם שהוא גיהנם, והוא אמרם ברא צדיקים ברא רשעים ברא גן עדן ברא גיהנם:

ורשב"י ע"ה (ח"ב רס"ג ע"א) אמר בזה הלשון, והא אוקימנא דכמה דאית דרגין והיכלין לסטר קדושה הכי נמי לסטר מסאבא, וכלהו משתכחי ושלטי בעלמא בסטר שמאלא, שבעה היכלין אינון דאינון לקבל ז' שמהן דאקרי בהו צד הרע לקבל ז' שמהן דאיקרי בהו גיהנם, וכלהו קיימי לאסטאה עלמא ולדינא בישא ולסאבא בני נשא אינון דדבקי בהו ולא אסתמרן ארחיהו בהאי עלמא, דהא מאן דאתי לאתדכאה בהאי עלמא בסטרא דדכיא מדכאין ליה בההוא רזא דמהימנותא, דכמה דרגין אינון וכמה ממנן דכלהו קיימן לקרבא ליה לבר נש לפולחניה דקב"ה ולדכאה ליה, ומאן דאתי לאסתאבא מסאבין ליה בהאי סטרא אחרא, דאיהו מסאבא, דהא כמה דרגין וכמה ממנן כלהו קיימי לסאבא לון לבני נשא, מאן דיקרב בהו ואתי לאתמשכא בתר ההוא סטרא כו':

באר הקדוש ע"ה שכפי הצד אשר יטה האדם את עצמו אליו וידבק בו, הוא מושך ממנו עליו אם טוב ואם רע, אם קדושה ואם טומאה והוא שכרו, ואם הטה את עצמו לצד הקדושה והטהרה מקדשין ומטהרין אותו והוא שכרו, ומתעדן אחר מותו במקום הנמשך מן הצד ההוא הקדוש אשר דבק בו בחייו והוא גן עדן תחתון ועליון כמו שהתבאר, ואם הטה את עצמו לצד הטומאה מטמאין אותו והוא שכרו, ומענישין אותו כפי מעשיו והמשכו אחר הצד ההוא במקום הנמשך ממנו, והוא גיהנם תחתון ועליון:

וכמו שיש גן עדן למטה בזה העולם להשכיר בו את הצדיקים כפי מעשיהם, כן יש למטה בזה העולם מקום להעניש בו את הרשעים כפי מעשיהם ונקרא גיהנם בלשון רז"ל, ואמרו בפרק עושין פסין שלשה פתחים יש לגיהנם אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלם, ואמרו עוד תאנא דבי רבי ישמעאל אשר אור לו בציון זו גיהנם, ותנור לו בירושלם זה פתחה של גיהנם, יאמרו עוד שני תמרים יש בגיא בן הנם ועולה עשן מביניהם, וזו היא ששנינו ציני הר הברזל כשרות וזהו פתחה של גיהנם, הרי סיימו מקומו ופתחיו ואם כן אין דבריהם בו משל וחידה. ואלו היה זה משל לא היו דנין ממנו לענין אסור והיתר, אמרו בפרק כירה אמר להו ההוא תולדות אור הוא דחלפי אפתחא דגיהנם. ואמרו במדרש רות הנעלם (זהר חדש ע"ט ע"א) באורים בשתי אשות שהם בציון ובירושלם דכתיב נאם יי' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם ואין בני אדם יודעים בהם, בציון סלקא דעתך אלא דמה ציון וירושלם, דא עם דא, הכי נמי אלין דא עם דא, והם כעין זכר ונקבה וההוא אש זכר חלש, ושל נקבה חזק, זה אצל ציון, וזה אצל ירושלם, ואין לך אדם בעולם שאין בו רמז שתי אשות הללו, והם נקראים יצר הרע והקב"ה נתנם לבני אדם כדי לנסותם

בהם, והא כתיב על כן באורים כבדו יי' בהם האדם מכבד לקונו, שער אחד יש תחת ציון הוא מחילון תחת הארץ אלפים אמה על אלפים, והוא התחלת האש דק וחלש, והשער ההוא נקרא הצפוני ומשם הולך ומתפשט עד ירושלם מקום הר הבית, עד מקום שעומד כל זכר לראות את פני האדון יי', מאי טעמא מפני ששם תחת הר הבית בפנים העזרה מתחתיו שעור שלש מאות וששים וחמשה אמות כפלים האש בוער כתנור חזק, והוא דוגמת הערלה החופפת על הברית שהיא מלמטה ועל כן כל זכר שיש בו ברית נרשם עומד עליו לפני האדון יי', ומפני כך באורים כבדו יי'. שער התנור חזק נקרא ערל וכשהזכרים עומדים נשקע אתו האש עד תהום רבה והוא אש של גיהנם עד כאן:

אשר נשמע מדבריהם ע"ה כל מה שאנו משתדלים לבארו בזה הפרק, והוא אמרם בציון סלקא דעתך אלא דמה ציון וירושלם דא עם דא וכו', והסוד בזה כי ציון וירושלם הם צדיק וצדק והם אחים ולא יתפרדו בייחוד אחד בסוד איש ואשה חתן וכלה אשר הם כלל הקדושה כלה כן אור ותנור הם סוד זכר ונקבה, סמ"אל ובת זוגו לילית אשר הם סוד גיהנם בסוד מפחד בלילות תרתי, והוא אמרם ז"ל מפחדה של גיהנם הדומה ללילה, והם כלל צד הטומאה זה אצל ציון וזה אצל ירושלם, במארב חצרים והם סוד יצר הרע ומהם נכלל האדם והאדם מכבד בהם לקונו בסוד ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך, בשני יצריך להעלות הכל אל מקום הייחוד, כי זה הוא הכבוד והחפץ העליון והם כדמות הערלה שהיא מבחוץ חופפת על הברית שהוא סוד צדיקו של עולם, ולזה כשהזכרים שהם נמולים נראים לפני האדון יי' אז אין מקום אל הערלה ונדחת מהם ונשקעת בתהום רבה, והוא סוד שאש של גהינם נשקע, למדנו אם כן שהשכר המעותד לצדיקים בהפרדם מן הגוף בגן עדן אשר הוא נמשך מצד הקדושה, אשר נמשכו אליה בחייהם והעונש המעותד לרשעים בגיהנם, אשר הוא נמשך מצד הטומאה אשר נמשכו אחריה בחייהם והיא שכרם:

ועוד למדנו שגיהנם למטה בארץ וכפשט הכתוב אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם, והוא מדבר בתחתונים ורומז אל העליונים, כי כמו שיש גן עדן למעלה ויש גן עדן למטה, כן יש גיהנם למעלה ויש גיהנם למטה, והנה גן עדן של מעלה כסא אל האצילות, וממנו נמשך משך עונג ועדון לנפשות הצדיקים למטה בארץ, כן נמשך מן האש של מעלה הקדושה והטהרה סיג כסיג היוצא מן הכסף ומן הזהב למטה והוא הצד השמאלי הנקרא צד הטומאה שזכרנו למעלה, והוא הנקרא גיהנם של מעלה, ואליו רמזו במסכת תמיד פרק לא היו כופתין באמרם תאנא דבי אליהו גיהנם [למעלה] מן הרקיע [וכו'], וזה סוד אמרם בבראשית רבה פרשה ד' למה אין כתיב בשני כי טוב, ר' יוחנן תני לה בשם ר' יוסי

ב"ר חלפתא שבו נבראת גיהנם, שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה יום שיש בו אתמול ואין בו שלשום, וראוי היה גיהנם ליברא בשני שממנו השניות והשנויים, ולזה לא נאמר ביום הבראו כי טוב כי אין טוב בצד ההוא, אבל ממנו הרע וההפסד והוא הנקרא סערת יי' וחמתו וממנו יחול על ראש רשעים והוא גיהנם של מטה אשר הוכן להעניש בו הרשעים כל אחד כפי מעשיו הרעים כמו שגן עדן של מטה הוכן להשכיר בו הצדיקים כל אחד כפי מעשיו, ואלו ואלו כלם נכנסים בפתח אחד ואחר כך מתפרשים הדרכים זה הולך לגן עדן וזה לגיהנם. ובמדרש רות הנעלם (ז"ח צ' ע"א) א"ר פרחיא כד מטינא עמיה לאמצעו דהאי פרדס חמינא תרין ארחין ומשריין מסטרא דא ומסטרא דא, אמרתי מאי האי, אמר לי הכא מתפרשן ארחין, מאן דאזיל לגן עדן ומאן דאזיל לגיהנם, מאן דאזיל לגן עדן אלין אזלין בהדיה ואקדימו ליה שלם, ומאן דאזיל לגיהנם אלין נטלין ליה למידן ליה בגיהנם, ולמדנו שזה וזה הם למטה בארץ והוא מה שרצינוהו בזה הפרק:

פרק לא

אין דין עונש הרשעים בגיהנם שוה, אבל עונש כל אחד נבדל משל חברו ושל זה חמור משל חברו, ולזה יש בגיהנם מקום המשפט שבעה מדורות:

ורבותינו ז"ל העלו להם שמות כמוזכר פרק עושין פסין, אמר ר' יהושע בן לוי שבעה שמות יש לו לגיהנם, שאול, ואבדון, ובאר שחת, ובור שאון, וטיט היון, וצלמות, וארץ תחתית, וכל אחד מהם מדור בפני עצמו, וכלל כלם נקרא גיהנם, והם נגד שבעה שמות שיש לו ליצר הרע כמוזכר פרק החליל:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב רס"ג ע"א) בהיכלות של צד הטומאה שבעה שמהן אינון ליה, רע, טמא, שונא, אבן, מכשול, ערל, צפוני, אלין אינון שבע שמהן לקבל שבע דרגין דהיכלין, דכלהו סטר מסאבא כדקאמרן, לקבל אלין שבעה שמהן אינון דאיקרי בהו גיהנם, אתר דאתדנו בהו חייביא דעלמא, ואלין אינון בור, שחת, דומה, טיט היון, שאול, צלמות, ארץ תחתית, כל אלין אנון דרגין אלין לקבל אלין, והיה מהיושר והמשפט הצודק שהאדם המתפתה מן היצר הרע הנמשך מן הצד ההוא שיענש בגיהנם הנמשך ממנו גם כן, אבל כפי חטאו כמו שכתבנו כי אין כל החטאים בנפשותם נדונים במדור אחד ובאש אחת, אבל לכל אחד נותנין לו מדור כפי כבודו בעונש, ולזה היה אש מדור זה קשה וחזקה משל חבירו, עד שאמרו שאש מדור ראשון אחד משש בשל חברו וכן כלם, וכן אמרו העובר עברה זו יענש בעונש זה, כדי שלא יאמן שאין הפרש בין העובר עברה קלה לעובר עברה חמורה, כי אין מן הדין הישר שיהיה עונש המקיף את הראש או משחית פאת הזקן, או הלובש כלאים עם שהם חמורות, שוה לעונש ההורג את הנפש,

או המחלל את השבת במזיד או העובד עבודה זרה ובמסכת עדיות פרק ב' אמרו, משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש:

ובמדרשו של רשב"י (ח"ב רס"ג ע"א) בהיכלות של צד הטומאה אילין שבעה היכלין דאינון שבעה מדורין דגיהנם, תריסר ירחי אקרון בגין דהא כמה דאית לסטר דכיו לסטר מהימנותא תריסר ירחין קדישין, הכי נמי אית לסטרא דא אחרא תריסר ירחין דחייביא אתדנו בהו, ונשמתא דלהון אתדנת בהו:

ממה שכתבנו בזה הענין נשמע, כי הנפש נגבלת במקום הנקרא גיהנם, ושהאש הגדולה והחזקה ההיא שולטת בה, וזה דבר צריך שיתבאר שהרי הנפש עצם רוחני דק מאד, עד שחכמי האמת ע"ה מעלין דקותה למקום גבוה מעל גבוה, כמו שכתבנו בזה החלק ובחלק הראשון, והאש שוטלת על הדברים שיש בהם ממש ושורפתם אבל לא על הדברים הרוחנים הדקים מאד כנפש האדם, ואמנם קבלת רבותינו ז'ל שהיא נתפשת במקום עם הפלגת דקותה ונענשת באש גיהנם, כמו שכתבנו, ואין בדבריהם ז"ל בענין גיהנם שהוא מקום העונש לנפשות החטאים משל וחידה, אבל הכל אמת ואמונה להודיע נאמנה ופנת ההשגחה שהשם מעניש העוברים על תורתו ומצותיו, ומגביל נפשותיהם במקום הנקרא גיהנם, כדי שיקבלו שם עונש כפי חטאתם עם הפלגת דקותם ורוחניותם:

ואמנם איך יתכן זה, הרמב"ן ז"ל נתן אפשרות לזה בשער הגמול והאריך במציאותו, והעולה מדבריו כפי הכוונה, כי אדון הנשמות בראן בתכלית הזכות והדקות והן רוח דקה מן הדקה שאינן גוף נגבלות ולא נתפשות בשום מקום, ועם היותן בתכלית העלוי מן הדקות למעלה מן המלאכים, הוא יתברך ברא המקום הנקרא גיהנם, וברא בו אש דקה מן הדקה שאינו גוף נתפש, והוא תופש הדברים הדקים ומכילם, וכמו שברא הנפשות הזכות והטהורות בתכלית הדקות, כן יש ביכלתו לברא אש דקה מן הדקה להעניש ולכלות בה הנפשות החוטאות, ומה שיקשה מהגבלת הנפש שבמקום הנקרא גיהנם התיר זה במה שאמר כי כמו שאנו יודעים שנפש כל אדם שוכנת בו ומחוברת בגופו כדברי קצת החוקרים, כן יש לדעת ולהאמין כי מי שהצמיד בינה ובין הגוף וחברה בחומר זה, הוא יכול להגביל אותה במקום ההוא על ידי הצמד בינה ובין האש הדקה שבמקום ההוא כדפי':

והר"ם דיליאון ז"ל בספר משקל נתן טעם לשבח בדבר, ואמר כי לפי שהמשכת האש הזאת ממדת שמאל סוד פחד יצחק האש היסודית, שעליה נאמר כי יי' אלהיך אש אכלה הוא, יש בה יכולת לשרוף ולכלות הנפשות עם שהן דקות עד מאד, והיה זה כן מפני כי

מקום שהנפשות יוצאות ממנו מקבל מהאש הזאת היסודית, והנה היא אש אוכלת אש, ונצטרך לומר שעם שהנפשות נדונות בגיהנם של מטה מאחר שהמשכת האש ההוא מהאש היסודית העליונה לגיהנם של מעלה, וממנו לגיהנם של מטה, עדיין היא בתקפה ובגבורתה לשרוף ולכלות הנפשות, זה כלל דבריו וכוונתו והוא טעם נכון ומספיק:

ויש בזה הענין עוד טעם נפלא מספיק מאד ומסלק כל הספקות והמבוכות, והוא סוד נעלם גנוז באוצרות המעמיקים בחכמה העליונה ראיתיו לאחד מהחכמים האחרונים, והוא כי כבר התבאר בזה הספר כי הנפש בבאה אל הגוף מתלבשת בגויה אחת רוחנית לקוחה מגן עדן של מטה, והיא המחברת בין הנפש הדקה ובין הגוף הגס. והתבאר בפרק שלפני זה ענין שני הדרכים הנמסרים ביד האדם וברשותו אין אונס אותו על שום אחד מהם, אבל הוא עצמו בבחירתו יטה עצמו אל איזה מהם שירצה, ואם בחר דרך הטוב הנה הטוב מתרבה על ידו וצורתו וגויתו נעשית כסא למקורה הטוב, והרי הענף רבה בשרשו ויונק תמיד מזיוו והדרו, ואפילו החמר עצמו יזדכך ויזהיר בזוהר הרקיע ויעשה בשרו לפידי אש, וחנוך, ואליהו, ופניו של משה.יוכיחו, ואם חס ושלום נטה אל הרע מצד החלק הקטן שבו, שהוא יצר הרע, הנה נעשית צורתו וגויתו כסא לאותו אילן הרע והמר, והנה בעברה שעושה מושך רוח רעה מהמקור ההוא, ומלפפת נפשו שהיא אחוזה בגויה הרוחנית ההיא, והנה שכר עברה עברה שלפוף שמלפפת העברה ההיא שהיא זוהמת האילן ההוא את הנפש, מוליכתה למקורה שהיא המדרגה ההיא שנמשך אחריה, והנה המדרגה ההיא מקטרגת עליה ונוטלת רשות ונוטלת אותה לפי שהמשיכה רוח ממנה עליה, ואם לא עשתה תשובה הרי גיהנם כלה והיא אינה כלה שנאמר וצורם לבלות שאול, אבל אם עשתה תשובה וישארו בה עדיין לכלוכים ממקור המדרגה ההיא, צריך לתת אותה לכובס שיסיר ממנה לכלוכה להשיב הלכלוך ההוא למקורו, והזוהמה ההיא שמשארת שם נקראת צואה רותחת, ובעוד שמסירים הזוהמא ההיא הנפש מצטערת שם, והרי כל דבר שב לשרשו, ומאחר שהסירו מעליה הבגדים הצואים שנתלפפה בהם, זכתה לצאת ולחזור לשרשה ולהתלבש בגן עדן של מטה באותה הבגדים שהותקנו לה על ידי זכיותיה, ובהם זוכה ליהנות מזיו השכינה, זולת שאם צריכה לעלות לגן עדן של מעלה פושטת אותם ועוברת על גיהנם של מעלה, כמו שעברה על גיהנם של מטה, ואם ישאר שום ריח מהאילן ההוא אוחזין בה על ידו ומתלבנת שם:

והנה הנפש שהיא מהפנים הקדושים אי איפשר שישלוט עליה, אבל על ידי הגויה הרוחנית שמתקשרת תמיד עם שרשה ועקר שרשה בעץ הדעת טוב ורע שהוא בגן עדן,

והיא הנמשכת אחר הרע הנה על ידיה תופסין ואוחזין בה עד שתכלה ממנה הזוהמא ההיא, והזוהמא הניחתה בגיהנם של מטה, והדקה שלא היה יכולת בגיהנם של מטה לכלות, בגיהנם של מעלה מנקים אותו בהחלט, ואז זוכה להכנס בגן עדן של מעלה, וקודם שתכנס צריכה לטבול מריח אותו האילן בנהר דינור הנמשך מפחד יצחק לקרבה אל הקדש, ואם יש בה זכות מטביל אותה הממונה ההיא ומלביש אותה מלבוש אחר הראוי לה לחזות בנועם יי', ואם לאו נהר דינור מלהט אותה כי הוא דק מאד, והוא אש אוכל אש, ועם כל זה מתחדשת בכל יום עם אותם המלאכים שנבראים בכל יום ואומרים שירה, והאש מלהטת אותם עד כאן דבריו:

הנה כי הנפש להיותה מפנים הקדושים סוד האצילות אילנו של הקב"ה, אין רשות אל האילן ההוא הרע והמר עליה ואין גיהנם שולט בה, כי אין לצד הטומאה יכולת על שום דבר שהוא מצד הטהרה והקדושה, אם לא שימשיך עליו רוח טמא ממנו על ידי מעשיו הרעים, וזה אמנם הסבה בו היא הגויה הרוחנית ההיא שהוא האמצעי המחבר בין שתי הקצוות וההפכים, שהם הנפש הרוחנית הדקה, ובין הגוף הגשמי הגס, לפי שהיא מצד שרשה שהוא עץ הדעת טוב ורע, שהיא מתקשרת בו מוכנת אל הרע, ואם נמשכה בפעל אחר הרע ההוא שבעץ הדעת, הרי המשיכה עליה הזוהמא מן האילן ההוא הרע ונדבקה בו ונטמאה, וטומאתה נוגעת עד הנפש שהיא משכן לה, וזה אחיזה ובית יד אל המדרגה ואל קץ כל בשר לאחוז בה וללכדה ברשתו, ואז יש כח בגיהנם הנמשך מכחו לשרוף אותה ולכלותה עד אשר יוציא ממנה את אשר גזלה ממנו, כי כל דבר שב לשרשו, ואלו השיבתו בעודה מחוברת בגוף בסוד והשיב את הגזלה לא היה לו רשות עליה, כי לא תקום פעמים צרה כי תשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורענות, זה שעור מה שראיתי לבארו בענין גיהנם ומציאות עונש הנפשות בו, ואב הרחמים ברוך הוא יצילנו מדינה של גיהנם ויתן חלקנו בגן עדניו ויזכנו לחיי העולם הבא לאור באור פניו אמן:

פרק לב

קבלו אנשי האמת והצדק, כי הנפש אשר עותה, ומרדה בבראה, וקלקלה דרכיה, תשוב לימי עלומיה, לתקן עוותיה, ולגדור פרצותיה, ואם בראשונה לא הצליחה תשוב שנית ושלישית:

ובמדרש רות הנעלם (ז"ח פ"ט ע"א) אמרו על זה משל לאדם שנטע אילן, ראה שלא הצליח עקרו ושתלו במקום אחר, וכן פעמים רבות הה"ד הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר עד כאן, ובפרק שואל אדם רמזו זה, אמרו שם תנו רבנן והרוח תשוב אל

האלהים אשר נתנה., תננה לו כאשר נתנה לך בטהרה אף אתה בטהרה, משל למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו, פקחים שבהם קפלום והניחום בקופסא, טפשים שבהם הלכו ועשו בהם מלאכה, לימים בקש המלך את כליו, פקחים שבהם החזירום לו כשהם מגוהצין, טפשים שבהם החזירום לו כשהם מלוכלכים, שמח המלך לקראת פקחים, וכעס לקראת טפשים, ועל פקחים אמר ינתנו כלו לאוצר והם ילכו לבתיהם לשלום, על טפשים אמר כלי ינתנו לכביסה והם יתחבשו בבית האסורין, אף הקב"ה על גופן של צדיקים אומר יבא שלום וגו', ועל נשמתם אומר והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים, על גופן של רשעים הוא אומר אין שלום אמר יי' לרשעים, ועל נשמתן הוא אומר ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע עד כאן:

הנה רמזו אל הענין הזה שאנו בו, כי כוונת הכתוב להודיע כי הנפש החוטאת נקלעת כאבן וחוזרת אל זה העולם:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה אמרו, אמר ר' מאיר מאי דכתיב ימלוך יי' לעולם אלהיך ציון לדור ודור, אמר ר' פנחס דכתיב דור הולך ודור בא ואמר ר' עקיבא מאי דור הולך ודור בא שכבר בא, משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו עבדים והלבישם כפי יכלתו בגדי משי ורקמה, קלקלו השורה והשליכן ודחפן מעליו, והפשיטן בגדיו והלכו להם, הלך לקח הבגדים ורחצן היטב עד שלא נותר בהם סיג והניחם אצלו מזומנים, וקנה עבדים אחרים והלבישם הבגדים ההם, והוא לא ידע אם הם טובים אותם העבדים אם לאו, והרי זכו בבגדים שכבר באו לעולם ולבשום אחרים לפניהם, אבל הארץ לעולם עומדת, והיינו וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה עד כאן:

ועוד אמרו שם כשישראל טובים לפני המקום אביא זרעך ויתחדש לך זרע חדש, וכשישראל רעים מן הזרע שכבר בא לעולם דכתיב דור הולך ודור בא, מלמד שכבר בא עד כאן, פירוש כי כפי פשוטו של מקרא היה ראוי לומר דור בא ודור הולך, ואמר דור בא, לרמוז כי ההולך הוא הבא, וזהו לשון דור מלשון כדור אל ארץ רחבת ידים. וזה סוד מה שאמרה האשה התקועית לדוד המלך ע"ה, כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו ולא ישא אלהים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, וסוד הכתוב כי מות נמות מיתה אחר מיתה, ולסוד זה נכפלה המיתה באדם הראשון, באמרו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, ולסוד זה אמר לו כי עפר אתה ואל עפר תשוב כי החטא גורם שישוב:

וכתב הרב המקובל ר' בחיי ז"ל ואל עפר תשוב, הכוונה הוא בסוד הכתוב שהזכיר אליהו על תשובות באנשי און והמשכיל יבין, וזהו שאמרו במדרש ואל עפר תשוב,

תבא אין כתיב כאן אלא תשוב, מכאן רמז לתחית המתים שכבר הזכיר עד שובך, ואיפשר לומר ואל עפר תשוב שירמוז לאותו שעתיד לומר ואנכי עפר ואפר עד כאן, וכמים הנגרים ארצה כן תגר הנפש ארצה ולא תאסף אל מקומה, כי לשון אסיפה נאמר במיתת הצדיקים ויאסף אל עמיו, והאסף אל עמך, אבל הנפש החוטאת תגר ארצה ולא תאסף, והוא אמרה ולא ישא אלהים נפש לא יקבלנה, כי חטאה גורם ויקלענה בתוך כף הקלע, וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, כאן גלתה הסוד כי הנפשות לו הנה מעשה ידיו להתפאר בהן, ואם חטאה וקלקלה מעשיה ולא תוכל לבא במחיצתו חשב מחשבות ותקן זה בשתשוב לימי עלומיה, אולי תתקן את אשר עוותה כדי שלא ידח ממנו נדח ותשוב לשרשה, ויש במשמע וחשב מחשבות כי סוד הענין תלוי במחשבה העליונה אשר לא תושג לזולתו ית', כי הוא בסוד העבור אשר עקרו בחכמה העליונה סוד המחשבה, ואפילו אדון הנביאים ע"ה לא עמד עליו ושאל ולא הודיעוהו:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמרו משל למלך שהתאוה לבן ומצא עטרה נאה וקלס משובח אמר זה לבני לראשו כי לו נאה, אמר לו ויודע הוא שבני ראוי, אמר לו שתוק במחשבה עלה ונודע שנאמר וחשב מחשבות וגו':

והרב בעל התמונה ז"ל כתב בספר הייחוד בזה הלשון, ואין האדם נקרב כי אם בגלגול דכתיב ממזרח אביא אם זכו שלא לערב, וממערב אקבצך שערבו ואותם שכתוב פעמים שלש עם גבר, גם המתערבים בחוץ גם בפנים בערוה ובעברה ובאסור כגון פושעים ועזי פנים וממזרים שלא באו ממזרח ורגלי אבותם לא עמדו בסיני, או מתתקע"ד דורות השתולים בכל דור ודור נצים ונצבים, ופירוש דבריו כפי מה שפירש אחד מחכמי האמת, אמר ולכן פרצופי ישראל כפרצופי הגוים דומים אלה לאלה, ולכן כשמתערבים אלה עם אלה דרך גלגול צריך השם לקבצם מהם, שנאמר ממזרח אביא זרעך שהוא רמז לנשמות שהיו במתן תורה, וממערב אקבצך, רמז לאותם שנתערבו בתוך גופי הגוים שעליהם נאמר פעמים שלש עם גבר, כענין הגליות כי גם כן יש גולים מישראל בישראל עצמם, כגון אלו שבאו על גלוי עריות שהזרע ההוא הם עזי פנים ופושעים וממזרים, שעליהם אמרו חז"ל פנים שלא עמדו בסיני, או הם מאותם תתקע"ד דורות שעמדו להבראות ולא בראם הש"י, אלא ששתלם בכל דור ודור והם הנקראים בתורה נצים ונצבים:

עוד כתב הרב ז"ל ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו עד כי לא יחפוץ במות הרשע כי אם בשובו, והיו פנימיים בסוד ועמך כלם צדיקים, והחוץ ילך בחוץ הפנים בפנים כי סוף האדם למות, ופי' שיש נפשות רשעים שהיו בראשונה, ועוד באו פעם שנית בדרך הגלגול בגופים של ישראל, כמו שנאמר ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו ממקום קדוש

וגו', ר"ל שבאו מן האצילות ולשם הם חוזרים כי לא חפץ השם במיתת הרשעים כי אם בשובם מדרכם וחיו, שהם מכח האצילות שלא יפול בהם השחתה כמו הבהמות, או אומות העולם שכחותם חוץ מן האצילות, ומי שבא בחוץ ילך בחוץ, והבא מן האצילות ילך אל האצילות, כמו שכתוב בתורה עד כאן:

והמאור הקדוש רשב"י ע"ה אמר בספר התקונין, (ח"ז ו' כ"ב ע"ב) ואם שלש אלה לא יעשה לה לשכינה ויצאה חנם אין כסף, אין לו בשת פנים מהשכינה חצוף הוא, והן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר ובשביל כך כי היא כסותה לבדה זהו גלגול ראשון, היא שלמתו לעורו וזה גלגול שני, במה ישכב זה גלגול שלישי, עד כאן, ומלבד שענין זה מקובל ביד חכמי המשנה והתלמוד מן הנביאים עד משה בסיני, עוד ראתה החכמה העליונה לרשום רשמים וסימנין בתורתו הקדושה, ולרמוז רמזים מהם יתגלו שערי אורה למקבלי האמת בסוד המופלא הזה מהם הרמז באמרו הן האדם היה. ואמרו חכמי האמת ז"ל כי הוא כמו איש היה, ומשה היה, ומכאן למדו שאין אנו בראשונה וכן ומשה היה רעה בסוד ויהי הבל רעה, ויובן הענין משם משה כלומר אותיוו, כי הסכימו למעלה בו עם בתיה בת פרעה לקראו בשם זה בחכמה עליונה ולא נשתנה בסוד "ממכון "שבתו "השגיח ובסוד "מה "שהיה "הוא, והוא ע"ה אמר ויתעבר יי' בי, ואמרו חכמי האמת כי הוא מלשון עבור והוא בסוד העבור, וכן אמרו במה שכתוב פוקד עון אבות על בנים וגו' כי הוא בסוד העבור, כי יפקוד על הרשע פעמים שלש ועמו הם רבעים, ומצות היבום הוראה עצומה ועדות גדולה על הענין הזה, ואי איפשר לשום חולק לחלוק עליו מדרך סברה, כי הוא קבלה מפי החכמים והחכמים מפי הנביאים עד משה ע"ה בסיני:

והרב ר' בחיי ז"ל כתב בזה הלשון, וצריך אתה לדעת כי הענין הזה חסד המקום על ישראל כדי שיזכו הנפשות לאור באור העליון, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, והענין הזה תמצאנו במליצת אליהו מפורש שאמר, הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר, להשיב נפשו מני שחת לאור באור החיים, יאמר הכתוב פעמים שלש היא מאירה באור החיים אשר על פני האדמה כדי להשיבה מני שחת, ומפורש גם כן מפי הקב"ה בעצמו שאמר לאיוב לקיים דברי אליהו לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה, תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש אמר המימיך צוית כמוני לאחוז בכנפות הארץ ולנער הרשעים ממנה, ולהעמיד אחרים תחתם ותתהפך הארץ מהם, כחומר חותם שהוא מתהפך ומשתנה לצורות משתנות, ויתיצבו כל אחד ואחד מהרשעים כאדם שהוא לבוש בגדים חדשים, ואחרי כל הבאורים האלה יוכל האדם להעיד שהמצוה הזאת שהיא מצות יבום מיוסדת על הענין הזה עד כאן:

ואמרו חכמי האמת כי בזה הענין תלוי סוד צדיק ורע לו רשע וטוב לו:
אמרו במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה, מפני מה רשע וטוב לו צדיק ורע לו, מפני שהצדיק כבר היה רשע לשעבר ועתה יש לו עונש, וכי מענישין על ימי הנערות, והא אמר רבי סימון שאין מענישין אלא מבן עשרים שנה ומעלה, אנא לא בחיי אמרי אנא דאמרי שכבר היה לשעבר אמרי, אמרו לו חבריו עד מתי תסתום דבריך, אמר להם צאו וראו משל לאדם שנטע בגנו כרם ויקו לעשות ענבים ויעש באשים, ראה שלא הצליח נטעו וגדרו ופרצו ונקה הגפנים מן הבאשים ונטעו עוד שנית, ראה שלא הצליח גדרו ונטעו פעם אחרתי אחר שנקהו, ראה שלא הצליח גדרו ונטעו עד כמה אמר להם לאלף דור דכתיב דבר צוה לאלף דור, והיינו דאמרינן תתקע"ד דורות חסרו בעולם, ועמד הקב"ה ושתלן בכל דור ודור עד כאן:
ומה שאמר עד כמה אמר להם לאלף דור, אין הכוונה שלא יזדקקו הנפשות עד אלף דור, אלא לומר שיתנהג מנהג זה עד אלף דור שהוא סוד ימות עולם, אבל בלי ספק בכל שמטה יזדקקו הדורות, שהרי אמרו במדרש עצמו שקודם בא משיח בן דוד יכלו הנשמות שבגוף, ואז יזכו החדשות לצאת, ואז בן דוד זוכה להולד כי נשמתו חדשה בכלל האחרות, ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק לג

עם שענין הגלגול שאמרנו הוא חסד המקום ברוך הוא על ישראל, כדי שיזכו כלם לאור באור החיים, עוד יש טעם עמוק ואמיתי בדבר, והוא כי כבר התבאר בזה החלק כי ביאת האדם לעולם הזה צורך גבוה, והוא תקון הכבוד והתקון ההוא אי איפשר שישלם כי אם בעסק התורה וקיום מצותיה, וההשמר מעבור על כל מה שהוזהר עליו ממצות לא תעשה, ואז בהיותו משלים התקון ההוא כראוי דבק בפאת הטוב שבעץ הדעת שנמשך אחריו באלה החיים וזוכה אל המלבוש ההוא שבארנו, ובו נהנה מזיו השכינה, וכמו שמצינו בתחלת צמיחת האומה שנשאב בהם זוהמת הנחש הערום בסבת חטאו של אדם הראשון כתיב בהם ואת ערום ועריה, לפי שעדיין לא נשלמו במצות והיו ערומים מהכבוד והזיו העליון ואחר שנצרפו מהזוהמא ההיא בכור הברזל במצרים מקום שנלקחה משם לו החזירוה אז זכו להתלבש בזיו השכינה וכמו שכתוב וענך עומד עליהם:
ואם האדם לא השלים התקון ההוא ועבר על מה שהוזהר עליו בתורה, הנה הוא גרם הקצוץ והפרוד בייחוד ובלבל צורתו וקצץ נטיעותיה והחריבה, כי דבק בפאת הרע שבעץ הדעת ומעתה נמסר בידו וברשותו להענישו וליסרו, ואחר שבפעם הראשונה שבא לא

זכה לתקן מה שנברא לתקנו ולהשלימו והוא צריך על כל פנים לתקנו כי לא די בזולת זה ואי איפשר באופן אחר כלל, לזה ראתה החכמה העליונה שישוב לימי עלומיו שנית ואם לא נתקן בשנית שיבא גם פעם שלישית, וכענין הן כל אלה יפעל אל וגו', והנה הוא מקבל עונש וייסורין בזה העולם חלף עברותיו שעבר כבר, ומשתדל לתקן את אשר עוותו בתשובה ומעשים טובים, ובזה נתקן וזוכה להתלבש בזיו השכינה לאור באור החיים, וענשי גיהנם יספיקו ליסר הנענש על עברו חק והפרו ברית התורה ואז ינקה מאלתו, אבל תקון הכבוד שהוא התכלית שנברא בעבורו ואין שלמות בזולת זה כלל ולא סגי בלאו הכי במה יתוקן ובמה ימלא החסרון והוא לא טרח ולא הכין בערב שבת, יתאמת אם כן שאי אפשר להשלים ולמלאת החסרון, כי אם בשובו לימי עלומיו פעם אחר פעם עד אשר יצליח אשר שלחו ונברא בעבורו שהוא תקון הכבוד ועקר התכלית, וממנו ימשך התועלת העצום אל הגורם שיאכל בטובה יגיע כפיו יאכל ויהנה מזיו השכינה, ובזה נעשה ונשלם החפץ והרצון העליון, וכל עוד שלא נשלם על ידי האדם הרי הוא כאלו לא בא ולא נברא, וצריך על כל פנים שיבא ויברא להשלימו, כי כן היה הרצון מתחלה, וכן פעם אחר פעם עד השלימו את דבר יי' דבר יי' ממש:

והמאור הקדוש רשב"י ע"ה (ת"ז ו' נ"ב ב') אמר בספר התקונין, ועוד הם שואלין מזון כסות ועונה שהיא עונת זווגם שנאמר בה שארה כסותה ועונתה וגו', ואין מי שיבקש מזון שהוא שאר השכינה, כסותה זה כסות של מצוה, כסות של ציצית ועטוף שלו, ותפילין של יד, שנאמר בה תפלה לעני כי יעטוף, ועונתה קריאת שמע בעונתה, ואם שלש אלה לא יעשה לה לשכינה ויצאה חנם אין כסף, אין לו בושת פנים מהשכינה חצוף הוא, והן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר, ובשביל כך כי היא כסותה לבדה זהו גלגול ראשון, היא שמלתו לעורו זה גלגול שני, במה ישכב זה גלגול שלישי עד כאן שלא בלשונו. וכבר כתבתי למעלה בפרק שלפני זה קצת זה הלשון:

ואמנם דעת הקדוש ע"ה וכוונתו להורות בדכריו אלה מה שהשתדלנו בבאורו בזה החלק מהיות העבודה צורך גבוה והוא אמרו כאן, ועוד הם שואלין וכו' ואין מי שיבקש מזון שהוא שאר השכינה וכו', נראה דעתו וקבלתו ע"ה שעקר מה שיצטרך העובד השלם לבקש ולשאול ולכוין בעבודתו הוא צורך הכבוד והוא מזון השכינה, והוא נשלם בשני דברים, האחד עסק התורה והוא אמרו שארה שהוא המזון האמיתי וכענין לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי, השני עסק קיום המצות והוא אמרו כסותה זה כסות של מצוה וכו', והיוצא מבין שני אלה העסקים הוא הייחוד בין שני דודים, והוא אמרו ועונתה עונת קריאת שמע, והוא שלמות המזון כשהוא נדרש ומכוון לזה התכלית שהוא צורך

גבוה לא לצורך הדיוט עם שהוא נמשך ממנו כמו שהתבאר בזה החלק, כי העובד השלם ידרוש ויכוין תחלה ועקר הדבר שממנו ובעבורו ימשכו כל הטובות וההצלחות שהוא צורך גבוה, ואחר שב לבאר מה שהנחנו מתחלה והוא שהוצרך הגלגול פעם אחר פעם עד השלימו תקון הכבוד שהוא צורך גבוה, והוא אמרו ואם שלש אלה לא יעשה לה לשכינה וכו', והן כל אלה וכו', ובשביל כך וכו' לומר כי בשביל שלא תקן יצטרך לגלגול עד שיתקן:

והוא מה שבקשנו לדעתו מתחלה, ולשלמות מה שאנו בבאורו מענין הגלגול אכתוב מה שמצאתי לאחד מהחכמים ז"ל תשובת שאלה בענינו, וז"ל כבר ידעת כי כל דבר שב לשרשו וזה דוקא בשלא הוסיף עליו או גרע ממנו, דכתיב והרוח תשוב וגומר, אבל כשהשחית האדם דרכו הנה נתבלבלה צורתו והמשיכה עליה רוח ממקום טמא, לפיכך אינה ראויה שתשוב לשרשה הקדוש כי כסתה כלימה פניה ועלתה חלודה עליה, וצריך למסור אותה ביד המדרגה החצונית שחטא בה והמשיך מרוחה עליו ועל צורתו כאמרם ז"ל יורד ומשטין עולה ומקטרג נוטל רשות ונוטל נשמה:

והרי המדרגה ההיא חוזרת לנקות ממנה מה שהמשיכה זאת הצורה עליה ממנה, והרי הצורה ההיא מתלבנת שם, ואזי אחר לבונה זוכה לשוב לשרשה שהוא גן עדן של מטה שמשם לקחה מלבוש שהיא גויה רוחנית וגן עדן זה כסא לגן עדן של מעלה וגן עדן של מעלה כסא לאצילות ושואבת שם משרשה וזוכה לעלות לחזות בנועם יי' ולבקר בהיכלו בתוספת גדולה מאשר היה לה קודם שבאה לזה העולם השפל, ולפעמים המלאך המלמד עליו סניגוריא זוכה בדין שתצא זאת הצורה מגיהנם מתוקף הצער ההוא ויחזור לימי עלומיו ויתלבש בטפה הראויה לה ותזדקק בזה העולם על ידי יסורין, ולפעמים על ידי יבם או על ידי אחר קרוב אל היושר, ולפעמים יוצא מן היושר לפי מעשיו הראשונים בנקות ממנו קצת ויבא בממזר או בחלל או בנתין או בגוי גמור לפי המשכו אחר מדרגות האילן החצוני:

ויש מי שמתקן ובטל ממנו ענפי האילן והוא בהחלט או על הרוב ויתקן באחרונה, ויש מי שיוסיף על חטאתו פשע להשמדו עדי עד כי הכל צפוי והרשות נתונה, וכשבא לפעמים בגוי לפי מעשיו הראשונים בא בגוי עז פנים משחית ומחבל, הנה מצד בחירתו איפשר שחוזר ומתקן ובאין עליו יסורין ונתקן בצד מה, וראוי שיתגלגל פעם אחרת במציאות גוף יותר קרוב אל הקדש, אבל עדיין בא בגיות והוא מחסידי אומות העולם, והנה יזדקק פעם אחרת לבא בקהל אחר שיתגייר על דרך גלגול, והנה שב כל דבר לשרשו אם בנקיון של גיהנם או בנקיון של גלגול:

ולפעמים יתגלגל על היותו בלי ענף שהניח בעולם הזה, ואם בשביל שהוא חסר מלהשלים אי זה אבר מאבריו לפי שבחסרון הרי הוא פגום ואין ראוי שישרה השלם על הפגום, ולהשלים הפגימה והחסרון ההוא חוזר ומתגלגל בגלגולן של נביא וכיוצא, וחלוקי הגלגול אי אפשר לעמוד עליהם שהם סוד העבור שעקר שרשם הוא בחכמה עליונה שהיא המחשבה, ואפילו משה רבינו ע"ה לא השיג בשלימות סוד רשע וטוב לו וכו' צדיק וכו' שהוא סוד הגלגול כאשר נאמר לו בגלגול של ר' עקיבא שתוק כך עלה במחשבה:

והנה מציאות חבור נפשות בזה הגוף על דרך גלגול לא היה הרצון בכך, אבל בחירת האדם בידו להמשיך מאוצר זה או מאוצר זה, והנה הוא יתברך קדם והמציא השרשים זה לעומת זה עד כאן דבריו:

ואחר הדברים והאמת האלה יש להאשים אל הר"י אלבו על מה שכתב נגד מה שקויים וקובל בענין הגלגול וכמו שהתבאר. אמר בפרק כ"א מאמר הרביעי מספר העקרים שלו בזה הלשון, ומכאן יצא לחכמי הקבלה דעת הגלגול, וזה כי לפי שהם ראו שהדעת הנכון כפי התורה הוא שאין הנפש כח היולאני אלא עצם עומד בעצמו כמו שאמרנו, דנו מזה שכמו שהעצם הרוחני יכנס בגוף האנושי בתחלת יצירתו, כן איפשר שהנפש שכבר שמשה בגוף האנושי תחזור עוד לשכון בגוף, אבל אין זה נכון שאם גזרה החכמה העליונה להשכין העצם הרוחני שאין בטבעו להיות בעל בחירה בגוף האנושי כדי לשומו בעל בחירה, לפי שזה מעלה גדולה אליו בלי ספק עד שבדבר זה טעו המלאכים באדם כמו שאמרו רז"ל בבראשית רבה כשברא הקב"ה את האדם בקשו מלאכי השרת להשתחוות אליו וכו', וזה להיותו בעל בחירה יותר מהם שאינם בעלי בחירה, מכל מקום הנפש שכבר שמשה בגוף האנושי והיתה בעלת בחירה למה תחזור עוד אל הגוף ובמה תוכן הטפה הזרעיית לקבל הנפש שכבר שמשה בגוף יותר מלקבל הנפש שלא שמשה בגוף ולא היתה בעלת בחירה, והיותר רחוק מזה שיאמרו שנפשות האנשים מתגלגלות בגופות הבעלי חיים, והשם יודע עד כאן:

הנה באמרו ומכאן יצא לחכמי הקבלה וכו' דנו מזה וכו', חשדם שענין הגלגול דבר בדוי בדוהו מלבם כדרכו ודרך חבריו שבדו מלבם דעות ודברים ויאמרו שהם דעת התורה ודעת רז"ל, ואם כן איך יחסם אל הקבלה וכנם בשם חכמי הקבלה, הלא היה לו לדעת כי ענין כזה נמנע הוא לבא עד תכונתו אם לא יקובל מן הנביאים עד משה רבינו ע"ה, וכמו שהתבאר מדברנו ולא יצא להם דעת הגלגול מהיות הנפש עצם רוחני ולא דנוהו ממה שחשב, אבל הוא יחסו אליהם ושקר ענה בהם:

ובמה שכתב ובמה תוכן הטפה הזרעיית וכו' שנראה שללא סבה וללא תורה חוזרת אל הגוף, גלה דעתו שסבל האמת בו ולא ידעו ואם לא השיגו היה לו בשמעו לתור ולבקש אחר החכמה ולא יבהל ברוחו להשיב על בעליה האמיתיים ולומר מכל מקום הנפש שכבר שמשה בגוף וכו', ואלו שמש חכמי האמת הכניסוהו בסוד העבור, ואז יבין האמת ויקבל וישתוק וישמח, ומדרך השקר לרחוק ולהמשך כי המאמר שיחס לרז"ל בבראשית רבה לא אמרוהו כך מעולם, ואין לשונם בקשו מלאכי השרת להשתחוות אליו כמו שכתב, אבל לשונם ז"ל בבראשית רבה פרשה ח' כך הוא:

בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון טעו בו מלאכי השרת, ובקשו לומר לפניו קדוש, מה עשה הקב"ה הפיל עליו תרדמה וידעו הכל שהוא אדם הה"ד חדלו לכם מן האדם וגו', ובפרק י"א מפרקי ר' אליעזר יחסו ההשתחויה אל הבריות התחתונים, אמרו שם ראו אותו הבריות ונתייראו כסבורין שהוא בראן ובאו כולן להשתחוות לו וכו' כדאיתא התם, וחלילה למלאכי השרת מסבור שהוא בוראן, ומעתה אין לטעות בזה המאמר לומר שמלאכי השרת בכלל הבריות הבאים להשתחוות לו, ומה שאמר והיותר רחוק מזה וכו' הנה אם היה רחוק אצלו להיות שכלו שכל פלוסופי, הנה הוא קרוב אצל החכמים ששכלם שכל נבואי אלהי וקבלה היא בידם, ומלבד קבלתם יש להם על מה שיסמוכו בתורה ובדברי רבותינו ז"ל כמו שיתבאר בפרק הבא אחר זה בסייעתא דשמיא:

פרק לד

כמו שבדיני גיהנם הזה היושר האמיתי שכל אחד מהרשעים ידון ויענש כפי חטאו אם קל ואם חמור וכמו שהתבאר, כן היה מן היושר ההוא האמיתי שבענשי הגלגול יענש ויתגלגל כפי חטאו, כי יש עברות שהעובר עליהם יבא מן הדין שיתגלגל בפנים, כלומר בישראל, ויש עברות שהעובר עליהן יבא מן הדין שיתגלגל בחוץ, כלומר בגוי מגויי הארצות, ויש עברות שהעובר עליהן יבא מן הדין שיתגלגל בבהמה, והכל דין אמת וצדק ידוע ליודע האמיתי ב"ה:

ואמנם שזה הדעת רצוני שהנפש תתגלגל בבהמה מקובל ביד חכמי האמת, הנה אמרו בספר קנה בזה הלשון, מכון לשבתך פעלת יי' וגו', מלמד שבית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה, ובבית המקדש של מעלה מיכאל ונקרא כהן גדול שיניקתו מגדול"ה היא החס"ד עומד ומקריב נפשותיהם של צדיקים, ר"ל הקרבנות שנקרבים בבית המקדש של מטה, נפשותיהם של בהמות הנקרבים הם הנקראים נפשותיהם של צדיקים, כי קבלו ענשם אם הריגה נהרגו, ואם סקילה נסקלו, שמשליכו בכח לארץ לשחטו, ואם חנק נחנקו שדוחק הסכין מעט כששוחטו, ואם שרפה נשרפו ונמחלו

עונותיהם, ומיכאל איש החס"ד מקבלם ומכניסם, כי הוא המרחם כפי יניקתו אך גבריאל שהוא יונק מן הפחד דוחה, ולכן עומד מיכאל לעכב הדיחוי, ובית המקדש מכוון נגד בית המקדש של מעלה מפני האורבים, כי על הכוון אין שטן ואין פגע רע בהליכת הנפש ההיא, ולכן העשן עולה מבלי נטיה והכתוב מעיד על זה, אדם כי יקריב מכם, מכם ממש קרבן ליי'. ואין לומר קרבן רק אדם כי יקריב מכם ליי', שלא תאמר ליי' בביי"נה אמר קרבן אותיות ר"ק ב"ן שהוא היסוד בין הביי"נה, כי הצדיקים בצדיק יבאו שמין אוהב את מינו עד כאן שם מפי אליהו ז"ל:

עוד שם וראה והבן בני, אם יאכל האדם הבהמה הראויה להתעלות ואין בה עוד חטא משפט מות ולא דחיה אלא עליה מעלוי לעלוי, כי תם עונה הנה האוכל אותה עונו ישא, כי הוא מוריד הראוי לעלוי זהו שנאמר כי תאוה נפשך לאכול בשר, ר"ל נפש קרובך אשר היא כנפשך בכל אות נפשך וגומר, ר"ל שים כוונתך להעלות נפשך היא נפש הנאכל אשר היא נפש ממינך, ולכן צריך האוכל להיות מעולה להשיב הנפש ההיא, ואז הקב"ה מזמן לו נאכל הראוי לו, ואם האוכל אינו מכוין רק אוכל לשובעו, הנה הנאכל יתגלגל ממעלה למעלה עד שישוב למעלה הראויה, והאוכל ישוב בנאכל ההוא, והנה הפנים מתחלפים פני אדם לבהמה ופני בהמה לאדם:

ואם תעיין בני לבד התנאים והאמוראים הותר להם אשר כל מעשיהם לשום שמים, הוא שאמרו ז"ל ואנן אימת נאכל והשיבו מערב שבת לערב שבת, שאז הרחמים גמורים, והכוונה שלימה והמקיים נפש מישראל כאלו קיים כל התורה:

אך בדורות אשר להם המצות כמצות אנשים מלומדה אפילו בעלי התלמוד והישיבה אין להם לאבד נפשם מצד הנאכלים, אך היודע ענין האכילה וסדר סוד מה שאמרה תורה בכל אות נפשך תאכל בשר, הוא שמותר לאכול בשר, הלא תראה שחכמינו ז"ל נתעוררו על זה ואמרו עם הארץ אסור לאכול בשר אחר שכבהמה נדמה למה יאכל הגדול ממנו ויתחלף בפני בהמה ויאכל לעם הארץ אחר ולא יטהר כי הוא יאכלנו בלא כוונה עד שילך גם הוא לאבדון, טוב לו לאכול עשב הארץ ממה שיגרום לנפשו הרעה הזאת עד כאן:

והרב בעל התמונה בספר הייחוד כתב בזה הלשון, לכן את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו, בסוד בעוף ובבהמות הנקרבות שבם כח הידוע, בסוד הנפלא בקרבנות, בסוד כל מתקרב לנרתקו אם נפשו ואם תמורתו בסודו ע"כ, ופירוש דבריו כפי מה שפירשו חכמי האמת, ר"ל שעל כן צותה לנו התורה שלא נאכל דברים המטמאים את הנפש כו', ועוד על דבר אחר כי לפעמים נמצאים נפש שום צדיק בשום בהמה או עוף טהורים שהיא מגולגלת

נפש הצדיק ההוא בגוף הכהמה או העוף ההוא, ולכן צוה לנו בתורה שיביאו לקרבן על נפש אותו הצדיק שיעלה על דרך אותו הקרבן לרצון ליי' עד כאן, ויש להם ז"ל על מה שיסמוכו בתורה, ממה שאמרה בשור שהמית את הנפש סקול יסקל השור, ואמרו בו שיש לו טעם בסוד הגלגול:

וגם בדברי רבותינו ז"ל ממה שאמרו במסכת עדיות פרק ששי רבי יהודה בן בבא העיד וכו', ועל תרנגול שנסקל בירושלם על שהרג את הנפש, ואמרו חכמי האמת על ואת הבהמה תהרוגו כי ראויה היתה לכך בעוברה על אחת מן העריות, וזהו שאמר בעריות ונכרת מעמיו כי אין לה הכר יותר בעמיה רק בבהמה לכך ואת הבהמה תהרוגו כי כל דרכיו משפט:

ועוד אמרו בעונש הבא על הבהמה סופו לבא בעטלף, כי נתעטף בעברה ודוקא בשלא עשה תשובה, ואמרו עוד כי ענין חמשה דברים המפסידין את השחיטה שהם היכה למשה מסיני וכל דקדוקי השחיטה שבאו בדברי רבותינו ז"ל, ובדיקת הסכין כדי שלא תהיה פגומה לתועלת הנפשות המגולגלות בבהמות ובעופות, שלא תפסל השחיטה ותדחו עוד ושלא תצטערנה:

והרב בעל התמונה בחלק השלישי באות הה"א אמר בזה הלשון, וראוי לנו לתקן הסם חיים לצער בעלי חיים בסוד חמשה דברים המפסידים, וברור לו מיתה יפה דכתיב ואהבת לרעך כמוך ושלא תפסיד את השחיטה ותפסל הבהמה על ידך, ואוי נא לנו כי חטאנו. ופירוש דבריו כך, וממנה יהיו תקון לנפשות הצדיקים שלא יהא צער לבעלי חיים כי הם ראויים לחיים, ולכן תקנו שתשחט הבהמה הזאת בלי צער משום דבר מחמשה דברים, על כן צורך שתהיה השחיטה יפה ובדוקה בעבור שכתוב ואהבת לרעך כמוך, וצריך שתהיה אותה הבהמה שחוטה על דרך הישר ושלא תפסל על ידו, ועל זה אמר אוי נא לנו כי חטאנו, והמשכיל ידום ואוי לשוחטים עד כאן:

ועוד קבלו כי מה שאמר משה רבינו ע"ה בתורה אל אלהי הרוחות לכל בשר, כי רמז בזה שהגלגול הוא בכל בשר, כלומר בבהמות ובשרצים ובעופות, ואמרו לכל בשר ר"ל בכל בשר, ואמרו כי לסוד זה נצטוינו בתורה לפדות בכור פטר רחם באדם, כדי שלא יצטרכו למדה זו:

וגם בכור בהמה קדש ליי' וזה למעלת הבכורות, כי הם דוגמא עליונה ובחרם השם לו, ואמרו שלא בחרם כי אם שלא תתגלגל נפשם, וברוך אשר לו נתכנו עלילות אשר מאד עמקו מחשבותיו, והם מופלאים ומכוסים מדעת בני אדם וקצור קצרה יד שכלם לדרוש ולחקור בהם, וכמו שאמרו בפרק אין דורשין במופלא ממך אל תדרוש, ובמכוסה

ממך אל תחקור, אלא מפני שהם דברי קבלה וחובה עלינו לקבל, ומן הקבלה בזה הענין נדע כמה צריך האדם להזהר מן העברה, ומן הדברים האסורים אשר באו בתורה ולשמור נפשו שלא תתגאל בהם, כדי שלא תבא לידי מדה זו, וזו מעלת היודע עקר הדבר על הבלתי יודע, ולכן חוייב כל אשר בשם ישראל יכנה, לבקש החכמה ולרדוף אחריה ולשמש בעליה ולהוציא בה כל זמנם, כי בה יראו אור והיא תישירם ותדריכם אל העבודה השלמה ועשיית המצות לשמן, ותודיעם חומרת העברות ותרחיקם מהן, כי ידעו רעתן וטומאתן עד היכן מגעת, ובלתה אי אפשר להשיג השלמות כלל, וזה ידוע דעת נכון לבעלי החכמה האמיתית, זה שעור מה שראיתי לדבר בו בענין הגלגול, והאל יראנו נפלאות מתורתו אמן:

התשובה היא קיום העולם ויסודו, ולולא התשובה לא נברא העולם, וכמו שלא יצוייר עמידת הבנין בלתי יסוד, כך לא יצוייר עמידת העולם וקיומו אם לא שתקדם התשובה לקיימו, כי היא הרפואה אשר ראתה החכמה העליונה להקדימה אל החלאים הרעים והנאמנים, הם מדוי יצר הרע המחטיא את האדם, והוא המחליא והמכאיב את הנפש והמחריבה וזה חרבן העולם בכללו:

ובפרק ג' מפרקי רבי אליעזר עד שלא נברא העולם היה הקב"ה ושמו בלבד, ועלה במחשבה לברא את העולם והיה מחריט את העולם לפניו ולא היה עומד, משלו משל למה הדבר דומה למלך שהוא רוצה לבנות פלטרין שלו, אם אינו מחריט בארץ יסודותיו ומובאיו ומוצאיו אינו מתחיל לבנות, כך הקב"ה החריט לפניו את העולם ולא היה עומד עד שברא את התשובה:

ובאור הענין בסודו כי תמימי דרך ההולכים בתורת יי' ושומרים מצותיו, הם מקיימים הקיום העליון ומתמידים החבור שהוא ייחוד השם הגדול בכבודו ומשלימין בנין אותיותיו זה עם זה, ואין שם סלוק רוח הקדש ולא פרוד, וזה קיום העולם ובנינו והתמדתו כי נשלמה הכוונה בבריאתו, ואז אם הבנים שמחה ראשונה חופפת עליהם ושורה ביניהם ומאצלת עליהם האור ושפע הברכה, ואין שם גלוי ערוה, ולא קצוץ ופרוד, כי אם ייחוד שלם, והשני דודים ממתיקים סוד יחד איש באחיהו ידובקו, ואם חס ושלום אינם נמשכים לרצון קונם ואינם מתנהגים על פי רצונו ועוברים על תורתו ומצותיו, הנה רעתם רבה ונוגעת עד השמים העליונים, ואז אם הבנים עולה מעליהם וגולה מהם בסבת המקצצים והמפרידים בין אחים, והמלך כועס על בניו ושולח את אמם ומגרשה מהיכלו, בסוד ובפשעכם שולחה אמכם, ואז האם העליונה מונעת ברכותיה בשבילה, כי אין ברכה מצויה כי אם במקום שזכר ונקבה מתיחדים והרי הברכה נמנעת מן הזכר

לפי שאין הנקבה שרויה עמו, וזה סוד שאוג ישאג על נוהו, סוד כנסת ישראל שהיא נוה ו' שבשם, ואז רחל הקטנה מבכה על בניה כי איננו, כי אינם היה לו לומר אלא כי איננו בעלה עמה כי עלה מעליה על בניה ולסבתם כי חטאו ולזה מאנה הנחם על בניה כי איננו:

וכשבא הקב"ה לברא את העולם היה מחריט את העולם לפניו, ולא היה עומד מפני שעתידים הרשעים לקלקל מעשיהם ולגרום בקלקולם הריסת הבניינים העליונים וחרבנם, ובמה יתקיים ויעמוד העולם, עד שראה בחכמתו הנפלאה לתקן זה וברא את התשובה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ט"ו ע"ב) תאנא בשעתא דקב"ה אשגח בעלמא וחמא דמתכשרן עובדיהון לתתא אתגלי עתיקא בזעירא ומסתכלן כל אינון אנפין באנפין סתימין ומתברכאן כלהו, מאי טעמא מתברכאן משום דמסתכלן אלין באלין באורח מישר דלא סטאן לימנא ולשמאלא, הדא הוא דכתיב ישר יחזו פנימו, ומתברכן כלהו ומשקיין דא לדא, עד דאתברכן כלהו עלמין ואשתכחו עלמין כלהו כחד, וכדין אקרי יי' אחד ושמו אחד, וכד חובי עלמא סגיאו אסתים עתיקא קדישא ולא משגחן אנפין באנפין, וכדין דינין מתערין בעלמא וכורסוון רמיו ועתיק יומין אסתים, ולא אתגליא הדא דכתיב חזה הוית עד די כרסוון רמיו ועתיק יומין יתיב כרסוון רמיו אינון כתרין עלאין דאשקיין לאינון אחרנין לא קיימי בקיומיהו, ומאן אינון אבהן ועתיק יומין יתיב ולא אתגליא, וכדין מהפכי חייבי עלמא רחמי לדינא:

וכמו שהקלקול שהתחתונים מקלקלים במעשיהם הרעים נוגע למעלה, ואם הבנים מסתלקת מהם בסוד לא תקח האם על הבנים, והבנים גולים גם הם מעל שולחנה, כן כשהאדם חוזר בו ממעשיו הרעים ועוזב דרכיו המקולקלים ויודע ושב ומתקנם כראוי, כן התקון ההוא עולה ונוגע עד אם הבנים ושבה על בניה, כי ראתה אותם מתוקנים בתקון המעשים וכשרונם העולה מן האדם השב בתשובה שלמה, ואז בשובה עליהם נקראת תשובה, וזה סוד והשיב את הגזלה אשר גזל, כי בחטאתו מנע הברכות והייחוד למעלה והיא הגזלה אשר גזל, וכששב ותקן את אשר עוותו אז והשיב את הגזלה, והנה בתקונו שבה אם על בניה ואשה לבעלה כבתחלה, והגורם זה בתשובתו הוא הנקרא בעל תשובה שלמה, ועליו אמרו בפרק אין עומדין במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים עומדין:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ט"ז ע"ב) זכאין אינון צדיקייא דאינון מקיימי קיומא דלעילא, וזכאין אינון מאריהון דתשובה דתייבין כלא לאתריהו, ועל דא תנינן אתר דבעלי

תשובה יתבין צדיקייא גמורים לא יתבין ביה, מאי טעמא אלא אלין אתבנו באתר עלאה באתר דשקיו דגנתא אשתכח מתמן, ומאן הוא תשובה ועל דא אקרון בעלי תשובה, ואלין אתבנו באתר אחרא דאקרי צדיק, ועל דא אלין יתבי באתר עלאה ואלין יתבי באתר תתאה, מ"ט אלין תייבין מיא לאתריהו מאתר עלאה דנהרא דעמיקא עד ההוא אתר דאקרי צדיק, וצדיקים גמורים נגדין לון מההוא אתר דאינון יתבין להאי עלמא, ועל דא אלין עלאי ואלין תתאי, זכאה חולקהון דמארי תשובה, וזכאה חולקהון דצדיקייא דבגינהון עלמא מתקיימא עד כאן:

ובפרק יום הכפורים גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר שובה ישראל עד יי' אלהיך. הנה כי התקון נוגע עד התשובה העליונה שהיא כסא כבוד למה שלמעלה לה והרי הוא נבנה שם, ומשם מאציל וממשיך האור למטה, והרי הוא מביא גאולה, צדיקו של עולם מתייחד בכנסת ישראל הנקראת העולם, והוא אמרם שם גדולה תשובה שמביא גאולה לעולם, שנאמר ובא לציון גואל ולשבי פשע וגו', ובזה גם כן תקן והשיב בנים לגבולם ואם הבנים שמחה ורובצת עליהם:

וידוע כי בסבת הקצוץ והפרוד החיים מסתלקים והמות ממשמש ובא, כי החטא ממית, ובשובו והשיבו האם על בניה הרי החיים, כי היא סוד התשובה, והיא מקור החיים בהאחזה עם מה שלמעלה ממנה, והדבק בה הרי דבק בחיים שאין עמהם מות, והוא אמרם שם גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם, שנאמר חיה יחיה:

ולפי שהשב בתשובה שלמה משיב את הגזלה, והוא סבת התקון העליון והייחוד בין שני דודים, ובזה מגביר הרחמים על הדין והאף מסתלק מן המקדש, ובזה אין שם ערעור ולא קטרוג כי אין מי שעורר מדנים כי הקטיגור נסתלק. והגורם זה מעורר הרחמים על העולם והוא כפרתו, והוא אמרם שם גדולה תשובה שאפילו יחיד עשאה מוחלין לו ולכל העולם, שנאמר ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו:

ומטה שבארנו יותר ספק עצום שיש לספק בענין התשובה, והוא כי איך. איפשר שתועיל התשובה להעביר החטאת ולמחות הפשע שנעשה בפעל, מי שחלל את השבת, או עבד עבודה זרה, או הרג את הנפש, איך יצוייר שהתשובה תתקן מעוות גדול כאחת מאלו העברות, עד שנאמר שהם כאלו לא נעשו כלל, האם עושה אחת מכל אלו בתשובתו ישיבנה כאלו לא נעשת, השבת כאלו לא חללו, והע"ז כאלו לא עבדה, ואם הנפש תשוב למקומה שהוא הגוף בתשובה, והיותר קשה מזה אמרם בפרק יום הכפורים גדולה תשובה שזדונות נעשות להן כזכיות והוא שעשאה מאהבה:

ובמדרש חזית פסוק חכו ממתקים אמר רבי יוחנן ולא עוד אלא שכל עברות שעשה, הקב"ה מונה אותן לו זכיות, אבל כשנדע ונבין שהעברות מפרידות בייחוד, ומקצצות הנטיעות, ומסלקות ולוקחות אם על בניה, ומגלות ערות הבנים, והגורם זה מחריב העולמות, ומקלקל הסדרים העליונים כמו שכתבנו, נדע ונבין כי בשובו בתשובה מאהבה, וסוד האהבה בארנוהו בחלק הראשון מזה הספר, הנה יתקן כל מה שעוות תשוב האם למקומה ותכסה על בניה ותניקם, וזה סבה שיתיחד השם הגדול בכבודו ותחזור עטרה עטרת תפארת ליושנה כבראשונה, וכמו שהיה קודם החטא, והנה זה בנה בנין חדש גם הוא בריה חדשה יחשב, וכאלו נולד עתה ולא חטא מעולם, וכשעשה זה מאהבה הנה הוא סבה שימשך המעין ויאצל אצילות האור והברכה בשם הגדול, ויתיחד בכבודו, וזהו תקון הכבוד ועשיית השם שהתבאר בזה החלק כל זה צדקה תחשב לו וזכות רב, והתשובה גורמת כל זה וזדונות נעשות לו כזכיות:

ולפי זה הנה הבעל תשובה במדרגת הצדיק שלא חטא מעולם, ויש לו עליו מעלה גדולה לפי שהוא נבנה ונקשר למעלה הרבה ממעלת הצדיק, כי כל אחד כפי מעשיו ודרכיו נקשר ונדבק במדתו, כי הצדיק נקשר ונבנה ביסוד עולם צדיק חי העולמים, ובעל תשובה נקשר ונבנה בתשובה העליונה הם חיי המלך, נמצא זה ממשיך ומספיק מים ומזון מן המקום אשר הוא חונה שם עד מקום הצדיק, והצדיק שואב ודולה ממקומו להשקות עולמו, וכמו שמוכיח המדרש שכתבתי למעלה:

ויש לדעת כי בכניעת יצר הרע, הקב"ה מתעלה ומתכבד, וסוד הענין כי כשהצד ההוא שהיצר הרע נבנה ונאצל ממנו, והוא צד הטומאה נכנע ונשפל, זה עלויו וכבודו של הקב"ה וצד הקדושה מתכבד ומתעלה בכל העולמות:

ולזה רמזו רבותינו ז"ל בפרק נגמר הדין באמרם, אמר ר' יהושע בן לוי כל הזובח יצרו ומתודה מעלה עליו הכתוב כאלו כבדו להקב"ה בשני עולמות העולם הזה והעולם הבא, דכתיב זובח תודה יכבדנני, ופירוש זובח שוברו ומכניעו כשמסיתו לחטא, ומתודה בשעה שמכניעו על מה שעבר, ובבעל תשובה הדברים אמורים שהעברה שהורגל בה כבר בא לידו ונכנע ולא עשאה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג כ' ע"א) חטאתי אודיעך וגו', מכאן אוליפנא דכל בר נש דמכסי חטאוי ולא מפרש לון קמי מלכא קדישא ויתבע עליהו רחמי, לא יהבין ליה למפתח פתחא דתשובה. בגין דאי איהו איכסיף מנייהו ואיהו פריש לון קב"ה חייס עליה ויתגברון רחמי על דינא, וכל שכן אי איהו בכי דהא כל פתחין סתימין איהו פתח ואתקבל צלותיה, ועל דא פרישו דחטאוי יקרא הוא דמלכא לאתגברא רחמי על דינא,

ועל דא כתיב זובח תודה יכבדנני מאי יכבדנני, תרין כבודין אינון חד לתתא וחד לעילא, חד בעלמא דין וחד בעלמא דאתי עד כאן:

הנה בארו כי הוידוי ופרישת החטא מגביר הרחמים על הדין, והוא יחודו וכבודו של הקב"ה, כי תגבורת הרחמים על הדין סבה שהצד ההוא המחטיא נשפל ונכנע, כי אין לו מקום להתעורר אחר שמדת הדין נכבשת למעלה גם הוא נכבש למטה, והרי הכבוד מתרבה למעלה ולמטה והוא אמרם תרין כבודין אינון חד לתתא וחד לעילא, ומזה נמשך הכבוד בע"ה מצד תקון התשובה הכבוד העליון ולעולם הבא הוא גדול, וכמו שהתבאר בזה החלק בסייעתא דשמעיא. והוא שסיימו חד בעלמא דין וחד בעלמא דאתי:

ואמרו בפרק יום הכפורים היכי דמי בעל תשובה, כגון שבא דבר עברה לידו ופירש הימנה, מחוי רב יהודה באותו מקום ובאותה אשה ובאותו פרק, והנה הבעל תשובה שבאה העברה שהורגל בה וערבה לו, ובאה לידו והוא משלים נפשו לקונו ולכבודו מאהבה מכניע וזובח יצרו, ומכוון להכניע ולהשפיל ולשבר צד הטומאה המסיתו להכעיס את בראו, הנה זה לו נסיון גדול ועומד בו בזה הוא מעלה ומכבד את הקב"ה, ובזה מעלתו אצל בראו גדולה ממעלת הצדיק הגמור שלא חטא מעולם, כי לא נתנסה ולא נתגר בו השטן ההוא ולא טעם מתיקות העברה ההיא, ולא בא לידו להכניע הצד ההוא כדי שיתעלה ויתיחד השם בכבודו כמו שבא ליד הבעל תשובה, ואיפשר שגם זה במשמע אמרם מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים עומדין:

ובשני דברים שהם שלמות התשובה נכנע הצד ההוא, והקב"ה מתעלה ומתיחד בכבודו בכניעתו, האחד מה שאמרנו, והשני כשהוא מתודה על מה שעבר ומתחרט ותוהא על הראשונות, הרי הוא מודה ומראה בעצמו שהעונות ההם שהם פרי הצד ההוא הוא הרע הגמור וההשחתה והכליון חרוץ המכלה את עושיהם והמפסידם, ולפי שהם הרע הגמור ואין בהם שום טוב ושלמות הוא תוהא עליהם ואומר הלואי לא עשיתים מעולם, ובזה הוא מכניע ומשפיל הצד ההוא והקב"ה מתעלה ומתקדש בחרטתו ווידויו על מה שעבר מן העברות, ובזה נמנות לו כזכיות:

ויש לי להוכיח עוד שזדונות נעשות לו כזכיות מהתוהא על צדקותיו שאבד כל הראשונות, כדאמרינן פרק קמא דקדושין ונעשות לו כל זכיותיו כזדונות, וכן מוכיח במדרשו של רשב"י ע"ה שהתוהא ההוא נופל במצולות ים, ואם אינן נחשבות לו כזדונות למה נופל במצולות הים הידוע, ומכאן נלמוד שהתוהא על זדונותיו ושב עליהן מאהבה נעשות לו כזכיות, והשרש אצלנו שמדה טובה מרובה ממדת פורענות:

ובהיות הבעל תשובה תמיד דבק במדתו שהיא התשובה העליונה הנה הוא למעלה מכל בתי דינין, ומכל מיני העונשין ונצול מהם ואינו ירא מדינה של גיהנם ולא מדין בני חלוף, כי אין דבר עומד בפניה כי הוא התקון הכולל תקון עליונים ותחתונים וקיומם: וכמו שאמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג קכ"ב ע"א) כי יפתח איש בור וגו' מה כתיב בתריה בעל הבור ישלם, ומה על דא כך, מאן דגרים לאבאשא לעלמא בחובוי על אחת כמה וכמה, אלא תנינא אף על גב דאבאיש עלמא אית ליה תשובה, דהא כתיב איש או אשה כי יעשו וגו' וכתיב והתודו, אלא ודאי דא מהניא להו בגין דעביד תשובה כביכול עבד ליי' ממש, וההוא מאן דפגים לעילא אתקין ליה ובמה בתשובה, ותשובה אתקין לעילא ותתא ואתקין לגרמיה ולכולי עלמא עד כאן, הורו בזה כל מה שרצינו לבארו בזה הענין, ובו נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק לו

כשנשקיף השקפה נפלאה בעד חלון החכמה בפרשת התשובה הכתובה במשנה תורה, נשיג ונדע באמת כי התכלית העצום הנדרש מן התורה כולה הוא עצמו יגיע מן המצוה הזאת הפרטית שהיא התשובה, והוא כי תכלית כל התורה ומצותיה הוא יחוד השם הגדול בכבודו, והון תקון הכבוד שהוא צורך גבוה אשר בארנוהו בזה החלק, הנה התכלית ההוא עצמו יגיע מן התשובה כמו שיתבאר, ועוד לה נוספות ביתר שאת ומעלה על שאר מצות עשה שבתורה להיות לאל ידה לכנס פזורים, ולהשיב נדחים, ולקרב רחוקים, ולקבץ נפוצים, עליונים ותחתונים, ולכן נקראת תשובה כשם התשובה העליונה, וממנה נשאה שם זה, כי העליונה נקראת תשובה:

ואמרו חכמי האמת הטעם לפי שהנחת הרוח הטהור הזך הפנימי הבא מן החכמה והיראה שם תמיד בלי הפסק, ולשון תשובה מלשון בשובה ונחת תושעון, ועוד כי עדיה ואליה ישובו כל שבי פשע ביעקב, ואז תשוב היא על בניה, ולזה הטעם נקראת גם כן תשובה וכמו שהתבאר בפרק שלפני זה, ומן הלשון הראשון שהוא הנחת הרוח ימשך ויגיע הייחוד העליון ותקון הכבוד כשהתחתונים מעוררים הרוח ההוא במעשיהם וכמו שהתבאר בזה החלק. ומן הלשון השני המפורסם ימשך ויגיע שוב כל הגליות וקבוצם, כי היא המוציאה עבדים לחרות יובל היא שנת החמשים שנה, ומן המצוה הזאת הפרטית הנקראת תשובה ימשכו ויגיעו גם כל אלה התועלות, ולכן נקראת בשם העליונה:

ולפי שבפרשה ההיא נכללים שני אלה התועלות אשר הם כל חפץ וכל ישע, וממנה מתבארים, לכן ראיתי לבארה באר היטב על דרך החכמה העליונה, אשר אי איפשר להגיע אל האמת ואל כוונת התורה כי אם בה, ואומר כי השם הגדול ברוך הוא הבטיחנו

ויעד לנו כל הטובות בשובנו אליו וגם הוא ישוב אלינו להצליחנו בהצלחתו הנפלאה ולהושיענו תשועת הגוף והנפש יחד, וכמו שיתבאר מן הפרשה ההיא אשר ראשה, והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך, והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך יי' אלהיך שמה, ושבת עד יי' וגו', ולפי פשטן של דברים וכפי המשך וסמיכות פרשה של מעלה היה ראוי לכתוב כך, והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה ושבת עד יי' אלהיך וגו', כי אמרו הברכה נראה שהוא מותר כי מה הברכה אצל הקללה אשר ממנה עלה ובא, ועליה באו הייסורים אשר צריך לשוב מהמסבבם שהם העברות להנצל מהם, וגם הקללה אין צורך להזכירה מן הטעם הזה עצמו, וגם אמרו והשבת אל לבבך נראה בלא טעם, אחר שהיה עתיד לכתוב ושבת עד יי' אלהיך וגו' בכל לבבך וגו', כי מן הידוע שאין תשובה אם לא תקדם השבה אל הלב, כי העברות סבת הייסורין והגליות:

ועוד אמרו ושב יי' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך, הוא כפל גמור, כי היה די בושב הראשון, ועוד ושב וקבצך היינו ושב את שבותך, ועוד מה חסר הכתוב באמרו ושב וקבצך מכל העמים וגו' עד שהוצרך לכפול עוד ולומר אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו', ועוד הכפל אשר בא בפרשה בענין התשובה כי אחר אמרו ושבת עד יי' וגו', אמר עוד שנית ואתה תשוב וגו', ושלישית כי תשוב וגו', והיתר כל זה וישובו הוא מה שאומר, כי הכוונה באמרו והיה כי יבאו וגו' הברכה והקללה, הוא כי אנחנו בזה הגלות הארוך והקשה נחזור על הראשונות בראותנו כי בנטותנו אחר הטוב וייחוד השם הגדול בכבודו כמו שהיה בזמן שישראל היו עושין רצונו של מקום, הנה היה הטוב ההוא והייחוד מתרבה על ידינו והיינו אוכלין בטוב ההוא, כי הוא שכרנו והיא הברכה המיועדת לנו בתורה הנמשכת ומחוייבת מן העבודה והייחוד, וכמו שהתבאר בזה החלק וכשחזר אחור לבנו ונטינו אחר הרע שבעץ הדעת, אז גבר צד הטומאה ומצא מקום להתפשט ולהתרבות באמצעות העון והפשע אשר עוינו ופשענו וצד הקדושה והטהרה נעלם דרך שעבוד כי חטאנו בצד ההוא והוא שכרנו כי יצאנו בגלות בין האומות חלק הצד ההוא אשר חטאנו בו ונמשכנו אחריו, וגם הכבוד יצא עמנו בגלות וכביכול נשתעבד אל האומות גם הוא, והוא סוד אמרו אך העבדתני בחטאתיך הוגעתני בעונותיך, והיא הקללה המיועדת בנטותנו אחר הצד ההוא, כשנעמוד על כל זה בראותנו כי באו כל הייעודים כפי הצד אשר נטינו אליו הובטחנו גם כן שנשיב אל לבנו בכל הגוים אשר הדיחנו שמה, כי אז נעמוד על האמת כי הטעם הוא מפני שנמשכנו אחר חלקם וחטאנו בו הדיחנו ביניהם, ונאמר אחר שממנו הכל ומידינו היתה זאת לנו ואנחנו הסבונו לנו

הטוב וגם הרע הנה גם בידינו לתקן המעוות ולמלאת החסרון ולהשיב הגזלה אשר גזלנו האם אשר לקחנו על בניה, ונשוב בתשובה למטה ונשיב התשובה למעלה, והוא אמרו ושבת עד יי' אלהיך, וסודו בסוד שובה ישראל עד יי' אלהיך כי תגיע תשובתנו עד העליונה ואז תשוב גם היא על בניה ולפי שזאת ההכרה וההשבה אל לבנו לא תשלם כי אם בבא כל המיועד בתורה מהטוב והרע, כי אז נעמוד על האמת כי הכל תלוי בנו, הוצרך לומר הברכה והקללה אשר נתתי לפניך ואז והשבות אל לבבך ושב יי' אלהיך וגו' ושב וגו':

כבר כתבתי כי העברות סבה שתסתלק האם העליונה ובהסתלקה מושכת אליה האמת והשלום סוד הוי"ו ומשך הוי"ו היא סוד יו"ד זעירא בסוד הו"י ואז ה"א אחרונה מתרחקת ויוצאת בגלות עם בניה כי בעלה איננו ובשובם בתשובה שלמה יתקנו המעוות ותשוב האם על בניה וישוב האמת והשלום למקומו, ולהורות על זה בא ושב הראשון ובשוב העליונה על בניה גם התחתונה תשוב אל בעלה אשר שלחה בסוד ובפשעכם שלחה אמכם ויתיחדו ביחוד אחד שלם כבראשונה, והנה בזה נתקן התקון העליון ושבו הדברים למקומן, ולהורות זה בא ושב השני. הנה כי מן המצוה הזאת הפרטית יגיע התכלית ההוא המגיע מכל התורה כולה שהוא תקון הכבוד וייחודו כמו שהקדמנו:

ועוד לה נוספות ביתר שאת ומעלה בהיות לאל ידה לקבץ ולהשיב כל הגליות הנכללים בגלות הזה שהם גלות הנפש וגלות הגוף ולזה כפל וכתב ושב יי' אלהיך את שבותך והוא שתשוב הנפש מגלותה אחר שתזדקק מדין בני חלוף ושב וקבצך שישוב הגוף גם כן מגלותו והיא הגאולה השלמה שאנו מקוים:

אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו' אם זה אין משמעו משמע אפילו כמו ואם יהיה היובל אבל משמעו שיחוייב ויהיה כן שיהיה נדחנו עד קצה השמים ומשמעו כמו אם כופר יושת עליו, אם כסף תלוה את עמי, וסוד הענין כי הודיענו עד היכן יגיע וימשך גלותנו זה אמר שימשך ויגיע בקצה השמים שהם הרגלים רגלי המטה אשר הם יורדות מות עד שם ירדו הגליות ויגיעו ובהגיעם שם אז ועמדו רגליו, והוא שצפו בני קרח ברוח הקדש באמרם כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות ששם מקום התנין סוד הנחש הידוע אשר הגלנו והוא הצלמות:

ואמרו כי שחה לעפר נפשנו והוא העפר שבקרקע המשכן, דכקה לארץ בטננו והיא ארץ עיפתה כמו אופל, עד שם יגיעו הגליות וימשכו ואז קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך:

והוא סוד אמרו אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך יי' אלהיך ומשם יקחך והביאך וגו' ומל יי' אלהיך את לבבך וגו' מן הרע שבעץ הדעת נמשכות התאוות ובו

נכשלים בני אדם וחוטאים כי משם היצר המחטיא והיא סוד הערלה המאטמת ומטממת את הלב לבל יבין דבר לאשורו ועתיד הקב"ה למול הערלה ההיא ולהעבירה מן העולם בסוד בלע המות לנצח וגו' ואז והסרותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר הבטיחנו שהלב לא יהיה לו שום נטיה אל הרע ההוא לחטא בו כי איננו אבל יעשה מה שיחייבהו השכל על פי התורה לא יסור מן הדבר ימין ושמאל כי ישוב הזמן לאיתנו הראשון קודם שחטא אדם הראשון זמן השלמות בטבעו, והוא אמרו ומל יי' אלהיך את לבבך וגו' לאהבה את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך, כי אין מיתה עוד אחר שנסתלקה הסבה שהוא הרע ההוא והוא המות הרי החיים והטוב חיים שאין עמהם מות וטוב שאין עמו רע:

ובספר היכלות היכל ששי אמר המאור הקדוש ע"ה (ח"ב רנ"ח ע"א) ובכלהו נחתו ישראל ואתגלו וכדין כד יסתיים גלותא במשיכו עד רגלין כדין ועמדו רגליו ויתעבר ההוא רוחא מסאבא ערלה מעלמא ויתהדרון ישראל בלחודיהו כדקא יאות בגין דההוא ערלה נחית לון לתתא עד השתא ומכאן ולהלא דההוא ערלה אתקצץ ואתעבד מעלמא כדין וישכון ישראל בטח בדד, בההוא עין יעקב ולא אשתכח מקטרגא עלייהו עד כאן:

ונתן יי' אלהיך את כל האלות האלה על איביך וגו' האלות סבתם החטא והחטא סבתו הערלה ההיא והוא הבטיחנו למול אותה ולהעביר הכסוי ההוא המכסה את הלב ואם כן לא יחולו האלות עלינו כי לא נחטא עוד אבל יחולו על חלק הערלה ההיא שהם אויבינו ושונאינו אשר רדפונו:

ואתה תשוב ושמעת בקול יי' וגו' אחר שהודיעם הנמשך משני הדרכים ותועלת התשובה הכל כמו שבארנו למעלה שב עתה להזהירם ולהשיאם עצה טובה לומר שיש דרך אחר משובח מאד ולא יצטרכו אל האמור למעלה וזה יותר טוב להם והוא אמרו ואתה תשוב וגו' ויש לדעת כי התשובה הנזכרת כאן באמרו ואתה תשוב אינה על חטא קדם אבל היא ההשמע וההכנע אל התורה ואל המצות וההמנע מחטא בבא לידו עון אשר חטא וזו היא התשובה המעולה הנדרשת מהם פה ובזה הם מתמידים ומקיימים הייחוד העליון וממשיכים אותו משך תמידי בלי שום הפסק ומשאירים אותו תמיד על האופן ההוא עצמו שהוא במחשבה העליונה, ואמר שימדוד להם במדתם והוא אמרו והותירך יי' אלהיך וגו' וכמו שהם במעשיהם גורמים התמדת הייחוד ההוא והשארותו בענין אחד בלי הפסק כן הוא ישאירם ויתמידם בשלמות וההצלחה ההיא הנמשכת מן התקון והייחוד ההוא בלי הפסק, ובאר הכשר זה ואמר כי ישוב יי' לשוש עליך לטוב אמר כי זה אמנם ימשך ויגיע כי ישוב יי' לשוש בשבילך ולצרכך ולמי ישוב לטוב למדת טובו

כלומר יתמיד ייחודו בה בלי הפסק וזה אמרו כי ישוב כאשר שש על אבותיך שזה דרכם עמו וזה דרכו עמהם:

כי תשמע בקול יי' אלהיך וגו' כי תשוב אל יי' אלהיך וגו' באר עוד כי ההשמע בקול יי' ושמירת מצותיו היא התשובה המעולה וזה טוב להם משיחטאו ויגלו מעל שולחן אביהם ואחר ישובו אליו עם שישיגו מעלה יותר עליונה בסבת תשובתם ועל הדרך שהתבאר למעלה:

ואם יהיה ענין הפרשה כולה לעתיד יהיה ושבת עד יי אלהיך, ואתה תשוב ושמעת, כי תשוב אל יי אלהיך הנזכרים בפרשה שלש פעמים רמז שישובו עד שלש פעמים כנגד פעמים שלש עם גבר שדין זה נוהג בהם ותשובה צריכה לכל פעם ופעם למרק:

הגה"ה וברעיא מהימנא יובן זה במצות לפדות פטר חמור:

או נזכרו שלשה פעמים תשובה בפרשה לרמוז על שלש אותיות שבשם הגדול שכל אחת תשוב למקומה והם ה' ראשונה אם הבנים תשוב על בניה ואז וא"ו תשוב אל מדת הטוב וה' אחרונה תשוב ותעלה מגלותה עם בניה להתיחד עם דודה ובזה שב כל אחד למקומו ונתקן, ולסוד זה נזכרה תשובה בהם שלש פעמים לרמוז כי כשישובו למטה ישובו למעלה ולפי שהתשובה צורך גבוה גם כן מזהירם עליה פעם אחר פעם כי ממנה ימשך ויגיע יחוד השם הגדול ותקון הכבוד, ועוד כי היא מוציאה עבדים לחירות ותשיב הגליות כל אחד למקומו וממנה יגיע התכלית העצום הנדרש מכלל התורה כלה וכמו שהתבאר והיא הכוונה בזה הפרק:

פרק לז

יש לרבותינו ז"ל באחור הגאולה ועכוב ביאת המשיח סוד גדול גלוהו באמרם בפרק הבא על יבמתו ובעבודה זרה פרק ראשון אמר רב אסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנאמר כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי, וחכמי האמת קבלו בסודו כי כל הנשמות יזדקקו קודם בא המשיח בסוד העבור והוא אמרם עד שיכלו כל הנשמות שבגוף ואז יזכו החדשות לצאת ושבגוף אמרו בו שבגוף האדם:

ובאור הכתובים כך כי לא לעולם אריב עם ישראל ולא לנצח אקצוף שלא לגאול אותם ומה המעכב שאיני גואל אותם, הרוחות שהם יוצאות מלפני שעדיין לא כלו כלומר לא נזדקקו ובהכרח הן צריכות להזדקק והוא אמרו יעטוף, הרוח הוא מאחר ומעכב הגאולה מלשון העטופים ללבן:

וכשיזדקקו, אז הנשמות חדשות שאני עשיתי יצאו ואז יצא המשיח בכללן וזה דעת חכמי האמת:

אמרו במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה ע"ה ובשעה שישראל טובים הנשמות זוכות לצאת ולבא לעולם הזה ואם אינם טובים לא יצאו, והיינו דאמרינן אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, מאי כל הנשמות שבגוף הוי אומר שבגוף האדם ויזכו החדשות לצאת ואז בן דוד זוכה להולד היאך כי נשמתו תצא חדשה בכלל האחרות עד כאן:

ודעת הרמב"ן ז"ל כי לכך נסמכו ושבת עד יי' אלהיך וגו' אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך ושבת עד יי' אלהיך לרמוז לזה כלומר כשתשובו אתה ובניך וכל נפשות ישראל יזדקקו וישובו עד יי' אז ושב יי' אלהיך את שבותך, וזה אמרו אתה ובניך רמז לכל ישראל וסמך ובכל נפשך אל ושב יי' וגו' לרמוז כי כשישובו נפשות כל ישראל אליו כלומר שיזדקקו כי אז ישובו אליו אז ושב וגו' והוא סוד אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף כמו שזכרתי:

ובכפר היכלות בהיכל אהבה אמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה (ח"ב רנ"ג ע"א) בהאי היכלא קיימן כל נשמתין וכל גופין דזמינין לנחתא בבני נשא מיומא דאתברי עלמא ועל דא היכלא דא נקטא כל אינון נשמתין דנפקי מההוא נהר דנגיד ונפיק ובגין דא היכלא דא לא קיימא לעלמין בריקניא ומיומא דאתחריב בי מקדשא לא עלו הכא נשמתין אחרנין וכד יסתיימון אלין היכלא לא קיימא בריקניא ויתפקד מלעילא וכדין ייתי מלכא משיחא יתער היכלא דא לעילא ויתער היכלא לתתא, וכוונתו ע"ה כי מן החבור העליון הנשמות יוצאות ואל זה ההיכל באות והוא לוקט שושנים וראשי בשמים וכל הנשמות שנבראו עם האור הראשון שם בזה ההיכל והוא אמרו ועל דא היכלא דא וכו' דנפקי מההוא נהר דנגיד וכו' והיכל זה כדמות גוף אל הנשמות. וכן פירש רש"י ז"ל אוצר יש ושמו גוף ומבראשית נוצרו כל הנשמות העתידות ליולד ונתנו שם עד כאן:

ויש נסחאות במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה שכתוב בהן שבגוף האדם העליון ירמזו לזה, ואמר שהיכל זה לא יהיה ריקן כלל לעולם, ולפי שמיום שחרב בית המקדש של מטה חרב גם למעלה כי אין האיש בביתו ולזה רמזו רז"ל בתעניות פרק ראשון באמרם בקרבך קדוש ולא אבא בעיר, אמר הקב"ה לא אבא בירושלם של מעלה עד שאבא בירושלם של מטה ואין שם חבור לא באו משם ואילך נשמות אל זה ההיכל ולא יבאו עד שיגלה המלך המשיח כי יכלו ויזדקקו הנשמות אשר היו בו מקדם ואי איפשר שיהיה ההיכל ריקן אז יתפקד מלמעלה כענין ופקדת נוך ואז יצאו החדשות ויבא המלך המשיח:

ובאור הענין בסודו יש לדעת כי חטאו של אדם הראשון גרם קלקול הסדרים וחרבן העולמות של מעלה ושל מטה והכוונה העליונה לא נשלמה בו כי הניח דעת בוראו

ועצתו ועבר על מצותו כי נמשך אחר דעת הנחש והלך אחר עצתו והמשיך על עצמו מרוחו וטומאתו, וזה כי הוא האדם הוזהר שלא ימשך אחר הכתות החונות סביבות עץ הדעת טוב ורע והם פאת הרע שבו והן אחוזות בנחש הערום וגם הן ערומות כי נשללו מנרתקן בסוד בונה עולמות ומחריבן ולפי שהן ערומות אינן נכנסות בפלטרין של מלך כי אם על ידי האדם כשיחטא ואדם הראשון הועד בו שאם ימשך אחר הכתות ההן שיתחייב שימשכו עליו ועל כל תולדותיו מהצורות ההן הנחרבות הערומות והן שכרו, ויתחייב גם הוא שיתפשט ממלבושו היקר שהוא זיוה של שכינה וגם שתחרב צורתו הקדושה מהבנין ההוא לפי שנקשרה צורתו אחר הצורות ההן הערומות ויתחייב גלגול שהוא לו כור מצרף, ואדם הראשון עזב חוק הפר ברית ולא נמשך אחר עץ החיים להמשיך ממנו צורות קדושות להשלים הכוונה בבריאתו אבל דבק בעץ הדעת בפאת הרע והנחש המסית הטיל זוהמא בחוה ואדם בליעל נקשר באדם ולזה חוייב שישוללו ממלבושם הם וכל הבאים אחריהם:

ומיד שנפתח המעין הנרפש והמקור המשחת ההוא היה מן הראוי שימשך ויתפשט בעולם עד אלף דור ויהיה נעלם התפשטות עץ החיים כל הדורות ההם, אלא שגברו רחמיו אחר צרוף וזקוק ולא נשאר עולם עץ החיים נעלם כי אם כ"ו דורות ושאר הדורות קמטם בלא עתם ובקבלת התורה פסקה הזוהמא ההוא ונתבסם העולם וחזר למה שהיה קודם שחטא אדם הראשון ונשלמה הכוונה בבריאה, אבל כאשר חזרו ישראל לקלקולם ועשו העגל חזרה הזוהמא ונשתאבה בהם ונשארו הצורות ההן שנתרבו אחוזות וקשורות בנחש הערום והן מתלבשות בגופות בני אדם והם עזי פנים שבדור, ואל הכל חוייב והוצרך הצרוף והזקוק ומשם ואילך נתפשטה רוח הטומאה בעולם ונתקלקלו הסדרים והדורות הבאים הרעו מאבותם בעבדם עבודה זרה ועברם על התורה ונתערב הטהור בטמא והטמא בטהור ונכנס צלם בהיכל וטמאוהו כחות הטומאה כי נכנסו בו על ידי החוטאים הנמשכים אחריהם ולא סר זה הקלקול הולך ומתפשט בעולם, כי נפתח המעין:

ולזה הוצרך הצרוף והזקוק להעמיד כל דבר על כנו כי המר יצטרך שיפשוט ממנו פרק המלך המשיח שיגלה במהרה בימינו הוא אשר יחזיר עטרה ליושנה והוא אשר ישיב הממשלה הראשונה למכונה ואז תשלם הכוונה בבריאה ויחזור העולם על מה שהוטבע בו מהטוב והשלמות קודם שמרה וחטא אדם הראשון, והנביאים עדים נאמנים וכמו שכתוב וגלתי בירושלם וששתי בעמי ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה, וכן אמר במקום אחר בלע המות לנצח וגו', נראה שיתחדש ענין וענינים אינם בעולם הזה וכבר

באו פסוקים רבים מזה הענין אמר הנביא כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם כלומר לא כמו שהם היום אבל כמו שהיו קודם שחטא אדם הראשון ועתיד המלך המשיח להחזירם ליושנם:

וכן דעת רז"ל בבראשית רבה פרשה י"ב אמרו שם אמר ר' שמואל בר נחמן כל תלדת שבמקרא חסרין בר מן תרין אלה תולדות פרץ וגו' והדין, ומפני מה אינון חסרין ר' המתוק כשקבלו על דרך גזל והמתוק צריך גם כן שיפשוט ממנו המר ובזה יתוקן הכל ועד שיתוקן הכל אי אפשר שיבא המלך המשיח, ועל זה גזרו ואמרו אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף:

ואמרו חכמי האמת שגם זה מכוון למה שאמרו בפרק חלק אמר ר' יוחנן אין בן דוד בא אלא בדור שכלו זכאי או בדור שכלו חייב, בדור שכלו זכאי דכתיב ועמך כלם צדיקים גו', בדור שכלו חייב דכתיב וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, כי זה ראוי להיות בהכרח כשיכלו כל הנשמות שבגוף ואז יבא בעל המשפט ויעביר רוח הטומאה מן הארץ כמו שיתבאר בפרק הבא אחר זה בס"ד:

פרק לח

יודן בשם ר' אבין אמר כנגד ששה דברים שנטלו מאדם הראשון ואלו הן. זיוו, חייו, וקומתו, ופרי הארץ, ופירות האילן, ומאורות, עד כאן. נראה מכאן שעתידין לחזור בימי המלך המשיח הבא מפרץ ולפיכך תולדותיו מלאים שהוא ימלא חסרון העולם. וכן אמרו שם ר' ברכיה בשם ר' שמואל אמר אף אל פי שנאמרו הדברים על מליאתן כיון שחטא אדם הראשון נתקלקלו ועוד אינן חוזרין לתקונן עד שיבא בן פרץ שנאמר אלה תולדות פרץ מלא בשביל ששה דברים שיחזרו אליו:

ובספרא שנינו ונתנה הארץ יבולה לא כדרך שהיא עושה עכשו אלא כדרך שעשת בימי אדם הראשון ומנין שהארץ עתידה ליזרע . ועושה פירות בן יומו תלמוד לומר זכר עשה לנפלאותיו וגומר, וכשהוא אומר תדשא הארץ דשא וגומר, אם מזריע למה זרע מלמד שבו ביום שנזרעת בו ביום עשת פירות. ועץ השדה יתן פריו לא כדרך שהוא עושה עכשו אלא כדרך שעשה בימי אדם הראשון ומנין שהעץ עתיד להיות נטוע ועושה פירות בן יומו תלמוד לומר זכר עשה לנפלאותיו וגומר, ואומר עץ עושה פרי למינו מלמד שביום שהוא נוטע בו ביום הוא עושה פירות עד כאן דעתם עליו השלום שיתחדשו בימות המלך המשיח טובות אינם בעולם הזה אבל יהיו אז כמו שהיו בימי אדם הראשון כלומר קודם שחטא שהרי החטא קלקל הכל ושנה הטבע:

אלא שיש לספק על מה שכתבנו בזה ממה שאמרו רז"ל בפרק אין עומדין אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד שנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. שנראה דעת שמואל שלא יתחדש דבר בימות המלך המשיח על מה שהעולם נוהג בו היום ואל זה הדעת נטה הרמב"ם ז"ל בפרק י"ב מהלכות מלכים ומלחמותיהם, אמר שם בזה הלשון אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם או יהיה שם חדוש במעשה בראשית אלא עולם כמנהגו הולך וכו'. הגה"ה דעיין ברעיא מהימנא כי מתרץ זה יפה וזה לשונו דמסטרא בעמי הארץ אין בין העולם הזה וכו'. ואיפשר לתקן זה בשנאמר כי כוונת שמואל שלא יחדש הקב"ה דבר חוץ מן הטבע אבל יהיו הדברים על טבעם ושרשם כמו שהיו בתחלת הויתם ובריאתם, והנה ידוע כי בתחלת הבריאה כבר הוטבע העולם לטובת האדם והנאותיו על השלמות והטוב שבפנים שאיפשר לו, גם כוון בו שיחיה חיים נצחיים כמו שכתבנו כבר, וחטאו גרם לו שישתנה טבעו של עולם עליו ועל כל הבאים אחריו וסוף אדם למות וכמו שהעיד הכתוב באמרו ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם. ואמרו רבותינו ז"ל בפרק אין דורשין כיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו, נראה מכל זה שבכח האדם היה כל השלמות האפשרי לו, לולא שמיעטו על חטאו וענשו וכמו שיראה מעונש אדם ואשתו, וכן האדמה נענשה גם כן וכמו שכתוב ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה וגו' וקוץ ודרדר תצמיח לך וגו'. הרי גם היא נענשה בשלא תוסף תת כחה ומה שהוטבע בה בתחלת הבריאה:

ובזה יתוקנו הכתובים שמעידים כי לעתיד לבא ישובו המעלות והטובות אל טבעם ושלמותם שהיו בו בתחלת הבריאה ונתמעטו בסבת החטא והוא שדייקו באמרם הגפן תתן פריה כלומר הפרי הראוי לתת לה כמו שהיה בתחלת הבריאה וכן הארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם שנעצר בסבת חטאו של אדם וכל הדברים יחזרו ליושנם כמו שכתבנו בתחלת זה הפרק:

ולסוד חזרת כל הדברים ליושנן ולתקונן וצאתם ממעוטם וקללתם בסבת החטא ושובם למלואם ולשלמותם כמו שכוון בהם בוראם אמר הנביא ע"ה רנו שמים כי עשה יי' וזה כנגד מעוט המאורות שלקו ונתמעטו בסבת החטא ולזה בא מארת חסר על חסרונן הריעו תחתיות ארץ, כנגד פירות הארץ ופירות האילן, וקללת האדמה שנתקללה בסבת החטא. ולזה המשיך פצחו הרים רנה יער וכל עץ בו ובאר סבת זה ואמר כי גאל יי' יעקב ובישראל יתפאר כי אז ישובו כל הדברים לתקונן וימלאו כל החסרונות וזה כשימחה

החטא הגורם כל זה והוא שהקדים באמרו מחיתי כעב פשעיך וגו' רנו שמים וגו' כי החטא הקדום גרם מעוט וקלקול עליונים ותחתונים ובשובן אל יושנן כמו שכוונה בהם החכמה העליונה השלמות ההוא שישובו אליו הוא רנתן ושמחתן בהיותם על הכוונה שכוון בהם בבריאתם, וכל הכתובים שבאו בדברי הנביאים והמדברים ברוח הקדש בענין זה הכוונה בהם זה הפירוש עצמו:

ואין ספק שיודה שמואל שאין העולם נוהג אחר החטא כמו שהיה נוהג קודם החטא כי החטא ממית וגורם קלקול העולמות והפסד סדרי בראשית ושנוי טבעו של עולם ויאמין עם זה שהכוונה העליונה בבריאה לא הגיעה עדיין ולא נשלמה והכרח שתשלם ותגיע על כל פנים והנה לא בא זה ולא הגיע עד היום ולא יבא עד אשר יגלה אשר לו המשפט ואז תשוב הממשלה הראשונה ממשלת הרצון והחפץ העליון אל יושנה:

ויישוב המאמר כמו שאומר כי דעת רבי יוחנן כי מה שנבאו הנביאים מטובות ונחמות יהיו דברים יתחדשו בימות המלך המשיח שלא היו בזמן הבריאה וקודם שחטא אדם הראשון, ודעת שמואל כי אין בדברים ההם שנבאו הנביאים כי אם חזרת העולם אל טבעו ומנהגו הראשון שהיה נוהג בתחלת הבריאה קודם החטא וכשחטא אדם הראשון נשתנה הטבע ויחזור ליושנו בימות המלך המשיח כי תשלם אז הכוונה העליונה כי עד עתה נמשכה ונתפשטה כוונת רוכב נחש אשר רמה את אדם הראשון והחטיאו ועתיד הקב"ה בבא עת דודים להעבירו מן העולם ואז תשלם כוונתו בבריאה:

ואל זה רמזו אנשי כנסת הגדולה ע"ה בתפלות ראש השנה באמרם על כן נקוה לך יי' אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך וכו'. והכוונה בזה לרמוז כי השם הגדול ושכינת עוזו יראו פנים בפנים לעינינו ויגלו בעולם אחר שהיו נעלמים עד עתה ולא היה הייחוד מתגלה מפני קלקול התחתונים וזה הגלוי וההראות יהיה להעביר גלולים שהם התמורות סוד צד הטומאה מן הארץ העליונה כי היו נאחזים בה ויונקים ממנה בסבת התחתונים בקלקולם וחטאם בצד ההוא, ואז והאלילים כרות יכרתון למטה כי בהעביר הצד ההוא למעלה אז תכרת כל עבודה זרה שבעולם למטה כי משם היא נמשכת העבודה זרה והטומאה והקלקול בעולם וכל זה הסבה בו לתקן עולם במלכות שדי שלא נתקן עד עתה ולא נשלמה כוונתו בעולם כי אם כוונת הצד ההוא ומלכות שדי נעלם דרך שעבוד וכשיעבירנו הקב"ה מן העולם אז יתוקן במלכות שדי והיתה ליי' המלוכה, והיה יי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו אחד. ואז יחזור העולם למה שהיה קודם שחטא אדם הראשון:

וכל בני בשר יקראו בשמך, מה שלא היו קוראים עד עתה כי אם בשם הטומאה ההיא ואז יתקיים מה שכתוב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם יי' לעבדו שכם אחד. להפנות אליך כל רשעי ארץ כי אל ייחודו יפנו ותחת עול מלכותו יבאו כי יסתלק המונע אותם מלבא עד עתה שהוא צד הטומאה, וכשיבערנו הקב"ה מן העולם אז יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך לבדך תכרע כל ברך וכו' ולכבוד שמך יקר יתנו מה שלא היו נותנין הכבוד עד עתה כי אם לצד ההוא ויקבלו כלם את עול מלכותך ולא עול מלכות אחר, ואתה תמלוך עליהם לעולם ועד כי המלכות שלך היא ואתה תחזירנה למקומה:

וזה תקון העולם וחזרה עטרה עטרת תפארת ליושנה כמו שהיתה קודם שחטא אדם הראשון שהיו כל העולמות שקולים ועולים בקנה אחד והשם הגדול בייחוד אחד בשכינת עוזו, ובחטאו של אדם הראשון נפרד הייחוד ונהרסו הבניינים ונתקלקלו העולמות ויצאו פנימיים לחוץ ונכנסו חיצוניים לפנים ורוח הטומאה נתפשטה בעולם ובסבה זו קלקלו הבריות וקצצו הנטיעות היפות והפרידו בייחוד הקדוש עד שנעלם דרך שעבוד. ובביאת המלך המשיח יתוקן הכל כי אז יעביר הקב"ה את רוח הטומאה מן הארץ ולא ישאר דבר בו יקלקלו ויקצצו הנבראים וכלם יפנו אל הייחוד כי נסתלק המסך המבדיל והמונע ואז תשלם הכוונה בבריאה וזה שעור מה שרצינו לבארו בזה הפרק:

פרק לט

האמונה בתחיית המתים ראויה ומחוייבת על כל אשר בשם ישראל יכנה, והוא שיש להאמין אמונה אומן שהקב"ה עתיד להחזיר נשמות לפגרים מתים:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג רכ"ב ע"א) כל נפשתא דצדיקיא גניזן וטמירן תחות כורסיא דמלכא ואיהי נטרא לון לאתבא לון לדוכתייהו הדא הוא דכתיב ופקודתך שמרה רוחי מאי ופקודתך כמה דאת אמר פקודתו יקח אחר פקודתך ודאי מטרוניתא דמלכא שמרה רוחי איהי שמרה לה, והכוונה על כנסת ישראל סוד ה"א אחרונה היד החזקה ששם מתכנסות נפשותיהן של צדיקים בסוד אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש ועליה אמר דוד המלך ע"ה בידך אפקיד רוחי וגו' והיא פקודתו של המלך שהשלום שלו לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת, הוא הכסא המתנשא. ובפרק שואל אדם, תניא ר' אליעזר אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את יי' אלהיך. ויש בכאן מקום שאלה כי אחר שהנשמות הטהורות נצררו בצרור החיים את יי' אלהיהם והם בעונג הנפלא ההוא הלא טובה להם המנוחה והנחלה ההיא ולמה ירדו מהמעלה והכבוד ההוא לשוב אל גופותיהן אשר בלו ושבו לעפרן:

והסוד הנכון בזה למוצאי דעת המאמינים הברים ואינם מסתפקים בילדי נכרים כי כבר התבאר בפרק כ"ב מזה החלק טעם ביאת הנשמה אל העולם הזה והוא לתקן הכבוד ולהשלימו כדי שיהיה כלול ומשוכלל מצדיק של מעלה ומצדיק של מטה וזו היתה הכוונה בבריאה, ואדם הראשון בחטאו פתח המעין הנרפש והמקור המשחת צד הטומאה אשר נמשך אחריו ונתפשטה הזוהמא והטומאה בעולם והיצר הרע הבא מהסבה ההיא אורב תמיד וצופה לצדיק להחטיאו להמיתו כי חטא ממית והמלחמה הזאת ערוכה בכל ושמורה לדורות אין נקי ממנה, ובסבתה אין הכוונה העליונה נשלמת ואין תקון הכבוד נתקן כראוי והזוהמא נשאבה בגוף ונגעה עד הנפש ונטמאת, והיא סבת המות כי הנשמה הטהורה לא תשכון במשכן שהטומאה שוכנת בו והוא שאמרו רבותינו ז"ל בפרק המדיר באמרם אין אדם דר עם נחש בכפיפה כי האדם האמיתי היא הנשמה ולא תדור בכפיפה שהוא הגוף שנטמא בזוהמת הנחש המסית והמדיח עד שיחטא וימות ופרוח תפרח מן הגוף ותשוב למקומה:

ולתקן המעוות ולמלאת החסרון הזה ראתה החכמה העליונה להעביר המקטרג ההוא המשחית הנקרא קץ כל בשר ולבלעו ממקומו ולהתם פשע היצר הרע להכחידו שלא יקרא עוד בשמו ולכלות זוהמתו ואז ינער ויקים הקב"ה הגוף מעפרו אחר שכלתה טומאתו ועברה זוהמתו ונקה כי בעבור היצר הרע הגורם תעבור זוהמתו וישאר הגוף זך ונקי והכלי והמשכן אשר היה מעון אל הנשמה מתחלה, כלו הפך לכן טהור הוא והנשמה קודם עלותה אל מקומה כבר עברה וכלתה זוהמתה וטבלה מטומאתה והנה היא זכה ונקיה ברה כחמה אז תרד הנשמה ותשכון בגוף ההוא שהיה מקום מנוחתה מקדם כי תמצאנו נקי מן הטומאה והזוהמא, ובזה תהיה מוכנת אל העבודה ואל תקון הכבוד בשלמות בלי שום מעיק, כי המונע חלף הלך ובטל מן העולם ואז ישובו העולמות להיות שקולים בשקל הקדש והכוונה העליונה תשלם תבא ותגיע אל הרצון והחפץ המכוון בבריאה:

כי אדם הראשון יציר כפיו של הקב"ה היה בראו וכוננו על השלמות ונפח בו נשמת חיים ובסבתה השיג בעליונים מה שלא השיגו מלאכים ומשרתים כמוהו ולרוב מעלתו נתקנא בו רוכב נחש ולא סר מלהתעולל עלילות ברשע עד שהדיחו מעל אלהיו והחטיאו והשאיב בו ובכל הבאים אחריו זוהמתו ונתפשטה הטומאה ההיא בעולם ובסבתה המות ושאר כל הרעות והצרות אשר מצאו את אבותינו ואותנו, ובהגיע תור הזוהמא והטומאה ההיא לעבור מן העולם בזמן התחייה יקומו נקיים הזוכים אליה ויהיה מעין היצירה

הראשונה כי אותה היצירה מעשה ידיו של הקב"ה היתה ולא חלו בה ידי הריון ותולדת זכר ונקבה, גם האחרונה תהיה מעשה ידיו:

ולזה רמזו רבותינו ז"ל בתעניות פרק ראשון באמרם שמפתח תחיית המתים בידו של הקב"ה ולא נמסרה ביד שליח שנאמר וידעתם כי אני יי' בפתחי את קברותיכם, וסוד הכתוב כי בזמן התחייה ידעו דעת שלמה את יי' כי יסור המסך המבדיל והיא זוהמת הנחש בסבת יצר הרע אשר בו יבערו ויכשלו מלדעת ומהכיר את השם הגדול ובזמן התחייה בהסתלק המונע תרבה הדעת את יי' כמים לים מכסים:

ובפרק חלק תניא ר' מאיר אומר מנין לתחיית המתים מן התורה שנאמר אז ישיר משה ובני ישראל, שר לא נאמר אלא ישיר מכאן לתחיית המתים מן התורה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב נ"ד ע"א) 'שיר שר מבעי ליה אלא מלה דא תליא ואשלים לההוא זמנא ואשלים לזמנא דאתי דזמינין ישראל לשבחא שירתא דא, משה ובני ישראל, מכאן אוליפנא דצדיקייא קדמאי אף על גב דאסתלקו בדרגין עלאין דלעילא ואתקשרו בקשורא דצרורא דחיי זמינין כלהו לאחייא בגופא ולמיחמי אתוון וגבוראן דעביד קב"ה לישראל הדא הוא דכתיב אז ישיר משה ובני ישראל, רבי שמעון אמר יוסיף יי' שנית ידו לקנות וגומר כמה דאת אמר יי' קנני ראשית דרכו, את שאר עמו אילין אינון צדיקייא דבהון דאקרון שאר כמה דאת אמר וישארו שני אנשים במחנה ותנינן לית עלמא מתקיימא אלא על אינון דעבדין גרמייהו שירים, ואי תימא הואיל ואתקשרו בצרורא דחיי ומתענגי בתענוגא עלאה לעילא דקב"ה אמאי נחית לון לתתא, תא חזי כד הוה בקדמיתא כד ברא עלמא דאף על גב דכל אינון רוחין קדישין הוו אחידן בכורסיה יקריה אוחית לון להאי עלמא בגופא, כל שכן השתא דבעי קב"ה לישרא עמיקא כמה דאת אמר כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ואי תימא אינון דמיתו בעטיו דנחש אפילו אינון יקומון ויהון מארי דעיטא למלכא משיחא, ועל דא תנינן משה זמין למימר שירתא לזמנא דאתי מ"ט בגין דכתיב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, אראך נפלאות מבעי ליה אלא אראנו ממש למאן דחמא בקדמיתא יחמי ליה תניינות ודא הוא אראנו וכתיב אראנו בישע אלהים, וכדין אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליי' שירתא דמטרוניתא לקב"ה עד כאן:

הנה כי עם שנצררו בצרור החיים יחיו ויקומו בתחיית המתים לראות אותות וגבורות שעתיד הקב"ה לעשות וכמו שקנה בראשית מעשיו יוסיף עוד לקנות, ועם שעלו אל העליונה שבמדרגות ירדו לפי שעתיד הקב"ה לישר ולתקן המעוות אשר עותו החטא הקדום הכל כמו שכתבנו למעלה, ואף אותם הארבעה שלא נטמאו בסבת הזוהמא ההיא

כי לא חטאו חטא ימותו בו אלא בעצתו של נחש, כלומר אותה עצה נבערה שיעץ את אדם הראשון סבבה להם שימותו ולא היו ראויין למות אלא מפני הגזרה ההיא יקומו להיות מאנשי עצתו של המלך המשיח ואפילו משה אדון הנביאים ע"ה עם שמעלתו גבוה מכולם יבא בתחיית המתים וכמו שהוכיחו מהכתוב שאמר אז ישיר שר לא נאמר וכמו שכתוב אראנו למי שראה לשעבר. ועוד יש בענין משה רבינו ע"ה סוד נעלם בסוד העבור וכתיב אראנו בישע אלהים והיא הכוונה בזה הפרק:

פרק מ

תהייה זו צריכה באור שעם שאנו מאמינים אמונה אומן שהקב"ה יחיה המתים וינערם מעפרם והגוף עצמו שמת הוא אשר יקום כדי שיתפרסם שזו תחיית המתים ממש לא יצירה חדשה כיצירה הראשונה:

אמנם יש לאומר שיאמר שזה יצדק במתים שיהיו כאותם שהחיה יחזקאל הנביא ע"ה בבקעת דורא שהיתה מלאה עצמות שהיה שם יסוד להקים ולבנות הבנין עליו אבל המת מהיום כמה שנים שכלה ונרקב ושב לעפרו ולא נשאר ממנו שום דבר והוא בהכרח שיחיה ויקום וימנה עם שאר הצדיקים ואם כן הנה זו יצירה חדשה ממש כיצירת אדם הראשון לא תחיית המתים:

ובאור זה כפי מה שקבלו חכמי האמת אמרו כי הקב"ה משאיר בגוף האדם עצם אחד קטן והוא התחתון שבשדרה והעצם הזה אינו כלה ולא נפסד לעולם ונקרא בלשון רבותינו ז"ל תרווד רקב אמרו בפרק ל"ד מפרקי ר' אליעזר, ר' שמעון אומר כל הגופות נוגעין בעפר הארץ עד שאינו משתייר מן הגוף אלא כמלא תרווד רקב והוא מתערב כעיסה וכו', והנה זה יסוד חזק על מה שיבנה בנין הגוף ועליו ישלם מציאות התחייה בענין שלא תהיה יצירה חדשה כי אם תחיית המתים:

ואמנם התחייה תהיה על זה הדרך אמרו בפרקי ר' אליעזר פרק ל"ד ומאיזה מקום הוא יורד מראשו של הקב"ה ולעתיד לבא מנער שער ראשו ומוריד תחיית טל ומחיה את המתים שנאמר אני ישנה ולבי ער וגו' שראשי נמלא טל וגו' עד כאן. והטל ההוא יכנס בתוך העפר עד שיגיע אל העצם ההוא וירטבנו עד שיעשה כעיסה זו בתוך העפר, ויתפשט לכל צד וימתחו ממנו כל האיברים וגידים ועצמות ובשר ועור מלמעלה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג רכ"ב ע"א) זמין קב"ה לבתר דאתכלי בר נש בעפרא ומטי זמנא דתחיית המתים דההוא גרמא דאשתאר למעבד ליה כעיסה דא ונביע כחלב דא ומההוא נביעו נקי מצוחצח בצחותא יתערב ההוא גרמא ויתמחי כחלבא ובתר יקפיא ליה ויתצייר בציורא דא כגבינה דא בקפיאותא ולבתר יתמשך עליה עור ובשר ועצמות:

ובמקום אחר במדרש ההוא אמר ר' אלעזר תפח רוחיהון מאינון דאמרי דלא זמין קב"ה לאחיא מתייא ואיך יתעביד מניהו בריה חדתא יתון ויחמון אנון טפשין רחיקין מאוריתא רחיקין מניה, בידיה דאהרן הוה חוטרא אעא יבישא וקב"ה לפום שעתא אהדר ליה בריה משניא בגופא ורוחא, אינהו גופין דהוו בהו רוחין ונשמתין קדישין ונטרו פקודי אוריתא ואשתדלו באוריתא יממא וליליא וקב"ה טמיר לון בעפרא לבתר דיחדי עלמא על אחת כמה וכמה דיעבד בריה חדתא, אמר ליה רבי חייא ולא עוד אלא דההוא גופא דהוה יקום ממש דכתיב יחיו מתיך ולא כתיב יבראו דמשמע דבריין אנון אבל יחיו דהא גרמא דא אשתאר בגופא תחות ארעא וההוא לא אתרקב ולא אתכלי בעפרא לעלמין ולההוא זמנא קב"ה ירכך ליה ויעבד ליה כעיסה בחמירא ואסתלק ואתפשט לארבע זוין ומניה אשתכלל גופא וכל שיפוי וקב"ה יתן בהו רוחא לבתר, א"ר אלעזר הכי הוא, ותא חזי ההוא גרמא במה אתרכך בטל דכתיב כי טל אורות טלך וגו' וצדיקים שבחוצה לארץ נעשות להן מחילות ועומדים על רגליהם והולכים עד ארץ ישראל ושם חיים כי הרוח תנתן בהם שם לפי שהיא קדושה וטהורה לא חוצה לארץ שהיא טמאה, והוא שכתוב הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל וגו' ואחר כך ונתתי רוחי בכם וחייתם. ובמדרש ר' יהודא בן אלעזר שאל לר' חזקיה אמר ליה מתים שעתיד הקב"ה להחיות למה לא יהיב נשמתהון באתר דאתקברו תמן ויתון לאחיא בארעא דישראל, אמר ליה נשבע הקב"ה לבנות ירושלם ושלא תהרס לעולם דאמר ר' ירמיה עתיד הקב"ה לחדש עולמו ולבנות ירושלם ולהורידה בנויה מלמעלה בנין שלא יהרס, ונשבע שלא תגלה עוד כנסת ישראל, ונשבע שלא יהרס עוד בנין ירושלם שנאמר לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יאמר עוד שממה ובכל מקום אתה מוצא לאא שבועה, הה"ד ולא יהיה עוד המים למבול ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול וכתיב אשר נשבעתי מעבור מי נח, מכאן דלא לא שבועה ומכלל לאו אתה שומע הן:

ועתיד הקב"ה לקיים עולמו קיום שלא תגלה כנסת ישראל ולא יהרס בנין ירושלם ובית המקדש לפיכך אין מקבלין נשמתן אלא במקום קיים לעולמים כדי שתהיה הנשמה קיימת לעולמים בגוף, ודא הוא דכתיב הנשאר בציון והנותר בירושלם שהוא מקום קיים קדוש יאמר לו:

א"ר חזקיה מהכא הקב"ה קדוש, ירושלים קדוש, הנותר בה קדוש, הוא קדוש דכתיב קדוש קדוש קדוש יי' צבאות וכתיב בקרבך קדוש. ירושלם קדוש דכתיב ממקום קדוש

יהלכו. והנותר בה קדוש דכתיב והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו, מה קדוש הראשון קיים, אף הנותר קדוש וקיים:

הנה כי לקיום ונצחיות הגוף צריך שיקבל הנשמה בארץ מקום הקיום והקדושה כדי שיהיה קיים נצחי כקיום ונצחיות הארץ הקדושה, ואולי כי לזה יצטרכו הצדיקים ללכת במחילות תחת הארץ עד הארץ הקדושה ושם יבצבצו ויעלו כדי שיוכנו גופי בני התחייה אל הקיום הנצחי באמצעות הנשמה הקדושה מה שלא היו מוכנים לזה אלו היו מבצבצים בארץ הטמאה:

והמאור הקדוש רשב"י ע"ה כתב בזה הלשון (ת"ז מ' פ"א ע"א) כל אינון דגופא דילהון בארעא מסאבה אינון גופא בלא רוחא עד די יתגלגלון תחות ארעא וימטון לארעא דישראל ויפקון מתחות הר הזתים ותמן יקבלון נשמתא ולא ברשו אחרא כדי דיתקיימון בעלמא דאתי עד כאן:

ובכתובות פרק אחרון אמר רבי חייא בר רבי יוסף עתידין צדיקים שמבצבצין ועולים בירושלם שנאמר ויציצו מעיר כעשב הארץ, ואין עיר אלא ירושלם שנאמר וגנותי על העיר הזאת, וכאלו גופי בני תחיית המתים נוצרים בארץ הקדושה אחר שמבצבצים ועולים בה וכמו שהיתה היצירה הראשונה כדי שתוכן אל הקיום והנצחיות ובזמן התחייה תחזור עטרה ליושנה, וצדקו דברי רבינו הגדול הרמב"ן זכרונו לברכה ודברי הרב ר' אהרן הלוי תלמידו ז"ל באמרם כי בני תחיית המתים לא ימותו עוד וכמו שיתבאר עוד במה שיבא בסייעתא דשמיא, זה שעור מה שרצינו לדעתו בענין תחיית המתים ימהר יחישה מעשהו במהרה בימינו אמן:

פרק מא

העולם הבא הוא התכלית אשר אליו יכוונו הצדיקים והוא תקותם ותוחלתם והוא עולם הגמול הקצוי וסוף מתן שכרן של מצות ועסק התורה לבני תחיית המתים ודבר זה עקרו בתורה ויש לו פירוש ארוך מדברי סופרים בהרבה מקומות, גם בדברי הנביאים ע"ה הענין רמוז קרוב לבאור אלא שליוקר ועלוי העולם ההוא והעלמתו מעין כל נברא אי איפשר להרחיב ולהאריך הדבור בו. אמר הנביא ומעולם לא שמעו ולא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו, ואמרו בפרק אין עומדין אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה וגו' נראה כי למעלת העולם ההוא אין שולט בו זולת עין של מעלה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (תוספות ח"ג ש"א ע"ב) מאי יעשה דא יובלא ההוא דאקרי העולם הבא ודאי, כי העולם ההוא לא השיגהו נביא ולא נבא עליו, ולמדנו כי העולם

הבא בא אחר ימות המשיח לא קודם. ובמדרש קהלת ר' אמר, סעודה ראו מתן שכר לא ראו, ורבי יוסי אמר לא סעודה ולא מתן שכר ראו, הנה כי לדברי הכל מתן שכר המעותד לצדיקים על עמלם בתורה ובמצות באותו עולם שהוא סוף הגמול לא ראוהו הנביאים ולא נבאו עליו, וממה שנחלקו בסעודה נראה שאינה משל ולא חידה וכל שכן לדעת ר' שחלק בין סעודה למתן שכר שהוא סובר שאין הסעודה משל. ובפרק המוכר את הספינה אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן שנאמר יכרו עליו חברים:

ומדברי הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה פרק ח' נראה שהיא משל שכתב וחכמים קראו לה דרך משל לטובה זו המזומנת לצדיקים סעודה. וכבר השיגו הראב"ד ז"ל ואמר ואם זו היא הסעודה אין כאן כוס של ברכה וטובה היתה לו השתיקה עד כאן:

הגה"ה ועיין בספר הזהר הנגלה פרשת תולדות יצחק [מדרש הנעלם ח"א קל"ה ע"ב] ותראה פשוטי הענינים בענין הסעודה כדברי הרמב"ם ז"ל לית נגר ובר נגר די יפרקנון ובהיות שהרב ז"ל היה בקי במדרש רשב"י ע"ה תמה אני איך לא הביא זה ואפשר שהענין הוא כמו שתירץ רעיא מהימנא (ח"ג קכ"ח ע"א) בענין אין בין ימות המשיח לעולם הזה אלא שעבוד מלכיות בלבד וזה התירוץ נוכל לתרץ עליו והכל אמת פנימי וחיצון ולא פליגי. יהודה גדליה:

והרמב"ם ז"ל לדעתו שהוא מאמין שגם אם יש לצדיקים הגמורים בעולם הזה שכר טוב כפי מעשיהם מכל מקום עיקר השכר הוא רוחני ולנפש בלבד בעולם הבא, ולדעתו ז"ל העולם הבא המוזכר בדברי רבותינו ז"ל בכל מקום הכוונה להם בו העולם הבא לאדם אחר המות מיד בהפרד הנפש מן הגוף שאין בו אכילה ושתיה ולא שום תענוג ושמוש משמושי הגוף ותענוגיו:

והוא שכתב בפרק ח' מהלכות תשובה בזה הלשון העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת הואיל ואין בו גויות אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא דבר מכל הדברים שגופות בני אדם צריכים להם בעולם הזה ולא יארע דבר בו מן הדברים שמארעין לגופות בעולם הזה כגון ישיבה ועמידה ושינה ומיתה ועצב ושחוק וכיוצא בהן, כך אמרו חכמים הראשונים העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה, הרי נתברר לך שאין שם גוף לפי שאין שם אכילה ושתיה וזה שאמרו צדיקים יושבין על דרך חידה כלומר נפשות הצדיקים מצויים שם בלא עמל ולא יגיעה וכן זה שאמרו עטרותיהן בראשיהן כלומר דעה שידעו שבגללה זכו לחיי העולם הבא מצוייה עמהם והיא העטרה

שלהם. כענין שאמר שלמה בעטרה שעטרה לו אמו, והרי הוא אומר ושמחת עולם על ראשם ואין השמחה גוף כדי שתנוח על הראש כך עטרה שאמרו חכמים כאן היא הדעה ומהו זה שאמרו ונהנין מזיו השכינה שיודעין ומשיגין מאמתת הקב"ה מה שאינן יודעין והם בגוף האפל והשפל עד כאן שם:

ויאמין עם זה שעם היות עקר השכר הזה לנפש בלבד עוד יש שכר אחר גשמי לעולם הזה לימות המשיח וזה בתחיית המתים שיחיו אז הצדיקים הגמורים והטעם לדעתו ז"ל אם כדי לפרסם נסי הקב"ה ואמונתו בעולם ואם כדי שישיגו קצת תענוג גשמי אז כימים שנצטערו בהם או יותר כפי מה שתגזור החכמה העליונה או כדי שיקנו שלמות יותר מאשר קנו בתחלה כאשר לא יכלו להשיג בחייהם המעלה שהיתה ראויה להם לפי יושר לבם מפני המעיקים ועול הגלות:

אבל מכל מקום לדעתו ז"ל כפי מה שכתב בפרק חלק בפירושו למשנה, וכפי מה שנמצא לו ז"ל באגרת תחיית המתים ימותו אחר שיחיו וישובו לעפרם ויזכו אז הנשמות ההן למדרגה יותר גדולה בעולם הבא ממה שהיו בה קודם התחיה כפי מה שהשיגו בחיים השניים מאמתת הקב"ה. ולדעתו ז"ל גם על זה אמרו העולם הבא אין בו לא אכילה וכו' לפי שאין שם גוף וגויה שאלו היה שם גוף וגויה יהיו אם כן הכלים לבטלה אחר שאין משתמשים בהם הפעולות הגשמיות כאכילה ושתיה ותשמיש, ובאגרת תחיית המתים אמר שאין להביא ראיה מהפליאה שמצינו במשה רבינו ע"ה ואליהו ז"ל שעמדו זמן הרבה בלא אכילה ושתיה והם בגוף וגויה לומר שכן תהיה הפליאה בבני העולם הבא שיהיו גוף וגויה ויתקיימו כקיום משה ואליהו, אמר שאין לומר כן ואמר הטעם לפי שאם נתבטלו הכחות הגשמיות מהם ע"ה היה זה לפי שעה ואין בזה כלים לבטלה שהרי נשתמשו בכליהם קודם הפליאה ואחריה, אבל בבני העולם הבא שאין שם אכילה ושתיה ושאר שמושי הגוף שנאמר שיברא אלהים חדשה ויהיו שם בגויות וכליהם ישובו ריקם, זה מן הנמנע כי אין הפועל החכם מדרכו שיפעול דבר לבטלה חלילה:

ולכך יש לכל משכיל להאמין שאין בבני העולם הבא גוף וגויה כי אם נפשות בלבד זה כלל דעתו והעולה מדבריו ז"ל. וכבר השיגו הראב"ד ז"ל וכתב עליו בזה הלשון דברי האיש הזה בעיני קרובים למי שאומר אין תחיית המתים לגופות אלא נשמות בלבד, וחיי ראשי לא היה דעת חכמי התלמוד על זה שהרי אמרו עתידים צדיקים שיעמדו בלבושיהם ק"ו מחטה, וכן היו מצוין לבניהם אל תקברוני בכלים לבנים ולא בשחורים שמא אזכה וכו', והצדיק אמר שלא ישובו הצדיקים לעפר אלא עומדים בגויתם, וכן אמרו במומם עומדים ומתרפאים, וכל אלה מוכיחין כי בגויתם הן עומדים חיים, אבל

איפשר שהבורא ישים גויתם חזקות ובריאות כגויות המלאכים וכגוית אליהו ז"ל ויהיו העטרות כמשמען ופשוטן ולא יהיה משל עד כאן דבריו:

וגם רבינו מאיר בן ר' טודרוס הלוי ז"ל כתב לחכמי לוני"ל אגרת תלונות על הרמב"ם ז"ל וצעק עליו צעקה גדולה ומרה ואמר מתרעם אני עליו שבזה כפר בתחיית המתים שהוא נקרא העולם הבא באמת ואם קבלנו שאין בו גוף וגויה אם כן אין שם תחייה, והשיבו הרב ר' אהרן, שאולי על העולם הבא שאמרו וחד חריב אמר. וזו הלצת הבל על הרב ז"ל שבפרק ההוא יש להוכיח מדבריו שעל העולם הבא לאדם תכף הפרדו מזה העולם אמר שהוא עולם הנשמות שמיד זוכה אליו, ועוד שהרב ז"ל מאמין שהגלגל ומה שבתוכו הווה ואינו נפסד כלל ואם כן אין מקום להלצת הר' אהרן על הרב ז"ל בזה ושבה התלונה בעינה למכונה, ודעת הרב ז"ל בכל זה נגד דעת חכמי התלמוד וחכמי המדרש ז"ל ונגד הקבלה האמיתית המקובלת עד משה בסיני:

והר"י אלבו בספר עקרים שלו פרק ל"א מהמאמר הרביעי אמר כי העולם הבא המוזכר לרז"ל שם נאמר בכללות וייחוד נאמר בכלל על כל מדרגה ממדרגות שכר הנפשות אחר המות, ויאמר בייחוד על המדרגה היותר גדולה שאפשר שתושג לנפש הצדיק שהיא מדרגה באה אחר תחיית המתים, ואותה מדרגה ביחוד תקרא חיי העולם הבא:

ועל כן יאמרו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא כלומר כי בעולם הנשמות הבא לאדם אחר המות ישיג כל אחד ואחד מישראל בו מדרגה מה לפי מעשיו. וכן חסידי אומות העולם יש להם חלק ומדרגה מה בעולם הבא. אבל המדרגה הגדולה האחרונה שהיא חיי העולם הבא לא יזכה אליה כל אדם אלא הצדיקים הגמורים ולאחר תחיית המתים, ואמר שהראיה על זה הוא אמרם חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא, ואם לא היה העולם הבא אלא המדרגה הבאה לאחר תחיית המתים איך יאמרו שחסידי אומות העולם זוכין לה והנה המדרגה ההוא אינה מושגת אלא לצדיקים גמורים בלבד:

הנה גזר אומר ששם בעולם הבא יאמר על עולם הנשמות ועל העולם הבא אחר התחייה ושחז"ל ישתמשו בו לכל אחד משני העניינים וזו פשרת הבל כי אין המחלוקת בשמות כי אם בענין עצמו לדעת אם שכר המצות יקנם הצדיק בעולם הבא אליו מיד אחר המות, ויפורש לפי זה העולם הבא עולם הנשמות ושם הוא סוף מתן שכרן של מצות והגמול האחרון, או אם הוא אחר תחיית המתים והזמן ההוא יקרא. עולם הבא, שעם שבעל הגמול ברוך הוא משלם שכר טוב ליראיו בעולם הנשמות הנקרא גן עדן הנה השכר העצום והטוב הצפון הוא אחר התחייה והזמן ההוא סוף השכר ותכליתו האחרון ובו ישולם השכר ההוא לגוף ולנפש ויתענגו יחד כמו שיבא:

וכתב עוד בפרק ההוא בזה הלשון ומצאתי סמך לדברי אלה ממה שנמצא במדרש רבי נחוניא בן הקנה ישב רבי ברכיה ודרש מאי האי דאמרינן כולי יומא העולם הבא ולא ידעינן מאי קאמינא העולם הבא מתרגמינן עלמא דאתי ומאי עלמא דאתי מלמד שקודם שנברא העולם עלה במחשבה לבורא אור להאיר ונברא אור גדול שאין עין כל בריה יכולה לשלוט בו, צפה הקב"ה שאין יכולין לסבלה לקח שביעית ושם להם במקומו והשאר גנזו לעולם הבא אמר אם יזכו בזה השביעית וישמרוהו אתן להם זה לעולם האחרון, והיינו דאמרינן העולם הבא שכבר בא ששת ימי בראשית הה"ד מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך וגו' עד כאן לשון המדרש:

וכתב עליו הרמב"ן ז"ל בשער הגמול וזה לשונו פירוש העולם הבא שכבר בא וזכר לשון תרגום שלו שקורין אותו חז"ל עלמא דאתי ללמד שהוא ממשמש ובא וביאר שזה העולם הבא הוא אור והוא האור שעלה במחשבה ונברא קודם העולם הזה לומר שהוא ההשגה האחרונה שאדם משיג ומתעלה בה עד כאן לשונו שם:

וזה מפורש כמו שכתבנו שהעולם הבא הוא ממשמש ובא תמיד, כלומר לכל אדם אחרי מותו, וקודם התחייה, ועליו נקרא עלמא דאתי, וגם יש מדרגה אחרונה שאדם מתעלה בה נקראת גם כן עולם הבא עד כאן דברי הר"י אלבו ז"ל:

ואין כוונת המדרש מה שחשב ולא פירוש הרמב"ן עליו, כי צריך קבלה איש מפי איש ורצה לשקלו בדעתו כדרכו בשאר דבריהם ז"ל ולא ישוקל כלל במשקל השכל כי הוא למעלה ממנו, וסודו כי קודם שנברא העולם הוא עולם הבנין עלה במחשבה היא חכמת אלהים לברא אור היא אם הבנין ואם הבנים ה"א ראשונה והוא אמרם שכבר בא בסוד ויהי אור או שכבר היה כלומר קודם ששת ימי בראשית והוא הטוב הצפון לצדיקים, ומה שאמר רבינו הגדול שהוא ממשמש ובא, קבלתו ז"ל לרמוז שהוא בא תמיד ואינו פוסק ששם הנחת הרוח העליון ומשם מתאצל ובא על שבעת אבני הבנין תמיד בלי הפסק והאור הזה הוא סוף מה שאדם משיג והיא המדרגה האחרונה שהוא מתעלה בה והיא אשר יתעלו בה בני התחייה. והוא שאמר המדרש אתן להם זה לעולם האחרון והוא רמז לעולם הבא שאחר התחייה ואין כוונתם במדרש הזה לרמוז על עולם הנשמות הבא לאדם אחר מותו מיד כלל:

והפלא על החכם הזה איך עלה על לבו כי רבינו הגדול יביא מדרש ויפרשנו פירוש יסתור בו דעתו דעת האמת שהוא שבכל מקום שהזכירו רבותינו ז"ל עולם הבא הכוונה להם על הבא אחר התחייה, לא על הבא לאדם אחר מותו מיד וכמו שהוכיח זה בשער הגמול בראיות אמתיותך ותימה עליו כי הוא עובר על דבריו ועל אזהרתו שהזהיר בפרק

כ"ח מאמר שני על דברי חכמי הקבלה שלא יהרוס אדם לסבור בהם סברות מדעתו אם לא יהיה מקובל מפי חכם בעל קבלה והביא ראיה לזה מדברי רבינו הגדול בפתיחתו לחדושי התורה יעויין שם, וכבר כתבתי עליו בזה בפרק ז' מהחלק הראשון מזה הספר:
עוד כתב בפרק ההוא בזה הלשון ומה שנזכר בתפלת יוצר של שבת, ד' לשונות מתחלפים לקבול השכר יראה שהם ד' מיני שכר על הדרך שכתבנו, שאמר אין ערוך לך, ואין זולתך, אפס בלתך, ומי דומה לך, ופירוש מיד אלו הד' לשונות על הד' זמנים החלוקים לד' מיני השכר ואמר אין ערוך לך יי' אלהינו בעולם הזה, אין זולתך מלכנו לחיי העולם הבא, ואלו הב' זמנים הכוללים לקבול השכר ואחר כך פירשו מבחר השכר שבעולם הזה שהזכיר ראשונה ואמר אפס בלתך גואלנו לימות המשיח ואחר כך מבחר השכר שבעולם הבא אחר המות שהוא בתחיית המתים. והזכיר אחר העולם הזה העולם הבא, לפי שהוא בא מיד אחר המות לכל אחד ואחד קודם ימות המשיח ותחיית המתים:
וזה מסכים יותר לדעת הרמב"ם ז"ל שאם כדברי הרמב"ן ז"ל היה לו להזכיר גן עדן אחר העולם הזה שהיא המדרגה הבאה אחר העולם הזה ולא חיי העולם הבא שהיא האחרונה שבמדרגות לפי דבריו, אבל אחר שלא הזכיר גן עדן כלל, יראה שלשון העולם הבא כולל כל המדרגות הבאות לאדם אחר המות והזכיר העולם הבא שהיא הנבחרת שבכלן עד כאן:
ולא יקשה התקון ההוא על רבינו הגדול אבל הוא מסכים לדעתו והוא נגד הרמב"ם ז"ל ויש לי בזה טעמים מהם כי לפי שהעולם הבא הוא תקות כל מקוה בעבודתו וכשרון מפעליו ועסקו בתורה בעולם הזה לזה סמך העולם הבא שאחר התחייה לעולם הזה לפי שזה תכלית זה ומהם לרמוז כי כמו שהיתה העבודה כן יהיה קבול השכר, והעבודה היתה בגוף ונפש בעולם הזה כן יהיה קבול השכר בגוף ונפש וזה לא יתכן בעולם הנשמות אבל יתכן בעולם הבא שאחר התחייה ולזה סמכם זה לזה ואין מקום להזכיר גן עדן בכאן:
ומהם כי כוונת המתקנים ע"ה לכלול הזמנים שבהם יראו נפלאות הקב"ה לעין כל והפליאה תהיה גדולה ומפורסמת בבני העולם הבא שאחר התחיה להיותם קיימים קיום נצחי בגוף ונפש ולפי שזאת היתה הכוונה אף בעולם הזה לולא החטא ועתידה עטרה זו לחזור ליושנה בעולם הבא לזה סמכם זה לזה לומר כי מה שחסר בזה יושלם בזה. וזה שעור מה שרצינו לבארו בזה הפרק:

פרק מב

שנינו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר. העולם הבא שהזכירו כאן הוא הבא אחר תחיית המתים ואינו הבא לאדם אחר מותו מיד, והראיה על זה הכתוב שהביאו באמרם לעולם ירשו ארץ כלומר לעולם באין הפסק שאין שעור אל אריכות הימים והטוב בעולם ההוא:

ובקדושין פרק ראשון, ובחולין פרק שלוח הקן תניא רבי יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה שבתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה, בכבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך, ובשלוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ולקח את הבנים ובחזרתו נפל ומת היכן אריכות ימיו של זה והכין הטבת ימיו של זה, אלא למען יאריכון ימיך בעולם שכלו ארוך ולמען ייטב לך בעולם שכלו טוב:

ואם זה נאמר על העולם הבא מיד אחר המות אינו ארוך ואינו טוב שהרי יש עוד הפסק ושעור לאריכתו ולטובתו שהרי עתיד לקום ולשוב בתחיית המתים ובערך זה אין העולם ההוא ארוך, ואחר שיש לו הפסק אינו טוב מוחלט ועדיין היכן אריכות ימיו של זה והיכן הטבת ימיו של זה, אלא ודאי לא נאמר זה אלא על העולם הבא שאחר תחיית המתים שאין הפסק ואין שעור לאריכותו ולטובתו, וממקומו הוא מוכרח באמרם שאין תחיית המתים תלויה בה ואמרו לעולם שכלו ארוך ולעולם שכלו טוב לומר שעולם זה בא אחר תחיית המתים והוא תלוי בו מפני שבא אחריו והוא סוף מתן שכרן של מצות לגוף ולנפש יחד:

ואמרו במדרש אין מתן שכרה של תורה אלא לעולם הבא שנאמר ותשחק ליום אחרון ואין עולם הבא לאדם אחר המות מיד ראוי להקרא יום אחרון שהרי בא אחריו העולם הבא שאחר התחייה, ולדעת הרמב"ם ז"ל והנמשכים אחריו הגוזרים מיתה על בני תחיית המתים מודים שהעולם הבא להם אחר מיתתם מיד הוא ראוי שיקרא בשם יום אחרון לא הבא לאדם בעולם הזה אחר מותו מיד:

אם כן מה שאמר הכתוב לעולם ירשו ארץ הכוונה בו באין הפסק ירשו ארץ החיים שהוא העולם הבא ובו יזכו אל שכר התורה והמצות בגוף ונפש:

ובאמרו נצר מטעי באר הטעם שיתן הקיום והנצחיות אל הגוף והנפש יחד בעולם ההוא אמר כי הטעם שיגזור בו הקיום והנצחיות לפי שהוא נצר מהמטע העליון סוד האצילות בסוד ישבעו עצי יי' ארזי לבנון אשר נטע, והאדם נעשה בדמותו כצלמו וכמו שהתבאר

בחלק הראשון מזה הספר, והנצר יפרה וירבה ויתקיים בשרשו וממנו ימשך ויאצל עליו הנצחיות:

ואחר זה אין להשיב ולומר אחר שהעולם הבא אין בו שום שמוש משמושי הגוף ואתם גוזרים הקיום והנצחיות עליו הנה יהיו כליו לבטלה ואין במעשה השם פועל בטל, כי הכלים האלה עשויים לתבנית כלי המרכבה מרכבת הרוכב בשמי שמי קדם סוד האצילות כמו שבארנו ולזה הוא מוכרח שיתקיימו הכלים האלה קיום נצחי לפי שהם מושכים הקיום ממקורם ושרשם ואין קיומם תלוי באכילה ושתיה כי אם בדבקותם בשרשם ויוכנו לזה תכלית ההכנה בזמן ההוא שהוא זמן בטול יצר הרע המונע הדבקות ההוא הגורם הקיום והנצחיות ולפי שהדמות התחתון כעין העליון צריך לגזור בו הקיום להעיד עליו ועל אחדותו ואלו היה נפסד היה בזה הכחשה ומעוט דמות חלילה:

ולהעיר על זה ולהשרישו בלבות המאמינים תמימי דרך אמרו בפרק היה קורא, מרגלא בפומיה דרב לא כהעולם הזה העולם הבא העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה שנאמר ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. אליכם אישים אקרא הביטו וראו, אם העולם הבא אין בו גוף וגויה איך ישיאנו רב לדברים בטלים באמרו לא כהעולם הזה וכו' העולם הבא אין בו לא אכילה וכו' ומי לא ידע כידיעת רב בכל אלה השמושין שאינן אלא לגוף ואם אין שם גוף בטלו כל שמושיו וכי דברים בטלים בא להשמיענו ומה מרגלא בפומיה:

אבל אם קבלנו שיש שם גוף וגויה הנה החדוש שבא רב להשמיענו גדול מאד, שעם שיש שם גוף וגויה אין שם שמוש משמושיו לפי שאינו צריך בקיומו לאכילה ושתיה כי אם בדבקותו בשרשו ואז יחול עליו האור העליון ויקיימנו בסוד באור פני מלך חיים והוא אמרו אלא צדיקים יושבים והישיבה הזאת הוא הקיום הנגזר בהם ועטרותיהם בראשיהם היא עטרת תפארת המקיים אותם והיא אשמחה שנאמר ושמחת עולם על ראשם לפי שנעשו מעון אליה וכסא כבוד כי בנין של מטה מעין בנין של מעלה והוא קיומם:

ובפרק המוכר אם הספינה אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן עתידים צדיקים שיקראו על שמו של הקב"ה שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, צדיק יסוד עולם נקרא כ"ל בסוד כי כ"ל בשמים ובארץ הוא הקושר השמים עם הארץ, והדבקים בו נקראו צדיקים על שמו כי הם הקושרים ומיחדים השמים עם הארץ, ואמר כי הם נעשים בדמות הכבוד העליון כי הכבוד העליון יש בו בריאה יצירה עשיה אף

הצדיק למטה נכללו בו כל אלה לתקן הכבוד למטה וכמו שהתבאר כל זה היטב בחלק הראשון מזה הספר וגם בחלק השני הזה:

והנה הם נעשים לתבנית המאורות הנכללים בשם יי' ליודעי סודו וכמו שבארתי כבר, ולעתיד לבא השם ההוא יגלה עליהם ויחול בהם לקיימם קיום נצחי ואז יקראו בשם יי' באמת שיהיה שמם יי' ולהיות הקיום והנצחיות מוכרח ומחוייב בשם יי' כן יהיה בצדיקים לפי שהם מעידים עליו והוא מתפרסם על ידם כמו שכתבנו למעלה:

ועוד שם אמר ר' אלעזר עתידים צדיקים שאומרים לפניהם קדוש כדרך שאומרים לפני הקב"ה שנאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו, והוא הקיום הנגזר בהם כמו שכתבנו עד שמלאכי השרת יאמרו לפניהם קדוש שיהיו קיימים בהם:

והוא אמרם גם כן בפרק חלק, (סנהדרין דף צב) תנא דבי אליהו צדיקים שעתיד הקב"ה להחיות שוב אינן חוזרין לעפרן שנאמר והיה הנשאר בציון וגו' מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים, ואם תאמר אותם אלף שנים שעתיד הקב"ה לחדש בהם את עולמו שנאמר ונשגב יי' לבדו ביום ההוא, צדיקים מה הם עושים הקב"ה עושה להם כנפים כנשרים ושטין על פני המים שנאמר על כן לא נירא בהמיר ארץ, ושמא תאמר יש להם צער תלמוד לומר וקוי יי' יחליפו כח יעלו אבר וגו':

הנה בארו כי בעולם הבא שאחר התחייה ישוב העולם להווייתו וליושנו והוא שיתקיימו בגוף ונפש ולא ישובו לעפרן לעולם עוד כי יהנו בזיו העליון והאור הבהיר ההוא וקיימם, והוא אמרם ונהנין מזיו השכינה והיא האכילה והמזון האמיתי אשר בו הקיום הנצחי:

וכבר ראינו כי זכי הנפש קיום גופם בדברים הדקים מאד ומי שהוא זך מן הזכים ויותר רוחני, נזון ביותר דק ויותר זך מהם, כי אנשי המדבר נתקיימו במן הנבלע באיברים שהוא תולדת האור והזיו העליון אשר היה יורד ומתגשם לצרכם להעלות נפשם ומאז נתעלתה נפשם במה שהשיגו על הים זכו אליו, ואדון הנביאים שנעלה יותר מהם ונתייחד בידיעת בראו לא הוצרך אל תולדת האור אבל נתקיים באור עצמו והוא זיו השכינה וגם אנחנו נאמין אמונת אומן בבני העולם הבא שיתקיימו באור ההוא קיום נצחי והוא קיום הרצון העליון ורוחו בהם והוא קיומם:

והוא שרמז להם משה רבינו ע"ה באמרו ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וגו' למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יי' יחיה האדם ופירושו כי לא היה המן מוטבע ומכוון אל טבעם ומזגם שיתקיימו בו כל הזמן הארוך ההוא אבל הכוונה במזון ההוא להודיעם כי הלחם ואף אם הוא שוה לטבעם ומזגם אין החיות והקיום ממנו כי אם ברצון השם הדבק בו ומקיימים:

ולהעמידם על זאת האמונה האכילם את המן שהוא מוצא פי יי' בסוד הנני ממטיר לכם לחם מן השמים והיה מתגשם והיו נזונים בו וכאלו הם נזונים ממוצא פי יי' ומרוחו והיו מתקיימים בו ואלו נזונו באור עצמו שהמן ההוא תולדה ממנו יזכו אל העלוי בנפשם ואל הדבקות באור ההוא עד שיתקיימו בגוף ונפש קיום נצחי, ובני העולם הבא שיזכו ליהנות וליזון באור ההוא יקנו הנצחיות ויזכו אל הקיום בגוף ונפש:

והוא אמרם שוב אינם חוזרים לעפרם כי אז יצדק בהם מעשה ידי להתפאר בשביל הקיום הנגזר בהם כי הוא ההתפארות האמיתי שאין מעשה ידיו נפסדים ולא נשחתים להיותם נצר מטעיו וכמו שבארנו למעלה והכנפים פירשו רבינו הגדול לבישת הנפש מלאכות ותתלבש הגוף עמה ושלא תתבטל בבטול היסודות:

התבאר אם כן שהעולם הבא המוזכר לרז"ל באמרם כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא הכוונה להם בו על העולם הבא שאחר התחייה:

ומה שאמרו חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא ואם הוא כמו שאמרנו שהוא העולם הבא שאחר התחייה איך יזכו לו חסידי אומות העולם וכבר אמרו שתחיית המתים אינו אלא לצדיקים גמורים, יש לומר כי חסידי אומות העולם הם אשר קיימו כל תורת בני נח שהן שבע מצות שנצטוו ואחר שקיימו תורתם הנה קנו המדרגה ההיא כמו שהצדיקים הגמורים הם אשר קיימו כל תורת משה ע"ה אלה כתורתם ואלה כתורתם הואיל וקיימוה כמו שנצטוו כלם יקנו המדרגה בעולם הבא כפי תורתם ואם כן למה לא נאמין שיזכו אל תחיית המתים הואיל וקיימו תורתם:

עוד יש לומר כי חסידי אומות העולם שאמרו שיש להם חלק לעולם הבא הם אשר ימצאו בזמן התחייה אשר ישארו קיימים ולא ימותו:

ובבראשית רבה פרשה כ"ו אמר רבי חנינא אין מיתה לעתיד לבא אלא בבני נח בלבד, רבי יהושע בן לוי אמר לא בישראל ולא באומות העולם שנאמר ומחה יי' אלהים דמעה מעל כל פנים מה עבד ליה רבי חנינא מעל כל פנים מעל פניהם של ישראל, והא כתיב כי הנער בן מאה שנה ימות ודא מסייעא ליה לרבי חנינא, מה עבד ליה ר' יהושע בן לוי ראוי לכלל עונשים והא כתיב כצאן לשאול שתי וגו' ודא מסייעא ליה לר' חנינא, מה עבד ליה ר' יהושע בן לוי לפי שבעולם הזה פרעה בשעתו סיסרא בשעתו סנחריב בשעתו אבל לעתיד לבא הקב"ה עשה מלאך המות אסטטיונר שלהם הה"ד וירדו בם ישרים לבקר וצורם לבלות שאול מזבול לו, מלמד ששאול בלה וגופן אינו בלה וכל כך למה על שפשטו ידיהם בזבול הה"ד בנה בניתי בית זבול לך:

הנה כי לדעת ר' יהושע בן לוי אין מיתה לעתיד לבא אפילו באומות העולם ורבי חנינא שסובר שיש מיתה באומות העולם מודה שאין חסידי אומות העולם בכלל מיתה, ואף אם אותם אשר מתו לא יחיו בתחיית המתים, מכל מקום אותם אשר ימצאו בזמן התחייה לא ימותו ויהיה להם חלק לעולם הבא:

ובמה שכתבנו בזה יותר ספקו של הר"י אלבו ז"ל שספק מענין אמרם חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא, עד שאמר שהעולם הבא יאמר בכללות ויחוד וכמו שכתבתי מדבריו בפרק שלפני זה ויתבאר שהעולם הבא, הבא בדבריהם ז"ל לא יאמר כי אם ביחוד על העולם הבא אחר תחיית המתים לא על הבא לאדם אחר מותו מיד:

ובין רבי חנינא ובין ר' יהושע בן לוי כלם מודים שאין מיתה בישראל לעתיד לבא:

וכן דעת חכמי התלמוד ע"ה אמרו בפרק חלק ובפרק תמיד נשחט, עולא רמי כתיב בלע המות לנצח וכתיב והנער בן מאה שנה ימות לא קשיא כאן בישראל כאן באומות העולם:

ובבראשית רבה פרשה כ"א אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך לכשיקיץ אותו שנברא בדמותך באותה שעה אני מצדקו מאותו גזרה באותה שעה הן האדם היה כאחד ממנו. הנה בארו כי בעולם הבא אחר תחיית המתים הקב"ה מצדיק לאדם הראשון מהגזרה שגזר עליו והיא גזרת מות ושלוח מגן עדן ויזכה אל הקיום והנצחיות בגוף ונפש כמו שהיתה הכוונה בו קודם שחטא, ובאותה שעה יתקיים בו הן האדם היה כאחד ממנו בנצחיות, והיתה זאת אמונה חזקה והבטחה גדולה כי אדם הראשון הוא אשר הפך קערה על פיה וקלקל העולמות בחטאו והוא סבה ראשונה ליפתח המעין הנרפש שהוא החטא ולהמשיכו שיכשלו בו כל הבאים מכחו אשר זה היה סבת המות, והיה מן הדין שאחר שהוא היה סבה אל השחתת העולם וקלקולו שלא יהיה בכלל התקון והזכות וצדק עולמים ועם זה היה מחסד בראו לצדקו מאותה גזרה ולהביאו אל שלמותו ואל תכליתו אשר כוון בו מתחלה שיהיה קיים נצחי בגוף ונפש:

וזו תקוה רבה ותוחלת עצומה לכל הבאים מכחו שיגיעו אל שלמותם בעולם הבא אחר התחייה לחיות באלה החיים הנעימים זמן רב וחיים ארוכים ובבא עתם יזכו אל העלוי בגוף ונפש ויתקיימו לעד בזיו העליון והוא אכילתם המקיימת אותם כי קיום הנפש והגוף אז יחד בהיותם זוכים ליזון מזיו הכבוד העליון כקיומם בעולם הזה באכילה ושתיה ויותר נעלה לאין חקר:

ובאלה שמות רבה פרשה מ"ז להם לא אכל, אלא מאין היה אוכל, מזיו השכינה היה נזון, ואל תתמה החיות שנושאות את הכסא מזיו השכינה הן נזונות ועוד שם לטובתו

של משה נתענה ק"כ יום שקבל את התורה ומאין היה משה אוכל מזיו השכינה שנאמר ואתה מחיה את כלם:

ביארו ע"ה כי קיום הנפש בהתיחדה בדעת עליון כקיום המלאכים בו וכשהנפש מתעלה על הגוף בדבקות ההוא, הגוף גם הוא נמשך אחריה כי אין שם מעיק כי היצר הרע המונע ההתיחדות חלף הלך לו ואז מתבטלות כחות הגוף עד שיתקיים הגוף בלא אכילה ושתיה כקיום משה בהר ארבעים יום, ודאי אלו עמד שם לעולם היה מתקיים כקיומו בימים ההם:

וכן אליהו ז"ל ושאר צדיקים שנכנסו בחייהם בגן עדן וכמו שאמרו באבות דרבי נתן תשעה נכנסו בחיים בגן עדן חנוך אליהו ז"ל ומשיח ואליעזר ועבד מלך הכושי וחירם מלך צור ויעבץ בנו של ר' יהודה הנשיא וסרח בת אשר ובתיה בת פרעה וי"א הוצא חירם והכנס רבי יהושע בן לוי, והנה אלה הצדיקים נזדכך גופם ונתעלה אחר נפשם והם קיימים בהיותם נזונין מזיו השכינה בגוף ונפש וכן עתידים להתקיים בני העולם הבא בבא עתם יכנסו בגן עדן בגוף ונפש ויתקיימו לעד כי יראו עין בעין הכבוד ויהנו ויזונו מזיוו והוא קיומם וכמו שיתבאר עוד בפרק הבא אחר זה בסייעתא דשמיא:

פרק מג

הרמב"ם ז"ל שפט משפט מות על בני תחיית המתים ועל המשיח ודורו וזה גרם לו הסתבכותו בשרשים הפלוסופיים והדבקו בהם וחשבו שהם אמיתיים כאמתה של תורה חס ושלום ולזה פירש דברי התורה באופן שיסכימו עם דברי ארסטו וזיופיו והבליו וכן עשה בדברי מקבלי האמת ע"ה כמפורסם בספריו וחשב שמופתי ארסטו ופתויו אי אפשר לחלוק עליהם ולהכחישם ולזה כשיראה בתורה או בדברי מקבליה ע"ה דבר כנגדם יפרשהו באופן יסכים עמהם וחשב לפתי וסכל ועקש הבא כנגד דבריו:

כללו של דבר על הזמן האבד אשר בו זרחה זאת הצרעת אמר הנביא ע"ה וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה וזה אמת אין ספק בו ידוע לחכמי האמת היותו כן. ואש קנאת התורה הביאתני אל זה:

ואשוב אל הענין אשר הייתי והוא כי הרב ז"ל כתב בפרק חלק בזה הלשון, ודע כי האדם יש לו למות בהכרח ויתפרד וישוב למה שהורכב ממנו עד כאן. זהו השרש והיסוד אשר עליו בנה טירת כספו במה שאמר שם עוד והמשיח ימות וימלוך בנו תחתיו ובן בנו וכבר באר הנביא את מיתתו לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט:

ובאגרת תחיית המתים כתב בזה הלשון וכן יראה לנו מן המאמרים מהם שאלו האנשים אם ישובו נפשותם לגופותיהם יאכלו וישתו ויולידו וימותו וכו' ואמנם החיים שאין

מות אחריהם הם חיי העולם אחר שאין גוף בהם שאנחנו נאמין והוא אצל כל בן דעת שהעולם הבא נפשות מבלתי גופות כמלאכים עד כאן:

ומי לנו בן דעת כרבי עקיבא שנכנס בשלום ויצא בשלום ואמר באותיוו בזה הלשון ומהו יד מלמד שעתיד הקב"ה להראות לכל הצדיקים שמו ונותן להם כוס של חיים כדי שיהיו קיימים לעולמים. עוד שם יד זה כוס של חיים שמשקהו הקב"ה למשיח ולצדיקים לעתיד לבא:

ובמדרש ילמדנו לעולם הבא אני נגלה בכבודי על כל ישראל והם רואים אותי וחיים לעולם שנאמר כי עין בעין יראו בשוב יי' ציון. וקכלת רז"ל במשיח בן דוד שהוא חי בגן עדן עד היום:

וכבר כתבתי בפרק שלפני זה כי קבלת רז"ל שאין מיתה לעתיד לבא, ואל קבלתנו נשמע ולא נחוש למופתי היוני המפתים ומשגים ישרים בדרכם הרע, וכבר כתבנו כי קיום הנפשות הזכות באור העליון והזיו הקדוש ואף אם יהיו בגופות בקיומם באכילה ושתיה ויותר נעלה ויותר עצמי עד מאד:

ובויקרא רבה פרשה כ' ויחזו את האלהים מלמד שזנו עיניהם מן השכינה ויחזו את האלהים כאדם שמביט בחברו מתוך מאכל ומשתה רבי יוחנן אמר אכילה ודאי כמה דאת אמר באור פני מלך חיים, ובבני העולם הבא יהיה האור ההוא חופף עליהם ודבק בהם תמיד באין הפסק ולזה יהיה הקיום בהם תמידי באין הפסק כי הנפש במצאה המנוח אשר ייטב לה מאצלת על הגוף אור וזוהר ומקיימת אותו בקיומה, וכבר הארכנו לאמת זה למעלה ואין צריך להשיב הדברים ולשנותם כך ענין זה שאנו בבאורו אמת גמור מקובל ביד אנשי האמת והצדק ולא תוסף אמתתו בכפול הדברים ושנותם פעמים הרבה וגם לא יחסר אמתו בשלא יוכפלו:

וראית הרב מפסוק לא יכהה ולא ירוץ אינה מחייבת דעתו ומובנם לא יתרשל ולא יתרפה עד ישים בארץ משפט, לומר שיהיה מהיר צדק. ועד זה, כעד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך, ועד כי יבא שילה, ופירושם כי הענין ההוא יתחייב עד הזמן ההוא וכל שכן משם ואילך שלא יעזבנו וכל שכן שבבא שילה לא יסור שבט מיהודה וכן בכאן לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט וכל שכן משם ואילך שלא יכהה ולא ירוץ:

ומה שאמר הרב ז"ל שהעולם הבא שאחר התחייה נפשות מבלתי גופות כמלאכים, הנה הוא הולך לשטתו שמפרש שבין העולם הבא לאדם אחר מותו מיד בעולם הזה ובין העולם הבא אחר התחייה, הוא הבא אחר המות ושניהם עולם הנשמות לדעתו וכמו שהוכיח ממאמר רב, העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ופירש הואיל ואין בו

אכילה אין בו גוף וגויה וכבר פירשנו המאמר לדעת האמת הפך דעתו, וכל שכן שבאמרו צדיקים יושבים וכו' אינו מורה על שהעולם הבא הוא עולם נפשות בלתי גופות, כי רז"ל כשמזכירים עולם הנפשות בלתי גופות אין מזכירים צדיקים אלא נשמתן של צדיקים או נפשותן של צדיקים וכשמדברים בעולם הבא אחר התחייה שיש שם גוף וגויה מזכירים צדיקים:

אמרו בפרק שואל אדם, תניא ר' אליעזר אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וגו' ובפרק אין דורשין, ערבות שבו צדק ומשפט וכו' ונשמתן של צדיקים ורוחות ונשמות שעתידות להבראות:

ובספרי יפקד יי' אלהי הרוחות מגיד שכל הרוחות אינן יוצאות אלא מלפניו רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר סימן זה יהא בידך שכל זמן שאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו שנאמר אשר בידו נפש כל חי ואומר בידך אפקיד רוחי מת נתונה באוצר שנאמר והיתה נפש אדוני וגו' שומע אני בין צדיקים בין רשעים תלמוד לומר ואת נפש אויביך יקלענה:

ובמדרש שיר השירים תוכו רצוף אהבה אלו נפשות הצדיקים, הנה כל זה מבואר שהענין הוא בנפשות בלתי גופות והוא עולם הנשמות שהרב ז"ל קורא העולם הבא, בין הבא מיד אחר המות בעולם הזה בין הבא אחר המות אחר התחייה, ואמנם כשרז"ל מדברים בזמן שישתמשו בו אנשי העבודה בגוף ונפש שהוא בעולם הבא שאחר תחיית המתים כי בזמן ההוא אחר שיאריכו ימים בעולם בבא עתם יתעלו בגוף ונפש כעלוי אליהו ז"ל וזה יהיה בגן עדן של מטה שהוא המקום המוכן אל האור והזיו העליון שבו יתקיימו הצדיקים הזוכים בגוף ונפש ולרמוז לזה מזכירים צדיקים להעיד על קיומם והיותם בגוף ונפש בתענוג שאין לו סוף ותכלית:

אמרו בסוף תעניות אמר ר' חלבו אמר עולא אמר רבי אלעזר עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בגן עדן והוא יושב ביניהם וכל אחד ואחד מראה עליו באצבעו שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו וגו'. ובויקרא רבה פרשה י"א עתיד הקב"ה להיות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבא הה"ד שיתו לבכם לחילה לחולה כתיב, ומראין עליו כאלו באצבע ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו עלמות בעלמות בזריזות עלמות כאלין עולימתא כדכתיב בתוך עלמות תופפות תרגם עקילס אתניסאה עולם שאין בו מות עלמות בשני עולמות ינהגנו בעולם הזה וינהגנו בעולם הבא, ועי בירושלמי דסוכה ומחול וחולה עגולה שאין לה ראש וסוף, והוא משל אל התענוג שאין לו סוף ותכלית, ולזה נקרא העולם הבא אחר תחיית המתים עולם שכלו טוב עולם שכלו

ארוך, ואז ישיגו הצדיקים תכלית ההשגה כי השכינה באמצע והם סביב והוא המחול והחולה, ולרמוז אל ההשגה הנפלאה ההיא אמרו וכל אחד ואחד מראה עליו באצבעו: ובפרק המוכר את הספינה עתיד הקב"ה לעשות שבע חופות לכל צדיק וצדיק, והרמז להשגה שישיגו בכל עשר מאורות הנכללים בשבעה חופות כידוע לחכמי לב:

ובויקרא רבה פרשה י"ג עתיד הקב"ה לעשות לעבדיו הצדיקים סעודה לעתיד לבא וכל מי שלא אכל נבלות בעולם הזה זוכה לראותו לעולם הבא:

ובפי"ב בהמה אחת רבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה מאכל לאכילתן של צדיקים, ובפרק י"א מפרקי ר' אליעזר בששי הוציא מן הארץ בהמות שהוא רבוץ בהררי אלף וכו' והוא מוכן לסעודה גדולה של צדיקים שנאמר העושו יגש חרבו:

ובפרק המוכר את הספינה עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן, ובאותיות דרבי עקיבא מלמד שעתיד ישעיהו לומר לפני הקב"ה בסעודתן של צדיקים בגן עדן בשעה שהוא מרקד לפניהם רבונו של עולם רמה ידך לא יבאו רשעים ויראו בטובתן של צדיקים וכו':

אשר יתבאר מכל זה כי בזכרם צדיקים, הכוונה שהתענוג העתיד לעולם הבא הוא בגוף ונפש בגן עדן כי אז תהיה ההשגה שלמה ותגיע עד האור הראשון שהיא החכמה העליונה:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ששי כסא הכבוד המעוטר המוכלל המהולל המאושר הוא בית העולם הבא, ומקומו חקוק בחכמה דכתיב ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור, ואמר ר' יוחנן שני אורים דכתיב ויהי אור ועל השנים נאמר כי טוב,לקח הקב"ה האחד וגנזו לצדיקים לעתיד לבא הה"ד מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו' מלמד שאור ראשון אין כל בריה יכולה להסתכל בו דכתיב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, ראה הקב"ה כל אשר עשה וראה טוב מאוד מזהיר ומבהיק, לקח מאורו טוב וכלל בו ל"ב נתיבות החכמה ונתנו בעולם הזה, והיינו דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו לקח טוב נתתי לכם אם תורתי אל תעזובו הוי אומר אוצרה של תורה שבעל פה, ואמר הקב"ה אם ישמרו את זו המדה בעולם הזה שזו המדה נחשבת בכלל העולם הזה והיא תורה שבעל פה יזכו לחיי העולם הבא שהוא הטוב הגנוז. ומאי ניהו עוזו של הקב"ה דכתיב ונוגה כאור תהיה, עתיד הנוגה שנלקח מהאור הראשון להיות כאור אם יקיימו בניה התורה והמצוה נתנה להורותם, דכתיב שמע בני מוסר אביך וגו' וכתיב וקרנים מידו לו ושם חביון עוזו מאי חביון עוזו אלא אותו האור שנגנז והוחבא שנאמר צפנת ליראיך וזה הנשאר לנו פעלת לאותם שחוסים בך בעולם הזה ושומרים תורתך

ומקיימים מצותיך ומקדשים שמך הגדול ומיחדים בסתר ובגלוי שנאמר נגד בני אדם עד כאן:

הכסא הזה הוא סוד העטרה שהצדיקים מתעטרים בה הוא בית העולם הבא ומקומו חקוק בחכמה, כי חכמה מחכמה, והוא האור שנלקח מהאור הראשון והוא ההשגה העליונה שישיגו הצדיקים ויזכו לה לעולם הבא והוא האור הגנוז להם, והאור השני הלקוח ממנו הוא הכסא והיא תורה שבעל פה אשר היא כלולה מל"ב נתיבות החכמה העליונה, והאור השני הזה נמסר לצדיקים בעולם הזה ואם ישמרוהו כראוי בעסק התורה והמצות יזכו בו אחר פטירתן מן העולם הזה ולעולם הבא אחר התחייה תגיע השגתן עד האור הראשון הגנוז והוא הטוב הצפון ויתענגו בו בגוף ונפש. ואמר עוד שאם יקיימו ישראל שהם בניה של התורה הזאת שהיא תורה שבעל פה התורה והמצוה אשר כתבה להורותם, הנה יגרמו לה שתהיה כאור הראשון כלומר שתתרבה עד ראשית חכמה בסוד ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם, והסוד כי רבוי החכמה התחתונה שהיא חכמת שלמה והוא האור שנלקח ונאצל מהאור הראשון הוא מחכמת בני קדם כלומר מהחכמה הקדומה העליונה והוא אמרם במדרש הזה ונוגה כאור תהיה כי רבויה מסור ביד בניה וזה סוד העבודה וכוונתה שהיא צורך גבוה אשר בארנוהו בזה החלק, וכמו שהם במעשיהם הטובים גורמים לאור הזה שיהיה כאור הראשון ברבוי ומעלה וייחוד גמור, כן יזכו הם להתענג באור השני הזה אחר פטירתן בעולם הנשמות שהוא גן עדן של מטה ובעולם הבא אחר תחיית המתים יזכו אל השגה יותר עליונה שהוא האור הראשון והוא הטוב הצפון לצדיקים לעתיד לבא והרי הם זוכים בכל בגוף ונפש בגן עדן של מטה גם כן:

ובפרק אין בערכין תניא רבי יהודה אומר כנור של מקדש של שבע נימין היה שנאמר שובע שמחות את פניך אל תקרי שובע אלא שבע, ושל ימות המשיח שמונה שנאמר למנצח על השמינית על נימא שמינית, ושל העולם הבא עשר שנאמר עלי עשור ועלי נבל:

והסוד כי ההשגה במקדש ראשון היתה בכל שבעת אבני הבנין, ולימות המשיח תרבה ותעלה ההשגה עד השמינית שהיא אם הבנין, ולעולם הבא אז תהיה ההשגה שלמה בכל העשר, ומזה יתבאר כי העולם הבא גוף וגויה שהרי מקדש וכנור מצויין:

ובפרק המוכר את הספינה אמר רבה בר בר חנה זימנא חדא הוה אזלינן במדברא חזינן הנהו תרי אווזי דשמיטן גדפיהו משמניהו וקא נגדי נחלי משחא מתותיהו, ואמינא להו אית לי מניכו, לעלמא דאתי, חדא דליא לי אטמא וחדא דליא לי גדפא כי אתאי לקמיה

דרבי אלעזר אמר לי עתידין ישראל ליתן עליהם את הדין. כבר אמרו רז"ל הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנאמר חכמות בחוץ תרונה:

ורבה התבודד במדבר שהוא מקום ההתבודדות והעמיק בסוד האמונה בחכמה עליונה שהיא חכמת אלהים ובחכמה תחתונה שהיא חכמת שלמה והם סוד השני אווזים שראה ברוח הקדש שמהן השמן והאור הזך והבהיר נמשך מזו לזו ומזו אל התחתונים וזה בעת רצון, אבל בזמן הגלות אין חבור למעלה לפי שהנוצה והכנפים נכנסים ומפרידים בין שני דודים בפשע התחתונים והכבוד מתעלם והכנפים מונעים השפע והשמן הטוב שלא ירד על הראש ומשם בארה, ובזמן שיסורו הכנפים ותפול הנוצה ותשמט ימשכו נהרי נחלי דבש וחמאה. וכשהשיג רבה שהאור והשפע והקיום נמשך מהם אל כל העולמות רצה לדעת איך תהיה הזכיה וההשגה בהם בעולם הבא שאחר תחיית המתים שהוא תקות כל מקוה והוא התכלית והוא סוף שכר התורה והמצות וראה והשיג שאמנם תהיה ההשגה בהן בגוף ונפש, והוא שראה שהאחת הגביה לו הירך לרמוז שיתעלה ויזדכך הגוף אחר הנפש, והאחת הגביה לו הכנף שהוא רמז אל הנפש הירך כנגד הגוף שהוא החלק התחתון שבאדם והכנף כנגד הנפש שהיא רוחנית יותר מהירך לקלות התנועה ולמשל ההתעופפות ולזה נשאלו הכנפים למלאכים והירך כנגד האווז התחתון כי הירך סוף ואחרית הגוף גם היא סוף ואחרית הבנין העליון, והכנף כנגד העליון ללמד שההשגה תגיע עד חכמה עליונה בעולם הבא אחר התחייה, ועתידין ישראל ליתן עליהם את הדין לפי שמעכבין החבור והייחוד למעלה לפי שבגלות הזה הכל בהסתרת פנים ואין הקב"ה בא בירושלם של מעלה עד שיבא בירושלם של מטה והגאולה מתעכבת בעונות ישראל כי השכינה עמהם בגלות כי אין האם עוזבת את בניה ובכל מקום שגלו היא עמהם וכמו שהם גרמו להוציא אותה ואתהם בין האומות בגלות שהוא בית האסורים כן צריכים לגרום שובה ושובם ממנו והסוד אמרם ז"ל אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים:

והגאולה שלה ביד ישראל שהיא התשובה וכשיעוררו התשובה למטה תתעורר התשובה העליונה למעלה סוד היובל המוציא עבדים לחירות כי כן היה בגאולת מצרים בסוד ותעל שועתם אל האלהים וגומר ואז תגאל גאולתה ויגלה המלך המשיח ותחזור עטרה ליושנה ותשלם הכוונה העליונה בבריאה ואחר כך תהיה התחייה ובני תחיית המתים לא ישובו עוד לעפרם ויתקיימו בגוף ונפש כי כן היתה הכוונה מתחלה באדם הראשון שיחיה לעולם כמו שכתבנו כבר, והחטא גרם לו ולכל הבאים אחריו המות, ואחר התחייה שיבוער היצר הרע מן העולם אין עוד מות כי הגורם חלף הלך לו, ולפי שאין יצר הרע אין חטא, ואם אין חטא אין מות, כי אין הרכבת היסודות מחייבת ההפרדה

בהכרח כדעת היוני והנמשכים אחר דעתו המזוייף, אבל החטא הוא המפסיד והמפריד ההרכבה כי מתחלה כוון בהרכבה זו שלא תפרד לעולם והחטא גרם לה להפרד, ולעולם הבא אחר התחייה אין חטא אין מות ולזה אין חטאות ואשמות ושום קרבן לעתיד לבא, זולת תמידין ומוספין וקרבן תודה שלא יתבטלו לעולם כי חטאות ואשמות באות על חטא ובזמן שאין חטא, חטאות ואשמות למה:

ובמדרש שוחר טוב באו שעריו בתודה וגו' הודו לו ברכו שמו אמר ר' פנחס בשם רבי לוי כל הקרבנות בטלים וקרבן תודה אינו בטל לעולם שנאמר אשלם תודות לך שתים אחת כנגד התפלה ואחת כנגד הקרבן וכן הוא אומר קול ששון וקול שמחה קול אומר הודו את יי' הרי תפלת ההודייה ומביאים תודה בית יי' הרי קרבן תודה:

וסוד הענין כי החטא הוא הגורם הרחקת הארץ העליונה והקצוץ והפרוד בייחוד ולזה הוצרכו הקרבנות לבסם העולם ולפתוח המקום להאיר באורו ולקרב רחוקים ולהרחיק כל דבר רע וטמא מן המקדש, ולעתיד לבא שיתבער יצר הרע המחטיא, ויתמו חטאים מן הארץ, לא יצטרך לקרבן עוד, כי תתעלה מדת דינו ברחמים, והיה יי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו אחד:

ובספר תולעת יעקב הארכנו עוד בסוד זה הענין יעויין משם:

ולפי שאין חטא אין מות כמו שבארנו, ובני תחיית המתים תרבה השגתם עד האור הראשון והוא הטוב הצפון לצדיקים לזמן ההוא ויתענגו בו בגוף ונפש כמו שבארנו, ואל זה רמזו רז"ל באמרם למען ייטב לך לעולם שכולו טוב, למען יאריכון ימיך לעולם שכלו ארוך, ואם זה הוא אחר המות לנפש בין אחר המות בעולם הזה בין אחר המות אחר התחייה ואין לגוף חלק בטוב ההוא ולא באריכות הימים ההם עדיין היכן הטבת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה והרי הגוף עשוק במשפטו שהרי טרח בערב שבת ולא אכל בשבת, חלילה לאל מרשע ושדי מעול, אבל כשנקבל ונאמין שהשכר יהיה לגוף גם כן וכמו שטרחו שניהם יחד כן יתענגו ויאכלו בטובה יחד אז יצדק למען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך, וכל הדברים ישובו להויתן ולקדמותן והשלם בהם החפץ והרצון העליון כי אדם הראשון מבחר הנבראים היה והושם בג"ע להסתכל ולהשתעשע בו במראות העליונות מראות אלהים והגיעה השגתו עד האור הראשון העליון:

ולזה רמזו באמרם ע"ה בפרק י"ב מפרקי ר' אליעזר, ובפרק המוכר את הספינה, עשר חופות עשה הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן שנאמר בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך וגו' כי מתוך עשרה של מטה היה משתעשע ומסתכל בעשרה של מעלה והוא סוף ההשגה. והנה אדם הראשון בגוף ונפש היה משיג ההשגה הנפלאה ההיא, גם בני

העולם הבא אחר תחיית המתים ישיגו ההשגה ההיא ויזכו להתענג באור הראשון הטוב הצפון לצדיקים בגוף ונפש. זה שעור מה שראיתיו הגון בענין העולם הבא המקום ברוך הוא ינחנו בדרך אמת ויזכנו לימנות מכת יריאיו וחסידיו לאור באור החיים חיי העולם הבא אמן:

פרק מד

השמחה תאמר על ערבות הפקת רצון האדם והשלם כוונתו בקיום מעשיו, והעצב יאמר על הפך זה, ועל זה הדרך נשאלו שנים אלה, השמחה והעצב אל השם, כי כשלא נשלמה כוונתו במעשיו נאמר וינחם יי' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו כי מתחלה היתה הכוונה באדם העבודה והייחוד כדי שיתפאר בראו בו כענין מעשה ידי להתפאר והוא הרצון והחפץ בקיום הנבראים בצלם ודמות וכמו שהתבאר למעלה, וזה סוד בן חכם ישמח אב, כשהוא הולך בדרך ישרה והוא חכם ישמח אב, אב סתם זה הקב"ה לפי שהוא מיחד את השם הגדול בכבודו וזאת היא השמחה האמורה כלפי מעלה ישמח יי' במעשיו והרי השמחה בכל, בסוד "ישמחו "השמים "ותגל "הארץ וזה סוד ישמח אביך ואמך, אביך זה הקב"ה ואמך זו כנסת ישראל והם סוד שמים וארץ, ולזה בא השם הגדול חתום בזה הפסוק בראשי תיבות כי בעבודה הראויה, לב השמים שמח בסוד שמן וקטרת ישמח לב, ואמר שלמה המלך ע"ה ושבחתי אני את השמחה, זו שמחת מלכות שמים. אבל כשלא נשלמה הכוונה העליונה באדם נאמר ויתעצב אל לבו, הרי העצבון בכל באמרו ויתעצב ובאמרו אל לבו הן עצב הן שמחה הכל נוגע אל הלב הזה:

ובמדרש איכה, זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך זה הקב"ה, א"ר יוחנן היכן מצינו שהקב"ה נקרא לבן של ישראל מן הדין קריא צור לבבי וחלקי אלהים לעולם:

והנה עצב ושמחה זה הפך זה, העצב נמשך מהרע שבעץ הדעת טוב ורע והוא מקורו כי משם נמשך העצב להולכים בדרך מצוה או לעושים צדקה מהונם כדי שלא יעשוה, ואם יעשוה שיהיו עצבים בדבר ועל זה נאמר עבדו את יי' בשמחה, כי העבודה בשמחה למטה מעוררת השמחה למעלה, והאור הזך נמשך מהמקור עד לב השמים ושמח כי השמחה בלב, וצד הרע עצב בזה כי ממנו העצבון וכשהוא עצב, מלכות שמים שמחה בסוד אם הבנים שמחה כשבניה עושין רצון אביהם שבשמים, ואם חס ושלום משחיתים את דרכם ואין משלימים מה שכוון בהם ואין עושין רצונו של מקום אז ויתעצב אל לבו וצד הרע שמח ונמסרים בידו וביד אומות העולם הבאים מכחו, ועל זה נאמר תחת אשר לא עבדת את יי' אלהיך בשמחה ובטוב לבב וגו', כי לא נשלמה הכוונה בהם וכביכול אין שמחה לפני כסא כבודו:

ובויקרא רבה פרשה כ' כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו שמח יי' במעשיו אינו אומר אלא ישמח, עתיד הקב"ה לשמוח במעשיהם של צדיקים לעתיד לבא:

ובמדרש שוחר טוב יהי כבוד יי' לעולם וגו' א"ר ברכיה בשם ר' לוי אמר הקב"ה אני לא שמחתי בעולמי ואומות העולם שמחים, והוא מה שאמרנו כי כשאין ישראל עושין רצונו של מקום ואין משלימים הכוונה העליונה כביכול יש עצב למעלה בסוד ויתעצב אל לבו, וצד הרע שמח ומשם מתפשטת השמחה אל האומות הבאים מהצד ההוא ושמחים, כי זה לעומת זה עשה האלקים זו שמחה מצד הטוב, וזה עצבון מצד הרע, כשזה שמח זה עצב, וכשזה עצב זה שמח:

והשמחה שלמות העבודה ואז עולה למעלה על השלמות ומעוררת השמחה בכחות השם הגדול ומתיחד בכבודו והשמחה על זה הדרך היא הנותנת הקיום אל העבודה והמצות והם עולין לרצון, והכוונה העליונה נשלמת בעבודה כזו שהיא עולה מתוך שמחה ומתוך שמחת העבודה כשהיא על הכוונה הראויה, והיא אשר בארנו עניינה בזה החלק המחשבה עולה ודבקה למעלה ובדבקותה בעבודתה גורמת הייחוד והדבקות בכחות השם הגדול, והרוח העליון הקדוש יורד ומתנוצץ בהם והשמחה נוגעת עד הלב:

והסוד והעיר שושן צהלה ושמחה, והעובד השלם הגורם אוכל בטובה ההיא אשר הכין ולזה כתוב אחריו ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר, כי בעבודתם בשמחה המשיכו האור העליון על בנין השם המיוחד ובזה גדלה השמחה בו וגם הם נמשך להם אורה ושמחה וגו':

ולהיות שלמות העבודה בשמחה התנו ואמרו אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות וכו' אלא מתוך שמחה של מצוה כי באותה כוונה תשלם התפלה ותעלה לרצון ותעורר השמחה למעלה כמו שנכללה ונעשה בשמחה למטה, ולפי שהמצוה צריכה שתעשה בשמחה אף אם יוציא בה כל הון ביתו התנו ואמרו מתוך שמחה של מצוה:

ובברכות פרק ראשון אמר ליה ר' אלעא לעולא כי עיילת להתם שאיל בשלמא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה דאדם גדול הוא ושמח במצות, זמנא חדא סמך גאולה לתפלה ולא פסק חוכא מפומיה כוליה יומא, הנה כי רב ברונא סמך גאולה לתפלה והוא הייחוד הנדרש מהעובד השלם וכענין שכתבנו בספר תולעת יעקב ובזה החלק בסייעתא דשמיא, וגדלה שמחתו והתמידה אף לאחר עשיית המצוה, להודיע כי כל חפץ וכל ישע העבודה לשם הגדול בשמחה ובטוב לבב:

ובבראשית רבה פרשה ג' ר' שמעון בן יוחאי פתח, שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב, שמחה לאיש זה הקב"ה שנאמר יי' איש מלחמה יי' שמו במענה פיו ויאמר אלהים יהי אור, ודבר בעתו מה טוב וירא אלהים את האור כי טוב:

כבר התבאר בפרק עשרים מזה החלק, כי האור הראשון נתגלה ונאצל כדי שיהיה בו הקיום המתמיד לאדם, וכבר בארנו למעלה כי השמחה נאמרת על השלם הכוונה בקיום המעשים ולפי שהכוונה באדם מתחלה ההיות והקיום, לכן כשנתגלה גורם הקיום ההוא שהוא האור שמח הקב"ה והוא אמרו שמחה לאיש במענה פיו שהוא האור שהתחיל בו, ודבר בעתו מה טוב לומר שהרצון היה כי מעת שנתגלה האור ההוא יתחיל הקיום וימשך ולא יפסק כלל ולזה נאמר בו כי טוב, והדבר שיש לו הפסק אינו טוב, וכשחטא אדם הראשון נגנז האור ונפסק הקיום ולא נשלמה השמחה ובא העצבון כי נאמר וינחם יי' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו על שלא נשלמה בו הכוונה שהוא הקיום וגרם ההפסד והחרבן בדמות כביכול, אבל לעתיד לבא שיבוער היצר הרע מן העולם ויבולע המות אז תשלם הכוונה בבריאה ואז ישמח יי' במעשיו כשיהיו קיימים לפניו:

והוא שכתוב יהי כבוד יי' לעולם ישמח יי' במעשיו, ולמעלה אמר תסתיר פניך יבהלון, כי בהסתרת פני הרחמים מפני הדין יבהלון כי מדת הדין שולטת וכשאין הכרובים פנים בפנים הרעה והחרבן שולטין, תוסף רוחם לשון כליון כמו ספו תמו, יגועון כי המדה השולטת רגליה יורדות מות בסבת החטא הקדום ואל עפרם ישובון והוא סוד ואל עפר תשוב בסוד העבור ומדה זו נוהגת עד התחייה, והוא שאמר תשלח רוחך יבראון בתחיית המתים ותחדש פני אדמה בעולם הבא שאחר התחייה ואז שמים חדשים וארץ חדשה בסוד והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים העליונים ושני מלכים משתמשים בכתר אחד והוא הייחוד השלם והוא חדוש פני האדמה העליונה כי אין פרץ ואין חסרון בלבנה ואז יהי כבוד יי' לעולם ואז ישמח יי' במעשיו בהיותם קיימים לפניו כמו שהיתה הכוונה מתחלת הבריאה וכמו שכתבנו למעלה:

המביט לארץ ותרעד וגו' אולי הוא רמז על חד חרוב, אשירה ליי' בחיי וגו' כי תכלית החיים הנצחיים הקיימים כדי שהעבודה והשרות יהיו בלי הפסק ולזה יערב עליו שיחי ובזמן ההוא הקיים אנכי אשמח ביי', כי בזמן הקיום והנצחיות תרבה השמחה למעלה ומשם תתפשט למטה אל המשמחים אלהים, ואחר כך אמר הטעם יתמו חטאים מן הארץ כי יבוער היצר המחטיא מן העולם ואז רשעים עוד אינם ואז יתיחד השם הגדול בכבודו וכמו שכתב והיה יי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו אחד.

ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק ובו נשלם החלק השני הזה, שבח לאל אשר עד כה עזרנו הוא יעזרנו על דבר כבוד שמו ויזכנו לאור באור פניו עם ידידיו וחניניו ההולכים לאורו ועומדים לפניו. אמן:
תם ונשלם חלק העבודה. ה' לדביר ביתו ישיב העבודה:

חלק ג

פרק א

הפועל הן הוא שלם כפי שלמות תכליתו, והיה מציאות עליונים ותחתונים פועל השם ב"ה אשר הוא הפועל היותר שלם, הכרח הוא שיהיה לתכלית היותר שלם ונעלה שבתכליות ולזה מן הראוי אל השלם לבקש ולמצוא תכלית פועל יי' ואל מעשה ידיו המציאות בכללו ואם יעלה בידינו זה המבוקש כפי שרשי החכמה האמיתית, נשכיל ונדע ממוצא דבר זה חיובנו בעבודת הקדש כמה הוא גדול להשלים התכלית אשר נוצרנו בעבורו:
ואומר שהרמב"ם ז"ל בפרק י"ג מהחלק השלישי מספרו הידוע בטל זאת השאלה ר"ל שאלת בקשת התכלית האחרון לזה המציאות ואמר שתעה מי שחשב שתכלית זה המציאות היה מין האדם לבדו וזה לשונו שם אמנם לפי דעתנו בחדוש העולם בכללו אחר ההעדר יש חושבים שזאת השאלה מחוייבת ר"ל בקשת התכלית לכל זה המציאות וכן יחשבו שתכלית המציאות בכללו מציאות מין האדם לבדו לעבוד את השם ושכל מה שנעשה אמנם נעשה בגללו עד שהגלגלים אינם סובבים רק לתועלותיו ולהמציא צרכיו, וקצת פשוטי ספרי הנביאים יעזרו זאת המחשבה הרבה. לשבת יצרה, אם לא בריתי יומם ולילה וגו', וימתחם כאהל לשבת, ואם הגלגלים היו בעבור האדם כל שכן מיני בעלי חיים והצמחים:
וזה הדעת כשיחקר כמו שצריך למשכילים שיחקרו הדעות יתבאר מה שבו מן הטעות, והוא שיאמר למי שיאמין שהכל מפני זה התכלית כלומר מציאות מין האדם אם הבורא יכול שימציאהו מבלתי אלו ההצעות כלם או אם אי איפשר שימצא אלא אחריהם, ואם יאמר אומר שאיפשר, ושהשם יכול להמציא האדם מבלתי שמים על דרך משל יש לשאול מה תועלתו באלה הדברים כולם אחר שאינם התכלית אבל הם מפני דבר שאיפשר המצאו מבלתי כלם, ואפי' היה הכל מפני האדם ותכלית האדם כמו שנאמר לעבוד השם, השאלה קיימת והיא מה תכלית בהיותו עובד והוא יתברך לא יוסיף אם יעבדוהו כל מה שברא וישיגהו תכלית ההשגה, ולא יגיעהו חסרון אם לא יהיה

זולתו נמצא כלל, ואם יאמר אין זה לשלמותו אלא לשלמותנו כי הוא הטוב לנו והוא לשלמותנו, יתחייב השאלה בעצמה ומה תכלית מציאותנו בזה השלמות אי איפשר בהכרח מבלתי שיגיע הענין בנתינת התכלית, אלא כן רצה או כן גזרה חכמתו וזהו האמת:

וכן תמצא חכמי' ישראל שסדרו בתפלותיהם באמרם אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך הנה בארו שאין שם תכלית אלא רצון לבד עד כאן:

והאמת כי אי אפשר שימצא האדם מבלתי שמים כי הוא גשם וצריך אל מקום והמקום צורך אל העבודה ואי איפשר מבלתי עובד כי העולם הזה הוא עולם המעשה וצריך אל עושה בהכרח להשלים ולתקן מי שצריך שהוא דוגמת זה העולם כמו שיבא צריך אם כן שימצא, ואם היה שבבריאת האדם ועבודתו יש צורך גבוה ושבשלמותו משלים מי שצריך אל שלמותו יצטרך הרב ז"ל להודות בהכרח כי השאלה בבקשת התכלית מחוייבת ושלא יכלה התכלית בכן רצה או כן גזרה חכמתו ויודה כי תכלית המציאות כולו עליונים ותחתונים הוא האדם האמיתי וזה וזה אמנם נעשו ובאו לצורך גבוה והוא התכלית האחרון כמו שיבאו בסייעתא דשמיא:

ומה שחשב הרב ז"ל שבא לעזרתו ויצא לישען מסדר חכמי ישראל ודברי הנבואה, יתבאר על דרך האמת כי באו לנגדו להלחם מלחמות יי' עמו על שהוא בדעתו זה מפיל חומת התורה ומבזה צלם אלהים וממעט את הדמות הוא האדם עשוי בדוגמא עליונה בנוי ומשוכלל כדמות פרקי המרכבה העליונה וזה הטלת מום בקדשי שמים, וזה הדעת הנפסד ההורס חומת האמת לקחו הרב ז"ל מפאת הרע שבעץ הדעת הוא דעת הכופרים מאמיני הקדמות:

והוא כי אחר שהם יאמינו שהעולם היה מחוייב על דרך ההשתלשלות וחיוב הסבות הנה יצא להם מזה שיאמינו כי כל הקרב הקרב אל הסבה הראשונה יהיה במעלה וכבוד יותר מחבירו שאינו קרוב כמוהו, עד שיחוייב להם מזה שהאדם שהוא אחרון המדרגות והמעלות כלן יהיה היותר גרוע ופחות המעלה מכל הנמצאות אשר קדמוהו עד אשר יאמרו כי אין לנפשו עם הגלגל שום ערך ויחס כלל ומזה ירחיקו שיהיה האדם סבה תכליתית אל הנמצאים השמימיים להיותו גרוע המעלה והכבוד בעיניהם, זאת הסברא הרעועה והדעת הנפסד מקודם בפאת הרע שבעץ הדעת המר והנמהר ומשם שאבו הכופרים הורסי הדת והאמת ואחריהם נמשך הרב ז"ל והבאים אחריו מפלסופי עמנו ההופכים ללענה משפט, והיותר רע ומר כי פתו את המלכה לדור בכפיפה עם

השפחה הכעורה הכושית וכן עשו כי בקשו להם פסוקים מן הנבואה והכריחום לצפצף דעות נכריות:

והפלא על הרב ז"ל אחר שבאו כתובים בתורה ובדברי הנבואה יעידון יגידון על מעלת האדם וחשיבותו על הנבראים עליונים ותחתונים והיותו התכלית האחרון לכלם ומצא כתובים מורים על חלוף זה, והנה הוא קיים הכתובים המורים על פחיתותו וגריעותו והפיל מידו המורים על מעלתו ולא פירשם ואין זה הדרך הנכון לחכמים ומה ראה לקיים אלו ולהשמיט אלו אין זה כי אם קריאה אל תואנות ועלילות לקיים דעתו ולחזק סברתו והלוך אל שטתו במה שכתב בפרק י"א מחלק השני מספרו. אמר שם וזה לשונו וכאשר גדלנו על מנהג דעות הסכלים שבו אלו העניינים הפלוספים כאלו הם נכרים מתורתנו גזרותם מדעות הסכלים ואין הענין כן עד כאן. הנה גלה הרב ז"ל דעתו והוא כי העניינים הפלוסופים הם הם קרובי התורה ואהוביה אחיה מיודעיה הרי השוה כל המדות ואחה כל הפנים, ולא ישוו כלל חלילה, כי זה קדוש וזה חול, זה טהור וזה טמא, זה אור וזה חשך, זה בר וזה תבן, וערב זה בזה ולא עוד אלא שעשה עקר מן התפל והשליך אמת ארצה כי גזר אומר כי אין חכמה בישראל כי אם הפלוסופיא ולא ידע כי החכמה החצונית ההיא יש לה שרש כי היא קליפת האגוז קשה ומרה המתדמה בעצמה בחכמת שלמה המפוארה שאין בה סיג וחלאה ומתנשאה לאמר אני אמלוך ועל זה היה הוא ע"ה מתאונן ברוח הקדש ואומר תחת שלש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת תחת עבד כי ימלוך וגו':

והרמז על כח האומות הידוע כי בזמן שישראל עושין רצון אביהם שבשמים הם המלכים בארץ והכח ההוא לפניהם כעבד ואז כל האומות נכנעים אליהם כי כן היתה הכוונה בבריאה והנה הם מולכים למעלה ולמטה וכשאין עושים רצון אביהם הנה הם נופלים ומשתעבדים לפני הכח ההוא והאומות הבאות מכחו שולטות בהם ונוטל השפע אשר היה ראוי לבא אליהם והרי הוא מולך והוא הנבל כי ישבע לחם והנה זוגתו הידועה שהיתה שנואה תבעל והיא השפחה שיורשת גברתה גברת ממלכות היא חכמת שלמה אשר היא מוח האגוז כבודה בת מלך פנימה וחכמת האמת נשפעת ונחקקת ממנה ליושבים לפני יי' יהיה סחרה. והפלוסופיא כנגד השנואה ההיא ההחכמה החצונית שהיא חוץ למחיצה העליונה ההורסת שרשי התורה הקדושה ועקריה למטה כדוגמתה וכחה למעלה המקטרגת ומבקשת להרוס ולעקור את הכל כידוע לחכמי לב. והנה הכל זה לעומת זה ובני עמנו החכמים בעיניהם חשקו בה מאד, כי פתתה אותם כי כן דגמתה תפתה ותכשיל והם בעלו בה כי ישרה בעיניהם במופתיה והקשיה השכליים כי כן

דרכה כמו שיתבאר בפרק י"ט מזה החלק בסייעתא דשמיא, ומרוב חשקם בה הניחו ושכחו ולא נתנו לב ולא חקרו ודרשו על האור האמיתי החכמה המקובלת באומה, וזה גרם להם לקחת נשים נכריות ולהסתפק בילדי נכרים:

והוא שישעיהו הנביא ע"ה היה צועק על אנשי דורו, כי אין ספק שהיו כלם או רובם הולכים אחרי שרירות לבם הרע ועושים מופתים והקשים שכליים, ומהם מולידים כפירות והריסות בשרשי התורה ועקריה כמו שנראה מהם שהיו כופרים בהשגחה, והוא שאמר יחזקאל ע"ה כי אומרים אין יי רואה אותנו עזב יי' את הארץ, ומזה יבאו לכפור בחדוש העולם ושאר פנות הדת:

והוא שהתחיל ואמר בית יעקב לכו ונלכה באור יי', והכוונה בזה כי הוא נבא ואמר למעלה מזה, והיה באחרית הימים שהוא ימות המלך המשיח, נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים, והרמז על ה"א אחרונה שבשם שהיא הנקראת הר הקדש, כי אברהם קראו הר ויעקב קראו בית, והיא בית יי' אמר שבזמן ההוא תכון בראש ההרים ואין הרים אלא אבות וראשם הוא חסד לאברהם, ותתעלה בחסד וברחמים, ונשא מגבעות ואמרו גבעות אלו אימהות בת ואם בייחוד אחד. ואמרו והלכו עמים רבים, ואמרו לכו ונעלה וגומר, כי האומות לא קבלו התורה ולא עמדו בסוד יי', אמר כי בסוף ישובו לקבל האמת ולהכירו. אבל אתם בית יעקב וגומר, כלומר אין להפלא מן האומות כי בתחלה אור האמת לא נגה אליהם ולזה הלכו אחרי ההבל ותעתועי חקים ומשפטים לא יחיו בהם, ובזמן הגאולה יכירו.האמת וישובו לדת הצדק:

אבל אתם בית יעקב כי מתחלה עמדתם על הר סיני והגעתם למעלת הנבואה וקבלתם האמת מפי הגבורה והאיר עיניכם בתורתו ועבודתו ומצותיו, לכו ונלכה כלומר אמרו זה לזה לכו ונלכה באור יי' אשר האיר לנו בתורתו וחכמתו האמיתית, ולא הניחנו ביד המחקר השכלי ופתוייו כי אין בו די להושיע כי נטשתה וגומר, כלומר אתה בית יעקב נטשתה עמך, והם שרידי עם אשר החזיקו בחכמת האמת ולא רפו ידיהם ממנה מיום אשר קבלוה בסיני, והם נטשוה והלכו אחרי חכמת העמים ודעותיהם הבדויות מלבם, כי מלאו מקדם כלומר כי כל שלמותם לדעתם הכוזב מחכמת בני קדם, והיא החכמה החיצונית סוד קליפת האגוז קשה ומרה, ונקראת קדם כי החשך קדם לאור והקליפה קודמת לפרי, והסוד ידוע לאשר זכה אליו, וממנה יצאו אל מיני הכשוף והעוננות כפלשתים, ובילדי נכרים ישפיקו והם התולדות הרעועות אשר הולידו ממופתיהם והקשיהם השכליים. שב אל תלונתו הראשונה, כי היא בעיניו קשה מהשנית, כי מזו אין רע כי אם העברה בעצמה ולא יתפשט הרע ההוא להרוס ולהפיל חומת התורה, ומן

הראשונה יתפשט וימשך לעקור ולסתור שרשי האמונה והתורה, כידוע ממופתי היוני הארור והקשיו הסכליים, והיא צרעתו אשר נתפשטה ופרחה באומתינו:
וזאת היתה הסבה שאין דעת אלהים בארץ, ושנעלם וכמעט אבד זכר הייחוד האמיתי מן האומה, לפי שנתפשט ונודע באומה על ידי פלוסופי בני עמנו ייחוד ארסטו במופתיו והבליו, וקבלו ממנו כי זה דעת התורה בייחוד, עד שכתב הרב ז"ל כי הייחוד לשלול לא לחייב, והייחוד המקובל מפי הנביאים ע"ה ידוע כי אינו לא חיוב ולא שלילה, כמו שיתבאר בפרק ס"ט מזה החלק בסייעתא דשמיא, ונמצא אם כן שאין להם לא דעת ולא תבונה בייחוד, וזה גרם להם הסתפקם בילדי נכרים, וכבר יעד ירמיה הנביא ע"ה בשמו יתברך ואמר כי בזמן הגאולה קטנים וגדולים יכירו וידעו את יי', והוא ידיעת השם הגדול ויחודו, והוא אמרו ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את יי' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם וגומר:

פרק ב

העולם הזה הוא כנגד ה"א אחרונה הנקראת גם היא עולם, וזה העולם נעשה לדמיון העולם ההוא ודוגמתו, וכן אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב קמ"ד ע"א) תנינן עלמא תתאה בגוונא דעלמא עילאה אשתכח ודא כדוגמא דדא. ואמרו עוד (ח"ב נ"ג ע"ב) תא חזי כתיב מן העולם ועד העולם ותנינן עולם דלעילא ועולם דלתתא, עולם דלעילא מתמן הוא שרותא לאדלקא בוצינין, עולם דלתתא תמן הוא סיומא ואתכליל מכלא עד כאן:
והרמז על אם הבנים הנקראת עולם הבא, סוד ה"א ראשונה, ועל ה"א אחרונה הנקראת עולם הזה, וזה נקרא עולם עליון וזה נקרא עולם תחתון, וכמו שהעולם התחתון ההוא הוא סוף וסיום הייחוד העליון והוא סוף העליונים, כן העולם הגשמי הזה סוף וסיום כל הנבראים ואחרון עליהם, וכמו שהעולם האחרון ההוא נאצל ובא מן העולם העליון, כן העולם הגשמי הזה נהיה ונעשה על ידי העולם האחרון ההוא ונשפע ונכלל ממנו:
ובמנחות פרק הקומץ ובבראשית רבה פרשה י"ב דרש ר' יהודה ב"ר אלעאי כי ביה יי' צור עולמים, אלו ב' עולמים שברא הקב"ה אחד בה"א ואחד ביו"ד, ואיני יודע אם העולם הזה בה"א והעולם הבא ביו"ד, אם העולם הזה ביו"ד והעולם הבא בה"א, כשהוא אומר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא בה"א בראם:
ואמרו חכמי האמת כי ה"א בהבראם זעירא והרמז על ה"א אחרונה, וזהו אמרם שהעולם הזה נברא בה"א, ולמדנו ששמים וארץ הכל נקרא העולם הזה. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א קכ"ט ע"א) פרשת חיי שרה וקב"ה עביד כלא לאשתכחא האי עלמא בגוונא דלעילא דא בדא למהוי יקרי' לעילא ותתא ע"כ. הנה זה טעם נפלא ידוע לזוכים אליו

לתכלית המציאות בכללו. ויש לדעת עוד כי שלמות העליונים, הוא העולם האחרון ההוא ובו נשלם הייחוד ובו עמד האצילות העולם, והא שלמותו, כי אין שלמות ואין ייחוד אלא בו, כן אין שלמות העולם ההוא כי אם בעולם הזה הגשמי, לפי שהעולם ההוא צריך אל העבודה לייחדו למעלה עם העולם העליון אליו, ובזולת עבודה אי איפשר, והעבודה בלתי מקום לא תשוער ולא תהיה, ולהיות העולם הגשמי מקום מוכן אל העבודה הוצרך שיברא:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ר"כ ע"ב) כי אין מעשה וגו' בגין דבההוא כח אית מעשה אשתדלותא לאשתדלא בהאי עלמא דאקרי מעשה עלמא דעובדא למשלם סופא דמחשבה עד כאן. הנה בארו כי העולם הזה הוא עולם המעשה, וצריך לשלמות העולם העליון שהוא סוף המחשבה העליונה. וכבר הארכנו בסוד זה בפרק כ"ג מהחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא:

ובבראשית רבה אמר ר' בניה, העולם ומלואו לא נברא אלא בזכות התורה, שנאמר יי' בחכמה יסד ארץ וגו', ר' ברכיה אמר בזכות משה, שנאמר וירא ראשית לו, ר' הונא בשם ר' מתנה אמר, בזכות שלשה דברים נברא העולם, בזכות חלה, ובזכות מעשרות, ובזכות בכורים, מה טעם בראשית ברא אלהים ואין ראשית אלא חלה שנאמר ראשית עריסותיכם, ואין ראשית אלא מעשרות היך דאת אמר ראשית דגנך, ואין ראשית אלא בכורים שנאמר ראשית בכורי אדמתך וגו'. הרי בארו שתכלית הבריאה התורה שהיא העבודה, וצריך אל עובד השלם הוא משה העבד הנאמן ע"ה. והכל להשלים סוף המחשבה העליונה, והיא הנרמזת בחלה ובכורים ומעשרות, וכלם כנגד כנסת ישראל, וכל אלו ליחד ולהשלים הסוף עם הראש:

וכבר נרמז בדברי הנבואה ענין זה אמר ירמיה ע"ה, כה אמר יי' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. יאמר אם לא בשביל התורה שנאמר בה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה, כדרז"ל חקות שמים וגו' כלומר לא נברא העולם ומלואו, ולרמוז אל צורך העובד אמר, גם זרע יעקב ודוד עבדי וגו', ולקח יעקב ודוד לפי שהם היו העובדים השלמים המשלימים סוף המחשבה העליונה, יעקב בעלה דמטרוניתא בסוד ויעבוד יעקב ברחל, ולדעת רבי אליעזר בל"ב מדות שאמר גם זרע יעקוב שאינו ענין ליעקב שהרי נאמר ישחק ויעקב תנהו ענין לאהרן. ואהרן שושבינא דמטרוניתא, כי הוא המיחד הסוף בראש בעבודתו. ודוד נאמר בו ויעש דוד שם, וכמו שכתבנו בפרק א' מהחלק השני מזה הספר. וממה שכתבנו יתבאר שיבוקש וימצא

תכלית המציאות בכללו, והוא מקום צורך בו אל העבודה שהוא תכליתו, והוא צורך גבוה והוא מה שכוונוהו מתחלה:

פרק ג

כל מה שיגזרו הפלוסופים בפחיתות האדם וגריעותו, ושפל מדרגתו בערך הגלגלים והכוכבים, כל שכן בערך המלאכים. הנה הוא יצדק בהם, וכן משפטם באמת, לפי שלא אורו עיניהם באור התורה, אשר בה יעלו ויגבהו מקבליה על כל הנבראים עליונים ותחתונים. וזה כי כל ישעם וחפצם ושלמותם לדעתם הוא בחקירתם ועם כל חריפותם ופקחותם בעיון השכלי, הנה הם יודעים כי לא עלו להשגת היותר שפל בהשגה מהכוכבים והגלגלים ולא יעלו, ואחר שהם יאמינו שכפי ההשגה בעיון הוא השלמות האנושי, והיו הגלגלים והכוכבים גדולי ההשגה מהם מאד. הנה הם למטה מהם הרבה בשלמות כפי קצורם בהשגה מהם, וזה אם היה שמחקרם והשגתם יתן שלמות בנפש, מה שלא יתפארו לעולם שיוכלו לאמת זה כלל. ואף אם נודה להם זה, הנה הם בהשגתם קצרי יד מאד מהכוכב והגלגל, וזה כי כבר אמרו קצת מגדולי פקחיהם, שאמנם הם ר"ל הגלגלים יתנועעו על צד האהבה והמצוה, וישכילו שנבראו מפני התנועה, והנה הם בזה עושים רצון בוראם, ומשיגים שהתנועה ההיא צוו בה וזהו שלמות תכליתם והכוונה בבריאתם. ואמנם הם המתפלסים מדעתם אין בהתפלספותם צווי ולא רצון אלהי:

ורואה אני את דבריהם קיימים בהם עצמם שהם נבזים ושפלים מאד אפילו מהנבראים התחתונים לפי שאור האמת לא נגה עליהם, והדבר אין בהם ובמה יעלו וישוו אל הנבראים העליונים, כי אפילו לדעתם הנה דעת האדם למטה מאד מדעת הגלגלים:

והרב ז"ל בפרק ג' מהלכות יסודי התורה הסכים לדעתם, שכתב בזה הלשון שם ודעת הכוכבים והגלגלים מעוטה מדעת המלאכים וגדולה מדעת בני אדם עד כאן. ולא חלק הרב ז"ל בין מקבלי התורה לזולתם, כי לא הניחתו החכמה היונית, והוא הולך לשטתו במה שכתב בפרק י"א מהחלק הב' ובפרק י"ג מהג' שהאדם פחות מאד מאד בערך הגלגלים כל שכן בערך המלאכים, ואולי הטעם לדעתו היות דעתו למטה מהם, ואלו התבאר ונודע כי הוא גדול מהם בדעת, היה מודה במעלתו עליהם, שהרי יודה שהגדול מחבירו בחכמה גדול ממנו במעלה. וכן כתב הוא בפרק ב' מהלכות יסודי התורה, ואין הפרש בזה בין האדם לגלגל למלאך. ובפרק ד' כתב בזה הלשון ויראה ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו כשיעריך עצמו לאחד מהגופים הקדושים הגדולים וכל שכן לאחד מהצורות הטהורות הנפרדות מן הגולמים עד כאן. הנה הציב לו הרב ז"ל יד והרבה מקומות לבזות ולהשפיל הדמות והצלם העליון:

והראב"ע ז"ל שלח יד לשונו בגאון וחרה בו אפו, וחרפו וגדפו על אשר שלח ידו במלאכים, באמרו שבני אדם נכבדים מהם. והוא שכתב בפרשת משפטים בזה הלשון הנה אנכי שולח יד לשוני בגאון שהעתיר על נכבדים ממנו דבריו ויצא עתק מפיו ואמר שבני אדם נכבדים ממלאכי השרת, ואמר כי בעבור בני אדם נבראו וראיותיו דברי חכמים, והם לא אמרו רק על המלאכים המתחדשים בכל רגע ודבריהם אמת:

ועוד הביא ראיה שאמר שולח מלאך לפניך, והנה שכח דברי השם אני לפניך אלך, ועוד לשמרך בדרך, ואומר כי השמור נכבד מהשומר, והנה לא ידע כי אברהם אבינו גם משה אדוננו ודוד מלכנו היו שומרי צאן. גם יי' אלהינו לא ינום ולא ישן שומר ישראל. אני ארעה את צאני, אם יי' לא ישמור עיר ושמרו כרועה עדרו ושמרתיך בכל אשר תלך. והכתוב ידמה השם למלך, גם המלאכים לשרים, ובני אדם עבדים, והנה כתוב ושר מלכות יון ושר מלכות פרס יעמד מיכאל השר הגדול ולמה נקרא שר על ישראל וישראל נכבד ממנו, ואיך יצוה השם לנכבדים בעיניו, שישמרו מפני הקטן במעלה מהם, כי הכתוב אמר השמר מפניו. ומה טעם כי לא ישא לפשעכם מהנבזה. וידענו כי אין בבני אדם נכבדים מהנביאים. והנה יהושע שנכתב עליו נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך, כאשר ראה המלאך נפל על פניו, ואמר לו מה אדוני ומדבר אל עבדו. וכן זכריה, גם דניאל אומרים, ואיך יוכל עבד אדוני זה וגו' עם אדוני זה. והתקועית אמרה ואדוני חכם כמלאך האלקים, ולא באה לחרף את דוד, ועוד כתיב ובית דוד כאלהים כמלאך יי' שפירושו כמלאכים. ועוד ובמלאכיו ישים תהלה אף שוכני בתי חומר וגו'. והוא האריך להביא ראיות מדברי הנבואה על שפל מדרגת האדם וגריעותו בערך הכוכבים כל שכן בערך המלאכים, לא ראיתי להביאם ולהאריך בהם זולת מה שאמר בסוף בזה הלשון. ואני אומר כי ילוד אשה שיחשוב כי השיגה ידו בחכמתו אל מדרגה גבוה, וכדבריו כן הוא רק נגד הבהמות והחיות והעופות כאשר הוא מלפנו מבהמות ארץ וגו', ואם יגבה לבו באומנותו וכו', ואם בעבור דעתו משפטי נזיקין גם הם לא נתנו כי אם לישר המעוותים, כי אלו היינו יושבים במקום שאין שור, אין צורך למשפט שור נגח. ואלו היינו יושבים באהלי' קדרים, אין צריך למעקה ומזוזה. ואם היינו יושבים בארץ הודו, אין צורך למשפטי גניבה ורציחה ועקשות ועדות שקר. ואם בעבור דעת התורות והמצות, אין חכם שיבינם למה יתענה בעשור, וחלוקי הקרבנות, והעד שאמר משה לדור המדבר אחר שאמר והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו ארבעים שנה ולא נתן יי' לכם לב לדעת. והנה גם הוא אמר בשנת מותו שהיה נביא הנביאים וחכם החכמים, יי' אלהים

אתה החלות גו', והנה העיד כי עתה החל לדעת, כי מי ידע מחשבות השם כי הם עמוקות ונשגבו מכל הנבראים אלו דבריו:

ועוד הוסיף להההביל את האדם וחכמתו, כי קטן הוא בעיניו מאד מהכיל שום מעלה ודעת וחכמה. ומי יוכל להתאפק ולעצור ברוחו מלהשיב על דבריו, וכל שכן ליראי יי' ולחושבי שמו, שחל עליהם חובת בעור דעות זרות כאלה, ולהוכיח טעותו על פניו, פן יהיה חכם בעיניו. והנה זה האיש המפורסם בחכמה, לא נתקררה דעתו במה שרגם את האיקונין, אלא שקלל את השלטון במה ששלח רסן לשונו במשפטי התורה הצדיקים והישרים המכוונים לעצמם. ועוד נוסף על זה שמפיהם אנו חיים, בהיותינו עוסקים בהם על דרך דרוש וקבל שכר, וכמו שאמרו רז"ל בענין הקרבנות, כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, והנה הוא בקטון החל ובגדול כלה. והנני בא להוכיח ולאמת, שעם שרחק יי' את האדם מן הנבראים אשר ממעל לו, הנה ישראל הקרויים אדם באמת שהם תופשי התורה, הם יותר הקרובים אל השם, וגדולים במעלה וחשיבות אצלו מהמלאכים. וקודם זה אשיב על טענות הראב"ע ז"ל, וארים מכשולם מדרך התמימים ההולכים בתורת יי':

פרק ד

אמנם שבני אדם נכבדים ממלאכי השרת, ולא מאותם המתחדשים בכל רגע, כדברי הראב"ע ז"ל, אבל מהשרים היושבים ראשונה במלכות קיימים תמיד במדרגתן, דבר זה עקרו בדברי הנבואה, ומקובל ביד חכמי ישראל הקדושים אשר מפיהם אנו חיים:

אמרו בפרק חלק א"ר יוחנן גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת, שנאמר באדין נבוכדנאצר מלכא תוה וגו', וכתיב ענה ואמר הא אנא חזי גוברין ד' וגו', ורוה די רביעאה דמה לבר אלהין:

ובאלה הדברים רבה א"ר אבא, לעתיד לבא עתיד מחיצתן של צדיקים להיות לפנים ממלאכי השרת, והם שואלין להם מה הלכות חדש הקב"ה היום. א"ר לוי בר חנינא ואל תתמה אף בעולם הזה היתה מחיצתן לפנים ממלאכי השרת שנאמר ורוה די רביעאה וגו', שהיו לפנים מן המלאך והוא מכבה לפניהם האש:

ובפסיקתא רבתי ענה ואמר הא אנא חזי וגו', ורוה די רביעאה וגו', ורוה דקדמאה לא נאמר אלא ורוה די רביעאה זה גבריאל שהיה מהלך אחריהם כתלמיד אחר הרב, ללמדך שהצדיקים גדולים ממלאכי השרת, כיון שראה נבוכדנאצר את גבריאל מיד הכירו, אמר זהו שראיתי במלחמתו של סנחריב בשעה ששרפן, ר' אליעזר הגדול אומר בשעה שראה

נבוכדנאצר את גבריאל, נזדעזעו כל אבריו ואמר, זהו המלאך שראיתי במלחמתו של סנחריב, שנדמה כביבית קטנה של אש ושרף את כל מחנהו:

ובפרק ערבי פסחים בשעה שהפיל נבוכדנאצר לחנניה מישאל ועזריה לכבשן האש, אמר יורקמי שר הברד לפני הקב"ה, רבונו של עולם ארד ואצנן את הכבשן, ואציל את הצדיקים, אמר גבריאל אין גדולתו של הקב"ה בכך, אני שר האש ארד ואקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ, ואעשה נס בתוך נס אמר לו הקב"ה רד. ובבראשית רבה פרשה מ"ד אימתי ירד מיכאל בחנניה מישאל ועזריה:

ומכל מקום למדנו שהצדיקים רבים ונכבדים ממלאכי השרת, ושאינן מהמתחדשים בכל רגע כדברי הראב"ע ז"ל המתחכם מדעתו. ובבראשית רבה פרשה ע"ו א"ל זה מיכאל וגבריאל שהן שרים של מעלה דכלא מתחלפין ואינון לא מתחלפין:

עוד מצאתי במדרש שוחר טוב במזמור ק"ג, מה שלא יכלו ששים רבוא לשמוע, שמע משה לעצמו וקרא לו הדבור, שנאמר ויקרא אל משה, ולא נזוק, ללמדך שגדולים הצדיקים יותר ממלאכי השרת, שהם אינן יכולים לשמוע קולו, אלא עומדים ומזדעזעים ונבהלים וכו'. ובפרק גיד הנשה וישר אל מלאך ויוכל, איני יודע מי נעשה שר למי, כשהוא אומר כי שרית וגו', הוי אומר יעקב שר למלאך. ובויקרא רבה פרשה כ"ד והיית רק למעלה, יכול כמוני, תלמוד לומר רק לשון מעוט, גדולתי למעלה מגדולתכם עד כאן. הרי שלא מעט רק גדולתו, אבל גדולתם למעלה מגדולת מלאכי השרת:

ובספר סודי רזי ויאבק איש, יש אומרים שרו של עשו היה, ויש אומרים מיכאל היה, א"ר טרפון, לא היה לו רשות למיכאל לזוז ממקומו עד שנתן לו יעקב רשות. ויאמר שלחני. אמר ליה גנב אתה או קוביוסטום אתה אמר ליה עמוד וראה. באו כתות כתות של מלאכי השרת, ואמרו למיכאל עלה כי הגיע זמן השירה לומר אמר להם איני יכול מפני זה עד כאן. ומה לו להראב"ע ולשכלו, כי ארח לחברה עם הפלוסופים הנמשכים אחר שכלם, ולמה לא יאמין ויודה אל חכמי ישראל הקדושים, ההולכים לתומם, אשר קבלו האמת מפי הנביאים ואין דבריהם כפי המחקר השכלי, כי אם למעלה ממנו:

וזה שהשיב על הגאון באמרו והנה שכח דברי השם, אני לפניך אלך. יושב על זה, אחר שאשאל, ולמה תהיה מעלת כורש עם היותו משיח, למעלה ממעלת ישראל, שבישראל כתיב כי ילך מלאכי לפניך, ובכורש אמר אני לפניך אלך. והנראה לי לומר בזה, כי הליכת המלאך לפני ישראל אינו מן הפלא, לפי שהם נכבדים ממנו, מצד מעלת התורה שקבלו ומצד הנשמה שבהם, כמו שיבוא בסייעתא דשמיא, מה שאין כן בשום אומה ולשון, ואלו אמר בכורש מלאכי ילך לפניך, היה בזה מקום לטעות, שאין הפרש בין

מקבלי התורה לשאר האומות, ושאפילו שאר האומות גדולים ממלאכי השרת, לזה לא נאמר בו מלאכי ילך לפניך, אלא אני לפניך אלך, שאין בזה מקום לטעות:

עוד השיב עליו על מה שאמר, כי השמור נכבד מהשומר, והוא דעת חכמי האמת, אמרו בבראשית רבה פרשה ע"ו, ר' מאיר ורבי יהודה ור' שמעון, ר' מאיר אומר מי גדול השומר או הנשמר, מן מה דכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך, הוי הנשמר גדול מן השומר. ר' יהודה אומר מי גדול הנושא או הנישא, מן מה דכתיב על כפים ישאונך, הוי הנישא גדול מן הנושא, ר' שמעון אמר מן מה דכתיב שלחני, הוי המשלח גדול מן המשתלח. ובשוחר טוב מזמור ק"א, א"ר מאיר, ומי גדול הנושא או הנישא, הוי אומר הנישא גדול מן הנושא. ומי גדול השומר או הנשמר, הוי אומר הנשמר גדול מן השומר, למה שאלולי שיש בו מעשים טובים, לא היה נישא ונשמר, שנאמר כי מלאכיו יצוה לך וגו'. הנה בארו ע"ה, כי מעלת ישראל על המלאכים מצד התורה ומעשים טובים שבהם, ובעבורה יהיה הנישא והנשמר גדול המעלה מהנושא והשומר. ומה שהשיב עוד על הגאון מהאבות שהיו שומרי צאן, ומשה אדוננו ודוד מלכנו ע"ה, אינה תשובה ויש לתמוה עליו שהשוה כל הפנים, שאין לומר מפני זה שיהיה הנשמר גדול מהשומר, שהרי אין ביניהם יחס ודמיון מפאת הצורה והשכל, ולא ימשך משמירה זו טעות לומר הנשמר גדול מן השומר, שההבדל ביניהם רב מאד, מצד הצורה אין צריך לומר, ומצד החיות גם כן המרחק רב ביניהם, כי אין חיות האדם כחיות השור והסוס, ואין לשומר ירידה מכבודו בשמירה ההיא כלל. ועוד כי אין שמירת המלאך הצדיקים, דומה לשמירת האדם הצאן, שהאבות היו שומרי צאן, להסתפק מהם כדי חיותם כשאר מלאכות, אלא שבחרו מלאכת הרעיה, להתרחק מן היישוב להתבודד במדבר, לעסוק במה שנמסר להם מהחכמה במקום שאין בני אדם מונעין ומטרידין אותם, וכמו שאמרו בבראשית רבה פרשה ס"ו, כאן שכב, אבל כל עשרים שנה שעמד בביתו של לבן לא שכב, ומה היה אומר, ריב"ל אמר ט"ו שיר המעלות שבספר תלים, מאי טעמיה שיר המעלות וגו', יאמר נא ישראל, ישראל סבא. ר' שמואל בר נחמן אמר, כל ספר תלים היה אומר, מה טעם ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, ישראל סבא. ובפרשה ע"ב אמרו, גנובתי יום וגנובתי לילה, קריין לי גנבא ביממא וגנבא בלליא, מה היה אומר ריב"ל אמר ט"ו שיר המעלות וכו'. ועוד יש סוד גדול ברעית יעקב הצאן נעלם מהראב"ע ז"ל יתבאר במקומו אם יגזרו מן השמים:

ומשה ודוד ע"ה, כבר אמרו בואלה שמות רבה פרשה ב', בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה וכו'. ואף משה, לא בחנו הקב"ה אלא בצאן וכו'. והכל לתכלית רעית ישראל צאן מרעיתו. ואין לומר מפני זה שהנשמר גדול מן השומר, שאין לומר זה אלא במי

שיש ביניהם יחס או דמיון מה, ומפני איזה שלמות שיש בנשמר שאין בשומר, אבל שמירת המלאכים לצדיקים, הנה הם מתיחסים אליהם בצורה, ועוד כי נשמת הצדיקים למעלה מהמלאכים ואין מן הפלא שישמור התחתון לעליון ממנו, ועוד מפני המעלה הנוספת בצדיקים שהם שומרי התורה ומצותיה, וראוי שיהיו להם שומרים היותר נכבדים שבנבראים ומזה הצד צדקו דברי הגאון, באמרו כי בני אדם נכבדים מהמלאכים, ושנבראו בעבורם, ואין ספק שלא אמר הגאון, כי אם על הצדיקים הגמורים שהם גדולים מהמלאכים ושנבראו לתשמישם, וכן הוא דעת רז"ל כמו שכתבתי:

ובבראשית רבה פרשה ע"ד, ויפגעו בו מלאכי אלקים, כמה מלאכים היו חלים ומרקדים לפני אבינו יעקב וכו'. א"ר יודן נטל מאלו ושלח וכו', ובפרשה ע"ה רבנן אמרי מלאכים ממש. ואמרו עוד שם, מלמד שנתנו לו ליעקב ארבעת אלפים רבוא מלאכי שרת ונדמו לו לחיילות של מלך וכו', ובמדרש חזית, מיד זמן לו הקב"ה חמשה מלאכים כדמות בני אדם, אמרו לו רבי תן לנו חמשה סלעים, ואנו מעלים אבנך לירושלם, ובלבד שתתן ידך עמנו ונתן ידו עמהם ונמצאו עומדין בירושלם. למדנו שהמלאכים נבראו לצרכי הצדיקים, ולמדנו שהעליונים צריכים עזר מהתחתונים, והוא שאמרו לו ובלבד שתתן ידך עמנו:

ומה שהשיב עוד שהשם נקרא שומר ישראל, אינה תשובה גם זו, כי אין הדברים אמורים כי אם בנבראים המתיחסים בקצת, וכל שכן אם יש מעלה לזה על זה כמו שיש לנשמת הצדיק על המלאך, ועוד מצד התורה, ועוד שאין שמירת השם לישראל דומה לשמירת המלאך ושוה אליה, כי אין שמירת המלאך לישראל, כי אם כמשל האומן השומר את בן המלך מאיזה נזק מעותד לבא עליו אם לא ישמר, והנה הוא אינו יכול להשמר, וצריך אל שומר מבחוץ ישמרנו במצות המלך בדברים שצריך שמירה מהם, אין השומר יכול כי אם על השמירה המסורה לו מיד המלך, אבל אם יצטרך לדברים אחרים אינו יכול עליהם. והוא שנאמר בזה המלאך הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך וגו', ושמא תאמר שכמו שהרשיתיו בזה שהוא רשאי ושולט בדברים אחרים, אמר השמר מפניו וגו', כי לא ישא לפשעכם, שאין זה ברשותו לפי שרשות אחרים עליו, והוא אמרו כי שמי בקרבו, ותרגם אונקלוס ארי בשמי ממריה, ולא יעבר חק הנה כי אין בידו רשות כי אם על מה שנמסר לו מהשמירה, והנה הנשמר גדול מן השומר כמו שבן המלך גדול המעלה מהאומן, אבל שמירת השם לישראל, היא ההנהגה המעולה וההשגחה הנפלאה בהם אשר בה הם נבדלים מכל אומה ולשון, שאין שום כח ומלאך זולת השם ב"ה יכול על שתים אלה. והדבקות הגדול שהוא דבק בהם והם בו, גורם להם ההשגחה ההיא לפי

שאין שום אמצעי ביניהם וכמו שאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי, והכוונה לומר שהם למעלה מנשרי המרכבה, והרי הם במחיצתו ורשותו של מקום בלי אמצעי, והוא אמרו ואביא אתכם אלי:

ולהורות על שיכלתו בלתי בעל תכלית הקדים להם מה שראו במצרים מהנסים והנפלאות בשנוי מנהגו של עולם שיורו על היכולת הבלתי בעל תכלית, והוא אמרו אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים, והרי זו השגחה ושמירה שלא ישוער אמתתה וגדולתה, ומזה נקרא השם המשגיח השגחה כזו שומר ישראל, ומצד ההנהגה המעולה נקרא רועה ישראל, ולא נמצא בשום מקום שיקרא המלאך שומר או רועה ישראל, שזה היה מורה עצם השמירה בעצמו, אבל אמר בו לשמרך, כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך, שזה יורה תכלית ההבדל בין שמירה לשמירה, כהבדל שיש בין הבורא לנברא, ולזה אף אם נקרא השם שומר ישראל לא יאמר בו חלילה הנשמר גדול, אבל יצדק במלאך שהוא נברא, כי מאחר שזה וזה נבראים אינו מן הפלא שנאמר שנברא זה בעבור זה:

ומה שהשיב עוד ממיכאל שנקרא שר ישראל וישראל נכבד ממנו, כבר פירשו רז"ל שלא נקרא כן כי אם על שהוא תובע צרכיהם ומדבר ומליץ טוב עליהם, אמרו בואלה שמות רבה פרשה י"ח ורבינו הקדוש אומר זה מיכאל לעצמו, שנאמר ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך, שהוא תובע צרכיהן של ישראל ומדבר עליהם, שנאמר ויען מלאך יי' ויאמר יי' צבאות עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם. ואומר ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם עד כאן:

ועוד כי כבר אמרנו כי אין הדברים אמורים כי אם בזמן שישראל צדיקים ועושים רצונו של מקום, אבל כשאין עושים רצונו של מקום הרי הם עבדים לעבדים, שהאומות שהם נתונים לממשלת השרים הם שריהם ואדוניהם, ובזמן ההוא אין ישראל עושין רצונו של מקום היו, ומחסדי השם היה שנתנו למיכאל שר החסד להליץ טוב עליהם, ולזה אמר מיכאל שרכם, וזה המדבר גבריאל היה, שגם הוא יצא לישע ולעזר וכאמרו והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעזרני, והוא אמר מיכאל שרכם:

ובואלה שמות רבה ד"א הנה אנכי שולח מלאך לפניך, אמר הקב"ה לישראל אלו זכיתם אני בעצמי נעשיתי לכם שליח כדרך שעשיתי לכם במדבר שנא' ויי' הולך לפניהם וגו', ועכשיו שלא זכיתם הריני מוסר אתכם לשליח, שנאמר הנה אנכי שולח מלאך, ואימתי נמסרו לשליח בשעה שעבדו עבודה זרה עד כאן. הנה החטא גרם להם לראות עולם הפוך עליונים למטה ותחתונים למעלה, ודעת רבי' חננאל ז"ל כי זה המלאך היה מיכאל, וכן כתב הראב"ע ז"ל, ואולי כי על הזמן ההוא נקרא שרכם, לפי שמשנתמנה עליהם

לשמרם ולהביאם עם שנסתלק אחר כך נשארה האהבה במקומה לתבוע צרכיהם ולדבר טוב עליהם:

ובספר סודי רזי מצאתי א"ר אלעזר בשעה שהיו מתאבקים מיכאל ויעקב רצה מיכאל לסכנו, מיד נגלה הקב"ה ותשש כחו דכתיב וירא כי לא יכול לו ועשאו צולע, א"ל הקב"ה למיכאל יפה עשית שעשית כהן גדול שלי בעל מום, א"ל רבונו של עולם ולא אני כהנך א"ל אתה כהני בשמים והוא כהני בארץ. אמר להקב"ה רבונו של עולם ארד וארפאנו, קרא מיכאל לרפאל וא"ל חברי אתה ממונה על הרפואות, עמוד לי בצרה זו, מיד ירד רפאל וריפאו. א"ל הקב"ה למה עשית כך לבני בכורי, א"ל לא לכבודי עשיתי כי אם לכבודך, א"ל עכשו תהא ממונה עליו ועל זרעו עד סוף כל הדורות, כדכתיב כי אם מיכאל שרכם והוא ויעף אלי אחד מן השרפים מיוחד שבשרפים עד כאן. ואין הכוונה לומר שישראל נתנו לממשלת מיכא"ל חלילה או לזולתו מן הנפרדים, כי כבר הוציאנו המקום ברוך הוא מתחת רשות נכר והכניסנו ברשות היחיד, וכענין שכתוב אשר חלק יי' אלקיך אותם לכל העמים, וגומר, ואתכם לקח יי' וגו', אבל ענין אמרו כי אם מיכאל שרכם, הוא להיותו תובע צרכי ישראל ומליץ טוב עליהם כמו שכתבנו, והוא עומד נגד שרי האומות המקטרגים עלינו ומבקשים לכלותינו שלא יזיקונו ולא יגעו בנו, לא להיותנו תחת רשותו והנהגתו לקבל ממנו השפעתו חלילה, כי ליי' אנו ובו אנו דבקים:

ובספר היכלות בהיכל הרצון אמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה (ח"ב רנ"ד ע"א) בזה הלשון, בסטרא דדרום קיימא חד נהורא עילאה ימינא דכל עלמא דהא מניה שראן ישראל לאתאחדא ברזא דמהימנותא, ואיהו מיכא"ל רב חילא דנהורא ימינא אפטרופוסא רבה דישראל, בגין דכד סטרא אחרא קיימא לאסטא' עליהו דישראל, כדין מיכא"ל אטען עמיה ואתעביד סניגורא עליהו דישראל ואשתזבן מההוא קטיגורא מארי דבבו דישראל בר בזמנא דאתחרב ירושלם דהא בדין אתגברו חובין, ומיכא"ל לא יכיל בהדיה דסטרא אחרא דטענתיה דמיכא"ל תבירא עליהו דישראל, וכדין כתיב השיב אחור ימינו מפני אויב עד כאן:

ומה שהשיב עוד ואמר ואיך יצוה השם לנכבדים בעיניו שישמרו מפני הקטן וכו', יש לומר כי ישראל היו עלולים לחטא, כי כבר שמטו אחת מסטרא מולין (מלאך מט"ט), וחשש שמא יבאו לטעות במלאך ההוא ולעבדו כי יאמרו אחר שהוא שר עלינו רצונו של מלך שיכבדו את שריו ועבדיו, לזה אמר השמר מפניו שלא תטעה בו, ושמע בקולו כי קולו הוא קולי, אבל אל תמירני בו שתתן אלהותי אליו, והראיה על שאין בו אלהות, כי אם תחטא כנגדי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו, תגרמו שישמט שמי מקרבו

ויענש, ועל דרך שאמרו כשם שנפרעין מן העובדים כך נפרעים מן הנעבדים, וזה דעת רז"ל במדרש:

ומה שהשיב מיהושע שהשתחוה למלאך ואמר מה אדוני מדבר אל עבדו, וגם דניאל וכו', יש לומר כי כבר אמרו רז"ל בואלה שמות רבה פרשה כ"ט בזה הלשון, ד"א יי' בם רבנין אמרין שמו של אלהים היה מעורב עם כל אחד ואחד מיכאל וגבריאל. והנה לא השתחוה יהושע לו מצד עצמו שהוא באמת גדול ממנו, אבל השתחוה וקראהו אדון מצד השם שבו, נמצא שהשתחוה לשם ואליו אמר מה אדוני וגו', אבל באופן אחר לא היה משתחוה לו כלל, וגם שהיה עובר חס ושלום על לא תשתחוה להם. הנה התבאר כי מצד השם המעורב בהם השתחוו הנביאים להם וקראום אדון, לא מצד עצמם, וגם מפני שהיה שליח השם ומצד שלוחו הותר גם כן, לא מצד עצמו וכחו:

הנה"ה והקדוש קנה זלה"ה תירץ זה בספר הפליאה:

ומה שהשיב עוד ממה שאמרה האשה התקועית לדוד, ואדני חכם כחכמת מלאך האלקים, יש לתמוה עליו שהביא עדים כנגדו, שהרי הצדיק ממלא מקום המלאך ואם אינו גדול ממנו הנה הוא שוה אליו, אבל יש לתת לב לדברי האשה החכמה ההיא, ומהם יתבאר כי גדול כבוד הצדיק מכבוד המלאך בשני דברים כוללים, והאחד באמרה ותאמר שפחתך יהיה נא דבר אדני המלך למנוחה כי כמלאך האלקים כן אדני המלך לשמוע הטוב והרע, והכוונה ששאלה אל המלך שיהיה דברו קיים, באופן יהיה למנוחה שינוחו בני המשפחה מהתגרות בה ובבנה כשידעו רצון המלך, ורצתה להגדיל מעלתו על המלאך, ואמרה הנה המלאך לא ישתנה כי אין לו כי אם דרך אחד והוא דרך השכל בפועל ולזה אין בו איפשרות השנוי כלל, ואתה אדני המלך בזה שוה אל המלאך ועודף עליו, שאתה כולל השני דרכים לשמוע הטוב והרע ויש בך איפשרות השנוי ועם זה אתה באופן מהנצחיות וההיות ולא תשתנה, וזו מעלה נפלאה עד מאד תדמה בה הצורה ליוצרה ולזה ראוי שישתתפו ויהיו לאחדים, והוא אמרה ויי' אלהיך יהי עמך. והשני כי כשהבין המלך עומק כוונתה וירד לסוף דעתה, אמרה לו ואדני חכם כחכמת מלאך האלהים לדעת את כל אשר בארץ. אמרה כי המלאך, עם היותו פשוט, יצטרך אל הקדמת הידיעה בדברים אשר יצאו מן הנעלם אל הנגלה בארץ ומעלתם בזה כי תמיד שומעים הדבור העליון היוצא מפי הגבורה, אתה אדני המלך שוה אליהם בזה, והוא שאמר על עצמו רוח יי' דבר בי. ואתה עודף עליהם שבלי הקדמת הידיעה כי אם ברוח הקדש הנטוע בך תדע את כל אשר בארץ. והוא שאמר ומלתו על לשוני, כי לפעמים

תהיה לו הקדמת הידיעה מצד הדבור העליון, ולפעמים מצד היותו תמיד ממולא ברוח העליון הקדוש:

ונראה לי שזו היתה כוונת אלישע הנביא ע"ה באמרו ויי' העלים ממני ולא הגיד לי, כי באמרו ויי' העלים ממני רמז על שסלק ממנו רוח הקדש שהיה ממולא בו לבל ידע במות הילד, ובאמרו ולא הגיד לי על הקדמת הידיעה כשאמר לה את חובקת בן, שלא הגיד שהיה עתיד למות, ומה שהביא הראב"ע לעזרתו הנה הוא יורה חצים לעומתו:

ועוד השיב ממה שאמר זכריה, והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד ובית דויד כאלהים כמלאך יי' לפניהם. והרד"ק ז"ל פירשו לענין מלחמת גוג ומגוג, ואמר כי החלש שבהם יהיה כדויד שהיה גבור ואיש מלחמה, ובית דויד ר"ל המלך המשיח כו' ויצא המלך לפניהם להלחם בגוים ההם כאלהים. ולפי זה אין להראב"ע ז"ל ממנו ראיה על דעתו. אלא שאין פירושו נראה לי נכון, כי הנביא זכריה עצמו אמר להלן ויצא יי' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב, כיום קרב סתם והוא במצרים שאמר שם יי' ילחם לכם. ושתי המלחמות ליי' המה, ות"י כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף. וכתיב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. וענין הכתוב במעלה שיעלו אליה בזמן הגאולה עם שלא יהיו כלם שוים בה, אמר והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד במעלת החכמה ורוח הקדש, ובית דוד שהוא המשיח כאלהים:

וכבר נאמר ביעקב ע"ה ויקרא לו אל אלהי ישראל, ובמגילה פרק הקורא א"ר אחא א"ר אלעזר מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל וכו'. ובבראשית רבה פרשה ע"ז אין כאל ומי כאל ישרון ישראל סבא כמלאך יי' לפניהם, אמר כי עם היותו כאלהים מצד מעלתו בעצמו ובערכו, אבל בערך זולתו בהיותם צריכים אליו לענין הנבואה עם שיהיו גם הם נביאים אבל לא יגיעו אל מדרגתו יהיה כמלאך יי' לפניהם, כלומר אמצעי והנביאים נקראו מלאכים וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, ההוא כדוד, כשיובן על הדרך שפירשנו למעלה ויעל מלאך יי', ואמרו בו זה פנחס, ויאמר חגי בדברי התקועית שהצדיקים גדולים ממלאכי מלאך יי', וכן דרשו רז"ל בריש ויקרא רבה, השרת, וצדקו דברי הגאון והוא מה שרצינו התבאר אם כן באמרו והיה הנכשל בהם ביום להתווכח בו עם הראב"ע ז"ל בזה הפרק:

פרק ה

מהדעת הנפסד הזה והוא ממעטם דמות האדם ובזותם את צלמו בערך הכוכבים והגלגלים כל שכן בערך המלאכים, יצאו להרוס ולעקור ולהפיל ארצה עמודי התורה והאמונה ואשיותיה, הם הניסים והנפלאות שהם מופתיה. והיסוד הרעוע אשר עליו בנו

הוא, כי הם קבלו מחכמי הישמעלים כי נותן הצורות הוא השכל הפועל והוא מושפע מהגלגלים ולא יוכל לפעול בהם, ואחר שהנפש היא נאצלת ממנו לדעתם הכוזב מכל שכן שלא תוכל לפעול בעליונים ממנה, שלא יהיה כח העלול יפה מכח העלה ואם כן ישב בדד וידום שמש בגבעון דום, ותכסה פניה בוילון ירח בעמק אילון, דברו ביי' תועה והאמת המקובל באומה, כי הנשמה מקורה ומדרגתה למעלה הרבה ממלאכי השרת, ולזה תמשול בכל מה שלמטה ממנה, ואמנם שנשמתן של צדיקים גזורה ממקום יותר נעלה ממקום שנגזרו ממנו המלאכים, דבר זה קבלוהו ואמתוהו במדרשו של רשב"י ע"ה, (ח"ג ס"ח ע"ב) אמרו שם בזה הלשון אשכחנא בספרא דאדם קדמאה, דכל רוחין קדישין דלעילא עבדין שליחותא וכלהו אתיין מאתר חד, ונשמתהון דצדיקייא מתרי דרגין דכלילן בחד, ובגיני כך סלקין יתיר ודרגיהון יתיר והכי הוא עד כאן:

ומזה יגזרו הצדיקים אומר בעליונים ובתחתונים ויקם להם הוא שאמר דוד המלך ע"ה אמר אלקי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק משל יראת אלקים, ובפרק אלו מגלחין מושל באדם אני, ומי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה והוא מבטלה, ירצו בזה ע"ה כי השם גזר שהעליונים והתחתונים יתנהגו על מה שהטביע בהם בעת הבריאה ולא ישנו את תפקידם, והצדיק מצד הנשמה הטהורה שהיא למעלה מהם כשהיא שלמה בשלמות התורה ומצותיה יכניע הסדור הטבעי ויביאהו לרצונו ויבטל גזרתו, כמו שהיה עמידת השמש בהפסק התנועה ממש, כמו שיורו הכתובים בפשטן, ולא היה בגרם השמימיי הנס בלבד, כי גם במניעיהם שהם השכלים הנפרדים שגם הם עמדו מהניע, ואז לא התנועעו הגלגלים התנועה המוגבלת המסורה להם, וכמו שיתבאר עוד בשלמות בפרק ט' ובפרק י"ד מזה החלק בסייעתא דשמיא:

והפלא הזה עם שאר הפלאים מקנים יראת השמים בלבות האנשים, יכירו וידעו כי אין אלהים כי אם בישראל, והוא שסיים הכתוב יראת אלקים ולא יחסר בי"ת, כלומר כשהצדיק מושל ומכניע הטבעים עליונים ותחתונים ימשך מזה יראת אלקים והשם מתפאר בזה ומתקדש בעולמו:

יתבאר אם כן שהיות הצדיק מביא העליונים לרצונו סבה שיהיה השם הגדול נורא ונודע בעולמו, ולזה היה הרצון שיהיה הכל משועבד אל הצדיק, ושנוי. הטבעים דבר ראוי והגון אחר שהוא סבה שיתקדש השם בעולם ואז ידעו כל באי עולם כי הוא ברא הכל ובידו הכל, כי אחר שכל מה שברא בעליונים ובתחתונים לא בראם אלא להתהלל וליודע בהם וכמו שכתוב כל פעל יי' למענהו, ואמרו בשוחר טוב מזמור י"ט למענהו לקלוסו כמה דאת אמר ענו ליי בתודה. דבר אחר לעדותו כענין שנאמר לא תענה ברעך וגומר.

ושני הטעמים אמתיים צריכים מאד אל העבודה ושניהם תכלית הבריאה ומהיות העולם תמיד ביישובו הולך ומתנהג אחר טבעו לא ימשך התכלית המכוון, אבל בפועל הפלאים בשנוי הטבעים, כל באי עולם כלם יענו ויעידו כי יש אלוה בורא עולם ויכול עליו להביאו לרצונו בכל עת שירצה, ואז יהללוהו ויקלסוהו ברואיו על מעשיו המופלאים, והוא שסיימו עוד שם שהכל מקלסין אותו על פעולתו ועל מעשהו וכל מעשיו מקלסין אותו עד כאן:

ורצה שיהיה זה ההתפארות והעדות נשלם על ידי הצדיקים ולפיכך הכניע כל הטבעים לרצונם, וגם זה בכלל כל פעל יי' למענהו. ועוד כדי שיתפרסם שלמות התורה ומצותיה, כי מקיימיה ושומריה שולטים בכל הנבראים ושהיא סבת דבוקם בקונם ולזה נכנע ונשמע אליהם כל מה שברא, נמצא אם כן שהכל היה לתכלית העבודה אל השם, והיא שיתיחד בכבודו שזה תכלית כל התכליות, למדנו אם כן שהעובד האמיתי היה הסבה בבריאה ושהכל נברא בעבורו והוא התכלית:

ולזה רמזו רז"ל בבראשית רבה פרשה ח' ר' יהושע דסכנין בשם ר' שמואל אמר בנפשותיהן של צדיקים נמלך, הה"ד המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שם. המה היוצרים, על שם ויצר יי' אלהים את האדם וגו' ויושבי נטעים על שם ויטע יי' אלהים גן בעדן מקדם, וגדרה על שם אשר שמתי חול גבול לים עם המלך במלאכתו ישבו שם עם מלך מלכי המלכים ברוך הוא ישבו נפשותיהן של צדיקים שבהם נמלך הקב"ה וברא את העולם עד כאן. והכוונה כי נמלך במחשבתו הטהורה וראה בחכמתו לברא ולהמציא כל הנמצאות בשביל הצדיקים, והוא אמרם בנפשותיהן כלומר בעבור נפשותיהן של צדיקים נמלך והסכים בדעתו הנפלאה לברא את העולם, נמצאו הצדיקים סבת הבריאה בכללה:

והנה כפי מה שאנו רוצים להוכיחו שהצדיקים גדולים ממלאכי השרת, וכמו שהוא האמת בעצמו, יפורש אם כן מה שאמרו בזה המדרש ויושבי נטעים על שם ויטע יי' גם בעדן שעדן ירמוז בכאן אל השכל העליון שהוא מקום העדון והעונג. ואחר שעלה זה במצודתי מצאתי בשם הראב"ע ז"ל שזה דעתו והוא שהעדן הוא השכל העליון. ולפי זה נראה לפרש שהגן ירמוז אל עולם הגלגלים, ועץ החיים בתוך הגן כנגד גלגל חמה שהוא באמצע ככבי לכת והוא מענקת וחולקת אורה לכל הנבראים, שזה סבת החיים והקיום אל העולם השפל, והירח כנגד עץ הדעת טוב ורע, שכן הירח מעורר מדי חדש בחדשו טובות העולם ורעותיו ברצון בוראו כידוע בחכמה ההיא, והעולם השפל נרמז

במה שאמרו וגדרה על שם אשר שמתי חול גבול לים, שזה כלל זה העולם שחציו יבשה וחציו מים:

ואני נמשך בפירוש זה אחר השכל עם שדרכי לברוח מזה, וכל שכן בעדן ובגן ועץ החיים ועץ הדעת שסודם גבוה מעל גבוה כי הדבור בתחתונים וירמוז לעליוני עליונים, אבל הוצרכתי לזה להוכיח כי הצדיקים סבת המציאות עליון ותחתון, וכבר נשנה להם ז"ל ענין זה אמרו בפרק מאימתי, כל אדם שיש בו יראת שמים סוף דבריו נשמעים, שנאמר סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם, מאי כי זה כל האדם א"ר אלעזר כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה. א"ר אבא בר כהנא שקול זה כנגד כל העולם. שמעון בן עזאי ואמרי לה שמעון בן זומא אומר כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה. הנה באמרם כל אדם שיש בו יראת שמים סוף דבריו נשמעים ירצה לבאר מה שכתבנו למעלה מהיות כל הטבעים נשמעים ונכנעים אל שומרי התורה ומצותיה, אחר כך בארו כי הם סבת הבריאה, והוא אמרם כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה, ולפי שהוא הסבה בבריאתם הם נשמעים אליו. ור' אבא קבל דעת ר' אלעזר והוסיף לרמוז הסבה בשיכנעו וישמעו אל הצדיק עליונים ותחתונים, והוא ענין דק ונפלא מאד באמרו שקול זה כנגד כל העולם:

והוא כי כבר התבאר בפרק י"ו מהחלק השני מזה הספר, היות האדם שקול ונערך בערך הבניינים העליונים, וכמו שהתבאר זה גם כן על השלמות בפרק י"ח וי"ט מהחלק הראשון מזה הספר בסייעתא דשמיא, היותו עשוי ומתוקן לתבנית הבנין העליון, וגם הוא כלול מכל הצורות רוחניות וגשמיות כמו שהתבאר שם, ובכח הנשמה הטהורה שבו אחר שהשלימה בתורה ובמצותיה, כל הדברים שהוא שקול ונערך אליהם נשמעים אליו ונענים לקולו, ולהורות על שהוא שקול ונערך כנגד הכל, לזה באו בבריאתו ונכללו בו כל הלשונות שהוציא הכתוב בכל מעשה בראשית, כמו שכתבנו בפרק עשרים מהחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא:

והוא כי מצינו באור הראשון וברקיע ובמאורות לשון הויה, יהי אור יהי רקיע יהי מאורות, מצינו באדם ויהי האדם לנפש חיה, מצינו לשון עשיה במעשה בראשית, ברקיע ובמאורות ובחית הארץ ומצינו נעשה אדם, מצינו לשון בריאה במעשה בראשית ובאדם, ויברא אלהים את האדם בצלמו, מצינו בו יתרון ומעלה על הכל שבכלן לא נזכרה לשון יצירה, ובאדם נאמר וייצר יי' אלהים את האדם, ומה שכתוב ויצר יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה וגו'. כבר אמרו בבראשית רבה פרשה י"ז שזה היה לכבוש, ובשוחר טוב מזמור ח' ויצר לשון כנוס:

והטעם נראה לומר כי כל מעשה בראשית הם מתנהגים ומתהלכים על השלמות ההוא שהושם בטבעם בזמן בריאתם לא יוסיפו עליו ולא יגרעו ממנו, ואמנם האדם שהוא מוסיף שלמות תמיד בתורה ומעשים טובים שזהו צורתו הרוחנית, כי בעסקו תמיד בשנים אלה קונה צורה חדשה בכל עת, וכל שכן אם מוסיף ומחדש בטעמי התורה וסודותיה. ועוד בא בו לשון יצירה לסוד נעלם הביאוהו במדרשו של רשב"י ע"ה על מה שכתוב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, לפי שהכבוד העליון יש בו בריאה יצירה עשיה, והאדם נברא לתקן הכבוד ולזה באו בו אלו הלשונות, וכמו שהתבאר בפרק י"ז מהחלק הראשון מזה הספר בסייעתא דשמיא, ולפי שאין בכל הנבראים מי שנברא לזה התכלית לפיכך לא בא בהם לשון יצירה, כל זה הפליג ר' אבא לרמוז במה שאמר שקול זה וכו', לא להשוותו אל שאר הנבראים בשקול בלא הכרעה: ואמנם בן עזאי ואמרי לה בן זומא הפליג להוסיף במעלת הצדיק ובאר, כי כל הנבראים עליונים ותחתונים כדמות משרתים אליו, כי לדעת רבי אלעזר ור' אבא נוכל לומר כי יהיו הנבראים בערך הצדיקים כערך השרים אצל המלך, שעם שהם נכנעים ונשמעים אליו והמלך סבת השרים, אין דרך השר לשרת אתו במאכליו ומשתיו ומלבושיו והאיר לפניו, כי העושים כל זה הם למטה הרבה ממעלת השרים. לזה בא לבאר כי כל הנבראים הם כדמות משרתים אל הצדיק אף בתקון מאכליו ומשתיו, כידוע משרות השמש והירח בבשול הפירות והתבואות, וכתיב בהם ויתן אותם אלקים ברקיע השמים להאיר על הארץ, כפשט הכתוב לא כדברי הרמב"ם ז"ל שכתב בפרק י"ג חלק ג' בזה הלשון ואל יטעך אמרו בכוכבים להאיר על הארץ וגו', ותחשוב שעניינו כדי לעשות כן אינו רק להגיד בטבעם אשר רצה שיבראם ר"ל מאירים מנהיגים, כמו שאומר באדם ורדו בדגת הים שאין עניינו שנברא לכך, רק להגיד בטבעו אשר הטביע השם יתברך עליו עד כאן, גלה דעתו ז"ל לומר כי הנבראים כלם לא באו לסבת הצדיק ולתועלתו ולשרותו, ומה שכתוב להאיר וגו' בא להגיד בטבעם, ואמנם מהטוב המכוון בעצמם עודף להטיב אל הזולת לא שתהיה בריאתם בעצם וכוונה ראשונה לכך ר"ל לשרות האדם, וכן כתב הוא ז"ל בפרק י"א ח"ב והוסיף עוד בפרק הנזכר. לזה אמר כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה כלומר חברה ושרות לכל צרכיו כדי שימצא לו כל מה שהוא הכשר ותקון לקיומו, כדי שיהיה הוא פנוי תמיד ומוכן אל השרות העליון ותקון הכבוד אשר זה היה סבת מציאותו. וכבר אמרו רז"ל בפירוש שהעליונים נבראו לשמוש התחתונים, א"ר לוי משום רבי שמעון בן מנסיא תפוח עקבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה, ואל תתמה בנוהג שבעולם אדם עושה שני דיסקרין אחד לו ואחד לבן ביתו של מי עושה

יפה לא שלו, כך אדם הראשון נברא לתשמישו של הקב"ה וגלגל חמה לתשמישן של בריות לא כל שכן שיהיה תפוח עקבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה. והנה מי שיש לו עינים יראה שאין שני הדסקרין מכוונין לעצמם, כי לא נעשו כי אם לשמש לזולתם, כן כל הנבראים לא באו מכוונין לעצמם כי הם אמנם באו לשמש זולתם, כל הנבראים לשמש את האדם והאדם לשמש את קונו, וכמו ששנינו בסוף קידושין אני נבראתי לשמש את קוני:

ומאמרם וגלגל חמה לתשמישן של בריות, נראה שאינו כדברי הרב שאמר שהם מכוונין לעצמם והעודף מהם ממה שהוחן להם ישפיעו על התחתונים. ובפירוש אמרו רז"ל שהעליונים נבראו בעבור התחתונים, בפרק אין עומדין אמר לו הקב"ה לנביא לך אמור לה לכנסת ישראל בתי י"ב מזלות בראתי בעולמי וכו' וכולם לא בראתי אלא בשבילך. ובבראשית רבה פרשה מ"ז פתח האהל פתח טוב פתחת לעוברים ושבים, פתח טוב פתחם לגרים, שאלולי את לא בראתי שמים וארץ שנאמר וימתחם כאהל לשבת, שאלולי את לא בראתי גלגל מימה שנאמר לשמש שם אהל בהם. שאלולי זאת לא בראתי את הירח שנאמר הן עד ירח ולא יאהיל עד כאן. הנה כי האומה השלמה בזכות התורה ואף צדיק אחד יסוד עולם סבת המציאות. והוא מה שרצינו להוכיחו בזה הפרק:

פרק ו

עוד יש להוכיח ולהכריע מעלת הצדיק על המלאך מהעבודה, וזה כי עבודת הצדיק נדרשת ורצויה אל השם יותר מעבודת המלאך ושרותו כי עבודת הצדיק יש בה צורך גבוה והוא הייחוד, כמו שהתבאר בחלק השני מזה הספר, בכוונה אשר התבאר עניינה גם כן שם בסייעתא דשמיא, ולזה אמרו שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים ולא אמרו כן על עבודת המלאכים ושרותן:

ואמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב מ"ו ע"א) כד אתפליג ליליא שארי מלכא למיקם ומטרוניתא לזמרא ואתי מלכא ואקיש לתרעא דהיכלא ואמר פתחי לי אחותי רעיתי וגומר, וכדין משתעשע בנשמתהון דצדיקייא זכאה חולקיה דההוא דיתער ההוא זמנא במלה דאוריתא, בגין דכלהו בני היכלא דמטרוניתא כלהו בעיין לשבחא למלכא וכלהו משבחין קמיה ושבחא דסליק מהאי עלמא דהוא רחיק (יתיר) דא ניחא ליה לקב"ה מכלא:

ובפרקי היכלות פרק ט' (ח"ב מ"ו ע"א) למדו אותם ואמרו להם שאו עיניכם לרקיע כנגד בית תפלתכם, בשעה שאתם אומרים לפני קדוש, כי אין לי הנאה בכל עולמי שבראתי

כאותה שעה שעיניכם נשואות בעיני ועיני בעיניכם בשעה שאתם אומרים לפני קדוש וכו', ובפרק י"א החרישו אלי קול כל יצורים שבראתי ואשמע ואאזין לקול תפלת בני:
ועוד מצאתי לרז"ל בזה הלשון אמר רבי ישמעאל אשריהם ישראל כמה זה חביבין לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת, כי בשעה שמלאכי השרת מבקשים לומר שירה תחלה למעלה באים סביבות כסא הכבוד הרים של אש וגבעות של להבה ואמר הקב"ה להם החרישו אלי כל מלאך ומלאך וכל חיה וחיה וכל אופן ואופן וכל שרף ושרף שבראתי בעולמי עד אשמע ואאזין תחלה כל שירות ותושבחות של ישראל שנאמר ונעים זמירות ישראל, מלמד שערב לפני הקב"ה קול שירות ותושבחות של ישראל יותר ממלאכי השרת שנאמר ברן יחד ככבי בוקר אלו ישראל שנמשלים לככבים. ויריעו כל בני אלהים זו היא פמליא של מלאכים, אם אין כבודי בארץ אין כבודי בשמים אימתי רומה על שמים אלהים בזמן שעל כל הארץ כבודך עד כאן:
ובואלה שמות רבה פרשה ל"ג ולא עוד אלא שחביבים כל מה שלמטן משל מעלן, תדע לך שהניח מה שלמעלן וירד בשל מטן. וכל מה שבארנו בענין זה בפרקים אלו רמז דוד ע"ה במזמור אחד והוא אמרו יי' אדננו מה אדיר שמך בכל הארץ וכו', התחיל מהתכלית אשר הוא סבת מציאות האדם והכוונה בבריאתו שהוא ייחוד השם הגדול בכבודו, והוא אמרו יי' אדוננו שהם שני שמות יו"ד ה"א ואל"ף דל"ת שכל חפץ וכל ישע ליחדם, וזה תכלית העבודה ובזה האור מתנוצץ והשפע והשמן הטוב יורד על הראש, וזה פלא ששמת זה הכח והיכולת ביושב הארץ שהוא האדם, ולזה שמת בניינו כדמות בנין השם הגדול כדי שיהיה בידו כח וספק לתקן הכבוד העליון, כמו שהתבאר בחלק הראשון ובחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא. והוא אמרו מה אדיר שמך, כלומר האדם שהוא עשוי כבנין שמך וכמה כחו גדול כי מעשיו ועבודתו יהיו סבה אשר תנה הודך, והוא השפע והאור הבא מן המקור העליון על השמים שהוא השם הגדול, ובזה יתיחד בכבודו וזה הכח הושם בארץ ר"ל בתחתונים מה שלא הושם בעליונים ולזה היו נכבדים מהם:
ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב מ"ט ע"ב) אשר תנה אשר נתת מבעי ליה, או תנה הודך מהו אשר תנה הודך, אלא הוא רזא דנהרא עמיקא דכלא ודוד בעא בעותיה למנגד מניה על השמים, ודא הוא אשר כמה דאת אמר אהיה אשר אהיה. בשעתא דהאי נהרא עמיקתא דכלא נגיד ונפיק כדין כלא בחדו ומטרוניתא אתעטרת במלכא וכל עלמין כלהו בחדו ושלטנותא דשאר עמין אתעבר מקמי מטרוניתא וכדין זקפן רישא כל מאן דאחידו בה עד כאן. ולפי זה יהיה מה אדיר תוקף הדין לשבר כח האומות ולהורידם

ולהעבירם מממשלתם, וכן אמרו שם במדרש. ואיך שיהיה למדנו שיש כח בתחתונים לפתוח המקור העליון ולהאציל ממנו האור והשפע:

ועוד ירמוז אמרו מה אדיר שמך בכל הארץ שיש כח בתחתונים לתת חיל וכח בשם הגדול בעבודתם, וזהו אמרם כשישראל עושים רצונו של מקום מוסיפים כח בגבורה של מעלה, שנאמר באלהים נעשה חיל, וכדאיתא באיכה רבתי. ובזה אשר תנה הודך על השמים וכענין שפרשתי למעלה. מפי עוללים ויונקים יסדת עז יש לפרשו על תינוקות של בית רבן, וכן אמרו בפרק כל כתבי אמר רב כהנא לא חרבה ירושלם אלא בשביל שבטלו בה תינוקות של בית רבן שנאמר שפוך על עולל בחוץ מה טעם שפוך משום דעולל בחוץ פירוש בטלים מבית רבן. ואמרו עוד שם אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג י"ז ע"ב) ורעי את גדיותיך וגו' אלין אנון תינוקות של בית רבן דעלמא מתקיימא בגינהון יהבין חילא לכנסת ישראל בגלותא עד כאן. וזה סוד אמרו יסדת עז בסוד תנו עז לאלהים למען צורריך להשבית אויב ומתנקם ובמדרש צורריך שנים, אויב ומתנקם שנים, הרי ארבע מלכיות לרמוז על מה שאמרו ויהבין חילא וכו', ויתכן עוד שירמוז על כחותיהם העליונים. והתינוקות מחזקים אותה בין כלם. והיא נפדת ונצלת מהם בזכותם, והענין לומר שעם שאלה לא נשלמו בחכמה העליונה עדיין, לכוין בעבודתם בייחוד העליון לפתוח המקור כאותם שנכללו בפסוק של מעלה אשר כח בהן, מכל מקום יספיקו לתת כח לכנסת ישראל בגלות בהבל פיהם, ומבין כלם נשלמת הכוונה וכל אחד בודק עד מקום שידו מגעת:

אחר כך אמר כמתמיה על המעלה הרמה הזאת, כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו', אני אומר בלבי מה אנוש וכו', בריה פחותה ושפלה בערכם וכשיבחין האדם עצמו ועצמם יתאמת לו שהוא בקצה הפחיתות בערכם וכל שכן בערך המלאכים, וזה אמת כשנקחהו משולל מהשלמות אשר בארנו עניינו בפרק זה ובפרקים הקודמים אליו, אבל כשנבחנהו בשלמות ההוא שקדם עניינו ויבא עוד, הנה הוא מעולה מהמלאך הרבה עד שיש לומר כי כפשע בינו ובין אלהים, והוא אמרו ותחסרהו מעט מאלהים:

ומכאן תשובה למה שאמר הרב המורה ז"ל ולא תטעה בנפשך ותחשוב שהגלגלים והמלאכים נבראו בעבורנו, הנה כבר התבאר לנו מעלתנו, הן גוים כמר מדלי ובחן עצמן ועצם הגלגלים והשכלים הנפרדים ואז יתבאר לך האמת עד כאן, וכן הוא האמת כשיוקח משולל מן השלמות ההוא כמו שאמרנו, ואמנם אמרנו שהוא גדול במעלה מכלם הוא מצד התורה המשלמת אתו בשלמות ההוא שהתבאר עניינו:

ובפרק ר' עקיבא אריב"ל בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע מה לילוד אשה בינינו, אמר להם לקבל תורה בא, אמרו לפניו רבש"ע חמדה שהיא גנוזה לפניך תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם ואתה משתעשע בה אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו וגו' תנה הודך על השמים, אמר לו הקב"ה למשה משה החזיר להם תשובה, אמר לפניו רבש"ע מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל פיהם, אמר לו אחוז בכסא כבודי והחזיר להם תשובה, אחז בכסא הכבוד והחזיר להם תשובה שנאמר מאחז פני כסא פרשז עליו עננו ואמר ר' תנחום מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו. אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתוב בה אנכי יי' אלהיך אשר הוצאתיך וגו', כלום למצרים ירדתם לפרעה נשתעבדתם תורה למה לכם. שוב מה כתיב בה לא יהיה לך וגומ' בין הכותיין אתם שרויים שעובדין עבודה זרה. שוב מה כתיב בה זכור וגו' כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכים שבות. שוב מה כתיב בה לא תשא משא ומתן יש ביניכם, שוב מה כתיב בה כבד את אביך וגו' אב ואם יש לכם. שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם. מיד הודו לו להקב"ה שנאמר יי' אדוננו מה אדיר וגו' ואלו תנה הודך לא כתיב עד כאן:

המעלה אשר עלה אליה אדון הנביאים לא עלה אליה שום נברא זולתו, והוא שהעידה התורה ומשה עלה אל האלהים, והכוונה אל מדרגת אלהים שהיא העליונה שבמדרגות, והוא שרמז עוד באמרו ויהי שם עם יי' וגו', וכתיב ואתה פה עמוד עמדי וגו', כלומר שוים כביכול והוא אמרם בשעה שעלה משה למרום, וכשראו מלאכי השרת מעלתו הרמה תמהו ואמרו מה השלמות אשר לילוד אשה עד שיהיו לו מהלכים בין העומדים האלה, והוא אמרם בינינו כל שכן שיעלה למעלה ממנו, והוא ילוד אשה ואין לו יחס וערך עם העליונים, אמר להם הקב"ה אמת שכשתבחנוהו משולל וערום מכל שלמות הנה הוא ילוד אשה והדין עמכם. אבל כשתבחנוהו מצד התורה המשלמת אתו היא אשר העלתהו והמליכתהו עליכם והוא אמרם לקבל תורה בא:

והם באו בשתי טענות חזקות למנוע נתינתה לבשר ודם. האחת והיא קדימתה בזמן הרבה למקבלים, והיה נראה להם שהמורכב די לו בדת טבעית או שכלית ולזה צריך קדימת המקבל. והשנית כי גם כי נסבול זה אם בשביל תועלת וצורך הנותן כי גם הוא נהנה בשיקבלוה, הנה אינו צריך לזה כי גם בהיותה אצלו נהנה, אל ראשונה אמרו חמדה שהיא גנוזה לפניך וכו', ואל השנית ואתה משתעשע בה, ולפי שהם פשוטים מחומר ראו שהיא יותר ראויה להם, כי גם היא ועודנה שם היתה פשוטה, כי כשירדה נתלבשה בכמה מלבושים מהם חיצוניים ומהם פנימיים, וכמו שכתבנו בפרק כ"ו מהחלק השני

מזה הספר בסייעתא דשמיא, ובמה שפירשנו יותר ספק שאיפשר שיסופק בזה והוא כי נראה זה חסרון בפשוט מחומר ואיך לא ראו תשובתם בצדם:

ולפי שרצה הקב"ה להראות אל המלאכים שהתורה יותר ראויה לישראל מהם ושעבודתם ערבה ורצויה אליו יותר מעבודתם, והנה זה יבחן כשיראו הם שהמקבל יחזירם אחור מטענותיהם ודעתם יסכל, ולהודיע זה להם רצה הקב"ה שיהיה הוא המשיב להם ולזה אמר לו משה החזיר להם תשובה. ומשה ע"ה ראה מה שימשך מתשובתו, והוא היות השלם גדול במעלה ובחכמה מהם מצד התורה והעבודה, וחשש שמא יסבבו העדרו ועדיין לא בא לידו הדבר שהוא כתריס בפני הפורענות, והוא אמרו מתיירא אני וכו', אז אמר לו שהדבקים בו חיים ובטוחים מכל נזק כי מגדל עוז שם יי' וגו', והוא אמרו אחוז בכסא כבודי וכו', ובזה מעלתו למעלה ממעלתם וגובר עליהם, אז השיב להם תשובה נצחת על טענותיהם, אם לראשונה באמרו שכתוב בה אנכי יי' אלקיך וגו', כלומר זאת התורה אשר אנו דנין עליה וכלנו מודים שקדמה לברייתו של עולם, אין ספק שתצטרכו להודות על כרחכם שמקבליה קדמו אליה, אחר שבאה בטענת אשר הוצאתיך מארץ מצרים ושאר צויים המורים על קדימת המצווים להם:

וכן דעת רז"ל אמרו בבראשית רבה א"ר אבא בר כהנא התורה קדמה לכסא הכבוד שנאמר יי' קנני ראשית דרכו וגו', קודם לאותו שכתוב בו נכון כסאך מאז. ר' חוניא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק אמרו מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר, משל למלך וכו' כך אלולי שצפה הקב"ה שאחר כ"ו דורות ישראל עתידין לקבל התורה לא היה כותב בה צו את בני ישראל דבר אל בני ישראל עד כאן. ואם לטענה השנית השיב במה שכתוב בה אנכי יי' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו', פירש להם ברמז קרוב לבאור שההוצאה היתה לצורך גבוה גם כן, והוא קבלת אלהותו עליהם לעבדו וליחדו בכבודו, שזה היה כל חפץ וכל ישע בבריאה ובמציאות האומה הקדושה:

ובואלה שמות רבה א"ר טוביה ב"ר יצחק אנכי יי' אלהיך, שעל מנת כן הוצאתיך מארץ מצרים שתקבל אלהותי עליך עד כאן כוונו למה שכתבתי. ובשוחר טוב אני מדבר בצדקה רב להושיע באיזו צדקה בצדקה שעשיתם שקבלתם את התורה שאלמלא כן היכן היתה מלכותי. ובמכילתא אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו, ר' עקיבא אומר אלמלא מקרא שכתוב אי איפשר לאמרו כביכול אמרו ישראל לפני הקב"ה עצמך פדית.

וכן בספרי וכבר כתבתי זה:

הנה התבאר מכל זה שההוצאה וקבלת התורה הכל היה לצורך גבוה גם כן, ושאר הדברות כלם פרטיהן שהיא התורה כלה, הכל סובב על זה, ולזה המשיך להם התשובה

מכלם עד שהכריחם להודות להקב"ה על מעשיו המופלאים, והוא אמרם מיד הודו לו להקב"ה שנאמר יי' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ ואלו תנה הודך לא כתיב, וידעו באמת שעבודת האדם השלם יותר רצויה ונדרשת אל השם מעבודתם, לפי שהייחוד הוא צורך גבוה ואינו נשלם כי אם על ידו ולא על ידם כמו שכתבנו:

ואחר שהייחוד הוא צורך גבוה כמו שהתבאר בחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא, צריך אם כן אל מייחד, והמציאות כלו לא נמצא כי אם לזה התכלית, נמצא אם כן שהמייחד והעובד השלם הוא תכלית המציאות, וכמו שהתבאר בפרק הקודם לזה, ולא יכלה הדבר בכן רצה או כך גזרה חכמתו כמו שחשב הרב ז"ל. ואם כן כשנאמר כי תכלית האדם לעבוד את השם וליחדו בכבודו, אין השאלה קיימת כדברי הרב, אחר שהתבאר שהייחוד צורך גבוה, ולזה נעשה ונתקן כדמות הכבוד כדי שיהיה כח וספק בידו לתקנו וליחדו, וכמו שהתבאר בחלק הראשון ובחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא:

וכשנאמר שזה היה לשלמותנו גם כן לא תתחייב השאלה בעצמה כדברי הרב, כי שלמותנו צריך להשלים הכבוד וגם זה צורך גבוה וכמו שהתבאר גם זה בפרק כ"ב מהחלק השני בסייעתא דשמיא. ואלו ידע הרב כי יש בישראל חכמה מקובלת מסיני, ולא הסתפק בילדי נכרים לא כתב בזה מה שכתב. כי סתרי התורה וסוד האלהות והייחוד לא נתן למחקר השכלי כלל:

ואמנם ראיית הרב ז"ל ממה שסדרו חכמי ישראל בתפלותיהם באמרם אתה הבדלת אנוש מראש וכו', כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך, ואמר הנה בארו שאין שם תכלית אלא רצון לבד. אין משם ראיה, אבל הוא הסדר יפורש הפך דעתו מסכים אל האמת אשר בארנו, והוא כי לפי שבסדר ההוא פתחו ומעטו וההבילו מאד את האדם חייו וחסדו צדקו וישעו כחו וגבורתו ומעלותיו ומעשיו תוהו וחייו הבל לפניו עד שבסוף אמרו ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. אמרו אחר כך אתה הבדלת וכו', כלומר כל מה שאמרנו הוא אם יבחן האדם ונקחהו משולל וערום מן התורה והמצות שהם כסות השלמות, הנה הוא והבהמה שוים וכמו שכתוב אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו. ואמרו בפרק אחד דיני ממונות אין חיה שולטת באדם אלא אם כן נדמה לה כבהמה. וכל זה יובן במי שלא נשלם בתורה ובמצות ובעבודת הייחוד, אבל אתה הבדלת את האדם מן הבהמה מראש הבריאה ותכירהו, וזאת היתה הכרה עצומה וטוב גדול שהוא לעמוד לפניך לשרת בשמך ולעכדך וליחדך, כי תכף שבראו צווהו והורהו דרך העבודה והייחוד להשלים הכוונה והתכלית שנברא בעבורו להורות שהעבודה היא תכלית מציאותו והוא תקון הכבוד שהוא צורך גבוה כמו שכתבנו במה שקדם:

ולזה אמרו כי מי יאמר לך מה תפעל, כלומר זה דבר פלא כי מי יגיע עד עומק חכמתך עד שיוכל לומר לך מה זה פעלת ומה טעם שמסרת תקון העליונים ביד התחתונים, וכמו שאמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ד' ע"ב) ישראל שלימו דשמיה קדישא אינון וכד ישראל לתתא אשתלמאן בעובדיהו, כביכול שמא קדישא אשתלים, וכד ישראל לא אשתלימו לתתא בעובדיהו ואתחייבו גלותא, כביכול שמא קדישא לא שלים לעילא. ועוד שם כביכול אמר קב"ה כד ישראל אינון זכאין לתתא אתגבר חילא דידי על כלא. וכד לא משתכחי זכאין כביכול מתישין חילא דלעילא ואתגבר חילא דדינא קשיא. וזה סוד כשישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה וכו', כמו שכתבנו כבר והארכנו בזה בחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא:

ובספרי כיוצא בו אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים, אלמלא אני לא היית יושב בשמים, וכן הוא אומר הבונה בשמים מעליותיו ואגודתו על ארץ יסדה עד כאן. כי עם שהרצון העליון היה זה ואין לשאול ולהשיב עליו כי אין טעם ברצון, הנה התכלית ידוע למבקשי יי' והוא ייחוד השם הגדול בכבודו שהוא צורך גבוה. ואמנם מה שאמרו ואם יצדק מה יתן לך שנראה הפך מה שאמרנו, הנה כבר בארנו בפרק ג' מהחלק השני מזה הספר ובחלק הראשון מספר תולעת יעקב בסייעתא דשמיא, כי זה ומה שידמה לו מהכתובים המורים על שאין טובות האדם ורעותיו נוגעות לגבוה כלל, הנה הוא בערך אדון יחיד שרש כל השרשים, ואמנם לצורך הכבוד ליחד ראש המחשבה בסופה שהוא ייחוד השם הגדול בכבודו כי כן היה הרצון הטהור והחפץ הקדוש צורך גמור הוא והטוב והרע הכל נוגע עד הלב העליון כי כפי ההתעוררות למטה כך יתעורר למעלה, וכבר התבאר זה על השלמות במקומות ההם. ואין צורך לשנות הדברים הנה:

ובאיכה רבתי זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך זה הקב"ה א"ר חייא היכן מצינו שנקרא הקב"ה לבן של ישראל, מן הדין קרייא צור לבבי וחלקי אלהים לעולם. וכבר כתבתי זה, ועוד כללו במאמרם זה כי כמו שהיה מחסדו הגדול להמציאם שהוא שלמותם הראשון ולא יוכלו להתפאר עליו אנו עשינו את עצמינו, וכענין הוא עשנו ולא אנחנו, הנה כן היה מחסדו וטובו להשלימם בשלמותם האחרון, והוא ההכרה הנפלאה ההיא לעמוד לפניו בהודיעו רצונו בתת להם תורה ומצות, ולא יוכלו להתפאר ולומר לו מה פעלת לנו שמידינו היתה זאת לנו, כי כמו ששלמות הראשון נמנע בערכם כן השלמות האחרון אי איפשר להשתלם בו אם לא ישלימם הוא יתברך בו, כמו שכן השלימם בראשון. ולזה מה שרמזו באמרם כי מי יאמר לך מה תפעל, ומעתה אם יצדק מה יתן לך כי מידך הוא לו שנתת לו דרך בו יצדיק את נפשו, ולא יוכל להתפאר ולומר שיש לאל יד שכלו לצדק

עצמו ושמידו למלאת זה החסרון וכאלו נותן לך דבר שמשלים יצירתו. ועוד הגדלת חסדך עמו שאם יחטיא הכוונה ויסור מדרך התורה, נתת לו דרך לשוב אל בריאותו אם חטא והחליא, והוא אמרו בסמוך ותתן לנו יי' אלהינו באהבה את יום הכפורים וכו' ונשוב לעשות חקי רצונך, ומי שהשכיל וידע כי נברא לזה התכלית והוא תקון הכבוד אחר שהשיג באמת כי זה הוא התכלית האחרון במציאות, אז ישתדל להשלים הכוונה במציאותו ולא יסתפק בעבודתו, ויהיה לבו בטוח בתורתו ובמעשיו הטובים, וידע כי חיובו להשלים הכוונה שנברא בעבורה גדול מאד, מה שאין כן במי שסכל זה התכלית המשובח ואינו עובד לשום תכלית כלומר שחושב כי אין שם כי אם רצון לבד, ובזה נשלם מה שהיתה אליו הכוונה בזה הענין הגדול:

פרק ז

בסבה זו היו מלאכי השרת מעכבין ביצירת אדם הראשון, כי היה קשה להם מאד שיהיה שום נברא אחר קרוב ורצוי אל השם יותר מהם וכבר גלה להם הקב"ה כי צדיקים עומדים ממנו. אמר בבראשית רבה פרשה ח' בשעה שבא לבראת את אדם הראשון נמלך במלאכי השרת, אמר להם נעשה אדם וגו', אמרו לו אדם זה מה טיבו, אמר להם צדיקים עומדים ממנו הה"ד כי יודע יי' דרך צדיקים, כי הודיע יי' דרך הצדיקים למלאכי השרת ודרך רשעים תאבד איבדה מהם, גלה להם שהצדיקים עומדים ממנו ולא גלה להם שהרשעים עומדים ממנו שאלו גלה להם שהרשעים עומדין ממנו לא היתה מדת הדין נותנת שיברא עד כאן. ועם שלא הודיעם שרשעים עומדים ממנו כדי שלא יעכבו בבריאתו, כשהודיעם שצדיקים עומדים ממנו עכבו לסבה שאמרנו:

והראיה שאחר שהודיעם שצדיקים עומדים ממנו עכבו, מאמרם ז"ל בפרק אחד דיני ממונות אמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש הקב"ה לברא את אדם הראשון, ברא כת אחת של מלאכי השרת, אמר להם רצונכם נעשה אדם וגו', אמרו לפניו רבש"ע אדם זה מה מעשיו אמר להם כך וכך מעשיו אמרו לפניו רבש"ע מה אנוש כי תזכרנו וכו'. ואין ספק שלא הודיעם שעתיד לחטא, וכמו שאמרו בבראשית רבה ודרך רשעים תאבד איבדה מהם וכו' וכל שכן שלא גלה להם שהוא עצמו עתיד לחטא, עד שכשנברא על כרחם באו בעצה עליו והחטיאוהו להשפילו ממעלתו ולרחקו מעל בראו, כי ידעו כי חטא ממית ומבדיל בין אדם לאביו שבשמים, ובפרק י"ג מפרקי ר' אליעזר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון כל העולמים מה אדם ותדעהו. אדם להבל דמה. אין על עפר משלו. אמר להם מה שאתם מקלסין אותי בעליונים הוא מיחד אותי בתחתונים ולא עוד אלא יכולים אתם לעמוד

ולקרא שמות לכל הבריות, עמדו ולא יכלו מיד עמד אדם וקרא שמות לכל הבריות שנאמר ויקרא האדם שמות וגו', וכיון שראו מלאכי השרת אמרו אם אין אנו באים בעצה על אדם שיחטא לפני בוראו אין אנו יכולין בו, והיה סמאל השר הגדול שבשמים וכו':
כמה הפליגו רז"ל בפירוש משנה זו שהיא שנויה במסכת אבות בפרק ד' רבי אלעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה וכו', והביאה תנא של בריתא זו של פרקי רבי אליעזר לשתי כוונות גדולות, וכשיתבארו יעלה בידינו מה שאנו בבאורו ממעלת האדם קודם מרותו על כל הנבראים עליונים ותחתונים. והיות המלאכים מונעים ומעכבים ביצירתו לסבה זו:
ואמנם הכוונה הראשונה במשנה זו לבאר, כי שלשה אלה סבת יציאת אדם הראשון מן העולם שנגזרה עליו מיתה, תחת אשר קנא לאלהיו וכפר בו ובעצתו והאמין לעצת הנחש שאמר אין צווי זה אלא עין רעה שבשעה שאתם אוכלים ממנו תהיו כאלהים, מהו עושה בורא עולמות ומחריב עולמות, כך אתם יכולים לברא עולמות ולהחריב עולמות, מה הוא ממית ומחיה, אף אתם יכולים להמית ולהחיות שנאמר כי יודע אלהים וגו', הלך הנחש ונגע באילן וכו' כדאיתא התם, והוא אכל מן העץ המר ההוא לתכלית זה, ובאמת כי עלו בידו חציין של דברים להחריב עולמות ולהמית החיים, כי מה שבקש לא נתנו לו ומה שבידו נטלו ממנו, כי בקש לברא עולמות והיה סבת חרבנו וחרבנן. בקש להחיות ונטלו ממנו חייו ונצחיותו ומכל הבאים אחריו, וסוד הפתוי והחטא אין זה מקומו ולזה לא ראיתי להאריך בו. ויבא סודו בפי"ג מהחלק הד' מזה הספר בסייעתא דשמיא. וכוונה שניה במשנה זו והיא כי האדם הנזכר הנה הוא אדם בליעל איש און וקנאתו באדם סבה שהחטיאו והעבירו על דעת קונו והיא אשר תוציאהו מן העולם, וכמו שכתוב בלע המות לנצח וגו' וידוע כי כשהוא שולט, גם האומות שבאות מכחו שולטות על ישראל, וכשישוב הימין לאיתנו ישפלו ויגיעו עד עפר, ותהיה ממשלתם על ישראל לרע להם, כמו שהוא כן בכחם למעלה, והוא שאמר שלמה המלך ע"ה בספר קהלת עת אשר שלט האדם, פירוש האדם הבליעל, באדם אלו ישראל שנאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, אתם קרויים אדם. לרע לו כי יפקוד יי' על צבא המרום במרום, ואחר כך על מלכי האדמה באדמה. ואמרם מה אדם וגו' הוא סוד עכובם ביצירתו. והטעם כמו שכתבנו כי אם ישלים הכוונה אשר נברא בעבורה, יהיה יותר קרוב וחשוב מהם אצל הקב"ה, והם לא ירצו שיהיה שום נברא אחר יותר רצוי וקרוב אליו מהם:
ולסבה זו קבלו חכמי האמת כי העולמות אשר קדם והחריבן, היו משחיתים ומבלבלים מציאות הנמצאים הנשפעים מן האצילות הקדוש, כי אינם רוצים שיהיה אחר יותר קרוב

מהם לסבה הראשונה, והכל זה לעומת זה עכוב וקטרוג בשרשים למעלה, ובענפיהם למטה. והנה כפי מעלת הנשמה וקורבתה אל האלהים, כן מעלת הצדיק אשר תחול בו וקורבתו אל האלהים, והנה היא אצולה מלמעלה למלאכי השרת הרבה כמו שכתבנו למעלה בפרק ה', ואין לנו עסק עם הבודים מלבם מקום ממנו יושפעו הצורות לדעתם הכוזב, האומרים כי השכל הפועל הוא נותנם לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו. ולמעלה בפרק ה' כתבנו מזה, ובחלק השני הרחבנו הבאור במקום אצילות הנשמות, ומשם יתבאר היותם למעלה הרבה מהשכלים הנפרדים:

ומכחה באמצעות התורה הצדיק דבק בשם ומעלתו גדולה מן המלאך, ולזה היה עכובם ביצירתו כמו שכתבנו:

אז טען הקב"ה עליו ואמר להם, מה שאתם מקלסים אותי בעליונים הוא מייחד אותי בתחתונים. ואמר כן להודיעם שמעלתו גדולה על מעלתם, וזה כי כבר אמרו בגדר הקלוס האמיתי שהוא ספור מעלת המקולס מפני קצר ידיעה במעלותיו שמהם ילקחו השבחים ההם, ואמרו שזאת היא מדרגת השכלים הנפרדים. ולפי זה ידוע לחכמי לב כי הייחוד שהכהנים הנגשים אל יי', והם השרידים מייחדים את השם, הוא יותר גדול הערך ויותר יקר ויותר רצוי אליו מקלוסן של מלאכים, ואין ספק שהשירה היותר מעולה והקלוס היותר משובח שהם משוררים ומקלסים לפניו, היא הקדושה שהם משלשים, וכמו שהעיד הנביא ע"ה וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יי' צבאות וגו':

ומי שחננו השם חכמה ודעת, יבין כי הייחוד שאנו מייחדים את השם הגדול בפסוק שמע ישראל, כשהוא בכוונה ההיא עצמה שבארנו עניינה בספר תולעת יעקב בחלק הראשון ממנו, ונבאר עוד בפרק ס"ט מזה החלק בסייעתא דשמיא, הוא יותר רצוי ונאהב אליו יותר מאד מהקדושה ההיא עם כל מעלתה ויקרה, שגם בה דרך ייחודו של השם הגדול, כמו שהתבאר בספר תולעת יעקב בסייעתא דשמיא. וזה אם נאמין שהדרך ההוא דורכים גם הם בייחוד כשמקלסין את השם בקדושה ההיא:

והנה זה פלא כי הייחוד באלהות לא נמסר כי אם לישראל, שאלהותו יתברך מתגלה ונודע על ידם, ולזה מסר להם ולמדם סדר עבודתו וייחודו, שאין עבודה וקלוס משובח כייחוד האלהות, מה שלא נתגלה ולא נודע על ידי המלאכים, ולזה היו גדולי המעלה אצל אביהם שבשמים מהם. ולזה רמזו חז"ל אמרו בספרי אתם עדי נאם יי' ואני אל, כשאתם עדי אני אל וכשאין אתם עדי כביכול איני אל. הנה בארו כי בעדותן של ישראל בכל יום פעמים ובייחודן הוא אל אלהותו נודע ומתגלה. וידוע כי האלהות תלוי בייחוד ההוא, וחס ושלום כשאין מעידין ומייחדין כביכול אינו אל ולמה לא יספיק לזה קלוסן

של מלאכים, אלא ודאי ייחודו של אלהינו שהוא סוד אלהותו, לא נמסר ולא נתגלה כי אם לישראל:

והוא שאדון הנביאים ע"ה מגדילם ואומר, אתה הראת לדעת כי יי' הוא האלהים. וידוע לחכמי לב כי האלהות תלוי בייחוד יי' אלהים, והוא הייחוד בפסוק שמע בסוד יי' אלהינו יי' אחד. ואמר אתה הראת לדעת, כלומר מה שלא הראה שום נברא עליון או תחתון לדעת:

ובואלה הדברים רבה ומהיכן זכו ישראל לקרות שמע, א"ר פנחס בר חמא ממתן תורה זכו ישראל לקרות שמע כיצד את מוצא לא פתח הקב"ה בסיני תחלה אלא בדבר זה, אמר להם שמע ישראל אנכי יי' אלהיך נענו כלם ואמרו יי' אלהינו יי' אחד ומשה אמר בשכמל"ו. עוד שם דבר אחר שמע ישראל, מהיכן זכו ישראל לקריאת שמע, משעה שנטה יעקב למיתה קרא לכל השבטים ואמר להם, שמא משאני נפטר מן העולם אתם משתחוים לאלוה אחר, מנין שכך כתוב הקבצו ושמעו וגו', מהו ושמעו אל ישראל אביכם, אמר להם ישראל אביכם הוא, אמרו לו שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד, והוא אמר בלחישה בשכמל"ו, א"ר לוי ומה ישראל אומרים עכשו, שמע אבינו ישראל אותו הדבר שצויתנו נוהג בנו יי' אלהינו יי' אחד. דבר אחר שמע ישראל רבנן אמרי, בשעה שעלה משה למרום שמע למלאכי השרת שהיו אומרים להקב"ה בשכמ"לו והוריד אותה לישראל, ולמה אין ישראל אומרים אותו בפרהסיא, א"ר אסי למה הדבר דומה לאחד שגנב קוזמין מתוך פלטין של מלך, נתנה לה לאשה ואמר לה אל תתקשטי בה בפרהסיא אלא בתוך ביתך, אבל ביום הכפורים שהם נקיים כמלאכי השרת הם אומרים אותו בפרהסיא בשכמל"ו עד כאן:

כוונו למה שאמרנו, והוא כי ייחוד האלהות לא נמסר ולא נתגלה כי אם על ידי ישראל, ולפי שהתורה כולה היא דרך אל הייחוד ההוא, אמרו ממתן תורה זכו ישראל לקרות שמע, כי אז נכנסו בסוד האלהות לדעת כי יי' הוא האלהים, והוא שאמר להם שמע ישראל אנכי יי' אלהיך מיד נענו כלם בייחודו ואמרו, שהם נכללים ביי' והוא אחד ומיוחד בכל והוא הנדרש מהם והרי הם עדים עליו, ובזה הוא אל וכמו שאמר אתם עדי נאם יי' ואני אל וכמו שהתבאר למעלה, ולזה אמרו שדבור זה הוא קבלת עול מלכות שמים, כמו שאמרו בקריאת שמע, ומשה ע"ה כששמע הזכרת השם מפיהם נענה ואמר בשכמל"ו כדין השומע הזכרת השם המפורש במקדש:

ועל דרך האמת, לפי שמלכות שמים לא נזכרה בפירוש בייחוד ההוא כי אם ברמז דלת שבאחד, לפיכך משה שהוא איש האלהים איש האלהים ודאי כמה דאת אמר אישה יקימנו ואישה יפרנו, הזכיר ייחודה בפירוש כי היא שלמות הייחוד העליון:

ואמנם אמרם שזכו ישראל לקרות קריאת שמע משעה שנטה יעקב אבינו ע"ה למיתה, לומר כשבאו לפני הר סיני כבר היה הייחוד מקובל בידם מן השבטים שלא היה בהם שום סיג ולא שום פסולת, והזקן אמר בלחישה בשכמל"ו שלא ירגיש בייחוד ההוא זר, וכמו שהתבאר בספר תולעת יעקב בסייעתא דשמיא:

ומה שאמרו שמלאכי השרת היו אומרים שבח זה לפני הקב"ה ומשה הורידו לישראל, הוא מה שאמרו מה שאתם מקלסין אותי בעליונים הוא מייחד אותי בתחתונים, כי הם אין אומרים אותו כי אם דרך קלוס, וישראל מייחדים בו את השם הגדול בכבודו כידוע לחכמי לב בכוונת שבח זה, אם כן הדבר עצמו שבו מקלסין מלאכי השרת לא מייחדין, בו עצמו מייחדין ישראל, שהיא עבודה יותר רצויה מן הקלוס כידוע למייחדים, והוא אמרם מה שאתם מקלסים וכו', ולזה הורידו משה לישראל, להעתיקו משבח קל אל ייחוד חמור, והא התכשיט הגנוב מהם כי כשהוא בידם הוא תכשיט שבו מפארים את השם הגדול בסוד ייחודו, מה שאין כן כשהוא ביד המלאכים. ולפי שכל השנה מתלכלכים באשמות והוא הקצוץ והפרוד, אין מקום לפרסם הייחוד, כי אינו עולה כהוגן, כי שני הפנים יעוררו הקטרוג והבלבול למעלה, אבל ביום הכפורים יום בעור חמץ שהוא יצר הרע אין חטא ואין אשם, ואם כן אין שם יראת קטרוג, והייחוד עולה יפה ואז מייחדים בפרהסיא כי אין שם קצוץ ופרוד אחר שאין שם חטא:

התבאר אם כן, שהייחוד שהשלם מייחד את השם יותר רצוי אליו מקלוסן של מלאכים, ומזה היה התועלת ביצירתו גדול מאוד:

וגם בקלוס השלם יותר מעולה מהם וחבה יתרה נודעת לו. וכמו שאמרו בפרק גיד הנשה, חביבין ישראל יותר ממלאכי השרת, שישראל אומרים שירה לפני המקום בכל עת וכל שעה שירצו, ומלאכי השרת אין אומרים שירה אלא פעם אחת ביום, ואמרי לה פעם אחת בשבת, ואמרי לה פעם אחת בשבוע, ואמרי לה פעם אחת ביובל ואמרי לה פעם אחת לעולם ולא עוד אלא שישראל מזכירין את השם אחר ב' תיבות שנאמר שמע ישראל יי' וגו', ומלאכי השרת אין מזכירין את השם אלא לאחר ג' תיבות שנאמר קדוש קדוש קדוש יי' וגו', ואין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה, עד שיאמרו ישראל שירה למטה שנאמר ברן יחד כוכבי בקר והדר ויריעו כל בני אלהים עד כאן:

הנה ירצו להודיע מה שכתבנו כי להיות קלוסן של ישראל יותר רצוי וערב אל השם מקלוסן של מלאכי השרת להם זמן קבוע ולא עת מיוחד לשורר בו, אלא אם ירצו תמיד יומם ולילה לא יחשו, לפי שהם דוגמא בסוד כנור דוד, והוא מה שרמז הכתוב באמרו אלהים אל דמי לך וגו' אל תתנו דמי לו, ואם כן המזכירים את יי' אל דמי לכם, ועוד כי כיון שעבודתן ושירתן של ישראל יש בה צורך גבוה וייחוד השם הגדול בכבודו תלוי בה, וכמו שאין סוף לייחודו, כן אין קץ וזמן אל העבודה, כלומר שתכלית העובד במציאותו לייחד תמיד את השם באין הפסק, ולזה צריכה העבודה והשירה תמיד באין הפסק. וישראל רצונם בידם בזה כי בחירתם להם מה שלא נמסר כן למלאכי השרת:

ומה שישראל מזכירין את השם לאחר ב' תיבות ומלאכי השרת לאחר ג', להודיע כי גדולה השגת ישראל בשם, מהשגת מ"ה, כי כל מה שיתמעטו המחיצות תרבה ההשגה, כמו שהוא כן בנבואה כי כל מה שיתמעטו המחיצות תרבה השגתו ותהיה נבואתו יותר זכה, וישראל מדרגתן בהשגה אחר ב' מחיצות ומלאכי השרת אחר ג':

וביאור זה כי מלאכי השרת ישיגו השם אחר שישכילו שהוא נבדל מהם בג' הבדלים, והם ג' מחיצות שבינו לבינם. האחת שהוא בוראם והתחלתם והוא אין לו שום התחלה, וההבדל בינו לבינם כהבדל שבין הבורא לנברא, הב' הוא נבדל מהם מצד שאין להם קיום בעצמם אלא ממנו, וכמו שכתוב הן בקדושיו לא יאמין, והוא קיומו בעצמו אינו תלוי בזולתו. הג' שהוא נבדל מהם מצד שאין לו עמהם שום ערוב והתאחדות, עם שהוא נמצא עמהם אבל הוא בהקשר מציאות לא זולת. אלו הן המחיצות המבדילות בינו לבינם שאחריהן משיגים אותו, ולזה משלשים לו הקדושה, וקדוש ר"ל שהוא נבדל ומופרש מהם, ומפרסמים זה יותר במה שמסיימים יי' צבאות מלא כל הארץ כבודו, כי באמרם יי' יודו כי הוא ההווה ובראם וממנו קנו ההיות והמציאות, כי זה השם מורה על היותו מהוה כל ההוית והנמצאים, ולא קנו המציאות מעצמם, ובאמרם צבאות יודו, כי מצד שהם צבאותיו הוא מקיימם בפרס הבא להם ממנו, שהוא שפע אורו השופע עליהם תמיד והוא קיומם, ובזולת זה יהיו כלא היו. ובאמרם מלא כל הארץ כבודו, יודו שכל הנמצאות הנכללות בכל הארץ, שגם הם ארץ ושפלים בערכו שהוא נעלה ועליון על כלם, והוא אין למעלה ממנו שאין לו עמהם שום ערוב והתאחדות, עם שהוא נמצא עמהם בהקשר מציאות לא זולת כמו שכתבנו, והוא מה שרמזו במלת מלא, שהדבר המלא מדבר אין לו ערוב ולא התאחדות עמו אבל נמצא עמו וזה מבואר בעצמו:

ואלו ההבדלים והודאתם בהם רומזים במה שפועלים ורושמים בעצמם בכנפיהם, והוא שהקדים הנביא באמרו שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים

יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף, בשתים יכסה פניו כנגד ההבדל הראשון, להורות שיש פנים אחרים והתחלה אחרת שנמצאו מהם, ובערכם ראוי לכסות פניהם כאלו אינם, לפי שהם מודים כי יש פנים אחרים שהם צריכים בהכרח לפנות אליהם שהם בוראם והם נבראיו. ובשתים יכסה רגליו. כנגד ההבדל הב', ידוע כי הרגלים מקימים ומקיימים בעליהם, יודו כי הם אין להם רגלי הקיום בעצמם כי אם מזולתם המקיימם, ולזה יכסום כאלו אינם. ובשתים יעופף כנגד ההבדל הג' יודו על שהוא נבדל מהם, ולזה יצטרכו אל ההתעופפות למעלה, לפי שהם מורים על היותו נעלה ונבדל מהם והם צריכים אליו לקיומם, ובוראם נותן להם כח לעשות חיל מצד הקשר מציאותו עמהם, והם לקבל ממנו ולהדמות אליו כפי האיפשר להם יתנשאו למעלה ולזה ירמזו בהתעופפותם, ומצד זה כלו ישיגו ממנו כפי שלמותם. התבאר אם כן כי בהשכילם ההבדלים האלה והם השלש מחיצות ישיגו השם אחריהן:

ואמנם ישראל משיגים את השם לאחר שתי מחיצות, והם מה שיורו עליהם שתי תיבות שהם שמע ישראל, שהם רומזים על שני חלקי התורה שהם העיון והמעשה, וזה כי תיבת שמע תורה על העיון והוא לשון שמיעה וקבלה, והרמז אל עיון תורה שבכתב ותורה שבעל פה וסתריהם וטעמיהם מצד החכמה האמיתית המקובלת מפי הגבורה, ושני אלה שהם עסק התורה וידיעת סתריה וטעמיה הם שלמות העיון. ותיבת ישראל תורה על המעשה והוא קיום המצות בפועל עם הכוונה הראויה, והיא שבארנו עניינה בחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא, ולהורות על זה נקראים בשם זה הכולל שם השררה, שהיא המעלה בפועל תמידי באין הפסק, ואין מעלה כעבודה וקיום המצות עם שתוף אל, וזה ישראל המורה שצריך לשתף האל בפועל המצוה והיא הכוונה כלומר שתהיה כולה עולה לגבוה כמו שבארנו שם, וזהו הייחוד השלם בשלמות העיון והמעשה, והוא אמרו אחר כך יי' אלהינו יי' אחד הנה התבאר איך ומה ישיגו ישראל את השם אחר שתי מחיצות:

ומה שאין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל שירה למטה. להורות כי שירת ישראל עיקר אצל השם מן הטעם שכתבנו. ועוד להודיע כי ההתעוררות העולה מלמטה מעורר דוגמתו למעלה, וכשישראל אומרים שירה למטה, נותנים כח ומעוררים את העליונים לומר שירה, כי אחר שנבראו לשמוש ולשרת את השלמים, הנה הם ממתינים עד שיתנו להם רשות והוא ההתעוררות שמעוררים למטה בשירתם, ולזה הוצרכה השירה למטה תחלה יתבאר אם כן שגם בשלמותם שהוא מושג להם בקלוסם צריכים עזר מן התחתונים:

ומצאתי לרז"ל בזה הלשון בשעה שמגיע זמן לומר שירה, שמעיא"ל המלאך השר הגדול והנכבד והנורא, עומד על חלוני רקיע התחתון לשמוע ולהקשיב קול שירות ותושבחות וזמירות העולות מן הארץ מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות להשמיע לפני ערבות, ומפני מה עושה כך שאין רשות למלאכי השרת לומר שירה תחלה עד שפותחים ישראל בשירה של מטה, שנאמר רוממו יי' אלהינו והשתחוו להדום רגליו, אלו ישראל, רוממו יי' אלהינו והשתחוו להר קדשו, אלו מלאכי השרת, וכל מלאכי רקיע ורקיע כששומעין קול שירות ותושבחות של ישראל אומרים מלמטה, הם פותחין בקדוש קדוש קדוש מלמעלה, שנאמר וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש עד כאן:

ומזה יתבאר שגם בקלוס, ישראל יותר מעולים ממלאכי השרת וגם בייחוד נכלל הקלוס.

ועוד כי הייחוד צריך בתחתונים להיות האדם מורכב ולהשלים עצמו וליחד חלקיו לקונו, וכמו שאמרו בכל לבבך בשני יצריך כי צריך ליחדם ולהשלימם בעבודה השלמה, והנדרש ממנו להעלות גשמיותו אל הרוחניות שבו, ולהעיד על זה נצטוינו בייחוד יי' אלהים כי זה עקר הייחוד כמו שהתבאר במה שקדם:

ועוד יצטרך הייחוד לפי שאנו בין המקצצים ומפרידים אלופו של עולם, וישראל צריכים ליחד את השם בהיותם ביניהם. ובשוחר טוב עליהם עוף השמים ישכון אלו אומות העולם שהם מתכנסין על ישראל ומשתעבדין בהם כדי להרחיק אותם מן הקב"ה, אף על פי כן אינן מניחין אותו שנאמר מבין עפאים יתנו קול, ומיחדים אותו שתי פעמים בכל יום ואומרים שמע ישראל וגו' עד כאן:

ולהיות הייחוד צריך מאד אמר להם מה שאתם מקלסין אותי בעליונים הוא מייחד, ולא אמר מקלס עם שבכל הם עובדים אותו ומייחדים שמו. ואחר שהודיעם שהאדם השלם יותר קרוב אליו מהם מצד הייחוד והעבודה ולזה היה הצורך במציאותו גדול. בא להודיעם כי הוא גדול מהם בחכמה, והוא שאמר להם ולא עוד אלא יכולים אתם וכו', עמדו ולא יכלו וכו', לפי שהם דרשו אותו לגנאי באמרם מה אדם, כלומר שהוא מורכב מחומר ולא יקווה ממנו שום שלמות כי חמרו מעכבו, והוא אמרם עוד אין על עפר משלו, כפי מה שהוא כתוב בקצת נסחאות כלומר אפילו על עפרו אינו כחני למשול עליו ולכבשו ואיך ימשול על זולתו. והוא בא להודיעם כי חמרו אינו מעכבו בשלמותו וזה בנסיון, והוא אמרו ולא עוד אלא וכו', כלומר מה שטענתם עליו שהוא חומר דעו כי אין חמרו מעכבו בשלמות חכמתו כי השכל אשר אצלתי עליו, גובר לדעת הדברים העליונים שהם שרשי התחתונים, ואתם שכל פשוט יכולים אתם וכו' מיד עמדו ולא יכלו, ועם שאין זה חסרון בשלמותם לפי שאין להם מבא בחמרים כלל, הנה הוא שלמות

וחכמה נפלאה באדם, כי עם היותו בחומר השיג שרשי הנמצאים וידע מהותם וטבעם, ומצד השגתו שרשיהם העליונים קרא להם שמות מסכימים אליהם, והסכים בזה לדעת עליונה והוא אמרו הוא שמו כלומר שמו שהיה לו אצל הקב"ה תחלה. הנה שזה היה שלמות גדול וחכמה נפלאה שהעלה הדברים התחתונים החמריים אל שרשיהם העליונים הרוחניים, וזה סוד קריאת השמות כלומר שבזה דקדק וזכך חמרם והעלם, ומי שהשלים זולתו זה השלמות כל שכן שיכול להשלים עצמו ולהעלות חמרו ולזככו, ולזה ירמזו השמות גם כן כי קרא שמות לבהמה ולעוף ולחית השדה, והנה הוא מה שיש בו מהדמיון עמהם שהוא החומר עם שאין חמרם שוה הנה הוא יקרא לו שם, והוא הזכוך והעלוי אחר הנשמה הטהורה ובזה נצחם בחכמתו:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב נ"ח ע"א) רבי חייא אמר אדם הוה ידע חכמתא עלאה יתיר ממלאכי עלאי, והוה מסתכל בכלא וידע ואשתמודע למאריה יתיר מכל שאר בני עלמא, בתר דחב אסתתמו מניה כל מבועי דחכמתא. מה כתיב וישלחהו יי' אלהים מגן עדן לעבוד וגומר. ועוד שם כיון דשמע הדרני"אל אתוון דשמא קדישא מפומיה דמשה אזדעזע קריב לגביה אמר ליה זכאה חולקך בריה דבר נש דאתגלי לך מה דלא אתגלי למלאכי עלאי:

ועוד אמרו שם באידרא זכאין אינון צדיקייא דאתגלי להון רזי דרזין דאוריתא דלא אתגלי לקדישי עליונין עד כאן. יתבאר אם כן כי גדולים הצדיקים בחכמה ודעת ממלאכי השרת ולזה הם יותר מעולים מהם וזה סבת קורבתם אל האלהים יותר ממלאכי השרת, ולזה היו מעכבים ביצירתו כמו שכתבנו והוא מה שרצינו לבארו בזה הפרק:

פרק ח

נאמרו כתובים ברוח הקדש אשר מפשוטן יש להוכיח הפך מה שהנחנו, הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה אף שכני בתי חמר וגו', הן בקדשיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אף כי נתעב ונאלח איש וגו', ואמנם כשנתן לב אל הכתובים אשר קדמו אל אלו להבינם על יושרם ואמתתם, לא יקשה פשוטן על מה שאמרנו. וזה כי למעלה אמר בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים פחד קראני וגו', ורוח על פני יחלף וגו', יעמד ולא אכיר מראהו וגו', האנוש מאלוה יצדק וגו', וביאורו כי לפי שאיוב היה אומר צדקתי מאל, והוא הביא עליו ייסורין על לא חמס עשה ואין עולה בפיו, אבל היה שלם בשני חלקיו בעיון ובמעשה לדעתו, בא אליפז להוכיחו ולהודיעו כי שקר ענה, והביא לו ראיה מחסדי השם עם ברואיו, שהשפיע עליהם שפע חנו בו הודיעם רצונו ואם יעשוהו בו יקימם ויחיו לפניו, והשפע הזה הוא הנבואה, כי ממה שראינו שהשפיע

השם שפע נבואתו על שלמי המין אשר אי אפשר בלתה שידעו רצונו לעשותו, מזה יתבאר שרצה הקב"ה לזכותם ולא לחייבם הפך דעת איוב. ולפי שיש מן הנבואות חלות ובאות במראות ובחלום הלילה, אמר בשעפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה וגו':

ובאר עוד כי זה החסד נמשך עוד אל מעלה אחרת גדולה ואם אינה כראשונה בה יגיע השלמות והיא מדרגת רוח הקדש, והוא אמרו ורוח על פני יחלף וגו', ובאר עוד כי נמשך עוד זה החסד אל מדרגה אחרת, ואם אינה במדרגת רוח הקדש באמצעותה יגיע השלימות אף למי שאינן במעלת רוח הקדש, והיא ראיית מלאך כענין שמצינו בהגר המצרית, ומנוח ואשתו, והוא אמרו יעמד ולא אכיר מראהו תמונה לנגד עיני, כי אחר השלימו שליחותו ישוב אל מלאכותו, ולזה כשיבא בסודו הידוע לחכמים ויעמד ולא אכיר מראהו והוא אמרו תמונה לנגד עיני:

והנה מכל אחת מאלו המדרגות, הדבר שלא היה איפשרי בחק האדם לדעתו ולשמעו לפי שהיה דממה לא ישמע והוא הרצון האלהי היה קול ובאמצעותם אשמע מה שלא היה בחוקי לשמוע, ואחר שטרח כל זה הטורח להשלים ברואיו ונתחסד כל זה החסד לזכותם לפניו, יש להודות בהכרח שהוא חפץ להצדיק בריותיו לא לחייבם, ואם כן איך תאמר צדקתי ואל הסיר משפטי. ובואלה שמות רבה פרשה ט' שהוא חפץ להצדיק בריותיו שנאמר יי' חפץ למען צדקו וגומ', ואינו חפץ לחייב בריה שנאמר כי לא אחפוץ במות רשע וגו' עד כאן. ואין ספק שהטורח להצדיק את זולתו אחר שהזולת ההוא שולל וערום מכל צדק ושלמות שהוא עודף עליו בצדקו ובשלמותו לאין שעור, והנצדק נהנה והמצדיק והמשלים אינו חסר, ואם כן האנוש מאלוה יצדק אחר שזה אנוש וזה אלוה ויהיה המרחק בין צדק זה לצדק זה כהרחק שבין הבורא לנברא, אף אם נאמר שלא קנה הצדק ממנו מה שאי איפשר לשער זה כי זה דרך מינות ועצת הרשעים רחקה מני. אם מעשהו שהוא תקנו ועשהו בצדק ההוא, כי שלמותו זו עשייתו ותקונו כי בזולת זה כאין וכאפס נחשב יטהר גבר. הן בעבדיו שהם צבא השמים לא יאמין, כלומר אין להם צדק וקיום בעצמם, ובמלאכיו שהם מניעיהם יהל עליהם אור השפעתו לצדקם ולקיימם, והעודף עליהם יהיה להצדיק בו ולהניע צבא השמים ולקיומם, היתפארו אלה הקרובים אליו לומר צדקנו אחר אכלם ארוחתו והפרס הבא מחסדו הגדול עליהם לא ישערו זה אחר שהם צריכים אל חסדו וצדקו ואם אלה עם כל גדולתם ומעלתם צריכים לצדקו ולהשפעתו לחיותם, ובלתו אי איפשר להם להתקיים, אף שוכני בתי חומר שהם חסרים מאד מצד חמרם, ורחוקים המה מאדם העליון, שאי איפשר להם להצדיק עצמם בעצמם, אם לא יושפע עליהם שפע הצדק מאת צדיקו של עולם להודיעם רצונו בו יצדקו ויזכו

לפניו כמו שכתבנו, ובצדק ההוא יתעלו למעלה מהנבראים העליונים וכמו שהתבאר במה שקדם:

והנה הצדק ההוא שוער בחכמתו הנפלאה שאין לה שעור, והרצון ההוא הנשפע מחסדו להשלים ברואיו הוא חקוי מה שבדעתו ורצונו הנעלם מכל נברא, אם כן איך איפשר לבא עד תכליתו עד שיצדק בצדקו, כל שכן שיצדק ממנו, ומי לנו גדול מאדון הנביאים ע"ה, ונאמר בו ותחסרהו מעט מאלהים על דרך רז"ל, אלא שהעוסק בצדק הזה הנשפע מן הרצון העליון על כל ואין למעלה ממנו, יהיה גם הוא עליון על שאר הנבראים שהם למטה מהרצון ההוא, וכך שורת הדין נותנת, כפי הצדק העליון שאינו מקפח שכר:

והוא שייעד אל עם סגולתו ביום הקהל באמרו ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ, הודיעם כלל מה שבארנו למעלה, והוא שאל השגת מיני השלמיות כלם, יצטרכו לדעת רצון המשלימם יתברך, והרצון ההוא אי איפשר לדעתו אם לא יודיעהו הוא עצמו, וכשידעוהו ויעשוהו ימשכו להם ממנו כל השלמיות. ועל ידיעת רצונו אמר והיה אם שמוע תשמעו בקלי וגו', ואחר כך הודיעם מה שימשך להם מההצלחה בעשותם רצונו, ובדבקותם בו על ידי התורה הנשפעת מן הרצון ההוא, והוא אמרו והייתם לי סגולה וגו', ואתם תהיו לי וגו', וסגולה עניינה קשר ודבקות בשמו הגדול, ועניינו כך כל דבר עם שהוא רם ונשא יקרא ארץ בערך מה שלמעלה ממנו, כי השמים יקראו ארץ בערך העליונים אליהם שהם מלאכים, וכמו שתרגם יונתן בן עוזיאל, והנה אופן אחד בארץ כמלרע לרום שמיא, וגם המלאכים יקראו ארץ בערך עילתם יתברך, ובאמרו כי לי כל הארץ יכלול כל העולמות עליונים ותחתונים, יאמר כי בעשותם רצונו כל אלו העולמות יכנעו לרצונם, שהרי הבן זוכה בכל נכסי האב. ובאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, באר להם הצלחת הגוף ונצחיותו עם הנפש יחד, וכמו שפירשתי בפרק כ"א מהחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא:

ואדון הנביאים ע"ה באר להם כל זה באמרו, את יי' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקולו, אמר את יי' גדלת ורוממת, ואמר היום כלומר כל ימי עולם, ולפי שהתורה לא תומר ולא תנוסח לעולם אמר כן כי בכל יום אתה מגדל ומרומם את יי' במה שקבלתו עליך להיות לך לאלהים, כי בכל עת שעושים רצונו ומקיימים תורתו ומצותיו, נחשב להם כאלו אז מחדשים עליהם מלכותו ומקבלים אלהותו, אמר כי בזה מנשאים את השם והאמרת מלשון בראש אמיר, והוא

הענף העליון באילן המתנשא, ואמר כי מרוממים אותו עד שם, והוא הייחוד הגמור, וכענין אתם עדי נאם יי' ואני אל כשאתם עדי אני אל וכמו שכתבתי בפרק הקודם לזה: וללכת בדרכיו ולשמור חקיו וגו' אמר כי לא יספיק במה שיקבל אלהותו בלבד, אבל עם קבלת עול אלהותו צריך עוד מעשים יורו על זה, וחלקם לשני חלקים, החלק הראשון הם הדרכים שידמה בהם אליו, כי לזה נברא שידמה הצורה ליוצרה, ואמרו ז"ל במדרש ילמדנו, לא ברא הקב"ה את האדם בצלמו אלא שיהיה ישר כמוהו:

ובספרי אמרו והיה כל אשר יקרא בשם יי' ימלט, וכי איפשר לו לאדם לקרא בשמו של הקב"ה, אלא נקרא הקב"ה רחום שנאמר רחום וחנון יי', אף אתה עשה מתנת חנם, נקרא הקב"ה צדיק שנאמר כי צדיק יי' צדקות אהב, אף אתה הוי צדיק. נקרא הקב"ה חסיד שנאמר כי חסיד אני נאם יי' אף אתה הוי חסיד. לכך נאמר והיה כל אשר יקרא בשם יי' ימלט, ואומר כל הנקרא בשמי וגו', ואומר כל פעל יי' למענהו וגו' עד כאן. ויש לתמוה על תמיהתם ע"ה וכי איפשר לו לאדם לקרא בשם יי', והרי מצינו לאברהם אבינו ע"ה בשלשה מקומות ויקרא שם בשם יי', ויקרא שם אברם בשם יי', ויקרא שם בשם יי' אל עולם, וביצחק אבינו ע"ה מצינו ויקרא בשם יי', אלא שנראה מכוונתם שאי איפשר לו לאדם שיקרא הוא שמו של הקב"ה, יקרא קרי ביה יקרא, ונתנו מקום לקריאה זו בהליכה בדרכיו בהיותו רחום וצדיק וחסיד כמוהו, וזו היא הקריאה בשמו שידמה לו בהלכו בדרכיו:

ולזה אמרו השם הגדול בכחותיו כמו שהתבאר בחלק הראשון מזה הספר בסייעתא דשמיא, ונשמתו נשתלשלה מיסוד הבינה דרך אמת ואמונה אשר הוא רחום וחנון וצדיק וחסיד, והדרכים כלם נכללות שם והיא נכללת מכלם, ולזה צריך לדמות אל המקום אשר בא משם ונעשה בדמותו ובזה הוא מעיד על מקורו, והוא אמרם כל פעל יי' למענהו, כלומר לעדותו וכמו שכתבתי כבר, ולזה נאמר עוד והלכת בדרכיו והוא שאמר כאן וללכת בדרכיו והיא הקריאה בשמו:

ובירושלמי דברכות פרק הרואה ומה אם מי ששמו כשמו של בשר ודם נצול מי ששמו כשמו של הקב"ה על אחת כמה וכמה הה"ד כל אשר נקרא בשם יי' ימלט, ולהוראת קבלת אלהותו אמר עוד ולשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו שהם כלל התורה כלה, שהיא חקוי מה שברצון העליון הנכללת מן האלהות אשר נחקקה משם ולזה תורה עליו, ושומריה ומקיימיה יורו על קבלת האלהות ההוא עליהם אשר בזולתה אי איפשר זה, והוא החלק השני מהמעשים המורים על קבלת אלהותו, ואם כן האלהות תלוי בקיום זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל:

ולשמע בקולו. אם יצום עוד על יד הנביא הנאמן ושאר הנביאים תלמידיו וכמו שכתוב ובקולו תשמעו שהוא קול הנביאים. באר להם שאי איפשר להשיג ולדעת רצונו יתברך, אם לא ישמיענו הוא להם על יד נביאו נאמן ביתו ותלמידיו, והנה פרט וסיים ארבעה דברים בצרכו והם להיות לך לאלהים. וללכת בדרכיו. הרי שנים, ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקלו הרי שנים אחרים. וכנגדם יעד להם ארבעה דברים בצרכם הנמשכים ומתחייבים מאלה. אמר ויי' האמירך היום היא ההגדלה והרוממות, היום שהוא כל משך ימי עולם המורה על נצחיות האומה, לא יחליפנה ולא ימיר אותה כנגד להיות לך לאלהים שהם מייחדים אותו לאלוה עליהם מכל האלהים, אמר להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך ביום הקהל והייתם לי סגלה, ייחדם לו לעם סגלה קשורים ודבקים בו מכל האומות:

וכנגד וללכת בדרכיו אמר ולשמר כל מצותיו, כי לפי שראם הגונים בהלכם בדרכיו לדמות אליו כצנה רצונו שהם מצותיו העטירם ולא לזולתם מן האומות, כענין מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי וגו', וזהו החסד הגדול והצדקה שאין למעלה ממנו שעשה עם עם סגולתו, להביאם במסורת אלהותו ובקשר מצותיו, אשר נמשך ממנו כל הטובות וההצלחות שאין למעלה מהן לגוף ולנפש, והוא שיעד כנגד ולשמר חקיו וגו', ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת, ושעור הכתוב ולתתך עליון לתהלה ולשם ולתפארת על כל הגוים אשר עשה, ועניני ולתתך עליון במה שיחדך לחלק שמו הגדול שהוא התהלה והשם והתפארת כידוע ליחידי סגולה, ומשם נחקקו התורה והמצות, ולזה השומר ומקיימה זכה בו, וקנה מקומו שם כי שם ביתו גם הוא כמו שכתבנו, ובהיותם דבקים שם הנה הם למעלה מכל הנבראים עליונים ותחתונים, ולזה ישלטו בהם ויכנעו אליהם, ובאמרו על כל הגוים ירמוז גם אל כחותיהם העליונים שר ומזל, אלא שהתורה תקצר בכיוצא בזה, והנה בקבלם אלהותו ותורתו זכו בכל הנבראים למשול עליהם ולשאר מיני ההצלחות:

וכנגד ולשמע בקלו אמר ולהיותך עם קדש ליי' אלהיך כאשר דבר ביום הקהל, אמר להם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, להורות על נצחיותם לפניו לא ישלוט בהם שום הפסד ומות, כי שמיעת קולו יתן להם הקיום הנצחי, כי זה טבע הקול ההוא לשומעיו כי הוא למעלה מהזמן, ולזה לא ישלוט הזמן וקורותיו בשומעיו, אבל הם ישלטו עליו ויביאוהו לרצונם, ואמנם אותם שלא הושפע עליהם הצדק ההוא מלמעלה ולא אורו עיניהם באור התורה הם נדכאים לפני הבריה היותר שפלה שבבריות. והוא שסיים

ידכאום לפני עש, והם נופלים תחת הזמן ולזה הם נכתתים מפניו, והוא אמרו מבקר לערב שהוא הזמן הנמשך מן התנועה השמשית אשר ממנה הבקר והערב יוכתו:
ואמר שטעם נפלם תחת הזמן הוא מבלי משים ומסדר להם הצדק והמשפט אשר הוא למעלה מן הזמן, וגם לנצח יאבדו שהוא העולם הנצחי, כלומר שאין להם השארות בנפש, לפי שהצדק ההוא סבת כל זה והם נעדרים ממנו ויהיה מבלי משים טעם למה שלמעלה לו ולמה שלמטה ממנו:
התבאר ממה שבארנו כי כל הנבראים קנו השלמות מבוארם בחסדו השופע עליהם תמיד, מה שאי איפשר לקנותו בעצמם ובפרט התחתונים אי איפשר להם לקנות שום שלמות בעצמם אם לא יושפע עליהם מאת השלם אמיתי המשלימם. וזה השלמות היה באמצעות הנבואה ומדרגותיה כי חפץ הבורא להצדיק נבראיו, ואחר שהצדק בא מאתו והוא מקורו, אם כן ידו עליונה בצדקו על כל נברא, כי כל נברא חסר והוא השלם בעצמו, ולזה אי איפשר שיצדק אנוש כבוראו כל שכן שיצדק יותר ממנו:
והוא מה שהשתדל החבר אליפז להוכיח את איוב על צדקו נפשו מאלהים באלו הכתובים וכענין שבארנו. ובמענה השני הוסיף להוכיחו ולהודיעו, כי אי איפשר לילוד אשה שיצדק כלל מצד עצמו, כי הוא חסר מאד מן השלמות אם לא ישלם מזולתו. והוא אמרו מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה, כלומר אי איפשר לו מצד עצמו שיזכה ושיצדק הצדק הראוי והכשר בעיני בוראו אם לא יודיעוהו רצונו והצדק הישר בעיניו, והוא אשר יסדרהו הוא עצמו, כי השכל השוכן בחומר קצור קצרה ידו מהשיג שלמותו הראוי, הן בקדושיו שהם הנפרדים מחומר לא יאמין שיהיה להם הקיום בעצמם אם לא יושפע עליהם הקיום ממנו. ושמים על כל בהירותם לא זכו בעיניו, אשר לזה יהל עליהם אורו תמיד באין הפסק, אף כי נתעב ונאלח איש שתה כמים עולה, לא די שמעצמו אי איפשר לו לקנות השלמות הראוי לו, אלא שהוא מוכן אל הנטיה לצד הרע והעול. ולזה צריך אל שלמות יושפע עליו מבראו, ובו איפשר לו לדמות הצורה ליוצרה, ואם יעשה כן הנה תגדל מעלתו על כל הנבראים עליונים ותחתונים כמו שבארנו. והוא מה שרצינו להוכיחו בזה הפרק:

פרק ט

כבר כתבנו במה שקדם, כי האדם כשיוקח משולל וערום מן השלמות הנה הוא להבל דמה ובמה נחשב, והוא ובהמתו שוין, ועל ענין זה באו כל הכתובים המפליגים בפתיחותו ובשפלותו בערך העליונים, וכענין שאמר דוד ע"ה במזמור ההוא שהתחלתי פירושו ואשלימהו בזה הפרק בסייעתא דשמיא, כי אראה שמיך וגו', מה אנוש כי

תזכרנו וגו', וכמו שפירשתי בפרק ו' מזה החלק בסייעתא דשמיא. ואמנם כשגדול כחן של צדיקים שמדמים הצורה ליוצרה בעמלם בחכמה ובדעת ובכשרון, ושומרים ידיהם מעשות כל רע, ידם עליונה על כל הנבראים עליונים ותחתונים, כמו שכתבנו בפרק הקודם לזה בסייעתא דשמיא:

והנה האדם נעשה ונתקן כדמות הכבוד וכמו שהתבאר בחלק הראשון מזה הספר בסייעתא דשמיא, וכשהוא הולך מהלך השלמות בתורה ובמצות, הנה הוא דבק במקום ההוא אשר נעשה בדמותו, והנה הוא אז כמלך הפורץ גדר כרצונו לעשות לו דרך, דוגמת הדמות ההוא אשר תקן, דכתיב ביה ומלכותו בכל משלה. והרי הצורה דומה ליוצרה בכל, והרי הוא מולך בכל ושולט על הכל:

ובסנהדרין פרק כהן גדול ארשב"ל בתחלה מלך שלמה על העליונים שנאמר וישב שלמה על כסא יי' למלך. ולבסוף מלך על התחתונים, שנאמר כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו', ולבסוף מלך על ישראל שנאמר אני קהלת וגו', ולבסוף מלך על ירושלם שנאמר דברי קהלת בן דוד וגו', ולבסוף מלך על מטתו שנאמר הנה מטתו שלשלמה וגו', ולבסוף מלך על מקלו שנאמר מה יתרון לאדם בכל עמלו וגו', וכתיב וזה היה חלקי מכל עמלי. הנה האירו עינינו בכל מה שטרחנו לבארו עד כאן, והוא בהודיעם נאמנה כי כשהיה נמשך אחר הדמות אשר נעשה בתבניתו, ישב על כסא מלכותו ומשל ממשל רב אף על העליונים כממשלתו על התחתונים, וכשנטה אחר הרע שבעץ הדעת, שאל בעצו ומקלו הגיד לו ולדוגמא ירד מדרגה אחר מדרגה מגדולתו ולא מלך כי אם על מקלו, והוא עץ יבש, מדה כגד מדה שולם לו וסודו ליודעי חן, כמה העון גורם, שקודם שחטא כביכול לא היה הפרש בינו לבין קונו, והעון הבדיל ביניהם:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ע"ה אמר רבא אי בעו צדיקי ברו עלמי ומי בדיל עונותיכם, דכתיב כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם, הא אם לא היו עונותיכם לא היה הפרש ביניכם לבינו, דהא רבא ברא גברא, שדריה לקמיה דר' זירא הוה משתעי בהדיה ולא מהדר ואלמלא עונותיכם הוה מהדר, וממאי מהדר מנשמתיה, ומי הוה לאנש נשמתא למיעל ביה אין דכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ולאנש אית ליה נשמת חיים, ואלמלא עונותיכם שאין הנשמה טהורה, והיינו הפרש שכיניכם לבינו דכתיב ותחסרהו מעט מאלהים, מאי מעט דאית ליה לאיניש עונות ולקב"ה לית ליה ברוך הוא וברוך שמו עד כאן:

הנה בארו כי העון גורם החסרון, כי אלו שמר האדם נשמתו מלטמאה לא היה הפרש בינו לבין בוראו בבריאת עולמות, שהם גופי בני אדם עם הנשמה שהיה נופח בהם

מנשמתו, כענין ויפח באפיו נשמת חיים מה שאין כה בשום נברא עליון או תחתון לעשות כן, ולכן יש להודות לו מעלה עליהם, ויש עוד במשמע הכתוב לומר, כי החסרון הזה הוא שזה גוף וזה אינו גוף, אלא שתקן זה בתקון היותר שלם ומשובח שאיפשר, והוא היותו עשוי בצלם ודמות, והוא אמרו וכבוד והדר תעטרהו, כי כבוד עניינו השכל אשר הוא יסוד כל בניינו המושפע עליו מהחכמה העליונה, ולזה יחסו בכבוד שהוא הכבוד האמיתי, והוא כולל במנינו העשרה מאמרות הידועים שבם היה הכל וכ"ב אותיות התורה הנחקקת מהכבוד ההוא, שהוא החכמה אשר בנתיבותיה שהם למנין כבוד היה ונברא הכל, והכבוד האמיתי הוא ההשתכלות וההתבוננות בהם, והדר הוא דמותו ותארו בצורתו הנעשה כדמות הדמות העליון כבנינו, לא שיש שם גשם חלילה, ולכבוד שנים אלה אשר נתקן בהם, נכנעים אליו כל הנבראים עליונים ותחתונים:

והוא שחלק אחר כך באמרו תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו, וזאת הממשלה מצד הכבוד שבו שהוא השכל, והעליונים נכנעים ונשמעים אליו, לפי שגם הם שכל ומכירים מעלתו עליהם, להיותו נשפע עליו מלמעלה להם הרבה, וזה בהיותו שלם בחכמת התורה וקיום מצותיה הנחקקים מהכבוד ההוא אשר נחקק השכל ממנו, כי מצא מין את מינו ונעור, ובהיותו כלול על זה הדרך אז יקרא כבוד באמת. ולכבוד ההדר שנתקן בו, נכנעים ונשמעים אליו הנבראים התחתונים, לפי שאין במחניהם הכבוד שהוא השכל, ולא ידעו דרכיו שיכבדוהו ויכנעו אליו בשבילו. אבל ישמעו אליו לכבוד מה שרואים אתו הדור בתואר נפלא, ודמות מפואר מתוארם ודמותם, והוא שחלק באמרו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי. צפור שמים ודגי הים וגו'. ובפרק י"א מפרקי ר' אליעזר עמד על רגליו והיה מתואר בדמות אלהים, ראו אותו הבריות ונתייראו כסבורין שהוא בוראן ובאו כלם להשתחוות לו עד כאן:

ובמדרש תמשילהו במעשה ידיך זה יהושע שאמר שמש בגבעון דם. הנה ראו ע"ה שאמרו תמשילהו במעשה ידך וגו', זולת צנה ואלפים, וחלקו כמו שחלקנו והם קבלו האמת וידעוהו:

ואין להשיב ולומר אם העליונים נכנעים אליו כל שכן התחתונים והרי זה מותר גמור. כי כבר בארנו שהוצרך להשמיענו בתחתונים, שסבת הכנעם היא הדמות לא השכל, לפי שאינם בני שכל שיכנע אליו בשבילו כעליונים המכירים מעלתו להיותם גם הם שכל:

והממשלה השנית ראיה יותר חזקה על מעלתו מן הראשונה, למה זה דומה למלך שכל אנשי מלכותו נשמעים אל ממשלתו להכירם מעלת המלכות וכבודו, שאין זה פלא אחר. שהם בעלי דעת ומדות ויודעים שיש להם לחלוק כבוד למלכות, כי זאת ההכנעה אליו

היא להם מצד השכל. אבל אם אחד האריות ישמע לו ויכנע אליו ויחלוק לו כבוד להאסר בידו, הנה זאת ממשלה גדולה וראיה יותר חזקה על מעלתו מן הראשונה, להיות זאת ההכנעה אינה כפי השכל, כי אם מהכירו בו מעלה עליו מצד ההוד אשר עליו, ולהיות זאת ממשלה חזקה עד מאד והיא מצד הדמות אשר הוא לתבנית כחות השם הגדול, סיים ואמר יי' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ, ואלו תנה הודך על השמים לא אמר, והוא דיוק נפלא להעיר ולהעיד על מה שפירשנו:

ולהיות זאת הממשלה אשר היא מצד הדמות, גדולה מן הראשונה מן הטעם שכתבנו, פרסמה בבריאתו באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ, ואמר זה להפליג מאד במעלת הדמות, שימשול בכל מיני בעלי חיים המרגישים ואף בגופים המתים הארץ ויסודותיה, והוא אמרו ובכל הארץ, ואם לא כן מה בא ללמדנו אלא שהענין הוא כמו שבארנו, כי הממשלה והרדיה השנית שהיא בבעלי חיים, היא מעולה מהראשונה להיות זאת מצד הצלם, והיא כמחוייבת בחקו אחר שנשלם בשלמות התורה ומצותיה הנחקקים ממקור השכל, ולזה יכנעו וישמעו אליו השכלים העליונים, וזאת השניה מצד הדמות שעם שסבתה שמירת הדמות שלא לשנותו מאדם, וזה אי איפשר אם לא בשמרו התורה מצות עשה ומצות לא תעשה, הנה הם עומדים על משמרתם מצד שהם גשמיים ומרגישים ומכירים בהוד מלכות הדמות המולך עליהם, והוא גם כן גשם אלא שהוא יותר זך ונקי מחמרם, וחולקים לו כבוד, כי אור התורה ומצותיה זורח ומאיר ומתנוצץ על פניו. ועם שזה לא יורגש להם סבתו, אף על גב דאינהו לא חזו מזליהו חזו ולא ישנו את תפקידם אשר הוא שיכנעו אל התורה ושומריה. ולזה אמרו ז"ל בפרק אחד דיני ממונות אין חיה שולטת באדם אלא אם כן נדמה לו כבהמה עד כאן, דמשמע שאם היה שומר דמותו היתה נכנעת אליו:

והממשלה השלישית אשר היא אמרו ובכל הארץ, כענין שכתבנו. היא גדולה מכלם, שעם שאין בה אחד מהתנאים הנזכרים, שומרת תפקידה וחוק יצירתה הנגזר עליה לא הפרה, ויחסו זה אל הרצון העליון אמרו בבראשית רבה ויקרא אלהים ליבשה ארץ למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה. והרצון ההוא אין לו הפסק אף להבא והוא שיהיה כל מה שברא משועבד אל שומרי התורה. ואמנם הממשלה הראשונה היא אשר משל בה יהושע ע"ה, והשנית משל בה דניאל ע"ה באמרו אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני, והמלאך הזה הוא דמותו שלא נשתנה מדמותו של אדם הראשון קודם שחטא, שבאו כל הבריות להשתחוות לו כמו שכתבנו למעלה, והוא ההכנע וההשמע לו, אם לרדותם ולעשות בהם כרצונו הצריך לעבודתו, ואם לבטל טבעם

ומנהגיהם כענין לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי. והשלישית משל בה הנביא הנאמן ע"ה לכל האתת והמפתים אשר שלחו יי לעשות בארץ מצרים. ופצתה האדמה את פיה ובלעה החולקים עליו. וגם הצדיקים חנניה מישאל ועזריה משלו בקצתה ולא עמדה האש בפניהם:

ממה שכתבנו בזה יתבאר להמון התמימים המאמינים ביי' ובמשה עבדו, היות פלאי משה ע"ה גדולים מפלאי שאר הנביאים תלמידיו ע"ה, כי בשנותו טעם סדרי התחתונים המתנועעים בעוד המניעים העליונים מניעים אותם בתקפם ובגבורתם, הנה זה כח גדול לאין שעור ממי ששנה סדר העליונים וזה כי המשדד ומסיר ממשלת הנמצאים השפלים בעוד כח המניעים העליונים שהם הגרמים השמימיים עומדים עליהם להניעם, והנעתם להם הוא מכח השכלים הנפרדים מניעיהם והם בכחם ובגבורתם, הנה עוז ותעצומות לו עד מאד, ממי שישדד ויסיר ממשלת המניעים העליונים לבדם, הא למה זה דומה למשקיט ומניח בכח זרוע גבורתו, גלגל הרחים בעודה מתנועעת מכח אמת המים המניעה אותו בכל עוז, שזה כח עצום באין ספק, ממי שיעכבהו וישקיטהו מתנועתו החזקה על ידי הסרת המים, והטות אותם לצד מן הצדדים שלא יעברו בו להניעו, כל שכן שיש להאמין אמונה אומן כי כשהיה פועל הפלאים ביסודות התחתונים ומשדדם ומשנה תפקידם, הנה הוא ע"ה היה מסיר ממשלת כחותיהם העליונים ומשדדם, ובזה היה מכניע ומביא התחתונים המונהגים מהם לרצונו, וידוע כי התחתונים מונהגים מהעליונים וקשורים בהם ומתנועעים מכחם:

והרב ז"ל פרק י' חלק ב' כתב שלירח כח ביסוד המים וניצוץ השמש מניע יסוד האש. ועוד כתב בזה הלשון, ועלה בדעתי כאשר ידעתי זה כי אלו הארבעה כדורים המצויירים ואף על פי ששופעים מכלם כחות בכל המתהוה והם עלתם, יש לכל כדור יסוד מן הארבעה יסודות הכדור ההוא התחלת כחות היסוד ההוא לבד, והוא המניע אותו תנועת ההויה בתנועתו, ויהיה כדור הירח מניע המים, וכדור השמש מניע האש, וכדור שאר הככבים הנבוכים מניעים האויר וכו', וכדור הכוכבים העומדים מניע הארץ עד כאן, וידוע כי אלו הכדורים מתנהגים ומתנועעים בכח השכלים הנפרדים בכח השופע עליהם מהעליון על כלם יתברך:

ואחר שהונח זה יש להודות בהכרח, כי כשהפך משה ע"ה מי היאור לדם, כי כדור הירח המניע המים שב לאחור ועמד מתנועתו, כי הוא לא נפקד על דם כי אם על המים. וההקש על זה בשאר היסודות והכדורים, כי ידו של משה ע"ה תקפה על העליונים

ועל התחתונים למעלתו. וגם אם אהרן הוא אשר עשה אות התנין והדם והצפרדע, כלם יתיחסו למשה ע"ה כי אלהים נתנו לפרעה ואהרן נביאו:

ובואלה שמות רבה פרשה י"ב, נטה ידך על השמים הה"ד כל אשר חפץ יי' עשה בשמים ובארץ, אמר דוד אף על פי שגזר הקב"ה השמים שמים ליי' וכו', וכן במצרים במשה שהיה בארץ, נתן לו רשות לשלוט במעשה שמים וכו', הנה בארו כי כשהיה ע"ה פועל הפליאה בתחתונים ידו נוגעת גם אל העליונים וכו', ונראה שהמציאות הראשון מהפלאים שזכרנו הוא דעת ר' אליעזר. והשני הוא דעת ר' עקיבא. והוא ששנינו ר' אליעזר אומר מנין שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות, והכוונה לו ע"ה כי הכה היסודות התחתונים ושנה טעמם, בעוד כחותיהם העליונים מניעים אותם בתקפם ובגבורתם כמו שזכרנו. ובא ר' עקיבא ואמר, כי כשהכה ושדד היסודות התחתונים, הנה המכה ההיא והשנוי ההוא, הגיעו עד כחותיהם העליונים המניעים אותם, והיה משיבם אחור ומשקיטם ומעמידם מתנועתם. ולפי שהגיעה המכה עד היסוד החמישי, שהם הכדורים העליונים המניעים התחתונים אמר שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היתה של חמש מכות. כי הוא ע"ה יראה כי אחר שתכלית אלה הכדורים המניעים היה בעבור המתנועעים ותנועתם לאלה היסודות היא סבת הבראם, הנה בהשתנות המתנועעים וסורם ממקומם, ינוחו ויעמדו המניעים בלי ספק. הא למה זה דומה למגלגל בידיו רחים של יד לטחון, שכל זמן שיהיה לו מה לטחון הנה הוא יגלגל ויניע הרחים, וכשלא יהיה לו דבר לטחון הנה הוא ינוח ויעמוד, שאם לא כן תהיה תנועתו שגעון וסכלות גמורה:

וזה לדעתנו אנחנו כח המאמינים שהעליונים היו בעבור התחתונים, כמו שהוא כן דעת התורה באמרה להאיר על הארץ, כפשט הכתוב וכמו שהתבאר במה שקדם תכלית הבאור. ויש לבחור בזה ולהחזיק בו לפי שקיום פלאי התורה ונסיה שהם מופתיה החזקים תלוים בו, כי הבוחר בזה ומאמינו, יאמין איפשרות השתנות סדרי העליונים, אחר שהם נבראים והשתנותם תלוי ברצון בוראם אשר מסר זה ביד שומרי תורתו ועושי רצונו, והמודה בזה יודה שהוא בראם וחדשם ברצונו, והרצון ההוא רשאי ושליט עליהם לשנות תפקידם ולהסירם ממשלתם בכל עת שירצה:

אבל לדעת הרב המורה והנמשכים אחריו הבורחים מזה, האומרים כי אין מציאות העליון בעבור התחתון ולא נברא בעבורו, כמו שכתבנו דעתו וכמו שגלה הוא זה בפרק י"א חלק ב' ובפרק י"ג חלק ג', והחזיקו בדעתו זה כל הבאים אחריו מפלוסופי בני עמנו, ולדעתו לא ישתנו העליונים בעצמם כלל ולא ימצא בהם המופת והפלא, ואף אם ישתנו

סדרי התחתונים לא ישתנו סדרי העליונים, ולפי זה לא שלט משה ע"ה בעליונים ולא שדדם, אף אם שדד התחתונים, וכן נראה מדבריו שלא ישתנו גופות הגלגלים בעצמם כלל, שכתב בפרק י"א חלק ב' והשני הגופות הגלגלים אשר הם נושאים לצורות עומדות, לא תעתק הצורה בהם מנושא לנושא ולא ישתנה הנושא ההוא בעצמו עד כאן:

ובעל ספר דרך אמונה כתב במאמר שלישי שער שני בזה הלשון, אמנם הגרמים השמימיים אם ימצא בהם מופת או לא ימצא, הנה מי שיבין סודות הרב פ"ל חלק ב' יראה, שאי אפשר שימצא בנושא ההוא פלא כי הם מחומר ההכרחי ולא ישתנו ולא יקבלו השנוי אל שיעשה בהם פלא. וזה המאמר חולק מעט וגם הרבה, לפשטי הכתובים האומרים אז ידבר יהושע וגו', שמש בגבעון דום. ואמר עוד ויעמד השמש בחצי השמים, ואמר אחר זה ולא היה כיום ההוא וגו', שמן הפשט הזה יראה שהשמים נשתנו, וזה כשאמר ויעמד השמש כי העמידה לשמש הוא מהשנויים הזרים שיצויירו בחק הגרם השמימיי עד כאן:

וזה היה מקום טעות, ממנו זרחה צרעת המינות במצחות קצת פלוסופי בני עמנו, יש מהם מכחישים נפלאות ונסים מתורתינו לגמרי, כנראה מדבריהם בפירוש שמש בגבעון דום, כמו שנתפרסם מזה הדעת הרלב"ג בפירוש הפרשה ההיא, ובספר מלחמותיו עם השם. ומהם חפאו דברים אשר לא כן, ומעטו הנס ואמרו, שלא היה שם הפסק תנועה ומנוחה בעצם, אלא שהיתה מאוחרת ומתונה, כמו שנתפרסם מזה הדעת ה"ר חסדאי ז"ל בספר אור יי', ובעל ספר דרך אמונה. ויש להם בזה טענות תקועות במקומות לא נאמנו מהם בזותם צלם האדם, וממעטם דמותו מהיות לו יד ושם עד שיחדש פלאים בגשמים העליונים, וחלילה במי שבראם להכניעם לפני מי שהוא פחות ושפל מהם. ומהם שאם כן היו הפלאים ההם גדולים ועצומים מפלאי משה ע"ה, הפך ולא קם עוד נביא בישראל כמשה וגו' לכל האותות והמופתים וגו' וכבר העיר לזה הרלב"ג, וטען עוד מפאת פועל הנפלאות שהוא אצלו השכל הפועל והוא מושפע מהגרמים השמימיים ולא יוכל לפעול בהם. ועוד טען מפאת התכלית שיהיה הנס הגדול ההוא ללא תכלית מתייחס אליו. ואחרים טענו מאשר לא יתקיים העולם אלו היה הגלגל היומי נח, וגם שלהיותו כדורי אי איפשר בו המנוחה. ולפי שזה הענין יקר הערך מאד, להיותו יתד שכל התורה תלויה עליו, ראוי לבער הדעות הנזכרות ולסלקם מעליו, לפי שהם נכריות ואסור לבני ישראל להאמין בהם, לפי שהם המעדת רגל אל המאמינים האמיתיים, וראוי ליחד לזה פרקים בפני עצמם:

פרק י

ואמנם הטענה הראשונה כבר הארכנו הדבור בבטולה ובארנו תכלית הבאור, כי טענתם זו אמנם היא צודקת כשיוקח האדם משולל וערום מן השלמות, והנה הוא נבזה וחדל מן האישים העליונים, וחלילה ליוצרם להכניע היקר לזולל, והנכבד מפני הנקלה, ואמנם כשגדול כחו שמדמה הצורה ליוצרה, אז הוא רשאי ושליט בעליונים ובתחתונים:

ובבראשית רבה ולמשול ביום ובלילה, אלו צדיקים שהם שולטים במה שנברא להאיר ביום ובמה שנברא להאיר בלילה. ובפרקים הקודמים הרחבנו בזה, מה שיש בו די אשר יתבאר מזה, כי מצד שהאדם השלם הוא עבד השם וקרוב אליו, נכנעים ונשמעים אליו כל עבדי המלך. וידוע כי אין זאת ההכנעה אליו מצד עצמו, כי אם מצד שנושא חותם המלך ובא במצותו אליהם, ויש בזה רוממות וגדולה לשמו שמתפאר במה שנכנעים למצותו, ובואלה שמות רבה, אמר לו הים מפניך איני נקרע אני גדול ממך, שאני נבראתי בשלישי ואת נבראת בששי, כיון ששמע משה כך הלך ואמר להקב"ה אין הים רוצה להקרע, מה עשה הקב"ה נתן ימינו על ימינו של משה שנאמר מוליך לימין משה וגומ', מיד ראה הים הקב"ה וברח שנאמר הים ראה וינס וכו'. הרי בארו שלא נקרע הים מפני משה מצד עצמו, כי אם מצד ומפני חותם הקב"ה וצוויו אשר בימין משה. וכבר כתבנו כי כשהיה משה ע"ה מפליא לעשות בתחתונים ומשדדם, גם אל העליונים נוגע משפטו ומשתנים גם הם בעצמם וסרים ממשמרתם ותפקידם, כי כל נברא משתנה בבא עתו להכנע ולהשמע לבראו, ואין בזה הפרש בין עליון לתחתון כשיבא הצורך לפעול בהם הנפלאות בזה בלבד שזה עליון לתחתון. ובבראשית רבה המתהפכת שהם מתהפכין פעמים אנשים פעמים נשים פעמים רוחות פעמים מלאכים עד כאן:

ואין לומר שאין שנוי זה בעצמם כי הם לא ישתנו, אבל הוא כפי מה שיגשימם דמיון הרואה, אין זה כן שהרי אמרו עוד בואלה שמות רבה פרשה כ"ה, דבר אחר אלהי הצבאות שהוא עושה צביונו במלאכיו, כשהוא מבקש הוא עושה אותם יושבים שנאמר ויבא מלאך יי' וישב תחת האלה, פעמים עושה אותם עומדים שנאמר שרפים עומדים, וכתיב ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. ופעמים עושה אותם בדמות נשים, שנאמר והנה שתים נשים יוצאות וגו', ופעמים בדמות אנשים שנאמר והנה שלשה אנשים. ופעמים עושה אותם רוחות שנאמר עושה מלאכיו רוחות. ופעמים אש שנא' משרתיו אש לוהט עד כאן. הנה באמרם עושה צביונו, ואמרם עושה אותם, ירצו השנוי בעצמם ממש לעשות צביונו של יוצרם ולזה יקבלו השנוי והתמורה:

ויש לדעת כי הקיום בהם מבלי שנוי, הוא סעיף מן השרש המר הוא הקדמות, והמקיים ומאמין זה יפול בזה ולא ירגיש, ולזה יש לתופשי התורה להאמין כי השנוי איפשרי במלאכים כל שכן בגלגלים, ולזה ימצא בהם הפלא וישתנו בעצמם לכבוד בוראם, ויכנעו לפני נביאיו וחסידיו לעשות רצון קונם ועל דבר כבוד שמו כמו שבארנו:

ואמנם מה שטענו מהיות הגלגל כדוריי אייפשר בו המנוחה, כבר כתבתי כי העליון שוה לתחתון בפועל הפלאים, ולמה יקשה להם מנוחת הגלגל עם היותו כדורי. והנה המים מטבעם לבקש המטה לכבדותם, ועם זה נצבו כמו נד נוזלים, ובירדן קמו נד אחד. והאש מטבעה לבקש המעלה לקלותה, וכתיב ותהלך אש ארצה, והנה זה נמנע בחק הטבע והיה איפשרי בחוק בוראו. גם זה שהוא נמנע אצל הטבע, הוא איפשרי בחק וביכולת בוראו אשר הוציאו מן האין אל היש, ואם יודו בהוצאתו, אז למה יקשה בעיניהם הוצאתו מטבעו אחרי כן ברצון בוראו אשר בראו ברצון ההוא, והכל שוה אצלו כעליון כתחתון, כי את כל אלה ידו עשתה, ואם לא היה בזמן מן הזמנים מוציאם מטבעם ומשנה תפקידם לעין כל, להראות יכלתו במעשיו, לא יאמן כי יסופר נפלאותיו בבראו אותם, ותהיה הכפירה בחדוש הנבראים קרובה. ואין ראיה מהפליאה באלה התחתונים אחר שלא יהיה הפלא גם בעליונים, כי יאמרו ויאמינו התחלה אחרת להם, ולזה הפועל בתחתונים לא יוכל על העליונים שאינם ברשותו, אבל כשיראו שהוא פועל גם בעליונים כרצונו ידעו ויודו כי הוא בראם ויכול לשנותם בכל עת שירצה, ויכירו כי אין עוד מלבדו והוא הייחוד הגמור שכל התורה והאמונה תלויה בו. ומה שטענו מאשר לא יתקיים העולם אלו היה הגלגל היומי נח. הנה יש לדעת כי הצדיקים והעובדים השלמים, הם מצוקי ארץ עמודיה ואשיותיה, ודבר יי' בפיהם אמת מקיים ומעמיד אותה, וכמו שכתוב וצדיק יסוד עולם, ובמקום שצדיקים גמורים עומדים אין בעלי תשובה והסבוב שהם הגלגלים צריכין לעמוד, כי יש די בהם להעמיד העולם כיד אלהיהם הטובה עליהם ובשליחותו יגזרו אומר ויקם להם. ואחר שהכוונה בשליחות ההוא לקדש את השם ולהראות את תפארתו ויכלתו הבלתי בעל תכלית, ולפרסם אלהותו וייחודו בעולמות אשר ברא, שכל זה הוא סבת קיום כל הנמצאים, איך יותן מקום שימשך ממנו ההפך ויהיה הוא סבת חרבן העולמות, הנה זה דבר לא יתכן ולא ישערהו שום שכל כלל:

ובמדרש ילמדנו אמרו בזה הלשון, זהו שאמר הכתוב ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם יי' משעה שהשמש זורח עד שהוא שוקע מקלס להקב"ה, וכן אתה מוצא בשעה שעמד יהושע בגבעון ובקש לשתק את החמה, לא אמר שמש בגבעון עמוד אלא שמש בגבעון דום, אלא כל שעה שהוא מהלך הוא מקלס להקב"ה, וכל שעה שהוא מקלס יש

בו כח לעמוד לכך אמר לו יהושע דום. אמר לו השמש אתה אומר לי דום יש קטן פותח פיו ואומר לגדול הימנו דום. אני נבראתי ברביעי ואתה נבראת בששי ואתה אומר לי דום, אמר לו יהושע בן חורין קטן שיש לו עבד זקן אינו אומר לו שתוק, לא קנה אברהם אבינו השמים וכל מה שבתוכו, שנאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ, ולא זו בלבד אלא שנשתחוית כעבד לפני יוסף שנאמר והנה השמש והירח ואחד עשר ככבים משתחוים לי. אמר לו השמש אתה אומר לי שאדום ומי אומר קלוסו של הקב"ה אמר לו שתוק ואני אומר שנאמר אז ידבר יהושע ואין אז אלא שירה שנאמר אז ישיר משה עד כאן. הנה דקדקו ע"ה מאמרו דום ולא אמר עמוד, שהשמש במהלכיו משבח ומקלס להקב"ה ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב קצ"ו ע"א ב') אמרו שהשבח שהשמש משבח להקב"ה הוא הודו ליי' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו וגו', וכבר כתבתי זה בספר תולעת יעקב בסייעתא דשמיא:

שוב מצאתי במדרשו של רשב"י ע"ה (ז"ח ח"א י"ט ע"ב בראשית) בזה הלשון וקל גלגלוהי אשתמע לכלהו רקיעין במטלנוי למיזל עם שירתיה דהוא אמר ולא הוה בר נש דשמע ליה בר ממשה דהוה מהימן מלכא ויהושע דמשמש ליה וכד איצטריך ליה יהושע והוא שמע קל נעימותא ונהימותא דשמשא לא יכיל ליה למסבל, מה כתיב ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום, מאי דום דום מלומר שירה דום מקל נעימותא ונהימותא דילך דהוא הוה שמע קול מטלנוי במטלנותיה עד כאן. ואין לומר שהתנועה שמתנועע ממזרח למערב במצות בראו לקיום השפלים הוא הקלוס, שכבר אמרו שהקלוס הוא הקיום לא התנועה, והוא אמרם וכל שעה שהוא מקלס יש בו כח לעמוד, למדנו שהקלוס והשבח הוא קיומו וקיום השפלים לא התנועה בלבד, שאם כן היה לומר שמש בגבעון עמוד, אבל באמרו דום למדנו שהקלוס והשבח שמשבח בפירוש הוא הקיום וכשהשתיקו פסק ונח מהתנועה, כי אין התנועה כי אם מצד הקלוס, וכששתק פסק בהכרח, ומה שנתקיים העולם לפי שיהושע מלא מקומו בקלוס כמו שיתבאר, ולמדנו לפי דרכנו שיש קולות עצומים אל תנועת הגלגל:

והרב המורה ז"ל בפרק ח' מחלק ב' אמר, שמן הדעות הקדומים המתפשטים אצל הפלוסופים ורוב האנשים, שלתנועת הגלגלים קולות נוראים, ואמר שזה הדעת מפורסם באומתנו גם כן, הלא החכמים יתארו, גדל קול השמש בעת מרוצתה בכל יום בגלגל. ואמר שהיוני חולק על החכמים בזה, כי זה הדעת רוצה לומר היות להם קולות, אמנם הוא נמשך אחר האמנת גלגל קבוע ומזלות חוזרים וכו', ולזה קבל דעת היוני כנראה מדבריו שם ואין זו ראיה. ולא יבנו חז"ל דעתם על יסוד בלתי נאמן כי הם מקובלים בזה

מן הנביאים, כי לשמש קול נורא ועצום עם היותו קבוע בגלגל והגלגל חוזר ועוד הגלגל אחר שהוא חוזר הנה יהיה לו קול נורא ועצום לגדלו, וכפשט הכתוב שאמר השמים מספרים כבוד אל וגומר, ובאלה הדברים רבה דבר אחר האזינו השמים ואדברה, אמר ר' יהושע דסכנין מכאן אתה למד שיש לשמים פה ולב ואזן וכו', פה מנין דכתיב השמים מספרים כבוד אל וגומר, ומה שאמר אין אמר ואין דברים בלי שנשמע קולם, הוא בערך יושבי תבל שאינן שומעין הדבור והקול ההוא שיש להם ואין מרגישים בו, והיא העלה והטעם שנתנו הקדמונים המאמינים שיש להם קול, כי מצד שאנו רגילים בזה וגדלנו בזה הענין, ושמו בזה משל שאלו נולד אדם אחד בבית הטוחנות ועמד שם כל ימי חייו לא היה מרגיש בקול הטוחנות כלל:

וראיתי בספר לבנת הספיר פרשת נח בזה הלשון, ובעי בר נש לאתערא באוריתא וצלותא למשרי עלוי רוח קדישא. ואתערו והיה כנגן המנגן ותהי עליו וכו'. בגין דנשמתא אתגזרת מלעילא מצרור החיים ורגילה בניגונין ובשיר של מלאכי השרת, ושיר הגלגלים, עתה בהיותה בגוף ושומעת ניגון אז מוצאה נחת רוח, ונהנית כפי מה שהיתה רגילה בהיותה דבקה ביסודה בנועם קול הגלגלים ומרבוי ההנאה והערבות ראויה לשרות עליה רוח אלהים כפי הנהגתה ביסודה הראשון עד כאן:

ויראה לי עוד כי אמרו אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם, כי הכוונה להודיענו כי האומר והדברים והקול להם יחד אין זה בלא זה כלל, וזה כי למעלה אמר יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת ולא הזכיר להם קול, חזר ופירש שאין להם האומר ההוא בלתי קול, והוא אמרו אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם, כלומר בלי נשמע קולם ואין קולם נשמע כי אם עם האומר והדברים. והענין לומר שהקול והדבור נמצא להם יחד, כי בעולם השפל ימצא קול הברה בלא דבור ואמירה כלל, אבל בעולם העליון אין קול בלא דבור ואין זה נמצא בלתי זה כלל:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג רכ"ח ע"ב) אמרו אין קול בלא דבור ואין דבור בלא קול, ובזה יבא הכתוב כפשוטו ממש, השמים מספרים כבוד אל וגו' יום ליום יביע אומר וגו' אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם וגו' ואנו אין לנו לקבוע מסמרות, כי אם בדברי חכמינו הקדושים מקובלי האמת, ולא נחוש לנביאי מלבם ובודים מדעתם הנמשכים אחרי היוני האומרים שהכל משל כדרכם בהרבה דברים מן התורה ומקבליה:

ובבראשית רבה אמר ר' לוי שלשה דברים קולן הולך מסוף העולם ועד סופו והבריות בנתים ואינם מרגישים, ואלו הן, היום, והגשמים, והנפש בשעה שהיא יוצאה מן הגוף עד כאן, היום הכוונה בו על הגלגל היומי המניע בתוכו כל הגלגלים תנועה הכרחית

לצד מערב, ונקרא יומי על שאין לו אלא התנועה היומית ממזרח למערב, אבל לשאר הגלגלים יש להם שתי תנועות מזרחית ומערבית ולזה נקרא היום סתם:
ואם פירוש מספרים הוא הציור להם כמו שיצייר האדם בלבבו או על התנועה שמתנועע, איך אמר ר' לוי ואינן מרגישים, אם הציור אין צורך לומר ואם התנועה נרגשת היא אל בני האדם, אז יהיה היום הכוונה על השמש אשר בתנועתו ובאורו יולד יום והכל עולה לכוונה אחת:
וביומא פרק קמא דא"ר לוי מפני מה אין קול נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה, מפני גלגל חמה המנסר ברקיע כחרש המנסר בארזים, וקול זה כפשוטו, שהרי התלמוד הביאו ראיה על שמיעת קול מרחוק והוא אמרם שם, תניא גביני כרוז מהו אומר עמדו כהנים לעבודתכם וכו', מעשה באגריפס המלך וכו' ושמע קולו בג' פרסאות, ואף על פי כן של כהן גדול משובח ממנו דאמר מר כשהיה אומר אנא השם וכו' נשמע קולו ביריחו וכו' ואף על גב דהכא איכא חולשא, פירוש דתעניתא והכא ליכא חולשא והכא יממא והכא ליליא, דא"ר לוי וכו' וכל זה נוסד על גלגל חוזר ומזל קבוע כנראה מסוגיית התלמוד, וכמו שכתבנו:
והפלא מן הרב ז"ל שידע זה והעלים עיניו ממנו וקיים דברי היוני בבקשו עלה מצד גלגל קבוע ומזל חוזר ואין לו שחר:
ועוד שם תנו רבנן אלמלא קול גלגל חמה, נשמע קול המונה של רומי, ואלמלא קול המונה של רומי, נשמע קול גלגל חמה, תנו רבנן שלשה קולן הולך מסוף העולם ועד סופו ואלו הן, קול גלגל חמה, וקול המונה של רומי, וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף, כבר כתבנו כי השמש משבח ומקלס ליוצרו והשבח שמשבח הוא הודו לייי' קראו בשמו, והדברים כמשמען כפי קבלת רשב"י ע"ה, והשבח הזה מפרסם נוראותיו ונפלאותיו של הקב"ה אשר עשה עם עם סגולתו אשר אין כח ואל אשר יעשה כמעשיו, ולזה הוא נורא על כל אלהים כי כל אלהי העמים וגו' וייי' שמים עשה ונתיחד זה השבח אל שישבחנו השמש ויודה כי הוא נברא והשמים מעשה ידיו של הקב"ה, לפי שבו טעו הכופרים ועשאוהו רשות לעצמו, ולזה מפרסם אלהותו וקורא בשמו ומודיע לכל באי עולם שהוא נברא ושיש לו בורא, ואומנותו להכריז ולהודיע ייחוד השם הגדול אשר עשאו, ואלמלא קולו זה עם הדבור והאמירה כמו שבארנו למעלה היה נשמע קול המונה של רומי המשתדלת לעמוד ולקיים דתם בעולם, כמו שנודע ונתפרסם זה מהם בדורו של גזירה ובשאר דורות, אשר הם מכריחים ומפתים את ישראל להמיר דתם, והשמש מוכיח הפך סברתם במה שכולל בשבח ההוא באמרו דבר צוה לאלף דור אשר כרת

את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחוק לישראל ברית עולם, הנה כי הברית והתורה והאומה לא יחליפם ולא ימירם בשום זמן כלל, כי הוא נשבע ולא יפר ובמה שכולל עוד באמרו כי כל אלהי העמים וגו' ויי' שמים עשה מוכיח ומפרסם כי אין עוד מלבדו והוא הבורא והם נבראיו ועבדיו ואיך ימירו האדון בעבד:

וזו היא המרגלית שהזכירו רז"ל באמרם בבתרא פרק קמא רשב"י אומר מרגלית היתה לו לאברהם אבינו תלויה בצווארו שכל חולה שרואה אותה מיד מתרפא, ובשעה שנסתלק אברהם אבינו מן העולם נטלה הקב"ה ותלאה בגלגל חמה, והמרגלית הזאת היא לשונו שבו היה מכריז ומפרסם אלהותו וייחודו בעולם, לפי שקודם שזרח אורו של אברהם אבינו היו כופרים בו וכל חולה מדעות זרות ואמונות בלתי אמיתיות שרואה אותה מתרפא מחלאי הנפש שהם אמונות רעות, וכשמת תלאה בגלגל חמה כלומר שם זו הרפואה בו והוא שיהיה הוא מפרסם האלהות והייחוד בעולם ועל הדרך שבארנו:

ויש לשאול ולמה אחר שהשמש קדם לאברהם לא תלה זו המרגלית בו משעה הבריאה, ואחר שמת אברהם למה לא תלאה בצווארו של יצחק בנו, ויש לומר כי בלי ספק הושם בו זה הכח בתחלת ברייתו אחר שקלוסו הוא קיומו וכמו שבארנו למעלה, ולא היה זה נרגש ונשמע כי אם ליחידי סגולה כחנוך ומתושלח ונח, ולא הספיק זה כי אם להשלים עצמם, ושאר הנבראים נתנו האלהות לשמש ולירח, ואמנם אברהם אבינו מצד קבלתו וחכמתו השיג האמת והספיק להשלים עצמו וזולתו ולקח אומנות בראו בידו לזכות את בריותיו, כי פרסם להם האלהות והייחוד האמיתי וכמו שיתבאר בפרק כ"א מזה החלק בסייעתא דשמיא, והנה הוא זכה מעצמו במרגלית, ולזה נתיחסה לו ולא קדמו אדם בה, ואחר שמת חזר הדבר ליושנו ראתה החכמה שהדבר שבו קלקלו שהוא השמש שנתנו לו האלהות בו יתוקנו ויהיה הוא מפרסם האלהות בעצמו, ויודה שהוא נברא ויש לו בורא:

ולפי שזה התקון צריך שיהיה באין סוף והפסק, ואם היה תולה המרגלית בצווארו של יצחק יהיה לו סוף והפסק בלי ספק אחר שהוא עובר וגם שאינו מקום הטעות, לזה תלאה בגלגל חמה שהיה מקום הטעות וגם שאינו עובר, ואלמלא קול המונה של רומי אשר סבבת לקיים דתם לפתות הבריות לקבל דעתם ולהפך סברתם, נשמע קול גלגל חמה המכריז ומפרסם הייחוד להשלים כל הנמצאים טחו עינים מראות, וכבדו אזנים משמוע האמת והצדק, עד אשר יבא מורה צדק, ואז יתקיים מה שכתוב כי אז אהפוך אל עמים וגו' וכתיב והיה יי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו אחד:

ואחר ששנו בבריתא קול גלגל חמה עם קול הנשמה, ואמרו בתלמוד ובעו רבנן רחמי אנשמה שיוצאה מן הגוף ובטלוה יתבאר שקול גלגל חמה אינו משל כדברי המפרשים, ועם שהרב קבל קול זה כפשוטו הנה אמר כי הוא נמשך אחר האמנת גלגל קבוע וכו', ולדעת היוני הקודם אינו אמת הנה הנמשך בטל, והוא ז"ל קבל דעתו והניח דעת הנביא שאמר ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים כקול שדי, וכבר נודע מסודותיו בפרקי המרכבה שארבע חיות הם ארבע כדורים והכנפים, לדעתו כפי מה שפירשו מפרשי סודותיו הם הארבע סבות שיש לתנועת הגלגל והם כדוריתו ונפשו ושכלו ושכל חשוקו, ואמר שיש להם קול ואם כן הכדור ונפשו יש לו קול, ואיך ידמה הרב ז"ל שהנבואה תיסד דעתה על יסוד בלתי נאמן והוא גלגל קבוע ומזל חוזר אם אינו אמת כמו שדעתו כן, ואחר שהוא מאמין כי לדעת הנביא והחכמים הקול כמשמעו הנה אמת נכון, כי אף אם נאמין שגלגל קבוע ומזלות חוזרין הקול אפשרי:

והנה מחלוקת זה הובא בפסחים פרק מי שהיה, ולא הזכירו הנוסח שהזכיר הרב באמרו ונצחו חכמי אומות העולם וכו', אבל הפך אמרו א"ר תשובה לדבריהם, מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון, ואם כדבריהם שגלגל חוזר היה מגלגל המזלות לכל רוח באופן שימצא שור בדרום ועקרב בצפון, ואי משום אתקפתא דרב אחא בר יעקב דחוייא בעלמא היא ואינה עיקר, ועוד לא יאמר עליה ונצחו חכמי אומות העולם לחכמי ישראל, וכבר יצאנו מן הכוונה אבל הוכרחתי לזה להעמיד האמת על תלה:

אמר לו השמש אתה אומר לי דום יש קטן וכו', אני נבראתי וכו' הנה כלל בטענתו זאת שני דברים אשר מצדם אין לו להשמע ולהכנע אליו, האחת מצד החשיבות והמעלה אשר לעליון על התחתון, לפי טבע המציאות וכמו שטענו בעלי זה הדעת והיא קדימת מעלה, והשני מצד קדימתו בזמן ואם הבא אחרון במעשה בראשית הוא יותר חשוב מהקודם אליו, הנה זה יובן בתחתונים אבל לא בעליונים ויהושע השיבו לשתיהן תשובה נצחת והשיב על אחרון ראשון, כי אברהם אבינו קדם בזמן אליו כלומר מחשבתו וזכותו, והוא אמרו לא קנה אברהם אבינו השמים וכו', ובבראשית רבה א"ר יהושע בן קרחה בהבראם באברהם בזכותו של אברהם נמצא, אם כן הזמן נברא באברהם כי הוא סבת הזמן והזמן משועבד אליו, אבל הוא אינו משועבד אל הזמן, והוא שאמר יהושע אל השמש בן חורין קטן שיש לו עבד זקן וכו', ועל ראשון אחרון השיבו, כי כבר יצא אל המציאות הכנעתו אל הצדיק כי הזמן נשמע אליו כעבד, וכבר התחיל להשתעבד בפועל אחר אשר קנהו אברהם זקנו ומשם ואילך הרי הוא ירושת אבותיו, והוא אמרו ולא זו בלבד אלא שנשתחוית כעבד וכו', ובבראשית רבה אמר ליה עבדא בישא לא זביניה

דאבא את וכו', אחר כך טען השמש מצד הקיום שאם ישתוק יעמוד וינוח מהתנועה לגמרי אחר שהתנועה תלויה בקלוס ולא יתקיים העולם אחר שקיומו הוא התנועה, והוא אמרו אתה אומר לי דום ומי אומר קלוסו וכו', כלומר ומי יקיים העולם במקומי, והשיב שישתוק והוא יקלס ובקלוסו הוא יקיים העולם, כי יש די וספק בצדיק לקיים העולם בעבודתו, וכמו שכתוב וצדיק יסוד עולם וכמו שכתבנו:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה תאנא עמוד אחד מן הארץ לרקיע וצדיק שמו, על שם הצדיקים וכשיש צדיקים בעולם מתגבר ואם לאו מתחלש, והוא סובל כל העולם דכתיב וצדיק יסוד עולם ואם חלש לא יוכל להתקיים העולם, הילכך אפילו אין בעולם כי אם צדיק אחד מעמיד העולם עד כאן:

והכוונה כי בהתעוררות צדיק של מטה מתגבר צדיק של מעלה וסובל עולמו סוד עולם השמטה בעזר צדיק שלמטה, וכבר כתבנו זה ובארנוהו באור רחב בפרק ראשון מהחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא, ואחר שעושה חיל ונותן כח ועוז בצדיק של מעלה לסבול עולמו, כל שכן שיש בו די וספק לסבול ולקיים עולם של מטה, כי בקיום וסבל העולם העליון ההוא שכתבנו מתקיים העולם השפל הזה, ונמצא צדיק של מטה סבת קיום שניהם:

ולזה רמזו ע"ה באמרם תפוח עקבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה, כלומר כי מהפועל הגופיי הנמשל בתפוח עקבו וכשרון המעשים, ימשך הקיום אל כל הנבראים ובאורו יראו אור עד שלא יצטרכו לאור ולקיום גלגל חמה כי בו די וספק לקיום זה העולם, וכבר כתבנו זה בפרק י"ט מהחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא, ולזה אמר לו יהושע שתוק ואני אומר, וזה הוא מה שרצינו להוכיחו בזה הפרק:

פרק יא

ואמנם מה שטענו מפאת התכלית, הנה כבר כתבנו למעלה בפרק ה' כי זה הפלא ר"ל עמידת השמש עם שאר הפלאים מקנים ומביאים יראת שמים בלבות האנשים, והרחבנו הבאור בזה ולא יושלם זה ולא ימשך מהפלאים הנעשים בתחתונים, אבל ימשך ההפך כמו שכתבנו בפרק הקודם לזה, ולזה להשלים הייחוד ולקבעו בלבות האנשים יצטרכו הפלאים גם בעליונים, והתכלית האחרון הוא כדי שיתעלה השם הגדול ויתפאר בעבדיו ויתיחד בכבודו, נמצאו הפלאים צורך גבוה גם כן, ולזה הטעם היה הרצון העליון שיעשו הפלאים גם בנבראים העליונים:

וכבר כתבנו בפרק ה' מזה החלק שכוונת הכתוב באמרו צדיק מושל יראת אלהים, כי כשהצדיק משל בכל הנבראים עליונים ותחתונים ומכניעם ומביאם לרצונו שזה גורם

יראת אלהים בארץ, וגם שלמה ע"ה ברוח הקדש רמז לזה באמרו ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם, עליו אין להוסיף, וממנו אין לגרוע, והאלהים עשה שיראו מלפניו, ופירושו ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים והוא כל מה שנברא ונעשה בששת ימי המעשה שנברא בזה השם שהוא אלהים, הוא יהיה לעולם יתמיד בטבעו הישר השלם לא ישנה את תפקידו כשיונח על הטבע ההוא אשר הושם בו בשעת בריאתו, לפי שכל פועל יורה על שלמות פועלו, ואחר שהשם הוא היותר שלם שבפועלים יהיה הפועל אשר יפעל בתכלית השלמות והשלם הוא אשר לא ישא לא תוספת ולא גרעון שאם כן אינו שלם, ולזה אמר עליו אין להוסיף וגומר, ולזה להורות על שלמות הבריאה נאמר בכל פרטיה כי טוב והנושא תוספת או גרעון אינו טוב ואינו שלם, ועל כללותה נאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, הנה כי מעשה האלהים פרט וכלל שלם בתכלית השלמות חתום בחותם האמת והקיום והוא הטוב המתמיד. ולפי שזה צריך ידיעה נכונה ואמיתית שאם לא כן לא תהיה אל מי שיסכל זה בחינה במעשה הנפלאות, לזה הקדים ואמר ידעתי לפי שהיה עתיד לסיים והאלהים עשה שיראו מלפניו, כלומר שעם שהבריאה פרטיה וכלליה שלמים בתכלית השלמות הנה הוא ברצונו הפשוט יעשה חדשה בארץ ובשמים וישנם לטוב ולתכלית יותר משובח, והוא בעבור תהיה יראתו על פני כל הבריות יכירו וידעו כי הוא הכל, והוא ברא הכל, והוא יכול על כל, והוא שסיים והאלהים עשה שיראו מלפניו, כי בהיות הבריאה על טבעה ישתקע מהלבבות עוצם היד הנפלאה הפועלת אותה ומחדשתה, ומזה יבאו למרות עיני כבודו, ולזה לפרסם מציאותו ויכלתו ושהוא האחד המיוחד אשר ברא אלה ישנם ויוציאם מטבעם לעין כל, ואז ידעו ויבינו כי את כל אלה ידו עשתה ויאמינו בו ויהללוהו ויראו מלפניו, ויעשה זה על ידי נביאיו ועבדיו העומדים לפניו, ובזה יתפאר בעולמו ויתיחד בכבודו אשר עד זה יגיעו ויכלו כל התכליות כלם:

ולפי שהפלאים והבחינה בהם פתח אל היראה, והבחינה הזאת תביא הדבקות בעושה הנפלאות, ועל הדבקים תשרה רוח הקדש, הנה מזה הטעם יאמרו שירה על הפלאים, ועל הים נאמר וירא ישראל את היד הגדלה וגו' וייראו העם את יי' ויאמינו וגו', ובדבקותם בראותם הפלאים ההם שרתה שכינה עליהם ואמרו השירה ההיא:

ובואלה שמות רבה פרשה כ"ב ובזכות האמנה שהאמינו בו זכו לומר שירה ושרתה עליהם שכינה, וכל מה שכתבנו בענין זה רמזו באמרם מי כמכה באלים יי' מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עושה פלא, והכוונה כי ממה שראו במצרים ועל הים ידעו כי אין כמוהו באלי מעלה שהם המלאכים, כי הם כחם מוגבל כפי המסור להם מאת

בוראם, ולזה אין אחד מהם יכול לעשות גדולות ונוראות בעליונים ותחתונים, אבל אתה ששמך יי' ששם זה מורה על ההיות והמציאות האמיתי ועל שהוא מהוה הנמצאות, ואחר שהוא בראם הוא יכול עליהם להוציאם מטבעם, מי כמכה נאדר בקדש שמתקדש במי שמתאדר, והוא כשפועל הנפלאות בעליונים כי עם שמוציאם מטבעם הם מקדישים ומעריצים אותו, וימשך עוד מזה שהוא נורא בתחתונים ומהללים אותו, ובאר ואמר שסבת כל זה הוא היותו עשה פלא, יתבאר אם כן שהתכלית בפלאים גדול מאד וכל מה שיגדל הפלא יגדל התכלית, ולזה יצטרכו הפלאים אף בעליונים כי הוא קדוש בהם ונורא ומיוחד בתחתונים, ועל הכל צריך להראות יכלתו וייחודו:

ואמנם טענתם מפאת הפועל שהוא אצלם השכל הפועל וכו' כמו שטען על זה הרלב"ג, ועוד גלה דעתו בספר המלחמות שלו פרק י' חלק ב' מאמר ו' אמר שהפועל בכל הנפלאות בכלל הוא השכל הפועל ושאינו הבורא יתברך וטען על זה מהיות השכל הפועל מודיע לנביא המופתים קודם שיבאו, וזה לא יהיה אם לא יהיה הוא הפועל אותם וגם מאשר יהיה בחק הבורא שנוי וחדוש ידיעה, וגם שיהיה אז פועל השכל הפועל הטבעי יותר שלם ומתמיד מפועל האל בנסים שהוא הפסד ודבר בלתי מתמיד:

ואמר שהשכל הפועל מצד ידיעתו בסדור הדברים אשר בכאן יאות אליו פועל הנסים כמו שיאות לו הפועל הטבעי כלו, אלו דבריו ודעתו אשר הוליד מהקדמה בדויה ונפסדת אשר קבל מרבותיו אחרוני הישמעאלים האומרים בשקול דעתם המגונה, כי נותן הצורות הוא השכל הפועל ומן השרש המר הזה יצאו וצמחו לו הסעיפים הקשים ההם והם סרבים וסלונים ממאירים נסתבכו בהם רבים, והיו להם לאבן נגף ולצור מכשול ולנמשכים אחריהם כשלו בהם ונפלו במהמורות ובורות רקים מן המים החיים, ונשכום נחשים ועקרבים מינים ממינים שונים, ושוגים שגו ברואה שהיא הנבואה הנאמנה פקו פליליה הם נפלאות התורה, ובכלל כחשו ביי' ויאמרו לא הוא כי נתנו ממשלתו והנהגתו לצעיר שבצעירי עבדיו העליונים, וימירו את כבודו באחרון השכלים והקטן שבהם בהאמינם כי השכל הפועל הוא מקור הנפשות וצרור החיים, הכחישו הנבואה שאמרה כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי, הנה בארה כי מקור הרוחות והנשמות הוא הבורא המיוחד, ואמרה עוד והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את יי' אלהיך בארה שהוא צרור החיים, והנביא הנאמן אמר על זה ובו תדבק וחלילה שתהיה נשמת הנביא הנאמן אצולה ונשפעת מן השכל הפועל, כי לדעתם המגונה יהיה הוא אשר ירד על הר סיני חלילה. הנה כבר קבלו רז"ל כי התורה סבת כל הנבראים ובה ברא הקב"ה המלאכים והגלגלים, וכל שאר הנבראים, כי היא קדמה לכל ומקורה חכמת אלהים,

ומשם באה בבינה אשר משם נאצלה נשמתו של משה מקבל התורה, ומשם באה אל הדעת מקום נבואתו של משה רבינו ע"ה ומשם קבלה, ולזה אמרו מקבלי האמת כי התורה בשמו הגדול נתנה ולפי שמקור אחד לשניהם נשמתו והתורה, לזה זכה ונתנה על ידו כי ממקור אחד נחצבו, והוא הייחוד והאלהות האמיתי אשר סכלוהו ולא ידעוהו אלה המדברים תועה ולזה נפלו בכל זה, והוא ע"ה וששים רבא ההולכים לרגלו כלם מהעולם העליון עולם היובל יצאו ומשם היו יובל היא שנת החמשים, והיא הוציאה עבדים לחירות ולזה נזכרה יציאת מצרים חמשים פעמים בתורה בסוד וחמשים עלו בני ישראל וגו', ולפיכך זכו כלם לנבואה במעמד הקדוש וקבלו התורה ולזה נקראו דור דעה וזכו אל הלחם העליון הבא משם ושאר הנפלאות, כי הכל בכל והכל בכלל הייחוד והאלהות אין דבר יוצא חוצה ואין הנבואה לשום נביא כי אם משם כידוע לחכמי לב, לא מן השכל הפועל שאין הקטן מנבא לגדול ממנו, וכל מדרגות הנבואה בייחוד נכללות וכמו שיתבאר עוד בהגיענו לדבר בנבואה בסייעתא דשמיא:

ולזה אמרו מקבלי האמת תורה כנגד תפארת ישראל, ונביאים כנגד למודי יי', שוקיו עמודי שש כתובים כנגד ה"א אחרונה, הנה קבלו נאמנה כי הכל נכלל בייחוד ובאלהות ובסוד האמונה, וחלילה שתשפע ותאצל הנבואה מדבר נברא וכל שכן מאחרון השכלים, וכל מקום שנזכר בו ראיית מלאך בדברי הנבואה יבא במקומו הראוי לו בסייעתא דשמיא. ובחלק הראשון מזה הספר הרחבנו בהודעת המקומות שמהם נאצלות הנפשות והרוחות והנשמות, ומשם יבין הזוכה וידע באמת כי מקורן בייחוד, ואם כן הנה הן למעלה ממלאכי השרת אחר שלא תהיין נשפעות מהם, ועם זה יתבאר שנפש השלם רשאה ושלטאה על כל אשר למטה ממנה, ומזה יעשו הפלאים בעליונים ובתחתונים וכמו שכתבנו בפרק ה':

ובפרק י"ח מהחלק הראשון מזה הספר כתבנו, כי יש נפשות נאצלות מהפנים הפנימיים והוא הייחוד, ויש מהפנים החיצוניים ומהכנפים ויש שעקרו מהטוב ויש מהרע ועם הקדש נפשם מצד הפנים, והוא צד הקדושה והטהרה וגם בהם יש חלוק כי אין נפש הצדיק כנפש הרשע, ומכל מקום אין לשכל הפועל חלק בצורות עם הקדש, וכל שכן בצורות הצדיקים השומרים עצמם בטהרה וקדושה, ושם כתבנו כי נפשות הרשעים מצד הטומאה, ולזה הם טמאים, ואם השכל הפועל הזה אשר בדו הישמעאלים מלבם הוא מאותם שאינן בכלל אדם הנה צדקו באמרם שהוא נותן הצורות וטמא יקרא ואמנם בצורותיהם, אבל בצורות ישראל אין לו יד ושם וחלילה ואחר שאין לו יד בצורות גם

בנבואה אין לו חלק, ולא בהודעת המופתים לנביא גם לא בפועל הנפלאות, כי אין דבר מאלה נשפע כי אם מהייחוד והאלהות כמו שכתבנו:

ובענין הפלאים אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה בזה הלשון, (ח"ב נ"ד ע"א) ר' אבא אמר אסתכלנא בכל תושבחן דשבחו לקב"ה וכלהו פתחי באז, אז אמר שלמה, אז ידבר יהושע, אז ישיר משה, אז ישיר ישראל, אלא הכי תאנא כל נסין וכל גבוראן דאתעבידו להון לישראל כד אתנהיר נהירו דעתיקא קדישא בעטרוי גליפין רשימין באז וכו', וכד אתחבר נהירו דא' ומטי לז' מאן זיין דא חרב ליי' מלאה דם כדין עבד נסין וגבורן בגין דאתחבר א' עם ז' ודא הוא שירתא דכל סטרין, ודא הוא אז ישיר עד כאן:

בארו ע"ה כי בהופיע ומאיר אור הרחמים הגדולים שאין בהם שום תערובת שהוא ראש המחשבה העליונה הנרמז בא' שבאז, ומגיע לז' שבאז שהיא סוף המחשבה אז מתחדשים בעולם נסים וגבורות ופלאים עצומים בשנוי מנהגו של עולם ואם כן הכל תלוי בייחוד, והזוכה ויודע ליחד ולקשר ראש המחשבה עם סופה וסופה עם ראשה, הנה הוא ימשול בעליונים ובתחתונים ויוציאם ממנהגם וישנם מתפקידם כי בתפלתו פותח שערי עולם הרחמים ומגיע עד מקור הרצון אשר ממנו נתחדש העולם בהתיחד הראש עם הסוף, כך יוכל לחדש בכל עת שירצה נסים ונפלאות בשנוי מנהגו של עולם מאותו מקור שממנו נתחדש העולם בסוד בראשית ברא אלהים וגו', וכמו שלא היה שנוי ברצון ההוא אז כי הוא למעלה מהשנויים וההפוכים כן משם ואילך עם שיוציא הנבראים ממנהגם, הנה הוא עומד קיים ברצון ההוא עצמו לא ישתנה כלל כי אינו באופן שישתנה, כי הוא רצון באין גבול, לפי שהוא דבק בעולם הרחמים שאין לו גבול ולא קץ ותכלית, והנה המגיע עד מקור הרצון יחדש נפלאות בשנוי מנהגו וטבעו של עולם, לפי שהוא למעלה מהבריאה ולזה ימשול בה כי הבריאה מעולם הבנין ולמטה בסוד אמרתי עולם חסד יבנה, והרצון שבו נברא ונתחדש למעלה ממנו:

ובספר שערי אורה בספירת חכמה בכנוי רצון כתב בזה הלשון, המגיע למקום הרצון הרי הכל בידו לעשות כפי רצונו וחפצו כמו שאמרנו רצון יראיו יעשה, והמבין זה יוכל להבין כל מקום שנאמר בתורה אותות ומופתים וגאולותתשועותושנוי מנהגו של עולם, ולפיכך קבעו בסוף התפלה יהיו לרצון אמרי פי וגו' וזה סוד שאנו מתפללין תמיד יהי רצון כלומר שיתחדש הדבר שאנו מתפללין תמיד עליו ממקום הרצון והמחשבה כמו שנתחדש העולם מאותו מקור, והמבין זה עליו נאמר וטהר ידים יוסיף אומץ, וידע כי הנסים והנפלאות שנעשו בזמן הנביאים, או בזמן התנאים והאמוראים כלם היו אפשריים, כשהיו מתפללים ומגיעים עד מקור הרצון, וכמו שנתחדש עולם וצאצאיו

מאותו המקור, כך היו החסידים והצדיקים יכולים לחדש אותות ומופתים מאותו המקור:

ואותם חכמי הדורות שעברו שהיו חוששין לשנוי הרצון, אלו היו יודעים מהו המקור הנקרא רצון לא היו חוששים לשנוי רצון לפי שהיודע מהו רצון במקום זה ידע שאין לו שנוי, אלא כל הזוכה להגיע בתפלתו עד מקום זה יוכל להפיק צרכיו מאין גבול, ועל זה הסוד נאמר ויפק רצון מיי', כלומר מוציא וממשיך חפצו ממקור הרצון מאין סוף, והמבין עיקר זה יבין כמה הוא בטחונם של צדיקים ולא יקשה בעיניו שנוי הטבע וחדוש אותות ומופתים בעולם, משל ברמז לסוד המקור. חדר מלא כל מינים שבעולם כל מי שזכה להיות המפתח בידו מפיק ממנו צרכיו מהשינוי רצון בזה עד כאן:

הנה התבאר כי פועל הנפלאות הוא הבורא המיוחד לא הנברא הנפרד ועם זה אין שנוי ברצונו, ולא חדוש ידיעה והרצון הפשוט ההוא שהוא באין גבול רוצה תמיד בטוב ובשלמות בריותיו, כי לזה בראם שיהיו תמיד לרצון לפניו והוא בהיותם יראים ומיחדים שמו תמיד באין הפסק כי אין סוף ליחודו הקדוש, וזה היה התכלית האחרון בבריאה ובהיות העולם מתנהג והולך מהלך הטבע תמיד הנה ינגד זה התכלית המשובח ויפסיקהו מהתמיד בשלמותו, כמו שבארנו למעלה בסוד והאלהים עשה שיראו מלפניו, ולזה ראתה החכמה העליונה סוד הרצון לחדש הנפלאות בכל ברואי מעלה ומטה, להתמיד שלא יפסק חוט השלמות ההוא, ואם יפסק כמו שקרה כן בדורות הראשונים להשיבו למקומו והוא הדבר הקיים והמתמיד נמצא אם כן כי פועל הבורא בנסים ונפלאות אינו הפסד ודבר בלתי מתמיד, אחר שהוא לתכלית המשובח שהוא השלמות והייחוד שהוא הקיים והנצחי והמתמיד באין הפסק, ומה שהוא בעבור התכלית הנה הוא כתכלית עצמו:

ובבראשית רבה פרשה ה' אמר ר' יונתן תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל, הה"ד וישב הים לפנות בקר לאיתנו, לתנאין שהתנה עמו א"ר ירמיה בן אלעזר לא עם הים בלבד התנה הקב"ה, אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית הה"ד אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי, צויתי את הים שיהא נקרע לפני ישראל וכו' כדאיתא התם:

ויש לרב המורה ז"ל בזה המדרש דעות זרות אסורות למקבלי התורה יחסם אל חכמי ישראל הקדושים, ובאמת לא יתיחסו כי אם לו והמאמינים יודעים כי הם דברי עצמו, וחלילה להם שיהיה דעתם מה שסבר הוא בדבריהם והמבקש ימצא דעתו בשמונה פרקים שלו, ובחלק ב' פרק כ"ט מספר המורה, וכבר השיגו החכם ר' יצחק אברבנאל

ז"ל ויפה כוון במה שהשיב עליו כמו שנמצא לו בנחלת אבות פרק בעשרה מאמרות, אלא שגם הוא לא נמלט מהספק במה שפירש במדרש הזה בחשבו שאמנם אמרו כן לברחם משנוי רצון, והוא אמרו שם כי באותה שעה שברא שמים וארץ וכל אשר בם הקיפה וכללה ידיעתו הדברים העתידים להיות ושכבר יבא זמן שישנה טבע הנמצא ההוא ממה שהוא בו, ועל מנת כך לשנותו בשעה אחרת כפי הצורך עשאו ובראו ולא היה אם כן פועל הנס שנוי ידיעה והתחדשות רצון או התחרטות ממה שעשה, כי הכל היה גלוי וידוע לפניו וכו' כמו שכתב שם. ולדעתי לא היה זה מהם בריחה משנוי רצון ושנוי ידיעה, כי כבר כתבתי למעלה כי היודע מהו המקור הנקרא רצון יודע באמת שאין בו שנוי ולא חדוש ידיעה, ואם כן אין לשלול ממנו דבר שלא יצוייר בו, וחכמי המשנה והתלמוד ע"ה קבלו האמת מן הנביאים ע"ה:

והרב רבי יוסף בן ג'יקטיליא ז"ל פירש בספר גנת אגוז בשער הכנוי, זה לשונו להודיע כי הוא יתברך אין לו שנוי רצון שיטבע הטבע בימי בראשית וישנהו עכשיו ולפיכך הוצרכו לומר תנאים התנה הקב"ה וכו', כלומר הוא יתברך צופה העתים והטביע הטבעים ונתן כח בהם לקבל דבר והפכו ברצונו על צד האות והמופת להיות העדות שיש עליהם מושל ויכול לשנותם עד כאן, וגם הוא ז"ל לא נמלט מספק עצום כי אם הוא יתברך הטביע הטבעים ונתן כח בהם בעת הבראם לקבל דבר והפכו כדבריו ז"ל, לא יהיה אם כן נס ופלא, כי כבר הושם בטבעו לה הכח בעת הבראו, וכפי זה הדעת אין בפלאים עדות על היכולת הבלתי בעל תכלית בחדוש העולם מאין בהיות הפלאים על הדרך ההוא אשר זכר הרב ז"ל, לפי שאין בזה כי אם יציאת אחד מהדברים שהושם בטבע אל הפועל ואין זה פלא למבין. אבל האמת הברור כי פועל הפלאים פועל חדש ובריאה חדשה מעין הבריאה הראשונה החדשה המחודשת בכח בלתי בעל תכלית, והטעם בזה כדי שתבא זו ותעיד על זו ואם לא תהיה בריאה חדשה איך תעיד על הבריאה הראשונה ועל יכולת המחדש. והכוונה בחדוש הפלאים עדות זה לעיני כל באי עולם, וכבר נראה שחזר בו הרב ז"ל בזקנותו כפי מה שיוכיחו דבריו בספר שערי אורה וכמו שכתבתי למעלה בשמו:

ויראה לי כי הכוונה להם באמרם תנאים התנה היא על הדרך אשר אבאר והוא, כי כמו ששני שותפים יסכימו על דברים אשר בקיומם יתמיד השותפות והם תנאים שמניחים ביניהם מחמתם יהיו מוכרחים ומחוייבים לעמוד בשותפות ההוא, ולא יעבור שום אחד מהם חוק התנאים ההם ולא יפר ברית ואם יעברו על התנאים בטל השותפות ונתפרדה החבילה, כן כשברא הקב"ה את העולם היה לתכלית שיהיו בריותיו לרצון תמיד לפניו,

וזה אמנם יהיה בהיותם עושים רצונו ושומרים משמרתו ואחר שזה היה התכלית בבריאה הנה הוא הוא התנאי אשר התנה, והוא כי כל זמן אשר יעשו רצונו הם ראויים לקיום כי הרצון ההוא יקיימם, וכמו שכתוב השומר אמת לעולם והשותפות יתמיד:

ואמנם הנבראים לא נתקיימו באמונתם כי עברו חוק התנאים והפרו ברית ויאמרו לאל סור ממנו וגו' תעו אחר מלכת שמים ונתנו הממשלה לככבים ולמזלות בראותם שמשטרם בארץ ואחר שלא נאמנו בבריתם ולא השלימו הכוונה בבריאתם והפסיקו וקצצו בייחוד וכפרו באלהות היה מן הדין שיפסק חוט קיומם וישובו אל האפס וההעדר אשר באו ממנו, ולהודיע זה ולפרסמו הביא המבול לעולם על שעברו על התנאים ועברו חוק וברית השותפות הפרו, אלא שראה להפליא חסדיו לקיים העולם בנח ובזרעו, כי אין הכוונה כי אם להודיע כמה החטא גורם, והבאים ישמעו ויראו לקיים התנאים להתמיד השותפות המכוון יראו ויקחו מוסר וכמו שהיה זה התנאי שהוא התכלית שאמרנו עם כלל הבריאה ולא עמדו באמונתם, כן היה עם זרע אברהם הנבחר ונשאר התנאי בהם להיותם מכלל הבריאה, ועוד כי הם השלימו ותקנו אשר עוותו שאר הנבראים, כי בהגיע הזמן וזרח אורו של אברהם אבינו ע"ה אשר מלא אחרי יי' והוא היה כלי כפרה ומקום קיום לכלל הבריאה, וזה כל האדם וכל המוטל על כל הבריאה להשלים ולתקן הוא היה עושה ומשלים ומתקן, והנה הוא נכנס בעובי התנאי אשר קיים והתנה בורא עולם יי' עם ברואיו ובעבותות הברית ההוא נקשר הוא וזרעו כי הם היו ראשית המחשבה והכוונה בבריאה ובהם נשארה:

ובפרק ר' עקיבא מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ה"א יתירה למה לי, מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם אם ישראל מקבלים את התורה אתם מתקיימים, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו עד כאן:

הנה בארו כי תכלית הבריאה הוא שלמות העבודה והייחוד אשר הדרך על זה היא זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, ואמרו כי על תנאי זה ולזה התכלית נבראו, וכשישראל מקיימים את התורה הם וכל שאר הנבראים הם ראויים לקיום כי יתמיד השותפות בקיום התנאי, ואם לאו הנה שורת הדין נותנת להם שישובו אל האפס וההעדר אשר באו ממנו, וזו בעצמה היא כוונת רבי ירמיה ועל הדרך אשר אבאר, והיא כי לקלקול הדורות אחר שנפתח המקור המשחת בחטאו של אדם הראשון, כי הבאים אחריו אחזו מעשיו בידיהם, ולפי זה היה מן הדין שיחזור העולם לתוהו ובוהו, אחר שלא קיימו הנבראים התנאי והשחיתו את דרכם, כי על תנאי זה בראם, אבל הקב"ה כי לא אדם הוא להנחם עמד נאמן בבריתו וקיים במאמרו, ראה בחכמתו הנפלאה לתקן קלקולם

במה שחדש הבריאה בכל נפלאותיו אשר עשה במצרים להשיב הכוונה והתכלית אל נכון, ולא יפסק חוט הייחוד והעבודה שהוא מקום קיום לכל הנבראים, וזה טעם אמרם תנאים התנה וכו', כלומר שקיים התנאי להתמיד קיום הנבראים אחר שעברו הם עליו במה שצוה את הים וכו', והוא חדוש הבריאה כבתחלה להחזיר עטרת האמונה ליושנה:
ודעת ר' יונתן באמרו תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע וכו' וייחד זה הפלא משאר הפלאים שנעשו במצרים, לפי שמצא לו סמך מן הכתוב שאמר לאיתנו ונתן לידרש ודרש לתנאין שהתנה עמו, ועוד כי הפלא ההוא בא לתקן קלקול להשיב האמונה למקומה שכבר חזרו בהם ישראל ועזבו אמונתם עם כל מה שראו במצרים, וכמו שכתוב אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך וגו', ובואלה שמות רבה אז ישיר משה הה"ד ויאמינו בדברו ישירו תהלתו, א"ר אבהו אף על פי שכתוב כבר שהאמינו עד שהיו במצרים שנאמר ויאמן העם, חזרו ולא האמינו שנאמר אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך, כיון שבאו על הים וראו גבורתו של הקב"ה היאך עושה משפט ברשעים כמה דתימא ותאחז במשפט ידי, ושקע את מצרים בים, מיד ויאמינו ביי', ובזכות האמנה שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה, הה"ד אז ישיר משה וגו' ואין אז אלא לשון אמנה שנאמר ויהי מאז הפקיד אותו בביתו, וכתיב וכל יש לו נתן בידו, הוי ויאמינו בדברו ישירו תהלתו:
הנה בארו שעם שפעל ועשה פלאי פלאים לעיניהם בעודם במצרים עד שהאמינו, אחר שחזרו לסורם הוצרך לקרוע להם הים להשיבם לאמונתו, והאלהים עשה חדשה בארץ שיראו מלפניו מה שלא היה נמשך זה מהיות הים הולך מהלך הטבע, כי היה מהלכו מנגד התכלית שבעבורו נברא ולהוציא התכלית ההוא לאור ישנהו:
ולמדנו עוד כי מבחינתם בפלא ההוא אשר הביא האמונה והיראה בקרבם נמשך להם הדבקות הנפלא עד ששרתה עליהם שכינה ואמרו שירה וכמו שבארנו למעלה, גם להשיב עטרת האמונה ליושנה ולשרש ולעקר אמונות רעות ודעות נכריות הצמיח השם חדשה בארץ, כי כך דרכו כי עדת קרח בהצותם על יי' ועל משה נאמן ביתו עשה חדשה בארץ ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם, והוא שגזר אדון הנביאים באמרו ואם בריאה יברא יי' ופצתה האדמה את פיה ובלעה אותם וגו', וידעתם כי נאצו וגו', והכוונה לו ע"ה לומר אם הבריאה הראשונה היתה מיד יי' חדשה גם עתה יברא חדשה בארץ להשיב אמונתו למקומה ולהעניש הכופרים בשליחותי, כי החולק על משה סבת חרבן הבריאה בכללה ושובה אל האפס והתוהו, וכל הנבראים יבולעו אל השחת והאבדון אחר שלא קויים בהם התכלית אשר נבראו בעבורו, והיא האמונה

האמיתית ביי' ובמשה עבדו, כי זה תכלית הבריאה הראשונה בכללה, וכשיפסק חוט האמונה להשיבה למקומה צריך לחדשה על ידי הפלאים, והוא שטען ע"ה באמרו ואם בריאה כלומר הבריאה הראשונה היתה לזה התכלית, ועתה שפוסקת יברא שנית חדשה להשיבה למקומה, וידעו, הכל כי האמונה ביי' ובמשה תכלית הבריאה בראותם העונש בפרטי' המפסיקים חוט האמונה, והוא התבלעותם ורדתם שאולה שזה שובם אל האפס והתוהו עודם חיים מעין העונש בכלל כל נברא שהיה דינו כן לולי חסדיו יתברך, וזה עדות נפלא לעין כל על חדוש הבריאה, ועל יכולת ועוצם יד המחדש לתכלית אמונתו, ולזה כשפוסקת בורא עוד חדשה להשיבה למקומה:

ויתבאר מזה שבריאה זו מעין בריאה זו כדי שתבא זו ותעיד על זו, ולזה צריך שתהיה חדשה מעין בריאה ראשונה שאם לא כן אין שם עדות, וכמו שכתבנו למעלה ואמרו ואם בריאה זה דרכו בזה הויכוח באמרו, אם כמות כל האדם וגו' לא יי' שלחני להורות על שמעשה הפלאים צורך גבוה כדי שיודע ויתפרסם השם הגדול בעולמות אשר ברא ויתיחד בכבודו בלשון כל חסידיו ועבדיו, ובהיות הטבע נוהג מנהגו לא ימשך כל זה, אבל ההפך כמו שכתבנו למעלה, אמרו שם אז ישיר משה הה"ד נכון כסאך מאז, א"ר ברכיה בשם ר' אבהו אף על פי שמעולם אתה לא נתישב כסאך ולא נודעת בעולמך עד שאמרו בניך שירה, לכך נאמר נכון כסאך מאז משל למלך וכו', כך אמרו ישראל באמת עד שלא בראת עולמך היית את ומשבראת אותו אתה הוא, אלא כביכול עומד שנאמר עמד וימודד ארץ, אבל משעמדת בים ואמרנו שירה לפניך באז נתיישבה מלכותך וכסאך נכון, הוי נכון כסאך מאז באז ישיר משה:

הנה בארו כי העמידה בים, והוא הפלא והשירה עליו היו לתקון וליישוב הכבוד שהוא המלכות והכסא כידוע לחכמי לב, והוא הייחוד שהוא תכלית הבריאה, והוא התנאי שהותנה עמו, ובאמרו מאז באז הורה על סבת הפלאים שהוא ייחוד א' בז' ואז מתחדשים בעולם כמו שכתבנו למעלה:

ולפי שמלת לאיתנו היא מיותרת כי באמרו וישב הים לפנות בקר הייתי שומע ששב אל משפטו הראשון להיות נגר ונדבק, לאיתנו למה לי, אלא נכתב למה שדרש בו, והוא אמרו לתנאין שהתנה עמו, ולפי זה יאמר כך וישב הים לפנות בקר להיות נגר ונדבק אחר שנקרע לאיתנו להשלים תנאו, והוא התכלית שנברא בעבורו, וזה התכלית היה ראוי שימשך בהיותו נגר ונדבק, כי זו היתה הכוונה בבריאה, ולפי שלא נמשך בהיותו נוהג מנהג טבעו, אבל ההפך תקן זה כשנקרע כדי שיגיע התכלית מכל מקום והוא שדרש לתנאין וכו' לאיתנו להשלים תנאו כמו שכתבנו, ובזה תתוקן למ"ד לאיתנו, ורבי

יונתן נסתפק בתנאי הים, לפי שראה שהשלים התכלית שהרי נאמר שם וייראו ויאמינו ולא נפסק זה החוט, שהרי הרבה מצות באו זכר ליציאת מצרים ולא נשלמה היציאה כי אם בקריעת הים שהציל המאמינים ושקע המורדים, ועוד שלא מצא מקום ללמוד ממנו שאר הנבראים:

ועוד יש לומר כי ר' יונתן ראה כי המים מקום חובה ועונש אל המורדים המאבדים את העולם, וזה כי הם חייבו את הבריות בשהם השלימו התכלית אשר נבראו בעבורו, וכמשל הדיורים אלמים שהביאו רז"ל בבראשית רבה פרשה כ"ח שהושיב המלך בפלטין, והיו משכימים ושואלים בשלומו של מלך והוא הקלוס שהיה עולה מן המים, והוא שהשלימו התכלית אשר נבראו בעבורו, והדיורים פקחים שהושיב בפלטין לא די שלא קלסו אבל חרפו וגדפו, והנה המים חייבום והענישום שנמחו כלם במים זולת הצדיקים שהשלימו התכלית, וכן בים סוף נשקעו המורדים ונצולו המאמינים, ולזה פסק הדין ואמר כי הים הוא שנכנס ובא במסורת התנאי שהוא קיום התכלית, ולזה היה הוא מקום העונש אל המורדים והשכר וההצלה אל המאמינים:

ורבי ירמיה הוסיף ואמר כי גם עם כל מה שנברא במעשה בראשית התנה, ומצא לו מקום דרש, באמרו וכל צבאם צויתי את הים וכו' שמלבד התועלת שימשך מהפלאים כמו שכתבנו במה שכלל ר' יונתן בדבריו, הנה ר' ירמיה כלל גם זה בדבריו והוסיף למוד מעולה והוא שאף העליונים יכנעו וישמעו אל הצדיקים, ולזה אמר צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה, צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע, צויתי את השמים שיפתחו לקול יחזקאל:

וזה כי אחר שהצדיקים השלימו התכלית אשר נבראו בעבורו, והוא ההכנע וההשמע אל רצון בוראם ועבודתו והוא שלמות הייחוד כמו שבארנו, גם כל הנבראים עליונים ותחתונים ישלימו עמהם תכליתם אשר נבראו בעבורו, והוא ההכנע וההשמע אליהם לעשות רצונם לכבוד בוראם, כי זה כלו אמנם הוא להודיע שמו בעולמות אשר ברא ולפרסם ייחודו, עד שגם עופות דגים וחיות ישמרום וישלימו צרכיהם לכבוד יוצרם שהעורבים עם היותם עופות טמאים ודורסים היו מכלכלים את אליהו, וכמו שכתוב ואת העורבים צויתי לכלכלך שם, וכתיב והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומן הנחל ישתה, ואין ספק שזה כלו היה לענין גדול מלבד הוראת התכלית המשובח שאנו בבאורו, כי איפשר היה לו יתברך לכלכלו באופן אחר או על ידי עופות טהורים כי אין ליי' מעצור:

וטעם זה כפי הסוד כי בזמן שישראל עושין רצונו של מקום הם מוסיפין כח וגבורה ושפע הברכה נאצלת ובאה מראש ועד סוף, והם נזונין מהמשובח ונוטלין חלק בראש ואין זר אתם ותמציתן פרנסה אל שאר האומות, בסוד ועפר רגליך ילחכו, וכשאין עושין רצונו של מקום מתישין כח גדול של מעלה והעבד בא ונוטל חלק בראש וזו רעה חולה, ובן המלך נזון על ידו מתמצית השיריים שלו, ובזמנו של אליהו ז"ל ישראל עובדי עבודה זרה זולת שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל ועצר את השמים מן הטל עליון ותחתון, והיה יורד אל האומות ושריהם זולת מעט מזער שירי העבד הבא לישראל מתחת ידו, ורצה הקב"ה להראות זה לאליהו להיותו אז רמז ומשל לישראל וצוה את העורבים שהם מן הצד ההוא השחור דורס וטמא לכלכלו שיהיה נזון על ידיהם להודיעו, שכן המשל והדוגמא בישראל והם היו מביאין לו לחם ובשר משולחנו של אחאב כדאיתא בפרק הכל שוחטין, ובמדרש ילמדנו אמרו שמשולחנו של יהושפט היו מביאין, והכל דוגמא כמו שכתבנו וזה וזה על פי הדבור, ואחר שהראהו כמה העון גורם למעלה ולמטה הביא עצות מרחוק וייבש הנחל כי נהר יחרב ויבש לקלקולם, ואז אמר לו קום לך צרפתה וגו' הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך, והאמת כי זה הדרך היה מוליכו מתחלה, אלא שרצה הקב"ה להודיעו מה שאמרנו:

הנה כי מלבד מה שיורה זה הענין מסגולת הבריאה והתכלית המשובח יורה עוד על סוד נפלא מסודות ההנהגה וההשגחה, ולמעלה בפרק תשיעי כתבנו היות הממשלות כלן מצד שמרם הצדיקים דמותם וצלמם, והנה הם מוציאים התכלית אשר נבראו בעבורו לאות ולזה ימשלו בכל הנמצאות כי דמו הצורה ליוצרה כמו שהתבאר שם, ובזה הם התכלית לכל מה שנברא ובהם נשלמת ובאה לידי גמר הכוונה העליונה בבריאה אשר כוונה מתחלה, אלא שבהיות הנבראים מהפכים אותה ללענה יעשה אלהים על ידי חסידיו חדשה בארץ להשיבה למקומה ואין בזה שנוי רצון ולא חדוש ידיעה כמו שכתבנו, כמו שלא היה בראשית הבריאה הכוללת אשר יתבאר מכל מה שכתבנו בזה שאין דעת רז"ל במה שאמרו תנאין התנה הקב"ה וכו' מה שחשבו המפרשים כמו שכתבנו למעלה:

והרב המקובל ר' שם טוב בן שם טוב ז"ל כתב בזה הלשון, אותיות השם המפורש ואם הם גשמיות רומזות לכחות אלהיות זכות רוחניות, וכשהיה מכוין אדון הנביאים בהם היה מתדבק בשם ובכח הנשמה העליונה הטהורה היו מתעוררין השמות האלהיות, ונקראו שמות שנכר כח אדון כל על ידן ולא נפרד מהם כמו שנכר הדבר על ידי שמו, ואז היו משתנים הטבעים והים ראה וינוס וגו' וכל בעלי המשמרות על הטבעים ינוסו

ויסורו מתפקידן איש איש מעל עבודתו ומעל משאו, כי הכל נברא בשמו וזהו תנאים התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, וזהו הרמז מהגדות רז"ל ממה שהיה לו למשה עם שרו של ים עד כאן:

וכל מה שאמרנו רמז הכתוב באמרו כי גדול אתה ועשה נפלאות אתה אלהים לבדך, יתואר השם יתברך בגדול להיותו מחוייב המציאות ולזה הוא גדול מכל האלהים והוא סבתם, וכבר בארו במופת שהמחוייב המציאות לא ישתנה שאין לו סבה אחרת תשנה אותו, ואמר דוד ע"ה שעם שאינו באופן שישתנה הנה הוא עושה נפלאות, נמצא שאין במעשה הנפלאות שנוי רצון שאם כן איך יתאר אותו במחוייב המציאות ולהורות שלא ישתתף עמו אחר במעשה הנפלאות ושעם היותו לבדו אחד פשוט הוא פועלם אמר אתה אלהים לבדך. יתבאר אם כן שפועל הפלאות יעיד יגיד על מציאות אלוה ואחדותו:

ובבראשית רבה אמר ר' תנחומא כי גדול אתה ועשה נפלאות למה כי אתה אלהים לבדך אתה לבדך בראת את העולם עד כאן בארו ע"ה כי פועל הנפלאות עדות על חדוש העולם ושלא נשתתף עמו אחר בבריאתו, וכבר כתבנו זה בפרק ז' מהחלק הראשון מזה הספר בסייעתא דשמיא, ואעידה לי עדים נאמנים כי הנפלאות יעידון יגידון כלם כאחד על מציאות ואחדות אלוה, ועל שהוא הבורא והמחדש כל הנמצאות אשר יתבאר מכל זה כי השכל הפועל אינו הוא הפועל הנפלאות כלל, כי אם הבורא האמיתי המיוחד ועם זה אין בו שנוי רצון ולא חדוש ידיעה, וזה שעור מה שרצינו לדעתו בזה הפרק:

פרק יב

ומה שטען עוד הרלב"ג מהיות השכל הפועל יודע סדור הדברים אשר בכאן וכו' כמו שיאות אליו הפועל הטבעי, הנה גלה דעתו בשהוא מאמין שהשכל האחרון מכל השכלים והקטן שבהם הוא היודע והמשגיח באלה הנמצאות השפלות, והוא פועלם ושומרם הפך קערה על פיה והמיר הבורא בנברא והאדון בעבדו, כי אחר שהעקר בהכרת אלהות האל המיוחד ופרסום גדולת תפארתו הם אלה הנמצאות, והנה כל זה לא יושלם כי אם בהיותו הוא הפועל אותם בטבעם יודעם משגיח בהם ומנהיגם והם יכירוהו כי יתפרסם להם זה ויעבדוהו ויראוהו, ואם יודע להם שמסר הנהגתם ביד קטן עבדיו ימירוהו בו, וכבר נתירא הוא יתברך מזה באמרו הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו' וכתיב אל תמר בו, ורז"ל אמרו אל תמירני בו. וזה נתינת יד לפושעים, והביאו אל זה המשכו אחר שיחת בטלה של פלוסופי היונים והישמעאלים האומרים שהשכל הפועל הוא נותן הצורות והוא השם נפשנו בחיים, ואליו נטה הרב המורה ז"ל בפרק ד' חלק ב', ואם כן לו אחוזת כל מה שתחת גלגל הירח לדעתם, שכבר כתב הר"י אלבו במאמר ב'

פרק י"א מספר העקרים שלו, כי מהשכל העשירי הזה שהוא השכל הפועל יושפע חומר כל מה שתחת גלגל הירח וכל הנפשות אשר שם, וזה אמנם היה כן כי במה שהשכיל את עצמו שיש בו ב' עניינים בהכרח האחד היותו משכיל שהוא שכל פשוט שהוא מושכל חשוב, ומזאת ההשכלה יושפעו ממנו הנפשות:

והשני היותו משכיל שהוא אפשר המציאות בעצמו אחר שמציאותו נתלה בזולתו, ומזאת ההשכלה יושפע ממנו החמרים וכמו שהענין היה כן בשאר השכלים, כמו שכתב שם, ובסוף הפרק כתב בזה הלשון, הנה זהו דעתי בהשתלשלות הדברים מן הסבה הראשונה כפי דעת בן סינא, והרמב"ם ז"ל וקצת חכמי הישמעאלים עד כאן:

וכבר כתבתי בפרק ז' מהחלק הראשון מזה הספר שזה הדעת הוא נגד התורה ומקבליה, ואוסיף שנית ידי ואומר כי בעלי זה הדעת לא ימלטו בשום פנים מלפול אל פחת הקדמות, או אל האמנת סלוק ההשגחה הרבנית מאלה הנמצאות השפלות או אל שתי הדעות המגונות יחד, וזה כי הדעת הזה בהשתלשלות הדברים מן הסבה הראשונה ועל הדרך שיראוהו בעלי זה הדעת הוא דעת החוקר במאמר החמשי לאלהיות הבדיות שלו, הביאו הרב ז"ל בפרק הנזכר והוא נמשך אחר אמונת הקדמות וחיוב הנמצאות כלן ממציאותו יתברך, ועל הדרך אשר יאמינוהו בעלי זה הדעת וזה מוכרח, כי אחר שלא מצאו בדעתם מקום אל חדוש כל הנמצאים ברצון פשוט, הנה כל מה שיאמדוהו בהשתלשלות הדברים הוא על דרך חיוב. והר"י בן ערמאה ז"ל בשער השני מספרו יחס זה הדעת לר' אליעזר הגדול להצילו מיד הרב ז"ל אשר צעק ממנו פרק כ"ו חלק ב' על אמרו שמים מהיכן נבראו וכו' הארץ מהיכן נבראת וכו' וצרפו לדעת אחרת, והוא דעת הקדמות והוא יצא לישעו בשאמר שאור הלבוש הם המלאכים וממנו הושפע עולם הגלגלים, ועל הדרך שכתבנו למעלה והארץ ותולדותיה הושפעו מהשכל הקרוב אלינו אשר תחת גלגל הירח, ולזה המליץ משלג שתחת כסא הכבוד לקח וזרק, כלומר מהנמצא הדק והזך שתחת השמים שהוא הכסא אלא שאמר שהכל היה ברצונו יתברך לא שהושפעו אלו מאלו על דרך החיוב, ואמר שזה רצה באמרו לקח ונטה לקח וזרק ובפרק כ"ו מזה החלק בסייעתא דשמיא אבאר, כי דעת ר' אליעזר אינו זה ולא אותו כי דבריו ע"ה מיוסדים על אדני החכמה האמיתית במעשה בראשית אשר אלה החכמים לא אורו עיניהם בה ולזה בקשו להם חשבונות רבים, ומכל מקום אם בדברי ר' אליעזר מקום אל החפץ הפשוט באמרו לקח ונטה וכו' הנה מאמר השכל הנבדל מצד השכילו את עצמו הושפע ממנו הגלגל וכו' עד השכל העשירי לא יסבול הפירוש ולא עלה לרצון, כי זה ענין קדמות העולם והמשכו מן הסבה הראשונה על דרך החיוב:

ובכלל מציאות השכל הפועל ומאמר היותו יודע סדור הדברים אשר בכאן ושיאות אליו הפועל הטבעי ושאר מה שיחסו לו באלה הנמצאות קיים סלוק ההשגחה והידיעה האלהית מהם, ואלו הדעות בדום היונים והישמעאלים מלבם וכתבום בספריהם ואין להאשימם, כי הם אור האמת והצדק לא נגה עליהם להאירם באור הדעות והאמונות אשר כפי זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, וחתרו להם דרכים כפי המחקר וההקש השכלי בהם ישלימו עצמם לדעתם, אבל התלונה על העם אשר אורו עיניהם באור התורה והנבואה אשר לא יחסר כל אמונה צודקת ודעת נכון בה אשר יצאו בעקבות זרים, ודבריהם העתיקו ובולדי נכרים ישפיקו:

וכבר באה הנבואה לשרש ולעקר כל אלו הדעות במה שבארה הפכם, והוא שאמר ישעיהו הנביא ע"ה, כה אמר האל יהוה בורא השמים ונוטיהם וגו', כנגד שני דברים שבא להזכיר שהם שלמות הבריאה הזכיר שני שמות אלו שבהם היה שלמותה, כנגד ההוצאה מהאין אל היש המורה על היכולת העצום בלי תכלית, אמר האל, וזהו בורא השמים בראם והוציאם מן האפיסה המוחלטת, אחר זה תקנם במה שנטה אותם כאהל שהוא שלמותם וגמר עשייתם, וכנגד זה הזכיר שם ההויה שהוא הנותן השלמות לכל דבר וגומר תקונו, רקע הארץ וצאצאיה נתן אל הארץ, גם היא שלמותה וגמר תקונה, והוא ששטחה לשבת בה והוציא צאצאיה כלם, ולמדנו הנביא ע"ה באמרו בורא רקע שאת כל אלה ידו הנפלאה עשתה בלא אמצעי, ולזה חתם כל הבריאה בשמו הגדול שהכל נהיה בו, ולזה אמר ונוטיהם ביו"ד להשלים חצי השם י"ה שבו היו, ובו מתקיימים ובכחו מתנועעים וממנו הוטבעה תנועתם, ולזה אמר ונוטיהם שעדין הוא נוטה אותם במה שהוא מקיימם ונותן להם ההויה תמיד רקע הארץ וצאצאיה וי"ו ה"א תחלה וסוף שהוא תשלום השם הגדול, להעיד שעליונים ותחתונים היו בו ומתקיימים בו, וזה כלו שלא כדברי הר"י בן ערמאה ז"ל שכתב בשער השני מספרו שהוא יתברך ברא השמים במה שברא נוטיהם תחלה, והוא על דעת האומרים שהגלגלים הושפעו מהמלאכים, וכבר כתבנו שהוא חיצוני, נתן נשמה לעם עליה בא לבאר מה היה התכלית בבריאה, ואמר שהם השלמים הזוכים וקונים הנשמה הקדושה בכשרון המעשים ולמוד החכמה והם חיים חיי' העלוי אחריה ואינן יורדים לצד המטה והארץ שהוא הגוף והוא אמרו לעם עליה, וגם נתן הרוח להלכים בה והם אשר לא זכו אל הנשמה לפי שמתהלכים בארץ ועם זה רוחם היא ממנו למדנו שרוחות ונשמות מידו נתנו והוא עשאם וממנו מוצאותם: ולמדנו כי כמו שהבריאה בכללה שהוא העולם הגדול היה מאתו יתברך בלי אמצעי גם הבריאה הפרטית שהוא העולם הקטן הוא האדם היה גם כן מאתו יתברך בלי אמצעי,

ולזה מה שסמך הנביא שתיהן זו לזו אני יהוה קראתיך היא קריאת הנבואה באומה הנבחרת בצדק, כלומר שתכלית הנבואה הוא להודיע הרצון האלהי בו יצדקו זרע יעקב, כי בזולתה אי איפשר כי השכל לא יוכל להושיע ולהצדיק בעליו, ואחזק בידך. יבאר שלמות הדברים הנודעים בנבואה כי יתחזקו ויתאמתו ביד בעליהם אין בהם רפיון וחולשה לא יסתפקו בהם כלל, מה שאין כן בדברים הנחקרים בשכל כי בעליהם חיים בהם חיי' הספק לא יאמנו ולא יאמינו בחייהם ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים, והוא ענין השפעת הנבואה להשלים האומה ואמר דרך השלמות הוא לפקוח עינים עורות מראות אור הרצון העליון לדעת מה יי' דורש מעבדיו ומעמו, להוציא ממסגר אסיר, כי ידיעת רצונו המושג בנבואה הוא סבת החפשיות והחירות משעבוד הזמן וקורותיו שהוא המסגר. מבית כלא הם פתויי' השכל והקשיו ומופתיו שהם מונעים השלמות מבעליו, והמתפתים אחריו בחקירותיו הם היושבים בחשך כי אור האמת לא יושג כלל כי אם מפי האמת, ומאורו יאירו ויושפעו הדברים הרצויים לו ואין תחבולה להגיע אליהם ולדעתם כי אם בנבואה. אני יה"וה הוא שמי כי הוא ושמו דבר אחד, ובא לומר כי השם הזה שהוא נזכר אצל שתי הבריאות שזכר למעלה ואצל הנבואה הוא שמו והוא הוא, ואין דבר מאלה נשפעים כי אם ממנו מייחודו הקדוש לא מדבר נברא ונפרד והוא שאמר וכבודי, שכל אלה הדברים באו לכבודו ונבראו ונפעלו למענו לפרסם אלהותו לאחר שהוא חוץ מהייחוד לא אתן שיהיה כל זה נשפע ממנו ותהלתי שכל זה הלול ושבח לשמו הגדול, לפסילים לפי שהם חוץ לייחוד נקראו כן כי הם נפרדים והם פסולת הייחוד וקליפת המוח אחר שנפרדו משם, ובפרק כ"א מהחלק הראשון מזה הספר פירשתי בזה פירוש אחר כפי הענין שם:

ועל מעשה הפלאים אמר הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד, הנה כי הוא יתברך המגידם לנביא לא זולתו אחר שהוא פועלם והכל נמשך אל אני יהוה הוא שמי, כי כל אלה הדברים הם מושפעים ממנו לא מהשכל הפועל:

וירמוז עוד כי כמו שסדר המציאות כשהולך מהלך טבעו הנהוג יעיד ויגיד על מציאותו וקדמותו ושכל מה שזולתו מחודש ובא ממנו, כן השתנות הסדר ההוא ושדודו יעיד ויגיד על דבר שם כבוד מלכותו ויכלתו וגדולו, ועל הסדר המונח כפי מה שהוטבע ונברא עליו, אמר אני יי' הוא שמי שהוא מורה על מציאות שמו ואלהותו, ועל שדודו והריסת מצבו בפלאיו ונוראותיו אמר וכבודי לאחר לא אתן, ואלו הונח לטבעו תמיד ימשך נתינת הכבוד והאלהות האמיתי לאל אחר והתהלה הנמשכת מהפלאים בשנוי הטבע לפסילים, וכמו שהתבאר במה שקדם, ובכלל למדנו כי הוא יתברך הפועל הקרוב

והמשגיח בכל פעליו עליונים ותחתונים בפרט, והיודעם ידיעה פרטית לא לשפלותם ולפחיתות ערכם בערכו עזבם ומסרם לנוטרים אחרים זולתו כדעת הבודים מלבם שומרים ומנהיגים אל אלה הנמצאות:

ובפרק בני העיר א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה אתה מוצא ענותנותו דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים משולש בכתובים, כתוב בתורה כי יי' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד, וכתיב בתריה עשה משפט יתום ואלמנה:

שנוי בנביאים כי כה אמר רם ונשא, וכתיב בתריה ואת דכא ושפל רוח, משולש בכתובים סלו לרכב בערבות וכתיב בתריה אבי יתומים ודין אלמנות, ידוע מגדר הענוה שהיא כניעה ושפלות נמשך בבעליה להכרת חסרונם ושפל מדרגתם והודאת כבוד ושררה ועלוי מעלה לזולתם עליהם, ואם כן איך יתארו השלמים הגבוה על כל גבוהים ואדון כל המעשים בתואר הענוה והכוונה להם ע"ה בזה לעקר ולהרוס דעת הכופרים, והם כת הפלוסופים והנמשכים אחריהם האומרים כי אין לו יתברך באלה הנמצאות שום ידיעה והשגחה לרוממותו ושפלותם כי זה חסרון בחקו לא שלמות, ובאו במדרשם זה ליסד ולחזק שרש ההשגחה הפרטית להיותה העמוד הנכון, שכל האמונה נכונה עליו הפך דעת אלו הסכלים, והם ע"ה יתארו זה הדבקות וההשגחה באלה השפלים בענוה בהקש אל גודל מעלתו ורוממותו, ואמרו שכל מקום שימצא בדברי התורה והנבואה מגבורתו יתברך ורוממות מעלתו, עד שאולי מפני זה יעלה על הדעת שיעזוב השפלים ויסתיר פני השגחתו מהם על צד הבזוי והפחיתות, וכמו שאמר כן איוב מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך, לכך יסדו לנו תכף שרש ההשגחה לומר שעם כל גובה רוממות מעלתו ענותנותו עמו ועיניו ולבו לעשות חסד משפט וצדקה בארץ:

ולקבוע זה היסוד החזק בלבבות למדו ההשגחה הפרטית מהמשפט כי השופט אין לו לשמוע הטענות מפי תורגמן, וגם עדות העדים אין לו לקבל מפי תורגמן אלא אם כן הוא מבין אותו לשון אף על פי שאינו יודע לדבר בו, וכמו שאמרו מפיהם ולא מפי כתבם וכדאיתא בסנהדרין ובמכות, וכל זה להרחיק השקר ולשפוט משפט צדק, כן ההשגחה שהוא המשפט האלהי אינה על ידי אמצעי כי אם בכבודו ובעצמו הוא השופט והמשגיח, ואין ההשגחה באלה השפלים חסרון בחקו חלילה ולא שפל מעלה, אבל הוא רוממות ושלמות לו יתברך, וכמו שבאר זה אדון הנביאים ע"ה באמרו את יי' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמוע בקלו:

והכוונה כי אם לא היה הוא יתברך משגיח באלה השפלים הנה אין מקום לכל זה מההליכה בדרכיו ושמירת חקיו, כי הבלתי משגיח לא יצוה בחקים ומשפטים, ולזה אמר כי בהיותם שומרים כל זה מודים בהשגחה, והיא הסבה שהוא ישגיח בהם לגמלם כמעלליהם, ובזה הם רוממים אותו והוא רוממותו בהיותו משגיח בהם זאת ההשגחה, והוא שהקדים להם את יי' האמרת שהוא לשון רוממות כמו בראש אמיר, ומה שיאמת עוד שאין ההשגחה באלה הנמצאות על ידי אמצעי חוץ מהייחוד, הוא מה שמצינו בחטא העגל שכתוב ושלחתי לפניך מלאך וגו' כי לא אעלה בקרבך וגו' והועילה תפלתו של משה ע"ה שלא ימסרו בימיו לשליח, כי הוא היה ממלא מקום המלאך, והוא שאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו וגו', הרי בקש שילך כבוד השכינה בקרבם ואז לא יהיו בהסתר פנים כי בלכתך עמנו ונפלינו, והרי הוא בכבודו ובעצמו הולך כידוע לחכמי לב, וקודם החטא יעד הנה אנכי שולח מלאך לפניך ואינו מן הנפרדים כי הוא המלאך הגואל, ונקרא מלאך על כי הוא שליח העליונים לי להנהיג זה העולם ולהשגיח בו, ולזה נקרא שר העולם והוא שם אדני שהיה מבקש משה ע"ה שילך בקרבם כי בלכתו עמהם אין חסרון כל כי בו הכל והכל בו, כי הוא צורך עליונים ותחתונים, כי חכמי האמת קבלו כי הוא צורך כולם לפי שעל ידו יתראו כחות העליונים לי ופעולותיהם ותגלה מלכותם, כי כן היה הרצון ובלעדו אין הייחוד שלם, ולכן העליונים צריכים לו להשפיע בו ולהתיחד עמו בייחוד שלם, ולזה היו העבודות צורך גבוה לחבר את האהל להיות אחד כמו שהתבאר בזה הספר:

וגם הוא צורך התחתונים לקבל שפע טובה וברכה ממנו ולהתקשר על ידו עם העליונים להיות הכל אחד, ולכן הוא צורך עליון ותחתון ובסבת החטא נאמר כי לא אעלה בקרבך והיה מוסרם ביד אמצעי להנהיגם על ידו, ולמדנו מזה כי כשישראל עושין רצונו של מקום אין הנהגתו על ידי אמצעי כי אם בכבודו ובעצמו מנהיגם ומשגיח בהם, ואם לשאר האומות יש שרים וכל אומה מתנהגת ומושגחת על ידי השר שלה הכל בכח שם אדני שהוא הפרנס הגדול המפרנס ומחלק להם כדי פרנסתם, והם מפרנסים שאר האומות שהם ממונים עליהם מה שאין כן בישראל שהם בניו הנולדים בביתו לא מסרם לשום שר ומלאך זולתו, ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם שכינה עמהם:

ובבראשית רבה פרשה צ"ה גאולה על ידי מלאך המלאך הגואל אותי ופרנסה על ידי הקב"ה שנאמר פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון, והכוונה להם ע"ה כי השכינה והיא הנקראת המלאך הגואל עם הצדיק בצרה בסוד עמו אנכי בצרה, ובסוד בכל צרתם לו צר:

ובפרק נגמר הדין א"ר מאיר בזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קל אני מראשי קל אני מזרועי וכו' והוא ההולך בגלות עם ישראל בסוד ואני בתוך הגולה והוא אסור בזיקים, וכשבא לגאול את עצמו גואל את ישראל בסוד אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו, והסוד כלו אמרו וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, כלומר ששלח המלאך הגואל סוד השכינה בגלות עם ישראל ויוציאנו ממצרים כדי שיצא הוא, והוא אמרם על ידי מלאך כלומר בסבת המלאך שיגאל גם הוא, ומה שיאמת שזה המלאך אינו מן הנפרדים אמרו יברך את הנערים, וחלילה לאבינו הקדוש ע"ה שיבקש מהנפרד שיברך את בניו כי אין ברכה מתבקשת כי אם ממי שבידו ורשותו לברך שהוא היחיד המיוחד יתברך, והמבקש מזולתו אין לו אלוה חס ושלום ועל זה נאמר אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם וגו', ואמרם פרנסה על ידי הקב"ה לרמוז על מקום הפרנסה שהוא השמים העליונים שמו של הקב"ה בסוד הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, והם המכונים בשם הקב"ה ליודעי האמת, ואמרם על ידי הקב"ה הכוונה בשבילו שהפרנסה והשפע נאצל מלמעלה ממקור הרצון יו"ד שבשם והוא אמרו פותח את ידיך, יודך על השמים העליונים סוד וא"ו שבשם הנקרא הקב"ה, והוא מתברך משם וממנו בא אל הכלה סוד המלאך הגואל ומשם מתפשט אל כל העולמות ומתחלק על ידו ורשותו ואין שם אמצעי ולא רשות אחר, בסוד ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה ביתה בית ישראל נערותיה שרי האומות, ובמדרש הנה אנכי שולח מלאך וגו' א"ל הקב"ה למשה מי ששמר את האבות הוא ישמור את הבנים וכו', ויעקב אביהם מה אמר לבניו המלאך הגואל אותי וגו' אמר להם הוא גאלני מיד עשו הוא הצילנו מיד לבן הוא זנני ופרנסני בשני רעבון, והסוד בזה, כי עליו אמר למעלה האלהים הרעה אתי הוא האלהים הוא המלאך הגואל:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ס"ב ע"א) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וגו', ר' יוסי פתח פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון, מה כתיב לעיל עיני כל אליך ישברו וגו' כל אינון בני עלמא מצפאן וזקפאן עינין לקב"ה, בגיני כך כל אינון בני מהימנותא בעאן בכל יומא ויומא לשאלא מזוניהו לקב"ה ולצלאה צלותהון עליה, מ"ט בגין דכל מאן דמצלי צלותיה לגבי קב"ה על מזוניה גרים דיתברך כל יומא על ידוי דכלא ביה, וטעמא דמלה ברוך יי' יום יום ואף על גב דאשתכח עמיה בעי לשאלא קמיה קב"ה ולצלאה צלותיה על מזוניה כל יומא בגין דאשתכח ברכאן כל יומא ויומא לעיל, ועל דא לא לבעי ליה לאינש לבשלא מזונא מן יומא ליומא אחרא ולא ליערב יומא ביומא אחרא, הה"ד ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו דייקא, בר מערב שבת לערב שבת כמא דאוקימנא, וכדין קב"ה אשתכח מלא ברכאן בכל יומא ויומא כדין כתיב פותח את ידיך וגו' מאי רצון,

ההוא רצון דאשתכח מעתיקא קדישא ונפק מניה רצון לאשתכחא מזונא לכלא, ומאן דשאיל מזוניה בכל יומא ויומא ההוא אקרי ברא דמהימנותא ברא מהימנאי ברא דעליה משתכחין ברכאן לעילא:

וכבר כתבתי זה המדרש בפרק י' מהחלק השני מזה הספר ואמנם בכאן אגלה סודו כפי כוונתו בזה הפרק, והוא כי כבר התבאר בספר תולעת יעקב ובזה הספר כי התפלה בכוונה ועל הדרך שכתבנו פותחת המקור העליון סוד הרצון והברכה, והשפע מתפשטת בכל העולמות והיה זה כן לפי שגרם שיתברך השם הגדול בתחלה וכל יום ויום מהימים העליונים מתברך מהמקור ההוא, וזה סוד ברוך יי' יום יום ולזה תצטרך התפלה על הפרנסה והמזונות בכל יום אף אם מזונותיו מזומנים לו והטעם כדי שתמצא הברכה למעלה בכל יום ויתברך כל יום ויום מהמקור הנקרא רצון, ולזה אמרו שאין לבשל ולהניח מזון מיום זה ליום אחר שלא לערב יום ביום כדי שיהיו עיניו נשואות למעלה ויתפלל על מזונו, ותמצא הברכה למעלה כי זהו התכלית המכוון בזה, והעד לזה המן שהיה יורד בכל יום ויום ונאמר ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו ולא ליום אחר, נמצא אם כן שבקשת המזון והתפלה עליו בכל יום ויום כדי שתמצא הברכה למעלה, וליחד הברכה לכל יום מהימים העליונים, ובזה מתברך השם הגדול מהמקור, והוא אמרם וכדין קב"ה אשתכח מלא ברכאן כי זה התכלית בבקשת המזונות בכל יום וכשהשם הגדול מתברך הברכה מתפשטת ממנו לכל העולמות, התבאר אם כן איך הפרנסה על ידי הקב"ה כלומר בשבילו נמצאת למעלה כדי שיתברך הוא וממנו באה לכל חי והכל במשמע אמרם על ידי הקב"ה:

ובביצה פרק יום טוב תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת מצא בהמה נאה אומר זו לשבת, מצא אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל את הראשונה, אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו היו לשם שמים שנאמר ברוך יי' יום יום, תניא נמי הכי בית שמאי אומרים מחד בשביך לשבתיך ובית הלל אומרים ברוך יי' יום יום, להיות שמאי הזקן מקובל ויודע באמת כי כל ששה ימים העליונים מקבלים המזון והפרנסה מהשבת העליון וכל יום זן ומפרנס את העולם ממה שקבל מן השבת, וכמו שאמרו במדרשו של רשב"י ע"ה וכתבנו זה בספר תולעת יעקב בסייעתא דשמיא, לזה היה מכין ואוכל בכבוד השבת ואפילו מיום ראשון וכל ימי השבוע כן כי זה היום כבר קבל מזונו מיום השבת ומידו היה נותן לו, ולזה היה מניח מיום ליום כי כל הימים כבר נתברכו מהשבת שהוא מקור המזונות, אבל הלל הזקן עם שהיה יודע שזה אמת מכל מקום היה אומר שאין לערב יום ביום, שכל אחד ממונה לפרנס יום

אחד בשבוע וצריך לעורר הברכות מלמטה לתת כח בעליונים לפעול פעולתם שעם שכל אחד מהימים העליונים מושפע מהשבת העליון לפרנס יומו, מכל מקום צריך התעוררות וסיוע מלמטה לתת בו און וחיל להשפיע מה שקבל, ולזה אמרו עליו שכל מעשיו לשם שמים כלומר שהיתה כוונתו שיתברכו השמים העליונים שמו של הקב"ה והוא סוד הכתוב שהביאו לראיה באמרם ברוך יי' יום יום וכל מעשיו היה מכוין בהם צורך גבוה לא צרכו בלבד, וכמו שבארנו בחלק השני מזה הספר שלזה צריך שיכוין העובד השלם, ולזה היה מתפלל על מזונו בכל יום כדי שיתברך השם הגדול והוא אמרם שכל מעשיו לשם שמים כמו שבארנו, והוצרכתי להביא כל זה להודיע, כי הפרנסה על ידי הקב"ה ועל הדרך שהתבאר למעלה ואמנם הכוונה כלה להורות כי המלאך הגואל אינו חוץ מהייחוד והוא שליח ההנהגה וההשגחה בזה העולם ובפרט בישראל שהם בניו, נמצא שאין ההשגחה על ידי אמצעי ואינו כמו שחשב הרלב"ג ז"ל בפירוש התורה, ובספר המלחמות שלו שהקב"ה משגיח על יריאיו וחסידיו באמצעות השכל הפועל והוא דעת חיצוני אסור לתופשי התורה והוא מה שרצינו להוכיחו בזה הפרק:

פרק יג

ואמנם מה שטענו מפלאי משה ע"ה שלא היו במדרגת פלאי יהושע אחר שנושאם היה הגרם השמימיי והתורה העידה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה הנה זאת הטענה עמדה ככותל בפני קצת עד שאמרו כי פעל הנסים והנפלאות אינם משיג עצמי בנבואה וכי אינו מהבטל שהאדם ינבא ולא יעשה נסים ושאינם ממה שיורו מעלת הנביא לפי שהם אמנם לא יפעלום כי אם לצורך השעה ולזה אמרו שאין פירוש ולא קם נביא וגו' לכל האותות וגו' שלא היה כמוהו במעלת הנפלאות שאם היתה זאת הכוונה שם היה ראוי שיאמר בכל האותות והמופתים ולזה אמרו שענין הכתוב הוא להבדיל בין משה ע"ה ובין שאר הנביאים במעלת הנבואה לא במעלת הנסים ולזה אמר לא קם נביא וגו' אשר ידעו יי' פנים אל פנים כי בדבוק ומעלת ההראות הזה היתה מעלתו באמת, ואמנם אמרו עוד לכל האותות וגו' פירושו שאותם האותות והמופתים אשר שלחו יי' לעשות בארץ מצרים כפי צורך העת והכרח הענין שהיו בו הנה היה הקב"ה מדבר אליו באותם הנסים פה אל פה עם היותו יושב בארץ מצרים עיר בלתי מוכנת לשרות הנבואה, וכאמרו כצאתי את העיר וגומר שהיה העיר מונע גדול אל הדבוק ולזה אמר אשר שידעו יי' וגו' לכל האותות והמופתים אשר שלחו וגו' שהמעלה בזה שידעו יי' פנים אל פנים לכל אות ואות ששלחו לעשות בארץ מצרים הבלתי מוכנת, ואם כן לא היתה המעלה בנסים כי אם בהתודעות שהיה עושה עמו על כל נס ונס עם היות הארץ בלתי עוזרת אליו, וממה

שאמר אשר שלחו יי' תדע ותשכיל, כי אם לא עשה נסים אחרים לא היה זה למשה בזיון וקצף וקוטן מעלה, כי לא עשה כי אם הנסים שהעת וההכרח הביאו אליהם ושהשם שלחו לעשותם, ואם לא קרה עת צרה לשיצטרכו ישראל המאורות ולא הוצרך להעמיד השמש על ידו וקרה זה בימי יהושע, למה יהיה מפני זה גדול כחו ממשה אדוננו:

זה דעת הר"י אברבנאל בפרשת אז ידבר יהושע, וכן הוא דעת הר"י בן ערמאה ז"ל בשער י"ג מספרו והוא שכתב שם בזה הלשון, ואולם אשר טענוהו וכו', שידמה שיעד הכתוב שלא ישוה אליו עוד נביא לחדש אותות ומופתים וכל שכן שלא יוסיף, הנה באמת הוא בידם סניגרין ג' כי בידוע שאין כוונת הכתוב לכך כלל, אבל הכוונה האמיתית שלא קם נביא כמוהו אשר תבא אליו ההתאמתות הגמורה באותה מדרגה מהנבואה המכונה בלשון פנים אל פנים, בקדימת ההודעה לכל ענייני האותות והמופתים אשר שלחו יי' לעשות וגו', שהם המיוחסים והמיוחדים אליו מצד עוצם מדרגתם, אשר בהיותם על זה האופן לא נפל בהם שום ספק או שום השערה אחרת זולתי אמתת הענין אשר יעדהו, כמו שיקרה לשאר הנביאים בעקרי מופתיהם המיוחדים אליהם, שבכלם באו על ידי התפלה והצעקה, וכבר סופק להם מתחלה אם תעשינה כמשפט כל מתפלל וספורי מעשיהם והפצר תפלותיהם יוכיחו עליהם, לא כן עבדו משה, כי הוא היה יוצא ובא ושרביטו של מלך בידו לעשות כל אשר יצוה מבלי שום ספק ושום השערה אחרת לא בתחלה ולא באמצע ולא בסוף עד כאן דבריו:

ואין דעתי נוחה בשום דעת מאלה כי יש לדון אחר כל אחד מהם, אם של הראשון יש לשאול, אחר שהאותות והמופתים אשר שלחו יי' לעשות בארץ מצרים כפי צורך העת היה, ואין פירוש ולא קם נביא וגו' לכל האותות וגו' שלא היה כמוהו גם במעלת הנפלאות, מה ההתודעות במדרגה הנפלאה מהדבור פנים אל פנים, אחר שהכרח הענין שהיו בו חייב כן, נראה שאין לנסים ההם מקום אל המדרגה ההיא, כי אינם תלויים בה, כי על כל פנים היו נזכרים ונעשים, ומכל מקום יבא הנס כי דוחק השעה וצרכה גרמו:

והאמת הברור שמעלת נבואתו היא ההודעה פנים אל פנים, ואחר שהורה שגם בנפלאות ידעו ה' פנים אל פנים, הרי כל הפנים שוים ואין זה כי אם להפליא גם באותותיו ומופתיו, וכמו שלא קם כמוהו במעלת הנבואה, כן לא קם כמוהו במעלת הנפלאות, ואין במשמע אשר שלחו יי' למעט כי אם לרבות, ואין טענה מהעיר שעד שלא נתקדשה ארץ ישראל כל הארצות שוות לנבואה ולשרות השכינה, ואף אחר שנתקדשה שרתה שכינה על יחזקאל ע"ה ונתנבא בחוצה לארץ, ואם בשביל שנדבר עמו קודם בארץ, הנה משה ע"ה נדבר עמו קודם בסנה:

ומה שכתב שאם היתה הכוונה שלא היה כמוהו במעלת הנפלאות, שהיה ראוי שיאמר בכל האותות וגו', הנה זה לא יקשה על משמעות הכתוב, כי מדרך אלו האותיות לבא ולשמש זו במקום זו, כמו הרגתי לפצעי, ירד שריד לאדרים, וישבו אתו לארץ:

ואם אל הדעת השני, יש להשיב עליו מנסי יהושע ע"ה, שעם שלא באתהו ההתאמתות הגמורה באותה מדרגה מהנבואה וכו'. הנה בבקיעת הירדן שהיה שוה לקריעת ים סוף, עם שלא באתהו קדימת הידיעה בנס ההוא בברור כמשה בקריעת ים סוף, מכל מקום כבר נודע לו ברמז, שנאמר שם ויאמר יי' אל יהושע היום הזה אחל גדלך בעיני כל ישראל אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ואתה תצוה את הכהנים וגו', כבאכם עד קצה מי הירדן בירדן תעמדו, והנה זה קדימת רמז קרוב לבאור כי מזה הבין והוכיח כי מי הירדן יכרתון, ולא נפל בנס ההוא ספק ולא שום השערה, וגם לא בא על ידי תפלה וצעקה, נמצא לדעתו כי מה שנמשך למשה מעוצם מעלת הנפלאות במדרגתו העליונה על כל הנביאים, נמשך ליהושע במדרגתו אשר היא למטה ממנה, ולמה אם כן חרד אלינו את החרדה ההיא מעוצם מדרגתו בהתאמתות הגמורה וכו', ובקדימת ההודעה אחר שיצא התכלית לאור בלתי זה כלו, ובמה אם כן תוכר מעלת אדון הנביאים לדעתו שאמר שאין כוונת הכתוב לומר שלא ישוה אליו עוד נביא לחדש אותות ומופתים וכל שכן שלא יוסיף:

ובנס עמידת השמש עם שלא קדמה לו בו הודעה, הנה לא נפל בו שום ספק ולא שום השערה, גם לא היה על ידי תפלה וצעקה, ומה שכתוב אז ידבר יהושע ליי', כבר אמרו בפרק נ"ה מפרקי רבי אליעזר, שזה היה שהזכיר עליהם את השם, אולי אמר להם שיעמדו לכבוד בוראם שיתקדש שמו על ידם, וזהו הזכרת השם, ומה שכתוב ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמע יי' בקול איש, הכוונה כי בעמידתם בדבר יהושע היא שמיעת השם בקולו, כי לולא שהיה רצון השם לא עמדו, ואף אם נאמר כי אז ידבר יהושע תפלה וצעקה, עדיין יש לבעל הדין לחלוק ולומר, כי אין להביא ראיה מזה על מעלת משה ע"ה שלא הוצרך במופתיו אל התפלה והצעקה, כי אין אל התפלה ענין בנסי מצרים, לפי שהיו תנאיים והכרחיים להעניש העושקים והמורדים, וכמו שכתוב, וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, ולא יפגע אדם בהם כי חל עליו חובתם, ולזה העשותם שלא על ידי תפלה וצעקה, אינה ראיה על מעלת משה, והנה בהתעוררו ע"ה אל הצעקה נאמר לו מה תצעק אלו, ודרשו רז"ל עלי הדבר ולא עליך על בני ועל פועל ידי תצווני, כוונו בזה מה שכתבתי, ונאמר דבר אל בני ישראל ויסעו, ודרשו רז"ל אין להם אלא

ליסע, כלומר ועלי לעשות ולגמור בעדם, כי שטר חוב יש לאביהם הזקן עלי, ועלי לפרוע מבלי שיזמינוני לדין ותפלה, ואתה הרם את מטך וסגור פיך:

ועוד שהרי גם לאדון הנביאים ע"ה מצינו צעקה במרה ובחורב, ולמה לא גזר על המים המרים וימתקו ועל הצור ויזובו מים. והרי אליהו ז"ל תלמידו גזר על הגשמים ויעצרו, ואמר חי יי' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי, וגם על כד הקמח וצפחת השמן, שהתמיד הנס ההוא שנה תמימה, כקבלת רז"ל בסדר עולם, באתהו קדימת ההודעה, והוא אמרו יתברך קום לך צרפתה אשר לצידן וישבת שם והנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך, ומזה ידע אופן הכלכלה עד שאמר כי כה אמר יי' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר, ולא הוצרך לא לתפלה ולא לצעקה, גם בבקיעת הירדן כתוב ויקח אליהו את אדרתו ויגלם ויכה את המים ויחצו הנה והנה ויעברו שניהם בחרבה, ואלישע תלמידו ע"ה כתוב בו, ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר יי' רפאתי למים האלה לא יהיה משם עוד מות ומשכלת. והיה נס בתוך נס, כמו שאמרו רז"ל במכילתא ולא הוצרך לתפלה וצעקה:

וישעיהו ע"ה אמר קחו דבלת תאנים ויקחו וישימו על השחין ויחי, והיה נס בתוך נס, כמו שאמרו רז"ל במכילתא, ולא הוצרך גם הוא לתפלה, ובכל הנסים ההם לא נפל בשום אחד מהם ספק והשערה כלל:

האמנם כי יש לתת לב אל מה שנמצא בנסים הנעשים על ידי הנביאים ע"ה, כי במקצתם לא הוצרכו בהם אל התפלה והצעקה, והם אלו שזכרנו, ובמקצתם הוצרכו אל ההמלכה ונתינת הרשות והוא הפצר התפלה בהם, כגון עמידת השמש ליהושע, ונתינת קולות ומטר בימי קציר חיטים לשמואל, והחית בן הצרפית, והורדת המטר והאש על המזבח לאליהו ז"ל, והחית בן השונמית לאלישע, והשבת הצל לישעיהו, וזה ספק עצום לא הרגישו בו המפרשים:

והתרו על הדרך שאומר, והוא כי כבר כתבנו בפרק ט' מזה החלק, כי האדם עשוי בצלם ודמות, שהוא הכבוד והוא השכל שהוא יסוד כל בנינו והדר שהוא הדמות ומצד הכבוד שהוא השכל המושפע עליו מהכבוד העליון שהיא החכמה העליונה, מושל בעליונים ונכנעים ונשמעים אליו, ומצד ההדר שהוא הדמות, מושל בתחתונים ונכנעים ונשמעים אליו, והנביאים ע"ה כשפועלים ביסודות התחתונים מצד שלמות הדמות, יגזרו אומר ויקם להם, ולא יצטרכו אל התפלה, כגון אליהו ז"ל בשרי החמשים וחמשיהם, שכתב בהם ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך ותרד אש מן השמים ותאכל אתו ואת חמשיו:

ואמנם כשאיפשר לפעול הפלא בפגישת גשם בגשם, אין צריך אפילו אל הדבור, כגון בבקיעתו הירדן שכתוב ויקח אליהו את אדרתו, ויגלם ויכה את המים ויחצו וגו', וכגון אלישע ברפואת המים הרעים, וישעיהו בהחית השחין, ואמנם כשפועלים הפלאים בעליונים ומשיבים להם מפני הכבוד שהוא השכל, על ידי פגישת ודבוק מחשבתם במקור הרצון שהיא החכמה העליונה, יצטרכו אל התפלה והצעקה להמשיך הרצון ההוא מראש המחשבה עד סופה, שזה סוד הייחוד אשר מצד יחודם הכבוד נשמעים ונכנעים אליהם כל הדברים הנבראים אשר בראם הכבוד ההוא מלאכים וגלגלים, וזה מפני הכבוד והוא השכל המושפע עליהם מהמקור העליון, לפי שגם הם שכל מכירים מעלת השכל ההוא אשר הוא נשפע מלמעלה להם, ולזה נשמעים אליו, וגם מפני שהם שכל גם כן יצטרכו הנביאים לפעול בהם הפלאים בדבר הנעשה במחשבה ובשכל שהיא התפלה, מה שאין צריכים כשפועלים הפלאים בדברים התחתונים שהם חמר, ולהכניע דים להם לנביאים ע"ה בגזירת אומר, או בפגישת גשם בגשם כמו שכתבנו, והם נכנעים אליהם לכבוד ההדר שהוא דמותם השלם:

ונתינת קולות ומטר דשמואל בימי קציר חטים שזה מכלל הפלאים, הנה לדברים העליונים יחשב כי הוא שנוי טבע הזמן, והזמן נמשך אל התנועה אשר מקומה ויסודה הגלגל, ואם כן בהשתנות הזמן ישתנה הגלגל שתנועתו סבת הזמן, והוא אמרם ז"ל בואלה הדברים רבה, בא שמואל ועשה את הקיץ חורף, הלא קציר חטים היום אקרא אל יי' וגו', ולהיות הפלא ההוא בעליונים ונשמעו אליו מפני הכבוד הוצרך אל התפלה וכענין שכתבנו:

וגם בנתינת המטר דאליהו ז"ל היה הפלא עצום מאד כי לא היה בו טבע כדרך המטר המתילד והוה מהאדים העולים מן הארץ אבל הורידו מהאוצר הטוב שלמעלה, ולזה הוצרך אל ההשתדלות ההוא הנמרץ הנראה מן הכתובים באמרם ואליהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכיו, ויאמר אל נערו עלה נא והבט דרך ים וגומר, ויאמר שוב שבע פעמים וגו', ויש לתמוה למה הוצרך לכל זה אחר שאמר לו לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה, כי היה מן הראוי כי אחר שהבטיחו ויעדו שיתן מטר שלא יצטרך אל הטורח וההפצר בתפלה כנראה ממשמע הכתובים ההם, כל שכן שכבר שבו ישראל והודו ואמרו יי' הוא האלהים יי' הוא האלהים ושחט אליהו ז"ל נביאי הבעל והיה ממדת חסדו יתברך שיקיים דברו ויתן המטר תכף אחר כל המעשים ההם, ולא יצטרך הנביא ז"ל אל יגיע כפיו בו, וכזה לא נמצא בכל הנביאים שיובטחו בדבר ויצטרכו בו אחר כך אל התפלה לשיבא ויתקיים:

והנראה לומר בהתר זה הספק כי כן התנה הוא מתחלה בשבועתו באמרו חי יי' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי, ויש במשמע לפי דברי ההפצר ההוא שהפציר בתפלה, כי עון עבודה זרה היה גורם עצירת הגשמים למעלה ולמטה, כי כשגזר עליהם היתה שם סבה מספקת לעצור במים ויבשו שהוא העבודה זרה שהיו כל ישראל עובדים, אבל להמטיר לא היתה שם סבה מספקת כי עם שהודו ישראל כי יי' הוא האלהים לא בערו העבודה זרה מביניהם ועדין השרץ בידם, וכשאמר לו יתברך לך הראה אל אחאב ואתנה מטר הנה יובן זה אחר שיקיים שבועתו ויתפלל על הגשמים, ולשתי סבות אלו הוצרך להפציר עליהם ההפצר הרב ההוא:

ויש עוד טעם נעלם בדבר והוא כי לפתוח האוצר הטוב העליון לתת מטר צריך התעוררות מלמטה וזה סוד ואד יעלה מן הארץ שהוא ההתעוררות מלמטה ואחר כך והשקה את כל פני האדמה, ועוד יתבאר סוד זה ממה שכתבנו בפרק שלפני זה בסוד ברוך יי' יום יום, ובפרק קמא דתעניות אמרו גשמים היינו פרנסה וכל שכן אחר שהיה האוצר הטוב ההוא סגור ואטום מפני קלקול התחתונים שהיה צריך ההפצר ההוא בתפלה לעורר הרחמים למעלה ולתקן הקלקול ולפתוח המקור, ולטעם זה הוצרך אליהו ז"ל להתפלל על הגשמים עם שנאמר לו ואתנה מטר, כי זה יובן בשמירת תנאי ההתעוררות שצריך לעורר מלמטה וכמו שהשלים כן, ולהוריד האש על העולה בהר הכרמל הוצרך אל התפלה והצעקה הנמרצת ההיא, לפי שלא היה האש ההוא היסודיי התחתון כי אם העליון והוא האוכל הקרבנות מעל המזבח אשר לפני יי', וכן בהחית המתים שהחייו הוא ז"ל ואלישע תלמידו ע"ה הוצרכו אל התפלה להשיב ולהמשיך הנפשות ההנה ממקורן העליון:

ובמדרשו של רשב"י אמרו בזה הלשון (ח"א קי"ד ע"ב) א"ר יצחק מאי דכתיב עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם ואיש משענתו בידו מרוב ימים, מאי טיבותא דא למיזל כדין משענת בידוי, אלא א"ר יצחק עתידים הצדיקים לעתיד לבא להחיות מתים כאלישע הנביא דכתיב וקח משענתי בידך ולך, וכתיב ושמת משענתי על פני הנער, א"ל הקב"ה דבר שעתידים הצדיקים לעשות לעתיד לבא אתה רוצה לעשות עכשיו, לפיכך כתיב וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קשב עד כאן:

ונראה כי הוצרכו אל התפלה והקריאה אל יי', לפי שאין העולם הזה כדאי אל ההפלגה ההיא מהנפלאות עד לעתיד לבא שישובו הדברים להויתם ולטבעם הראשון כמו שהיו קודם החטא הקדום, ואז לא יצטרכו הצדיקים להפציר בתפלה להחיות המתים כי תגדל מעלתם ודבקותם בבוראם אז כל כך עד שיחיו המתים במשענותם, וזה כי האור והשפע

אשר יושפע עליהם אז יהיה בו די לשיעבור מהם עד שידבק במשענותם להיות גופם הקדוש והזך נשען עליהם ויספיק להחיות המתים:

ונראה כי מזה הטעם ננער מעפרו האיש ההוא שנאמר בו וילך ויגע איש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו שהיה בעצמות הנביא ע"ה מהאור והקדושה להיותם משענת הגוף הקדוש שהיה כלי ומעון לשכינה עד שהספיקו להחיות מי שנגע בהם, וגדולים הצדיקים במיתתם יותר מבחייהם, כי להחיות בן השונמית הוצרך אל הטורח וההפצר בתפלה ההוא וכמו שכתוב ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל יי' ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וגו' וישב וילך בבית וגו' ובמותו הנגיעה בעצמותיו הספיק לזה ובעמידת השמש והשבת הצל הוצרכו אל התפלה להיות הפלא בדברים העליונים ונשמעו אליהם מפני הכבוד, וכענין שכתבנו, ומה ששערנו בזה נראה טעם נכון למה שנמצא בנסי הנביאים ע"ה מהחלוק:

וממה שכתבנו יתבאר למבין כי אין כוונת הכתוב שאמר אשר ידעו יי' פנים אל פנים לכל האותות והמופתים, כי אם להבדיל נסי משה ע"ה מנסי שאר הנביאים כמו שהובדלה נבואתו מנבואתם במדרגה ובעלוי כמו שיתבאר כל זה בפרק הבא בסייעתא דשמיא:

פרק יד

להיות תורת יי' תמימה משוערת במחשבה העליונה אצולה ומושפעת מחכמת אלהים והיא חקוי מה שברצון העליון חוייב שמקבלה יהיה היותר שלם מכל נולד, ולפי שמשה ע"ה היה מבחר כל ילוד ראוי ומחוייב שימצאו בו כל מיני השלמות והמעלות עד שלא ישוה אליו שום נביא מנביאי האמת והצדק, כי זה ממה שראוי לקיבול התורה השלמה על ידו כל מה שיתעלה מקבלה על שאר הנביאים הוא עדות ומופת על עלוי מדרגת זאת התורה. ולזה היה משה ע"ה מוכן ומקודש ושלם מבטן אמו:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה אמרו בזה הלשון (ח"ג קל"ח ע"א) בכלהו אתרי דשמא אדכר תרין זמנין פסיק טעמא בגוויהו אברהם אברהם, יעקב יעקב, שמואל שמואל, כולהו פסיק טעמא בגוויהו וכו', אבל משה משה לא איפסיק טעמא בגוויהו, דמיומא דאתיליד שלים הוה דכתיב ותרא אותו כי טוב הוא עד כאן, ובסוטה פרק קמא ותרא אותו כי טוב הוא תניא ר' מאיר אומר, טוב שמו, ר' יהודה אומר טוביה שמו, ר' נחמיה אומר הגון לנביאות, אחרים אומרים שנולד כשהוא מהול, וחכמים אומרים בשעה שנולד נתמלא כל הבית כולו אורה, כתיב הכא ותרא אותו כי טוב הוא, וכתיב התם וירא אלהים את האור כי טוב:

ירצו לבאר ע"ה כי במשה נשלמה כוונת הבריאה והוא ע"ה היה תכליתה, ולזה היה שלם מיום שנולד בכל השלמיות, ודעת ר' מאיר כי לזה כוון הכתוב באמרו ותרא אותו כי טוב הוא, ופירש טוב שמו כי כשהדבר בגמר תקונו ראוי שיקרא בשם טוב, כי אחר שהוא טוב הוא שמו הראוי כי הוא מורה על הדבר השלם בעצם, ולהורות על זה לא דרך בו הכתוב דרך קריאת השמות, כי על הרוב לא יורה השם על הדבר הנקרא בו, אבל אמר ותרא אותו כי טוב הוא כלומר נשלם הדבר הנרצה ובא אל גמר תקונו והרי הוא בטוביותו והוא שמו, ונראה לי כי לזה לא נאמר כי טוב בבריאת אדם הראשון, כי עדין לא נשלמה הכוונה בבריאה ביצירתו הפרטית, ואם אמר אחר כך וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, זה אמנם ראוי בבחינת הבריאה בכללה, ולדעת רז"ל במדרש לא נאמר כי אם על התכלית שהיה עתיד להשלים הבריאה שהוא התורה, אמרו בבראשית רבה הנה טוב זה מלאך חיים והנה טוב מאד זה מלאך המות וכי מלאך המות טוב מאד אתמהה, אלא למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים והכניס לפניהם תמחוי מלא כל טוב אמר כל מי שהוא אוכל ומברך את המלך יאכל ויערב לו, וכל מי שהוא אוכל ואינו מברך את המלך יותז ראשו בסיף, כך כל מי שמסגל מצות ומעשים טובים הרי מלאך חיים, וכל מי שאינו מסגל מצות ומעשים טובים הרי מלאך המות עד כאן:

הנה כי דמו הבריאה לסעודה וכמו שתכלית הסעודה לברך את המלך, כן תכלית הבריאה הוא סגול מצות ומעשים טובים שהוא הרצון והחפץ בבריאה, וזה אי איפשר כי אם על ידי התורה וכשבא משה שהיה עתיד לקבלה נשלם התכלית ונגמרה הראיה הנזכרת בגמר הבריאה, ולזה נאמר ביצירתו כי טוב הוא, והוסיף הוא לבאר כי הטוב הנאמר עד כאן לא היה טוב שלם וקיים עד זה:

ובבראשית רבה ר' ברכיה אמר בזכות משה שנאמר וירא ראשית לו כוון למה שכתבנו, ור' יהודה העלה זה הטוב והשלמות בשהוסיף שם יו"ד ה"א שהוא חצי השם ככולו, ואמר טוביה שמו, והכוונה כי הטוב ההוא לא יבחן היותו טוב גמור ושלם, כי אם בהיותו עולה כולו לגבוה, ולפי שמשה ע"ה היה עתיד להשלים זה בשלמות היותר נעלה שאיפשר אמר טוביה שמו, וזה אמנם ישתלם מצד דבקותו בשם זה ולא אחד מן הנביאים שעלה אל זה הדבקות המופלג, וכענין ואתה פה עמוד עמדי בלי שום פרוד וחלוק מן הדבקות ההוא וזה הוא הטוב הגמור שאין למעלה ממנו, ואמנם הדבקות ההוא אשר ימשך ממנו הייחוד הגמור לצורך גבוה אי איפשר להגיע אל שלמותו כי אם הנביא, וכל מה שיהיה גדול במדרגת הנבואה יהיה גדול בדבקות ההוא, ולפי שנתעלה משה ע"ה בזה על כל הנביאים אמר ר' נחמיה הגון לנביאות, כלומר ששערה בדעתה הנכון תכף

לדתה אותו שמאז היה הגון לנביאות, וכל זה להורות שהיה שלם מיום שנולד, ולפי שמשה ע"ה היה עתיד למול ערלת הלבבות ולייחדם אל היחוד המיוחד, וזה בהעבירו והכריתו מן העולם האמונות הנשחתות והדעות הזרות שהם כדמות הערלה והמסך המבדיל בין הנבראים ובין האמת הגמור, והסימן לכל זה יהיה בשיולד כשהוא נמול וזה דעת אחרים באמרם שנולד כשהוא מהול, וחכמים אומרים בשעה שנולד נתמלא כל הבית כולו אורה, וזה סימן שהיה עתיד לקבל התורה הנקראת אור ולהאיר בה כל העולם, ולזה כוונו בגזרה שוה שהביאו מהאור הראשון שנאמר בו כי טוב, וידוע לחכמים כי האור ההוא היא חכמת אלהים אשר ממנה נאצלה ונשפעה תורה שבכתב העליונה ועל הראשונה תורה קדומה נאמר יהי אור ועל הנאצלת ממנה נאמר וירא אלהים את האור כי טוב, וזה אמרם בבראשית רבה נובלת חכמה של מעלה תורה:

ובבראשית רבה פרשה י"א אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו, וכן אמרו בפרק אין דורשין והכוונה בצפיה זו צפיית המרכבה ובו משיגין אמתת כל מה שנברא באור ההוא ואין כל החכמים והנביאים שוים בהשגה זו, אבל אדון הנביאים ע"ה השיג הכל, והוא אמרם בפרק קמא דראש השנה חמשים שערי בינה נבראו בעולם כלם נתנו למשה חסר אחת, שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים, ונתעלה בהשגתו על כל הנביאים לעלוי התורה שנתנה על ידו, כי מעלתו ראיה על מעלת התורה כמו שכתבנו, ואחר שזה כן יש להאמין אמונה אומן כי כמו שנבואת משה למעלה מנבואת שאר הנביאים, כן נסיו ומופתיו למעלה מנסי ומופתי שאר הנביאים וזה מוכרח בחק התורה, כי יש לדעת כי כל מה שיגדל הדבר יגדל מופתו, ולהיות זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל למעלה מן השכל לפי שהיא חקוי מה שברצון העליון כמו שכתבנו, הנה להודאתה ואמותה יצטרכו הראיות והמופתים היותר חזקים והיותר מופלאים שאיפשר והיו הנסים והנפלאות ההם ראיותיה ומופתיה, הוכרח אם כן שיהיו היותר חזקים והיותר מופלאים שאיפשר, ואמנם איך יצוייר שנסי משה ע"ה עם שלא נמצא לו בתורה פועל הנס בדברים העליונים גדולים מנסי שאר הנביאים עם שנמצא לקצת מהם פועל הנס בדברים העליונים, הנה בפרק ט' מזה החלק עמדנו על מציאות זה בשני פנים, האחד כי בשנותו סדרי התחתונים המתנועעים בעוד המניעים העליונים מניעים אותם בתקפם ובגבורתם, הנה זה כח גדול לאין שעור ממי ששנה סדר העליונים, והשני שיש להאמין כי כשהיה פועל הפלאים ביסודות התחתונים הנה הוא ע"ה היה מסיר ממשלת העליונים ומשדדם וכמו שהארכנו שם בסבת כל זה, ואחר שעלה זה במצודתי מצאתי במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב כ"ח ע"א) דברים יראה מהם

זה עצמו שכתבתי אמרו שם בזה הלשון, מאי גבורתא היא למעבד קמי פרעה תנינא אלא דמתמן הוא שרותא לאלקאה ומשרותא דתנינא שרי שולטניה כדין חדו כלהו חרשי, דהא ריש חכמתא דנחש דילהון הכי היא מיד אתהדר ההוא תנינא דאהרן לאעא יבישא ובלע להון, ועל דא תוהו וידעי דשלטנא עלאה אית בארעא דאינון חשיבו דהא לעילא מניהו לא אית שלטנא למעבד מידי כדין ויבלע מטה אהרן דייקא, דאתהדר לאעא ובלע לון ועל דא עביד אהרן תרין אתין חד לעילא וחד לתתא, חד לעילא תנינא עלאה דשליט על אינון כלהון ופרעה חכים הוה מכל חדשוי ואסתכל דשלטנא עלאה שליט בארעא שליט לעילא שליט לתתא, ובמכת היאור אמרו בזה הלשון בההוא זימנא אתפליג ימא לתרין חולקין חיור וסומק וכו' ואלקי לעילא ואלקי לתתא ועל דא שתיאן ישראל מיא ומצראי דמא, ובמכת הערוב אמרו בזה הלשון תא חזי כמה חילין אתערבו לעילא חדא ובלבל לון קב"ה כחדא בגין לבלבלא חיליהו תקיפא לעילא, וכל אינון גבוראן דעבד קב"ה במצרים בידא חדא הוה דארים ידיה עליהו לעילא ותתא, ומתמן אתאביד חכמתא דמצרים דכתיב ואבדה חכמת חכמיו וגו', ותא חזי כתיב וסכסכתי מצרים במצרים מצרים לעילא במצרים לתתא, בגין דאינון חילין ממנן לעילא על חילין דלתתא, ובמכת בכורות אמרו כל בכור דאפילו דרגין עילאין ותתאין אתברו משלשלהון עד כאן:

הנה בארו כי המכה בתחתונים היתה נוגעת גם אל העליונים הממונים עליהם, וכשהיה פועל הפלא ביסוד התחתון ומשדדו הנה היה נוגע אל המזל הממונה עליו המניעו ומסירו מתפקידו, וכנגדו ברוחניים העליונים הממונים על התחתונים הכל היה משדד ומשבר משלשוליהם ומכניעם ומסירם מממשלתם והכל כדי להראות לפרעה ולמצרים שיש מושל עליון על העליונים ועל התחתונים, ולזה הוצרך לפעול הפלאים בתחתונים וכנגדם בעליונים כדי שיכירו שהוא ברא הכל ובידו הכל לשנותם ולשדדם כרצונו וכמו שבארנו במה שקדם, וכבר כתבנו בפרק ט' מזה החלק כי גם האותות שנעשו על ידי אהרן כלם יתיחסו למשה כי הוא אלהים לפרעה, ואהרן אחיו נביאו, וכפשט הכתוב שאמר לכל האותות והמופתים אשר שלחו יי' לעשות בארץ מצרים, ואין לאומר שיאמר שאם לא היו נסי שאר הנביאים גדולים מנסי משה ע"ה הנה היו שוים אליהם, שגם הם פעלו הפלאים בעליונים וזה הפך מה שהנחנו מהיות נסי משה ע"ה גדולים מנסי שאר הנביאים ע"ה וכמו שלא ישוו אליו במעלת הנבואה כן לא ישוו אליו במעלת הנסים והנפלאות, וכפשט הכתוב שאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו' לכל האותות וגו', וכמו שיתבאר כי הנה כפי המציאות הראשון יתבאר היטב כי לא ישוו נסי שאר הנביאים לנסי משה ע"ה, וגם כפי המציאות השני אף אם פעלו שאר הנביאים ע"ה

הפלאים בעליונים הנה לא ישוו נסיהם לנסי משה ע"ה לרובם ולהתמדתם, כי פלא המן עצום עד מאד כי למעלת משה ע"ה היתה נבואתו מן השמים הידועים לחכמי לב, וכמו שיתבאר וגם בימיו לחם מן השמים ההם ובימי יהושע מעבור הארץ נזונו, והסוד בכל זה יתבאר ממדרגת נבואת כל אחד מהם, והפלא העצום ההוא התמיד להם ארבעים שנה גם עמוד האש ועמוד הענן ומי בגדולי פלאי שאר הנביאים ע"ה שהגיע למעלת שום פלא מאלה, גם לדעת רז"ל הבאר והשלו מלבד נסי מצרים שהגיעו לעליונים ולעליוניהם וכמו שיתבאר ממדרשו של רשב"י ע"ה וכמו שכתבנו למעלה:

ועוד כי יום סיני לא היה לפניו ולאחריו אשר עמדנו לפני יי' אלהינו לשמוע דברות קדשו בקולות הנוראים ההם אשר מה שנתחדש במעמד ההוא הקדוש יותר מופלא וגדול לאין שעור מכל מה שנתחדש בשמים ובארץ, הן על יד הנביא הנאמן ע"ה, הן על יד שאר הנביאים עליהם השלום, ועוד כי אל הראשון המתחיל לפתוח המקור בפעולת הפלאים בשנוי הטבעים יתיחסו כל הפלאים הנעשים אחר כך על יד זולתו כי הוא סבתם, וידוע כי הראשון אשר נודע השם הגדול על ידו לפעול נסים מפורסמים בשנוי הטבעים היה משה ע"ה למעלת נבואתו, ואם כן כל מה שעשה יהושע ושאר הנביאים משנוי הטבעים הכל יתיחס למשה רבם ע"ה, כי הוא העושה וכמו שיעדו יתברך בפירוש באמרו הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וגו' אשר אנכי עשה עמך, ולא מצינו לו ע"ה נפלאות גדולות ונוראות אחר כך מאותם שעשה קודם זה הייעוד, אבל אותם שעשה קודם היו גדולים לאין שיעור מאותם שעשה אחר כך, אבל היה זה לומר ולהודיע כי כל מה שיעשה יהושע תלמידו ע"ה ושאר הנביאים ע"ה באותם הפלאים הוא היה עושה ואליו יתיחסו כלם ומכחו ואצילותו היה כחם ומשפע נבואתו קבלו כלם בסיני נבואתם ובכח ההוא שקבלו ממנו ע"ה פעלו מה שפעלו מן הפלאים הנוראים ההם, ואם כן אין לומר בהם כי מה שפעלו היה יותר נפלא ממה שפעל משה אחר שכל מה שפעלו ועשו היה מאצילותו וכחו:

ולרמוז לזה אמר פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה, כי אור הלבנה אינו מעצמה ואין ליחסו לה כי אם אל החמה לפי שהוא נאצל עליה מאור החמה, כן נבואת יהושע ונבואת שאר הנביאים וכל מה שפעלו מן הפלאים הנוראים הכל היה מאור פני משה וכחו ולזה ראוי ליחס הכל אליו, אבל מה שפעל ועשה הוא ע"ה לא יתיחס לשום נביא אחר כי לא קדמו שום נביא שיהיה במעלתו ולא בא אחריו:

ויראה לי כי אמרו נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' היה על פתיחת האדמה את פיה ובלעה אותם ואת קרח, וזה אשר אמרו אשר לא נבראו, ואמר שם ואם בריאה יברא יי'

ללזה נזכר לשון בריאה שהוא הוצאת יש מאין, והיה ענין חדש כבריאה החדשה שהיה פלא אין כמוהו, וזה היה מעין החדשה והפלא ההוא, ולזה הבטיחו אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים להודיעו כי זה הפלא יהיה גדול מכל הפלאים שהיו על ידו, ושיהיו עוד על יד זולתו, ולזה אמר אשר אני עושה עמך לפי שקרח היה מכחיש שליחותו ונבואתו וטעם נבראו, וכן כל מה שבא במעלת אדון הנביאים יהיה עניינו כולל עבר ועתיד כטעם ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, הנה עדות יי' נאמנה על כי הפלא ההוא יהיה גדול מכל פלאי שאר הנביאים תלמידיו, וכמו שנתעלה עליהם במדרגת הנבואה, כן נתעלה עליהם בפליאת האותות והמופתים, ואף לפי זה יבא הכתוב כפשוטו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי' פנים אל פנים, ופירושו על הדרך אשר אומר והוא כי לפי שמעלת נבואתו של משה ע"ה תנאי במעלת התורה ועלוי מדרגתו בנבואתו הוראה על מעלת התורה מן ההכרח שלא יקום בשום זמן מי שיהיה במדרגתו, לא ממי שקדמוהו ולא מהמתאחרים אליו, והיא הכוונה באמרו ולא קם שמלת קם תשמש לעבר ולעתיד, כי להיות התורה נצחית אמר כן שאף האחרונים יעידון יגידון שלא קם, והוא כמו ולא יקום מי שיהיה במדרגתו כי זה אמנם יחוייב כן למעלת התורה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ל"ז ע"א) זכאה חולקיה דמשה דעליה כתיב יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך מנח ובניו, על כן משחך אלהים אלהיך מאברהם ויצחק, שמן ששון מיעקב, מחבריך משאר נביאים. הנה כללו שאין בכל הקודמים אליו והמתאחרים אחריו מי שיהיה במדרגתו, והוא הכוונה באמרו ולא קם כלומר מלת קם, והסוד כלו תלוי בנשמתו הטהורה והקדושה אשר נאצלה ממקום שלא נאצלה ממנו נשמת שום נביא אחר זולתו, כי כל אחד מהנביאים ע"ה היתה מדרגתו בנבואה והשגתו עד המקום אשר נאצלה ממנו נשמתו, וכל אחד היה מתיחד ומתקשר בשרשו על ידי צורתו ומשם היה שואב נבואתו, ולזה גדלה מדרגתו של משה ע"ה מאד על שאר הנביאים, לפי שהיתה נשמתו וצורתו למעלה ממדרגת צורות שאר הנביאים, וזה הוא שקבלו חכמי האמת ע"ה באמרם כי צורת משה ע"ה היתה אצולה מתפארת ישראל העולה עד נחלה בלי מצרים שהוא עולם הלבן, ולפיכך בזכות משה תורה מן השמים לחם מן השמים וכמו שכתבנו למעלה, ובזכות אהרן שהיתה צורתו אצולה מראש עולם הבנין סוד הימין העננים סוד שרש המים, ובזכות מרים באר המים לפי שצורתה אצולה מסוד הכלה הנקראת באר מים חיים:

ובימי יהושע ובזכותו אכלו מעבור הארץ לפי שפניו פני לבנה, ועל זה הדרך שאר הנביאים ע"ה כל אחד מתיחד ומתקשר בשרשו על ידי צורתו האצולה ממנו, ומשם השפעתו והנהגתו, ומשם שואב נבואתו וכלם נבואתם באספקלריא שאינה מאירה סוד ה"א אחרונה שהיא עשר מדרגות כל אחד נתיחד במדרגתו, אבל משה ע"ה השיגן כלן כי בכל ביתי נאמן הוא:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"כ כ"א ע"ב) א"ר יהודה מאתר אתגזר משה דלא אתגזר בר נש אחרא, א"ר יוחנן בעשרה דרגין אשתכלל דכתיב בכל ביתי נאמן הוא ולא נאמן ביתי, זכאה חולקיה דגבר די מלכא אסהיד ביה כדין, כל זה עלוי מדרגה למשה ע"ה על כל הנביאים ע"ה למעלת התורה שנתנה על ידו וכמו שכתבנו, אשר ידעו יי' כתב הרמב"ן ז"ל בפרשת כי תשא ויתכן שיהיה ואתה אמרת זה ממה שאמר לו ושמי יי' לא נודעתי להם כאשר פירשתי עד כאן, ולי אני ואתה אמרת ידעתיך בשם ממה שאמר כאן אשר ידעו יי' פנים אל פנים, כי התורה קדמה לבריאתו של עולם כקבלת רז"ל שהיתה כולה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה, ומשה ע"ה קבלה כולה מבראשית עד לעיני כל ישראל, ולמדה מפי הגבורה:

וכבר כתב הרב ז"ל בתחלת פירושיו לתורה כי משה ע"ה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב והוא האמת, ועניין זה הכתוב לבאר כי נבואת משה בשמו הגדול בדבוק ובייחוד פנים מאירים בשאינם מאירים, והוא אמרו אשר ידעו יי' פנים אל פנים וזאת המדרגה מהנבואה לא הגיע אליה שום נביא זולתו, וזה מבואר ממה שקדם בדברינו, ויתבאר עוד בהגיענו לדבר במדרגות הנבואה בפרק כ"ב מהחלק הד' אם יגזרו מן השמים. לכל האותות והמופתים, כתב הרב ז"ל דבק עם ולא קם נביא עוד בישראל כמשה לכל האותות, או יאמר שידעו יי' פנים אל פנים באותות ובמופתים עד כאן:

ולפי מה שאנו בעניינו שני הטעמים אמתיים וצריכים למה שכוונו מתחלת הענין, והוא מה שכתבנו כי כמו שהובדלה נבואת משה מנבואת שאר הנביאים ולא קם כמוהו בה, כן באותותיו ומופתיו הובדלה מעלתו ולא קם כמוהו בהם, וכמו שהוכחנו אמתת זה במה שקדם, והוא מה שיעדנו לבארו בזה הפרק:

פרק טו

הנה יתבאר במה שיבא כי שכל האדם קצור קצרה ידו מהושיע ומהשלים בעליו השלמות האמיתי, וכבר התבאר בהרבה מקומות מזה הספר כי תכלית האדם היה הייחוד ועשות רצון בוראו וזו היתה הכוונה בבריאתו, ובפרק ח' מזה החלק כתבנו כי הרצון ההוא אי איפשר לדעתו והשגתו מנועה אפילו לאדון הנביאים ע"ה להשלימו

אם לא יודיענו בעליו יתברך, ואם כן שוא שקדו ולריק יגעו החושבים כי בחקירתם ובשקול דעתם ועיונם הפלוסופי יגיעו אל מחוז חפצם ידמו בעצמם כי הם קרובים אל הרצון העליון והם רחוקים ממנו, וכל מה שישתדלו להשיגו בעיונם השכלי יסכלוהו ויוסיפו סרה והרחק ממנו ולא נשאר בידם כי אם הטורח הנמרץ והאשמה על הוצאת זמנם לבטלה וזה חלקם מכל עמלם, ואף אם נודה שהשכל בחקירותיו ועיונו הסכים אל האמת הנה מה שישכיל לא ישלים בו את נפשו כל שכן שהמדריכים אל הישרה מחכמי בני עמנו הפלוסופים הודו ולא בושו ומנו החסרונות אשר ישיגו אל הדרך העיוני ומהם הטעות והשגיאה אשר יקרה בהשגתו, כי בכל דור ודור התחלפו דעות אנשי העיון ואופני חקירותיהם ותמיד יחלקו האחרונים על הראשונים עד שמה שחשבו הקדמונים שיש מופת על מציאותו שערו האחרונים שיש מופת על סותרו:

ומה שיורה על קצורם מה שכתב הרב ז"ל בפרק י"ט חלק ב' אמנם כל מה שידבר בו ארסטו מגלגל הירח ולמעלה הנה כלו כדמות מחשבה וסברה מלבד קצת דברים כל שכן במה שיאמרהו בסדר השכלים עד כאן, ואמנם כל מה שאמר בכל הנמצא אשר מתחת גלגל הירח עד מרכז הארץ אמר הרב שהוא אמת בלא ספק:

והנה בעל הריב הודה בקצורו במה שדר בו מגלגל הירח ולמעלה, ובמה שאמר בכל הנמצא אשר מתחת גלגל הירח אחר שהמוסכל רב מהמושכל וכמו שגלו זה האחרונים, והאריך בביאורו החכם ר' יצחק אברבנל ז"ל בפירושו לספר מלכים בפרשת בגבעון נראה יי' אל שלמה, מי יאמין לשמועתו במה שהתחכם בדברים השפלים כי ההשגה בהם לקוחה מן החוש, וידוע כי על הרוב יכזב במוחשיו ולא יסכים אל האמת כי אם על המעט והוא בטל במעוטו עד שלא יגדר בשם חכמה, והראיה על שגם בדברים השפלים האלה בחשכה יתהלך ולא ידעם שמעולם לא נשמע עליו ועל שום חוקר אחר שיפעול בריאות טבעיות בדרכים הטבעיים לשעתם, כמו שנשמע כן על חכמי ישראל ע"ה וכמו שאזכור עוד בפרק ס"ז מזה החלק בסייעתא דשמיא, וזה מופת על שידעו והשיגו האמת בכל הבריאות והטבעים וסגולותיהם ואין ידיעתם וחכמתם ממין חכמת היוני החוקר, וזה יחסום פי כל האומרים כי חכמת היוני חכמת חכמי ישראל חלילה כי מה לתבן את הבר:

וכבר נודע בשערים כי הרב המורה ז"ל נתאמת אצלו זה הדעת לחשבו כי אין חכמה בישראל כי אם החכמה היונית, ומרגלא בפומיה כי השלמות האחרון הוא ציור המושכלות ואי איפשר שיגיע זה השלמות לאדם לדעת הרב כי אם בעיון החכמות טבעיות למודיות ואלהיות, ועל הדרך אשר ידעם היוני ובדם מלבו עד שהעוסקים

בתלמוד ובמצות לא הגיעו למעלת המבינים בעניינים הטבעיים לדעתו, וכענין המשל אשר נשא מהמלך אשר הוא בהיכלו ואנשיו כלם קצתם אנשי המדינה וכו' כמוזכר בספרו פרק נ"א חלק ג', ומזאת האמונה הפליג עוד עד שאמר שדעות היוני הם דעת נביאינו וחכמי תורתינו, ומזה יצא לו לפרש דברי התורה והנביאים והחכמים באופן שיסכימו עם הדעות ההם:

ובפרק י"א חלק ב' מהמורה אמר ואלו העניינים כלם כבר בארנו שאינם סותרים דבר ממה שזכרוהו נביאינו וחכמי תורתנו, כי אומתנו אומה שלמה חכמה כמו שביאר יתברך על יד האדון אשר השלימו ואמר רק עם חכם ונבון וגו' אך כאשר אבדו טובתנו רשעי אנשי התורות הסכליות ואבדו חכמינו וחבורינו והמיתו חכמינו עד ששבנו סכלים כמו שיעדנו רע בעונותינו, ואמר ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר והתערבנו בהם ונעתקו אלינו דעותיהם, כמו שנעתקו אלינו מדותיהם ופעלותיהם כמו שאמר בדמיון המעשים ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם כן אמר בהעתקת דעות הסכלים אלינו, ובילדי נכרים ישפיקו תירגם יונתן ובנמוסי עממיא אזלין, וכאשר גדלנו על מנהג דעות הסכלים שבו אלו העניינים הפלוסופים כאלו הם נכרים מתורתינו בזרותם מדעות הסכלים ואין הענין כן עד כאן, ושלמים וכן רבים מהאחרונים השיגוהו ותפשו עליו לקנאתם ליי' צבאות ולכבוד תורתו, ומהם החכם ר' יוסף בן שם טוב ז"ל עם שהיה חכם בקי וחריף מאד בפלוסופיא כתב בספרו עין הקורא מ"א בזה הלשון, וראוי לבקש סבה ולתת טעם נכון למה יחזיקו אותנו אויבינו לעם נבון וחכם בעבור עשיית החוקים והמניעה מהעבירות, וזה דבר לא יתנהו השכל האנושי והרמז"ל כפר בזה בספר המורה ואמר כי לא יחזיקו אלו הפעולות אותנו לחכמים כי אם לסכלים. ולזה החליט המאמר כי זה יורה על רוב בקיאותנו בחכמות האנושיות ר"ל הלימודית הטבעית האלהית כי אלה הם חלקי הפלוסופיא העיוני כמו שביאר הפלוסוף במאמר הב' מספר הנפש, ובמאמר הה' ממה שאחר הטבע וכי בעבורם יאמרו עם נבון וחכם וגו' עם שזה האיש גדול המעלה והשעור הנה נסכל לעשות הרבה מאמרים ופרקים ברבים מספריו אשר מהם יצא שרש פרה ראש ולענה, ומי יתן ידעתי מי היה יותר חכם בטבעיות או ארסטו או הלל ושמאי ויתר חכמי ישראל והחכמה היתה חסרה מאד עד זמן ארסטו, ולזה מה שאמר בן רש"ד בביאורו למאמר השישי מספר השמע כי כל מה שנמצא לקדמונים קודם ארסטו אין ראוי לשומו מסופק כל שכן להתחלה אלה הם תורף דבריו:

ואמר בסוף פירוש הארוך למאמר השביעי ממה שאחר הטבע ובפתיחתו לפירוש הארוך על המלה לספר השמע כי ארסטו השלים החכמה וחדשה ורוב המשאיים העידו עליו

כדבר הזה, והר"ם עצמו בפרק כ"ג מהחלק הב' אמר עליו כדומה לזה, והוא מבואר למי שראה הספרים הקודמים אל ספרי ארסטו חולשת העיון במלאכות האנושיות ההם, ודבר רחוק הוא שיהיה כל עמנו עם חכם ונבון באלה העניינים ולא יורגש בזה הזמן הארוך אשר הועתקו אלינו קורותיו, ויש לר"ם על זה טענות חלושות מזוייפות כי מיום גלות הארץ לא נמצא בישראל איש רבני חכם ונבון בעניינים האלה כמוהו, ואשר הביא אל רמז"ל לחשוב מחשבות רק רע כל היום הוא חשבו כי אין שם חכמה אחרת זולתי חכמת אלה האנשים וכי אין שם דור ראוי שיפול עליו שם ודעה וידוע זולת חכמתם וזה הביאו אל שאמר כי מרכבת יחזקאל וישעיהו אשר חוייבנו עליה ההסתר איננה דבר זולת חלק קטן מחכמת ארסטו וזה גלוי למי שהפליג העיון בספרו המורה בכל פרקיו ומאמריו מלה במלה והשתכל לדעת חכמת אלה האנשים עד שהוא מבואר כי כל מה שהשיג יחזקאל ע"ה ידוע לרוב חכמי הנצרים והישמעאלים והיונים ידיעה יותר חשובה ונקיה מהטעות לפי דעתו מידיעת יחזקאל ע"ה, וזה מבואר למי שהבין הנרצה אצל רמז"ל אומרו ואשמע את קול כנפיהם כי בעבור כבודו אמרתי לא אזכרנו:

ואני אפלא אנה פנה רוח יי' מאת רמז"ל מי החשיך את מאור עיניו מי נתן ספר מוטעה לפניו והפרשה הזאת כולה אומרת כי על עשיית החוקים והמשפטים יאמרו עם חכם ונבון באמרו ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, והר"ן ז"ל בדרשותיו בדרוש אשר התחיל בו בראשית ברא השתדל לתת סבה וטעם נכון לזה המאמר ויפה כוון והרוצה לעמוד עליו יראנו מספרו כי לא חפצתי להיות חמור נושא ספריהם, ואני נבדל בפירושו מכלם ולכן אמרתי זכור אזכרנו, וזה כי אמרו ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו וגו' נתן טעם למה שאמר כי הוא חכמתכם ובינתכם וגו' וזה כי כאשר יראו העמים כי אנחנו קוראים אל יי' אלהינו בעשיית אלה החוקים והוא יענה אותנו ויתן את בקשתנו יאמרו אין איש בארץ אשר ידע את האלהים חיים וידע לרצות אתו באופן יתן בקשתו כגוי הזה ואין חכמה יותר גדולה מזו. אחי וריעי הביטו וראו הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו כי ארסטו השתדל בספר האותות לדעת מהות המטר ואופן הויתו וסבתו הפועלת והחמרית וחקר עליו חקירות רבות והתיר ספקות גדולות והפליג לדבר עליו, הראיתם או שמעתם כי בהיות העולם בצער ובשנת בצורת היועילוהו חקירותיו להתיך מטר ארצה כמו שהיו עושים עשרה עשרה מישראל באשר יהיה שם ש"ץ עטוף בטליתו וקורא אל יי' בי"ג מדות ובזכרון שבע ברכות אשר תקנו רז"ל כמו שהתבאר במסכת תעניות, וכראות העמים את חוני המעגל אומר יי' ישב רוחו יזלו מים והנה הגשם על הארץ, או כראות את ארסטו אומר הוית המים ואין מים לשתות

לאי זה מהם יחזיקו ליותר חכם, וכראות את גלאינוס דורש במהות הצרעת וסבותיו ודרך רפויו והצרעת זרחה במצחו, או כראות את אלישע אומר ורחצת בירדן שבע פעמים וטהר לאיזה מהם יחזיקו לרופא גדול, הנה אלה העניינים מפורסמים ומקובלים בזאת האומה, ועיניכם הרואות גם היום אשר חרה אף יי' בעמו אם קוראים אליו בכל נפשם והוא יענם, השמעתם לבטלמיוס עם גודל ידיעתו במלאכת הכוכבים וידיעת מהלך צבא השמים אם עמוד יעמוד השמש לו ולמולדתו כמו שעמד לנקדימון בן גוריון לפי מה שבא בקבלה, השמעתם לארסטו עם רוב פלפולו בחכמת האלהיות ורב השתדלותו בידיעת מספר השכלים הנבדלים ומציאותם, ואיכות השתלשלותם מההתחלה הראשונה, ואופן הנעתם לגרמים השמימיים, כמו שזכר כל זה במאמר הנרשם באות הלמ"ד במה שאחר הטבע שיאמר כי מלאך בא אליו, או אפילו אליהו אשתעי בהדיה ופה אל פה ידבר בו, או אפילו במראה ובחידות, כמו שקרה לחסידי אומתנו לאלפים ולרבבות, ואני יודע ולא נעלם ממני מה שיש לרמז"ל להשיבני, ואני יודע מה שיש לי להשיב עליו, אבל לא יסבול זה המאמר התוכחות על אלה העניינים בשלמות ובזולת זה המקום ימצאהו החוקר ממני עד כאן דבריו:

הנה השלם הזה עם כל בקיאותו והסתבכותו בחכמות העיוניות, לא כפה על האמת פסכתר והודה ולא בוש, כי אין חכמה ואין תבונה כי אם בעסק התורה ובקיום מצותיה, ובעליה קוראים אל יי' והוא יענם, והיא חכמתם ובינתם לעיני העמים, לא העיון בשלשת חלקי הפלוסופיא, וזכור לטוב כי לא עשה תורתו פלסתר, ובפרק י"ו מהחלק הב' מזה הספר פירשתי אלה הכתובים פירוש נפלא בסייעתא דשמיא יעויין משם:

ועוד אשוב אתפלא, איך אמר הרב ז"ל כי דעות הפלוסופים הם דעת תורתינו ונביאנו, כי זה סכלות מהות התורה ומקומה אשר נחקקה ממנו, ודעת הרב ז"ל כי הנפשות מושפעות מהשכל הפועל שהוא השכל האחרון מכל השכלים הנפרדים, ואמר כי הוא המוציא שכלנו מן הכח אל הפועל, וידוע כי השכל לא יוכל להגיע ולעלות כי אם עדיו ושם יעמוד אצל גבולו, וכמו שהמים הנובעים והיורדים ממקום, מה שאיפשר שיעלו אל מקום גבוה כמקום אשר ממנו מקורן ולא יותר, כן הנפש תושפע מהשכל הפועל, ולכן איפשר שתעלה ותגיע עדיו ולא יותר:

ונראה כי לזה לא היו דברי ארסטו למעלה מגלגל הירח, כי אם דמות מחשבה וסברה, וכמו שהעיד הרב ז"ל עליו, וכבר כתבתי בהרבה מקומות בזה הספר, כי התורה מחשבתו של הקב"ה, וכבר בארו רז"ל זה באמרם נובלת חכמה של מעלה תורה, וגם זה בארתי סודו, והכתוב צווח כי לא מחשבותי וגו', כי גבהו שמים מארץ וגו', ואי

איפשר לשום נברא להשיג שום דבר במחשבה ההיא אם לא יהיה מפי בעל המחשבה והחכמה ההיא, ואף לאדון הנביאים והחכמים המחשבה ההיא מנועה. ואם כן התורה גופה פירושיה וסתריה וטעמיה לא יושגו כלל ואפילו דבר אחד מהם אם לא יהיה מפי נותנה יתברך, ולזה הוצרך אדון הנביאים ע"ה לקבל פירוש התורה וסתריה וטעמיה מפי הגבורה, וגלוי לכל העמים עם חלוף דעותיהם ואמונותיהם, כי הוא ע"ה לא בחר בו יתברך עד שכתב עליו בכל ביתי נאמן הוא, ולא קם נביא עוד וגו'. והוא לא היה דעתו כדעת ארסטו, וחכמתו כחכמתו, והשגתו בעיון כהשגתו, להבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור, ועם כל זה הוצרך לקבל מה שלא היה איפשר לו ע"ה, עם כל רוחב דעתו להשיגו ואפילו דבר אחד ממנו, כי ילאה השכל להשיג מה שהוא למעלה ממנו הרבה, ואיך הפלוסופים בשקול דעתם ובהקשיהם ומופתיהם השכליים יסכימו לדעת עליונה שהיא התורה והנבואה, כי רחוקים הם משם לאין שעור, וזרים ונכרים העניינים הפלוסופיים מתורתנו אין להם חלק וזכרון בה:

והיותר רע ומר, כי נראה מדבריו במה שכתב בפרק ס"ג חלק א' מהמורה, כי משה אדון הנביאים ע"ה לא היה שלם בדבריות כיוני ח"ו, וזה כי הוא אמר שם, על מה ששאל בסנה באמרו ואמרו לי מה שמו תחלת מה שישאלוני שאאמת להם שיש אלוה בעולם נמצא ואחר כך אומר שהוא שלחני, והוא ע"ה אמר מה אומר אליהם, נראה שלא השיג ע"ה לדעת הרב מציאות השם במופת, כי אם בקבלה, והיה המענה אהיה אשר אהיה, ופירש הרב, הנמצא אשר הוא הנמצא, כלומר המחוייב המציאות, וזה אשר יביא אליו המופת בהכרח שיש דבר מחוייב המציאות, לא נעדר ולא יעדר, וכאשר הודיעו יתברך הראיות אשר יקיים בהם מציאותו אצל חכמיהם וכו', הנה כי לדעת הרב הוצרך משה ע"ה ללמוד מפי הגבורה הראיות והמופתים אשר בהם יקיים מציאותו, כי הוא לא ידעם, שאם לא כן איך אמר מה אומר אליהם, כי אלו ידעם הוא ע"ה אין ספק שהיה מכריחם להודות במציאותו, שאין אדם שיכחיש מציאותו שלא נכריחנו בראיות שכליות להודות בו, אלא ודאי לדעת הרב לא ידעם, ולדעתו יפה כח היוני מכחו של משה ע"ה, שהוא קיים מציאות השם במופת, ואולי ראיות היוני על מציאות השם, הם אשר למד משה מפי הגבורה והסכימה דעתו המזוייף לדעת האמת, אוי לאזנים שכך שומעות, ואיך אם כן שרתה נבואה עליו ולא נשלם בדבריות:

וכבר התנה הרב עצמו בפרקי הנבואה השלמות במדות ובדבריות על כל פנים, ואמר שלזה כוונו באמרם אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר, ואמר שכבר באר זה בפירוש המשנה ובחבורו הגדול, וכל שכן מי שהיה עתיד לעלות אל מעלת הנבואה,

שלא זכה אליה שום נולד, ואחר שקיים הרב הדעת הזה הנפסד, אין להפלא עליו בחשדו לישראל אחר שהיו מקובלים מן האבות שיאמר שיספקו במציאות השם, ואהרן ומרים נביאים ביניהם, ולדעתו אבדה החכמה והקבלה מהם מצרת גלותם, כמו שאמר שאבדה ממנו אנחנו בגלותנו זה, והופיעה בבית מדרשו של היוני ושאר הפלוסופים חבריו. וכבר קדם לו עוד מזה בפרק ע"א חלק א' אמר, דע כי החכמות הרבות אשר היו באומתנו בהאמתת אלו העניינים, אבדו בארך הזמן ובשלוט האומות הסכלות עלינו, ובהיות העניינים ההם בלתי מותרים לבני אדם כלם כמו שבארנו, ולא היה הדבר המותר לבני אדם כלם אלא דברי הספרים לבד, וכבר ידעת שאפילו התלמוד המקובל לא היה מחובר בספר מקדם, לענין המתפשט באומה דברים שאמרתי לך על פה אי אתה רשאי לאמרן בכתב, והיה זה תכלית החכמה בתורה שהוא ברח ממה שנפל בו באחרונה, ר"ל רב הדעות והשתרגם וספקות נופלות בפי' המחובר ושגגה התחבר לו, ותתחדש מחלקת בין בני אדם ושובם חבורות ובלבול במעשים, אבל נמסר הדבר בזה כלו לבית דין הגדול, כמו שבארנו בחבורינו התלמודיים, וכמו שיורה דבר התורה, ואם התלמוד נפלה בו הקפדה מהשאירו לבד בחבור מפורסם לבני אדם כלם למה שיגיע בזה מן ההפסד, כל שכן שיחובר דבר מאלו סתרי תורה יפורסם לכל בני אדם נמסרים מיחידים סגולות ליחידים סגולות, כמו שבארתי לך מאמרם, אין מוסרין סתרי תורה אלא ליועץ וחכם, וזאת היא הסבה המחייבת להפסיק אלו השרשים העצמים מן האומה, ולא תמצא מהם אלא הערות קטנות ורמיזות באו בתלמוד ובמדרשות והם גרגירי לב מעטים, עליהם קליפות רבות עד שהתעסקו בני אדם בקליפות ההם וחשבו שאין תחתם לב בשום פנים, עד אמרו אמנם האנדלוסיים מאנשי אומתנו הם כלם החזיקו בדברי הפלוסופים ויטו לדעתם, מה שלא היה סותר פנת דת עד כאן דבריו:

והאמת כי הפלוסופיא אבדה מאומתנו כי מעולם לא נמצאת בה, והיא אבדה שלא נתנה ליבקש, כי נכריה היא וזרה ואסורה לבא בקהל יי', כמו שיבא בפרקים אשר אחר זה בסייעתא דשמיא, וההערות והרמיזות אשר באו בתלמוד ובמדרשות, לא באו להעיר ולרמוז על מה שחשב הרב ועלה על דעתו לבאר ולפרש בהם, כמו שיתבאר זה תכלית הביאור למבין כוונת הרב בהם, ויראה ויבין מה שיבואר בהם כפי שרשי החכמה האמיתית המקובלת מסיני, וחשב הרב לשקל בדעתו, ולסבור סברות בשכלו בדברים שלא יפלו תחת רשת השכל כלל, שהם למעלה ממנו הרבה, ואי איפשר אפילו לאדון הנביאים ע"ה להשיגם בשכלו, ומה שלא נתנה תורה שבעל פה ליכתב, אינו מן הטעם שאמר הרב, אבל הוא לסוד נעלם ממנו התבאר במה שקדם, ובתחלת החלק הג' אמר

ואמרו ז"ל ששכר מעלים סתרי תורה המבוארים והגלויים לבעלי העיון עצום מאד, אמרו בסוף פסחים על מה שכתוב ליושבים לפני יי' יהיה סחרה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק אמרו למכסה דברים שגלן עתיק יומיא ומאי נינהו סתרי תורה עד כאן. הנה פירש הרב מה שאמרו שגלן עתיק יומיא, שבעלי העיון ישיגום בעיונם, ומכאן מצא מקום היתר לשקל בדעתו סתרי תורה, ומעשה בראשית, ומעשה מרכבה, שלדעתו הם חכמת הטבע, וחכמת מה שאחר הטבע ליוני ותלמידיו הכופרים, ואין הכוונה לרז"ל במה שאמרו שגלן מה שחשב הרב ז"ל, אלא להודיע שהוא נמנע לשכל להשיג סתרי תורה, ואף לשכלו של משה ע"ה, עד שיגלם עתיק יומיא בעצמו, והוא גלן ומסרן לו, ויש נסחאות שכתוב בהן שכסן והיא הנכונה, ולפי זה עדיין בעלי העיון מבחוץ:

ובפרק אין דורשין א"ר אמי אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש בו חמשה דברים, שר חמשים, ונשוא פנים, יועץ, וחכם חרשים, ונבון לחש. ובפרק ל"ד חלק א' פירש הרב ז"ל, ואשר עלו בידו החכמות המגיעות בפעל הוא הנקרא חכם חרשים, אמרו כיון שמדבר נעשו כלם כחרשים עד כאן. ואם הם דברים גלויים ומבוארים לבעלי העיון, הנה הנקרא חכם חרשים עלה אל מדרגת העיון בשלמות, ולמה יצטרך אל מסורת סתרי תורה והוא בעיונו ישיגם, עד שאמרו אין מוסרין שנראה שאי איפשר לשום שכל להשיגם, ואף אם יהיה גדול בעיון כארסטו וחבריו, אם לא ימסרו לו פה אל פה, ולמה יחייבו רז"ל ההסתר בהם, ויפליגו בשכר המעלימם, והחכמה הזאת הנעלמת מכלל בני ישראל זולת יחידים שנים שלשה גרגרים, הנה היא גלויה ומפורסמת לנכרים יונים כותיים והגרים, יתבאר זה למי שיבין כוונת הרב ופירושו בהם וראה ספריהם, אז ידע באמת כי שרשי הרב בסתרי תורה ומעשה בראשית ומעשה מרכבה הם לקוחים מהם, וכבר הודה הוא עצמו ז"ל בזה, אמר בהקדמת חלק ג' ולא באתני נבואה להודיעני שכן נתכוון הענין ולא מה שאאמינהו בו ממלמד, אבל הורני הכתוב בספרי הנבואה ודברי החכמים ממה שיש אצלי מהקדמות עיונית שהענין כן בלא ספק, ואיפשר שיהיה חלופו ויהיה הכוונה דבר אחר עד כאן. הנה הודה ולא בוש שלא באתהו נבואה במה שאמר ופירש בסתרי התורה בספר ההוא, ובפרט במעשה בראשית ומעשה מרכבה, וגם לא נמסרה לו קבלה בו ממלמד כמו שהוא מוכרח כן בחכמה הזאת, ואי איפשר לזכות בה בזולת קבלה, אבל התחכם בהם מצד הקדמות עיוניות, ולזה אמר שאיפשר שיהיה הענין בחלוף מה שכתב ויהיה הכוונה דבר אחר, ודי בזה הערה למי שעמד על סוד מה שבא בתורה והנביאים, והמדברים ברוח הקדש ודברי רז"ל מצד מסורות החכמה האמיתית אשר בידו, שיתברר

לו בלא שום ספק שלא היתה הכוונה בהם מה שכוון הרב, וכמו שיבא זה על השלמות במה שיתבאר בדברים ההם בסייעתא דשמיא וזה מה שרציתי להוכיחו בזה הפרק:

פרק טז

הפלוסופיא והיא הנקראת חכמה יונית לרז"ל, ונתיחסה ליונים לפי שמהם יצאה והם המציאוה בעולם ובדוה מלבם, לפי שנתנו דעתם לחקור על הנמצאות ולשקלם בשקל שכלם ונקראת בלשון פלוסופי בני עמנו חכמת הנמצאות, לפי שהתחכמו בהן לפי דעתם, ובלשון יון פלוסופיא, היא אסורה לכל אשר בשם ישראל יכנה, ואסורה מבואר ממה שאמרו בסוטה פרק עגלה ערופה, ובקמא פרק מרובה, אמרו שם בזה הלשון תנו רבנן כשצרו בית חשמונאי זה על זה, היה הורקנוס מבפנים ואריסטובלוס מבחוץ, ובכל יום ויום היו משלשלים להם בקופה דינרין, והיו מעלים להם תמידים, היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמה יונית, אמר להם כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרים בידכם, למחר שלשלו דינרין בקופה והעלו להם שועל, כיון שהגיע לחצי החומה נעץ צפרניו בחומה, נזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה:

באותה שעה אמרו אסור לאיש מישראל שיגדל שועלים, וארור האדם שילמד את בנו חכמה יונית, ועל אותה שעה שנינו מעשה שבא עומר מגנות הצריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר, וחכמה יונית מי אסירא והתניא א"ר בארץ ישראל לשון סורסי למה או לשון הקדש או לשון יונית, וא"ר יוסי בבבל לשון ארמי למה או לשון הקדש או לשון פרסי, אמרי לשון יוני לחוד חכמה יונית לחוד, וחכמה יונית מי אסירא והאמר רב יהודה אמר שמואל משום רשב"ג עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי, אלף ילדים היו בבית אבא, ת"ק מהם למדו חכמה יונית, ולא נשתייר מהם אלא אני כאן ובן אחי אבא בעסיא, אמרי שאני בית ר"ג שהיו קרובים למלכות, וכדתניא המספר קומי הרי זה מדרכי האמורי, אבטולס בר ראובן התירו לו לספר קומי מפני שהוא קרוב למלכות, של בית ר"ג התירו להם לספר בחכמה יונית מפני שקרובים למלכות עד כאן:

והחכם ר' אברהם ביבאגי' ז"ל יצא לישע הפלוסופיא והליץ בעדה והתירה לבא בקהל, ולהרים מכשול מדרך עם הקדש אביא דבריו בזה בקצרה, ואם הוא האריך והשיב עליהם ואשוב להוכיח כי הפלוסופיא והיא החכמה העיונית המופתית, אסורה לבא בקהל וגזרת רז"ל היתה עליה בייחוד:

כתב בספר דרך אמונה שלו מאמר ב' שער שלישי בזה הלשון, ולהתיר הספקות נאמר כי החכמה היונית איננה חכמת החקירה המופתית הנאמרת, כי חכמת החקירה היא חכמה שכלית והיא לאדם במה שהוא אדם אם כן היא חכמה אנושית לא חכמה יונית,

והחכמה הנקראת חכמה יונית היא דבר מיוחד לאומת יון לא לאומה אחרת, וכבר נודעה חכמת שלמה ע"ה שקובל ממנו היות אלו החכמות באות מספריו, כי נאבדו לאורך הזמנים, ונעתקו ללשונות האומות הזרות, אם כן אלו החכמות הן הנה חכמות אנושיות לא חכמות יוניות, וגם הן הנה חכמות שכליות ופנימיות לא חכמות חצוניות, שהחכמות החיצוניות הן חכמות אחרות, גם הפלוסופים מכחישים אותם, וכבר אמר אריסטו בד' מספרו כלל ג' כשהביא דעות החכמים הקודמים הכוזבים על מהות הזמן ואינו זר שנביא מאמרי החצוניים על זה שהיו אז בלי ספק חכמים בחכמה חצונית, שתקרא חצונית למען לא תלך מהלך השכל והמופת, והוא מאמר קדום מורגל באומות שנטו אל החקירות המופתיות. אבל החכמה היונית שנמנעה מהלומדים היהודים היא על שני פנים, האחד היא חכמת דת חגיהם וקרבנות הנעשים לאלהיהם המדומה ולעבודות הנהוגות אז שזו היתה חכמה אצלם, וגם בה טענות מיופות מולידות תת האלהות לאלהיהם המדומה וכו', זאת היתה חכמה יונית אצלם ידיעה שבה וממנה היו מיסדים אלהותם הבדוי, והיו מחייבים אלהות לנעבד הזר שהיו עובדים, והיו מסדרים תפלות ומזבחות וקרבנות ועבודות בטענותיהם, זאת מין אחד ממיני החכמות היוניות:

מין שני והוא חכמת ההלצה אצלם, שהיו מדברים ומליצים בהלצות זרות מעיני ההמון, והיא הנקראת חכמת המשלים וההלצות, וזו היא שיחת הדקלים לפי דעתי וכו', הנה אלה הם שני חלקי החכמה היונית האסורה אצל בני ישראל:

אם האחד הוא דבר מבואר מאד שהיא אסורה על היהודי ללמדה, לפי שכבר יבא לשער איזו טענה היותה אמיתית או מסופקת, או יבא להרהר שמא היא אמיתית או לא, ולא רבים שיהיה להם קיום והעמדה ולא יניעם שום מאמר, כי גם החכמים מסוכנים בזה, ומזה החלק אסר ר' יהושע במסכת פאה למידת חכמה יונית מפני המסורות, ר"ל מפני עמי הארצות, שאיפשר שיקיימו ממנה ומהטענות הנעשות בה טפשות הרבה וכו':

אמנם השני היא חכמה מפוארה אצלם בחצרות המלכים ובטירותם ידברו בה בלי ספק, כמו שנודע מטיטוס שהיה הלציי והגיוני, מדבר במשלים והלצות, שזו היא מה שהתירו לר"ג וכל ביתו שהיו קרובים למלכות, למען ידברו בה בחצר המלך ובבית המלכות עם הפרשים ואנשי המעלה המלכים, ומזאת אמרו לעז עליהם אותו הזקן בחכמה יונית, והאמת כי בזאת החכמה ההלצייית יוכל הזקן הממרה ההוא, לדבר עם היונים מה שירצה מבלי שיבינוהו חכמי ישראל, ובפרט כי כבר יאמרו קודם למעמד טיטוס ק"י שנים או יותר, כשנלחמו מלכי חשמונאי זה עם זה, ארור מי שילמד את בנו חכמה יונית, כי פומפיוס שנלחם עמהם להמליך את הורקנוס, העלה השועל בעצת הזקן הנזכר, ואחר

כך במחנה טיטוס גזרו על זה גזרה החלטית, למען דעת כי כל יודע באותה חכמה יהיה אהוב בעיני טיטוס, והוא מבואר כי לעיזת הזקן ההוא, היה באותו המין השני מהחכמה, ואם רצה מפני המסורות ר' יהושע באמרו שאסור חכמה יונית מפני המסורות, מפני אותם שמוסרים חביריהם למלכות ומלשינים איש את רעהו, תהיה חכמה יונית מהמין הב' שבה יוכל אדם להלשין ולמסור את חברו ביד היונים או האומות, ולזה נאסרה בימי טיטוס למה שהיה הוא יודע וחכם בה לא ד"א:

וכבר הביאו התוספות ואמרו, כי אם נגזרה גזירה שלא ללמד חכמה יונית מפני הזקן שלעז, איך היתה זו סבה שלמה ואמרו בזה הלשון ותיפוק לי משום מינות, ולא הבינו טבע החלוקה בחכמה היונית יכפר כבודם, אבל כי הזקן ההיא לבעבור דעתו חכמת המשלים ההוא הלשינם ולא הכירוהו, וכן בימי טיטוס היו מלשינים באותה החכמה, ובידיעת אותם המשלים שהיה שמח עם המלשינים ההם ומכבדם להיותם משטתו אסרוה:

וראה והפלא מה שביאר רש"י בזה אמר דבר, וזה לשונו חכמה יונית בני פלטרין הקרובים למלכות מספרים בה. ולא אמר יודעים בה, לפי שלא היתה כי אם חכמה לשונית, וזאת ראיה כי הקורבה למלכות הוא ללשון הלציי, ולפי שכבר הותר לשון יוני להרבה מהמדברים, להיותו לשון צח, או למה שכבר דרש בר קפרא על יפת אלהים ליפת שיהיו דברי תורה נאמרים בלשון יפת, והם הבינו מאמרו לעז להם בחכמה יונית, כי זה היה בשרש הלשון, הקשו ואמרו איני והא"ר לשון סורסי וכו', והשיבו חכמה יונית שאני, כלומר לא נדבר מהלשון כי אם חכמה יונית והיא חכמת ההלצה. ואחר כך הקשו על החכמה היונית ההיא מר"ג וביתו, והשיבו שהם היו קרובים למלכות, ועל זה דברו על החכמה היונית שבה ידברו בבית המלך ואינה שום אחת מהחכמות העיוניות אם כן אבל היא זולתם וכו', ותהיה אם כן הטענה הראשונה שבה אמרתי כי התורה תשלים לכל יהודי ומה שזולת זה בלתי ראוי, התשובה כי הוא בלתי ראוי לשלמות אבל למה שקודם השלמות והוא להיותו אדם שהוא שלמות אנושי קודם היותו יהודי כי זה ראוי ומחוייב:

ומאמר בן דמה ששאל כגון אני וכו', הנה הוא שאל מהחכמה היונית שמהמין השני, וכאלו ר' ישמעאל בראותו כי זאת חכמה בלתי מועילה, וכי הלמוד אותה הוא ענין דומה לבטלה גזר שילמדוהו בלא זמן. והטענה האומרת כי כל דבר שבו דבר סותר לאמונה אין ראוי ללמדו, התשובה עליה היא כי כבר התבאר שאין שום אמת מקביל אחר אמנם לאמונה והתורה אין ספק באמתתה כמו שאבאר, הנה המאמין יודע שהדברים שבחכמה

סותרים לענייני הדת שאינם אמתיים בלי ספק, וכבר הורנו הרב ז"ל על ענייני חדוש העולם זה הדרך הישר, ונדע אז שאלו הדעות שקרניות ואינם משום חכמה, כי כבר יבאו בחכמה דברים יוצאים ממהות החכמה והמופת ולכן לא נפנה אלהם:

גם הג' שנאמר בה שיש בחכמות האלה אנשים רעים וחטאים, כבר השיבותי שאין זה להם מהחכמה, אבל לפי רוע מזגם וחסרון תכונותיהם, ואם אפשר שימצאו אנשים לא העמיקו בחכמת התורה ולא ידעו סודותיה ועקריה, ונתעסקו מעט בחכמות העיוניות, לא יעלה לבם לשלמות הישראלי וישארו קרחים מכאן ומכאן, והם אלה משארז"ל תלמידים שלא שמשו כל צרכם, ושדרשו עליהם במדרש על פסוק אחזו לנו שועלים, כי לבלתי השיגם מהות האמונה האמיתית, והקדימה החלק העיוני על החלק הדתיי יפלו בספקות ושבושים, וכמדומה לאלו אין להקפיד כי הם בטלים במעוטם ואפילו שיהיו רבים כבר נפסק הדין כפי בית הלל, האומרים מלמדים תורה לכל ולא ימנעוה משום תלמיד, כי מתוך הרבה אתה מוצא מעט, עם שבית שמאי יחשבו בהפך ושאין מלמדים תורה לתלמיד שאינו הגון, כמו שדרשו בפסוק כצרור אבן וגו', ואין כבוד אלא תורה שנאמר כבוד חכמים ינחלו. והדין נותן שלא נקפיד באבדן האיש ההוא הבליעל כי בנפשו דבר עם נקוה להגיע באבוד רשעים צמיחת צדיק ונושע, וכמ"ש פילוס והביאו הר"ם ז"ל, אני האיש שכשאי אפשר לי בהצלת איש אחד טוב, כי אם בהריגת אלף אנשים רעים, אבחר בהריגת העם הרב כדי שינצל האיש האחד הטוב:

כי לזאת אני מוליד מזה ב' תולדות, האחד כי לפי שהיה ההשכלה הפך המעשה, וזה כי מה שהוא התחלה במעשה הוא סוף אצל ההשכלה, ומשלו כי המעשה כשיפעל בית מה יעשה ראשונה הפשוטים שמהם תורכב ואחר ירכיב ויעשה את הבית המורכבת. הזאת, והשכל כשישכילהו ישכיל ראשונה את הבית, אם היתה ממה שדרכה שיושכל, ואחר כך יתיך אותה אל פשוטיה, הנה כי מה שהיה קודם אצל המעשה הוא מאוחר אצל ההשכלה וכו', כי לזאת למה שהמעשה יתחיל מהצורה היותר פשוטה, וישלים בצורה היותר מורכבת, ראוי למושכל שיעשה בהפך, והוא כי האדם חי מדבר יתחיל הטבע העושה מהצורה החיונית ויכלה במדברת האדם המשתדל בהשכלה ראוי שיתן ראשונה אם כן חוקה לנפש המדברת, ואחר כך יחשוב בחלק החיוני להיותו הפך הטבע הנעשה, לכן היהודי הוא אדם בעל אמונה, והטבע או הדומה לו ומה שהולך מנהגו יתחיל בצורה האנושית היותר פשוטה, ויכלה באמוניים כמו שתמצא אצל ספורי התורה האלהית ההולכת מהלך הטבע העושה והממציא האומה הישראלית התחלה ראשונה בבריאת אדם, ואחר כך השלימה באומה היהודית המאמינה, ראוי אם כן

לכל יהודי יתחיל ראשונה בהשלימו צורותיו עם מושכליו שיתחיל ראשונה מהצורה האחרונה והיא האמוניית, ולעיין להשיג סתרי האמונה ושרשיה ועקריה:
ואחר כך ישתדל בהשלים שכלו ואנושותו במושכליו העיוניים כפי האיפשר לו, ואז כפי האיפשר ישתדל יותר בראשונה בהיותו יהודי ומאמין שהיא הצורה המשלימה, ואם יהיה לו פנאי והכנה, ישלים עצמו בחלק האחר כי זהו הדרך האמתית והישרה והעושה בהפך כבר יחטיא הכוונה, ובהתחיל כת המעיינים בצד הכולל והפשוט ומצד ההשגה העיונית, ואחר כך ישלחו עיונם אל החלק האמוניי לא יספיקו להכנס בסתרי האמונה ויבאו לידי שבושים וטעיות, ולזה הטיבו אשר עשו סייג ואמרו שלא ילמד אדם החכמות העיוניות עד שידע דרכי האמונה, וזהו שאמרו שלא יכנס בפרדס החכמות עד שימלא כרסו לחם ובשר, שהוא למוד התרה האלהית קודם כל למוד:
והתולדה הב' כי ראוי לכל אדם מעיין ומשתדל בהשגת החכמות העיוניות, שיבקש מלמד יודע ומשיג אמתיות, ויודע גם כן סתרי התורה האמתית, אל שיוכל לומר לתלמידיו כשיבא אליהם אי זה דרוש מדרושי החכמה שהוא בלתי מסכים עם עקרי התורה ושרשיה, זה הדרוש אופן טעותו בזה הצד ובזה הצד, כי אם לא יהיה המלמד בקי באלו העניינים, אסור לשמוע מפיו דרושי החקירה והעיון וכו':
והטענה הד' והיא אסור חז"ל למוד החכמה היונית שלזה יראה אסור למידת החכמות, וכבר הותרה ממה שנאמר בחלקי שם החכמה היונית, וכבארי שהחכמה היונית האסורה היא באחד משני החלקים הנזכרים ראשונה, וכי חכמת החקירה והעיון אינה חכמה יונית, אבל חכמה אינושית ושכלית והיא מיוחסת יותר ויותר לישראל שהם עם חכם ונבון:
ויראה מה שאמר שלמה ע"ה, שלזה עשה ג' ספרים משלי וקהלת ושיר השירים לחכמות ג', ולזה אמר שנקראו לו ג' שמות שלמה קהלת וידידיה. ויהיה שלמה לטבע החכמות ההרגלים והמדות הנותנים שלמות, וקהלת להיותו חכם בטבעיות, הוא שהקהיל היסודות והרכבתם, וידידיה למהות שהיודעו ומשיגו הוא אוהב לאל בס"ד:
עוד הליץ בעדה בתחלת הענין בשאמר בזה הלשון ויראת יי' היא חכמת האלהות, שהיודעה הן הוא ירא השם יתברך באמת, לא כמו מחשבת מתחכמי אומתנו הנעדרים מכל ציור ואמות, החושבים כי החכמה האלהית מסירה האדם מההצלחה האמיתית, והוא שקר מבואר כי היא משלימה השכל, ומביאה אותו אל ההצלחה בלי ספק, כי בו יתדמה לשם יתברך בשיודע אופן הנהגתו הנמצאות, ישתדל בהנהגת גופו על אופן ההנהגה ההיא, ויקיים הפסוק האומר אחרי יי' וגו' תלכו כמו שאמרתי למעלה:

וכשיראה יושר פעולות האל ישתדל להיות ישר, וכשיראה רחמנותו עם ברואיו ישתדל להיות רחום, וכן בכל התארים המביאים אל השלמות כי זהו התכלית האמיתי:

עוד הוכיח הכרחיות זאת החכמה במה שכתב בזה הלשון, ומצד אחד ובפנים אחדים יראה הכרחיות זאת החכמה, כי האדם הוא מה שהוא בשכל, והשכל ישלם בפעולות השכליות כמו שנתבאר, והפעולות השכליות הן המה ההשכלה, וההשכלה לדעת חכמות הנמצאות שתשלם אצל החקירה המופתית שהפלוסוף השתדל בה, אם כן למוד החכמה הוא דבר הכרחי לאדם במה שהוא אדם, ושנית כל מה שלמדו וידעו אותו רז"ל הוא ראוי לדעתו, אבל רז"ל למדו וידעו החכמות כלן אם כן הוא דבר ראוי ומחוייב לדעת אותם:

אמנם באור איך רז"ל למדו וידעו החכמות, הוא מבואר עם ההשתכלות והחפוש בדבריהם, אם בחכמת הנגון אין צריך להביא מאמריהם על הלויים המשוררים על הדוכן וכו', וגם מהמספר וההנדסה יש להם מאמרים גדולים מעומק החכמות ההן, אמרו כל אמתא ברבועא וכו', גם בחכמת התכונה להם במסכת ראש השנה ובמקומות אחרים רבים שרשים גדולים סוד נולד קודם חצות וכו', ובמדות המעלות מוסרים מאמרים עצמו מספר, ובחכמת הטבע וסוד ההויות, תמצא להם מאמרים וסודות לא עמדו חכמי המחקר עליהם, מזמני עבורי הבעלי חיים וכו', ובחכמת האלהות האמתית דבורים עצומים, וספרים כמו ספר היכלות, וספר שיעור קומה, וספר הבהיר, בהם חכמה אלהית לא יערכנה זהב וזכוכית, ולא יכילנה שכל שום חוקר הנה אם כן רז"ל ידעו אלה החכמות הרמות, וכל מה שהיה ידוע להם מחוייב על האדם בהמשכו אחריהם להשתדל בלמודו וכו':

וגם נאמר כל מי שהוא סלם להבין ולעלות בהשגת סודות התורה האלהית, הנה הוא דבר צריך ללמדו, אבל החכמה היא כן כי בה נמצא דרכים וחכמות מיישירות השכל שלנו, להבין סודות רבים בשרשי התורה האלהית, כמו ידיעת מהות נפש ועניני הנבואה ודברים אחרים הם לנו כדמות כלים לצייר מהתורה הרבה מאד, ובפרט עם ארך הגלות שהחשיך עיני ישראל, והאדיב אותם ואבדו החכמות הרבות הנמצאות באומתנו, והספרים שחברום החכמים בשרשי החכמה ההיא וכו':

גם אם נאמת שחכמת הרמב"ם ז"ל הרצויה אצל כל בעל שכל ובעל דת, ראוי להמשך אחריה, ומי יתן נוכל להיות תלמידיו ולהקרא בשמו, והוא צוה לנו ללמוד כל חכמה לרקחות ולטבחות ולאופות להשתמש בהם להכנת ההכרחי המצליח, שהיא התורה האמיתית וכו', ולמה שהוא מצד צורתו הכוללת שהוא בה אדם, יהיה בעל שכל וישכיל

וישלם בהשכלה, הנה ראוי לו ומחוייב ללמוד החכמה, כי בה יהיה אדם ויבדל מיתר בעלי חיים היותר חסרים ממנו, ויהיה בזה דומה לעולם השכל וכו', ובהתאחדות הגשמית והחיונית אצל החי, כן יתעצמו השכל והדת התעצמות הצורה הכוללת שהוא השכל עם המיוחדת שהיא האמונה וכו', שלזה אמר החכם השכל והדת ב' מאורות עד כאן דבריו. ואחר הציעי דבריו הנני בא להשיב עליהם בפרק הבא בסייעתא דשמיא:

פרק יז

ואמנם החלק האחד שהיא חכמת דת חגיהם וכו', שממנה מולידים תת האלהות לאלהיהם, מנוע ועומד הוא מן התורה, ולא היתה הגזרה עליו, ואסורו מן התורה מבואר, ממה שכתוב השמר לך פן תנקש אחריהם וגו', איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני, הנה שהתורה עשתה סייג לדבריה לחומר העבודה הזרה ההיא, ומנעה איכות ידיעת אופן העבודה ההיא, שלא יבא לטעות ולעשות אחר שיש בו טענות מיופות יולידו מהן תת אלהות לנעבד הזר, ולא באו רז"ל לגזור על החלק הזה כלל, ואם כן דל מהכא החלק הזה, וזה אם נודה לו שהחכמה ההיא מיוחדת לאומת יון לא לאומה אחרת כדבריו, כל שכן שאין לו עליה ראיה, אבל האמת שבזה טעו כל האומות וכולן שוות בה, והשואלים מרבי יהושע לא היו גרועים ממנו בחכמה, לשאול על החלק הזה האסור מן התורה, והאיש הזה מעוות עלינו את ההלכות כדרכו בשאר הדברים, שבשום מקום לא נמצא לר' יהושע שהשיב מפני המסורות:

וכך היא הצעת השמועה בירושלמי דפאה פרק א', שאלו את ר' יהושע מהו ללמד את בנו חכמה יונית, אמר להם ילמדנו בשעה שאינה לא יום ולא לילה דכתיב והגית בו יומם ולילה, מעתה אסור לאדם ללמד את בנו אומנות בגין דכתיב והגית בו וגו', והתני ר' ישמעאל ובחרת בחיים זו אומנות, ר' בא בריה דר' חייא אמר מפני המסורות. ואמנם החלק השני שהוא חכמת ההלצה, ואמר שגזרו עליה מפני המסורות שבה יוכלו למסור ולהלשין הנה זאת טענה חלושה וקלושה, שהרי היו מורגלים גם כן בלשון רומי, ובו יוכלו למסור ולהלשין, ואם כן יגזרו גם עליו, ולמסור ולהלשין אין צריך לשון זולת לשון, כי כל שפה ולשון חשודים על זה, ועוד כי בימי ר' בא האומר מפני המסורות לא היו צריכים לחכמת ההלצה, כי אומה ולשון אחרת היתה מושלת, ואם כן גם על זה החלק לא היה גשם הגזרה, אבל היתה על החלק העיוני המופתי לפי שדרכו דרך מינות:

וצדקו דברי רבותינו בעלי התוספות, שאמר עליהם שלא הבינו טבע החלוקה, אבל הבינו האמת, והוא סכלו ובקש לו תואנות להפיל אמת ארצה ולהגדיל השקר, כי לא יאמרו רז"ל חכמה סתם על חכמת ההלצה והלשון, כי אם על ההולכת מהלך השכל והעיון

המופתי, וזה ידוע לו אלא שכפה על האמת פסכתר, והחכמה המזוייפת הבדויה הזאת לא הותרה בשום זמן, כמו שיתבאר עוד בסייעתא דשמיא, אלא שלפי שהוא מבואר בנפשו, כי המחקר השכלי ערב לשכל יותר מהנשמע אליו בקבלה, והטעם כי לזו מופת שכלי וזו למעלה ממנו אין לה טעם שכלי מספיק, כי לא תפול תחת רשת השכל האנושי אשר לזה נתפתו הרבה מהקודמים אחריה ובעלו בה כי הדיחה אותם בחלק שפתיה ומופתיה הערבים אליהם, וכמו שרמז לזה בעל החכמה האמיתית באמרו בשמה כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה, ועוד יתבאר זה:

והנה בהגיע הזמן אל שקרה דבר מספיק לגזור עליה בשבילו, והוא מקרה הזקן הממרה, אז נמנו עליה ואסרוה ולא קבלו מהם כדברי רבותינו בעלי התוספות, עד פולמוס של טיטוס שקבלו מהם, ועוד שהרי כשצרו על בית חשמונאי זה על זה, לא היתה שם יראת הלשנה ומסירות, ואם לחשש לעז הזקן, דבר שאינו מצוי הוא, והעקר אצלנו מילתא דלא שכיחא לא גזור רבנן, אלא שמצאו להם עלה מצד הלעז ההוא, וגזרו על הכל משום מינות, ומה שדקדק בלשון רש"י ז"ל, אין לו משם ראיה, כי הכוונה לרב ז"ל לפי שתכלית למודה אצלם לא היה כי אם הספור כי הוא פרי עיונם, לפי שבו מתפארים בפני השרים, ולזה פירש מספרים ולא יודעים כי אין מקום אל הידיעה בחצר המלך, כי אם אל הספור ופירש כן על דרך רז"ל באמרם של בית ר"ג התירו להם לספר בחכמה יונית:

אבל האמת כי חכמה סתם יפורש על כל חכמה ואף על העיונית המופתית, והקשו שם וחכמה יונית מי אסירא והתניא א"ר וכו', אמרי לשון יוני לחוד חכמה יונית לחוד, כך הוא הגרסא בספרים, וכך פירושה כי המקשה סבר כי אחר שהחכמות ההן כתובות בלשון יוני, ואי איפשר לבא אליהן כי אם בו ואולי מפני זה יחשב חלק מהחכמה ויהיה בכלל הגזרה, לזה הקשה והתניא א"ר וכו' והשיבו אמרי לשון יוני לחוד וכו', וכשגזרו על חכמה יונית לא היה הלשון בכלל:

ומה שהשיב כי הוא בלתי ראוי לשלמות אבל למה שקודם השלמות והוא להיותו אדם שהוא שלמות קודם היותו יהודי וכו' הקיפנו זה האיש שאלות תשובות שאין בהן ממש, הרי שלא הניח מקום אל למוד הפלוסופיא כי אם קודם היותו יהודי והוא קודם שימול שאז הוא אדם כי אחר שנכנס בבריתו של אברהם אבינו ע"ה משם ואילך הוא יהודי והרי הוא אסורה עליו אין אלו כי אם דברי לעג, ועוד אם הוא בלתי ראוי לשלמות הוא אסור כי לא הותר לנו להוציא זמננו כי אם בדבר שנשלים בו את עצמנו והאמת הברור כי הדרך אל השלמות הוא העסק בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה ובקיום המצות, וכשישתלם בזה יבקש חכמה והוא להכנס בסודות התורה וסתרי המצות שלמד ועשה

אשר אי איפשר לעמוד על זה על האמת כי אם בחכמה הפנימית המקובלת באומה ואינה חיצונית ממנה, הנה זה הוא שלמות היהודי ובו הוא אדם ואינו צריך להיותו אדם לדבר זולת זה, ומזה נקרא אדם מה שאין נקראים כן שום אומה ולשון לא פרטם ולא כללם עם שיש באומות חכמים בחכמה ההיא יותר גדולים ממנו וחבריו וכאמרם אתם קרויים אדם ואין הרשעים קרויים אדם, ולמה והרי הם אדם בחכמה ההיא לדעתו שאמר אבל למה וכו' והוא להיותו אדם וכו':

ובמנחות פרק שתי הלחם שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל, כגון אני שלמדתי כל התורה כלה מהו שאלמוד חכמה יונית קרא עליו המקרא הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו', צא ובדוק איזו היא שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמה יונית ופליגא דר' שמואל בר נחמני דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן פסוק זה לא מצוה ולא חובה אלא ברכה. ואמר כי הוא שאל מהחכמה היונית שמהמין השני וכו', ואין זה במשמע כלל ולא ימלט אם כן הדבר מהחלוקה אם בן דמה היה קרוב למלכות למה יאסור עליו ר' ישמעאל חכמת ההלצה, ואין ספק שר' ישמעאל אחר הגזרה היה והקרובים למלכות התירו ואם לא מה שאלתו והוא בכלל הגזרה, ועוד בן דמה אף אם למד כל התורה כלה מה בכך, ורז"ל לא נתנו דבריהם לשיעורין, ואם כן לא שאל כי אם על החלק העיוני המופתי, ואם רז"ל היו לומדים ויודעים זאת החכמה להיותה הכרחית כדבריו מה שאלתו, ואם יאמר אם היה שגזרו עליה מה שאלתו והנה כל מה שגזרו חז"ל עליו הרי הוא עומד באסורו אין להשיב:

וי"ל כי חשב הן דמה כי הגזרה היתה עליה להיות בה דברים נגד התורה ויבאו לומדיה לידי טעיות וכפירות, וחשב בן דמה כי אחר שמלא כרסו לחם ובשר שיהיה מותר ללמדה, ואמר לו ר' ישמעאל צא ובדוק וכו' לומר שגזרתם החלטית ולא נתנו דבריהם לשעורים, ומה שלא אמר לו אסור משום מינות, דעתו לומר שאף אם לא היו בה דברים נגד התורה הנה העוסק בה אינו עוסק בדבר שהוא קיום העולם וייישובו, ולזה צריך לבדוק שעה שאינה לא מן היום וכו', והיא טענה אמיתית כי התורה סבת הזמן וקיומו והיא סדר זמנים וההוגה בה מקיים העולם, ולזה הותנה בה הגיית יום ולילה והעוסק בדברים אחרים אינו עוסק ביישובו של עולם כי אם בחרבנו וכדי הוא שיפסדו סדר זמנים, ובספרי שנינו ודברת בם עשם עקר ואל תעשם טפלה, שלא יהא משאך ומתנך אלא בהם שלא תערב בהם דברים אחרים, שמא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמת האומות, תלמוד לומר ללכת בהם ולא ליפטר מתוכם, וכן הוא אומר יהיו לך

לבדך וגו', וביומא פרק קמא בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים, וחכמת האומות בכלל דברים אחרים היא:

ורשב"י שאמר בפרק שתי הלחם אפילו לא קרא אדם אלא קריאת שמע ערבית ושחרית קיים מצות לא ימוש, ור' שמואל בר נחמני א"ר יונתן שאמר פסוק זה לא מצוה וכו', לא נחלקו על ר' ישמעאל, אלא שר' ישמעאל סובר שחובה ללמוד כל היום ולילה, כפשטו של מקרא לא ימוש וגו' והגית בו וגו', ודעת רשב"י ור' יונתן שאינו לא מצוה ולא חובה אלא ברכה, אבל מודים לו שלמוד חכמה יונית עיונית היא בכלל דברים אחרים וההוגה בה מוציא זמנו לבטלה, והזמן נברא לעסק התורה שהיא סבתו והרי הוא עוסק בדבר שהוא צורך העולם וקיומו, והלומד חכמת האומות הרי הוא עוסק בדבר בטל, וצריך שילמוד בלא זמן כי לא נברא הזמן לזה, ונמצא אם כן מדברי ר' ישמעאל ומדברי ר' יהושע במסכת פאה ירושלמי שלמוד חכמה יונית אסור, ואף למי שלמד כל התורה כלה ואף החלק העיוני המופתי כמו שהוא מוכרח כן וכמו שהוכחנו:

והטענה האומרת כי כל דבר שבו דבר סותר וכו' גם השלישית שנאמר בה שיש בחכמות האלה אנשים רעים וכו' וזו ראיה גדולה על שהפלוסופיא אסורה למקבלי דת האמת, לפי שאחר שיש בה הרבה דברים סותרין אותה, אם כן אי איפשר שתהיה היא אמיתית אבל היא בדויה ומזוייפת, לפי שהיא עוקרת עיקרי דת האמת כמו שהוא בענין חדוש העולם והשגחה ושרות הנבואה והשכינה ונתינת התורה והשכר והעונש וכל הדברים הנמשכים אל זה שהתורה והאמונה עומדות עליהם, ובזאת תבחן זאת החכמה המזוייפת שאין לה מבא בדת האמת אחר שהיא מכחשת אותה, ולזה היא אסורה משום מינות דכתיב ואל תקרב אל פתח ביתה ואפילו הדברים שבה שיראה מהם שאינן סותרים דבר מהתורה אסורים, שהם ימשיכו לומדיהם אחר הדברים העוקרים פנות הדת ויבאו לידי מינות, כמו שראינו ושמענו על חשוקי הפלוסופים כי נתפסו במצודתה ולא נמלטו מדעות רעות וכפירות ונסתכנו בעצמם, והם קרובים ממי שכתוב עליהם כל באיה לא ישובון:

והחכם ר' יצחק ערמאה ז"ל כתב בשער הז' מספרו ספר העקידה בזה הלשון, שכרו מיינו והשחיתו התעיבו עלילה והוא מה שכלנו בימים הראשונים ומה שדמה לנו עד הנה, כי מיין זה העיון המחקרי שתו חכמינו גם שמריו שתו אנשינו עד אשר נפתה לב העם בכלל לגרש האמונה האלהית מלבם ולהחליש בה כחם יותר מכל העמים אשר על פני האדמה, אשר לאורנו ראו אור בתחלה ועתה עינינו רואות וכלות אליהם עד כאן:

ובזאת תבחן החכמה האמיתית המקובלת באומה כי היא כנשמה והתורה האמיתית כגוף לה ואין בזו דבר מקביל לזו, לפי ששתיהן ממקור אחד שהיא החכמה העליונה נחצבו והיא מוציאה לאור תעלומות דת האמת והצדק ומחזקת ותומכת עקריה ותעזור את בעליה על יראת שמים ואהבתו וקבלת עול מלכותו ותורם הדרך הישרה לעשות רצון קונם ותדריכם בדרך עבודתו, ותזהירם לבלתי סור מן התורה ימין ושמאל, ומעוות התולדת תתקנהו, והמזג הרע המעוקל תישרהו, וחסרון התכונות תמלאהו, וכל זה ראיה על היותה אמתית:

וכדומה לאלו אין להקפיד וכו' ואפילו שיהיו רבים כבר נפסק הדין כפי בית הלל וכו', ואינו כמו שחשב כי אין דברי ב"ה כי אם בענין הצלחת הלמוד כי מתוך הרבה אתה מוציא מעט שיצליחו, ולזה צוו מלמדין תורה לכל אדם אין ספק, אבל אם היה שמהלמוד יבאו לידי תקלה לקנות דעות נגד התורה מודים שאין מלמדים לשום אדם, והדין נותן שלא נקפיד באבדן האיש ההוא בן בליעל וכו' והביאו הר"ם ז"ל וכו', וזה הפך כוונת קבול התורה והכרחיות ידיעת החכמה האמתית, שאמנם היתה להשלים כל אישי האומה אשר השלמות האמיתי ימשך מעסק התורה וקיום מצותיה כי שומר מצוה לא ידע דבר רע, והיא המקרבת לעוסקיה לידי זכות ומרחקתם מן הכעור ומן החטא, ועל כל זה סובבת החכמה האמיתית והיא גורמת הדבקות בשם יתברך אשר בזה תשלם כוונת הבריאה והתכלית בבריאת אדם, כי זה מפליאת ההשגחה הנפלאה האלהית אשר הפליאה לעשות ולהמציא דרך בו יגיע המין לשלמותו אשר בעבורו נברא, ובפרט אישי האומה המקבלת התורה ואם באיזה דור מן הדורות נהפכו סורי הגפן נכריה זה היה לרוע בחירתם והיותם רקים מן החכמה האמיתית, ואמנם כי ההשגחה היתה להשלים כל אישי האומה אשר זה מטבע החכמה האמיתית באמנותיה ודעותיה האמיתיים אשר הפלוספיא תרחיקם מהשלמות בהכחישה כל זה, והעדים שהביא בתחלת הענין מאמר החכם האומר כי החקירה והעיון והידיעה אי זו שתהיה לא יסירו האדם מהשלמות ולא ימשך מידיעתם רשע ואשמה, אבל בהפך עדי שקר הם כי האומר זה הוא מהכת המכחשת עקרי התורה אשר לדעתו מרומם בזה את השם יתברך, לפי שלא אורו עיניו באור התורה אשר היא ההראות הרצון האלהי בעולם והוא אינו מאמין בזה ונמשך אחר המחקר השכלי, לפי שזה הוא לו השלמות האחרון וכל מה שהשכל מכחישו אומר שאינו אמת, ומזה יצאו לכפור ולדבר סרה על השם ועל תורתו ואיך יסמוך על עדותו, ראוי אם כן לכל יהודי יתחיל ראשונה וכו' ולעיין ולהשיג סתרי האמונה ושרשיה וכו' ואחר כך ישתדל בהשלים שכלו ואנושותו במושכליו העיוניים וכו', הנה כי גזר אומר

ונתן דרך איך יושג השלמות לדעתו והוא בדברים האלה כחושב שאין חכמה בישראל כי אם המחקר השכלי המופתי, וזה סכלות האמת והתרשלות לבלתי דרוש וחקור לדעת, כי יש חכמה מקובלת באומה מסיני ולבקש אותה מבעליה, ואז יטעם כי טוב ויאורו עיניו באור האמת ולא יתפתה אחר מופתי היוני שהם בודאי פתויים נמשכים מפאת הרע שבעץ הדעת:

והאמת המקובל שאי איפשר להשיג סתרי האמונה שרשיה ועקריה, כי אם בקבלת חכמת האמת כי ממנה ישתלם המאמין בכל זה ובזולתה נמנע, ולזה יצטרך המאמין האמיתי והעובד השלם אחר היותו תורני שלם להתעסק בחכמת הקבלה אשר היא נשמת התורה וממנה יעמוד על סוד האמונה האמתית המסכמת עם הדת מכל צד ועל כוונת התורה והרצון והחפץ בעבודת התפלה והמצות, ואחר עמדו על זה ישתדל להוסיף לקח ולהוליד תולדות וענפים דומים לשרשים אשר בידו, אשר אין זה כפי השכל האינושי כי קצור קצרה ידו להשיג האמת לא יוכל בשום פנים, אבל הוא כפי השכל האלהי לקיים פלפלת בחכמה זה דרך החיים אשר בו חיו ודרכו הנביאים והחכמים, ואין הרצון בהקדמת התורה אל החכמה האמתית ומניעת למודה תחלה כמניעת למוד הפלוסופיא תחלה לחושבים שהיא החכמה האמתית שלא ראו אור, כי מניעת למוד הפלוסופיא תחלה ראוי ומחוייב לפי שהיא הורסת ועוקרת שרשי דת האמת ודרכה דרך המינות והעוסק בה קודם שיהיה תורני שלם בעל אמונה שלמה תביאהו לידי מינות וכפירות, וכשיבא אחר כך ללמוד התורה ויראה בה דברים ואמונות נגד חכמתו יכחישם ויכפור בהם, או יפרשם באופן יסכימו עם דעותיו ואמונותיו הנפסדות שקנה בלמוד הפלוסופיא כדרך רבים מפלוסופי בני עמנו:

אבל החכמה האמיתית חס ושלום שתוריש שום אמונה רעה או דעת נפסד, אבל בהפך שתנחיל האמת והצדק ותשריש אמונות ודעות אמתיות בלב לומדיה, ואף אם יקדימוה ללמוד התורה כי היא המוציאה לאור תעלומות התורה ועקריה ומחזקת ותומכת שרשיה לפי ששתיהן עולות בקנה החכמה האלהית:

אבל טעם אחורה לפי שהתורה בגוף והחכמה כנשמה אליה, וכשיקדים למוד התורה וידע המצות ופירושן כפי מה שבאה בהן הקבלה מסיני ואחר כך יכנס לטייל בפרדס החכמה, אז תחול הנשמה בגוף כהוגן וכסדר כי יעמוד ויבין הסודות והסתרים ההם של כל מצוה ומצוה על בוריין ואמתתן ולא יתבלבל שכלו, אחר שקדם לו ידיעת הדברים אשר עליהם יורו הסתרים ההם, וזה כדרך קדימת החומר לחול הצורה בו, וכל עוד שלא קדם החומר על מה תשרה ותחול הצורה על העצים או על האבנים, ועל זה הסדר יבא

הכל על נכון ויושר וישמח ויגיל כי יעמוד על האמת הברור כשיקדים הראוי להקדים ויאחר הראוי לאחר ואז יתקיים הכל בידו, שיבקש מלמד יודע ומשיג וכו' אופן טעותו וכו', ולמה להם ליכנס בסכנה עצומה דרשו מעל ספר יי' החכמה האמיתית המסכמת עם עקרי התורה ושרשיה, ולמה יניחו הצלחת הנפש על קרן הצבי, אינה חכמה יונית אבל חכמה אינושית שכלית וכו', לא כן חלק יעקב כי יוצר הכל הוא והוא יתן חכמה מפיו דעת לדעת אותו ולהשיג רצונו, מה שאי איפשר לשכל האינושי ולא הניחנו ביד המחקר המופתי כי לא שלם ולא יוכל להושיע, והיא מיוחסת יותר ויותר לישראל שהוא עם חכם ונבון, כל זה נגד התורה ונגד האמת כי לא נקראו ישראל עם חכם ונבון על השגת החכמות השכליות כפי השכל העיוני המופתי חלילה, כי נכריות המה וזרות לא יבאו בקהל יי', ומי עור עיני שכלו, ומי נתן ספר מוטעה לפניו שהרי לא נקראו ישראל עם חכם ונבון, כי אם על עסק התורה וקיום המצות, וכמו שהכתוב צווה ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החוקים האלה, ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, ואז"ל ושמרתם זו משנה ועשיתם כמשמעו, ובזה עושים רצונו של מקום והוא יעשה רצונם ויענם בכל קראם אליו, ואין חכמה ובינה כזאת וכל העמים יראו ויתמהו שבקיום החוקים שאין להם טעם ידוע להם ימשיכו אליהם הרצון האלהי:

וכבר הארכתי בזה בפרק י"ו מהחלק הב' מזה הספר בסייעתא דשמיא יבוקש משם, כי הוא פלא וחלילה שתיוחס החכמה השכלית לישראל, אבל היא חלק שאר האומות להיותה אינושית, ולזה נמצאו באומות חכמים ונבונים בה יותר ויותר הרבה ממה שנמצאו בישראל, בזמן שנתפתו אחריה גדולי פלוסופי בני עמנו, אבל חכמת ישראל פנימית אלהית מקובלת מפי הגבורה לא זכו בה האומות, וכמו שכתוב מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי, וחכמת שלמה ע"ה אלהית נתונה לו במתנה שנאמר ויי' נתן חכמה לשלמה ומעולם לא יצא חוץ לאומה והיא מיוחדת לישראל, ומעולם לא זכו בה שום אומה ולשון, ואלו היתה שכלית אנושית היתה שוה לכל, אבל היא אלהית פנימית ושלמה ע"ה עשה ספריו ברוח הקדש, ואין הכוונה בשמותיו ובספריו מה שעלה על דעתו ועל דעת חבריו לפרש בהם כמו שיבא עוד בסייעתא דשמיא, ויראת יי' היא חכמת האלהות שהיודעה הן הוא ירא הש"י וכו', אמת כי היודע חכמת האלהות ירא את יי' ואוהבו, אבל אינה החכמה שבדא היוני מלבו לאלהות כי לא השיג האמת ואיך איפשר שתמשך היראה ממנה:

וכבר הודה הרב המורה ז"ל בקצור היוני במה שאמר מגלגל הירח ולמעלה ואמר שהוא כדמות מחשבה וסברה וכו' וכל שכן במה שיאמדהו בסדר השכלים וכמו שכתבנו למעלה בפרק ט"ו, וכל שכן במה שיאמדהו בהתחלתם יתברך ואם כן ממה זה תמשך היראה אל המכלים ימיהם בחכמה ההיא, ואיך הדבר הבדוי והמסופק איפשר שיתן שום שלמות וכל שכן שתמשך היראה ממנו, אבל נאמר עליהם וילכו אחר ההבל ויהבלו, כי בה יתדמה לשם יתברך בשידע אופן הנהגתו הנמצאות וכו' זה דרכו ודתו של הפלוסוף שלא אורו עיניו באור האמת והצדק, ולפי' לקח הנהגתו מהנהגת הנמצאות, אבל מי שאור התורה נגה עליו לא יחסר כל בדת האמת כי ממנה למוד ישר וצדיק מנותן התורה יתברך בהנהגת הגוף והנפש, ואין אני צריכים בזה לדעת חכמת הנמצאות כי התורה תשלימנו בכל מיני שלמות, כמו שסודר לנו מהרצון והחכמה האלהית מה שאי איפשר לשום שכל וחכמה אחרת לשער האופן ההוא מהסדר וההנהגה, וכל התוארים המביאים אל השלמות מהתורה יוצאים ומחכמתה נודעים ומתבארים כפי הרצון העליון יתברך:

כי האדם הוא מה שהוא בשכל וכו' שתשלם אצל החקירה וכו', השכל הישראלי נבדל הוא משכל שאר האומות, כמו שהוא נבדל מהם בנשמה כידוע לחכמי לב, ולזה שכל הישראלי ישלם בתורה וסתריה וסודותיה ובפלפול החכמה האמיתית, שזה למעלה הרבה מחכמת הנמצאות וזה דבר לא השיגו הפלוסוף ולא זכה בו והישראלי הוא הנקרא אדם, ואדם חשבונו כחשבון השם הגדול יתברך בסוד יהו"ה מ"ה אד"ם, ולסוד זה אתם קרויין אדם ואין הרשעים קרויין אדם, ואדם זה שכלו שכל נבואיי ראוי לו להוציאו בעסק זה השם והוא בתורה ובחכמה האמיתית ששתיהן משתלשלות ונחקרות מזה השם כידוע לחכמי לב:

אבל הפלוסוף וחבריו שהם מצד האדם הבליעל שהוא מתדמה באדם ואינו אדם ושכלו ונשמתו מהצד ההוא, הנה הוא נמשך אחריו ומתפתה אחר חקירתו ועיונו המופתי כי אין לו חלק ונחלה בחכמה האמיתית, וראוי לו אם כן להשכיל לדעת חכמת הנמצאות והם שלמותו לדעתו, ובחכמת האלהית האמיתי וכו' כמו ספר היכלות וכו', ועוד ספר יצירה לאברהם אבינו ע"ה מקובל בידו על סתרי האצילות שהוא סוד האלהות, וספר מעין החכמה, וספר הזוהר, והרבה זולתו מחבורי החכמה המקובלת באומה שאי איפשר להולמם על דרך השכל האינושי, לפי שהם למעלה ממנו אם לא מי שיבא לגלות פנים שלא כהלכה להפוך דברי אלהים חיים כדרכו במאמרי הזוהר הסתומים גלויים לבעליהם כפי הקבלה הנכונה:

וזה שהוא הביא מאמר אחד מהזוהר מפרשת בשלח (ח"ב כ"ד ע"ב) זה תארו, ותלד בן למועד וגו' למועד ודאי לבתר מית ומאי טעמא מית, אלא בגין דאתיהיב לה ולא לבעלה, ומאתר דנוקבא אתקשר ומאן דאתקשר בנוקבא מיתה אזדמנת קמיה לה אתיהיב דכתיב את חובקת בן, תא חזי באברהם כתיב שוב אשוב אליך כעת חיה, אליך ודאי בך אתקשר ולא בנוקבא, אליך ולא אליה, דמאן דאתי מסטרא דנוקבא מיתה קארי לרגלוי, ותשכיבהו על מטת וגו' בגין דתמן חמאת קדושה עילאה מכלא עד כאן:

ובמאמר השני שער שני מספרו הפך זה המאמר המקודש לתפלות שרשי היוני והזיותיו, ופירשו כך וירצה כי למה שבשורת השונמית אשר בשר אותה אלישע לתת לה בן למועד האמור, נתערב בה הדמיון אחרי אשר נתנה הבשורה לאשה ולא לבעלה אשר זהו מורה היות אותה הנבואה מצד הדמיון אשר היא נקבה בערך לשכל וכו', אמנם באברהם אבינו אשר לא נתערב בנבואתו ובשורתו וכו' הנה כי להיותו חושב שאין דבר שלא ישוקל בשקל השכל ממה שבא בדבריהם ז"ל, מלאו לבו לפרש כן מה שאי איפשר אל השכל להולמו ולהראות עוד שהוא מתחכם בכל וכל רז לא אנס ליה ואלו החריש חכם יחשב, ולהרים מכשול אומר הפירוש המקובל בכוונת הקדוש ע"ה בזה המאמר:

והוא כי ידוע לחכמי לב כי הנקבה של מטה מן הנקבה של מעלה סוד ה' אחרונה שבשם הכלה שבשיר השירים ונקשרת בה, לפי שנשמת הנקבה מן הנקבה כמו שאמרו בבהיר והזכר של מטה מן הזכר של מעלה סוד וא"ו שבשם ונקשר בו, לפי שנשמת הזכר מן הזכר כמו שאמרו שם, ולפי שרגלי המדה ההיא יורדות מות כידוע למקבלי האמת, הנה הנקשר בה לבדה מות מזומן לו, כי המדה גורמת, ולפי שחבקוק נקשר בנקבה שאמר לה הנביא את חובקת בן מת עד שהעיר עליו רוח חיים מלמעלה, וכמו שכתוב וישם פיו על פיו וגו' ואמרו שם במדרש לאתקשרא ליה באתר אחרא עילאה אתר דחיין אשתכחו ביה וכו', ואז שבה רוחו אליו:

ולפי שיצחק נקשר בזכר מקום החיים וכמו שכתוב שוב אשוב אליך נתקיים, ומזה יבחן האמת כי אין לשקל בשקל השכל שום דבר ממה שבא סתום בספר ההוא ובשאר הספרים שהביא זכרונם שאין לפלוסופיא חלק וזכרון בהם, שהרי הודה שלא יכילם שכל שום חוקר וחכמת הספרים ההם היא אשר קבלוה וידעוה רז"ל לא הפלוסופיא, שהרי ספר היכלות, ופרקי היכלות וספר שעור קומה, וספר הזוהר, התנאים שנאום וחברום, וספר הבהיר הוא חבור האמוראים, וזולתם הרבה מה שחברו הגאונים והרבנים הבאים אחריהם וכלם נמצאים בין החכמים, ומעולם לא נעתקו אלו הספרים ולא יצאו מן האומה לאומה אחרת, שהרי ספר יצירה מזמן אברהם אבינו נמצא בין אומתו הקדושה,

וירמיהו ע"ה בזמן בית ראשון היה מתעסק בו כמו שנמצא בספר הבטחון שעשה ר' יהודה בן בתירה ע"ה, הביאו רב חמאי גאון ז"ל בספר הייחוד, וגם הביאו הקדוש קנה זלה"ה בספר הפליאה, אמר שם שירמיהו הנביא ע"ה היה מתעסק בספר יצירה בינו לבין עצמו יצאת בת קול ואמרה קנה לך חבר, הלך אצל סירא בנו ונתעסקו בספר יצירה שלש שנים, לקיים הכתוב אז נדברו יראי יי' איש אל רעהו וגו', וכבר הודה ולא בוש בזה והזכירם, ומהם שנמצאו מזמן בית שני ולא יצאו בגולה ולא הורקו מכלי קדוש וטהור אל כלי חול וטמא ולא נעתקו ולא אבדו בין האומות ובכל דור ודור החכמים השרידים מתעסקים בהם ומפרשים סודותיהם כמו שקבלו בהם, ואיך בדא מלבו הוא ורבו באמרו שאבדו החכמות הרבות הנמצאות באומתנו והספרים שחברום החכמים בשרשי החכמה ההיא אין זה מהם כי אם קריאה אל תואנות ועלילות לקיים דעותיהם הבדויים כפי השכל המחקרי בהם מרפים ידי התמימים מבקשי האמת:

אבל החכמה היא כן כי בה נמצא וכו', ואם יתבאר באמת שמהפלוסופיא אי איפשר לעמוד על האמת בשום אחד מאלו שהזכיר כמו שיראה מי שירצה להכנס בסוד עם השרידים במה שיתבאר בכל אחד מהם, הנה אז יבחן עם מי האמת ושהפלסופיא אסורה ולהבל וריק כחם כלו אשר הוציאו בה זמנם:

ומה שטען מלמוד חז"ל שאר החכמות וכו', הנה האמת בזה כי אין ידיעת חז"ל בחכמות ההן מעין מה שידע ולמד הוא וחביריו כמו שיבא עוד בפרק ס"ז בזה החלק בסייעתא דשמיא, גם אם נאמת שחכמת הרמב"ם ז"ל הרצויה וכו', גדולים וטובים ממנו בשכל ובדת הרחיקו חכמת הרמב"ם ז"ל להיותם מקום המעדת רגל כנראה ממה שכתב בספר המורה ובספר מדע למודה על האמת, ולא יהדר ולא ישא פני גדול, ודחוה בשתי ידים ולא היתה רצויה אצלם וגרים לו שבנה על יסוד רעוע שהוא שרשי היוני ותלמידיו הממרים, ומי יתן ולא היה כי אם בעל מלאכה אחת, והוא צוה לנו ללמוד כל חכמה לרקחות ולטבחות ולאופות וכו', הנה ברבוי דברים והלצות על חשוקתו נפל במה שברח ממנו שהוא בא להפליג בשבח הפלוסופיא ובתפארתה, ואגב שטפיה גלה את נבלותה והשפחה הכושית הסוררת אין לה יחס וערך עם הגברת, ואיך יוקח ממנה למוד על עדי הכלה הכלולה עטרת תפארת, אבל מדרכה להסיר את עדיה מעליה ולהרוס ולנתוש קשוריה וחליה כי מתחלה נלקחו לרקחות וכו' ולבסוף נעשו לה צרות צוררות ומציקות ומכעיסות אותה על פניה, ויהיה בזה דומה לעולם השכל וכו', עולם השכל השגתו ושלמותו בפועל תמיד אין בו כחניות להיותו נעלה מהשנוי, אלא שבמה שהוחן לו מבראו מתבונן תמיד ומוליד חכמה רבה, ואין בזה שנוי ולא יציאה מן הכח אל

הפועל כי אם גלוי מה שהיה נעלם בהקדמות ההן, ואין בפרט אלא מה שבכלל, וזה דרכו מיום שנברא:

ונראה לי שלזה רמזו רז"ל בפרק אין דורשין אמר שם מאי חשמל חיות אש ממללות, במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה חשות, ובשעה שאין הדבור יוצא מפי הקב"ה ממללות, הנה בארו כי הדבור יוצא להם מפי הקב"ה והם הקדמות החכמה שחונן ומשפיע עליהם ואחר כך ממללות, שהם מתבוננים ומשכילים ומולידים מההקדמות ההן חכמה רבה, והוא הדבור הפנימי השכלי שהוא תמיד בפועל, ומזה תרגם אנקלוס ויהי האדם לנפש חיה לרוח ממללא על שהוכן מתחלת ברייתו להיות שכלו בפועל כחשמל, אשר יתבאר מזה כי לא ימציאו שום דבר מעצמם השכלים הנפרדים, כי אין להם כח ורשות מעצמם כי אם מבראם נאצל עליהם שפע השגה ושלמות למען לא יטעו שהם רשות לעצמם:

ובמדרש רבה פרשה מ"ט כי משחיתים אנחנו ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן מלאכי השרת על ידי שגילו מסתורין של הקב"ה נדחו ממחיצתן קל"ח שנה, א"ר חמא בר חנינא על שנתגאו ואמרו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה, הודיענו ר' חמא בר חנינא שנענשו המלאכים ההם על שנתגאו, כלומר שיש מקום טעות במה שאמרו כי משחיתים אנחנו לחשוב שהם רשות לעצמם ושיש להם כח זולת כח בוראם חס ושלום, ואינו כן כי אין להם דבר מעצמם כי כל השגתם ושלמותם ממה שהוחן להם מבוראם לא מעצמם, וזה סוד אצילות מרוח אדון הנביאים על שבעים הזקנים, וסוד ונתת מהודך עליו והכל לדוגמא עליונה:

וכן ועל זה הדרך תהיה השגת השלמים מקבלי דת האמת והקבלה שהיא החכמה האמתית, כי מהקדמות החכמה יתבוננו ויולידו תולדות אמתיות, וכענין ישמע חכם ויוסף לקח ואין בזה דבר חדש ובדוי משכלם, כי אם גלוי מה שבכללים ההם, ולזה רמזו באמרם פלפלת בחכמה, כי לא הורשו להתפתות אחר שכלם כלל ולהמשך אחר העיון השכלי ומחשבת הלב בשום דבר מהחכמה וסתרי התורה. ולזה רמז הכתוב באמרו ולא תתורו אחרי לבבכם ודרז"ל זו מינות כי המתחכם מעצמו ומתפתה אחר שכלו לא ימלט ממינות וכפירות, ומי שחי החיים האלה שאמרנו יאמר עליו באמת כי הוא דומה לעולם השכל, ומצד זה יקרא השלם בעל שכל אלהי כי התורה והחכמה מהשכל האלהי נחצבו, והם דבר אחד בעצם צריכות זו לזו והמאמין צריך לשתיהן לשלמותו, ואמנם ההקדמות שעליהם יבנו ויולידו הפלוסופים אינן אמתיות, כי לא באו מהשכל האלהי, ולזה גם התולדות שוא ודבר כזב לא יועילו ולא יצילו את בעליהם ולא יצדק בהם שידמו לעולם

השכל, כן יתעצמו השכל והדת וכו' שלזה אמר החכם השכל והדת ב' מאורות. זה יצדק בדתות המונחות והמסודרות כפי השכל האינושי, ולזה יתעצם השכל עם הדת ההיא ויתאחדו, ופוק חזי מאן גברא קא מסהיד עלה מי שלא ראה מאורות התורה המסודרות מן השכל האלהי, אבל לא יצדק בדת האמת הנחקקת והנחקרת מהחכמה העליונה שהיא למעלה מכל שכל, ולשקר יגע המשתדל לחקור בה כפי השכל האינושי, כי לא תושג כלל לפי שהיא נתלת בשכל האלהי, ועל זה השכל והדת הנחקרת ממנו יצדק באמת השכל והדת אחים והשכל והדת ב' מאורות:

ואל כל זה רמז דוד המלך ע"ה באמרו כי עמך מקור חיים באורך נראה אור, אמר כי מקור החיים העליונים הוא עמך, כלומר אינו דבר זולתך כענין עזרי מעם יי' שהרמז על קוצו של יו"ד, כי הקוץ אינו נפרד מן היו"ד ואינו דבר זולתו ומן היו"ד שבשם הגדול החיים נמשכים לכל חי והוא מקור החיים, באורך והוא האור הראשון שנאמר עליו יהי אור, ואמרו עליו אור שכבר היה והוא החיים הנזכרים, ואמר שבאור ההוא נראה אור ומי שלא זכה אל האור ההוא הנה הוא נדחה אל מקור החשך והצלמות אשר אי איפשר לו לאור באור החיים ההם, וביאור הענין כי מהחיים והאור ההם משם ראינו אור וזכינו אל החיים שאין עמהם מות, לפי שמשם באה ונמשכה התורה והחכמה שנקראת חיים ונקראת אור, ולזה נקראת בשמה כי טבע המקור ראוי שיהיה במה שחוצב ממנו והאור ההוא הוא אור השכל והוא השכל האלהי, ובאור ההוא נראה אור כלומר כי מה שנשכיל מן האור ההוא הוא אור והם התולדות שנוציא מן ההקדמות ההן האמתיות:

ולזה יהיה מה שנשכיל מהם אמת גם כן כי הענף דומה אל השורש ואל הענין הראשון יצדק השכל והדת ב' מאורות, ואל הענין הב' יצדק השכל והדת אחים, עם שלכל אחד יצדקו שניהם, ובאר זה במקום אחר ואמר ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך, כלומר אחר שראש דבורך שהן ההקדמות שאי איפשר ללמדם ולא לקחת אותה מזולתך אמיתיות, גם המשפט היוצא מהן שהם מה שנוליד ונשכיל הוא צדיק ואמיתי והוא נצחי והוא אמרו ולעולם כל משפט צדקך, ואמר צדקך לרמוז כי צריך שיהיה המושכל ההוא שנשכיל מכוון לצדק אותך, כלומר לשמך וכאמרם ובלבד שיכוין לבו לשמים וזה שיסכים אל האמת ההוא שממנו יוצא המשפט ההוא ושיסכים עמו מכל צד, זהו מה שראיתי שיש בו די להשיב ולחסום פי דוברי עתק בזה הפרק:

פרק יח

כבר כתבנו בפרק הקודם לזה כי ספרי החכמה האמיתית לא אבדו ולא נעתקו מן האומה אל אומה אחרת, והנה הם בידינו היום מזמן בית ראשון, וכמו שהפליאה ההשגחה

האלהית לעשות עמנו חסד שלא נעתקה תורה שבעל פה אל אומה אחרת ולא אבדה ולא נשתכחה מן האומה, וכמו שיעדנו טוב כי לא תשכח מפי זרעו, וכתיב ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יי' מעתה ועד עולם, כן הפליאה לעשות עמנו חסד שלא אבדה ולא נשתכחה החכמה האמיתית המקובלת מסיני עם תורה שבעל פה מן האומה, כי הנה תורה שבעל פה לא נכתבה, ומשה רבינו ע"ה מסרה ולמדה כולה בבית דינו, ועקר הקבלה שהיא פירוש המצות היה תלמידו יהושע בן נון ולו מסרה כולה עם סתריה וסודותיה כמו שקבל בסיני מפי הגבורה, והיא החכמה האמתית שהיא נשמת התורה:

כי כשהיה מלמדו פירוש המצוה על פה היה מוסר לו ומלמדו טעמה וסודה ורצון המצוה יתברך בה והכל על פה, וסוד מעשה בראשית שהוא סוד האצילות, וסוד מעשה מרכבה שהוא סוד הייחוד הנעלם, לפי שכל זה סלם לעלות לחדרי הנבואה אשר אי איפשר בזולת זאת החכמה האלהית, ועליה התנו באמרם אין הנבואה שורה אלא על חכם וכו' ועל זה הדרך נשתלשלה התורה הנקראת מצוה שהיא תורה שבעל פה וטעמיה וסתריה שהיא חכמת הקבלה מיהושע לזקנים וזקנים מסרו הכל לנביאים שמהם ירמיהו הנביא ע"ה המקבל מצפניה הנביא ע"ה, והוא ע"ה מסר הכל לברוך בן נריה, והוא ע"ה מסר הכל לעזרא הכהן הסופר והוא ע"ה עלה מבבל לירושלם ומסר מסורות התורה והחכמה לשמעון הצדיק שהיה משיירי כנסת הגדולה, הנה שבאה הקבלה כלה בתקפה ובגבורתה ובשלמותה אל הכנסייה הקדושה ההיא, ובכל הזמן ההוא שממשה ע"ה ועד הגיע הזמן לאנשי כנסת הגדולה לא נשתכח ולא אבד דבר קטון או גדול מתורה שבעל פה, ומן הקבלה שהיא החכמה האמיתית אלא כמו שנמסרה למשה ע"ה בסיני מפי הגבורה כן על השלמות ההוא נמסר הכל לאנשי כנסת הגדולה:

ולזה שנינו משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה, הנה שהלשון עצמו שנזכר ממשה ליהושע נזכר מנביאים לאנשי כנסת הגדולה, ללמדנו שנמסרה בשלמותה לאנשי כנסת הגדולה כמו שמסרה משה ליהושע, ועם חרבן הבית וגלות ישראל לא ירדה ממעלתה ולא נתמעטה ולא אבדה ולא נעתקה מן האומה, ובפרק המגרש צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהגלה גלות צדקיהו ועדיין גלות יכניה קיימת, ופרש"י ז"ל וזו היא צדקה שמיהר והחריב ביתו להגלות דורו של צדקיהו לבבל בעוד שחכמי גלות יכניה קיימים שילמדו תורה לאלו הגולין אחריהם, לפי שרוב חכמי תורה גלו עם יכניה:

ובמדרש ילמדנו צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים גלות יכניה לגלות צדקיה, כדי שלא תשתכח תורה שבעל פה מהם וישבו בתורתן בבבל מן אותה שעה עד היום הזה, ולא שלט בהן לא אדום ולא יון ולא גזרו בבל בהם שמד, הן לא קצרה יד ההשגחה הנפלאה האלהית להפליא ולהשגיח כמו זאת ההשגחה לנצחיות התורה והחכמה לשלמות האומה, וזה היה דרך צדקה וחסד כמו שהיה כן בתחלה ביום הקהל, ומה המונע שלא ישגיח בכמו זאת ההשגחה בכל הדורות הבאים אחר שתלו הדבר בצדקתו יתברך, וכן היה כמו שיתבאר בסייעתא דשמיא. שמעון הצדיק מסר מסורות התורה והחכמה לאנטיגנוס איש סוכו, והוא ע"ה מסר הכל ליוסי בן יועזר איש צרדה וליוסי בן יוחנן איש ירושלם, והם שאמרו עליהם בשלהי סוטה משמת יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלם בטלו האשכלות, ופירשו שם שהכל בהם, ועד ימיהם לא היה מחלוקת בין חכמי ישראל כלם היו אומרים דברים כנתינתן למשה מסיני, והם הראשונים שנחלקו בסמיכת הקרבנות כדאיתא בחגיגה פרק אין דורשין, והוא היה מחלוקת ראשון שהיה בישראל בדברי תורה וכן אמרו בירושלמי:

ומהם קבלו יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי, ומהם קבלו יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח ומהם קבלו שמעיה ואבטליון, והלל ושמאי קבלו מהם, והם ע"ה מסרו מסורות התורה והחכמה לרבן יוחנן בן זכאי, ובימיו חרב הבית בשניה ור' אליעזר הגדול בן הורקנוס ור' יהושע בן חנניה קבלו מרבן יוחנן בן זכאי, ומכלם קבל ר' עקיבא, רבי שמעון בן יוחאי קבל מר' עקיבא וזה היה אחר חרבן הבית, וזה הקדוש ע"ה הוא בעל המדרש הנעלם הנקרא ספר הזוהר ועל ידו חובר, והוא ע"ה הבטיח בחבור המקודש ההוא כי רבים יתפרנסו ממנו באחרית הימים, ובמלת בראשית הנקרא ספר התיקונין אמר בזה הלשון, (תיקונים מז"ח ע"ב ע"ב) והמשכילים יזהירו אלין רבי שמעון וחברוי יזהירו כד אתכנשו למעבד האי חבורא דאיהו מזהרא עילאה דלעילא רשותא אתיהיב לר' שמעון וחברוי לגלאה ביה רזין סתימין ולכל נשמתין דמתיבתא דלעילא ומתיבתא תתאה ולשבע טורין עלאין, דאינון תלת אבהן ורעיא מהימנא ואהרן ודוד ושלמה ואליהו עמהון וכו', ובגין דא אסתכם קב"ה ושכינתיה למעבד האי חבורא על יד ההוא דאתגליא וכניש ביה עלאין ותתאין לאשכחא ביה נייחא לשכינתא בגלותא וחירו לה ולבנהא וכו', והאי חבורא איהו כגוונא דתיבת נח דאיתכניש בה כל מין ומין, הכי מתכנשין בהאי חבורא כל נשמתין דצדיקייא ואנשי מדות דאיתמר בהון זה השער לייי צדיקים יבאו בו, ואחרנין דלא צדיקים אתדחיין מתמן, וכד אתגלי האי חבורא בעלמא סגיאין מתכנשין לגביה דאיתמר בהון כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו פה, בהאי חבורא עמנו

עומד היום ועליהו איתמר ומצדיקי הרבים כככבים לעולם ועד עד כאן. נפלאתה אהבת חכמת האמת הטהורה נשמת התורה לבעליה יתברך חכם הרזים עד שהפליא להשגיח ולהסכים לעשות החבור המקודש ההוא כמו שהפליא להסכים בחבור המשנה על יד תלמידו רבינו הקדוש ע"ה שקבל ממנו, והכוונה והתכלית בכל משום עת לעשות ליי' לעשות ליי' ודאי כידוע לחכמי לב, כי בו תמצא היונה תמה הנזכרת בשיר המקודש מנוח לכף רגלה בגלות המר והארוך הזה, כי אין נחת רוח לה כעסק בנשמת התורה שהיא החכמה האמיתית המקובלת, כי ממנה יודע רצונו יתברך בעבודתו ומצותיו, אשר גם זאת היתה השגחה נפלאה מצורפת אל הראשונה לבל תשתכח ותאבד החכמה מקרב עמה, עד שלהראות תוקף ההשגחה הזאת נגלה זה החבור המקודש בעולם אחר שהיה מכוסה ונעלם, וכשנגלה בעולם רבים נאספו אליו וסרו אל משמעתו כמו שהבטיח הוא ע"ה, וכד אתגלי האי חבורא בעלמא סגיאין מתכנשין לגביה וכו', אשר לולא זה בזמן ההוא כמעט נטיו רגלי החכמים התמימים ומעדו קרסולי העובדים עבודת הקדש הנאמנים להתפשטות הצרעת הממארת במצחות אנשי התורה צץ ופרח המינות בלבות החכמים בסבת השפחה הכושית צרת שרה פרה סוררה הפלוסופיא אשר נעתקה מלשון יוני אל לשון עברי, שרא ליה מ אריה למאן דעסיק בה אשר בהגלות נגלות החבור המקודש ההוא התחיל האור לזרוח, ואמר לאסירי הדעות הזרות פקח קוח ותחל האמת להיות גוברת אחר שהיתה נעדרת וחזרה עטרה ליושנה והנשמה אל נדנה היא נשמת התורה הנאמנה, ושבה נפש האדם אל קרבו אחר שנכרתה מקרב עמו ותחל רוח יי' לפעמו, ואז מצאה היונה מנוח בגלותה אחר שנתקיים בה ושפחה כי תירש גברתה, ועבדי האמונות הנכריות יצאו לחירות לקיים ההסכמה העליונה לאשכחא ביה נייחא לשכינתא בגלותא וחירו לה ולבנהא:

ועוד שם (ת"ז ת"ו כ"ג ע"ב כ"ד ע"א) א"ל אליהו לר' שמעון רבי רבי כמה זכאה אנת דמהאי חבורא דילך יתפרנסון כמה עילאי עד דאתגליא לתתאי בסוף יומיא, ובגיניה ושבתם איש אל אחוזתו וגו' עד כאן, הנה הודיעו כי החבור הזה יהיה נסתר ומכוסה ובאותו הזמן יתהנו ממנו למעלה ובדור האחרון יתגלה למטה אל התחתונים, והעסק בו יהיה סבה קרובה לשוב אל אחוזתנו שהיא שובת הגאולה אשר מזה אני מוליד ב' תולדות גדולות, האחת אמות היות זאת החכמה אלהית אמיתית מקובלת באומה ממה שהיתה ההסכמה העליונה לעשות החבור המקודש ההוא אשר הוא כלו מלא מפניני סתרי התורה ושרשי החכמה וסוד האלהות ותעלומות הייחוד, והאמת אין צריך חזוק כי מוחזק ועומד הוא, ולא באנו לזה כי אם לחסום פי המתפתים אחר שכלם ושרירות לבם

החושבים כי אין חכמה בישראל כי אם הפלוסופיא, והשנית כי אחר שיש בזה צורך עליון ותחתון והוא אמרו לאשכחא ביה נייחא לשכינתא בגלותא וחירו לה ולבנהא, אם כן זה הצורך ובפרט צורך גבוה חוייב שימשך בכל זמן ובפרט בזמן הגלות שהוא צריך ביותר ולא תקצר יד הכח האלהי מלהשגיח בזה, כמו שלא קצרה כשמיהר והחריב את ביתו להגלות דורו של צדקיהו לבבל, בעוד שחכמי גלות יכניה קיימים שילמדו תורה לאלו הגולין כדי שלא תשתכח תורה שבעל פה מהם, וסתרי תורה וטעמי המצות ומעשה בראשית ומעשה מרכבה בכלל תורה שבעל פה הוא, שהכל היה ונתן על פה וכל שכן בהיות זה תלוי בצדקתו של הקב"ה וכאמרם צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהגלה גלות צדקיהו ועדיין גלות יכניה קיימת, וצדקתו אין לה סוף והפסק ואינה בזמן זולת זמן, ואין מעיק ומונע לו יתברך מלעשות צדקה כזו בכל דור ודור ומלהשגיח בכמו זאת ההשגחה וכל שכן היות בזה צורך גבוה כמו שכתבנו:

וכבר משמשה ובאה ונגלתה זאת הצדקה והופיעה ההשגחה הנפלאה הזאת בדורות אשר לפנינו, וזה כי כבר כתבתי בפרק י"ג מהחלק השני מזה הספר קבלת האחרונים מחכמי האמת ז"ל, כי אליהו ז"ל נגלה לה"ר דוד אב בית דין ז"ל ומסר לו מסורות חכמת הקבלה, והוא ז"ל מסרה לבנו הראב"ד ז"ל ונגלה גם לו אליהו ז"ל, והראב"ד ז"ל מסרה לבנו החסיד ה"ר יצחק סגיא נהור ז"ל, ונגלה גם לו אליהו ז"ל, והוא ז"ל מסרה לשני תלמידיו ר' עזרא ור' עזריאל ז"ל, ומהם נמשכה להרמב"ן ז"ל אשר ממנו נמשכה אל השרידים הבאים אחריו עד היום, הנה זאת ראיה גדולה על היות הצדקה ההיא מצויה בכל דור ודור כי מהשם היתה נסבה שיגלה אליהו ז"ל אל החסידים ההם, כדי שלא תשתכח החכמה מישראל:

הנה שלא סרה הצדקה הזאת מהדורות האחרונים כמו שלא סרה מהדורות הראשונים, וגם לא תסור עד מלאת דברו אשר דבר ביד מלאכי נביאו, הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו', ולמה חרד אלינו את כל החרדה הזאת, הלא ארסטו שחיק טמיא ראש המהבילים והמדברים תועה יספיק בחכמתו הבדויה המזוייפת ההורסת שרשי אמונתנו, אבל הספיק בעונותינו לכלות את עינינו ולהדאיב את נפשנו, כי שנו חכמי בני עמנו את טעמם, שמו אור לחשך וחשך לאור, לבשו לבוש נכרי יוני והגרי עזבו ארחות יושר וילכו בדרכי חשך דרך המחקר השכלי הוי רועה אוילי, קמו לשחק בשקרי היונים והערלים וילכדו במצודתם ספרי הישמעאלים ופחזותם, וחכמת האמת מגבולה הרחיקו ובילדי נכרים ישפיקו השכיחו את עם יי' שם תורת אלהיהם אבדה האמונה ונכרתה מפיהם, והם גרמא בנזקין ויבקשו תואנות ועלילות לאמר אבדו החכמות הרבות אשר

היו באומתנו לארך הגלות והספרים אשר חוברו בשרשי החכמה האמיתית, ולדעתם בקשו חכמה ואין ויהי להבל בעיניהם מחמד כל עין, וכל זה התרשלות מהם אשר לא רדפו אחרי האמת ולא בקשוהו מבעליו ולא דרשוהו, זו היתה סבת אבדן החכמות מהם לא הגלות שהרי גדולי החכמים אשר מהם הועתקה אלינו התורה והחכמה כמו שכתבנו היו בזמן חרבן בית שני, ולא העיקם מעיק החרבן והגלות מלמסור מסורות הקבלה לתלמידיהם, עד אשר באה ונמשכה אל הדורות האחרונים, כי שמר לנו אלהינו צדקתו ולא עזבנו בגלותנו וכמו המתרשלים והוא אשר היתה אליו הכוונה בזה שכתבנו למעלה, ודי בזה קהוי שינים אל הפרק:

פרק יט

שלמה המלך ע"ה יסד ספר משלי ברוח הקדש, על סוד שתי נשים האחת אהובה בנשואיה והאחת שנואה שנואה בנשואיה, והתחיל לדבר בראשונה ולהזהיר על השנואה, לבני אדם לבל יתפתו אחריה פן ילכדו במצודתה, וזה ממנו בכוונה ובחכמה, כי רוח יי' דבר בו ומלתו על לשונו, שהרי החשך קדם לאור בסוד והארץ היתה תוהו ובהו וחשך וגו', ויאמר אלהים יהי אור, והקליפה קודמת לפרי בטבע, והיא האשה השנואה קליפת האגוז קשה ומרה, והזהיר עליה ואמר להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה, ויש לתת לב למה שפרש"י ז"ל באמרו מאשה זרה מכנסיה של עבודה זרה והיא המינות, ולא יתכן לומר שלא דבר אלא על המנאפת ממש, כי מה שבחה של תורה שכוללו כאן להצילך מאשה זרה ולא מעברה אחרת, אלא זו מינות ועבודה זרה שהיא פריקת עול של כל המצות עד כאן. ומה נמרצו אמרי יושר, כי זאת האשה המנאפת מבא האילן הרע והמר, אשר משם נמשכים כל מיני עבודה זרה ומינות, ועליה אמר עוד אשת כסילות המיה פתיות ובל ידעה מה, כי היא מפתה ומסיתה לבני אדם עד שנתפשים ברשתה, עד שיורדים עמה למחיצתה, והוא אמרו וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת לקרא לעברי דרך המישרים ארחותם, מי פתי יסר הנה וחסר לב ואמרה לו מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם, ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קראיה, היא האשה אשר הוכיח יי' ליסר ולהעניש הפושעים והמורדים בו, המתפתים בחלקת לשונה ומתק שפתיה, כי היא מקום הרשע ומקום המשפט בה נפתים ונכשלים בני אדם, ובה נענשים, היא האשה המתקשטת בארבעים קשוטין חסר אחד, וחכם הרזים ע"ה פירשם בפרשת אמור לחכמה אחותי את, ובהם נלכדים פעמי נער חסר לב עדיה בא אבינו הראשון ויפת בסתר לבו וישרה בעיניו ולקחה לו, ומאז הביא המות עליו ועל יורשיו אחריו, וכנגד ארבעים קשוטין חסר אחד ארבעים קללות חסר אחת עשר

עליו, ועשר על בת זוגו, ועשר על הנחש המסית, ותשע על האדמה, וכנגדן ארבעים יכנו חסר אחד:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א קמ"ח ע"א)אמרו בזה הלשון סתרא דסתרין מגו תוקפא דסטרא דיצחק מגו דורדיא דיצחק דחמרא חד נעיצו קטירא כליל דכר ונוקבא סומקא דוורדא דמתפרשא לכמה סטרין דכורא איקרי סמאל נוקביה כלילא בגויה תדיר כמה דאיהו בסטר קדושה הכי נמי בההוא סטרא אחרא, דכר ונוקבא כלילין דא בדא, נוקביה דסמא"ל נח"ש איקרי אשת זנונים קץ כל בשר קץ הימים תרין בישין מתדבקן כחדא רוחא דדכורא דקיק רוחא דנוקבא בכמה ארחין ושבילין מתפרשא מתדבקא בההוא רוחא דדכורא קשיטת גרמה בכמה קשוטין כזונה מרחקא קיימא בריש ארחין ושבילין לפתאה בני נשא, שטיא דקריב בהדה אתקיפת ליה ונשקת ליה ומסכא ליה חמרא דדורדייא דמרורת פתנים, כיון דשתי סטי אבתרה לבתר דחמת ליה סטי מארחא דקשוט אפשיטת גרמה מכל אינון תקונין דהוות מתתקנא לגבי ההוא שטיא, דתקונין דילה לפתאה בני נשא שערהא מתתקנן סומקין כוורדא אנפהא חיוורין וסומקאן באודנהא תלייאן שית תקונין אטונא דמצרים תלייאן על קדליה כל חילא דארעא פומא מתתקנא בפתיחו יאה בתקונהא לישנא חדידה כחרב' שעיען מילהא כמשחא שפוותהא יאן סומקין כוורדא מתיקאן בכל מתיקו דעלמא ארגוונא לבשת מתתקנא בארבעים תקונין חסר חד. עוד שם שטיא דסטי אבתרה ושתי מכסא דחמרא ועבדת נאופים ואסטוי בהדה מה עבדת שבקת ליה נאים בערסיה וסלקת לעילא ונטלת רשו ונחתא אתער ההוא שטיא חשיב לחייכא בה כדבקדמיתא והיא אעדיאת תקונהא מינה והיא אתהדרת כגיבר תקיף קאים לקבליה לביש לבושי נורא מלהטא בדחילו תקיף מרתתא נפשא וגרמה מלייא דעיינין דחילין חרבא שננא בידהא טיפין מרירן תלייאן בההוא חרבא קטיל ליה להההוא שטיא וארמי ליה גו גיהנם:

והוא ע"ה היה מזהיר לבני אדם ממה שנכשל הוא בו בסוד ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו וגו', והן סוד האלף נשים שנמשך אחריהן, הוא אמרו בפרשה ההיא כי בחלון ביתי סוד חכמת שלמה בית יי' ויש בה כמה חלוני שקופים אטומים שמשם אורה יוצאה לכל העולמות, בעד אשנבי נשקפתי, לא אמר הבטתי, או ראיתי, או השקפתי, אלא נשקפתי נשקפתי מלמעלה, ומתוך מה נשקפתי במדה שבין העינים הוא יותרת הכבד שנמשכתי אחריה באותן אלף נשים נכריות, ואז"ל ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות, וזה מקום בן זוגה שהוא שולט ומפתה בני אדם אחר עבודה זרה ואחר מינות, ואחרי עיניכם זו זנות שנאמר ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני,

שמה עומדת יותרת הכבד להשיאני ולרמות אותי, ומזה אני רואה בפתאים, שזו שבין העינים יוצאה לקראתו והחזיקה בו ושתי נשים זונות הן האחת והחזיקה בו והיא העליונה והשניה אסורים ידיה והיא התחתונה, ואותה שבין העינים שי"ת זונה מיום שנתפתה אדם הראשון אחריה ונצורת ל"ב העומד על הלב נוצר אותה כי בת זוגו היא, וסוד זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי לתת טעם לדבריה:

ובהיכל ששי של צד שמאל אמר המאור הקדוש ע"ה בזה הלשון, (ח"ב רס"ז ע"ב) זבחי שלמים עלי עלי דווקא ההוא זבחי שלמים עלי איהו בגין דלא אשתכח מקטרגא על עלמא ובגין כך היום שלמתי נדרי לפתאה בני עלמא תדיר, וסוד נער חסר לב הם סוד הבתים החלשים, הרמוזים במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ע"ה, וכמה שלוחים וחיילות יש למדה הרעה ההיא הכלולה בשתים, ומהם שנים אנשים מרגלים תחת מטתו של שלמה ושם שתים נשים זונות ומשם ומהם נמשכים כל מיני עבודה זרה ומינות ושאר תענוגות בני אדם והנאות הגוף, משם החמדה והתאוה אל העברות והאזהרות שבתורה לעבור עליהן, משם מחשבות והרהורים רעים, ומשם נטיה אל שרירות הלב ומראה העינים, ומשם מעוננים וקוסמים ישמעו, ומשם שאב בלעם באמרו מן ארם ינחני בלק מהררי קדם, ומשם חכמת בני קדם, ושלמה ע"ה היה רוכב על נשר אחד, והולך שמה אצל עז"א ועזא"ל ללמוד חכמתם, והן גרמו לו שנטרד ממלכותו, הוא שאמר אף חכמתי עמדה לי, חכמתי שבעבורה נמשכתי אחר הנשים ההן עמדה לי, אבל באף דכתיב ויתאנף יי' בשלמה כי עזב ארחות יושר, היא חכמת שלמה האמיתית שנתנה לו במתנה, דכתיב ויי' נתן חכמה לשלמה, אשר נאמר עליה חכמת אדם תאיר פניו, וכתיב עליה ותרב חכמת שלמה מחכמת כל כני קדם ללכת בדרכי חשך, שהיה הולך אל הרי חושך ששם עז"א ועזא"ל ללמוד חכמתם אשר הטעתו לנטות מאחרי יי', כי המינות מושך את הלב ומהנהו כי יפתה וגם יוכל, וכדאיתא כפרק קמא דעבודה זרה שמא דבר מינות בא לידך והנאך ועליו נתפשת למינות וכו', והנאני בדבר ועל ידו נתפסתי למינות, ועברתי על מה שכתוב בתורה הרחק מעליה דרכך וגו', הרחק מעליה דרכך זו המינות וכו', כי האדם בטבע נוטה אל המורגשות הנמשכות מהסבה היא, וכשישמע דברי הורס ועוקר יערבו לו, כי לא יצטרך לטרוח ולהמית עצמו על התורה והחכמה, ולזה הזהיר ואמר בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך:

החכמה והתבונה שהזהיר עליה כאן, היא האשה האהובה שחתם בה ספרו ואמר אשת חיל וגו', ואמר לחכמתי לתבונתי היא חכמת שלמה הפנימית האמיתית, והיא נקראת תבונה למעט שאר חכמות שאינן חכמתו, ולזה אין לו להקשיב אליהן ולא להמשך

אחריהן, כי הן מחוץ למחנה שכינה וחוץ לייחוד, ולזה נשאו שם חכמות חצוניות ואסורות משום מינות, לפי שמקורן מפאת הרע שבעץ הדעת שהוזהרנו עליו:
ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ע' ע"א) לקבל דא איית עשר כתרין דלא קדישין לתתא ואינון דאחידן בזוהמא דטופרא דחד עטרא קדישא דאיקרי חכמה ועל דא איקרון חכמות ותאנא עשרה זיני חכמות אלין נחתו לעלמא וכלהו אשתאבו במצרים בר מחד דאתפשט בעלמא עד כאן, ואולי כי החכמה היונית היא שנתפשטה בעולם, הנה שכל אלו החכמות נאחזות מן הזוהמא הטופרא של חכמה אחרונה, ולפי שמקורה הזוהמא ההיא, היא זרה ואסורה לעם הקדש, כי היא מפתה בחלקת לשונו להעלים בה, והוא אמרו כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה, וזה משל על הסברות כפי העיון השכלי המופתי המפתה בחלקת לשונו הלמודי, והן מאבדות את הנפש, והוא אמרו ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות רגליה ירדות מות שאול צעדיה יתמכו וכמו שיתבאר זה היטב מהמאמר שהבאתי למעלה:
אמרה תורה רמז לזה כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה, קרא ההולך בשרירות לבו אחר החקירה השכלית רוה, יען הולך מהלך המופת, וקרא הקבלה שהיא החכמה האמיתית צמאה, יען איננו יודע לה טעם שכלי מספיק, לפי שהיא למעלה מן השכל, ובאמרו רגליה וגו' צעדיה וגו' התיר ספק עצום ראוי שיסופק בזה, והוא כי מדוע עשה יי' ככה, במה שנתן דרך לא ישר לפני איש איפשר לו לסכן נפשו בו, והתשובה בזה, כי באומרו שאול צעדיה יתמוכו ירצה כי לפי שמשלמות המציאות הכללי שימצא בו דבר והפכו מצואים אשר הם להיטיב ולהרע, להשכיר ולהעניש, והאלהים עשה שייראו מלפניו, ואמר גם את זה לעומת זה עשה האלהים, ואז"ל ברא צדיקים ברא רשעים, ברא גן עדן ברא גיהנם, ואלו לא היה המציאות על הדרך שהמציאו חכם הרזים יתברך לא היה נודע מי הוא הצדיק או הרשע, כי אין החכמה הנדרשת מאת הנבראים כי אם עשות רצון קונם, ולזה אמר כי השאול שברא השם יתברך היה לבטלה אלמלא צעדי זאת האשה השנואה הזרה שהיא המינות, ובנטות האדם אחר האשה האהובה, שהיא התורה והאמונה, הנה הוא נאחז בסוד האצילות הקדוש שהוא האלהות צור ישראל ומושיעו כי הוא חלקו הנה הוא שכרו, וכאמרם ז"ל שכר מצוה מצוה, ואם חס ושלום תטה אשורו ויפתה לבו אחר האשה הזרה, הנה הוא נאחז בחלק הגוים והוא ענשו, וכאמרם ושכר עברה עברה, אשר יתבאר ממה שכתבנו בפרק זה, כי אסור לנו לחקור ולדרוש אחר שום חכמה אי זו שתהיה מחכמות הגוים, לפי שמקורן במקום התוהו שהוא חלק שאר אומות, לפי שהן מצד הטומאה שהוזהרנו עליו, ולפי שהחכמות ההן

כמו שביארנו מקורן בפאת הרע שבעץ הדעת, שמשם שואבות האומות, לזה נמצאות בהן, ובפרט החכמה העיונית שהיא חכמת החקירה ושקול הדעת ההולכת אחר שרירות הלב, לפי שהיא נמשכת מן החכמה החיצונית הנקראת חכמת בני קדם, ההולכת אחר שרירות לבה הרע, כי זו לעומת זו, ואנחנו עדת תופשי התורה הוזהרנו שלא נלך אחר שרירות לבנו ושקול דעתינו, בפירוש דברי התורה ומצותיה סודותיה וסתריה, הנעלמים מאד מעיני השכל האינושי כמו שיתבאר בפרק הבא אחר זה בסייעתא דשמיא. וידוע למקבלי האמת, כי המדרגה האחרונה סוף האילן הרע והמר הנקראת חכמת בני קדם וחכמה חיצונית כמו שכתבנו, היא מכוונת כנגד הכלה הכלולה אשת חיל החכמה המפוארה חכמת שלמה, וקבלת אמת בידם איש מפי איש כי היא עורכת תמיד קטיגורין עמה, ואם אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא, עסקיה רעים רוצה לחרחר ריב ומדון כנגד חבצלת השרון הוא האדון, להרוס ולנתוש ולעקור נטע נעמנים ביד רמה, מבלי אימה וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה, זה המהלך הולכת וזה הדרך דורכת החכמה החיצונית העיונית המופתית הנשאבת והנחקרת ממנה, הורסת ועוקרת שרשי התורה והאמונה הנחקקת ונחקרת מהחכמה הפנימית עדות יי' נאמנה, כי הכל זה לעומת זה, וזה דוגמת זה, למעלה ולמטה, ועל שתיהן הזהיר בעל הרזים באמרו הרחק מעליה דרכך, זו האשה הזרה העליונה, ואל תקרב אל פתח ביתה זו החכמה החיצונה התחתונה. והוא מה שרצינו להוכיחו בזה הפרק:

פרק כ

אחר שהתבאר היות מקור החכמה החיצונית מפאת הרע שבעץ הדעת, ואנחנו נתרחקנו מן הצד ההוא, והובדלנו להיות עם נחלה וכמו שכתוב ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, יתבאר גם כן מזה שאסור לנו לשקל בדעתנו שום דבר מדברי התורה, ולהמשך אחר העיון השכלי לחקור בסתריה ובטעמיה, ודבר זה בארוהו והאירו עינינו בו חכמי עליון הקדושים במדרשו של רשב"י ע"ה, (ח"ב פ"ז ע"א) אמרו שם בזה הלשון, לא תעשה לך פסל ר' יצחק פתח אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, כמה אית ליה לבר נש לאזדהרא בפתגמי אוריתא, כמה אית ליה לאזדהרא דלא יטעי בהו ולא יפיק מאוריתא מה דלא ידע ולא קביל, עליה כתיב לא תעשה לך פסל וכל תמונה, וקב"ה זמין לאתפרעא מיניה בעלמא דאתי, בזמנא דנשמתיה בעיא למיעל לדוכתא דחיין לה לבר ותשתצי מההוא אתר דצרירן בצרורא דחיי שאר נשמתין, ר' יהודה אמר כמה דתנינן למה יקצוף האלהים על קולך דא נשמתא דבר נש, א"ר חייא כתיב כי אנכי יי' אלהיך אל קנא, מ"ט בגין משום דקני לשמיה בכלא אי בגין פרצופין מקני לשמיה משום דמשקר לשמיה ואי

משום אוריתא תנינן אוריתא כולה שמא קדישא דלית לך מלה באוריתא דלא כליל בשמיה קדישא ובגיני כך בעי דלא יטעי בשמיה ולא ישקר ביה ומאן דמשקר במלכא לא עאלין ליה בפלטרוי דמלכא וישתצי מעלמא דאתי, א"ר אבא כתיב לא תעשה לך פסל וכתיב פסל לך שני לוחות אבנים כלומר לא תעבד לך אוריתא אחרא דלא ידעת ולא אמר לך רבך, מ"ט כי אנכי יי' אלהיך אל קנא אנא הוא דזמין לאתפרעא מנך בעלמא דאתי בשעתא דנשמתא בעיא למיעל קמיה כמה זמינין לשקרא בה ולאעלא לה גו גיהנם:

וכתב עליו הרב המקובל ר' שם טוב בן שם טוב ז"ל, תן עיניך בדברי אבות העולם קדושי עליון רואי פני המלך, וראה איך השוו דרך הטעות והשקול אל הפסילים והתמונות, והטעם אחד כי בעלי התמונות כוונתם לעשות התמונות ההן, כדי לקבל מן הכחות ההן ולהיות מכוונות כנגדן לאות ולזכרון, ואין רשות לעשות התמונות כי אם על דרך שעשאם בצלאל ושלמה, שהיו יודעים לצרף האותיות שנבראו בהם שמים וארץ, ועשו אותם על פי השם, ונתקדשו הצורות האלו להיות מוכנות ומועדות לכבוד אלהי ישראל, וכפי השעור שהורשה כל אחד מהם כמראה אשר הראה יי' את משה, לתבנית המרכבה הקדושה הנעלמת מרכבת הרוכב בשמי שמי קדם, וכאשר יחשוב אחר לעשות דמיון הצורות ההן, לא הוקדשו ולא הוכנו כלל לכבוד, כמו שלא הוכנה התמונה האומנית שפסלה האומן לחול עליה הנשמה, ויהיה המרחק ביניהם כהרחק הבורא לנברא, ועל פי העצה הנעלמת היא מוכנת לכח חיצון, הוא הנקרא כח הטומאה, כי מחוץ למחנה שכינה מושבה, כי הם פותחים ומתקרבים אל הבא ליטמא, ומפרי מעלליו ישביעוהו, ולכן הוא טועה בה ונעקר מן העולם, כי הוא מחליף המלך בעבד, וממיר טוב ברע, ומשקר באדון הכל, וכן במשל הזה אותיות התורה, ואם הן גשמיות הם רומזות לשמות האלהות ולחכמות הנאצלות מאדון הכל, והוא בהכרח להעמיד גופן ופירושן בענין שיסכימו עם הנסתר בהם והרמוז בהם, בענין שיתיחס החומר לצורה, וכאשר דרך בהם דרך אחר, אין הצורה ההיא מוכנת לשבת ולחול על החומר, ונמצאת תורתו וחכמתו ללא אלוה וחכמה פגומה ופסולה ויהיה ממש כעושה הצלמים עד כאן דבריו:

ובפרק א' דמסכת אבות שנינו רבן גמליאל אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות. יראה לי שבא זה השלם ע"ה, להזהיר החכם שלא ישען על בינתו בסתרי התורה ובטעמי המצות, אבל יעשה לו רב לקבלם ממנו, ולא ישקלם בשקל עיונו וסברתו, כי ההולך בהם מהלך השכל העיוני המופתי, חי חיים מסופקים, ונקל על זולתו לסתור דעתו, כמו שיקרה בכל דור למתפלספים ההולכים אחרי שקול דעתם ושרירות לבם, כי מה שיביא זה מופת על מציאותו, זה בא במופת על סותרו, ולזה הזהיר באמרו

עשה לך רב והסתלק מן הספק, ואמרו בירושלמי דפסחים בריש אלו דברים כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה:

ובמדרש אמרו אינו דומה לומד תורה מעצמו ללומדה מאחרים, הלמד מאחרים תלמודו עומד, הסתום מתגלה, והוא מסולק מן הספקות, הלמד מעצמו אין תלמודו עומד, לבו נוקפו ומשתכח, והספקות עולין עליו. הנה בארו כי המקבל חכמתו מאחרים עומדת לעד, ואי איפשר לסותרה בשום פנים, כי כן קבל מרבו ורבו מרבו, והסתום מתגלה, מה שאי איפשר לעיון השכלי לגלותו ולא להשיגו, לפי שהוא למעלה ממנו, ולזה צריך רב לקבלו ממנו, והוא מסולק מן הספקות, לפי שהוא בטוח כי מה שקבל הוא אמת, וחי בו חיים בטוחים וקיימים לא תלויים:

ופי' עוד זה באמרו ואל תרבה לעשר אומדות, לומר שלא יבא באומד דעתו והשערת סברתו אל סתרי התורה וטעמי המצות, ואמר ואל תרבה על רבוי החקירה והעיון השכלי, והביא משל לזה מן המעשר, כי המרבה במעשר באומד הרי מה שהוציא טבל, ואוכלו במיתה דאמר מר המרבה במעשרותיו פרותיו מתוקנים ומעשרותיו טבלים, כן החקירה באומד השכל בסתרי התורה, סכנה עצומה לנפש וכמו שמוכיח המאמר שהבאתי למעלה, ואף אם בענין המעשר תקן את הנשאר מן התבואה והפרות, אין הענין כן בכאן, כי מה שהוציא והוליד בחקירתו הוא טבל ואסור, ואכלו ומסתפק בו במיתה והרי עוות את הנשאר ושקר בו וזייפו, כי הפך והשחית כוונת אומרו, כי הבין בו חלוף מה שרצה בו הרוצה האמיתי והפך דברי אלהים חיים:

וידוע שהדרכים אשר בהם תגיע הידיעה המחקרית והמדע האינושי, הם שנים, האחד מה שתקנה הידיעה בו באמצעות החושים והוא בכל מה שתחת גלגל הירח, והשני מה שאין יד החושים שולטת בו, ואי איפשר לדבר בו כי אם דרך אומד ומחשבה בלבד, וכבר הודה ולא בוש החוקר שכל מה שדבר בו מגלגל הלבנה ולמעלה, הוא בדמות אומד ומחשבה כי רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאנו:

וכבר מנו המטיבים לראות, החסרונות אשר יקרו אל הידיעה הנקנת בדרך הראשון, ומהם הטעות והשגיאה, כי להיות ההשגה האינושית נקנית מהחוש, הנה לא תפול האמת בגזרותיה כי אם במקרה ועל המעט, וזה אם מפני שהחושים עצמם על הרוב יחטיאו האמת במוחשיהם, ובפרט במוחשים השניים, ולזה הוא מההכרח שיצא מהם משפט מעוקל, ואם מפני שההשכלה האינושית היא מהמסובב אל סבתו, ופעמים רבות יהיה דבר אחד במין מסובב משתי סבות מתחלפות, וגם הפכיות, ויגזור השכל האינושי היות האחת מהן סבתו, ויטעו בזה לפי שאין זו סבתו כי אם האחרת:

ומשל הראשון האדם ההולך בספינה, יקרה לו שיראה הארץ והבתים אשר בה מתנועעים, ואינו כן, ויראה דמות אדם או ישמע קולו, ויגזור שהוא יהושע והוא אלעזר, ומשל השני הנה יקרה לרופא, שיראה שתן החולי אדום המראה ועב העצם, ויגזור שסבת זה תגבורת הדם, וזה משפט כוזב, לפי שאין זה סבתו, כי אם חולשת כח הבורר אשר בכליות שהיא סבה אחרת, ועל זה הדרך יקרה בכל דרושי המחקר האנושי, והראיה על זה ההתחלפות הנופל בכל דור ודור בדעות בני אדם ואופני חקירותיהם, ותמיד חולקים האחרונים על הראשונים, וכל אחד ישתדל ויתחכם להרוס ולהפיל, ולהפוך היסוד החזק אשר עליו בונים אלו ואלו חומת חקירותיהם ופלוסופיותם שהוא המופת, אשר בנפול היתד הזה אין לעיונם תקומה ויפלו במהמורות בל יקומו, כי מה שחשבו הראשונים שהביאו מופת על מציאותו, שערו האחרונים מופת על סותרו, ועניי הדעת על מי יסמוכו, ובמה ישגבו בתכלית אנושותם, ואם יעלה שועל ופרץ חומת מבצר שלמותם, ואם ביסוד היותר חזק שבקניית ההשכלה האינושית שהוא החוש, יקרה כן, כל שכן בדברים אשר למעלה מגלגל הירח, שאין יד החוש משגת אליהם ולא בא המופת עליהם, והדברים בהם דרך אומד ומחשבה, שהוא נמנע לעמוד על האמת בשום דבר מהם:

וכבר גלה חכם הרזים ע"ה בספר קהלת, קצור ההשגה האינושית וליאותה, בשני אלו המחקרים, אמר כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו אינו רואה. וראיתי את כל מעשה האלהים כי לא יוכל האדם למצא את המעשה אשר נעשה תחת השמש בשל אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצא. אמר כי כבר נותן את לבו לדעת חכמה והוא חכמת הנמצאות על דרך העיון השכלי המופתי, ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ ולראות אם יוכל להשיג על דרך החקירה המופתית טבעי הדברים השפלים, והרבתי בזה והגדלתי העיון והחקירה כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו וגו', ועיניו שב אל לבו כמו ולבי ראה הרבה חכמה, שהוא העיון השכלי, וראיתי את כל מעשה האלהים כי לא יוכל האדם למצא. אמר כי עמדו בפניו שני מעיקים בזה, האחד עומק המושג, כי להיות הטבע מעשה אלהים משוער בחכמתו וכמו שכתוב יי' בחכמה יסד ארץ ומי יבא עד תכונתו, והשני קוצר המשיג, כי לא יוכל האדם במה שהוא אדם, למצא האמת בטבעי הדברים השפלים להיות אין לו מבא בהם כי אם מן החוש והחוש יחטיא האמת על הרוב, בשל אשר יעמול האדם וגו', נעתק אל מה שאין לחוש מבא בו, והוא מתעמל בחקירתו דרך אומד ומחשבה בלבד, והוא בדברים אשר למעלה מגלגל הירח, ואמר כי מכל שכן בזה אם יעמל האדם במה שהוא אדם לבקש על דרך האומד

וההשערה השכלית, ולזה הוסיף בחקירה זו השנית לבקש ואמר ולא ימצא כי הוא נמנע מצד שהוא אדם:

והזכיר האדם בשניהם, לפי שהחוקר בהם הוא אם מן החוש ואם מן השכל האינושי, ובהם הוא אדם אשר מצד זה תקצר השגתו, והוא ע"ה בא לחקור בשני המחקרים האלה מצד זה וידע כי נלאה בחקירתו, וזה היה בכוונה כדי שיכיר מעלת החכמה שנתנה לו במתנה אשר בה יעמוד על האמת, בכל מה שסכל קודם בהיותו חוקר בו מצד החוש ומצד השכל שהוא אדם בהם, והוא שאמר במקום אחר וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות, שרצה בזה כי מן הסכלות שסכל חכמת הנמצאות כשחקר בהם מצד שהוא אדם, ראה שיש יתרון ומעלה גדולה לאין חקר לחכמה שנתנה לו, שבה עמד על האמת בכל מה שסכל מקודם, ואלו לא חקר מקודם על זה אולי אחר שנתחכם לא היה רואה ומכיר היתרון שיש לחכמה, אבל היה אומר כי גם מצד שהוא אדם בלבד יוכל להשיג, ולדחות זה אמר וגם אם יאמר החכם לדעת כלומר וגם אם יאמר החכם אחר שנתחכם בחכמה שגם מצד השכל והעיון, יוכל לדעת ולהשיג מה שנתחכם בו אחר כך אמר כי לא יוכל למצא כי כבר עמד הוא על זה מצד הנסיון:

ועם שהחכמה החיצונית הזאת אסורה, להיות מקורה בפאת הרע שבעץ הדעת וכמו שהתבאר, הנה שלמה ע"ה הלך אחריה להשלים האילן אשר הוא אחוז בו ולתשלום חכמתו, כי כן ראוי לו, אלא שנטה אחריו בדברים אחרים, עד שלא נשמר גם הוא, וכתוב בו נשיו הטו את לבבו וגו' ואמר הוא וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך, ופירש במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג מ"ז ע"ב) מן הסכלות ממש אתי תועלתא לחכמתא דאלמלא לא ישתכח שטותא בעלמא לא אשתמודע חכמתא ומלוי. ותאנא חיובא הוא על בר נש דאוליף חכמתא למילף מן שטותא ולמנדע לה בגין דאתי תועלתא לחכמתא בגיניה כמה דאתי תועלתא לנהורא מן חשוכא, דאלמלא חשוכא לא אשתמודע נהורא ולא אתי תועלתא לעלמא מיניה, תאנא שיש יתרון לחכמה לחכמה סתם דאר"ש לר' אבא ת"ח רזא דמלה לא נהיר חכמתא דלעילא ולא אתנהיר אלא בגיני שטותא דמתערי מאתר אחרא ואלמלא האי נהירו ורבו סגי ויתיר לא להוי ולא איתחזי תועלתא דחכמתא ובגין שטותא אתנהיר יתיר ונהרין לה יתיר הה"ד שיש יתרון לחכמה סתם מן הסכלות סתם. וכך לתתא אלמלא לא הוי שטותא שכיח בעלמא לא הוי חכמה שכיח, והיינו דרב ייסא סבא כד הוו מילפי מיניה חבריא רזי דחכמתא הוה מסדר קמיהו פרקא דמילי שטותא בגין דייתי תועלתא לחכמתא בגיניה והיינו דכתיב יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט משום דהוא תקונא דחכמתא ויקרא דחכמתא. ועל דא כתיב ולבי

נוהג בחכמה ולאחוז בסכלות. הנה בארו כי הסכלות הידוע לחכמי לב תקון ושלמות לחכמה היא חכמת שלמה, ולזה חוייב שלמה לררוף אחריו ולהשלים האילן ההוא, אלא שנטה אחריו יותר מדאי ונענש, נמצא אם כן שהחכמה שהיא מפאת הרע שבאילן ההוא סכלות והוללות היא בערך החכמה המפוארת האמיתית, ולפי שלא רבים יחכמו ואין כל אדם יכול להשמר מחלקת לשון נכריה, שהרי גדול החכמים קרא והטה, הזהיר הוא עליה ואמר הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה. וכבר באה המניעה בתורה על החקירה שמצד החוש, ועל החקירה שמצד העיון השכלי מצד האומד והמחשבה בסתרי התורה וטעמי המצות ועל האומד ומחשבת הלב ועיונו הזהיר באמרו ולא תתורו אחרי לבבכם, ועל החקירה שמצד החוש הזהיר באמרו ואחרי עיניכם. ובא זה הענין במצות הציצית, שהיא מן המצות המקובלות שאין להם טעם כפי השכל האינושי ללמוד על כל המצות לפי שהיא שקולה ככולן, ולא הותר כי אם הראיה בו בעינינו שממנה נבא לזכר בלבנו כל המצות לעשותם:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג קע"ה ע"ב) א"ר יהודה אמר הקב"ה הרוצה ללכת אחרי ילך אחר לב זה והוא לב השמים ואחרי העינים העומדים עליו כענין שכתוב על אבן אחת שבעה עינים, וכתיב עיני יי' אל צדיקים וגו', אבל אתם לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, בשביל שאתם זונים אחריהם. והענין כי ראיה ומחשבה בתורה ובקיום מצותיה, שכל זה נמשך לצד הטוב והאלהות האמיתי מצוה עלינו לתור בהם, כי זה חלק אלוה וחלק יי' עמו, ואמנם ראיה ומחשבה זרה הנמשכת מצד הרע שבפאת עץ הדעת, לא כאלה חלק יעקב ומצד זה נאסרה הפלוסופיא, לבה ומראה עיניה וכענין שהתבאר. וזה מה שמקורה בפאה ההיא ההולכת אחר שרירות שהיתה אליו והכוונה בזה הפרק:

פרק כא

שלמים וכן רבים מבני עמנו, חשבו כי אברהם אבינו ע"ה לא היתה בידו אמונה מקבלת מאבותיו, כי תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים וגו', אבל הוא ע"ה החל בתחלת עניינו לבא בתורת חקירה, לבטל דעות אבותיו הנפסדות, ולבטל גלוליהם מן הארץ, אחר שנתברר לו מציאות אלוה מתוך חקירתו, ואחר שהשלים זה החק מדרך עיונו, נעתק מדרך החקירה, ובא לכלל אותה האמונה אשר הגיעה לראשונים דרך קבלה, כמו שהגיעה לנח בדרך קבלה מלמך ומתושלח אבותיו, וכמו שהגיעה להם גם כן מאבותיהם, אשר הגיעה להם מאדם הראשון, זה דעתם:

וכבר מצאו להם בדברי רז"ל על מה שיסמוכו להעמידו. אמרו בבראשית רבה פרשה ל"ה רבי יצחק פתח שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך. משל לאחד שהיה

עובר ממקום למקום, וראה בירה אחת דולקת, אמר תאמר שהבירה הזו בלא מנהיג, הציץ עליו בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה, כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר, תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג, הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם. ואמרו כי ההליכה הנזכרת פה, היא תואר החקירה והעיון החפושי אשר יעתק בו מדעת אל דעת, וממדרגה אל מדרגה, עד שנתברר לו מציאותו יתברך, ופרסמו בעולם, וזה חייב שתהיה עליו יד יי' לאמר אני הוא בעל העולם, והודה לו שהדין עמו, וזה טעם ויאמר יי' אל אברם לך לך וגו':

ועוד עשו לזה הדעת סמכים, ממה שאמרו עוד בבראשית רבה פרשת נח, ולמה אברהם דומה לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים, הציץ אוהבו והתחיל מאיר עליו דרך החלון, ובארו זה באמרם שהשם יתברך היה שקוע במבואות האפלים, אחר שלא היה מציאותו נכר בעולם, כמו שיחייבהו העיון המחקרי, ועמד הוא ע"ה והאיר לפניו בדרך חקירתו, במה שהאיר כל בני עולם במציאותו, זה כלל דעתם, נמשכו בו אחר הרמב"ם ז"ל שכתב בהלכות עבודה זרה פרק א' כיון שנגמל איתן זה, התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן, והתחיל לחשוב ביום ובלילה, והיה תמה היאך איפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג, ומי יסבב אותו, כי אי איפשר שיסבב את עצמו, ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר, אלא מושקע באור כשדים בין עובדי עבודה זרה הטפשים, ואביו ואמו עובדי עבודה זרה, והוא עובד עמהם, ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמתי וכו'. ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו:

חלילה לאברהם אבינו ע"ה, לא יאונה לו און כזה להיות מעובדי עבודה זרה, כל שכן שיוציא בזה קרוב לרביעית זמנו, שהרי לא נברא העולם אלא בזכותו, וכמו שאמרו בבראשית רבה פרשה י"ב א"ר יהושע בן קרחה בהבראם באברהם, בזכותו של אברהם, ואיך יכעיס את בוראו אפילו רגע אחד, ומה שאמר הכתוב ויעבדו אלהים אחרים שב לתרח ולנחור, ומה שאמרו בבראשית רבה עקב אשר שמע אברהם בקולי, ר' יוחנן ור' חנינא תרויהון אמרין בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו, ריש לקיש אמר בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו. מנין עק"ב שמע אברהם בקול בוראו. ובנדרים פרק ד' נדרים א"ר אמי בר אבא בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו, שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי, עקב דין הוא חושבניה קע"ב והוא חי קע"ה שנים. אין הכוונה להם ז"ל שמה שלא הכיר היה עבדו עבודה זרה, ולמה לא קצר לו הרב ז"ל הזמן כריש לקיש וכר' אמי, וכל שכן שיש להם על מה שיסמוכו מן הכתוב:

ואמנם האמת הברור, כי מאדם עד אברהם נשתלשלה ובאה הקבלה, שהרי קבלו רז"ל שאדם הראשון נצטוה בשש מצות, ולא הונח אל המחקר השכלי, וחכמי האמת אמרו כי רבו היה רזיא"ל, ובספר תולעת יעקב בפתיחתו כתבתי, כי בהיותו בגן עדן הורד לו ספר על יד רזיא"ל, ועל ידו השיג השגה עצומה בעולמות העליונים, מה שלא השיגו מלאכי עליון, והיו העליונים מתקבצים ובאים לשמוע סתרי סתרים נוראים הגלוים בספר ההוא, והיו אומרים רומה על השמים אלהים וגומר, ורבו של שם היה יופיא"ל:

ומצאתי במדרש א"ר יוחנן בן נורי, נטל הקב"ה את שם בן נח, והפרישו לכהן עליון לשרתו, והשרה שכינתו עמו, וקרא שמו מלכי צדק כהן עליון מלך שלם, והיה יפת אחיו לומד תורה הימנו במדרשו, עד שבא אברהם ולמד תורה במדרשו של שם, ונתעסק הקב"ה באברהם, ונשתכחו כל האחרים, בא אברהם והתפלל לפני הקב"ה, שישרה שכינתו תמיד בביתו של שם והודה לו שנאמר אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק, אמר ר' יוחנן והלא יפת היה הגדול, למה נטל שם הכהונה, בשביל שהיה מתעסק תמיד בתורה, ופורש מדרכי העולם ומאין היה לו תורה, אלא אדם הראשון ידע התורה, והניחה בקבלה לשת בנו, ואחר כך באה לידי חנוך, עד שבאה לשם והיה מתעסק בה, א"ל ר' יוסי, אם התורה היתה במדרשו של שם, למה הוצרך הקב"ה לצוות לבני נח אותם שבע מצות שנצטוו, שהרי התורה נכתבה קודם לכן, אלא אמר ר' יצחק בשעה שהמבול בא לעולם ונכנסו לתיבה, מרוב צערם נשתכחה התורה ממנו, אלא אמר הקב"ה אם אומר להם שישמרו את תורתי, יפרקו כל העול מהם, כאחרים שאמרו ודעת דרכיך לא חפצנו, אלא אתן להם דברים מועטים וישמרו אותם, עד שיבא מי שישמור כולה, וזה היה אברהם שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו', דכיון שלמד משם התורה, קבל על עצמו שישמור את כלה, ולפיכך בירר הקב"ה שבעה דברים מן התורה שישמרו אותם עד כאן:

הרי בארו כי אברהם אבינו ע"ה למד תורה משם בן נח, ואולי התחיל ללמוד מבן ג' שנים, והוא שאמרו ריש לקיש ור' אמי בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו, ובלמודו נתחנך להתחיל בהכרת בוראו, וכשהיה בן מ"ח כבר היה גדול בחכמה, וממנה הכיר את בוראו הכרה אמיתית ברורה, כי אין מכיר את בוראו, כי אם העוסק ומתחכם בחכמה האמיתית. והראיה על זה ספר יצירה שנמסר לו שהצופה בו אין שיעור לחכמתו, ואמרו חכמי האמת כי רבו היה צדקיא"ל:

ובמדרש שוחר טוב, אברך את יי' אשר יעצני, ובמזמור ראשון כתוב ז"ל ובתורתו יהגה, א"ר שמואל בר נחמני, אברהם לא היה לו אב שילמדו תורה, מאין למד, תני רשב"י מלמד

שזמן לו הקב"ה שתי כליותיו כשני רבנין, והיו נובעות ומלמדות אותו חכמה כל הלילה, הה"ד אברך את ה' וכו' ר' שמואל בר נחמן היה פותרו באברהם אבינו, שלא למדו רב, ומי למדו תני רשב"י מלמד שזמן לו הקב"ה שתי כליותיו והיו נובעות חכמה ודעת עד כאן. וסוף המאמר ז"ל תדע לך שכן הוא, שנגלה עליו הקב"ה בין הבתרים, והראה לו ד' דברים, תורה, וקרבנות, גיהנם, ומלכיות, והוא על דרך תן לחכם ויחכם עוד, כי לא היה לו רב ממי שיקבל סתרי החכמה הנעלמים בספר ההוא, כי שם בן נח לא היה מספיק לתת לו די מחסורו בחכמה החתומה בספר ההוא, עם שהיה חכם גדול, והקב"ה נתן מרוחו עליו והחכימו בו, והוא המשל שזמן לו הקב"ה ב' כליותיו והיו נובעות חכמה ודעת, והם החכמה והדעת האמתיים האלהיים, לא האנושיים העיוניים, כמו שחשב הרב המורה והנמשכים אחריו, ומן הספר ההוא עמד על חכמת האלהות האמיתי:

ועוד נגלה לו מתוכו חכמת האצטגנינות האמיתי, והשיג חיובי העליונים והנהגתם, כפי המושפע אליהם מן הגבוהים עליהם, עד שמרוב חכמתו והשגתו בעליונים, גבר על השפלים, ונכנעו אליו והודו לו, והוא אמרם במסכת בתרא פרק א', רבי אליעזר המודעי אומר אצטגנינות גדולה היתה לו לאברהם אבינו, שכל מלכי מזרח ומערב היו משכימים לפתחו, והחכמה הנפלאה ההיא, הכשירתו לדקדק מאד במצותיו של הקב"ה, כי עמד על רצונו בהן מתוך חכמתו, עד שמזה עלה לדעת את השם בנבואה, והיא ההכרה האמיתית שהכיר את בראו, והוא סוף שלמותו והכרתו אותו, ואולי היה בן מ"ח כשעלה לזאת המדרגה כדברי ר' יוחנן ור' חנינא:

ובמדרש ילמדנו פרשת לך לך, ותורותי אלו דקדוקי מצות שדקדק אברהם, אמר לו הקב"ה אתה מדקדק מצותי, ואתה יושב עם עובדי עבודה זרה, צא מביניהם לך לך מארצך וגו'. ומה שאמר הכתוב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן, זו יציאה שניה היתה לו ע"ה. וכן נראה ממה ששנינו בסדר עולם, פרק א', אברהם אבינו היה בשעה שנדבר לו המקום ב"ה בין הבתרים, בן שבעים שנה וכו', חזר לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים וגו', ובחכמתו וקבלתו האמיתית, נתעלה ממדרגה אל מדרגה ומעולם אל עולם, עד שהשיג השתלשלותם והתקשרם ויחודם זה בזה, ונתברר לו כי בסבת התיחדם אור הרשות האמיתי והנהגתו והשגחתו הנפלאה מתנוצץ בהם ומאירם, אשר מאורו יתקיימו ויעמדו כלם, ואין שום רשות אחר שליט ורשאי בהם, כי אם הוא לבדו יתברך, וכאשר השיג דרכיו והנהגתו השתדל בכל עוז ללכת בהם להדמות אליו:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה ע"ה, מאי וישמור משמרתי, כך אמרה מדת החסד כל ימי היות אברהם בעולם לא הוצרכתי אני לעשות מלאכתי, שהרי אברהם עמד במקומי וישמור משמרתי דאע"פ שזאת היא מלאכתי שאני מזכה את העולם, ואפילו נתחייבו אני מזכה אותם, ועוד אני משיבם ומביא בלבם לעשות רצון אביהם שבשמים, כל זה עשה אברהם דכתיב ויטע אשל בבאר שבע, מה עשה סדר לחמו ומימיו לכל באי עולם, והיה מזכה אותם ומדבר על לבם, למי אתם עובדים, עבדו את יי' אלהי השמים והארץ, והיה דורש להם עד ששבים עד כאן:

ומעתה אין פתחון פה לבעל הדין לומר, למה יתעסק המקום ב"ה באברהם, וירבה שכרו במאד מאד, ויעניש דור הפלגה, הלא הוא בחר בו לחלקו ומאס בהם, אינו כן כי הוא דבק בבוראו ונמשך אחריו, ועשה מלאכתו ויצא מכלל הטועים, וכמו שדרשו חכמי האמת, מן הארץ ההיא יצא אשור, מן העצה הרעה ההיא יצא המאושר במעשיו זה אברהם:

וממה שכתבנו נעמוד על כוונת רבי יצחק במאמר ההוא, משל לאחד הכוונה על אחד היה אברהם, שהוא ע"ה היה הראשון והאחד, שייחד את השם והקריא אותו בפי כל בריה, ולא קדמהו בזה שום אחד מהראשונים, כי לא עלה בידם לזכות את הבריות ולהשיבם אל בראם, שהיה עובר ומתעלה ממקום אל מקום וממעלה אל מעלה כמו שכתבנו, עד שתקע עצמו במקום נאמן, מקום האלהות והאחדות האמתי, אשר מתוכו השיג התקשרות וייחוד כל הבירה, אשר הוא משל אל כל העולמות, שהיתה דולקת ומאירה מאור ההנהגה וההשגחה העליונה, המאירם ומקיימם כלם, ובירה כלומר ב"ר י"ה, וכענין שאמז"ל כי בי"ה יי' צור עולמים, העולם הזה נברא בה"א, והעולם הבא נברא ביו"ד, אמר אל החולקים עליו המכחישים כל זה, אחר שהודיעם אמתת כל זה, תאמר שהבירה הזו בלא מנהיג, ואין הכוונה שהיו מכחישים מציאות סבה ראשונה, כי אין ספק שהם היו מודים בה, אלא שהיו מסלקים הנהגתו והשגחתו מן הבירה, וכופרים בידיעתו בה, ומזה היו עובדים למלכת השמים, כי היו מאמינים כי נתן את כרמו לנוטרים ומנהיגים אחרים, והיה אומר להם, כי זה נחשב להם כאלו היו מאמינים שהבירה בלא מנהיג, והיה נושא ונותן עמהם לאמת כל זה והיה דורש להם עד ששבים:

וזה עצמו כוונתם באמרם, ולמה אברהם דומה, לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים וכו', ועוד יש להם בזה כוונה נפלאה וסוד נעלם, והוא היות צורך האלהות וייחודו והארתו תלוי בעבודת השלמים, וכמו שאמרו בספרי, כיוצא בו זה אלי ואנוהו כשאני מודה לו הוא נאה. כיוצא בו אתם עדי נאם יי' ואני אל, כשאתם עדי אני

אל. כיוצא בו אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים אלמלא אני לא היית יושב בשמים עד כאן. וכענין שהתבאר בחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא:

ומן הידוע שאי איפשר לעמוד על כל זה מצד העיון המחקרי, ולא יאמתהו השכל האנושי, אבל יכחישהו וירחיקהו, ולזה אי איפשר שילוה אליו השכל האלהי, לאשרו באושר הנבואה, כי לא לו מקום לזה, ואברהם אבינו ע"ה דרך בכל זה דרך המדע האלהי, ומעשיו והנהגתו עם בוראו ועם כל הנבראים, היו כפי מה שהשיג מהמדע ההוא השלם: וכשנשלם בכל זה, עלה אל מדרגת הנבואה, כי זה פרי מעשיו ועבודתו השלמה בזכותו והשלימו הנבראים להשלים כוונת בעל הבירה בהם, ואז הציץ עליו ואמר לו אני הוא בעל הבירה, כלומר הם במעשיהם הרעים חמסו הבירה ממני, ונתנו עבודתי ובירתי לזולתי, וזו היא כוונתם במה שאמרו בבראשית רבה אמר רבי אלעזר אי זו קשה זה שאומר למלך או אני או אתה בפלטין, או זה שאומר אני בפלטין ולא אתה, בודאי זו קשה שאומר למלך אני בפלטין ולא אתה, כך דור המבול אמרו מה שדי כי נעבדנו וגו', דור הפלגה אמרו כל הימנו שיבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים וכו', ועכשיו אני הוא בעל הבירה שהקנית לי עולמי במעשיך, ברוך מחזיר אבדה לבעליה והוא אמרם בבראשית רבה א"ל הקב"ה אני לא היה שמי ניכר לבריותי והכרת אותי בבריותי, מעלה אני עליך כאלו אתה שותף עמי בברייתו של עולם, הה"ד קונה שמים וארץ עד כאן. וכבר כתבנו כי אי איפשר לבא אל זה בדרך החקירה והעיון החפושי, ואברהם אבינו ע"ה ראינוהו שלם בכל זה, אם כן נתחייב לומר שהתחלתו בזה הקבלה שהיתה לו משם ועבר, עם מה שנעזר בזה מצד החכמה האמיתית הנעלמת הנדרשת מספר יצירה שנמסר לו ע"ה, אשר היא למעלה מהשכל האינושי, פליאה דעת ממנו, והוא מה שרצינו להוכיחו בזה הפרק:

פרק כב

כבר כתבנו בהרבה מקומות מזה הספר, כי התורה כלה אצולה מהחכמה העליונה, היא חכמת אלהים המחשבה העליונה, אשר אינה מושגת כלל, ועליה נאמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם מחשבתי כתיב חסר וא"ו, וכן אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה. (ח"ג ה' ע"ב) ועוד שם ת"ח מחשבה דקב"ה היא עילאה ורישא דכלא ומההיא מחשבה אתפשטו ארחין ושבילין לאשתכחא שמא קדישא ולאתתקנא בתקונוי כדקא יאות, ומההיא מחשבה אתנגיד. ונפיק שקיו דגנתא דעדן לאשקאה כלא, ומההיא מחשבה אשתכח תורה שבכתב ותורה שבעל פה ובההיא מחשבה קיימין עלאין ותתאין עד כאן. ובסוד הענין כי תורה שבכתב ותורה שבעל פה שהם ו' ה' שבשם הגדול, נאצלו מהמחשבה

העליונה, ושתי התורות שקבלנו מפי הגבורה שהיא תורה שבכתב, ופירושה שהיא תורה שבעל פה, נאצלו מהם ונחקקו ונחקרו מהם. ומקור הכל היא המחשבה ההיא הנעלמת מעיני כל חי, ההשגה בה מנועה, וכמו שהמקור ההוא נמנע ההשגה, אם לא ברצון הרוצה האמיתי, אשר עלה במחשבתו הנפלאה ורצה לחצוב ממנו שני המאורות הגדולים תורה שבכתב ותורה שבעל פה, כן במה שחוצב ממנו נמנע ידיעתו והשגת רצונו בו, אם לא יודיענו ויפרשנו בעצמו, ולזה כמו שהוצרכה הקבלה מפיו בתורה שבכתב החצובה מהמקור ההוא, כן הוצרכה הקבלה מפיו בתורה שבעל פה, שהוא פירוש החציבה ההיא, וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל הביאה בידיה סימני המקור ההוא אשר חוצבה ממנו להורות על מקומה, ובאה רשומה וחתומה בטבעת הגדולה ההיא הכוללת הכל:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ו' ע"ב) קול השופר הולך לאן הולך איתימא להר סיני או לישראל יורד מיבעי ליה אלא אוריתא מהכא נפקא ומאתר דא דהוא כללא דכל שאר אתיהיבת כד יסתכלון מילי ועל דא לוחי קדמאי רשימין הוו מהאי אתר, ודא הוא רזה דמלה דכתיב חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות חירות ממש אתר דכל חירו ביה תליא עד כאן. ובמדרש ילמדנו ובאלה שמות רבה, חרות מהו חרות רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן, רבי יהודה אומר חירות מן המלכיות, רבי נחמיה אומר חירות מן מלאך המות, ורבנן אמרי חירות מן הייסורין. וכלם נתכוונו להורות על המקור שנחצבה התורה ממנו להודיע כי באה רשומה ממנו, כי טבע המקור ראוי שימצא במה שיחצב ממנו, וידוע כי המקור ההוא מקור החיים והטוב, אין בו מצרים, כי הכל שם ברויח, ולזה המלכיות ושרי האומות ומלאך המות רחוקים משם, אין להם חלק במקור ההוא, כי הוא למעלה הרבה ממקום אחיזת המלכיות והשרים, גם שם החיים האמיתיים שאין עמהם מות ולא ייסורין, לפי שלוחות ראשונות נחצבו מהמקור ההוא, הביאו בהם טבע המקור לעשות בני חורין אל המקבלים מכל אלה, שלא ישלטו בהם, לפי שנחקקו ממקום החירות השלם, ואם כן והמקום ההוא לא נתן להגלות כי אם ברשותו וברצונו, כן מה שנחצב ממנו אי איפשר לדעתו ולבא עד תכונתו, כי אם מפיו וברצונו והוא שיודיענו הוא עצמו, ולזה הוצרך אדון הנביאים ע"ה לקבל מפי הגבורה פירוש התורה והמצות הנקרא תורה שבעל פה כמו שכתבנו:

והנה כל הדברים פונים אל חקיקתם וחציבתם למעלה, להורות על מקומם ודוגמתם, כי הכל זה לעומת זה, וכמו שהתורה העליונה תורה שבכתב סוד ו' שבשם, מוציאה מה שבכח המחשבה והחכמה העליונה מקום מוצאה לפועל אשר אי איפשר לו לצאת כי

אם על ידה, כן תורה שבעל פה העליונה סוד ה"א אחרונה שבשם, מוציאה מה שבכח הרשום בכתב אמת לפועל וזה הדרך עצמו דורכים תורה שבכתב ותורה שבעל פה אלה אשר קבלנו מסיני, כי תורה שבכתב תודיענו מה שבכתיבה העליונה דוגמתה, ותורה שבעל פה תפרשהו לנו ותעמידנו על מה שכוונה הכתיבה ההיא. ובפ' כ"א וכ"ב מהחלק הא' מזה הספר הרחבנו הבאור עוד בזה יעויין משם:

וכאשר עלה במחשבה הטהורה ההיא ובחפץ הפשוט לתתנו שלמים ולזכותנו, וגם שהוא כביכול צריך לעדותנו וכענין אתם עדי נאם יי' ואני אל, לזה לא יאתה החכמה העליונה להטריד מקבלים נובלותיה בחקירה השכלית, כי ראתה כי גדל שלה וקצור קצרה ידה מהושיע ומהשיג האמת בשרשיה ואמונותיה המצודקים השקולים ומשוערים בה, והנודע מענין החקירה וכמו שכבר הודו ולא בושו אנשיה, שלא תשיג ידה כי אם מציאותו יתברך לבד, והנה היא לפי זה הודאה במקצת, ואני אומר כי אחר שתכפור ותעקור שאר דברי התורה ועדותיה כלם כידוע ממנה הן זאת כפירה בכל ואפילו במציאותו, והנה היא מראה פרסותיה ראו שאני טהורה, אבל אין לה שום סימן טהרה, כי התורה עדות על מציאותו אחדות אדון הכל, כי היא שמו ממש, והיא מכחשת עדות יי' נאמנה, ואם כן אין מקבלין ממנה מציאותו יתברך, כי כן ענשו של בדאי אפילו אומר אמת אין שומעין לו, אחר שעל הרוב כוזב ובודה מלבו, וכן החקירה השכלית אחר שהיא כופרת בתורה הנקראת עדות יי' נאמנה, כי בה תשלם האמונה במציאותו ובאחדותו, אפילו תביא אלף מופתים בבאור מציאות האל ואחדותו, אין שומעין לה:

אבל עדות יי' נאמנה, ערכה שולחנה שלחן השלמות האמתי לפני עמו בחירו, ושם לו פה הנבואה לאכול מנעימות אמונת אלהותו וייחודו האמיתי הנקי מכל סיג, והוליכם דרך ישר, לא יכשלו בו בעבודתו ואמונתו, ולא הטריחם אל השגת זה בדרך המחקר השכלי והידיעה המופתית, והראיה על זה כי התורה תורת יי' תמימה, התחילה ממקום סוף השתדלות החקירה השכלית, ושמה עקר העקרים למושלם באמרה בראשית ברא אלהים וגו', ואף בשאר דברי התורה הודיענו יתברך היותם כלם מפיו, ולא הניחם אל שכל גדול הנביאים ע"ה, ועם שהיה דבורו ע"ה בהם בנבואה, לא רצה שיהיו נאמרים בתורה מפי משה לבדו, ולזה כשהיה משה מדבר בהם מיד היה נענה מאתו יתברך בדברים ההם עצמם, וזה כדי שלא יהיה בתורה דבר אחד שלא יצא מפי אדון העולם:

וזה דבר כבר קבלוהו חז"ל, אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה, (ח"ג ז' ע"א) משה ידבר והאלהים יעננו בקול, באתר דא אתכלילו מלין עלאין והאלהים יעננו בקול בקולו של משה, בההוא קול דאחיד ביה משה הכא אית לאסתכלא דהא איפכא הוא דכתיב וידבר

אלהים והכא כתיב משה ידבר, אלא אית דאמרי בגין דכתיב ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו וגו', ועל דא משה ידבר והאלהים יעננו בקול בגין דלא ישתכח מלה באוריתא מפומיה דמשה בלחודוי, ודא הוא דאוקמוה קללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן מעצמו לא תנינן אלא מפי עצמו הללו מפי הגבורה והללו מפי עצמו מפי ההוא קול דאחיד ביה דאיקרי הכי ושפיר מלה. הנה בארו ע"ה מה שאמרנו, ולפי שהיה עומד נגד זה מה שאמרו במסכת מגלה פרק בני העיר, עלה דמתניתן דתנן אין מפסיקין בקללות, אלא אחד קורא את כלן, ושיילינן עלה בגמרא מנא הני מילי אמר רב אחא בר גמדא א"ר סימאי דאמר קרא מוסר יי' בני אל תמאס, ר' שמעון בן לקיש אמר לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות וכו', אמר אביי לא שנו אלא קללות שבתורת כהנים, אבל בקללות של משנה תורה פוסק, מאי טעמא אמר אביי הללו בלשון רבים והללו בלשון יחיד, הללו משה מפי הגבורה אמרן והללו משה מפי עצמו אמרן, ולפי שהיה נראה כפי פשטן של דברים שקללות שבמשנה תורה משה אמרן, והרי יש דברים בתורה מפי משה ולא מפי הקב"ה, הפך מה שהנחנו, לזה בארו סוד הענין ודקדקו מאמרו, משה מפי עצמו אמרן, מעצמו לא תנינן אלא מפי עצמו, הללו מפי הגבורה והללו מפי עצמו מפי ההוא קול דאחיד ביה דאיקרי הכי, פירוש קולו של משה הוא סוד מקום נבואתו אספקלריא המאירה פני הרחמים וקללות שבמשנה תורה משה מפי השם הגדול אמרן, ולפי שהם מפי הרחמים אמר אביי פוסק בהם, ואין בזה משום אין אומרים ברכה על הפורענות, אבל קללות שבתורת כהנים אמרן מפי הגבורה שהוא קושי הדין והפורענות, ולזה אין מפסיקין בהם:

ועוד אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ז' ע"א) ובספרא דאגדתא דבי רב אמר אף על גב דאוריתא מפי הגבורה איתמר כלה מפי עצמו של משה כמו כן איתמר ומאי איהו קללות שבמשנה תורה ולבתר אתכלילן בגבורה הה"ד משה ידבר והאלהים יעננו בקול משה וידבר דא קולו של משה האלהים יעננו בקול דא גבורה דאודי ליה להוא קול הה"ד יעננו בקול בהוא קול דמשה:

וגם הדברים שהיו עתידים החכמים והתלמידים לדקדק לחדש ולהורות עד סוף כל הדורות, כלם נגלו למשה וקבלם בסיני, להודיע נאמנה כי כל מה שחדשו חכמים והוציאו מפלפולם, הכל היה חקוק וחצוב בחכמה העליונה ושערוהו כמו שהיה משוער בחקיקה ההיא, ואין שום דבר יוצא ממנה ולחוץ כי הכל כלול בה. ובמסכת מגלה פרק הקורא, מאי דכתיב ועליהם ככל הדברים, מלמד שגלהו הקב"ה למשה בסיני דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ומה שסופרים יחדשו ומאי ניהו מקרא מגילה, ובפרק חלק תניא

כי דבר יי' בזה זה האומר אין תורה מן השמים, אפילו אמר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו אמרו, זהו דבר יי' בזה, אפילו אמר תורה כלה מן השמים חוץ מדקדוק זה, מגזרה שוה זו, זהו דבר יי' בזה:

ובירושלמי דפאה אמרו, אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו נאמר למשה בסיני. כל זה זבדנו אלהים זבד טוב, שלא נתננו תחת ממשלת החקירה השכלית, והוציאנו לחירות מפתוויי החוקרים, המתפתים אחר עיונם השוקלים בדעתם דברים אשר אי איפשר אל השכל האינושי להשיגם, כל שכן בדברים ששלמות הנפש תלוי בהם, והשכל יגזור בהם חלוף האמת המכוון מהרצון העליון אשר לא יושג לזולתו, ולזה זיכנו בתורתו התמימה משיבת נפש, והודיענו בה רצונו על יד נביאו נאמן ביתו, כי היא אשר תורה ותגלה הדברים אשר היו סתומים ונעלמים במחשבה הטהורה, ולהורות על זה נשאה שם זה כלומר שם תורה, ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג נ"ג ע"ב) אמאי איקרי תורה בגין דאורי וגלי במה דהוה סתים ולא אתידע עד כאן, והכוונה על התורה העליונה הנאצלת מחכמה עליונה, אשר היא מוציאה לאור תעלומותיה, וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל הנחקקת ונחקרת ממנה, תורה עליה ותגלה מצפונותיה, כי זו לעומת זו וכמו שכתבנו למעלה, והוא מה שרצינו לדעתו בזה הפרק:

פרק כג

יש ספק עצום במה שהנחנו, וזה כי כבר כתבנו למעלה בפרק עשרים, שאסור לנו לשקול בדעתנו שום דבר מדברי התורה, ולהמשך אחר העיון השכלי לחקור בסתריה וטעמיה, והוכחנו כן בראיות חזקות אמתיות אשר אין בהם שום ספק, ובפרק הקודם לזה הוכחנו עוד היות זאת כוונת התורה, ועוד כי זה מחוייב ומוכרח מאד לטעם נפלא וסוד גנוז, והוא כי תכלית התורה והמכוון בה, הוא הפקת הרצון העליון שהוא הייחוד, והדרך לזה אי איפשר לשום שכל לשערו ולהשיגו, אם לא יהיה בעל הרצון יתברך מודיע זה ומגלהו, ולהיות הייחוד צורך גבוה גם כן כמו שהתבאר בזה הספר, והשכל לא יודה זה אבל יכחישהו וירחיקהו, ואם כן אין מקום כלל ולא דרך בו יושלם הצורך ההוא, אלו עוזב זה אל השכל האינושי, והיתה אם כן הבריאה לבטלה אחר שהתכלית אשר בעבורו היתה לא יושלם, ולהפיק הכוונה העליונה בבריאת האדם חוייב שהוא יתברך יודיע רצונו אל עמו בחירו, למען תשלם כוונתו במעשיו, ולפי שהתורה התמימה היא גלוי רצונו, הוצרך הוא עצמו להשמיעה ולהודיעה, כי מי זה יוכל להשיג רצונו אם לא יגלהו הוא בכבודו ובעצמו, וזה טעם וירד יי על הר סיני, וטעם וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר, כדי שישמעו ישראל מפיו כל עשרת הדברים הכוללים תרי"ג מצות שהם כל התורה,

שהוא פרי הרצון העליון, ואחר שהשמיעם כלל התורה בכלל, חזר ופרטה להם על יד נביאו נאמן ביתו, וגם כל מה שהיו עתידים הנביאים והחכמים לחדש לתקן ולהורות בכל הדורות, גלה אדון העולם למשה ע"ה כמו שכתבנו בפרק הקודם לזה, והכל היה בכלל התורה, כי היה הרצון העליון לכלולהכל בקול ההוא שנתנה בו התורה, ולא רצה יתברך להניח שום דבר אל החקירה השכלית, כי ראה כי הוא נמנע בחוקה, למלאת צורך גבוה שהוא התכלית המכוון מאתו יתברך בבריאה ובקבלת התורה, וזה הטעם מספיק מאד לאסור ולהרחיק החקירה בפירוש המצות ובסתרי התורה כפי שקול הדעת והמחקר השכלי:

ואחר הדברים והאמת האלה, יש שאלה קשה וספק עצום במה שהונח בזה, והוא מה שבא בתורה שבעל פה היא המשנה והתלמוד שהוא פירוש המצות, בהוצאת הדינין על דרכי הסברא וההקש מעין החקירה והויכוח השכלי, ונפל בהם מחלוקת בין אנשי ההוראה והמה חכמים מחוכמים, ונמצאים חוקרים על טעם הסברא הגורם המחלוקת בין החולקים, ואומרים מאי טעמא דר' פלוני, מאי ביניהו, במאי קא מפלגי, והנה זה חלק גדול ונכבד מאד בדיני המצות מיוסד על דרך החקירה והסברא השכלית, אשר כבר הוכחנו היותו אסור כפי כוונת התורה:

עוד בגזרות והמשמרות שתקנו הנביאים והחכמים בכל הדורות לעשות סייג לתורה, והוא שצוה עליהם אדון העולם לעשותם, והוא מה שכללו בתורתו באמרו ושמרתם את משמרתי, וקבלו ע"ה בפירושו עשו משמרת למשמרתי, נראה שנתן להם רשות על זה לחדש גזרות אחרות זולת מה שגזר עלינו הגוזר האמתי, וזה חלוף מה שהנחנו, וזה חלק שני גדול התועלת מאד, וגם בו נפל המחלוקת בין הגוזרים השלמים, שזה אוסר כך מפני כך ואין חברו מודה לו, וזה גוזר כך מפני כך וחברו אינו גוזר כן:

עוד יש דינים רבים בנויים ונעשים על דרך החקירה בדברים הנוהגים בין בני אדם ואין בהם תוספת ולא גרעון במצות או בדברים שהם תועלת לבני אדם בדברי תורה, וקראום תקנות ומנהגים, תקנום והנהיגום הנביאים והחכמים בכל הדורות, נראה שהותר להם כל זה, ולא עוד אלא שכביכול משמחים לבן של ישראל בתקנותיהם, דגרסינן בשבת פרק קמא ובערובין פרק עושין פסין אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שתקן שלמה ערובין וידים יצתה בת קול ואמרה בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. ובפרק עושין פסין חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך, הללו דברי תורה והללו דברי סופרים, פירוש דברי סופרים שנתחדשו בכל דור ודור לגדור גדר וסייג. ובעבודה זרה פרק אין מעמידין כי טובים דודיך מיין, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם ערבים עלי דברי

דודים פירוש דברי סופרים, יותר מיינה של תורה פירוש עקר תורה שבכתב. ובמדרש חזית חביבין דברי סופרים מדברי תורה, שנאמר כי טובים דודיך מיין, האומר אין תפלין לעבור על דברי תורה פטור, חמש טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב, ר' אבא בר כהנא בשם ר' יהודה בן פזי שמע ליה מן הדא א"ר טרפון אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי מפני הלסטים, את חמי אם לא קרא היה עובר על מצות עשה בלבד, עכשו שקרא נתחייב בנפשו הוי חביבין דברי סופרים מדברי תורה: הרי עדים נאמנים בשם החכמה הנאמנה, כי הותר להם והורשו ממנה, על כל מה שגזרו ותקנו וחדשו והורו בכל הדורות, ולא עוד אלא שדבריהם אצל אדון העולם חביבין ועקר מדבריו, עם שדבריהם על דרך החקירה והסברא אשר הוכחנו והחמרנו באסורה:

ועוד יקשה, אמרם על כל חלקי הדעות והסברות הסותרות זו את זו, שכלם כנים ואמתיים, באמרם אלו ואלו דברי אלהים חיים. דגרסינן בערובין פרק קמא א"ר אבא אמר שמואל ג' שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים הלכה כמותנו, והללו אומרים הלכה כמותנו, יצתה בת קול ואמרה להם אלו ואלו דברי אלהים חיים הם, והלכה כדברי בית הלל, והריטב"א ז"ל כתב בחדושיו, שאלו רבינו צרפת ז"ל, היאך איפשר שיהיו שניהם דברי אלהים חיים וזה אוסר וזה מתיר, ותרצו כי כשעלה משה למרום לקבל תורה, קראו לו על כל דבר ודבר מ"ט פנים לאיסור, ומ"ט פנים להיתר, ושאל להקב"ה על זה ואמר שיהא זה מסור לחכמי ישראל שבכל דור ודור ויהיה ההכרעה כמותם, ונכון הוא לפי הדרש, ובדרך האמת יש טעם וסוד בדבר עד כאן:

ולי אני אלו היה איפשר להעמיד דברי שניהם, הנה יצדק אמרו אלו ואלו דברי אלהים חיים ואמנם יצדק זה במעשה פלגש בגבעה בגיטין פרק קמא אביתר בני כך הוא אומר, יונתן בני כך הוא אומר, א"ל חס ושלום ומי איכא ספיקא קמי קב"ה א"ל אלו ואלו דברי אלהים חיים, לפי שאיפשר להעמיד דברי שניהם, אבל זה אוסר וזה מתיר אי איפשר להעמיד דברי שניהם, ואם בשביל ההכרעה, אחר שאינה כי אם לצד האחד ואין אנו מקיימים דברי חברו, אם הם דברי אלהים חיים איך יפול דבר אחד מדבריו ארצה, והדעת אם כן לא ינוח בדברי רבני צרפת ז"ל כי אינן מספיקים בזה:

אבל ינוח בטעם וסוד שיש בו על דרך האמת המקובל, כמו שרמז הרב ז"ל, ובחגיגה פרק קמא, בעלי אסופות אלו תלמידי חכמים שיושבים אסופות אסופות ועוסקין בתורה, הללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין שמא יאמר אדם הואיל והללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין, היאך אני למד תורה מעתה תלמוד לומר נתנו מרועה אחד

כלן אל אחד נתנן, ופרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ברוך הוא, שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר, אף אתה עשה אזנך כאפרכסת וקנה לך לב לשמוע, דברי המטמאין ודברי המטהרין, דברי האוסרין ודברי המתירין, דברי הפוסלין ודברי המכשירין. הנה העידו ע"ה כי כל חלוקי הדעות והסברות הסותרות זו את זו, אל אחד נתנן ופרנס אחד אמרן, וזה דבר רחוק מאד מן השכל האינושי נמנע בחוקו להולמו אם לא ילוה אליו דרך יי' סלולה דרך ישכון אור האמת כמו שיתבאר זה ממה שנאמר בהתר הספק לזוכה אליו:

ואמנם התר הספק הראשון כפי מה שאומר והוא, כי החכמה העליונה העדן העליון המקור האמתי, שממנו נאצלו ונחקקו תורה שבכתב ותורה שבעל פה, אינו פוסק אבל הא נובע ובא תמיד, ואלו היה פוסק אפילו רגע היו חוזרים כל הנבראים להעדרם, כי הנביעה סבת ייחוד השם הגדול בכבודו, ובו קיום כל הנבראים, ועליו נאמר כי עמך מקור החיים, והם חיים שאין להם קצבה ותכלית, ואין עמהם שום מות ושום הפסד, ולפי שטבע המקור ראוי שימצא במה שיחצב ממנו, חוייבה זאת ההוראה בתורה הנובלת משם שלא יראה בה הפסק לעולם, אבל יהיה מעינה נובע, להורות על המקור אשר חוצבה משם, ודבר זה למדנוהו מנותן התורה יתברך, כי הקול הגדול ההוא אשר נתנה בו לא פסק, כי אחר שנתן לנו והשמיענו דברות קדשו שהם כלל כל התורה, לא פסק מלהשמיענו הפרטים על יד נביאו נאמן ביתו ע"ה, והיא כוונת אנקלוס ע"ה שתרגם קול גדול ולא יסף, קול רב ולא פסק, שאין הפסק לקול הגדול ההוא, כי לעולם קורא בנצחיותו, וכל מה שהורו וחדשו ותקנו הנביאים והחכמים בכל הדורות, קבלוהו מן הקול ההוא שלא פסק, שבו נכללו כל הדינין והגזרות וההוראות, וכל מה שעתיד להתחדש, והם אל הקול ההוא בכל הדורות, כדמות החצוצרות אל פי האדם התוקע, או כדמות השופר המשמיע ומוציא קול התוקע לחוץ, ואין בזה שום חדוש מדעתם ומשכלם, כי אם מה שקבלו מן הקול ההוא בעמדם על הר סיני, הם מוציאים אותו עתה מן הכח אל הפועל, והכל נכלל במה שנאמר את כל הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם קול גדול ולא יסף, וכענין שבארנו:

וזה עצמו כוונו בואלה שמות רבה ובמדרש ילמדנו, אמרו שם וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר, אמר רבי יצחק מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קבלו מהר סיני, שכן משה אומר להם לישראל כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו פה עמנו היום, עמנו עומד היום אין כתיב כאן אלא עמנו היום, אלו הנשמות העתידות להבראות שאין בהן ממש שלא נאמרה בהן עמידה, שאף על פי שלא היו באותה שעה

כל אחד ואחד קבל את שלו, וכן הוא אומר משא דבר יי' אל ישראל ביד מלאכי, בימי מלאכי לא נאמר אלא ביד מלאכי, שכבר היתה הנבואה בידו מהר סיני, ועד אותה שעה לא נתנה לו רשות להתנבאות, וכן ישעיה אמר מעת היותה שם אני וגו', אמר ישעיה מיום שנתנה תורה בסיני שם הייתי וקבלתי את הנבואה הזאת, אלא ועתה יי' אלהים שלחני ורוחו ועד עכשו לא נתנה לי רשות להתנבאות, ולא כל הנביאים בלבד קבלו מסיני נבואתן, אלא אף החכמים העומדים בכל דור ודור כל אחד ואחד קבל את שלו מסיני, וכן הוא אומר את כל הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם קול גדול ולא יסף:

הנה בארו כי כל מה שחדשו החכמים בכל הדורות קבלו בסיני מן הקול ההוא, ולא היה זה כפי שכלם וחקירתם, ולהיות כן האמת, צונו בתורתו על יד נביאו נאמן ביתו, על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, וחייב מיתה למי שלא ישמע אליהם, לפי שקולם הוא הקול הגדול ההוא אשר לא יסף, ואמר והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן וגו' או אל השופט ומת האיש ההוא, והיה זה כן לפי שתקון ושלמות הייחוד נמסר ביד התחתונים, וכענין אתם עדי נאם יי' ואני אל וכענין שבארנו בזה הספר:

הנה היסוד שהוא הקול העליון ההוא, הושמו בו כל הדברים העתידים להתחדש, ורצה אדון העולם שיצא לפועל על יד התחתונים המתקנים ועושים השם, כענין ויעש דוד שם, וכענין עת לעשות ליי'. ולזה נתיחס הכל אל החכמים ע"ה, באמרם ערבים עלי דברי דודים, וכענין שאמר הידיד הראיני את מראיך השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראך נאוה, ולפי שיסוד כל הדברים הוא הקול הגדול ההוא, סמכו כל דבריהם אשר קבלו ממנו אליו, והוא אמרם קרא אסמכתא בעלמא, ולהורות עוד על הייחוד כמו שכתבנו בפרק כ"ב מהחלק הראשון מזה הספר בסייעתא דשמיא:

ויתבאר עוד מדבריהם באמרם ואת אשר איננו פה עמנו היום, אלו הנשמות העתידות להבראות, כי מי שעמד בהר סיני וקבל את שלו מן הקול ההוא, אליו ראוי לשמוע, ואם כן וכל הגוים כאין נגדו שלא עמדו שם, ולא רצו לקבל את התורה, אין בהם הנאה ולא צורך, כי לא באו לעזרת יי', אבל מאפס ותוהו נחשבו לו, וממקום האפס והתוהו באו ומשם קבלו, שמשם נפשותיהם, השומע אליהם או נמשך אחר חכמתם, אינו מבדיל בין קדש לחול ובין טמא לטהור:

והנה הקול הגדול ההוא ההפתח והשער אל שאר הקולות, והוא סייג וגדר הייחוד, וזה השער שהוא תורה שבעל פה ליי' שהיא תורה שבכתב והיא משמרתה, על כן נאמר ושמרתם את משמרתי, וזה טעם הסייגים והגדרים שעשו חכמים לתורה, והוא שקבלו

עשו משמרת למשמרתי כי הכל זה לעומת זה למעלה ולמטה. ולפי שהקול ההוא אין לו הפסק, והמקור נובע תמיד ובא, להורות על זה הוצרך המשא ומתן בתלמוד המקודש, ונמנעו רבינא ורב אשי ע"ה מלעשות הפסק בלבד, וזה הדרך דורכים חכמי הדורות ואין שלמות בזולת זה. ויונתן בן עוזיאל ע"ה בשיר המקודש בפסוק דודי צח ואדום תרגם בלשון זה, בכן שריאת כנשתא דישראל למשתעי בשבחיה דמאריה עלמא וכן אמרת להההוא אלהא רעותי למפלח דעטיף ביממא באיצטלא כתלג חוור ועסיק בעשרין וארבע ספרין דאוריתא ופתגמי נבואה וכתיבי ובליליא הוא עסיק בשיתא סדרי משנה וזיו יקרא דאנפוהי זהירין כנורא מסגיאות חכמתא וסברא דהוא מחדת שמעוון חדתין בכל יומא ויומא ועתיד לפרסומינון לעמיה ביומא רבה. תאר הלבנות הרמוז במלת צח לתורה שבכתב, והוא אמרו באיצטלא כתלג חוור פני הרחמים והלובן, ואמר שהוא מתעטף בה ביום, ועוסק בכ"ד ספרי תורה נביאים וכתובים תורה שבכתב סוד מדת יום, ולזה עוסק בה ביום, ותאר האדמימות הרמוז במלת אדום לתורה שבעל פה, ואמר שהוא עוסק בה בלילה לפי שהיא מדת לילה, ולזה נאמר על העוסקים בה השלמים ואף כל דבריהם כגחלי אש, ועל כן אמר זיו יקרא דאנפוהי זהירין כנורא, רמז כי יי' אלהיך אש אכלה, ואמר שהוא מחדש שמועות חדשות בכל יום ויום להורות שהמעין נובע תמיד ואין הפסק אל הקול הגדול ההוא, ולזה צריך שלא יהיה הפסק אל המשא ומתן וחידוש השמועות והדינין והפלפול, והנביאים והחכמים היודעים זה הסוד, ידם יד הקול ההוא אשר קבלו ממנו כל מה שחדשו והורו, והכל בכלל הקול ההוא כמו שבארנו, ואין בזה חידוש מדעתם על דרך החקירה והסברא השכלית, ודי בזה בהתר הספק הראשון. ואמנם התר הספק השני כפי מה שאומר והוא, כי המקור ההוא הנובע תמיד בו פנים ואחור, וממנו השנויים וההפוכים, והפנים המתהפכים והמשתנים לטמא וטהור, לאסור ומותר, לפסול וכשר, כידוע לחכמי לב, והקול הגדול אשר לא יסף, נמשך מן המקור ובא ממנו ונכלל מכל הפנים המשתנים, כי אין בו חסרון כל ובגודל וחוזק הקול ההוא, היו הדברים מתהפכים מכל צד זה לעומת זה, וכל אחד מן הנביאים והחכמים קבל את שלו, זה קבל טמא וזה טהור, כפי מקום עמידתו וקבולו, והכל בא ממקום אחד והולך אל מקום אחד:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ו' ע"א) ותא חזי לית לך מלה דאמרי כלהו חבריא דא הכי ודא הכי בדאוריתא דלא אזיל כלא לאתר חד ולמבועא חד אתכנש הה"ד הולך כמה דאת אמר כל הנחלים הולכים אל הים וכתיב הכל הולך אל מקום אחד. והכוונה כי כל הדברים יצאו מן המקור ראש המחשבה העליונה, ומתפשטים והולכים עד סופה שהוא

הים האחרון, והוא מקום אחד שהכל מתיחד שם ובו נשלם הייחוד, ולזה נאמר נתנו מרועה אחד, ואמרו כלן אל אחד נתנן, לומר שלא באו ההפוכים והשנויים מרשויות שונים, כי אם ממקום אחד מיוחד בא הכל עם שאין בו שום שנוי ותמורה:

ולהורות על הסוד הנפלא הזה כל אחד מהחכמים מקיים דעתו ומביא ראיה מן התורה לסברתו, ולפי שאין הייחוד נשלם בזולת כל זה, וכמו שהתקון בכל זה למעלה כן צריך לתקן ולעשות השם למטה, לזה אמרו אף אתה עשה אזנך כאפרכסת וקנה לך לב לשמוע דברי המטמאין ודברי המטהרין וכו', לפי שזה דרך התקון והשלמות לעשות ליי', ועל זה הדרך יאמר אלו ואלו דברי אלהים חיים, ולפי שרחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאנו, כי דבר זה תלוי במחשבה שאי איפשר לעמוד עליה, ושער החמשים נעלם אפילו ממשה הנאמן ע"ה, וכל אלה הדברים נראין כסותרין זה את זה ומשתנים זה מזה, וכל זה מצדנו שאין ברשותינו וכחנו די לעמוד עליהם, ולזה אי איפשר לקיים שני חלקי הסותר ונקבעה ההלכה כאחת משתי הדעות, ולזה אמרו אלו ואלו דברי אלהים חיים והכל אחד מצד הנותן ברוך הוא, אבל מצדנו הם דברים שונים והלכה כבית הלל בלבד. ודי בזה בהתר הספק, ובו נשלמה הכוונה במה שרצינו לעבוד בו בזה הפרק הנפלא:

פרק כד

כמו שהוא נמנע בחק כל נברא עליון ותחתון להשיג הרצון העליון, אם לא שהוא יתן דרך ומקום אל שיושג, והוא בעצמו יודיע רצונו והמקום לזה הוא בשיגלה אל עם בחר לנחלה לו, להודיעם רצונו ולהשמיעם את הוד קולו, והוא התורה והמצות שנתן לנו וצונו לשמור ולעשות, וכמו שהוא נמנע גם כן לדעת ולהשיג אופן השמירה והעשייה שהוא פירוש התורה והמצות הנקרא תורה שבעל פה אם לא יפרשנה הוא עצמו כפי רצונו, וכמו שהתבאר בפרק הקודם לזה, כן סתרי התורה וטעמי המצות נמנע בחק כל נברא עליון ותחתון להשיגם ולדעתם עד שיודיעם הוא עצמו, וכמו שהוצרך אדון הנביאים ע"ה לקבל פירוש התורה והמצות מפי אדון העולם, כן הוצרך לקבל מפיו סתרי התורה והמצות, וכמו שבקול הגדול ההוא שלא יסף, נכללו כל הדינין והסייגים והגזרות והמשמרות וכל מה שהיה עתיד להתחדש בכל הדורות מההוראות והדינין והפירושים, והכל גלה אדון העולם אל עבדו נאמן ביתו, כן בקול ההוא נכללו כל סתרי התורה וטעמי המצות וסודותיהם וכל מה שהנביאים והחכמים היו עתידים לפלפל ולחדש בהם, והכל גלה אדון העולם למשה נביאו ע"ה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב פ"ג ע"ב) וכן כל מלה ומלה הוה מליא בכל אינון טעמין וכל אינון מלין גזרין אגרין ועונשין רזין וסתרין כאסקופה דא, ובשעתא דהוה נפיק ההוא

מלה אתחזי חד וכד הוה מתגלפא באתרוי אתחזון בההוא מלה שבעין ענפין דסלקין בגווה וחמשין רתיכין חסר חד מהאי גיסא וחמשין חסר חד מהאי גיסא כפטישא דא בעידן דאיהו בטש בטינרא כמה דכתיב וכפטיש יפוצץ סלע. הרי בארו שמלבד גזרין אגרין ועונשין, היה הדבור גם כן מלא טעמים רזין וסתרין, והיה הדבור ההוא כלול מהכל, פירושו בו וטעמו רזיו וסתריו הכל בו לא חסר דבר, להודיע כי הכל נובע ממקור אחד, שהוא החכמה העליונה מקום שהתורה והמצות נחצבו משם, וכמו שהתבאר במה שקדם:

ואחר שנתאמת זה אמת שאין אחריו שום ספק, יתחייב אם כן לפרש התורה והמצות ולבאר סתריהם ולגלות טעמיהם באופן וענין שיסכימו עם החכמה ההיא שנחצבו ממנה, וזה נמנע אם לא יאכל במסורת, ויטעם בקבלה מפי יודעיהם באמת, אשר קבלום גם הם איש מפי איש חכם מפי חכם נביא מפי נביא עד המקבל הראשון אב החכמים ואדון הנביאים ע"ה שקבל הכל מפי הגבורה, ובזה תבחן חכמת האמת היותה נאצלת מן הקול הגדול קול אלהים חיים, עם שהיא בפי חכמים רבי המספר, הנה היא אחת בעניינה מתקשרת ועולה בקנה אחד, וכלם פונים אל המקום אשר באה משם, וכלם מסכימים אלה עם אלה, וזה האות והמופת שהיא אמיתית ומקובלת בידם:

ולמדנו עוד כי אחר שבקול ההוא נכללו ובאו יחד פירוש המצוה טעמה וסתריה, שניהם בו כאחד יתלכדו אחים ולא יתפרדו, כן בדוגמא ההיא צריך שיהיה העסק בשניהם בתחלה צריך העסק והלמוד בפירוש המצוה ואופן עשייתה איך תעלה לרצון אשר נתנה, ואחר כך בטעמה וסודה, וזה הוא השלמות הנדרש מן העובד השלם, וזה החלק הוא העקר שהוא התורה ממש, והיא הנשמה שהוא החלק היותר חשוב שבבנין האדם, שהוא התורה שגם היא יש בה דברים כעין מלבוש והם ספורים באו בה, אין בהם לא מצוה ולא אזהרה, והיא מתלבשת בהם, ויש בה דברים שהם גופה והם הנקראים גופי תורה שהם המצות והאזהרות שהם עצמותה, ובה דברים ועניינים נעלמים שהם נשמתה והם סתרי תורה וטעמי המצות. ובמדרשו של רבי שמעון בר יוחאי עליו השלום (חלק ג' קנ"ב עמוד א') תא חזי אית לבושא דאתחזיא לכלא ואנון טפשין כד חמאן לבר נש בלבושא דאתחזי לון שפירא לא מסתכלאן יתיר חשיבו דההוא לבושא גופא חשיבו דגופא נשמתא, כהאי גוונא אוריתא אית לה גופא ומלין באוריתא דאיקרון גופי תורה האי גופא מתלבשא בלבושין דאינון ספורין דהאי עלמא טפשין דעלמא לא מסתכלאן אלא בההוא לבושא דאיהו ספור דאוריתא דידעי יתיר לא מסתכלאן בלבושא אלא בגופא דאיהו תחות ההוא לבושא, חכימין עבדוי עילאה אינון דקיימי בטורא דסיני

לא מסתכלאן אלא בנשמתא דאיהו עיקרא דכלא אוריתא ממש ולעלמא דאתי זמינין לאסתכלא בנשמתא דנשמתא דאוריתא וכו' והמאמר הזה כתבנוהו בשלמותו בפרק כ"ו מהחלק השני בזה הספר בסייעתא דשמיא. והעוסק בלבוש ובגוף התורה בלבד ואומר שאין שם זולת זה, הרי מסלק הנשמה ומכחיש עקר התורה, ומראה הפסק במקור הנובע תמיד ואינו פוסק שמשם נשמת התורה ועקרה, ואוי לו כי נוח לו שלא נברא:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ת"ז מ"ג פ"ב ע"א) והכי מאן דאסתלק קבלה וחכמתא מאוריתא דבעל פה ומדאוריתא דבכתב דגרים דלא ישתדלון בהון ואמרין דלא אית אלא פשט באוריתא ובתלמודא בודאי כאלו הוא אסתלק נביעו מההוא נהר ומההיא גן ווי ליה טב ליה דלא איברי בעלמא ולא יוליף ההיא אוריתא דבכתב ואוריתא דבעל פה דאתחשיב ליה כאלו חזר עלמא לתוהו ובוהו וגרם עניותא בעלמא ואורך גלותא עד כאן.

וסוד הענין, כי התורה תורת יי' ממש, כלומר שהוא שם יי' ושם יי' נגלה ונסתר, גם התורה יש בה נגלה ונסתר, והרצון לקיים שניהם ולעסוק בהם יחד והוא שלמות התורה והעבודה, והנגלה שבה הם ספוריה והמצות והאזהרות שהם גופה, והנסתר הם סתריה וטעמיה שהם נשמת התורה כלומר שגם ספורי התורה יש בהם סתרי סתרים נוראים, וחכמה רבה, וכל שכן מצותיה ואזהרותיה שהכל רמז על הייחוד ואצילות האלהות, שהוא סוד השם הגדול המיוחד, וצריך שיהיה העסק בכל, בענין שיורה על כל זה, וזו היא תורת אמת, והמורה הפך זה, או אינו מעמיד פירושו באופן יסכים עם השם הגדול וייחודו שהוא אצילותו, הרי הוא משקר בשם ובייחודו ובתורתו:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ע"א ע"ב) ר' יצחק פתח לספר בציון שם יי' ותהלתו בירושלם בהקבץ עמים יחדו וגו' תמן תנינן שמא קדישא סתים וגליא, ובגיני כך כלא סתים וגליא ואוריתא דהיא שמיה קדישא עלאה סתים וגליא, וכל קרא די באוריתא וכל פרשתא דאוריתא סתים וגליא, דתניא א"ר יהודה מחציפותא דחד צדיקת נפקו כמה טבין לעלמא, ומאן היא תמר דכתיב ותשב בפתח עינים וגו' א"ר אבא פרשתא דא מוכח דאוריתא סתים וגליא וכו' ובסוף זה הענין אמר, א"ר אבא פרשתא דא ברזא דאוריתא אתקשרת באוריתא וכלא סתים וגליא ואוריתא כלה כהאי גוונא אשתכחת ולית לך מלה באוריתא דלא רשים ביה שמיה קדישא עלאה בסתים וגליא, בגיני כך סתימא דאוריתא קדישי עליונין ירתין לה ואתגליא בשאר בני עלמא כגוונא דא כתיב לספר בציון שם יי' ותהלתו בירושלם דהא בציון במקדשא שרי לאדכרא שמא כדקא חזי לבתר בכינויו ועל דא כלא סתים וגליא, תאנא כל מאן דגרע אות חד מאוריתא או יוסיף אות חדא באוריתא כמאן דמשקר בשמא קדישא דמלכא עילאה:

כבר כתבנו בפרק כ"א מהחלק הראשון מזה הספר כי התורה כוללת כל האצילות שהוא האלהות, סוד עס"ב השם המיוחד וכמו שהשם המיוחד נגלה ונסתר וכמו שכתבנו פרק ט"ו מהחלק הראשון מזה הספר, כן התורה יש בה נגלה ונסתר כמו שכתבנו למעלה, ויתבאר אם כן מכל זה שהתורה צורת השם הגדול ממש, ואם חס ושלום יחסר בה אות או נוסף בה אות, אינה תורת יי', לפי שאם כן אינה צורת השם הגדול, ואחר שהיא בצורת השם הגדול והיא הוא ממש, הנה הנסתר שבה הוא היותר מקודש, כמו שהנסתר שבשם הוא קדש קדשים, ולזה יהיו המתעסקים בסתריה וסודותיה המקודשים שבעם, וזה בשמרם התנאי שאמרנו ולא יעברו חוק, והוא בהעמידם פירושה בשם הגדול ובאצילות האלהית שהיא תורה עליו כמו שכתבנו, ואלה הם בני בית התורה, אוהביה אשר תראה אליהם פניה המאירים, ותגלה אליהם את לבה, ובתחלה מעוררת אותם ומושכת לבם מעט מעט בדבריה, פעם תגלה אליהם פתאום ומיד תתכסה ותתעלם מהם רצוא ושוב כמראה הבזק, פעם תדבר עמהם מאחרי מסך עב ישמעו קולה ולא יראוה, ופעם מאחרי צעיף דק, עד שתלהיב את לבם ותביא אש חשקה בקרבם, וישגו באהבתה תמיד ויומם ולילה לא יחשו ממנה ולא יסורו מפתח ביתה, ובראותה כי נאמנים הם באהבתה, תביאם פנימה אל היכלה ותגלה להם חדריה ותדבר עמהם פנים בפנים בלא שום מחיצה סודותיה אשר הסתירה מהם מקודם, הוא שאמרה אני אהביה אהב ומשחרי ימצאנני, אמר הקב"ה אהביה של תורה אהב אהביה כתיב ואהבי קרי, לרמוז על שהוא היא ממש כמו שכתבנו למעלה ובמקומות אחרים מזה הספר, ימצאנני נו"ן יתירה אמציאם סתרי התורה הכלולה מחמשים שערי בינה, ובסוף החלק הראשון רמזתי עוד בה"א יתרה של אהביה והכל אמת:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב צ"ט ע"ב) כמה בני עלמא בערבוביא בסכלתנו דילהון ולא חמאן באורה קשוט באוריתא ואוריתא קרי בכל יומא בנהימו לגביהו בבני נשא ולא בעאן לאתבא רישא. ואף אל גב דחמינן דהא אוריתא מלה נפקת מנרתקה ואתחזיאת זעיר ומיד אתטמרא הכי הוא ודאי ובזמנא דאתגליאת מגו נרתקה ואתטמרת מיד לא עבדת דא אלא לאינון דידעין דא ואשתמודען בה. לה"ד לרחימא דאתתא שפירא בחיזו ושפירא בריוא ואיהי טמירא בטמירו גו היכלא דילה ואית לה רחימו יחידא דלא ידעי ביה בני נשא אלא בטמירו גו היכלא דילה. ההוא רחימא מגו רחימא דרחים לה עבר לתרע ביתה תדיר זקיף עינוי לכל סטר איהי ידעת דהא ההוא רחימא אסחר לתרע ביתה תדיר מה עבדת פתחא זעירא פתחת בההוא היכלא טמירא ולא אסתכלו בר רחימא בלחודיה ומעוי ולביה ונפשיה אזלי אבתרה וידע דמגו רחימו דרחימת ליה אתגליאת לגביה רגעא חדא

לאיתערא ליה. הכי ההיא מלה דאוריתא לא אתגליאת אלא לגבי רחימא ידעת אוריתא דהא חכימא דלבא אסתחר לתרע ביתא כל יומא מה עבדת גליאת אנפהא לגבי ההוא חכימא דלבא מגו היכלא וארמיזת ליה רמיזא ומיד אהדרת לאתרה ואתטמרת וכל אינון דתמן לא ידעין ולא מסתכלאן אלא איהו בלחודוי ולביה ונפשיה אזלי אבתרה ועל דא אוריתא אתגליאת ואתכסיאת ואזלת ברחימו לגבי רחימא לאיתערא בהדיה רחימו. תא חזי ארחהא דאוריתא כך הוא בקדמיתא כד שריאת לגלאה לגבי בר נש ברגעא ארמיזת ליה ברמיזו אי ידע טב ואי לא שדרת לגביה וקראת ליה פתי אמרת אוריתא לההוא דשדרת לגביה אמרו להההוא פתי דיקרב הכא ואשתעי בהדיה הה"ד מי פתי יסור הנה וגו' קריבת לגביה שריאת למללא עמיה מבתר פרוכתא ופרשא ליה מלין לפום ארחוי עד דאסתכל זעיר ודא איהו דרשא לבתר אשתעי בהדיה מבתר שושיפא דקיק מלין דחידה ודא איהי הגדה לבתר דאיהו רגיל לגבה אתגליאת לגביה אנפין באנפין ומלילת לגביה כל רזין סתימין דילה וכל ארחין סתימין דהוו בלבהא טמירין מיומין קדמאין כדין איהו בר נש שלים בעל תורה מאריה דביתא וכל רזין דילה גליאת ליה ולא רחיקת ולא כסיאת מיניה כלום אמרה ליה חמית מלה דרמיזא דקא רמיזנא לך בקדמיתא כך וכך רזין הוו וכך וכך הוא כדין חמי דלעילא אינון ולא לאוספא ולא למגרע מניהו וכדין פשטיה כמה דאיהו דלא לאוספא ולא למגרע אפילו אות אחד ועל דא בני נשא איצטריכו לאזדהרא ולמרדף אבתרה דאוריתא ולמיהוי רחימין לה כמא דאתמר:

למדנו שצריך האדם להתעורר מעצמו, ולהיות מאוהבי התורה וחושקיה ולשקוד על דלתותיה יום יום, ובזה הכין עצמו לקראתה, והיא בראותה טוב לבבו תאהבנו ותמשיכנו אליה ותעוררנו מעט מעט לאטה בתחלת התעוררותו תאכילנו הקל הקל, תחלה דברים פשוטים דרך דרש שאין בהם זולת פשוטם כהרבה דרשות שבאו בתלמוד, וכשתראה שעדיין נכספה וגם כלתה נפשו אליה, ושוגה תמיד באהבתה וחפץ להיות מבני ביתה ומשרתיה, תטעימנו דברים יותר עמוקים ברמז, ותמשיל לו משלים וחידות יהיו לו אותות ורמזים אל דברים נסתרים ונעלמים אשר בלבה, והיא הנקראת הגדה, כהרבה דברים שבאו בתלמוד ובמדרשי רז"ל וחוברו בה ספרים מזכירים אותם במדרשו של רשב"י ע"ה יאמרו ובספרא דאגדתא מהם יעמוד החכם על סתרי התורה וחכמת האלהות ואמרו בספרי אתה רוצה להכיר את מי שאמר והיה העולם עסוק באגדה:

וכשתראהו שוקד ורגיל אצלה ומחנן קולו אליה, תגלה ותראה אליו פנים בפנים בלא מחיצה, ותדבר אליו פה אל פה, ותודיענו פתרון הרמזים ההם, ותגלה לו מצפוני לבה ומשם והלאה לא תכסה ממנו דבר ולא תדבר עמו בחידות, וזה הוא הנקרא בעל

תורה שלם באמת, לפי שעקר תורה ונשמתה הם סתריה וסודותיה, והם התורה עצמה ויודעיהם באמת נקראים בעלי התורה וזה כל האדם, ולפי שתכלית עבודת השלם אל בראו הוא העסק בתורה ובמצותיה בשלמות המכוון ממנו שהוא ייחוד האלהות, וזה אי איפשר לעלות ביד השלם אם לא יעמוד על האמת בזה העסק, וזה הייחוד וידע אי זה הדרך ישכון אור האמת בזה, לזה אשאל מיי' מענה לשון ואתחנן אליו יאר פניו אתי סלה, ויחנני דעה ובינה והשכל להאיר זה הדרך לפני בחיריו וחסידיו, למען יחיו חיים אמתיים לא מסופקים בעבודתו וייחודו:

פרק כה

כתיב ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, והרב המורה ז"ל אמר להרחיק הגשמות כי הנראה באמרו בצלמנו כדמותנו, הצורה המינית אשר היא ההשגה השכלית. כדמותנו דמות בענין כי מאשר ההשגה השכלית לא ישתמש בה חוש ולא מעשה גוף ולא יד ולא רגל, דמה אותו בהשגת הבורא אשר אינה בכלי, זה דעת הרב בכוונת צלם ודמות, ואין כוונת התורה להשמיענו מה שהמשכיל בעצמו יכול לעמוד עליו בהשגתו, ואף מי שלא עמד בסוד יי' ולא קבל אור התורה ולא ידע סוד הבריאה, יודע כי ההשגה בעיון אינה לאדם כפי מה שהוא אדם, כי אם כפי מה שהוא אלהי ודאי כי נתן השכל במרומו להבדילו משאר הנבראים, ואין לשון הכתוב סובל כוונת הרב, כי לשון נעשה אדם בצלמנו וגו', יורה על תקון ועשיית דבר בדוגמת תבנית דבר, עם שזה רוחני שכלי גמור וזה חמרי גשמי, וגם ענין הבריאה וסדרה לא בא לכך, אבל הענין הוא מסתרי האלהות, ומפליאות רמזי הנשמה הקדושה נשמת התורה האצולה מעליון באפי קדושי עם אשר עמדו בסודו:

אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה בזה הלשון (ח"א ל"ד ע"ב) רבי שמעון קם ואמר, מסתכל הוינא דכד בעא קב"ה למיברי אדם אזדעזעו עילאין ותתאין ויומא שתיתאה הוה סליק בדרגוי עד דסלקא רעותא עילאה ונהיר שירות' דכל נהורין ופתח תרעא דמזרח דהא מתמן נהורא נפיק ודרום אחמי תוקפיה דנהורא דיריד מרישא ואתתקן במזרח. מזרח אתקיף לצפון וצפון אתער ואתפשט וקרי בחיל סגיא למערב למקרב ולאתפשטא בהדיה כדין מערב סלקא בצפון ואתקשר ביה לבתר דרום אתיא ואחיד במערב וסחרין לה צפון ודרום רזא דגדרי גנתא כדין מזרח קריב למערב ומערב שריא בחדווא ובעא מכלהו ואמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו דיהוי כגוונא דא בארבע סטרין ועילא ותתא. ומזרח אתדבק במערב ואפיק ליה ועל דא תנינן אדם תתאה מאתר דבית מקדשא נפק. והמשכיל אשר

נחה עליו הרוח יתבונן בסוד המופלא הזה, ויעמוד על סוד נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, ואין ראוי לבאר יותר בזה:

ואמנם כמו שההויה האמיתית שבו היתה מארבע קצוות העליונים, כן נרתק זאת ההויה היתה מארבע קצוות התחתונים, והוא שאמרו בפרק י"א מפרקי רבי אליעזר, התחיל לקבץ את עפרו של אדם הראשון מד' פנות הארץ אדום שחור לבן ירוק עד כאן, והכל זה לעומת זה. ומה שאמרו כאן אדם תתאה מאתר דבית מקדשא נפק, כנגד מה שאמרו בבראשית רבה, מן האדמה ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן אמר ממקום כפרתו נברא היך מה דאת אמר מזבח אדמה תעשה לי אמר הקב"ה הרי אני בורא אותו ממקום כפרתו והלואי יעמוד:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב כ"ד ע"ב) א"ר שמעון הא דא"ר חזקיה דכד ברא קב"ה לאדם מעפרא דמקדשא דלתתא אתברי ומעפרא דמקדשא דלעילא אתיהיב ביה נשמתא כמא דכד אתברי מעפרא דלתתא אתחברו ביה תלת סטרין יסודי עלמא הכי נמי כד אתברי מעפרא דלעילא אתחברו ביה תלת סטרין עלאין ואשתלים אדם, וזה וזה אמת ליודעי חן, והכל בצלם ובדוגמא עליונה והדברים מוחשים למטה, מראים ומעידים על סבותיהם למעלה, אשר נעשו ונתקנו לתבנית המרכבה המאורות העליונים שהם זה לפנים מזה, וזה דמות קליפה ולבוש לזה, המוח מבפנים והקליפה מבחוץ, הרוח מבפנים והגוף מבחוץ, כי זה לעומת זה נעשה ונתקן, כי זה תקון העולם כאשר עלה במחשבה הטהורה, כי כל הנמצאות ואף סבותיהם הם בדוגמא זו, כל אחת נשמה לחברתה עד הנשמה העליונה שהיא נשמה לנשמות כולן וכבר התבאר זה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א י"ט ע"א ע"כ) וכלא מוחא לגו וכמה קליפין למוחא וכל עלמא כהאי גוונא עלאה ותתאה מריש רזא דנהורא עלאה עד סופא דכל דרגין כלא איהו דא לגו מן דא ודא לגו מן דא עד דאשתכח דהאי קליפא להאי והאי להאי. נקודה קדמאה הוא נהירו פנימאה דלית לה שעורא למנדע זכיכו דילה ודקיקו ונקיות דילה עד דאתפשט פשיטו מינה וההוא פשיטותא דההוא נקודה אתעביד חד היכלא לאלבשא ההיא נקודה דלא ידיע לסגיאות זכותא דילה. היכלא דא דאיהו לבושא להההוא נקודה סתימאה איהו נהירו דלית ליה שעורא ועם כל דא לאו דקיק וזכיך ההוא כההוא נקודה קדמאה טמיר וגניז ההוא היכלא כד אתפשט פשיטו דההוא אור קדמאה, וההוא פשיטו דההוא אור קדמאה איהו לבושא להההוא היכלא דאיהו נהירו דקיק וזכיך פנימאה יתיר מכאן ולהלא אתפשט דא בדא ואתלבש דא בדא עד דאשתכח דא לבושא לדא ודא לדא דא מוחא ודא קליפה אף על גב דמלבושא אתעביד איהו מוחא לדרגא אחרא וכלא בגוונא דא אתעביד

הכי לתתא עד דבצלם דא איהו בר נש בהאי עלמא רוחא וקליפה מוחא וגופא וכלא איהו תקונא דעלמא עד כאן:

בארו ע"ה כי מה שאמר הכתוב נעשה אדם כצלמנו כדמותנו, הוא להיותו בנוי ומשוכלל כתבנית ההויות העליונות, שהן זו לפנים מזו, וזו מלבוש לזו, המוח מבפנים והקליפה מבחוץ, ולא שיש שם קליפה חלילה, אבל הם מאורות שאין קץ ותכלית לזכותם ולדקותם, אלא שהפנימית יותר היא כדמות מוח ונשמה בערך אותה שאחריה וחוצה לה, שהיא כדמות גוף וקליפה לה, וכן כולן מראש המחשבה ועד סופה, עד שבצלם זה נעשה האדם מוח וקליפה, רוח וגוף, והכל זה לעומת זה כמו שהתבאר למעלה:

ובזה הספר התבאר טעם היותו עשוי לתבנית המרכבה והמתבונן בו ידע כי מה שנאמר בסוד צלם ודמות הוא האמת הגמור, והתורה התמימה יחסה זה הצלם והדמות, וסמכה אותו אל שם אלהים לא אל שם יו"ד ה"א, או אל שם שד"י, אמרה ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו, וכתיב זה ספר תולדת אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אתו:

והטעם כי אחר שעלה במחשבה הטהורה לעשות האדם בזה הצלם, הנה סמכה אותו אל שם שהוא בדוגמא זו, שהוא שם אלהים שהוא שם כולל, מוח וקליפה, צורה וגוף ביחד, ולא שיש שם גוף חלילה, אלא כענין שכתבנו כי מה שהוא יותר פנימי הוא כעין הצורה אצל מה שהוא חצוני לו, והוא כעין קליפה וגוף לו, כן שם זה הוא שם משותף, א"ל י"ה שני שמות משותפים יחד, כח נושא כח, והשם השני הוא העיקר ושרש כל השם הוא כדמות מוח וצורה אל השם הראשון, והוא מנהיגו, ושם י"ה, הוא כדמות הצורה המניעה את הגוף, ושם א"ל כדמות הגוף המתנועע מכח הצורה, והוא סבתו ובלתה אין קיום לגוף, ובהעדר הצורה יפסד ויעדר הגוף, כן בדוגמא זו שם אלהים בהעדר ממנו הצורה, שהוא שם י"ה שבתוכו המקיימו, ישאר אלם ולא יפתח פיו כן האדם בצלם אלהים ברא אתו, אתו ממש, פנימי וחיצון, מוח וקליפה, רוח וגוף, כח נושא כח, אבל לא יחסה התורה זה אל שם יו"ד ה"א, לפי שאינו שם משותף, כי כלו אור זך פנימי ואין קץ לפשיטותו:

ואונקלוס ע"ה בחכמתו הורה זה, והוא כי דרכו ע"ה לתרגם שם אלהים וכשהגיע אל ויברא אלהי"ם את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו, בדמות אלהים עשה אתו לא תרגמו, וזו כוונה וחכמה גדולה ממנו ע"ה להורות על מה שכתבנו ומה שתרגם ויברא אלהים וברא יי' ית אדם בצלמיה, גם זו כוונה וחכמה גדולה, כי דרכו בכל מעשה בראשית שנזכר בו אלהים לתרגמו יי' להורות על הייחוד, ושהבריאה היתה מדת הדין

במדת רחמים, כאמרם ז"ל ראה שלא היה יכול להתקיים שתף עמו מדת רחמים, וכל שכן שיצטרך זה בבריאת אדם, ולזה תרגם ויברא אלהים את האדם וברא יי', ואם אמר בצלמו אין כאן בית מיחוש, שהרי פירש מיד בצלם אלהים ברא אותו ולא תרגמו. ומה שאמר ברא אתו שב אל אלהים הראשון שתרגמו יי', לומר שהשם המיוחד ברא אתו בצלם אלהים ולא בצלם יי', ואין הכוונה כי מה שכתוב בצלם אלהים ברא אתו נאמר על הגוף הבא מטפה סרוחה, כי הגוף הוא המלבוש והוא בשר אדם, לא אדם, והוא שכתוב עור ובשר תלבישני וגו', ואם עור ובשר הוא לבוש האדם, יהיה אם כן האדם האמיתי הרוח הפנימי והצורה שבו, לא העור והבשר, והוא שנאמר עליו ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א כ' ע"ב) כל ציורא דאתכליל באתפשיטו דא אתקרי אדם דכתיב אדם אתם אתם אדם והרשעים לאו אינון אדם. רוחא דסטר קודשא אקרי אדם גופא דיליה לבושא דאדם ועל דא עור ובשר תלבישני בשרא לבושא דאדם איהו ובכל אתר כתיב בשר אדם אדם לגו בשרא לבושא דאדם עד כאן. ולהורות על שהאדם שנאמר עליו בצלם אלהים ברא אתו, הוא האדם האמיתי שהיא רוח אלהים חיים, היו אותיות אדם רומזות על כל האצילות מראש ועד סוף, והוא שאמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ל"ד ע"ב) רזא דשמא דא דסליק אדם מרזא סתימא עלאה אדם רזא דאתוון דהא אדם כליל לעילא וכליל לתתא אל"ף לעילא מ"ם סתימא דהיא מרבה משרה. דל"ת תתאה דסתימא במערב ודא כללא דלעילא ותתא אתתקן לעילא ואתתקן לתתא אלין אתתון כד נחתן לתתא כלא כחדא באשלמותא אשתכח דכר ונוקבא עד כאן. הנה הורו על סוד אדם באותיותיו, ועוד שהוא כלל זכר ונקבה כידוע בשם אדם, ועל זה נאמר זכר ונקבה בראם כי רוח שניהם וכחם משניהם, ויברך אותם ויקרא אתשמם אדם שהוא כלל שניהם למעלה ולמטה. ועוד אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג קי"ז ע"א) ר' אבא פתח ואמר ויברא אלהים את האדם בצלמו תא חזי בשעתא דברא קב"ה לאדם עבד ליה בדיוקנא דעלאי ותתאי והוה כליל מכלא והוה נהוריה נהיר מסייפי דעלמא ועד סייפי דעלמא והוו דחלין קמיה כלא ואף על גב דקא אוקמוה אית לאסתכלא ביה בהאי קרא כיון דאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו מאי בצלם אלהים אלא ודאי תרין דרגין דכלילו זכר ונקבה חד לזכר וחד לנקבה ובגיני כך דו פרצופין ודאי וסיפא דקרא אוכח דכתיב זכר ונקבה בראם אתם וכליל הוה מכל סטרוי עד כאן. ואחר שהאדם הוא הרוח הפנימי והצורה השכלית, ועליה נאמר בצלם אלהים ברא אתו, אם כן במה יתקיים מה שאמרנו בתחלה בסוד הבריאה בצלם אלהים, כח נושא כח, מוח וקליפה, רוח וגוף. יתקיים

במה שאומר, והוא כי כבר התבאר בספר תולעת יעקב בחלק הראשון כי הושפעו באדם שלש נפשות, לדמיון שלש עולמות זו למעלה מזו, זו אדוקה בזו, וזו בזו, וזו משרתת בזו, כלומר זו פועלת בזו וזו בזו. ובפרק י"ח מהחלק הא' מזה הספר התבאר כי צורת האדם כלולה בשלש מדרגות, זו לפנים מזו נפש רוח נשמה, והם בקשר אחד אמיץ וזו כסא לזו, ויתבאר אם כן שהנשמה היא כדמות מוח וצורה אל הרוח והרוח כדמות גוף וקליפה אל הנשמה, והרוח כדמות מוח וצורה אל הנפש, והנפש כדמות גוף וקליפה אל הרוח, וזה כל האדם הפנימי ויש בו מוח וקליפה, ויתקיים בו ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים וגו':

ובמדרש רות הנעלם (דף ע"ח ט"ג) אמרו בזה הלשון, קב"ה ברא באיניש יהו"ה דהוא שמא קדישא דיליה יו"ד נשמתא לנשמתא ודא נקראת אדם ומתפשטן נהוריה בט' נהורין והוא תלוי מן יו"ד והוא אור א' מבלי פרודא:

ה' נקראת נשמה ואזדווג עם יו"ד ואתפשט לכמה נהורין והוא חד יו"ד ה"א בלי פרודא ועל דא ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם. וי"ו נקרא רוח ואיקרי בן יו"ד. ה' אתקרי נפשא ואתקרי בת ועל דא אב ואם בן ובת. ורזא גדולה יו"ד ה"א וי"ו ה"א אתקרי אדם ואתפשט נהורא דיליה לחמשא וארבעין נהורין ודא הוא חשבון אדם מ"ה וחשבון יו"ד ה"א וא"ו ה"א מ"ה יהו"ה. זכר ונקבה ברא אותם ויקרא את שמם אדם. ובתר כן יצר הגוף שנאמר וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה מה אית בין אדם לאדם הרי יהו"ה נקרא אדם. וגופא נקרא אדם מה בין האי להאי. אלא באתר דאיקרי ויברא אלהים את האדם בצלמו הוא יהו"ה. ובאתר דלא איקרי בצלמו הוא הגוף עד כאן:

ולפי זה המדרש יקשה למה לא יחסה התורה צלם ודמות וסמכה אותו אל שם יי', והטעם בזה כי אחר שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, והנראה ממנו כי הבריאה מורכבת מצורה בחומר ממש, והוא האדם הגשמי, ואין ראוי ליחס זה ולסמכו אל שם יי' שאינו משותף, ואין קץ לפשיטותו, ואין דעת וחכמה בכל להבין סתרי הבריאה ויבאו לטעות ולשאול, מה שאין כן בשם אלהים שהוא משותף כמו שבארנו. ובזה נשלם מה שרצינו לבארו בסוד צלם ודמות כפי כוונת התורה. והאל יראנו נפלאות מתורתו:

פרק כו

ידוע מדרך החכמה והאמת, כי אמתת עצם הבורא יתברך איננה מושגת לזולתו, ואין דמיון בינו ובין נבראיו כלם, עליונים ותחתונים, כי אינו בגבול לפי שאינו גוף ולא כח בגוף. ואם כן מה זה שנמצא בתורה תכונת איברים גשמיים מיוחסים לאדון הכל, כגון

ידים ורגלים אזנים ועינים, וזולת זה מדברים ועניינים ומאורעות ממאורעות הגוף. יש לדעת ולהאמין, כפי מה שקבלו בעלי העבודה, אמרו כי כל אותם הדברים אף על פי כי כלם יעידון יגידון על גדולת יוצר בראשית ואמונתו, אין כל בריה יכולה לדעת ולהשיג מהות הדבר ההוא הנקרא יד או רגל עין או אוזן. ואם אנו עשויים בצלם ודמות אלהים כמו שהתבאר בפרק הקודם לזה, אין להעלות על לב חלילה כי עין בעין ממש או יד ביד או שצורת זה ותכונתו כצורת זה ותכונתו ותבניתו. אבל הם עניינים פנימיים ופנייים באמתת מציאות אדון הכל יתברך, אשר מהם האור והשפע מתפשט ובא לכל הנבראים. אבל אין מהות יד כמהות יד ולא תבנית יד כתבנית יד, וכמו שכתוב ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו:

והאמונה בכל זה כי אין ביניני ובינו דמיון כלל מצד העצם והתבנית, כי אם על כוונת צורת האיברים שבנו, שהם עשויים כדמיון סימנים ורמזים לדברים עליונים נעלמים, שאין דעת שום נברא יכול לדעתם ולהשיגם, וזה הדמיון אינו גופני כלומר בעצם ותבנית, אלא כדמיון זכרון, ומשלו משל לזה במי שכותב ראובן בן יעקב, שאין אלו האותיות וזאת הצורה עצמותו וצורתו של ראובן ותבניתו ומהותו, אלא זכרון שזה ראובן בן יעקב הכתוב הוא סימן לאותו עצם ותבנית הידוע הנקרא ראובן בן יעקב:

ולפי שרצה הקב"ה לזכותנו, ברא בגוף האדם כמה איברים נסתרים ונגלים כדמיון סימן למעשה מרכבה. ואלו יזכה האדם לטהר אבר מאיבריו, יהיה אותו אבר כדמיון כסא לאותו דבר העליון הפנימי הנקרא בשם זה, אם עין עין, אם יד יד, ואם רגל רגל, וכן שאר האיברים. וכבר בארנו במקומות מזה הספר, כי תכלית האדם הוא תקון הכבוד, ולזה נעשה ונתקן לתבנית המרכבה העליונה לתקנו, וזה התכלית לא יגיע כלל כי אם בעסק התורה וקיום מצותיה, ואחר שזה העסק וזה הקיום, לא ישלם כי אם באיברים גשמיים, חוייב אם כן שיתוקן ויעשה האדם בזאת התבונה וזה התבנית. וגם הכבוד העליון נתקן על סוד דמות דיוקן אדם, להיות נכללים בו עליונים ותחתונים ולפי שהוא כולל הכל נתקן הכבוד בתבניתו:

וכן אמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה (ח"ב קמ"א ע"א) באידרא כתוב שם בזה הלשון כללא דכל מלין עתיקא דעתיקין וזעיר אנפין כלא חד כלא הוא כלא הוי כלא יהא לא שני לא אשתני לא משתני אתתקן בתקונין אלין דיוקנא דכליל כל דיוקנין דכליל כל שמהן דיוקנא דאתחזי בגוונוי בהאי דיוקנא לאו דהאי דיוקנא הוי אלא כעין האי דיוקנא כד אתחברן עטרין וכתרין ואשלמותא דכלא. ובגין כך דיוקנא דאדם הוי דיוקנא דעלאין ותתאין דאתכלילו ביה. ובגין דהאי דיוקנא כליל עלאין ותתאין אתקין עתיקא קדישא

תקונוי ואתקין תקונא דזעיר אנפין בהאי דיוקנא. נמצא אם כן הדמות העליון תלוי בתחתון וצריך לתקונו, ולכן נתקן זה בתקון זה:

ויש לדעת כי המדות הם תלויות באיברים כיצד מדת העין היא הראות. מדת האוזן היא השמע מדת היד היא המישוש. מדת הרגל היא ההליכה. והנה המדות נמשכות אחר האיברים, ויש לדון ענין המדות כדין האיברים, וכמו שאין יחס וערך בינו ובינינו בענין האיברים, כן אין יחס וערך בינו ובינינו בענין המדות. וכבר התבאר בפרק הקודם לזה בסוד צלם ודמות, שאמנם זה לא נאמר על הגוף כי אם על הרוח הפנימי והצורה, וכמו ששם אדם לא נאמר כי אם על הרוח הפנימי, כן שמות האיברים אינם שמות כי אם לכחותיהם לא שמות לחומר. והנה כשהמאורות העליונים והכתרים בחבור וקשר אחד והדברים כלם על שלמותם הם על דמות אדם, כמו שמוכיח המאמר שכתבתי למעלה, והוא סוד מראה אדם המוזכר במרכבה עליונה וכן בתחתונה, ולא שיש שם צורה או גשם כלל חלילה, אבל הכל בסוד פרקי המרכבה בהיותם נכללים יחד הכל כעין דוגמא זו, לא כדוגמא שלנו או כצורתנו:

וסוד הענין כך הוא כי יש מעלות ומיני מאורות פנימיים, וכלם יחד נקראים בשם מוח, לא שהם מוח או כצורת מוח גשמי חלילה, אבל הוא משל על הלובן והזוהר ועל פנימיות ההויות ההם הנעלמים בתכלית ההעלם, כעין מוח האדם שהוא פנימי ונעלם ונסתר בתוך גלגלת הראש ולא יראה החוצה ושם קרום לפנים מקרום והמוח מבפנים מכוסה ונסתר, כן המשל והדוגמא בפנימיות ההויות העליונות הנסתרות בקרום וגלגלת הראש שהוא ראש הלבן האמיתי, ולא נזכר בדברי הנבואה לפנימיותו ועלויו, כי כל מה שהדבר יותר פנימי וטמון וגנוז ולא נזכר ולא נגלה כלל, הוא להורות על מעלתו וחשיבותו, ומזה הטעם לא הזכיר שלמה ע"ה בשיר המקודש, המוח, גם לא הזקן, בפירוש כי אם ברמז מופלא, הוא שאמר ראשו כתם פז, שראשי נמלא טל, ואמר לחיו כערוגת הבושם, ולהיות הזקן פאר הפרצוף והדרו ושלמותו העלימו הכתוב:

ומהם שנקראים אזנים אזני יי', עינים עיני יי', פי יי', וכן ידים ורגלים וכשפרקי המרכבה העליונה מתחברים ומתיחדים בקשר אחד וחבור אחד, הכל עולה ונקרא בשם אדם, לפי שהוא כלל כל השמות והמאורות העליונים הנכללים בייחוד. וכנגד זה בעולם הנפרדים ובמרכבה התחתונה, יש כתות נקראים בשם עין שהם שלוחי ההשגחה העליונה, ומהם נקראים בשם אזנים, ומהם בשם פה ומהם בשם ידים, ומהם בשם רגלים, וכלם כאחד נכללים ונקראים בשם אדם, לחשיבות זה השם שהוא כולל כל המראות וכל פרקי המרכבות כמו שבארנו, והיא הכוונה בזה הפרק:

פרק כז

ירד עלה. אמרו במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה ע"ה, אין ניחח אלא ירידה דכתיב וירד ותרגום ונחת הרוח, יורד ומתיחד בצורות הקדושות ההם ומתקרב על ידי הקרבן והיינו דאיקרי קרבן. ובסוף הענין אמרו, ומיד יורד דכתיב ריח ניחח ליי' שיורד יי' ליי' הה"ד שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד עד כאן. וכל ירידה המיוחסת כלפי מעלה הרצון בה זה הסוד שהוא הבהקת האור ורוח הקדש והשפע במדות העליונות סוד האצילות מראש ועד סוף, והוא אמרם שיורד יי' ליי' והוא התיחדות המאורות אלו באלו, שכלם נכללים בשם הגדול, וכל אחד נקרא בשם זה להיות הכל אחד מיוחד, והוכיחו עוד זה מפסוק הייחוד. וכשהייחוד ממטה למעלה יקרא עליה, והוא עלוי הכבוד ממעלה אל מעלה עד המקום שנטלה משם, וזה סוד ברוך כבוד יי' ממקומו, שהוא המקום העליון המקומם ומקיים את כלם. סוד קוצו של יו"ד וכמו שאבאר. וסוד ויעל אלהים מעל אברהם, כי אלהים הנאמר כן הוא סוד אלהים שבמעשה בראשית, שהוא סוד ה"א ראשונה שהוא למעלה מהמרכבה העליונה, סוד תתן אמת ליעקב חסד לאברהם ופחד יצחק, והכוונה כי כשכלה השם הנכבד אשר בו נבואת האבות לדבר עם אברהם התחתון, עלה אלהים עליון מעל אברהם עליון כי התחתונים תלויין בעליונים:

ויעל מעליו אלהים במקום אשר דכר אתו. פירוש אלהים שהיה בחבור אחד במקום אשר דבר אתו, שהוא השם הנכבד מדה של מעלה במדה של מטה להורות על הייחוד, אחר שכלה לדבר אתו נתעלה. ודקדק זה ביעקב מה שלא דקדק כן באברהם, לפי שיעקב קשר הייחוד ומטתו שלמה והוא איש תם מתיים ומייחד הכל, ולזה דקדק בו הכתוב הייחוד השלם, והיה זה אחר שהוסיף לו שם ישראל, כי שררתו גדולה משררת אבותיו ששתף בשמו שם אל, ועוד כי בו נשלמה שורת הייחוד כי ס"ת בלא נקוד נתן וקרי ביה ישראל בשי"ן, ויש במשמע ישראל עוד ישר אל, כי כלו תם וישר לא עקוב ולא עקבה באהלו. ולזה ויקרא לו אל אלהי ישראל כמו שקבלו רז"ל בפירושו:

עלה אלהים בתרועה. וסודו כתבתי בספר תולעת יעקב בסתרי תפלות ר"ה. אמרו בפסיקתא הפטרת שובה, תני משום ר' מאיר כי הנה יי' יוצא ממקומו וירד ודרך על במותי ארץ. יוצא ממדה למדה, ממדת הדין למדת רחמים על ישראל. ממקום ומדרגת הדין סוד פחד יצחק, למדת רחמים מדת אמת, סוד וא"ו שבשם. ואם חס ושלום נתחייבו מן הדין, יוצא ממדת רחמים למדת הדין. וסוד זה כי נחלתו של יעקב בלא מצרים, ועולה עד ראש הלבן ומתאחז ומתייחד שם, כי חוט השדרה נמשך מן המוח ושם מקומו וקיומו,

והוא יוצא משם ובא לו למדת הדין, סוד המאור הקדוש אחרונה הגומרת הדין שהיא מדת הדין של מטה:

ובמדרשו של רבי שמעון בן יוחאי ע"ה (ח"ב ל"ז ע"א) פרשת בא אל פרעה. פתח ואמר מי כיי' אלהינו המגביהי לשבת וגו', מי כיי' אלהינו דסליק לאתישבא לאיתעטרא בנהורא קדישא נהירו דבוצרני כתרין ועטרין. המשפילי לראות דנחית בכתרוי מכתרא לכתרא מנזירא לנזירא מנהירו לנהירו מבוצינא לבוצינא לאשגחא בעלאין ותתאין הה"ד יי' משמים השקיף על בני אדם לראות וגו' עד כאן. וחכמי לב יבינו ויראו ויתמהו כי אין כל הדברים אמורים בדבר שהוא חוץ מעצמו ואמתתו, ואין בכל זה גשמות, גם לא תנועה והעתק מקום, ולהיות דרך זו דרך יי' סלולה לא חששה התורה ולא ברחה מיחס כל זה הענין, וכל אלו הלשונות לאדון הכל כי דבריה עם הישר הולך בדרכיה וארחתיה וכמו שיבא עוד בסייעתא דשמיא. ודי בזה לענין הפרק :

פרק כח

כתב ה"ר יצחק עראמה ז"ל בזה הלשון אמנם במה שתרגם אנקלוס אנא אחות עמך בלי שום כנוי, כבר נודע מה שכתב עליו הרב מורה פרק כ"ז חלק ראשון, כי מפני היותו ספור מה שנדמה אליו במראות החלום, לא ספור מה שנראה אליו בהקיץ ובנבואה גמורה, לא נשמר מיחס אליו התנועה כמנהגו או מפני היותו מלאך. וגם ראינו את תפיסות הרמב"ן ז"ל עליו כי רבו לפי הטענה הראשונה ואולם החזקה שבהם מה שנמצא בחלום הסלם שכנה אנקלוס ואמר והא יקרא דיי' מעתד עלווהי. גם כי תרגם יי' אלהך הוא עבר קדמך, שודאי אין עליהם תשובה נכונה לפי דעת הרב המורה, מלבד מה שהשיג הוא על עצמו בפרק מ"ח חלק א' בתרגום של ראה, שודאי נראין בו דברי הרמב"ן ז"ל:

והנראה אלי בזה, כי הנה אנקלוס ע"ה לא תלה עצמו בכל אלה הלשונות על יתד אחת, אבל כוון אל בחינות רבות מתחלפות, יש להרחקת הגשמות, ויש להרחקת הפעלות, ויש לדרך כבוד ויש להתמדת הענין והתיחדותו. ובכל אחד מהם יתחלף מצד הצדדים אשר יאות לפי הפרישה, כמו שיתבאר כל זה מהחלופים הנמצאים לו ואשר זכרם הרמב"ן ז"ל בפירוש הנה. ואני אומר שאם קבלה היא בידו מה שירמוז בהם נקבל ולא נטה ימין ושמאל, ואף על פי שלא יבין איש אשר כמוני, ואם יש רשות לדבר בשקול הדעת באלו העניינים, שכבר נוכל לתת טוב טעם ודעת בתרגום הכתוב הזה והדומה לו, מבלי שנתרחק משקול השכל וכיוצא בזה בכשנתבונן בשלשה הכנויים הנוהגים אצלו תדיר וזכר אותם הרב המורה שם, שהם יקרא דיי', מימרא דיי', שכינתא דיי', וטעמם המפורסם לפי שרשי הלשון ושמושו בלי התלות בסודות גדולות ונפלאות ממני. וזה כי

הנראה מכללם הוא, ליחס לו יתברך העניינים הנסמכים אליו לכבוד ותהלה, אמנם כל אחד לפי עניינו, והוא כי כשייחס הכתוב אליו יתברך רצוני לעצמו דבר מהדברים כמו שבא ונראה או נצב ועלה וכדומה, יראה בהם יקרא דיי' יקרא דיי' מעתד עלווהי, אתגלי יקרא, ואסתלק יקרא דיי', ויראו את אלהי ישראל וחזו ית יקר אלהא דישראל, וכן כלם כי הם כנוי אל עצמו יתברך בדרך כבוד, כנהוג בכל הלשונות בדבור עם הגדולים יודע לכבודך, או למעלתך, או לגדולתך, הכל כפי מה שהוא איש שר וגדול עד שאמר הכתוב וכבוד יי מלא. וישכון כבוד יי'. וירא כבוד יי'. וזה הכנוי לא ימצא בשום מקום במדבר בעדו. והא יקרי בסעדך, או יקרי יחות עמך, וכיוצא כי לא יתכן מדרך המוסר. ומאמר בעבור כבודי הוא ענין אחר, מוסב למה שאמר הראני נא את כבודך לא שיאמר בדרך כנוי כמו שיתבאר במקומו ב"ה:

אמנם כאשר יבא בענין ההשגחה ממנו יתברך יכנה בתרגום מימרא דיי' ויחדה לזה כי במאמר ישגיח המשגיח על המושגח, כמו שאמר דוד אנכי אצוה עליך וגו' ונאמר בדבר יי שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם, כמו שתרגם לקול יי' אלהיך למימרא דיי' ותרגם לקדמות מימרא דיי' כי לקראת צוויו ומאמרו יצאו ומזה אמר והא מימרי בסעדך אם יהא מימרא דיי' בסעדי, מימרא דיי' בסעדיה דיוסף, ולזה תרגם ואתרעם עמא על מימרא דיי', כי על הנהגתו נתרעמו כמו שאמר ובפתגמא הדין ליתיכון מהימנין במימרא וכו', ומזה אמר מימרא דיי' סהיד וכו', לומר שהשגחתו ועיונו בו יהיה העד הנאמן ביניהם לתת לאיש כמעשהו, וכן בין מימרי וביניכון בין השגחתי וביניכם, וכן קיים לי במימרא דיי', שישבע לו באותה ההשגחה הנמצאת אתו כי דבר יי' היה יקר לו:

אמנם כאשר יכוון בדבור התמדת אלו העניינים והמשכם בייחוד יכנה בשם שכינה, כענין ועשו לי מקדש ושכנתי וגו', וכמו שאמר יונתן בן עוזיאל בריך יקרא דיי' מאתר בית שכינתיה, ומזה תרגם היש יי' בקרבנו האית שכנתא דיי' וכו', פני ילכו שכינתי תהך, אם אין פניך הולכים אם לית שכנתך, ילך נא יי' יהך כען שכינתא דיי', לפי שהכוונה בכולן המשך ענין לא לשעה. ולזה תרגם לא תיכול למיחזי אפי שכנתי, ואעבר יי' שכינתיה, כי על הענין עצמו שהיו דנין עליו עד עתה מהמשך אור השפע ההוא עליו היה מדבר:

ואחר שבררנו אלה ההבדלים שיראה מהם שהם נכונים וכמעט יכלול כל העניינים האלו, נקל הוא לתת טעם למה לא כנה אנקלוס ע"ה במאמר הזה וכיוצא. והוא כי באמרו אנכי ארד לא יוכל לתרגם אנא אתגלי כמו שתרגם וירד יי', כי אין הכוונה עתה על הגלוי וההראות כמו שהיה בסיני ובזולתו מהמקומות, כי אם על השמירה וההשגחה, ומזה הטעם לא יוכל לתרגם יקרי יחות עמך מלבד הסבה שקדמה. גם אין לו לומר שכנתי

תחות עמך, שאין אז הכוונה על הבטחת ההמשך כי אם על ענין השמירה כמו שאמרנו, והלשון המיוחד לזה לפי מנהגו היה מימרי יחות עמך, אלא שראה שאין ליחס העליה והירידה, ולא שום תנועת העתק אל ההשגחה והמאמר, כי הדבור אינו עולה ולא יורד, ושלא היה לו מקום לכנות שם במלה זו, אלא אם ישבש כל הכתוב ויאמר מימרי יהא בסעדך כד תחות למצרים ובמימרי וכו', וכבר יצא מכלל מעתיק. ולזה בחר בקצור וסמך בזה כל מה שסמך המקרא עצמו, כמו שעשה בתרגום ויראו את אלהי ישראל וחזו, כי לא היה לו לתרגם ואתגלי להון כמו שמדקדק הרמב"ן ז"ל שם במקומו, שהרי אז היה מוסב לשון ההראות אל אלהי ישראל הפך מה שכתוב ויראו את אלהי ישראל, ואין למעתיק לשבש הכתוב בזה השעור. וכזה הענין היה בתרגמו יי' אלהך הוא עבר קדמך, כי הכוונה שם על ההשגחה והסיוע בייחוד, והיה לו לומר מימרא דיי', אלא שלא לכנות ההעברה אל הדבור כמו שקדם. גם לא אמר יקרא דיי', כי זה הכנוי לא יאמר רק כשיכוין על עצמיותו ולזה הניחו בצורתו:

אמנם אמר הוא עבר קדמך מימריה, אש אכלה הוא, לכנות אל ההשגחה המכוונת לשם, כמו שאמר במקום אחר יי' אלהכון דמדבר קדמיכון מימריה יגיח לכון קרב, וראה כי לא אמר יקרא ולא מימרא ולא שכינתא ומזה הענין אמר אנא אהא עם פומך:

ואחשוב כי כזה וכזה יצדק בכל אלו העניינים, מבלי שנצטרך להתלות בפלוסופיא גם לא בדברים סתומים וחתומים עד כאן דבריו:

ואין טעמו כלום גם הבדליו אינם נכונים, כי אוכיח בראיות הפך הבדליו וטעמו, עד שיודה שיצטרך להתרחק משקול השכל הרבה באלו העניינים, ובזולתם, ואפריד לזה פרק בפני עצמו, ואשוב אל הכוונה להורות כי כל זה אי איפשר להולמו, כי אם בנשמת התורה היא החכמה האמיתית, ועל דרך רבינו הגדול עם שהרבה חכמה בזה כפי הקבלה אשר בידו אשר אי איפשר לנטות ממנה ימין ושמאל, ואין רשות אל שום דעת להתחכם על מנהג אנקלוס ע"ה, אם לא בדרך אשר דרך הוא בה, בתרגמו התורה מפי אבות העולם כפי קבלתם מסיני, ומי שנשא פנים אל שקול הדעת, ובפרט בזה, לריק יגע ולתוהו והבל כחו כלה, ועתיד ליתן את הדין על הוצאת זמנו ללא תורת אמת:

פרק כט

אני אעביר כל טובי תרגם אנקלוס אנא אעיבר כל יקרי, והסירתי את כפי תרגם אנקלוס ואעדי ית דברת יקרי. וזה הפך מה שהניח שזה הכנוי לא ימצא בשום מקום במדבר בעדו וכתיב ונעדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, והנה השוה כל הפנים ואמר כי לא יתכן מדרך המוסר לכנות לעצמו זה הכנוי, ודאי כי אין נאה ולא דרך מוסר למי שהחסרון

דבק אתו ולא יפרד ממנו, לכנות כזה. אבל גדול העולמים מקור השלמות, למה לא יכנה לעצמו כזה, והרי הוא אומר כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים. ואמר עוד כי מלך גדול אני אמר יי' צבאות. ואמר עוד אני יי' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן. ואמר עוד למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן. וכתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. וכתיב עוד ובאו וראו את כבודי. וכתיב אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים. הנה נמצא זה הכנוי הרבה במדבר בעדו הפך מה שהניח:

וגם מצינו זה הכנוי, על שמירתו הצדיקים והשגחתו בהם, ויאמרו כל העדה לרגום אתם באבנים וכבוד יי' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל. ואמרו במדרשים מלמד שהיו זורקים אבנים והענן מקבלם, ובסוטה פרק ואלו נאמרין א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מלמד שנטלו אבנים וזרקום כלפי מעלה. והיא כוונה נפלאה לפי שהיו כופרים ביכלתו והשגחתו, ואלו הם האבנים שזרקו כלפי מעלה. והצדיקים שעל ידיהם פרסם הוא יתברך שתים אלו בעולם, אמרו לרגום אותם באבנים. ונגלה הכבוד לחוס על תפארת גדולתו, ולשמור ולהשגיח ולהציל הצדיקים מידם. נמצא אם כן זה הכנוי על השמירה וההשגחה גם כן, והיה לו לאנקלוס ע"ה לתרגם יקרי יחות עמך, ולא ישנה מנהגו ולא יעיקנו שום אחד מהמעיקים שהניח הרב הזה:

ומה שטען שלא היה יכול לתרגם ממרי יחות עמך, לפי שראה שאין ליחס העליה והירידה ולא שום תנועת העתק וכו', כי הדבור אינו עולה ואינו יורד, אם כן גם השליחות בו תנועת העתק ואין ליחסו אל הדבור לפי דעתו, ומצינו שהוא יתברך יחסו אל דברו גם היציאה וההשבה, שהם תנועת העתק. והוא אמרו כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו. והרי זה שוה אל עליה וירידה וכתיב ישלח דברו וירפאם. ישלח דברו וימסם. וגם כי אין הכוונה לאנקלוס עליו השלום, בלשון מימרא המאמר המוחלט והדבור, כמו שחשב הרב הזה. אבל המאמר והדבור נמשך ובא מהמימרא. אמר השמע עם קול אלהים חיים מדבר מתוך האש, ותרגם קל מימרא דיי' ממללת, ומלת ממללת שבה אל המימרא. ואמר עוד כמו שאמר במקום אחר יי' אלהכון דמדבר קדמיכון וכו', וראה כי לא אמר יקרא, ולא מימרא, ולא שכנתא וכו', הרי מצינו יי' אלהיך הוא ההלך עמך לא ירפך וגו', ותרגם יי' אלהך מימריה מדבר קדמך. ואם כן גם במה שכתוב יי' אלהיך הוא עובר לפניך היה יכול לתרגם, מימרא, או יקרא, כמו שכתבנו למעלה שגם זה הכנוי יאמר על ההשגחה והשמירה. יתבאר מזה שהיה יכול לתרגם מימרי יחות עמך:

ואמר עוד ושלא היה לו מקום לכנות וכו' אלא אם ישבש וכו', וסמך בזה על מה שסמך וכו', כי לא היה לו לתרגם ואתגלי וכו', כמו שמדקדק הרמב"ן ז"ל שם וכו', כוונת הרב שם רחוקה ופליאה ממנו, והבין בדעתו הפך מה שכוון, ורצה ליכנס במה שאין לו מבא בו, וכוונת הרב ידועה אל יחידי סגולה המקובלים בחכמת האמת. ואני עתיד להאיר בה עיני החכמים התמימים בסייעתא דשמיא:

ומה שטען עוד, כי כאשר יכוון בדבור התמדת אלו העניינים והמשכם בייחוד, יכנה בשם שכינה וכו'. הנה זה ההבדל לקחו מהרב המורה, כנראה מדבריו בפרק כ"ה חלק א' והרב כנה זה בשם השגחה גם כן בפרק ההוא. והפלא על הרב הזה איך לקח ממנו הבדל זה וברח לו מן השני שהוא ההשגחה, עד שאמר שלא היה יכול אנקלוס ע"ה לתרגם שכנתי תחות עמך, שאין אז הכוונה על הבטחת ההמשך כי אם על ענין השמירה וכו', ולא כוון אל נכון שהרי השכינה תורה גם על ההשגחה והשמירה, וזה כי הוא יתברך אמר הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי. ואדון הנביאים ע"ה לא נתרצה במלאך. ובקש שתלך השכינה עמהם ואמר פני ילכו והנחתי לך, ותרגם שכנתי תהך ואמר הוא ע"ה אם אין פניך הולכים וגו', ותרגם אם לית שכנתך מהלכא ביננא. והוא ע"ה לא בטל כי אם המלאך, לדעת המפרשים האומרים כי הוא נברא. אבל הייעוד שייעד הוא יתברך לשמרך במקומו עומד, ויושלם על יד השכינה. אבל לדעת האמת כי זה המלאך הוא המלאך הגואל, והוא מלאך האלהים בלא סמיכות, אלא שעון העגל גרם שיאמר להם ושלחתי לפניך מלאך שזה מן הנפרדים. והעד כי לא אעלה בקרבך, ועל השכינה לא יאמר כי לא אעלה בקרבך, יתבאר אם כן שהשכינה היא השומרת והמשגחת, והוא אמרו לשמרך בדרך. ואם כן גם על השמירה וההשגחה יוכל לתרגם שכינתי תחות עמך, ואם כן יצטרך להודות בהכרח, כי הדברים האלה וכיוצא בהם אין לשקול השכל יד בהם ולא יוכל להולמם כלל:

ואי איפשר לישבם על אופנם כי אם בקבלה הנאמנת אשר היא דרך אנקלוס הגר ע"ה, אשר דרך בה באלה העניינים אשר הם לו ידועים בחכמה, וכל הכתובים שהכניס בהם שכנתא, או יקרא, או מימרא, או אתגלי, או כתובים שלא הכניס בהם שום כנוי מאלה, אין זה לו ע"ה בריחה מהגשמות, שאם כן למה יברח ממנו במקומות ובמקומות לא יחוש לו. אבל זה לו חכמה וכוונה גדולה, לא להרחיק הגשמות כדעת הרב המורה ז"ל, כי למה ירחיק ויחוש אנקלוס ע"ה מה שלא הרחיקה התורה הקדושה ולא חששה אליו. וכל אלה העניינים באה הקבלה בהם אל מקבלי האמת, ויונתן בן עוזיאל המתרגם הנביאים מפי חגי זכריה ומלאכי ע"ה, ואנקלוס הגר מתרגם התורה מפי ר' אליעזר ור' יהושע

ע"ה, כדאיתא פרק קמא דמגילה תרגום של תורה אנקלוס הגר אמרו מפי ר' אליעזר ור' יהושע, ושל נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי. והקשו שם עליה ותרגום של תורה אנקלוס הגר אמרו, והאמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב מאי דכתיב ויקראו בספר תורת האלהים מפורש וגו' ויקראו בספר תורת האלהים זו מקרא. מפורש זה תרגום וכו', ותרצו שכחום וחזרו ויסדום. הרי בארו שהתרגום מקובל בידם ע"ה מימי הנביאים אשר אין ספק שהיו מקובלים בו מסיני, אלא ששכחום ואחר כך חזרה עטרה ליושנה, ויסדום על יד אנקלוס הגר ע"ה. וכן נאה והכל בכוונה ובחכמה גדולה שיהיה אנקלוס מתרגם התורה כי היה גר צדק והדברים עתיקים. ואם כן כל מה שנמצא מהחלוקים בתרגומו ממה שכתבנו באלה הכנויים, הכל ידוע לו בקבלה, ואי אפשר לו ע"ה לנטות ממנה ימין ושמאל. והאמת המקובל בכל זה כפי מה שרמז רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל וכפי מה שקבלו חכמי האמת, אעיר עליו אחר שאקדים מה שצריך להקדימו בפרק שאחר זה בסייעתא דשמיא:

פרק ל

כתב הרב המורה ז"ל בפרק י"ט חלק א' כי כבוד יי' הוא אור נברא, והוא אשר יקרא כבוד בכל מקום, והוא אשר מלא את המשכן, ובפרק כ"א אמר אבל התרגום נוהג מנהגו באלו העניינים, וזה כי כל דבר שנמצאוהו מיוחס אל הבורא יתברך וישיגהו גשמות, או מגשימי ההגשמה, יחשבהו בחסרון המצטרף וישים היחס ההוא לענין אחר מצטרף לבורא מחסר אמר כאמרו והנה יי' נצב עליו יקרא דיי' מעתד עלווהי, ואמר באמרו יצף יי' ביני וביניך יסך מימרא דיי' וכו'. ועל זה המשיך פירושו. וכן עשה באמרו ויעבר יי' על פניו ואעבר יי' שכינתיה על אפוהי וקרא. והנה יהיה הדבר אשר עבר אצלו נברא בלא ספק בשם הכנוי הנסתר בפניו ושב אל משה ע"ה, ויהיה פירוש על פניו לפניו כמו שאמר ותעבור המנחה על פניו, וזה גם כן פירוש טוב ויפה, וממה שמחזיק פי' אנקלוס ז"ל מאמר הכתוב והיה בעבור כבודי, כבר ביאר כי הדבר העובר הוא דבר מיוחס לו יתברך לא עצמו יתברך, ועל הכבוד ההוא אמר עד עברי ויעבר יי' על פניו. ואם איפשר מבלתי חשוב מצטרף מחסר כמו שיעשה אנקלוס תמיד, פעם ישים המחסר יקרא, ופעם שכינה, ופעם ישימהו מימרא דיי' כפי ענין כל מקום עד כאן. ובפרק כ"ה אמר ונאמר וישכון כבוד יי' על הר סיני, ושכנתי בתוך בני ישראל, ורצון שוכני סנה, וכל מה שבא מאת הפעלה מיוחס לבורא הוא בענין התמדת שכינתו כלומר אורו הנברא במקום או התמדת ההשגחה בדבר אחד, כל מקום כפי ענייננו. ובפרק ס"ד אמר וכן כבוד יי' פעמים רוצים בו האור הנברא, אשר ישכינהו השם להגדלה על דרך המופת, וישכון כבוד יי'.

וכבוד יי' מלא. ופעמים רוצים בו עצמו יתברך ואמתתו כמו שאמר הראיני נא את כבודך, ובא המענה כי לא יראני האדם וחי מורה כי הכבוד הנאמר הנה עצמו ואמרו כבודך להגדיל עד כאן:

ויש להפלא עליו, מאין לו להבדיל בין אמרו והיה בעבור כבודי ואמרו עד עברי, ובין אמרו הראני נא את כבודך, עד שיאמר שזה עצמו ואמתתו, וזה דבר נברא מיוחס לו יתברך לא עצמו עם אמרו עד עברי עם שפירושו נגד פשטי הכתובים, שהרי מה שכתוב ופני לא יראו, שוה אל אמרו לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי, וכמו שזה עצמו ואמתתו, כן זה עצמו ואמתתו, ועל זה המשיך אמרו יתברך ושכתי כפי עליך עד עברי להעלים עצמו יתברך ממנו ולזה הוצרך לשכות כפו עליו. ועוד אם העובר לפניו כבוד נברא לדעת הרב, למה לו לשכות כפו עליו ולהעלים ממנו ראייתו, אחר שהוא דבר נברא. והוא ע"ה תרגם, כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ארי חזיתי מלאכיא דיי', הרי שלא ברח מיחס לכבוד נברא ראיה. כי דעת הרב שלא יירא אנקלוס מיחס הגשמה לכבוד נברא ולא תנועה והעתק מקום, וכמו שנראה מדבריו בפרק כ"א וכמו שכתבתי למעלה. וחזא היא ראיה ממש, שהרי תרגם וירא מלאך יי' אליו בלבת אש וגו' ואתגלי מלאכא דיי', נראה שהבדיל בין אלו הלשונות להיות האחד השגת חוש והאחד השגת שכל. ומכאן עוד תשובה עליו, שאם לא יירא אנקלוס מיחס ההגשמה אל כבוד נברא, היה לו לתרגם כאן ואתחזי, שוה לתרגמו ארי חזיתי וכו', וכבר השיגו רבינו הגדול ז"ל. ועוד יש בדעת הרב המעדת רגל ומקום טעות, באמרו כי האור הנברא הוא אשר יקרא כבוד בכל מקום, והוא אשר מלא את המשכן. ואם מה שכתוב וכבוד יי' מלא את המשכן. ומה שכתוב ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יי' את בית יי'. היה אור נברא זה נתינת יד לחשוב ולטעות שהעבודות הנעשות במשכן ובבית עולמים היו לאור הנברא חס ושלום. ואדון העולם יתברך אמר בכבודו ובעצמו לאדון הנביאים ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ואמר עוד ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארון העדות את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. וכתיב ונעדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבדי. ואמר יתברך ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים. הנה כי שרות השכינה בתוכנו תנאי באלהותו עלינו, ואיך יתנה באור נברא שהוא חוץ מעצמו יתברך. ואמר וידעו כי אני יי' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם אני יי' אלהיהם. היעלה על לב שתהיה ההוצאה לצורך אור נברא להשכינו בינינו. ואין בכתוב חסרון כל באמרו לשכני בתוכם ומי השוכן אני יי' אלהיהם. הישוער שהארון אשר בו לחת הברית יהיה תפל בית מושב ומשכן לאור נברא,

והתורה למעלה בכבוד ותהלה מכל נברא עליון ותחתון, שבה נברא הכל ויהיה הבורא כסא לנברא. ואם כן לדעת זה יהיה המדבר עם משה מעל הכפרת מבין שני הכרבים האור הנברא, לא הבורא חס ושלום, אין זה כי אם שחוק עשה לנו אלהים שיאמר בכבוד גדולתו ונועדתי לך וגומר ודברתי אתך וגו' ויהיה הנועד והמדבר אור נברא:

וכבר ראיתי לאחד ממפרשי דברי הרב המורה וסודותיו שפירש בפרק י"ג חלק א' ואמר בזה הלשון. וכן אנכי קיים בין הש"י שהוא השכל הפועל וביניכם שהם ישראל עד כאן. וכאלה הרבה בדברי הרב ובסודותיו מקום טעות והמעדת רגלי האמונה הקדושה. ועוד יתחייבו לו בטולים לכל אחת מהדעות שהרי כתוב ברוך כבוד יי' ממקומו ותרגם יונתן בן עוזיאל ע"ה בריך יקרא דיי' מאתר בית שכינתיה, ואם תרצה הנבואה בכבוד הזה עצם הבורא ואמתתו, ויהיה כמו הראני נא את כבודך שרצה בו הרב כן בפרק ס"ד, הנה הזכיר בו אתר ובית שכינתיה, נראה בפירוש שאין דעת יונתן בן עוזיאל מסכים עם דעת הרב במה שפירש בפרק ח' חלק א', ברוך כבוד יי' ממקומו כפי מעלתו ועצם חלקו במציאות. ואנו על מי נסמוך בזה ובכיוצא בו, האם נסמוך על מי שהיה מקובל מן הנביאים ע"ה, או על הרב המקובל משקול דעתו, עם הקדמות היוני הממרא המזייף וסותר האמת בפתוייו. ואם תרצה בו הנבואה כבוד נברא כדעת הרב בפסוק וכבוד יי' מלא את המשכן, איך יקבעו בו ברכה ויאמרו ברוך כבוד יי ממקומו. ויברכו שם כבודך וגו' והמברך והמתפלל לכבוד נברא עובד עבודה זרה. ועוד איך ייחס הוא יתברך לעצמו בלשון כבוד, ויאמר בעבור כבודי על דבר נברא שהוא נפרד וחוץ מאמתתו יתברך:

ובפרק כ"ז אמר הרב, אנקלוס הגר שלם מאד בלשון העברית והארמית וכבר שם השתדלותו בהעלות ההגשמה, וכל תאר יתארהו הכתוב שיביא אל הגשמות יפרשהו כפי עניינו, וכל מה שימצאהו מאלה השמות המורים על מין ממיני התנועה, ישים ענין התנועה הגלות והראות אור נברא כלומר שכינה או השגחה, והנה תרגם וירד יי' ואתגלי יי' ולא אמר ונחת יי'. ארדה נא ואראה אתגלי כען וזה כלו נמשך בפירושו. אלא שהוא תרגם אנכי ארד עמך מצרימה אנא אחות עמך, וזה דבר מופלא מאד יורה על שלמות זה האדון מאוד, וטוב פירושו, והבנתו הדברים על מה שהם עליו כפי מה שהם, ופתח לנו בזה התרגום ענין גדול מענייני הנבואה והוא, כי תחלת זה הספור אמר ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב וגו', אנכי ארד עמך וגומ', וכאשר גלה תחלת זה המאמר שהוא במראות הלילה, לא הרחיק אנקלוס שיספר המאמר אשר נאמר במראות הלילה בלשונו והוא האמת בלשונו, כי זה ספור מה שנאמר לא ספור ענין שקרה וכו', ומכאן תתעורר כי יש הפרש גדול בין מה שיאמר בו בחלום או במראות

הלילה. ובין מה שיאמר במחזה ובמראה, ובין מה שיאמר בו סתם ויהי דבר יי' אלי, או ויאמר יי' אלי. ואיפשר עוד אצלי כי אנקלוס פירש אלהים הנאמר הנה מלאך ולזה לא הרחיק שיאמר בו אנא אחות עמך. אלו דבריו בזה. ובפרק מ"ה אמר כל מה שבא מענין שמע מיוחס לאל יתברך, תמצא אנקלוס נשמר ממנו ופירש ענינו בהגיע המאמר ההוא אליו יתברך כלומר שהוא ישיגהו. ואם היה בענין הצעקה ותפלה יבאר ענינו שהוא קבל או לא קבל, ויאמר לעולם בתרגומו שמע יי' שמיע קדם יי'. ובענין צעקה שמוע אשמע צעקתו קבלא אקבל, וזה נמשך בפירושו לא נטה מזה במקום מן המקומות עד כאן:

ורבינו הגדול הרמב"ן ז"ל השיגו בכל זה והאריך להשיב עליו תשובות נצחות, עד אין מנוס לו כי אם להודות, כי אלה הדברים אי איפשר לדבר בהם ולהולמם כפי השכל, אבל יתישבו על אופניהם כפי החכמה המקובלת בידו ז"ל וכמו שרמז בסוף דבריו. ומה שאמר הרב המורה כי זה ספור מה שנאמר לא ספור ענין מה שקרה. יש לתמוה ההוא אמר ולא יעשה חס ושלום. ואולי יתנצל הרב שזה אמנם היה חקוי דמיוני חשב יעקב שירד עמו למצרים. ויש לרב מקום להתלות בו, כי זה היה במראות הלילה שהיא לדעתו השגה ירודה ונבואה פחותה, ולא היה זה מהשתמשות השכל, לפי שלא היתה נבואה יקיציית, ולו היתה כן היה מתרגם אנא אתגלי, אבל הניחה על עניינה להיותה במראות הלילה, ולפיכך תרגם אנא אחות, ובזה אמרו קצת ממפרשי דבריו, ואם כן איך לא השגיח הרב שזה אמנם הוא ספור התורה, ואלו היה ספור יעקב, אולי היה מקום למחשבת הרב, ואיך תכתוב תורה תמימה דמיונות כוזבים ותניחם לאמיתיים חלילה חלילה לתורת יי' והנה הרב המורה יחס לאנקלוס ע"ה דברים שלא עלו להעיר אזן החכמים האמתיים בכל זה, כפי על לבו ושבחו במה שהוא חסרון אצלו, ואין קבלת רבינו הגדול ז"ל וכמו שיעדתי בפרק הכוונה במראות הלילה מה שחשב, והנני בא הקודם לזה:

פרק לא

אנקלוס הגר ע"ה מתרגם התורה, שלם מאד בחכמת האמת המקובלת באומה, וכל שכן שתרגם התורה מפי רבי אליעזר ורבי יהושע, והכתובים שהכניס בהם אלו הכנויים, יקרא, שכינתא מימרא, וכתובים לא הזכירם בהם, וכן הכתובים שנשתמש בהם בלשון גלוי, שאמר בהם ואתגלי בראיית מלאך, כגון במראה הסנה, או בלשון חזיון כגון ביעקב, או הכתובים שבא בהם ראיה לאדון העולם שתרגמם בלשון גלוי, וכתובים אחרים שתרגמם בלשון חזיון, או הכתובים שבא בהם ירידה שתרגמם בלשון גלוי, וכתובים אחרים כגון אנכי ארד עמך מצרימה שתרגמו אנא אחות, לא היה זה ממנו ע"ה הרחקת גשמות או בריחה ממנו כמו שחשב הרב המורה ז"ל, שאם כן למה יברח וירחיק הגשמות

במקומות, ובמקומות לא יחוש לו, וכמו שהאריך בהם רבינו הגדול ז"ל בהשגותיו עליו, אשר אין לו עליהם תשובה. ולא יחוש אנקלוס ע"ה למה שלא חששה התורה וירחיק מה שלא הרחיקה כי מי יחוש ומי ירחיק חוץ ממנה, כי עץ חיים היא, ולקח טוב, דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ושלמות הגוף והנפש, ותרים המכשולות מדרך עמה, ואיך תביא בנתיבותיה השלמים, מקום טעות חלילה. שהרי לא חששה ואמרה נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, כי מה היתה הבריאה חסרה אם אמרה נעשה אדם בצלם ודמות, או ויאמר אלהים לעליונים ולתחתונים נעשה אדם בצלמכם כדמותכם, ולמה לא הוקשה לאדון הנביאים ע"ה אמרו יתברך בצלמנו כדמותנו, כמו שהוקשה לו ע"ה אמרו נעשה: וכמו שאמרו ז"ל בבראשית רבה פרשה ה' ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן אמר, בשעה שהיה משה כותב את התורה, היה כותב מעשה כל יום ויום כיון שהגיע לפסוק זה שנאמר ויאמר אלהים נעשה אדם וגומר, אמר לפניו רבש"ע מה אתה נותן פתחון פה לאפיקורוס אתמהה, אמר לו כתוב והרוצה לטעות יטעה. אמר לו הקב"ה משה האדם הזה שבראתי לא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו, שאם יבא הגדול ליטול רשות מן הקטן ממנו הוא אומר מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן ממני, והם אומרים לו למוד מבוראך שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים וכיון שבא לבראת את האדם נמלך במלאכי השרת עד כאן. וכמו שהוקשה לו ע"ה על נתינת פתחון פה לאפיקורוס לטעות ולומר שתי רשויות יש, ולמה לא הוקשה לו ע"ה הכתוב המורה על ההגשמה, וגם הוא יתברך למה לא יחוש לכל זה, אבל סבל הוא יתברך נזק טעות האפיקורוס וכתב לשון שילמדו הבריות ממנו תורה ללכת בדרכיו ולדמות אליו, וכן אני אומר על דרך נשמת התורה, אשר כתבתי למעלה פרק כ"ה בסוד נעשה אדם וגו', ואלו כתב הוא יתברך אעשה היה בזה חס ושלום הכחשה בתורה העליונה אשר כן נעשתה והכל זה לעומת זה, והתורה באה רשומה וחקוקה מתורה של מעלה, ואין לשנות, וחלילה שיעשה הוא יתברך תורתו פלסתר. וכן ההקש במה שכתב בצלמנו כדמותנו וכמו שבא סודם על נכון במה שקדם, וכן בשאר כל הדברים הדומים לאלה:

ואחר בא הענין המופלא הזה על נכון, אשר בו הארת עינים אל החכמים התמימים אומר, כי כל זה לאנקלוס ע"ה חכמה גדולה מקובלת בידו, וכל מה שעשה בזה הכל בכוונה ובהשגחה, כדי להבדיל בשמות הקדש שמותיו יתברך, כידוע בקבלה הנאמנה כי לא באו בתורה הקדושה על דרך אחד, אבל תזכיר שמו יתברך פעם אדנ"י, ופעם אלהים, ופעם יהו"ה, ומשמשים זה במקום זה להורות על הייחוד הגמור, וגם הוא ע"ה אין בלשונו כנוי לשם אלהים כמו שכתב רבינו הגדול בפרשת וישמע יתרו והוא מתרגם

אלהים בכל מקום יי' להורות על הייחוד ולפי שהוא ע"ה בא לפרש התורה, הוצרך לפרש אי זה הוא משמות הקדש השם הנכבד, ואי זה הוא השם המיוחד. כי במקום שרואה שתזכיר התורה שם אלהים, או שם יהו"ה, והוא בא במקום שם אלהים, יאמר ע"ה, מימרא, או יקרא, או קדם יי', לרמוז שאין זה השם הגדול ממש, אלא מדתו ששמו בקרבו, וכמו שאמרו שמו כשם רבו ומכניס אלו הכנויים הרומזים למדת אלהים להבדיל ביניהם:

ובמקום שרואה שתזכיר התורה שם יהו"ה, או שם אלהים והוא בא במקום שם יהו"ה, לא יכניס שום כנוי מאלה, כמו שמצינו במתן תורה, לפי שתורה בשמו הגדול נתנה. ולזה היתה חכמתו ע"ה גדולה, שתרגם ירד יי' לעיני כל העם יתגלי יי' ולא אמר יקרא דיי'. וכן וירד יי' על הר סיני ואתגלי יי'. וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומלל יי'. ותרגם ויוצא משה את העם לקראת האלהים לקדמות מימרא דיי', לרמוז על מה שהשיגו הם, ולקראת מה שהשיגו רמז היציאה, כי ישראל שומעים את הקול מתוך האש, והם אמרו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות ותרגם אנקלוס ואל יתמלל עמנא מן קדם יי', לפי שאין בלשונו כנוי לשם אלהים כמו שכתבנו, ויצטרך לתרגם אלהים בשם יי'. ואולי יחשב שהשגתם כהשגת אדון הנביאים, לזה הכניס ביניהם מחיצה ואמר מן קדם יי' שהוא הקול שהשיגו ושמעו, והוא המדבר עמהם, ואף זה לא היו יכולים לסבול עד שאמרו דבר אתה עמנו. וכן דרכו במשנה תורה להכניס מחיצה, זולת במקומות שהדבר מפורש מן הכתובים ואין לטעות, כגון מה שכתוב היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ותרגם ע"ה ארי ימלל יי', והיה לו לתרגם יתמלל מן קדם יי', אבל לפי שאמר למעלה ואת קולו שמענו ותרגם וית קל מימריה שוב אין שם בית מיחוש וכן הרבה. וכבר רמז רבינו הגדול ז"ל בזה בפירושיו מה שיש בו די למתבונן בדבריו:

אבל הדבור למשה ע"ה בכל הפרשה בשם המיוחד מקום השגתו כתוב ויקרא יי' למשה וקרא יי' למשה, ויאמר יי' אל משה ואמר יי' למשה אין שם מחיצה, וכן בכל מקום הדבור והאמירה למשה ע"ה תרגמם בלא מחיצה. ומה שכתוב בפרשה משה ידבר והאלהים יעננו בקול, תרגמו ע"ה ומן קדם יי' מתעני ליה בקל, יראה ממה שרמז רבינו ז"ל כי זה היה קודם הירידה ולזה תרגמו כן, וכן הוא שהרי זה כסדר הפרשה, ולי נראה כי תרגם כן לפי שהקול הזה היה מגיע גם לישראל, וכמו שהוא כן דעת רבינו זכרונו לברכה וכנגד השגתם הוצרך לתרגם כן:

ובמדרשו של רבי שמעון בן יוחאי ע"ה (ח"ג ז' ע"א) אמרו בזה הלשון משה ידבר והאלהים יעננו בקול משה ידבר דא קול של משה. והאלהים יעננו בקול דא גבו"רה

דאודי ליה להההוא קול הה"ד יעננו בקול בההוא קול דמשה עד כאן, ולסוד זה לא היה איפשר לו ע"ה לתרגם והאלהים בלא מחיצה שהיה מחטיא הכוונה בסוד העולם הזה. ומחכמתו ע"ה כי בכל אמירה והראות הנזכרים באבות לא הכניס בהם שום מחיצה, לפי שהוא מקובל בידו מקום נבואתם ע"ה, וכמו שהעיד הוא יתברך בתורתו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' לא נודעתי להם, הנה הבדיל בין נבואתם ונבואתו ע"ה, ואלו הכניס מחיצה היה זה מקום טעות לחשוב שהיתה השגתם דבר נברא ונפרד חלילה, וכל שכן באמירה הנזכרת בנח ובקין שאין לטעות שהשיגו למעלה מהשגת האבות. ולסוד זה כשהגיע לפסוק אנכי ארד עמך מצרימה וגו', תרגמו אנא אחות, כי מתחלה נאמר ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה וגו', ויאמר אנכי האל אלהי אביך והוא אלהים והוא מראות הלילה והוא אל בית אל, וכולם רומזים שהדבור לו במדת הדין רפ"ה, ומפני שהוא המדבר תרגמו כפשוטו כי אין זה גלוי שכינה שיתרגם אתגלי, אבל הוא לשון ירידה בסוד גלו למצרים שכינה עמהם ואלו הכניס מחיצה היה בזה מקום טעות, שיהיה היורד עמו דבר נברא ונפרד חלילה, כי איך יאמר מימרי או יקרי, והוא המימרא והוא הכבוד, כי הוא המדבר ואינו דבר נברא חוץ מהבורא חס ושלום, אם כן אינו מלאך מן הנפרדים כדעת הרב המורה שם בפרק כ"ז, כי לא יאמר הנפרד אנכי האל אלהי אביך:

ומה שכתוב ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואמר הנני, אין זה מן הנפרדים, אבל הוא המלאך הגואל אותו מכל רע, ולזה אמר אנכי האל בית אל, ונקרא מלאך לסוד שאבאר במה שיבא בסייעתא דשמיא. והוא הנאמר בו וירא מלאך יי' אליו בלבת אש מתוך הסנה, ולפי שהוא מלאך פניו ופני האדם עצמו, תרגם בו ואתגלי מלאכא דיי', שוה לאמרו וירא אליו יי' הנאמר באברהם ויצחק, ושוה לאמרו וירא אלהים אל יעקב. כי תחלת השגת אדון הנביאים נבואת האבות והשגתם והוא הנאמר בו ויסע מלאך האלהים מוכרח והוא מלאך הברית מוכרח. ואמנם אמרו כי ראיתי אלהים פנים אל פנים הוא מלאך מן הנפרדים, וסודו ידוע לחכמים, ולזה נאמר בו בתחלה ויאבק איש עמו ותרגמו אנקלוס ע"ה כי ראיתי אלהים ארי חזיתי מלאכא. ואלו היה הנראה בסנה מן הנפרדים לא היה משה ע"ה מסתיר פניו ממנו. ובפרק קמא דברכות בזכות שלש זכה לשלש, ומה ענין הסתרת פניו מהביט אל ותמונת יי' יביט, אם היה מן הנפרדים, ויעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים:

וגם בחלומות נזהר אנקלוס ע"ה ומכניס מחיצה שלא יטעו הרואים. בחלום הסלם נאמר והנה יי' נצב עליו ותרגם והא יקרא דיי מעתד עלווהי, וידוע לחכמי האמת כי גם

לאבות הקדושים ע"ה, הדבור בא מן השם הגדול במדת הדין הרפה, אלא שהם ע"ה לא ישיגו השם הגדול כי לא הגיעו למעלת אדון הנביאים, וכענין ושמי יי' לא נודעתי להם. ומחכמת אנקלוס לרמוז זה שתרגם והנה אנכי עמך והא מימרי בסעדך, ואלו לא היה הדבור בא מהשם הגדול בשם הנכבד, היה לו לתרגם והא אנא עמך שוה לאנא אחות עמך. אבל נזהר ע"ה ותרגם והא מימרי בסעדך, שלא יאמר השם הגדול והנה אנכי עמך בלא מחיצה. והיה לו זה ע"ה לפי שנאמר בתחלה והנה יי' נצב עליו, ויבאו הרואים לטעות שהיה השם הגדול לכך תרגם יקרא דיי' ולפי שלא יטעו ויאמרו כי לא בא הדבור מהשם הגדול, לכך תרגם והנה אנכי עמך והא מימרי בסעדך, להורות כי האומר כן הוא השם הגדול במדת דינו:

ובחלומות אבימלך ולבן נזהר ע"ה ודקדק בהם בחכמתו ע"ה כפי מה שבאה לו הקבלה בהם, והבדיל ביניהם ובין חלום הסלם. שנאמר בהם ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה, ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלם הלילה, ותרגם בשניהם ואתא מימר מן קדם יי', וזה מופלא מאד כי לא הספיק לו ע"ה לומר ואתא מימרא דיי'. והפלא אם מימרא הוא דבר נברא כדעת הרב המורה ז"ל, היה מספיק לו מימרא דיי' לבד, אבל הוסיף בהם מחיצה ואמר מימר שהיא מחיצה אחת, מן קדם הרי מחיצה שנית, לרמוז כי הבא אליו היה דבר נברא שהוא קדם יי', וכן היא קבלת קדושי עליון העומדים בסוד יי'. אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ח' ע"א) תנינן כל אלהים דהכא ההוא חילא רברבא דממנא ביה והוה כגוונא דא ויבא אלהים אל בלעם ההוא חילא דאתפקדא עליה עד כאן. ובאמרו יצף יי' ביני ובינך תרגם יסך מימרא דיי', ואין שם יראת גשם. אבל היה זה ממנו ע"ה חכמה, כי התורה לא תזכיר מה שלא היה מושג אז, ולא נגלה אף לאבות הקדושים, אבל תזכיר המושג להם כי כבר קדם שהשם הגדול בא הרבה במקום השם הנכבד, להורות על כי יי' אלהינו יי' אחד, וגם אמרו לא עלינו תלנתיכם כי על יי', ואין בזה יראת גשמות אפילו לדעת הרב המורה ז"ל, ותרגם בו ע"ה אלהין על מימרא דיי' בחכמה גדולה כי אמרת יי' היא ההולכת לפניהם במדבר, והיא אשר השיגו ביום הקהל כמו שקדם, והיא הפרנס הגדול בעליונים ובתחתונים ממה שמקבלת מן השמים ולזה הקדים הכתוב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ותרגום משמרת מטרת וממנה הפרנסה בסוד ותקם בעוד לילה וגומ', ועליה אמר מלך שהשלום שלו אחותי רעיתי ואז"ל במדרש חזית מפרנסותי לסוד נעלם ידוע לאשר זכו לו ולסוד זה באה פרשת המן בלשון אמירה ויאמר יי' אל משה הנני ממטיר וגו' והם תלונתם על הפרנס. ותרגם וישמע אלהים ושמיע קדם יי', והרמז על מדת דינו הרפה שהיא קדם יי' כי השמיעה אליה. וגם הראיה אליה:

ומה שתרגם ע"ה במקומות וירא וחזא, ובמקומות וגלי קדם יי', הכל עשה בחכמה ויש לכל אחד ענין כמו שיתבאר עוד בסייעתא דשמיא. ותרגם הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב הא אנא קאים וכו' על טינרא, ולא הכניס שם שום מחיצה. כי סוד הכתוב לרמוז כי שמו הגדול שם על הצור שהוא צור ישראל, והוא ייחוד השם הגדול בכבודו, ואם כן אין העמידה בדבר שהוא חוץ מעצמו. ותרגם ויעבר יי' על פניו ואעבר יי' שכינתיה, לרמוז כי העובר אינו השם הגדול אבל הוא המעביר, כי קיים לו אני אעביר כל טובי וטוב האדם ביתו. ותרגם יי' אלהיך הוא עובר לפניך עכר קדמך, לפי שאין שם מקום לטעות כי קבלה בידו ע"ה כי כל יי' אלהיך האמור במשנה תורה הוא מדת דינו. והיד הגדולה ואצבע אלהים וימינך יי' ומימינו אש דת למו וידך החזקה וזרועך הנטויה. ותאחז במשפט ידי. עיני יי' אלהיך בה. כל אלה תרגם ע"ה כמשמען, כי ידע סוד הענין כי כל אלו הכנויין כלם שמות למדת הדין כידוע לחכמי לב, ואלו היה משנה היד ושאר הכנויין היה תרגומו ללא תורת אמת חלילה לו, כי הכל חכמה גדולה ממנו כפי מה שקבל מאבות העולם ע"ה רבי אליעזר ורבי יהושע, לא בריחה מהגשמות כמו שחשב הרב המורה, וכמו שהתבאר במה שקדם ודי בזה כפי כוונת זה הפרק:

פרק לב

יקרא, ושכינתא ומימרא כלם כנויין ושמות, יחסם אנקלוס כלם למדת הדין, וכלם משרש אחד יסתעפו ולא יתרבה בהם, וכלם זה כלול מזה, כי כן הכלה כלולה, ויבאו זה במקום זה וישמשו זה במקום זה, כמו שהתבאר למעלה בפרק כ"ט, וזה להורות על שרשם, אלא שכל אחד מאלו הכנויין מורה על עניינו בייחוד. וזה כי כשאדון כל המעשים יתברך מראה גדולתו וממשלתו ויכלתו בעולמו, ורצה לפרסם ולגלות אלהותו בפועל הפלאות לעשות בברואיו כרצונו, והנה הוא יתברך מתפאר ומתגדל ומתכבד לעין כל, הנה הכנוי המורה על כל זה הוא הנקרא כבוד בייחוד, כענין ונגלה כבוד יי' וראו כל בשר יחדו וגו', וכענין לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי וכתיב והגידו את כבודי בגוים, ומזה וכבוד יי' מלא את בית יי', וימלא כבודו את כל הארץ וגו'. כי הוא פרסום כבודו בעולמו, שהוא רשאי ושליט על כל לעשות בו כרצונו. ונאמר בפלא המן ובקר וראיתם את כבוד יי', יאמר כי בפלא אשר יעשה להם בקר, יתפרסם להם ויראו כבוד מלכותו וממשלתו, אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כגבורותיו ונוראותיו, כי בגדולות ובנפלאות אשר יפליא לעשות יראה את כבודו לכל באי עולם:

וגם יראה כבודו להשגיח על הצדיקים ולשמרם כענין שהתבאר בפרק כ"ט, ומזה והנה יי נצב עליו להשגיח עליו ולשמרו, כדעת רז"ל במדרש, ולבסוף נאמר לו והנה אנכי עמך

ושמרתיך ולזה תרגם אנקלוס ע"ה והא יקרא דיי' מעתד עלווהי, הנה שעם שזה הכנוי נתייחד לעניינו, עוד יורה על ההשגחה והשמירה אשר כנוי מימרא יורה גם על זה, ולזה תרגם אנקלוס והנה אנכי עמך והא מימרי בסעדך, כי אלו הכנויים כלולים זה בזה ומושכים זה מזה להורות על שרשם, וכמו שכתבתי למעלה אשר הענין אשר נתייחד בו כנוי מימרא, הוא האמירות והצווין אשר מפי הגבורה אמרת יי', אשר הם האמצעי אל שיושגח המקיימם ושומרם בקדושה ובטהרה ההשגחה המעולה התמידית, וכענין והיה אם שמוע תשמע לקול יי' אלהיך. למימרא דיי' אלהך. ועתה אם שמוע תשמעו בקלי למימרי השמר מפניו ושמע בקלו וקבל לממריה והוא המלאך הגואל, ולזה נאמר בו כי שמי בקרבו ותרגם אנקלוס ארי בשמי ממריה. כלומר בשמי הגדול הוא דבורו. והוא הכבוד והוא המימרא והסימן אדנ"י יתן אמר:

והענין אשר בו נתייחד כנוי שכינתא הוא להיות השם שוכן בתוך בני ישראל וכענין ושכנתי בתוכם. לשכני בתוכם. ואז"ל עקר שכינה בתחתונים היתה, כי בהיותה בתחתונים העולמות שקולים, כי בזה ייחוד וחבור העולמות כלם, והוא הרעיה הנזכרת בשיר המקודש, ועליה נאמר ותרועת מלך בו ותרגם אנקלוס ע"ה ושכינת מלכיהון ביניהון ועליה אז"ל בכל מקום שגלו שכינה עמהם, כי לא תוכל האם לעזוב את בניה בין אויביהם, אבל גולה עמהם להשגיח עליה ולשמרם ולהגן עליהם וכבר התבאר למעלה בפרק כ"ט שגם זה הכנוי יורה גם על ההשגחה והשמירה:

וחלילה שיהיה השוכן בתוך בני ישראל דבר נברא, שהרי כתוב ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שכן בתוכם ותרגם אנקלוס דשכינתי שריא ביניהון. וכתיב ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני יי' שכן בתוך בני ישראל. ותרגם אנקלוס ארי אנא יי' שכינתי שריא וכו'. וכבר קדם שלא ייחס הוא יתברך עצמו בדבר נברא, ולא יאמר עליו אני יי' שכן ויהיה השוכן דבר נברא חלילה:

ובדברי רז"ל בספרי רבי אומר משל למלך שאמרו לעבדו אם בקשתני הרי אני אצל בני שנאמר השוכן אתם בתוך טמאתם. ובברכות פרק א' שלשה דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו, בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו שנאמר הלא בלכתך עמנו, והמופלא בחכמת אנקלוס ע"ה שתרגם במהכך שכנתך עמנא, להורות שאין שכינתו יתברך דבר חוץ ממנו. ואם השכינה דבר נברא חס ושלום, אם כן בקשת אדון הנביאים מה היא, ומה הכוונה באמרו הלוא בלכתך עמנו, וכבר אז"ל שלא נתרצה במלאך. ואמרו עוד שם בקש שלא תשרה שכינה על אומות העולם ונתן לו שנאמר ונפלינו אני ועמך, ואם השכינה דבר נברא איך נתן לו זה, והרי בא בקבלה שהאומות יש להם שרים, וכענין

שר מלכות פרס, שר מלכות יון, ואין הכוונה בשאלתו ע"ה שלא תחול הנבואה עליהם בלבד, אבל בקש על סבת חול הנבואה שהיא שריות השכינה ובהעדר הסבה יסתלק המסובב, ואין בקשתו שלא ישרה ביניהם ועליהם מלאך מן הנפרדים, אבל שאלתו ע"ה שלא יהיה חלקם במה שנתייחדו ישראל שהם מיוחדים לו יתברך לבדו, וכענין כי חלק יי' עמו וכתיב יי' בדד ינחנו וגו':

ומה נפלאו דברי רש"י ז"ל ופירושו בפרשה ההיא, ויאמר פני ילכו כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב. ויאמר אליו בזה אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה. ובמה יודע איפה מציאת החן הלא בלכתך עמנו. ועוד דברים אחרים אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך על אומות העולם. ונפלינו אני ועמך ונהיה מובדלים בדבר זה מכל העם, כמו והפלה יי' בין מקנה ישראל וגו'. גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה שלא אשרה שכינתי על אומות העולם, ואין דבריו של בלעם על ידי שריית השכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון ואלי דבר יגונב שומעין על ידי שליח עד כאן דבריו. הנה שהרב ז"ל באמרו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך וכו', לא הניח מקום ולא נתן רשות לשום אדם לפרש, כי על דבריו אין להוסיף ומהם אין לגרוע. ובאמרו ואין דבריו של בלעם על ידי שריית השכינה וכו', שומעין על ידי שליח, הודיענו חלק האומות, לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא חלקנו וצורנו, יתעלה הדרו שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם:

ולהורות על שהכבוד והשכינה עצם הבורא יתברך, קבעה הנבואה ברכה בו ואמרה ברוך כבוד יי ממקומו. ואשר עמדו בסוד יי קבלו, כי באמרו ממקומו ולא במקומו כוון להורות שברכתו נבדלת משאר המבורכים והמתברכים, כי אי איפשר שיהיה האדם במקום אחד ויתברך במקום אחר, ואם יברכוהו בזולת מקומו אין זה מתברך כי אם מבורך או ברוך, והוא אמרו ממקומו רמז על התפשטות הדבר מענין לענין מתחלת הויתן עד השלמתו, להורות שאינו דבר אחד וברכתו דבר אחר, אלא הוא וברכתו דבר אחד וזהו ממקומו כאלו אמר מן החכמה שהיא מקומו:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה, ומאי דכתיב ממקומו מכלל דליכא דידע את מקומו, משל למה הדבר דומה לבת מלך שבאת מרחוק לא ידעו מאין באת עד שראו שהיא אשת חיל נאה והגונה בכל מעשיה אמרו ודאי זאת מצד האור נלקחה כי במעשיה יאור העולם, שאלו אותה מאין את אמרה ממקומי אמרו אם כן גדולים אנשי מקומך ברוכה תהיה ומבורכת ממקומך עד כאן. וכוונתם ע"ה באמרם מצד האור נלקחה, על חכמת אלהים כי חכמה מחכמה והוא מקום רחוק שבאת ונאצלה משם כי מרחוק יי' נראה ומשם

מתברכת וזה סוד ברוך כבוד יי ממקומו. ועליו אמר יונתן בן עוזיאל ע"ה בריך יקרא דיי' מאתר בית שכינתיה והוא תוספת באור, כי יקרא ושכינתא הכוונה על ה"א אחרונה שבשם הגדול והוא הכבוד והשכינה, ואתר בית שכינתיה היא בית בראשית. וגם בית שכינתיה כי שם מקום האצילות והכל שוכן שם ומתיחד שם, כי הסוף נעוץ בראש והראש בסוף, וחכמה בראש וחכמה בסוף, להורות על כי הכל ייחוד אחד ומיוחד, ואם כן הכוונה האמיתית והסוד הנעלם באמרו ממקומו כאלו אמר מעצמו כי אין מקומו דבר זולתו, וצדיק מעצמו מתברך כי הוא מקור הברכה, ואין הכוונה ליונתן ע"ה באמרו אתר ובית, דבר זולת הכבוד ואין כל זה דבר זולת הבורא:

ובבראשית רבה פרשה מ"ו תני הנפטר מחבירו בין גדול בין קטון צריך ליטול ממנו רשות, ממי אתה למד מאברהם, פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה באו מלאכי השרת לדבר עמו, אמר להם אפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם תחלה אחר כך אני מדבר עמכם, כיון שדבר עם הקב"ה כל צרכו אמר לפניו רבש"ע צריך אני לדבר א"ל הפטר לשלום עד כאן. ואלו היתה השכינה כבוד נברא חס ושלום לא כנוה בשם הקב"ה ורבש"ע, כי אלו התארים לא יאותו לזולת העצם:

ובמדבר רבה פרשה י"ב תוכו רצוף אהבה זו השכינה כמה דתימא ואהבת את יי' אלהיך. ואין רשות לשום אדם להתחכם ולפרש דברי הנבואה וסתריה כפי השכל ושקול הדעת, כי לא יעלה בידו מהתחכמותו כי אם אשם. והרב המורה פירש ברוך כבוד יי' ממקומו, רצה לומר כפי מעלתו ועצם חלקו במציאות, ויצטרך לומר כי כבוד בכאן ירצה עצמו ואמתתו יתברך, וכמו שאמר בפרק ס"ד כי כבוד פעמים רוצים בו האור הנברא. ופעמים רוצים בו עצמו יתברך ואמתתו, כמו שאמר הראני נא את כבודך ובא המענה כי לא יראני האדם וחי, מורה כי הכבוד הנאמר הנה עצמו עד כאן. והיה לו לרב ז"ל להזכיר גם זה וכבר כתבנו כי אין דברי יונתן בן עוזיאל ע"ה מסכימים לפירושו, ואם הכבוד הנאמר כאן ירצה עצמו יתברך ואמתתו כמו שהוא מוכרח לומר כן, איך הזכיר בו אתר ובית. והאמת המקובל הוא מה שכתבנו בסוד הכתוב ובכוונת המתרגם ע"ה, והחכם המקובל האמיתי יבין מה בין השאלות הרב המורה בזה ובכיוצא בו, ובין מה שכתבנו, ויתבאר לו כי אין דבר יוצא מהייחוד האמיתי ולחוץ, אשר הוא האמת הנרצה והמכוון בכל מה שבא בדברי הנבואה מאלה הדברים, וכמו שעדיין אבאר בסייעתא דשמיא, ובכלל הנה התבאר כוונת אנקלוס ע"ה באלה הכנויין ושכלם כלולים זה בזה, וכלם חוזרים לדבר אחד, ושאין הכבוד והשכינה דבר נברא חס ושלום, אבל עצמו יתברך ואמתתו. ואל זה היתה הכוונה מתחלה בזה הפרק:

פרק לג

בשאלת משה ע"ה באמרו הראני נא את כבדך רבו הדעות. וגם בתשובת אדון העולם אליו נבוכו החכמים, וכל אחד המציא לעצמו דרך כפי העיון השכלי, אשר כשיושקלו דעותיהם בשקל השכל ימצאו חסרים, אין גם אחד מסכים עם דעת חברו, וכלם מחטיאים כוונת הפרשה ההיא, ואינה מתיישבת ולא מסכמת לדעתם. וכן משפט הרוצה לעמוד על מה שאי איפשר לעמוד עליו כפי השכל, שיטרח ויטחן הרבה ואפילו קימעא לא יוציא, וכלם צללו במים שאין להם סוף והעלו חרס בידם:

הרב המורה ז"ל החוקר הראשון בזה אמר בפרק כ"א מחלק אחד מספרו, שמשה ע"ה בקש השגה אחת, והיא אשר כנה אותה בראיית פנים באמרו ופני לא יראו. ופירוש דבריו שהוא ע"ה בקש השגת מהותו, והראיה על שזו היא בקשתו, מה שהשיב לו יתברך ופני לא יראו, ואם הוא עליו השלום לא בקש זה איך באה לו התשובה ממה שלא בקש, אם כן כשאמר הראני נא את כבודך הכוונה לו ע"ה בזה השגת המהות. ובתשובתו יתברך אליו יש לרב שתי דעות, האחד והיא אשר יחסה לעצמו והוא אמרו ויעדהו בהשגה למטה ממה שבקש והוא אשר כנה אותה בראיית אחור באמרו וראית את אחורי, וכבר העירונו על זה הרמז במשנה תורה. ואמר הנה כי הנה השם יתברך העלים ממנו ההשגה ההיא המכוונת בראיית פנים והעבירו לענין אחר כלומר ידיעת הפעולות המיוחסות לו יתברך יחשב בהם שהם תארים רבים כמו שאבאר. ופירוש דבריו שהשם יתברך החטיא כוונתו בשאלתו מהותו והעתיקו השם יתברך לענין אחר, והוא שיודיע לו פעולותיו אשר הם התארים המיוחסים לו יתברך מצד פעולותיו, וזהו למדו אותו הי"ג מדות שהם תארי פעולותיו לדעת הרב, וכמו שנראה ממה שאמר בפרק כ"ד חלק אחד וזהו אמרו כאן כמו שאבאר. ובפרק ל"ז אמר ומזה הענין אמתת מציאות כמו שהיא לא תושג ופנים גם כן הוא כל מקום שעניינו לפניך או בין ידיך והרבה מה שנעשו לפי זה הענין בבורא לפני יי', ולפי זה הענין גם כן הוא ופני לא יראו ופירש אנקלוס ודקדמי לא יתחזון רומז שיש נבראות גם כן עצומות אי איפשר לאדם להשיגם כפי מה שהם והם הדעות הנפרדים ויחסם לשם שהם לפניו ובין ידיו תמיד לחזק ההשגחה בהם תדיר. ואמנם הדבר המושג אצלו ר"ל אצל אנקלוס על האמת, הם העניינים אשר הם למטה מאלו במדרגת המציאות ר"ל עצם החמר והצורה ועליהם אמר ותחזי ית דבתרי, כלומר הנמצאות אשר כאלו אני נוטה מהם ומשליכם על דרך משל לרחקם ממציאתו יתברך והנה תשמע פירושי במה שבקש משה רבינו ע"ה ע"כ:

ופירוש דבריו כי באמרו ומזה הענין אמתת מציאות וכו', ר"ל מענין השגה שכלית מציאות במציאות, ונאמר ופני לא יראו שר"ל שאמתת מציאותו יתברך לא תושג, אבל שאר הנמצאות זולתו יתברך השיג ומכללם הנבדלים, כן פירשו מפרשי סודות הרב, וזו היא הדעת המיוחסת לרב בתשובת שאלת אדון הנביאים במאמר הראני נא את כבודך. והדעת הב' בתשובת שאלתו יחסו לאנקלוס ע"ה באמרו ואמנם המושג אצלו ר"ל אצל אנקלוס וכו', כי יאמר הרב לדעת אנקלוס כי משה ע"ה לא השיג מציאות השכלים הנבדלים, וכן פירשו מפרשי סודותיו גם כן:

ויש לשאול לדעת הרב ששאלת משה ע"ה במאמר הראני נא את כבודך הוא השגת המהות, הנה לדעתו כבר השיג אמיתת מהות העלול הראשון ושאר העלולים כלם, וזה מוכרח לדעת הרב שאם לא כן איך היה מבקש השגת אמתת מהותו יתברך ועדיין לא השיג מהות השכלים הנפרדים. ואם ההשגה המיוחסת באחורים לא היה משיג, איך בקש השגת המהות המיוחסת בפנים. אלא ודאי השיג מהות השכלים כלם לדעת הרב ז"ל. ואם כן מה ההשגה שנתחדשה לו ע"ה במה שהעביר כל טובו יתברך על פניו, וכמו שאמר אני אעביר כל טובי על פניך, ומה היא החבה היתרה שנודעת לו במראה אחורים וכמו שאמר וראית את אחורי:

והנראה מדעת הרב בפרק נ"ד כי מאמר אני אעביר כל טובי על פניך הוא מענה השאלה הראשונה באמרו הודיעני נא את דרכיך, ועל שאלת הראני נא את כבודך נאמר לו לא תוכל לראות את פני, אבל לדעת הרב יעדו על מקום עיון ישיג ממנו תכלית מה שאיפשר לאדם שישיגהו, ואשר השיגו הוא ע"ה לא השיגו אדם לפניו ולא לאחריו אלו דבריו בפרק ההוא, ולדעת הרב לא יצא ע"ה ריקם משאלתו ואם ירצה הרב בהשגה זו השכלים הנבדלים וזה מוכרח כי השגת שאר הנמצאות כלם הנה יעדם לו במאמר אני אעביר כל טובי וכמו שנראה מדבריו שם וכמו שכתבנו, אם כן עדיין יקשה עליו מה שאמרנו, שאם לא היה משיג עולם השכל איך שאל שאלה יותר עמוקה והיא ידיעת מהותו יתברך, ואם כבר השיג מהות השכלים, מה מקום עיון והשגה אשר ייעד לו יתברך באמרו הנה מקום אתי לדעת הרב:

ולדעת שיחס הרב לאנקלוס ע"ה יקשה זה עצמו, שמשה לדעתו לא היה משיג מהות השכלים הנפרדים, והראיה מה שהשיב באמרו וראית את אחרי ותרגם אנקלוס ותחזי ית דבתרי, ופי' הרב בדבריו אמנם המושג אצלו ר"ל אצל אנקלוס על האמת הם העניינים אשר הם למטה מאלו וכו', אם כן לדעתו לא השיג משה ע"ה העניינים אשר הם למטה מאלו, שאלו השיגם לא היה צריך להראותם לו עד שיאמר וראית את אחורי, ואם לא

היה משיג אלו העניינים אשר למטה מאלו, איך מלאו לבו ע"ה לשאול השגת המהות האמיתי יתברך, וודאי ששאלת אדון הנביאים במאמר הראני נא את כבודך לא היתה השגת מהות השכלים אף לדעת אנקלוס, שהרי תרגם כי לא יראני האדם וחי ארי לא יחזינני וכו' ואיך היה משיב על מה שלא היה שואל, ואיך מנע ממנו מה שלא עלה על דעתו ע"ה לבקש, אלא ודאי אף לדעת אנקלוס שאלת משה ע"ה היתה השגת מהותו יתברך לדעת הרב, כי לא יאמר הוא יתברך כי לא יראני על מה שהוא חוץ מאמתתו יתברך. וכבר אמר הרב ז"ל בפרק ס"ד כי מאמר הראני נא את כבודך הנרצה בו עצמו ואמתתו יתברך, והראיה כי בא המענה כי לא יראני האדם וחי וכמו שאמר שם. ואם כן יש תמיה איך עלה על לב שלם השלמים ע"ה, לעלות בסלם שלא על הסדר:

אבל כפי האמת המקובל לא כוון אנקלוס ע"ה למה שפירש הרב בדבריו, והשתי דעות אשר זכר הרב כלם מיוחסות לו, אין לאנקלוס חלק בהם, ואם יאמר הרב כפי חכמתו בפלוסופיא, כי בתחלה לא היה משיג כי אם מציאות מצוי על דרך המופת ועל הדרך שהשיג היוני. הנה זה רחוק מן השכל שלא ישיג משה ע"ה כי אם השגה זו שאינה השגה על דרך האמת כפי מעלתו ע"ה, כי אם בהשגת אמתת כל הנמצאות על דרך האמת אשר מהן ישיג במציאות המצוי האמתי יתברך, ושהוא נבדל הבדל אמתי בעצם מכל נבראיו, שאם כן מה החבה היתרה הנודעת לו ע"ה על האבות במאמר וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' לא נודעתי להם אשר הוא מבואר מזה המאמר שמעלתו ע"ה גדולה ממעלת האבות קודם שאלת הראני נא את כבודך, ואין לומר שהאבות ע"ה לא היו משיגים אמיתת המציאות כלו ואמיתת מציאות מצוי ראשון על דרך המופת. כי אברהם ע"ה שהיה מתווכח עם האומות ומכריחן להאמין אמונה קיימת ביוצר הכל, אם לא היה הוא משיג מתחלה אמיתת מציאותו על דרך המופת, לא היה הוא מאמין ביוצר הכל אמונה קיימת, כל שכן להכריח אחרים להאמין בו והוא לא היה בידו מופת על מציאותו יתברך, ואיך יקבלו ממנו אמונתו:

והאמת כי אברהם ראש האמונה אשר נוסה בכמה נסיונות וכרת ברית עמו וקראו אוהבו, שיש להאמין שהיה שלם בהשגה זו, והרב יודה זה. וכל שכן היות זה תנאי צריך למעלת הנבואה אשר עלו אליה האבות כפי שרשי הרב. אבל יש להודות בהכרח כי במראת הסנה השיג למעלה מהשגת האבות ע"ה, ואם לא נזכר זה בדברי הרב נראה מדבריו כי לא השיג כי אם מציאותו בלבד ועל דרך קבלה לא במופת, ולזה הכריחו עיונו לומר כי באמרו הראני נא את כבודך שאל על השגת אמתת המהות ונמנע ממנו והודיעו אמיתת הנמצאות כפי כל אחת מהדעות אשר המציא הרב זכרונם. וזה שהוא ז"ל כתב פרק

ס"ג חלק א' וכאשר נראה יתברך אל משה רבינו ע"ה וצווהו שיקרא בני אדם ויגיע זה השליחות אמר תחלת מה שישאלוני שאאמת להם שיש אלוה בעולם נמצא ואחר כך אומר שהוא שלחני וכו', ובא זה הענין ופירושו כן, הנמצא אשר הוא הנמצא כלומר המחוייב המציאות, וזה אשר יביא אליו המופת בהכרח שיש דבר מחוייב המציאות לא נעדר ולא יעדר, וכאשר הודיעו יתברך הראיות אשר יקיים בהם מציאותו אצל חכמיהם כי אחר זה בא לך ואספת וגו' ויעד לו שהם יבינו מה שהודיעהו ויקבלוהו והוא אמרו ושמעו לקולך. השיב משה רבינו ע"ה ואמר הנה הם יקבלו שיש אלוה נמצא במופתים השכליים מה תהיה ראיית שזה האלוה הנמצא שלחני ואז נתן לו האות עד כאן:

והנה מבואר דעת הרב כי משה רבינו ע"ה לא השיג מציאות השם יתברך במופת כי אם בקבלה, עד שהוצרך שיודיעהו יתברך הראיות אשר יקיים בהם מציאותו, ולדעתו היו מופתים שכליים, ואולי לדעת הרב ראיות היוני על מציאות השם הם שלמד משה מפי הגבורה ויפה כחו מכחו, שזה בדם מדעתו והמציאם מפלוסופיותו, וזה לא השיגה ידו לזה, שאם לא כן למה אמר ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם, נראה כי נפלאו ממנו ע"ה המופתים השכליים ההם אשר בהם יקיים מציאותו אצל חכמיהם. וכבר כתבתי זה בפרק ט"ו מזה החלק אשר יראה כי לדעת הרב לא נשלם אדון הנביאים ע"ה בדבריות ויפה כח האבות ע"ה מכמו, כי כבר כתבנו למעלה, כי בהכרח יש להודות כי אברהם אבינו ע"ה המכריח את האומות להאמין ביוצר הכל, אם לא היו בידו מופתים חותכים על מציאותו לא היו מקבלים ממנו אמונתו, וגם הוא ע"ה לא היה קיים באמונתו, ואם כן מה החבה היתרה הנודעת לו ע"ה על האבות שאמר לו ושמי יי' לא נודעתי להם, שהרצון שיובן מזה כמו שנודעתי לך, ואם לא נשלם בדבריות שלדעת הרב הם תנאי במדרגת הנבואה כל שכן בנבואת משה רבינו ע"ה, איך השיג מה שלא השיגו האבות ולא נשלם בתנאי הנבואה בהם ע"ה. ואיך אם כן יעלה למדרגת הנבואה:

אבל יש להודות בהכרח כי אדון הנביאים השיג מציאות השם במופת קודם מראת הסנה, ובמראה ההיא השיגו בדרך יותר נפלאה ויותר משובחת לאין שיעור מדרך המופת השכלי, ויהיה ההבדל בין שתי ההשגות כהבדל אשר בין השכל האינושי ובין השכל האלהי. וגם האבות ע"ה כשעלו למדרגת הנבואה השיגו מציאות השם בדרך יותר נפלא ויותר משובח מדרך המופת השכלי, והיה ההבדל ביניהם כהבדל אשר במדרגת נבואתם, כלומר כהבדל מדרגת משה ע"ה בנבואה ומדרגתם הם ע"ה, וכל זה יצטרך הרב ז"ל להודות כפי דרך פלוסופיותו:

ועל עקר דברי הרב ז"ל יש מקום פלא איך יסתפקו זקני ישראל וחכמיהם במציאותו יתברך והמה חכמים מקובלי האבות, ועמרם גדול הדור ביניהם מקובל מיעקב אבינו ע"ה, ואיך יתכן שבזה הזמן המועט משמת עמרם עד שנשתלח אדון הנביאים, ישתקע מציאות השם מביניהם כל שכן מזקניהם וחכמיהם המקובלים ממנו, ועוד שאהרן קדוש יי' היה מתנבא להם ומוכיחם על החזיקם בנמוסי מצרים, וכמו שנבא זה יחזקאל ע"ה באמרו ואמר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו וגו', ובא בקבלת רז"ל כי אהרן נשתלח להוכיחם על זה, ואין ספק שזקני ישראל וחכמיהם היו מאמינים בנבואתו ומקבלים דבריו, כי כל שבט לוי היו מחזיקים בקבלת האבות ע"ה ולומדים תורתם כמו שבא בקבלת רז"ל, אשר אין לנטות ממנה ימין ושמאל. ועוד שהרי כתוב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה, שנראה כי כל העם מקצה היו מאמינים בני מאמינים במציאות השם, שאם לא כן איך יצעקו ויתפללו למי שהיו מסופקים במציאותו, ואם היו מסופקים במציאותו איך יאמר ותעל שועתם אל האלהים וגו':

אבל האמת כי אמר הנני הנני לעם קוראי בשמו, כי היו מקובלים כי בתשובתם ובזכות אבותם יחיש גאולתם, והנה נתאמת מציאותו אצל חכמיהם במופת, ואצל כל העם בקבלה, וזה אני אומר לדעת הרב אשר אצלו דבר גדול משובח אמות מציאותו יתברך במופתים שכליים. עם שהאמת אצלי כי אמות מציאות השם אצל נביאי האמת והצדק וחכמי ישראל הקדושים לא היו במופתים שכליים, לפי שאיפשר להם כפי חכמתם הנפלאה להכחישם, אבל יאמתוהו במופת הנבואה אשר הוא המופת המשובח והמעולה לאין שיעור, ולשאר העם יתאמת להם בנסים ונפלאות אשר הם המופתים החזקים המתפרסמים תמיד באומה אי איפשר לשום חולק להכחישם ולבא כנגדם:

עוד אמר הרב ז"ל בפרק נ"ד חלק א' והבקשה השנית והיא אשר בקש תחלה, היא שיודיעהו תאריו יתברך וכו', אמנם בקשתו ידיעת תאריו הוא אמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך מורה על היותו יתברך נודע בתאריו כי כשידע הדרכים ידעהו וכו', ונענה על המבוקש הראשון והוא הודיעני נא את דרכיך ונאמר לו אני אעביר כל טובי על פניך וכו', אמנם אמרו כל טובי הוא רמז להראות אותו הנמצאות כלם הנאמר עליהם וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, ר"ל בהראותו אותם שישיג טבעם והקשרם קצתם בקצתם, וידע הנהגתו להם איך היא בכלל ובפרט. ואל זה הענין רמז בכל ביתי נאמן הוא, כלומר שהוא הבין מציאות עולמו כלו הבנה אמתית קיימת, כי הדעות שאינן אמתיות לא יתקיימו. אם כן השגת הפעולות ההם הם תאריו אשר נודע מצדם, והראיה

על שהדבר אשר יעדו בהשיגו אותם הם פעליו יתברך, היות הדבר אשר הודיעו תארי פעולות גמורים רחום וחנון ארך אפים, הנה כבר התבאר כי הדברים אשר בקש ידיעתם והודיעו אותם הפעולות הבאות ממנו יתברך, והחכמים יקראו אותם מדות ויאמרו י"ג מדות עד כאן:

עוד אמר ואמנם הספיק לו זכרון אלו הי"ג מדות, ואף על פי שכבר השיג כל טובו רוצה לומר כל פעולותיו, כי אלו הפעולות הבאות ממנו יתברך בחק המצאת בני האדם והנהגתם, וזאת היתה אחרית כוונת שאלתו סוף המאמר ואדעך למען אמצא חן בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה אשר אני צריך להנהיגם בפעולות אלך בהם בדרך פעולותיך בהנהגתם. והנה דעת הרב בכל זה כשיושקל במשקל השכל ימצא חסר, וזה כי כבר אמר בפרקי הנבואה, שמי שיזמן עצמו לנבואה צריך שיהיה שלם בחכמה ובמדות, והוא אמרו בפרק ל"ב מחלק ב' אמנם היות יסודנו ההכנה והשלמות במדות ובדבריות על כל פנים, הוא אמרם אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר, וכבר בארנו זה בפירוש המשנה ובחבור הגדול עד כאן. וידוע מדברי הרב בפרקים ההם שרצונו בחכמה אמנם היא חכמת הנמצאות כפי העיון השכלי, ואם כן יש לשאול לדעת הרב אם אדון הנביאים ע"ה הנקרא אב בחכמה בפי תלמידיו הקדושים, אם היתה חכמתו והשגתו בחכמת הנמצאות ממין חכמת היוני והשגתו, ואי איפשר לומר שהיתה ממין אחר שהרי לדעת הרב חכמת משה ע"ה היתה כפי העיון השכלי, והנה היוני השיג בעיון כל מה שאיפשר בחק השכל האינושי להשיג בחכמת הנמצאות, והראיה כי כל הבאים אחריו מכל מי שנתפלסף, שמו חכמתו וספריו עקר על כל מי שקדמוהו מהפלוסופים חבריו, ולא סרו כל הבאים אחריו מלכלות ימיהם בעיון ספריו לרדת עד סוף עומק דעתו, עד שספו תמו מן בלהות, ולא העלו בידם אלא כמא דמסיק תעלא מבי כרבא לפי דעתם, ואי איפשר שישיג משה ע"ה בעיון כפי החק האינושי למעלה מהשגת היוני, והנה זה וזה לא השיגו טבע הנמצאות והקשרם קצתם בקצתם והנהגתו יתברך להם איך היא בכלל ובפרט, שאי איפשר זה בחק השכל האינושי, שאם לא כן איך שאל משה הודיעני נא את דרכיך, ואלו היה זה איפשר בחק השכל האינושי היה היוני משיגו בלי ספק וגם משה ע"ה לא היה שואל זה, וידוע שהשגת הנמצאות תנאי בידיעת השם יתברך והשגתו, ומי שסכלם יסכלהו כי אינו נודע כי אם מפעליו, ונמצא אם כן שזה וזה לא ידעו את האל, שהרי אמר משה ע"ה הודיעני נא את דרכיך ואדעך מורה על היותו יתברך נודע בתאריו כי כשידע הדרכים ידעהו, כמו שאמר הרב בפרק נ"ד, ויתבאר מדבריו שמי שלא ידע טבע הנמצאות והקשרם וכו' עדיין לא ידע חכמת הנמצאות, אחר שתכלית החכמה השכל

וידוע את האל יתברך, ואם כן מה היא החכמה שהתנו באמרם אין הנבואה שורה אלא על חכם וכו' בודאי כי לא יתנבא מי שלא ידע את השם יתברך, כל שכן שיעלה לגדולה שבמדרגות הנבואה. ואף אם יהיה חכם בחכמת הנמצאות ועל הדרך שהתחכם בהם היוני וחבריו, ואיך אם כן יעלה משה ע"ה לגדולה שבמדרגות הנבואה והוא ע"ה לא נשלם בחכמה, ואיך נתנה תורה על ידו ועלו כל ישראל למדרגת הנבואה באמצעותו, ולעלוי התורה היה צריך שיהיה המקבל שלם בתכלית השלמות בחכמה ובנבואה:

והחכם הפלוסוף ה"ר שם טוב השיב בהתרת זה הספק בזה הלשון, והאמת בזה כי משה ידע כל אלה הנמצאים מתחלתם ועד סופם, אבל לא ידעם מצד שהם דרכי האל ופעולותיו, אבל מצד עצמם, כי הנמצאים ישוערו בשני אופנים, מצד שהם טבעיים, או מצד שהם פעולים מהאל יתברך, וכן ידיעת הנמצאות שוה בשוה, כי הדברים הנמצאים ישוערו מצד עצמם, או מצד שהם פעולות האל, ויותר נרצה לפני השם זה האופן מהידיעה יותר משידעם באופן הראשון עד כאן. ואין ספק שאופן הידיעה מצד עצמן בלבד אינה ידיעה על דרך האמת, אחר שאינו יודעם מצד שהם פעולות האל ודרכיו, ומתנאי הנבואה שיהיה שלם בדבריות כפי שרשי הרב המורה ז"ל, ומזה יש להאמין כי קודם מעמד הסנה היה שלם בידיעת הנמצאות מצד שהם דרכי האל ופעולותיו, שאם לא כן איך עלה למדרגת הנבואה. וכל שכן שהיה מקובל בחכמת ספר יצירה לאברהם אבינו ע"ה, שהוא ספר מיוחד בידיעת סתרי הנמצאות מצד שהם דרכי האל ופעולותיו על השלמות, ועוד זה כלו היה אחר המעמד הקדוש:

ואין ספק כי ביום הקהל נתייחד משה במעלתו ונתעלה במדרגת נבואתו למעלה מכל מי שקדמוהו ומכל הבאים אחריו במדרגת הנבואה, והיה ההבדל בינו ע"ה וביניהם בחכמה, כהבדל אשר היה בינו וביניהם בנבואה, ובמעמד ההוא המקודש היה סוף שלמותו ע"ה והשגתו, במה שלא השיג ולא ישיג שום נולד, לא נוסף לו אחר כך דבר במעלת ההשגה ומדרגת הנבואה אשר עלה אליה אז, וזה מוכרח לעלוי התורה אשר נתנה על ידו, וכבר נשלם קודם היום ההוא הנורא בשלמות החכמה בתכלית השלמות, כי זה משה האיש מבחר כל יצור בגיחו מרחם נתקדש, ונלוה אליו האור האלהי ולא זזה שכינה ממנו, ובכל יום ויום תמיד משה מתהלך בחצר בית המלך יי' צבאות להכין עצמו לקראת הנבואה, עד יום חותם המעלה והשלמות הנפלא יום מתן תורה, לפי שכל שלמותו ועלוי מדרגתו בחכמה ובנבואה מכל מי שקדמוהו והבאים אחריו, היה תקון והכשר למעלת התורה אשר נתנה על ידו, והיה אם כן בהכרח שיהיה נשלם שכל מיני השלמיות קודם קבולו התורה, ולפי שטבע הנמצאות והקשרם קצתם בקצתם והנהגתו

יתברך להם, הם דברים שנפלאו מן הפלוסופים ולא השיגום, כי השער סגור בפניהם ואין לאל יד השכל האינושי לבא עד תכונתם, חשב הרב ז"ל כי גם מעיני משה ע"ה יפלאו, ולמה לא נאמר כי שכל משה ע"ה עם האור האלהי אשר נלוה אליו, יכול להשיג מה שנלאו כל הפלוסופים בהשגתו, וזה דבר קטון בערך השגתו של משה ע"ה, עם שיש להאמין שהיה מקובל בכל זה מעמרם אביו ע"ה המקובל מיעקב אבינו ע"ה וגם מאהרן אחיו אשר קדמו במעלת הנבואה קדימת זמן:

ועוד כי יש לדעת ולהאמין, כי לא ילוה השכל האלהי אל השלם שבמין לנבאו אם לא שישתלם בכל זה, כלומר בהשגת טבע הנמצאות והקשרם קצתם בקצתם וידיעתו אותם, מצד שהם דרכי האל ופעולותיו וידיעת הנהגתו יתברך להם סוף דבר עד שיבין מציאות עולמו הבנה אמיתית קיימת, כי איך יעלה על ראש הסלם שלא על הסדר הקיים, ואיך ישיג השכל העליון הרוחני ועדיין לא נשלם בהשגת המוטבע והמורגש, אשר הם שולי המושכל וראשיתו. וכל זה בשאר נביאי האמת והצדק, כל שכן וקל וחומר אדון הנביאים ע"ה שלא יבצר ממנו דבר במה שהוא למעלה מזה הרבה:

עוד אשוב אפלא על דעת הרב ז"ל באמרו כי מאמר הודיעני נא את דרכיך הוא שיודיעהו תאריו, ואמר כי הדברים אשר בקש ידיעתם והודיעו אותם הפעולות הבאות ממנו יתברך וכו', כי אלו הפעולות הבאות ממנו יתברך בחק המצאת בני אדם וכו', הנה כבר התבאר כי הדרכים והמדות אחד והם הפעולות הבאות ממנו יתברך בעולם, וכל אשר הושגה פעולה מפעולותיו יתואר הוא יתברך בתאר אשר יבא ממנו הפעל ההוא וכו', כי כשהושגה דקות הנהגתו וכו', והוא ענין הרחמנות נאמר עליו יתברך רחום וכו', ואיך יעלה על דעת הרב לומר כן, שנראה כי אדון הנביאים ע"ה לא השיג הנהגתו יתברך ולא דרכיו, ר"ל מדותיו ופעולותיו, עד שהראם לו יתברך דרך הנהגתו והם אלו הי"ג מדות, ושזאת היתה אחרית כוונת שאלתו, אומר בסוף דבריו בזה כי תכלית מעלת האדם ההדמות בו יתברך כפי היכולת, כלומר שנדמה פעולותינו לפעולותיו וכו', שנראה מכל זה כי משה ע"ה לא חי החיים האמתיים האלה עד עתה שהראה לו יתברך, וזו אצלו השגה גדולה ר"ל השגת אלו הדרכים כי לא היה בכחו ע"ה להשיגם להדמות אליו יתברך עד שהראם לו. ותכלית ההשגה היו אלה הי"ג מדות, ומה יאמר הרב ז"ל והרי מצינו הדרכים והפעולות האלה בתכלית השלמות באברהם אבינו ע"ה מבלתי שישאל ידיעתם והשגתם ממנו יתברך, והוא יתברך לא הראם לו ולא למדם אליו והנראה ממנו כפי הנהגתו באלה הדרכים שהשיג וידע תאריו יתברך והיה הולך בהם להדמות אליו והנהגתו בני העולם היתה כהנהגתו יתברך, נמצא אם כן כי אברהם אבינו

ע"ה השיג פעולותיו יתברך שהם תאריו, וזה כי הוא ע"ה נשלם בתאר רחום ובפעולה הבאה ממנו, והוא שהכתיב יתברך עליו ואת הנפש אשר עשו בחרן ובא בקבלת רז"ל האמתיים אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים וכן הוא דעת אנקלוס ע"ה וקבלתו, שתרגם וית נפשתא דשעבידו לאוריתא בחרן ואין המיית רחמים גדולה מכהכניס הבריות תחת כנפי השכינה למלט נפשם מני שחת לאור באור החיים הלא היה ע"ה בזה הפועל המשובח שותף עם בראו יתברך בבריאה, כי היה בורא עולמות, וזה יורה הוראה נפלאה כי הוא ע"ה היה משיג תארי פעולותיו יתברך השגה משובחת כי השיג דקות הנהגתו בהם:

זכו בתאר חנון היה ע"ה שלם מאד בפעולה הנמשכת ממנו כי פתו מצויה לכל באי עולם, והיה חונן דלים ומכניסם בביתו ומאכיל אותם ומשקה אותם ומזכה אותם, ועל דקות ההנהגות המשובחות האלה שהשיג הוא ע"ה מתארי פעולותיו יתברך, אמרו במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ע"ה ויטע אשל בבאר שבע מה עשה, סדר לחמו ומימיו לכל באי עולם והיה מזכה אותם ומדבר על לבם למי אתם עובדים עבדו את יי' אלהי השמים והארץ. והיה דורש להם עד ששבים ואמרו שם כי על זה נאמר עליו וישמור משמרתי. וידוע כי כל זה פעל ע"ה להדמות אליו יתברך בהנהגתו, ואלו לא השיג תאריו יתברך לא היה מתהלך בהם בדרך ההוא הנפלא והמשובח:

ואמנם תאר ארך אפים הוא שנאמר בו ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה וגו' כי אנשים אחים אנחנו הלא כל הארץ לפניך וגו', ואמנם תאר קנא ונוקם ובעל חמה ונוטר, מה מאד נשלם בהם מקנאתו לאלהיו למחות זכר המורדים והפושעים בו יתברך, וכמו שבא ספורו במלחמת המלכים על שמרדו במלכו של עולם, כי ראשם היה נמרוד, וכל כוונתם היתה כנגד אברהם, על שהיה מרים דגל אמונת מלכו של עולם ומשפיל אמונתם, והרמז בזה ויקחו את לוט ואת רכשו בן אחי אברם, והוא ע"ה הרים ידו עליהם למחות זכרם, וכמו שאמר הרימותי ידי, וזה לא היה לבצע כסף ושלל, גם לא לאכזריות ובקשתו הרם, כי אם מקנאתו אל יי' אל עליון קונה שמים וארץ, שאלה היו מורדים ופושעים בו, והראוי ליסר כל מי שיטה מדרך השלמות, כי הוא המונע אשר ימנע השלמות מהנבראים, היש דקות הנהגה כזו אשר יתבאר מכל זה כי אברהם אבינו ע"ה השיג תארי פעולותיו ודרכיו יתברך. וכבר אמר הרב ז"ל כי אמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך, מורה על היותו נודע בתאריו כי כשידע הדרכים ידעהו, וכמו שהאריך בפרק נ"ד, והנה זה נמצא באברהם ע"ה בתכלית השלמות:

יתבאר אם כן כי הוא ע"ה ידע את השם אחר שידע דרכיו והתהלך בהם, ואם כן אדון הנביאים ע"ה גדול ההשגה ואב הנבואה ביתר שאת על האבות ע"ה ושאר כל הנביאים ע"ה, איך הוצרך לשאול על ידיעת תאריו ודרכיו אשר בהם ידע את השם, הנה זה דבר פלא כי אברהם ע"ה נשלם בזה והשיגו מבלתי שישאל עליו, ואדון הנביאים לא השיגו ולא ידעו עד שישאל הודיעני נא את דרכיך ואדעך. כל שכן שהתורה העידה בפירוש היות רבן כל הנביאים ממולא בכל תארי פעולותיו, והיה מתנהג בהם עם הבריות לקיים והלכת בדרכיו, וזה קודם שעלה אל המעלה הראשונה ממדרגות הנבואה, והוא שכתוב ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי. הנה כי המו מעיו ורחמיו על העברי אחיו, ונתמלא חמה על המצרי ומהר נקמתו ממנו. גם מה שכתוב ויצא ביום השני וגו' ויאמר לרשע למה תכה רעך, כי הבט אל עמל לא יוכל. גם מה שכתוב ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה ויושיען וישק את צאנם. הנה כי יחוס על דל ואביון ונפשות אביונים יושיע, הנה אלה קצות דרכיו מעידות על היותו ממולא בשאר המעלות, וכלן נמשכות ובאות מהתארים ההם אשר לדעת הרב בקש עליהם, ואם לא ידעם איך ומה קיימם והתנהג בהם עם הבריות, ועדיין לא הודיעוהו דקות ההנהגה בהם, ואם ידעם איך שאל על מה שכבר נשלם בו:

אבל האמת יורה דרכו כי אין הכוונה בשאלתו ע"ה מה שחשב הרב, ועוד איך אמר הרב ז"ל ואדעך מורה על היותו נודע בתאריו וכו', ואמרו למען אמצא חן בעיניך מורה על מי שידע הבורא וכו', והרי אין יודע האל כי אם האל כי הוא יתברך יודע את עצמו ואינו נודע לזולתו, וגם הרב ז"ל אמר כן בפרק ההוא ובפרקים אחרים מספרו. ובעל העקרים בפרק ג' מאמר ג' מספרו כתב עליו ואמר, כי זה הכתוב לא יחייב אלא שיהיה ליודע יתרון מעלה על הבלתי יודע לא זולת זה, שהרי ואדעך יורה על היודע אותו יתברך ואין מי שידעהו זולתו עד כאן. וזה מוכרח שאם כן הרי מצא מה שבקש במאמר הראני נא את כבודך, ומה המניעה באמרו לא תוכל לראות את פני, סוף דבר צלל הרב במים אדירים, והנה לפנינו מה שהעלה בידו דברים שאינם מתורת הכתובים גם לא מכוונת אדון הנביאים בשאלותיו ותשובותיו יתברך אליו:

ואחרים אמרו כי אין מאמר משה ע"ה הראני נא את כבודך על השגת המהות, אבל הוא ע"ה שאל על הצורה הנוראה הנאצלת מהסבה הראשונה בלי אמצעות, כי אמתת המעלה ההיא לא היה משיג בהשגת השאר כי הצורה הנפלאה ההיא לדעתם נבדלת במציאותה ומיוחדת במעלתה מהשאר מצד היותה עלולה מהסבה הראשונה בלי אמצעות, ואף על פי שהיא נבדלת במציאותה מהשאר, הנה היא משתתפת עם השאר במין מציאותם

הכולל שהוא מציאות השכל והפשיטות הגמור. נמצאת אם כן מעלה זו מורכבת משני עניינים פשוטים רוחניים מעולים על כל מעלות הנבראים. הענין האחד הוא היותה נבדלת במציאותה מהשאר. והשני היותה משותפת עמהם במין. ואומרים ששני עניינים אלו הם מכונים בתורה בפנים ואחור. והענין העליון הוא אשר אמר עליו כי לא יראני האדם וחי. והבטיחו על המציאות המכונה באחור. אמנם השגת הפנים אמר לו שהיא מנועה מהשיג לשום נברא. וזו היא לדעתם כוונת וראית את אחורי ופני לא יראו. ולדעתם זה לא השיג אדון הנביאים ע"ה כל מציאות השכלים הנפרדים על אמתת מהותם, ועל כן היה דורש ומבקש לראות הכבוד הנעלם הנבדל במציאות ממעלת השכלים המושגים. ולהעיר על מציאות ראיית האחורים ומניעת ראיית הפנים, אמר הנה מלאכי ילך לפניך, כי בהיותו הולך לפניו לא היה יכול להשיג הפנים כי אם האחורים בלבד, ובקשתו היתה ללכת עמו להשיג ראיית הפנים באמרו את אשר תשלח עמי. הלא בלכתך עמנו עד כאן: ויש לשאול לדעת זה מה ההשגה אשר השיג משה ע"ה במאמר אהי"ה אשר אהי"ה. וגם בהזכרת השם השני אשר נאמר עליו זה שמי לעלם. והנה הם מודים בדבריהם ששם אהי"ה הוא שם עצמי לבורא, וענין הדבור יוכיח כי כשם שיש בו הוראה אל השם כן יש בו הוראה אל מציאות העצם הנקרא בו לא לזולתו. והם מודים שבשם יו"ד ה"א השיג מציאותו, ואומרים שאחר שנענה על שאלה נעלמת העבירו אל ענין אחר, והודיעו שהשם של יו"ד ה"א עם היותו מורה על מציאותו, יש בו קצת הוראה אל מציאות זולתו רוצה לומר ברואיו וכי הוא התחלת הנבראים כלם. והנה מאמר זה יורה שבמראה ההוא השיג המעלה הנוראה ההיא המתוארת בתואר פנים. ואם כן מה היתה שאלתו במאמר הראני נא לדעתם והמניעה שמנע ממנו באמרו לא תוכל לראות את פני, והוא ע"ה כבר השיג ההשגה ההיא קודם לכן:

ועוד יקשה לדעתם אם היה ששאלת הראני נא את כבודך היתה על דבר חוץ מהמהות האמיתי יתברך, איך יאמר כבודך, ואיך ישיב הוא יתברך לא תוכל לראות את פני כי לא יראני והנה אין פני האדם דבר זולתיי לו ואמר לא יראני ואמר ופני לא יראו:

והנה כל אלו הבטולים יתחייבו אל אלה הדעות לפי שהם רוצים לשקל בדעתם דברים אשר אין לשקל השכל מבא בהם, ואני אתנהלה לאטי לרגל מלאכת עבודת הקדש, ואבאר המראה הנוראה ההיא מראת הסנה, ושאלת אדון הנביאים ואמרו לי מה שמו, ותשובת אדון העולם אליו, ושאלותיו ע"ה במאמר הודיעני נא את דרכיך. ובמאמר הראני נא את כבודך, ותשובת אדון העולם אליו על שתיהן, כפי האמת המקובל בעזרת המלמד לאדם דעת:

פרק לד

ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, נזכרה הזעקה עם מיתת המלך, לפי שדרך המלכים במותם לקרא דרור ולשלח רצוצים חפשים, וגם המלך המולך יאמר לאסורים צאו וכראות יושבי בארץ צלמות כי אין קורא לשבויים דרור, ידעו כי אין המנהג בהם כמנהג שאר העבדים כי מיי' היתה זאת להם וכי הם מושגחים מעליון והדבר תלוי בהם ואז נתעוררו אל התשובה:

ואולי הזקנים והחכמים עוררום אל זה כי הם מקובלים כי קול יעקב בוקע ועולה ויש בו די לעורר הדברים העליונים וכענין עורה למה תישן אדני הקיצה אל תזנח לנצח. למה פניך תסתיר כי הסתיר פניו המאירים מבית יעקב כי עזבוהו ויטמאו בגלולי מצרים ולא עבדוהו, ויאנחו בני ישראל מן העבודה אשר כחדו בה אשר בעבורה ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך, ונתנו אל לבם כי טוב להם עבוד את יי' כי היא עמדה לאבותם, מעבוד את מצרים, ואז ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה עבודת פרך עבודה נכריה אשר עובד בם, כי נמנו וגמרו להיות לו לעבדים, גם הוא יתברך נתן לבו עליהם להושיעם כחק האדון אשר כל מי שירים דגל אדנותו עליו ויקרא בשמו חל עליו חובת ביעור כל הקמים עליו ולהושיע את עבדו הקורא בשמו כי הנוגע בו מרים יד במלך ונוגע בבבת עינו וכענין לא לנו יי' לא לנו כי לשמך תן כבוד, ואמרו זכרונם לברכה כל המשעבדם מלמטה כאלו משעבדם מלמעלה. ועל דרך האמת עלתה שועתם אל מאור העליון כי תשובתם עוררה התשובה ושבה עליהם ובא ההתעוררות מראש ועד סוף ואז וישמע אלהים את נאקתם. והיא העלתם הגגה ויזכר אלהים עליון את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב, כי שבה האם העליונה על בניה כי עוררו כן מלמטה וירא אלהים את בני ישראל כי כן עשו וידע אלהים קרבם אל הדעת מדה כנגד מדה, והרי הייחוד שלם:

וסוד הענין התעוררות התשובה וזכות האבות למעלה ולמטה גרם ייחוד השם הגדול בכבודו וזה שלמות הכל, כי התעוררות השלמות והייחוד העולה מלמטה סבת הייחוד למעלה, והייחוד למעלה סבת הישועה והגאולה למטה לגורמים זה, ועד שלא נשלם זה למעלה אי איפשר לצמוח זה למטה וזה סוד וירא וידע:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה משל למלך שהיה לו אשה נאה והעמיד ממנה בנים חבבן וגדלן יצאו לתרבות רעה, שנאן ושנא אמן חזרה אמן עליהם ואמרה להם בני למה אתם כך שאביכם שונא אתכם ואותי עד שהתנחמו וחזרו לעשות רצון אביהם ראה אביהם כך אהבם כבתחלה וגם את אמן הה"ד וירא וידע עד כאן. וזה סוד ובפשעכם שלחה אמכם וחזרה עליהם אמן הוא סוד ההתעוררות הבא אליהם מלמעלה כדי לעוררם

לשוב כי יש בזה צורך גבוה גם כן כמו שהתבאר בזה הספר וזה סוד אהבם וגם את אמן, ותשובתם עשתה פירות כי הם הכינו למטה ולמעלה וגם גמרו בלבם להיותם לו לעבדים בגופם ובנפשם וכמו שרמזנו בטעם ויאנחו בני ישראל מן העבודה:

והנה נעתק הענין להודיע כי הצמיח להם מלכם מושיע ורב לגאול את גופם ולהוציאם מגלותם ולהושיע את נפשם, בשיתן להם דרך יורם את העבודה אשר יעבודו והיא התורה אשר בה תשועת הגוף והנפש, ואמנם הראשונה רמז באמרו ומשה היה רעה כי הוא ע"ה יוציאם מגלותם וידעם דעה והשכל וינהגם אחר המדבר עד אשר יבאו אל הר האלהים חרבה ושם ישמעו את הקול מתוך האש והוא שרמז באמרו וירא מלאך יי אליו בלבת אש מתוך הסנה והוא רמז לקבלם התורה כנגד תשועת הנפש:

ואמנם הרמז באמרו וירא והנה הסנה בער באש כי הסנה רמז לישראל שהם גוף שפל והם בערים באש התורה והקב"ה אש, שנאמר כי יי' אלהיך אש אכלה, והתורה אש ועם כל זה והסנה איננו אכל, כענין ואתם הדבקים ביי' אלהיכם והדבקות ההוא ביי' אלהיכם שהוא אש אין צריך לומר שלא יאכל ולא יפסיד אתכם, אבל יוסיף לכם קיום והוא אמרו חיים כלכם היום. והוא ע"ה תמה על זה ורצה לבא אל סוד זה הקיום כי הוא מראה גדול לראות ולהשיג כי מדוע לא יבער ולא ישרף הסנה כי האש מכלה ומבער מן העולם, ואמר וירא יי' כי סר לראות, לרמוז כי ראה משה את יי' כי הוא המקיים והמעמיד את הסנה שלא יכלה ולא יפסד בהיותו בער באש התורה ושומר מצותיה, ובזה יהיה לו הנצחיות והקיום. וכבר הודענו במה שקדם כי הקב"ה נקרא תורה. ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה כי המקיים התורה שכינה עמו ואלהים בקרבו המקיימו. אל תקרב הלם של נעלך מעל רגליך, לרמוז כי קודם שיקרב הלם אל זה הסוד לעמוד עליו ולזכות בזה הקיום, צריך לפתוח השערים הנעולים לבא הביתה, להשיג זה הקיום והנצחיות, כי בתחלה צריך לזכך את הגוף ולנקותו ממעשים רעים, ואחר כך לקשט את הנפש ולהעביר החלודה מעליה מהאמונות הרעות והדעות המשובשות המונעות זה השלמות, ולא יספיק שלילת המנעל האחד עד שיושללו שניהם, כי המקום אשר אתה עומד עליו להשיגו אדמת קדש הוא, ולזה צריך שלילת הנעלים שהם הטומאות המטממים וסוגרים את הלב. ויאמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם, אשר הסיר כל המונעים וקבל אלהותי עליו ופרסמו לכל באי עולם, וכן אלהי יצחק ואלהי יעקב אשר הלכו בדרכיו אחריו, ואני הבטחתים להוציא מהם אומה שלמה יקבלו אלהותי עליהם בשלמות, וישלימו מה שהתחילו אבותם. ולפי שהם עזבו דרכי אבותיהם, ונטמאו בגלולי מצרים ושעבדו גופם

ונפשם לתועבותיהם, הפכתי לבם לשנא עמי ולהתנכל בעבדי, ועתה שחזרו בתשובה בשניהם וארד להצילו ולהעלותו:

ובמדרש וינהג את הצאן אחר המדבר, ר' יוסי אומר מיום שנולד משה לא זזה ממנו רוח הקדש, וראה ברוח הקדש שאותו המדבר היה קדוש ומוכן לקבל מלכות שמים עליו, מה עשה הנהיג את הצאן אחר המדבר עכ"פ ולא במדבר, שרצה שלא יכנסו לתוכו אלא הרחיקם אחר המדבר, ויבא אל הר האלהים הוא לבדו. א"ר יהודה האי אבנא דמקבלא פרזלא כד חמא ליה מחטא מדלגא עלוי, כך משה והר סיני כיון שנראו זה עם זה דלג עליו, הה"ד ויבא אל הר האלהים חרבה, א"ר אבא שמוכנים היו ששת ימי בראשית זה עם זאותו היום היה מתרגש ההר למול משה, כיון שראה משה נכנס לתוכו ודלג בו ועמד ההר מלמד ששמחים זה עם זה. א"ר יוסי יודע היה משה שאותו ההר הר האלהים הוא דכתיב ויבא אל הר האלהים, דתנן מה ראה משה באותו הר, ראה עופות שהיו פורחים ופורשים כנפיהם למעלה ולא נכנסים בו, ר"י אמר ראה העופות פורחים ונכוין משם ונופלין לרגליו של משה, מיד הרגיש בענין והעמיד הצאן אחר המדבר והוא נכנס לבדו עד כאן:

למדנו מדבריהם כי משה ע"ה היה מוכן לנבואה מיום שנולד. ולהעיר על זה נאמר בו ותרא אותו כי טוב הוא ואז"ל שנתמלא כל הבית אורה. ועוד אמרו ותפתח ותראהו מלמד שראתה עמו שכינה. ולמדנו עוד ממה שאמר אחר המדבר ולא במדבר ואמרו שרצה שלא יכנסו לתוכו וכו', שזה רמז למה שישראל הם הצאן, שלא הורשו ביום הקהל לעלות בהר ולנגוע בקצהו, ובלוחות שניות נאמר גם הצאן והבקר אל ירעו וגו', ובאמרם הא אבנא דמקבלא פרזלא וכו', ואמרם שמוכנים היו וכו', ואותו היום היה מתרגש וכו', ידוע מדרך האמת שהר סיני רמז אל ה"א אחרונה, ולזה נאמר כאן הר האלהים חרבה חרב ה', והר האלהים בלא סמיכות, ולזה סמך מיד וירא מלאך יי' אליו בלבת אש, ולזה היה ההר מתרגש כי יותר ממה שמשה היה רוצה לידבק בו, היה ההר רוצה להמשך אחריו ולהדבק בו, כי אליו תשוקתו וכענין משכני אחריך נרוצה, כי הוא ע"ה נקרא איש האלהים כמה דאת אמר אישה יקימנו. ואמרם ראה עופות שהיו פורחים וכו', ולא נכנסין וכו', פורחין ונכוין משם ונופלין לרגליו של משה, לרמוז על האומות שלא נכנסו בהר סיני ולא קבלו התורה. ומההר ההוא יצאה להם והכי אמרינן בגמרא חורב סיני, שירדה ממנו שנאה וחרב לאומות העולם, שנאה וחרבה שהקב"ה שונאן ועתיד להחריבם ואש תאכלם, שלא רצו לזכות באש התורה ועתידין ליפול לרגליו של משה:

עוד שם במדרש וירא מלאך יי' אליו בלבת אש, מאי טעמא בלבת אש ולשאר נביאין לא אמר ר' יהודה שאר נביאין לא כמשה, דתנן מאן דקריב לאשא ביה יתוקד, משה קריב על אשא ולא יתוקד דכתיב ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים, וכתיב וירא אליו מלאך יי' בלבת אש. רבי אבא אמר האי דמשה אית לאסתכלא בחכמתא על מה דכתיב כי מן המים משיתיהו, מאן דאתמשך מן מיא דים עילאה לא דחיל מן נורא, דתניא אמר רבי יהודה מאתר דאתגזר משה לא אתגזר בר נש אחרא, אמר רבי יוחנן בעשר דרגין אשתכלל דכתיב בכל ביתי נאמן הוא ולא נאמר בביתי, זכאה חולקיה דגבר די מלכא אסהיד ביה כדין עד כאן:

ועל דרך החכמה הנאמנה, ומשה היה רעה, ידוע כי הבל בנו של אדם הראשון ראש הרועים שנאמר בו ויהי הבל רועה צאן. וכתיב ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל, תחת הבל ודאי וכתיב זרע אחר. ולסוד זה נאמר ומשה היה. ומכאן יתבאר כי על פי רוח הקדש נאמר ותקרא שמו משה, ולא נשתנה שם זה כלל. ואם כן אותיות משה מעידות על סודו הנפלא. והסוד הגנוז זרע אחר תחת הבל. שלהב"ת. ולהעיר על הסוד וירא מלאך יי' אליו בלבת אש לבת ש' ואותיות אחה"ע מתחלפות. ועל דרך הנעלם ה' שלהבת היא ה"א אחרונה, והוא המלאך הגואל, ולזה וירא מלאך יי' אליו, והוא מלאך פניו מלאך שהוא פניו מלאך האלהים בלא סמיכות, והיא מדת הדין של מטה, ולהעיר על זה אמרו במדרש שעת המנחה היתה דמדת הדין שולטת בו. ונקראת מלאך שהוא שליח העליונים לה ונשתלחה עם ישראל למצרים, בסוד גלו למצרים שכינה עמהם, וכתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, כי גאל את עצמו ויוציאנו עמו ממצרים, ולזה נאמר ליעקב אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה. ונאמר למשה וארד להצילו מיד מצרים, כי ברדתם ירד ולהעלותו מן הארץ ואנכי אעלך גם עלה. ולהעיר על הסוד הזה נזכר' כאן בשם מלאך, ובו היתה תחלת השגתו של משה ע"ה, והוא תכלית השגת האבות ע"ה, והסוד וארא אל אברהם וגומר באל שדי פנים שאינם מאירים אספקלריא שאינה מאירה, ושמי יי לא נודעתי להם כלומר כמו שנודעתי לך, כי מכאן והלאה זכה לפנים המאירים כלומר במראת הסנה זכה לאספקלריא המאירה:

מתוך הסנה אמרו במדרש ילמדנו אמר הקב"ה כתבתי בתורה עמו אנכי בצרה, הם נתונים בשעבוד ואף אני בסנה ממקום צר, לפיכך מתוך הסנה שכולו קוצים. ובאלה שמות רבה בכל צרתם לו צר, א"ל הקב"ה למשה אי אתה מרגיש שאני שרוי בצער כשם שישראל שרויין בצער, הוי יודע ממקום שאני מדבר עמך מתוך הקוצים כביכול אני

שותף בצערן. הנה בארו ע"ה כי השכינה משתתפת בצערן של ישראל וכביכול הכבוד בשעבוד בין הקוצים, וזה סוד בכל צרתם לו צר:

ועל דרך הסוד הנסתר ירמזו לנו כי הסנה שכולו קוצים ירמוז אל הכחות המשעבדים לישראל למעלה ולמטה, והסנה תמורת גפן פוריה גפן זאת שנואה כי תבעל כי סנה תמורת סיני, והנה זה משעבד למעלה והאומות הבאים מכחו משעבדים למטה, והנה הקוץ המכאיב סבת החטא הקדום והוא סבת גלות מצרים כי מקום הרשע מקום המשפט. ויראה והנה הסנה בער באש מוכן אל ההפסד כי קוצים כסוחים באש יצתו, אלא שעדיין לא הגיע הזמן, כי היא הרצועה המיסרת והאלהים עשה שייראו מלפניו כי הוא צורך העולם, ולזה והסנה איננו אכל עד אשר יגיע הזמן המיועד ויתקיים בו והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום. וזה סוד המראה הזאת הנפלאה היותה בענין זה והוא ע"ה השיג במראה זו שלשה דברים, סנה, אש, מלאך, כי כן הסדר ממטה למעלה, ובזה השיג כל המרכבות עליונות ותחתונות. וזה מבואר לחכמים אשר נמסרו אליהם מסורות סתרי המרכבה:

ויאמר משה אסרה נא ואראה את המראה הגדל הזה מדוע לא יבער הסנה. רצה ע"ה להעמיק בחכמתו בזה המציאות הזר הנפלא, כי זר מעשהו ונכריה עבודתו לבא עד תכונתו ולהשיג סודו, איך תמצא מחשבה כזו בתמים דעים, ואיך מהטוב הגמור יבא וימשך הרע, ומפשוט זך ונפלא גמור יצא המורכב הזה מכל מיני פורעניות, ואחר שהוא מקום הרשע והמכשול לכל באי עולם והוכן אל הכליון וההפסד, מדוע לא יבער הסנה ויבוקש ואיננו. ויראה יהוה כי סר לראות שם הרחמים שם שלא ישתנה פשוט בתכלית הפשיטות ועם זה באו אלו הרבויים ולא ישתנה ולא יתרבה בהם ויקרא אליו אלהים מדת הדין מתוך הסנה, לרמוז כי הוא צורך העולם ליסר בו הפושעים ולגמור הדין ברשעים, ולזה איננו אכל כי אלהים אשר בתוכו מקיימו כי בו שלמות הנבראים. ויאמר אל תקרב כי סוד זה אחוז במחשבה העליונה אשר אינה מושגת לשום נברא, ולזה אל תקרב הלם אליה כי היא נתיב לא ידעו עיט ונקראת הלם לפנים מהכל לפי שהיא לפנים מהשגתו של משה ע"ה כי לא השיג שער החמשים. ובמדרש ילמדנו אין הלם אלא מלכות סוד מלכות בית דוד, ולזה אמר מי אנכי יי' אלהים ומי ביתי כי הביאתני עד הלם כי זכה למדה ההיא. והנה השיבו על תמיהתו הראשונה:

ואמנם על אמרו מדוע לא יבער הסנה, השיבו באמרו של נעליך מעל רגליך, כלומר שעדיין לא הגיע זמנו עד אשר יוסרו כל המונעים הסוגרים דלת בעד זה, שהם העונות והפשעים אשר נועלים ומסתירים הפנים המאירים, וסוגרים שערי הרחמים, ובסבתם

באים הגליות והחרבנות, וישראל עדיין עתידין לחטא ולבא בשאר גליות, עד אשר יגיע הזמן אשר בו ינשלו הנעלים, ואז ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים, וכתיב בסוף והיה יי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו אחד, כי אז איש ואשתו והיו לבשר אחד, כי יפשטו הכתנת אשר היתה מפסקת ביניהם וירחצו רגליהם מהעפר והטיט הדבק בהם, המונע הייחוד והקדושה והטהרה. ולפי שלא ישאר בזמן ההוא שום מונע ומעכב הייחוד, כי הכל יהיה בשלמות הכוונה הראשונה ואור הלבנה כאור החמה, להעיר על זה אמר לו של נעליך שנים מעל רגליך, והסוד הנעלם בזה כי כל זה השלמות הנפלא יגיע על ידי משה ע"ה, כי הוא התחיל והוא יגמור, בסוד כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, בסוד מ"ה ש"היה ה"וא שיהיה:

הגה"ה ראשי תיבות משה כמו שנתבאר בתקונין וברעיא מהימנא (ח"ב ק"כ ע"א) פעמים רבות:

וכגואל הראשון כך גואל האחרון. אבל יהושע התחיל בשלמות האומה להכניס את ישראל לארץ לעקור דיורין ולהושיב דיורין, ועתידין ליעקר ממנה לצאת בגלות לזה נאמר לו של נעלך האחד בלבד:

וגם בזה רמז לו על הראשונה, כי להשגתה צריך לנשול שני הנעלים, והם התפשטותו מהיותו אדם גשמי וזה הנעל האחד, והשני גם בערך היותו מלאך אף באלה החיים כי הוא היה ממלא מקום המלאך ולזה לא נתרצה בו בחייו, כי גם זאת ההשגה מנועה מן המלאך בסוד ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה. כי המקום אשר אתה עומד עליו. אשר אתה רוצה לעמוד על השגתו ולהתבונן בו, אדמת קדש הוא מלשון דמות ודמיון, ולזה האריך בלשון וכתב אדמת. כי מה היה חסר הכתוב אם כתב וכמו שכתב כן ביהושע כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא, אבל האריך הכתוב בזה וכתב אדמת קדש, והוא דמיון קדש שהיא חכמת אלהים כלומר זה אחוז במחשבה העליונה, והם כדמיון המחשבות הכוזבות העולות וקודמות במחשבות החכם, אשר אינו פועל על ידם כי אם על יד המחשבות הצודקות. וזה הוא נרתק המחשבה הטהורה והוא אחוז בה כי ממנה באו. ואי איפשר להשיג איך תהיה מחשבה כזו בתמים דעים כי זה השער סגור בפני כל בריה. ועוד יש בזה סוד נעלם אמרו במדרשו של רבי שמעון בן יוחאי עליו השלום, (ח"ג ק"פ ע"א) וכי אמאי נעל הכא אלא איתמר דפקיד ליה על אתתיה לאתפרשא מינה ולאזדווגא באתתא אחרא דנהירו קדישא עלה וההוא נעל אוקים ליה באתר אחרא אעבר ליה מהאי עלמא ואוקים ליה בעלמא אחרא עד כאן. ולפי שלא היה הפסק בזווג ההוא, לזה אמר של נעליך שנים בסוד ואתה פה עמוד עמדי, אנכי

אלהי אביך, אדם הראשון אשר הוא סבת גלות מצרים, ולזה לא אמר אנכי אלהי אברהם אביך כמו שאמר ביעקב. אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, אשר התחילו לתקן את אשר עוותו אביך בחטאו, וכבר הגיעה שעה שישלם זה התיקון על ידיך, בגאולת העם ובקבלת התורה, כי בה נתבסם העולם מהחטא הקדום. ויסתר משה פניו, כי ירא כששמע אנכי אלהי אביך וקבלו חכמי האמת ע"ה כי כשהקריב הבל קרבן, הציץ בשכינה יותר מן ההשגה ועל כן הוצרך למדה ההיא, ולכן נתיירא עתה ממה שאירע לו כבר, ולזה הסתיר פניו. ויאמר יי' מדת הרחמים, כי בה יתנהג עמו ובה ירחם על העם. ובזה הענין פעם יזכיר השם המיוחד ופעם שם אלהים, וכל זה להורות על הייחוד הגמור. ראה ראיתי כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא, שתי ראיות אחת למעלה ואחת למטה, ראה בשעבוד של מעלה ראיתי בשעבוד של מטה. ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי, כנסת ישראל צועקת על בניה כענין רחל מבכה על בניה, כי כבר אמר למעלה ואת צעקתם שמעתי. ועתה לכה וגו' והוצא את עמי, כי אתה תתקן מה שעוותו אביך, כי הוא סבת הגלות, ואתה תגאלם ותוציאם משעבוד הנחש אשר נתפתה אדם הראשון אחריו. ולזה לכה ואשלחך אל פרעה התנין הגדול הבא מכח הנחש, אשר החטיא את אדם הראשון והוצא את עמי בני ישראל ממצרים מקום הנחש. ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה, הנה משה ע"ה ענו מאוד ולא ראה עצמו כדאי אל זה השליחות, ואמר הנה אנכי שפל אנשים רעה צאן ואיך אלך אל פרעה שהוא מלך גדול. ועל מה שאמרת והוצא את עמי וגו' מה הצורך בהוצאתם ממצרים, ומשה ע"ה יודע כי ראוי במשפטיו הצדיקים להציל עשוק מיד עשקו, ומקובל הוא ע"ה במה שאמר הוא יתברך לאברהם אבינו בין הבתרים ידע תדע וגומר, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. אבל רצה לעמוד על האמת המכוון בכל זה, לפי ששמע ממנו יתברך וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה וגו', אמר לו אתה שחרדת אלינו את כל החרדה הזאת להכנס בכל זה הטורח להוציא את העם הזה ממצרים, ולעקור מלכיות ולתת להם את ארצם, האם יגיעך מזה דבר ומה הצורך בכל זה. ואדון העולם היודע תעלומות לב השיבו על הראשונה, כי אהיה עמך כי אני המשלים החסרונות, ומכין הבלתי מוכן, ומדרכי לעשות חדשה בארץ ולהוות הדברים מאין ולהוציאם מן ההעדר אל הקנין, ולזה אמר לו כי אהיה עמך לשון הויה ולא אמר הנה אנכי עמך כמו שאמר ליעקב והנה אנכי עמך:

ובאמרו עמך רמז לו, שזה אמנם תלוי בו בשיתעורר לקבל זאת ההויה והשלמות, והוא שילך בשליחותו כי כביכול צריך עזר, וזה אמרו עמך עם מה שתתעורר אתה אז תשרה

הברכה בך. וכענין אמרם ז"ל כי יברכך יי' אלהיך, יכול יהא יושב ובטל תלמוד לומר בכל מעשה ידיך. וזה לך האות זה השלמות אשר הגעת אליו ממעלת הנבואה וביתר שאת מן האבות ע"ה, לך לאות, והנה יקרת בעיני נכבדת להעלותך על זאת המעלה, וכל זה לך לאות כי בלכתך אל פרעה אהיה עמך ואחשיבך בעיניו לשר וגדול, וכמו שאמר לו בסוף ראה נתתיך אלהים לפרעה וזה קל וחומר למשה ע"ה שאין לו עליו תשובה. ועוד זה לך לבדך לאות כי אנכי שלחתיך והוא ע"ה לא שאל אות על שליחותו ולא נסה את יי'. ואמנם על השניה השיבו בהוציאך את העם וגו', ועל מה שאמרת מה יגיעני מזאת ההוצאה, הנה צורך גדול יש לי בהוצאתם כי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. והעבודה צורך גבוה כמו שהתבאר בזה הספר וזה סוד אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם. וכתיב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים. הנה כי ההוצאה צורך האלהות:

ואחר שהושב ע"ה תשובות נצחות על ספקותיו, נעתק אל ענין אחר נעלם ונפלא מאד גנוז באוצרות החכמה העליונה. ולפי שיש להרהר אחר מדותיו ע"ה איך היה שואל דברים שאינם מענין השליחות, מצא לו ע"ה עלה מצד העם ותלה הדבר בהם באמרו ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם, אבל האמת בלבבו ע"ה כי רצה לעמוד על מה שלא עמדו הקדושים אשר קדמוהו גם לא הבאים אחריו. והוא יתברך השיבו אהיה אשר אהיה. ומזהירותו ותשוקתו ע"ה אל מלכו להדבק בו לא הניח זאת השאלה אל זולת זאת העת אבל בראשית האהבה ופתיחת הדבור אליו בקש לעמוד על סוד השם הגדול, כי אחר שזה התכלית אשר יכספהו שלם השלמים, אין לדחותו ולאחרו כי אם לא עכשיו אימתי, כל שכן כי עתה ידו על העליונה כי בו צורך גבוה וצורך הדיוט, וכביכול אם אינו גואלם אין אחר גואלם כדאיתא בריש ויקרא רבה:

וקודם שאכתוב האמת המקובל בזה. אביא מה שפירש בו בעל העקרים ז"ל. אמר כי היה חושב משה שאולי הנראה אליו היה אחד מהשכלים הנפרדים שמציאותם נתלה בזולתם, ולזה היה חושש שמא לא יהיה משיג מבוקשו אחר שכל מבוקשו וכחו של זה הזולת תלוי בזולתו. ואם הזולת ההוא יחפוץ לבטל רצונו יתבטל בלי ספק, ולא יצא אל הפועל דבר ממה שהוא חפץ, ולזה השיבו ה' יתברך כי שמו הוא אהיה אשר אהיה כלומר הנמצא המחוייב המציאות אשר מציאותו תלוי בעצמותו ולא בזולתו, ולזה יהיה מובטח שיעשה חפצו ורצונו בכל אשר יחפוץ. וזהו לשון אשר אהיה שהוא לשון המדבר בעדו, כלומר אני הוא מצד שאני הוה לא מצד שזולתי הוה, כי אין מציאותי וכחי תלוי בזולתי כלל כמו שהוא הענין בשאר הנמצאים וכו' כמו שהאריך שם:

ואמנם הבטולים אשר יתחייבו לדעתו כי אם היה ע"ה חושב שאולי הנראה אליו היה אחד מן הנפרדים, אם כן איך יסתיר פניו ע"ה מהביט אליו. ועוד איך יאמר הנפרד אנכי אלהי אביך אלהי אברהם וגו', ואין ספק שהשיג ע"ה שכל זה היה במראה הנבואה, ולא יסתפק שום נביא מנביאי האמת בנבואתו מי המנבא אותו, כל שכן גדול הנביאים ע"ה שלא יסתפק אולי הנראה אליו אחד מהנפרדים. ועוד איך יסתפק משה ע"ה שמא לא היה משיג מבוקשו מזה הנראה אליו, והנה דבריו מורים על ההשגחה הנפלאה אשר השגיח וראה דמעת העשוקים. וגם על היכולת הבלתי בעל תכלית, באמרו וארד להצילו מיד מצרים אשר הוא ע"ה יודע שיהיה זה על יד הנסים והנפלאות, כי מקובל הוא במה שאמר לאברהם וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, וגם יעדו על קבלת התורה על ההר הזה, וכדאי זה המיעד ומבטיח בכל זה לסמוך עליו ולהאמין בו כי כל יוכל, ואין מבוקש שיבקש משה ע"ה שלא ישיג ממנו, ואין כל הדברים האלה ממי שיהיה כחו תלוי בזולתו, ואין זה במשמעות הכתובים אבל ממי שמציאותו מספיק ותלוי בעצמו ולא בזולתו, גם כל האמור אי איפשר שיהיה ממי שמציאותו תלוי בזולתו, ואם כל האמור לא הספיק לו עליו השלום להוציאו מן המחשבה ההיא עד ששאל ואמרו לי מה שמו, איך הספיק לו תשובה אהיה אשר אהיה. ואם בשביל שלא תהיה תשובה זו ממי שמציאותו תלוי בזולתו ואם יש צד ספק בזה גם בזה יש לספק. ועוד למה לא הספיק לו אמרו אהיה אשר אהיה, עד שכפל ואמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. ואם בשביל שגם ישראל יסתפקו שאולי השולח את משה הוא אחד מן הנפרדים ולא ישיגו מבוקשם ממנו, אם כן היה לו לומר אהיה אשר אהיה שלחני אליכם. וחלילה שתהיה מחשבה כזו עולה על רוחו של משה ע"ה:

אבל שאלתו ובקשתו על סוד התפשטות המחשבה שהוא מהות השם נסתר ונגלה, עם שהוא ע"ה מקובל באצילותו, כי זה מוכרח לעלות אל הנבואה, שאל על סוד השם כלל ופרט ואיך נתפשטה המחשבה, ורצה לשמוע סודו מפיו יתברך והוא יתברך העמידו על סודו, אז ידע והשיג בסוד השם מה שלא השיג שום נולד לפניו ואחריו, וכמו שאמר לו ושמי יי' לא נודעתי להם, ושמועו כמו שנודעתי לך. והוא שרמז באמרו אהיה אשר אהיה, והסוד בזה קודם שיגלה ויתפשט והוא נעלם עומד בעצמו בכלל אין עצמותו מתפשט, נקרא אהיה כלומר אני כלל הכל ואני הוא הכל סתום וחתום, כלומר שכל האצילות שהוא סוד השם הגדול היה גנוז ונסתר בחכמה העליונה שהיא כלל הכל, ועל זה אמר אהיה שהוא כלל כל האצילות. והסוד ואהיה אצלו אמון ואמרו במדרש אמון מכוסה אמון מוצנע, שהכוונה על חכמת אלהים שהכל היה סתום בה והיא כלל הכל

וכאלו היה הכל עדיין בחביון רום מעלה ועדיין אין הכר בכבודו. עד שנמשך המעין עוד ונתגלה גלוי דק פנימי נעלם, ועדיין היה הכל נעלם עם שהיה מזומן יותר להגלות ולהמשך מבראשונה, והוא אמרו אשר אהיה והוא סוד ייחוד אהיה הראשון עם השני, והוא סוד אשר כי היו"ד אינה מתפרדת מן הה"א וממנה מקבלת הכל, והם בחבור ובקשר א' תמידי, והוא אמרו אשר אהיה כי בינה קבלה הכל מחכמה ושם היה הכל מזומן להמשך ולהגלות בפרט, עד שבא הרצון הפשוט להשלים ולגמור ההתפשטות, ואמר אהיה כלומר עתה ימשך הכל בפרט, ולזה לא אמר אשר שהיה נראה שעדיין לא הגיעה עת גמר האצילות והמשכתו, לזה אמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, להורות על המשך המעין בפרט, ואחר שנמשך ונתקן כל אחד במקומו המיוחד לו ובמשמעותו, ירד אל פרט הענין המורה על שלמות הכל, והוא אמרו ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל יי' אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וכו' הרי פרט הכל ושלמות השם הגדול. ובפרק י"ג חלק א' כתבתי זה באריכות. ובזה עמד משה על סוד השם הקדוש נסתר ונגלה, ונדבק במה שלא נדבק שום נברא, והענין כי הוא ע"ה למד וקבל מפי הגבורה במהות השם הנסתר והנגלה, תעלומות חכמה והמון סתרים נוראים כפי השגתו הנפלאה ע"ה וכפי רוחב דעתו, וכאו ונכתבו אלו השמות הקדושים בתורה והושמו לאות ולסימן, להורות ברמז על סוד חכמת האלהות וסוד התפשטות המחשבה העליונה, ולהעיר על הכוונה בשאלת אדון הנביאים ע"ה, ודי במה שכתבנו במראה זו ובשאלת משה ע"ה כפי כוונת הספר. ואבא להעיר על הכוונה בשאלת הודיעני נא את דרכיך, ובשאלת הראני נא את כבודך בפרק הבא בסייעתא דשמיא:

פרק לה

ויאמר משה אל יי' ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. אמר זה לפי שבתחלה אמר לו הנה אנכי שלח מלאך לפניך, ואין מלאך זה מן הנפרדים אבל הוא מלאך הגואל מלאך פניו, והוא שאמר עליו כי שמי בקרבו, כי הוא כלול מראש ועד סוף כידוע לחכמי לב. ובזה הבטיחו כי ילך בכבודו ובעצמו עמו, וזה היה בשעת רצון. ועתה אמר לו ושלחתי לפניך מלאך וזה מן הנפרדים, כי היתה שעת חירום וכעס על שקצצו בייחוד והפרידו אלופו של עולם, גם הם יהיה חלקם בדבר נפרד, והוא אמרו כי לא אעלה בקרבך, ואלו היה המלאך הזה המיועד מקודם לא היה אומר כן. אז אמר משה ע"ה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי, כי אין זו ידיעה כי הידיעה מדרכה שתהיה בדבר אחד וענין אחד קיים ולא ישתנה, ואם ישתנה אינה ידיעה:

ולזה אמר לו בתחלת הענין ראה אתה אמר אלי, כלומר ראה שדבריך סותרים זה את זה ואין טענה מצד המקבלים והעון גורם כי אתה כתבת בתורתך אשר ידעו יי' פנים אל פנים, והוא אמרו בכאן ואתה אמרת ידעתיך בשם שאודע בשמי בעבורך, כלומר שיודע לו השם הגדול בנבואתו תמיד שיהיה נודע לו בנבואה כמו שהיה עד עתה ולא יפסיד בשביל מעשה העגל, כי ירא ע"ה ממה שאמר לו לך רד, וגם לפי שאמר לו ושלחתי לפניך מלאך וגו' כי לא אעלה בקרבם וגו', ירא שמא בנסעם מהר סיני לא יודע לו עוד בשמו הגדול בנבואה ולזה אמר לו ואתה אמרת ידעתיך בשם, וכענין שפירשתי בזה בפרק י"ד מזה החלק, ועליך לקיים. ואין זה סוף מדרגתך כי עדיין אתה בענין שתמצא עוד חן בעיני, והוא אמרו וגם מצאת חן בעיני יראה שבא לרבות דבר אחר. והוא מה ששאל שנית לטובת העם ולצרכם באמרו ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא וגו' כמו שיבא:

ועל דרכיך הסוד הנסתר, וגם מצאת חן בעיני כי מצא החן הגדול כי על ידי החן הוא החבור והייחוד, וכענין שכתוב כי כל בשמים ובארץ כל הוא הקושר ומיחד שמים וארץ. ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך כמו שאמרת הודיעני נא את דרך. נתיבות הדרכים היאך אתה נודע ומתייחד בשמך. ואדעך איחדך, והענין כי בקש ממנו שיודיענו סוד הייחוד ועניינו, היאך הוא מתייחד בשמו בעת רצון, והיאך הוא מסתלק בשעת הכעס כדי שידע ליחדו בשמו הייחוד האמיתי הרצוי לו. כי בזה מצא חן בעיניו כי בזה עושה רצונו, כי הרצון העליון הוא הייחוד, והמיחד את השם הגדול בכבודו, מוצא חן בעיניו ועושה רצונו גם הוא, וזה אמרו ואדעך למען אמצא חן בעיניך. וראה כי עמך הגוי הזה אתה אביהם והם בניך, ואי איפשר שתעזב מהם ולא הם ממך ולכן אתה צריך להיות עמהם פנים בפנים, ולצורך גבוה ולצורך הדיוט אני שואל ידיעת דרכיך, כי הייחוד צרכך הוא שתתיחד בשמך, כי אותה אתה מבקש מעמך ישראל, ובייחוד ההוא ימצאו גם הם וישיגו כל מבוקשו:

ואשרי ילוד אשה היודע לפתות את בוראו ולרצותו בענין שישיג רצונו גם הוא לצרכם ולתועלתם של ישראל, כי הוא יודע כי האב רוצה שיליץ בעד בניו ויבקש רחמים עליהם, והוא ע"ה בקש לו מקום לכל זה בענין שישיגהו על השלמות, וזה כי אחר שהוא ע"ה מקובל ויודע כי ייחוד השם הגדול בכבודו הוא הדרך להשיג כל מבוקש, כי הוא מקור כל הטובות וההצלחות וצריך שימצא זה השלמות למעלה בתחלה וכשימצא על השלמות למעלה אז ימשך וימצא גם למטה על הגורמים זה השלמות. לזה בקש מלפניו שיודיעהו זה כלומר היאך הוא מתיחד בשמו, בענין שישיג ממנו מה שלא השיג שום

נולד לפניו ולאחריו ליחדו בשמו ייחוד שלם. ולזה נראה שכוון אנקלוס ע"ה שתרגם הודעני כען ית אורח טובך, כלומר דרך עשיית הטוב בעיניך והוא ייחוד שמו הגדול בטובו, וכענין כי תעשה הטוב והישר תקונו וייחודו, וכתיב בטח בייי' ועשה טוב, כי הייחוד למעלה היא העשייה והתקון. ואמר יחזקיהו ע"ה והטוב בעיניך עשיתי ואמרו פרק קמא דברכות שסמך גאולה לתפלה והוא הייחוד השלם כידוע לחכמי לב:

ואדע רחמך כדי שתתמלא רחמים, כי בייחוד הרחמים והאור באים מן המקור העליון סוד הרחמים הגדולים, ואדע ליחדך בענין שאפתח המקור ויאצל השפע והרחמים מראש ועד סוף, והוא סוד גלוי עתיק יומין בזעיר אנפין אשר בגלויו עליו תלוי ייחוד השם הגדול בכבודו, והוא ע"ה שאל שיודיעהו הדרך לזה הייחוד. ויש במשמע ואדעך גם כן שיודע לו השם הגדול בנבואתו תמיד כמו שהיה עד עתה, והיא שאלתו הראשונה במה שרמז באמרו ואתה אמרת ידעתיך בשם, וכמו שכתבנו למעלה. ובאמרו וראה כי עמך הגוי הזה רמז על שאלתו השנית שהיא צורך העם וטובתם, והוא דבקות הדעות כלומר שיהיה עמהם פנים בפנים, וכמו שרמז באמרו וגם מצאת חן בעיני, והוא יתברך השיבו על זאת שהוא צורך העם בראשונה, ואמר פני ילכו מלאך הברית אשר אתם חפצים שבו נראים פני המאירים, שעליו נאמר בעת רצון כי שמי בקרבו והוא מלאך פניו, ואליו רמז אנקלוס שתרגם שכינתי תהך, ולפי שהיא מדת הדין והם קצצו בייחוד והפרידו אלוף נעוריה ממנה והיא בכעס עמהם על זאת. הוצרך להבטיחו ולומר לו והניחתי לך, כלומר שתתנהג עמך בנחת ולא בדין עז וקשה שתהיה כלולה מהרחמים. אבל פנים בפנים ששאלת אי איפשר:

והנה בזה היה מקיים לו מה שהבטיחו באמרו הנה אנכי שלח מלאך לפניך וגו', כי שמי בקרבו ועת רצון הוא כי ישלחנה כלולה מהרחמים ושמו בקרבו. ומשה ע"ה אמר מיד אם אין פניך בעצמך וכבודך הלכים כלומר שתהיה עמנו פנים בפנים אל תעלנו מזה, כי לא יספיק מה שאמרת פני ילכו שתהיה כלולה, כי קודם החטא היה מספיק זה ולזה לא בקש על זה כשאמר לו הנה אנכי שלח מלאך לפניך וגומ' כי שמי בקרבו. אבל אחר שחטאו בעגל והפרידו אלופו של עולם, לא יספיק להם כי אם היותך פנים בפנים בעצמך וכבודך הולך עמנו:

או אולי המתין לו עד שעת העליה, כי בדעתו ע"ה היה לבקש מלפניו על זה שיהיה פנים בפנים, והוא אמרו ובמה יודע אפוא וגו' הלא בלכתך ותרגם אנקלוס הלא במהכך בכנוי ירמוז אל עצמו פנים מאירים, שכינתך ירמוז אל כבודו פנים שאינם מאירים, שיהיו יחד בייחוד אחד, והוא אמרו רומז לכל זה במהכך שכינתך עמנא, ואם לא שכוון אל סוד זה

היה לו לתרגם במהך שכינתך כי למעלה כשענהו בכבודו כלול באמרו פני ילכו תרגם שכינתי תהך, פנים שאינם מאירים כלולים מהרחמים, וכששאל על פנים בפנים הוסיף באמרו במהכך שכינתך, לרמוז על מה ששאל ונפלינו אני ועמך כי בהיות פנים בפנים כייחוד אחד ימשך מזה שנהיה מופלאים, כלומר שיגלה המופלא והמכוסה סוד עתיק יומין על זעיר אנפין, כי גלויו תלוי בייחוד השם הגדול בכבודו, וזה לצרכי שאהיה נודע בנבואה כמו שהייתי עד עתה במדרגה עליונה ולא אפסיד ולא ארד מגדולתי בשביל חטא העם ולפי שלא נענה ע"ה על שלו כי אם על צורך העם הוצרך לחזור ולשאול ולזה אמר אני ועמך. ולצורך עמך שתהיה עמהם פנים בפנים ולפי שכל זה תלוי בגלוי המופלא אמר ונפלינו, מכל העם וגו' לפי שחלק האומות בדבר נפרד, ואנו נהיה מופלאים מהם שיהיה חלקנו במופלא ובייחוד השלם האמיתי. וזה כנגד מה שאמר ושלחתי לפניך מלאך שיהיה חלקם בנפרד על שהפרידו כייחוד וכמו שפירשתי למעלה:

גם את הדבר הזה שאהיה פנים בפנים אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני, והנה נענה על מה ששאל לטובת העם ולצרכם בשלמות שיהיו פנים מאירים בפנים שאינם מאירים בייחוד אחד. ואדעך בשם עתה נענה על שאלתו הראשונה ששאל שיהיה נודע לו בשם הגדול בנבואה כמו שהיה עד עתה, וכמו שיעדו באמרו ידעתיך בשם, וגם ענין הייחוד ששאל באמרו ואדעך ליחדך הודיעו גם כן, וכל זה כלל באמרו ואדעך בשם. וכמו שנתעלה ע"ה במדרגת הנבואה על כל הקודמים והמתאחרים אליו, כן במעלת ידיעת ייחודו בשמו יתברך שהודיעו נתעלה על כלם, ולא שידיעה זו היתה תנאי במדרגת נבואתו הגדולה עד שנאמר שקודם ידיעה זו לא עלה אל המדרגה ההיא בשלמות, שהרי לא נוסף לו במעלת נבואתו על מה שהיה לו קודם זה שום מדרגה, שקודם מתן תורה עלה אל העליונה שבמדרגות הנבואה, כמו שצריך כן לעלוי התורה שנתנה על ידו. כי באמרו כאן ואתה אמרת ידעתיך בשם וגו', ואמרו ואדעך, לא בקש כי אם שלא ירד מהמדרגה העליונה ההיא בשביל חטא העם, אבל מה שבקש שיעלהו אל מדרגת ידיעת ייחודו כפי מעלת נבואתו, וזה נוסף לו עתה על מה שהיה משיג ויודע בייחודו קודם זה. והוא יתברך ענהו על כל זה באמרו ואדעך בשם, שיהיה נודע לו בשמו הגדול בנבואה כמו שהיה כן קודם החטא, וגם בענין ייחודו יתברך הודיעו מה שלא השיג שום נולד לפניו ולאחריו:

ויאמר הראני נא את כבדך. לפי שראה ע"ה שנענה על שאלותיו והעת עת דודים ורצון שלם, וגם ראה את עצמו ראוי ומוכן מאד, כי בדק את עצמו מחוצצי החמר ואין מעכב, ואולי היה כל זה בסוף הארבעים השניים, כי היה במעלה וחשיבות כאחד מן השכלים

היושבים ראשונה במלכות, בענין זכות חמרו ודקותו אשר לא יעיקנו ולא יעצרנו הגשם, וגדול מהנפרד בחכמה ובהשגת השם הגדול, וכל רז לא אנס ליה בכל גנזי מרום, וכל נברא לא נכחד ממנו שלא השיגו לא נשאר לו שום דבר אשר לא השיג וידע זולתו יתברך. שאם לא כן חלילה לו ע"ה להרוס ולעלות אל יי' לראות, ועדיין השאיר אחריו דברים אשר עדיין לא השיגם. ועתה כראותו ע"ה כי אין מעיק אצלו שאל זאת השאלה הנכבדת שהיא ראיית הכבוד, ואמר הראני נא את כבדך, וכונתו ע"ה כי מתחלה שאל ידיעת דרכיו ליחדו, וכמו שכלל באמרו הודיעני נא את דרכך ואדעך, ובא דרכך חסר יו"ד כי שאל על דרך אחד מיוחד שבדרכיו שהוא ייחודו בשמו הגדול הכולל עשר ספירות סוד אצילותו האלהות האמיתי, היאך הוא אחד בשמו ובטובו ולא יתרבה במדות והוא אחד בהם. ובאה תשובתו אליו בזה ואדעך בשם כי זאת הידיעה היא הנכבדת הרצויה אצלו יתברך אשר הוא ע"ה פרסמה בתורה באמרו בקצרה ברמז נפלא נעלם מאד שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד, והם קבלו ממנו בו כל אחד כפי חכמתו והשגתו ובעמדו ע"ה על הסוד ידע והשיג כי תשלום זאת הידיעה הנכבדת ומלואה, תלוי בשאלה השנית והוא ע"ה מחשקו להשיג שלמותו יתברך, וכמו שרמז באמרו ואדעך למען אמצא חן בעיניך, שאל ממנו שתהיה הידיעה שלמה בתכלית השלמות בדרך זה, והוא שיראהו את כבודו. כי לפי שהייחוד כפי המחשבה הדבקה והקשורה בו בלתי נפרדת ממנו, כי אם קבועה בו אשר לא יצוייר שום פרוד והפסק בו, אמר שיהיה זה על השלמות כשיראהו כבודו, כי ישאר חקוק ומצוייר בלבו, ואז תעלה ידיעה זו שהוא הייחוד בידו על השלמות והוא שתהיה בפועל, ולזה שאל שיראהו כבודו בחוש, במראה העין, ואם זה חוץ מטבע אדם, הוא ע"ה לא היה במדרגת אדם. וגם זה במשמע ואדעך כי רואה הדבר יודעו ומכירו בשלמות, ומשם והלאה ישאר הדבר ההוא חקוק ומצוייר בשכלו אף כשיסתר מעיניו. ובזה יעמוד בשלמות על ידיעת ייחודו, היאך הוא אחד במדותיו ולא יתרבה בהם אבל הוא אחד בשמו ובטובו, ולזה התכלית הנכבד שאל מחסדו הגדול שיראהו כבודו:

ולענין השאלה בסודה בקש ע"ה שיראהו כבודו הגדול, כי מה שהיה משיג בנבואה רצה לראות במראה העין. ופירוש הענין ידוע לחכמי האמת, כי נבואת משה ע"ה פנים אל פנים, פנים מאירים אל פנים שאינם מאירים, כי היה משיג בזה ומבין בזה, ועתה בקש לראות כך במראה ממש והוא שרמז ע"ה באמרו את כבדך, כי את רמז לה"א אחרונה, כבדך רמז לוא"ו שבשם, ולהעיר על הכוונה בא כבדך חסר וא"ו, והוא יתברך הבטיחו בקצת והוא ראיית אחוריו, וראיית פניו אמר לו שהוא נמנע בחק כל בריה, והוא שאמר אני אעביר כל טובי הוא טובו כי טוב האדם ביתו והוא כל שהכל בו, אמר כי יעבירנו

כלול בשמו הגדול על פניך, לא אמר לפניך להודיעו המניעה בשמו הגדול כי יעביר הטוב כלול. וכדי שלחשקך לראות אולי תהרוס אליו אשר קודם זה תפרד הרכבתך לזה תהיה ההעברה על פניך מעל פנותך כי יתעלה מהותו מעל פניך ולפוטרך בלא כלום אי איפשר, וקראתי בשם יי' לפניך ממש, כלומר תשיג ממנו מדת החנינה ומדת הרחמים ותדע איך ירוחמו ויחוננו בשמי ובטובי ויספיק לך זה לרווות צמאך על מה שכללת וכוונת באמרך הודיעני נא וגו' ואדעך ועל הדרך שפירשתי למעלה:

ועל מה שהקשית לשאול הראני נא וגו', לא תוכל לראת את פני המאירים, ולזה כוון אנקלוס ע"ה לא תיכול למיחזי ית אפי שכנתי, הם פנים העליונים פני שכינה ומכאן כי אין הפנים זולת השכינה ואין השכינה זולתם והכל בו פנים ואחור והפנים נמנעים והאחורים איפשריים, והוא שאמר וראית את אחורי ופני לא יראו והסוד האמיתי מה שתרגם אנקלום ע"ה כי לא יראני ארי לא יחזינני כי זה פנת הייחוד. האדם וחי, אין הכוונה שיראה וימות, כי אף החיות הנושאות והמלאכים, שחייהם חיי עולם לא יוכלו לראות כדברי רז"ל אלא לומר כי קודם שיראה תפרד הרכבתו. ומה שיורה על מה שהובטח בו ומה שנמנע בעצמו אמרו כי לא יראני ולא אמר כי לא יראה אותי שאז יהיה המשמע אתי ואין המכוון כך כי לא נמנע ממנו את:

והסוד בכתוב ויראו את אלהי ישראל בא יבא וגם בכתוב וארא את יי' בס"ד הנה מקום אתי בהר אשר בעבר כבודי ונצבת על הצור באותה העברה כלומר תשיגהו והוא צור ישראל והוא שאמר עליו הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב כי השם המיוחד על הצור בלי פרוד. והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור תרגם אנקלוס במערת טינרא, היא המערה שעמדו בה משה ואליהו כדאיתא פרק הקורא את המגלה והוא הצור, ואלמלא נשתייר בה כמלא מחט סדקית מהאור המאיר סוד אספקלריא המאירה, לא היו יכולין לעמוד מפני האורה שנאמר כי לא יראני האדם וחי. ואליהו עמד בה כפי מדרגתו ומשה ע"ה גברה יד מעלתו בה על כל הנביאים. ומפני האורה כדי שלא יהרוס לראות מרוב חשקו בה אמר לו ושכתי כפי עליך עד עברי. ואמר בעבר כבדי ואמר עד עברי לומר כי הוא כבודו וכבודו הוא ולהזהיר שהוא וכבודו אחד:

ובמדרש הנה מקום אתי אתרי טפלה לי ואין אני טפל לאתרי. והכוונה שהזהירו אחר שבקש לראות המקום שלא יטעה בו ויחשבהו עקר, ועם שהוא ע"ה זהיר וזריז ונאמן בית מכל מקום העת עת שמירה ואזהרה מפני מראית העין וכל הטועים בזה טעו וקצצו בה. והסירתי את כפי וראית את אחרי, ואמרו פרק קמא דברכות מלמד שהראהו קשר של תפלין, והאמת כי היא קשר הכל וייחוד הכל ובקשר צורת דל"ת כי היא רגל רביעי

במרכבה העליונה ובה שלש היכלות הנכללים בה והם תשלום שלשה עשר מדות, ואמר את אחרי לרבות כמה אחורים לאחורים ועליה אמר ותמונת יי' יביט ובספרי זה מראה אחורים. ופני לא יראו לא אמר לא תראה שהיה במשמע שבכחו לראות אלא שנמנע ממנו, אלא לא יראו לומר שהפנים נמנעים מצד עצמם, ואנקלוס תרגם ותחזי ית דבתרי לרבות במראה האחורים כמה אחורים, ולזה אמר ית דבתרי והוא תרגום את אחורי שבא לרבות כל מה שלמטה בהשגת האחורים שהם אחורי הפנים המאירים השיג וראה שאר האחורים שהם אחור האחורים ההם והם פנים בערכם, ולזה אמר את אחורי אחורים הם בערך הפנים העליונים אשר יובן מזה שהם פנים לכל מה שלמטה מהם ולא נמנע ממנו כי אם הפנים הפנימיים שהם פנים לפנים:

וסוד הענין הזה כי העמיק בחכמתו ע"ה לשאול ראיית הפנים כי ידע שאם יענה בראייתם שלא יעלם ממנו דבר ממה שלפנים וממה שלאחור, ולזה אף אם נאמר שעד עתה לא השיג ראיית עולם הפרוד שהוא אחור האחורים לא ראה בחכמתו לשאול עליו כי ידע שלא יעלם ממנו ועדיין לא יזכה לראות את המלך עצמו, אבל שאל לראות את המלך שבראייתו יראה כל שריו ועבדיו כי כלם עם המלך במלאכתו יושבים, וכשהושב לא תוכל לראות את פני והרי כל הפנים הפנימיים כי כמה פנים לפנים המאירים נמנעים, וכשנענה וראית את אחרי שהם פנים בערך מה שלמטה מהם הרי נכללו בראייתם כל האחורים, ועל זה אמר ותחזי ית דבתרי לרבות כל הדברים המכונים בשם אחורים, ובאמרו ודקדמי לא יתחזון בא למעט כל הדברים המכונים בשם פנים שהם פנים לפנים מפנים, והנה נמנע ממנו קצת מה ששאל וקצתו לא נכחד ממנו והכל בדבר אחד כי פני האדם ואחוריו הם דבר אחד בו. כלומר אינם חוץ ממנו:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמר רב רחמאי כך קבלתי כשבקש משה לידע ידיעת השם הנכבד ואמר הראני נא את כבדך, בקש לידע מפני מה צדיק וטוב לו צדיק ורע לו רשע וטוב לו רשע ורע לו, ולא הודיעוהו ולא הודיעוהו סלקא דעתך אלא לא הודיעוהו מה שבקש, וכי תעלה על דעתך שמשה לא היה יודע סוד זה, אלא כך אמר משה דרכי הכחות אני יודע אבל איני יודע איך המחשבה מתפשטת בה, אני יודע שהמחשבה אמת אך לא ידעתי חלקיו, ובקש לידע חלקיה ולא הודיעוהו:

הנה הבינו ע"ה כי שתי השאלות אחת הן ושאלת הראני נא וגו' גמר ותשלום הודיעני נא את דרכך ואדעך כי הראיה שלמות הידיעה ותכליתה, וכענין שבארנו למעלה והוא ידיעת יחודו איך הוא אחד בשמו ובטובו בלא שום פרוד כי בזה תלוי ידיעת חלקי המחשבה, ואיך היא מתפשטת בכל חלקיה בייחוד אחד ובענין אחד בלא שום רבוי

ושנוי, כי בידיעת זה ידע מפני מה צדיק וטוב לו צדיק ורע לו וכו', כי זו המדה לא נעלם ממנו סודה:

וכבר בארוה במדרש ההוא ומקובלת היא ביד העומדים בסוד יי', והוא אמרם לא הודיעוהו סלקא דעתך אלא לא הודיעוהו מה שבקש כלומר ידיעת חלקי המחשבה ואיכות התפשטותה במדותיה, וזה סוד ראיית הפנים ונמנע ממנו כי המחשבה ההיא אינה מושגת לזולתה וסוד זה תלוי במחשבה העליונה כי הוא בסוד העבור שהוא מקורו בראשית מחשבת תמים דעים, ונאמר לו על רבי עקיבא שתוק כך עלה במחשבה שממנה מציאות דבר והפכו, והוא ע"ה רצה לעמוד על מציאות הרע מהטוב והטמא מהטהור איך תתפשט המחשבה הטהורה לכל זה והיא אחת בלא שום רבוי ושנוי ולא יכול עליו כלל, והוא אמרם כאן ובקש לידע חלקיה ולא הודיעוהו, וזה סוד מה שאמרו גם כן בפרק קמא דברכות ופליגא דרבי מאיר דאמר רבי מאיר שתים נתנו לו ואחת לא נתנו לו שנאמר וחנותי את אשר אחון אף על פי שאינו הגון ורחמתי את אשר ארחם אף על פי שאינו הגון:

וזה סוד שיעדו להודיעו סוד י"ג מדותיו ובתם ידע איך ירוחמו ויחוננו בשמו ובטובו, ובזה ישיג תכלית מה שאיפשר להשיג בייחודו אפס קצת השאלה יראה וישיג וכולה לא יראה, וגדול כבוד האחרון הזה למשה שנתייחד לו לבדו, ומן הראשון אשר היה במעמד כל ישראל, ונעתק הענין להודיע כל זה ואמר וירד יי' בענן והוא ענן הכבוד ויתיצב עמו שם להודיע כי קיים טוב יעודו באמרו וקראתי בשם יי' לפניך ויקרא בשם יי', כי נקרא ונזדמן השם הגדול בשמו הנכבד, והוא שתרגם אנקלוס וקרא בשמא דיי' הסב הקריאה אל השם, ויעבר יי' על פניו ויקרא הוא שיעדו באמרו אני אעביר כל טובי ותרגם אנקלוס ואעבר יי' שכינתיה, כי עבר השם הנכבד על פני משה:

ראיתי לאחד מחכמי האמת שאמר בזה הלשון והבנתי קצת מכוונת אחד מן המעמיקים בזה הענין העמוק שאמר, שהעובר היה כבוד מעלה הכח המתפשט והמתאצל ממעלת הנתיב האחרון ושמו הוא ידוע למבינים, ומדקדק בדקדוק הטעמים ואמר שיי' הראשון הוא בעל שני טעמים שופר הולך ופסק, ואמר שרוחו הקדוש וגבורתו אינו אלא ממעלת היסוד הראשון ולכך פסיקו, והיא שופר הישועה של ישראל ההולך בגלות ולכך שופר הולך ולא נתן טעם למלת פניו אשר יש בו טעם הזרקא, ומן הנראה לפי מעוט שכלי כי הוא מורה על רוב אצילות שפע הכבוד האלהי הנאצל על פני משה, וכן ראיתי בפירוש החכם רבי יהודה החסיד ז"ל על מאמר וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב הזרקא להורות

כי רוח הקדש השורה על יצחק הוא ברך את יעקב, והבן זה ובמלת ויקרא טעם הסגולה ובתכונת יסוד המלה נרמז שם הקורא למבין עד כאן:

ויקרא יי' יי' הודיעו בזאת הקריאה כל מדותיו, והיאך הוא חונן ומרחם בשמו ובטובו, והיאך ההמשכה והאצילות מראש ועד סוף בייחוד גמור אשר זה יסוד החנינה והרחמים על ישראל, וכזה יעשה ויסתלק האף והחמה ויופיעו פני הרחמים, והודיעו כי שמו הגדול לא יתרבה ולא ישתנה בהם, כלומר באלה המדות שבו ואף על פי שאנו אומרים מדת רחמים ומדת הדין אין להעלות על לב חלילה שיש בו שתי מדות הפכיות כי אינו כן, אבל הכל אחד מיוחד בתכלית הייחוד ואם שכלנו אינו משיג זה על בוריו ואין בנו כח להבין העניינים עד שנאמר עתה מדת רחמים ועתה מדת הדין, ואמרו כי הנה יי' יוצא ממקומו יוצא ובא לו ממדה למדה ממדת רחמים למדת הדין כאלו הם שני עניינים חלילה, וכמו שאנו אומרים יי' יי' אל כל שם מיוחד למדתו, אלא יש לדעת ולהאמין אמונה אומן כי אין בו רבוי חס ושלום, אבל הוא אחד ואם אין אנו יכולין לומר זה בפינו ולהשיגו על בוריו ואמתתו היאך הוא, כי זה מה שבקש משה ע"ה לדעת ולראות היאך הוא אחד בשמו ובטובו כמו שהתבאר, וסוד זה נשגב ונעלם מכל נברא על אמתתו והוא יתברך הודיע למשה והראהו בייחודו מה שלא זכה אליו שום נולד עם שראיית הפנים מנועים ממנו:

ובסוד השמות אמר המאור הקדוש ע"ה באידרת נשא (ח"ג קל"ח ע"א) בזה הלשון יי' יי' פסיק טעמא בגווייהו בתראה שלים בכלהו ומשה באתר דינא אמר לאחתאה לון מעתיקא לזעיר אפין דהכי תנינן כמה חילא דמשה דאחית מכילן דרחמי לתתא, וכד אתגלי עתיקא לזעיר אפין כלא ברחמי אתחזון וחוטמא אשתכך ותננא לא נפיק כמה דאת אמר ותהלתי אחטם לך. הודיענו ע"ה סוד השמות כי האחד לזעיר אפין והוא הראשון, והשני לעתיק יומין ולהורות על הסוד יש פסק ביניהם, ואדון הרחמים למד למשה ע"ה סוד הורדת המדות והמשכתן מעתיק יומין למטה לזעיר אפין, ובהן מתאצל ומתגלה זה על זה, והוא הייחוד האמיתי בגלוי השם העליון על התחתון, ואז עמד משה ע"ה על סוד סדר בקשת הרחמים על ישראל להשיב חמתו ולשכך רוגזו בחטאם לפניו מעליהם ודרך גלוי וייחוד שמו המיוחד בטובו מה שהספיק לו במראה האחורים, ומה שכלל בשאלת הודיעני נא את דרכיך ואדעך וכמו שהתבאר והיתה מעלתו בזה כפי מדרגת נבואתו אשר נתייחד ונתעלה בה על כל הקודמים והמתאחרים אליו:

ובספר תולעת יעקב כתבתי סוד קריאת י"ג מדות וכוונתם בסייעתא דשמיא ואם יש דרכים אחרים בסוד כוונתם הכל הולך אל מקום אחד והכל חוזר לכוונה אחת שהוא דרך

יי' הייחוד השלם וזה הצד השוה שבהם. וימהר משה וגו' לכבוד מראה אחורים שראה עובר על פניו ושמע קול קריאת המדות והשיגם מהר והשתחוה, ויאמר אם נא וגו' אדני ילך נא אדני בקרבנו, נכתבו שניהם אל"ף דל"ת להורות ממי בקש ומה הדבר המבוקש והראשון במקום השם המיוחד והכל להורות על הייחוד כי זה נקרא בשם זה וזה בשם זה וזה השם כולל מראש ועד סוף כידוע לחכמי לב. ראיתי לאחד מחכמי האמת שכתב בזה הלשון, ודע כי אחרי שהבין אדוננו משה בשכלו הזך סוד י"ג מדות שאינן מוגבלות, כוון לשאול מאת מעלת הצדק העליונה שילך בקרבם מעלת הצדק המדה האחרונה בשלמות תפארת הרחמים ולא השליח אשר היה מכוון לשלוח בתחלה הידוע למשכילים, וזו היא כוונת מאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו וגו', כי אין כח בשליח לסלוח ולמחול וגם תנחילנו את הארץ במדת טובך הגדול וגם ונחלתנו, הכוונה בו על דעת דקדוק המלה תתנחל ממנו כי מן הידוע כי יי' הוא נחלתנו, וכן ונחל יי' את יהודה חלקו על אדמת הקדש, ואחר כך ובחר עוד בירושלם והבן פנימיות כוונת זה הסוד כי סתום הוא. והאל יתברך הבטיחו בשאלתו ואמר לו הנה אנכי כרת ברית, הכוונה בו להשפיע ולהאציל לעטרת צבי השפע האלהי באמצעות יסוד הצנור, וזהו כריתת הברית בברכת הנשואין ולחזור מעלת הגדושה כסא מושב אבן הראשה ואז נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו', כוון להורות בלשון נורא על מעלת התפארת המלך הנורא והבן זה, ואמר אשר אני עשה עמך. וכבר ידעת על מי נופל לשון אני ומי הוא האומרו והבינהו עד כאן: והענין כלו כי הבטיחו שילך בקרבם פנים בפנים בשמו ובטובו וזהו ששאל ע"ה לצורך העם ילך נא אדני בקרבנו, והוא יתברך השיבו הנה אנכי וגו' נגד כל עמך אעשה נפלאות והוא ששאל ע"ה ונפלינו אני ועמך מכל העם וגו' אשר כבר התבאר סודו ובפרק י"ד מזה החלק פירשתי בפסוק הנה אנכי כורת ברית פירוש אחד כפי הענין שם, ובזה הוא בטוח על מה ששאל בסוד ידעתיך בשם, וכבר הודיעו בכל זה מה שכלל באמרו הודיעני נא את דרכך ואדעך וגם במראה אחורים עמד על תכלית ההשגה האפשרית לו בייחודו יתברך, ועל הדרך שהתבאר ובו נשלמה הכוונה בכל שאלותיו ובקשותיו לדעת את יי'. וזה מה שרצינו לבארו בזה הפרק:

פרק לו

ראה סוד הראיה הבאה בכתוב מיוחסת לשם יתברך, להורות על הייחוד שאין הראיה בדבר שהוא חוץ מעצמו ומזה מה שבא במעשה בראשית וירא אלהים את האור כי טוב, כי זה האור אינו דבר חוצה לו, אבל הוא עצמו, ולזה אמר וירא נתעטף ונתייחד בו והוא שאמר דוד ע"ה עוטה אור כשלמה וגו' אלהים הנזכר במעשה בראשית נתעטף בחכמה

שהוא אור ראשון, ועליה נאמר אז ראה כלומר במחשבה הטהורה להאציל ולהמשיך ממנה ויספרה, לרמוז על שלשה ספרים האמורים בספר יצירה ספר ספר ספור, הנה שאין הראיה בדבר שהוא חוץ ממחשבתו וייחודו כי שם הכל והשגת הכל, והשגחת כל ותעלומה יוציא אור ולשון וירא כולל ייחוד הכל אור יי', ובכל מקום לשון ראיה המיוחסת לשם סוד אור המתנוצץ בכל המעלות ומיחדם, ולזה בא בלשון אורה ולזה שאין הדבר אמור חוץ מהייחוד האמיתי נאמר בכל מעשה בראשית וירא אלהים כי טוב, נתיחד אלהים בטובו וברא עולמו כי הדבור במעשה התחתון והרמז באצילות העליון, כי מסוד הסתכלותו ושערו בעצמו המשיך הכל וברא את הכל, והוא שאמרו חכמי האמת ע"ה כי אלהים נסתכל ונתיעץ במדת טוב וברא כל הנבראים וצייר כל הצורות, והוא אמרו בכל מעשה בראשית וירא אלהים כי טוב למדנו שאין העצה בדבר זולתו:

ולפי שהוא מורה במקום זה על ייחוד הרחמים במדת דינו, תרגם אנקלוס ע"ה וחזא יי' וכו', לפי שהעקר מדת רחמיו כי בה הקיום והשלמות, ומאז לא השלימו הנבראים הכוונה אשר בעבורה נבראו, והיא סוד הייחוד כי השחיתו וקצצו בייחוד נאמר וירא יי' כי רבה רעת האדם בארץ, להודיע כי הרע ההוא הגיע אל הארץ ארץ חפץ כי רחקוה מן השמים והפרידו אלוף נעוריה ממנה ונשאר הידיד בדד מאשת חיל עטרת ראה והשגיח בה וראה בה רעתם, ולזה נזכר בכאן שם ההויה כי בו קצצו, ולזה תרגם אנקלוס וחזא יי', וכן נמצא בנסחאות מדוייקות ולא תרגם וגלי קדם יי', והבדל זה מבואר לחכמים נעלם מהרב המורה ז"ל, ולזה לא מצא בזאת הנסחא ידיו ורגליו, וכמו שידוע ממה שכתב בפרק מ"ה חלק א' ומזה וירא אלהים את הארץ כי ראה את הארץ העליונה והנה נשחתה ואלהים בכאן במקום השם המיוחד, ולזה תרגמו וחזא יי' וכו' וגם וירא יי' כי שנואה לאה לא תרגמו וגלי קדם יי', כי אם וחזא יי' לפי שהכתוב מדבר בלאה התחתונה ורומז אל אם הבנים לאה עליונה, ובכתוב עצמו אמר ורחל עקרה, וכל זה סוד נשגב ידוע לחכמים במדרשו של רשב"י ארדה נא ואראה כענין כי הנה יי' יוצא ממקומו יוצא ובא לו ממדת רחמים אל מדת הדין ואראה במדת רחמים אל מדת הדין הוא סוד הייחוד הכצעקתה, הכצעקת-"ה" אחרונה הצועקת כי נקראת צעקה הנה צעקת בני ישראל באה אלי עשו אעשה בהם כלה, ואם לא אדעה ארחם, וגם הוא סוד חבור ויחוד כענין וידע אדם וגו' וידע אלהים. ומזה אמרו אשר עין בעין נראה אתה יי' כאלו אמר מראה במראה, והוא ייחוד המראה העליונה במראה התחתונה, כענין כי שמי בקרבו והוא ייחוד השם הגדול בכבודו, והוציא זה הייחוד בלשון ראיה כי כשנראה זה בזה אז הייחוד שלם והעינים מביטים זה לזה דרך ישרה, וזה נראה בתוך זה והרי שניהם אחד, והוא אמרו עין בעין

נראה ויש פסק בין נראה לאתה יי' להעיר על הסוד, ואחר כך אתה יי' ועננך וגם זה להורות על שניהם:
ובמדרש איכה עיני עיני יורדה מים א"ר לוי משל לרופא שחשש בעינו אחת אמר עיני תבכה על עיני, כך ישראל נקראו עינו של הקב"ה הה"ד כי ליי' עין אדם וכל שבטי ישראל, כביכול אמר הקב"ה עיני תבכה על עיני עד כאן:
והסוד לומר כי כנסת ישראל הגדולה עינו של הקב"ה כענין והיו עיני ולבי שם הסבי עיניך מנגדי, ועם שהם עין אחד נקראו בלשון רבים על שהם כלולים מדין ורחמים, ויש עין אחד מיוחד שאין בו גוונים שונים אלא עין הרחמים בלי תערובת, והוא שנאמר עליו הנה עין יי' אל יראיו והוא העין העליון עין ההשגחה עין הלבן בלא אדמימות ושחרות אשר בהופיע זה העין העליון על התחתון הוא מאיר לכל בקו היושר בלי נטיה, ובזה הייחוד שלם וכל העולמות בשמחה. ובמדרשו של רשב"י ע"ה באידרת נשא (ח"ג ק"ל ע"א) אמרו בזה הלשון לית נהירו לעינא תתאה לאתחסאה מאדמימותיה ומאוכמתיה, בר כד אתחסי מהאי נהורא חוורא דעינא עילאה. ולית דידע כד נהיר עינא דא עילאה קדישא ואסחי לעינא תתאה וזמינין צדיקי זכאי עליונין למיחמי בחכמתא דא, הה"ד כי עין בעין יראו בשוב יי' ציון, ואלמלא עינא עילאה דאשגח ואסחי לעינא תתאה לא יכיל עלמא למיקם, תאנא בצניעותא דספרא אשגחותא מעינא תתאה כד אשגח נהירו מלעילא ביה ועייל ההוא נהירו דעילאה בתתאה, ומניה נהיר כלא הה"ד אשר עין בעין נראה אתה יי' עד כאן:
והכל משל לייחוד השם הנעלם בשם הנגלה, וזהו הארת העין התחתון שיש בו אדמימות ושחרות כלומר תערובת דין מהעין העליון שהוא עין הלבן כולו רחמים בלא שום תערובת, וזה סוד הרחיצה שהעין התחתון רוחץ ומאיר מאור הלובן שבעין העליון והסוד רוחצות בחלב, וזו היא הראיה המיוחסת לשם הגדול והיא מדת הראות כלומר מדת העין שהוא הראות והארת הפנים העליונים בתחתונים וייחודם כשמסתכלים ורואים אלו באלו, ואמר הקדוש ע"ה שזאת ההארה והרחיצה וזה הייחוד אין מי שיכול לעמוד עליה ולדעת היאך ומה היא ומתי עתידים הצדיקים הגמורים להשיג ולראות בחכמה זו שהוא זה הייחוד הנעלם והסוד כי עין בעין יראו, כלומר בהתייחד עין בעין ובהאיר שניהם זה בזה בשלמות האור והייחוד ואימתי יהיה זה בשוב יי' ציון:
ואמר כי ההשגחה והראות וההארה מהעין התחתון כשמשגיח ומאיר בו אור העין העליון, ומהאור ההוא מאירים כל המאורות הנכללים בשם הגדול המיוחד, ואז נראה ומאיר ומשגיח על כל נברא עליון ותחתון הה"ד אשר עין בעין נראה אתה יי' וגומר,

וזאת ההארה וההשגחה תלויה בעבודת התחתונים וייחודם השם המיוחד והם הגורמים ועליהם תבא ותחול הברכה, וכבר התבאר זה בזה הספר תכלית הבאור:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב נ"ז ע"א) כתיב כי תבאו לראות פני לראות פני מיבעי ליה כל בר נש דאתי ליחדא שמא קדישא ולא אתכוון ביה בלבא ברעותא בדחילו בגין דיתברכון ביה עלאי ותתאי רמן ליה צלותיה לבר, וכלא מכרזי עליה לביש וקב"ה קארי כי תבאו לראות פני לראות פני מיבעי ליה מאי לראות, אלא כל אינון אנפין דמלכא טמירין בעומקא לאתר חשוכא, וכד אינון אתחזיין ונהרין מתברכין כלא עלאי ותתאי כדין ברכאן אשתכחו בכלהו עלמין, וכדין כתיב לראות פני עד כאן:

הנה בארו כי העבודה בשלמות הייחוד בכוונה הרצויה גורמת הראות הפנים פני המלך והאדם והתייחדם, וזה סוד כי תבאו לראות פני כלומר לגרום שיתראו ויאירו פני בפני מהאור העליון הלבן המאיר והמלבין לכל הפנים, ולזה כתיב לראות ולא כתיב לראות שהרי כתוב כי לא יראני האדם וחי, אבל הכוונה לגרום הראות הפנים העליונים פנים בפנים שיראו ויאירו אלו באלו, והיא סוד הראיה המיוחסת לשם יתברך שאנו בבאורה:

ולהורות על זה הייחוד נצטווינו שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדן יי' אלהי ישראל, ואמרו בחגיגה פרק קמא רבי יהודה אומר סומא באחד מעיניו פטור מן הראיה, שנאמר יראה יראה כדרך שבא לראות כך בא ליראות, מה לראות בשתי עיניו אף ליראות בשתי עיניו, הנה שהסומא באחד מעיניו מראה פגם וקצוץ בסוד הראיה שהוא הייחוד עין בעין, ולפיכך פטור מן הראיה לפי שכדרך שבא ליראות בשתי עיניו כך בא לראות בשתי עיניו שיראו העינים עין בעין ויתיחדו ואז תשלם הראיה, וכפי ההראות והראיה למטה כך תתעורר למעלה, והכל בכלל מלת יראה כשהיא בלתי נקודה כוללת ראיה של מטה וראיה וייחוד של מעלה:

ובזאת הראיה שהוא הייחוד רואה ומשגיח בכל פרטי עליונים ותחתונים כשמטיבים דרכם ומעשיהם משים עיניו ומיחדם להיטיב להם, ובהפך מסתיר פניו כי גורמים פרוד וקצוץ ואז מסתלק מהם ונעזבים למקרה כפי מעשיהם ואז היא עת רעה כי הרעה חולה בהסתרת הפנים העליונים אלו מאלו ואז עליונים ותחתונים בצער, ולזה היה מתחנן אסף בראותו ברוח הקדש הסתרת הפנים וסלוק הרחמים ואומר אלהים צבאות שוב נא, כלומר שוב והתייחד בכבודך ואל תסתלק מעלינו, הבט משמים סוד הרחמים וראה ופקוד גפן זאת שהיא כנסת ישראל, והוא ייחוד העינים והפנים אלו באלו והקדים הבט משמים שהבטה מלמעלה למטה קודם הייחוד, ואחר כך וראה הוא הייחוד ואז ופקוד גפן זאת היא הזכירה ברחמים, וזה סוד כי בנה יי' ציון נראה בכבודו כאלו אמר נתייחד

בכבודו ואמר כי השקיף ממרום קדשו יי' משמים אל ארץ הביט, בתחלה משקיף המאור העליון ומעורר הרחמים והוא סוד יי' משמים אל ארץ הביט סוד ארץ חפץ, והנה הוא בא במדת רחמים אל מדת הדין לשמוע אנקת אסיר והיא השכינה אם הבנים הצועקת ונואקת על בניה שהם אסורים בגלות, והוא סוד רחל מבכה על בניה:

ולפי שהראיה המיוחסת לשם יתברך הוא סוד הייחוד כמו שבארנו, הושאלה לשון ראיה להשגת הנביאים הייחוד הזה, וזה לרמוז שלא יעלה בדעתם בהשגה ההיא שום הרהור קצוץ ופרוד חס ושלום כשמשיגים ורואים המראות ההן הנוראות באמרו ופניהם פני אדם וגו', ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם וגו' אמר הכתוב ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגו', והכוונה על הכבוד האחרון, ולזה אמר את שהכוונה בו על השכינה כי השם המיוחד שהוא אלהי ישראל כתוב בו כי לא יראני האדם וחי, ולזה תרגם אנקלוס ע"ה וחזו ית יקר אלהי דישראל והוא הכבוד שראה יחזקאל ע"ה כמראה אדם עליו מלמעלה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ס"ו ע"ב) תאנא ויראו את אלהי ישראל דאתגליא קשת עליהו בגוונין ספירין נהירין קלדיטין דנהרין מלהטן לכל עבר משמע דכתיב את אלהי ישראל ולא כתיב ויראו אלהי ישראל, אמר רבי יוסי נהורא דבוצינא דשכינתא, ומאי ניהו ההוא דמשמש לשכינתא דאיקרי נע"ר במקדשא ובגיני כך את דייקא, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר דאתרשים ביה תחות דוכתיה חד לבינתא מאינון דהוו בנאן במצרים דתנינן אתתא חדא אולידת במצרים והוו אתיין סרכי פרעה ואעלת ליה בחד לבינתא ואתא פס ידא ואחית לה ואתרשים תחות רגלוי דשכינתא וקיימא קמיה עד דאתוקד בי מקדשא דכתיב ולא זכר הדום רגליו ביום אפו, ר' חייא אמ' לבנת הספיר נהירותא דספרי בקנדיטי גליפין עלאין דמתלהטא לשבעין ותרין עבר הה"ד ויסדתיך בספירים. וכעצם השמים מאי עצם השמים א"ר אבא מה עצם השמים גליפא בע"ב אנפין פרחין מלהטן לכל עבר, אוף הכא חיזו דההוא עצם השמים ממש כחיזו השמים, ר' יהודה אמר כלא אתרשים בההוא נהירו דחמי דמתגלפא מסטרא דשכינתא, א"ר חזקיה אי הכי והא שתין אינון בסחרניה דשכינתא דכתיב ששים גבורים סביב לה, אמר ליה הכי הוא ודאי אלא אינון שתין ונהירו די"ב תחומין לא אעדיו מסחרנהא לעלמין דתנינן תריסר תחומין גליפין עלאין במתקלא סליקו באילנא קדישא רבא ותקיף וכלהו נהירין במטרוניתא כד אתחברת במלכא, ודא הוא עצם השמים עצם השמים ממש וכל אינון נהירין שבילין מנהרן ביה בנהירו דמטרוניתא, ותאנא נהירו דאינון שתין דסחרניה

רשימן ביה בההוא נע"ר וקרינן ביה שתין פולסי דנורא דאתלבש בהו בסטרא דשכינתא מתלהטין בדינא הה"ד ששים גבורים סביב לה עד כאן:

אמר כי מה שהשיגו הקשת שנגלתה עליהם בגווניה כלולה מהאבות והם לבוש מלכות הידועים לחכמי לב והם שהשיגו וזהו את כי לא יתכן שיראו הכבוד עצמו, ודעת רבי יוסי כי ראו המאור ההוא המשמש לפני השכינה והוא הנקרא נע"ר והוא שנאמר עליו לא ימיש מתוך האהל, וגם הוא ידוע ולזה אמר את ועליו אמר ישעיהו ע"ה ואראה את אדני כי לא אמר ואראה אדני אלא את, ולרמוז על הסוד נכתב זה השם אל"ף דל"ת, והוא שאמר עליו יחזקאל כמראה אדם עליו מלמעלה והכל השגה אחת וכוונה אחת למטה מהייחוד הנעלם, ויתבאר מזה כלו כי לא היתה השגתם אמתת החומר הראשון כדעת הרב המורה ז"ל, והנביאים ע"ה עם שהיו משיגים המרכבות התחתונות שהם כסא ומרכבה אל המאורות העליונים ומאורם הם מאירים יודעים היו כי אלה מסובבים מאלה כי גבוה מעל גבוה וגבוהים עליהם, ועם שאלה נפרדים אלה מיוחדים באחדות גמור שוה ומנגה נגדם באו אלה ומהם היו מבינים בסבותיהם העליונים כי הכל זה לעומת זה והיו רואים מראה מתוך מראה ומיחדים הכל במעשה ובמחשבה לא יציירו שום קצוץ ופרוד חלילה במראות הצובאות כאשר יבאו לצבא צבא לראות את המלך יי' צבאות, ולהורות על ייחודם הושאלה להם לשון ראיה המורה על הייחוד ועל הדרך שבארנו, הנה זה שעור מה שראינו לעבוד בו בסוד הראיה המיוחסת לשם יתברך והמושאלת אל הנביאים בהשגותיהם מראות אלהים בזה הפרק:

פרק לז

שמע כל לשון שמיעה המיוחסת לשם יתברך הוא ענין אסיפה וחבור כענין שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד. שהוא כמו וישמע שאול, כי כשהאדם מיחד ייחודו של אלהינו הוא בקול, והקול ההוא עולה ומשמע ומיחד כל האצילות שהוא האלהות מראש המחשבה עד סופה וזה בשלמות הכונה, ולהיות זאת השמיעה עניינה הייחוד השלם הושאלה לשם יתברך להורות שהוא מתייחד בשמו, וזה סוד שנתיסדה השמיעה באותיות שמע, כלומר שמע' להורות כי השם הגדול מתאסף ומתחבר בכל שבעים שמותיו הנכללים בשבע קצוות כלומר בשבע אבני הבנין, ובזה הייחוד תלויה ההשגה הנמשכת מדברי הנבראים וצעקתם אין כל נעלם בייחוד ההוא, וזה סוד וישמע אלהים את נאקתם שנשמע בסוד הנאקה שהיא אם הבנים הנואקים, ובזה הם נשמעים גם כן כי בתשובתם שבו והשיבו למעלה האם העליונה על בניה כי גרמו השמיעה והייחוד למעלה:

וזה סוד וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל, כי בתשובתם גרמו השמיעה והייחוד למעלה, ולזה וגם אני שמעתי נשמעתי בנאקתם לצרכם, אבל כשאין הבריות לרצון לפניו כי גורמים במעשיהם הרעים להפריד אלופו של עולם. אז צועקים ואינן נענין וכאלו אין אזן של מעלה שומעת, לפי שהם לא שמעו ולא הטו את אזנם מדה כנגד מדה, כי הם לא השמיעו עצמם ולא יחדו שכלם וכל חושיהם יחד לשמוע ולעשות הטוב בעיניו לגרום הייחוד והשמיעה למעלה, כי השמיעה למטה גורמת השמיעה והחבור למעלה, והוא שאמר הנביא זכריה עליו השלום ויהי כאשר קרא ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג נ"ה ע"א) שמעה יי' צדק וגו' כמה חביבה כנסת ישראל קמי קב"ה, דבכל זמנא דכנסת ישראל אתיא קמיה קב"ה קב"ה אזדמן לקבלה, הה"ד שמעה יי' צדק וגו', אמר דוד אנא אתקטרנא בה בכנסת ישראל כמה דהיא אשתבחת קמך אנא נמי הכי אשתבחנא, ובגיני כך שמעה יי' צדק בקדמיתא לבתר הקשיבה רנתי עד כאן:

הנה בארו ע"ה כי כשהבריות גורמים במעשיהם הטובים ייחוד כנסת ישראל בשם יתברך הגדול, אז הקב"ה מזדמן לקבלה כלומר מתיחד עמה ובה כי בניה גרמו ייחודה, הה"ד שמעה יי' צדק כלומר השמע והתחבר בצד"ק, שהיא כנסת ישראל שהרי דוד ע"ה היה נקשר בה, כי היה מחבר תורה של מעלה להקב"ה כמו שאמרו בספר הבהיר ובבואה לפני המלך להתיחד עמו בא גם הוא כי הוא הגורם הייחוד ההוא, כי היה מכין ומשמיע ומחבר בתחלה, ובייחוד ההוא תמצא שאלתו ותקובל תפלתו, והוא אמרו שמעה יי' צדק ואחר כך הקשיבה רנתי. ואמר שמע תפלה עדיך כל בשר יבאו:

ואמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג מ"ט ע"ב) תפלה דא כנסת ישראל דאיהי תפלה, דכתיב ואני תפלה ודוד בגין כנסת ישראל קאמר, ומה דאמר ואני כלא חד ועל דא שומע תפלה, ודא תפלה של יד דכתיב על ידכה בה"א עד כאן:

והרמז על כנסת ישראל הנקראת תפלה כמה דאת אמר ושמחתים בבית תפלתי וכתיב ואני תפלה והיא נקראת אני, והאדון אשר בו הרחמים שומע תפלה מתחבר ומתיחד בה, ובזה עדיך כל בשר יבאו כי בייחוד וההשמע ההוא אין כל דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך, ולפי שההשמע למטה גורם ההשמע והחבור למעלה באה השמיעה כפולה בתורה ויאמר אם שמע תשמע לקול יי' אלהיך, והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי, והיה אם שמוע תשמע בקול יי' אלהיך לשמר לעשות, שמוע למטה תשמע ותחבר לקול שהיא כנסת ישראל קול אלהים עם יי' אלהיך שהוא השם הגדול, כי מדת האזן היא

השמיעה וכשהיא מלאה ושלמה למטה גם היא תמלא ותשלים מדת האזן של מעלה שהיא השמיעה ותעורר אותה:

ובפרק כיצד מברכין בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק, מדת הקב"ה מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק, שנאמר אם שמוע תשמע לקול יי' אלהיך אם שמוע תשמע ואם לאו לא תשמע, דבר אחר אם תשמע בישן תשמע בחדש ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע:

והכוונה נכונה מאד כי מדת בשר ודם כשהוא ריקן מחזיק ומשלים לזולתו בלוותו ממנו, או בקבלו ממנו מתנת חנם וכענין ושם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז, ולפי שהוא ריקן מכל טוב דמהו לכלי, אבל אם הוא מלא כל טוב שאינו צריך ללוות ולא לקבל מתנה, הנה זה אינו מחזיק ומשלים לזולתו, והנה כל בריותיו של הקב"ה לווין זה מזה ובזה מחזיקין ומשלימין זה לזה ומוסיפין כח זה בזה, וזה אמרם בואלה שמות רבה פרשה ל"א בא וראה כל בריותיו של הקב"ה לווין זה מזה היום לווה מן הלילה וכו' כדאיתא התם, ואמנם מדת הקב"ה מלא מחזיק, אם האדם מלא תורה ומצות, הנה הוא מחזיק ומשלים הדמות העליון שנעשה ונתקן בתבניתו והוא מיחד את השם הגדול בכבודו, ומוסיף כח בגבורה, וזה סוד אמרם באיכה רבתי בזמן שישראל עושים רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה, כמה דאת אמר באלהים נעשה חיל, וכבר בארנו זה בחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא, ריקן אינו מחזיק ואינו משלים ואינו מוסיף כח בגבורה, והוא סוד הכתוב אם שמוע תשמע, אם שמוע למטה אם תתעסק למטה בתורה ובמצות שהם התקון וההכשר לבנין השם הגדול וייחודו, שהיא השמיעה בקולו, תשמע למעלה ותשלים הייחוד ההוא בפועל שהיא השמיעה והחבור בבנין השם הגדול ובייחוד כחותיו בו עד אין סוף:

ואמרם תשמע בישן תשמע בחדש, לרמוז שזאת השמיעה צריכה באין הפסק, כי הייחוד וההשמע למעלה אין לו הפסק ואין לו סוף, וצריך העובד השלם לחזור תמיד על השמיעה ההיא ולשמוע, והוא אמרם אם תשמע בישן ואם עשית כן תשמע בחדש, תחדש ההשמע והחבור למעלה, ולזה התורה והמצות שהם הדרך והתקון הגדול אל הייחוד אין להם הפסק לעולם, ואין לפרוש מהם אפילו רגע להורות על דוגמתם למעלה, ולזה נאמר והגית בו יומם ולילה כי מעין הייחוד נובע תמיד ובא ואינו פוסק, ולהעיר על כל זה אמרו בסוף ברכות ובסוף מועד קטן, תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון, ופירוש מנוחה הפסק ובטול כמו ויבאו נערי דוד וידברו אל נבל וגו' בשם דוד וינוחו, ותרגם יונתן

ופסקו, והענין כי לפי שתלמידי חכמים האמיתיים עוסקים בתורה שהוא בנין העולם ולזה נקראים בנאים כדאיתא פרק אלו קשרים, ובעסק ההוא מתמידים הייחוד העליון, להורות כי אין לו הפסק ולזה אין להם מנוחה והפסק ובטול מן התורה הגורם הגדול אל הייחוד לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, וכענין שאמרו על יהודה בסוטה פרק קמא ובקמא סוף פרק החובל לא הוה ידע משקל ומטרח בהדי רבנן אמר ידיו רב לו:

ואולי כי גם לזה רמזו באמרם אם תשמע בישן תשמע בחדש, כי אם שומעים בעולם הזה גם בעולם הבא ישמעו חדושין בסתרי התורה וטעמי המצות ובנפלאות הייחוד, ומתוך מה ששמעו בישן ישיגו עוד וישמעו ויתחדשו בזיו השכינה אשר יהנו ממנו ויראו עין בעין, וכמו שאמר יראה אל אלהים בציון והוא סוד ההראות פנים בפנים שהוא הייחוד שבארנו עניינו בפרק הקודם לזה שגורמים תלמידי חכמים ההולכים מחיל אל חיל, והוא סוד באלהים נעשה חיל מוסיפין כח בגבורה בשמעם בישן ובחדש. ולהורות על הייחוד הגמור אמר אחריו יהו"ה אלהים צבאות שמעה תפלתי והוא סוד שם מלא:

ועוד כי למודי יי' עם צדיקו של עולם נשמעים בתפלה לדוד, ולזה אמר שמעה שמע ה' השמע והתחבר בה"א אחרונה שהיא תפלתי, וזה סוד השמיעה המיוחסת לשם הגדול שהוא החבור והייחוד כמו שבארנו, ודניאל בבקשו על בנין בית המלכות ומעון השכינה אמר, ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך שישמע ויתחבר בתפלה ואל תחנוניו היא התפלה והיא התחנה בסוד ואל אדני אתחנן, ותפלת הצדיקים ותחנתם עולה ונשמעת למעלה וגורמת השמיעה וההשמע, ומעוררת הדברים העליונים שישמעו ויתיחדו ובההשמע ההוא שהם גורמים נעשה רצונם, והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני, יודעים הצדיקים לעתור ולרצות ליוצרם בקש בתחלה על הסבה שהיא הארת הפנים העליונים אלו באלו, והוא אמרו והאר פניך ואחר כך על המסובב על מקדשך השמם לצורך המקדש שהוא שמם, וזה למען אדני שלא יהיה בית המלכה חרב, משל למלך שהיה לו מטרוניתא ופלטרין שלה נפלו, לימים בא לשושבינה דמטרוניתא ואמר אדוני המלך בנה פלטרין אלו שנפלו בשביל המטרונה שלא תשב לחוץ ולא תגלה חוץ ממקומה, וזה הוא והאר פניך על מקדשך השמם למען אד"ני:

וכן אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג כ"א ע"ב) ולהעיר על סוד זה נכתב השם באל"ף דל"ת והכל בכוונה ובהשגחה נפלאה, הטה אלהי אזנך ושמע פקח עיניך וראה, נתיסדה מלת אזן באלו האותיות להעיר על מדתה שהיא ההאזנה והשמיעה שהוא סוד ההשמע והחבור השם הגדול בכבודו, וכמו שנתיסדה מלת עין על אלו האותיות להורות על מדתה שהוא העין וההשגחה, וכמו שכתוב כל מעיני בך כל עיוני והשגחתי בך, שהוא

סוד יחוד עין בעין שבארנו בפרק הקודם לזה ואמר בך חוזר לציון עיר האלהים שהזכיר למעלה, וציון היא עיר דוד עיר שהיא אלהינו, וכמו שרמזו במדרשו של רשב"י ע"ה. (ח"ג רצ"ד ע"ב אידרא זוטא) והנה אותיות אזן מורות ומעידות על ייחוד הכל מראש המחשבה ועד סופה. אמרו במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה ע"ה מה המחשבה אין לה קץ דהא חשיב אינש ושפיל לסופיה דעלמא, אף האזן אין לה קץ ולא תשבע דכתיב ולא תמלא אזן משמוע, מ"ט מפני שהאזן דמות אל"ף ואל"ף עקרהון דעשרת הדברים הלכך לא תמלא אזן משמוע וכו', וזי"ן מאי עבידתא כמנין ימי השבוע ללמדך שכשם שיש חכמה גדולה באזן לאין תכלית, כך יש הכח ההוא בכל האיברים. ומאי איברים שבע שיש בו באדם דכתיב בצלם אלהים ברא אתו בכל איבריו ובכל חלקיו וכו'. ומאי נו"ן ללמדך שהמוח הוא עקר חוט השדרה ומשם שואב תמיד, ואלמלא חוט השדרה לא יתקיים המוח כי כל הגוף לצורך המוח ואם לא יתקיים הגוף לא יתקיים המוח, ע"כ חוט השדרה מריק לכל הגוף מן המוח. והיא נו"ן כפופה והא זאת נו"ן ארוכה היא נו"ן ארוכה לעולם בהשלמת המלה, ללמדך שנו"ן ארוכה כוללת נו"ן כפופה וארוכה, אבל כפופה יסודו ללמדך שנו"ן ארוכה כלולה מזכר ונקבה ע"כ:

נמצאו אותיות אזן מורות על ייחוד כל כחות השם הגדול, ומדתה היא השמיעה והחבור שהוא הייחוד, והמקיש באזן זה מיד נענה ונמצא לו במדתו שהיא השמיעה, והוא אמרם שם אז תקרא ויי' יענה, אם א"ז תקרא יי' יענה מיד, ומאי ניהו אז אלא מלמד שאין רשות לקרא לאל"ף לבדה אלא על ידי השנים אותיות הדבקים בה היושבים ראשונה במלכות ועם אל"ף הם שלשה נשארו שבע מעשר מאמרות, והיינו זי"ן וכתיב אז ישיר משה ע"כ. וחכמי לב יבינו סוד השמיעה בכל מקום המיוחסת לאדון הכל שהיא הייחוד השלם וחבור כחותיו זה בזה וכענין שבארנו וזה תכלית מה שרצינו לעבוד בו בזה הפרק:

פרק לח

איש אשה. שמות הונחו בתחלה לאדם הראשון ולחוה אשתו, לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת, ולפי שגם הם נבנו כדמות העליונים נשאו את שמם, יי' איש מלחמה, ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה אמר רבי אמורא מאי דכתיב יי' איש מלחמה, א"ל מר רחמאי בר רבי לא תיבעי לי מילתא פשיטא שמע לי אמלכינך, משל למלך שהיה לו שלשה דירות נאות ושם לכל אחת ואחת שם, וכלם זו טובה מזו אמר אתן לכם זו ששמה אל"ף גם זו טובה ששמה יו"ד גם זו טובה ששמה שי"ן, מה עשה אספם כלם השלשה יחד ועשה מהם שם אחד, ועשה מהם בית אחד, אמרו לו עד מתי תסתום דבריך אמר להם בני אל"ף ראש יו"ד שניה לה. שי"ן כולל כל העולם ולמה שי"ן כולל

כל העולם מפני שכתוב בו תשובה עד כאן. ולפי שהוקשה להם מלת איש פירשוה באותיות, לומר שבחבור וייחוד אלו האותיות אשר בחבורן יורו על זה השם נקרא השם הגדול בו, להורות על ייחוד האלהות וראש האצילות אשר הקיום כלו תלוי באלו הבתים השלשה אשר הוא בית אחד מיוחד, ואין זה השם דבר אחר זולת הוא עצמו. ולזה לא חששה התורה הקדושה ולא ברחה מליחסו לו יתברך, ולזה סמכתו לשם המיוחד יי' איש, מה שלא עשתה כן לשם אדם עם שהוא יותר כולל, שהוא באותיותיו כולל הכל וחושבניה דדין כחושבניה דדין. ובפרק כ"ה מזה החלק כתבנו איך שם אדם כולל כל הדברים מראש ועד סוף, אבל בא זה בדברי הנבואה ברמז מופלא כתוב ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה:

ובמדרש של רשב"י ע"ה (ח"ג מ"ח ע"א) אימתי איקרי שלמותא דלעילא כד יתיב קב"ה בכורסייה ועד לא יתיב בכורסייה לא אשתכח שלמותא דכתיב ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה משמע דכתיב אדם דהוא אדם כללא ושלמותא דכלא ע"כ. והקשו שם א"ה הכתיב יי' איש מלחמה ולא כתיב אדם א"ל יאות אנת ת"ח התם לא אשתכח שלימותא דכלא ובגיני כך איקרי איש אבל הכא שלמותא דכלא וכללא דכלא ובגיני כך איקרי אדם. (ח"ג מ"ח ע"ב) ועוד שם תאנא מבוצינא דקרדינותא נפקין שכ"ה ניצוצין מגלפן ומתאחדן בסטרא דגבור"ה ואקרון גבורו"ת ומתלכדן כחדא ואתעבידו חד גופא וכד עיולין בגופא איקרי איש. ולא איש דהא תנינן איש תם וישר איש צדיק ואיש דהכא איש מלחמה דכוליה דינא וכלא חד. אמר רבי יהודה אמאי לא הוה בידיה דר' יצחק אתו שאילו לרבי שמעון א"ל תו קשיא דהא תנינן כתיב לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת ותנינן מאן איש זה חסד והכא אמריתו דהוא דינא אלא הכי תאנא כלא הוא בחד מתקלא סלקא ומשום דדיני תתאי מתאחדן ומתלכדן בשער' דהאי איקרי הוא דינא קשיא וכד אתעבר מיניה שערא דרישא אתבסם ודינין דלתתא לא אזדמנו ובגיני כך איקרי טהור דכתיב מי יתן טהור מטמא והכא כתיב ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא. ות"ח רישא דהאי איש בוצינא דקרדנותא ובגין כך גולגלתא ורישא דקאי סומקא כלא כוורדא ושעריה סומקא בגו סומקין ותליין מיניה כתרין תתאין דלתתא דאיתערין דינין בעלמא וכד אתעבר מיניה שערא ואתגליש מחסד עילאה אתבסם כלא ואתקרי על שמיה:

עוד שם (ח"ג מ"ט ע"א) והאי איש בכללא דאדם הוא וכד בעי קב"ה לאגחא קרבא בהאי איש אגח בהו קרבא דכתיב יי' איש מלחמה בהאי איש ממש ולא אגח בהו קרבא

עד דאעבר ליה שערא בגין דישתלשלון משלשוליהון ויתברו כל אינון כתרין דמתאחדן בשעריה הדא הוא דכתיב ביום ההוא יגלח יי' בתער השכירה וגו' עד כאן:
ואיש אש י' והרמז על שכ"ה מיני נצוצין שיצאו מבוצינא דקרדינותא סוד י' ונתאחדו בצד הגבור"ה ונקראו גבורות, ולזה נכנס בנתים ונעשה איש להורות על הנאצלים ומאי זה מקום יצאו. ונעשו גוף אחד ונקרא איש ויורו על קושי הדין ותוקף הגבורה בעוד שלא נתבסמו מצד החסד, ואלה הגבורות הם שער האיש הזה, והמשל על הדין וממנו מתאחד ומתלכד הדין הקשה של מטה שהוא הכתרים התחתונים, וכשמעביר ומגלח השער ההוא ממנו נפרדים ונכרתים הדינין התחתונים משלשולם, ומתבסם מחסד עליון והאדום נהפך ללבן, וכל זה סוד גנוז יזכה אליו מי שזכה להכנס בסוד העבור, וזה המדרש ומדרשו של ר' נחוניא כוונה אחת להם, אלא שזה גלה יותר מזה. ומזה יתבאר שאין איש כולל שלמות הכל כאדם. וכמו שאמרו שאיש זה בכלל אדם הוא ובו נלחם הקב"ה עם צריו ואויביו. וסוד הנצחון הוא שמעביר ומגלח השער מראש איש זה שהוא מקור הדינין התחתונים שבו נאחזים, ובזה נופלים ונשברים, כי אין להם מקום אחיזה, ואז נכרתים משלשולם, והוא שתרגם אנקלוס ע"ה יי' מארי נצחן קרבי. וסוד הכתוב יי' איש מלחמה הוא לוחם באיש הזה ונוצח מלחמותיו, ואין זה בדבר שהוא חוץ ממנו כי הוא האיש. ושמא יחשב שיש שם שנוי חלילה, לזה אמר יי' שמו אין בו שנוי אבל הוא אחד אמיתי, בין בזמן המלחמה ובין אחריה, ולזה לא נשתנה השם להורות על היותו תמיד בהויה אחת:
ומן האיש הזה באה האשה, בסוד כי מאיש לקחה זאת, ואין זאת כי אם מזה האיש זאת התרומה איש אשה י' ה' י"ה להורות על מקום אצילות שניהם אש ה' זה האשה אשר תקריבו ליי' אשה כתיב להורות על הייחוד:

פרק לט

בן. בני בכורי ישראל. בנים אתם ליי' אלהיכם. ישראל בניו של מקום הנולדים בביתו, והסוד לפי שנפשותיהם מעשיו ילידיו ממש, וכענין יי' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך. וכבר קדם לנו בזה הספר כי הנשמות באות מיסוד הבינ"ה דרך אמ"ת ואמונ"ה, ולפי שיסודם מן הבינה נקראו בנים. ואמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה בהיכל ראשון (ח"ב רמ"ו ע"א) ההוא רעותא דסליקא מתתא לעילא נקט' נשמתין ברעותא דיליה באינון נוקבי. וכד רעותא דההוא נהר נחתא ואתדבקא מעילא לתתא עבדין נשמתין דכורין רעותא דלעילא עביד דכורין רעותא דלתתא עביד נוקבין. וסוד יי' ליראיו ולחושבי שמו, כי כמו שבחבור התחתון הוית הגוף, כן בחבור העליון הוית הנפש לחול בגוף ההוא,

והיודעים סוד זה מכוונים החבור התחתון בזמן החבור העליון, וכמו שאז"ל עונתן של תלמידי חכמים מליל שבת לליל שבת, שאז הוא זמן החבור העליון. ובספר תולעת יעקב בסתרי תפלות שבת בארתי סוד זה באור מספיק יעויין משם:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג מ"ט ע"ב) כתוב ואינון דמשתדלי באוריתא זווגא דילהון בשעתא דזווגא אחרא אשתכח והוא משבת לשבת לכוונא רעותא, לאתדבקא ביה בקב"ה וכנסת ישראל דהא עידן רעותא דאתברכן כלא עלאי ותתאי. וזה סוד הבחירה דכתיב עמי בחירי. ביום בחרי בישראל ותפלת המועדים אתה בחרתנו מכל העמים. וישראל בנים למקום כי הם ילידי ביתו מצד נפשותיהם. ונקראים עבדים כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם מצד הגוף לעבוד עבודתו ולשמור משמרתו. וכתיב רק אתכם ידעתי כמה דאת אמר והאדם ידע את חוה אשתו. וידע אלקנה. סוד נעלם. ואמר מכל משפחות האדמה להודיע כי אין הפנים שוים. וכתיב אני יי' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים. וכתיב ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. וזה סבת חול האלהות עלינו, והביא אותנו במסורת הברית והתורה והמצות אשר הוא המבא הגדול אל הייחוד ותקון השם, כמו שהתבאר בזה הספר. ולזה נקשרנו בעבותות העבודה והשרות לגבוה אשר אי איפשר להתיר זה הקשר כלל ולא לצאת מהרשות העליון, כי נתיחדנו לו לעם והוא לנו לאלהים ולא יחליף ולא ימיר אומתו ולא יחלל בריתו ולא ישקר באמונתו ותורתו. ומזה יקויים ויאמן השארות הנפשות. ולזה היה מחסדיו לברא התשובה גם חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח כידוע לחכמי לב:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה אני יי' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מי אתי אני כשנטעתי אילן זה להשתעשע בו אני וכל העולם ורקעתי בו הכל. וקראתי שמו כ"ל שהכל תלוי בו והכל ממנו יוצא והכל צריכין לו ובו צופין ולא מחכים ומשם פורחות נשמות עד כאן. האילן הזה הוא צדיקו ועמודו של עולם הנקרא כל, שהוא כלול מהכל, ואמרו שמשם פורחות נשמות, והכוונה על נשמותיהן של ישראל הנקראים בנים כמו שכתבנו, ולזה אמרו במשנה חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, ומזה הם זרע השלום זרע אמת ושלום ואמת חד הוא, והוא יסוד אשר זרעו בביתו, ומזה הם ישראל ילידי ביתו של מקום סוד החיה הנקראת ישראל ומזה נקראו בני ישראל על שמה, ומזה הם דבקים בו וכמו שכתוב ואתם הדבקים ביי' אלהיכם חיים כלכם היום, חיים בני אל חי וחלקו ונחלתו כענין כי חלק יי' עמו חלק יי' ודאי סוד נעלם ומזה נקראו בנים וכענין שבארנו הסוד למעלה. וזה מה שרצינו לבארו בסוד ב"ן המיוחס לשם יתברך בזה הפרק:

פרק מ

מקו"ם. כבר כתבתי מה שיש בו די במה שקדם, ולשלמות המלאכה מלאכת שמים אומר עוד, כי מקום שם השאילוהו חכמי האמת ע"ה אל השם להיותו עולה במספרו יהו"ה, באחד ממספריו, המקובלים בידיהם, והוא ששנינו ברוך המקום שנתן תורה לישראל, והוא כאלו אמרו ברוך יהו"ה, והענין להורות כי בשם ההויה נהיה כל הווה, והוא מקום ההויה וקיומה, והוא אמרם הוא מקומו של עולם, ובבראשית רבה ויפגע במקום, ר' הונא בשם ר' אמי אמר מפני מה מכנים שמו של הקב"ה וקוראים אותו מקום, שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו, מן מה דכתיב הנה מקום אתי הוי הקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו. ובמכילתא דרשב"י ר' אליעזר המודעי אומר, המקום קראו מסה ומריבה שנאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה מכאן לב"ד הגדול שהוא קרוי מקום. ובמדרש ילמדנו הנה מקום אתי, מקומי טפלה לי ואין אני טפל למקומי:

והכוונה כפי פשטן של דברים כי הוא כלל הכל ומגביל את הכל, וכל הנבראים עליונים ותחתונים טפלים לו, ואיך יכללוהו ויגבילוהו. והענין לומר כי אחר שכלם חלק והוא הכל, איך יגביל החלק את הכל. וזו תשובה נצחת לשאלת אדון הנביאים הראני נא את כבודך, אמר כי אי איפשר שיגבילהו ראות עין, לפי שהוא מקום והמקום טפלה לו ולא יכללוהו:

ועל דרך האמת המקום הוא הצור צור ישראל והוא טפלה לו, ולזה ונצבת על הצור, והוא שיעד לו באמרו וראית את אחורי וזה מבואר:

ועוד יש להם ע"ה כוונה נעלמת באותיות מקום בדרך החלוף והתמורה, כי אותיות ההויה מתחלפות בהם והם להם כעין כסוי ומלבוש. כי היו"ד מתחלפת במ"ם באלפ"א בי"ת דא"ת ב"ש, והה"א מתחלפה בקו"ף באלפא בי"ת דא"ל ב"ת ג"ש ד"ר ה"ק, וה"א אחרונה מתחלפת במ"ם באלפא בי"ת דא"ף ב"ע ג"ס ד"נ ה"ם. הנה כי אותיות ההויה נשמה אל מקום, והמקום כדמות גוף להם, וכמו שאין קיום לגוף בלתי הנשמה כן אין קיום למקום בלתי השם הגדול המקימו ומקיימו. וידוע כי הו"ו עיקר השם כי היא כוללת ששה קצוות ומתפשטת לכל הצדדים, כדמות הנשמה המתפשטת בכל חלקי הגוף וחיות הנשמה ופעולותיה נכרים בגוף, לזה לא הוצרכה הו"ו אל החלוף להורות על יעקר קיום המקום שהוא הו"ו. ועוד בא להורות, כי אין השם משתנה לשנוי המקום, ולזה לא הוצרכה הו"ו אל התמורה והשנוי כי אין הכוונה בחלוף זה כי אם לקיים העולם ולהעמידו, ואי איפשר להתקיים ולעמוד בלתי השם הגדול המקיימו. ולמדנו כי עם שהשם הגדול נבדל בתכלית ההבדל מן המקום שהוא כלל הנבראים, הנה הוא

מחובר ונלוה אליהם להשגיח ולשים עינו עליהם ולהשפיע בהם מטובו הגדול. ולזה היה מחכמתם ע"ה להשאיל לו שם מקום, להעיר על הסוד הזה מהתמורה. נמצא אם כן שהשם הוא המקום והמקום הוא השם, ולזה אמר הנביא ברוך כבוד יי' ממקומו כאלו אמר מעצמו, ואולי כי מכאן הותר להם ע"ה להעלות לו שם מקום, ובסוף פרק אמר להם הממונה א"ר אלעזר צדיק מעצמו שנאמר זכר צדיק לברכה כלומר מעצמו מתברך, ומזה אמרו עוז וחדוה במקומו בעצמו. ומה שהזכירוהו בשם מקום בנתינת התורה. באמרם ברוך המקום שנתן תורה, להורות כי נחקקה מהמקום הנכבד הזה כי מחכמתו נאצלה, ולזה קנתה הקיום והנצחיות ממנו להקנותו לשומריה, ולזה התורה קיום העולם ומקומו כי טבע המקור ראוי שימצא במה שיחצב ממנו, ועד שלא נתנה תורה היה הקב"ה מקיים העולם בחסדו, ומשנתנה הטביע בה זה הקיום זה שעור שראיתי לבאר בשם מקום עם מה שהתבאר עוד בסודו במה שקדם:

פרק מא

כס"א. יי' בשמים הכין כסאו וגו' השמים כסאי והארץ הדום רגלי. והאמת המקובל כי אותיות השם הגדול כל אחת זו כסא לזו, כי יש כסא למעלה מכסא ואין הכסא דבר נפרד מהיושב עליו, ואין הכוונה באמרו השמים כסאי והארץ הדום רגלי על השמים המורגשים והארץ הזאת התחתונה, כי אם על השמים שהם שמו של הקב"ה, והארץ ארץ חפץ שהיא כסא לכל המאורות הנכללים בשם הגדול וכלם מיוחדים בה ייחוד אמיתי והיא בכלם, כי אין הכסא דבר והיושב עליו דבר אחר חלילה:

וחכמי האמת גלו לנו הסוד הנסתר והאמת המכוון בזה, אמרו בפרקי מרכבה דברים נעלמים מורים על מציאות הכסא ורוממות מעלתו והיותו מכונה בכנויי השם הרוכב עליו, להורות שאינו דבר זולתו, ולהורות שכל סדרי השמות הנעלמים והפנימיים מכונים בכנויו, אמרו שם הקב"ה רם ונשא שתאמר כה אמר רם ונשא, ואף כסאו רם ונשא שנאמר יושב על כסא רם ונשא. הקב"ה נקרא צדק שנאמר אני יי' דובר צדק ואף כסאו נקרא צדק שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך. הקב"ה נקרא משפט שנאמר כי אלהי משפט יי', וכן כסאו כמו שנזכר צדק ומשפט מכון כסאך ואומר כי שמה ישבו כסאות למשפט. הקב"ה נקרא אמת שנאמר ויי' אלהים אמת. אף כסאו נקרא אמת שנאמר והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת. הקב"ה נקרא כבוד שנאמר ויבא מלך הכבוד אף כסאו כן שנאמר כסא כבוד מרום מראשון, ויבא מלך הכבוד וישב על כסא הכבוד בהיכל הכבוד שנאמר ובהיכלו כלו אומר כבוד. הקב"ה נקרא קדוש שנאמר קדוש קדוש קדוש יי' צבאות אף כסאו כן שנאמר אלהים ישב על כסא קדשו. הנה הודיעונו ע"ה ברמיזותיהם הנפלאים

מעלת הכסא שהוא נקרא בשמו של מלך, כמו שזכרה התורה שהמלאך הידוע נקרא בשמו, כאמרו כי שמי בקרבו. ולמדנו שאין הכסא דבר נפרד מהשם והמבין עומק סוד השמות הנפלאים הנזכרים בזכרון שם הכסא יבין נפלאות אל:

ועוד אמרו בפרק אין דורשין ובפרק אחד דיני ממונות, כתוב אחד אומר כורסיה שביבין דינור גלגלוהי נור דלק, וכתיב עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב, לא קשיא אחד לו ואחד לדוד דתניא אחד לו ואחד לדוד דברי ר' עקיבא אמר לו ר' יוסי הגלילי עקיבא עד מתי אתה עושה שכינה חול אלא אחד לדין ואחד לצדקה, קבלה מניה או לא קבלה מניה תא שמע דתניא אחד לדין ואחד לצדקה דברי רבי עקיבא ואמר לו רבי אלעזר בן עזריה עקיבא מה לך אצל אגדה כלך מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות אלא אחד לכסא ואחד לשרפרף כסא לישב עליו שרפרף להדום רגליי שנאמר כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הדום רגלי. אין במחנה הקדושים האלה שום מחלוקת כי אם בלשון בלבד, אבל באמתת הענין המקובל כלם מסכימים לדעת אחת. והסוד כי אחד לו ואחד לדוד רמז לכסא הרחמים סוד וא"ו שבשם שהוא כסא למה שלמעלה ולכסא הדין סוד ה"א אחרונה שהיא כסא לכלן, והאומר אחד לדין ואחד לצדקה הכוונה לשניהם כי משפט וצדקה ביעקב והם הכסא, והאחרונה היא השרפרף ורבי אלעזר גלה הסוד בלשון ברור במה שהביא ראיה באמרו השמים כסאי והארץ הדום רגלי. ומכאן יתבאר לזוכים שאין הכוונה בשמים ובארץ אל המורגשים כדעת הרב המורה ז"ל:

וחכמי המרכבה אמרו כי השמים השמים המורגשים והארץ הארץ התחתונה הזאת, ומה שכנם בשם כסא והדום לא מצד עצמם חלילה, אלא הסוד במה שאמר הכתוב יי' בשמים הכין כסאו או השמים כסאי הכוונה בזה לרמוז, כי הכסא העליון גבוה מעל גבוה מנוגה נגדו מבריק ומזהיר בכל רקיע ורקיע כעין כסא, והם שבעה כסאות הנקראות שבע דמיונות כי בגלגל ערבות וגלגל שמיני ותשיעי שלשה כסאות ונחשבות כסא אחד והוא כסא העליון החלול באויר והרי הוא כסא כבוד מרום מראשון. בגלגל צדק כסא החסד. בגלגל מאדים כסא הגבורה. בגלגל חמה כסא הרחמים. בגלגל נגה כסא הנצח. בגלגל כוכב כסא ההוד. בגלגל לבנה כסא היסוד וכמו כן כסא המלכות. ומזוהר הכסא המתנשא נמצאו כלם. ומרוב זהרו נראה כאלו הוא חקוק ורשום בכל רקיע ורקיע ואלו לא נבראו קודם ברייתו של עולם, אלא אותו שאמרו עליו יודעי מרכבה ז"ל, הכסא גבוה ותלול ומרומם למעלה למעלה באויר. ועוד אז"ל כסא רם ונשא גבוה ותלול למעלה למעלה מאד מאד באויר מראהו כמראה אבן ספיר לשעורו אין קץ ואין קצב וכו', וזה כסא לכסא האחרון סוד הכלה הכלולה כי החפץ היה להמציא כסא לכסא, ומזוהר זה הכסא

נראה כאלו כסא חקוק בכל רקיע, ולזה היתה הכוונה באמרו השמים כסאי והארץ הדום רגלי לא שהשמים כסא והארץ הדום. ולסוד זה אמרו בברייתא דמעשה בראשית, הארץ התחתונה יש בה חיות הקדש ואופנים וכסא כבוד הדום רגליו של אדון העולמים שנאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי, כשם ששכינתו למעלה כך שכינתו למטה שנאמר סביב שמונה עשר אלף וכו', ואמרו חכמי האמת כי הכוונה בארץ התחתונה על רצפת קרקע הרקיע התחתון הקרוב אלינו שהיא גלגל הלבנה. והכוונה נכונה מאד ידועה למעמיקים במרכבת יחזקאל. והכוונה לדניאל ע"ה בזכרו פעם כורסייה ופעם כרסוון זה לו כוונה נפלאה, כי כורסייה רמז לכסא האחרון סוד ה"א אחרונה, וכרסוון שני כסאות, האחד הוא הנקרא כסא הכבוד שהוא כסא לכסא המתנשא, ובפרק י"ו מהחלק הראשון מזה הספר רמזתי סוד הכסא הזה מהו. והשני כנגד הכסא של מטה מן הכסא הראשון שרמזנו שהוא מוכן לישיבת הכבוד, והכסא השני הזה הוא הנקרא הדום רגליו. וממה שרמזנו יבינו מבקשי יי' כי מה שאמר הנביא ע"ה וארא את אדני יושב על כסא רם ונשא, הוא הכסא השני הזה כי מה שהשיג הוא את אדני לא אדני וכבר רמזנו זה למעלה בפרק ל"ו: והכלל כי כל עשר המעלות הנכללות בשם הגדול כל אחת כסא לשל מעלה לה, וכל אחת נכסת ומסתתרת ומתיחדת בחברתה, וזה משמעות לשון כסא. והעליונה כדמות נשמה לשלמטה ממנה ושלמטה כדמות גוף וכסא וסתר לשלמעלה ממנה, וכן כלם מיוחדות ומתיחדות זו בזו. וכסא הכבוד שראה יחזקאל ע"ה כסא מוכן לכלן כדמות כסוי וסתר כבוד. ומצינו כסה בה"א, שש מעלות לכסה, וראש עגול לכסה, מאחז פני כסה, לרמוז על ה"א אחרונה שהיא כסא לכל מה שלמעלה לה וכלן מיוחדות בה, ועוד יש בזה סוד נעלם, והוא כי ירמוז לשתי ההי"ן שבשם הגדול, כי הראשונה כסה וסתר לעליונים אליה, והאחרונה כסה וסתר לעליונים אליה. עוד קבלו חכמי האמת כי בכסא הכבוד מקום חמישי מלמעלה למטה חלול לקבל משם תפלת בעלי תשובה, והוא סוד דודי שלח ידו מן החור, כי דרך אותו חור נראית כעין יד שלוחה ופשוטה לקבל עטרת הקדושה והתפלה, והוא בסוד וידי אדם תחת כנפיהם ידו כתיב, ובערבי פסחים זה ידו של הקב"ה שהיא פרושה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין. ודרך אותו חור יוצא הדבור הכלול בעשר הקולות הידועות הרמוזות בשתי ההי"ן שהם שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה, והמקום ההוא החמישי רמוז בה"א כסה בפסוק מאחז פני כסה, ולזה כתיב פני כנגד חמשה פנים שבכסא הכבוד, ארבעה פנים כנגד ארבעה מקומות שמהם הדבור יוצא לארבע רוחות העולם, והחמישי מקום חלול שכתבנו, והכלה כלולה מיוסדת ומיוחדת בשלש מעלות, ימין ושמאל ואמצע, חסד דין רחמים, בשלשה גוונים

כמראה הקשת. ועל כן כסא הכבוד מיוסד משלשתם ומזוהר הכסא העליון המיוסד משלש כחות מנוגה נגדו, נראה תחתיו כעין כסא אחר תחתיו כעין ארון חלול והוא כסא קטן תחת הכסא העליון, והוא מיוסד ג"כ משלש כחות והם שלשה גוונים מקיפים זה לזה כל אחד ואחד סביב סביב כמראה הקשת, ועל הכסא הקטן הזה אשר תחת רגלי העליון אמר הכתוב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר ומתרגמינן ותחות כורסיה יקריה. ולפי שכל אחד מהכסאות מיוסד משלש יסודות ושלש כחות, עשה שלמה המלך שש מעלות לכסא בטכסיסי עליון, כי שלמה ישב על כסא יי' ומלך על עליונים ותחתונים. ועוד יש סוד פנימי בשש מעלות לכסה כי ה"א אחרונה כסה לשש מעלות שלמעלה בסוד וא"ו שבשם. ומה שאמר וראש עגול לכסה מאחריו, הרמז על ראש דברך אמת המתאחד מאחריו, בסוד וראית את אחורי בייחוד אחד אמיתי. ולסוד זה עשה שלמה כסאו כדמות כסא המלך שהשלום שלו להורות כי אין הכסא דבר נפרד מהראש היושב עליו:

וכבר כתבתי כי כסה מלשון כיסוי וסתר, כי כל הכחות העליונים מכוסים ונסתרים בה"א אחרונה, והיא מוציאה אותם לפועל בכח הרצון העליון בזמן הקצוב לפניו, ולזה הוא כסא לכלם לפי שהיא ייחוד לכלם וכלם מתיחדים בה, ולזה אין הכסא דבר זולתם כי צד הייחוד שוה בכל כי יי' ושמו אחד, ומזה אמרו כי יד על כס יה וסודו על כס שהוא יה, להורות שאין הכסא נפרד מיה. וראיתי כתוב בשם המסרה כי כסיה מלה חדא, לרמוז כי השם והכסא דבר אחד, ולזה בא חסר אל"ף להורות שהוא דבר אחד ולפי זה תהיה הכוונה בשם זה אל האחרונה חכמת שלמה. ועוד ירמוז לחכמת אלהים כי חכמה מחכמה כי חכמה אחרונה כסא לראשונה כי משם נאצלה, וסוד הכתוב כי יד על כס יה עמלק שלח יד בכסיה, והוא מה שאמרו במדרש ילמדנו ויזנב בך הכה אותם מכת זנב, מה היו של בית עמלק עושים חותכים מלותיהם של ישראל וזורקין כלפי מעלה ואומרים בזה בחרת הרי לך מה שבחרת. ובמדרשו של רבי שמעון בן יוחאי ע"ה (ח"ב ס"ה ע"ב) לעילא בקדוש ברוך הוא הוה דהוו נסבי לגברי וגזרי לון עיליתא דרשימא קדישא ונטלי להו וארמיו לון לעילא ואמרי טול לך מה דאיתרעית ועכ"פ דקב"ה הוה כלא עד כאן. בארו כי שלח ידו בברית קדש למטה ולמעלה, ולזה נאמר בו ולא ירא אלהים שהוא מדת הדין שתפגע בו, ולזה נכתב שם אלהים בענין. ונאמר ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב כי היא חרב נוקמת נקם ברית, ובמכילתא למדנו שמלחמה זו על פי הגבורה היתה:

ובמדרש ילמדנו מסורת אגדה הוא שביד בניה של רחל עשו נופל, שנאמר אם לא יסחבום צעירי הצאן שהם קטניהם של שבטים, וזו שורת הדין שהבנים יקחו נקמת אמן, ורז"ל

אמרו אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שימחה שמו של עמלק ומשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר האויב תמו חרבות. וכתיב אחריו ויי' לעולם ישב כונן למשפט כסאו. והכוונה כי עמלק גרם שיהיה השם והכסא חסר, והטיל פגם בשניהם כי הפריד אלופו של עולם כי כן כחו הטיל פגם בלבנה בסבת פתויו, וזה אמרם משבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ובמדרש ילמדנו כל זמן שזרעו של עמלק קיים כאלו כנף מכסה את הפנים אבד זרעו של עמלק השם שלם. שהכוונה בזה שעמלק סבת הסתר פני הרחמים מהאיר על ארץ חפץ, והוא ענן מפסיק בין השמים ובין הארץ, והוא מכסה את הפנים המאירים. עד יבא אשר לו המשפט ויבער רוח הטומאה, והיתה ליי' המלוכה ולא יוסיף יבא בה עוד ערל וטמא, וזה יהיה כשימחה זרעו של עמלק הגורם הפרוד והחלוק, והיה יי' למלך על כל הארץ הארץ דייקא ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו אחד. וזה שעור מה שראיתי לבאר בסוד כסא:

פרק מב

ישב. כל מקום שנזכרה ישיבה כלפי מעלה הוא ייחוד ואצילות האור. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ל"ז ע"א) מי כיי' אלהינו המגביהי לשבת מי כיי' אלהינו דסליק לאתישבא לאתעטרא בנהורא קדישא נהירו דבוציני כתרין ועטרין. הנה רמזו כי הכוונה באמרו המגביהי לשבת העלוי וההתעטר והייחוד באור העליון שמשם מאירים כל המאורות והכתרים מאורו. וזה סוד יושב בשמים יחודו ואורו בשמים שהם שמו. יי' למבול ישב נתייחד בכבודו לקיים העולם שלא יפסד במבול, כי הארץ העליונה נשחתה ונרחקה מדודה כי קצצו נטיעותיה ולזה נשחתו מדה כנגד מדה ובזכות נח הצדיק שנכנס בתיבה קיים העולם בסוד ויזכור אלהים את נח:

וכתיב ויעבר אלהים חיים רוח שפע אור ותנחומים על הארץ העליונה, וישוכו המים מי הדין והפחד והופיעו פני הרחמים והוא הייחוד, ובזה וישב יי' מלך לעולם משם והלאה בסוד את קשתי נתתי בענן וראיתיה. וזה סוד אלהים ישב על כסא קדשו שהוא הייחוד, וכבר התבאר שאין היושב נבדל ונפרד מן הכסא אבל יושב ומתיחד בו, כי הישיבה בו הוא הייחוד בשמו:

אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים המאציל אורו וייחודו בשמים העליונים סוד השם הגדול. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג רס"ה ע"ב) פתח רבי אבא ואמר שיר המעלות אליך נשאתי את עיני וגו' שירה דא לא כתיב מאן אמרו אלא בכל אתר דאיהו סתם רוח הקדש אמרו עליהו דישראל בגלותא. היושבי בשמים היושב מיבעי ליה מאי היושבי אלא הא אוקמוה כל מאן דבעי לצלאה צלותיה קמיה מלכא קדישא בעי למיבעי מעמיקתא דכלא

לאתדבקא ברכאן לתתא כמה דכתיב ממעמקים קראתיך יי. והאי יו"ד עמיקתא דכלא הואי והאי בעי לארקא ברכאן להההוא אתר דאיקרי שמים לאתזנא מניה כלא ועל דא היושבי בשמים בשמים ממש דכד אינון ברכאן דנגידי ואתמשכו מההוא אתר עמיקתא דכלא ואתישבן באתר דאיקרי שמים כדין ברכאן משתכחי בעילאי ותתאי. הנה בארו כי היו"ד שביושבי הוא סוד יו"ד שבשם הגדול, שהיא ראשית חכמה והיא עומק ראשית שם כוונת התפלה להאציל האור על שאר אותיות השם, ומשם בא אל השמים ומתישב שם האור והשפע שהוא הייחוד השלם, ומשם מתפשט בכל וזה סוד ממעמקים קראתיך יי: כי בחר יי' בציון אוה למושב לו זאת מנוחתי עדי עד וגומר, ובמדרשו של רשב"י עליו השלום (ח"ג ל"א ע"א) לזמנין קרין להאי חבריא כלהו דכורא בגין דציון איהו רחמי והאי קרא נוקבא קרא ליה. אמר רבי יוסי הכי שמיע לן מבוצינא קדישא אבל בשעתא דזווגא אזדווג לאחזאה דהא נוקבא אתכלילת ביה בכללא חדא אתקרי נוקבא דהא כדין ברכאן דמטרוניתא אשתכחו ולא הוי בה פרישותא כלל ועל דא אוה למושב לו כתיב וכתיב כי בחר יי' בציון בציון דיקא בההוא דאית בגויה דשריא ביה ולא כתיב לציון וכלא חד בין דקרא להאי בשמא דדכורא ובין דקרא להאי בשמא דנוקבא כלא חד ובדרגא חד קיימין. והכוונה כי בחר יי' באותו שהוא כלול ומיוחד בציון ייחוד צד"ק בצדי"ק. ואותו אוה למושב לו להתיחד בו, והוא שהוסיף זאת מנוחתי עדי עד זה וזאת כלולים כאחד פה אשב כי אויתיה. ואותיות אוה מורות לנו סוד הייחוד השלם בהתנוצצות האור והאצילות דרך ישרה מראש הלבן דרך המלך עד בית מלכותו ולזה חתם למושב לו:

ויי' לעולם ישב יתייחד בכבודו שיהיה השם שלם כשימחה שמו של עמלק מן העולם, שהוא הכנף הבא ומפסיק בין וא"ו שבשם ובין ה"א אחרונה, וזה כשכונן למשפט כסאו הרי הכסא והמשפט בייחוד אחד, שיבא לכונן הכסא שהיא ה"א אחרונה למשפט שהיא וא"ו שבשם, ואז יהיה השם והכסא שלמים. ועוד במשמע כונן למשפט כסאו בסוד ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו הרי כונן למשפט כסאו, והיתה ליי' המלוכה ליי' המלוכה ודאי ולא יכסה הכנף הפנים לחלק בייחוד וזה כונן למשפט כסאו. אתה יי' לעולם תשב כסאך לדור ודור. כי בחרבן מקדש של מטה נחרב מקדש של מעלה, והשליך משמים ארץ תפארת ישראל ונפלה בגלות, וזה סוד שאמר למעלה נפלה עטרת ראשנו סוד עטרת תפארת בסבת החטא, כי החטא גורם הקצוץ למעלה, ומקום שבו חטאו נכנס והפריד אלוף, וזה אמרו אוי נא לנו כי חטאנו על זה היה דוה לבנו, כי לב השמים דוה על זה סוד דודה שנסתלק ממנה, ועל אלה סוד הכנפים שבהם חטאו כד"א אלה אלהיך חשכו עינינו, כי הם החשיכו עיניהם של ישראל בגלותם, ותחת שלש רגזה

ארץ תחת עבד כי ימלוך ושפחה כי תירש גבירתה. וזה סוד על הר ציון ששמם בסבת השועלים קטנים מחבלים כרמו של אלהינו הלכו ודשו בו סוד הכנפים המכסים הפנים שנכנסו בין עטרת תפארת ובסבת זה נפלו בגלותם למטה תחת רשות אחר. ואמר אתה יי' לעולם תשב ותתיחד בסוד יי' אחד כסאך לדור ודור כסוד ושמו אחד, וישראל סבת הייחוד כי אין הייחוד כי אם בהם, וכל זמן שהם בין האומות למטה אין הייחוד שלם למעלה, כי הם צורך גבוה, ואם כן שייחודך תלוי בנו למה לנצח תשכחנו בגלות תעזבנו לאורך ימים, כי אין שמך שלם ואין כסאך שלם כל זמן שאנו נשכחים ונעזבים. ואם כן השיבנו יי' אליך אם ובניה, ואז ונשובה כלנו זה לזה ישובו המה אליך ואתה תשוב אליהם, ובזה חדש ימינו סוד ימי עולם כקדם באין הפסק. אשר יתבאר ממה שכתבנו כי כל מאירים כאור ימי קדם, וכסוד ישוב ירחמנו ענין ישיבה הנזכרת כלפי מעלה הוא ייחוד ישוב המאור העליון להגלות ולהאיר במאורות השם בכבודו, והוא מה שרצינו לבארו בזה הנכללים בשם הגדול ובזה יהיה הייחוד שלם הפרק:

פרק מג

קימה כל לשון קימה הנזכרת כלפי מעלה, ענין ההתקוממות והעלוי להאצל מלמעלה בדין או ברחמים כפי המצטרך להנהגת הנבראים כפי קבולם וכפי משפטם. קומה יי' ויפוצו אויביך, והסוד כי למעלה אמר ויהי בנסע הארן שהוא רמז לה"א אחרונה כי לה המלחמה באויב יי' לעקור דיורין להכניע את כנען ולהושיב דיורין, ולזה אמר קומה בה"א ולא אמר קום, לרמוז לה"א אחרונה שתקום בהתקוממות ועלוי לקבל מפחד יי' ומהדר גאונו ובזה יפוצו אויביו וינוסו משנאיו ויעשה בהם נקמה. ודוד פירש ואמר יקום אלהים שהיא מדתו יפוצו אויביו. ומשה שתף עמה מיד הרחמים ואמר קומה יי' כדי שתהיה כלולה ברחמים לישראל. וזה סוד אמרו שובה יי' רבבות אלפי ישראל, מלשון בשובה ונחת תושעון:

ומה שאמר קומה יי' למנוחתך אתה וארן עוזך, הוא הענין בעצמו וזה למנוחה ורחמים להתייחד תורה שבכתב סוד החתן בתורה שבעל פה סוד הכלה. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג רמ"ב ע"א) זמין למלכא ולמטרוניתא בהדיה הה"ד קומה יי' למנוחתך אתה וארן עוזך מלכא ומטרוניתא כחדא בגין דלא לאפרשא לון. ומזה קומה יי' הושיעני אלהי, קומה והתעלה עד למעלה מקום הרחמים להושיעני, כי הכית את כל אויבי לחי, וידוע לחכמי לב כי נפש דוד בין סלונים וסרבים למעלה כי זאת ירושלם בתוך הגוים שמתיה והם מצרים לה וכדוגמא זו דוד מלכה למטה רבו צריו ורבים קמים עליו מבקשי נפשו. ואמר עוד קומה יי' באפך עד האף העליון הקשה להנקם לי מאויבי, ועוד הנשא למעלה

עד נחלה בלא מצרים מעל לעברות צוררי, שעבריהם סביב סביב השורה הפנימית אבל לא יעלו למעלה מהכתפים, לא כאלה חלק יעקב כי נחלתו בלא מצרים, ובזה והרכבתיך על במותי ארץ והרי הוא למעלה מעברות צורריו ועורה אלי משפט צוית, אתה המשפט סוד הרחמים עורה אלי כטעם עורה למה תישן אדני עורה אלי אל נפש דוד, וזה ענין הייחוד וסודו שצוית בתורתך. משוד עניים מאנקת אביונים שהאומות למטה וכחותיהם למעלה שודדים וחומסים את ישראל ומשעבדים אותם למעלה ולמטה, עתה אקום אל מקום הישועה יאמר יי, ואותם פחים אשר יציבו להם ללכדם אשיתם להם ישועה, כי הפחים ההם יהיו סבת גאולתם וגדולתם כטעם וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ, והפחים ההם המציבים אותם ילכדו בהם כטעם כורה שחת בה יפול, וזה טעם יפיח לו כלומר למציב הפח כי ילכד בה, ועוד יש בענין זה סוד והוא כי הפח ההוא אשר בו מקום מכשול ואבן נגף ובו נלכדים הבריות, ישיתהו בזמן הישועה למישור כי ישתעבדו אל יד וממשלת כנסת ישראל וגם האומות למטה כי גם כל בני בשר יקראו בשמו, כטעם כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי' ולעבדו שכם אחד. וזה שעור מה שרציתי לבארו בזה הפרק:

פרק מד

עמידה הנני עומד לפניך שם על הצור בחרב. דברי השם הגדול למשה הודיעו שיתיחד בכבודו והיא עמידתו על הצור צור ישראל, וזה סוד הנני עמד מתיחד בכבודי שהוא הצור להפליא, כי הפלאים סבתם הייחוד. וטעם לפניך חזקו ואמצו כי יוציא לאור משפטו ממה שצעק מה אעשה לעם הזה וגו' ומשה לבדו הוא הנגש, אל יי' לעמוד על אמתת הפלא הזה וסבתו, כי משה לא יפסיד בריב בני ישראל ונסותם את יי, אבל נשכר כי עמד על סוד הפלאים ועל דרך עשייתם וסבת צאתם אל הפעולה המפורסמת לכל, וסוד הענין כי ריב בני ישראל ונסותם את יי' סבת הקצוץ והפרוד, וזה מונע גדול עצמי אל הפלאים כי עם הסתרת פנים אין מקום כלל אל פלא ונס, וזה סבת העדר הפלאים בזמן הגלות הזה כי הסתיר פניו מבית יעקב, ולזה הודיע השם הגדול למשה כי יתייחד בכבודו וזה מקום אל פעולת הפלא הזה, וזה טעם כל זה האריכות בכאן באמרו הנני עומד לפניך שם וגו':

ואמנם אמרו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים, הוא ענין גלוי השכינה וקומה מהגלות בעמידה ורוממות גדול, בסוד התנערי מעפר קומי שבי ירושלם, כי היא בזמן הגלות כשוכבת לעפר, בסוד כי שחה לעפר נפשינו ותרגם יונתן ויתגלי בגבורתיה כי

יתגלה השם הגדול בגבורתו סוד גבורה תחתונה ואמר רגליו כי סוף האדם רגליו בסוד ומקום רגלי אכבד:

ובספר היכלות (ח"ב רנ"ח ע"א) לבתר גרמו חובין ושלטא ההיא ערלה ואתדחיין מבית שני לבר ונחתו מתמן לחמוקי ירכין. ולבתר נחתו מן תמן ואתדחו מאינון חמוקין לתתא עד דישרון לתתא ברגלין וכד יתותבון ברגלין כדין ועמדו רגליו ביום ההוא וגו' ועוד שם ובכלהו נחתו ישראל ואתגלו וכדין כד יתסיים גלותא במשיכו עד רגלין כדין ועמדו רגליו ויתעבר ההוא רוחא מסאבא ערלה מעלמא ויתהדרון ישראל בלחודיהו לשלטאה כדקיאות. בגין דההיא ערלה נחית לון לתתא עד השתא ומכאן ולהלה דההוא ערלה אתקצץ ואתעבר מעלמא כדין וישכון ישראל בטח בדד בההוא עי"ן י"עקב ולא אשתכח מקטרגא עליהו זכאה חולקהון בעלמא דין ובעלמא דאתי. וגם זה ישוב אל הענין הראשון כי אז יתיחדו רגליו במקומם, ולזה גם כן רמז יונתן באמרו ויתגלי בגבורתיה יתגלה ויתיחד בכבודו, כי בזמן ההוא זמן כריתת הערלה יהיה יי' אחד ושמו אחד כי אין שם רשות אחר כי אם הרשות המיוחד:

ומזה אמרו והוא עמד בין ההדסים אשר במצלה, ובמדרש ענף עץ עבות זה הקב"ה שנאמר והוא עמד בין ההדסים, כי צדיקו של עולם ויסודו מייחד ההדסים ומתיים הקצוות, והשמיענו כן לפי שאמר ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם, וכדי שלא יובן הענין כמשמעו חלילה סמך לו והוא עמד וגו' להודיע כי אין שם כי אם ייחוד מיוחד בתכלית האחדות. ומזה הענין אמרם במדרש ובשעה שישראל נוטלין את שופריהן ותוקעין לפני הקב"ה עמד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים דכתיב יי' בקול שופר ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים, והכוונה בעמידה מכסא הדין שמסכים הדין עם הרחמים ונהפך לרחמים, וזה סוד הייחוד כי פועל התמורות במדה אחת כי כלן כלולות ונכללות בפעולתן והכל כפי הכנת המקבל, ויש עוד במשמע עומד העליה והסלוק כטעם עלה אלהים בתרועה, נסתלק הדין ונח ונכלל ברחמים והופיעו הרחמים, בסוד יי' בקול שופר וזה סוד ויגבה יי' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה:

ואמרו ומלאך יי' עומד הוא מזה הענין כי הוא המלאך הגואל. וראיתי בלבנת הספיר בזה הלשון ומלאך יי' עומד ולא כתיב יושב משום דלא אתישבא שכינתא בבית שני:

פרק מה

נצ"ב יצ"ב. והנה יי' נצב עליו ייחוד נתיחד עליו, ובבראשית רבה אמרו שנתייחדה עליו השכינה. ועוד אמרו ר' חייא רבה ור' ינאי חד אמר עליו על הסלם וחד אמר עליו

על יעקב מאן דאמר עליו על הסלם ניחא אלא למאן דאמר עליו על יעקב מי מתקיים עליו. אמר רבי יוחנן הרשעים מתקיימים על אלהיהם ופרעה חלם והנה עמד על היאור. אבל הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם שנאמר והנה יי' נצב עליו. ועל דרך האמת אין ביניהם מחלוקת, אלא שהאומר עליו על הסלם רצה להסתיר הסוד והכוונה כי הסלם רמז אל האחדות סוד האצילות והאומר עליו על הסלם ירצה ללמד על הייחוד כי יי' ושמו אחד וזה סוד והנה יי' נצב עליו מתייחד בו, וסוד הכתוב והנה סלם מוצב ארצה ותרגם אנקלוס נעיץ בארעא, סוד וא"ו שבשם נעוץ ותקוע בה"א אחרונה, וראשו, סוד ראש דברך אמת, מגיע השמימה עולה עד רום המעלות ומייחד את הכל, והנה מלאכי אלהים, הם הצדיקים העומדים בסוד אלהים, עולים בזה הסלם בסבתו כשהם מסתכלים בו ומייחדים את השם במעשיהם הטובים עולים ואם לאו יורדים. כי הייחוד סבת עליית עליונים ותחתונים והפרוד סבת ירידתם. והאומר עליו על יעקב, ירצה לגלות וללמד כי יעקב ראש זה הסלם ויי' נצב עליו, ורבי יוחנן גלה לנו סוד העבודה והייחוד באמרו אבל הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם, כי הם סבת קיום השם וייחודו בעבודתם ויעקב מדתו אמת והוא מתיים ומייחד את הכל:

ותתצב אחותו ובסוטה פרק קמא פסוק זה על שם שכינה נאמר ותתצב וכתיב דהא הם לא עלו כלם ונשארו בגולה גם נשאו נשים נכריות עד כאן. ודי בזה כפי הכוונה אשר יתבאר ממנה כל לשון עמידה האמורה במקום ברוך הוא:

ויבא יי' ויתיצב. אחותו וכתיב אמור לחכמה אחותי את וכו'. כדאיתא התם וזה לרמוז אל ענין הייחוד. ובמכילתא אמרו ותתצב אחותו מרחוק ששרתה עליו רוח הקדש. והכל הולך אל מקום אחד:

ויבא יי' ויתיצב, נאצל אצילות הייחוד עד מקום נבואתו של שמואל מדה רביעית ממעלה למטה וממטה למעלה, ולזה בא זה הלשון בקריאה הרביעית והכל בכוונה ובהשגחה נפלאה. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א כ"א ע"ב) והוא צולע על ירכו דא נצ"ח ישראל ירכו כתיב ולא ירכיו דא דרגא רביעאה דלא אתנבי בר נש מתמן עד דאתא שמואל ועליה כתיב וגם נצח ישראל לא ישקר ולא יכזב עד כאן:

לעולם יי' דברך נצב בשמים סוד דבר יי' ה"א אחרונה בייחוד אחד בשמים כמה דאת אמר ואתה תשמע השמים:

נצב לריב יי' מסכים עם בית דין של מעלה להעניש את בני אדם כפי מעשיהם, ועם זה נצב בייחוד שוה כי אין כל השנויים כי אם מצד המקבלים:

והנה אדנ"י נצב על חומת אנך, סוד נעלם כי שבעים שרים כמנין נ"ך והאל"ף סוד האדון הרוכב עליהם, ולזה בא השם באל"ף דל"ת והם בית דין של מעלה כחומה סביב הכסא המתנשא כעגולה, ולזה אמר על חומת אנך נצב מיוחד בייחוד אחד כי הוא האחד האמיתי והם נפרדים, והדין נגמר על ידם כפי הסכמת היחיד המושל עליהם:

ראיתי את אדנ"י נצב על המזבח מיוחד בסבת הקרבן הקרב על המזבח, כי הקרבנות מיחדים הכחות ומקרבים אותם אחד אל אחד, וזה סבת קיום העולם, וישראל בטלום מן המזבח הזה להקריבם לעבודה זרה, ולזה גלו מעל אדמתם, ובא השם הזה באל"ף דל"ת כי הוא המקבל תחלה ואצילות הייחוד נאצל עליו מראש הלבן, ובמכילתא אין יציבה בכל מקום אלא רוח הקדש שנאמר ראיתי את יי' נצב על המזבח:

והנה לשון עמידה ויציבה עניינם אחד והוא הייחור, אלא שלשון יציבה תרמוז על עקר האצילות שרמזוהו חז"ל בלשון נטיעה, דכתיב ויטע יי' אלהים גן בעדן מקדם ותרגם אנקלוס ונציב. ובבראשית רבה ישבעו עצי יי' ארזי לבנון אשר נטע אמר ר' חנינא כקרני חגבים היו ועקרן הקב"ה ושתלן בתוך ג"ע. ישבעו עצי יי' א"ר חנינא ישבעו חייהם ישבעו מימיהם ישבעו מטעתן. המשיל אצילות ההויות והמשכתן מאין סוף לעקירה וכיון שהמשיל אצילותן לעקירה המשיל בריאתן וגדילתן במקומן אחר שנאצלו לנטיעה וכשהיו גנוזין באין סוף אמר שהיו דקים כקרני חגבים. ובמדרשו של רשב"י עליו השלום (ח"א ל"ז ע"א) תא חזי כלהו נטיעין הוו רשימין דקקין לבתר עקרן קב"ה ושתיל לון באתר אחרא ואתקיימו עד כאן. והכוונה לרמוז שכבר היה להם מציאות קודם אצילותן אלא שהיה נעלם ודק בתכלית הדקות, ולזה המשיל מציאותן בהיותן גנוזין במקורם לקרני חגבים, ואצילותן והמשכתן ממנו לאילנים וארזים גדולים. ובמדרשו של רשב"י עליו השלום (ח"א ל"ד ע"ב) וכל שיח השדה וגו' אלין אלנין רברבין דנטיעין לבתר דהוו זעירין ע"כ:

ולסוד הנעלם הזה לא הוזכרה בהם בריאה ח"ו כי אם אצילות וזה תכלית אמונת הייחוד וזה מבואר. ולפי שלא ידומה באמרו ועקרן הקב"ה שאולי נפרדו ממנו חס ושלום, לזה הוסיף ואמר ישבעו עצי יי, ישבעו חייהם וכו', להודיע כי כל סבה מקבלת מהסבה אשר למעלה ממנה לרמוז כי כלם באחדות אחד, ואם נאצלו לא נפרדו כי החיים שואבים מן המקור והמים מן החיים והנטיעה סוד דו פרצופין שואבת מן המים, והכל מתיחד בייחוד אחד במקור האחדות, וזה סוד ויטע יי' אלהים גן בעדן מקדם, הנה הגן נטוע ונצב בעדן ועדן נאחז ובא מקדם, ולהורות על הייחוד הזה הוזכרה לשון יציבה כלפי מעלה, וזאת היתה הכוונה בזה הפרק:

פרק מו

צור הצור תמים פעלו והוא לשון חוזק ומוצא, והכוונה על אם הבנים הנקראת צור עליון שעם שהיא אינה דין ממנה מוצאו בכל המדות וממנה התחלתו, ולסוד זה נקראת צור והיא מקור כל הגבורות התחתונות, בסוד מי ימלל גבורות יי, והכתוב הזה מגלה סוד התפשטות האצילות מהצור בפרט הצור הוא המקור תמים חס"ד פעלו פחד יצחק, כי כל דרכיו משפט, זה ת"י, אל אמונה, זה נצ"ח, ואין עול, זה הו"ד, צדיק, זה יסו"ד עולם, וישר, זה מלכו"ת, הוא סוד קשר האמונה בייחוד אחד כלומר הוא לבדו והוא הכל מיוחד בלא שום פרוד, ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג רצ"ז ע"א) א"ר חייא האי קרא מניה אוליפנא חכמה עילאה והכי הוא. אבל סיפא דקרא מקשר קשורא דמהימנותא במאי דכתיב הוא כלומר הוא לבדו כלא הוא חד בלא פרודא ואיתימא כל הני סגיאין אינון חזר ואמר הוא כלהו סלקין ומתקשרין ומתאחדין בחד וכלא הוא והוא חד בריך שמיה לעלם ולעלמי עלמין ע"כ. ולפי שלבות בני אדם יתמהו בראותם שנוי פעולות באות מהצור הזה, ידמו ששנוי הפעולה ממנו חס ושלום לזה בא אדון הנביאים להרים מכשול מדרך עמו:

ופירש בעל מערכת האלהות ז"ל הצור תמים פעלו וגו', אמר כי פעולות צור עולמים תמימות, והוא בעצמו צדיק וישר בכל דרכיו כלומר תמים ופשוט בכל מדותיו. ואחר שהוא תמים ופשוט בכל מדותיו, תורה מלת אין עול על הגמול שהוא מצד השכל עד כאן. ובעל מנחת יהודה פירש דבריו אמר בזה הלשון, אחז מלת צור על שם שהוא דפוס וצורת העולמים, וידוע כי מצד הצורה בא הייחוד ומהחומר הרבוי, ואם כן מצד הצור לא באה כי אם פעולה אחת פשוטה ושלימה, וזהו אמרו תמים פעלו וגו', אבל מפני כי כל דרכיו משפט והוא אל אמונה לקיים השכר שהבטיח לצדיקים ואין עול להעניש הרשעים ולגמול לכל אחד כפי בית קבולו, מזה הצד בא הרבוי והשנוי בפעולותיו לא מצדו, כי צדיק וישר ר"ל אם תראה שנוי בגמול ועונש הוא מצד שהוא צדיק לא מצדו כי הוא ישר ופשוט בפעולותיו עד כאן. וזה הצור מקורן של ישראל בסוד צור ילדך תשי:

ובמדרש של רשב"י ע"ה (ח"ב ס"ד ע"א) רבי אבא אמר אית צור ואית צור מסטרא דצור עילאה נפק צור אחרא ומאי צור עילאה צור דכל צורין ומאי איהו ההוא דאוליד לישראל דכתיב צור ילדך תשי עד כאן. ועוד שם על מלת תשי אלמלא ינדעון חייביא דהאי צור זמינא לאתערא לקבליהו ולאלקאה לון ימנעון מלמיחב קמיה אלא חלשא בעיניהו הואיל ולא מסתכלי באורחיהו ועל דא צור ילדך תשי עד כאן:

ואין צור כאלהינו, והקשו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג מ"ד ע"א) משמע דאיכא צור אחרא. ותרצו כמה דאוקמוה דהקב"ה צר צורה ותקן לה ונפח בה רוחא דחיי' ואפיק ליה לאוירא דעלמא. כלומר ואין שום צור וכח מכחות מעלה יכול על זה זולת אלהינו צור ישראל, דבר אחר ואין צור כאלהינו אית צור דאיקרו צור הביטו אל צור חוצבתם. והכית בצור. הנני עומד לפניך שם על הצור. וכלהו איקרי צור ואין צור בכלהו כאלהינו דיליה שולטנו על כלא עד כאן. והכוונה כי הצורים אשר למטה ממנה סוד גבור"ה ומלכות מהצור העליון סוד אם הבנים מוצאותם ואין הצור הכתוב בהם שוה לו, כי הם הכוונה בהם על תוקף הדין הבא מהם, אבל הצור העליון נקרא כן על שהוא מקורם עם שצד הייחוד שוה בכל ואם כן אין צור כאלהינו שהוא אלהים עליון:

וכל צור שהזכיר דוד ע"ה בתהלותיו הכוונה על בית מלכותו הנקרא צור ישראל:

הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם הביטו אל אברהם אביכם וגו', הם שני דברים יוכיח הנביא ע"ה את ישראל, לומר שהיה להם להביט ולהסתכל במקום שממנו חוצבה נפשם ולא יטנפוה בטנופי העברות, כי הנה באה להם מיסוד הבינה דרך אמת ואמונה. והוא הצור העליון מקור ההויה, והכוונה כי מצד קדושת נפשם הם מוכנים אל השלמות והם הרעו שחתו הפכו ללענה משפט ושנו את טבע היושר והצדק. גם מצד הגוף הביטו אל אברהם אביכם מקור הטהרה והקדושה, שהרי היתה ההשגחה הנפלאה שלא תתעבר שרה עד שנמול אברהם למען תחול הנפש הקדושה בטפה טהורה וקדושה אשר ממנה נולד יצחק, למען תהיה האומה אשר תצא ממנו מיוחדת לעבודת המקום ב"ה, והרי היתה האומה מוכנת מצד הנפש ומצד הגוף אל השלמות. ואם יטעו באמרם אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי, וכמו שאמרו הנשים הארורות, ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל בחרב וברעב תמנו, השיב ואמר כי אחד קראתיו, הלא יחיד ועני היה אברהם כשקראתיו ואמרתי לו לך לך מארצך וגו' ואברכהו בממון בעושר ונכסים, וכמו שכתוב ואברם כבד מאד וגו', וארבהו שעשיתיו לגוי גדול. וכל זה לפי שמאס בעובדי עבודה זרה ופירש מהם. או ירצה לפי שאולי ידמו ויאמרו הלא מלכת השמים תכריחנו לעבדה ולא נוכל לצאת מתחת רשותה, לזה השיב ואמר הביטו אל אברהם אביכם וגו' כי כפי המזל לא היה איפשר לו להוליד, כי אחד קראתיו ומצינו שהוציא הכתוב בריאה בלשון קריאה קורא אני אליהם יעמדו יחדו, כלומר הלא בכוונה בראתיו להיות יחיד ועירי בלא זרע, ואחר כך שניתי הבריאה בעבורו ואברכהו וארבהו כדי שיהיו הבאים ממנו למעלה מן המערכת שהרי שדדתיה בעבורם, ואם כן אין להם טענה מצד המזל, כי אין כל הקורא אותם כי אם מצד בחירתם

הרעה, ואין למזל מבא בזה, ואלו יקיימו התורה והמצות יצאו מתחת משפטו והוראתו, וכמו שכן היה לאברהם אשר חצבו ממנו, וידוע כי זכות הארץ גרם לו לאברהם כל זה, כי חוצה לה אי איפשר ולפיכך תלה כל זה בה באמרו לך לך מארצך וגומר, ואעשך לגוי גדול ואברכך וגו', כי היא המקום המיוחד משאר הארצות לעבודה, ובה עבד את יי' והקריא שמו בפי כל בריה לקרא כלם בשם יי' לעבדו שכם אחד. והם לא הלכו בדרכיו ועבדו בה עבודה זרה שהוא רשות אחר לה ולהם, וזה היה סבת גלותם ממנה:

ועתיד הקב"ה להחזיר מקום עבודתו ליושנו, ולזה סמך כי נחם יי' ציון נחם כל חרבותיה, ואברהם היה עץ יבש והפריחו הקדוש ברוך הוא בזכות הארץ, כי הוציא ממנו אומה שלימה להיות להם לאלהים, גם הגורם יאכל בטובה אחר היותה כמדבר מבלי יושב, וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי, כל זה אמר הנביא ע"ה נחמה אל הצדיקים אשר היו אז בדורו, וכמו שהקדים שמעו אלי רודפי צדק מבקשי יי, ותוכחה וגערה אל רשעי הדור ההוא אשר לא הביטו אל צור חצבו ואל מקור התחלתם ושרשם ללכת בדרכיו לא, והיתה תוכחה זו נחמה אל הצדיקים אשר הביטו אל כל זה:

וזאת היתה הכוונה בזה הפרק:

פרק מז

כבר התבאר בזה הספר כי כפי התעוררות העולה ומתעורר למטה דוגמתו מתעורר למעלה בסוד בנין השם הגדול, כי זה הכח נמסר ביד התחתונים לתקן ולפאר מקום המקדש העליון במעשיהם. ולהיות זה כן, נתקן ונעשה האדם התחתון דוגמת האדם העליון, ולא עוד אלא שבזה התחתון תלוי שלמות וצורך העליון, ולזה לא נתגלה העליון עד שנברא התחתון כי בו השלמות, וכשנברא ונעשה התחתון נראה ונתגלה שלמות העליון ונשתכללו עליונים ותחתונים. והסוד המופלא הזה נרמז במעשה בראשית באמרו וכל שיח השדה וגו', כי לא המטיר יי' אלהים על הארץ ואדם אין לעבוד את האדמה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ל"ה ע"א) אמרו בזה הלשון, תא חזי אדם וחוה דא בסטרא דדא אתבריאו מ"ט לא אתבריאו אפין באפין דכתיב כי לא המטיר יי' אלהים על הארץ וזווגא לא אשתכח בתקוניה כדקא יאות, וכד אתתקן הא דלתתא ואתהדרו אפין באפין כדין אשתכח לעילא, מנא לן ממשכן דכתיב הוקם המשכן ילפינן דמשכן אחרא אתוקם עמיה ועד לא אתקם לתתא לא אתקם לעילא, אוף הכא כד אתתקן לתתא אתתקן לעילא, ובגין דעד לא אתתקן לעילא לא אתבריאו אפין באפין וקרא אוכח דכתיב כי לא המטיר יי' אלהים על הארץ ובגין כך ואדם אין, דלא הוה בתקוניה ורזא דא דעד הכא לא אית סמ"ך בפרשתא ואע"ג דחברייא אמרו אבל סמ"ך דא עזר ודא עזר דלעילא דאתהדר

לעילא אפין באפין דכר ונוקבא אסתמיך דא לקבל דא ודאי סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר סמוכים דא זכר ונקבה סמוכים כחדא. ד"א סמוכים עולם תתאה בעולם דלעילא דכד לא אתתקן עולם דלתתא לא אתתקן עולם דלעילא דקאמר כי לא המטיר יי' אלהים על הארץ דהא דא בדא סמיך ועולם דא תתאה כד אתתקן ואתהדר אפין באפין ואתתקנו אשתכח סמך לעילא דהא מקדמת דנא לא הוה עלמא בתקוניה עד כאן:

הנה בארו כי העליונים צריכים בגלויין ובתיקונן אל תקון התחתונים, שהרי בתחלת הבריאה לא נראה שלימות המרכבה העליונה ושלימות שאר כל הנבראים עד שנתקנה ובאה ונראית צורת האדם התחתון שנקרא עולם קטן, וכמו שהוצרך התקון העליון אל תקון זה התחתון בתחלת הבריאה לא שקט ולא נח זה הצורך בתקון ההוא לבדו אז, כי כן תמיד כל המרכבות העליונות צריכות בקיומן לצורת אדם ולשלמותו, וכפי עשות האדם התחתון צורות דומות לתחלת הבריאה שהם פעולות היושר והצדק על פי התורה יוסיף און וחיל ותוספת שפע ורבוי אור וברכה באדם העליון שהוא דוגמתו שהרי הכל נמשך ובא אחריו:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ל"ה ע"א) ואד יעלה מן הארץ מן ארעא תתאה אתער עובדא לעילא, תא חזי תננא סליק מארעא בקדמיתא וענגא אתער וכלא אתחבר לבתר דא בדא, כגוונא דא תננא דקרבנא אתער מההוא ועביד שלימו לעילא ואתחבר כלא דא בדא ואשתלים כגוונא דא דלעילא אתערותא שרי מתתא ולבתר אשתלים כלא, ואלמלא דכ"י שריא באתערותא בקדמיתא לא אתער לקבלה ההוא דלעילא בתיאובתא דלתתא אשתלים כלא עד כאן:

אחר שגלה הכתוב כי לא נתקנו העליונים למעלה עד שנתקנו התחתונים למטה, וזה היה בכוונה ובהשגחה נפלאה ללמד דעת את בני אדם ולהורותם כמה כחם גדול, כי נמסר בידם בנין העולמות וחרבנן וזה בכתוב וכל שיח השדה חזר וגלה בכתוב הבא אחריו, כי ההתעוררות המתעורר למטה עושה רושם ומעורר דוגמתו למעלה, וכי שלמות העליונים תלוי בתחתונים ובפרט כ"י שלמותה תלוי בישראל, וזה כי לפי שהיא צריכה השקאה כי היא הארץ המקבלת התמונות, ולזה נקראת יבשה בסוד יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה, וכתיב ועתה נפשנו יבשה, והטעם אין כ"ל דודה ואור עיניה איננו אתה בבית, ולזה היא משתוקקת אל מרכבה והם הצדיקים אשר תסמך על ידם והם המדמים צורה ליוצרה, כי על ידי שמדבקים רצונם ברצון צדיק של מעלה היא מתעוררת להתייחד עמו ומקבלה באהבה כלולה, ואומר לה בואי כלה בואי כלה:

וזה סוד ואד יעלה מן הארץ תורה ומעשים טובים ותפלות וברכות מן הצדיקים אשר בארץ, כי בהם מעוררים הצדיק ובא והשקה את כל פני האדמה, וכמו שהארץ התחתונה לא תקבל ההשקאה כי אם מהאדים העולים ממנה ומהם יתהוו העננים, ועליה יריקו, כן הצדיקים אשר בארץ מעלים האדים אל הארץ העליונה מצד תורתם ומעשיהם הטובים ותפלותיהם וממשיכים אליה ההשקאה ומוסיפים בה כח ורבוי לעלות, ואז הצדיק מתעורר ובא ומקבלה בחיקו בחבה רבה, ובזה עושים רצון אביהם שבשמים ומדמים הצורה ליוצרה, וזה סוד ובו תדבק וגם הוא דבק בהם, והרי הם כאבן השואבת את הברזל שזה מושך את זה, וזה נאחז מזה ואינם נעזבים זה מזה, אם לא יהיה שם גורם מבחוץ יגרום שיעזבו זה מזה, כן הצדיקים דבקים ונקשרים במחשבתם ולבותם בלב הצדיק של מעלה מצד צדקותיהם ומעשיהם הטובים, כי הם סבת הדבוק והקשר האמיץ ביניהם ואינם נעזבים זה מזה אם לא יהיה שם גורם מבחוץ יגרום העזיבה והפרוד ביניהם:

ובפרק י"ח מפרקי היכלות דר' ישמעאל ע"ה אמרו בזה הלשון א"ר ישמעאל אמרה לי כל חבורה בן גאים אתה שאתה מושל באור הגדול באורה של תורה ב"ר נחוניא בן הקנה הראה אותו החזר אותו וישב אצלנו מצפיה שהוא מציץ בצפיית המרכבה וכו', א"ר ישמעאל מיד נטלתי מטלת של מילת פורחבא ונתתי אותה לר' עקיבא, ור' עקיבא נתנה לשמש והשמש נתנה לעבד שלנו לומר לך והעמד מטלת זו אצל אשה שטבלה ולא עלתה לה טבילה והטבילה שאם תבא אותה האשה ותאמר מדות וסתה לפני חבורה בידוע שאחד אוסר והרוב מתירין ואמרו לאותה האשה געי בה במטלת זו בראש אצבע צרדה שליך עליה, ואמרו לה אל תדרכי ראש אצבע צרדה שליך עליה, אלא כאדם שנוטל נימא מגלגל עיניו שנפלה לו ומדחיף אותה ברמיזה, הלכו ועשו כן והניחו את המטלת לפני ר' ישמעאל נעץ בה מוריביה של הדס מלאה פלייטון ששרוי באפלסמון נקי והניחו אותה על ארכובותיו של ר' נחוניא בן הקנה, ומיד פטרוהו מלפני כסא כבוד שהיה יושב ורואה בגאוה מופלאה ושררה משונה בגאוה של רוממה ושררה של זיהיון שמתרגשת לפני כסא כבוד ג' פעמים בכל יום ויום במרום מיום שנברא העולם ועד עכשו לשבח עד כאן:

הנה החסיד הזה מצד קדושתו וטוהר מעשיו היה יושב וצופה במרכבה והיתה מחשבתו דבקה וקשורה בעליונים והם בו ולא היה נעזב מהם ולא הם ממנו, כי היו מושכים זה את זה עד שהוצרכה החבורה קדושה אליו וסבבו באמצעות גורם מבחוץ להפריד בין החשוקים ונתפרדה חבילה, אשר יתבאר ממה שכתבנו בזה הפרק למתבונן בו, כי תורה

ומעשים טובים הגורם הגדול בייחוד השם הגדול בכבודו והגורמים זה הייחוד דבקים בו וקרובים אליו ואל זה היתה הכוונה בזה הפרק:

פרק מח

קר"ב נג"ש נג"ע. קרב נגש עניינם ייחוד ודבוק, ועל הדרך שהתבאר בפרק הקודם לזה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו, וכבר באר לפניו ולאחריו סבת זה ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, כי תורה ומעשים טובים סבת ייחוד השם הגדול בכבודו, והייחוד סבת כל ההצלחות הם יקראו והוא יענם, וזו היא חכמתם ובינתם לעיני העמים, וכמו שהתבאר כבר, וכתיב ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת, אשר זה גורם קורבה וייחוד בשם הגדול, ומצד זה הוא קרוב אליהם אלהים קרובים קרבים כתיב קרבים ודאי מדה במדה מקרבים כחותיו והוא שכרם קרבים אליו, ואני קרבת אלהים לי טוב:

לפי שאמר למעלה כי הנה רחקיך יאבדו, והם הרשעים הגורמים רחוק וקצוץ בכחות השם הגדול במעשיהם יאבדו מדה כנגד מדה, כי גרמו לצדיק שיתרחק מצדק, והרי צדיק אובד בצדקו וגם הם יאבדו, אבל אני קרבת אלהים שהוא ייחוד השם בכבודו לי טוב, וזה הוא הטוב האחרון והשלימות הקנוי:

ולזה התכלית נברא האדם ולזה שתי באדנ"י יהו"ה והזכיר אלו השמות כי הם סוד הייחוד, מחסי לספר כל מלאכותיך כי הייחוד מבא לזה, קרוב יי' לכל קוראיו ולמי, לכל אשר יקראוהו באמת במדת אמת ששם מקום הייחוד ושם מתיחד הכל, ואחר שמיחד שם את השם ומקרב כל הכחות שם הנה הוא קרוב לכל הקורא אותו משם, ישאלוני משפטי צדק לפי שקרבת וייחוד אלהים יחפצון ולזה ישאלוני ללמדם משפטי צדק כי הם הגורם בייחוד:

ולכוד זה העבודה המיחדת ומקרבת כחות השם הגדול נקרא קרבן קרבן ליי' ודאי, את קרבני לחמי:

ואמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ה' ע"א) קרבן מאינון כתרין קדישין דמתקרבין כלהו כחדא ומתקשרן דא בדא עד דעבדין כלהו בייחודא שלים לתקנא שמא קדישא כדקיאות, הה"ד קרבן ליי' קרבן דאינון כתרין ליי' הוא לאתתקנא שמא דא וליחדא ליה כדקא יאות עד כאן, ולסוד זה אמר הכתוב תשמרו להקריב לי ולא אמר לקרב כלומר להקריב כחותיו אליו להיות אחד, וכן זה האשה אשר תקריבו ליי' אשה כתיב כלומר זה סוד זה אלי והאשה סוד כנסת ישראל תקריבו ליי' סוד תפארת ישראל יי' אחד ושמו אחד:

והכלל כי כל לשון קריבה האמורה כלפי מעלה פירושה ייחוד ודבוק, וגם הכהנים הנגשים אל יי' בסבת הקרבנות אשר הם מגישים סוד הייחוד שהם מיחדים בהם גם הם נגשים אליו ודבקים בו, ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים הוא עב הענן ועליו אמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן, ולעוצם מעלתו והשגתו בייחוד מכל משיג, היה מגיש ומיחד, וכפי הפלגת ייחודו גם הוא היה נגש ודבק כפי הכנתו וערכו אשר בזה עלה על כל נולד, ומזה ונגש משה לבדו אל יי' להפלגת השגתו בנבואה שהיה נגש ודבק במקום השגתו ונבואתו בתכלית הדבוק והייחוד, ולהורות על זה הושאלה המדה אליו בפי חכמי האמת:

ובספר היכלות היכל ששי אמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה (ח"ב רנ"ד ע"א) בזה הלשון תא חזי משה ידבר דכתיב הנך יפה רעיתי וכתיב כחוט השני שפתותיך, והאלהים יעננו דכתיב הנך יפה דודי וכתיב שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר עד כאן, ומזה הענין כל לשון נגישה האמורה כלפי מעלה, יגע בהרים ויעשנו, וירד יי' על הר סיני והר סיני עשן כלו, ואם כוונת הכתוב אל סוף הכל יהיה פירושו עלוי הכל וייחודו אל נרתקו ונשגב יי' לבדו, ויגע על פי השפיע וייחד נבואתו בסבת פי כלומר כדי שאנבא על עמו, וכל לשון נגיעה האמורה כלפי מעלה זה עניינה, וזה מה שרצינו לבארו בזה הפרק:

פרק מט

מלא וכבוד יי' מלא את המשכן הוא ייחוד ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה מאי השם הגדול בכבודו, ובזה המשכן ניהו מלא כל הארץ כבודו אלא העליון מלא מכבוד תפארתו בסוד ובית תפארתי אפאר לפאר מקום מקדשי המקום שהוא מקדשי וכשהוקם המשכן למטה שרתה בו שכינה שהוא כבוד יי' ונמלא ממנו, וזה סוד כי מלא כבוד יי' את בית יי' בסוד ומקום רגלי אכבד וימלא כבוד יי' את כל הארץ בסוד והארץ האירה מכבודו. מלא כל הארץ כבודו:

כל אותה ארץ שנבראת ביום ראשון שהיא למעלה כנגד ארץ ישראל מלאה מכבוד השם, ומאי ניהו חכמה דכתיב כבוד חכמים ינחלו עד כאן, עוד שם ישב ודרש להם שכינה למטה כשם ששכינה למעלה, מאי שכינה זו הוי אומר זה האור הנאצל מן האור הראשון שהוא חכמה, גם הוא מסבב הכל שנאמר מלא כל הארץ כבודו ומאי עבידת הכא, משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו שבע בנים ושם לכל אחד מקומו ואמר להם שבו זה על גב זה אמר התחתון אני לא אשב למטה ולא אתרחק ממך, אמר להם הריני מסבב ורואה אתכם כל היום שנאמר מלא כל הארץ כבודו ולמה הוא ביניהם כדי להעמידם ולקיימם:

ואולם חי אני וימלא כבוד יי' את כל הארץ וסודו כי נמשך האור מלפני לפנים ואז ברכות לראש צדיק חי העולמים, ומשם בארה סוד אני ובזה היא מלאה מכל האור ההוא ואז וימלא כבוד יי' את כל הארץ וזה סוד אמרם בפרק אין עומדין ואולם חי אני אמר רבא אמר רב יצחק מלמד שאמר לו הקב"ה למשה משה החייתני בדבריך, וזה כי אדון הנביאים ע"ה בתפלתו המשיך האור מראש ועד סוף, וזה סוד ועתה יגדל נא כח אדנ"י כאשר דברת לאמר, הכח הבא מלמעלה ראש יגדל וימשך עד מלכות בית דוד ואלו הם החיים הבאים ממקור החיים, והוא סוד אמרו ואולם חי אני ואמרם ז"ל החייתני בדבריך, וזה טעם אמרם ז"ל שהצדיקים מאמצים כח הגבורה, ועוד אמרו שמוסיפים כח בגבורה של מעלה, וכבר התבאר זה והכוונה להודיע כי כל לשון מליאה הנזכרת כלפי מעלה הוא סוד הייחוד וזהו מה שרצינו ביאורו בזה הפרק:

פרק נ

ר"ם. נש"א. כל לשון רוממות והתנשאות האמורה במקום ברוך הוא עניינה התרוממות השם הגדול אל רום המעלות להאחז ולהתיחד שם כי הוא נחלה בלא מצרים חי יי' וברוך צורי וירום אלהי ישעי, כי החיים נמשכים מחיי המלך ובזה ברוך צורי צור ישראל וירום אלהי ישעי לקבל ממעיני הישועה רום המעלות, רומה יי' בעזך טעמו רומה יי' במקום עזך עד מקום שהוא מקבל עוז ותעצומות האור והשפע, או יהיה טעמו כשאתה יי' מתיחד בעזך סוד שכינת עוזו אתה רם והכל עולה לכוונה אחת, ארום בגוים למעלה ממקום אחיזת הגוים ובזה אני רם על כל הארץ:

וזה סוד רומה על השמים אלהים שיהיה רם למעלה מזרועות עולם סוד אש מים ובזה על כל הארץ כבודך, וזה סוד רם על כל גוים יי' למעלה ממקום אחיזת הגוים על השמים כבודו כבודו מיוחד בשמים יי' ושמו אחד כי רם יי' ושפל יראה כסוד המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ, וכבר כתבנו סודו. וגבוה ממרחק כד"א מרחוק יי' נראה לי יידע יתידע בשמו כלומר יתיחד וזה מבואר:

ארוממך אלהי המלך, ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה מאי תהלתי דכתיב תהלה לדוד ארוממך ומאי תהלה משום דארוממך ומאי רוממות משום דאברכה שמך לעולם ועד עד כאן. ולכן ירום לרחמם יתעלה עד רום המעלות להמלא רחמים לרחמכם, עד יערה עלינו רוח ממרום סוד רום בחולם, עתה ארומם עתה אנשא מצד המאורות העליונים שהם רמים ונשאים, והוא סוד כה אמר רם ונשא שוכן עד כמה דאת אמר בטחו ביי' עדי עד וכבר הזכרתיו הנה, ישכיל עבדי עבדו המושל בכל ירום ונשא וגבה מאד:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א קפ"א ע"ב) ירום מסטרא דנהורא עילאה דכל נהורין כד"א ולכן ירום לרחמכם ונשא מסטרא דאברהם, וגבה מסטרא דיצחק. מאד מסטרא דיעקב עד כאן, רום ידהו נשא רום בתוספת ה"א, והכלל כי כל לשון רוממות המעלות כלומר התעלות היד החזקה עם והתנשאות המיוחס למקום ברוך הוא מזה החמשה התחתונות עד רום בחול"ם, ולזה בא הענין ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק נא

עבר והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה, והרב המורה אמר כי היה זה במראה הנבואה כי תחלת הספור אמר ותרדמה נפלה על אברם עד כאן, ואם כן לא היה שם ברית חס ושלום. והאמת בפרשה כי אחר התרדמה שיעד לו בה הגלות שכל זה היה במראה הנבואה הקיץ אברהם וראה בהקיץ תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים ואמר ביום ההוא כרת יי' את אברם ברית וגו':

ובסוד הענין כתב רבינו הגדול ז"ל בזה הלשון והנה תנור עשן ולפיד אש ראה כאלו תנור עשן כלו ובתוכו לפיד אש בוערה כענין ענן גדול ואש מתלקחת, והעשן הוא הענן והערפל הנזכר במתן תורה ולפיד האש בתוכו הוא האש האמור שם ודבריו שמעת מתוך האש וכתוב ומראה כבוד יי' כאש אוכלת וגו' והנה השכינה עברה בין הבתרים והוא הברית אשר היתה אתו מעולם, וזה טעם כרת יי' את אברם ברית, כי הקב"ה בעצמו העביר ברית בין הבתרים והמשכיל יבין עד כאן, ועברתי בארץ מצרים לא אמר וירדתי שכבר אמר אנכי ארד עמך מצרימה ואמרו גלו למצרים שכינה עמהם, ולזה אין צריך כי אם העברה:

ובמכילתא ועברתי בארץ מצרים רבי יהודה אומר כמלך שעובר ממקום למקום, ואמרו עוד שם ופסחתי עליכם רבי יאשיה אומר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שהקב"ה מדלג על בתי בני ישראל במצרים, שנאמר קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים ואומר הנה זה עומד אחר כתלנו וגו':

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ק"א ע"ב) אמרו בזה הלשון וכי כמה שליחן אית ליה להקב"ה, אלא בגין דאינון לא ידעין בין טפה דבוכרא לטפה דלא בוכרא בר קב"ה בלחודוי עד כאן, הנה תורת אמת היתה בפי כל חכמי ישראל ע"ה ולא נתנו מקום לפרש, ומה שחשב הרב המורה ז"ל שהוא דרך המרי הוא דרך האמונה ואם לא נשיג העניינים על בוריין איך הם אין לנו רשות להתחכם בהם ולפרשם מדעתנו:

ויעבר יי' על פניו הוא הכבוד וקיים מה שיעדו באמרו אני אעביר כל טובי על פניך, ומה שאמר על פניו הכוונה על פניו של משה ולהורות שהעובר הוא הטוב תרגם אנקלוס

ע"ה ואעבר יי' שכינתיה על אפוהי ומלת ויקרא חוזרת לכבוד העובר כי הוא הקורא הי"ג מדות:
וכבר פירשתי הפרשה הזאת למעלה על פי הקבלה הנאמנה המסורה לחכמי ישראל ע"ה, והנה יי' עבר שכינה עוברת ורוח גדולה וחזק מפרק הרים וגו' ואחר.הרוח רעש וגו' ואחר הרעש אש וגו' ואחר האש קול דממה דקה, הם שלשה קליפי ערלה רוח רעש אש ספקלטורין עוברין לפני שכינה, ולפי שהם רחוקים מן הקדש כי הם מחוץ למחנה מושבם אמר בהם לא ברוח יי' לא ברעש יי' לא באש יי' לומר שאין צד הקדושה משתתף ובא בהם, ואמר ואחר האש קול דממה דקה והיא מחיצה דקה קרובה אל הקדש בסוד ונוגה לו סביב, ולפי שהיא קרובה אל הקדש לא אמר בה כמו שאמר בשאר קליפות, ולפי שאינה מכלל הקדושה לא הזכיר בה את השם, אבל הקול העליון יוצא ובא דרך המחיצה ההיא הקרובה אל הקדש, ולזה אמר אחריו והנה אליו קול ויאמר וגו' והמראה ההיא היתה לאליהו ז"ל בהקיץ, ולזה אמר ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו כענין ויסתר משה פניו וגו' ודי בזה לענין הפרק :

פרק נב

בא. כל לשון ביאה האמורה במקום ברוך הוא, הוא אצילות וייחוד השם הגדול בכבודו, הנה אנכי בא אליך בעב הענן וידוע כי ה"א אחרונה נקראת אור עב וכלם נקראים עננים, והיא ענן לכבוד העליון:
והענין הנה אנכי דברי השם הגדול בא אליך בעב שהוא עניי בעבור ישמע העם שיגיעו כלם למדרגת הנבואה, ומשה השיג השם הגדול הבא בעב הענן והם השיגו עב הענן, בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך, אשר אזכיר לשון זכר והרמז על צדיק שהוא הזכר והברית אשר הוא מקום ייחוד איש עם אשתו והחבור העליון בו תלוי, וזה לשון אזכיר את שמי כטעם כי שמי בקרבו אבוא אליך אתיחד בשמי לצרכך וברכתיך, כי הייחוד סבת הברכה והרבוי למעלה ומשם נמשכת למיחדים הגורמים זה:
ובפרק החליל תניא אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמח שמחת בית השואבה היה אומר אם אני כאן הכל כאן ואם אין אני כאן מי כאן, למקום שאני אוהב רגלי מוליכות אותי, ואף הקב"ה אומר אם אתה תבא לביתי אני אבוא לביתך, ואם אתה לא תבא אל ביתי אני לא אבוא אל ביתך, שנאמר בכל המקום וגומר, וחלילה להלל קדוש אלהים ליטול עטרה לעצמו ולהתפאר בתורתו ומעשיו לכבודו, אבל כל דבריו מכוונים אל הייחוד העליון להודיע ולהורות כמה הזכות גורם, והכוונה לו עליו השלום לומר אם אני היא שכינתן של ישראל כאן במקדש הכל כאן, אין חסרון כל ויתרון ארץ בכל

היא כי בהיות השכינה שורה בישראל גם שורה למעלה והחבור שלם כי זה תלוי בזה, כי העבודה במקדש מושכת השכינה למטה וגורמת הייחוד, ובזה הכל והכלה בייחוד מיוחד. ואם אין אני כאן מי כאן. כי אחר שהייחוד תלוי בסוד אני ובמקום שאני סוד ה"א אחרונה בו הכל בו כי בה שלימות הכל, ואם אני מסתלק נתפרדה חבילה ואך חלק למקום שאני אוהב וכו' כלומר הכל ברשותי ואין לי התנצלות, כי בידי לבנות עולמות או להחריבן אם יבנה גם הוא יבנה, ואף הקב"ה אומר אם אתה תבנה את ביתי ותבא אליו בתורה ומעשים טובים, וביתו של הקב"ה בית המקדש או בתי כנסיות ובתי מדרשות שהם מקדש למקדש מקדש מעט, בזה מיחד את השם הגדול בכבודו. וזהו אמרו אני אבא לביתך כלומר אתיחד בכבודי שהוא ביתך כשאתה עושה רצוני. ואם תחריב את ביתי של מטה בקלקול מעשיך, וזה אמרו ואם אתה לא תבא אל ביתי, כלומר בתורה ומעשים טובים אני אחריב את ביתך ולא אבא אליו כי אסתלק ולא אבא בעיר, והכל במשמע הכתוב שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי, לא אמר תזכיר או תזכור כלומר אשר תגרום אתה במעשיך שאזכיר אני את שמי, כלומר שאפאר את בית מקדשי והוא הייחוד העליון אבא אליך וברכתיך. ויבא יי' ויתיצב כבר פירשתיו:

בקרבך קדוש ולא אבא בעיר כשאני בקרבך אני קדוש לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי זה יגרום שלא אבא בעיר, ואין הקב"ה בא בירושלם של מעלה עד שיבא בירושלם של מטה. ובא יי' אלהי כל קדושים עמך כלומר כשיבא יי' אלהי להתיחד בכבודו, יבאו כל קדושים עמו כלומר כל הכחות יתיחדו בו, כי בזמן הגלות כל הבנין נהרס. ויאמר אלי יי' השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי יי' אלהי ישראל בא בו והיה סגור, השער הזה סוד זה השער ליי, שער הייחוד סגור יהיה מפני כחות הטומאה ואיש לא יבא בו. ואיש סוד איש שדה איש שעיר כי יי' אלהי ישראל בא בו מתיחד בו ולא יתערב זר בתוכם. ואם חס ושלום איש יבא אז ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב ומפני הרעה נאסף הצדיק. וזה סוד אמרו להלן כה אמר אדני יהוה שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה, שאז שולטים ימי חול ימי הרעה ואין זווג למעלה, וביום השבת יפתח זמן הייחוד והזווג שכבר עברו ימי החול. וביום החדש יפתח שאז מתחדשת הלבנה ואור הלבנה כאור החמה. וכבר בארנו סוד זה בספר תולעת יעקב בסייעתא דשמיא:

ובספר יסוד היסודות כתב הרב ר' אלחנן ב"ר יקר ז"ל בזה הלשון על דברת בני אדם שהשכינה בכל מקום, כן הוא כדבריהם, אבל פירוש הדברים בכל מקום טהור שהוא רוצה לזרוח שם בשכינתו, וחלילה מבא לשכינת כבודו בבתי האלילים. אמת כי השמש

זורח בכל מקום נקלה ונכבד. אבל הבורא יתברך שמו לעד אינו כן, דכתיב כי אם במקום אשר יבחר יי' לשכן שמו שם, ככתוב בכל המקום אשר אזכיר את שמי פירוש אשר אתן רשות לברך את ישראל בשמי הגדול, הוא המקדש כי מברכין ככת בו ובגבולין בכנויו אבוא אליך. ונאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן, למדת שאינו שם קודם זרחו שם עד כאן. וזה שעור מה שראיתי להעיר בו בזה הפרק:

פרק נג

יצ"א. כל לשון יציאה המיוחסת למקום ברוך הוא עניינה הפוך מדת הדין למדת רחמים או מדת הרחמים למדת הדין, והיא היציאה ממדרגה זו למדרגה זו כפי הכנת המקבלים, והשנוי הוא בהם לא בו חלילה, כי אינו מן הראוי והיושר שיהיה דין הצדיק כדין הרשע, אבל כפי השינוי בדרכיהם ומעשיהם יהיה השינוי בדיניהם, וידוע מדרך האמונה והייחוד שכחות השם הגדול שהוא אחד בהם, כלולות מדין ורחמים וכשיצא ממשפט הצדיק לדון את האדם כפי מעשיו אם לטוב, הנה גם מדת הדין שבמדה ההיא מסכמת עם מדת רחמים שבמדה ההיא גם כן, והרי כלו הפך לבן וזה אמרם ז"ל הצדיקים מהפכים מדת הדין למדת רחמים, ואם לרע כפי מעשיו, הנה גם מדת רחמים שבמדה ההיא מסכמת עם מדת הדין שבמדה ההיא גם כן, וזה סוד אמרם ז"ל הרשעים מהפכים מדת רחמים למדת הדין, והוא סוד מה שכתוב ימינך יי' נאדרי בכח ימינך יי' תרעץ אויב: וכשהענין על הדרך הזה שכתבתי הוא הקיום, כשהדין מסכים עם הרחמים כפי המעשה המתעורר למטה, או כשהרחמים מסכימים עם הדין כפי המעשה המתעורר למטה גם כן, והימין נכלל בשמאל והשמאל בימין הוא קיום הדבר, ואין להשיב אם לא בתשובה חשובה והוא שכתוב נשבע יי' בימינו ובזרוע עוזו. וכשהדין מסכים עם הרחמים ונכלל בהם והכל רחמים שהרי נהפך ושב רחמים, הנה היא היציאה ממדה למדה, וכן כשהרחמים נכללים ומסכימים עם הדין ושב ונהפך לדין, הנה היא היציאה גם כן ממדה למדה, וזה סוד אמרם ז"ל בפסיקתא ובירושלמי פרק סדר תעניות כיצד תני משום רבי מאיר כי הנה יי' יוצא ממקומו יוצא ממדה למדה ממדת הדין למדת רחמים על ישראל. יתבאר אם כן כי במדה אחת פועל דבר והפכו, והכל כפי הכנת המקבלים, וזה סוד ימינך יי' נאדרי בכח להציל את ישראל והיא עצמה הרועצת את האויב, ימינך יי' תרעץ אויב כי בדין ההוא שהוא דן את הרשעים בו עושה חסד עם הצדיקים:

ובמדרש את מוצא בשר ודם מכה באיזמל ומרפא ברטייה, והקב"ה אינו כן אלא במה שמכה בו מרפא. הנה יי' יצא לפניך רחמים על ישראל ודין לאויביהם. יצאת לישע עמך. ויצא יי' ונלחם בגוים ההם. הכל על הדרך שכתבנו למעלה, ואמנם אמרו השמש יצא על

הארץ הוא כנותן טעם להצלת לוט והוא כי שמש ומגן יי' צבאות יצא ונראה על הארץ ארץ חפץ כלומר נתייחד השם הגדול בכבודו ולוט בא צוערה. והכלל כי כל לשון יציאה האמורה כלפי מעלה עניינה הייחוד הגמור, ואל זה היתה הכוונה בזה הפרק:

פרק נד

הלי"כה. כל לשון הליכה האמורה במקום ברוך הוא, עניינה המשכה והתפשטות הייחוד לייחד עליונים ותחתונים להיותם שקולים, וישמעו את קול יי' אלהים מתהלך בגן. ובבראשית רבה עיקר שכינה בתחתונים היתה. וזה לפי שסדר הנבראים התחתונים ומערכותם היה על סדר המעלות העליונות ומערכותם עליונים כנגד עליונים, תחתונים כנגד תחתונים, ולהיות העולם התחתון הזה כנגד ה"א אחרונה שבשם שהרי בה"א בראם, נמצאו התחתונים כסא ומעון לשכינה כי זה ביתה הראוי לה בסוד מושיבי עקרת הבית ורחל עקרה עיקר הבית, ולזה היתה עיקר שכינה בתחתונים. ובזה נמצאו עליונים ותחתונים אחדים בהיות השכינה נמשכת ומתפשטת בתחתונים, והרי הם כלולים אלו מאלו נמצא השם ממלא עליונים ותחתונים אין עוד מלבדו, בסוד אמרו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, השמים כסאי והארץ הדום רגלי. וזה סוד ויכלו השמים והארץ באו אלו באלו ונכללו אלו מאלו, והשם מלא והעולם מלא בשלימות הכוונה בהיות הייחוד נמשך ומתפשט מעלה ומטה. וזה סוד וישמעו את קול יי' אלהים הוא הקול האחרון משבעה קולות מתהלך ומתפשט בגן כי גן של מטה מכוון ושקול כנגד גן של מעלה. ואמנם אמרו וילך יי' כאשר כלה לדבר אל אברהם, כי כשחטא אדם הראשון נסתלקה שכינה מן התחתונים והבניינים נהרסו ויפרדו איש מעל אחיו והייחוד נחלק, וכשבא אברהם והתחיל לתקן את אשר עוותו אדם הראשון המשיך את השכינה אל התחתונים, אבל לא נקבעה בהם כקודם החטא, והיתה מתאספת ושורה על אברהם כי הוא המרכבה והמעון לה, ואין לה בתחתונים מקום מוכן לשרות בו כי אם אברהם, כי הוא היה ממלא מקום העולם כלו כי נאסף כבוד השכינה ונקמט מכלל העולם לסבת חטאו של אדם וצמצמה עצמה ושרתה על מקום מיוחד שהוא אברהם, ובהסתלקה מעליו נאמר וילך יי' נמשך הכבוד ונתפשט מעליו מאותו צמצום שצמצם עצמו לשרות עליו לשרות בעליונים, כענין אלכה ואשובה אל מקומי. ומזה הענין ויחר אף יי' בם וילך:

ואהיה מתהלך באהל ובמשכן ככל אשר התהלכתי בכל בני ישראל, אשר נמשכתי מן העליונים לשכון במשכן בין שני הכרובים להיות עיקרי בתחתונים כקודם החטא, אבל לא בקבע עד אשר נבנה בית עולמים. ומזה הענין אמרו כי יי' אלהיך מתהלך בקרב מחנך. ראו הליכותיך אלהים הליכות אלי מלכי בקדש, הלוכו בקדושה נמשך ומתפשט

במקומות הקדושים לשרות בהם, כי בזה העולמות שקולים והייחוד שלם כי זאת היתה הכוונה בבריאה. הליכות עולם לו לא נברא העולם כי אם להליכות לו להמשך ממעלה למטה ליחד עליונים ותחתונים:

ואמנם אמרו אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם. אשר הלך האלהים לפדות לו עם. נמשכה השכינה בגלות עם ישראל למצרים בסוד אנכי ארד עמך מצרימה, וזה סבת גאולתם כי הוצרך לפדות את עצמו, פדה גם לישראל. וזה סוד אמרו לפדות לו בסוד אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו. ובמכילתא אמר רבי עקיבא אלולי הדבר כתיב אי איפשר לאמרו אמרו ישראל לפני הקב"ה עצמך פדית. ואמנם אמרו והלכת בדרכיו. אחרי יי' אלהיכם תלכו הוא סוד תקון הכבוד בעסק התרה וקיום מצותיה בדרך תקונו למעלה. וכבר הרחבתי הביאור בזה בחלק השני מזה הספר:

ובסוטה פרק קמא אחרי יי' אלהיכם תלכו וכי איפשר לו לאדם להלך אחר השכינה והלא כבר נאמר כי יי' אלהיך אש אכלה הוא, אלא הלך אחר מדותיו של הקב"ה מה הקב"ה מלביש ערומים וכו' כדאיתא התם. ובויקרא רבה אמר רבי אלעזר בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה אם רצה לקיימה הרי הוא מקיימה ואם לאו סוף שמקיימה על ידי אחרים, אבל הקב"ה אינו כן אלא גוזר גזירה מקיימה תחלה, הה"ד מפני שיבה תקום וגו' אני הוא שקיימתי מצות עמידת זקן תחלה עד כאן. ובברכות פרק קמא מנין שהקב"ה מניח תפלין. מנין שהקב"ה מתפלל, והכוונה בבריאה להדמות אל הדמות העליון ולתקן הכבוד, והם הדרכים נצטוינו בהם בתורה ללכת בהם והיא ההליכה אחרי יי' אלהינו. ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק נה

שכ"ן. יעשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וישכון כבוד יי' לשכני בתוכם ורצון שוכני סנה, הוא הכבוד שנאמר עליו ומראה כבוד יי. וישכון כבוד יי, ואין כבודו דבר נפרד ממנו ולא חוצה לו חלילה שיהיה הכבוד המיוחס לו יתברך נברא חוין מעצמו כדעת הרב המורה ז"ל בשתופו הראשון, וכבר התבאר תכלית הביאור בזה החלק. והתבאר עוד כי היה זה מקום טעות והמעדת רגל אם יאמן שיהיה האור הנברא הוא השוכן במשכן ובמקדש:

וגם השתוף השני שהביא הרב ז"ל שהוא ההשגחה, התבאר גם כן שהוא דבר נמשך משרות הכבוד והשכינה בישראל כי בהיותה בקרבם היא ההשגחה המעולה בהם ובענייניהם, והוא אשר נאמר בנבואה לשלמה ע"ה אחר בנין הבית הקדשתי את הבית הזה אשר בניתה לשום שמי שם עד עולם והיו עיני ולבי שם כל הימים. הנה גלה כי מהיות שמו שוכן בבית ימשך שיהיו עיניו ולבו שם כל הימים. כי בהיות שמו בישראל

הנה הם מושגחים ממנו. ובהסתלקו מהם הנה תסתלק השגחתו, וזו היא הסתרת פנים האמורה בתורה. וזה סוד אמרו וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכל ותרגם אנקלוס וארחקינון ואסלק שכינתי מנהון ויהון למיכל. הנה הם רחוקים ונעזבים בהסתיר פנים מהם, והנה אין פני האדם דבר זולתו נמצא אם כן שאין השכינה דבר זולתו, ובהסתלק השכינה מקרבם הנה זה הסתרת ההשגחה מהם כי זה תלוי בזה, ולזה והיה לאכל ומצאהו רעות רבות וצרות. ואמר עוד ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה וגומר ותרגם אנקלוס ואנא סלקא אסלק שכינתי מנהון, כל זה עדות יי' נאמנה כי אין השכינה אור נברא חלילה, כי איך יאמר על האור הנברא שהוא דבר נפרד ממנו פני ואין פניו דבר חוצה לו:

וגם בהיות פניו מאירים הנה השגחתו מתמדת בהם. וכבר גילה סוד זה באמרו לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. וקבלו חכמי האמת בפירוש זה אבל פני יהיו לך לאלהים. ולא הניח אנקלוס הגר ע"ה צד התחכמות בפירוש פני בתרגומו בר מיני, הנה ביאר ע"ה בקבלתו האמיתית כי אין פניו דבר זולתו ולזה תרגם בכל מקום פני שכינתי:

ואחר הדברים והאמת האלה אביא פה דברי ה"ר אברהם ביבאג"י להרים מכשולו מדרך עמי. יען היה חכם בעיניו לחלוק על הקבלה האמיתית בשקול דעתו, כתב במאמר השני שער ב' מספר דרך אמונה שלו בזה הלשון ונקרא שכינה מהשתוף ה"א של הרב ז"ל בשם השכינה פרק כ"ה חלק א' שהרמב"ן מפרש התורה חלק עליו מבלי הבדילו השתוף ההוא, כי הרב ז"ל אמר היות שם השכינה נאמר אם על האור הנברא שהוא אור אלהי מורה על היות השם יתברך נראה במקום ההוא וכשיראה שם הוא כמו שכתוב ושכנתי בתוך בני ישראל. וישכון כבוד יי, ומראה כבוד יי, אבל הדברים שאינם גשמיים הנה מציאותם הוא בשכל הוא מציאותם חוץ לשכל. וגם מציאותם במקום מה הוא מציאותם בבלתי מקום, כי הם בלתי מתחלקים ובלתי מוקפים במקום, על דרך אמרו יי' בשמים הכין כסאו. כי הוא יושב בשמים כמו שהוא ראוי להיות המניע מיוחס אל המתנועע שיניע, אבל מלכותו ושלמותו בכל העולם הן שפל הן עליון מושלת. ולכן כאשר ישכון כבוד יי' אינו רחוק אבל מחוייב שיהיה שמה השם יתברך, ולכן אני אומר כי נקרא בשם ההוא ר"ל שכינה שהוא שוכן בכבודו על הפנים האמורים, וזה הרשום באור הנברא שרצה הרב עם היות שיראה ויהי כן אור בראו השם יתברך להורות על מציאותו יתברך שמה, וזה דרוש עמוק ראוי להבינו. והשתוף השני ההשגחה הנקראת במקומות מה שכינה בלשון, כי בהיות ההשגחה דבקה עם איש מה או אומה מה, הנה השם יתברך שוכן בשכל המושגח, ולמה שההשגחה כפי השכל כמו שביארתי למעלה באר היטב,

הנה השם יתברך שוכן בשכל המושגח או המושגחים ההם מבלי שנוי ורבוי כלל. ולזה כשאמר הרמב"ן ונפלא על הרב ז"ל בפסוק ילך נא יי' בקרבנו שתרגם אנקלוס תהך כען שכינתא דיי' וכו', ואמר כי למה יצטרך משה רבינו ע"ה אל האור הנברא. הנה יש להפלא יותר ממנו כי לא רצה הרב אלא ההשגחה, והוא שאמר אנקלוס ששאלת משה היתה על ההשגחה והוא השתוף הב'. וירא כי יושגחו מהאל אף על פי שחטאו ואז יהיה דרכם טוב ומוצלח. ומזה השתוף לקח אנקלוס הנה שכינתא עד כאן דבריו:

ויש לתמוה עליו מה ירצה באור הנברא ובהכרח יודה שהוא שכל נבדל, וכמו שהוא מבין שהאור הנזכר במעשה בראשית באמרו ויאמר אלהים יהי אור הוא אור השכל, ואם כן שכח ונסתר מעיניו אמרו על מעשה העגל כמעניש אותם ושלחתי לפניך מלאך וגו' כי לא אעלה בקרבך, ואיה פיו האומר כי במקום אשר ישכון האור הנברא ויראה בו מחוייב שיהיה שמה השם יתברך. ובוחן לבות וכליות יודע מה בלבו באמרו וזה דרוש עמוק ראוי להבינו, ואם במקום הראות האור הנברא שמה השם יתברך, אם כן במה הענישם באמרו כי לא אעלה בקרבך אחר יעדו ושלחתי לפניך מלאך מי יתן ואדע. ואם במקום אשר יראה שמה האור הנברא השם יתברך שמה, אם כן מה זה שאל אדון הנביאים באמרו ילך נא יי' בקרבנו. ואם על ההשגחה שאל, הרי בהיות ביניהם האור הנברא הם מושגחים ואין שם חסרון כל:

כללו של דבר אין זה ממנו כי אם קריאה אל תואנות לחלוק על האמת, באמרו כי חלק על הרב המורה רבינו הגדול הרמב"ן, מבלי הבדילו השותף ההוא, ואיך יבדיל והא בהא תליא כמו שכתבתי. והרב המורה עצמו אמר פרק כ"ג חלק א' הענין העלות השכינה אשר היתה בתוכנו מעלינו אשר נמשך אחריה העדר ההשגחה בנו, כמו שאמר מיעד רע והסתרתי פני מהם והיה לאכול וכו' הנה הורה בפירוש שאינם שני שותפים. ומה שאמר פרק כ"ה כלומר להתמדת שכינתו או השגחתו באי זה מקום שהתמידה בו השכינה או לכל דבר שהתמידה בו ההשגחה ונאמר וישכון כבוד יי' וכו' וכפל ואמר הוא בענין התמדת שכינתו כלומר אורו הנברא במקום או התמדת ההשגחה בדבר אחד וכו', אין כוונתו לומר שהם שני שותפים. אבל כוונתו כי בהיות השכינה במקום הוא מושגח, ואם כן היא השכינה והיא ההשגחה וזה תלוי בזה ובהעדר זה יעדר זה. והאמת המקובל בזה כבר התבאר תכלית הבאור ואין צריך לשנות הדברים. וזה שעור מה שראינו לעבוד בו בזה הפרק:

פרק נו

רג"י. ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכבר התבאר השגתם מה היתה, וסוד אמרו ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר באר היטב מבלי פנות אל פירושים זרים חולקים על האמת. וגם אמרו השמים כסאי והארץ הדום רגלי. וסוד ועמדו רגליו. ואין הכוונה בזה הפרק כי אם לבאר דברי ר' אליעזר הגדול ע"ה, והוא שנמצא לו בפרק ג' מפרקיו בזה הלשון שמים מאי זה מקום נבראו, מאור לבושו של הקב"ה שהוא לבוש לקח ממנו ופרש כשמלה, והיו מותחין והולכין עד שאמר להם די, ועל כן נקרא שמו שדי שאמר לשמים די ועמדו. ומנין שמאור לבושו נבראו שנאמר עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה. הארץ מאי זה מקום נבראת, משלג שתחת כסא הכבוד לקח וזרק על המים ונקפאו המים ונעשה עפר ארץ, שנאמר כי לשלג יאמר הוי ארץ עד כאן:

ודבריו אלה הוקשו מאד על הרב המורה ולא מצא בהם ידיו ורגליו כפי מה שאמר פרק כ"ו חלק ב' זה לשונו, ואני תמה זה החכם מה האמין, כי הוא מן השקר שימצא דבר לא מדבר, ואי אפשר מבלתי חמר יתהוה ממנו מה שיתהוה. ולזה בקש לשמים ולארץ מאי זה מקום נבראו, ואי זה דבר הגיע, מזה המענה יתחייב שיאמר לו ואור לבושו מהיכן נברא, ושלג שתחת כסא הכבוד מהיכן נברא, וכסא הכבוד עצמו מהיכן נברא, ואם ירצה באור לבושו דבר בלתי נברא, וכן כסא הכבוד בלתי נברא, יהיה זה רחוק מאד וגם היה מודה בקדמות העולם אלא שהוא על דעת אפלטון. עד אמרו סוף דבר הוא יבלבל על בעל דעת היודע אמונתו מאד מאד, ולא התבאר לי בו פירוש מספיק ואמנם זכרתיו לך שלא תטעה בזה עד כאן:

הנה עינינו רואות דעת הרב היות ר' אליעזר ממכחישי הבריאה היותה יש מאין חס ושלום, אשר היא העמוד הנאמן אשר כל האמונה תלויה עליו, עם היותו מגדולי חכמי ישראל וחסידיהם, במה שנודע ממנו בפרק הזהב, ובסוטה ירושלמי סוף פרק עגלה ערופה אמרו משמת ר' אליעזר נגנז ספר תורה. ועוד שם ושוב נכנסו זקנים לעליה ביבנה ויצאת בת קול ואמרה להן יש ביניכם שנים ראויים לרוח הקדש ושמואל הקטן אחד מהם, ונתנו עיניהם בר' אליעזר בן הורקנוס והיו שמחים שהסכימה דעתן לדעת המקום עד כאן:

לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו, האם האיש אשר יכחיש הבריאה היותה יש מאין יאמר עליו שהוא ראוי לרוח הקדש, וישנו הטבעים את תפקידם המופקדת בידם מאת בוראם, ויקיימו מה שגזר עליהם ר' אליעזר, כמוזכר בפרק הזהב בתנורו של עכנאי, ולא עוד אלא שיצאת בת קול מן השמים ואמרה להם מה לכם אצל ר' אליעזר שהלכה כמותו

בכל מקום. ובוידבר רבה בשעה שעלה משה למרום שמע קולו של הקב"ה יושב ועוסק בפרשת פרה אדומה ואומר הלכה בשם אומרה, ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים, אמר לפניו רבון העולמים יהי רצון שיהא מחלצי אמר לו חייך שהוא מחלציך הה"ד ושם האחד אליעזר שם אותו המיוחד עד כאן. אליכם אישים אקרא, שפטו נא אם מי שעתיד להכחיש הבריאה היותה יש מאין, יאמר אדון העולם הלכה משמו ויבקש אדון הנביאים שיהא מחלציו:

וגם החכם ר' אברהם ביבאג"י בספרו מאמר ג' שער א' כתב בזה הלשון, וזה בהכחישם הבריאה היותה יש מאין, כמו שהכחישוה רבים, והרב ז"ל חשב שגם ר' אליעזר הגדול הכחישה במה ששאל מאי זה מקום נבראו עד כאן:

והפלא על הרב ז"ל שהרי בצוואת מאמרו אמר, ואם יראה בו שום הפסד כפי מחשבתו יפרשהו וידין לכף זכות ואפילו בפירוש רחוק, כמו שחוייב עלינו בחק המוננו, כל שכן בחק ידועינו וחכמי תורתנו המשתדלים להועילנו באמת כפי השגתם עד כאן. איך לא מלא בידיו מה שדבר בפיו, ומה שרצה לעצמו איך לא רצהו לזולתו, כל שכן אל שלם השלמים כרבי אליעזר עליו השלום, וכמו שנצטוינו ואהבת לרעך כמוך ואמרו ז"ל מה דעלך סני לחברך לא תעבד, וכי ננעלו שערי הפירוש בפני הרב לפרש דברי רבי אליעזר אפילו בפירוש רחוק, כמו שצוה הוא עצמו בספרו לרואה בו אי זה הפסד כפי מחשבתו, וכמו שכן עשו הבאים אחריו שפירשו דברי רבי אליעזר בזה כל אחד פירוש מתישב במאמר שמים מאי זה מקום נבראו וכו', עד שהשיבו אמונתו בחדוש העולם יש מאין על כנה, והצילוהו מצעקתו אשר צעק עליו מרה:

ויש לתמוה עוד עליו איך לא השיב דברי רבי אליעזר זה על זה, כמו שצוה הרב עצמו שיעשו כן המעיינים בספרו, ואלו עשה הרב כן ודקדק בדברי רבי אליעזר לא כתב עליו מה שכתב. שהרי בפרק ההוא עצמו אמר בזה הלשון, עד שלא נברא העולם היה הקב"ה ושמו בלבד, ועלה במחשבה לברא את העולם וכו', האם נשאר שום ספק על האומר דברים כאלה על אמונתו בחדוש:

והרב המקובל ר' שם טוב בן שם טוב כתב עליו בזה הלשון, ועוד מי הגיד לו שאור הלבוש לא נברא לפי דבריו, וכשנפרש שהלבוש הוא גלגל השכל וממנו נאצל כח לגלל ונבראו הגלגלים באי זה צד שיהיה מהמקום, להשגה זו מאפיסה לגמרי היו, ויגיד לי היכן מצא מקום כפירה מי שיסבור זה, וגם שלג שתחת כסא הכבוד נוכל לפרש לפי דעותיהן, כי הגלגל הוא כסא לכבוד, ובכח סבובו בחפץ השם באי זה צד שיהיה נולדו היסודות, עד שהיה המרכז מים, ולעשות עפר צריך שיקפא ויהא הקצף ונעשה כמין

שלג, והוא תחת הגלגל כי לעולם השמים ממעל והארץ מתחת, ואם היא המרכז לפי חכמתו בפלוסופיא יוכל לפרש כן ולא להתחכם על אבות העולם גם כי הענין הוא מסתרי התורה עד כאן:

ועל דרך האמת לא נתכוון רבי אליעזר באמרו שמים מאי זה מקום נבראו וכו', הארץ מאי זה מקום נבראת, אל השמים והארץ המורגשים, כי אם אל סבותיהם, והענין הוא מסתרי מעשה בראשית, וסוד אצילות ההויות ואור הלבוש רמז אל יו"ד ה"א שבשם הגדול, כי האור סוד ה"א ראשונה והלבוש סוד יו"ד, כי היא טלית לבנה, וזה סוד בראשית ברא אלהים בכח ראשית שהוא אור ראשון ברא אלהים סוד ה"א ראשונה את השמים סוד אש ומים. ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה עליו השלום מאי שמים מלמד שגבל הקב"ה אש ומים וטפחן זה בזה ועשה מהם ראש לדברו דכתיב ראש דברך אמת, והיינו דכתיב שמים אש מים עד כאן. וזה סוד עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה כי מהחכמה יצא הכל בבינה, הוא אלהים חיים המאציל בכח חכמה בסוד בראשית בכח ראשית שהיא חכמה ברא אלהים שהוא בינה את השמים, ובמדרש רות הנעלם (ז"ח ע"ו ט"א) אמרו בזה הלשון ואמר רבי שמלאי כד ברא קודשא בריך הוא עלמא אעיל נהורא בנהורא ואלביש דא בדא וברא שמים, דכתיב עוטה אור כשלמה, והאי אור איקרי אור לבושו אור קדמאה דאתלבש ביה קודשא בריך הוא וההוא אור אתפשט בהוד והדר ואיברי עלמא עד כאן:

הארץ מאיזה מקום נבראת. סוד ארץ חפץ, משלג שתחת כסא הכבוד, השלג סוד הקרח הנורא והוא תחת ה"א ראשונה שהוא כסא לכבוד שלמעלה לו, כי יש כסא למעלה מכסא ויש כבוד למעלה מכבוד, וזה סוד מאיש לקחה זאת. ואמר משלג כי תהיה מתוקה ברחמים, לפי שהיא מדת הדין, ואמר לקח וזרק חוזר אל המאציל העליון בסוד ואת הארץ וזרק על המים שהיא מים תחתונים מים מלוחים ונקפאו המים ונעשה עפר, סוד היסוד הרביעי רגל רביעי, וזה סוד כי לשלג יאמר הוי ארץ הרי שמים וארץ כאחד בייחוד אחד. ואלו שמש הרב המורה ז"ל החכמה האמיתית ולא ישפיק בילדי נכרים, לא התחכם על רבי אליעזר הגדול ע"ה המקובל מהנביאים. ובמה שכתבתי נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק נז

עצ"ב. ויתעצב אל לבו יורה כפי ענינו על חולה ורוע הפנים, כאדם החולה ופניו רעים על שלא הצליחה נטיעתו, וכן הענין בכאן בשוה, וסודו כי הפנים המאירים נזעמו להיותם כלולים מן הדין יפול זה בהם, וזה סוד העצבון האמור כלפי מעלה בענין זה, וסודו כי

נעצב השם הגדול אל לבו בסבת לבו ועליו, כי הוא האומר נעשה אדם, והמשכיל בדבר אשר כתבנו בו ימצא טוב זה הסוד כי נורא הוא. ובבראשית רבה א"ר ברכיה משל למלך שבנה פלטין על ידי הדריכל ראה אותה ולא ערבה לו, על מי יש לו להתכעס לא על ההדריכל, כך ויתעצב אל לבו. א"ר אסי משל למלך שעשה סחורה על ידי סרסור והפסיד על מי יש לו להתרעם לא על הסרסור, כך ויתעצב אל לבו. והמלך סוד השם הגדול בנה פלטין, הוא האדם שהוא בית מושב וכסא כבוד לשבת עליו באמת ובנה אותו על יד ההדריכל כענין שכתבנו, ראה אותה ולא ערבה לו שלא השלימה הכוונה ולא המשיכה האור הנערב מהמקור כי זה תכלית הפלטין ולזה נתכעס על האדריכל:

ורבי אסי הוסיף במשל הסחורה שעשה אותה להרויח בה ולהתיחד בכבודו, ולא די שלא הרויח ולא נמשך אליו האור מלמעלה אלא שהפסיד ונסתלקה האם מעל הבנים, לפי שהחטא גרם הפרוד בין איש לאשתו ואין הברכה שורה כי אם בהיותם בייחוד אחד, והמה מרו ועצבו את רוח קדשו כי מריים ופשעיהם סבה שעצבו את רוח קדשו סוד ה"א אחרונה הנקראת רוח הקדש, על שם הרוח הבא אליה מהקדש, ומעשיהם גורמים כי רוח הקדש לא עברה בארץ ונסתלק האור והשפע, ובא הדין והעצבון מהשמאל בסוד מצפון תפתח הרעה:

ולפי שהפכו את המדה כי דור תהפוכות המה מדד להם כמדתם, ויהפך להם לאויב הוא שהוא רחמים נלחם בם. וזה סוד אמרם ז"ל הרשעים מהפכים מדת רחמים למדת הדין, והכל בקלקול מעשיהם ובחגיגה פרק קמא ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מאי במסתרים אמר רב שמואל בר אויא משמיה דרב מקום יש לו להקב"ה שבוכה בו ומסתרים שמו, מפני גוה, מאי מפני גוה אמר רב שמואל בר רב יצחק מפני גאותן של ישראל שניטל מהם ונתנה לאומות העולם, ר' שמואל בר נחמני אמר מפני גאותה של מלכות שמים, ומי איכא בכיה קמיה קב"ה והאמר רב פפא אין עצבות לפני הקב"ה שנאמר הוד והדר לפניו וגו' לא קשיא הא בבתי גואי הא בבתי בראי, ובבתי בראי ליכא עצבות והכתיב ויקרא אדנ"י יהו"ה צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד וגו', שאני חרבן בית המקדש דאפילו מלאכי שלום בכו דכתיב הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון:

יש ספרים שגורסים בהם ובבתי גואי ליכא וכו' והיא גרסת הרב המקובל ר' טודרוס הלוי ז"ל, וכתב בזה הלשון, יש ספרים שגורסים בהם ובבתי בראי לא, וטעות סופר הוא שאי איפשר כן לפום שקלא וטריא דשמעתא ולפום מאי דאיתי ראיה ממלאכי שלום

דאלו אראלים חצונים נינהו דכתיב צעקו חוצה דהיינו בתי בראי עד כאן, והוא הגרסא הנכונה על דרך האמת, ולפי סוד הענין:

וזה כי בתי גואי הם הכתרים הפנימיים סוד העליה ואין שטן ואין פגע רע שם כי אם ששון ושמחה, ועליהם נאמר הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו, כי המקום ההוא למעלה ממקום אחיזת המצרים ואין להם רשות משם ולמעלה ולזה נקרא מקומו שהוא מיוחד לו לבדו ואין לזרים אתו והכל שם בריוח ואין שם לא עצבות ולא שום דאגה, ומהזרועות ולמטה נקרא בתי בראי ששם נאחזים כחות נכריות אשר הם סבת הגליות והחרבנות ומשם הבכי והמספד והצרות וכל מיני יגון ואנחה, כי הם מסתירים פני הרחמים ואז מדת הדין גוברת וגומרת הדין, וזה סוד הבכיה האמורה כלפי מעלה והמקומות ההם נקראים מסתרים, על שם שמסתירים פני החסד והרחמים, ועליו אמרו מקום יש לו להקב"ה שבוכה בו ומסתרים שמו, הנה התבאר סוד אמרם הא בבתי גואי הא בבתי בראי:

ואמנם מה שהקשו ובבתי גואי ליכא לפי הגרסא הנכונה והכתיב ויקרא אדני יהו"ה צבאות לבכי וגו', דמשמע דאפילו בבתי גואי איכא הנה הכתוב מוכיח כן, יתבאר למבין סוד השמות הקדושים הבאים בענין, וזה יוכיח כי גרסת ובבתי גואי ליכא היא האמיתית ושאני חרבן בית המקדש דחמיר טפי למעלה ולמטה דאפילו מלאכי שלום בכו, ודמע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יי' אמר רבי אלעזר שלשה דמעות הללו למה, אחת על מקדש ראשון, ואחת על מקדש שני, ואחת על ישראל שגלו ממקומן, בסוד עינים התחתונים עיני זעיר אנפין בשלשת גווני העינים שהם אוכם וסומק וחוור כלולים מכל הגוונים שם השלשה דמעות שרויות וירדו, כלומר לא נתבסמו הגוונים ההם הכלולים מן הדין והיא הבכיה על חרבן מקדש של מעלה ועל חרבן מקדש של מטה ועל גלות ישראל ממקומן:

ובפרק הרואה בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולן נשמע מסוף העולם ועד סופו, ובאידרת נשא אמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה (ח"ג קל"ז ע"ב) בזה הלשון, תאנא בהני עינין בתרי גווני מיניהו בסומקא ואוכמא שרן תרין דמעין, וכד בעי קודשא דקודשין לרחמא לישראל מחית תרין דמעין לאתבסמא בימא רבה מאן ימא רבה ימא דחכמתא עילאה, כלומר דאתסחון בחיוורא דמבועא דנפיק מחכמתא רבה ומרחם להו לישראל עד כאן, ואכלול בכאן ענין השינה הנזכרת כלפי מעלה לפי שהוא מענין הפרק:

איתא בפרק עגלה ערופה אמר רחבה בכל יום ויום לוים עומדים על דוכנם ואומרים עורה למה יישן אדני וגו', וכי יש שינה לפני המקום והלא כבר נאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, אלא בזמן שישראל שרויים בצער ואומות העולם בשלוה לכך נאמר עורה למה תישן וגו':

ובירושלמי סוף מסכת מעשר שני, את המעוררין אותם שהיו אומרים עורה למה תישן וגו' וכי יש שינה לפני המקום, והלא כבר נאמר הנה לא ינום ולא יישן וגו' ומה תלמוד לומר ויקץ כישן וגו', אלא כביכול כאלו לפניו שינה בשעה שישראל בצרה ואומות העולם ברווחה, וכן הוא אומר ובהמרותם תלן עיני:

ועל דרך האמת לא קשו קראי אהדדי הא למעלה סוד המאור העליון מקום הנקרא אריך אנפין שאין בו שום שנוי והפוך ולא צד שמאל, אלא רחמים גדולים אין שם שינה כלל, אלא עין הרחמים פקוחה תמיד ועליו נאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ובאידרת נשא (ח"ג קכ"ט ע"ב) שומר ישראל דלעילא, הא למטה במקום הנקרא זעיר אנפין ששם ההפוכים ימין ושמאל פנים ואחור, ויש עינים כלולים מימין ושמאל ואינן פקוחות תמיד כעינים של אריך אנפין ועליו נאמר עורה למה תישן אדני ויקץ כישן אדני, ובאידרת נשא (ח"ג קל"ז ע"א) עורה לאתסחא בההוא חיוורא הקיצה למעבד נוקמין לאינון דכפיין לון, עורה והקיצה נז הקודש שפג תרי השגחותא רחמי ונוקמין עד כאן, ולהורות על סוד הענין באו השמות אצל השינה באל"ף דל"ת. ובאידרת נשא אמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה (ח"ג ק"ל ע"א) בזה הלשון כתיב הנה עין יי' אל יריאיו, וכתיב עיני יי' משוטטות, זכו עין יי' עינא דלעילא, לא זכו עיני יי' משוטטות דלתתא, דתנינן מפני מה זכה יוסף דלא שלטא ביה עינא בישא מפני שזכה לאשתגחא בעינא טבא עילאה, הה"ד בן פורת יוסף בן פורת עלי עין, אמאי הוא בן פורת עלי עין, כלומר בסבת עין דאשגח ביה וכתיב טוב עין הוא יבורך, מ"ט אקרי חד, תא חזי בעינין דלתתא אית עין ימינא ואית עין שמאלא, ואינון תרי בתרי גווני, אבל הכא לית עינא שמאלא ותרויהו בדרגא חד סלקין וכלא ימינא ובגין כך עין אחד ולא תרין:

ותאנא (שם) עינא דא דהוא עינא דאשגחותא פקיחא תדיר חיכן תדיר חדאן תדיר דלא הוי הכי לתתא דכלילן בסומקא באוכמא בחוורא בתלת גווני לא הוי תדיר פקיח דאית גביני סורטא על עינא, ועל דא כתיב עורה למה תישן אדני פקח יי' עיניך וראה בדין אתפקח אית למאן דאיתפקח ועינא אתערב בסומקא וסומקא אתחזי לקבליה ומכסיא עינא זכאה מאן דאשתזיב מיניה, זכאה חולקיה מאן דאשגח עלויה בחד חוור מיניהו ועל דא כתיב טוב עין הוא יבורך, וכתיב בית יעקב לכו ונלכה באור יי' עד כאן:

ומכאן יתבאר סוד העינים הנאמרים במקום ב"ה שהם מלשון גוונים על אבן אחת שבעה עינים לפי שהם כלולים מימין ושמאל ולהיות גבינים על העין שהוא סוד הדין הגובר על הרחמים, ומכסה השחור את הלבן נתיחסה השינה אל העין העליונה, וזה כשהתחתונים גורמים כן במעשיהם כי הכל כפי המקבלים כי אין שנוי והפוך ותמורה כי אם מצד התחתונים, וזה שעור מה שראינו לעבוד בו בזה הפרק:

פרק נח

אכ"ל. מצינו בשיר המקודש למלך שהשלום שלו כי הכלה הכלולה מזמנת ואומרת בנועם שיריה לדודה ואור עיניה יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו, והידיד מתרצה לה ואומר באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי:

ובמדרש חזית רעיתי מהו רעיתי אמר רבי יונתן מפרנסתי הן שידעו אותי בשני תמידין בכל יום עד כאן, ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה ומהם מתפרנס הלב והלב מפרנסם עד כאן:

ובמדרשו של ר' שמעון בן יוחאי ע"ה (ח"ג ז' ע"א) אמרו בזה הלשון מלחם אביה תאכל אתענגא בענוגא דמלכא, מכאן ולהלא וכל זר לא יאכל קדש, מאן הוא זר ההוא דלא אוקיר שמא קדישא לתתא ולית ליה חולקא לא יאכל קדש. לית ליה חולקא מענוגא דלעילא דאית ביה אכילה, כמה דאת אמר אכלו רעים אכילה דלעילא ענג דקב"ה והוי והאי ענג שריא באתר דשריא כד ריחא דקורבנא הוה סליק, תא חזי כד אשתכח מזונא לתתא אשתכח מזונא לעילא למלכא דאתתקן סעודה דיליה ולא אתתקן לעבדוי, כד אתתקן לעבדוי אכיל הוא סעודתא דיליה ואינון אכלי סעודתיהו הדא הוא דכתיב אכלתי יערי עם דבשי וגו', דא סעודתא דמלכא אכלו רעים וגו' דא סעודתא דילהו מריחא דקורבנא, בגיני כך איקרי ריח ניחח ליי' ריח לעבדוי ניחח ליי' מאתר דענוגא דעתיקא אשתכח ועל דא סעודתא דמלכא אתעכב בגין סעודתא דעבדוי, ובגין כך ישראל מפרנסין לאביהם שבשמים תנינן עד כאן:

והפרנסה הנזכרת היא סוד הסתפקות הכל מהמקור באור המתנוצץ מראש ועד סוף אשר בזה מתיחדים כל הכחות הנכללים בשם הגדול והנורא היא העבודה בזמן שהיה המקדש קיים ועסק התורה וקיום מצותיה באהבה לשמן בכל זמן ועל הדרך שהתבאר בספר זה:

ובמדרש כל אכילה ושתיה האמורים בספר זה אינה אלא חכמה, כי החכמה האמיתית המקובלת היא המזון המקיים את הנפש ומשאירה, וכן הדוגמה בחכמה העליונה כי

ממנה הקיום לכל מה שנאצל ממנה מראשית המחשבה עד סופה ובקצת נסחאות אינה אלא תורה והכל עולה למקום אחד כי היא החכמה היא התורה הקדומה, וכמו שעל ידי אכילה ושתיה יתמיד החבור בנשמה ובגוף למטה, כן על ידי האור והשפע הבא מהמקור למעלה יתמיד החבור וייחוד הכל מראש ועד סוף, וזה סוד האכילה הנזכרת כלפי מעלה:

ובמדרשו של רבי שמעון בן יוחאי ע"ה (ח"ג רמ"א ע"ב) רבי שמעון הוה אזיל לטבריא פגע ביה אליהו אמר ליה שלם עליה דמר, במאי קא עסיק קב"ה ברקיעא אמר ליה בקרבנות קא עסיק, ואמר מלין חדתין משמך, זכאה אנא ואתינא למקדם לך שלם ומלה חד בעינא למשאל מינך לאסכמא במתיבתא דרקיעא, שאילתא שאילו עלמא דאתי לית ביה אכילה ושתיה, והא כתיב באתי לגני אחתי כלה אכלתי יערי מאן דלית ביה אכילה ושתיה איהו אמר אכלתי יערי שתיתי ייני, אמר רבי שמעון וקב"ה מאי אותיב לון אמר ליה אמר קב"ה האי בר יוחאי לימא ואתינא למשאל מינך, אמר רבי שמעון כמה חביבו חבב קב"ה לכנסת ישראל ומסגיאו רחימו דרחים לה שני עובדוי מכמה דהוה עביד, אף על גב דלית ארחוי באכילה ושתיה בגין רחימותה אכל ושתה ואתא לגבה עביד רעותה כלה עיילת לחופה ובעת למיכל לית דין דייכול חתנא בהדה אף על גב דלאו ארחוי למיכל הכי, הה"ד באתי לגני אחתי כלה הואיל ואתינא לגבה למיעל בהדה לחופה אכלתי יערי עם דבשי, וילפינן מדוד דזמין לקב"ה ושני עובדוי ממה דארחוי דקב"ה, וקב"ה קביל ועביד רעותיה זמין למלכא ולמטרוניתא בהדיה הה"ד קומה יי' למנוחתך אתה וארון עוזך מלכא ומטרוניתא כחדא בגין דלא לאפרשא לון ושני עובדוי דמלכא, הה"ד כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו ולוייך מיבעי ליה דהא רינה וזמרא בליואי נינהו ואיהו שני ואמר וחסידיך ירננו דאינון מסטרא דימינא, אמר ליה קב"ה לדוד לאו אורח דילי הכי, אמר דוד רבון כל העולמים בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך, וילפינן מהאי ארחיה דעלמא דמאן דמזמן לאחרא ההוא דאתי לגביה אית ליה למעבד רעותיה אף על גב דלאו אורחיה בכך, ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו הואיל ואתי חתן לגבי כלה אף על גב דלאו ארחיה למשכב אלא בכרים וכסתות, ואיהי יהבת ליה אבנים למשכב כלא יקבל ברעותא דלבא הה"ד וישכב במקום ההוא, על אינון אבנין אף על גב דלאו ארחיה בכך, אף הכא נמי אכלתי יערי עם דבשי אף על גב דלאו ארחוי בכך בגין רחימו דכלה ועם כל דא בביתא דכלה ולא באתר אחרא, באתריה לא אכילה ולא שתיה באתר דילה אכילה ושתיה הדא הוא דכתיב באתי לגני אחתי כלה, מלאכים דשדר קב"ה לאברהם באתריהו לא אכלו ולא שתו בגין אברהם אכלו ושתו, אמר ליה חייך מלה דא

בעא קב"ה למימר ובגין דלא למחזק טיבו לגרמיה קמי כ"י סליק מלה לגרמך, זכאה אנת בעלמא דמרך משתבח בך לעילא עליך כתיב צדיק מושל יראת אלהים עד כאן:
והכוונה לו ע"ה כי למעלה ראש סוד הע"ה אין שם אכילה ושתיה כי משם הפרנסה והשפע מתפשט ובא, אבל למטה בסוף המחשבה העליונה שם אכילה ושתיה כי הוא הגן הצריך השקאה, והנה הידיד מלך שהשלום שלו במקומו שהוא הע"ה אין שם אכילה ושתיה, אבל בבאו להתיחד עם הכלה כי אז האור מתפשט מהמקור לפי שהברכה שורה על דבר שלם ואין הייחוד שלם כי אם בהתיחדם, ואז הכלה נשפעת ומקבלת האור מלמעלה וברבות הטובה רבו אוכליה, והידיד גם הוא נשפע ואוכל בטובה ההיא בשביל הכלה כי היא הגורמת לו להתברך כדי שתתברך גם היא, כי האור בא דרך המלך בסוד והמלך שלמה ברוך, וזה סוד באתי לגני אחתי כלה אכלתי יערי וגו', ובזה התבאר סוד האכילה הנזכרת בשיר המקודש אשר יחסה לעצמו המלך שהשלום שלו אשר היא האכילה דקה מן הדקה רוחנית מן הרוחנית, סוד הסתפקות הכל מראש ועד סוף אשר בזה תלוי ייחוד הכחות הנכללים בשם הגדול והוא מה שרצינו לעבוד בו בזה הפרק:

פרק נט

פני"ם. אחו"ר. כבר התבאר סוד וראית את אחרי ופני לא יראו ואמרו לא תוכל לראות את פני, ואין פני האדם דבר זולתו וכבר כתבתי זה, וזה סוד לא יהיו לך אלהים אחרים על פני אבל פני יהיה לך לאלהים וגם זה התבאר, ויש פנים מאירים ופנים שאינם מאירים, ותמונת יי' יביט אמרו בספרי זה מראה אחורים, ובפרק קמא דברכות וראית את אחורי מלמד שהראהו הקדוש ברוך הוא למשה קשר של תפלין וגם אלה פני יי' יקראו:
וזה סוד ודבר יי' אל משה פנים אל פנים המאירים עם פנים שאינם מאירים בייחוד אחד כי היה משיג בזה ומבין בזה, וזה סוד פה אל פה אדבר בו וזו היא השגת משה שנתעלה בה על כל זולתו מהנביאים, ובישראל נאמר פנים בפנים דבר יי' עמכם מראה בתוך מראה מיוחדים אבל לא השיגו כי אם מדתם וכחם, ואמרו לך אמר לבי בקשו פני את פניך יי' אבקש:
אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג צ"ג ע"ב) בזה הלשון, דוד מלכא אמר דא בגין כ"י לקבל מלכא קדישא ומאי אמר לך אמר לבי לבני עלמא ואזהר לון לבי דאיהו אחיד ביה בגין מלכא עילאה, אמר בקשו פני אלין עטרי דמלכא כתרי דמלכא דאיהו אחיד בהו ואינון ביה אינון שמיה ואיהו ושמיה מלה חד הוא בגיני כך אמר דוד את פניך יי' אבקש כמה דאת אמר דרשו יי' ועוזו בקשו פניו תמיד עד כאן:

ויש פנים לפנים מפנים כי כמה פנים לפנים הנוראים, ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ט"ו ע"א) אמרו בזה הלשון דרש רבי שמעון כי צדיק יי' צדקות אהב ישר יחזו פנימו, מאי פנימו פנימו דבני עלמא למבעי רחמי עליהו על מה דאצטריכן, א"ל רבי אלעזר בריה א"ה ישר יחזה פנימו מ"ל או ישרים יחזו, אמר ליה רזא עילאה דאינון ימי קדם דעתיקא סתימא דכל סתימין וימי עולם דזעיר אנפין אקרון פנימו דאינון חמאן בארח מישר מה דאצטריך למהוי, תאנא בשעתא דקב"ה אשגח בעלמא וחמא דמתכשרן עובדיהון לתתא אתגליא עתיקא בזעירא ומסתכלן כל אינון אנפין באנפין סתימין ומתברכן כלהו, מ"ט מתברכן משום דמסתכלן אלין באלין בארח מישר דלא מטאן לימינא ולשמאלא, הדא הוא דכתיב ישר יחזו פנימו ומתברכן כלהו ומשקיין דא לדא עד דאתברכן כלהו עלמין ואשתכחו עלמין כלהו כחד וכדין אקרי יי' אחד ושמו אחד עד כאן:

ובאידרת נשא (ח"ג קל"ג ע"ב) אמרו בזה הלשון ות"ח פנים דלבר אית זמן דנהרין ואית זמן דחשוכן, ובגיני כך כתיב יאר פניו אתנו סלה, מכלל דלא הוי תדירא אלא כד אתגליין תפוחין דלעילא עד כאן, וזה סוד האר פניך ונושעה. וסוד הכתוב באמרו יהוה אלהים צבאות השיבנו, כי התשובה תשיב אם על בנים וזה סוד השיבנו למטה ולמעלה ואז האר פניך שיאירו הפנים העליונים בפנים התחתונים גלוי עתיקא בזעירא בסוד ישוב ירחמנו: ובמדרשו של רבי שמעון בן יוחאי עליו השלום (ח"ג ט"ז ע"א) מאי ישוב ישוב עתיקא קדישא לאתגליא בזעירא ישוב לאתגליא דהוה סתים בקדמיתא וכלא אקרי תשובה עד כאן, כי התשובה למטה גורמת התשובה למעלה ובגלוי עתיקא בזעירא שזה הארת פנים העליונים בפנים התחתונים תלויה הישועה, וזה אמרו ונושעה. ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק ס

י"ב. ויתעצב אל לבו, ויאמר יי' אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה וגו', כבר התבאר סוד משל למלך שבנה פלטין על ידי הדריכל, והוא סוד הלב שנתכעס עליו המלך כי לא נשלמה הכוונה בפלטין כי גרם בחטאו פרוד הייחוד ונתרחקה הארץ העליונה, כי בן כסיל תוגת אמו, והנה נח הצדיק בסם העולם בקרבנותיו וקרב מה שרחקו דורותיו בקלקול מעשיהם, אז המלך שב על ההדריכל ונחמו וקרבו כי בן צדיק גדל, וזה סוד ויאמר יי' אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם, כי אני הסיבותי כי בראתי יצר הרע והוא מעבירו על דעתי, וזהו שהתנצל בעבור האדם ואמר כי יצר לב האדם רע וגו':

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמר לו לבו להקב"ה לכה דודי נצא לטייל ואל אשב במקום אחד תמיד, ומאי לבו אם בן זומא מבחוץ ואתה עמו לב הם שלשים ושתים נתיבות, משל למלך שהיה בחדרי חדרים ומנין החדרים ל"ב וכל חדר וחדר יש לו נתיב נאה למלך זה להכנס הכל בחדריו על דרך נתיביו אמרת לא, נאה לגלות פניניו וגנזיו וחמודותיו ומשבצותיו אמרת לא, מה עשה יגע בבת וכלל בה כל הנתיבות ובמלבושיה והרוצה ליכנס בפנים יכנס הנה עד כאן:

והרמז בחדרים הפנימיים והנתיבות על ל"ב נתיבות החכמה העליונה, ולפי שהיא פליאה ואינה נשגת כלל בבת בתו של אברהם בעל החסד כל הנתיבות ועל שם העליונה שנקראת לב נקראת גם היא לב על שהיא כלולה מל"ב נתיבות חכמה:

ועוד שם א"ר רחמאי כבוד ולב הרי הם אחד, אלא שכבוד איקרי על שם פעולת מעלה ולב איקרי על שם פעולת מטה, והיינו כבוד השם, והיינו לב השמים עד כאן, והשמים הם שמו של הקב"ה ועליהם אמר שלמה ע"ה ואתה תשמע השמים והלב בו כי אינו דבר זולתו שהרי לב האדם מחובר בו והלב באדם נוטה לצד שמאלו, וכן לב השמים נוטה לצד שמאל השמים כי עקר קבלתו משם:

ובסוף פרק קמא דמסכת אהלות מנו רז"ל ששה איברים במפתח של לב, ומפתח הלב של מעלה הם ששה קצוות שהוא כלול מהם, ולפי שלב זה שוכן במקדש אמר השם הגדול והיו עיני ולבי שם כל הימים, ובהיות הלב שם גם עיני יי' על אבן אחת שבעה עינים שם, כי בהיות המקדש קיים וישראל עושים רצונו של מקום, הנה העינים מאירים ומשמחים את הלב בסוד מאור עינים ישמח לב, ואז הכל בייחוד מיוחד יי' אחד ושמו אחד. ואל זה היתה הכוונה בזה הפרק:

פרק סא

רוח. ורוח אלהים מרחפת הוא רוח אלהים חיים סוד יו"ד שבשם הגדול ואם הבנים נקראת רוח מרוח בספר יצירה ונקראו כן לרוב דקותם ומהרוח ההוא הקיום בא מראש ועד סוף כי הרוח מקיים העולם, ורוח יעקב מקבל מהם והוא הרוח הבוקע בין המים והאש ועושה שלום במרומיו והוא הרוח המנשב על הלב, כי לולא הרוח ההוא הבא אליו יחריב העולם כי הוא אש אכלה, ויאמר יי' לא ידון רוחי באדם לעלם וגו', נראה לומר כי היה ראוי לאחר זה הכתוב ולכתבו אחר וירא יי' כי רבה רעת האדם בארץ, והטעם שהובא בין ויראו בני האלהים את בנות האדם וגו', ובין הנפלים היו בארץ לפי שהגיד הכתוב כי היו חומסים הנשים אפילו הנשואות מתחת בעליהן, באמרו ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו, ובזה היו משקרים בזווג העליון, ובזה המעשה המגונה היו

מראים על שתי רשויות כי היו מקצצים בייחוד והיו משקרים בהקב"ה ובשכינת עוזו והיו מטריחים את קונם לצור צורות זרות נכריות והיו מטמאים הרוח הנאצל והנשפע בהם מצד הקדושה והטהרה ובפגימתם למטה היו פוגמים למעלה, ולזה כתב אחריו ויאמר יי' לא ידון רוחי מלשון נדנה כלומר לא יתמיד רוחי אשר השפעתי באדם לעולם ולא יאריכו ימים עוד בסבת הנשמה הקדושה אחר שטמאוה לא אמתין להם כי אם מאה ועשרים שנה, אם ישובו, ואם לא אמחה את האדם וגומר, ואמרו בשגם הוא בשר כלומר ואין להתנצל בעדם לומר שבשרם מחטיאם שאם בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין, וכבר צויתי לאדם הראשון על ששה מצות ומכללם גלוי עריות והוא והבאים אחריו עברו ברית והדבר אשר בו חשבו להשרש ולהבנות בעולם יהיה סבת השהחתם. ועל דרך האמת רוחי הכוונה על ה"א אחרונה שהיא רוח יי' רוח הקדש ויהיה לא ידון מלשון מדון, והכוונה כי מעשיהם המקולקלים ובפרט גלוי עריות היו גורמים ריב ומדון בכנסת ישראל כי היא אשר אמרה נעשה אדם, והיו גורמים השחתת הארץ ארץ חפץ וידונו מדה כנגד מדה וכמו שאמר והנני משחיתם את הארץ, כי יתן יי' את רוחו עליהם שכינתו, רוחך טובה תנחני, רוח יי' דבר בי, ועליו אמר ורוח קדשך אל תקח ממני שהיא כחו ומדתו נפש דוד, ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי:

והכוונה כי אדם הראשון המשיך ערלת הברית בעולם שהם ארבע קליפות אשר כסו הברית הכלול מארבע רוחות, והם רוח סערה, ענן גדול, ואש מתלקחת, שלשה קליפות קשות ואחת דקה בסוד ונגה לו סביב, וכשיגלה משיח בן דוד יבער רוח הטומאה מן העולם שהם הקליפות האלה, ויתגלו הארבע רוחות הקדושות הכוללות כל המעלות וישרו עליו, והנה בכאן ששה מעלות חכמה בינה עצה גבורה דעת יראת יי, וארבע רוחות והנה היו בשלמותם קודם חטא אדם, ולזה תולדות השמים והארץ מלא ואחר שחטא חסרו תולדות אדם וא"ו כנגד ששה דברים שחסרו בחטאו ונתכסו הששה מעלות שמהם ארבע רוחות ותולדות פרץ מלאכי בנו ישלים מה שחסר אדם, ויתגלו הששה מעלות ויושפעו מהם ארבע רוחות הפך הארבע קליפות וישרו עליו כי הוא יחזיר העטרה עטרת תפארת ליושנה ורוחי עמדת בתוככם אל תיראו, עומדת כנגד הנקבה היא הכלה הכלולה:

וענין הכתוב באמרו את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים, הכוונה והתכלית להשרות שכינתי ביניכם והוא הדבר אשר כרתי אתכם והוא שכתוב בתורה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ואמר עוד וידעו כי אני יי' אלהיהם אשר הוצאתי אתם מארץ

מצרים לשכני בתוכם אני יי' אלהיהם, הנה ביאר כי תכלית יציאת מצרים להשכין שכינתו בתוכם כי זה צורך גבוה וצורך הדיוט, וכמו שהתבאר במקומו בסייעתא דשמעיא, ובמה שכתבנו התבאר סוד הרוח המיוחסת למקום ברוך הוא, ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק סב

נפ"ש. אשר לא נשא לשוא נפשי נפשו כתיב והיא השכינה הנקראת נפש דוד והקרי והכתיב מורים על דבר אחד, ובא כטעם לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא לשום שמו שם, תרגם אנקלוס לאשראה שכינתיה תמן וכל נפש המיוחסת למקום ברוך הוא היא השכינה, ובפירוש אמרו בספרא וגעלה נפשי אתכם זה סלוק שכינה, ולזה אמר אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי כי מדת הדין היא, אם בציון געלה נפשך. הוא סלוק השכינה ורחוקה מציון מעונות יושביה נשבע יי' צבאות בנפשו, שכינתו, ותקצר נפשו בעמל ישראל השכינה מצרה בעמל ישראל וכענין בכל צרתם לו צר, ובפרק אין דורשין ובפרק נגמר הדין בזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קל אני מראשי קל אני מזרועי: והרב המורה ז"ל פרק מ"א חלק א' אמר וזה הפסוק לא תרגמו יונתן, לפי שהוא הבינו לפי הענין הראשון, ופשוטו ממנו הפעלות ונמנע לפרשו, אמנם כשילקח מזה הענין האחרון יהיה הפירוש מבואר מאד שהמאמר קדם שהשגחתו יתברך הניחה אותם עד שמתו וצעקו לבקש תשועה ולא הושיעם, וכשהפליגו בתשובה ועצם דלותם וגבר האויב עליהם רחמם ופסק רצונו מהתמיד עמלם ודלותם ודעהו שהוא מופלג עד כאן: והפלא עליו איך מלאו לבו להאמין שהבינו מהענין הראשון עם היותו גדול חכמי ישראל עד שאמרו עליו שכל עוף שהיה פורח עליו כשהיה עוסק בתורה היה נשרף כדאיתא פרק ב' דסוכה ופרק יש נוחלין, וכי לא היה חכם כמוהו בשלילת כל תואר ובהעלות ההגשמה עד שיפלא ממנו ענין בו יפרש הפסוק יסכים עם הענין האחרון לדעת הרב וממנו לא יפלא, ועוד כי הוא ע"ה המתרגם מפי חגי זכריה ומלאכי ע"ה הננעלו שערי הפירוש בפני הנביאים ע"ה, ואין הדברים כמו שעלו על רוח הרב ז"ל כי לא יחוש ולא יברח יונתן ע"ה למה שלא חששה התורה ולא ברחה ממנו, ולזה הניח הכתוב כלשונו ולא תרגמו להעיר על סודו ולהלהיב לבות החכמים, וכן דרכו בכמו אלה הסתרים כי כשהגיע אל פסוק אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו לא תרגמו להעיר על סודו, וזה ממנו חכמה עמוקה אמיתית מקובלת בידו מהנביאים ע"ה, ואני מצאתי נסחאות מן התרגום אחת כך ותקצר נפשיה בעמל ישראל, ואחת כך ועקת נפשיה בעמל ישראל:

ואמנם אמרו ולא תגעל נפשי אתכם, כתב הרב ר' בחיי' ז"ל בכאן מפני שהזכיר משכני שהיא השכינה נצטרך לומר, כי כשהזכיר נפשי הכוונה למעלה על הבינה שהיא נפש המדות שאלו היתה הכוונה על השכינה, מה טעם שיאמר שלא תגעל אותנו כי כיון שהיא בתוכנו אין צריך לומר שלא תרחיק אותנו, אבל ענין הכתוב שאמר ונתתי משכני זו שכינה הכוללת והמושכת כח שבעה, ולא תגעל נפשי על נפש המדות שתקבל אותנו כי הנשמות משם שרשן ושם תשובתן, ולכך באר שאחר שתקבל אותן שלא תפליטם והיא הבטחה שלא נצטרך לגלגול ורמז בכאן, כי כל הבנין שלם כי היא הבטחת זמן השלמות, ויהיה זה כענין שכתוב בעמוס נשבע אדני יהוה בנפשו כי האדון אשר בו הרחמים נשבע בנפשו היא נפש המדות עד כאן:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג קי"ד ע"א) כך קב"ה אמר ונתתי משכני בתוככם הא ערסא דילי בביתיכו, כיון דערסא דילי עמכון תנדעון דלא אתפרש מניכו ובגיני כך ולא תגעל נפשי אתכם עד כאן, וערסא היא מטתו של מלך שהשלום שלו ובהיות מטתו בביתינו הנה הוא עמנו ולא יתפרש ממנו, וזה אמרו ולא תגעל נפשי אתכם דברי השם הגדול על עצמו, והכלל האמיתי כי כל אחת נפש לשל מטה ממנה, ולזה נקראות כלן נפשות ונשמות ורוחות כי כלן כלולות זו מזו, ולכן באמרו נפשי כאמרו עצמי כי אינה דבר זולתו כענין במורכבים חלילה ואל זה היתה הכוונה בזה הפרק:

פרק סג

ח"י. ואולם חי אני. המשכת חי העולמים ולמעלה פרק מ"ט התבאר סוד הכתוב הזה, במדת אני וזה תכלית הייחוד וסודו בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם השם הגדול מיוחד בכבודו והוא שוכן ביניכם צמאה נפשי לאלהים לאל חי, נפש דוד צמאה ותאבה להתייחד עם דודה חייה ואור עיניה חי יי' שאין לו חיים מזולתו, כלומר מלבד כחותיו סוד ע"ס הכלולות בו שכלם אחדות שוה, ואם כן הוא החי האמיתי כי הוא החיים עצמם, ולזה נקרא אלהים חיים ועמו מקור החיים, וכמו שכתוב כי עמך מקור חיים, והדבקים באלה החיים סוד כחותיו הנכללים בו ומתייחדים בו חיים לעד, והוא סוד ואתם הדבקים ביי' אלהיכם חיים כלכם היום, ועליהם אמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב, הוא דרך החיים וגם דרך המות באמרו ואת המות ואת הרע, סוד הדברים הרעים אשר מחוץ מהם נמשך המות והרע לנפתה אחריהם ולרחמיו על ישראל ברר להם המנה היפה והחלק הטוב הוא הדבקות בשמו שהוא החיים האמיתיים:

והוא אמרו ובחרת בחיים, ובשעת קלקולם אמר להם כי שתים רעות עשה עמי אתי עזבו מקור מים חיים, כנגד החיים ששם ידיהם עליהם והוא הדבקות בשמו שהוא מדותיו

המתיחדים בו, לחצב להם בארות נשברים אשר לא יכילו המים כנגד המות והרע שהם הדברים החיצוניים אשר נמשכו אחריהם, ולזה נמשך להם מהם המות והחרבן והגלות אשר הדבק בחיים האלה סוד השם הגדול הוא אשר יקנה האמונות והדעות האמתיות ומהם החכמה האמיתית חכמת ישראל נמשכת, והדבק בצד הרע ממנו יקנה האמונות והדעות הרעות וממנו החכמה המזוייפת חכמת הגוים:

ואמנם אמרו כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם, כי למעלה אמר כי יראה כי אזלת יד היא היד הגדולה והידיד השליכה כטעם השליך משמים ארץ תפארת ישראל, וזה בשעת הכעס כי בניה גרמו לה בקלקול מעשיהם אמר עתה בשעת הרצון שישאנה אל השמים אשר נפלה משם, בסוד אקים את סוכת דוד הנופלת, ואמרתי חי אנכי לעולם כטעם ואולם חי אני והכל בייחוד אחד כי זה סוד החיים הנאמרים במקום ברוך הוא. וזה שעור מה שראינו לבארו בזה הפרק:

פרק סד

כנ"ף. בצל כנפיך תסתירני. אחסה בסתר כנפיך סלה, אשר באת לחסות תחת כנפיו, הכוונה על ה"א אחרונה שהיא כסות לעליונים לה שהרי היא סתר וכסוי לשם הגדול שהיא היכלו בסוד ויי' בהיכל קדשו, והשם נכתב ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת, נמצא שזה כנף וכסות לזה, וידוע כי כל אחת כנף וכסות לשל מעלה ממנה עד שנמצאו כלן כנפים אל עלתם והבא לחסות בשם הגדול הרי הוא חוסה תחת כנפות אלו והוא הדבקות בו, ולפי שהאחרונה סתר וכסות לכולן שהרי היא ייחוד לכלן וכסא לכולן לזה נקראת כנף, ועליה נאמר מכנף הארץ זמירות שמענו:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג רפ"ד ע"א) מכנף הארץ דא כסותא עילאה קדישא זמירות שמענו כמה דאת אמר נותן זמירות בלילה זמירות תושבחן דכ"י קמי קב"ה בלילה בגלותא בלילה בזימנא דאיהי אזדמנא ושכיחא לשבחא ליה לקב"ה, ואימתי מפלגות ליליא ואילך וכדין זמירות בלילה תושבחן, זמירות כמה דאת אמר כרמך לא תזמור וכתיב וזמיר עריצים יענה אעקרותא מאתריהו כל אינון תקיפין עד כאן, ועליה נאמר יפרוש כנפיו לתימן, והסוד כי מכח אביר יעקב סוד צדיקו של עולם יתחדש הנשר ואינה נושרת עליה והיא כפורחת עלתה נצה בסוד אם אברה חסי"דה ונו"צה ואז חסי"דה בתו של אברהם החסיד בראשית ביתה, והסוד המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן כשמקבל מן הבינה יאבר אביר יעקב אז משפיע טובו ומתיחד בנץ ואז יפרוש כנפיו לתימן חסד לאברהם:

ואמנם אמרו ופרשת כנפיך על אמתך סודו כי קלקול הבריות מעשיהם גורמים פרוד בייחוד והדכר שבו מקצצין שהם קליפי הערלה נכנסין ומפרידים בין חתן וכלה, הם סוד הכנפים הנאחזים מן הכנויים של שמות הקדש שבהם מתלבשים והם נקראים מלבושים, והם סוד הכתונת שעליה אמר מלך שהשלום שלו מתרעם על ישראל פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה, כלומר הנה פשטתי הכנויים הנקראים כתנת שבה נאחזים קליפי הערלה והרי אני עמכם פנים בפנים בלי שום מחיצה ואין זר אתנו, ומדוע אתם גורמים במעשיכם הרעים שאחזור ואלבשנה ואסתיר פני מכם ויתאחזו בה שרי האומות וישעבדו אתכם האומות אשר תחתיהם, רחצתי את רגלי סוד השכינה הנקראת הדום רגלי מטנופי הערלה איככה תגרמו שאטנפם ותצא להשתעבד תחתיה ויטמאו משכני בתוכם:

ואמנם כשישראל עושים רצונו של מקום ומקיימים התורה ומצותיה, אז הכל בייחוד שוה אספקלריא המאירה באספקלריא שאינה מאירה, ואז הכנפים חופפים מבחוץ לתת כבוד למלכם, והכלה בחיק דודה באהבה שלום ורעות אין שטן ואין פגע רע ובשמחתם לא יתערב הזר הידוע, ואומרת רות ופרשת כנפיך על אמתך כלומר מבחוץ לא יהיו חוצצים ביניני כי גואל אתה והרי היא נגאלת ממצריה, וזה מה שראיתי לעבוד בסוד כנף הנזכר במקום ברוך הוא ובו נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק סה

הרב המורה ז"ל פרק כ"ו ח"א אמר כבר ידעת אמרתם הכוללת למיני הפירוש כלם התלויים בזה הענין, והוא אמרם דברה תורה כלשון בני אדם ענין זה, כי כל מה שאיפשר לבני אדם כלם הבנתו וציורו בתחלת מחשבה הוא אשר ראוי לבורא יתברך, ולזה יתואר בתארים מורים על הגשמות, להורות עליו שהוא יתברך נמצא כי לא ישיגו ההמון בתחלת מחשבה מציאות כי אם לגשם בלבד, ומה שאינו גשם נמצא אצלם עד כאן, וזה שוה למה שיתנצלו בו עושי הצלמים יאמרו כי זה ראוי לדעת ההמון הרב אשר לא יציירו מציאות אלוה אם לא יראו צורת אדם לנגדם (יעבדוה, וחלילה שיהיה זה דעת התורה כי היא כלה עדות על מציאות אלוה, כי התחילה בעדותו באמרה בראשית ברא אלהים הרי העידה על מציאות קדמון מחדש, ומזה נקראת עדות יי' נאמנה שהיא עדות על מציאות שם זה, והנה הנסים והנפלאות כנגד מנהגו של עולם אשר ראינו בעינינו במצרים ועל הים קיימו עדות זה. והדבור הראשון מדברות לדעת הרב יעיד על מציאות האל, ועל זה תסוב התורה במצותיה ואזהרותיה, והתינוקות בבית רבן אין עסקם כי אם במציאות האל ומורים עליו באצבעותיהם, ולמה תתיר אחר זה לתארו בתארים המורים

על הגשמות להורות עליו שהוא נמצא והיא כלה תעיד עליו בזולת שם תואר, אבל הדברים האלה הם מכלל סתרי התורה אשר אי איפשר להולמם בדרך הסברה וההקש השכלי, כי אם בחכמה המקובלת מן הנביאים עד משה ע"ה מסיני:

וכבר התבאר בדברינו הקודמים כי האדם הקטן התחתון נעשה ונתקן בדמות האדם הגדול העליון שהוא כולל כל הכחות הנכללים בשם הגדול הנקרא במשל האדם היושב על הכסא, והתבאר עוד כי במציאות אמתתו יש דברים ועניינים פנימיים דקים רוחניים בתכלית והם פרקי המרכבה, אשר מהם מתפשט האור והשפע לקיום הנמצא הזה העושה בדמותו, והם נקראים ידים רגלים עינים אזנים, לא שמהות יד כמהות יד או תבנית יד כתבנית יד חלילה, שהרי כתיב ואל מי תדמיון אל וגומר, ואין בינו ובינינו דמיון כלל מצד העצם והתבנית כמו שהתבאר במה שקדם:

ואמנם נתקן ועושה בדמות זה להורות שאם יזכה לטהר אחד מאיבריו ולהשלימו במצות התלויות בו יהיה האבר ההוא כדמיון מרכבה וכסא כבוד לדבר ההוא העליון הפנימי הנקרא בשם זה, אם עין עין, אם יד יד, אם רגל רגל, וכן שאר האיברים:

ויש לחכמי האמת סימן לזה אמרו אבר מחזיק אבר, כי האדם השלם המשלים עצמו לקונו המתוקן במעשיו ובתורתו וטהרת איבריו, הנה משלים ומתקן ומעמיד את כל איבריו לדמות בנין האדם הגדול אשר הוא מתוקן בדמותו כי הנה כל אבר שבו השלימו במצות המיוחדות אליו והרי הוא כדמות האבר ההוא אשר נתקן בדמותו ולהורות שצריך האדם להעמיד בנין איבריו לדמות הבנין העליון, לזה תארה התורה ידים ורגלים עינים אזנים למקום ברוך הוא, כדי שישלים האדם ידיו ויתקנם בדרך שידמו ידים לידים, וכן שאר איבריו ובזה ישמור האדם צלמו ודמותו לדמות העליון, ובהשלימו כל איבריו בשלמות המצות, הנה נעשה מרכבה וכסא כבוד אל הדמות העליון:

ועל זה אמרו ז"ל, האבות הן הן המרכבה, כי הנה אברהם זכה להיות מרכבה אל הימין סוד מדת החסד, לפי שפעל פעולותיה וטהר וקדש עצמו ושמר דמותו ועשה יד ימינו כתרומה שהיא קדש, ולזה רמז באמרו הרימותי ידי אל יי' אל עליון, וגלה לנו באחד מאיבריו להקיש אל שאר חלקיו שהרי הוסיף לו ה"א על שמו להשלים איבריו, להורות שכלם היו טהורים וקדושים, ולזה נעשה מרכבה למדת החסד כי השלים מצותה והלך בדרכיה ועל זה הדרך זכה יצחק למדת הפחד ונעשה מרכבה אליה, וכן יעקב למדת האמת, ודוד המלך ע"ה הנהיג מלכותו כראוי שהרי כתוב בו ויעש דוד שם, שם ודאי ולזה זכה להיות רגל רביעי במרכבה, ומי שהשלים דמותו ועל הדרך שכתבתי הנה זה יעלה למעלת הנבואה ויפשיט הצורה החמרית וילבש הצורה הרוחנית אשר תקן והשלים, ואז

יתנבא והצורה ההיא היא צורת אדם אשר תקנו והשלימו בסוד וביד הנביאים אדמה אדם ה' סוד אדם היושב על הכסא סוד ה"א אחרונה. ובבראשית רבה פרשה כ"ז אמר רבי יודן גדול כחן של נביאים שמדמים צורה ליוצרה, שנאמר ואשמע קול אדם בין אולי אמר רבי יהודה בר' סימון אית לן קריא אהרן דמחוור יתר מן דין, שנאמר ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה עד כאן, והוא סוד מה שכתבנו, כי הנביאים מתקנים ומשלימים בנינם לבנין האדם הגדול ומעמידים סוד הדמות על מכונו, והוא סוד שמדמים הצורה שלהם ליוצרה בשלמות מעשיהם, ולזה יזכו למעלת הנבואה הנשפעת מן הצורה ההיא אשר השלימו, ולזה ישיגוה כדמות צורתם שהיא צורת אדם, להודיע שזו לעומת זו מתוקנת ושלמה, ולפי שדמוי הצורה ליוצרה דבר גדול וגבורה רבה להגביר השכל על החמר מי ומי אשר יוכל על זה, לזה אמר גדול כחן ובפסוק שהביא רבי יודן אין הענין מבואר שיש לומר קול אדם ולא אדם ועוד שלא אמר וארא ועוד שאדם הנזכר בכתוב מן העלולים הנפרדים כי לא עלה דניאל למעלת הנבואה, לזה הביא רבי יהודה פסוק ממנו יתבאר הענין יותר, ובחלק הד' פרק כ"א יבא עוד מזה בסייעתא דשמיא, כל זה השלמות יגיע אל השלם השומר דמותו ומטהר ומקדש איבריו המתוקנים בדמות איברי המרכבה והרי אלו בדמות אלו, ולתת מקום לזה התקון ולהשרישנו בו להיותו צורך גדול בשלמות עליון ותחתון זכרה התורה עינים ורגלים אזנים ידים במקום ברוך הוא, כדי להלהיב לבות בני אדם לקדש ידיהם ורגליהם עיניהם ואזניהם במצות, כדי לדמות אלו לאלו עד שיזכו להדבק ולהתקשר יחד, והרי הם כמין במינו שאינו חוצץ, והוא הדבקות שנאמר עליו ואתם הדבקים ביי' אלהיכם חיים כלכם היום, הנה דמוי אבר אל אבר גורם הדבקות והדבקות סבת החיים. וזה שעור מה שרציתי לעבוד בו בזה הפרק:

פרק סו

ממה שכתבנו יתבאר כי השלמות אשר זכרנו אי איפשר הגעתו כי אם במעשה המצות וקיומן בפועל, כי הואיל ונברא האדם לתבנית המרכבה באיבריו ופרקיו כמו שבארנו והיו בו כלי המעשה עיקר הנה היה הכוונה בהם העבודה בפועל להמשיך התכלית אשר בעבורו נברא אשר הוא הייחוד ואי איפשר כי אם במעשה, ולזה היו המצות המעשיות החלק היותר גדול בתורה, לפי שקיומן צריך בפועל תמיד כי מצות לא תעשה אין קיומן כי אם בשכל, והוא שיהיו עיני האדם על דרכיו תמיד ולא יסיח דעתו ויזהר לבלתי יחטא, כי כמו שקיום מצות עשה בפועל סבת בנין העולם וקיומו, כן קיום מצות לא תעשה בפועל סבת חרבנו, אלא שאם בא דבר עבירה לידו וניצל ממנו הרי עשה מצוה שכפה

יצרו ואין מצוה יתירה כזו, וכדאיתא פרק קמא דקדושין, והטעם כי כשאדם כובש את יצרו וכופהו וזובחו השם הגדול מתייחד בכבודו ומתעלה בעולמו, וזה פרי המעשה וקיום המצות, ועל דרך זה יהפכו וישובו לא תעשה לעשה וזה סבה שתתעלה מדת הדין ברחמים שהוא הייחוד השלם, וזה פרי העבודות כלם:

וזה סוד הכשר ותקון הרע והמעוות לתקנו שיהיה כלו טוב וישר והוא שרש האהבה שנצטוינו עליה באמרו ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך, ושנינו במשנה פרק הרואה בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע, כי מוטל עלינו חובת תקון כל הדברים לישרם ולהמתיקם, כמו שהיו במחשבה העליונה קודם הבדלם משם, כי בהיותם שם טובים וישרים היו ולזה נתחייבנו באהבה גם ביצר הרע והוא התייחדו ביצר הטוב, והיו לאחדים שלא יהיה זה חלוק על זה, וזה סוד האהבה שהיא שרש הייחוד וכמו שהתבאר במקומו:

ולפי שזה כלו שלמותו במעשה המצות לזה היו חלק האהבה להורות, כי הייחוד שהוא התכלית המכוון תלוי בקיום המצות בפועל אשר הם מצד החסד סוד אהבה רבה:

ובספר קנה ראיתי בזה הלשון ועל כן תרי"ג מצות כלם להוריד מן הא', אל הת' וזהו מצות מעשיות צורך גבוה וצורך אדם עד כאן. הנה באר כי מצות עשה קיומן בפועל ובמעשה שלם ומצות לא תעשה על הדרך שכתבנו כלם תכליתן הייחוד הגמור מראש המחשבה העליונה עד סופה, ואמר שהם צורך גבוה וצורך אדם:

ובשבת פרק רבי עקיבא אמר רבי אלעזר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להם מי גלה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו דכתיב ברכו יי' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברישא עושי והדר לשמוע עד כאן, הנה כי מי שאינו גשם יתייחס לו המעשה להיותו חלק גדול בשלמות, וזה הוא הנראה והמוחש יותר מהשכלתם והוא היותם מניעים אלה הגרמים השמימיים והם עושים בזה דבר קונם בגבורה וכח בב"ת, וידוע כי הם יניעו אלה הגרמים מצד הציור וההשכלה והיא הקודמת בהם אל ההנעה, ואמנם הקדים ההנעה אל ההשכלה עם שהיא המאוחרת במציאות להיותה קודמת בידיעת דוד כי הוא המאוחר אצל הטבע בעניינים אלו קדום בידיעתנו:

ועל דרך האמת ראוי שתקדם העשייה אל השמיעה כי הוא הקודמת מלמעלה למטה כסדך להיות הכוונה והתכלית במעשה ליחד הראש בסוף, ולזה הקדימו ישראל נעשה לנשמע, והוא מה שאמרו מי גלה לבני רז כי זה סוד גדול הוא היות תכלית המעשה הייחוד על הדרך שכתבנו:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ק"ח ע"ב) אמרו בזה הלשון, ובגין דישראל כד קריבו לסיני והוו ברחימו דלביהו לאתקרבא לקב"ה אקדימו עשייה לשמיעה, דהא שמיעה בקדמיתא ולבתר עשייה שמיעה בהאי מעשה תליא עד כאן:

הנה כי עם שהשמיעה קודמת מלמטה למעלה כסדר להיות תכלית המעשה הורדת האור והשפע מלמעלה למטה הקדימו העשייה להיותה קודמת כסדר להורות על סוד זה, וזה אמרם והוו ברחימו דלביהו לאתקרבא לקב"ה, כי האהבה עוררתם על התכלית המכוון במעשה להיות המעשה מצד האהבה נאצל והסכימו אל האמת להיות זה סבת הדבקות במקום ברוך הוא:

ובסוף פרק דקדושין וכבר היו רבי טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה בלוד, נשאלה שאלה זו בפניהם תלמוד גדול או מעשה גדול, נענה רבי טרפון ואמר מעשה גדול נענה רבי עקיבא ואמר תלמוד גדול נענו כלם ואמרו תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה: ורבותינו בעלי התוספות כתבו שם, ויש מפרשים דאדם שלא למד עדיין ובא לימלך אם ילמוד תחלה או יעסוק במעשה אומרים לו למוד תחלה לפי שאין עם הארץ חסיד, אבל אדם שלמד כבר המעשה טוב מהתלמוד עד כאן, ולזה הפירוש שחלק כן יתקיימו דברי רבי טרפון במי שלמד כבר דמעשה גדול ודברי רבי עקיבא במי שלא למד ובא לימלך, ולא פליגי בהא רבי עקיבא וזקנים על רבי טרפון, כי פליגי עליה בבא לימלך דאפילו בהא אמר רבי טרפון מעשה גדול:

ובסוף פרק קמא דבבא קמא אמר רבה בר בר הנה הוה אזילנא בהדיה דרבי יוחנן למשאל שמעתא, כי הוה עאל לבית הכסא והוה בעינא מניה מילתא לא פשיט לן עד דמשי ידיה ומנח תפילי ומברך, והדר אמר לן קיים אמרינן לימד לא אמרינן והאמר מר גדול תלמוד תורה שהתלמוד מביא לידי מעשה פירוש אלמא מעשה עדיף, ומשני לא קשיא הא למיגמר הא לאגמורי, פירוש למיגמר לעצמו מעשה עדיף, אבל למיגמר לאחריני עדיף ממעשה הלכך לימד לא אמרינן, והטעם כי המלמד תורה לחבירו הרי יש בידו שתים התלמוד שהוא עוסק בו בשעה שמלמד לחבירו, וגם יש בו מעשה כי המלמד תורה לחבירו הרי זה משלים לו את נפשו וכאלו עשהו דומה כי הוא שותף במציאותו, ואין מעשה כעושה נפשות, ולזה לאגמורי לאחריני עדיף ממעשה גרידא דידיה:

ובשאלתות דרב אחא גאון ז"ל לא גריס קיים אמרינן לימד לא אמרינן, אלא הכי גרס ומנח תפילי והדר אמר לן ותו לא, ופריך תלמודא והיכי היה מנח תפילין תחלה קודם שהיה אומר להם השמועה, והלא תלמוד גדול ממעשה, ומשני הא למיגמר הא לאגמורי דלמיגמר נפשיה תלמוד גדול שמביא לידי מעשה, אבל לאגמורי לאחריני לא עדיף

ולפיכך היה מניח תפלין תחלה, וקשה לפירוש זה סוף סוף אמאי מנח תפילי ברישא, והדר אמר להו לימא להו ברישא דהא גמרא דידיה נמי הוי דהא אמרת תלמוד גדול: ולפי מה שפירשתי בלשון לאגמורי לאחריני קשה נמי שהיה לו להקדים תלמוד של אחרים, הואיל ועולה ממנו תלמוד ומעשה, וכמו שפירשתי והנחת תפלין אינו אלא מעשה גרידא. וי"ל דמצות תפלין שאני דאין בכל מצות עשה כמוה שהרי כתוב בה למען תהיה תורת יי' בפיך, ושנינו במכילתא מכאן אמרו המניח תפלין כאלו קורא בתורה, ולמעלתה וחביבותה רצה ר' יוחנן להקדימה:

ומה שאמרו עוד שם במכילתא וכל הקורא בתורה פטור מן התפלין, כתב בעל העטור ז"ל ומסתברא לן דהקורא בתורה קאמר ולא בתלמוד ואינהו בגמרא עסקי עד כאן:

ועל דרך האמת מעשה גדול כי הוא בעולם הזכר והתלמוד בעולם הנקבה בסוד אנהגך אביאך אל בית אמי תלמדני, יתבאר אם כן כי השלמות כלו תלוי במעשה המצות ובקיומן בפועל, וכמו שהמעשה גדול מן התלמוד בקדימת המעלה כסדר מלמעלה למטה, כן תועלתו בהורדת השפע ובייחוד השם הגדול בכבודו יותר גדול מן התלמוד, כי פרי התלמוד ותכליתו מעשה המצות, ופרי מעשה המצות ותכליתן הייחוד. ובפרק י"ז מהחלק הראשון מזה הספר כתבתי ענין איך נתקן האדם בתקון הכבוד העליון סוד עולם הזכר, כדי שיתקן הכבוד התחתון סוד עולם הנקבה, ולזה נבראו באדם הדברים שהם נכללים בכבוד העליון שהם בריאה יצירה עשיה, בסוד כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, כלומר כדי שיתקן הכבוד בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, כמו שהכבוד העליון מתקן אותו למעלה נברא האדם בדמותו ונכללו בו הדברים שהם בכבוד עליון כדי שיתקן הכבוד מלמטה, ונמצא מתוקן מעליונים ותחתונים, לפי שכבוד תחתון אין תקונו שלם כי אם על ידי האדם כשהולך דרך ישרה, ואז מתיחד ומתעלה עד רום המעלות, ולסוד זה גם כן הקדימו ישראל נעשה לנשמע, כי העשיה שהוא התקון צריך בתחלה שיעלה מלמטה, ואחר כך נשמע כלומר בסבת התקון מתאסף ומתקבץ הכל לאחדות שוה, ונשמע מלשון וישמע שאול את העם, כלומר נתקן ונעשה את השם ונשמע נייחד ייחוד שלם:

וזהו התכלית אשר בעבורו נבראו ונבחרו להיות לעם ליי' יתבאר אם כן כי לא המדרש הוא העקר אלא המעשה, ולזה תצוה התורה תמיד על מעשה המצות ולשמוע בקול יי' ולא תצוה על הלמודיות והטבעיות והאלהיות להיות ההצלחה והשלמות כלו תלוי במעשה המצות, ולא בשלשת חלקי החכמה החצונית האלה, כמו שחשב כן הרב המורה ז"ל כפי מה שאמר בהרבה פרקים מספרו, ודבריו היו להמעדת רגל ולרפיון ידים

מן התורה, ואלו היתה ההצלחה והשלמות תלויים בחכמות העיוניות כמו שחשב הרב ז"ל והנמשכים אחריו היה רוב מין האדם, נמצא בזולת הצלחתו המיוחדת, לפי שאי איפשר הגעתם כי אם לאחד מעיר ושנים ממשפחה, ולכן השגיחה החכמה העליונה על האומה הנבחרת בזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, כדי שיקנו בה ההצלחה והשלמות כי בה כללות האושר להמון רב בין אושר הגוף ובין אושר הנפש, וכמו שכבר התבאר בזה הספר בסייעתא דשמיא, ולא יצטרכו אנשיה לבקש הצלחתם ממקום אחר זולתה כי אין הצלחה ושלמות כי אם בתורה הזאת, לפי שהיא מושפעת מהרצון העליון הוא אלהים חיים ומלך עולם, ולזה יש בה די להושיע, מה שאין כן בחכמות העיוניות שהן מסובבות מהשכל האינושי ואין בו כח להציל ולהצליח בעליו:

וכבר כתבנו בזה מה שיש בו די ומלבד מה שתיעד התורה האושר וההצלחה להיותנו שלמים במעשים טובים לא מצד היותינו משיגים בעיון החכמות השכליות, גם הנביא יעד בשמו יתברך האושר וההצלחה האמתית להיותנו שלמים במעשה המצות כפי התורה, והוא אמרו ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ, כלומר כי להיותנו צדיקים וטובים במעשינו נירש ארץ לא להיותנו משכילים בחכמות העיוניות המופתיות, כי העולם בהם רב מהמושג וזה אם היה שיתנו שלמות בנפש, או יקנו שום הצלחה מה שלא יתפארו בזה בעליהן לעולם:

ואמנם מעשה המצות יתן ההצלחה והשלמות לגוף בעולם הזה ולנפש בעולם הבא ודבר זה עקרו בתורה ופירושו מקובל ביד חכמי המשנה ע"ה, שנינו בסוף פרק קמא דקדושין כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ, והעלו בגמרא אמר רב יהודה הכי קאמר כל העושה מצוה אחת יתירה על זכיותיו מטיבין לו, ודומה כמי שקיים כל התורה כלה:

הנה בארו כי במצוה אחת יתירה על זכיותיו מטיבין לו ומאריכין לו ימיו, שזה משמעו בעולם הזה ונוחל את הארץ היא ארץ החיים חיי' העולם הבא, ומזה שנינו עוד בסנהדרין כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ, הרי כלל האומה תזכה אל זה השלמות, וזה אי איפשר אם לא במעשה המצות, וזה אפילו לא יהיה להם במצוה בחינה אחרת זולת מעשה בלבד, כפי חמרו יקנה זה השלמות כי טבע המצות כפי המקום אשר ממנו חוצבו, כן חייב, שאם לא כן הנה נפלנו במה שברחנו ממנו שלא יכלול זה השלמות הנפלא לכל האומה אם היה שיצטרך אל שיזכו אל זה השלמות הכוונה והבחינה כפי אמתתם בעשיית המצוה, כי הדבר יקר עד מאד לא יעמדו

עליו זולת השרידים בני עליה והנם מועטים ואי איפשר לי אם לא שאבאר זה אל מי שירצה לצאת מן ההפכה ולימנות מכתם, ואף על פי שהוא מבואר בדברינו הקודמים: וזה כי כבר התבאר היות האדם מתוקן כדמות האדם העליון, ולזה באו ביצירתו ובשלמות תקונו בריאה יצירה עשיה, כי שלשה אלה הנם בכבוד העליון המתקן הכבוד התחתון מלמעלה, ובאו באדם כדי שיתקן גם הוא הכבוד מלמטה שהוא עקר, והתבאר גם כן כי האמצעי אל זה התקון הוא המצות כפי התורה, ולזה תצטרך המצוה שתעלה גם היא כלולה משלשה אלה שהם בריאה יצירה עשיה, אל שיהיה התקון שלם:

ואמנם הבריאה במצוה הוא צאתה מן ההעדר אל הקנין, שהוא המעשה החמרי, ואמנם היצירה הוא שיצייר בה הפירוש המקובל במצוה ההוא כפי מה שבא בתורה שבעל פה, כלומר שיעשה אותה בידיעת דיניה המפורשים בה והוא ידיעת תלמודה ועדין היא גולם ותצטרך אל העשיה שהוא ההשלמה והתקון, והוא הכוונה בשעת עשייתה אל הייחוד לצרכו, ועל הדרך שהתבאר בפרק ו' מהחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא, והמצוה אשר כזאת היא השלימה בשלמות ההוא שהיתה בהיותה במחשבה העליונה ולתקן הכבוד, שזהו התכלית צריך שתעלה בדרך ובתקון ההוא עצמו שהיתה ועודנה שם, ובזה תעלה לרצון וישלם בה הכוונה העליונה שהוא תקון הכבוד כראוי, וזו היא העבודה השלימה אשר אליה היתה הכוונה בבריאת אדם, ואל זה רמזו ישראל באמרם נעשה ונשמע, כלומר שתהיה העשיה שלימה והיא השלמות אשר יכללם לנעשה ונשמע שהוא הידיעה כפי הקבלה שהיא תורה שבעל פה, והכוונה בה כפי החכמה המקובלת ונשמע תרגום ונקבל ועל הדרך שכתבנו. ובזה הענין הנפלא נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק סז

יטעון בעל הריב טענה זה תארה ואחר שהיתה זאת התורה התמימה כוללת שני אלה העניינים ר"ל קלות מציאות ההצלחה וכוללותה וכמו שהנחנו, והיתה ההצלחה הנמצאת בעיון החכמות המופתיות קשת ההשגה מאד לא יזכה אליה כי אם אחד או שנים בדור, ואף גם כי ישיג הנה המושג ממנה מדרגה יותר קטנה במציאות מהמדרגה המגעת בעשיית מצוה אחת, יהיה אם כן מציאות זאת ההצלחה האינושית לבטלה, והיה די במציאות התורה בקנין השלמות והיה אם כן הכח על השכלת המושכלות המופתיות לבטלה:

והחכם ר' יוסף בן שם טוב בספר עין הקורא השיב לזאת הטענה, בשיצא לישע השכלת המושכלות המופתיות להיותם לדעתו צרך גדול ועזר אל ההצלחה אמר בזה הלשון, וזה שהשלמות האינושי הוא במדרגת ההיולי לזאת ההצלחה, וזאת ההצלחה היא כשלמות

וצורה לו ואי אפשר שתפרד הצורה ממה שהוא לו במדרגת החמר, והמאמר הזה דומה למאמר האומר כי אחר שהיה כח הדברי יותר נבחר מהכח החיוני, למה היה האדם נמצא חי מדבר, היה די שיהיה מדבר מבלי שיהיה גשם נזון מרגיש, והנה הכח הדברי הוא הנושא לזאת ההצלחה ואיך איפשר שתהיה זאת ההצלחה מצויה לבלתי בעל שכל, עם שאנחנו נראה כי ההשכלה בפעל במושכלות העיוניות באשר יצטרף אליה עשיית המצות וחכמת התורה, תהיה ההצלחה יותר נפלאת ויותר נכבדת בלי ספק:

ועוד שהעמידה על המושכלות העיוניות המופתיות מועילה מאד בהבנת דרכי התורה וידיעת אמתותיה ועשיית מצותיה, וזה תראה אתה המעיין בשלשת החכמות ר"ל הלימודית, הטבעית, האלהית, אמנם הלימודית הכוללת המספר וההנדסא והמוסי"קא וחכמת הלמודים, הנה המספר כבר יהיה עוזר לידיעת התורה במה שיהיה מדיני האונאה והמקח והממכר ויתר הדברים כאשר יצטרכו אל מספרים מדוייקים נשברים נערכים, ואתה תמצא בחכמת התלמוד דברים רבים יצטרך הרוצה לעמוד עליהם לעמוד על אמתת זאת המלאכה:

ואמנם ההנדסה הצרך אליה יותר נראה במדות והשעורין וידיעת הלכות קשות באו בתלמוד, ואמנם המוסי"קא נראה הכרח מציאותה וידיעתה במשוררים, ואמנם חכמת הככבים ההכרח אליה יותר מבואר בקדוש החדש והמועדים, וזה מבואר למי שלמד תלמוד ראש השנה, ואמנם הטבעית כבר ימצאו בה עניינים רבים אי איפשר לעמוד בלתם על הרבה מדעות תורתנו, כמו ענין הנבואה, וענין השכל והנפש, ומעשה בראשית, וההשארות ואף על פי שבאלה הדרושים לא תושג האמת מצד החקירה האינושית לפי דעתי, אבל היא עוזרת עזר נפלא להבין התורה ולעמוד על הקבלה:

ואמנם החכמה האלהית עזרתה לנו מבואר, כי אפילו שיהיה המושג בזאת החכמה השגה חלושה, ובפרט מה שיהיה ממנו באל יתברך ובנמצאים הנבדלים, ובכלל מה שכלל אותו המאמר ממה שאחר הטבע הנה הידיעה האינושית כאשר תעריכהו אל מה שירצהו התורה, לפי מה שבא בקבלה יהיה התערכות ראוי ועמידה נפלאה מרחקת דעות מזוהמות ועניינים פתיים, ומרחקת כפירות רבות ושקריות הורסות שרשי התורה, ובכלל העמידה על סודות המציאות כפי מה שיגזרהו השכל האינושי ולא יחלוק על כוונת התורה, הנה הוא מאיר עיני החכמים ועוזר לעמוד על ענייני התורה עד כאן:

וכבר התבאר שאין ההצלחה תלויה בידיעת המופתיות כי אם במעשה המצות, אדרבה הן אסורות לבא בקהל יי' וכמו שהכרחתי כן במה שקדם, זולת מה שיצטרך מהמספר והתשבורת וההנדסה לידיעת ההלכות ההן אשר באו בתלמוד עם שאין ההכרח בידיעת

הלמודים להן גדול שאיפשר להולמם בזולת הידיעה בהם, שהרי כמה ממפרשי ההלכות ההן לא היו למודיים ופרשום, ואולי היה בישראל ספר מחובר בכל זה, או היה בעל פה ביד החכמים ואיפשר שלא היה על הדרך ההוא עצמו אשר חשבו חכמי האומות, ולמעוט העסק בדברים ההם שלא היה הצורך בהם גדול נשכחו, או אבד הספר המחובר בהם, ואמנם המוסי"קא להיות ההכרח בה רב וצרכה גדול לענין השיר על הדוכן לעורר השמחה כידוע לחכמי לב, להיות החכמה ההיא מסורה ללוים בלבד, ובזמן העבודה נשתכחה גם כן, וגם היא אינה כמוסי"קא ההיא הידועה לחכמי האומות, והיה הענין בה כענין המעלה עשן בסמני הקטרת כמוזכר בפרק אמר להם הממונה שהיו צנועים ומסתירים אותם ובאבדם אבדה הידיעה בהם:

ואמנם בחכמת הככבים צרכה גדול גם כן לדינים הבאים בתלמוד מעניינה, והחכמת הזאת נפלאה עד מאד בין חכמי האומה הנבחרת אינה כחכמת הככבים הנמצאת לחכמי האומות, ויש בה שני חלקים האחד חשבון תקופות ומולדות, ומה שיצטרך לדינים הבאים בתלמוד מאלה העניינים ודומיהם, והשני מה שהוא בענין האותות והמשפטים וההוראות המופלאות כפי התלותם בגבוה מעל גבוה וגבוהים עליהם, ולזה תהיה הוראתם אמיתית, מה שאין כן בהוברי שמים החוזים בככבים מחכמי האומות שכתוב עליהם מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך, ואמרו ז"ל מאשר ולא כל אשר וכל אלו החכמות היו מאירות באומה הנבחרת להיותן מקובלות מן הנביאים ע"ה, ולזה היו נותנות השלמות והאמת בהוראתן ובמשפטיהן אשר מתוכן היו מגידים ויודעים העתידות:

ואמנם חכמת הטבע הידועה לחכמי ישראל אינה החכמה הטבעית אשר התחכם בה היוני וחביריו בדרך החקירה, והראיה על זה כי לא נראה ולא נשמע עליהם שיפעלו בריאות טבעיות בדרכים הטבעיים לשעתם עם כל התחכמותם והפלגת חקירתם, כמו שנראה ונשמע כן על חכמי ישראל אשר זה יהיה המופת על שאין חכמת הטבע המסורה להם כחכמת הטבע ליונים, והוא אמרם בפרק ד' מיתות אמר רבא אי בעו צדיקי ברו עלמא שנאמר עונותיכם היו מבדילים, רבא ברא גברא שדריה לקמיה דרבי זירא הוה קא משתעי בהדיה ולא הוה קא מהדר ליה אמר ליה מן חבריא את הדר לעפריך:

הנה כי להיותו יודע חכמת ההויה הטבעית על הדרך ההוא אשר נתהוית בתחלת בריאתה היה פועל ובורא בריה כזאת, אלא שמצד שהעונות מבדילים לא הספיק לתת בו נשמה המדברת, ומזה יתבאר כי חכמתם בטבע אינה כחכמת הטבע ליוני כי היא

למעלה מדרך החקירה וזאת הידיעה היתה להם ע"ה להיותם בקיאים ומחוכמים בספר יצירה לאברהם אבינו ע"ה:

ועוד אמרו בפרק ההוא סמוך לזה רבי חנינא ורבי הושעיא הוו יתבי כל מעלי שבתא ועסקי בספר יצירה ומיברו להו עגלא תלתא ואכלו ליה, ודי בזה עדות נאמנה שחכמת הטבע הידועה לחכמי ישראל היא האמיתית אחר שיושג בה התכלית המבוקש ממנה, ומזה יבחן, כי תתן האמת בכל דרושיה, לפי שאינה מדרך החקירה מה שאין כן בחכמת הטבע לחכמי האומות כי להיות יסודה החקירה השכלית האמת והשלמות רחקו ממנו ואין בה תועלת ולא עזר בשום דרוש מדרושי התורה, וכל שכן בדרושים הנפלאים כנבואה ומעשה בראשית וההשארות, וכבר הודה הרב הנזכר שלא תושג האמת בדרושים האלה מצד החקירה:

ואמנם חכמת האלהות אשר בדו היונים אין צרך להאריך ולכתוב שאין בה דבר מסכים עם התורה ועם החכמה האלהית המקובלת באומה, וזה ידוע ומבואר אמתתו בשלימות למקובלים האמיתיים ומכל מה שכתבנו יתבאר כי העמידה על סודות המציאות אי איפשר מדרך החקירה, ומה שיגזור עליהם השכל האינושי אין לסמוך עליו כי לא יתן האמת כלל בגזירותיו, ולזה צריך להרחיק כל אלו החכמות העיוניות המופתיות תכלית ההרחקה ואין להתפתות אחר מופתיהם השכליים כי אין בהם ממש, והעדות על זה כי בכל דור ודור מתחלפים דעות בני אדם ואופני חקירותיהם, ותמיד חולקים האחרונים על הראשונים עד שמה שחשבו הראשונים שהביאו מופת על מציאותו שערו האחרונים שיש מופת על סותרו, כי הנה הרב המורה ז"ל הביא מופת על תארי החיוב היותם נמנעים בחק המחוייב המציאות יתברך:

והרב ר' חסדאי ז"ל בפרק השלישי מהכלל השלישי מהמאמר הראשון מספרו הביא מופת על סותר זה, ודי בזה להרחיק ולאסור העיון השכלי ודרך החקירה ושאין לסמוך כלל על שום דרוש מדרושי המחקר השכלי כי אין מקום בטוח לעמוד עליו בו, וכבר כתבתי בזה במה שקדם מה שיש בו די:

ואמנם טענתם על היות אם כן הכח על השכלת המושכלות המופתיות לבטלה, היתה זאת מהם לחשבם שאין דרך אל השלימות זה הכח אם לא בהשכילו המושכלות המופתיות ושקר ענו, כי הכח הזה ישתלם השלימות האמיתי בשני דרכים ושניהם בהיכל המלך פנימה לא יצטרך לצאת ממנו לבקש הצלחתו:

הדרך הראשון אשר בו ישתלם ויצליח הוא המשא והמתן בתורה שבעל פה מדרך הסברה והפלפול, ובידיעת דרכי הי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן להוצאת הדינין

המחודשים, וזה כדי שלא יתנו דומי אל הקול ההוא אשר לא יסף ולא יפסוק המעין מלבא ולהמשך תמיד כמו שכתבנו במה שקדם, וזה הדרך דרכו אנשי האמת והצדק בכל הדורות, ואם תמיד חולקים האחרונים על הראשונים הנה על כל חלוקי הסברות יצתה הבת קול ההוא ואמרה אלה ואלה דברי אלהים חיים, להיות היסוד אשר עליו בנו מחלוקותיהם תקוע במקום נאמן, וכבר רמזנו בסוד זה מה שיש בו די ליודעי חן:

הדרך השני אשר בו ישתלם ויצליח השלמות וההצלחה אשר אין אחריהם שלמות והצלחה אחרת הוא להוסיף ענפים ולהפריח פארות וסנסנים בחכמה המקובלת מן השרשים האמיתיים המקובלים בידו, ולזה רמזו ז"ל באמרם פלפלת בחכמה, וערך זאת ההצלחה והשלמות אל ההצלחה והשלמות המושג בדרך הראשון כערך הנשמה אל הגוף, וזה הדרך דרכו שלומי אמוני ישראל הגבורים אשר מעולם אנשי השם, והדרך השני הזה אין בו שום מחלוקת ולא שום הטיה מדרך האמת, לפי שהכל שואבים ממקום האהבה והכל הולך אל מקום אחד, ולזה היה השלמות כלו תלוי בשני אלה הדרכים לא בזולתם, לפי שאלה בלבד העסק בהם סבה שיתיחד השם הגדול בכבודו, ואל זה יגיעו ויכלו כל התכליות והשלמיות, מה שאין כן בהשכלת המושכלות העיוניות, כי כל עסק שאין בו ייחוד הוצאת הזמן בו אסור, ולזה אין להוציא הזמן כי אם בעסק התורה וקיום מצותיה ובעסק נשמת התורה, שהיא החכמה האמיתית, לפי שהעסק בכל זה סבה אל הייחוד וכמו שהתבאר כבר. וזה מה שראינו לעבוד בו בזה הפרק:

פרק סח

הרב המורה ז"ל הרחיק מאד תארי החיוב מהאל יתברך ואמר, כי התארים המותרים בחוקו הם השוללים לבד כי הם כבר ייחדו המתואר וכל אשר ירבה בשוללים ירבה התיחדות, ואמר כי זה היה חלוף מדרגת השלמים ובדבר הזה יפול היתרון בין המשיגים ונעזר הרב במאמר אחד הובא בפרק אין עומדין זה תארו, ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא העזוז והאמיץ האדיר והחזק והיראוי, אמר ליה סיימתינהו לכלהו שבחי דמארך, השתא הני תלת קמייתא, אי לאו דאמרינהו משה ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה אנן לא הוה אמרינן להו, ואת אמרת ואזלת כולי האי, משל למלך שהיו לו אלף אלפין דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו, ואמר הרב כי שתקו ר' חנינא למאסו רבוי תארי החיוב, ואמר ששני הכרחיות נזדמנו בהתפללנו בשלשה ראשונים, האחד מפני שבאו בתורה, והשני סדר הנביאים בתפלה בהם, ולולא ההכרח הראשון לא זכרנום ולולא ההכרח השני לא הסירונום ממקומם ולא התפללנו בהם ואתה מרבה בתארים, והשלים באמרו כי הוא לא אמר

משל למלך שהיו לו אלף אלפין דינרי זהב והיו מקלסין אותו במאה זהב, שהיה מורה זה המשל על שלמיותיו יתברך יותר שלמות מאלו אשר ייחס לו רק הם ממינם, ואין הענין כן כמו שביארנו במופת, אבל חכמת זה המשל הוא אמרו דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף להורות שאלו אשר הם אצלנו שלמות אין אצלו יתברך ממינם דבר, אבל כלם חסרון בחקו כמו שבאר ואמר בזה המשל והלא גנאי הוא לו. ומזה גזר הרב אומר שתארי החיוב אסורים בחקו יתברך, אבל הם חרוף וגדוף ממי שיאמרם והוא לא ירגיש והרחיב פיו והאריך לשונו בזה מאד:

והרב ר' חסדאי ז"ל בפרק שלישי מהכלל השלישי מהמאמר הראשון מספרו העיר על הספקות אשר יתחייבו לדבריו, וביאר כי מה שחייבו הוא בלתי מחוייב, ועוד גלה פני ההראות במה שחייב שהוא נמנע, והעלה שתארי החיוב מותרים בחוקו יתברך ונעזר בזה ממקצת כתובים מספר תהלים, וגם מספר יצירה באמרו כשלהבת קשורה בגחלת ואמר שזה מורה על האחדות הבלתי מתפרק והוא האמת בעצמו, כי כמו שלא יצוייר העצם בזולת מציאותו ולא מציאותו בזולת העצם כן לא יצוייר מציאות התואר בזולת המתואר ויכללם הטוב המוחלט שהוא כולל כל מיני השלמיות והאריך עוד יעויין משם וזכור לטוב כי יפה כוון:

ואני אתנהלה לאטי לרגל מלאכת עבודת הקדש לבאר ולהורות כי הייחוד שחשב הרב להרויח בשלילת התארים אין זה הייחוד שנצטוינו עליו בתורה, ורחוקה כוונת התורה מכוונת הרב כרחוק מזרח ממערב, כי הייחוד שנצטוינו ובאה בו הקבלה האמיתית המאירה עינינו בכוונת התורה בזה, ובשאר דעות האמתיות אינו חיוב גם לא שלילה כמו שיתבאר זה היטב למשתכל במה שכתבתי בהרבה מקומות מזה הספר:

ובספר תולעת יעקב בסייעתא דשמיא ועוד אשלים זה בפרק הבא אחר זה בעזרת יחידו של עולם, וקודם הכנסי בבאור זה אומר כי אם היה שהמתאר תארים חיובים אין זה ממנו מרי בלבד, אבל חרוף וגדוף כדברי הרב ז"ל ומי שהשיג חסרון המאמרים ההם ויאמרם אמר שהוא אצלו מכלל שנאמר בהם ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן וגו' ונאמר ולדבר על יי' תועה:

ואמר עוד בפרק ס' חלק א' כי המקצר בהשגת האלוה והרחוק מידיעתו הוא אשר לא התבאר לו שלילת ענין מן העניינים אשר התבאר לזולתו שלילתם ממנו, ואמר עוד אמנם אשר יחייב לו תאר לא ידע דבר רק השם לבד, אמנם הדבר אשר ידמה שנפל עליו זה השם הוא ענין בלתי נמצא, אבל בדוי ושקר וכאלו הפיל זה השם על ענין נעדר שאין במציאות דבר הוא כן, ועוד האריך והביא משל על זה, אם כן גדול עונש המחייב

שדומה כמי שאין לו אלוה, והבלתי שולל שהוא מקצר בהשגתו ורחוק מידיעתו מה זאת עשה אלהים לנו לשלול ממנו שלמותנו, והתורה אשר מדרכה להאיר נתיב לפנינו לבל נפול בשחת הדעות הנפסדות והאמונות הנשחתות, ומישרת אותנו מול הצלחתנו מלאה מתארים חיוביים, ריקנית משלילות ועלילות פחד בלילות, מדוע תניחנו באפלות ולא תשמט באחד המקומות להעיר מקבליה על רצון קונם בזה להיות הצורך בו גדול והסכנה בו עצומה עד מאד, והלא היה זה לה מן הראוי יותר ממה שתאריך בספורים ודברים אחרים אשר אין צרכם גדול כל כך, וגם אין סכנה בהעדר ידיעתם, גם נביאיה הולכי נתיבותיה חזו לנו תארים חיוביים, ואין גם אחד בהם הודיענו שהם תארי פעולותיו או שמורים על שלילת העדרם, כי מי חכם ויבן אלה כרב ז"ל בהמציאו שירה חדשה וציונו על התארים ואסר לנו את החיובים, והתיר לנו את השוללים ושללנו מכל טוב אם לא נשלול גם לא נמצא לחכמים ע"ה דבר מזה ומדברי ר' חנינא לא יובן דבר מזה שהוא לא אמר לדעת הרב, אלא שלא ירבה בתארים ואם כדי שלא יפורסם להמון, הלא היה להם ז"ל להעיר על זה ולרמוז בו באחד המקומות, כמו שכן עשו בהרבה דברים חמורים כאלה, שהלהיבו בהם לבות החכמים, ומלבד מה שיש בדבר זה מהמעדת רגל מן האמונה ורפיון ידים מן התורה, אחר שכל השלמות ויתרון המשיגים זה על זה, כפי מה שיוסיפו שלילות אם כן ירוצו כל איש לשלול שלל תורה מה תהא עליה:

עוד יש מקום עיון בדבריו שהנה אמר בתארים יכול וחכם ורוצה שהכוונה בהם שאינו לואה ולא סכל ולא נבהל, או עוזב, ובאר זה ואמר כי ענין אמרנו בלתי לואה שמציאותו יש בה די להמצאת דברים אחרים זולתו, הנה חזרנו אל ענין יכול שהרי פירוש הדבר הוא הדבר עצמו, ומובן התואר ופירושו הוא התואר עצמו וחזרה השלילה חיוב ואין הבדל אם נתארהו בלשון או בענין, וכן ההקש על כל מה שהביא בפרק נ"ח, ועוד איך איפשר להרבות שלילות מן הדבר שאין מדרכו שימצא לו, כי הנה הוא יתברך מסולק ומשולל מכל חסרון, ואחר שכן הוא אין לשלול ממנו יתברך דבר שלא יצוייר בו, ואם יאמר אומר שאין העמידה בחסרון ההוא כי אם בהעדרו, והמובן מסותרו אם כן חזרה השלילה חיוב כמו שכתבתי ונפל במה שברח ממנו:

וכבר נראה שלחצהו זה הספק וחשב לתקנו במה שאמר, שפעמים ישולל מהדבר מה שאין דרכו שימצא לו, כמו שנאמר בכותל לא רואה עד כאן, והפלא עליו כי היכן מצא משל הכותל עד שיסמוך עליו ויביא ראיה ממנו, האם מצאו בדברי הנבואה או בדברי חז"ל הלא הוא בדוי ושקר, ועדין יאמר לו שאין לשלול מהכותל כי אם אבניו ועפרו הנמצא לו, לא הראות שלא יצוייר בו ולא נמצא אתו:

ועוד הרב ז"ל האמין כן במה שפירש במשנה בפרק בן זומא אמר ואמרם ולא מקח שחד הוא כמו שאמר גם כן בתורה אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד, ואין ענייננו שלא יקח שוחד להטות הדין כי זה מן השטות שירוחק מן השם יתברך מה שלא יצוייר, ואף לא ידומה כי איך ינתן לו שוחד וכו', הנה כי לעג הרב ז"ל על מי שיחשוב על שיש לשלול מן השם יתברך דבר שלא יצוייר בו, וכבר יראה שחזר בו בזקנותו והאמת כי משנה ראשונה עיקר:

ובמה שאמר בחלק הרביעי מן התארים שאין יחס בינו ובין שום דבר מברואיו יש מקום עיון, וזה כי דעת הרב ז"ל כי השלמות כלו תלוי בהשכלה ואם כן לא ימלט הענין מהחלוקה, או זה המשכיל הסכים במושכליו אל מה שבשכל האלהי או לא, ואם לא הסכים אם כן במה זה יזכה כי אין השקר מזכה בעליו, והכרח לומר שהסכים ואם כן למה לא יהיה יחס והצטרפות מזה הצד בינו ובין ברואיו, אשר מזה יש להוכיח שהתבאר שיתואר הדבר ביחסו לזולתו אינו נמנע בחק השם אבל מחוייב, וכל שכן לנו עדת מקבלי התורה כי להיות חכמת התורה ומצותיה נחקקים מן החכמה העליונה ונאצלים מן הרצון האמיתי, הנה מצדם יש לו יחס והצטרפות עמנו, כי חלק לנו מחכמתו ורצונו, ולזה מה שאמרו בסוף ברכות הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליריאיו, הרי שחכמת יריאיו חלק מחכמתו, אשר מזה הצד יש יחס בינו וביניהם, ומזה ימשך להם הדבקות בו וכמו שכתב ואתם הדבקים וגו', וזה נמנע לולא היחס וההצטרפות שבינו וביניהם מצד התורה ומצותיה אשר אין זה היחס מצד השכלת החכמות העיוניות שאי אפשר להסכים בהם אל האמת מצד השכל האנושי, ולזה אין שלמות בהן:

ולזה מה שהבדילו באמרם ברואה חכמי אומות העולם ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם להורות, שאין החכמה ההיא חלק מחכמתו והרצון באמרם מחכמתו שנתן להם כח ההשכלה בשכל שנטע בהם, ומזה נתנו אל לבם לחקור על הנמצאות, אלא שלא הסכימו אל האמת, לפי שאור התורה לא נגה עליהם, ודברי הרב צדקו בהם כי אין יחס בינו יתברך וביניהם, והרב ז"ל להמשכו אחר דעת הפלוסופים שאמרו שלא יתואר השם יתברך בשום תואר לא עצמי ולא מקרי, לזה הרחיק מאד תארי החיוב:

ואמנם לדעת התורה התמימה הם מותרים כי נותן התורה יתברך התירם להיות הצורך בהם גדול וזה משלשה פנים. הא' כי להיות חפצו בבריאה ההלול והשבח ורצונו התפלות והברכות, ואין דרך לזה אם לא בתארי החיוב, התירם לנו ואין שם יראת רבוי כי הוא אחד בהם בתכלית הפשיטות. הב' כי הם הסולם לעלות ולהגיע עדיו ובלתם אי איפשר לדעת את יי, ומה שחשב הרב ז"ל שהוא דרך המרי הוא דרך האמונה. הג' להיות

תכליתנו שנדמה הצורה ליוצרה נתארהו בתארים ההם, כי מתוכם נתישר להדמות אליו ללכת בהם וכמו שבאה הקבלה בפירוש והלכת בדרכיו:

ומה שחשב הרב ז"ל להעיר מדברי רבי חנינא הנה אין הכוונה לרבי חנינא מה שחשב הרב והאמת בכוונתו היא מה שאבאר אחר הציעי הצעה אחת והיא, זאת ידוע מדרך האמונה המקובלת שאין לשער ולהראות קצב וגבול בייחוד לומר שמדה זו לדין ולא לרחמים ומדה זו לרחמים ולא לדין, כי זה קצוץ נטיעות ופרוד בייחוד חלילה, אבל יש להאמין כי מדותיו האדוקות בו ומתיחדות בייחוד כלולות זו מזו וכולן כלולות מדבר והפכו, אין באחת לא תואר ולא שם ידוע, ולהיות זה כן אנו מיחסים לו תארים בלתי נוספים בו והם מדותיו הנאצלים מאורו שאין להם קצב ולא שעור, והוא ששנינו בספר יצירה עשר ספירות בלימה מדתן עשרה שאין להן סוף והוא לא יתרבה בהם אבל הוא אחד בהם, ולזה הותר לתארו בהם לפי שאינו חוץ ממנו שהוא והם דבר אחד, ואלו היו נבדלים חס ושלום לא היינו מתארים אותו בהם:

והמאור הקדוש רשב"י ע"ה אמר בספר התקונין (ת"ז י"ז ע"ב) בזה הלשון אנת חכים ולא בחכמה ידיעא אנת מבין ולא בבינה ידיעא, לית לך אתר ידיע לאשתמודעא תוקפך וחילך לבני נשא ולאחזאה לון איך אתנהיג עלמא בדינא וברחמי, אבל לאו דאית צדק ידיע והוא דין ולא משפט ידיע דאיהו רחמי ולאו מכל מדות אלין כלל עד כאן. הנה באר ע"ה כי החכמה והבינה בלתי נוספים בו ולא מוגבלים כי הוא אחד בהם והם אחדים בו ואינם דבר זולתו כענין בבני אדם שהחכמה והבינה נוספים ומוגבלים בהם, כי אין לו מקום ידוע מוגבל כי הוא בלתי בעל תכלית בכל מדותיו והם בו, ומה שתקן תקוניו כן אינו כי אם להודיע גבורותיו ונוראותיו בעולם ולהראותם איך העולם מתנהג במדה כלולה מדין ורחמים לצורך העולם ומצדם, לא מצדו חלילה לא שיש צדק ידוע ומוגבל שיהיה דין ולא רחמים או משפט ידוע ומוגבל שיהיה רחמים ולא דין או מכל מדות אלה שיהיו קצובות ומוגבלות חלילה, אבל הוא אחד מיוחד פשוט בכל שמותיו ובכל מדותיו, ולזה נתארהו בתארים כאלה ונתפלל לפניו בהם ובלבד שלא יהיה בהן הוראת קצב וגבול כי זה קצוץ ופרוד בייחוד:

ואחר הדברים והאמת האלה אומר כי רבי חנינא זה היה כעסו על ההוא דנחית, על שהיה נותן מדה קצובה ומשוערת בייחוד, והיה מתאר בתארים מוגבלים והיה בזה הוראת פרוד חלילה, וזה כי עזוז ואמיץ ואדיר וחזק ויראוי תארים וכנויים למדת הדין והם מוגבלים אין בהם הוראה על מדה כלולה והוא לקח לו הצד והקצב הפרטי שבמדה והתפלל בו, ואין לנו רשות לתאר ולהתפלל כי אם בתארים הכוללים הייחוד, כגון י"ג מדות של

רחמים שהורה אדון העולם לאדון הנביאים, לפי שכוללים כל הכחות הנכללים בשם הגדול וכמו שפירשתי בספר תולעת יעקב בסייעתא דשמיא, או בתארים האמורים מפי משה ע"ה המראים כללות המדות אלו באלו וייחודן, כגון הגדול הגבור והנורא שהם כנויין לשלשת המדות הכוללות השאר שהן חג"ת, אין בהן שום מדה קצובה ומוגבלת, אבל כל אחת כלולה ומיוחדת בחברתה ותארים כאלה המורים על הייחוד עם היותם חיוביים מותרים, לפי שאינן נוספים על העצם ולא יתרבה בהן, ולזה כעס עליו ואמר סיימתינהו, כלומר נתת בהם שעור וגבול וקצב, כי לקחת לך הקצב הפרטי שבמדה וזה פרוד לא ייחוד, והרי הראה בזה שיש גבול במדות שבהן השבח והתפלה לשם הגדול ותארים כאלה נוספים ומתרבים על העצם וחלילה לנו מזה:

השתא הני תלת קמיתא אנחנו לא היינו מתירים לעצמנו לתארו בהם לברוח מהוראת שום רבוי, לולא שהתורה התמימה על יד שלוחה הנאמן ע"ה הרשתנו להודיע שאין בהם רבוי, לפי שמורים על הייחוד כמו שכתבתי, ולזה הסוד באו אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרת הייחוד ליושנה, ותקנום בתפלה להורות שהם מותרים בחקו יתברך אין בהם רבוי ולא תוספת על העצם, לפי שהם מורים על הייחוד, ומה מאד בא המשל מתיחס אל הנמשל באמרו, משל למלך שהיו לו אלף אלפין דינרי זהב המשיל הני תלת קמייתא לזהב, להיותן כוללים השאר הכנויין והנה כן בכלל אלף אלפין דינרי זהב, יש אלף אלפין דינרי כסף אבל בכלל אלף אלפין דינרי כסף אין אלף אלפין דינרי זהב, כמו שאין בכלל העזוז והאמיץ וכו' שאר השלשה, אבל בכלל השלש ראשונות הנה הנם כל הכנויים, וכן המשבח ומתפלל באלה התארים הכוללים המדות ומורים על הייחוד, הנה הוא מקלס למלך במה שיש לו והוא שבח ואמנם המקלס באותם התארים הנותנים קצב ושעור מוגבל בייחוד הנה הוא מקלס למלך בדבר שהוא גנאי לו שממעט בכבודו ובייחודו ונותן גבול ושעור במי שאין לו שום שעור וגבול, אבל הוא בלתי בעל תכלית ולפי שאין סוף וקץ לייחוד והתפלה היא מיחדת ומקשרת כל הכחות הנכללים בשם הגדול צריכה שתעלה מלמטה שלימה, ולא באופן שיראה בה דבר הפך הייחוד שהוא הוראת קצב ושעור במה שאין בו שעור, וכמו שנמשך ונאצל השלמות והייחוד מהמחשבה העליונה למעלה עד סופה כן הדברים העולים מלמטה צריך שיעלו שלמים ומכוונים כנגדם, ובזה תמשך הכוונה הנדרשת מהם שהוא הייחוד כי זה תכלית כל העבודות וכל האדם לא נברא אלא בשביל זה. ועד כאן הגיע תכלית מה שרציתי לעבוד בו בזה הפרק:

פרק סט

הייחוד האמיתי שהוא שרש הדת והאמונה שנצטוינו עליו בתורה בפסוק שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד, באה בו הקבלה האמיתית שהכוונה בו לקשור וליחד האצילות שהוא האלהות והם הכחות הנכללים בשם המיוחד באחד ולשון שמע אסיפה וחבור כמו וישמע שאול, והענין שצריך לקשור וליחד הענפים בשרש וצריך ליחד בכוונה ובמחשבה נקיה משום הרהור אחר שלא להראות שום קצוץ ופרוד חלילה, לפי שעדו בצדו לבחון ולדעת היאך הוא מיחד את השם הנכבד והנורא, ולהעיר על זה עי"ן שבמלת שמע, ודל"ת שבאחד מאותיות גדולות, והרי עד יי' בוחן לבות וכליות וחוקר כוונתו ומחשבתו בייחוד ההוא שהוא מיחד, לפי שהייחוד עקר התורה ושרש האמונה ותכלית האדם עדיו יגיע ואליו יכלה והוא הייחוד כוונת התורה כלה ופרי המצות, והוא הדעת את יי' ולזה אותיות עד למפרע דע, כלומר דע איך תיחד כי הייחוד הוא הידיעה האמיתית הנדרשת מכל האדם ועליו בא הרמז באמרו אתה הראת לדעת כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו, וכתיב וידעת היום והשבות אל לבבך כי יי' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, ועליו אמר דוד המלך ע"ה דעו כי יי' הוא אלהים וגו' ועוד צוה עליו לבנו, ואמר ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו וכלל בצוואתו זאת הידיעה והייחוד יחד, והכוונה ליחד מדתו סוד אלהי אביו בדעת ולהורות עוד שזה הוא הדעת האמיתי כללם יחד:

ועל זה הדרך בא במקום אחר והוא אמרו אשגבהו כי ידע שמי והוא כולל הידיעה והייחוד להודיע כי הייחוד הוא הדעת את יי' והדעת הוא הייחוד והכוונה בכי ידע שמי ייחוד השם שהיא ה"א אחרונה בסוד דעת שהוא וא"ו שבשם, ואמר ידע שמי כלומר משך הדעת וייחדו בשם וזה תכלית הייחוד הוא ושמו אחד, והוא שבא עליו הצווי בפסוק שמע ישראל ליחדו בשמו ושמו בו, וזה יעלה ביד המיחד כשיכוין זאת הכוונה והיא כי בשם הראשון יכוין היו"ד עם קוצה. שאין הקוץ מהיו"ד נפרד כלל, והכוונה עם זה לכלול השרש הנעלם שתהיה פנימיות המחשבה בו בייחוד שהוא מייחד אלהינו ה"א ראשונה, יי' אמת ושלום עם ענפיהם כלולים ומיוחדים וזה כלל וא"ו שבשם, אחד מקום שלמות הייחוד ה"א אחרונה שאין ייחוד אלא בה, ויאריך בדלת אחד שהיא כנסת ישראל ויעלנה במחשבתו בדרך ההוא עצמו שבא בו ויקשרנה למעלה עד אין סוף, והרי הייחוד תקוע במקום נאמן שם תקיעת הרעיון והמחשבה כי הוא הכל, והכל הוא כי אל מי כל חמדת פנימיות הייחוד הלא אליו והרי הוא מיוחד בשמו ושמו בו, ואחר כך ימשיך האור מלמעלה למטה מראש המחשבה עד סופה, ברוך סוד העדן המשכת החפץ

מן האי"ן מקור הברכות, שם אם הבנים, כבוד סוד וא"ו שבשם מלכותו הכלה הכלולה מכל מה שעליה להשפיע ברכה לכל מה שתחתיה סוד לעולם ועד:

ובספר תולעת יעקב הארכתי עוד בסוד הייחוד בסייעתא דשמיא. וכבר כתבתי שצריך לכוין ולכלול השרש הנעלם בייחוד כי הוא נשמה למדותיו הנאצלים מאורו ויצטרך המיחד האמיתי לשלוף ולהביא במחשבתו הנשמה ההיא מראש המחשבה עד סופה להיותה נמצאת בכלם להודיע ולהעיד שהוא הנעלם יתברך הכל ואין עוד מלבדו, והמיחד בידיעה ובכוונה הראויה וההגונה ועל הדרך שכתבתי הוא העושה הטוב בעיני יי, וממלא הרצון העליון ומשלים כוונתו בבריאה ושמחה מזומנת לו מלמעלה:

וכן אמרו במדרשו של רבי שמעון בן יוחאי עליו השלום (ח"ג רל"ו ע"ב) רב המנונא סבא אמר, כל מאן דמייחד ייחודא דא בכל יומא חדווא זמינא ליה מלעילא מהכא מדאתוון אלין ש"מ מהאי סטרא א"ח מהאי סטרא ומצרף אתוון למפרע שד"י וכמיישר חיים וסימניך אשמח דכתיב אנכי אשמח ביי' ביי' ממש דא ייחודא קדישא, ושפיר איהו והכי אשכחנא בספרא דחנוך דאמר כי האי גוונא דמאן דמייחד יחודא בכל יומא חדווא זמינא ליה מלעילא עד כאן, והטעם כי בייחוד שהוא מייחד משמח אלהים והרי היא מזומנת לו ומפרי מעשיו ישביעוהו, ולהיות הייחוד שרש האמונה באה המצוה לקרא קריאת שמע בבקר ובערב, כנגד מדת יום ומדת לילה, וכדי ליחד מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, כי צד הייחוד שוה בהם להורות כי הכל אחד ושל יום מצותה עם הנץ החמה, דתניא ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדאיתא פרק קמא דברכות וזה למצוה מן המובחר, לפי שאז תחלת ממשלת היום והעת ההיא עונת אשה בבעלה, והסוד שארה כסותה ועונתה לא יגרע, שארה אלו מזונות, הוא השולחן אשר לפני יי' הקרבנות קרוב הכחות ריח ואחר כך ניחח, נחת רוח הרוח הקדוש יורד ומתאצל, ולסוד זה תקנו פרק הקרבנות וזה מזון השכינה, כסותה כסות של מצות עטיפת הציצת והנחת תפלין וזה כסות השכינה, עונתה זו קריאת שמע שהוא הייחוד השלם, וכמו שרמז זה המאור הקדוש ע"ה בספר התקונין (ת"ז ת' ס"ט קי ע"א) ומזה אמרו קריאת שמע בעונתה וליוקר הייחוד וחשיבותו וצרכו אמרו גדול הקורא קריאת שמע בעונתה מן העוסק בתורה, כדאיתא פרק קמא דברכות, ופירשו התוספות מן העוסק בתורה שלא בשעת קריאת שמע:

הנה שעם שאין דבר חשוב לפני המקום כעסק התורה היה הייחוד בעונתו יותר גדול, והקורא קריאת שמע אחר סוף זמנה שהוא משלש שעות ולמעלה אינו אלא כעוסק בתורה, וכמו ששנינו הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה. ומשמע שקורא קריאת שמע שלא בעונתה אף אם כוון ויחד כראוי אינו אלא כקורא בתורה,

והטעם בזה כי המיחד בעונתו הרי זה כבנין העולם בשעתו, כי הייחוד הוא בנין העולמות ובנין העולם צריך סבה להמשכת קיומו משם ואילך, אבל אין כח קיומו אחר שנברא ככחו בשעה שנברא, וכן בייחוד שהוא בנין העולמות צריך סבה לקיומו שימשך ויתמיד על אפנו והסבה להתמדתו וקיומו הוא עסק התורה, תורה שבכתב ולזה היה קריאת שמע שלא בעונתה כעסק התורה המתמיד הייחוד לא כייחוד עצמו אחר שעבר זמנו המיוחד לו כי בשעה ההיא זמן הייחוד למעלה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א קע"ח ע"א) בשעתא דקדרותא דצפרא אשתכח אתתא אשתעיאת בבעלה ואינון ברזא בחדא דבעיא איהי למהך למשכנהא עם עולימתהא דיתבין בהדה, ובגין כך לא ליבעי ליה לבר נש למפסק בעניניהו דמחברן כחדא, ולא עלה מלה אחרא ביניהו עד דנהיר שמשא דהוא עדן לצלאה דכתיב יראוך עם שמש לחברא יראה גבי שמשא עד כאן, וצריך לעוררו למטה בעונתו וליחד בדוגמת הייחוד ההוא, אבל אחר שנשלם הייחוד למעלה ועבר זמנו ויחד אחר כך אין זה אלא כמתמיד וממשיך הייחוד ההוא של מעלה, ולזה אמרו שאינו אלא כקורא בתורה:

ואמנם העוסק בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה יחד הנה זה מיחד תורה של מעלה להקב"ה, וכמו שאמרו במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה ע"ה ומה היה מחבר תורה של מעלה היה מחבר להקב"ה, והנה זה מטיל שלום בין שני דודים ומיחדם ואין זה הייחוד כייחוד קריאת שמע בעונתה, ולהורות על זה הסוד פסקינן פרק קמא דשבת דחברים שתורתן אומנתן מפסיקין לקריאת שמע, דאמרינן התם ומפסיקין לקריאת שמע ואין מפסיקין לתפלה, א"ר יוחנן לא שנו אלא כגון רבי שמעון בן יוחי וחביריו שתורתן אומנותן, אבל כגון אנו מפסיקין בין לתפלה בין לקריאת שמע:

ובפרק היה קורא אמר ליה רב לרבי חייא לא חזינא ליה לרבי דמקבל עליה עול מלכות שמים, אמר ליה בר פחתי בשעה שמעביר ידיו על עיניו מקבל עליו עול מלכות שמים מכל זה יתבאר כי הייחוד הזה של קריאת שמע יותר יקר וחשוב מאד כידוע מעניינו, וכמו שכתבתי מייחוד עסק התורה עם שהוא חביב מאד שגורם העוסק אהבה ואחוה בין איש לאשתו סוד דו פרצופין, כי על ייחודם נאמר והגית בו יומם ולילה כדי ליחד מדת יום ומדת לילה כאחד שהם תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ולסוד זה צריך שיהיה העסק בשתיהם יחד כדי לחבר את האהל להיות אחד, וכל שכן אם העוסק מכוין אל זה כי אז תורתו תורת אמת ושלימה ועולה לרצון כי הכל הולך אחר כוונת הייחוד וזה דרך שני בייחוד:

עוד יש דרך שלישי בייחוד נדרש לעצמו והוא פרי התורה ותכליתה, והוא המעשה קיום המצות בפועל והוא דרך מכוון לעצמו יש בהן סגולה נפלאה, והיא הכשר ותיקון השם וייחודו בכבודו כי כל מצוה ומצוה ממצות התורה חלק מחלקי האדם העליון וכמו שהתבאר בזה הספר. וכבר התבאר גם כן כי האדם התחתון נתקן בדמות העליון לתבנית פרקי המרכבה, ולזה באו מצות עשה בכוון נפלא למספר איברי האדם עליון ותחתון, כמו שכתבנו וכשהאדם למטה מקיים מצוה אחת הנה הוא נותן כח ואון וחיל ומקיים ומחזיק האבר והחלק העליון שכנגד המצוה ההיא, ומיחדו במקומו והסימן אבר מחזיק אבר, וכבר כתבנו זה ומשל זה ממקצת המצות ומהם תלקח ראיה על השאר, כי הנה המניח תפלין נעשה כסא ומעון לשכינה ומיחד את השם הגדול בכבודו, והוא דוגמא עליונה דוגמת האדם היושב על הכסא המניח תפלין בסוד שאמרו, מנין שהקדוש ברוך הוא מניח תפלין כי תפלין של ראש בארבע פרשיות, סוד חכמ"ה ובינ"ה חס"ד גבור"ה מתיחדים וחלים על ראש דברך אמת סוד וא"ו שבשם, סוד המניח תפלין מתקשר ומתייחד ועולה עד המוח המוח הסתום באמצעות זה הפאר סוד ארבע פרשיות אלו, ותפלין של יד בשמאל סוד יד כהה זרוע עוזו נכללת מארבע פרשיות אלו בבית אחד להורות על שכלם מתיחדים בה, והיא מתיחדת בהם על יד הצדיק סוד יוד זעירא, והנה היא קשר וייחוד יסו"ד הו"ד נצ"ח תפאר"ת סוד פרשיות תפלין של יד, והנה המתפאר במצוה זו ומניח תפלין בראש וקושרן על ידו, נמצא מעורר האהבה והייחוד למעלה במעשה הזה הנעשה למטה, וכבר כתבתי כי המעשה הנעשה למטה מעורר דוגמתו למעלה, ולסוד זה צריך לדקדק מאד במעשה המצוה ולכוין בה הכוונה הראויה, ובזה תעלה לרצון ובזה היא מכוונת כנגד האבר והחלק ההוא שכנגדה למעלה ועולה למעלה שלימה ומתיחדת במקומה ומיחדת הצורות הקדושות, ועל דרך זה שאר מצות התורה כל אחת ואחת מכוונת אל זה התכלית עם חלופיהן שאין זו דומה לזו, הנה כולן פונות לכוונה אחת הוא הצד השוה שבהן שכולן הכשר ותיקון השם הגדול וייחודו בכבודו, ולזה התקון רמזה תורה בעשייתם באמרם ועשיתם אותם ועשיתם את כל מצותי, כוללת העשיה למטה והעשיה למעלה, ובשלמות כל המצות על דרך זה נשלם האדם התחתון ונתקן העליון:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג קי"ג ע"א) מאי ועשיתם אותם, אלא מאן דעביד פקודי אוריתא ואזיל בארחוי כביכול כאלו עביד ליה לעילא, אמר הקדוש ברוך הוא כאלו עשאני, ואוקמוה ועל דא ועשיתם אותם ועשיתם ודאי הואיל ומתערי עליכו לאתחברא

דא בדא לאשתכחא שמא קדישא כדקא יאות ועשיתם אותם ודאי, כגוונא דא אמר רבי שמעון ויעש דוד שם וכו', וכבר כתבתי זה:

ולפי שענין זה יקר ונפלא עד מאד צריך עזר מלמעלה לפקוח עינים עורות לראות נפלאות מהתורה והמצות היה דוד המלך ע"ה מבקש עליו כאמרו, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, ועל זה אנו מתחננים באמרנו והאר עינינו במצותיך, ומאהבת יי' אותנו נתן לנו תורה ומצות אצולים מרצונו לדעת ייחודו ולעבדו, ובברכה שניה משתים שלפני קריאת שמע בשחר קודם פרשת הייחוד אנו מזכירים אהבה זו, ומבקשים מלפניו יתן בלבנו בינה לדעת ייחודו ולהסיר כל הדברים המונעים זה ולסלקם מעלינו. והוא שהקדים באמרו אהבת עולם אהבתנו שאין לאהבה זו הפסק ולא תעבור ממנו לאומה אחרת כלל, חמלה גדולה חמלת עלינו להביא אותנו בעול מלכותך ואלהותיך אבינו כי אנו בניו הנולדים לו בביתו וכבר כתבתי זה, מלכנו אנו עכדיו שמלך עלינו יום אשר קבלנו תורתו ומצותיו נשעבדנו לו, כי לזה בראנו והוציאנו מכור הברזל ממצרים מבית עבדים ולזה נתיחדנו לו מכל אומה ולשון, בעבור שמך הגדול כי זה שאנו שואלים צרך גבוה הוא גם כן, ובעבור אבתינו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים חוקים חיים חוקים נחקקים ממקור החיים, כן תחננו וכו' ותן בלבנו בינה להבין ולהשכיל וכו' כי התלמוד מביא לידי מעשה:

ואמר לשמור ולעשות שהם שני חלקי התורה מצות עשה ומצות לא תעשה, ולקיים כי בשמירה ובעשייה יש קיום למעלה, את כל דברי תלמוד תורתך תורה העליונה והמצוה למטה נותנת קיום ומשלמת דוגמתה למעלה באהבה, כי העבודה השלמה היא האהבה והייחוד, וכבר כתבנו סודה בחלק הראשון מזה הספר בסייעתא דשמיא.

והאר עינינו במצותיך דבר זה לנשמת התורה והמצות הוא עולה, כי מה חסרנו במה שאמרנו ותן בלבנו בינה וכו' לשמור ולעשות אלא ודאי אין זה כי אם על סתרי התורה והמצות וטעמיהם הנעלמים, וסוד הייחוד שהוא תכלית התלמוד והמעשה והוא שלמות העבודה ולזה שאלנו בתחלה על התלמוד שממנה נבא אל המעשה, ואחר כן על החכמה האמיתית חכמת הייחוד שממנו נדע מה הרצון בעבודה ותכליתה ושלמותה שהוא הייחוד, כי זהו התקון והעשיה וגמר השלמות אל התלמוד והמעשה וזולתו הם כגולם שאין לו צורה, וכמו שכתבתי כבר וזה מביא אל הדבקות בתורה עד שיחשבו שניהם בדבר אחד, ומזה ישגה בכל שאר הדברים זולתה כענין באהבתה תשגה תמיד, וזה אמרו ודבק לבנו בתורתך ואמרו ויחד לבבינו וכו' כי מזה יבא ליחד היצר הרע ביצר הטוב, עד שיהיו לאחדים ויהפוך המר שבו למתוק והרע לטוב, וכמו ששנינו בכל לבבך בשני

יצריך וזה תכלית הטוב והשלמות הנדרש, והוא לתקן כל ההפכים לכוונם ולישרם כמו שהיו בשלמות ההוא במחשבה קודם שיצאו, שלא יהיו מנגדים איש אחיו אלא שתהיה כוונת כלם דבר אחד ודרך אחד שהוא הייחוד וכבר כתבתי זה:

ואמר למען לא נבוש ולא נכלם לעולם ועד, כי כשנסע מאלה החיים בשלמות הזה אשר אמרנו הנה השלמנו הכוונה אשר להשלימה באנו והוא תקון הכבוד כמו שכתבנו כבר, הנה לא נבוש ולא נכלם לעולם הבא בתקון ההוא ובזה עשינו שליחותינו והשלמנו הרצון העליון אשר להשלימו בראנו, כי מי שלא השלים הכוונה אשר בעבורה נברא שהוא תקון הכבוד וייחודו הנה זה יכלם ויבוש לעולם הבא כי לא עשה שליחותו, וזה כענין אמרם ז"ל ונשכים ונמצא יחול לבבנו ליראה את שמך:

ועל הדרך שפירשתי בפרק ז' מהחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא, כי בשם קדשך וכו' בטחנו בעסק התקון ההוא להאמיננו כי בו אנו עושים רצונך, נגילה ונשמחה בישועתך עתה שאלנו על המצאת מקום ונתינת יד להשלים זה התקון שהיא הישועה שאנו מקוים שיגיע הזמן שנאמר בו כי מלאה הארץ דעה את יי, ויהיה סיפוק בידינו להשלים הכוונה שבעבורה בראנו ואמרנו בישועתך כטעם כי הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע וכבר בארנו סודו, והבא עלינו ברכה ושלום מארבע כנפות כל הארץ, צדי"ק וצדי"ק כטעם ובאו האובדים בארץ אשור וגו' צדיק אובד בצדקו, אחר כך שאלנו על הסרת המונעים והמעכבים זה השלמות שהוא עולם של גוים אשר על צוארינו, כטעם בעלונו אדונים זולתך וזה אמרו ושבור עול הגוים וכו' ואתה יכול על זה לפעול ישועות ולחדש נפלאות כמו שכן פעלת מקדם, כי בנו בחרת מכל עם ולשון ולזה יתחייב שתעשה לנו כל זה, ועוד כי קרבתנו לשמך הגדול באהבה כמו שכתבנו, ותכלית זה כלו להודות לך וליחדך כי זה רצונך וחפצך ממנו, ולזה בחרת בנו וקרבתנו לשמך הגדול ליחדו בכבודו, והוא השלמות הנדרש מהנברא וזה תכלית התורה ופרי המצות כמו שכתבנו, ובו נשלם מה שרצינו לעבוד בו בזה הפרק:

פרק ע

ההצלחה והאושר האמיתיים אשר הם פרי כל הבריאה וכל חפץ וכל ישע הם ידיעת הייחוד שכתבנו, כי הוא הדעת את יי' וכל מה שיוסף המיחד ידיעה והשגה בייחוד הנה הוא מוסיף דעת והתורה ומצותיה סובבות על זה, והם הדרך לידיעה זו שהוא הייחוד וזולתם אין שם ייחוד ולא דעת את יי', ואי איפשר להשיג זה הדעת כי אם בעסק התורה ומצותיה ומהם נשכיל אופן העשייה שהוא תקון הכבוד והוא הייחוד כמו שכתבנו, וזה

רמזו אדון הנביאים ע"ה באמרו ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם למען תשכילו את כל אשר תעשון:

והכוונה כי השמירה שהוא העסק בפירוש התורה שהוא תורה שבעל פה וכאמרם ז"ל ושמרתם זו משנה, ועשיתם שהוא קיום המצות בפועל, הראוי מתוך שניהם נשכיל את אשר נעשה שהוא הפרי היוצא משנים אלה, וזאת העשייה לשון תקון הוא והוא תקון הכבוד ואין תקונו כי אם הייחוד ועל הדרך שהתבאר כבר, ואי איפשר שיעלה ידיעת זה התקון ואופן עשייתו אם לא יהיה המתקן ממולא בנשמת התורה היא חכמת הקבלה העוסקת בהישרת הדעת את יי' שהוא ייחודו כידוע מעניינה למתהלכים בה וממנה יודעים, כי אי איפשר לראות אור הייחוד שהוא הדעת האמיתי כי אם באורה, לפי שחכמת האמת אין עסקה כי אם להישיר אל זה השלמות, ולזה היתה החכמה הזאת הפתח לדעת את השם הנכבד והנורא, וכל מי שפתח זה סגור בפניו, אי איפשר לו לדעת אותו ועליו נאמר גם בלא דעת נפש לא טוב, והרי הרחוק מזה הדעת רחוק מן החיים האמיתיים. והנה כפי מה שתהיה הנפש נעדרת מן הדעת הזה בהיותה בגוף, הנה היא סבת הרחק והעדר דעת עליון סוד הרוח מן הנפש סוד נפש דוד, וזה סוד גם בלא דעת שהוא רוח חיים נפש לא טוב, כי הנפש הזאת אין קיומה כי אם ברוח ההוא שהיא הדעת שבו הייחוד תלוי, כן הנפש בהיותה בגוף אין קיומה ושלמותה כי אם בדוגמא זו, והוא שתהיה ממולא בדעת שהוא חכמת האמת, שאין קיום ושלמות אלא בה, לפי שהוא הפתח אל הייחוד שהוא הדעת את יי', ובזה הוא חלוף מדרגת השלמים ויתרונם זה על זה, לפי שחכמת האמת כוללת ותועלותיה רבים ויקרים ידועים, כי מלבד היות העוסק בה ומשיגה יודע את השם ומשיג סתרי התורה וטעמי המצות המתוקים מדבש ונופת צופים אשר מצדם היא משיבת נפש, וזה כי הנפש מתחזקת בהם ונדבקת עם קונה:

עוד ימשך ממנה עשיית המצות בתקנם באהבה רבה, כי היא המלהבת את לב יודעיה לעשותם בשלמותם כידוע זה מעניינה, ועוד ימשך ממנה תועלת נמרץ בענין העבודה והתפלות בקשר הייחוד והאמונה, וכענין שהתבאר בספר תולעת יעקב ובזה הספר בסייעתא דשמיא, עד שלזה היה העסק בחכמה זו עולה במקום העבודה והתפלה לחביבותה לפני המקום ברוך הוא:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה ע"ה שאלו תלמידיו את רבי רחמאי מאי דכתיב תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות, תפלה תהלה מיבעי ליה, אלא כל המפנה לבו מעסקי העולם ומסתכל במעשה מרכבה מקובל לפני הקדוש ברוך הוא כאלו התפלל כל היום שנאמר

תפלה לחבקוק, מאי על שגיונות כמה דאת אמר באהבתה תשגה תמיד ומאי ניהו מעשה מרכבה עד כאן:

והסוד במעשה מרכבה הוא הרכבת הכחות זה בזה, והוא הייחוד והחכמה האמיתית הוא המישרת לזה, ולזה היה העסק בה חביב מאד, ועם שאי איפשר מבלתי אי זו שגיאה ומכשול בה ליוקר הדברים ועלויים והעלמם, עם כל זה הם הדרך אל החיים האמתיים, וכמו שאמרו עוד שם מאי דכתיב ודרך חיים תוכחות מוסר, מלמד שכל הרגיל במעשה מרכבה ובמעשה בראשית אי איפשר שלא יכשל, שנאמר והמכשלה הזאת תחת ידיך, אלו דברים שאין אדם יכול לעמוד עליהם אלא אם כן נכשל בהם, והתורה אומרת תוכחות מוסר, אבל באמת זוכה לדרך חיים לפיכך מי שרוצה לזכות לדרך חיים יסבול תוכחות מוסר עד כאן:

והכוונה שעם שמצד המכשול בהם באים על עוסקיהם תוכחות מוסר אין להתרשל בהם, כי הפורש מהם כפורש מחייו ולטובתו מתכוונים כדי שיזכה לדרך חיים, ואם כן מי שירצה לזכות לדרך חיים מתוך העסק במעשה מרכבה שהוא הייחוד ובמעשה בראשית שהוא סוד אצילות הכחות, יסבול תוכחות מוסר ואל ירף ידיו מהם כלל, כי הם החיים ומהם ישיג וידע את השם הנכבד והנורא כי זה כל האדם, וההתרשלות בהם סבת חיובו לעולם הבא כשמכניסין אותו לדין תחלת דינו עליהם, וכמו שאמרו ז"ל במדרש משלי שואלין אותו צפית במרכבה צפית בשעור קומה שלי וכו', ולחשיבות מעלת זאת החכמה וחביבותה היו עוסקיה ובעליה חביבים מאד לאין שיעור יותר מבעלי מקרא ומשנה:

ובספר התקונין (ת"ז כ"א ע"ב) אמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה בזה הלשון, כי יקרא קן צפור לפניך וגו' אפרוחים אלין תלמידי חכמים דבגינהון שכינתא שריא על ארעא, או בצים אלין תנוקות של בית רבן דבגינהון שריא שכינתא עם ישראל, או בצים אלין אינון מארי מקרא בזמנא דאינון עסקין באוריתא, או במצוה דאינון קב"ה ושכינתא וגרמי לחברא לון כחדא וירתין מתמן נשמתין דאתקריאו צפרים בגין דמארי דמקרא ומארי דמשנה אינון גדפין דילה, ובגין דא והאם רובצת על האפרוחים או על הבצים, איהי רביעא עליהו בארבע גדפין דילה, דאיתמר בהון וארבע כנפים ינוקין אנפי זוטרי, ואינון ארבע אנפין לכל חד ובהון אימא רביעא עליהו, וזמנין דאסתלקא מניהו אבל בנין מן מעוי דאיתמר בהון בנין דרחימו ואינון מארי דקבלה איתמר בהו לא תקח האם על הבנים דשכינתא לא זזה מניהו לעלם עד כאן:

והטעם כי הם עוסקים תמיד בייחוד שהוא הדעת את יי', ואי איפשר להשיגו ולדעת אתו כי אם בחכמה העליונה, ולפי שהעסק בה גורם שתתיחד השכינה עם הצדיק של

מעלה הנה זה סבה שלא תזוז מן הצדיק של מטה הגורם זה הייחוד מדה כנגד מדה, ומשה אדון הנביאים ע"ה לדעתו כי הייחוד הוא הדעת את יי' סדר עליו שאלותיו, ועל הדרך שפירשתי בזה החלק בסייעתא דשמיא כי ראה בחכמתו ע"ה כי זה תכלית כל האדם, ובזה יתרון ועלוי מדרגות השלמים זה על זה, כי כפי מה שיוסיף השלם דעת והשגה בייחוד יוסיף דעת את יי' ועלוי מדרגה אצלו יתברך על הבלתי משיג ויודע כמוהו, הגיד לנו אדם העליון מה טוב ומה הוא יתברך דורש ממנו, כי אם עשות רצונו שהוא הייחוד והיא החכמה האמיתית וזה חפצו בבריאה זו שהוא האדם לא זולת, והוא שביאר הנביא ע"ה היטב בשמו יתברך באמרו כה אמר יי' אל יתהלל חכם בחכמתו וגו', והכוונה כי בעל אלו המעלות אין לו להשתמש בהם לצרכו, כי הוא נבנה ונשלם בהם לתקן בהם הכבוד, ולזה נתקן בתקונין אלו כמו שהם כלולים בכבוד העליון שבו חכמה גבורה עושר ומהם נתקן הכבוד התחתון, ובעל מעלות אלו נברא בצלם ודמות כדי להדמות אל בראו ולתקן הכבוד במעלות אלו שנכללו בו כדמות הכבוד העליון, וכשידמה בהן אל בראו וייחד בהם את השם הגדול בכבודו, הנה הוא השלים הכוונה בבריאתו, ובזאת יתהלל לא בהיותו משתמש במעלות אלו לצרכו ומכוין בהם לעצמו, וזהו אמרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי, כלומר כי על ידי שכל טוב שהוא צדיקו של עולם ידע אתי ייחד הדעת בה"א אחרונה הנקראת את, ומזה יאמר הוא יתברך אותי והמשלים זה הנה דומה במעשים אלה אלי כי אני יי' מתקן הכבוד במעלות אלו, והוא אמרו עשה חסד משפט וצדקה הרי שלשה אבות מתיחדים בבת יהודה ארץ חפץ, והוא התקון שהרצון בעשה הוא הייחוד והתקון שהכבוד נתקן בהם, וזה חפצו ורצונו בבריאה לא זולת, ולזה מה שחתם דבריו ואמר כי באלה חפצתי נאם יי', באלה חפצתי להיות ייחודי נגמר ונשלם בהם והוא הדעת אותי. התבאר אם כן שהייחוד הוא הדעת את יי' והוא חפצו ורצונו והוא ההלול שבו יתהללו השלמים זה על זה כפי יתרונם ומעלתם בדעת ההוא זה על זה. וכבר התבאר בתחלת זה החלק כי תכלית כל הנבראים הוא האדם השלם, ותכלית האדם השלם הוא הייחוד שהוא הדעת את יי', והחטא גרם העדר החכמה והידיעה הזאת, ולא נמצאת כי אם בבני עליה והם מועטים ובפרט בגלות הזה שנעלם הייחוד, ואין יודע ואין מבין ואין איש שם על לב וזה סבת אריכות הגלות והצרות בלי ספק, ואדם הראשון קודם החטא עיני שכלו פקוחות להשגיח ולהסתכל בייחוד העליון וכל פניותיו היו למעלה בחכמה לדעת את בראו, ואחר החטא כתיב ותפקחנה עיני שניהם, ואמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ל"ו ע"ב) דהא אתפקחו למנדע בישין דעלמא מה דלא ידעו עד השתא כיון דידעו ואתפקחו למנדע ביש כדין

ידעו דהא ערומים הם דאבדו זהרא עילאה דהוה חפי עליהו ואסתלק מניהו ואשתארו ערומים מניה. ועוד שם ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומים בטפסא דהאי עלמא מה דלא הוי קודם משגיחין ופקחין לעילא עד כאן. ואמרו עוד שם כתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו' זמין קב"ה לאפקחא עינין דלא חכימין לאסתכלא בחכמתא עילאה ולאתדבקא במה דלא אתדבקו בהאי עלמא בגין דינדעון למאריהון זכאין אינון צדיקייא דיזכון להיא חכמתא דלאו חכמתא כההיא חכמתא ולא ידיעה כאתדבקותא ההיא עד כאן. כי לפי שכוונתו יתברך בבריאה היתה הידיעה והדבקות בו ולא נשלמה עדין הוא עתיד להשלימה ולהחזיר עטרת החכמה אשר ממנה יודע הייחוד ליושנה ולהשלים כוונתו בבריאה. וזה סוד והולכתי עורים כי אין עורון כי אם הבלתי הסתכלות בחכמה לדעת אם השם בדרך לא ידעו והוא דרך יי' שהוא הייחוד. בנתיבות לא ידעו אדריכם הם ל"ב נתיבות החכמה העליונה שהייחוד תלוי בהם. אשים מחשך לפניהם לאור, הוא החשך המחשיך עיני השכל אשר החשיך עיניו של אדם הראשון ושללו מן האור העליון, והוא סבת העלם הייחוד והחכמה והדעת את יי', ועתיד הקב"ה לשים החשך ההוא לאור שלא יעלים עוד הייחוד ולא יעיק עוד השלמות והוא דרך מעקשים המעקש את הבריות ומכשילן ומוליכן בדרך לא טוב, ועתיד הקב"ה לישרו ואז ילכו דרך ישר לא יכשלו בנתיבות ההן שהם החכמה לדעת את יי'. אלה הדברים אשר עשיתים תקנתים להשלים בהם הכוונה בבריאה, ובסבת החטא לא נשלמה אבל לא עזבתים, כי אחזיר עטרה ליושנה כדי שתשלם הכוונה הראשונה שהוא הייחוד והוא הדעת את יי'. וזה שעור מה שרציתי לבארו בזה הפרק ובו נשלם החלק השלישי הזה. אברך את יי' אשר יעצני ועד כה עזרני הוא יעזרני על דבר כבוד שמו. בי"לאו:

תם ונשלם חלק התכלית. ההודאה לבלתי בעל תכלית:

חלק ד

פרק א

החלק הרביעי הנקרא חלק סתרי התורה:

החכמה האמיתית המקובלת באומה שהיא נשמת התורה להיותה תנאי בידיעת האל יתברך ובייחודו, לא עברה מן האומה אשר היא מיוחדת אליה אל אומה אחרת בשום זמן כמו שכתבנו במה שקדם, גם לא נעדרה מן האומה עצמה ולא נשכחה לגמרי, כי בכל דור ודור נפלאתה ההשגחה בשלא יעדר איש מקבל מאיש שרשי החכמה, וכבר היה מן ההשגחה אשר לא סרה ולא תסור לעורר לב אנשיה ומקבליה לחבר בה ספרים, וזו סבה

עצמית שלא אבדה חכמת חכמינו מכל וכל, וכבר כתבתי כי להיות זה צורך גבוה, אי איפשר שתעבור מן האומה או תשכח משרידיה הנגשים אל יי' העומדים בסודו. ואמנם היה זה כן משום עת לעשות ליי' לעשות ליי' ודאי ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג קכ"ח ע"א) עת לעשות ליי' הפרו תורתך מאי עת לעשות ליי' משום דהפרו תורתך מאי הפרו תורתך תורה דלעילא דאיהי מתבטלא אי לא אתעביד בתיקוני שמא דא. ר' יהודה אמר עת לעשות ליי' בגין לאתקנא ולשכללא כלא עד כאן:

הנה בארו כי תורה של מעלה מתבטלת אם לא תעשה בתיקונה המיוחד והצריך לה, והוא תיקון השם הנכבד והנורא שהוא ייחודו, והוא סוד עת לעשות ליי' לתקן ולשכלל כל הכחות הנכללים בשם הזה, והוא ייחוד השם הגדול בכבודו. ולפי שתקון זה אי איפשר לו מבלתי ידיעת החכמה האמיתית שהיא המאירה נתיב, לזה חוייב שלא תעדר מן האומה, אבל תמצא בה מפי סופרים ומפי ספרים הנמצאים לחכמי ישראל, כגון ספר יצירה לאברהם אבינו ע"ה ולחכמי התלמוד, ספר הבהיר לר' נחוניא בן הקנה ע"ה, וגם לגאונים ז"ל ספרים מחוברים בזאת החכמה כגון ספר רב חמאי גאון ז"ל, וגם לרבינו האיי גאון ז"ל שאלות ותשובות בשרשיה. ובספר התיקונין (ת"ז קל"ז ע"א) אמר הקדוש רשב"י ע"ה זה ספר תולדות אדם דהא כמה ספרין אינון ספרא דרב המנונא סבא, ספרא דרבי כרוספדאי, ספרא דחנוך נער, וכל שכן אחר שנתגלה ספר הזוהר למאור הקדוש רשב"י ע"ה, שהיה מהחסד האלהי להשגיח ולהסכים בחבורו. וכמו שכתב בספר התיקונין ובגין דא אסתכם קב"ה ושכינתיה למעבד האי הבורא על יד ההוא דאתגליא וכניש ביה עילאין ותתאין לאשכחא ביה נייחא לשכינתא וחירו לה ולבנהא וכו'. וכבר כתבתי זה:

והנה אלו סבות עצמיות מחוייבות שלא תאבד החכמה הזאת מן האומה וכבר הארכתי במה שקדם מה שיש בו די, ואמנם הוצרכתי להשיבו פה לסתום פה דוברי עתק המבקשים תואנה האומרים כי לא חובר שום ספר בחכמה הזאת, וכי נפסקה ידיעתה מן האומה לגמרי עד שלא נמצא ממנה דבר קטון או גדול. ולזה הדעת הנפסד שקבלוהו לאמיתי ולא דרשו מעל הספרים המחוברים בה וסופריה שלא נעדרו בכל דור ודור, בקשו להם חשבונות רבים וחכמות זרות נכריות, ועשו אותן צרות צרורות לתורת יי', והמציאו לעצמם מעשה בראשית ומעשה מרכבה וסתרי תורה וטעמי המצות אשר לא דבר ולא צוה עושה בראשית, ולא עלתה על לבו. אמרו כי מעשה בראשית היא חכמת הטבע ליוני ומעשה מרכבה מה שאחר הטבע, ומזה יצא להם לומר כי אמרם ע"ה בסוכה פרק הישן ובבתרא פרק יש נוחלין, אמרו על ר' יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא

משנה תלמוד וכו' דבר קטון ודבר גדול דבר גדול מעשה מרכבה ודבר קטון הויי דאביי ורבא, כי העוסקים בעניינים הטבעיים גדולים מהעוסקים בתלמוד שהוא ביאור מצות התורה ומשפטיה הצדיקים, ואפילו לדעתם לא חלקו בין התלמוד להויי אביי ורבא שהרי התלמוד קדם במאמר ההוא לכלם להורות על מדרגתו העליונה והוא לא יקרא דבר קטון. אבל הויי אביי ורבא שהם קושיות ותירוצין וספקות שלהם שלא נתבררו להם לפי שלא ירדו לעמקו של תלמוד כחכמים הראשונים, ולפי שכל זה להם מחסרון ידיעה קרי ליה דבר קטון בערך חכמת המשנה והתלמוד, אבל גדול הוא מכל שאר חכמות הגוים, וזה הפירוש אמת הוא לכל המאמין ולא כמו שפירשו הם האלהים יכפר בעדם זה לשון הריטב"א ז"ל שם. וידוע כלפי מי מחכמי אומתנו אמר הרב דברים הללו:

ואני איני אומר שהויי אביי ורבא גדול מכל שאר חכמות הגוים, כי היה נראה מזה שיקבצם גדר ההצלחה והאושר, אלא שיתחלפו בגודל ובקוטן. אבל האמת שאין ביניהם שום יחס וערך לפי שזה מקרב את העוסקים בו אל הצלחתו וזה העוסקים בו מרחיקם ממנה, ואמנם מעשה מרכבה המסורה לחכמי האמת והויי אביי ורבא יקבצם גדר אחד והוא הייחוד אלא שיתחלפו בגודל ובקוטן, והרשב"א ז"ל בפירוש ההגדות האריך במאמר זה וכתב בזה הלשון, ועל זה קראו דקדוקי אביי ורבא בסגולות המצות דבר קטון, ומזה יצא להם באמת בטול העשייה בכלל המצות כתפלה ותפלין וכהיתר ואיסור, ואינון נותנין דעתם רק ללמוד ספרי חכמי האומות פילוסופיא וטבעי הככבים, וזהו לדעתם מעשה מרכבה שלא הניח ר' יוחנן בן זכאי, וזה באמת אבדון ומות וכל האומר כן נבדל מקהל הגולה ואין לו עסק במצות עד כאן:

ועוד שהנראה ומפורסם לחז"ל בקדושת הדברים ההם ומעלתם, חולק על דעתם. אם למעלתם הפליגם ע"ה בהסתר הדברים והעלמם כמו ששנינו אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו, והפליגם בשכר המכסה הדברים ההם, אמרו בפרק ערבי פסחים מאי ולמכסה עתיק זה המכסה דברים שכסה עתיק יומיא ומאי נינהו סתרי תורה, ואמרו בפרק אין דורשין אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב בית דין ולמי שלבו דואג בקרבו, א"ר אמי אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש בו חמשה דברים שר חמשים. ונשוא פנים. יועץ. וחכם חרשים. ונבון לחש. וקצתם היו נמנעין מללומדם ליוקר הדברים וחומרן דאיתא בפרק אין דורשין אמר ליה ר' יוחנן לר' אלעזר תא אגמרך מעשה מרכבה אמר ליה אכתי לא קשאי, וכבר היו מונעין הדברים קצתם מקצתם, אמרו שם רב יוסף הוה גמיר מעשה מרכבה וסבי דפום בדיתא הוו תנו מעשה בראשית, אמרו ליה ליגמרן מר מעשה מרכבה,

אמר להו אגמרתינן אתון מעשה בראשית אגמרוה, בתר דאגמרוה אמרו ליגמרן מר מעשה מרכבה, אמר להו תנינא בהו דבש וחלב תחת לשונך דברים שהם מתוקים מדבש וחלב יהיו תחת לשונך וכו' כדאיתא התם. ואין בטבע ובמה שאחריה דבר יחוייב בהם כל זה ההסתר המופלג, אבל כבר התפרסם ההתפלספות בהם לבחורים וזקנים יחדו בכנופיא ובהמון רבה. ומה שיחייב היות כל מה שרמזו הפלוסופים מבני עמנו באלה הדברים בדיות והויות, הוא כי הם התנו הלמוד בחכמות הזרות ההן כסדר. הלמודיות כסדר ואחר כך הטבעיות ואחר כך האלהיות, וחכמת הטבע להם קודמת בהכרח למה שאחר וא"כ איך עלה רב יוסף אל ראש הסלם שלא כסדר. ואמנם לקדושת הדברים מה שאמרו בפרק אין דורשין, ת"ר מעשה ברבי יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור ויוצא מירושלם והיה ר' אלעזר בן ערך תלמידו מחמר אחריו וכו' מיד פתח ר' אלעזר בן ערך ודרש במעשה מרכבה ירדה אש מן השמים וסבבה את כל האילנות שבשדה פתחו כל האילנות ואמרו שירה וכו' ואף מלאך נענה מתוך האש ואמר ודאי הן הן מעשה מרכבה. ועוד שם פתח ר' יהושע ודרש במעשה מרכבה אותו היום תקופת תמוז היתה, ונתקשרו שמים בעבים נראתה כמין קשת בענן והיו מלאכי השרת מתקבצין ובאין לשמוע מעשה מרכבה, כבני אדם שמתקבצין ובאין לראות במזמוטי חתן וכלה. ובירושלמי אמרו כיון שפתח ר' אלעזר בן ערך במעשה מרכבה ירד לו ר' יוחנן בן זכאי מן החמור אמר אינו בדין שאהא שומע כבוד קוני ואני רכוב על החמור, הלכו וישבו להם תחת אילן אחד וירדה אש מן השמים והקיפה אותם והיו מלאכי השרת מקפצין לפניהם כבני חופה שמחין לפני חתן נענה מלאך אחד מתוך האש ואמר כדבריך אלעזר בן ערך כן הוא מעשה המרכבה, מיד פתחו כל האילנות פיהן ואמרו שירה אז ירננו עצי היער עד כאן. היתפארו אנשי שקול הדעת הבודים מלבם, כי בעסק החכמות ההן ימשך להם כל הכבוד הזה, וידוע כי אין במה שאחר דבר יושג בו דבר מזה, וזה שכבר הורו הם בעצמם שהמושג מהדברים ההם הם בתכלית החולשה, כי כל מה שאמרו בהם הכל דרך אומדות והשערות כעורים מגששים קיר בחשכה יתהלכו, כי השכל האינושי זה דרכו קצור קצרה ידו מהשיג האמת. וידוע כי ההולך אחר מחשבתו יחטיא האמת ונופל במהמורות בל יקום מתוכם, וכמו שמצינו לאדם הראשון כי הלך אחר מחשבתו ואומד דעתו ונכשל. ועליו אמר חכם הרזים ע"ה לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים. ופירושו לבד כשהתבודדתי בעצמי וראיתי בחכמה בהסתכלות נפלא, מצאתי אמיתת הבריאה באדם וסודה, כי האלהים עליון אלהים חיים עשה את האדם ישר כמה דאת אמר טוב וישר יי', וכתיב צדיק וישר הוא,

ובמדרש ילמדנו לא ברא הקב"ה את האדם בצלמו אלא שיהיה ישר כמוהו, וסודו עשאו בצלם ודמות לדמות ישר סוד הכבוד העליון ליחדו בכבודו, והסוד כי הכבוד העליון מתקן הכבוד התחתון סוד ישר דבר יי', ועשה את האדם בדמותו כדי שיתקן הוא גם כן הכבוד מלמטה כמו שהכבוד העליון מתקן אותו למעלה, והרי זה חשבון אחד וייחוד אחד פונה לכוונה אחת, והמה כלומר האדם שזכר שכולל זכר ונקבה בקשו דבר שלא נתן לבקש, שהרי מנעו ממנו לא חשבון ומחשבה אחת שהוא מקום הייחוד שנבנה ממנו, אבל חשבונות רבים נטו אחר הפרוד והרבוי ורבוי חשבונות ומחשבות הנמשכות מפאת הרע שבעץ הדעת שנמנע מהם, ונטו אחריו ועזבו מחשבת בוראם והלכו אחרי מחשבתם ושקול דעתם ושרירות לבם הרע. וידוע מטבע הצד ההוא שלא יתן האמת בגזירותיו, ומשם שאבו ההולכים אחר מחשבותיהם ושקול דעתם, ולזה לא יתנו האמת בעיונם וגזרותיהם:

אבל האמת בדרושים העמוקים יעוזב אל החכם האמיתי לפי שסודרו מחכמתו, ולזה נמנעה השגתם אם לא יגלם ויפרשם הוא עצמו, ואל הראשונה אמר מי כהחכם, ואל השנית אמר ומי יודע פשר דבר. ואמרו חכמת אדם תאיר פניו, יאמר כי מידיעת רצונו ימשך שחכמת אדם העליון החכמה העליונה תאיר פניו ימשך האור מן החכמה אל הפנים העליונים ויאירו ועז פניו ישנא, ובזה העז והקושי שהוא הדין ישנא ויהפך לרחמים. וזה סגולת הרצון ההוא אשר גלהו בעליו אל האומה המיוחדת לו, לא עשה כן לכל גוי, ולזה לא ימשך מחכמתם וידיעתם הארת הפנים אבל ההפך:

והסוד הפנימי בסמיכת הכתובים כי הצד ההוא מתמיה לבות החכמים מציאותו ואין מי שיעמוד עליו זולת מי שהמציאו, ולזה סמך לו מי כהחכם הממציא הצד ההוא שבו חשבונות רבים, שהרי הוא תלוי בחכמתו ועמוק הוא מי ימצאנו, ולזה אמר ומי יודע פשר הדבר ההוא ודאי אין יודע ואין מבין. ובפסיקתא מי כהחכם מי כהקב"ה דכתיב יי' בחכמה יסד ארץ וגו', ומי יודע פשר דבר שפשר התורה לישראל. חכמת אדם תאיר פניו א"ר יודן גדול כחן של נביאים שמדמים הצורה ליוצרה וכו', ועז פניו ישנא שהוא משתנה ממדת הדין לרחמים על ישראל. רמזו כי חכמת היצירה ומעשה בראשית מיוחסת אל יוצרה ועושה, ואי איפשר לשקלה בשום שכל ולהשיגה כלל אם לא יפרשנה היוצר והעושה יתברך, ולזה אמר שהוא הודיע פשר הדברים לישראל בתורתו וכענין כח מעשיו הגיד לעמו, יתבאר אם כן שאין שום תחבולה בעולם להשיג סתרי תורה אם לא מפי נותנה יתברך. וזו היתה הכוונה בזה הפרק:

פרק ב

מעשה בראשית ומעשה מרכבה הם סתרי תורה ואין כל שכל כדאי וראוי להם, והם כלל החכמה האמיתית שהיא נשמת התורה, והמאור הקדוש רשב"י ע"ה (של"ה בהקדמה) אמר לאו כל מוחא ומוחא סביל האי אלא אינון קדישין חכימין וכו'. ולזה הזהירו ואמרו אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב בית דין, והוא שלבו דואג בקרבו ואינו מקל ראשו לקפוץ ולשאול, לפי שהדבור יצר בהם ואסור להאריך בהם דרך משא ומתן שמתוך כך יפרצו גדר ויבאו לידי טעות ולדבר סרה לא יוכלו כפרה. ולזה מנעו שאין דורשין במרכבה כל עקר ואפילו ביחיד, אלא אם היה היחיד ההוא חכם ומבין מדעתו שלא יצטרך לשאול אבל יספיק לו בראשי פרקים:

ועוד הזהירו בסתרי תורה בכלל ואמרו ואמר רבי אמי אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש בו חמשה דברים שר חמשים. ונשוא פנים. יועץ. וחכם חרשים. ונבון לחש. והכוונה להם ז"ל בסתרי תורה מעשה בראשית ומעשה מרכבה, והתנו שאין מוסרין אותם כי אם למי שיתחברו בו מדות הללו. וכבר פירשום להלן בגמרא. שר חמשים הכוונה בו כפי אחת הלשונות, שצריך שיהיה בן חמשים שנה, וטעם זה כי הוא בדוגמא עליונה בזה הזמן וראוי הוא למסור לו סוד מעשה בראשית שבו נכללים חמשים שערי בי"נה וצריך לשמור היחס בדברים העליונים. ונשוא פנים שיהיה בעל מעשים גדולים בקיום המצות בפועל לשמן בכוונה הראויה, עד שנושאין פנים לדורו בעבורו למעלה, כגון רבי חנינא בן דוסא ע"ה שהיה שלם מאד בעבודה ובייחוד עד שהיה אהוב למעלה, כי כן כתוב אני אהביה אהב והוא המיחד האמיתי כמו שהתבאר במקומו בסייעתא דשמיא, ולא היה בדורו כמוהו בענין זאת האהבה והשלמות. יועץ אמרו בו זה שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים, וטעם זה לפי שיש בשנים אלה דמיון ויחס עם מעשה בראשית ומעשה מרכבה. חכם זה המחכים את רבותיו, וידוע בגדרו שהוא חכם בתורה ובעל פלפול וסברה עד שמחכים את רבותיו בשני פנים האחד שמתוך משאו ומתנו עמהם יתנו לב להתבונן ולעיין:

והשני שיחדש להם מסברתו הלכות ודינין, והוא הנרצה בחכם חרשים, אומן גדול כזה עד שנעשים לפניו החכמים כחרשים בשעה שפותח פיו בדברי תורה, והכוונה בשני דרכים הללו שכתבנו, ונבון זה שמבין דבר מתוך דבר, והוא המבין מדעתו מה שהתנו במוסרין לו סתרי המרכבה בראשי פרקים, והוא יבין מדעתו סוד הדברים ופירושן ולא יצטרך לשאול כי יבין דבר לאשורו. לחש כלומר לזה שממולא במדות הללו ראוי למסור הדברים שנתנו בלחש ובסוד, והם סתרי תורה:

הנה אלה המדות נכללות בשלשה והן חכמה ובינה ומעשה והוא השלמות בדוגמא עליונה, שכן שלשה אלה הם סוד מעשה בראשית, מעשה בראשית ודאי ומבראשית באו ונמשכו ובהם פעל ועשה מעשה בראשית, והוא שכתוב יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, ומחכמה ותבונה נמשך ויוצא הדעת שהוא המעשה שהוא הדעת את יי', בדעתו תהומות נבקעו ובשלשתם תלוי מעשה מרכבה. יתבאר אם כן כי המוכתר במדות הללו הוא דוגמת מעשה בראשית, והוא אשר יאמר עליו שהוא מעשה המרכבה ולו ראוי להכניס ולהעמידו בסוד יי' ולו מוסרין סתרי התורה הרמים והנשאים דמין במינו הוא ואינו חוצץ:

וממה שאמרו יועץ זה שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים, משמע שאין עבור שנים וקבוע חדשים מכלל סתרי תורה, שהרי התנו שיהיה ממולא במדה זו קודם שימסרו לו סתרי תורה. ובפרק שני דייני משמע שהוא מכלל סתרי תורה דאמרינן התם שש שבועות הללו למה תלתא הני דאמרן, אינך שלא יגלו את הקץ ושלא ידחקו את הקץ ושלא יגלו את סוד העבור לאומות העולם, זו היא גרסת רבותינו בעלי התוספות ופירוש שלא יגלו את סוד העבור כדאמרינן כי היא חכמתם ובינתכם זהו סוד העבור פי' ר"ת שלא יגלו לאומות העולם, וגרסת רש"י ז"ל שלא יגלו את הסוד אמרי לה סוד העבור ואמרי לה סוד טעמי תורה, ולכולי עלמא משמע שסוד העבור מכלל סתרי תורה דאי לא אמאי קרי ליה סוד ואמאי חלה שבועה עליה לא יהא אלא מכלל דברי תורה, ואמרינן בפרק אין דורשין אין מוסרין דברי תורה לגוי שנאמר מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי וגו', אלא משמע דמשום דהוי סוד מסודות התורה הקפיד עליו ורמי שבועה עליה, ואי הכי קשה מאי איריא לאומות העולם דלא אפילו לישראל אין מוסרין סתרי תורה עד שיהיו בו חמשה דברים הללו:

ויש להשיב לזו דאומות העולם אפילו יש בהם חמשה דברים הללו אין מוסרין. ואכתי מאי שנא האי דנקט, והא ודאי לגרסת רש"י ז"ל לא קשיא דסוד סתם אכלהו משמע אלא למאן דגריס סוד העבור ודאי קשיא:

והרב המקובל רבינו טודרוס הלוי ז"ל כתב בזה הלשון מכאן אתה למד שאין סוד העבור בדברי רבותינו חשבון תקופות ומזלות, דלא אשכחן דקפדי עליהו וכלהו רבנן דארץ ישראל היו בקיאין בו, ובדורות הללו שאבדה חכמה ונסתרה ימים רבים ללא אלהים אמת וללא תורה, אפילו תינוקות של בית רבן בקיאין בו. ועוד שאמרו ז"ל בפרק כלל גדול כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אי זו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חשבון תקופות ומזלות, ואם חלה שבועה עליה היאך נתנו רשות ללמוד

וללמד. ועוד שלפי דבריהם מצות עשה היא שכן כתיב ושמרתם ועשיתם, ואם כדברי המפרשים שלא יגלו חשבון תקופות ומזלות לאומות מאי לעיני העמים. ועוד שחכמי אומות העולם בקיאים בחכמה זו יותר מחכמי ישראל, כענין שאמרו ז"ל חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרים, וחכמי אומות העולם אומרים גלגל חוזר ומזל קבוע, ונצחו חכמי אומות העולם לחכמי ישראל, לפי שמי שטעם מעט מחכמת התכונה יודע שאין טפש בעולם שיחשוב שגלגל קבוע וזה דבר מורגש לעינים, אם כן אין חשבון תקופות ומזלות נסתר מעיני העמים אדרבה אנחנו צריכים להם. אבל הוי יודע שסוד העבור היא החכמה והבינה שאינה לעיני העמים, ושאסור לגלותה הם הם גופי תורה וסתריה כענין שנאמר מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי, ובסוד העבור כל הדברים תלוי בו וממנו משתלשלין ובאים מעלה ומטה, ובו טעמי תורה משתרשין, ולפי שהוא דבר גדול תלוי באילן גבוה הזהירו שלא לגלותו מפני קצרי הדעת וקטני אמנה החוקרים הדברים הנוראים במחקר שקול דעתם וכדי השגתם. והדברים העליונים והנפלאים והנוראים הרמוזים בתורה ובנביאים ובכתובים ובדברי רז"ל אינן מושגים ונחקרים במחקר השכל האינושי וכו', עד אמרו וכבר הודעתיך בזה שסוד העבור וטעמי התורה וסודותיה הם דברים מקובלים לא דברי הקש וסברה להודיעך שסוד העבור אינו חשבון תקופות ומזלות ומה אוסיף עוד עד כאן:

וקשה דבפרק ח' מפרקי רבי אליעזר ע"ה משמע בהדיא דסוד העבור היינו חשבון תקופות ומזלות. ואמרינן עוד בפרק שני דייני, רבי אלעזר כי סליק לארץ ישראל אמר פלטי מחדא כי אסמכוה אמר פלטי לי מתרי כי אתבוה בסוד העבור אמר פלטי לי מתלת שנאמר והיתה ידי על הנביאים וגו' בסוד עמי לא יהיו זה סוד העבור. וכתב עליו הרב ז"ל הא לך דבר ברור וראיה חזקה שסוד העבור אינו חשבון תקופות ומזלות, אלא חכמה שאין למעלה הימנה שאם לא כן אי איפשר לסמוך אותו ולהיות ראש ישיבה עד שידע חשבון תקופות ומזלות וידע לקדש את החדש ולעבר את השנה, הרי שאין לך ראיה גדולה מזו עד כאן. ובירושלמי פרק קמא דסנהדרין משמע שעבור שנים קאמר, דגרסינן התם בסוד עמי לא יהיו זה עבור ואמרינן כד עאל לעבורא אמר הא גביי תלת:

והאמת הברור שסוד העבור הוא החכמה והבינה שאין למעלה ממנה, והוא סתרי התורה וטעמיה המופלאים כדברי הרב ז"ל, אבל אין לו הוכחה מכאן, מה שאמר כי אסמכוה והדר כי אותבוה בסוד העבור לא על הלמוד והידיעה קאמר, כי אם להושיבו מכלל שלשה לקדש או מכלל שבעה לעבר, ולזה צריך שיהיה סמוך וקודם זה צריך שתקדם לו הידיעה בחשבון, ואחר כן מזמנין אותו מכלל המזומנין לעבור כדאמרינן פרק

קמא דסנהדרין אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה, והוא המעשה הנמשך מהידיעה שהוא החשבון. אלא שיקשה מה הסוד שיש בזה עד שיאמר עליו בסוד עמי לא יהיו, שהרי חכמה זו ידועה היא לכל וחכמי האומות התחכמו בה יותר מחכמי ישראל. ואין לטעון מצד הקדוש או מצד העבור בשהוא הסוד עצמו. ובפרקי רבי אליעזר אמרו שראש הישיבה מזכיר את השם ושומעים בת קול שצווחת ואומרת בלשון הזה ויאמר יי' אל משה ואל אהרן לאמר החדש הזה לכם וגו' ואיפשר כי מפני זה קראוהו סוד העבור. ועוד נראה לי לומר כי לטעם זה העלו לו זה השם לפי שעבור שנים יש לו יחס ודמיון עם סוד העבור האמיתי שהוא סתרי התורה וטעמיה, כי עבור שנה הוא להשוות ולכוין מהלך החמה ומהלך הלבנה ולחברם יחד, שזה מורה על ייחוד דוגמתם וכחותיהם העליונים שהם סוד הייחוד הנעלם שהוא מכלל סוד העבור הנעלם, ולזה הטעם העלו רז"ל לעבור השנה סוד העבור להורות על סוד זה, וטעם זה מספיק לקראו בשם זה. וחכמי ישראל קדושי עליון יודעים היו הסוד המופלא הזה ואליו היו מכוונים בעבור השנה, והרבה דברים אמרו רז"ל בענין קדוש החדש ועבור השנה שמורים על הסוד הזה. ועוד ענין המולדות יש בו סודות רמים ונשאים יעידו על סוד העבור הנעלם וכמה דברים בחשבון זה מכוונים אל זה הסוד. ואחר שיהיה בקי בחשבון תקופות ומזלות וידע לעבר שנים ולקבוע חדשים ימסרו לו סודות אלו עם שאר סתרי התורה וטעמיה. ולפי זה יהיה מה שהתנו ביועץ זה שיודע לעבר שנים וכו' הידיעה סתם ומה שאמרו בפרק שני דייני שנראה שהוא מכלל סתרי התורה יהיה כפי הסוד המכוון בה ועל הדרך שפירשתי:

ואמנם למה חלה שבועה עליו שלא לגלותו לאומות העולם אפילו יהיה בהם חמשה דברים הללו. זה ספק עצום צריך לפנים ולפני לפנים. ונראה לי להתיר זה הספק, כי מהידוע אצל יודעי האמת כי סוד העבור בו יבחן האמת, כי הוא מבחן האמונות והדעות האמתיות ובו יבחן השקר ושאר האמונות והדעות הנפסדות, ואין דרך לעמוד בו על הבדל כל זה ולהבחין בין האמת והשקר כי אם בעמידה על סוד העבור כידוע לעומדים בסודו. ואמנם כל הנמשך בזה הסוד העצום צריך לקיום העולם ולהעיד על אדון יחיד כי אין עוד מלבדו, ומן הסוד הזה יעמוד על בחירת האומה הנבחרת ועל מעלת זאת התורה אשר שם משה לפניה, וכי אי איפשר להחליף האומה ולא להמיר הדת. כל זה ועוד נוסף על זה יבחן מצד סוד העבור, ואלו נודע זה אל האומות היו מתגיירות בלי ספק, כי ממנו יודע להם כי מקורם מהסיג והתוהו וכי שקר נחלו אבותם, ואין רצונו של מקום בזה עד אשר יגלה לקדש שמו הגדול המחולל בגוים על ידי הגדולות והנוראות אשר יעשה בקבוץ גליות ובמלחמת גוג ומגוג, וכמו שאמר יחזקאל ע"ה והתגדלתי והתקדשתי

ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני יי'. ואמר צפניה ע"ה כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי' לעבדו שכם אחד. אז ולא עתה. ואמר זכריה ע"ה והיה יי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו אחד. הנה כי בתחלה יתגדל ויתקדש לעיני כל הגוים ואח"כ יודיע שמו וייחודו אל כל הגוים ההם אשר ישארו בעולם וימלוך עליהם. ולפיכך השביע את ישראל שלא יגלו סוד העבור לאומות העולם:

ואמנם אפילו בין האומה הנבחרת אסור לגלותו אם לא למי שיש בו חמשה דברים הללו, וכל זה להורות על יוקר זה הסוד וחומרו, שצריך שיקדמו לו חמשה דברים הללו שהם יקרים עד מאד, והוא מן הפלא שימצא בדורות האלה מי שיהיה ממולא באחד מהם כל שכן בכלם. וגם אני ידעתי שלא ידעתי ואם קבלתי כטפה בים הגדול בסוד זה, שמא שמעתי ולא אבין דבר על בוריו, ואם שמעתי ואבין שמא שכחתי, ומכל זה היה ראוי לי למנוע עצמי שלא לעלות בהר הגדול הזה ולא לנגוע אפילו בקצהו ושלא להעלות על ספר דבר מזה הסוד ואפילו ברמז ובראשי פרקים, ואמנם היה הדבר הזה בקרבי כאש בוערת עצור בכליותי אינו מניח לי לישון, ולזה אמרתי אזכרנו ואדבר בשמו משום עת לעשות ליי' הפרו תורתך לעשות לתקן זה השם, ואם לא יתוקן בתקון זה הפרו תורתך, תורה של מעלה מתבטלת. ולזה ראיתי ליכנס לפנים ממחיצתי ולכתוב מה שקבלתי ומה שמצאתי לחכמי עליון הקדושים העומדים בסוד הגדול הזה סוד ומעשה בראשית מעשה מרכבה, בעזרת המלמד לאדם דעת:

וקודם זה אומר כי שתים אלה שתי מצות שאינן מעכבות זו את זו, כלומר שאיפשר שיהיה החכם האמיתי בקי באחת משתים אלה ולא באחרת, וזה היה ענין סבי דפום בדיתא עם רב יוסף, כי הם היו שונים מעשה בראשית כי היו בקיאים בו בשלמות. והכוונה בזה כי היו מקובלים באצילות ההויות הנאצלים מבראשית וזה סוד מעשה בראשית מעשה ממש, ועוד שהיו שונין ובקיאים בו על סדר הפרשה והכתובים ההם שבפרשת בראשית, המורים ורומזים על סוד ההויה הנמשכת ונעשה בכח ראשית חכמ"ה, כי הפרשה תגיד בהוית התחתונים ותרמוז ותעיד על הוית העליונים ואצילותם כמו שיתבאר בסייעתא דשמיא, ומעשה מרכבה דבר אחד מיוחד אינו מעכב בידיעת מעשה בראשית, עם שמעשה בראשית היא המרכבה כידוע ליודעי חן, אלא שהדבר המיוחד הפרטי אשר עליו נקראת מרכבה ומעשה מרכבה היה נעלם מסבי דפום בדיתא, ואין זה פלא לפי שאין הידיעה במעשה בראשית תלויה בדבר ההוא המיוחד במרכבה, ולזה היה אפשר שיהיו בקיאים במעשה בראשית ולא במעשה מרכבה. ואמנם רב יוסף עם שלא היה בקי במעשה בראשית על הדרך ההוא שכתבתי למעלה, מכל מקום צריך

היה לדעת סוד אצילות ההויות בכלל, שאם לא כן אי איפשר להיות בקי במעשה מרכבה כידוע לחכמי לב, ולזה שאל מהם שילמדוהו הם מעשה בראשית על שלימותו שהיו הם שלמים בו. ואחר אשר התבאר במה שכתבתי הכלל הגדול הזה במעשה בראשית ומעשה מרכבה, אבא לבאר פרטי הענין על סדר הכתובים במעשה בראשית, וזה יהיה אחר שאקדים מה שצריך להקדימו ואיחד לזה פרק בפני עצמו, ואחר כך אמשיך הדבור בסתרי מעשה בראשית. ומעושה בראשית אשאל לקיים בי ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר:

פרק ג

קודם מציאות שום נברא עליון ותחתון, היה המציאות הקדמון נעלם במציאותו, נסתר בהויתו, יחיד בשמו שאינו נבדל ממנו. ולזה מה שרמזו בפרק ג' מפרקי ר' אליעזר באמרם עד שלא נברא העולם היה הקב"ה ושמו בלבד, והכוונה על האויר הקדמון שאינו נתפש, והיו כל הכחות הנכללים בשם הגדול נסתרים בתוכו, ועדיין אין ראש וסוף נאצל. ועלה במחשבה הסתומה הנעלמת מכל חי, לברא את העולם, והיה משער ורושם בניינו במחשבה. וראה בחכמתו הנפלאה שאי איפשר לו לעמוד אם היה בורא אותו כפי המחשבה ההיא בלא אמצעי, הנה לא היתה הכוונה כפי טבע הבריאה נשלמת בה, וזה כי אדון יחיד שלמות מבלי חסרון ואלו היה הנברא ממנו בלי אמצעי לא היה בו כח אפשרות קבול חסרון, ויהיה נצחי כמוהו בהכרח ובלתי בעל תכלית, ואין זו הכוונה אלא שיהיה בעל תכלית, ואלו נברא כן הנה מצד היותו בעל תכלית לא היה יכול לסבול אור הבלתי בעל תכלית. ומהכרח כל אחד מהצדדים לא היה איפשר לעולם שיברא אם לא על ידי אמצעי יהיו בו שני הצדדים, מצד יהיה בעל תכלית וחסר, ומצד יהיה בלתי בעל תכלית ושלם, והוא האצילות שיש בו כח שלם וכח חסר. וזה הכח הכולל אי איפשר שיהיה נמצא בעצם וראשונה בדבר נברא נפרד, כי אם בנאצל מיוחד יהיה שרש ויסוד אל הנברא, כי מצד היותו נאצל מיוחד יהיה כולל השלמות והחסרון, השלמות בהיותו מקבל השפע, חסר בהיות השפע מסתלק מעליו, ולסוד זה כל עוד שלא נגלה זה הכח לא היה העולם עומד עד שיגלה האמצעי שבו יברא ובו יתקיים:

ולכוד זה רמזו בפרק ההוא באמרם ועלה במחשבה לברא את העולם והיה מחריט את העולם לפניו ולא היה עומד, משלו משל למה הדבר דומה למלך שהוא רוצה לבנות פלטרין שלו אם אינו מחריט בארץ יסודותיו ומובאיו ומוצאיו אינו מתחיל לבנות, כך הקב"ה החריט לפניו את העולם ולא היה עומד עד שברא את התשובה. הנה בארו כי היה אדון יחיד מחריט ומשער בנין הפלטרין שהוא העולם, ולא היה עומד אם לא יחריט

וישער היסודות מובאיו מוצאיו שהוא האצילות כדי שיברא בו וכמו שבארנו, כי בזולתו אי איפשר מן הטעם שכתבנו, והוא שרצו ביסודות ואמרו שהיסוד שיברא בו ובו יעמוד היא התשובה, וכן האמת שהתשובה סוד אלהים חיים, בה נזרע זרע קדש מן המחשבה העליונה והיא הוציאה המחשבה ההיא לפועל ובה נברא הכל כמו שיתבאר. והמאור הקדוש ע"ה באידרת נשא (ח"ג קל"ב ע"א) אמר בזה הלשון תאנא אי עתיקא דעתיקין קדישא דקדישין לא אתתקן בהדין תקונין לא אשתכחו עלאין ותתאין וכלא הואי כלא הואי. הרי באר ע"ה כי אם לא נתקן אדון יחיד בתקונין אלה. והם סוד המאורות העליונים שהם סוד השם הנעלם והנגלה לא נמצאו עליונים ותחתונים לפי שאין דרך אל המציאות בזולת האצילות ועל הדרך שכתבתי, והוא שסיים וכלא הואי כלא הואי:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ע"ה א"ר רחמאי מדבריך נלמוד שצורך העולם הזה ברא הקב"ה קודם לשמים וכבר הזכרתי זה. ובפרק אין דורשין בעשרה דברים נברא העולם בחכמה בתבונה ובדעת בכח ובגבורה ובגערה וכו', והם העשר מאמרות הכלולים בשם הגדול והם כלי אומנותו שבהם ברא העולם, כי אי איפשר ליבראות זולתם כמו שכתבתי. ועליהם שנינו בעשרה מאמרות נברא העולם וכו' ובפרק ג' מפרקי ר' אליעזר בעשרה מאמרות נברא העולם, ובשלשה כללו שנאמר יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו. כי שלשה אלה כלל כלם, ובהמצא אלו נמצאו כלם, ולהורות על על שהם האמצעי ואי איפשר שיברא העולם ויתקיים זולתם, באה הבריאה כלה רשומה בהם, והוא שבאו עשרה ויאמר במעשה בראשית. והוא אמרם בפרק הקורא את המגלה עומד ור' יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם, והי נינהו ויאמר דבראשית, הני תשעה הוו, בראשית נמי מאמר הוא דכתיב בדבר יי' שמים נעשו וגו', כי סדר הבריאה הנזכרת בתחתונים תרמוז ותעיד, על סוד מעשה בראשית בעליונים, כי ההויות הנאצלות מראשית חכמ"ה והוא סוד מעשה בראשית ממש, הם סבת הבריאה בתחתונים. ולזה תרמוז ההויה התחתונים על העליונים להורות כי העליונה סבת הוית התחתונה מה שלא היה איפשר בריאה זולתה ומן הטעם שכתבתי. ולהעיר עוד על זה הסוד המופלא באה ההויה התחתונה בחדוש הנבראים במעשה בראשית מעין ההויה העליונה ודוגמתה, כי זו מעשה בראשית אצילות והויה ההווה ונאצלת מראשית היא החכמ"ה חכמת אלהים, וזו הויה מחודשת וברואה בכח ראשית והיא חכמה אחרונה חכמת שלמה, שהיא גם היא נקראת ראשית בשם העליונה, והיא שליח העליונים בבריאה וחדוש ההויה בתחתונים כפי המסור בידה בלא תוספת ומגרעת, והנה היא בכח העליונים חתמה הבריאה בחותמם, ולזה היתה הבריאה התחתונה בדוגמת ההויה

העליונה, להעיר כי הבריאה היתה באמצעותה ובלתה אי איפשר שיברא שום נברא בעליונים ובתחתונים וכמו שהתבאר, ובזה נשלמה הכוונה במה שראיתיו ראוי להקדימו בסוד מעשה בראשית, ומעתה אכנס בביאור הענין כמו שיעדתי בעזרת המלמד לאדם דעת:

פרק ד

בבא הרצון לברא הנמצאים והיה צריך שהקדמנו, והיה הכל נסתר ונעלם באויר לבריאתם אצילות המאורות כמו הקדמון, בא החפץ ונבקע, ובאותה בקיעה נגלית נקודה אחת נעלמת והיה יש מן האין, ולזה היתה הנקודה ההיא התחלת הכל ונקראת ראשית, מאמר ראשון שקדם לכל המאמרות, והוא אמרם בראשית נמי מאמר הוא, ובכחו היו כל שאר המאמרות, והיא פטר רחם כל ההויות, כי ממנה נתפשטו ונאצלו שאר הכחות כלם בהתפשט ממנה בכח החפץ הפשוט הנעלם בית והיכל לשבת', לזרוע בה זרע קדש שאר כל המאורות. ומלת בראשית כוללת שתיהם בסוד רא"ש בי"ת, כי בהיות ה"א ראשונה נכללת ביו"ד של שם, עדיין היה הכל במחשבה, וכשנתפשטה המחשבה סוד הנקודה הראשונה אז נגלית יותר, והגלוי וההתפשטות ההוא היה לתועלת הנבראים והוא אלהים חיים. והסוד בראשית ברא אלהים בכח ראשית היא הנקודה הראשונה המחשבית ברא הנעלם הבית המקודש הנקרא אלהים, שבכחו היו שאר המאמרות וממנו נתפשטו מהזרע ההוא שנזרע בו מראשית והוציא תולדות מהזרע ההוא, והוא סוד כ"ב אותיות שבאו בבינה מסוד ראשית חכמ"ה, שמהם סוד תורה שבכתב נבנת, וזה סוד א"ת כלל כל האותיות. השמים קול ובת זוגו כי בחבור אחד יצאו וזה סוד את השמים זכר ונקבה ו' ה' ה"א אחרונה נקראת א"ת כלל כל האותיות שהיא כלל הכל אחר כך נכללו שניהם במלה אחת בסוד וא"ת וא"ת, וזה סוד ויהו"ה הוא וב"ד בייחוד אחד, אחר כך נתפשטה ממנו לעשות תולדות לקיום העולמות וזה סוד הארץ סוד אלהים ב"ד של מטה, כי בהאצל והתפשט בה הכל מסוד אלהים עליון נשא' היא שם זה לברא עולמות כמוהו, זה ברא שמים וארץ וזה ברא שמים וארץ, וזה סוד ב' בראשית שני עולמות כי אלהים עליון הוציא וברא שמים וארץ בכח ראשית החפץ, ואלהים של מטה סוד ה' אחרונה הוציאה שמים וארץ וכל צבאם ממה שנאצל ונתפשט בה מכח עליון, ומלת בראשית תרמוז לשניהם כי הכל נעשה מכח ראשית, וכשיתפרש בעליונים יהיה אלהים סוד ה"א ראשונה שבשם וכשיתפרש בתחתונים יהיה אלהים סוד ה"א אחרונה שבשם. הנה כי מכח ההויה והתפשטותה בעליונים היתה ההויה והבריאה בתחתונים, ואלו לא היתה למעלה היתה נמנעת למטה וכמו שנאצל החפץ וההויה מראשית חכמה

ונזרע הכל בבי"נה להיות שמים וארץ העליונים, כן בא הכל ונאצל ונתפשט הכח ההוא בה"א אחרונה סוד אלהים של מטה לברא שמים וארץ התחתונים עם כל צבאם:
ענין אחר ואת ו' את וא"ו שבשם כולל כל האותיות מסוד אלהים עליון שהאצילם בו, וזה סוד ואת והוא סוד וא"ו שבשם מאציל אותם בארץ היא הארץ הראשונה הנזכרת בפסוק ראשון בסוד הארץ, וזה וא"ת האר"ץ הכל מתקבץ בה בסוד כל הנחלים הולכים אל הים, ובזה הכח בראה ופעלה כל מעשה בראשית בתחתונים מכח מעשה בראשית מעשה בראשית דיקא. והנה אלהים עליון הוציא שמים וארץ כאחד באצילות אחד כמו שרמזנו, כן בדוגמא זו הוציא אלהים של מטה שמים וארץ יחד כאחד, והסוד כלו אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אלהם יעמדו יחדו. וסוד הכתוב באצילות ובבריאה, כי מצד שמאל שהוא יד שהוא באלהים עליון שאע"פ שאינו דין ממנו התחלתו יסדה ארץ הנקבה באה מן השמאל, ומצד ימין שבו גם כן טפחה שמים כי הזכר בא מן הימין. וכן בבריאה כי אלהים של מטה בו כלל הכל ימין ושמאל, ומצד הימין ברא וטפחה שמים, ומצד שמאל ברא ויסדה ארץ, ואלו למעלה ואלו למטה נהיו יחד כאחד וזה סוד קורא אני אלהם יעמדו יחדו. הנה כי אלהים של מטה סוד ה"א אחרונה, ברא ועשה התחתונים בדוגמת אלהים עליון בעליונים זה לעומת זה וזה בדוגמת זה וזה כדמות זה:
ענין אחר הנה בהגיע אצילות הכל מראש המחשבה עד סופה ובהתישב הכל שם האחרונה נעשת ראשית גם היא, כי היא ראש וראשית לכל מה שתחתיה והנה ראשית מראשית נלקחה חכמה מחכמה, ובראשית זה ברא אלהים עליון את השמים ואת הארץ התחתונים וכל צבאם, כי בראשית ברא אלהים אחר שראשית עליון הוציא והאציל אלהים עליון בכח הנעלם וממנו נאצלו שאר המאורות ונתישב הכל במקומו חזר הסוף ונאחז ונקשר בראש עם מי שאמר מעולם נסכתי מראש, ונקראת ראשית על שמה ובראשית זה ברא אלהים עליון שמים וארץ התחתונים, בו ברא הכל ובו מקיימו:
ענין אחר בראשית אמרו ז"ל בבראשית רבה אין ראשית אלא תורה, והכוונה על תורה שבכתב סוד וא"ו שבשם שהוא ראשית לה' הוית אחרונות, בראשית זה ברא אלהים של מטה סוד ה"א אחרונה את השמים ואת הארץ, וזה סוד אמרם שם היה הקדוש ברוך הוא מביט בתורה ובורא את העולם:
והארץ היתה תהו ובוהו. הארץ הזאת הנזכרת בפסוק ראשון היתה אחר שנאצלה תהו היה הכל מעורב, כמשל היין שנתעכר מחמת שמריו המעורבין בו והוא התהו המתהא, וזה היה קודם שנבדל ממנה ונקבע במקומו והשמרים ירדו למטה ונצלל היין וחזר תהו בהו שהוברר הפסולת נמצא מקומו ונתישב בו. וחשך על פני תהום. חשך זה הוא האש

החזק, אלא שבהיותו נאחז ושורה על פני תהום נחשך, כי תהו הוא הסיג והשמרים היוצאים ממנו, ולפי שמסביר פני תהום פני רע נקרא חשך, וזה סוד ותכהין עיניו מראות ותכהין עיניו מה טעם מראות והסתכל בפני רשע. ואמנם רוח אלהים חיים בא ושורה על בהו להכינו ולסעדו, וזה סוד ורוח אלהים מרחפת על פני המים, פני המים הם אבנים המשוקעות בתהום שמהם מים יוצאים והם פנים פני תהום:

ובפרק אין דורשין. תאנא תהו זהו קו ירוק שמקיף את כל העולם שממנו יוצא חשך לעולם שנאמר ישת חשך סתרו וגו', בהו אלו אבנים מפולמות ומפולשות משוקעות בתהום שמהם יוצאים מים שנאמר ונטה עליה קו תהו ואבני בהו. קו ירוק מקיף את כל העולם אין נקי ממנו. וממנו חשך. בתחלה ירוק ולבסוף חשך מחשיך פני הבריות, שנאמר ישת חשך סתרו ולהלן הקשו ומי איכא חשוכא קמי שמיא והא כתיב והוא גלי עמיקתא וגו' ונהורא עמיה שרא לא קשיא הא בבתי גואי הא בבתי בראי. ודאי החשך הזה בבתי בראי חוץ מן המחיצה הוא כטעם לא יגורך רע. בהו אבנים מפולמות ותהו אבן נגף יבש קשה כסלע אין בו לחלוחית ברכה מפולשות חונן ונותן ממה שמקבל ותהו מקריש ומיבש את המים מונע בר. ויש מחכמי האמת אומרים כפי מה שקבלו כי קו ירוק היא רוח מרוח ובה אבנים מפולמות הם ההויות, והכל אמת אינו חולק על מה שכתבתי כי ממנו מוצא הכל הן לטוב הן למוטב כפי מה שקבל מראשית כל כי מקו ירוק זה ממנו יוצא האור והחשך והאבנים המפולמות, ואי איפשר לעמוד על עומקן של דברים אם לא מי שנכנס בסוד העבור:

ובבראשית רבה רבי שמעון בן לקיש פתר קריא במלכיות, והארץ היתה תהו זו מלכות בבל שנאמר ראיתי את הארץ והנה תהו. ובהו זו מלכות מדי שנאמר ויבהילו להביא את המן, וחשך זו מלכות יון שהחשיכה עיניהן של ישראל בגזירותיה שהיתה אומרת להם כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. על פני תהום זו מלכות הזאת שאין לה חקר כמו התהום, מה התהום הזה אין לה חקר אף אדום כן. ורוח אלהים מרחפת זו רוחו של מלך המשיח היך מה דאת אמר ונחה עליו רוח יי' עד כאן. ומה נמרצו אמרי יושר, ומי חכם ויבן אלה נבון וידעם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת, ומבקשי יי' יבינו כל:

ענין אחר והארץ היה תהו ובהו, שמים וארץ יצאו יחד כאחד דו פרצופין, אחר כך נחלקו ונלקחה הצלע מן האדם ויפרדו איש מעל אחיו וישבה לה הארץ תוהה ובוהה משתוקקת אל דודה להדבק בו, לפי שראתה השמים מאירים והיא חשוכה, עד שזרח האור והארץ האירה מכבודו והכרובים חזרו פנים אל פנים ובזה נתקנה ונתבסמה:

ובבראשית רבה רבי אבהו ורבי יהודה בר סימון רבי אבהו אמר משל למלך שקנה לו שני עבדים שניהם באוני אחת ובטימי אחת, על אחד גזר שיהא נזון מטמיון, ועל אחד חזר שיהא יגע ואוכל, ישב לו אותו העבד תוהא ובוהא, אמר שנינו באוני אחת ובטימי אחת זה נזון מטמיון ואני אם איני יגע איני אוכל. כך ישבה הארץ תוהא ובוהא, אמרה העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת העליונים נזונין מזיו השכינה, והתחתונים אם אינם יגעים אינם אוכלים. ורבי יהודה בר סימון אמר משל למלך שקנה לו שתי שפחות שתיהם באוני אחת ובטימי אחת על אחת גזר שלא תזוז מפלטין ועל אחת גזר טרודין. ישבה לה אותה השפחה תוהא ובוהא אמרה שנינו באוני אחת ובטימי אחת זו אינה יוצאה וזזה מפלטין ועלי גזר טרודין. כך ישבה לה הארץ תוהא ובוהא, אמרה העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת העליונים חיים והתחתונים מתים לפיכך והארץ היתה תהו ובהו. אמר רבי תנחומא לבן מלכים שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מניקתו תוהא ובוהא למה שהיתה יודעת שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו, כך צפתה הארץ שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו של אדם שנאמר ארורה האדמה בעבורך לפיכך והארץ היתה תהו ובהו:

הנה כל אחד משלשה אלה רואי פני המלך בא להעיר על הסוד, אמנם הראשון כוונתו כי שמים וארץ העליונים יצאו יחד דו פרצופין והיו משתמשין בכתר אחד והאור בא אליהם בשוה והיו שניהם נזונין מזיו שכינתא עילאה יחד כאחד ולא היה שום אחד מהם נזון על יד חברו, ואחר שנחלקו ונבדלו זה מזה הארץ נזונת על ידי השמים שהוא אמצעי בין האם והבת, ובתחלה בא המזון אל השמים וממנו נזונת הארץ וגם זה בהתעוררות התחתונים. ועל זה אמר על אחד גזר שיהיה נזון מטמיון, השמים נזונין מטמיון עליון. והאחד יגע ואוכל, והיגיעה היא השפע הבא על יד התעוררות התחתונים והיא יגיעה רבה ויש בה מן הסכנה העצומה שאם אין התעוררות עולה מלמטה על ידי תורה ומעשים טובים כביכול אין מזונות למעלה, וכל שכן שעל הרוב את הישרה יעקשו ויעוררו הפך הכוונה ועל זה הארץ תוהה ובוהה:

ואמנם השני בא להעיר על סבת ההבדלה היות בה יד אל מדת המות, כי בהיות שניהם יחד היה האור והחיים ולשלום אין קץ, וכשנבדלו התעוררה ונהיתה מדת המות והחשך יכסה ארץ, והנה המשל מכוון מאד כי האחד אינו יוצא ואינו זז מפלטין העליון והוא נאחז וקשור הבן עם אמו, והשני נגזר עליו טרודין והיא ההבדלה שהיא השלוח והגרושין, אשר לסבת זה נתן מקום להתעוררות סבה אחרת למשול והיינו הארץ תוהה ובוהה בסבת התעוררות התהו והמות:

ואמנם השלישי בא להעיר על סוד מופלג, כי ההבדלה סבת מציאות החשך ההוא ועדיין לא נתן לו מקום למשול, כי לא היתה שם סבה עד שחטא אדם הראשון ובסבתו נפרצה הלבנה ונתמעטה, והיינו שנטלה המנקת את שלה מתחת ידו שנתרחקה בעבורו ונתארחה האדמה בסבתו, ובזה מצא הכנעני מקום לבא בית יי' ולטמא המקדש, ולפי שצפתה הארץ כל זה והמקום לכל זה היתה ההבדלה, ישבה לה תוהה ובוהה, וזה יהיה כן עד אשר יתקיים והיה אור הלבנה כאור החמה וגו' כי יתמלא החסרון והפרצה תגדר ולא יהיה כנעני עוד בבית יי' צבאות. ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק ה

ויאמר אלהים יהי אור ויהי האור. כתיב הגו סיגים מכסף ויצא לצרף כלי. כשסרו הסיגים שהם תהו ובהו וחשך ונבדלו מן הכסף ונקבעו במקומם הראוי להם, נשאר הכסף נקי טהור בלא שום סיג, אז יצא לצרף כלי, כי סר המונע הכלי והוא האור, כי בהעדר החשך נמצא והיה האור הנערב שהוא כלי הבריאה, וזה סוד והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת ומתרגמינן מנשבא, מנשבת ומפרחת הסיגים ההם, מעביר החשך המכסה ומונע האור. ובהעדר החשך מיד ויאמר אלהים יהי אור, הארץ האירה מכבודו, מכאן ראשית הבריאה ומכאן התחלת החפץ למצא גנזי הסודות איך נברא העולם בפרט, עד כאן כלל שהכל היה סתום ועולם תלוי באויר שאינו נתפס, והכל בסוד נסתר בחשאי אין קול נשמע, וכשנתפשטה הנקודה הסתומה בהיכלה וזרע בה הכל הנה היו הדברים מוכנים לצאת ולהשמע החוצה בשם אלהים. ולזה כתיב בו אמירה כי למעלה אין אמירה נזכרת ולא נשמעת בפרט, ואף על פי שאמרו בראשית נמי מאמר הוא, ודאי מאמר הוא שהוא כלל הכל אבל לא נכתב בו ויאמר, לפי שהכל שם בסוד ובהסתר דבר בחשאי, ומכאן סוד התולדות מה שנזרע בו לצאת ולהשמע החוצה, כשנזרע בו היה בחשאי ועתה מוציא ומוליד ומה שיצא ונולד נעשה קול שנשמע החוצה. וזה סוד ויאמר אלהים יהי אור י"ה סוד יו"ד שבשם הגדול וה"א ראשונה שבו שם הכל זה משפיע ומזריע בזה וזה מוציא ומוליד י' ה', ונוסף בו היו"ד לחזור אל הנקודה הראשונה מקום התפשטות הכל שיהיה ראשית להתפשטות שאר דברים להורות כי שם הכל ומשם נאחז ותלוי והכל חוזר שם ושם צרך הכל והסתפקות הכל. והנקודה הזאת הוא הרצון הפשוט שבו היה הכל ולו הכל צריכים וחוזרים לו, והאומן הפועל בכל דבר ודבר חוזר ונמלך ברצון ההוא, נמצא שהכל נעשה ברצון ההוא ואין דבר יוצא חוצה לו. והמבין סוד זה ידע באמת כי לא היו ענייני הבריאה בהשתלשלות הסבות זו מזו כדעת המתחכמים מדעתם ובודים מלבם:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ע"ה א"ר ברכיה מאי דכתיב ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור ולא אמר והיה, משל למלך שהיה לו חפץ נאה והקצהו עד שזמן לו מקום ושמו שם הה"ד יהי אור ויהי אור שכבר היה. והסוד בזה כי הנקודה ההיא שנגלית מסוד אויר הקדמון והיא סוד י' שבאויר כיון שאות י' נתפשטה ויצאה ממנו נמצא כי מה שנשאר מאויר הוא אור והיינו אור שכבר היה. ונמצא גם כן שהנקודה ההיא אור גם כן שהרי היא חלק מהאויר הקדמון שהוא האור שאין ערך וקצבה לו, והנקודה ההיא לרוב דקותה והתעלמותה עדין כאלו הוא בחביון אויר שאינו נתפשט ולקיום העולם נתפשט ממנה אור גדול, ולפי שאור ראשון שהיא הנקודה נעלם מאד נקרא זה האור שנתפשט ממנה אור ראשון ראש הבנין ימין יי' רוממה אל גדול, וזה סדר ההויה יה"י סוד יו"ד ה"א חכמ"ה ובינה אור סוד אל גדול שנמשך מאות יו"ד אחרונה שבמלת יהי שהיא הראשונה בחזרת חלילה להיותה ראשית לשאר הדברים כמו שרמזתי למעלה. ויהי זה הוית החשך הנקרא אלהים. אור כללות שמאל בימין ובסוד זה א"ל הוא אלהים שנכלל ימין בשמאל והרי הכל כלול ומיוחד זה בזה ימין בשמאל ושמאל בימין להעיד על הייחוד:

וירא אלהים את האור כי טוב. זה קו האמצעי, כי טוב מאיר מעלה ומטה ולכל הצדדין שם יהו"ה הכולל את הכל ומיחד את הכל. ויבדל אלהים בין האור ובין החשך הפריש המחלוקת עושה שלום במרומיו המשלים בין ימין ושמאל ומיחדם והסוד הפנימי ויבדל אלהים בין האור ובין החשך כשיצאו אור מימין וחשך משמאל, יחד הנקבה מאחריו ואחר כך הפרישם כדי לכוללם יחד זה בזה, לא שהיה שם הבדלה חלילה אלא הנקבה שהיתה מאחריו הביאה לפניו להיות' פנים בפנים ולהדבק יחד להיות הכל אחד לקיום העולם לשאת ענף ולעשות פרי, ויקרא אלהים לאור יום הוא נקרא יום לפי שסבתו הימין, והיא נקראת לילה לפי שסבתה השמאל דכתיב ולחשך קרא לילה למי שסבתה החשך קרא לילה, אחר שהפרישם קרא שם לכל אחד כפי סבתו ואין ההבדלה אלא בשמות שהרי חזר וכללם יחד להיות אחד, וזהו שכתוב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד לילה ויום נקראים אחד ולהורות על זה לא אמר יום ראשון:

ובבראשית רבה א"ר יהודה בר סימון יהי ערב אין כתיב כאן אלא ויהי ערב מכאן שהיה סדר זמנים קודם לכן. א"ר אבהו מלמד שהיה בונה עולמות ומחריבן עד שברא את אלו אמר דין הניין לי יתהון לא הניין לי. סדר זמנים הם דו פרצופין שהם מדת יום ומדת לילה, והם כח חמה ולבנה התחתונים שמהם הזמן נמצאו העליונים סדר הזמנים התחתונים. ודברי ר' אבהו הם דברי סתר נפלאים ועמוקים עד מאד ואי איפשר לדבר בהם כל

הצרך, ומשום שלמות הענין ארמוז בהם רמזים דקים קרובים לבאור, נפלאתה החכמה העליונה מחשבת תמים דעים להמציא השלמות להשלים הנברא, וזה השלמות יהיה בתת לו בחירה ורצון כדמותו בצלמו להדמות אליו, וזה בשומו לפניו כל הדרכים והוא יבחר הטוב בעיניו וכענין ראה נתתי לפניך היום את ההיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע, ולהיות זה כן ואי איפשר להגיע השלמות בלתו, ראה בחכמתו הנפלאה להמציא מצואים מהם השרש לטוב ולמוטב והאדם ימשיך עצמו וישלח ידו ויקח מאשר ירצה באין מכריח, המציא מצואים מהם ימשכו החיים והטוב לנמשך אחריהם, וכן כנגדם המציא מצואים מהם ימשכו המות והרע לנמשך אחריהם, ואלו כדמות קליפה לאלו, והנה הקליפה קודמת להיות משמרת לפרי, זה נעלם פנימי וזה נגלה חיצון, והנעלם הפנימי יותר קרוב ויותר אהוב לסבה הראשונה יתברך, והאדם נבנה ונשתכלל משניהם, ולזה היה בו נגלה ונסתר גשמי ורוחני, והרוחני יותר קרוב ויותר אהוב ובו משני הצדדים יצר טוב ויצר רע להורות על שרשיהם, ויצר הרע קדם בו קדימה זמנית כי כן המקור שממנו נאצל קדם, ובמעשה בראשית נרמז בסוד התהו שנבנו העולמות ההן בו והתהו קדם לבהו והחשך לאור וכמו שרמזנו למעלה, ולפי שהעולמות ההן נבנו בתוהו לא נתקיימו, כי כל עוד שלא נגלית צורת האדם למעלה ולא נתקן בזכר ונקבה פנים אל פנים לא היה קיום לשום נמצא ולפיכך החריב העולמות ההן לפי שהיה בלא תקון הבנין בהם, והתקון הוא גלוי הצורה אשר בגלויה השלמות והתקון ובתחלת הוייתן היו פושעים ומקטרגים ומשחיתים המציאות הטוב, ולזה ראה יתברך שאי איפשר בהם הקיום, וזה אמרם יתהון לא הניין לי אין הנאה בהם לפי שאין הכוונה העליונה נשלמת בהם ואמנם המציאות הטוב שבו השלמות והקיום עליו אמר דין הניין לי, ואחר גלוי ותקון הצורה למעלה נתקיימו העולמות ההן, אחר שהחליש כחם ותקפם והורידן ממדרגתם, ובזה הוכנו לקיום ולתקון כפי הכוונה העליונה ולצורך הבריאה, וכמה סתרים נוראים בזה ואסור להרחיב בהם הדבור, והעקר והשרש אי איפשר לעמוד עליו כלל לפי שהוא תלוי במחשבה העליונה שאין לשום נברא התפסה בה, ואדון הנביאים שאל עליה ונמנעה ממנו. ולא הייתי מעלה על ספר שום דבר ממה שכתבתי בסוד זה, אבל הוצרכתי לרשום ולרמוז בו רמזים להלהיב לבות החכמים ולהעירם לתור ולבקש את דבר יי, ולמען יאמינו ויבינו כי דברי חכמנו הקדושים ע"ה אמתיים מקובלים מהנביאים נמנע ההשגה בהם אם לא מפיהם, ומי שלא בא בסודם ובקהלם יטיל מום בהם ויצרפם לדעות זרות ואמונות נכריות חלילה להם מהם. ודי בזה לענין הפרק:

פרק ו

ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים מכאן סוד השניות וההבדלה ולזה אמרו שנברא בו גיהנם ובפרק מקום שנהגו מפני מה לא נאמר כי טוב בשני בשבת מפני שנברא בו אור של גיהנם. ובבראשית רבה למה אין כתיב בשני כי טוב שבו נבראת גיהנם. ואסיקנא בפרק מקום שנהגו חללה קודם שנברא העולם ואור דידה בשני בשבת. והוא סוד נעלם. ועוד בבראשית רבה שבו נבראת מחלוקת שנאמר ויהי מבדיל בין מים למים אמר רבי טביומי אם מחלוקת שהוא לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב מחלוקת שהוא לערבובו על אחת כמה וכמה. אין טוב אלא באחד ועד כאן היה הכל בסוד הימין שהוא האחדות האמיתי, ומשם והלאה באה ההבדלה והשניות שנברא בו סבתו, עם שהוא מחלוקת לשום שמים וסופה להתקיים לשם שמים ודאי כי מחלוקת אש ומים יצא שמים ובו נתקיים וזה סוד ויקרא אלהים לרקיע שמים. להבדיל בין מים העליונים למים התחתונים בסוד השמאל שבו ההבדלה והמחלוקת נבראת בו בשמאל, שהרי עד כאן היה הכל בשלימות ואחדות שהוא צד הימין, ומכאן והלאה שניות ומחלוקת על הימין שבו שלימות הכל וכשהתעורר השמאל התעורר המחלוקת ובמחלוקת ההוא שהעיר השמאל והשניות נברא גיהנם ובשמאל מתעורר ודבק:

וסוד הענין יהי רקיע יתפשט ויתאצל זה מזה להיות נכללים בפשוט ההוא זה בזה בימין שם א"ל גדול נרקע ונתפשט והיה אל אלהים אל ומה שנתפשט היה הים אל הים, וסוד הים ביושר זה הים גדול סוד מים עליונים נתהפכו אלו האותיות ונעשו ימ"ה והם סוד מים תחתונים והרי הכל בכלל אחד יחד, ולזה נתפשט שם אלהים ועלה לאלו ולאלו כשנתישב הכל כל אחד במקומו הראוי לו לקיום העולמות ולשלמות הכוונה כי בתחלה היה הכל מים במים עד שהובדלו ונכרו אלו לעצמן למעלה ואלו לעצמן למטה. ה' אחרונה אלהים מים תחתונים ה' ראשונה אלהים מים עליונים, והסוד ויעש אלהים את הרקיע ויבדל ההתפשטות ההוא שהוא הרקיע שקודם הפשוט היה א"ל בסוד הימין נעשה אלהים. ובו סוד ההבדלה בשמאל בסוד ויבדל כי הפשוט ההוא היא ההבדלה עצמה ואמנם מים תחתונים עקרן שם אדני ועם כל זה כיון שנשלמו מים זכרים במים נקבות שם אלהים עולה ומתפשט בכלן כמו שכתבתי. ועם היות שהיתה ההבדלה בשני לא נתבטל המחלוקת עד בא יום שלישי השלם המסכים בין המחלוקת ומשככו ובו נתישב ונתקן הכל. ועם שזה המחלוקת היה לשם שמים כמו שרמזתי ובו הקיום עם כל זה לא נאמר בו כי טוב:

ובבראשית רבה לפי שלא נגמרה מלאכת המים. והסוד הנעלם ודאי לא נשלמה ולא נגמרה מלאכת המים מים עליונים ומים תחתונים היו בכלל אחד יחד מים במים היה הכל ואין שלמות בזה ולא גמר מעשה לפי שאי איפשר להיות תולדות לקיום העולם בהיותן בכלל אחד, עד שהובדלו ונכרו אלו לעצמן ואלו לעצמן ובזה עשו תולדות והיה הקיום, והסבה בזה הוא יום שלישי שבא והסכים והשלים והבדיל ביניהם בסוד אותיות הוה ה' עליונה מים עליונים ה' תחתונה מים תחתונים ו' ביניהם להשלימם ולהסכים ביניהם, ולולא שהסכים הקו האמצעי זה המחלוקת לא היו מתישבים ולא היה קיום בעולם. ולהורות על ההסכמה והקיום והכללות יחד נקרא הרקיע שמים:

ובבראשית רבה נטל הקדוש ברוך הוא אש ומים ופתכן זה בזה ומהם נעשו שמים. ובפרק אין דורשין במתניתא תאנא אש ומים מלמד שהביאן הקדוש ברוך הוא וטרפן זה בזה ועשה מהן רקיע:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ע"ה ומאי שמים מלמד שגבל הקב"ה אש ומים וטפחן זה בזה ועשה מהן ראש לדברו דכתיב ראש דברך אמת והיינו דכתיב שמים אש ומים עד כאן. וזה סוד ויקרא אלהים לרקיע שמים אש משמאל מים מימין שהרו וילדו אפלה והרקיע כללן יחד בסוד שמים ובו אש ומים שהיו דקים ולחים נקרשו ועמדו ונתקיימו והיינו עושה שלום במרומיו והרקיע הזה מתיימם ומיחדם:

ולדקות הייחוד והדבקות ביניהם אמרו בפרק אין דורשין ת"ר מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית וראהו בן זומא ולא עמד מפניו אמר לו מאין ולאין בן זומא אמר לו צופה הייתי בין מים העליונים למים התחתונים ואין בין זה לזה לא שלש אצבעות בלבד שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים כיונה זה שמרחפת על בניה ונוגעת ואינה נוגעת. אמר להם ר' יהושע לתלמידיו עדיין בן זומא מבחוץ מכדי ורוח אלהים כתיב ביום ראשון והבדלה ביום שני הוא דהוה שנאמר ויהי מבדיל בין מים למים וכמה אמר רבי אחא בר יעקב כמלא נימא ורבנן אמרי כגודא דגמלא מר זוטרא ואיתימא רב אשי אמר כתרי גלימי דפריסי אהדדי ואמרי להם כתרי כסי דסחיפי אהדדי. עדין בן זומא מבחוץ חוץ מישוב הדעת הנכון שדרש כן שהרי מרחפת לא במקום הבדלה היא כתובה ובשביל שנפגע אמר כן, או שעדיין לא נכנס בסוד הדבר כראוי. ואמנם שאר החכמים לא נחלקו בשעור מה בין מים העליונים למים התחתונים שהכל מודים שאין ביניהם מקום פנוי, אלא שכל אחד נתכוון להפליג בדקות הדבקות והאחדות שכן הדבר באמת שאין שם מקום פנוי והכל דבק זה בזה מקשה [אחת] כשלהבת הקשורה בגחלת. ואמנם בכל השעורין אי איפשר שלא יהיה שם ריוח כל שהוא בנתים, וזה לא

להבדיל חס ושלום כי אם להודיע שלצורך התולדות והקיום מן הראוי להיות כן, ואם היה הכל מים במים אי איפשר הקיום בזה כמו שכתבתי, ולזה נבדלו ונכרו אלו לעצמן ואלו לעצמן בטפה שהוגלדה באמצען ונחלקו המים לשאת ענף ולעשות פרי ובזה צדק ושלום נשקו וזה הוא הייחוד השלם:

ובבראשית רבה אלו נאמר ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר על הרקיע הייתי אומר על גופו של רקיע המים נתונים, וכשהוא אומר ובין המים אשר מעל לרקיע הוי המים העליונים תלויים במאמר. ובפרק קמא דתעניות כמאן אזלא הא דתניא מים העליונים במאמר הם תלויים ופירותיהם גשמים שתאמר מפרי מעשיך תשבע הארץ. הנה הורו ע"ה שאין מים העליונים ומים התחתונים האמורים בענין מים ממש חלילה. ולהורות עוד זה אמרו בפרק אין דורשין אמר להם רבי עקיבא כשתכנסו אצל אבני שיש טהור הזהרו שלא תאמרו מים מים משום דכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. הנה הודיעם הקדוש ע"ה שאין שם מים כלל. ומה שכפל ואמר אל תאמרו מים מים להודיעם עוד שלא יטעו במים עליונים ובמים תחתונים לחשוב חס ושלום שאלו לעצמן ואלו לעצמן, אלא הכל רשות היחיד אחד מיוחד בלי שום פרוד, והמעלה כן על לבו דובר שקרים הוא ולא יכון לנגד עיניו. וזה סוד אמרם שהם תלויים במאמר להורות שאינן מים ממש, והמאמר הוא הרקיע המיחדם שאלו ואלו תלויים ומתיחדים בו והוא אחד מעשרה מאמרות. ואמרו שפירותיהן גשמים, והסוד מפרי מעשיך מעשיו של הקדוש ברוך הוא תשבע הארץ ארץ החיים והם סוד התולדות והפרי לקיום העולמות, ולסוד זה היתה ההפרשה ברקיע להיותם נכרים ולא להיותם בערבוביא שאין קיום בזה:

ויש עוד שם דרך אחר נפלא מעמידין בו המים העליונים והמים התחתונים והרקיע והוא למטה בשולי הכסא וגם הוא אמת בסוד ההשתלשלות כי מנוגה העליונים נהיה ונמצא דוגמתם בתחתונים. וסוד המים והרקיע אלה המופלאים רמזתים בחלק הראשון מזה הספר בסייעתא דשמיא. ויהי ערב ויהי בקר יום שני יום שסבב השניות והמחלוקת בסוד ההבדלה בסוד השמאל. וכשהתעורר החוזק והקושי בזה הצד יצא משם סיג ושמרים בתכלית התוקף והקושי בלא שום לחות נקרשים מיד והם כלולים זכר ונקבה, ומהם סוד התפשטות הטומאה וקושי הדין וכמה מיני משחית ומיני פורענות למיניהם מהם יוצאים, והם רוח הטומאה וסוד הערלה ושניהם זכר ונקבה סוד אפע"ה ונח"ש נכללים יחד זה בזה, האפעה מוליד לשבעים שנה בחבור אחד וחזר הכל ונכללו בשבע של נחש וזה סוד גיהנם ויצר הרע שכל אחד שבע שמות יש לו. ובכמה מדרגות הטומאה מתפשטת מהם בעולם והכל בסוד השמאל מתפשט טוב ורע ובו הקיום וישוב העולמות

כאשר ישר בעיני היוצר לעשות אשר לחכמתו ולתבונתו אין חקר. ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק ז

ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד. אחר שהבדילה הפרכת בין הקדש ובין קדש הקדשים לקיום העולמות, בא המאמר הקדוש להשלים הענין בהמצאת דרך נכון בו יצאו וימשכו התולדות והפרי שהוא תכלית ההויה. וזה אמנם יצא אל השלמות בשיתאצל האור והשפע מראש ההויה דרך ישרה אל הקו האמצעי עד האמה ומשם בארה, וזה סבת התולדות והקיום, ולזה הקדים מאמר יקוו המים אל מאמר תדשא הארץ, והסוד יקוו המים יתאצל הכל מראש הנקודה המקור ראשית ההויה שמשם יצא הכל ונתפשט ובא בהיכל הקדש הוא הנהר היוצא מעדן להשקות את הגן דרך קו ישר עד הגיע הכל אל מקום המאסף הכל שהוא כלל זכר ונקבה ח"י העולמים, וזה סוד יקוו המים והם היוצאים מה' ראשונה באים דרך ישרה מתחת השמים זו ו' זעירא שהיא תחת השמים ו' רבתי בסוד ו"ו אחת שמים ואחת תחת השמים והוא מקום אחד הוא קשר הייחוד והוא המיחד ראש המחשבה עם סופה. ותראה היבשה סוד ה"א אחרונה שהיא יבשה ומשתוקקת אל ההשקאה, בסוד נפשנו יבשה והטעם אין כ"ל המשקה ומרוה אותה והיא פנים הנראים בערך הפנים העליונים שאינם נראים וזה סוד ותראה. והסוד תגלה היבשה להוציא הצמחים והתולדות בכח ההשקאה הבאה אליה מלמעלה, ועוד ותראה היבשה שיהיו העינים רואים ומביטים בה ולא תהיה בהסתרת פנים תמיד עיני יי' בה ותהיה נראת אליו ויאיר פניו אליה והוא סוד הייחוד האמיתי. ויקרא אלהים ליבשה ארץ מלת קריאה הזמנה קרא וזמן אל היבשה ארץ שיתפשט בה הרצון באין הפסק. ולמקוה המים סוד הצדיק המרוה היבשה קרא ימים הוא בית כנישות מיא המים העליונים היורדים מלמעלה שם מתקבצים ומשם נמשכים ונגרים למטה להשקות ולרוות היבשה הצמאה. קרא ימים ששם הזמנת הימים העליונים, כל הנחלים והמקורים שם נופלים והוא נוטל הכל והוא מקור כלם להזילם למטה, ובו סיים המאמר וירא אלהים כי טוב ואין טוב אלא צדיק דכתיב אמרו צדיק כי טוב. ובב"ר יקוו המים יעשה מדה למים היך מה דאת אמר וקו ינטה על ירושלם עד כאן בארו ע"ה שהמים באים דרך הקו אל ירושלם העליונה וקו"ה כתיב קו ה' הקו נמשך ובא עד ה"א ומתיחדים יחד:

ובבראשית רבה פרשה ט"ו א"ר יהודה ב"ר אלעאי עץ החיים מהלך חמש מאות שנה וכל מימי בראשית מתפלגין מתחתיו. וכן האמת הברור שעץ החיים חמש מאות שנה הוא שהוא דבק ומתיחד בהם לצייר האותיות שנחצבו בו ולעשות תולדות בגן שעשועיו,

בסוד באתי לגני אחותי כלה גני שהוא אחותי כלתי, וכל מימי בראשית כל המים היורדים ונמשכים מבראשית סוד הנקודה מוצא הכל באים אליו ומתפלגים תחתיו על ידו ורשותו. ודוד המלך נוטל הכל והוא מחלקו אח"כ בסוד ויחלק לכל העם וגו' לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת. הנה הוא מחלק מה שמקבל מן האבות, שדוד עני הוא ואין לו אלא מה שהניחו לו האבות בסוד נעלם, והנה הוא מקבל כסדר מלמטה למעלה נכללים בו יחד נרשמו בו כפי מדת כל אחת והוא מוציא ומגלה סוד קבלתו חלת לחם בסוד הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, אחת בכל אחד הזכיר לשון אחדות להורות על ייחוד הכל. אשפר אש פר בסוד האש הגדולה ופני שור מהשמאל שמשם עקר קבלת דוד. ואשישה אחת כד"א אשישי ענבים. סמכוני באשישות. והוא כלי בית קבול היין העליון המשומר בענביו, היין הטוב טובים דודיך מיין, והיין ההוא בא בתחלה דרך חסד לאברהם, והנה דוד מקבל הכל ומחלק לכל המונו, כתיב תתן להם ילקוטון וגו' וכתיב ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה בסוד טרף נתן ליריאיו ביתה אלו ישראל כי הם נוטלים חלק בראש ואחר כך וחוק לנערותיה השאר לנערות אסתר שאר האומות:

ויאמר אלהים תדשא הארץ. אחר שנקוו המים ותראה היבשה נתיחדו שמים וארץ בהתעוררות המעורר התאוה סוד שמאלו תחת לראשי הנה זה סבת הוצאת הפרי והתולדות לאור מן הנעלם אל הנגלה, ובכח ואון הצדיק סוד ברית קדש עשתה פירות והוציאה תולדות בת זוגו ארץ החיים וזה סוד תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע. העשב מזריע זרע. אבל הדשא לא נאמר בו מזריע זרע, ואין מזריע זרע חוזר לשניהם. והטעם דשא לא נתן לקיום כי אם למאכל הבהמה הידועה הרבוצה בהררי אלף, והעשב נגזר בו הקיום וההשארות, וסוד הענין דשא אינו מזריע זרע לפי שהם מלאכים שנבראו בשני והם מזומנין למאכל בהמתו של צדיק, והם כעין קרבן לשכינה כי יש אש אוכלת אש, וזה סוד מצמיח חציר לבהמה. והנה הארץ העליונה הוציאה אותם בכח המים ההם היורדים עליה מלמעלה, ולפי שהם לה למאכל נבראו בתחלה וקדמו לעשב מזריע זרע שנגזר בהם הקיום והם מחנות קדושים אופנים חיות וכרובים שהם מתתקנים בקרבנות ובתפלה, בסוד ועשב לעבודת האדם בעבודת האדם הם מתעטרים ומתתקנים וכשהם בתקונם בסבת העובד השלם מהם יוצאים מזונות לעולם, בסוד להוציא לחם מן הארץ הנה הדשא מזדמן לבהמה והעשב מתתקן בעבודת האדם, והכל לתועלת ולתקון העולם להוציא לחם מן הארץ ההיא ארץ החיים והעובדים מתקנים מלמטה והברכה מתפשטת עליהם מלמעלה, בסוד עובד אדמתו ישבע לחם:

ובפרק י"א מפרקי רבי אליעזר בששי הוציא מן הארץ בהמות שהוא רבוץ בהררי אלף ובכל יום ויום מרעיתו אלף הרים ובלילה הם נצמחין מאליהן כאלו לא נגע בהם, שנאמר כי בול הרים ישאו לו ומי ירדן להשקותו, שמימי הירדן סובבין את כל ארץ ישראל חציין למעלה מן הארץ וחציין למטה מן הארץ, שנאמר יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו, והוא מוכן לסעודה גדולה של צדיקים שנאמר העושו יגש חרבו עד כאן:

ובויקרא רבה פרשת אחרי מות בהמות בהררי אלף, ר' יוחנן וריש לקיש ורבנן, ר' יוחנן אמר בהמה אחת היא ורבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה כל מיני עשבים והיא אוכלת, שנאמר כי בול הרים ישאו לו, וריש לקיש אמר בהמה אחת היא רבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה מאכל לאכילתן של צדיקים והיא אוכלת, מאי טעמא והיה השרון לנוה צאן, ורבנן אמרי בהמה אחת היא ורבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה מיני בהמות והיא אוכלת, מאי טעמא וכל חית השדה ישחקו שם ואיפשר כן אית בעיר אכיל בעיר:

א"ר תנחומא גדולים הם מעשה האלהים מה משונין הם מעשין של הקב"ה, ומהיכן הוא שותה ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש, ר' יוחנן אמר כל מה שהירדן מכניס אחת לששה חדשים הוא עושה גמיעה אחת, מאי טעמא שנאמר הן יעשוק נהר וגו', ר' שמעון בן לקיש אמר כל מה שהירדן מכניס אחת לי"ב חדשים הוא עושה גמיעה אחת, מ"ט שנאמר יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו ויש בהם לכלוך פה, ורב הונא בשם ר' יוסי אמר אין בהם לכלוך פה, ומהיכן הוא שותה, תני ר' שמעון בן יוחאי נהר יוצא מעדן ושמו יובל ומשם הוא שותה, מ"ט שנאמר ועל יובל ישלח שרשיו עד כאן:

וכלם לסוד אחד נתכוונו אלא שכל אחד נתכוון להעיר על הסוד ולגלותו ברמזים דקים ונראים כחולקים ואינן חולקים, כי הנה ר' יוחנן נתכוון להעיר על סוד הדשא שהוציאה הארץ ולא שנה מענין הכתוב במעשה בראשית, ולפי שהעשב מוכן למאכל הבהמה כפי הפרסום, לקח לשון עשב והאלף הרים בפי כלם הם סוד האלף לך שלמה, והנה הוא לשון חול שכן הדשא חולין הם, וריש לקיש אמר שמגדלין לה מאכל סתם לאכילתן של צדיקים סתם והוא אוכלת:

והסוד הנעלם עוד בא לרמוז שהכל מרויחין בגינה בין צדיק של מעלה ובין צדיק של מטה, צדיק של מעלה מקבל ויודע נפש בהמתו והיא סבת קבלתו מלמעלה כשהיא שלמה בשלמות, צדיק של מטה וגם הוא אוכל בטובה שהכין, ורבנן אמרו כי הדשא אינו כמשמעו כי מבהמה בהמות יוצאות וחוזרת ומושכת אותן אליה, ונכללין בה כבתחלה והוא השעשוע והשחוק דכתיב וכל חית השדה ישחקו שם, ומן הירדן אשר עליה שותה

כל מה שמכניס לששה חדשים שמושך אליו ששה חדשים ומי"ב חדשים והכל לכוונה אחת עולה הששה והי"ב ולגמיעה אחת כדי לכלוך פה, ואמר רב הונא שאפילו ללכלוך פה אינו מספיק, ואמנם השתיה כדי ספוקה והותר לא ימצא לה כי אם מן המקור הבא תמיד ואינו פוסק והוא הנהר היוצא מעדן ויובל שמו כדברי רשב"י ע"ה:

ומה שאמרו בפרקי ר' אליעזר ובלילה הם נצמחין וכו' אמת הוא, כי ביום זמן האכילה ובלילה זמן הצמיחה בסוד בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל:

ובפרק אין דורשין כל יומא ויומא מיברו מלאכי השרת מנהר דינור ואמרי שירה ובטלי שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך. ובבראשית רבה פרשה ע"ו וכן במדרש איכה, בכל יום בורא הקב"ה כת של מלאכים חדשים והם אומרים שירה חדשה לפניו והולכים להם. והכל אחד וסוד אחד והוא מסתרי מעשה בראשית, בסוד תדשא הארץ דשא תוצא הארץ לא כתיב אלא תדשא לרמוז על דבר והפכו הוצאת הדבר ממנה וחזרתו אליה, ולסוד זה לא נאמר בו מזריע זרע לפי שהוא מתבטל ואין לו קיום כעשב שנאמר בו מזריע זרע שאינו מתבטל. והטעם שאלו אין להם דמות ולא צורה קיימת אלא לפי שעה נראים ואינם נראים ואינם עומדים חוזרים אל המקום אשר יצאו משם מן האש יצאו והאש אוכלתם בסוד כי יי' אלהיך אש אכלה הוא וחוזרים ומתחדשים וכן בכל יום:

ואמנם הרמוזים בעשב מזריע זרע שהם בכלל הצורה הנוראה בסוד ודמות פניהם פני אדם פני אריה אל הימין וגו' ופני שור מהשמאל וגו' ופני נשר וגו', וסוד זה שנ"א שור נשר אריה אדם כולם כלולים בדמות אדם ודמות אדם כוללם כלם, העשב נתקן בצורה זו לעבודת האדם בשביל עבודת האדם כמו שכתבנו. ולפי שהם בכלל צורה זו הם תמיד בצורתם כמו שהם בלא שום מלבוש אחר ולא בענין אחר, ולזה נגזר בהם הקיום והם נצחיים וקיימים תמיד, ולזה נאמר בהם מזריע זרע להורות על השארותם באיש. האדם למטה הוא בצלם ודמות ואינו בקיום כאלה העליונים, לפי שעם שהוא בצורה זו שבה הקיום הנה צריך אל מלבוש החמר והוא מורכב, ולזה יש להיותו זמן מוגבל. ובלילה מתפשט מזה המלבוש ועולה למעלה, לפי שבלילה ממשלת המדה שרגליה יורדות מות והכל טועמים טעם מיתה, וכשהרוח עולה הנה מקרה הדשא הידוע גם היא יקרה והאש תאכלנה וחוזרת ומתחדשת כבראשונה ומתלבשת בחמרה בצורה הראשונה שהיתה בה, ולפי שהם צריכים לזה אין להם קיום כאותם הצורות של מעלה:

ולסוד זה כתוב חדשים לבקרים רבה אמונתך, אלה הם בני אדם שהם חדשים בכל יום מה טעם רבה אמונתך כמה דאת אמר וכל מעשהו באמונה, רבה היא ודאי וגדול כחה יכולה לבטל עליונים ותחתונים ולכלול בה את כלם ולא תמלא, וסוד זה כל הנחלים

הולכים אל הים והים איננו מלא. אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת, הולכים אל הים והים נוטל וכולל הכל בתוכו ואיננו מלא ביותר ממה שהיה, ואחר שנכלל מהם ושאב אותם לתוכו חוזר ומקיא ומריק אותם וחוזרים כמו שהיו מתחלה, והנם חדשים ומתחדשים בכל יום ויום, ומצד שהם בכלל צורת האדם יש להם קיום ובזה דומים אל העליונים הנרמזים בסוד עשב מזריע זרע, ומצד המלבוש מתבטלים ומתחדשים בכל יום ובזה דומים אל העליונים המתבטלים ומתחדשים הנרמזים בסוד דשא:

ואחר שיצאה ונגלת התמונה הכוללת על התמונות שהיא צורת האדם בסוד עשב מזריע זרע, מה כתיב עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ אז נקרא עשב מזריע זרע, עשב שאותם הזרעים העליונים זורע על הארץ אינו מוציא זרע כי אם לתועלת הארץ להולידה ולהצמיחה להוציא פירותיה והעשכ נעשה עץ אילן גדול נושא פרי. ולסוד זה בא הכל כסדר נכון נפלא נשא שהוא מאכל הבהמה עשב מזריע זרע ואחר כך עץ פרי בתחלה עשב ואחר כך עץ:

וסוד הענין ביום השלישי עשתה הארץ ארץ החיים פירות בכח הצדיק דכתיב עץ פרי זה עץ הדעת טוב ורע שהוציא פרי בכח מי בכח עשה פרי זה צדיקו של עולם. למינו כל אשר נשמת רוח קדוש באפו שהוא פרי האילן ההוא רשום בחותמו למינו זה ברית שלום. בני נחלתו וחלקו למינו הם באים ואינם נבדלים ממנו הצדיק עשה הפרי ועץ הדעת מתעברת ומוציא הפרי למינו למין העושה הפרי שהוא הצדיק שיהיה כמוהו. אשרי חלקו של מי שדומה לאביו ולאמו ובמה דומה אליהם בחותמים שהוא רושם בו נמול ליום שמיני לדמות לאמו פריעת החותם וגלויו לדמות לאביו. וזה סוד עץ פרי, האם, עושה פרי, זה האב ברית קדש למינו שידמה לו ויורשם בו. אשריהם ישראל שדומים לאביהם שבשמים דכתיב ועמך כלם צדיקים וגו', צדיקים ודאי מהם יצאו ולהם דומים. אשר זרעו בו על הארץ, זרע בו היה לו לומר ומה רוצה לומר זרעו בו, זרע ו' בו על הארץ ודאי זרע הוא"ו על הארץ שופכו לרוותה ולהצמיחה. ותוצא הארץ דשא וגו' למינהו, חוזר אל העשב מזריע זרע לפי שנגזר בו הקיום ואינו עובר, ולזה נכתב בו למינהו ה"א יתרה למין ה' ו' להורות על המוציא ובכח מי הוציא. ובבראשית רבה עברה על הצווי שכך אמר הקב"ה תדשא הארץ וגו' עץ פרי מה הפרי נאכל אף העץ נאכל, והיא לא עשתה כן אלא עץ עשה פרי האכל והעץ אינו נאכל. ובפרק קמא דראש השנה תרצו עץ עשה פרי ההוא לברכה לדורות הוא דכתיב. וכשהקשה לר' יהושע לא תרץ כן שהרי לדורות לא היה טעם עצו ופריו שוה ולזה הוצרך לתרץ ההוא כר' יהושע בן לוי דאמר

ר' יהושע בן לוי כל מעשה בראשית בקומתן נבראו וכו' ודעתו שבאותה שעה הוציאה עץ פרי ולדורות קלקלה בחטאו של אדם:

ועל דרך האמת הכל מתוקן עץ פרי עשה פרי כענין שרמזנו ועץ עשה פרי בתחתונים כי מעשה בראשית כפול ירמוז בעליונים ויגיד בתחתונים. ביום הזה באו בו שני מאמרות כי הכתוב השלישי המכריע כלול משני צדדים ימין ושמאל, ומכח הימין שבו נקוו המים שהוא סבת הקיום והיישוב, ובא בו מאמר אחד לגמר זאת המלאכה, ונאמר בה כי טוב ומכח השמאל שבו בא ההתעוררות אל ההולדה והוצאת הפירות שזה אמנם סבתו השמאל ולשלמות זה נאמר בו כי טוב, ובא בו מאמר בפני עצמו לפי שיום זה קשר שני הצדדים ימין ושמאל ומתיימם ומשלימם ומפריש ומסלק המחלוקת ומסכים ביניהם, ואומר לצד זה כי טוב ולצד זה כי טוב וזה שיעור מה שרצינוהו בזה הפרק:

פרק ח

ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים, האור הראשון שנאצל דו פרצופין, היה אורו בחוזק לאין תכלית בהיותו על התכונה ההיא, ולא שמש כי אם שלשה ימים הראשונים ונגנז ממנו מה שהיה ראוי לגנוז למשמרת עד עתו, גם שלא יתפשט התוספת ההוא כי אם עד סוף המחשבה ושם יעמוד לצורך הצדיקים, צדיקים דוקא, וזה לא בתמידות כי אם כפי החפץ והרצון העליון. ובבראשית רבה תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה שהוא מכהה גלגל חמה, ובלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר אלא ביום. והיכן היא, נגנזה והיא מתוקנת לצדיקים לעתיד לבא, שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים אתמהא שבעה ולא שלשה הן והלא ברביעי נבראו המאורות אלא כאיניש דאמר כן וכן אנא מפקד לשבעת יומיא דמישתותי עד כאן. האמת שלא נבראת להאיר אלא ביום כלומר בחוזק ההוא, אחר שהיו שוים ולילה כיום יאיר, ואם היו בתכונה זו היה בזה כהוי וחוסר מעלה לגלגל חמה שהוא הפנים ויהיה האחור שוה לו, והפנים עקר ולא היה כן אלא כחן שוה, עד שראתה החכמה העליונה לגנוז האור ההוא, כלומר למעט המאור האחד מהן והוא גנוז למעלה לצורך הצדיקים בשעת הרצון יתנוצץ מלמעלה עד צדי"ק וצד"ק עד בא הזמן שיתמלא החסרון ותחזור עטרה ליושנה, והוא שכתוב והיה אור הלבנה כאור החמה בשוה כמו שהיו בראשית החפץ ואור החמה יהיה שבעתים יתעלה עד רום מעלה להאצל מרחובות הנהר נחלה בלא מצרים שיפתחו מ"ט שערי בי"נה, והוא אור שבעת ימים העליונים בכללותם, וזה יהיה ביום חבוש יי' את שבר עמו למטה ומחץ מכתו שהוא חסרון הלבנה למעלה ירפא:

ובמדרש רות הנעלם (ז"ח פ"ה ע"א) מה עשה ברא את התשובה התנוצץ אור ממנה וההוא אור הבהיק מסוף העולם ועד סופו ובו נברא העולם, ראה הקדוש ברוך הוא ונסתכל ברשעים העתידים לבא לעולם וגנזו ולמי גנזו לצדיקים לעתיד לבא. וא"ת הואיל ועתיד לגנזו למה בראו, אלא כשברא הקב"ה אור זה לא בראו אלא לבראת בו את העפר, כיון שנברא העולם הזה נסתכל וראה שעתידים רשעים לבא וגנזו, ועדיין היום אע"פ שהקב"ה גנזו בו העולם מתקיים בו ס"ד אלא אימא באור אחד היוצא ממנו והוא כמו חוט אחד היוצא מהאור הגדול והעולם בו מתקיים והוא יסוד עולם דכתיב וצדיק יסוד עולם עד כאן. ובפרק אין דורשין ואור ביום ראשון איברי והכתיב ויתן אותם אלהים ברקיע השמים וכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי. אלא כדרבי אלעזר דאמר רבי אלעזר אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו, וכיון שנסתכל באנשי דור המבול ודור הפלגה ראה שמעשיהם מקולקלים עמד וגנזו מהם שנאמר וימנע מרשעים אורם וגומ' למי גנזו לצדיקים לעתיד לבא, שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיקים שנאמר אמרו צדיק כי טוב, וכיון שראה אור שגנזו לצדיקים מיד שמח שנאמר אור צדיקים ישמח, כתנאי אור שברא הקדוש ברוך הוא ביום ראשון אדם צופה ורואה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו דברי רבי יעקב וחכמים אומרים הן הן מאורות שנבראו ביום ראשון ולא נתלו עד יום רביעי עד כאן:

אין מחלקותם כי אם בנגלה אבל בנסתר הכל מודים שהאור שנברא ביום ראשון הם שני המאורות שנתלו ביום ד', שנבראו דו פרצופין ונתמעט האחד, וזו היא הגניזה שהזכירו ז"ל אלא שרבי יעקב כסה הסוד וחכמים גלוהו ברמז דק, ולרמוז על הסוד נכתב מארת חסר וא"ו והוא המעוט בגניזת האור הראשון והגניזה סבה שנולד הקושי במדה ונבראת הקליפה הידועה וכסתה המוח הפנימי הטהור, וממנה נאצלו כמה מיני משחית וכמה מיני פורענות והיא האסכרה הנזכרת בדברי רבותינו זכרונם לברכה שנתלת ביום ד', כי בהעדר האור ימצא החשך ובהעדר החשך ימצא האור:

ברקיע השמים, אחר שנתמעט האור אמר שמארת סוד אספקלריא שאינה מאירה תהיה תלויה ברקיע השמים סוד הצדיק שהוא רקיע השמים סוד וא"ו שבשם ולא יהיה לה אור כי אם ממנו. והיה המעוט להבדיל בין היום ובין הלילה שלא תכהה גלגל חמה כמו שרמזתי למעלה:

והיו לאתת, אלו השבתות והם שבת יום ושבת לילה שנאמר בהם אות, ושניהם אתת. ולמועדים ולימים ושנים, לכל זה הוצרכה ההבדלה והמעוט שבה יהיה מקום למנין הרגלים ולקדוש החדש ולעבור השנה, כידוע בסוד העבור המסור לבית דין. והיו למאורת

פעם יהיו שוים כשהם ברקיע השמים בסוד כי כל בשמים ובארץ הוא המיחדם ואז הלבנה במלואה פעם להאיר על הארץ תצטרך לקבל ממנו כשהיא שפלה ורחוקה:
ויעש אלהים את שני המארת הגדלים, בתחלת אצילותם היו שוים דו פרצופין יחד כאחד ולזה קראם גדלים בשוה אור הלבנה כאור החמה ואחר כך נקראת המאור הקטן:
ובפרק אלו טרפות כתיב ויעש אלהים את שני המארת הגדלים וכתיב את המאור הגדל וגו' ואת המאור הקטן וגו', אמרה ירח לפני הקב"ה רבונו של עולם איפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד, אמר לה לכי ומעטי את עצמיך, אמרה לפניו רבונו של עולם הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי, אמר לה משול ביום ובלילה, אמרה ליה מאי רבותיה דשרגא בטיהרא אמר לה ביך ימנו ישראל ימים ושנים, לחמה נמי לא סגיא דלא מנו ביה תקופתא, אמר לה זיל ליקרו צדיקים על שמך יעקב הקטן דוד הקטן שמואל הקטן, לא הוה מייתבה דעתה אמר הקדוש ברוך הוא הביאו עלי כפרה על שמעטתי את הירח והיינו דאמר ר"ש בן לקיש מה נשתנה שעיר של ראש חדש שנאמר בו חטאת ליי' אמר הקדוש ברוך הוא שעיר זה יהיה כפרה עלי על שמעטתי את הירח עד כאן:
היו דו פרצופין דבקים יחד מאירים בשוה בשקול אחד, ולזה נקראו שניהם גדולים להיות שניהם בחבור אחד והאור בא להם בשוה מן המקור, והוא ששניהם היו משתמשים בכתר אחד הוא המאור העליון המאציל, אז אמרה לפניו רבש"ע איפשר לב' מלכים סוד דו פרצופין שישתמשו בכתר אחד והלא יש די באחד שיהיה לראש ולפועל, ולעצמה היתה דורשת כי אמרה אני אמלוך על ששה קצוות, אמר לה לכי בתי ומעטי את עצמיך ותהיי ראש לשועלים הם מדרגותיה וזהו מעוטה, ואף אם היא ראש עליהם לפי שאין רבוי מעלה וכבוד הוד והדר לה כי אם בהיותה עם דודה בייחוד אחד ומעתה ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך. המאור הגדול יהו"ה המאור הקטן אלהי"ם סוף המחשבה העליונה, בתחלה בהיותם שקולים היתה בכלל השם הגדול סוד ה"א אחרונה רשומה בו אות רביעית שלו להורות על ייחודה בו בשוה, אחר כך נתמעטה להקרא בשם אלהים ועכ"ז עולה היא לכל הצדדין למעלה באות ה"א אחרונה שבשם הגדול, ואז היא כגדולה ורבוי למטה בהנהגת התחתונים נקראת בשם אלהים ומלכותו בכל משלה:
אמרה לפניו בשביל שאמרתי לפניך דבר הגון וכו', ואם דרשה לעצמה מה דבר הגון אמרה. אלא ודאי דבר הגון אמרה ומענוה שאלה דבר זה, לפי שלא היו פנים אל פנים ואין בזה קיום כי הצרך אל התולדות לקיום העולם, ובהיותם על התכונה ההיא לא תשלם הכוונה. ואמנם נאצלו מתחלה בתכונה ההיא להיות הצרך כן, להורות על הייחוד

ולהיות כח זה בזה כל אחד מזוג וכלול מחברו, הרחמים בדין והדין ברחמים, וזה תכלית הייחוד:

ועוד יש בענין סוד פנימי נעלם והוא כי נאצלו מתחלה בתכונה ההיא להורות ולהעיד על המאציל, כי אלהים חיים ה"א ראשונה האצילתם בכח י' וי' האצילה ה' והיא היא י' ד"ו סוד ה', ולזה יצאו דו פרצופין כי ה' בה ד' ו' בן ובת בן מצד האב ובת מצד האם ויצאו דו פרצופין להעיד על ייחודם כמו שכתבנו והכל פעל יי' למענהו לעדותו וכענין שהתבאר בחלק הראשון בסייעתא דשמיא:

אמר לה משולי ביום ובלילה אות אחרונה שבשם בחבור אחד והרי היא מושלת ביום וכשהיא נקראת בשם אלהים הרי היא מושלת בלילה, ועם שהיא מכלל השם הגדול שרגא בטיהרא היא אחר שאינה רשומה כי אם באות אחרונה הרי היא כנר שהוא תפל בפני האור הגדול אור השמש. אמר לה זיל צדיקים ליקרו על שמך כלומר הם יהיו כפרתך בסבלם עול חסרונך ומשאך עליהם, ובזה ינוח לך כי יהיו לך מרכבה וכסא כבוד, ובתורתם ומעשיהם הטובים יתקנו המעוות וימלאו החסרון, ויקראו קטנים על שמך הם יבחרו הקוטן והמעוט, ולך ימשיכו הגדולה והרבוי, והיינו יעקב ודוד שהיו נרדפים ועלובים לסבול עול הפגם והחסרון והיו מקטינים את עצמם, יעקב מטתו שלמה מלא אחרי יי' ודאי, דוד ויעש דוד שם שם ודאי. פייסוה ולא נתפייסה, אמר הקדוש ברוך הוא הביאו עלי כפרה, עלי דייקא כמו ותתפלל על יי', להמשיך האור הבהיר דרך ישרה מהלבנון אל הלבנה למלא החסרון והיינו עלי, וזה על שמעטתי את הירח והמיעוט הוא חסרון האצילות הבא מצדק עליון וצריך כפרה להפיס דעת המאציל ולמלא החסרון לגרש משם הגורם, בסוד אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן, והיינו שעיר ראש חדש שנאמר בו חטאת ליי' כי שעיר מסלק איש שעיר מן המקדש והכלה מתרפקת על דודה בהסתלק המונע:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ע"ט ע"ב) בזה הלשון בגיני כך אמר רבי שמעון אמר הקדוש ברוך הוא הביאו עלי כפרה בר"ח עלי ודאי בגין דיתעבר ההוא חויא ואתבסם מאן דבעיא עלי דכתיב שרפים עומדים ממעל לו, ועל דא כתיב בקרח הנועדים על יי' בעדת קרח דבגינהון אתער מאן דאתער דאתי מסטריהו אוף הכא הביאו עלי כפרה עלי ממש בגין דיתבסם ויתעבר ולא אשתכח חויא וכ"כ למה על שמעטתי את הירח ושלטא בה מאן דלא אצטריך עד כאן. והחסרון והמעוט היה ביום רביעי כי היא רגל רביעי במרכבה. אחר כך נתפשטו כחות ואורות מצד זה ומצד זה, אותם שנתפשטו מצד מעלה נקראים ממשלת היום, ואותם שנתפשטו מצד מטה נקראים ממשלת הלילה. ואת

הכוכבים שאר גדודים ומחנות שאין להם מספר כמה דאת אמר היש מספר לגדודיו, וכלם תלויים ברקיע השמים סוד חי העולמים. והוא שכתוב ויתן אתם אלהים ברקיע השמים, הוא הרקיע שהוא כלל כלם שהוא נוטל ומקבל השפע והאור הבא מלמעלה ומאיר לאספקלריא שאינה מאירה שהיא תלויה בו. והוא שכתוב להאיר על הארץ ולמשל ביום ובלילה, לפי שמהכתוב הראשון שמענו ממשלה לכל אחד בזמנו ובתחומו, וכמו שכתוב את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה אבל שיהיה לשניהם ממשלה ביום ובלילה לא שמענו, לזה בא זה הכתוב והשמיענו כי שניהם מושלים ביום ובלילה. ולזה נצטוינו בקבלת רבותינו ז"ל להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, להורות על הייחוד האמיתי אלא שהמאור הגדל הוא העקר בממשלת היום, והמאור הקטן הוא העקר בממשלת הלילה, ואמנם היה זה כן לצרך ההבדלה והוא שאמר ולהבדיל בין האור ובין החשך. ובבראשית רבה ולמשול ביום ובלילה וגו' אמר רבי אילפא אם לענין המאורות הלא כבר נאמר את המאור הגדל לממשלת היום וגו' ומה ת"ל ולמשול ביום ובלילה אלא אלו הצדיקים שהם שולטים במה שנברא להאיר ביום ובמה שנברא להאיר בלילה. ירצו לרמוז על מה שאמרו בסוד מה שכתוב מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים אני מושל באדם ומי מושל בי, צדיק שאני גוזר גזירה והוא מבטלה, וכבר כתבתי זה. ואמנם כשהלבנה מתתקנת להאיר בהתקרב השמש סוד שמש ומגן יי' צבאות אליה אותיות מארת מתהפכות ונקראת אמר"ת יי' צרופה, כשהיא צרופה ומזוקקת מן הסיג ההוא אשר בסבתו היא מארת, כשהוא נבדל ממנה מתהפכת אמרת יי' צרופה, מגן הוא מכל מיני משחית ומכל מיני פורענות השולטים ומשוטטים בעולם בסבת מעוטה, לכל החוסים בו לכל אותם התופשים ודבקים באמונתו הוא להם לצנה ולמגן. וזה שעור מה שראינו לעבוד בו בזה הפרק:

פרק ט

ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים. ישרצו יתאצלו מלמעלה המים זרע השלום היורד מהמוח הסתום דרך ישרה עד צדיקו של עולם ומשם בארה. שרץ נפש חיה כל הצורות העליונות הנשפעות מדו פרצופין. ועוף יעופף על הארץ, הוא האור והשפע הנאצל מזרועות עולם על ארץ החיים, על פני, על ידי רקיע השמים, שלום ואמת חד הוא סוד שני המכריעים והאור ההוא מעופף וזורח תחלה (הגה"ה בנו חיים בן גבאי ועוף יעופף וזרוח יזרח כענין תעופה כבקר תהיה זה דעת א"א), על פניהם ומהם על הארץ. וסוד ועוף יעופף, יזרח ויאיר ויחזור ויאיר וכן תמיד באין הפסק. על הארץ, להולידה ולהצמיחה לעשות פרי והיא צורת כל חי

הנאצלים ממנה בכח המים הקדושים ההם. ועוד נרמז סוד נעלם כפי קבלת חכמינו הקדושים ע"ה בעוף יעופף, והוא אמרם ועוף יעופף אלו המלאכים השלוחים בעולם שנראים לבני אדם כמראה אדם, משמע דכתיב יעופף על הארץ לפי שיש אחרים שאינם נראים כי אם ברוח ממש כלומר במראה בשכל בלבד כלומר לפי השגת שכל האדם במראות הנפש המשכלת כמו שיתבאר עוד בפרק כ"ח מזה החלק בסייעתא דשמיא לא זולת, ובאלה כתיב למינהו דכתיב ואת כל עוף כנף למינהו, לפי שאינן משתנים ממינם לעולם ואינן נראים כי אם לפי השגת השכל בלבד, אבל האחרים הנראים בדמות במראה ממש אין כתוב בהם למינהו לפי שהם משתנים ממינם. ואין להפלא ולומר וכי יש בהם משתנים אלו מאלו, כי ודאי יש בהם משתנים אלו מאלו לפי שאלו ואלו נפרדים הם וכתיב ומשם יפרד:

ובבראשית רבה רבי יוחנן אמר בשני נבראו המלאכים הדא הוא דכתיב המקרה במים עליותיו וגו' המהלך על כנפי רוח וכתיב עושה מלאכיו רוחות. רבי חנינא אמר בחמישי נבראו מלאכים שנאמר ועוף יעופף על הארץ וכתיב ובשתים יעופף. ולדברי כלם היתה בריאת המלאכים בזמן פעולת המים, בשני כתיב יהי רקיע בתוך המים, ובחמישי כתיב ישרצו המים, וידוע כי המים משתנים לכל גוון שאדם מראה להם שנאמר כמים הפנים לפנים. וכן הענין במלאכים הנראים לבני אדם כי הנבראים יחד במאמר אחד דומין זה לזה כנראה מפורש במלאכת כל יום ויום:

ויברא אלהים את התנינם הגדלים, הם ארבע מחנות שכינה וכל אחד מהם מקבל מאחת מן המדות כענין שנאמר עליהם עוף השמים ישכון כי משם קיומם. מיכא"ל מימין המקבל מהח"סד ולזה הוא כהן גדול כי בחסד יכופר עון. גבריא"ל משמאל המקבל מן הגבו"רה ושמו מוכיח עליו, ועל כן הוא שר צבא יי'. ולרמוז לשניהם אמרו בפרק קמא דברכות מיכאל באחת, גבריא"ל בשתים, אוריא"ל לפניו מקבל מן הרחמים שמשם אורה יוצאה ממזרח שמש. ופני לא יראו סודו אוריא"ל. רפא"ל במערב ושכינה במערב והוא מקבל משם כדי לרפאת שבר אפרים. והסימן להם מרכבו ארג"מן וה"א שבו סודו אורפני"אל. או יהיה הרוכב עליהם המקיימם והמשכיל יבין:

ואת כל נפש החיה הרמשת, הוא הרוח הפנימי הנמשך להם מלמעלה שהוא קיומם. אשר שרצו המים, מי הח"סד ראש הבנין וכל הכחות המקבלות משם צריכות לקבל כל אחד ואחד שפע לפי פעולתו. ואת כל עוף כנף למינהו, כמה דאת אמר כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפים יגיד דבר:

ענין אחר יותר פנימי התנינם הגדלים לדעת רז"ל הם לויתן ובת זוגו. וכן דעת יונתן ע"ה שתרגם ית תנינייא רברביא ית לויתן ובת זוגיה. ולויתן מלשון לוי"ת ח"ן לוית והוא ענין חבור כמו ילוה אישי אלי, ונאמר בהם הגדלים שוה לאמרו את המאורת הגדלים וגניזת האור ומעוטו כאן וכאן. ובפרק המוכר את הספינה אמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו זכר ונקבה בראם, ואף לויתן זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זה לזה מחריבין את כל העולם מה עשה הקדוש ברוך הוא סרס את הזכר והרג את הנקב"ה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא:

וראיתי לכתוב על זאת האגדה מה שנמצא לחכמי הקבלה הקדמונים. אמרו בזה הלשון דע כי בזאת האגדה דחקו עד מאד הקדמונים בעלי הקבלה ז"ל לציירה על דרך הסוד, וחסיד אחד גדול בתורה היה פרוש רוב ימיו עד יום פטירתו והיה מלומד בנסים, ורגיל בשאלת חלום והתענה כמה ימים עד השיב לו המלאך שהוא בעל החלום זאת נחלת עבדי יי' וצדקתם. זאת היא הקבלה העליונה המסורה לחנ"וך המעוטף בטלת של אור האש הגנוז, והוא נחלת עבדי יי' וצדקתם, אשרי המבין הדברים על יסוד מתכונתם ועל יסוד הנחתם. והחכמים שבדור מהם אמרו הדברים כפשטן, ומהם בארום דרך גלוי וסתר, מהם בכוונה ברורה נעלמת ומהם בכוונה פשוטה. ואתה אל תשים מחשבותיך לכל הדברים אשר שמעת אם קרובים אם רחוקים. המגידים אשר הגידו בסוד הגיעו אל האמת. ובעבור כבוד אלהי ישראל אשר שלחני אליך לגלות דברי סתר הנני משיבך ואודיעך קשט אמרי אמת. לויתן האמור בספר התהלות שיצרו האל ברוך הוא לשחק בו כמו שאמר נעים זמירות ישראל, כוון לרמוז סוד זה בענין נסתר, ולא אמר לשחוק בו כי השחוק האמור בכל מקום אינו זולתי שחוק ושמחה לצדיקים על כן לא נאמר לשחוק אלא לשחק, וזה השחוק יהיה לעתיד לבא כשיתגבר גבריא"ל ויפול לארץ ממשלת סמא"ל וכל עוזריו ושריו המקטרג עלינו ועליכם, הדיחו והסירו מיום שחרב מקדשנו ומקדשכם את ערינו ואת עריכם, ומאז עד יום בא נקמתנו ונקמתכם האהל איננו יחד והאצילות מכוסה באלפי רבבות שרי חבלה וגדודי העם מושלים בשמים, ואם המ"ם דומ"מת השי"ן אינה שורקת. ובעת התגבר שר הגבו"רה יתעוררו שרי מעלה לנקום נקמת הרוגים על ייחוד יוצר בראשית שהמקטרגים גרמו הריגתם. ושרי מעלה ישבעו כנשר הרג של מעלה כשתשוב ותהיה ההרוגה בחיים ותתענג עונג שמחה וששון עם בעלה כבתחלה, והצדיקים שבכם יתענגו בה שהיא ברית מלח עולם גנוזה לעתיד לבא. והאכילה הפשוטה היא בשר הדג הוא לויתן, והיא סעודה גנוזה ומוכנת ליודעי השם העליון והקדוש, וזאת היא הסעודה הנקראת בשמי מרום סעודת גן עדן וזהו מה

שאמרתי לך זאת נחלת עבדי יי' וצדקתם. כל זה לשון החסיד ז"ל כאשר שלחו והודיעו הזקנים אשר במלכות אשכנז:

ואת כל נפש החיה הרמשת, השורצת היה צריך לומר, אלא הרמשת זאת היא נפש של החיה הרומשת ומי הוא החיה הרומשת כאמרם ז"ל רמש ליליא מלשון רמשא והרמז על מדה לילה. ועל זה נאמר בו תרמש כל חיתו יער שכלם שולטין בשעה שהיא שולטת, ונחלקים למשמרות הלילה לשורר לפני מלכם ואינם משתנים ועליהם נאמר המזכירים את יי' אל דמי לכם, ועל זה בו תרמוש כל חיתו יער. אשר שרצו המים למינהם, המים היורדים מלמעלה מגדלים אותם כי המים נקפים בים עד אשר רוח מדרום נושב בהם ונתכים ונוזלים ונמשכים לכל הצדדים, ובזה שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת וגו'. ויברך אתם אלהים, המשכת האור מן הבריכה העליונה מקור החיים. ולפירוש הראשון שהרמז על המלאכים ברכתם היא השפע הבא לכל אחד מן הכחות העליונים לפעול פעולותיהם הן לדין הן לרחמים. ולפירוש השני שהרמז בייחוד תהיה הברכה גם כן מן המקור העליון ראשית החפץ עד בריכת בית דוד:

ומלאו את המים, היא כבטן המלאה שהכל נמשך אליה וממנה יוצא לפועל, ויהיה את המים כמו מן המים. בימים שבימים העליונים הנמשכים אליהן והעוף ירב בארץ, לפירוש הראשון ירמוז כי רבוי המלאכים וכחם מן הארץ הראשונה, כי משם אצילותם ולכן בהראותם יבאו בסימניה מהם בלבת אש מהם וחרבו שלופה בידו. ולפירוש השני ירמוז לכחות ואורות הבאים בה כענין כל הנחלים הולכים אל הים ומרבים ומפרים אותה. וזה שעור מה שהיתה אליו הכוונה בפרק זה:

פרק י

ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה. הארץ היא ארץ החיים נפש חיים. בבראשית רבה אמר ר' אלעזר זה רוחו של אדם הראשון. מן הארץ ההיא מקום בית המקדש נפש חיה סתם זו נפשו של אדם הראשון, והיינו דכתיב ומפרי העץ אשר בתוך הגן ומפרי העץ זה הקדוש ברוך הוא. אשר בתוך הגן, אשר בתוך האשה גן נעול אחותי כלה. והיינו דאדם הראשון מזכר ונקבה נמצא דכתיב ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וגו', ולזה נברא זכר ונקבה דכתיב זכר ונקבה ברא אתם יחד דו פרצופין ואחר כך הפרישם זה מזה. ואמרו כי על זה לא נאמר כי טוב בשני לפי שהיו עתידים להבדל זה מזה ועדיין לא נבדלו, וכל עוד שהיו דבוקים זה בזה ולא היו פנים בפנים אין האדם שלם ואינו טוב כי היו דו פרצופין וכתיב לא טוב היות האדם לבדו, וכי לבדו היה והרי כתוב זכר ונקבה ברא אתם וכתיב זכר ונקבה בראם, אלא שלא היה לו סמך לעומתו לפי שהיתה הנקבה

מאחוריו נמצא אדם לבדו ואינו טוב וזה אמרו לא טוב היות וגו'. ולסוד זה לא נאמר כי טוב גם ביצירת אדם למטה לפי שנברא דו פרצופין עד שנבדלו ונאמר בו כי טוב מאד, אעשה לו עזר כנגדו שתהיה נגד פניו להדבק יחד זה בזה פנים אל פנים, מה עשה הקדוש ברוך הוא נסרם ונטל הנקבה מאחוריו, והוא שכתוב ויקח אחת מצלעותיו, אחת זו היא הנקבה, ויביאה אל האדם תקנה ככלה והביאה אל האדם לנגד פניו להיותם פנים אל פנים, נמצא כי עד עתה היה לבדו בלא עזר וסמך עד שהפרישם והיו פנים אל פנים ונעשת לו עזר כנגדו, ולפי שנמצא מזכר ונקבה שהיו בתכונה ההיא דו פרצופין לטעם שכתבנו כבר, נמצא גם האדם למטה על התכמה ההיא ונברא דו פרצופין. ומה שכתוב וישלחהו יי' אלהים מגן עדן לעבד את האדמה אשר לקח משם, כן הוא ודאי האדמה זו היא הנקבה, האדמה שיצאה מאדם הראשון העליון אשר לקח משם שנשתתף הקדוש ברוך הוא סוד האדם עמה והוא הזכר נמצא שנברא משניהם, והכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים. ובבראשית רבה א"ר שמואל בר נחמן בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון דיו פרצופין בראו ונסרו ועשאו גביים גב לכאן וגב לכאן אתיבון ליה והא כתיב ויקח אחת מצלעותיו אמר להון מתרין סטרוהי היך מה דאת אמר ולצלע המשכן דמתרגמינן ולסטר משכנא. והכוונה על העליונים שהם סבת התחתונים, וסוד אחת מצלעותיו כמה דאת אמר אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה. מצלעותיו מסטריו כמה דאת אמר ולצלע המשכן דיקא. וכשהבדילם נמצאו שניהם ממזרח למערב הה"ד אחור וקדם צרתני אחור זה מערב שכינה במערב וקדם זה מזרח. והיינו דאמרינן בבראשית רבה בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו הה"ד גלמי ראו עיניך וגו'. ועוד אמרו מלא כל העולם בראו מן המזרח למערב מנין שנאמר אחור וקדם צרתני וגו' מצפון לדרום מנין שנאמר ולמקצה השמים ועד קצה השמים. ומנין אף לחללו של עולם שנאמר ותשת עלי כפך כד"א כפך מעלי הרחק עד כאן. והכל סוד אח' שהרי אדם הראשון העליון כלל הכל ומיוחד בכל ממזרח למערב ומצפון לדרום והוא מלא הכל כלל כל הששה קצוות ובפרק אין דורשין יש מזה גם כן:

ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע וגו' ואת כל העץ וגו' לכם יהיה לאכלה. ולכל חית הארץ וגו' את כל ירק עשב לאכלה וגו', הדברים מכוונים מאד והכל דוגמא עליונה והסוד יקר עד מאד, הנה זה החלוק הנפלא יובן ממה שכתוב מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם, וכבר כתבתי בסוד תדשא הארץ דשא הענין הרמוז בו והוא מאכל בהמתו של צדיק, גם למטה בדוגמא זו את כל ירק עשב לאכלה לכל

חית הארץ וגו' ואמנם לאדם נתן את כל עשב זרע זרע בדוגמא עליונה כי העשב הידוע שהם נפשותן של צדיקים הם למאכל לאדם הידוע העליון וגם פרי העץ כי האדם עץ השדה והוא אמרו ואת כל העץ. והכל בכוונה ובהשגחה בדוגמא עליונה לדמות עבד לרבו ואולי יוכל הועיל:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג רי"ז ע"א) מצמיח חציר לבהמה וכי שבחא דבהמה דאית לה חציר אתא דוד לומר ברוח הקדש. אלא מצמיח חציר אלין אנון שתין אלפין רבא דמלאכין קדישין שליחן דאתבריאו ביומא תניינא דבראשית וכלהו אשא מלהטא ואלין אנון חציר אמאי חציר בגין דצמחין כחציר דא בכל יומא ויומא אתקציר לבתר צמחין ומהדרן כמלקדמין ועל דא כתיב מצמיח חציר לבהמה כד"א יודע צדיק נפש בהמתו ותנינן אלף טורין סלקין לה בכל יומא וכל טורא וטורא שתין רבא הוי והיא אכלא. ועשב לעבודת האדם אלין אנון נשמתהון דצדיקייא דההוא אדם דרכיב ושליט על בהמה דא אכיל ואעיל לון בגויה ובזכותהון אתזן כל עלמא מההוא אדם דכתיב ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם. ועל דא כתיב האדם ההוא דאשתמודע. בגין להוציא לחם מן הארץ לאפקא מזונא לעלמא מן הארץ קדישא עד כאן:

ודאי שאי איפשר לו בלא אכילה ולא ראה לאסור לו הבשר בפירוש ומכלל ישמע התר עשב מזריע זרע וכל העץ אשר בו פרי עץ, וזה לשני טעמים האחד לפי שהיה עתיד להתירו לנח. והשני להעיר על סוד מה שכתבתי ודבר גדול כזה אין ראוי לשמעו מכלל דבר אחר כי אם לעשותו עיקר ולצוות עליו בפירוש. ואמנם לנח שהקריב קרבן מן הבהמה וכסם העולם התיר לו הבשר בפירוש. וסוד זה לפי שהבהמה הרבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה בהמות בכל יום למאכלה וכמו שכתבנו כבר, ועל זה אמרו שיש בהמה אוכלת בהמה והבהמות ההן מאש הן, והבהמה ההיא לוחכת אותן בלחיכה אחת הה"ד כי יי' אלהיך אש אכלה הוא, וכן אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ר"מ ע"ב) ונח הואיל והקריב קרבן בהמה למאכל הבהמה ההיא התיר לו הבהמה מדה כנגד מדה. ואמנם לאדם הראשון עם שהקריב קרבן כקבלת חז"ל לא התירו לו אחת לפי שהוא עצמו אשר לא התיר לו כי אם עשב זורע זרע וגו', ועוד כי קרבנו בא על החטא שחטא וקרבן נח לא היה על חטא, ולפי שהיה לרצון הבטיחו תכף שלא לקלל את האדמה ולא להכות את כל חי והתיר לו הבשר מיד והכל בזכות הקרבנות שהקריב שהן הגורמים החזקים לכל זה. היום הזה יום ששי הוא כנגד המכריע השני ולזה באו בו שני מאמרות בענין הבריאה ושני פעמים כי טוב, לפי שהוא כלול משני צדדין כמו שבאו כן ביום שלישי שהוא כנגד המכריע הראשון, וכענין שכתבנו כי ויאמר אלהים הנה נתתי

וגו' אינו מכלל עשרה מאמרות לענין הבריאה, כדאיתא בבראשית רבה מנחם בר' יוסי מוציא ורוח אלהים מרחפת ומכניס ויאמר יי' אלהים לא טוב היות האדם לבדו, וביום הששי סוד הצדיק בו נשלם הבנין כי בת זוגו כלולה בו זכר ונקבה יחד נקראים אדם כמה דאת אמר ויקרא את שמם אדם, ולזה חתם הבריאה בשניהם באמרו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, טוב זה צדי"ק, מאד זה מאדו של הקדוש ברוך הוא שהוא צד"ק שבו נשלם המאד העליון כמה דאת אמר ובכל מאדך, ולזה אמר בתשלום וגמר כל הבריאה מאד מה שלא אמר כן עד כאן, כי נשלם האדם העליון. וזה סוד מא"ד אד"ם ומאד כולל כל הדברים מראש ועד סוף, המ"ם אם הבנים הא' האב העליון סוד חכמת אלהים הדל"ת כנגד דל"ת רבתי שבאחד הנה זהו טובו ומאדו של הקדוש ברוך הוא שנשלם ביום זה ולזה חתם בו. ובכל ששת ימי בראשית לא הוזכר שם יהו"ה לפי שכל ע"ס כלולות בו והוא שלמות הכל ואיך יזכר השלם והמלא על עולם שאינו מלא ושלם עדיין, כי התחלת הששה ימים מהימין וכענין עולם חסד יבנה התחלת הבריאה מחס"ד בכח הבי"נה, והשם הגדול כלל כל המאמרות שהיו"ד עם קוצה כולל החכ"מה מאי"ן תמצא ה"א ראשונה אי זה מקום בי"נה, והוא"ו כוללת ששה קצוות ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ, ה"א אחרונה חכמה אחרונה אלהים של מטה שברא העולמות של מטה בכח העליונים אליה בדמותם בצלמם, וא"כ מן הדין שלא יזכר השם השלם עד היות הבנין שלם והעולם במלואו. בשנים נברא העולם בימין ושמאל כלולים שתף מדת רחמים במדת הדין וברא את העולם ובזולת זה אי איפשר להתקיים. ובששה ימים עליונים ששה ימים אלה נעשו להאיר כמה דאת אמר ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ, ולא יחסר בי"ת ששת ימים הם עשיית שמים וארץ ושלמותם וקיומם כי בהמצאם ימצאו כל המעשים ובאמצעותם עשה יי' שמים וארץ, ואלו בראם בלתי אמצעותם לא היו בטלים לעולם כי הוא שלם בתכלית השלמות ולא ימשך ממנו פועל חסר מהשלמתו וכבר הזכרתי זה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ל"א ע"א) ר' יוסי שאיל ליה ואמר האי ששת ימי בראשית דקא תנינן מאן אינון א"ל היינו דכתיב ארזי לבנון אשר נטע כמה דאלין ארזים נפקי מלבנון הכי נמי אינון שיתא יומין נפקי מבראשית ואלין שיתא עלאין קרא פריש לון דכתיב לך יי' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל וגו' יבארו ע"ה כי הספירות נקראות ימים ואמרו כי ששה ימים אלו יצאו ונאצלו מראשית חכ"מה וכל מאמר פעל הויה אחת והיא נקראת יום ואם המאמרות עשרה שלשה ראשונות אין

שם יום נתפש בהם להעלמתם ולכן לא נרמזו ימים כנגדם והתחלתם מזרוע ימין וכמו שכתבתי ולפי' הימים ששה בלבד:

אלא שיש להפלא איך אמרו ע"ה שיתא יומין נפקי מבראשית והלא שבעה הם מהימין ולמטה. ואמנם ישוב הענין כך הוא כי הבנין עד היסוד יחשב והוא ששי לפעולה מזרוע ימין ולמטה, ושביעי למנין מבינ"ה ולמטה ובו נשלם הבנין, וכבר כתבתי כי הוא ובת זוגו מאירה ושאינה מאירה אחד ושניהם שבת ליי' היא כבוד לילה והוא כבוד יום והכל יחד נקרא שבת זכור ושמור דבור אחד ולזה כתוב ביני ובין בני ישראל אות היא הוא כתיב וקרינן היא להורות על יחודם ולכן הימים ששה ולא יותר ובאמת שיתא יומין נפקי מבראשית שיתא יומין דוקא. ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק יא

כבר כתבתי כי אלהים של מטה סוד ה"א אחרונה ברא ופעל ועשה שמים וארץ התחתונים וכל צבאם בכח ראשית כי היא שליח העליונים, וזה סוד אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. ובבראשית רבה רבי פנחס בשם רבי לוי אמר בהבראם בה' בראם. והרמז על ה"א אחרונה שבשם ולסוד זה ה' דבהבראם זעירא ושם הקטנה רחל. ואלהים עליון בכח ראשית הוציא והאציל העולם העליון עולם הייחוד ואלהים תחתון ברא והוציא עולם הפרוד שמים וארץ התחתונים וכל צבאם בכח ראשית כמו שכתבנו ולרמוז לשני הבריאות והעולמות באה ב' בראשית הכל ב' ראשית וכמו שרמזנו כבר:

ולשלמות מלאכת עבודת הקדש ראיתי לכתוב קבלת חכמי האמת ז"ל בענין זאת הבריאה התחתונה המוחשת ואומר, כי כשברא אלהים את השמים ואת הארץ בבת אחת נתהוו ועמדו לפניו הם וצבאותיהם שנאמר קורא אני אלהם יעמדו יחדו, וכל התולדות וצבאות וימים היו בכחם, אלא שהיה הרצון שבתנועה הראשונה של הגלגל יצא מן הכח אל הפועל פעולה פלוני ובתנועה השנית פעולה פלוני וכן עד תשלום השרשים בששה תנועות. והנה במציאות הימים לא היה אלא יום אחד שנולד מהתנועה הראשונה שנולד בכ"ד שעות כפי חלוק י"ב אלכסונות והי"ב כלולים בי"ב אחרים, כי המשפיע חוזר להיות מקבל והמקבל משפיע והפנים אחור והאחור פנים והשמאל ימין והימין שמאל, בענין שעמדה התנועה בשלמות בכ"ד שעות י"ב יום וי"ב לילה לחשבון השוה. או כפי מה שאומר הרמב"ן ז"ל בפרשת בראשית שהזריח האור הראשון על היסודות שעור י"ב שעות ושקעו שעור י"ב שעות. איך שיהיה לא נברא ונתחדש בתחלה אלא יום אחד בלבד שנולד מתנועה ראשונה:

והנה מאז ועד עתה בכל תנועה ותנועה הוא יום נברא ומחודש נמשך לתנועה, ובששה ימים הראשונים יצאו מן הכח אל הפועל כל שרשי הדברים וביום השביעי לא נתחדשה פעולה אחרת זולתי התנועה לבד וכן כל התנועות שבאו אחריהן כולן מחודשות אחת אחת. ומעולם לא נמצאו שבעה ימים קיימים במציאות אלא כשנעדר זה נמצא זה. אבל מה שנברא ביום שלישי הנה הוא נמצא בלי העדר מה שקדם וכן בכלם, מה שאין כן במציאות הימים כי לא נמצא במציאות אחד יום אמש והיום, ולעולם לא נמצא כי אם יום אחד בלבד. וזה יורה כי האצילות הנעלם נעוץ סופו בתחלתו ותחלתו בסופו, כי הנה זה היום הוא נולד ומחובר מעצמות תנועת עשרה גלגלים עם שהם מתחלפים בתנועותיהם הנה הם מתייחדים במציאות זה היום. ולפי צירוף וגלגול האותיות שבהם נבראו שמים וארץ חוזרים ומתגלגלים גלגול אחר גלגול, ואם בכל גלגול וגלגול אינם פועלים וממציאים אלא יום אחד בלבד וכשם שהצירופים של האותיות לאלפים ולרבי רבבות כך אלו הגלגולים, ומכל גלגול וגלגול נוצר ונברא היום יצירה באור ובריאה בחשך, אלא שבששה הגלגולים הראשונים יצאו לפועל כל שרשי הדברים בהתלבש הצורות בגופות רוחניות וגשמיות, ובגלגול השביעי לא נתחדש שום גוף שיתלבשו בו אותם הצורות שנשארו ערומות כי הגלגול והצירוף השביעי הפסיק לעולם הגופיי שהוא חול, וחדוש גלגולו הוא המשכת הצורות הקדושות והעבודות הקדושות. והנה הם מתלבשות אחר כך בגופות שהמשכתם מכח ששת ימי החול. ושאר הגלגולים הם שיתפשטו בהם על פי השרשים שהם עשרה כתרים שמכחם נמצאו העשרה גלגלים ולפי שכל האצילות נעוץ סופו בתחלתו ותחלתו י"ב גבולי אלכסון וסופו י"ב גבולי אלכסון היה היום הנמצא ממנו תחלה באור וחשך כ"ד שעות והוא יום ראשון הנברא מכח כל עשר הכתרים בסוד זכר ונקבה:

והנה בשביל היות האצילות עשר כתרים ונחקקות בהם כ"ב אותיות והאותיות ההן מצטרפות בייחוד כל הכתרים לאלפים ולרבבות ומכח הצירופים לוקחים כח העשרה גלגלים ונמשך מהם יום המחובר מכ"ד שעות וכן לכל צירוף וצירוף של כ"ב אותיות הנחקקות בי' הכתרים, וכבר כתבתי למעלה כי שלשה מאמרות ראשונים אין שם יום נתפש בהם לפי שהם מחשביות בערך השבעה, כי המלבושים שהם הכנפים והמצרים הם נאחזים מהתחלת השבעה ולמטה לפי' אמר המאור הקדוש ע"ה בפרשת תרומה שהתחלת הימים היה ממדרגת הימין והוא כלול מכל הכתרים וצייר תבניתו בכתר העשירי התחתון, ונהיה בעולם הגופיי יום ראשון כלול מי' המדרגות ונתחדשה הפעולה המיוחדת לכתר הימין הכלול מכל הכתרים והיה צירוף אחר באותיות י' הכתרים

ונתיחס לזרוע השמאלי והוא כלול מכל הכתרים וצייר תבניתו בכתר העשירי התחתון והוציא לפועל הציור ההוא ונהיה בעולם הגופיי יום שני כלול מי' מדרגות וחדוש נמצאים המיוחדים לזרוע השמאלי. אחר כך היה צירוף שלישי באותיות הנחקקות בי' הכתרים ונתיחס לקו האמצעי והוא כלול מכל הכתרים וצייר תבניתו בכתר התחתון והוא הוציא לפועל בעולם הגופיי יום שלישי כלול מי' מדרגות וחדש נמצאים המיוחדים לקו האמצעי ובאופן זה מהכתר הרביעי והה' והו' והכתר השביעי היה מוציא לפועל בדמות הציור והתבנית ההוא ע"י היכלותיו הנבראות וההיכלות ע"י מדרגות אחרות הקרויות חול, והיו לוקחים תבנית כל הגלמים ומתלבשים בצורות בין קדושות וטהורות בין בלתי קדושות וטהורות בין של איסור והיתר וכל צדיק וצדיק היה כלול מי"ב אלכסונות, של נקבה לילה ושל זכר יום, והנקודה שתופיע להיות יום יש נקודה אחרת כנגדה והיא לילה ונעוץ זה בזה:

והנה כשיהיה צירוף וגלגול אותיות של כתר שביעי לא נתחדש שום תבנית גופיי אלא התנועה לבד שהיא קיום הנמצאים בסוד זכר ונקבה, והנה בשאר הו' גלגולים חדשה המדרגה השביעית כל מה שלמטה ממנה, לפי שהיתה שליח מהמדרגות של מעלה ממנה לזאת המדרגה בצירוף פלוני וכל המדרגות כלולות במדרגה ההיא וכן לכלם. והיא מושכת מעצמה נקודות ושלהביות בסוד הבריאה ראויות שיתלבשו בהם צורות פנימיות מכח המסור לה מהכתרים של מעלה אבל היא אין לה מצד עצמה כלל לחדש בריאה חדשה ראויה לקיום, שכשהיתה מחדשת היכלותיה ומרכבותיה וצבאותיה ופועלת על ידם השפלים הנה היו ראויים לקיום לפי שהיתה שליח מכל אחת ממדרגות עץ החיים, ועכשו בגלגול השביעי שהגיע עת ממשלתה, אם היתה פועלת ע"י מדרגותיה החצוניים שהם חול והיא ראש עליהם ואין אימת בעלה עליה ח"ו היו שתי רשויות, ולפיכך כל הפועל שום פעולה להכין שיתפשט ויפעל עולם הטבעי ע"ד חול הנה הוא מקצץ בנטיעות ולפיכך חייב מיתה כי עץ הדעת שולט, כי הנה הוא הניח להטות אותו לצד הטוב והטה אותו לצד הרע ולפיכך חייב מיתה. והנה השם יתברך לפי שרצה בקיום הנמצאים כלל אותה במדרגה הששית להפיס דעתה ולהאיר פניה, והנה היה ג"כ הששי שביעי כי הוא ששי לבנין מהתחלת זרוע ימין, והוא אור ראשון והוא שביעי למנין מבינה ולמטה, ומתוך כך עולם הצוריי מתפשט ועולם הגופיי שוקט והקדש מתרבה ומדרגות החול שבתו ונתמעטו כי אינם שואבים עתה ממדרגותם שהם הבנין ואחוריהם הכנפים שהם המצרים. ועכשו הופיעה נחלה בלא מצרים ששם כל עולם הגופיי ר"ל הקליפות ונגלו שני המדרגות התחתונים המכונים זכור ושמור שמכחם מתחדשים תמיד הימים

נקראים יום מנוחה כי נחו בו מדרגות הקדש ובטלו מדרגות החול כי נגנזו ראשיהם ונתגלתה המדרגה השביעית כלה כלולה מקושטת בבגדי קדש:
וכשהזרה זאת מדרגה לחדש יום שמיני הנה חזרה להיות שליח למדרגה הראשונה של בנין בצרוף אותיות אחר, וכן עד הששה מדרגות ואינה חוזרת ומחדשת תבניתיות אחרות כי כבר נכללו בששה גלגולים הראשונים כל הפרצוף, ובגלגולים האחרים מתרבה ומתפשט כל הפרצוף, ולפי היות שכל צירוף וצירוף של אותיות אינו דומה זה לזה הנה התפשטות התבנית והפרצוף משונה זה מזה ואם הם שוים במין:
והסוד בכל זה אמרו ויכלו השמים והארץ וכל צבאם נכללו הששה כתרים שהם מלאכת שמים וארץ זה בזה וזה מזה, והוציאו כל המלאכה מהכח אל הפועל על ידי היום השביעי, וזה אמרו ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה. וכשהשלימו והגיע עת ממשלת הכתר הז' שבתו כלם בו, וזה סוד וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה. ואחר שעשה השליח שליחותו וערבה לו פעולתו נתן שכרו ביומו, וזה סוד ויברך אלהים את יום השביעי פתח את מקור האור והשפיע עליו עד שנעשה כבריכה להשקות משם לכל הנבראים שברא לקיימם, ויקדש אתו לשון קדושין נתנה כנסת ישראל לשבת לבת זוג. כי בו שבת וכבר אמר וישבת ביום השביעי, ואמנם כפל השביתה לומר כי בכל מה שנברא בששה גלגולים ראשונים נכללו כל הפרצופים, ובכל זה היה היום השביעי שליח הששה ימים ושבתו בו בהשלימו כל הפרצוף, ומשם ואילך אין כל חדש כי אם רבוי והתפשטות הפרצוף על ידי גלגול וצרוף אותיות. וזה עצם מעצם והויה מהויה וכל זה הושם בכח היום השביעי לעשותו משם ואילך, וגם מזה הענין שבתו כלם ביום השביעי וזה סוד כי בו שבת וממה כן חדוש שום דבר מאת השליח שהרי הכל היתה השביתה פירש ואמר מכל מלאכתו אשר ברשות המשלח ובכחו וזה מבואר. ועם זה ברא אלהים לעשות משם ואילך, ואין בזה גם נשלם מה שרציתי לבארו בזה הפרק:

פרק יב

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. בא הכתוב לרמוז על תכלית הבריאה מה היה, ואמר כי אלה הדברים שיאמר הם תולדות הבריאה ופריה ותכליתה והוא ייחוד ותקון השם הגדול בכבודו, כי העליונים צריכים בקיומם ובתקונם אל התחתונים וכפי ההתעוררות העולה מלמטה מתעורר למעלה אם טוב ואם מוטב. ואמר כי זה עלה במחשבה שיהיה כן בהבראם כשעלו במחשבה להבראות ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים, תקנם ועשאם בשביל זה התכלית והוא לעשות ולתקן יי' אלהים והוא ייחוד יי' אלהים ליחדם להיות אחד שם שלם כשהם בחבור אחד ובייחוד אחד. ועד כאן

נתעסק להשמיענו סוד מעשה בראשית איך נעשה ונאצל מראשית החפץ, ואחר זה נעתק להשמיעני התכונה שבה היה זה המעשה, כי לא נראה שלמותו ותקונו עדיין על סדר ותכונה שלמה עד שיבא המשלים, ואחר כך נעתק להשמיענו בריאת המשלים והמתקן ובו נשלם תכלית עליונים ותחתונים שהוא הייחוד אשר לזה התכלית נברא הכל כמו שהקדמנו, והוא שהמשיך אחר כך בסדר נפלא נכון טוב ויפה והוא אמרו וכל שיח השדה אילנין רברבין ארזי לבנון אשר נטע השדה שדה של תפוחים טרם יהיה בארץ עדיין לא היה הדבר בתקונו והמרכבה בשלמותה, כי לא המטיר יי' אלהים שני שמות אלו סוד דו פרצופין לא נתקנו על הארץ העליונה כי לא היו פנים אל פנים, ואדם אין, צורת האדם העליון לא נשלמה עדיין וזהו, אין, שממנו עבודת האדמה העליונה שכל עוד שלא היו פנים בפנים אין תקון ואין שלמות, ולזה השלמות והתקון צריך מתקן ומשלים מבחוץ שיעורר זה השלמות בכשרון העבודה וטוהר מעשים טובים, וגזר שזה ההתעוררות יעלה מלמטה ואז יתעורר למעלה, והוא שאמר ואד יעלה מן הארץ, לא אמר עלה או עולה אלא יעלה, מיד וייצר יי' אלהים את האדם זה הוא אשר ישלים זה השלמות ויתקן זה התקון. ולזה היתה בריאת אדם צורך גבוה גם כן, ולסוד זה כל עוד שלא נתקנה צורה זו למטה לא נשלמה למעלה וכל עוד שלא נשלמה למעלה אין שלמות למטה כי זה תלוי בזה, וכשחזרו פנים אל פנים למטה חזרו למעלה, ואדם בקש רחמים שיהיה זוגו כנגדו פנים אל פנים להעזר בו ונתן לו, וזה ההתעוררות עלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה העליונה, והוא שישבה המלכה עם המלך פנים אל פנים, ובזה תתכן השקאת האדמה ובזה נגמרה הבריאה עליונה ותחתונה ונשלם התכלית וזה פרי כל הבריאה אלה תולדות השמים והארץ ודאי:

ובבראשית רבה בהבראם באברהם בזכותו של אברהם, ירמזו למה שכתבתי כי אברהם אבינו ראש האמונה והייחוד, והוא אשר תקן התקון העליון והשתדל להשלים זה התכלית, ולזה נרמז בעקר הבריאה וראשיתה שהוא התכלית והפרי אשר אליו היתה הכוונה בתולדות השמים והארץ כמו שכתבנו, ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ק"ה ע"ב) אברהם שקיל ככל עלמא דכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם עד כאן. והטעם לפי שכל מה שהוטל על כל העולם לעשות הוא היה עושה והוא מלא כל החסרונות, וכל העולם הלכו אחרי ההבל והוא תקן מה שעוותו הם ולפיכך קבל שכר כלם:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג קמ"א ע"ב) אמרו בזה הלשון כתיב וייצר יי' אלהים וגו' וייצר בתרין יודי"ן אשלים תיקונא גו תיקונא. תרין יודי"ן למה רזא דעתיקא קדישא

ורזא דזעיר אפין יי' צר. מה צר דצר צורה בגו צורה ודא הוא וייצר ומה הוא צורה בגו צורה תרין שמהן דאיקרון שם מלא יי' אלהים ודא הוא רזא דתרין יודי"ן דצר צורה גו צורה תיקונא דשמא שלים יי' אלהים ובמה אתכלילו בדיוקנא עילאה דא דאיקרי אדם דכליל דכר ונוקבא. את לאפקא ולמסגי זיווא דנפיק מניה מדכר ונוקבא. עפר מן האדמה נובדקא דגושפנקא גו בגו. וכל דא למה בגין לאשתלפא ולעיילא ביה סתים דסתימין עד סופא דכל סתימין. הה"ד ויפח באפיו נשמת חיים. נשמתא דעילאין ותתאין תליין מההוא נשמתא ומתקיימין ביה. ויהי האדם לנפש חיה לאתרקא ולעיילא בתיקוניה בגוונא דא ולאשלפא מההוא נשמתא מדרגא לדרגא עד סופא דכל דרגין בגין דהוי ההוא נשמתא משתכחא בכלא ומתפשטא בכלא ולמיהוי הוא בלחודוי. ומאן דפסיק האי מעלמא כמאן דפסיק האי נשמתא ומתחזי דאית נשמתא אחרא בר מהאי עד כאן. כל ענייני הבריאה כפולים וכבר כתבתי כי מעשה בראשית יגיד בתחתונים וירמוז לעליונים. ודברי המאמר הקדוש הזה עתיקים ויקרים עד מאד כל האמונה וסתרי התורה וסודות סתרי מעשה בראשית הסתומים והחתומים, בו תלויים וממנו מתפשטים, ואסור לשלוח בו יד ולבאר בו יותר ממה שהוא מבואר בו. ואמנם ממנו נקח לעבוד עבודת הקדש וממנו נשמע מה שאנו בביאורו, והוא כי פרי כל הבריאה ותולדותיה ותכליותיה ליחד השם השלם הזה, סוד צורה בתוך צורה הנכללים בצורת האדם העליון הכולל זכר ונקבה, ותכלית הכל לשלוף ולהביא בו הנשמה הסתומה ממדרגה למדרגה מראש ועד סוף להורות שהוא הכל ואין זולתו והוא הייחוד השלם שהוא תכלית התכליות כלם והוא החפץ והרצון העליון הנדרש מהאוהב והמיחד העובד השלם כי זה כל האדם:

ויטע יי' אלהים גן בעדן מקדם מטע יי' להתפאר ארזי לבנון אשר נטע סוד ההויות הפנימיות הנקראות נטיעות גן. סוד גן נעול אחותי כלה והגן הזה נטוע ומיוחד וקשור בעדן כי חכמה מחכמה אחותי בת אבי והעדן נמשך ובא מקדם והחכמה מאין תמצא. וישם שם את האדם הנזכר למעלה בפסוק וייצר, שמו בגן הזה כטעם כי שמי בקרבו וזאת הנטיעה בייחוד העליון, וסתם הענין ולא הזכיר עצי יי' כי אם ברמז נפלא כי הגן הוא עץ הדעת, והאדם שזכר הוא עץ החיים, ואמר וישם שם את האדם כטעם ועץ החיים בתוך הגן והוא עץ הדעת טוב ורע. ואחר כך נעתק לבאר זה בתחתונים להיותו דוגמת העליונים כי הדברים כפולים וזה וזה אמרת ברור. אמר ויצמח למעלה נטיעה ובדוגמא למטה צמיחה. יי' אלהים, הכל בשם מלא יי' אלהים סוד דו פרצופין והם סוד עצי יי. ועץ החיים בתוך הגן מורכבים זה בזה ומיוחדים בשרש אחד למעלה ולמטה. ועץ הדעת טוב ורע, הוא הגן סוד כנסת ישראל והיה אז הטוב והרע מחוברים בו כי עדיין היין הטוב

מעורב בשמריו ולא נבדל הסיג מן הכסף, ולזה נקרא עץ הדעת טוב ורע בשביל שיונק משני הצדדים ויודע אותם כמי שיונק וטועם מתוק ומר, ולפי שמקבל משני הצדדים ויודע אותם ושורה בתוכם נקרא כן:

ובפנימיות הענין רומז אל הייחוד העליון ויצמח יי' אלהים מן האדמה סוד היובל אדמה שנת החמשים שנה ומשם הצמיח כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל ומשם נאצל עץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע וזה מבואר. אחר כך נעתק לבאר סוד הייחוד ותכונתו אמר ונהר יוצא מעדן, ה"א ראשונה מיו"ד יוצא ובא תמיד באין הפסק להשקות את הגן הכל הוא משקה ומייחד, אבל הזכיר הצריך ההשקאה והייחוד יותר שהוא הגן כי נפשנו יבשה, עד כאן הייחוד השלם ומשם ולמטה עולם הפרוד ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים סוד ארבע מחנות שכינה. ויקח יי' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן, ובעליון אמר וישם שם את האדם והכל דוגמא והדברים כפולים והכל אמת. לעבדה ולשמרה:

הגן צריך עבודה והוא ייחודו בעדן. וצריך שמירה לבל יקרב איש זר אל הקדש פנימה, כי ערל וטמא מחוץ למחנה מושבו והאדם מצווה על כל זה כי לזה נברא ואם כן צריך לעבוד מבפנים ולשמור מבחוץ. ובבראשית רבה לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות, והוא סוד קרבות הכחות וייחודם ולזה נצטוינו בקרבנות. שנאמר תעבדון את האלהים וגו' רמזו בזה ע"ה כי כמו שתכלית הבריאה ופריה הוא הייחוד, כן תכלית יציאת מצרים היה הייחוד הזה ולזה תלה בו ההוצאה. וכתיב תשמרו להקריב לי במועדו כלומר תשמרו, תסירו השמרים לבל יתערבו ביין ואז יהיה ראוי להקריב לי האשה במועדו, כי בהיות האשה מתקדשת ופורשת מטומאת נדתה החתן מחבקה בחבה ואומר באי כלה ואז המלכים נועדים יחד וממתיקים סוד לבדם ואין זר אתם:

מיד פירש לו שמירה זו ויצו י"י אלהים וגו', קבלו ע"ה כי נצטוה על שבע מצות וסמכום למקרא זה וכלם לא תעשה, זולת הדינין, להורות על הדבר אשר נצטוה לשמור שהוא מקום הדין והוא מקום הסכנה העצומה ולזה צריך להזהר בו מאד ולשמרו וליחדו ייחוד תמידי באין הפסק:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ל"ו ע"א) אמר רבי יוסי הא דתנינן דפקיד ליה הקדוש ברוך הוא על עבודה זרה וכי כמה בני נשא הוו בעלמא דאיהו אצטריך דא. אלא ודאי כלא על האי אילנא בגין דביה אחידן דמאן דנטיל ליה בלחודוי נטיל באוכלוסין דלתתא דאחידן ביה ונטיל ע"ז ג"ע ש"ד. ע"ז באינון רברבן ממנן. ש"ד בהאי אילנא תליין דאיהו גבורה וסמא"ל אתפקד על דא. ג"ע אשה היא ואסור לזמנא לאתתא בלחודהא אלא עם

בעלה דלא יהא חשיד בג"ע ועל דא בכלא אתפקד בהאי אילנא כיון דאכל מניה בכלא עבר דהא כלא אחיד ביה. ר' יהודה אומר כלא הכי הוא ואסור לאתיחדא עם אתתא בלחודהא אלא אם כן בעלה עמה עד כאן. והאמת כי על שבעה מצות נצטוה ואף על פי כן נרמז בהם זה הסוד כי אזהרת עבודה זרה שלא לקצץ בנטיעות:

שפיכת דמים, גם כן כי המקצץ הנטיעה מן השרש הרי הוא שופך דמים. גילוי עריות, שלא יתיחד עמה לבדה ולא יפנה אליה כי אם בייחוד מה שעליה שלא יהיה נרגן מפריד אלופו של עולם. גז"ל, שלא יגזול אביו ואמו כענין גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית, ואין אביו אלא הבורא ברוך הוא, ואין אמו אלא כנסת ישראל, שהרי הוא משחית והורס הבנין ומונע האור מאביו ואמו והרי הוא גזלן. איסור אבר מן החי, קציצה היא וזה מבואר. הדינין, כי המשפט לאלהים הוא והפגם נוגע עד לב השמים. ברכת השם, כענין ונוקב שם יי' וכתיב ויקוב חור בדלתו. והוא סוד נסתר. על כל זה נצטוה והכל תלוי באילן ההוא:

מכל עץ הגן אכל תאכל הכל התיר לו. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ל"ה ע"ב) ושרייא ליה כלא דכלהו בייחודא דהא חזינן אברהם אכל יצחק ויעקב כלהו אכלו וחיו. אבל אילנא דא אילנא מותא דשרייא ביה מאן דנטיל ליה בלחודוי מאית דהא סמא דמותא נטיל ועל דא כי ביום אכלך ממנו מות תמות בגין דקא פריש נטיען עד כאן. והכוונה כי לא היתה המניעה כי אם שלא יאכל ממנו ולא יפנה אליו לבדו שלא יקצץ בנטיעות, אבל בייחוד הכל לא מנעו ממנו שהרי האבות כלם אכלו וחיו ולא נתפתו אחריו ולא נתפשו ברשתו. אברהם, כתיב בו וירד אברהם מצרימה ועלה דכתיב ויעל אברם ממצרים. יצחק, כתיב בו וילך יצחק אל אבימלך וגו' וכתיב וילך משם יצחק וגו' וכתיב ויעל משם באר שבע. יעקב, כתיב בו ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה ליבחן שם ויצא משם בשלום ולא נתפתה אחר לבן הארמי ולא יכול לו והכל סוד נעלם. מות תמות כי העץ ההוא רגליו יורדות מות והנמשך אחריו ימות בהכרח. והיא הודעה לא עונש והוא מדה כנגד מדה כי הפריד גם הרכבתו תפרד, וכפל המיתה הודיעו כי האכילה ממנו סבת מיתה אחר מיתה עד שיתקן את אשר עוותו ולזה יצטרך צרוף אחר צרוף ולבון אחר לבון והוא סוד נסתר. ועוד כתבתי טעם מות תמות בחלק השני והכל אמת. ודי בזה לענין הפרק:

פרק יג

ויאמר יי' אלהים לא טוב היות האדם לבדו וגו', זה מאמר עשירי בא בבריאת חוה בכוונה גמורה ובהשגחה נפלאה והוא סוד נפלא. ועם שאין טוב אלא באחד ולזה לא נאמר טוב בשני וראינו כי בבא השני בא גם טוב, ובלתו אמר לא טוב היות האדם לבדו, הנה

בהיות האדם על התכונה ההיא והוא דו פרצופין אינו טוב כי בהיות ההוא הוא חצי אדם וחצי דבר אינו דבר ואינו טוב, וכשחזרה עמו פנים בפנים הרי הוא גוף שלם ואדם אחד, והברכה והטוב הנה הוא באחד כי שניהם בהיותם פנים אל פנים הנה הם אחד וזה אמרו זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם. יתבאר אם כן שכל אחד לבדו אינו אדם ואינו שלם ובהתחברות שניהם הנה הם דבר אחד טוב ושלם:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג רצ"ו ע"א אידרא זוטא) אתפשטת נוקבא בסטרהא ואתדבקת בסטרא דדכורא עד דאתפרשת מסטרוי ואתת לאתחברא עמיה אפין באפין וכד מתחברן אתחזיין חד גופא ממש ומהכא אוליפנא דכד דכר בלחודוי אתחזי פלג גופא וכך נוקבא וכד מתחברן דמי כלא חד גופא ממש והכי הוא אוף הכא כד דכר אתחבר בנוקבא כלא הוא חד גופא ועלמין כלהו בחדו דהא כלהו מגופא שלים. דהא מטרוניתא אתדבקת במלכא ואשתכח חד גופא ועל כן ברכאן משתכחן בהאי יומא. ומהכא מאן דלא אשתכח דכר ונוקבא איקרי פלג גופא ולית ברכתא שריא במלה חסרה במלה פגימא אלא באתר שלים במלה שלים ולא בפלגות מלה ופלגות מלה לא אתקיים לעלמין ולא אתברכא לעלמין עד כאן. והדברים כפולים והרמז על שני הזווגין עליון ותחתון והכל אמת ודוגמא אחת לכל:

ויצר יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה וגו' כל זה הענין נראה שנכנס בין הדבקים. ואמנם בא זה הענין בכוונה נפלאה ויש לו ענין בין למעלה בין למטה, למעלה כי הנה הוזהר שלא ימשך אחר האילן ההוא. והעמידו על סוד עליו וענפיו הנאחזים ממנו שידע שאין לו בהם שום הנאה כדי שיתרחק מהם, וזה סוד ויקרא האדם שמות וגו' כי השיג טבעיהם והבדלם למיניהם וקרא להם שמות כפי שרשיהם העליונים לפי עליוניהם, והתחתונים בדוגמא ההיא כי הם שואבים מהם ומזה השיג סוד האחזם באילן ההוא והם מסוכנים מאד למתערב בהם ופונה אליהם. ואמנם כפי הענין של מטה ממנו יש לו ענין כי הגיד הכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו ושאין לו בהם בן זוג כפי שרשו והבדלו ואין לו בהם נחת רוח, מיד ויפל יי' אלהים תרדמה וגו' ויקח אחת מצלעותיו וגו', עצם מעצמיו ובשר מבשרו ממינו שאינו דבר זולתו ובה יתדבק ויתיחד כי שניהם אדם אחד שלם הנה הוא עד נאמן בעצמו ממה שהשיג וראה ואין לו טענת אונס אם ימשך אחר העליון ההם ויענש כי לא העלים ממנו דבר. ולפי פנימיות הענין בא זה הענין בכאן כדי שיבקש ויתעורר שיהיה לו בן זוג וההתעוררות הוא עלה למעלה ונשלם ונגמר הבנין למעלה ולמטה, וכמו שיתבאר זה על נכון ממה שכתבנו במה שקדם:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג קמ"ב ע"ב) מאנא בצניעותא דספרא כל דינין דמשתכחין מדכורא תקיפין ברישא ונייחין בסיפא וכל דינין דמשתכחין מנוקבא נייחין ברישא ותקיפין בסיפא ואלמלא אתעבידו כחדא לא יכלין עלמין למסבל, עד דעתיק דעתיקין סתימא דכלא פריש דא מן דא וחבר לון לאתבסמא כחדא וכד פריש לון אפיל דורמיטא לזעיר אפין ופריש לנוקבא מאחורי סטרוי ואתקין כל תקונהא ואצנעה ליומא דיליה למתבה לדכורא הה"ד ויפל יי' אלהים תרדמה על האדם ויישן מהו ויישן האי דכתיב ביה עורה למה תישן יי'. ויקח אחת מצלעותיו מהו אחת דא היא נוקבא וסלקא ואתתקנת באתרה שקיע רחמי וחסד הה"ד ויסגר בשר תחתנה וכתיב והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר ובשעתא כד בעי למיעל שבתא הוה ברי רוחין ושדין ועלמין ועד לא סיים לון עד דאתת מטרוניתא בתיקונוי ויתיבת קמיה אנח לאינון בריין ולא אשתלימו עד כאן:

ויבן יי' אלהים את הצלע רוח חכ"מה וביי"נה מתקנין לה לצלע כמה דאת אמר ולצלע המשכן. ויבאה אל האדם להיותה עמו פנים בפנים להשלים הבנין להקרא אדם. זאת הפעם וגו', יבמות פרק הבא על יבמתו מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שנזדווגה לו חוה. והיא סוד מה שכתבנו למעלה שהבין בהם ובשרשיהם וידע שאין לו בהם שום הנאה אבל אם ימשך אחריהם יהיו לו לפוקה ולמכשול ולזה לא נתקררה דעתו עד שנזדווגה לו חוה. וגם הוא סוד דבק באדם הראשון וזאת הפעם זאת ירושלם מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב בתו של אברהם בת היתה לו ובכל שמה. לזאת יקרא אשה אש ה' כי מאיש יי' איש מלחמה לקחה זאת, כשהשבעה מתחברים ומאירים בא"ת הכלולה מכ"ב אותיות נקראת זא"ת. ודבק באשתו והיו לבשר אחד, אין אחדות בהיותו דבק למעלה עם אביו ואמו כי אם בהיותו דבק באשתו הוא אחד אמיתי, כי בחוה נשלם הבנין ונגמר הייחוד והיו לבשר אחד יי' ושמו אחד:

ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו הכנפים והמלבושים חופפים מבחוץ והם מיוחדים אין זר אתם בבית והוא סוד נעלם ידוע לאשר זכו אליו. וסמך לו מיד והנחש היה ערום כי היותו ערום היה לו לחסרון כבוד ולשפל מדרגה מה שהיה כבוד ומעלה לאדם ואשתו היה לנחש לקלון ולחרפה. ומזה הפתח נכנס לגרום לאדם שיתפשט מבגדיו החמודות בגדי אור שהיו חופפים עליו והיינו אנח לאינון בריין ולא אשתלימו ולזה נתקנא בו והחטיאו:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ע"ה אמרו סמא"ל הרשע קשר עם כל צבאות מעלה על רבו משום דאמר הקב"ה לאדם הראשון ורדו בדגת הים ובעוף השמים אמר היאך נוכל

להחטיאו ולגרשו מלפניו עד כאן. והכוונה הנסתרת להם ע"ה כי נתן לו ממשלה על העליונים הרמוזים בעוף השמים ובחיה הרמשת וגו', שאם הכוונה על התחתונים מאי איכפת ליה אלא ודאי עליהם נתן לו רדיה וממשלה וזאת היתה קנאתו בו. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ת"ז ע' קל"ז ע"ב) בזמנא דלא אשכח מקטרגא אמר נעשה אדם בעינא למעבד ליה שלטן וממנא עליכו יהא ברעו דילכון דאנא אשרי שמי עליה וחותמא דילי בידיה דאיהו חותם הברית מלאכיא דסטרא דימינא בריכו ליה ואמרו נעשה ונשמע הה"ד ברכו יי' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ודא מטט"רון לקבליה יוסף לתתא והוו אחרנין דהוו שנאן ליה ואמרו מה אנוש כי תזכרנו וגו' עד כאן. ובפרקי ר' אליעזר הקנאה והתאוה והכבוד וכו' אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון כל העולמים מה אדם ותדעהו וכו' והכל כוונה אחת כי מצד שהמשילו עליהם נתקנאו בו. ושני הטעמים אמתיים. ועוד שם משל למה הדבר דומה לאדם שיש בו רוח רעה וכל המעשים שהוא עושה מדעתו הוא עושה וכל הדברים שהוא מדבר מדעתו הוא מדבר והלא אינו עושה אלא מדעת רוח רעה שיש עליו, כך הנחש כל מעשיו שעשה וכל דבריו שדבר לא דבר ולא עשה אלא מדעתו של סמא"ל ועליו הכתוב אומר בדעתו ידחה רשע עד כאן. הנה כנה לצד ההוא רוח רעה שהוא הפך צד הקדושה שהוא רוח טובה. והנחש ההוא נמשך מן השמאל ורוח הטומאה נאחזת בו ומהצד ההוא בא והחטיא את האדם ומה שנאמר לו ורדו בעוף השמים וגו' ונהפוך הוא כי החטא סבה שרדו הם בו וזה היה התחכמות הנחש הערום. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ל"ח ע"ב) והנחש ר' יצחק אמר דא יצר הרע. רבי יהודה אמר נחש ודאי. אתו לקמיה דר' שמעון אמר לון ודאי כלא חד וסמא"ל אתחזי על נחש וצלמיה חזן כל בריין וערקין מניה ומטו לגבי אתתא במלין וגרימו מיתה לעלמא עד כאן. והדברים כמשמען כי הנחש התחתון נמשך ובא מכח העליון ומצא מין את מינו ונעור ואמרו עליו שהיה דמותו כמין גמל ועלה ורכב עליו וכל מה שעשה וכל מה שדבר לא מדעתו כי אם מדעת הרוכב והוא יצר הרע המסית והמדיח והוא שטן המשטין והוא מלאך המות הממית והכל אחד בכח הרע ההוא:

ויאמר אל האשה. ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ע"ה נשמת הנקבה מן הנק"בה נשמת הזכר מן הזכ"ר. והיינו דקא אזיל נחש בתרה דחוה אמר הואיל ונשמתה מצד הצפון אסיתנה מהרה ומאי הסתה הכא משום דבא עליה עד כאן. הנה מבואר כי להיות האשה מקום אצילותה מצד הצפון מצא מקום להסיתה וגם הוא אצילותו משם כי מקורו מהסיג היוצא מן הכסף ולזה פתה וגם יכול. לא תאכלו מכל עץ הגן, שקר ענה בבראו שהרי אמר מכל עץ הגן אכל תאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן וגו', וגם היא הוסיפה וכל המוסיף

גורע כי לא אמר כי אם על העץ ולא הזכיר הפרי. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ל"ה ע"ב) ומפרי העץ דא אתתא לא תאכלו ממנו בגין דכתיב רגליה יורדות מות ובהאי הוי פירא דהא באחרא לא הוי פירא. ובפרק כ"א מפרקי רבי אליעזר כתיב ומפרי העץ אשר בתוך הגן תנא ר' זעירא אומר ומפרי העץ ולא העץ אין העץ הזה אלא אדם שנמשל בעץ שנאמר כי האדם עץ השדה וגו', אשר בתוך הגן אין הגן אלא לשון נקיה אשר בתוך הגן אשר בתוך האשה ואין גן אלא האשה שנמשלה לגן עדן שנאמר גן נעול אחותי כלה עד כאן. והכוונה על תפארת אדם ועל כנסת ישראל שאמר עליה דודה אחותי כלה והיא פרי העץ ההוא עץ החיים. והאזהרה היתה שלא תקצץ הפרי מן העץ לעשותו דבר בפני עצמו ואלו אכלה הפרי במחובר ובייחוד העץ אז טוב לה:

והייתם כאלהים ידעי טוב ורע. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ל"ו ע"א) אמר לה באילנא דא ברא קב"ה עלמא ודאי והייתם כאלהים ידעי טוב ורע דהא איהו הכי הוי והוא היודע טוב ורע ועל דא והייתם כאלהים וגו' אמר ר' יהודה דלא אמר הכי דאי אמר באילנא דא ברא קב"ה עלמא יאות הוה אמר אבל לא אמר אלא מאילנא דא אכל קב"ה וכדין ברא עלמא וכל אומנא סני לחבריה אכולו מניה ואתון תהון בראן עלמין ועל דא כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו וגו' ובגין דאיהו ידע דא פקיד לכו עליה עד כאן. והאמת כי באילן ההוא ברא העולם כי הוא השליח והאמצעי בבריאה וכמו שהתבאר אבל לא אכל ממנו כדברי המסית דובר שקרים:

ותרא האשה כי טוב העץ למאכל, ראתה בחכמתה כי מהעץ ההוא נמשכים כל ענוגי העולם ובו תלויין וכי תאוה הוא לעינים כמה דאת אמר ואחרי עיניכם אמרו ז"ל זה זנות, ונחמד העץ להשכיל בלב כמה דאת אמר אחרי לבבכם זה מינות, על כל אלה עברה האשה באכלה ממנו וגם אישה קבל וקיים את הכל כשאכל מפריו. והיינו דאמרינן בפרק אחד דיני ממונות אמר רב אדם הראשון מין היה וכו'. רבי יצחק אמר מושך בערלתו היה וכו'. רב נחמן אמר כופר בעיקר היה וכו'. הכל נמשך מן העץ ההוא האוכל ממנו ונמשך אחריו הוא מין ומגלה עריות וכופר בעיקר וכבר התבאר זה. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ל"ה ע"ב) רבי יהודה שאיל לרבי שמעון הא דתנינן אדם הראשון מושך בערלתו היה מאי הוה אמר ליה דפריש ברית קדש מאתריה ושבק ברית קדש ואתפתה במיליה דנחש עד כאן. הנה באר ע"ה כי הפריש ברית קדש ממקומו שהוא ייחוד הכל ועזבו שלא נמשך אחריו. ונמשך אחר ערלת הברית והיינו מושך בערלתו היה:

ותקח מפריו ותאכל. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ל"ו ע"א) מה כתיב ותקח מפריו ולא כתיב ותקח ממנו ואיהי אתדבקת באתר דמותא וגרימת מיתה לכל עלמא ואפרישת

חיים מן מותא ובחובא דא גרם פרישותא לאתפרשא דהא קול מדבור לא מתפרשין לעלמין ומאן דמפריש קול מדבור אתאלים ולא יכיל למללא כיון דאשתקע מניה מלולא אתיהיב לעפרא עד כאן. הנה העץ ההוא מות קורא לרגליו כי בלילה הכל טועמין טעם מיתה, אבל בהיותו בייחוד בעץ החיים אין חסרון כל ואין מות, והמפריד בינו ובין חייו גם הוא יפרד מחייו מדה כנגד מדה, והיא סבת הגליות גלות האם עם בניה כי פרשה ציון מדודה והמפריש קול סוד וא"ו שבשם מדבור סוד ה"א אחרונה יאלם ויטמן בעפר והיא המיתה שהיא סבת האלמות מדה כנגד מדה:

והסוד הנפלא בכל זה כי אדם הוזהר שלא ימשך אחר העץ ההוא ולא יאכל ממנו בעוד שהרע מחובר בו שהכל היה מעורב היין והשמרים יחד, ולזה נקרא עץ הדעת טוב ורע טוב ורע מחוברים יחד בערבוביא. והוזהר שלא יאכל ממנו עד שיהיה כלו טוב, והוא בהיות עץ הדעת בייחוד בעץ החיים וכלי הזעם שהוא הרע שבו מובדלים ממנו, וזה היה בבא יום השבת שחזרו פנים אל פנים, ואז הרע ההוא יבדל וילך לו אל מקומו שהוא מקום התוהו ואז היה העץ כלו טוב, והוא לא המתין כי בשעה עשירית סרח בשעה עשירית דיקא. וכשאכל מן העץ חטא במעשה ובמחשבה, כי הנה עץ הדעת טוב ורע עליון ותחתון יחד מכוונים זה לעומת זה, והוזהר שלא יאכל מזה כדי שלא יקצץ בזה, והנה כשאכל מזה חטא במעשה כי קצץ הפרי מזה התחתון וכוון עוד על העליון והפרידו במחשבה ממקום יחודו וחבורו שהוא הטוב, ואז נאחז ונתחזק בו צד הרע ומפני הרעה נאסף הצדיק וערל וטמא בא אל המקדש וטמאו, כי אין האיש בביתו ונשאר העץ יודע ומכיר הרע ההוא, ולזה נקרא עץ הדעת טוב ורע כמו שכתבנו כבר, ועתיד הקב"ה לחדש עולמו ולמלאת כוונתו בבריאה, ואז יבולע ממקומו הרע ההוא ויכלה כעשן. וזה סוד כי רוח עברה בו ואיננו, בסוד ורוח עברה ותטהרם. ודקדקו קדושי עליון רואי פני המלך ואמרו, עד אותו הזמן עץ הדעת טוב היה מחובר בו הרע ההוא ונודע ונכר אצלו, ולזה נקרא עץ הדעת טוב ורע, ובאותו הזמן שיתחדש בעבור בו אותו הר"וח, הדבר הנקרא רע יבולע ויכלה, ולא יכירנו עוד כבתחלה מקומו אותו דכתיב ביה הנה מקום אתי ברוך המקום, וזהו ולא יכירנו עוד מקומו של יוצר בראשית שהוא מקומו של עולם כי לא יתחבר עוד בו הרע ההוא ולא יהיה בו כי אם הטוב לבדו והרע יבולע דכתיב בלע המות לנצח וגו'. ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק יד

ותפקחנה עיני שניהם, סומים היו שלא היו רואים תענוגי זה העולם ורעותיו ותאוותיו, כי עדיין אין להם מבא בהם, וכשחטאו מה כתיב ותפקחנה עיני שניהם וראו מה שלא ראו

עד עתה, שהרי כתוב וכי תאוה הוא כל ענוגי העולם ותאוותיו תלויין בו, וממנו פקחות עינים לראותם ולהמשך אחריהם, וזה אמרו לעינים כי עינים לעור בהנאות העולם הוא האילן ההוא. וידעו כי ערומים הם ידעו הרע שהגיע אליהם כי נסתלק האור החופף עליהם וענן הכבוד המכסה אותם. ובפרק י"ד מפרקי רבי אליעזר מה היה לבושו של אדם הראשון עור של צפורן וענן כבוד מכוסה עליו, כיון שאכל מפירות האילן נפשט עור צפורן מעליו וראה עצמו ערום ונסתלק ענן הכבוד מעליו עד כאן. וזה מדה כנגד מדה כי הם הפשיטוה ערומה ונפשטו וסלקו האור המאיר עיניה ונסתלק האור והכבוד מעליהם. ויתפרו עלה תאנה, במה שקלקלו נתקנו תאנה היתה ובעלי התאנה נתכסו. והנה הכניסו הכנפים בפנים והפסיקו בין איש לאשתו והבתולה חגורת שק על בעל נעוריה כי איננו כי מה שהיה חופף מבחוץ נכנס בפנים והפריד אלופו של עולם. ויעשו להם חגרת. כסו ערותם כי הרגישו במה שחטאו. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א ל"ו ע"ב) אמר רבי חייא דהא אתפקחו למנדע בישין דעלמא מה דלא ידעו עד השתא כיון דידעו ואתפקחו למנדע ביש כדין ידעו דהא ערומים הם דאבדו זהרא עילאה דהוה חפי עליהו ואסתלק מניהו ואשתארו ערומים מניה. ויתפרו עלה תאנה אתדבקו לאתחפיא באינון צולמין דההוא אילנא דאכלי דאיקרון טרפי אילנא. ויעשו להם חגרת רבי יוסי אמר כיון דידעי מהאי עלמא ואתדבקו ביה חמן דהאי עלמא מדבר על אינון טרפין דאילנא ועבדו לון תוקפא לאתתקפא בהאי עלמא וכדין ידעו כל זיני חרשין דעלמא ובעו למחגר זיינין בהו באינון טרפי אילנא בגין לאגנא עליהו עד כאן:

והאדם ידע את חוה אשתו והדר ותלד את קין קינא דמסאבותא קינא דזיינין בישין משרש נחש, וכל מעשיו היו מורים על הצד ההוא שנמשך ממנו, ויהי מקץ ימים קץ כל בשר ממנו והוא מכלה מנפש ועד בשר ולזה רצח את אחיו הטוב ממנו. ובמעשה בראשית החשך קדם לאור, ובטבע הקליפה קודמת לפרי ולזה קדם קין בבני אדם הראשון, ובפרק כ"א מפרקי רבי אליעזר בא אליה רוכב נחש ועברה את קין ואחר כך עברה את הבל שנאמר והאדם ידע את חוה אשתו מהו ידע שהיתה מעוברת וראתה דמותו שלא היה מן התחתונים אלא מן העליונים והביטה ואמרה קניתי איש את יי' עד כאן. וכן תרגם יונתן בן עוזיאל ע"ה ואדם ידע ית חוה אתתיה דהות מתעברא מן סמאל מלאכא ועדיאת וילידת ית קין והוה דמי לעילאי ולא לתתאי ואמרת קניתי גברא ית מלאכא דיי':

ובמדרש רות הנעלם (דף פ"ג ע"א) כד נפקו תולדין לעלמא מאדם וחוה מההוא זוהמא נפקו והכי שמענא מרבותי ואינון שמעו עד פומא דאליהו ז"ל דאמר הכי מאי דכתיב והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין וגו' והאדם דא אדם קדמאה דכד אתא נחש

על חוה אטיל בה זוהמא וקין מההוא עסטורא דההוא זוהמא נפק, מה דרכו של נחש להרוג ולהמית הכי נמי קין מיד נעשה הורג כד"א כי משרש נחש יצא צפע, משרש נחש דא נחש הקדמוני, יצא צפע זה קין שיצא משרשו ועיקרו של נחש, ופריו שרף מעופף שנעשה הורג כשרף שאין לחש למכתו מעופף כפול כבר נענש הנחש כפול במינו. ואי תימא דהא מההוא זוהמא נפק ואת אמרת והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין ודאי מאדם הוה ולא מההוא זוהמא. אלא ההוא נחש הטיל זוהמא בחוה וההוא זוהמא דאשתאיב בה הוה מכשכשא במעהא ולא הוה ליה גופא לאתכללא ביה ולנפקא ההוא רוחא לעלמא. כיון שבא אדם הראשון אתער ההוא זוהמא בההוא זרע דהוה במעהא ואתכלל ביה ועבד גופא להההוא רוחא בישא ונפק לעלמא בדיוקנא סומקא שניא מכל שאר בני אדם דהוו אבתריה. ועוד דההוא זרעא דאטיל אדם למעבד גופא מההוא סטרא בישא הוה ואתתקף ההוא רוחא בישא ואיגלים ביה לעלמא, כיון דחמת חוה אמרה קניתי איש את יי' עם יי' וכד איתי קרבנא מההוא סטרא בישא אייתי דכתיב ויהי מקץ ימים ולא כתיב מקץ ימין עד כאן:

הנה בארו כי קין בא מהזוהמא שהטיל רוכב נחש בחוה שבא עליה ממש. וכן דרשו ז"ל הנחש השיאני עשה בה מעשה אישות. ולפי שהרוח ההוא הטמא בלתי גוף לא היה יכול לצאת לאויר העולם, אמרו שזרע אדם המציא לו גוף להתלבש בו. ועוד גלו סוד נסתר באמרם שזרע אדם מההוא סטרא בישא הוה, וסתר הסתרים ליראי יי' ולחושבי שמו כי החטא גרם שנסתלק ממנו צד הקדושה שהיה בו ונשתאבה בו רוח הטומאה וממנו נתחזקה הרוח ההוא הבא מרוכב נחש ונכפלה בו הקושי והטומאה. והנה היה הגוף והרוח מהזוהמא הקשה ההיא והוא אמרם ואתתקף ההוא רוחא בישא, ולזה בא מסומן בסימן הרוח ההוא וקטרג על אחיו והרגו וכל תולדותיו היו מהצד ההוא הטמא והקשה ולזה נמחו כלם במבול לא נשאר מזרע קין כי אם נעמה אשת נח לסוד נעלם. ובבראשית רבה זה ספר תולדת אדם אלו תולדות ואין הראשונים תולדות ומה הן אלוהות, הנה בארו כי תולדת קין היו מכח אל אחר לא תולדות אדם. ואמרו עוד שם בעון קומי אבא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק, אמר להם עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך נתקלקלו הדורות ונבראו קנטורין. ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג קמ"ג ע"א) תאנא בצניעותא דספרא בעא עתיקא קדישא למיחזי אי אתבסמו דינין ואתדבקו תרין אלין דא בדא ונפק מסטרא דנוקבא דינא תקיפא ולא יכיל עלמא למסבל דכתיב והאדם ידע את חוה וגו' קניתי איש את יי' ולא הוה הכי משום דלא אתבסמת וחויא תקיפא קשיא אפיל בה זוהמא דדינא קשיא וכד נפיק דא קין מסטרא דנוקבא נפק תקיף קשיא

תקיף בדינוי קשיא בדינוי כיון דנפק אתחלשת ואתבסמת. בתר דא נפיק אחרא בסימא יתיר וסליק קדמאה דהוה תקיפא קשיא וכל דינין לא אתערעו קמיה. ברא קדמאה ברא דזוהמא הוה תרין אתו עלה ואתעברת ואולידת תרין דא נפק לזניה ודא נפק לזניה ורוחא דילהון אתפשטו דא לסטרא דדא ודא לסטרא דדא דא דמי לסטרוי ודא דמי לסטרוי. מסטרא דקין כל מדורין דזינין בישין ורוחין ושדין וחרשין אתיין. ומסטרא דהבל סטרא דרחמי יתיר ולא בשלימו חמר טב בחמר ביש לא אתתקן בהדיה. עד דאתא שת ואתיחסו מניה כל אינן דרין דזכאי עלמא וביה אישתיל עלמא. ומקין כל אינון חציפין ורשיעין וחייבי עלמא עד כאן. ותסף ללדת את אחיו את הבל וגו'. בראשית רבה תוספת ללידה לא תוספת לעבור, והוא שאמרו עוד שם אמר רבי יהושע בן קרחה עלו למטה שנים וירדו שבעה קין ותאומתו והבל ושתי תאומותיו עד כאן. והסוד בזה כי היו שבעה כנגד שבעה ימי בראשית, והותרו אלו באלו לפי שכלן מכח אחד מכח עליון נוצרו לא היו סבה אחר סבה. וקין והבל שני ההפכים יצאו מאדם הראשון ונהיו בבטן אחד יורו על הייחוד, להעיד על כי מסבה אחת פשוטה יצאו ההפכים והטוב והרע להם שרש אחד ואם המערכות נשתנו הוא לא נשתנה ולא ישתנה. ובפרקי רבי אליעזר ובפרק אחד דיני ממונות אמרו עלו למטה שנים וירדו ארבעה. ואמרו חכמי האמת ז"ל כי הכל כוונה אחת אלא שזה כלל וזה פרט והכל אחד:

ויהי הבל רעה צאן, זה פנה אל שרשו כי הצדיק רעה צאנו רעה ישראל האזינה נהג כצאן יוסף, ומזה ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רעה היא. וקין היה עבד אדמה פנה גם הוא אל שרשו ולא שת לבו רק לזאת משמע דכתיב עבד אדמה עשה מן הענף שרש ומן התפל עקר. ויהי מקץ ימים להורות מקום מוצאו ומאי זה מקום הביא מקץ ימים קץ כל בשר ולא מקץ ימין ולזה ויבא קין מפרי האדמה, ובבראשית רבה מן הפסולת רמזו על הסוד הזה. ואמנם הבל נתכוון אל הייחוד והביא מבכרות צאנו ונתקבל קרבנו כי היה לרצון כי הקריב את הכחות אל שרשן. ויש לתמוה אחר שנתקבל קרבנו איך נתן רשות לקץ הימים לבלעו וי"ל כי גם הוא בחטאו מת כי בשעת קבלת הקרבן הציץ במזבח המקבל יותר מדאי ונענש. וזה סוד ויסתר משה פניו כי ירא מהביט ירא ממה שאירע לו כבר. ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו. הנה יש להתבלעות זה עיקר ושרש כי כן הקטרוג למעלה כי שרש קין מתהפך בתחבולותיו לבלע ולהשחית הנטיעות היפות וגם קין עקר את הכל במחשבתו המזוייפת וגם במעשה בלע את אחיו הטוב ממנו:

ועוד יש סוד נעלם בזה הקטרוג וההתבלעות של שנים אלה, ירמוז למחלוקת יום שני שבו נחלק השמאל וקטרג על הימין ומן המחלוקת ההוא נברא גיהנם שהוא שרשו

של קין שהוא קץ ימים וקץ כל בשר וקרב קץ אחיו. וכמו שבמעשה בראשית בא יום השלישי ונכנס ביניהם והבדיל המחלוקת ועשה שלום במרומיו ובו היה הקיום ונכלל בו הכל והשמרים יצאו לחוץ ונדחו ממקומם, כן הבן השלישי שהוא שת נכנס בין שנים אלה והבדיל ביניהם ונכלל הבל בו ואז היה בו הקיום והושתת העולם ממנו, וקין וכל תולדותיו נדחו ונמחו במבול מים הזדונים מדה כנגד מדה והכל דוגמא. ולזה נתיחסו ובאו מקין כל דורות הרשעים ועזי פנים, ומשת כל דורות הצדיקים שהם קיום העולם שנאמר כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל, כי שת הושת במקומו של הבל והוא זרע אחר משל קין שזה טוב וזה רע, ולא היה הפרש בין הבל ושת בשום ענין אלא שהושת גוף שת מזרע אחר בלבד שהיה תחת הזרע הראשון שנזרע ממנו אבל נפש תחת נפש לא זכר בו הכתוב, שאם לא כן לא היה יכול לכתוב תחת הבל ממש כמשמעו אם היתה שם נפש אחרת וזה יורה על יסוד סוד העבור ולפי זה אלו לא נהרג הבל לא נולד שת וזהו תחת הבל תחתיו ממש שא"א להיות זרע זה אלא תחת הבל והכוונה היתה לברר וללבן ולזקק זה הזרע לפי שהראשון היה אחר החטא מזוהמת הנחש עם שלא היה קשה כשל קין, ולזה נדחה הזרע ההוא ובא אחר יותר זך ונקי ממנו שנזרע אחר ששב בתשובה והושת שת ממנו, וזה אמרו זרע אחר מלשון אחרית ותקוה זרע כשר והגון שממנו באו ונתיחסו דורות הצדיקים שמהם אחרית ותקוה, וזרע זה נקרא אחר מפני שהוא אחר מזרע קין שממנו דורות הרשעים כי זרע הטוב אחר הוא מזרע הרע וזרע הרע אחר הוא מזרע הטוב שהם הפכים זה לזה וזה תמורתו של זה. ד"א פעמים שהוא לטוב כשהוא נזכר אצל הרע ופעמים שהוא לרע כשהוא נזכר אצל הטוב כגון אלהים אחרים. ולזה רמזו בבראשית רבה באמרם זרע אחר ר' תנחומא בשם ר' שמואל אמר נסתכלה אותו זרע שהוא בא ממקום אחר ואי זה מלך המשיח עד כאן. ואמרו חכמי האמת ז"ל כי כוונתו לפרש כאן כי לשון אחר, משמשת בשתי לשונות אחד טוב ואחד רע מפני שנזכר אצל הבל שהיה טוב ואצל קין שהיה רע. ופירשוהו כאן ואמרו זרע אחר שהוא מלך המשיח הראוי לצאת מדוד שבא מרות המואביה שהיתה מעם אחר העובדים ומשתחוים לאל אחר וכשהרע נהפך לטוב אין שבח גדול מזה. והמלך המשיח הוא אשר ישלים הכוונה בבריאה ויחזיר עטרת האמת והייחוד ליושנה, והצד ההוא אשר עד הזמן ההוא היה אחר ישיבהו תחת כנפי השכינה ולא יקרא עוד אחר כי יהפוך הרע שבעץ הדעת אל הטוב ויהיה כלו טוב, והיה הרצון בו להשלים כל זה השלמות לפי שהוא מהזרע ההוא הבא מהמקום ההוא הנקרא אחר, ועל ידו יהפך אל האחדות ואל הטוב. ואז יהיה האחדות שלם ויתקיים מה שכתוב והיה יי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו

אחד. ועד כאן הגיע מה שראינו לבאר בסוד סתרי מעשה בראשית ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק טו

יסוד סוד הייחוד ועקרו אשר התבאר בזה הספר. תכונתו הוא התיחדות שבעה היכלות אשר כבר כתבנו עניינם עם שבעה רקיעים שהם סבתם, וכשנכללים אלו באלו התחתונים בעליונים הנה בהתיחדם הכל נקרא ונכלל בשם שלם יהוה אלהים וזה כי השבעה רקיעים הם סוד השם המיוחד כמו שכתבנו והשבעה היכלות הם סוד השם הנכבד אלהים סוד ב"ד של מטה ובהתיחדם נקרא הכל שם שלם והכל נכלל בשני שמות אלו יהו"ה אלהים אשר בהתיחדם הוא שלמות הכל ונקרא שם שלם, וכל עוד שאין מתיחדים ונכללים האיברים אלו באלו אין השם שלם ואין שם ייחוד ושלמות, אבל כשהכל מתחבר ומתיחד זהו שלמות מעלה ומטה, וכשהאיברים מתיחדים הנה הנשמה העליונה נכללת ושורה על הכל ובזה הכל מתקשר יחד והיה המשכן אחד:

וסוד הענין כך הוא. קשר וייחוד שני אלו השמות הוא הרוח האמצעי והוא קשר האמונה, והוא הרוח העומד לקבל הרוח התחתון המשתוקק ונכסף להכלל בו, והרוח האמצעי הנה הוא עומד לקבל הרוח העליון שכל הרוחות והמאורות תלויין בו. וכששני הרוחות אלה התחתונים מתיחדים בנשיקה בסוד ישקני מנשיקות פיהו לפי שהנשיקה הוא סוד דבקות והתקשרות רוח ברוח תחתון בעליון, ובאלה הנשיקות מתעורר ומתעלה הרוח התחתון להתדבק ולהתיחד ברוח האמצעי, ובזה נכלל רוח זה בזה ורוח אחד לכל, וכשמתיחדים בזאת התכונה הנה הרוח העליון הנעלם והסתום מתגלה ובא ושורה על הרוח האמצעי כנשמה השורה על הרוח ומקיימת אותה. וסוד זה כי בהתיחד רוח ברוח הנשיקות מתחילות להתחבר ובזה מתעוררים שאר כל האיברים בתאוה ההיא ונכללים אלו באלו כל אחד בשרשו בנשיקה וההתעוררות להשלים זה הוא מהרוח התחתון, כי האיברים התחתונים מתעוררים ומשתוקקים תמיד אל העליונים להכלל בהם בסוד ואל אישך תשוקתך, מי שהוא בחשך מתאוה תמיד להיות באור השלהבת, השחור שבנר מתעורר ומשתוקק תמיד אל השלהבת העליון הלבן כדי להתיחד ולהתדבק בו, וזה סוד אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט אל:

ודוגמא זו צריך ההתעוררות לעלות מלמטה לתת און וחיל בו בסוד באלהים נעשה חיל, וזה יושלם בעסק התורה וקיום המצות וההשתדלות תמיד בעבודות ובתפלות באין הפסק, בסוד המזכירים את יי' אל דמי לכם. ואל תתנו דמי לו. וזה סבת ייחוד הרוחות זה בזה, ובשרות זה הרוח בזה הרוח אז נכלל זה בזה בייחוד ודבקות אחד ומתרכב זה

בזה להיות שניהם אחד כמי שמרכיב שני אילנות זה בזה והם אחד מין במינו, וזה סוד המרכבה ומה שבא בלשונם מעשה מרכבה כי ההרכבה והייחוד וכללות המאורות אלו באלו הוא מעשה בפועל וזה סוד מעשה מרכבה:

ובספר היכלות אמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה (ח"ב ר"ס ע"א) בזה הלשון ומאן דארכיב זינא בזיניה וידע לקשרא היכלא בהיכליה דרגא בדרגיה דא אית ליה חולקא בעלמא דאתי כמא דאוקימנא ועל דא האי איהו שלימו דכלא וכד אשתלים דא בדא ואיהו כלא חד עובדא דנפק מהאי שלימו ההוא איקרי מעשה מרכבה ורזא דא וייצר יי' אלהים את האדם שם מלא ואדם איהו עובדא דהאי מרכבה דרכיב דא בדא עובדא דשלימו דכלא וכד אשתלים דא בדא כדין הוא יי' אלהים שם מלא כמא דאוקימנא עד כאן. הנה יבאר ע"ה כי ייחוד וכללות שני שמות אלה זה בזה והרכבתם זה בזה הוא סוד המרכבה, והמעשה היוצא מהייחוד והשלמות וההרכבה ההיא הוא בנין העולמות ובריאת אדם כי זה סבתו הייחוד, והכל הוא סוד מעשה מרכבה והמבין המאמר ההוא אשר כתבנו בסוד נעשה אדם יתבאר לו כל הענין הזה על נכון:

ועם שהאמת כן הוא כמו שכתבנו בייחוד אלו השני שמות ושהרכבתם זה בזה זו היא הקבלה הנאמנה במרכבה, ואמנם אופן הרכבה זו והדרך להגיע אל ייחוד זה עד שתעלה ותגיע ממנו זאת ההרכבה, זה נעלם ממנו תכלית ההעלם אחר שנסתלקה רוח הקדש מישראל ונפטרו חכמי המשנה והתלמוד ע"ה לבית מנוחתם, לא נשאר בידינו כי אם הקבלה בייחוד המאורות הנכללים בשם הגדול, שצריך ליחד הכל עד אין סוף בכוונת הלב ובמחשבה פנויה ונקיה מכל הרהור, וזה סוד סמכוני באשישות וזה על כנסת ישראל נאמר בזה הגלות, לפי שסוכת דוד הנופלת צריכה סמיכה וסעד בסוד סומך יי' לכל הנפלים, ולפי שנאמר עליה נפלה ולא תוסיף קום צריכה סמיכה, ולזה אומר סמכוני באשישות ולמי אומרת כן לבניה בזה הגלות שהיא גולה עמהם. ובמה צריך לסמכה, באשישות, סוד האבות שהם מתמלאים תחלה מהיין העליון המשומר בענביו. והיודע ליחד השם הגדול אף אל פי שאין ברכה מצויה בגלות החל הזה כי העונות מבדילים, הנה הוא סועד וסומך לכנסת ישראל בזה הגלות. רפדוני בתפוחים. אשישות ותפוחים הכל אחד וכוונה אחת, וסוד זה כי האשישות נקראו כן על סוד הכניסם וקבלם היין הטוב ההוא, והתפוחים נקראו כן על הוציאם והשפיעם היין הכנוס בהם ושהם מכינים ומכוונים המחשבה והרצון בריחם המשובח. ועל זה הוצרכו אשישות ותפוחים, אשישות, לרוות מהיין, תפוחים, לכוין הדעת ולישבו שלא יזיק היין. וכל זה למה כי חולת אהבה אני. ומי שמיחד את השם הגדול בכבודו ועל הדרך שהתבאר בזה הספר

צריך ליחד הדין והרחמים יחד ולכלול אותם זה בזה לדעת שהכל אחד, להמתיקם ולתקנם זה בזה להיותם כלל אחד וייחוד אחד והיודע זה ומכוין בו הוא הסומך והעוזר לכנסת ישראל בזה הגלות. ועל שבח הייחוד והמייחדים אמר המאור הקדוש ע"ה בספר התיקונין (ת"ז ע' קכ"ג ע"ב) ומארי ייחודא רשימין במחשבתא סתימא עד כאן. ובמה שכתבנו בזה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק טז

להורות על כי האמת כן הוא כמו שכתבתי בסוד המרכבה אמרו במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ע"ה שאלו תלמידיו את ר' רחמאי מאי דכתיב תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות. תפלה תהלה מיבעי ליה אלא כל המפנה לבו מעסקי העולם מסתכל במעשה מרכבה מקובל לפני הקב"ה כאלו התפלל כל היום שנאמר תפלה לחבקוק. מאי על שגיונות כמה דאת אמר באהבתה תשגה תמיד ומאי ניהו מעשה מרכבה עד כאן. הייחוד וההרכבה ההיא אשר זכרנו לזכות בו צריך שיהיה הלב פנוי מעסקי העולם המעיקים ומטרידים המחשבה להסתכל בו ולהוציאו לפועל האור הנראה ונרגש. וכבר רמזנו בפרק הקודם לזה כי ההרכבה הזאת היא סוד ייחוד יהוה אלהים והוא הרכבת ההיכלות אלו באלו. והתבאר בספר תולעת יעקב כי בכוונה הראויה בתפלה מתייחדים ומתרכבים אלו באלו ועולים בקנה אחד, והוא סוד ייחוד יי' אלהים שם מלא, וזו היא התפלה העולה לרצון. והמכוין זאת הכוונה בתפלתו הוא העושה הטוב בעיני יי' בסוד והטוב בעיניך עשיתי וקבלו רז"ל שהכוונה לו ע"ה שסמך גאולה לתפלה, והוא ייחוד יי' אלהים מלוי ושלמות שניהם והרכבתם זה בזה כאשר יהיה האופן בתוך האופן. והוא הענין עצמו הנדרש מאת המסתכל במעשה מרכבה ולזה אמרו עליו שהוא מקובל לפני הקב"ה כאלו התפלל כל היום כלו:

ומזה נעמוד על אמיתת טעם היות הנביאים והחסידים ע"ה משנים טבע העולם וסדר מערכות עליונים ותחתונים ומפיקים רצון מיי' בתפלותיהם, וגם יספיק לכל זה הסתכלותם במעשה מרכבה, כי בדבקותם בייחוד ההוא ובהרכבה ההיא היו פועלים נסים ונפלאות, ומהם מי שהיה האור הנערב מתאצל ומתפוצץ ומתנוצץ ובא ומתראה ונרגש לפניהם, להורות על שלמות המעשה והייחוד ההוא אשר היו מסתכלים בו וממציאים בפועל, והוא ראיה ומופת נפלא על מה שכתבנו שהוא האמת הברור:

ובפרק אין דורשין ת"ר מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור ויוצא מירושלם והיה ר' אלעזר בן ערך תלמידו מחמר אחריו ללמוד תורה מפיו אמר לו רבי שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה א"ל בני לא כך שניתי לכם ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה

חכם מבין מדעתו א"ל רבי תרשני לומר לפניך ממה שלמדתני א"ל אמור מיד ירד רבן יוחנן בן זכאי מן החמור ונתעטף וישב על אבן אחת תחת הזית א"ל רבי מפני מה ירדת מן החמור א"ל איפשר אתה דורש מעשה מרכבה ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוין אותנו ואני ארכוב על החמור. מיד פתח ר' אלעזר בן ערך ודרש במעשה מרכבה ירדה אש מן השמים וסבבה את כל האילנות שבשדה, פתחו כל האילנות ואמרו שירה מה שירה אמרו הללו את יי' מן הארץ תנינים וכל תהומות עץ פרי וכל ארזים הללו יה. ויש אומרים שירה זו אמרו אז ירננו עצי היער ואף מלאך נענה מתוך האש ואמר ודאי הן הן מעשה מרכבה. ועוד שם פתח ר' יהושע ודרש במעשה מרכבה אותו היום תקופת תמוז היתה ונתקשרו שמים בעבים נראתה כמין קשת בענן והיו מלאכי השרת מתקבצין ובאים לשמוע מעשה מרכבה כבני אדם שמתקבצים ובאים לראות במזמוטי חתן וכלה עד כאן. ובירושלמי אינו בדין שאהא שומע כבוד קוני ואני רכוב על החמור. הלכו וישבו להם תחת אילן אחת וירדה אש מן השמים והקיפה אותם והיו מלאכי השרת מקפצין לפניהם כבני חופה שמחין לפני חתן. נענה מלאך אחד מתוך האש ואמר כדבריך אלעזר בן ערך כן הוא מעשה מרכבה מיד פתחו כל האילנות פיהן ואמרו שירה אז ירננו עצי היער עד כאן:

ייחוד ההיכלות אלו באלו והרכבתם זה בזה שהוא שם מלא כמו שכתבנו הוא מעשה מרכבה כמו שביארנו, וזה סבת שרות השכינה. ולפי שהאור מתפשט ומתנוצץ מלמעלה על התחתונים והשכינה שורה על הכל, הנה עבדיה באים לרגלה ולפיכך ירד מעל החמור לכבוד הייחוד. והוא שאמרו בירושלמי אינו בדין שאהא שומע כבוד קוני, לפי שייחוד שני שמות אלו הוא כבוד השם הגדול קונה שמים וארץ, והיא הסבה לירידת האש מן השמים ועליונים ותחתונים בשקול אחד ובייחוד אחד ונכללים אלו באלו כי הייחוד גורם כל זה, ולהיות כוונת הבריאה נשלמת בייחוד זה לפיכך אמרו שירה האילנות, כי עצי יער הלבנון למעלה בשמחה ובצהלה ומנגהם ואורם דוגמתם שוררים כי הכל מכוון זה כנגד וכשפתח ר' יהושע במעשה מרכבה עם שהיום ההוא תקופת תמוז היתה תוקף השמש והחום בעולם מחמת החרבן והגלות והוא עת שאלת איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים, הנה לסבת הייחוד וההרכבה ההיא נתקשרו שמים שמים ודאי עבים עב ים והאירו האבות בבת יהודה ונגלית בגווניה חיוור וסומק וירוק וזה אמרם נראתה כמין קשת בענן, וזה הייחוד הוא שעשוע וייחוד חתן וכלה ומלאכי השרת היו מתקבצים ובאים לשמוע ולראות בשעשוע ההוא וליהנות ממנו:

ובפרק מי שמתו אבעיא להו מהו להפסיק ליהא שמו הגדול מבורך כי אתא רב דימי א"ר יהודה ור' שמעון תלמידי דרבי יוחנן אמרו לכל אין מפסיקין חוץ מן יהא שמו הגדול מבורך שאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק ולית הלכתא כותיה. הכל מודים כי אף אם בכוונת התפלה מתייחדים ההיכלות ונכללים אלו באלו, עם כל זה העסק במעשה מרכבה עדיף טפי לפי שבעסק ההוא מתייחדים ונכללים ייחוד יותר עצמי ויותר שלם. והטעם כי העסק וההסתכלות הוא בעצם הדבר המתייחד אלא שר' יהודה ור' שמעון סוברים כי ליהא שמו הגדול מבורך להיות ייחוד יקר עד מאד ועלוי השם הגדול, והוא סבת הכנעת המלכים אשר מלכו בארץ אדום ועל הדרך שהתבאר בספר תולעת יעקב, פוסק, ולא קא מבעיא בתפלה אלא אפילו במעשה מרכבה. ופסק תלמודא דלא כוותיהו, ולא קא מיבעיא במעשה מרכבה שאינו פוסק אלא אפילו בתפלה שאין הייחוד בה חמור ויקר כייחוד העסק במרכבה אינו פוסק. וכתיב במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג צ"ה ע"א) כי הוא ע"ה היה רגיל לסדר השולחן בארבעה עשר שחל להיות בשבת, והיה עוסק במעשה מרכבה במקום סעודה שלישית והיה אומר זו היא סעודת המלך. וסוד זה כי מעשה מרכבה סוד ייחוד יי' אלהים וכמו שכתבנו ובייחודם הנשמה העליונה באה ונכללת בהם אשר בהגלותה השמן הטוב והאור והשפע הנעלם יורד על הראש והכל מסתפק משם והוא המזון והסעודה העליונה סעודת המלך שהשלום שלו והעסק וההסתכלות במרכבה הגורם הגדול והעצמי לכל זה. והוא מה שרצינו לדעתו בזה הפרק:

פרק יז

האבות לפי שהשלימו זאת ההרכבה והייחוד נתייחד השם הגדול בהם ובזה היו מרכבה לשם המיוחד, ולזה אמרו עליהם האבות הן הן המרכבה, לפי שכל אחד מהם ע"ה לקח לו מדה אחת וייחד בה כל השאר, אלא שאותה המדה היתה לו לראש פנה והתנהג בה כל ימיו ונעשה מרכבה וכסא כבוד לה עם כללות כלן במדה ההיא ונדבק ונתייחד בה וגם היא בו. ובבראשית רבה ויעל אלהים מעל אברהם אמר ריש לקיש האבות הן הן המרכבה שנאמר ויעל אלהים מעל אברהם ויעל מעליו אלהים. והנה יי' נצב עליו עד כאן. ויצחק נתקדש בהר המוריה, ומשעה שעלה על גבי המזבח והיה עלה תמימה לא זזה שכינה מעליו, ולזה לא נזכרה בו לשון עליה מעליו בכתוב. ולפי שיעקב הוא עקר האבות כי מטתו שלימה ובו שלמות הייחוד, כי הוא המתיים את הכל הבריח התיכון מבריח מן הקצה אל הקצה מדתו מדת האמת שבה קיום הכל, ויעקב מקיים

הכל מעלה ומטה, לזה הכתיב בו ויי' נצב עליו מה שלא הכתיב באבותיו והוא עקר המרכבה ושלמותה:

ובפרק היה קורא ת"ר אין קורין אבות אלא לשלשה. ואף על פי כן אין המרכבה פחותה מארבעה, כי דוד המלך בייחוד אחד עם האבות ובו המרכבה שלמה, אלא שאינו נקרא אב כי מדתו צורת נקבה ואין אור הלבנה מעצמה כי אם מאור החמה והיא נכללת בה. אלה הם סוד המרכבה העליונה מרכבת הרוכב בשמי שמי קדם והם כוללים שבעת ההויות הנכללות בייחוד כי הענפים בכלל השרשים. נמצאו זרועות עולם ימין ושמאל אברהם ויצחק, וענפיהם שוקיו עמודי שש כנגדם ימין ושמאל, וגוף האילן תתן אמת ליעקב מכריע ביניהם ואמת ושלום חד הוא, סוד ווי העמודים ו"ו אחת גדולה ואחת קטנה הרי שלשת רגלי המרכבה, וכשבא דוד נשלמה המרכבה וזכה למלכות, והנה הוא רגל רביעי עם האבות בייחוד אחד. וכנגדם ארבעה פנים קבועים במרכבה, פני אדם. פני אריה. פני שור. פני נשר:

פני אדם כנגד יעקב שהוא מעין שופריה דאדם הראשון, והוא כולל כל הפנים כי בו נשלמה הצורה העליונה צורת אדם הכוללת כל הצורות ולזה נקבעו פני אדם במרכבה. פני ארי"ה אל הימין כנגד אברהם, והיה ראוי להיות בשמאל להורות על גבור"ה גבור"ה עולה אריה והפוך וקרי יראה, ואמנם נהפך אל הימין להורות על גבורת אברהם שנתגבר על יצרו כארי והלך לשחוט את בנו יחידו, ונכלל השמאל שהוא יצחק בימין שהוא אברהם ונאמר לו עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ירא הפוך וקרי ארי. אריה עולה למנין יר"ו אותיות שבשם בן ע"ב המתחיל מן חס"ד לאברהם חס"ד בגמטריא ע"ב בסוד ע"ב גשרים ולסוד זה נקבעו פני אריה מימין המרכבה. פני שור מהשמאל כנגד יצחק. והיה ראוי להיות בימין וכמו שדרז"ל בפרשת נשא פר אחד בן בקר כנגד אברהם שהיה עקר היחס שעליו נאמר ואל הבקר רץ אברהם. ואמנם נהפך אל השמאל על שהיה יצחק נוח לפשוט צוארו על גבי המזבח כשור פר ונכלל הימין בשמאל והכל להורות על הייחוד. ולסוד זה נקבעו פני שור משמאל המרכבה. פני נשר כנגד דוד להורות על מדתו פעמים פורח ועולה בסוד דרך הנשר בשמים, ופעמים נושר ויורד והכל כפי התעוררות גוזליו. ולסוד זה נקבעו פני נשר במרכבה:

וראיתי לחכמי האמת ז"ל שאלה ותשובה בזה הלשון. מה ששאלת כי מאחר שהוא יתברך קדוש ומשרתיו קדושים איך שם מנושאי כסאו דברים בלתי קדושים והם אריה ונשר. אחי הנה שאלתך עמוקה מאד והיא אחוזה בסוד מה שאמר שלמה ע"ה אמרתי אחכמה וגו' שאמרו חז"ל שהוא סוד פרה אדומה שמטמאה לטהורים ומטהרת לטמאים,

והיא חכמה תחתונה סוד עץ הדעת טוב ורע, והיא פרה מצד הגבו"רה, והיא החיה הרביעית בסוד הנשר הפורח באויר השמים שנאמר דרך הנשר בשמים כי האויר נותן לה כח להתעופף ולישא כנפיה בסוד מגדל הפורח באויר. ותמה שלמה איך איפשר שהיא מטמאה לטהור, ואם לטמא היא מעברת ממנו לכלוכו בסוד רחצתי את רגלי, לטהור לא כל שכן שראוי שתשרה עליו תוספת רוח הקדש אם כן איך מהקדושה והטהרה תצא טומאה. והנה הוא ע"ה לא יכול לעמוד עד תכלית הדבר, כי הוא בסוד המחשבה הקדומה והיא רחוקה מהתפשה כי עליה ועל הבי"נה נאמר מאד עמקו מחשבותיך. והנה אפילו משה רבינו ע"ה רצה לעמוד על מציאות הרע מהטוב והטמא מהטהור ולא יכול להשיג, וז"ש בבהיר וכי עלה על דעתך שמשה לא ידע סוד זה, אלא כך אמר משה דרכי כחות אני יודע אך איני יודע איך המחשבה מתפשטת בהם. אך אומר לך בזה אי זה דבר שעלה בידי אף על פי שאין הקומץ משביע את הארי:

דע לך כי אלה הטמאים מושכים ויונקים מהקליפות שהם בסוד הערלה, האריה מהאריה החיצון שאמר עליו העצל ארי בחוץ, והנשר בסוד המקור שהיה שואב ממנו סנחריב שנאמר עליו הנשר הגדול, והאריה בסוד יניקתו של נבוכדנאצר שנאמר עליו עלה אריה מסבכו. והנה מצד היות הימין מטה כלפי חסד הנה נברא בשפלים בב"ח כבש, ומצד היות הכבש נרדף מפני האריה בסוד השיב אחור ימינו מפני אויב וכל הטורפים הנה הימין מתלבש בלבוש קדוש בדמות אריה ואז כל הטורפים יראים ממנו, ומזה הדמות יונק האריה החיצון והוא בסוד האש שלקח אברהם בידו וממנו היה נמשך אותו האש בדמות אריה שהיה רבוץ על גבי המזבח ואוכל הקרבן והיה נהנה הטהור בטהור בסוד אכלתי יערי עם דבשי וגו' כאשר מביא בזוהר (ח"ג רמ"א ע"א) דלבסוף נותן פרנסה לכל המרכבות החיצונית בסוד אכלו רעים וגו', והנשר באופן זה אמר בזוהר בספר התיקונין (ת"ז תי' ו' כ"ב ע"ב) שהמלכ"ות נקראת יונה בסוד בעליה כשמושך ידו להכניסה אליו נח הצדי"ק, ולפיכך היא רחמנית ואין לה מרה, וממנה נבראת זאת היונה בעופות בנבראים של מטה. והיא הנץ והנשר החיצון רודף אותה לפי' היא מתלבשת בסוד הירידה בלבוש קדוש וטהור והוא כדמות נשר, וכל אותם החיילות שלה נקראים נשרים, ואז יראים ממנה כל הטורפים והדורסים, וחוזרת ואומרת קראן לי מרה, רחמנית לצדיקים ומרה ומייסרת לרשעים, ומהדמות ההוא יונק הנשר החיצון בסוד וטבלת פתך בחומץ. ובסוד וחגור נתנה לכנעני עד כאן. והנביא ע"ה לא הזכיר מקום עמידת פני אדם ומקום עמידת פני נשר, לפי שמקומם ידוע בידיעת מקום פני אריה ופני שור. ואמנם הזכיר אלו להורות על הסוד שהודענו למעלה וזה מבואר. ונשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק יח

מנוגה אור המרכבה העליונה הראשונה זרחה ובאה מרכבת המשנה וממנה נשתלשלה, היא אשר השיג יחזקאל הנביא ע"ה על נהר כבר בארץ כשדים, ומתוך שראה והשיג בזו ידע בעליונה, אבל לא שהיתה לו בה שום ראיה ולא השגה כלל. ואף בזו לא השיג מה שהשיג כי אם אחר תשע מראות, שכן אמר וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבאי לשחת את העיר ומראות כמראה אשר ראיתי על נהר כבר וגו' ומראות אין פחות משנים. ואמרו ע"ה במכילתא אנכי יי' אלהיך מלמד שראו פנים שעתידים לשלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא, וכלפי שהנביאים משמיעים אותו בלשונות הרבה, כתוב אחד אומר לבושיה כתלג חוור, וכתוב אחד אומר מדוע אדום ללבושך, וכי תעלה על דעתך שלפי שעה הם רואים לכך נאמר ביחזקאל ואראה מראת אלהים אמר להם הרבה ראיות ראיתי עד שזכיתי להקביל פני שכינה עד כאן. ולהעיר על כי מה שהשיג היה אחר תשע מראות נזכרו בפרשת המרכבה גם כן תשע מראות שכן נאמר, כמראה אבן ספיר. כמראה אדם. כמראה אש בית לה, ממראה מתניו ולמעלה. וממראה מתניו ולמטה. כמראה אש ונוגה לו סביב. כמראה הקשת כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד יי':

ובאור הענין בסודו כפי קבלת אבירי ישראל הקדושים כך הוא, כי מקום נבואת כל הנביאים סוד אספקלריא שאינה מאירה כוללת עשר מדרגות, ובהן השגת כל הנביאים, וכל אחד מעלת נבואתו בהן כפי כחו כי אין כלם שוין בהן, וכל אלו המעלות נקראות אספקלריאות, ולרוב אורן וזהרן מצטייר כל מה שבהן למטה בעשרה הגלגלים, כי מה שבמדרגה הראשונה העליונה שבעשרה אספקלריאות מנוגה נגדה מצטייר בגלגל העליון העשירי, ומה שבשניה מצטייר בגלגל התשיעי, ומה שבשלישית מצטייר בגלגל שמיני וכן כלם, עד שמה שבעשירית מצטייר בגלגל הלבנה, וכל אחת מאלו המדרגות כוללת חיות ואופנים וכרובים וחשמלים, ומנוגה זהרם ואורם מצטייר דמותם בכל רקיע ורקיע, נמצא בכל רקיע ורקיע דמות כסא הכבוד וארבעה חיות ואופנים וכרובים וחשמלים, עד שבגלגל הלבנה שנקרא ארץ בערך העליונים לו שהם שמים בערכו יש בו דמות כסא הכבוד וחיות ואופנים וכרובים וחשמלים. ולרמוז לזה אמרו בבריתא של מעשה בראשית, הארץ התחתונה יש בה חיות הקדש ואופנים וכסא הכבוד והיא הדום רגליו של הקב"ה שנאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי, ועם שהכוונה הפנימית לבריתא זו על הארץ הנזכרת בפסוק בראשית כידוע לחכמי לב, גם החיצון בה אמת שגם תרמוז לגלגל הלבנה הנקרא ארץ גם הוא לדוגמת העליונה סוד הלבנה, ולזה

תרגם יונתן ע"ה ובה נשאם מעל הארץ מלרע לרום שמיא, כלומר בהנשאם מלמטה שהוא רצפת קרקע גלגל הלבנה למעלה לרום השמים, נמצא אם כן שיש מרכבה בכל רקיע מצטיירת מנוגה דוגמתה למעלה. ובפסיקתא אמרו שירד הקב"ה לסיני בכ"ב אלף מרכבות כאותה שראה יחזקאל שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן, ואמנם הנביא ע"ה מתוך המראות האלה המצטיירות מנוגה האספקלריאות העליונות, ראה והשיג המדרגה הראויה לו כפי שלמותו וכחו באותן המדרגות הנכללות באספקלריא שאינה מאירה, והוא סוד אמרו נפתחו השמים וארא מראת אלהים, הנה אמר בפירוש ע"ה כי מה שראה היה מראת אלהים לא אלהים, והוא שתרגם יונתן ע"ה בחכמתו הנפלאה וחזית בחיזו נבואה די שרת עלי חיזו יקר שכינתא דיי', הנה באר ע"ה כי השגתו מראה מתוך מראה, ותכלית מה שהשיג יקר שכינתא לא שכינתא, כי לא עלה למדרגת אדון הנביאים ע"ה:

ובפרק אין דורשין כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיהו. למה יחזקאל דומה לבן כפר שראה את המלך. למה ישעיה דומה לבן כרך שראה את המלך. הכוונה שלא השיג ישעיה ע"ה למעלה מהשגת יחזקאל שהרי כתוב בו וארא את אדנ"י, והסוד מבואר באמרו את והשם אל"ף דל"ת, ומה שתרגם יונתן חזיתי ית יקרא דיי' היא הכוונה עצמה שכיוון באמרו ביחזקאל יקר שכינתא דיי', ולפי שהסוד מבואר בשם הנזכר בישעיהו לא תרגם יקר שכינתא כי השם עצמו הוא השכינה, ואמר את וזה יורה שאין מדרגת נבואתו למעלה ממדרגת נבואת יחזקאל ע"ה אלא שלפי שלא הזכיר בפירוש דמות אדם נקרא בן כרך ויחזקאל שהזכיר בפירוש דמות אדם נקרא בן כפר ונקרא בן אדם:

ויש מחכמי האמת דורשין אותו לשבח ואמרו בזה הלשון שבח מעלת יחזקאל הנביא ע"ה שנקרא בן אדם, ובכל מקום כתיב ואתה בן אדם וחושבין בני העולם שאינו חשיבות זולתי בזיון חלילה אלא זו ממעלתו וחשיבותו לפני המקום ולפני הבריות, וזהו חשיבותו ומעלתו ודרז"ל אליהו בן ברכאל הבוזי אף על פי שיש מן החכמים שאומרים ממשפחת אברהם דכתיב ממשפחת רם אמרו אליהו כהן היה ומודע יחזקאל הנביא היה כתיב הכא כן ברכאל הבוזי וכתיב התם יחזקאל בן בוזי הכהן, ולמה נאמר ממשפחת רם מפני שבוזי היה מבזה עצמו לפני המקום לפיכך נקרא אדם ומפני שנקרא בשם זה היה ממשפחת רם, והענין עמוק נכון למוצאי דעת עד כאן:

וישעיהו ע"ה ראה ישיבה בכבוד כטעם פה אשב כי אויתיה, ולזה לא הוצרך לגלות מה שראה כי לא היתה שם סבה תניעהו לזה. וזה סוד שכנוהו רז"ל בן כרך מלשון ששנינו במשנת פרק מקום שנהגו אנשי ירחו היו כורכין את שמע כלומר מדביקין, ובזמן ישעיהו

ע"ה הכרובים פניהם איש אל אחיו דבוקים יחד כמער איש ולויות כרוכים ומחוברים, ולזה ראה ישיבה בכבוד דכתיב וארא את אדנ"י יושב על כסא רם ונשא. ואמנם בזמן יחזקאל הכבוד עסוק להחריב ביתו ולנסוע ולצאת עם בניו בגלות בין הכופרים, ולסוד זה כנוהו בן כפר וכלשון שאמרו בפרק עושין פסין נלינה בכפרים אל תקרי בכפרים אלא בכופרים אראך בני עשו שהשפעת להם טובתך וכפרו בך. ולפי שהיתה שעת חרבן וחירום והוצרך לגלות כל מה שראה לטעם שאכתוב עוד. וחכמי האמת ע"ה אמרו שראה דניאל בברור מה שראה יחזקאל בדמות בדניאל הוא אומר עד די כרסוון רמיו וביחזקאל הוא אומר דמות כסא. בדניאל הוא אומר נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי. וביחזקאל הוא אומר ראיתי כמראה אש. בדניאל הוא אומר ועתיק יומין יתיב. וביחזקאל הוא אומר דמות כמראה אדם. האמנם יש לתמוה הואיל ודניאל אינו מכלל הנביאים איך יהיה גדול במראות הצובאות מיחזקאל ע"ה שהיה נביא שלוח אל גוים רבים. ונראה לי להתיר זה הספק כי הטעם בזה לפי שיחזקאל ע"ה היה עתיד לגלות ולפרסם מה שראה לסבה שאזכור, לפיכך הראוהו בדמות ולא בברור, אבל דניאל ע"ה שלא היה עתיד לגלות ולפרסם מה שראה כי לא היתה שם סבה לזה לפיכך לא מנעו ממנו ברור הדברים, ואין ספק שהיה יחזקאל שוה אליו במראות הנוראות. אלא שעדיין יקשה איך יהיו שוים במעלת המראה אחר שזה נביא וזה אינו נביא. ויש להשיב לזה כי איפשר אל השלמים כפי מעלת חכמתם ושלמותם, כי עם שלא הגיעו למעלת הנבואה והשליחות שיגיעו למעלת המראה הנוראה כנביאים הגדולים, כי אין זו תלויה בזו, ולזה היה איפשר שיגיע דניאל ע"ה למעלת המראה כיחזקאל ע"ה, ואם לא היה נביא שלוח לא היתה המניעה והחסרון מצדו כי אם מצד חסרון הדור. ובמגלה פרק קמא וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ויברחו בהחבא. מאן נינהו אנשים א"ר חייא ואי תימא ר' חייא בר אבא זה חגי זכריה ומלאכי אינהו עדיפי מיניה ואיהו עדיף מניהו. אינהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי. ואיהי עדיף מניהו דאיהו חזא ואינהו לא חזו. הנה בארו ע"ה כי עם שהם נביאים שנתנבאו לישראל בשליחותו של מקום ובזה הם גדולים מדניאל ע"ה, הנה הוא גדול מהם במראה שהוא ראה והם לא ראו, ואין זה פלא שאין זו מעכבת בזו וזה מבואר מאד למתבונן בו: ואמנם למה גלה ופרסם יחזקאל ע"ה כל מה שראה בגנזי המלך הנורא. אמרו עליו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ה' ע"א) בזה הלשון. פתח ואמר היה דבר יי' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר הא תלת פלוגתא הכא. חדא דתנינן אין שכינה שורה בחוצה לארץ. וחדא דלא הוה מהימן כמשה דכתיב ביה בכל ביתי נאמן הוא והוא

גלי ופרסם כל גנזיא דמלכא. וחדא דאתחזי כמאן דלא שלים בדעתוי. אלא הכי אסיקנא במתניתין דילן ח"ו דהא יחזקאל נבואה שלימא הוא וכלא אצטריך ואיגלי ופרסם חד תרין ממה דגלי דהכי תנן מאן דרגיל למסבל צערא ומאן דלא רגיל בצערא ואתי צערא לתרויהו ממאן הוא צערא שלימתא יתיר הוי אימא ממאן דלא רגיל בצערא, כך כשירדו ישראל למצרים הוו רגילי בצערא כל יומיהון ולפי' נשאו עול הגלות, אבל הצער הגדול לא היה לישראל כמו גלות בבל דכתיב בהו בני ציון היקרים המסולאים בפז וגו', דתנן א"ר יצחק מאי דכתיב על ההרים אשא בכי ונהי אלא אלה הם ההרים הרמים שבעולם ומי הם ההרים הרמים הוי אומר בני ציון היקרים והוו אתיין בריחים על צואריהון וידיהון מהדקאן לאחורא כד עאלו לבבל חשיבו דהא לא יקומון לעלמין דהא קב"ה שביק לון ולא ישגח בהון לעלמין. תניא א"ר שמעון בה שעתא קרא קב"ה חיליה וכל חילין קדישין וכל פמליא רתיכין קדישין וכל רברבנוהי וכל חילא דשמיא אמר להו מה אתון עבדין הכא ומה בני רחימאי בגלותא דחקא ואתון הכא קומו חותו כלכון לבבל ואנא עמכון הה"ד כה אמר יי' למענכם שלחתי בבלה והורדתי בריחים כלם וגו' כד נחתו לבבל אתפתחו שמיא ושרת רוח קודשא ביחזקאל אמר להו לישראל הא מאריכון הכא וכל חילי שמיא ורתיכוי דאתי למידר ביניכון לא הימנוה עד דאמר כל מה דחמא וארא כך וארא כך וא"ר שמעון בה שעתא חדו ישראל חדוותא שלימתא בסייעתא דמאריהון דהוה עמהון וכל חד מניהו עאל רעותא בלביה ברחימותא סגיאה למיסר נפשיה על קדושא דמאריהון ובגיני כך גלי יחזקאל כל מה דגלי וכלא אצטריך ומעלמין לא שביק קב"ה לישראל בגלותא עד דהוה אתי למידר דיוריה ביניהון עד כאן. הנה יתבאר מדבריהם ע"ה טעם המראה בחוצה לארץ וטעם שהוצרך הנביא ע"ה לגלות ולפרסם כל מה שראה:

וכבר כתבתי כי מתוך שראה והשיג במרכבה התחתונה ידע בעליונה כפי קבלתו וחכמתו המסורה בידו וכפי קבלתו הראו לו, והוא ע"ה היה מקובל כי יש כסא למעלה מכסא ומרכבה למעלה ממרכבה ורוכב למעלה מרוכב וכבוד למעלה מכבוד, ומתוך שראה ארבע חיות למטה ידע והכיר כי יש דוגמתן למעלה בייחוד האמיתי כי כן היה מקובל. ומתוך שראה למטה חשמל מקיף לכסא הנקרא חשמל החיצון ידע שיש למעלה דוגמתו חשמל הפנימי הנקרא חיות אש ממללות, ועל דרך זה כל מה שראה למטה ידע שיש דוגמתו למעלה. ולסוד זה יש לפרש הכתובים על הכל כי יגידו בתחתונה וירמזו אל העליונה. ולשלמות הענין ראיתי לכתוב הרמזים ההם קרובים לביאור דק כפי מה שבאה בהם הקבלה הנאמנה לחכמי עליון העומדים בסוד יי', וכמו שראוי כן לשלמות מלאכת עבודת הקדש:

פרק יט

ויהי בשלשים שנה המפרשים ז"ל העלו. כי ליובל מנה. ומתנא דסדר עולם למדו כן. ולדעת כלם בשנה החמישית לגלות המלך יויכין נבא יחזקאל והיא שנת שלשים ליובל ואין לזה ענין, ועוד כי מה שכתב אחר כך בחמשה לחדש היא השנה החמישית לגלות המלך יויכין מקרא יתר הוא. ועוד כי אחר שמקרא זה עיקר ממנו היה ראוי להתחיל ולתלות לנבואתו, וכמו שמצינו כן בירמיהו ע"ה שכתוב בו אשר היה דבר יי' אליו בימי יאשיהו וגו' בשלש עשרה שנה למלכו. וממנו היינו למדים כמה שנים עברו ליובל אחר שהתחיל היובל האחרון בתחלת י"ח שנה ליאשיהו, וכמו ששנינו בסדר עולם בשנת י"ח ליאשיהו אותה שנה היא היתה תחלת היובל, אותה שנה נמצא הספר בבית יי', נמצינו למדים כי השנה החמישית לגלות המלך יויכין היא שנת שלשים ליובל, ובה היה ראוי לפתוח נבואתו, ודרכו ע"ה בנבואותיו במניניו הוא מונה למלכים מהם לגלות המלך יויכין ומהם למלכות צדקיהו ומהם לגלותו:

ולכן יש לדעת ולהבין כי כל זה וכיוצא בו אי איפשר להלמו ולישבו על אפנו כי אם בדרך יי' סלולה היא החכמה הנאמנה המאירת עינים ומישרת כל עקוב, והיא תודיע כי שלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש הנזכרים בתחלת המרכבה לא באו למנין ימים או שנים. אבל הכוונה בכל זה ענין נעלם לא שערוהו המפרשים, כי סתרי הנבואה וכל שכן סתרי המרכבה אי איפשר לבא עד תכונתם כי אם בקבלה איש מפי איש עד מפי הנביאים עצמם, ולכן יש לדעת כי לריק יגעו המתחכמים בסתרים אלו משכלם, לתוהו והבל כחם כלו, הבודים מלבם סודות ורזים ומפליגים בהסתרם והעלמם, ואומרים כי הם סודות מעשה מרכבה, ולא ידעו ולא יבינו כי באמת הבל המה מעשה תעתועים, כמו שיתבאר זה על נכון למבין ומבחין בין סתריהם הבדויים, ובין מה שאכתוב בסתרים ההם האמיתיים המקובלים ביד יודעיהם השרידים אשר יי' קורא בני עליה ואם הם מעטים:

ומהנה אתחיל בבאור סוד הענין בעזרת המלמד לאדם דעת. ואומר כי הוא ידוע שישראל לא גלו ולא חרבה הארץ עד שעברו על התורה כלה שהיא שם יהו"ה ממש, והיא נכללת בכ"ז אותיות ונכרתו עליה שלש בריתות, והכל עולה לחשבון שלשים, וכן השם הגדול סוד התורה עולה לחשבון זה עם ארבע אותיותיו, וזה סוד אמרו על מה אבדה הארץ הארץ ודאי כמה דאת אמר אבדה האמונה הארץ ארץ ישראל העליונה, ובאבדה למעלה אבדה גם למטה, והיתה התשובה מיודע תעלומות ויאמר יי' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם, זו תורה של מעלה. ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה זו תורה של מטה על הכל עברו. ושורת הדין היה לדונם כפי מעשיהם במספר במשקל, וזה כי נדונו בב"ד

הגדול הכולל שלשה שמות בסוד א"ל אלהים יהו"ה וכל אחד מהם נושא וכולל תשעה כנויין הנקראים כנפים, ועם השם עשרה נמצאו עולין לחשבון שלשים. וכשהשם הגדול דן את העולם בדין הראוי והישר באלו השלשים דן אותם, ואלו נקראים שנויים שהבריות משתנות בהם בין לטוב בין לרע ובהם הם נדונים, וכפי היות השנוי בהם כן השנוי בדיניהם. והנה בוקש לישראל אי זה זכות שלא יגלו מארצם ולא תחרב ירושלם ולא נמצא אז בהסכמת ב"ד הגדול הכולל שלשים שינויין אלו, יצא מן הדין הצדק שתחרב ירושלם ותצא האם עם בניה בגלות בסוד אמרם ז"ל בכל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם, וזה סוד אמרו ובפשעכם שלחה אמכם. ולהעיר על סוד זה פתחה הנבואה ואמרה וי הי בשלשים שנה קינה היא ויהי כשהסכימו שלשים שנה שלשים שנויין שיגלו ישראל מארצם ותחרב ירושלם:

ברביעי סוד דל"ת שבאחד שהפרידוה מא"ח ונשארה לבדה דלה ועניה בסוד נפשנו יבשה מה טעם אין כ"ל סוד הצדי"ק א"ח ד' בסוד אחותי רעיתי, ולסוד זה נקראו ישראל אחים ורעים בסוד למען אחי ורעי בהיותם נוהגים כשורה ועושים רצון אביהם שבשמים, וכשאין עושים רצונו כביכול מטילים מום בקדשים ופגם בלבנה והיא חסרה ודלה גולה וסורה. וזה סוד, ברביעי בחמשה, אות ה' אחרונה שבשם, בהיות ישראל מלאים תורה ומצות הדל נעשה עשיר ד' ה' בסוד ד"ו ו' בתוך הד' הרי ה' תתחדש כנשר נעוריה בחמשה לחדש הרי הלבנה במלואה, וזה כמתאונן על זמן השלמות למעלה ולמטה ועתה בקלקלם מעשיהם ואנ"י היא המגזמת ואומרת ויסרתי אתכם אף אני:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה מאי דכתיב אף אני אלא הקב"ה אומר ויסרתי אתכם וכנסת ישראל אומרת אל תדמו שאני מבקשת רחמים עליכם אלא אף אני איסר אתכם לא די שאני אדון הדין אלא אף אני איסר עד כאן. ולסוד זה נקראת אני בכל מקום לפי שהיא מזמנת עצמה להזהיר את ישראל שלא יקצצו נטיעותיה ויגרמו לה ולהם גלות בין האומות, ואם יחטאו היא מזמנת עצמה ליסר אותם, בסוד אף אני. ובהיותם על אדמתם היתה מזמנת עצמה להזהירם על ידי עבדיה הנביאים השכם ושלוח ולא שמעו ולא הטו את אזנם עד שיצא מן הדין שיצאו בגלות, וגם אנ"י סוד האם יצאה עמהם, וזה סוד ואני בתוך הגולה ומה טעם, על נהר כבר על סבת הנהר היוצא מעדן להשקות את הגן וכבר פסק מקורו ויבש מעינו, כי מפני הרעה נאסף הצדיק, ולסבה זו ירדה שכינה לבבל בגלות. נפתחו השמים כי מה שהיה סתום וגנוז ומיוחד בייחוד גמור נפתח ונגלה ויצאו פנימיים לחוץ ונכנס הכנעני בבית יי'. ולסבה זו שנפתח הכל ונגלה, וראה

מראת אלהים מי שהיתה כגפן פוריה בירכתי ביתה בייחוד וצנעה יצאה ונראתה ונגלת בארץ אחרת:

בחמשה לחדש וגו', מכאן הוא תחלת ספור הדברים ומה שהתחיל ספרו בכתוב ראשון אינו אלא להורות על מה שפירשנו בו. היה היה דבר יי' מכאן שנתן רשות לנביא ע"ה לגלות כל מה שראה, והטעם כי אמר היה היה דבר יי' ולא מצינו לו כאן דבור כי אם מראה ועליה חזר ואמר ותהי עליו שם יד יי'. בארץ כשדים, שם ירדה האם עם בניה בארץ נכריה לה מצריה המציקים לה לשם גלתה ואחריה רעותיה וכל מרכבותיה מרכבות עמי נדיב. על נהר כבר. שנית, אמרו קצת חכמי האמת ז"ל כי אמרו עפם שנית על נהר כבר, הכוונה בו להורות על מעלת המקום אשר היה מכוון בארץ כנגד מעלת מקום עליון בשמים והיה מוכן להיות רוח הקדש מתאצל עליו. וארא, חסר ה"א כי מה שראה דבר חסר וגרוע אין שלמות בו, ובהראותו שכינה מסתלקת כי כשזה נגלה זה נסתר ורחוק יי' מרשעים. וסוד הענין כי סוד האגוז שהוא סוד המרכבה הקדושה יש בו קליפות זו לפנים מזו, המוח שהוא סוד הטהרה והקדושה מבפנים, והקליפות שהם סוד התמורות ורוח הטומאה מבחוץ תסובבנה, בסוד סביב רשעים יתהלכון, ובסוד כי רשע מכתיר את הצדיק. והנביא ע"ה ראה והשיג הקליפה שהיא מבחוץ כי היא מבא הארץ הרע אשר בעץ הדעת, ולזה היתה ראייתו חסרה וגרועה כי היא סבת החסרונות. ולסוד זה היתה תחלת ראיית הנביא ע"ה בו כי הוא מבא הארץ הידועה כמו שכתבנו:

ועוד יש לדעת כי הדבר ההוא, בו קצצו וחטאו ישראל ובו נענשו, כי הוא סבת הגלות והחרבן, ולזה הוצרך הנביא ע"ה לגלות תחלת ראייתו כי היתה בו לרמוז לישראל כי הדבר אשר בו קצצו, הפסיק ביניהם לבין אביהם שבשמים וגרם להם הגלות ובפשעם שלחה אמם, והוא סוד עמו אנכי בצרה וסוד בכל צרתם לו צר. ובכל זמן שגלותן של ישראל מזדמן זה נזכר שם, להורות כי הוא הגורם ובו משתעבדים למטה ולמעלה, והסוד בזה וירא מלאך יי' אליו בלבת אש מתוך הסנה, והסנה קוצים כסוחים כלו כי בליעל כקוץ מונד כלהם. (ש"ב כ"ג ו') והוא שלשה קליפי ערלה קליפת האגוז קשה ומרה ואחת דקה והן אשר יזכיר בסמוך:

והנה רוח סערה, זו היא סוד הערלה הסובבת בחוץ, והיא קליפת האגוז סוד זכר ונקבה הידועים שמהם מתפשטים שאר כחות הטומאה, ואשר חכמים הגידו כי סודה ותכונתה זכר ונקבה יחד ואינם זזים ונפרדים זה מזה זולתי בהיותה בנאפופיה. וזה סוד רוח סערה כלומר זכר ונקבה יחד. ובמדרש רות (ז"ח ע"ו ט"א) הנעלם כיון שנגלה הקב"ה על איוב באותה סערה דכתיב מן הסערה בנו"ן כפופה ולא פשוטה עד כאן, והיא סוד הנקבה

להורות כי אין הזכר עמה, ועל כן לא כתיב רוח סערה כי זה סוד זכר ונקבה ביחד, ואמרו בסודם כי כפי התיחדם מיד מתפרדים, כרגע מתיחדים וכרגע מתפרדים, והסוד בזה כן דרך אשה מנאפת. העוזבת אלוף נעוריה ובעזבה אותו כאשה זונה נאמר אחר כן. באה כי כבר עזבה אותו כדרך אשה מנאפת:

מן הצפון מן הצפון הידוע סוד מדת הפחד כי מצפון תפתח הרעה ומשם שמרים אלה נמשכים באים, והם סוד הסיג היוצא מן הצפון סוד היין האדום העומד על שמרים אלה. ענן גדול ואש מתלקחת, קליפות זו לפנים מזו קליפות האגוז והמוח מבפנים ועליו תסובבנה קליפותיו כמו שכתבנו, והם שלש קליפות זו לפנים מזו:

ונוגה לי קליפה אחת דקה והיא מחיצה קרובה אל הקדש. ועוד אמרו כי זה הנוגה אינו חוזר אל הנקבה כי אם הכוונה על הזכר והסוד בזה כי בהיות הזכר עם הנקבה בחבור אחד הכל טמא וטומאתם חמורה כטומאת הנדה, וכיון שהיא עוזבת אלוף נעוריה כזונה לזנות ברוע מעלליה, אזי הזכר אף על פי שדרכו דרך הטומאה כיון שהוא פורש ממנה, נוגה לו סביב כי חלק ושתוף בקצת יש לו בקדושה. ואמרו חכמי עליון כי בעוד שהיא נגלמת בסוד התוהו והיא מתקשטת כזונה ועוזבת אותו הוא נכנס והיא יוצאת, ואחר כלותה לזנות בנאפופיה היא נגנזת והוא יוצא, ושניהם לדבר עבירה מתכוונים. וזה סוד אמרו בכאן באה, הוא נגנז והיא יוצאת, ולבסוף היא נגנזת והוא יוצא. וזה סוד ונוגה לו סביב כלומר ראו שאני טהור, והיא מפני כי בביתה לא ישכנו רגליה היא יוצאת על זה אמר ומתוכה ולא מתוכו. ובדרך זה חולפות הקליפות ובאות עד אשר בסוף מתגלה המוח ויוצא כנוגה צדקה שהיא כעין החשמ"ל ולא חש"מל. והסוד ח"ש מ"ל חיות אש החוברות בחבור וייחוד אחד בקשר אמיץ ונכון, וחכמי הסתרים קבלו בדקדוק הסוד ח"ש מ"ל, זוהר פנימי מתנוצץ לפי שעה ומסתלק כרגע, ואינו נשג, בשום צד ואי איפשר לעמוד עליו כי הוא זוהר נשלל בלי לבוש, והוא סוד ח"ש מ"ל לפי שעה מתנוצץ בלב וברגע מסתלק, ח"ש להראות ואחר כך מ"ל, ואין עומד עליו ויודע בו. ובפרק אין דורשין מאי חשמ"ל חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה חשות ובשעה שאין הדבור יוצא מפי הקב"ה ממללות עד כאן. והוא סור וטעמו אמיתי נכון למוצאי דעת, כי יש עתים רצון ועתים שאינן רצון, בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה והוא סוד התנוצצות האור על כלם מהראש הוא קבלם השפע מהמקור, הוא עת רצון חשות ונראות לחונן ולתת מה שקבלו לקיום העולמות, ואז כל הפנים נראים ומאירים אלו באלו, וזה סוד חשות. ועתים אינן רצון, כי אין הבריות עושין רצון הקב"ה אז הכל בהסתרת פנים, כי אין הדבור יוצא מפי הקב"ה, והוא סוד מ"ל גז

חיש ויעף ואינו נראה, וזה סוד ממללות, ועוד אמרו כי זה אמנם סוד עץ הדעת טוב ורע כי בהיותו פורש משני ערלה והאשה מתקדשת מטומאתה הבאה להתקרב אליה ולהיות עמה, והוא סוד הרע שבעץ נדבקת בטוב שבו ובשמחתה לא יתערב זר, וזה סוד ראה נתתי לפניך וגו' כי המות והרע שתי מדרגות המה והפורש מהן נדבק בחיים שהם סמוכים ולפיכך ובחרת בחיים. ופסוק זה בסוד עץ הדעת טוב ורע הוא:

מתוך האש כן הוא האמת כי היא מן האש הגדולה מקבלת ולסוד זה לעולם אינה נגלת כי אם מתוך האש, למעלה, מתוך האש סוד השמאל, כעין החשמ"ל מתוך האש, כמו שרמזנו, ולמטה ומתוכה כעין החשמ"ל, והוא סוד וירא מלאך יי' אליו בלבת אש מתוך הסנה וכמו שכתבנו. ומתוכה דמות ארבע חיות, בהיות סוד המרכבה העליונה נמשכת ומתפשטת בגווניה והאור הבהיר מתנוצץ והיא כעין המראה שהיא מוכנת להראות הצורות הנעלמות מתוכה. ועכשו בא להורות על סוד מרכבותיה הידועות לה, והם דמות החיות העליונות הגנוזות ונקראות חיות כמו כן לפי שהן דמות העליונות, ונקראות חיו"ת על רוב התנוצצות האור כי כל אור המתנוצץ ואינו משתבך נקרא חי ועל שם כך נקראות חיות. כי היא סוד החיה הרומשת אלו החיות בדמות העליונות:

וזה מראיהן סודו סתר פנים ישים כי הבן סוד דיוקנו של אביו הושת עליו ומסוד הנהר הידוע פורחות צבא החיות ההן וסוד ז"ה וזא"ת ידוע וכלם בסוד זה נראים כענייננו ותכונתו ועל כן וזה מראיהן:

דמות אדם ולא אדם כי יוסף הצדיק דמותו של יעקב הוא סוד האדם הרשום על הכסא והוא סוד ו' זעירא כי סוד הברית דמות הגוף הוא והכל סוד אחד:

וארבעה פנים לאחת. יש מבעלי החכמה אומרים כפי הפשט כי כלם פונים לארבע רוחות. ואמנם כי כלל כל הפנים פני אדם ובהשתכלות בכל אחד מהם נרשמת בצורה ההיא צורת כל שאר הפנים כאמרו ודמות פניהם פני אדם כי זו היא הצורה הכוללת כל הצורות כפי רום מעלתה וסבתה, ובה נראות כל שאר הצורות, ואמרו כי צורה כזו היא הצורה הנכונה כעין דוגמא של מעלה וזו היא צורתו של דוד שהיה נרשם בסוד דיוקנין של כסא, וצורת פניו כוללת כל שאר ארבע הצורות וזה סוד אמרו איש תאר ויי' עמו:

ודקדקו לומר מה זה אצל זה, אלא איש תאר שתארו כוללת כל הצורות ויי' עמו באותה הצורה דוגמא ממש, כי משותף ודבק ומחובר היה דיוקנו של מטה בדוד של מעלה שניהם כאחד מכוונים ומשותפים יחד בסוד אחד ויי' עמו בשותפות זה ובסוד זה שניהם בסוד אחד:

ועוד יש סוד נעלם בארבע פנים אלו כי הוא בסוד ארבע אותיות השם הגדול וסוד השם המיוחד באותיות אלו נקרא פנים בצרוף אותיותיו בתוכן המעלות, וזה סוד ופני לא יראו כי בקש משה לדעת אמיתת שמו המיוחד לו יתברך על בריו דבר נשלל בלא חופפות כלל ולא נתן לו, דכתיב ופני לא יראו להיותם נשללות להראות החוצה, ועל כן אותיות השם המיוחד אינן נקראות כמות שהן כי אם בכסוי, ולפיכך נקראו פנים:

וארבע כנפים לאחת להם יש לדעת כי הכנפים האמורים במרכבה הזאת כלם הם כסויים המתכסים בהם שמותיו של מקום, כדי שלא יראו החוצה כי אין לך שם בשמותיו המיוחדים שאין לו כסוי וצרוף אותיות אחרות להתכסות בהם, ונקראו כנפים כמו ולא יגלה כנף אביו ותרגום כסותא:

הגהה נראה לי בנו חיים בן גבאי כי הפנים ד' שם ההויה ואחוריהם שם האדנות וכנפים סוד כוזו וכו':

הגהה ואני הצעיר יהודה גדליה לע"ד צריך עיון בסתרי האותיות לרשב"י ע"ה כי הכנפים אינו קורא כוזו אלא רחום וחנון וכו', וכן נראה מספר האורה גם האחורים נראה מספר הפליאה שהוא כוזו וכיוצא בו האמת בתקונין קורא לכוזו כנויין והכנויין נקראו בסתרי האותיות גדפין גם כן והכל אמת לפי המקור והענין, אחר כך מצאתי למטה אחר חזרת העלה שכתב הרב כדברי שהכנפים הם רחום וכו' בפסוק וידי אדם:

והסוד האמיתי מורה מה שאמר לאחת ואחר כך להם, ר"ל לאחת מן החיות להם לאותם הפנים כדי להתכסות בהם, ומפני שנתמעטו כנפי החיות נכתב וארבע כנפים חסר ולא כתיב וארבעה כי מעטו ודאי. ורגליהם רגל ישרה, ויש לדעת בסוד החכמה האמיתית, כי סוד חיות אלו הן מסודרות כסדר מעלתן ותיקונן להיות גבוה מעל גבוה וגבוהים, ורגליהן הם החבורה העומדת לרגלם בצבאותם ומעמד רגליהם מתוקנים על קו היושר ודוגמתו כגון העם אשר ברגלי, ומפני שהם צבאות עומדים נאמר רגליהם על כי סוד תקונם הם שלש בסוד שלש אלו למעלה מאלו גבוה מעל גבוה וגבוהים הכל לתיקון האילן על שרשיו ועל תקוניו בסוד שלש שלש לארבע צדדין, תשע לכל צד, והם סוד שלשים ושש בהתיחדם והם שלשים ושתים בסודותם ועולים לסוד ארבעים כשיש עליהם הר"וח ללכת, כי כלם אל הראש פונים והכל על סוד אותם גבולי אלכסון כפי תקונם וסודותם על אופן אמיתי:

וכף רגליהם יש לדעת מהו סוד הכף והכפים המחוקקות בסוד המרכבה, אמנם הן על כפים חקותיך וכף הרגל הוא סוד ענין כי תחת שלש שלש בסוד חכמת תקונם הם שלש שלש במחוגה הנקראים כף רגל עגל, וזהו העגול הנקרא כף רגל עגל כמין עגולה רחבה

מלמטה קצרה מלמעלה, וכן יסוד כל נקודה רחבה מלמטה קצרה מלמעלה ובנין חזק לעמוד הרגלים הוא סוד שלש נקודות בעגול ככף רגל עגל ממש והכל על אופן אמיתי, ונצצים כעין נחשת קלל. הענין כי כפי יסוד המעלות כך יסודות המתכות יורדים, כי סוד הכסף והזהב עיקר יסודותם למעלה בכמה פנים מיוסדים על אדני פז, וסוד ניצוצים של אלו הן כעין הנחשת כפי ירידת היסודות במושבותם בארץ אחוזתם, וידי אדם מתחת כנפיהם, אז"ל כי הם ידים לקבל תפלת בעלי תשובה, וכל דבריהם מכוונים על קו היושר והאמת, והידים הם מקומות ידועים בהם מפני שהם חלונות ידועים להכנס בהם תפלת השבים להיותם מקובלים לפני יוצר הכל, ואותם המקומות מוכנים הם מתחת כנפיהם, אותם הכסויים שמתכסים בהם שמותיו של מקום והם סוד הכנויים ושאר הצרופים המתכסים באותיות אחרים, כי אותם הכנויין מקבלים להם ובהם יכנסו לפני המלך יי', כי מפני כנוי רחו"ם וחנו"ן יש להם רחמים וחן ויש להם אריכות אפים וכיוצא בהם, וזהו וידי אדם מקומות של בעלי תשובה מתחת כנפיהם כאשר אמרנו, על ארבעת רבעיהם לארבע רוחות לכל הצדדין, לקבל תפלת בעלי תשובה בכל צד ובכל עבר:

והסוד האמיתי כמו שאמרנו גבוה מעל גבוה וגבוהים כי כל אחד דגלו פרושה באהבה ומרכבה ידועה לו בסוד ארבע זה מתחת זה זה רביצתו על זה, וזה סוד על ארבעתרבעיהם רובץ תחת משאו תרגום רביע, כי כל אחד שוכב על מטת מרכבו כפי הראוי, ופניהם וכנפיהם לארבעתם כפי מה שפירש למעלה. חברת אשה אל אחותה כנפיהם:

יש לדעת כי אף על פי כי הוא יתברך נקרא בשמות הרבה, אין לומר כי הכנויים הם דברים מפוזרים לכאן ולכאן ואין להם מקום ידוע כפי הנראה, אלא כל שם ושם ידוע אצלו כנויו הראוי לו כאשר מתלבש בו, והוא מחובר בו כענין מלבוש האדם אצל האדם כי עכ"פ כל כנוי וכנוי אל עבר פניו הולך לצד הפנים, שמות המיוחדים הולך להלביש אותו ולהתכסות השם ההוא בו:

ואמנם כי לפי סוד השמות המפורשים כלם הם מלובשים בצרופם באותיות אחרות ותיבות אחרות, מפני כי אין לגשת אליהם בלי לבוש, וכבר התעוררנו בתחלה בסוד אמרו ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים, ואם זה כך כ"ש הדברים והעניינים הפנימיים כי אין לבא אליהם מבלי לבוש, והראיה הנכונה בזה כי בהיותנו קורין סוד השם יהו"ה אין אנו קורין אותו אלא בלבושו באותיות אדנ"י, וכל המלבושים כלם הם מחוברים עם שמותם וידועים לשבתיהם בשבת איש על דגלו באותותיו לא יסבו בלכתם, לא יוכלו לסבוב סוד הפנים מלבושים אחרים שאינם שלהם, אלא אותם הידועים להם והראוים להם, וכן כגון יהו"ה שמתלבש בסוד שם אלהים והלבוש מורה על סודו ועל תכונתו כי

עם שהפנים הם רחמים הלבוש ההולך אצלו להתלבש בו הוא דין, ואף על פי כי שם אלקים הוא מאותם שמות הנשללים ונקראים פנים מלבוש הוא מוכן אצל אותם אותיות שהם פנים בתוך פנים כ"ש כי הוא שם משותף בכמה פנים ועניינים ידועים אצל שמותם והצרופים והכנויים כאשר אמרנו:

ויש להבין אמרם ז"ל אף ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא, כי נגש בזקוקין דנור ובעורין דאשא והוגה את השם באותיותיו הנשללות בלי מלבוש אחר, על כן אין לו חלק לעולם הבא ועליו נאמר כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו, ודמות פניהם פני אדם אותם הפנים הם הדברים הרוחניים בסוד זוהר הנשמה הנקרא אדם, ופני אריה הם הדברים המתכסים בהם להתלבש בלבושם, כענין האדם שהוא מבפנים ומתלבש בלבוש הראוי לו:

והסוד הנעלם כי אותיות יה"ו הם הפנים פני אדם והם דמות אדם הרוכב על הכסא, וזהו סוד רוחני זוהר הפנים הנוראים הפנימיים, ואמנם כי מלבוש אותיות אלו שהם זוהר הפנים מתלבשות בסוד שלשה דברים, פני אריי"ה, פני שו"ר, פני נש"ר, שלשה עניינים בסודותם ותכונותם להתלבש בהם הפנים הפנימיים:

ואמנם אותיות יה"ו שהן סוד אדם מבפנים, יש שמות שאף על פי שהם מלכים ובכלל הפנים שהם לבוש אצלם כי אריי"ה מלך ושו"ר מלך ונש"ר מלך, והם מלבוש לדברים הפנימיים אלו כאשר תמצא אדנ"י המלך, ובכלל הפנים מאותם השמות, אמנם כי הוא מלבוש אלהים הוא מלך בכלל הפנים בסוד עשרה שמות המיוחדים והוא מלבוש להתלבש בו הדבר הפנימי יותר, שד"י הוא מלך בכלל הפנים והוא מלבוש להתלבש בו הדבר הפנימי יותר, ועל כן תוכל לדעת סוד העניינים האלה, ופניהם. וכנפיהם פרודות מלמעלה:

דע כי סוד העיקר הפנימי והזוהר האמיתי כי אותם פני אריה ופני שור ופני נשר הם וכנפיהם סוד מחנותם המתכסים בהם פרודות הן ממעלות של מעלה, והן במעלות הנפרדים למטה ומתיחדים באחדותם בסוד החיה המרובעת, וסוד המרכבה העליונה מתיחדת ביחודה למעלה, ואף על פי כי הכל מתקשר בקשר אמיץ מעלה ומטה בסבת הגלות, הכל נפרד ונחלק ועל כן פניהם וכנפיהם פרודות מסוד מעלה בסבת הנה"ר המאסף לכל המחנות והמקשר אותם בשפעת מימיו אשר נחרב ויבש ואזלו מים מני ים, ובכן נפרדו הפנים והכנפים מלמעלה כלומר מהתקשרם והתאחזם בסוד מעלה כאשר בתחלה. לאיש שתים חוברות איש:

הבן הענין על מה שאמרנו כי בסבת הגלות והחרבן הכל נפרד ונתמעט בתחלה היו ד' פנים וד' כנפים בסוד שלמות הכל, והמעין היה נמשך ומתפשט לאין קץ ותכלית, ובסבת הגלות הכל נתמעט ואין שלמות נמצא בסוד השם ולא בסוד הכסא שתי אותיות בסוד השם ושתי אותיות בסוד הכסא, וזהו לאיש שתים חוברות איש כי הכל נפרד, וזה ופניהם וכנפיהם פרודות כשם שהשם אינו בשלמות ייחודו אלא חסר בב' אותיות בלבד, יה כך הכסא שהוא כסוי אצלו בב' אותיות בלבד באמרו כי יד על כס י"ה, ולפי' לאיש שתים חוברות איש כי בב' אותיות בלבד מתנהגים, ושתים מכסות את גויתיהנה סוד הכסוי אשר אמרנו שהם הכנפים להתכסות בהם כי הכסא אינו שלם, וכן בדרך זה סוד הכנויים הם שנים לכל אחד ואחד בסוד מעוטם, כי נתמעטו כנפי החיות והכל בסבת הגלות והחרבן כאשר אמרנו, ואיש אל עבר פניו ילכו, אל אשר יהיה שמה וגו' יש לדעת כי כל אחד ואחד אינו מתנהג אלא על סבת הפנים המאירים אליו ולאותו צד שהפנים מאירים פונים כי הדגל פרושה ונושא הצנה לפניו בסוד רוח הקדש, ובראותם כי הפנים מאירים ורוח החיה הרומשת אשר שרצו המים עמהם לשם ילכו לא יסבו אנה ואנה כי אם על דרך אור הפנים המאירים בנטות הקו אליהם, ודמות החיות מראיהן כגחלי אש וגו' ודמות החיות ודאי יש לדעת כי הם דמות חיות ואינם סוד החיות, כי סוד החיות העליונות לא נאמר בהם דמות אלא חיות נשללות מכל דבר, אבל אלו דמות חיות הם ויש בהם ראיה כפי כח המסתכל, אבל העליונות אין בהם ראיה אלא במעט הסתכלות כאחרי הכותל כי אין כח במסתכל לעיין בסודותם ותכונתם, כי הם רצוא ושוב וסוד זוהר האספקלריאות אינו משתבח לעולם לעמוד לעיין ולהסתכל בשום שכל ודעת שלמה, היא מתהלכת בין החיות, זו היא החיה הידועה כי דוד המלך הוא בכלל האבות וסודותן להלוך במישור על אופן האמיתי:

ואמנם כי הסוד האמיתי על כי היא נתונה בין צפו"ן לדרו"ם בין החיות ודאי, וראיתי כי היא סוד נקודה אשר תחת אלהי ישראל והיא סוד נקודה אמצעית, וזה סוד כל מלך הנתון באמצע ועבדיו סביביו להועיל ממנו מכל עבריו, וכבר אמרנו כי שם חיות ממש אינו זולתי אותן העליונות, כי אותן של מטה הן דמות חיות ובכאן כתיב היא מתהלכת בין החיות ולא כתיב בין דמות החיות, כי ודאי רום מעלה הנקודה ההיא שהוא מנהגת לאלו של מטה ונותנת זוהר ונוגה לאש באי זה כח, מפני שהיא מתהלכת בין החיות כי היא נתונה בין צפון לדרום, ועל כן נוטלת ומקבלת מהן אור וזוהר להאיר למטה לשביב אשם של דמות החיות, ומאותו כח האור המאיר בא יוצא ברק לכל צבא השמים להאיר להם מכח מהלכה בין החיות העליונות עד כאן, מכאן והלאה סוד הפנים המאירים:

והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק, מכאן סוד המרכבה העליונה אספקלריא המאירה זוהר נשללת אשר אינה נשגת למראית עין השכל, כי אם בענין סתום בעומק נסתר כענין זוהר ונוגה העין אשר נשג בסתימותו בגלגלותו, כי בסתימת העין בהתגלגלו בגלגול נראה זוהר סתום לפי שעה, כי אינו משתבך להראות כך החיות העליונות הן זוהר אספקלריא המאירה שאינה משתבבת להראות, אלא רצוא ושוב כגלגול המים בקערה לנגד אור השמש שנצוץ להב השמש הוא רצוא ושוב ואינו משתבך במקום אחד, כך אלו החיות כפי אשר אמרנו:

כמראה הבזק והוא סוד הרקיע אשר על ראשם הנעלם והנסתר מהם לפעמים ולפעמים האם רוכצת על הבנים כאותו מראה הם נעלמים לפעמים נסתרים ולפעמים נגלים, ואין מי שיוכל לעמוד בהם זולתי כפי מה שאמרנו, וזה סוד חשמל אשר הזכרנו למעלה סוד החיות המיוחדות בייחודן ונקראות חש"מל כאשר התעוררנו בתחלה, וסוד חיות אלו הנקראות באחדותן חש"מל הוא סוד ידוע בעומק החכמה ונקרא יאהדונהי סוד חיות עליונות מחוברות בשם אחד, וזהו סוד חשמל בסוד המרכבה ובהתיחדם בסוד נשלל הן מיוחדות בייחוד אחד, בסוד יהו ובהיותן בסוד ייחודן אזי הן נסתרות ונעלמות, ובהיותן נגלות אזי הן בסוד אותיות אחרות בחבורן סוד חש"מל בשם אשר אמרנו, ולפעמים בשם אחר אותיות מלובשות בשם המיוחד סוד החיות להגלות יוד הא ואו הא, כלל סוד האותיות במלבושן, והן סוד החיות הנקראות חש"מל והן בשלש שמות כלל אח' והן סוד המרכבה העליונה בייחוד פנים בתוך פנים הויות בתוך הויות והמחיצות זו לפנים מזו, והן סוד המיוחד בשם אחד סוד חש"מל שלשה שמות מיוחדים כאחד בסוד אחד כאשר אמרנו וכבר רמזנו סוד זה למבין:

וארא החיות והנה אופן אחד בארץ וארא ראיה מועטת, כי לא נתן רשות לעין לראות, ועל כן בהתנוצצות הלהב לפי שעה ונעלמת לפי שעה היא ראיה חסרה, כפי אשר רמזנו למעלה באותה סבה אחרת, כי שם העלים העין מלראות שלא ליקרב אצל פנתה, ועל כן וארא"א והנה רוח סערה בראיה מועטת, ובכאן לפי רום מעלת החיות העליונות והעלמתן נאמר וארא בראיה מועטת כי לא נתנה רשות לעין לראות ולהסתכל בהן, והנה אופן אחד בארץ, אז"ל זה מטטרון והוא גבוה מחבריו ת"ק שנה:

והנה טוב הענין ונכון כי הוא נמצא אצל החיות לארבע רוחות העולם ונשפע מהן לצד דרומית מזרחית מזרחית צפונית צפונית מערבית לארבעת פניו ודאי, ולא לארבעת פניהם, אלא הענין הוא כי הוא בסוד החיה הרומשת פנים פני אד"ם, פנים פני ארי"ה, פנים פני שו"ר, פנים פני נש"ר, וכל הפנים פונים כל אחד מהם לחיה הראויה לקבל

ממנה, כי בהתקרבה אצל מזרח הפן האחד שהוא פן אד"ם, פונה לשם לקבל מהמקום ההוא באותו הפן, ובהתקרבה אצל דרום הפן האחר אשר הוא פן ארי"ה פונה לשם ומקבל מהמקום ההוא, ובהתקרבה אצל צפון הפן האחר אשר הוא פן שו"ר פונה לשם ומקבל מן הצד ההוא, ובהתקרבה אצל מערב הפן האחר אשר הוא פן נש"ר פונה אל המקום ההוא ומקבל משם, כי הפנים הם סבה לקבל בהיותם לד' רוחות וזהו ארבעת פניו ולא פניהם, כי פניו הן הן סבה לקבל כי הוא סוד החיה המרובעת בגווניה, והפנים האלה הן סבה לכמה אלפים ורבבות וקבלתם מלמעלה:

וזהו סוד רכב אלקים רבותים אלפי שנאן, אמרו כי הוא סוד הפנים האלה ארבעתם והם שו"ר, נש"ר, ארי"ה, אד"ם, וזהו שנ"אן והענין נכון למוצאי דעת, מראה האופנים ומעשיהם, מאחר שאמר סוד החיות הראשונות העליונות אשר רמזנו בא להורות סוד תשלום הענין, כי סוד החיות אע"פ שהן מרכבה האופנים ינשאו לעומתם ונכללים בסודותם והם למטה מן החיות והם נשפעים מהן, ואף על פי שמטטרון הוא אופן אחד שאר האופנים הם סוד הענין והם סוד הלמודי"ם המיוחדים לשמוע כלמודים עם העמוד האחד אשר כל העולם עומד עליו בסודו ותכונתו והוא ח"י העולמי"ם. ואמנם כי העמודים שנים והעמוד השלישי יסוד כלם והם אופנים מוסבות במלואותם עניינם ותכונתם, והחיות הראשונות המלאות העליונות הן נסמכות על אופנים אלו, כי הם נושאי התורה וסומכי התורה ומשענותה והם נכללים בסוד החיות ולפי' הם למטה מהן, אמנם כי סר מראה האופנים ועניניהם כעין תרשיש תר"י ש"ש, והסוד ידוע הוא כי החיות תרי שש הן והן שנים עשר כי הן הכלל והאופנים כמו כן תרי שש הם כי אלה לוקחים מעלה ומטה ואלה מטה ומעלה כעין של מעלה הם אותם האופנים ומראיהם ומעשיהם, עכשו יש לומר על מה נאמר באופנים אלה ומעשיהם כי כיון שאמר ומראיהם מהו ומעשיהם, אלא הסוד הנכון בהיות השחקים עושים פעולה ומעשה העולם על יד הנאמן והם טוחנים מן לצדיקים לעתיד לבא כאז"ל בפרק אין דורשין, ועל כן נאמר ומעשיהם ופעולתם ומעשיהם אימתי כאשר יהיה האופן בתוך האופן, כלומר הפעולה והמעשה אינו אלא בזמן שנכללין זה בזה ונדבקין זה בזה, כעניין שנכנס אברהם ביצחק ויצחק באברהם בסוד העקידה שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח, אברהם נכלל ונעשה מדת דין אכזר להרוג ולשחוט את יצחק בנו, ויצחק נכלל ונעשה רחמן אצל אביו והתנהג במדת החסד למסור את עצמו על קדושת שמו יתברך בידי אברהם אביו, ובאותו הזמן נכללו המדות אברהם נכלל במדת יצחק ויצחק נכלל במדת אברהם ונכללו זה בזה, וכן האופנים בזמן שנכנס האופן בתוך האופן אזי נמצאת הפעולה והמעלה. (נ"ל והמעשה):

וראיתי בעמקי עמודי העולם כי הכתובים יניקתם מסוד הנביאים למודי יי' ואופן של מטה מקבל מאופנים אלה, כי שמוש הנקדם למעשה ידך הנכנס בתוך ידך ואזי פעולת המעשה נמצא ואם לא יהיה אופן בתוך אופן אין פעולה ומעשה נמצא. על ארבעת רבעיהן בלכתם ילכו וגו', כבר רמזנו למעלה הענין הנכון:

אמנם כי האופנים יש להם ארבע מרכבות ושוכבים עליהם במצבם, רבעיהם רובץ תחת משאו תרגום רביע כלומר שכיבתם אשר היא מוכנת להם לשכון בתוכם הם אותן המרכבות אשר הם שולטים בהן, והם ארבע המרכבות של מטה אשר רמזנו בתחלה כי כלם אדוקים זה בזה וזה בזה, זולתי בזמן הגלות כאשר אמרנו כי הם הולכים על אופני מרכבותם הידועות להם לא יסבו בלכתם כפי אשר אמרנו, וגביהן וגבה להם וגו' וגביהן בא להורות מעלת מרכבותם של האופנים כי סוד מרכבותם יש להם גובה ויראה על כי הם שואבים תמיד מצד היראה ולפיכך יש להם יראה:

אמנם במוכן האופנים ממש יש להם גובה מצד המדות העליונות אשר עליהם מלמעלה, ויראה להם כי אף ע"פ שיש להם גובה מצד מעלתם והם סוד הנביאים אין מעלתם נכרת זולתי מצד היראה סוד אספקלריא שאינה מאירה כי מתוכה הנביאים שואבים ממעלת האור, וגבתם מלאות עינים כי מצד הפנים יש להם גובה ויראה ומצד אחוריהם בתוכן הגוף הם עיני יי' המשוטטות בכל הארץ כי יש עינים משוטטים ויש עינים משוטטות, ודבר זה ידוע כי מסוד מרכבות האופנים יוצאות עיני יי' המשוטטות בכל הארץ, כי תומכי התורה אין מעלתם כמעלת התורה ואף ע"פ כי הכל נאחז זה בזה וכבר ידעת כמה מעלה יתירה יש לתורה על הנביאים והבן:

ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם ובהנשא וגו' בא להורות מעלת החיות על האופנים, כי דרך שלהם משונה כי דרך הגוף ללכת אל מקום שהיריכים הולכות, ובכאן אינו כן כי מעלת הגוף נכר יותר כי היריכים הולכות אחר הגוף, וזה סוד ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם:

ואמנם כי לפי פשוטו היריכים תמיד הולכות אחר רצון הגוף ותאותו ובלכת רצון הגוף שם תלכנה היריכים והבן הסוד. ובהנשאם מעל הארץ. דע כי בהשתמש החיות בארץ הידועה האופנים בעמדם יעמודו ובהתעכבם שם אצלה הם עומדים כמו כן למולה, ואע"פ שהם אינם משתמשים בה כי כל זמן שהגוף תאותו בנקבה היריכים עומדים שם, אע"פ ששתי ערבות אינם משמשים ובהסתלקם החיות אף ע"פ ששתי ערבות אין בהם לא טעם ולא ריח ולא תאוה הם מסתלקים משם עם החיות, וזהו ובלכת החיות וגו' כי הכל הולך אחר רצון הגוף:

ואמנם אע"פ ששתי ערבות אין בהם תאוה ולא ריח רוח החיה תמיד בהם באופנים, והיא החיה הידועה המרובעת בארץ הידועה אשר אמרנו כי הם סימן ששונה ושמחתה תמיד בהתחברה בגוף כאשר אמרנו עד כאן, סוד נסתר בענין החיות והאופנים מכאן ואילך התעוררות נסתר למעלה בסוד מופלא. עוד יש רקיע למעלה מראשי החיה והוא הרקיע כעין הקרח הנורא, וזהו ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא ראשי החיה הם הרקיעים העליונים החיות והאופנים, כענין הסוד וישתחו ישראל על ראש המטה כי ראש המטה הוא אחד מאותם ראשי החיה הארץ הידועה, ועל אותם הראשים שהם החיות הוא הרקיע העליון הגנוז והסתום במעלתו והוא סבת כלם ומעמיד את כלם:

כעין הקרח הנורא. דע כי מפני רב התעלמותו וסתרי נוראותיו ואין מי שיוכל לעמוד בו המשיל הנסתר בנגלה ודמה אותו לסוד הקרח הנורא, וכבר ידעת מי הוא הקרח ורז"ל אמרו כעין אבנים טובות ומרגליות והן הקבועות בה הוא קרח כי הן מרכבותיה ומלקחיה ומחתותיה:

נטוי על ראשיהם להשפיע להם ולתת להם חיים מסודו ועניינו, כי דעתם ז"ל באותם הרקיעים שאמרו בפרק אין דורשין על ענין סוד החיות העליונות וסוד האופנים, וזה הרקיע הוא מעמיד את כלם ומקיים אותם בקיומם כי האם רובצת על הבנים ועל כן שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך, כי סוד העולם הבא עצמו עין לא ראתה אלהים זולתך, ותחת הרקיע כנפיהם ישרות וגומר כבר רמזנו בזה למעלה כל הצורך:

ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים יש לדעת כי כל כנף וכנף מכנפים אלו יש לו קול ידוע בפני עצמו למטה והם רבעיהם האמורים למעלה והם הנקראים אבנים מפולמות המשוקעות בתהום אשר מהם יוצאים המים כי ערבי נחלי סבתם המים, ולפי' כקול מים רבים כקול שדי עניינם וסבתם הם כדוגמת הקול הנקרא שד"י באותה דוגמא ממש, ומה שאמר כקול מים רבים כבר ידעת מי הוא קול מים רבים, וזהו הנהר הגדול אשר אין לו הפסק והוא קול מן המים הרבים העליונים כי הוא הלוקט אותם בתוכו, ולפי שאין בו פרוד נאמר כקול שד"י ולא כתיב וכקול שד"י. כי אין שם פרוד והבן:

קול המולה כקול מחנה בא להורות סבת הכנפים והקולות שיוצאות מהם שהם בדוגמת קול המולה כקול מחנה הם האופנים הנזכרים שני תומכי התורה בסודותם, כי הם אין בהם פרי לפי הנראה אבל קול המולה בסבת העיון במעשיהם שאמרנו, וזה ריחים שתים עומדות וטוחנות מן לצדיקים לעתיד לבא, וזה שראינו לעמודי עולם אומרים סוד אמרו בשפל קול הטחנה והוא יסוד על שאמרנו:

ואמנם אע"פ שהם אינם מולידים כמה צבאות קדושים ומחנות עליונים עומדים בסבתם כי הם באים בתחלה לתור את הארץ ולבקש בה מנוח לכל האיברים וסבת האהבה והתאוה הם, ועל סבה זו נאמר בסתר הנעלם כה אמר יי' לסריסים וגו' כי הוא שעת מנוחה לבקש מנוח בזווג האיברים אל מקומם לסריסים, סוד שתי ערבות שאין בהם פרי עיין הסוד והבן, מהו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי ועל כן ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו, והיה ראוי לומר להם, אבל סודו ותומכיה מאושר והיה ראוי מאושרים, אבל לפי הסוד האמיתי בהתיחדם בכניסתם לבית מנחה להחזיק בברית אזי יהיה האופן בתוך האופן וסודם אחד, ולפי' בתחלה נאמר ונתתי להם ואחר כך אתן לו תומכיה ואחר כך מאושר:

בעמדם תרפינה כנפיהם הבן הסוד והענין, כי בלכתם מתחזקות הכנפים בהתלבש בהם הדברים הפנימיים פנים הנסתרים, אבל בעמדם כלומר בעמדם על ענג התאוה והחבור להשהות על הבטן תרפינה סוד הכנפים, כי אז אין שם כנפים להתכסות ובכן ויפשיטו את יוסף את כתנתו וגומר וכל הגוף נפשט ונשלל להיות הכ"לה שומה כחותם על לבו, ולקבל זה בזה תענוגותם ותוכן אהבתם וזהו פשטתי את כתנתי והבן, ואזי כל גדודי מטה מצפים וממתינים עד בא נות בית המחלקת שלל, ועל הסוד אשר אמרנו בתחלה כי שחקים רחים שם עומדות וטוחנות מן לצדיקים, וענין קול המולה כי הטוחן צריך להשמיע קול ולהוציא קול, וזהו סוד אז"ל תניא רבי נתן אומר כשהוא שוחק אומר היטב הדק הדק היטב מפני שהקול יפה לבשמים, כי הקול מועיל בין לכותשים בין לסמנים כדוגמא זו קול המולה והרחים טוחנות והוא סוד גדול פנימי, בעמדם כלומר בשתיקתם כמו עמדו ולא ענו עוד, וכן הרבה וכשהקול משתבך מהם תרפינה כנפיהם ממעמדם ומתוך מצבם, כי בסוד הקול יש חוזק ותוקף לכלם ודי בזה למבין:

וממעל לרקיע אשר על ראשם, הבן הענין בדקדוק הטעם ומה שאז"ל כי מן הרקיע אשר על ראשי החיות אין אדם רשאי לדבר ואין עסק בנסתרות כי אין מי שיודע בו ואם כן מהו הראייה הזאת, אלא הענין הנכון מה שאמרו בסוד תנועות הטעמים כי התנועה מודעת הענין על בוריו, וכן דקדקו רז"ל בסוד אמרו אנכי עשו בכורך כי בפסיקת תנועת הטעם הודיע יושר אמריו של תם הישר יעקב אבינו ע"ה, והודיע קשט אמרי אמת ובכאן כמו כן מעל הרקיע לא כתיב אלא וממעל נפסק הטעם והתנועה עומדת על משמרתה, ובא להורות שבח ענין הרקיע והגוון הנדמה בתוכו בסתום העין:

כמראה אבן ספיר. ולא אבן ספיר. וכבר רמזתי זה כי מתוך הנגלה יש לצייר הדבר הנסתר ואמנם כי כאמה בתה והבן, ועל כן הגוון הנראה לרקיע דמות כסא הוא ואף על פי

שהראיה נסתמת ודאי כך הוא כי דמות כסא הוא אותו הרקיע, כי יש לחכ"מה הסתומה כסא סתום מרום מראשון, כמו שיש כסא למטה האב"ן בוחן פנת יקרת ודמה הנסתר לנגלה כפי מה שפירש למעלה והבן. ואמנם כי מרומ"י שדה נותנין לה ומשפיעין אותה כפי מה שיצטרך ולפיכך הוא השדה אשר ברכו יי' מראה מתוכו כל הגוונין ועל כן דמה הנסתר לנגלה:

עוד אחרת יש ברומ"י אחת לשבעים שנה מביאין אדם שלם ומרכיבים אותו על הרקיע אשר מלמטה באותם שנים קדמוניות, והוא הרקיע אשר על ראש הכנפים למטה כי תמצא מאחר שאמר תרפינה כנפיהם נאמר וממעל לרקיע אשר על ראשם וגומר:

דמות כמראה אדם עליו מלמעלה. וכבר ידעת סוד זה דיוקנו של יעקב אבינו ע"ה רשום על הכסא והבן ובכאן חבור החיות העליונות והאופנים וסוד הכסא ודמותו:

וארא כעין חשמל וגומר הבן הסוד ותמצא כי מה שנאמר ועץ החיים בתוך הגן וגו', ונראה כי הוא סוד נכון למבין כי הוא האוחז מעלה ומטה, והוא סוד ז' זעירא דמות חשמל אשר אמרנו בתחלה, ועל כן ו"ו זו דמותו זו שתי ווין כאחד על כי סוד החש"מל למעלה כבר אמרנו סודו ותכונתו כענין זה הוא כענין החשמל ומחבר הכל וכולל אותו בסודו ותכונתו אוחז למעלה בהם ואוחז למטה למעלה זוהר ולמטה אש, כך יש באדם מקום ידוע שהוא מפסיק בנתים בין מעלה ומטה בסוד מעלה כעין חשמ"ל ובסוד מטה כמראה אש להראות הגוונין כאן והם כמראה הקשת יר"וק ואד"ום ולב"ן והם הם הגוונין של מעלה המראה בתוכה כפי קבלתה מאילן החיים, כי אותם הקשוטים שהיא מתקשטת בהם מסודו הם, וזה שאמר הוא מראה דמות כבוד יי' ולפיכך בהתיחדו בה ממראה מתניו ולמטה להראות בה הגוונין ונראין בתוכה אזי היא בשם:

ויהוה על סוד ו' שאמרנו והגוונין הנראים בה בשם זה יהוה הכל בחבור אחד ואזי היא כלולה מכל צד ומעוטרת במלואה, ועל כן וארא וגומר עד כאן סוד סתרי המרכבה ופירושה על דרך הכתובים, ועל הדרך אשר פירשה הרב המקובל ר' משה דיליאון זצ"ל בספר משכן העדות כפי מה שקבל ושאב ממעיני החכמה, וכפי מה שראה בדברי החכמים האמיתיים העומדים בסוד יי' הם חכמי המשנה ע"ה, ואל אמת ינחנו בדרך אמת ויראנו נפלאות מתורתו תורת אמת:

פרק כ

הנבואה אשר היא האושר וההצלחה האמיתיים תלויה אמנם בשני תנאים, מצד הנביא אי איפשר שתחול ותשרה עליו בלתם בשום פנים זולת אם יהיה ברצון עליון לצורך העת כמו שהגיעו אליה אנשי המעמד הקדוש בזולת תנאיה המיוחדים אליהם, כי היה החפץ

הפשוט להכינם בחפצו ולהגיעם אל מעלת הנבואה בזולת תנאיה המיוחדים אליה, וזה כלו אמנם היה כן למעלת התורה:

התנאי האחד היא החכמה והוא אמרם בפרק אין בין מודר הנאה א"ר יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר וענו וכלן במשה, וכבר נאמר כי הרצון בחכמה הם שני החלקים אשר תתחלק אליהם והם נכללים בשם חכמה סתם והם סתרי התורה בלשונם אשר יכנום בשם מעשה בראשית ומעשה מרכבה אשר כתבנו בעניינם מה שיורה עליהם שהם הם החכמה האמיתית היא החכמה המשוערת בכחות העליונים הנכללים בשם הגדול אשר שם מקור הנבואה, ומשם באה ושורה על כל מי שהשלים עצמו בחכמה זו ואי איפשר לה להגיע בלתה, ולזה היתה החכמה התנאי הגדול בנבואה: ולפי שהנבואה נשפעת מהכחות הנכללים בשם הגדול כמו שיתבאר בסייעתא דשמיא לזה התנו בה אלה הדברים הארבעה שהם שלמות המרכבה העליונה, והנביא צריך שיהיה בדוגמא זו ולזה התנו בו הדברים ההם עצמם, וכשישתלם בהם הנה הוא דומה לעליון כי מאירים בו הדברים ההם ואז הנבואה שורה עליו החכ"מה תכלול הבי"נה עמה, כי הם רעים אהובים לא יפרדו זה מזה, והם כוללים ענפיהם חס"ד וגבו"רה גבור ועשיר סוד תפארת ישראל המתפאר בכל וכולל הכל, מי כהחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר פניו, והוא האדם הגדול וצריך שיהיה האדם התחתון בדוגמתו והוא הגבור והעשיר כי הוא כלול מהגבורה והעושר, ואמרו ז"ל הרוצה להחכים ידרים, כי החכמה בדרום ותורת חסד ומשם הוא כלול והרוצה להעשיר יצפין, ומשם הוא מקבל והוא כולל ענפיו צפון וימין בועז ויכין ואמת ושלום חד הוא ואין האיש שלם אלא באשתו, וענו ידוע מקום הענוה הוא מקור הכל אשר משם אור הנבואה בא וזורח על מקום יניקת הנביאים והענוה עיקר הכל:

ובפרק המצניע אמרו ובעל קומה והכוונה להורות על סוד שיעור קומה, וכתיב זאת קומתך דמתה לתמר הנה הורו כי הנביא צריך להיות הדור ושלם בדוגמת האדם העליון היושב על הכסא, ולזה צריך שימלאו לו כל אלה התנאים הכוללים הכחות הנכללים בשם הגדול מקום הנבואה, ולזה איפשר שתחול עליו ואמרם כלן במשה הכוונה להם ע"ה על שני דברים ושניהם אחת האחד להורות כי נשלם בתנאים ההם, וכענין שביארנו ולזה עלה למעלת הנבואה כשאר הנביאים שזכו לה מצד שלמותם בהם:

והשני כי נשלם באלה הדברים בתכלית השלמות מכל נולד ולזה היתה מדרגתו בנבואה מדרגה שאין למעלה ממנה ויורה על זה הדיוק בלשון וכלן במשה, כלומר שכלו ונשלמו בו כל אלה הדברים עד תכלית שלימותם ונכללו בו מה שלא נכללו ונשלמו בשלימות

ההוא בשום נביא מהקודמים אליו ולא מהבאים אחריו, והיא הסבה שזכה למדרגה העליונה ההיא לא שהיה הענין הנפלא ההוא נסיי בו כמו שחשבו קצת:

ואמנם המקומות שסיימו ע"ה להוכיח מהם אלה התנאים יורו על כי הכוונה בהם היא מה שרמזנו, והוא אמרם שם חכם רב ושמואל דאמרי תרויהו חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נתנו למשה, וידוע לחכמים כי מסוד חמשים שערי בינה משתלשלים כל הדברים וכל סתרי מעשה בראשית ומעשה מרכבה הכל בא ונאצל ונהיה מהשערים ההם כידוע לחכמי לב העומדים בסוד עושה בראשית, ובסודן נכללים כל הדברים עליונים ותחתונים בסוד מה שנאצל ונברא ונעשה, והכל נתן למשה על השלמות בסוד ויתן אל משה ככלתו ככלתו דיקא הכל נתן לו בפירושיו ובדקדוקיו עם כל החכמות שיש בהם והקבלות כפי מעלתו והשגתו ע"ה, חוץ מאחת שהוא שער החמשים שהוא שער הדממה שהוא שער המהות כי השער ההוא סגור ודומם אפילו בפניו של משה ע"ה, והוא שקול כנגד כל מ"ט שערים:

ומה שכתוב עליו מעט מאלהים הכוונה למעט ההשגה בו שאין כח בשום נברא עליון ותחתון להשיג בו שום השגה כלל לא מעט ולא הרבה, והיא הכוונה באמרו ותחסרהו מעט מאלהים, ואמרו קצת מחכמי האמת כי אליו היתה שאלתו ע"ה באמרו הראני נא את כבודך, והושב לא תוכל לראות את פני, היא ההתחלה הראשונה שממנה הכל והוא המהות שכנהו בשם פני אמר כי אין בו כח איפשרות להכילו ולהשיגו עם היותו גדול ההשגה מכל נברא, אבל וראית את אחורי מה שנתאחר משם ונהיה עד סוף והוא כל מה שנכלל בסוד כל מ"ט שערים, וכענין מה שרמזנו והיא כוונה נפלאה מאד אמיתית תסכים עם האמת שכתבנו בסוד הפרשה ההיא בחלק השלישי מזה הספר בסייעתא דשמיא גבור דכתיב ויפרוש את האהל על המשכן, ואמר רב משה רבינו פרשו וכתיב עשר אמות אורך הקרש אימא דאריך וקטין, אלא מן הדין קרא דכתיב ואתפוש בשני הלוחות ואשברם לעיניכם, ותניא הלוחות ארכן ששה ורחבן ששה ועביין שלשה:

ובפרק המצניע. גבור ובעל קומה דאמר רב משה רבינו ע"ה עשר אמות היתה קומתו שנאמר ויפרש את האהל על המשכן, הנה בארו כי קומת משה מכוונת לקומת המרכבה והוא סוד שיעור קומה בסוד עשרה אותיות יו"ד ה"א וא"ו ה"א, והכוונה בארך הלוחות ורחבן כי נמדדו בקו המדה סוד הוא"ו קו האמצעי תורה שבכתב מקום נבואתו של משה ובה מדת כל הששה קצוות העליונים בארך וברחב, כי היא מתפשטת לכל הצדדין ועביין שלשה כנגד מחצית הוא"ו העליון סוד האבות, ולהיות גם הוא ע"ה מקום אחוזתו שם גבר עליהן ושברם ואין גבורה גדולה מזו. עשיר דכתיב פסל לך פסולתן שלך יהא.

והיא כוונה נפלאה כי סוד התוהו שהוא סיג הזהב והכסף הוא הפסולת שנפסל מן הלוחות, ומשם נמשך העושר ואוצרות הזהב והכסף כי מפאת הרע שבעץ הדעת סוד הפסולת התאוה והחמדה אל עושר ונכסים ושאר הנאות הגוף, אלא שבקיום התורה ומצותיה מתבסם הכל ונכנע לשומריהם והוא עדי הגון ושלמות להעמיד התורה על תלה, ולזה היה מכלל הדברים הצריכים לשלמות הנבואה להיות הנביא שלם בכל הצדדין בין באותם שהם מצד הטוב בין באותם שהם מצד המוטב והכל נמסר למשה ונכנע לרגליו הצד ההוא והיה כפוף אליו כל ימיו כעבד לפני רבו, וזה סוד פסולתן יהא שלך ומשם נתעשר משה:

והנה עם שגבור ועשיר ובעל קומה אינם דברים הכרחיים מצד עצמם אל הנביא הנה מצד מה שיורו על מה שרמזתי בהם התנום ע"ה לשלמות הנביא להיותו כלול מכל השלמות בדוגמא עליונה, כי בהיות הנביא מתוקן כתקון העליונים הנה הוא כסא כבוד ומרכבה אליהם ומעוררם לבא לשרות עליו ולנבאו כי מצא מין את מינו ונעור, וכמו שיבא עוד תשלום זה בפרק הבא אחר זה בסייעתא דשמיא, ובזה נשלם התנאי האחד ובו נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק כא

התנאי השני ההכרחי אל הנביא הוא ההתהלכות את האלהים והעבודה אליו והדבקות בו כפי דרכי התורה והמצוה בכוונה הרצויה וההסתכלות בייחוד הנעלם תמיד מחשבתו קשורה שם בלי הפסק ואשר השלים עצמו בכל זה, ועל הדרך אשר כתבתי במקומות מזה הספר הנה זה מדמה הצורה ליוצרה ויתנבא כי אין לו שום מונע מצדו כי השלים חוקו ותקן מה שהיה צריך לתקנו על השלמות ההוא אשר כוון בו, כי כבר התבאר בזה הספר כי האדם הקטן נתקן כתקון האדם הגדול כדי ליחד את השם הגדול בכבודו, והחפץ היה בבריאה שיהיה זה הכח ביד אדם פקידו לתקן הכבוד במעשיו המתוקנים, ולזה נכלל בו כל מה שנכלל בכבוד העליון:

והנה העליון למעלה והתחתון למטה זה לעומת זה מפארים ומתקנים את הכבוד, וזה סוד כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, ולהיות האדם התחתון כלול מכל מה שבאדם העליון כי בו הכל נקרא בשם כל, כי הנה צדיק חי העולמים מתקן ומעמיד עולמו למעלה נקרא כל, להיות הכל בו, גם צדיק של מטה בהיותו מתקן ומעמיד העולם ההוא בסוד וצדיק יסוד עולם נקרא כל בשמו, כי הואיל ועוסק בבנין העולם העליון למטה כדמות הצדיק של מעלה ראוי אם כן שיקרא בשמו, וזה סוד כל הנקרא

בשמי, וזה סוד ויקרא לו אל אלהי ישראל, אחר כך גלה הטעם ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, כי טעם שנקרא בשמו לפי שכלל בו כל מה שבכבוד העליון:

והנה יש בו בריאה יצירה עשיה, וזה כדי לתקן הכבוד התחתון כבוד יי' גם באדם התחתון יש בו בריאה יצירה עשיה, כדי שיתקן גם הוא מלמטה הכבוד ההוא, והנה על ידו מתייחד השם הגדול בכבודו, ולזה באו איבריו בכוון נפלא לדמות איברי המרכבה, כי בהיותו מקדש ומטהר איבריו למטה הנה התקון ההוא עולה גם למעלה ומתקן הדמות ההוא אשר נעשה לנגדו, ובזה מתעלה השם הגדול במעשה הצדיקים שהם בדרכיהם מתקנים הכבוד, והרי הם בדוגמא ההוא ממש למטה, ולזה יקרא הצדיק בשמו ממש:

וזה סוד אמרם בפרק הקורא את המגלה, אמר רבי אחא אמר רבי אלעזר, מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל, שנאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל, ויקרא לו ליעקב אל, ומי קראו אלהי ישראל, לפי שיעקב אבינו ע"ה מדתו אמת סוד תורת אמת ישראל סבא, והוא מתקן ומפאר הכבוד למעלה גם יעקב למטה בסוד ישראל אשר בך אתפאר, לזה נשא את שמו וקראו אל, וזה סוד אמרם ז"ל האבות הן הן המרכבה כי תקנו הכבוד למטה וכל אחד נעשה כסא ומעון קדש לשכינה, והנה הם לתבנית המרכבה העליונה סוד כחותיהם העליונים והנה אלה למטה דוגמת העליונים למעלה אלה מתקנים הכבוד למעלה כידוע לחכמי לב, ואלה מתקנים כנגדם למטה וזו מעלה גדולה לאין תכלית לאדם השלם שנתן זה הכח בידו לתקן הכבוד מלמטה להיותו עושה בזה הטוב והישר בעיני יי', וגם כי חכמה נפלאה היא לו ובני המעלה הזאת הנם מעטים לא זכו אליה זולת הנביאים ואנשי רוח הקדש:

וכשעמד שלמה על הסוד המופלא הזה אמר גם זה ראיתי חכמה תחת השמש וגדולה היא אלי. גם זה אמר גם לרבות ולהגדיל הענין כי נפלא הוא וחכמה גדולה, והוא מה שיאמר אחר זה כי יהיה ויעזב זה הכח לנברא תחת השמש כי בא החפץ העליון לתת בידו תקון העליונים וייחוד השם הגדול בכבודו, וגדולה היא אלי זאת החכמה אשר התחכמתי בזה יותר מכל מה שהשגתי עד עתה מחכמה ומלכות, לפי שהכל היה לתכלית זה התקון ולזה היה זה התכלית גדול מכל הקודם לו:

ועוד הכוונה לו באמרו וגדולה היא אלי שבח והלול לעצמו על שעמד על הסוד ותקן הכבוד שהוא סוד הייחוד והוא חכמה גדולה, ועל זה כנה עצמו בשם חכם כמו שיבא והלול ושבח כזה מותר לו, לפי שהוא הדעת את יי' וכתיב כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וכבר קדם זה:

והנה הוא בא לגלות הסוד והוא אמרו עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים:

ובמדרש רות הנעלם (ז"ח צ"ח ע"ב) אמרו בזה הלשון, עיר קטנה זו כנסת ישראל שנקראת עיר הקדש קרתא קדישא לגבי קודשא בריך הוא, כמה דאת אמר אחות לנו קטנה, אחות כמה דאת אמר אמר לחכמה אחותי את זו כנסת ישראל, ונקראת קטנה כמה דאת אמר ושם הקטנה רחל, ובגין כך עיר קטנה ואנשים בה מעט בא אדם הראשון ירדה עמו מרקיע שביעי לששי וכו' ושרתה בתוכו חטא אדם הראשון ונסתלקה ממנו, בא נח והורידה לארץ בא דור המבול ונסתלקה מן העולם, בא שם בנו והורידה בא דור הפלגה ונסתלקה מן העולם הוי אומר ואנשים בה מעט, בא אברהם והורידה, באו אנשי דורו ונסתלקה וכן כלם, ולפיכך ואנשים בה מעט להתקיים עמה בעולם זמן מועט היה ולא נתקיימו בה זמן הרבה, ובא אליה מלך גדול מאן מלך דא קודשא בריך הוא מלך שהשלום שלו:

מאי וסבב אותה למהוי נטירא מכל סטרין, כמה דאת אמר ואני אהיה לה נאם יי' חומת אש סביב וגומר, ובנה עליה מצודים גדלים, מאן מצודים עונשי דאוריתא וגזרין וקנסין דאוריתא, כמה דאת אמר אשר היא מצודים וחרמים מצודים לתפשא חייביא דחטאין ועברין על פקודי אוריתא, ומצא בה איש מסכן וחכם וגומר ההוא מלך אשגח בכל בני עלמא ולא אשכח בר נש בעלמא דיתקיים בהדה וישתדל אבתרה תדיר יממא וליליא בר איש מסכן, ומאן איהו דא דוד מלכא כמה דאת אמר כי עני ואביון אני, וחכם דא שלמה מלכא מסכן חכם לא כתיב אלא מסכן וחכם דלא אשכח בכל עלמא מאן דישתדל אבתרה כדקא חזי בר דוד דאיהו מסכן, ושלמה דאיהו חכם דא אתקין שרגא ודא אנהיר לה בנהירו:

ומלט הוא את העיר בחכמתו דאיהו אתקין אזנים לאוריתא דתנינן עד לא אתא שלמה הות אוריתא כקלחת דלית לה אזניה, ומאן דקריב בהדה יתוקד כיון דאתא שלמה עבד לה אזנים ואשתזיבו בני עלמא יהב בההיא עיר כביכול שזבותא, ובמה בחכמתו ועל תקונא דאתקין ואשתדלותא דאשתדל אבתרה, ההוא מסכן דא דוד מלכא דלא הוה בר נש דאשתדל אבתרה כדוד מלכא עד כאן:

וזה סוד ויעש דוד שם שתקן הכבוד הנקרא שם יי' צבאות תקן הנר שתאיר תמיד אל עבר פניה בתורתו ובמעשיו, כדאיתא פרק קמא דברכות רב אשי אמר עד חצות לילה היה עוסק בתורה, מכאן ואילך בשירות ותושבחות והיה שכרו כי היה מתקן ועושה השם ונעשה גם הוא רגל רביעי במרכבה כעין הדבר שתקן, כי הוא רגל רביעי גם הוא

נתקן והיה רביעי לאבות במרכבה והוא השלימה, ועל זה נאמר לו ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ, ואמרו בפרק ערבי פסחים תנא רב יוסף זה שאומרים מגן דוד, הנה כי להיות האדם מתוקן באיבריו וצורתו לתקון האדם העליון יש כח בידו לתקנו ולפארו, וכשמשלים ועושה זה התקון הנה הוא בדמות ההוא עצמו שתקן והוא מין במינו וכשמצאו נעור ובא אליו ושורה עליו כי אין שם חציצה ולא מונע מצדו, שהרי השלים מה שהיה צריך להשלימו וזה כי בכשרון מעשיו כפי התורה ויושר כוונתו וטוהר רעיוניו וקדושת נפשו ודבקותו למעלה בכחות הנכללים בשם הגדול ותמיד מחשבתו משוטטת שם ליחדו בכבודו, הנה הוא דומה הצורה ליוצרה, והיא הכוונה לרז"ל באמרם בבראשית רבה פרשה כ"ז. ובמדרש קהלת רבה אמר רבי יודן ב"ר סימון גדול כחן של נביאים שמדמים את הצורה ליוצרה, הה"ד ואשמע קול אדם בין אולי אמר רבי יהודה ב"ר סימון אית קרייה חורן דהוא מחוור יתיר מן דין, הה"ד ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה עד כאן:

ועם שבפרק ס"ה מהחלק השלישי מזה הספר בארתי זה המאמר, הנה להיות מקומו המיוחד לו זה הענין עשר אני בבאורו הבאתיו הנה להעמיק עוד בסודו ואומר כי כבר התבאר בזה הספר, כי מה שכתוב ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו, כי אין הכוונה על הגוף הבא מטפה סרוחה, כי הגוף הוא הלבוש והוא בשר אדם לא אדם, וכמו שכתוב עור ובשר תלבישני וגו' ואם עור ובשר הוא לבוש האדם, יהיה אם כן האדם האמיתי הרוח הפנימי והצורה שבו:

ולהורות על זה היו אותיות אדם רומזות על כל האצילות מראש ועד סוף, כי האל"ף שבו תרמוז לראשית ההויה בסוד רו"ם מעלה והמ"ם למ"ם דמרבה המשרה סוד מ"ם סתומה, והדל"ת סוד דל"ת שבאחד הנה כי אותיות אדם כוללות הכל למעלה ולמטה, וזה סוד צורת אדם התחתון כצורת אדם העליון:

וידוע מסוד סתרי החכמה הפנימית כי בהיות הכחות העליונים נכללים ומתיחדים אלו באלו, וזה כשהתקון עולה מלמטה בקדושת המעשים והעבודות הנה הנשמה העליונה הפנימית נכללת עמהם ושורה בהם כנשמה בגוף והכל בייחוד אחד מיוחד, והרי זה לדמיון גוף ונשמה שהם דבר אחד בלי פרוד:

והנה בהיות העובד השלם משלים חוק הגוף והרוח הפנימית שבו כל אחד בראוי לו, זה בטוהר המעשים הישרים והרצויים כפי התורה והמצוה, וזה בכוונה הרצויה הפנימית הרוחנית הפונה תמיד אל הייחוד הנעלם, הנה בהיות הצורה ערוכה בכל זה ושמורה מכל סיג ומהדברים אשר בחוץ, הנה היא דומה בדרך זה ליוצרה סוד הצורה העליונה

וזה כל האדם למעלה, כי המצות סוד התורה עם כל סוד העבודות הקדושות בצורה ההיא נחקקות ומשם באו ונתנו והכוונות הרצויות בהם שם מקומם ומקוריהם, כי הכל בא משם והכל שב לשם, הנה כי צורה לדמות צורה וזו נקראת אדם וזו נקראת אדם, וכל אחת כלולה זו מזו ואשר מלא את ידו והשלים צורתו על דרך זה, הנה דמה צורתו ליוצרה ומצא מין את מינו ונעור כי אין חוצץ ואין מעכב דבקותו למעלה עם הכחות הנכללים בשם הגדול הואיל ועוסק בבנינו שהוא סוד הייחוד, גם הוא ייחד שמו עליו וישרה שכינתו בו וינבאהו:

וזו היא כוונתם באמרם גדול כחם של נביאים שמדמים את הצורה ליוצרה, והביא רבי יודן ראיה ממה שאמר דניאל ע"ה ואשמע קול אדם בין אולי, וכתיב ויקרא ויאמר גבריאל הבן להלז את המראה והאדם הזה הוא האדם שבמרכבת יחזקאל הנביא ע"ה, ובחלק הראשון מזה הספר רמזתיו וממנו הקול נמשך לגבריאל המדבר עם דניאל ע"ה, והוא ע"ה לא השיג האדם כי אם הקול שהרי לא אמר בו ראיה כי אם שמיעה ועם שהשיג את גבריאל לא השיג האדם שבמרכבה:

ולפי שאין הוכחה מחוורת מזה הפסוק מהדמות הצורה ליוצרה, שהרי האדם הזה אדם דיצירה הוא והוא נוצר לא יוצר כי אינו מכלל הייחוד ודניאל ע"ה אינו מכלל הנביאים ואין לומר עליו גדול כחן של נביאים, לזה הביא רבי יהודה כתוב שההוכחה בו יותר מחוורת, והוא מן הנביא והוא אמרו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה והסוד הפנימי כי ה"א אחרונה היא אדם כשהיא בייחוד עם מה שעליה סוד וא"ו שהוא אדם העליון דו פרצופין כאחד נקרא אדם, והוא אמרו עליו מלמעלה כלומר עם מה שלמעלה דיקא והוא היוצר ברוך הוא והוא שהנביאים מדמים הצורה לו שהוא היוצר:

ועוד יש ענין נפלא במאמרם זה והוא כי ירצו להעמידנו על למוד אמיתי בהשגת הנביאים כי היא נקיה וטהורה מכל שבוש וטעות, והסוד בזה כי עם שהשגתם באדם הזה שרמזנו לא יטעו בו להאמין כי הוא רשות לעצמו חלילה לנביאי האמת והצדק כמו שהיה כן טעות אלישע אחר בו, אבל ישיגו בו ויודעים כי למעלה ממנו הוא הרשות האמיתי, כענין כי גבה מעל גבה שומר וגבהים עליהם:

ולפי שאין הענין הנפלא הזה מתבאר היטב מהכתוב שהביא רבי יודן כידוע מענינו אמר רבי יהודה שיש כתוב אחר יותר מחוור ממנו נעמוד על זה הסוד, והוא אמרו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם ועם שמשיגים זה המראה הנה יודעים שלא יכלה הענין בו אבל הרשות האמיתי עליו מלמעלה, וזהו אמרם גדול כחן של נביאים שמדמים את הצורה ליוצרה, כלומר שמדמים ומטפלים הצורה ההיא שמשיגים בנבואתם ליוצרה

ויודעים שזו עלולה ולמעלה ממנה עלתה שהיא מסובבת ממנה ולא יטעו בה להאמין שהיא רשות לעצמה חלילה, כי חכמתם האמיתית הנקיה מכל סיג וחלאה תזהירם ותשמרם מזה, לפי שהם מתהלכים תמיד בחצרי בית מלכו של עולם והם מקובלים בהיכליו ויודעים מובאיהם ומוצאיהם ומכירים בצורות הנוראות ההן אשר בכל היכל והיכל פנימיים וחיצוניים ומקבלתם בכל גנזי המלך ההוא, התאמת להם כי כלם שריו ועבדיו ומשרתיו עושי רצונו כקטון כגדול כלם שומרי משמרתו ולא יתחלף להם דבר בדבר ולא ימירו האדון בעבד חלילה, נוסף על זה צדקתם וחסידותם תגן עליהם, וכתיב לא יאונה לצדיק כל און וכתיב רגלי חסידיו ישמור. והכלל כי שני אלה התנאים אשר בארנו עניינם והם הכרחיים אל הנבואה, הם ישלימו ויכינו השלם אל מעלת הנבואה והם אשר ישמרום מכל שבוש וטעות ושאר דברים המונעים הגעתה. עד כאן הגיע מה שראיתי לבארו בתנאי הנבואה ונשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק כב

מדרגות הנבואה כפי מה שחלקום חכמי האמת ע"ה ארבעה מדרגות. המדרגה האחת העליונה שבכלן היא מדרגת נבואת אדון הנביאים משה רבינו ע"ה, והשנית מדרגת נבואת שאר הנביאים ע"ה, והשלישית מדרגה למטה מאלו והיא מדרגת רוח הקדש, והרביעית היא המדרגה הנקראת לרז"ל בת קול, ואמנם הבדל מדרגת נבואת משה ע"ה ממדרגת נבואת שאר הנביאים ע"ה רמזוהו חז"ל באמרם בפרק החולץ, תניא כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה: וביקרא רבה אמרו בזה הלשון מה בין משה לכל הנביאים, רבי יהודה ברבי אלעאי ורבנין, רבי יהודה אמר מתוך תשע אספקלריאות היו הנביאים רואים, הדא הוא דכתיב וכמראה המראה אשר ראיתי וגומר, ומשה ראה מתוך אספקלריא אחת שנאמר ומראה ולא בחידת, ורבנין אמרין כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא מלוכלכת הה"ד ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה, משה ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת הה"ד ותמונת יי' יביט עד כאן:

וסוד הענין כי זכה משה להתנבא במדת הדעת סוד הרחמים השם הגדול בשם הנכבד בייחוד אחד, והוא סוד ודבר יי' אל משה פנים אל פנים וסוד פה אל פה אדבר בו פנים מאירים סוד אספקלריא מאירה בפנים שאינם מאירים סוד אספקלריא שאינה מאירה בייחוד גמור, והוא ע"ה ידע השם הגדול והשיגו בנבואה מתוך השם הנכבד, וזה סוד וידבר יי' אל משה לאמר בכל התורה דבור ואמירה, דבור כנגד תורה שבכתב מקום נבואתו של משה, ואמירה כנגד תורה שבעל פה, להודיע כי היו מתייחדים בהשגת

משה והיה משיג ויודע זה מתוך זה מה שלא עלה שום נביא למדרגה ההיא, כי האבות שמדרגת נבואתם באל שדי סוד אספקלריא שאינה מאירה יודעים היו השם הגדול שהיה בה בייחוד, אבל לא השיגוהו בנבואה, וזה סוד וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' לא נודעתי להם, כלומר השם הגדול סוד הדעת לא השיגוהו האבות להתנבא בו, אבל נבואתם במראה, וזה סוד וארא ולא יתודע להם בשמו הגדול בנבואה אלא בה סוד המראה מדת הדין רפה וממנה הדבור להם ובה היה מתנהג עמהם:

ומה שנמצא כי נתייחד הדבור ליהושע כענין התיחדו למשה במדרגה ההיא באמרו וידבר יי' אל יהושע לאמר, איפשר לומר כי מה שהיתה מאירה בשאינה מאירה בייחוד בא להורות אבל לא שהשיגה בנבואה, והנה זאת היא מדרגת האבות כמו שכתבתי:

אבל קבלתי בברור כי השגת שעה היתה ולא קבלתי טעם הדבר, ואומר אני כי טעם הדבר לפי שהדבור ההוא מעסקי תורה שבכתב ומצוה ממצותיה שנצטוה בה משה, ולזה עלה למדרגתו לעילוי המצוה ולמעלת התורה דמעלין בקדש ואין מורידין, אבל לא התמיד בה כי לא עלה שום נביא אל מעלת פנים אל פנים זולת משה ע"ה ועל הדרך שכתבנו, זו היא קבלת כל חכמי האמת פה אחד במדרגת נבואת אדון הנביאים ובמדרגת נבואת האבות, וכן היא קבלת המאור הקדוש רשב"י ע"ה כי האמת אחת בפי הכל:

וזה לשונו במדרשו, (ח"ב כ"ג ע"א) ר' שמעון הוה יתיב יומא חד, ור' אלעזר בריה ור' אבא א"ר אלעזר האי דכתיב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' לא נודעתי להם, מהו וארא ואדבר מיבעי ליה, א"ל אלעזר רזא עילאה הוא, תא חזי אית גוונין לאתחזאה וגוונין דלא מתחזיין ואילין אינון רזא עילאה דמהימנותא ובני נשא לא ידעי ולא מסתכלי, ואלין דמתחזיין לא זכה בהו בר נש עד דאתו אבהן וקיימו עליהו, ועל דא כתיב וארא חמו אינון גוונין דאתגליין, ומאן גוונין אלין דאל שדי דאינון גוונין בחיזו דלעילא, ואלין אתחזיין וגוונין דלעילא סתימין ולא אתחזיין ולא קאים בר נש עליהו אלא משה, ועל דא כתיב ושמי יי' לא נודעתי להם, לא נגליתי להם בגוונין עלאין ואתימא דאבהן לא הוו ידעין בהו אלא הוו ידעין מגו אינון דאתגליין:

כתיב והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע, מאן אינון משכילים אלא הוא חכם ואסתכל מגרמיה מלין דלא יכילו בני נשא למללא בפומא ואינון אקרון משכילים, יזהירו כזוהר הרקיע מאן זוהר הרקיע דא רקיעא דמשה דקיימא באמצעיתא והאי זוהר סתים ולא אתגליא וקיימא על ההוא רקיעא דאתחזיין ביה גוונין, ואינון גוונין אף על גב דאתחזיין ביה לא מזהרי כזהרא דאינון גוונין סתימין, תא חזי ארבע נהורין אינון תלת מניהו סתימין וחד דאתגליא נהורא דנהיר נהורא דזהרא ואיהו בהיר בהירו דשמיא לזכו נהורא

דארגוונא דנטיל כל נהורין, נהורא דלא נהיר ואסתכל לגבי אלין ונטיל לון ואתחזיין ביה אינון נהורין כעששיתא לקבל שמשא, ואלין תלת דקאמרן סתימין וקיימי על האי דאתגליא ורזא דא עינא בעינא אית גוונין דאתגליין רשימין ביה וכלהו לא מזדהרי בגין דקיימי בנהורא דלא נהיר, ואלין אינון בגוונא דאינון סתימין דקיימי עליהו ואלין אינון דאתחזיין לאבהן למנדע הנהו סתימין דמזדהרי מגו אלין דלא מזדהרי ואינון סתימין אתגליין ליה למשה בההוא רקיעא דיליה, ואלין קיימין על אינון גוונין דאתחזיין ביה בעינא ורזא דא סתום עינך ואסחר גלגלך ואתגליין אינון גוונין דנהרן דמזדהרי ולא אתיהיב רשו למיחמי אלא בעינין סתימין בגין דאינון סתימין עילאין דקיימי על אינון גוונין דאתחזיין דלא מזדהרי, ועל דא תנינא משה זכה באספקלריא דנהרא דקיימא על ההיא דלא נהרא, ואבהן הוו חמאן מגו אלין גוונין דאתגליין אינון סתימין דקיימי עליהו דלא נהרן, ועל דא כתיב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי באינון גוונין דאתחזיין, ושמי יי' לא נודעתי להם אלין גוונין עלאין סתימין דזכה בהו משה לאסתכלא ורזא דעינא סתים וגליא סתים חמי אספקלריא דנהרא אתגליא חמי אספקלריא דלא נהרא, ועל דא וארא באספקלריא דלא נהרא דאיהו באתגליא כתיב ביה ראיה באספקלריא דנהרא כתיב ביה ידיעה, דכתיב לא נודעתי, אתו ר' אלעזר ור' אבא ונשקו ידוי, בכה ר' אבא ואמר ווי כד תסתלק מעלמא ואשתאר עלמא יתום מינך מאן יכיל לאנהרא מלין דאריתא עד כאן:

והמבין מה שכתבתי יתבארו לו דברי המאמר הקדוש הזה כי כלם נכוחים למבין ומבקשי יי' יבינו כל, והוא יתברך בכבודו ובעצמו מפיו הודיע הבדל מדרגת נבואת משה רבינו ע"ה ממדרגת שאר הנביאים ע"ה, והוא שאמר בתוכחת מגולה לאהרן ומרים ויאמר שמעו נא דברי וגו' וזה כי תחלת הענין אמרו ותדבר מרים ואהרן במשה וגו' ופרשה זו מחוברת וקשורה למעלה לשני העניינים אשר קדמוה והם התאוננות העם. ומנוי הזקנים:

ואמנם אל הראשון באמרו וישמע משה את העם בכה למשפחתיו איש לפתח אהלו, וקבלו רז"ל בכה למשפחתיו על עסקי משפחת על עריות הנאסרות להם, וזה מקום ועלה לתמיהתם על רבם אדון הנביאים על אדות האשה הכשית אשר לקח והיא בת יתרו לומר האם אין בבנותיו של אברהם אבינו אשה ראויה לו עד שיקח אשה נכרית הואיל ועתידות להיות קצת מבנות עמנו נאסרות על ידו, וכתיב ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך והוא הדין שלא תקחנה לך לאשה וגוף טהור וקדוש כמשה איך נתגאל באשה נכריה, אין זה כי אם מחשקו בה ליופיה והוא אמרם בספרי

האשה הכשית מגיד שהכל מודים ביופיה וכו' ויאמרו הרק אך במשה דבר יי' וגו' זה קשור ומחובר למעלה למה שאמר ומי יתן כל עם יי' נביאים כי יתן יי' את רוחו עליהם, כלומר מה שהאציל מרוחי עליהם מרוחו הוא ומרוחו נאצל עלי רוח נבואה, ובאמרו כן חשבוהו כמתפאר בעצמו ע"ה לומר כי רוחו נאצל מרוח יי' בלא שום אמצעי, ולזה תמהו עליו ואמרו הרק אך במשה ורקין ואכין מעוטין כלומר הוא ממעט האמצעי לומר שדבר יי' בו בלא אמצעי, הלא גם בנו דבר ואמרו גם לרבות להם מעלה שבאמצעותם ובם דבר והתנבא משה, שהרי נבואתם קדמה במצרים לנבואתו ומהם נאצל רוח נבואה עליו מיד וישמע יי. זה ראיתי כתוב ולפי שהנאני עשיתי לו סמכים:

ורז"ל פירשו בספרי בענין אחר ומה שכתבתי נאות כפי פשטן של כתובים, והאיש משה ענו מאד זו היא תשובתם לראשונה, כי הוא ע"ה ענו מכל האדם, ונראה לי כי הכוונה על האדם הידוע הנקרא האדם הגדול בענקים והוא אברהם ע"ה שהיה צנוע מכל אשר על פני האדמה, וכמו שדרז"ל על אמרו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, ואמר כי משה ענו מאד מן האדם הזה ולא יתעורר ע"ה לשום תאוה ודבר גופני כלל לרוב צניעותו וקדושתו, ואם לקח את בת יתרו הוא לענין נפלא מוכרח נעלם מהם והיה להם לשאלו עליו ולא לחשדו ואפילו דרך תימה:

והסוד כי רז"ל אמרו כי תאומה יתירה נולדה עם הבל ועליה הרגו קין ובאה הקבלה לקדושי עליון כי אחר כך היה שלום ביניהם על ידי הנקבה, והוא סוד נעלם גנוז ואין להפלא איך יעלם סוד זה מעיני אהרן ומרים היות' נביאים כי אין סתרי תורה גלויים מצד הנבואה כי אם מצד הקבלה מפי משה מפי הגבורה, ואולי סוד זה לא קבלוהו ממנו ע"ה עדיין. ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם, והכוונה אם יהיה משה נביאכם שנבואתו והשגתו שלכם ומתיחסת אליכם כמו שאמרתם כי משלכם נאצל עליו רוח נבואה ולא היתה רוחו ממני ראשונה בלי אמצעי, אם כן היה די לבא מן הדין להיות כנדון ולתלמיד להיות כרבו ולא יעלה למדרגה יותר נפלאה ממדרגתכם ואני יי' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו שכן דרכי עמכם ועם שאר נביאים, אבל מדרגת נבואתו נבדלת ממדרגת נבואתכם הרבה ומזה יתאמת לכם כי לא היתה רוחו מרוחכם ולא התנבא באמצעותכם, והוא אמרו לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא ומאשר יקר בעיניו יתברך מאד ואהבו הזכירו בפירוש עם שהיו יודעים כי עליו היה מדבר ולכבודו היה מוכיחם:

ומכאן בא יתברך להודיע הבדל מדרגת נבואת משה ע"ה ממדרגת נבואת שאר נביאי האמת והצדק, והכוונה על דרך האמת אם יהיה נביאכם נביא יי' והוא המגיע למדרגה העליונה מהנבואה הנה זאת היא מדרגת נבואתו והיא במראה ישיגו בה כל אחד כפי

מעלתו ובמראה ההיא אל הנביא ההוא אתודע בייחוד אחד השם הגדול בשם הנכבד, אבל הנביא לא ישיג השם הגדול עם שהוא יודע כי עין בעין הוא בייחוד וכענין שהתבאר למעלה, הנה זה במראה אליו אתודע או בחלום סוד הלילה אדבר בו כי הכל בכלל המראה הזאת סוד מראה אחורים, ולזה באה האל"ף קמוצה הנה עד כאן יגיעו שאר הנביאים כלם הגדולים שבהם לא יעלו למעלה ממדרגה זו ולא ישיגו דבר בשם הגדול ולא ידעוהו בנבואה אלא השגתם במראה ההיא כל אחד כפי מדרגתו כמו שנזכר בנבואת האבות ואין גם אחד שישיג המראה כלה זולת משה. והוא אמרו לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא והוא שאמר לו אני אעביר כל טובי כל שהוא טובי וטוב האדם ביתו ובכל בית זה משה נאמן כי השיג את כלו והוא אמרו בכל ביתי:

ואין להקשות אם כן הרי התנבא משה באספקלריא שאינה מאירה ורבותינו ז"ל אמרו כל הנביאים באספקלריא שאינה מאירה ומשה באספקלריא המאירה, כי כבר כתבתי שאין גם אחד בכל הנביאים שישיגה כלה, והוא שדקדקו באמרם בויקרא רבה כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא מלוכלכת לרמוז כי השיגו מקצתה לא כלה וזהו מתוך, אבל משה הנאמן השיג את כלה במדרגותיה ואמרם משה ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת לרמוז כי עם שהשיג השם הגדול בנבואה לא השיגו בראיה חלילה, שהרי הושב לא תוכל לראות את פני אפס קצהו ישיג והוא ידיעתו בנבואה וזהו סוד מתוך כלומר קצת. פה אל פה אדבר בו, בא להודיע ענין השגתו ונבואתו היאך השיג השם הגדול בנבואה מה שלא השיגו כל שאר הנביאים, והוא הבדל שני אמר כי פה אל פה:

ואמרו חכמי הקבלה כי תפארת ישראל הוא ברית הפה, ועטרת תפארת פי יי' והנה היו בייחוד אחד בנבואת משה ומשניהם יבא הדבור למשה בייחוד אחד וירגיש וידע בקול השם הגדול בדברו אתו, מה שאין כן בכל הנביאים כי לא ישיגו כי אם קול אחד והוא האחרון, ומראה ולא בחידות בא להודיע תכונת השגתו ע"ה אמר נבואתו לא במראה כשאר הנביאים שחידה ומשל מעורבים בה אלא מראה והוא ראיית הדבר על בוריו ופשוטו בלי חידה ומשל, וזה מהשגתו השם הגדול בנבואה שהוא המראה ועוד אדבר בזה בסייעתא דשמיא בפרק כ"ה וזה הבדל שלישי:

ותמונת יי' יביט כלומר ועוד זאת אחרת לו מעלה נפלאה ואחרון אחרון חביב ועדיף כי התמונה יביט בה, והוא אמרם בספרי ותמנת יי' יביט זה מראה אחורים, ומה שאמר וראית את אחורי רמז לזה והוא אמרו יביט לא בחלום כשאר הנביאים וזה הבדל רביעי:

הנה אלו ארבעה הבדלים שבין מדרגת נבואת אדון הנביאים ע"ה, למדרגת נבואת שאר נביאי האמת והצדק עמדנו עליהם מפיו יתברך בתורתו, והנה בכאן למדנו יתברך מעלת

נבואתו על הנביאים שבדורו כגון אהרן ומרים, וכבר למדנו הבדל נבואתו מנבואת האבות הקודמים אליו באמרו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' לא נודעתי להם, ובסוף התורה למדנו מעלתו על כל הנביאים הבאים אחריו באמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וכמו שכן כתב הרמב"ן ז"ל, זה שעור מה שראיתי לבאר ולרמוז במדרגת נבואתו של משה רבינו ע"ה כפי מה שבאה בו הקבלה לאבירי ישראל ע"ה ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק כג

המדרגה השנית ממדרגות הנבואה מדרגת וכבר התבארה מדרגת נבואת האבות בא"ל נבואת האבות ושאר הנביאים ע"ה, שד"י, והמאור הקדוש ע"ה (ח"א פ"ח ע"ב) כפי קבלתו הקדושה חלק בהשגת אברהם אבינו ע"ה וכתב בזה הלשון, אמר רבי שמעון עד לא אתגזר אברהם הוה חד דרגא מליל עמיה, ומאן איהו האי מחזה דכתיב מחזה שד"י כיון דאתגזר הוו כלהו דרגין שראן על האי דרגא וכדין מליל עמיה, הה"ד וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי עד כאן, ופי' זה אל זה ימין עליון חסד לאברהם, ומשם ואילך כל הנחלים הולכים אל הים ואז נקראת אל שדי על שהיא כלולה מאל, ושאר הנביאים מסוד למודי יי' מתוך אספקלריא שאינה מאירה כמו שכתבנו, ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א כ"א ע"ב) ירכו דא נצ"ח ישראל דרגא רביעאה דלא אתנבי בר נש מתמן עד דאתא שמואל ועליה כתיב וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם, ועוד שם ויהושע אתנבי מהודו של משה דכתיב ונתת מהודך עליו:

וכבר התבאר כי נבואתם והשגתם מתוך המראה כי בה הרבה מדרגות וכל אחד מהנביאים השיג בה כפי כחו אפס קצתה השיגו וכלה לא השיגו, וקבלו חכמי האמת ע"ה כי כפי מה שהיה אצילות צורת כל נביא היתה השפעת נבואתו והשגתו, וכמו שגלה זה ופירשו המאור הקדוש ר' שמעון בן יוחאי ע"ה אמר בספר התיקונין בזה הלשון, (ת"ז י"ח ל"ב ע"א) כל נביאיא הות נבואה דילהון באברין דמלכא מנהון בנימין דרישא דאינון כוכביא ומזלי דלית לון חושבנא, ופירשו חכמי האמת כפי קבלתם כי אלו הנימין ר"ל המדרגות שהן אחורי הפרוכת הקדוש סוד סנדלפון מנהון בעינין, ומנהון באודנין, מנהון באנפין, מנהון בחוטמא, מנהון בפומא, מנהון בצואר, מנהון בידים, מנהון בקומה דאיהו גופא, מנהון בשוקים, מנהון באות ברית, מנהון בלבושין דמלכא דלא הוה רשו לאסתכלא יתיר, אבל משה בכל אתר הוה משיג נבואה דיליה ובכל אבר איהי הות נחתת לגביה מה דלא הוה הכי לשאר נביאי דכל חד סליק לאבר דיליה דנשמתיה הות אצילא מההוא אבר עד כאן:

הנה באר ע"ה כי כל הנביאים זולת משה ע"ה שכלם לא ראו כי אם מתוך אספקלריא שאינה מאירה היה מקום השגתם ונבואתם בהיכל אחד כפי שרשם וצורתו וכפי המדרגה שממנה נשמתו אצולה נבואתו והשגתו עד שם תבא ותגיע ומשם תאצל עליו הרוח הנבואיי, אבל משה ע"ה בכל מקום היה משיג נבואתו וזו היא מעלתו על כל שאר הנביאים, לפי שהיתה צורתו ונשמתו אצולה ממקל תפארה העולה עד עולם הלבן, ומזה היה כלול ומשוכלל מכל המדרגות ולזה היה משיגם והיה נאמן בכלם, וזה סוד בכל ביתי נאמן הוא:

ולבאר זה אמרו במדרשו של רבי שמעון בן יוחאי עליו השלום (ח"ב כ"א ע"ב) א"ר יהודה מאתר אתגזר משה לא אתגזר בר נש אחרא, אמר רבי יוחנן בעשרה דרגין אשתכלל דכתיב בכל ביתי נאמן הוא ולא נאמן ביתי, זכאה חולקיה דגבר די מלכא אסהיד ביה כדין עד כאן. ולפיכך בזכות משה תורה מן השמים מן מן השמים ולהורות על שהיה ע"ה משוכלל וכלול מכל המדרגות, כשמת אהרן. ונסתלקו ענני כבוד ומתה מרים ונסתלק הבאר, חזרו כלן בזכות משה, אבל כשמת משה פסק המן ולא חזר בזכות יהושע, לפי שהיו פניו פני לבנה וצורתו משם, ולפיכך בימיו נאמר ויאכלו מעבור הארץ כי השפעתו מן המקום אשר משם נאצלה נשמתו, ולהורות על סוד חלוק מקומות השפעת הנבואה כחלוף מקום אצילות צורות הנביאים האות, והסימן אמרו חז"ל פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה, כי הלבנה אין לה מעצמה כלום, אבל מאירה מאור הנאצל עליה מן החמה ולזה היה אורה אור השמש וממנו האור והשפע לה, ולזה ונתת מהודך עליו כי רוח יהושע מרוחו של משה בדוגמא עליונה, וזה סוד ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם, כי הנה נוף האילן סוד הקו האמצעי מקום נבואתו של משה מעניק האור והשפע לכל הענפים, וממנו מתפשט לכל הצדדים והוא סוד הכולל כל ששה קצוות ובו השביעיות נשלמות, ומשם נתפשטו הענפים למטה בסוד שבעים קומות ההדורות, וזה סוד אספה לי שבעים איש מזקני ישראל והאור והשפע נאצל עליהם מאורו ורוחו של משה ואינו חסר כלום והכל בדוגמא עליונה להורות על הייחוד. ולזה היתה נבואת כל הנביאים אצולה ונשפעת מכחו ורוחו של משה, ולזה כל נבואתם נקראת קבלה בפי קדושי עליון באמרם דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן, לפי שקבלו נבואתם ממשה, אבל משה לא קבל כי אם מפי הגבורה, ולזה אין למדים דבר תורה מנבואתם אבל נבואתם למדה מן התורה, כי משה רבן של נביאים כי הוא השרש והם הענפים היונקים ממנו:

ולפי שחוט השדרה נמשך מן המוח והוא מיוחד וקשור שם אין שם הסתלקות רוח הקדש, אבל תמיד המעין בא ואינו פוסק בסוד ונהר יוצא מעדן יוצא ובא תמיד כי השמש בתקפו ובגבורתו תמיד לא יחסר אורו, וכן משה ע"ה בדוגמא ההיא ככחו למעלה כן הוא למטה תמיד ממולא ומוכן ברוח ההוא באין הפסק כי הוא עשיר מופלג, ולזה מספיק בעצמו ויעדיף לזולתו חונן ונותן בדוגמתו למעלה, ולזה לא הוצרך כל ימיו עליו השלום לשום התעוררות ממיני הניגונים להשרות עליו רוח נבואה כי לא נסתלק מעליו כלל ותמיד היה מוכן ועומד אין לו מונע מצד עצמו כלל, לפי שאין בכחו למעלה שום הסתלקות רוח ושפע אורה ולזה היה בדוגמא ההיא, מה שאין כן בשאר הנביאים ע"ה שיצטרכו למיני הניגון לעורר עליהם הרוח ולהשרות עליהם הנבואה וכמו שכתוב ופגעת חבל נביאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים, וכתיב ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד יי:

והטעם כי מדתם גורמת להם כי יש שם הסתלקות רוח הקדש ושפע ומסתלק מהם הכח ההוא, ולזה להאציל עליו מלמעלה רוח ממקום הקדש העליון ולשמח הלב העליון ולבסמו כדי שיאצל עליהם היו צריכים מיני הניגון כי הוא מסוגל לזה וזה סוד שיר הלוים על הדוכן:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב מ"ה ע"א) שגיונות כמה דאת אמר שגיון לדוד זיני תושבחן הוו קמיהו דנביאי למישרי עליהו רוח נבואה, כמה דאת אמר ופגעת חבל נביאים וגומר וכתיב ועתה קחו לי מנגן וגו' וכ"ש חבקוק דאצטריך ליה יתיר מכלהון לניחא דרוחא ולבסמא להההוא אתר לאמשכא עליה רוח נבואה, וכן כלהו נביאי כי האי גוונא בר משה דאסתלק על כל שאר נביאי עלמא זכאה חולקיה עד כאן, וכל הנביאים ע"ה בכל נבואתם רומזים אל מקום השגתם בהתנבאם בלשון כה אמר יי' שהוא כנוי לה"א אחרונה, כי מתוך אספקלריא שאינה מאירה ראו והיא נקראת כה בסוד כה יהיה זרעך כה תברכו, כי היא שער והתחלה למעלות שעליה והיא דבר יי' ואליה רומזים באמרם ויהי דבר יי' אלי לאמר דבר יי' אשר היה, וכל זה לרמוז כי מתוכה ראו והשיגו, ומשה ע"ה לא יתנבא בשום כנוי מאלה כי השגתו למעלה הרבה זולת שנמצא לו בשני מקומות בתורה שיזכיר כה אמר יי, וזה לענין והוא כי הזכיר כה אמר יי' כחצות הלילה וידוע לחכמי לב כי המכה בבכורות כחצות הלילה כהחלק הלילה ולזה באה המכה רשומה בה ויי' הכה ה' כ"ה והשני שהזכיר בה במעשה העגל כה אמר יי' אלהי ישראל כי הנקמה לה כי קצצו נטיעותיה, והמשפט לאלהים הוא ולזה הזכיר אלהי ישראל:

עוד נמצא למשה ע"ה שיזכיר זה הדבר ודרז"ל משה התנבא בכה כה אמר יי' כחצות הלילה וגו' והנביאים התנבאו בכה אמר יי' והוסיף עליהם משה שהתנבא בלשון זה הדבר, ובאמרם הוסיף עליהם ירמזו על מעלתו עליהם בנבואה בסוד זה הדבר שהם סוד מאירה ושאינה מאירה בייחוד אחד כענין פנים אל פנים ובכל מקום שיזכיר זה הדבר יש לו ענין מוכרח ונפלא, בפרשת המן זה הדבר וגו' בצוואת המשכן זה הדבר וגו' ובפרשת המלואים זה הדבר אשר צוה יי' לעשות, ובשמיני למילואים זה הדבר אשר צוה יי' תעשו וירא אליכם כבוד יי, ובפרשת נדרים זה הדבר אשר צוה יי' בכל המקומות ההם יזכיר זה הדבר לסוד נעלם יורה על ייחוד השם הגדול בכבודו, וירמוז על סוד מדרגת נבואתו העליונה, וזה מה שראיתי שיש בו די ברמז המדרגה השנית ממדרגות הנבואה שהיא מדרגת נבואת כל הנביאים זולת משה רבינו ע"ה. ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק כד

המדרגה השלישית ממדרגות הנבואה מדרגת רוח הקדש והיא למטה מהמדרגה השנית, ובה נכתבו הכתובים, ולפי שהיא מדרגת הנביאים שלא השיגו אליה לא נכתבו דבריהם עם שאר דברי הנביאים והיא מדרגת דוד ושלמה והשגתם במדתם מלכות בית דוד וחכמת שלמה ונקראת רוח הקדש כי הרוח בא אליה מהקדש סוד חכמת אלהים, וממנה נאצל על אנשיה המדברים ברוח הקדש ועליה אמר דוד רוח יי' דבר בי ומלתו על לשוני, ושניהם נתיחדו במדרגה זו יותר מכל שאר המדברים ברוח הקדש, ודוד הוא הראש כי מלא אחרי יי' ועשה שם ועליה עשה ספר תהלים כי הוא למטה בדוגמתה למעלה בסוד אלהים אל דמי לך רות כי מרווה להקב"ה סוד המלך שהשלום שלו בשירות ותושבחות חבצלת השרון שרה למלך הכבוד ודודה מבקש ממנה ואומר לה השמיעני את קולך כי קולך ערב וכתיב למען יזמרך כבוד ולא ידום יי' אלהי לעולם אודך:

אמר דוד למען יזמר וישורר לך הכבוד סוד הכלה, על כן אודך אני לעולם בלי הפסק כדי שגם הכבוד למעלה לא ידום, כי כפי מה שאני מעורר למטה יתעורר למעלה, וכתיב עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר, והוא סוד כנור דוד המנגן מאליו:

ובפרק מאימתי כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, וכיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והיה מנגן מאליו, והסוד על כנסת ישראל שהיא המשוררת והיא כנור דוד כנור כ"ו נ"ר היא סוד הדולקת ומתנועעת תמיד להתייחד למעלה אור התכלת שבנר משתוקק ומתנועע להתחבר למעלה עם האור הלבן, וכשנכלל ומתיחד זה בזה הרי נעשה ונשלם כנ"ור ייחוד הכלה עם דודה מתוך נועם שיריה ולזה אינה נותנת דמי לה אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט והתעוררות השמחה בא אליו מרוח צפון

בחצות לילה בסוד שמאלו תחת לראשי והוא מנגן מאליו בהתעוררות ההוא, ודוד שהוא דוגמתה למטה אמר חצות לילה אקום להודות לך, והכל כדי לעורר עליה רוח ממרום ולבער כל מיני חוח וקוצים מסביב הכרם, כי דוד אין לו חיים מעצמו זולת מה שהניח לו אדם הראשון סוד נעלם, ולזה צריך לעורר בכל מיני ניגון להמשיך רוח הקדש וחיים ממקור החיים למדתו, ועל זה ראש מעלותיו יודע נגן לעורר קול ורוח ודבור ולהמשיך הרצון לעולמו ולבער כל רוח רעה משם, ולזה היה מנגן לפני שאול וסר מעליו הרוח הרעה ההיא המבעתתו, כי בהיות כנור דוד מנגן מאליו בסוד ההתעוררות ההוא הבא אליו מצד צפון והידיד אור עיניה משתוקק ובא אליה, ואומר לה השמיעני את קולך כי קולך ערב ממתיקים השני דודים סוד לבדם הנה המלכים אשר נועדו ומלכו בארץ אדום עברו ובשמחתם לא יתערב זר, ודוגמא זו דוד למטה יודע נגן יודע ודאי לעורר רוח הקדש ולבער רוח רעה, כי הוא תקן הנר להאיר ומלא אחרי יי' מלא והשלים ולזה זכה למלכות הוא ובניו לעולם:

שלמה חכם ומלט את העיר עיר יי' צבאות עיר אלהינו, בחכמתו השלים תקונה כי בימיו עמדה הלבנה במלואה בסוד ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם רבויה ומלואה מהחכמה הקדומה וכתיב ויי' נתן חכמה לשלמה, ואמרו במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה שלמה נשא שמו של הקב"ה אמר ר' יוחנן כל שלמה האמור בשיר השירים קדש חוץ מאחד, והקב"ה אומר הואיל ושמך כשם כבודי אשיא לך בתי והא נשואה היא אמר במתנה נתנה לו שנאמר ויי' נתן חכמה לשלמה עד כאן שלמה נשא שמו של הקב"ה הנקרא בשיר המקודש שלמה מלך שהשלום שלו ובת היתה לו ובכל שמה והוא דודה ואור עיניה, ולפי ששלמה נשא שמו ואהב אותו ללכת בדרכיו ולהשלים את השם השיאה לו ונתנה לו במתנה ואמר לו עשה בה כרצונך:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה ע"ה ויי' נתן חכמה לשלמה משל למה הדבר דומה למלך שהשיא את בתו לבנו ונתנה לו במתנה עשה בה כרצונך עד כאן, ולפי שזכה לבתו של מלך שרתה עליו רוח הקדש כי היא היא שהרי שאל בתו של מלך והכל בכלל דכתיב ונתת לעבדך לב שמע הרי שאל את הלב לב השמים שהיא כלולה מל"ב נתיבות חכמה וכתיב עתה חכמה ומדע תן לי, ולזה אמרו רז"ל במדרש חזית הרי אני שואל את החכמה והכל בכלל ולזה נקרא בשבע שמות כי הכל בכלל ושלמה זכה בכל כי היא בת שבע אם שלמה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג מ"ז ע"ב) תאנא מאן חכים כשלמה דבשבעה דרגין אתקרי כגוונא דלעילא שתא יומין לעילא ז' עליהו שתא יומין לתתא ז' עליהו שתא דרגין

לכורסיא הוא על כורסיא, וכתיב וישב שלמה על כסא יי' למלך שבעה כתרין דיומין לעילא לקבליהון שבע שמהן לשלמה לאחזאה ביה חכמתא קדישא, ובגין כך אתקרי שבע שמהן שלמ"ה ידידי"ה אגו"ר בן יק"ה למוא"ל איתיא"ל קהל"ת, ואמר ז' הבלים ומה דאיהו חמא לא חמא בר נש אחרא, וכד כנש חכמה ואסתלק בדרגין דחכמה אתקרי קהלת עד כאן:

ולפי שהיה בדוגמא עליונה כלול משבעה מעלות עליונות שרתה עליו שכינה ותנח עליו הרוח רוח הקדש רוח הבא מן הקדש כי זה לעומת זה, ואמר שלשה ספרים ברוח הקדש וכלם בקדש פנימה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ס"ד ע"א) אמרו בזה הלשון הא אסתכלנא במלוי דשלמה וכלהו בחכמה אמירן. תא חזי תלת ספרין דחכמתא אפיק לעלמא וכלהו בחכמתא, שיר השירים חכמ"ה, קהלת תבונ"ה, משלי דע"ת, לקבל תלת ספרין. שיר השירים לקבל חכמ"ה הכי הוא. קהלת לקבל תבונ"ה הכי הוא. משלי לקבל דע"ת במאי אתחזיא, אלא כל אינון קראי בתרי גווני אינון רישא וסופא תרי גווני אתחזיין, וכד מסתכלי קראי דא בדא כליל ודא כליל בדא, ובגין כך שקיל לקבל דע"ת עד כאן. ומבקשי יי' יבינו כל:

הנה ממה שכתבתי יתבאר כי כל התורה נביאים וכתובים כלם במחשבה העליונה ובייחוד הנעלם נכללים ונאחזים, ומשם נאצלים ובאים אין דבר יוצא חוצה כי הכל בכלל חותם האמת עם שיש הבדל ביניהם כפי המעלות וכפי השגת הנביאים:

ויתבאר ממה שבארנו במדרגותיהם כי התורה כנגד השם הגדול סוד תפארת ישראל מקום נבואתו של משה שאין למעלה ממנה, ולזה אין מעלה על מעלתה ואין ערוך אליה. נביאים כנגד למודי יי' תומכי התורה. כתובים כנגד הכלה הכלולה מן הכל סוד רוח הקדש והכל בכלל המחשבה והייחוד, ולזה צריך שיהיה הלמוד והעסק בהן ולפרשם בענין שיסמיכו ויתיחסו עם המחשבה והייחוד שנחקקו בהם ונחקרו משם אשר הוא נמנע כל זה אם לא בחכמה המקובלת מן הנביאים עד מפי משה מפי הגבורה. ושאר דברי המתחכם בהם מדעתו וסובר בהם סברות ושוקלם בשכלו רעיון רוח הבל ואין בם מועיל. המדרגה הרביעית והיא למטה הרבה ממדרגת רוח הקדש היא המדרגה הנקראת בת קול, והיא שנשתמשו בה החסידים הגדולים אחר שנסתלקה רוח הקדש מישראל כדאיתא בשלהי סוטה, תנו רבנן משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש מישראל, ואף על פי כן היו משתמשין בבת קול שפעם אחת היו מסובין בעליית בית גודיא ביריחו ובאת בת קול מן השמים אמרה להם יש בכם אדם אחד שראוי שתשרה שכינה עליו אלא שאין דורו ראוי לכך, נתנו עיניהם בהלל הזקן וכו', ושוב פעם

אחת היו מסובין בעליה ביבנה ובאת בת קול מן השמים אמרה להם יש בכם אדם אחד שראוי שתשרה שכינה עליו אלא שאין דורו ראוי לכך, ונתנו עיניהם בשמואל הקטן וכן אמרו בירושלמי:

ובברכות פרק קמא שמעתי בת קול שמנהמת כיונה וכו' והקול הזה אמרו חכמי האמת שהוא שנאמר עליו קול דברים אתם שומעים והוא שהשיגו ישראל ולמטה הרבה מכמה חלקים נמשך ניצוץ מן הקול האחרון ההוא נקרא בת קול והוא שנשתמשו בו החסידים הגדולים ההם אחר הסתלקות הנבואה, כי הגורם הגדול אל הנבואה וסבת חול רוח הקדש ושרות השכינה על הראויים היה הארון והכרובים בהיות המקדש הראשון קיים, ומשם היה מתפשט האור והשפע שהרי נאמר לאדון הנביאים עליו השלום ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים, הנה כי הכבוד היה שורה בין שני הכרובים בדוגמא עליונה כי המקדש של מטה מכוון כנגד מקדש של מעלה וכל מה שבמקדש העליון כנגדו ובתבניתו במקדש התחתון כדי שתמצא השכינה מקום שתשרה בו למטה כעין מקום של מעלה, כי בזה כל העולמות שקולים ועל פי סוד זה בחר יי' בציון כי בו המקדש וקדש הקדשים אשר בו אבן השתיה, כי שם סוד הנקודה בדוגמא עליונה הכל לתבנית המרכבה ולשרות השכינה נעשה הכל בדוגמא ובתבנית ההוא, וכן הארן כפרת וכרובים הכל כסא כבוד ומעון אליה ומשם האור והשפע מתפשט לכל הצדדים, כי הארון והכפרת והכרובים לדמיון הפתילה והכבוד דמיון השלהבת והאור המתאחז ונקשר בפתילה, ומשם האור מתרבה ושורה על הראויים אליו, נמצא המקדש הגורם הגדול אל שרות הנבואה:

ולזה כשחרב בית ראשון ונגנז הארון אין עוד נביא ואם חגי זכריה ומלאכי נתנבאו אחר חרבן הבית וגניזת הארון, לפי שקבלו נבואתם ועדיין האור היה מתנוצץ ובא מן המקדש אלא שהיה בצמצום רב והעלם, ולזה היתה במשלים וחידות ולמטה ממדרגת הנביאים הראשונים, כי כפי מה שהאור היה מתעלם ובוהה היתה הנבואה יותר קשה ונעלמת עד שנסתלקה מכל וכל להעדר האור והשפע כפי התרחקו מן הנקודה, ולפיכך משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש עם שבית שני היה קיים, לפי שנעדר האור וכבה בגניזת הארון ולפי שנשאר עדיין עם קיום הבית ובנינו קצת מניצוץ האור ההוא נשאר להם בת קול שישתמשו בו והוא סוף האור ההוא וקצהו, ולזה היה מתנוצץ בדקות ובחולשה רבה ולזה כנוהו בבת קול כי לא נמצא להם בשום מקום קול או בן קול כי אם בת קול להורות על עניינו:

ומה שבא במאמרם יש בכם אדם אחד שראוי שתשרה שכינה עליו אלא שאין דורו ראוי לכך, אין הכוונה להם לומר שהדור הוא הגורם להיות להם נביא שלוח אף אין שם לא ארון ולא כרובים, אלא לומר שהדור גורם גדול להמנע השלימות מן הראויים אליו שהרי החסידים ההם היו מוכנים וראויים מצד עצמם אל שרות השכינה עליהם להשלימם בעצמם לא להיותם נביאים שלוחים אל העם ונמנע השלימות ההוא מהם לאשמת העם, כי כמו שיצטרך הנביא להגעת שלמותו מצד עצמו השני תנאים ההם ההכרחיים לנבואה שהם החכמה והדבקות ועל הדרך שבארנו, כן יצטרך שני תנאים אחרים מחוץ שלא ימנעוהו משלמותו והם בנין הבית וארון וכרובים וזה התנאי האחד. והשני זכות הדור ועם חרבן הבית תסתלק הנבואה, אבל עם זכות הדור איפשר שהשלם אשר הכין עצמו, וכענין שהתבאר יגיע למעלת המדברים ברוח הקדש עם שלא עלו למעלת הנבואה ובעון הדור יעדר אף זה, וכענין שהתבאר בענין הלל ושמואל הקטן ע"ה וכמו שאוכיח עוד בפרק הבא אחר זה בסייעתא דשמיא, ועם מה שכתבתי נשלם הבאור בד' מדרגות הנבואה כפי מה שבאה בהם הקבלה ונשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק כה

ואמנם כי חרבן בית המקדש וגניזת הארון ועון הדור הגורמים הגדולים אל הסתלקות הנבואה והעדר רוח הקדש מן הראויים זה דבר התבאר מדברי הנבואה והוא שהושב ברוך בן נריה מפי ירמיהו ע"ה, כה אמר יי' אלהי ישראל עליך ברוך אמרת אוי נא לי כי יסף יי' יגון על מכאובי יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי:

והכוונה בזה כי ברוך היה מתהלך ומכין עצמו אל הנבואה וכשראה שלא הועילה לו הכנתו חשב שאולי יהיה במדרגת המדברים ברוח הקדש כדוד וזולתו, וכשראה שגם אל זאת המדרגה לא הגיע אז התאונן ואמר אוי נא לי כי יסף יי' יגון על מכאובי, כלומר שהייתי כואב על שלא זכיתי להיות מכלל הנביאים, ועוד זאת שנית יסף יי' לי יגון על זה הכאב והוא שאף אל מעלת רוח הקדש לא הגעתי ונכזבה תוחלתי ונשארתי קרח מזה ומזה. והוא אמרו יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי, ומנוחה כוללת שתי אלה המדרגות: ובמכילתא אמרו ומנוחה לא מצאתי אין מנוחה אלא נבואה שנאמר ותנח עליהם הרוח, ואומר ונחה עליו רוח יי, ואומר נחה רוח אליהו על אלישע, והנה הושב על שתים אלה באמרו כה תאמר אליו כה אמר יי' הנה אשר בניתי אני הרס ואת אשר נטעתי אני נתש ואת כל הארץ היא. והכוונה לומר לא נמנעו שתים אלה ממך להעדר הכנתך כי מוכן ועומד אתה וראוי אליהם מצד עצמך גם לא לכילות האור והשפע מצד הנותן, כי המעין בא תמיד ואינו פוסק אבל נעדרו ממך להעדר ההכנות אשר מחוץ כי אני עסוק להרוס

המערכות התחתונות אשר הם הגורם הגדול אל שרות הנבואה ובהריסת אלו התחתונות יהרסו כנגדם גם העליונות אשר אלה התחתונות הם בצלמם כדמותם ולא נשאר אם כן מקום אל שרות הנבואה כלל, ואם אף התאוננת כי גם אל מדרגת רוח הקדש לא הגעת הנה גם זאת לא מהיותך בלתי ראוי אליה נמנעה ממך כי אם לעון הדור אשר לזה אני עסוק לנתשו גם הוא ולהגלותו מארצו על מעלו, והוא שביאר יפה באמרו הנה אשר בניתי אני הורס, והכוונה על חרבן הבית וגניזת הארון אשר הכל נבנה והוכן לתבנית המקדש העליון כי זה מכוון כנגד זה ומזה האור והשפע אל זה ומשם מתפשט וזורח על הראויים אליו, ובפסוק המעין יפסק ויעדר האור, ולפי זה אין מקום אל שרות הנבואה עליך אשר התאוננת עליה והרי זו נחמה עליך על כאבך כי לא נמנעה זאת המדרגה ממך להיותך בלתי ראוי אליה. ובזה הושב על כאבו. ואמנם על יגונו אשר התאונן כי גם אל מדרגת אנשי רוח הקדש שלא היו במדרגת הנביאים לא הגיע, הושב באמרו ואת אשר נטעתי אני הרס והכוונה על ישראל על מעלם אשר מעלו, וכבר נאמר בישראל נטיעה שנאמר תביאמו ותטעמו בהר נחלתך וכתיב גוים הורשת ותטעם, והנה לעון הדור אנו נתשו ועוקרו ממקומו ואם לעצמו הזיק כל שכן שלא יועיל לך אבל יגיעך נזק ממנו כי לעונו יעדר ממך הדבר הראוי לך מצדך, והנה הגיע חומר העון ששורת הדין נותנת שיגלו מארצם גלות שלימה וההריסה והנתישה תהיינה לכל הארץ כאשר היא, כי בגלות עשרת השבטים עדיין היתה תקוה כי נשאר שבט יהודה והמקדש על מכונו להיותם צדיקים והנבואה ורוח הקדש באות וחלות על הראויים אליהן, כי המקדש והדור גורמים לזה, אבל עתה לא יהיה כן כי לא יגלו קצתם וישארו קצתם ותתנחם בזה כי אולי יש תקוה ולא תהיה תוחלתך נכבזה כי כל הארץ כמו שהיא תקיא את יושביה והוא אמרו ואת כל הארץ היא, וכביכול האדון יורד מגדולתו בחרבן ביתו ובגלות בניו והעבד מקוה לעלות לגדולה זה אי אפשר, והוא אמרו ואתה תבקש לך גדלות אל תבקש ודיו לעבד להיות כרבו:

ובמכילתא בא וראה מה הקב"ה משיבו כה אמר יי' הנה אשר בניתי אני הרס וגו' ואתה תבקש לך גדולות ואין גדולות אלא נבואה שנאמר ספרה נא לי את הגדולות אשר עשה אלישע, קרא אלי ואענך ואגיד לך גדולות וגו', ברוך בן נריה כרם אין, סייג למה, צאן אין, רועה למה, והכוונה להם ע"ה כי כמו שהסייג והגדר סביב הכרם לבל יהיה לבער ולבל יכרסמנו חזיר מיער, כן הנבואה בישראל אשר בה ישיגו הרצון העליון באמונות ודעות אמיתיות ומצות מעשיות אשר כל זה משפט אלהי הארץ הקדושה ועוד להרחיקם ולהבדילם ממשפטי הגוים ומעשיהם ותועבותיהם לבל יבאו לבערם מארצם

ולמלא כרסם מעדניהם, נמצא כי הנבואה סייג גדול והגורם המופלג אל שלמות האומה והצלחתה והכל בהיות המגדל שהוא המקדש המעוז בתוכו שממנו שואבים הנביאים נבואתם ואם כרם ומגדל אין, סייג למה, ואמרם צאן אין רועה למה, כוונו אל המעלה השנית שהיא רוח הקדש ואנשיה שהם הרועים המישירים את ישראל כרועה אל הצאן, ויתבאר זה משבעים הזקנים אשר נחה עליהם הרוח להשלימם במלאכת הרעיה להצלחת ישראל ולתועלתם ושאר שופטי ישראל אשר יצאו לישע עם הקדש:

והחכם הר"י אברבנאל כתב ז"ל והתבונן חכמת דבריהם ז"ל שהנה גלו בזה שלא היה תכלית הנבואה כדי להשלים נפש הנביא בהתדבקה בשכל הפועל וכי אין הנבואה דבר טבעי מגעת בטבע האדם בהשתדלותו, ושלא נמנעה מברוך בן נריה להיותו בלתי מוכן אליה כמו שכתב הרב המורה בפרק ל"ב חלק ב' ונמשך אחריו הרד"ק ז"ל בפירושו למקום הזה, כי הנה ברוך מוכן היה לנבואה בטבעו ולמודו, אבל להיות הנבואה דבר נסיי' מפעל הרצון האלהי מגיע לנביא לתכלית הישרת העם, לכן בהיות העם בלתי ראוי לכך היתה הנבואה נמנעת ומזה הצד רוצה לומר מפאת העם נמנעה מברוך כמו שהעידו עליו הפסוקים, וזהו אמרם ז"ל כרם אין סייג למה, צאן אין רועה למה, וזהו אמתת הדרוש הזה והמתפלספים מחכמי עמנו לא שערו בו:

ונשנה הדעת האמיתי הזה רוצה לומר שלא היתה הנבואה מגעת מפני הכנת הנביא כי אם לצורך ישראל בהרבה מקומות מדבריהם ז"ל כי הנה במקום הנזכר אמרו קודם המאמר הנזכר למה ויהי מקץ עשרת ימים, ויהי דבר יי' אל ירמיהו, רבי עקיבא אומר וידבר יי' אל משה ואל אהרן לאמר צא ואמור להם בזכותכם הוא מדבר עמי שכל ל"ח שנים שהיה כעוס על ישראל לא היה מדבר עם משה שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וידבר יי' אלי לאמר אלי היה בדבור, אמר רבי שמעון בן עזאי איני כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו ולא עם משה בלבד דבר בזכותן של ישראל, אלא עם כל שאר הנביאים לא נתדבר אלא בזכותן של ישראל, ואומר ויהי מקץ שבעת ימים ויהי דבר יי' אלי לאמר ואומר ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי' אל ירמיהו, וכן את מוצא בברוך בן נריה שהיה מתרעם לפני המקום שנאמר אמרת אוי נא לי כי יסף יי' יגון על מכאובי מה נשתניתי מכל תלמידי הנביאים יהושע שמש את משה ושרתה עליו רוח הקדש, אלישע שמש את אליהו ושרתה עליו רוח הקדש, ואני יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי עד כאן דבריו, ואין מן הדברים האלה תשובה על מה שכתבתי שאין מקום אל שרות הנבואה כלל אם לא במציאות המקדש והארון שהאמת הוא כן כמו שכתבתי שאל שרות הנבואה צריך מציאות הבית, והארון, וגם אל הדבור צריך זכותן של ישראל

ושניהם יחד תנאי במציאות הנבואה ובהעדר אחד מהם אין מקום אל הדבור כלל, וכל מה שאמרו חכמינו ז"ל במכילתא מהדבור שהיה בזכותן של ישראל הנה הם ז"ל יודו שיהיה זה אמנם במציאות המקדש והארון גם כן ובהעדרם אי איפשר אף אם זכות הדור נמצא. האמנם הגעת השלם אשר הכין עצמו אל מעלת רוח הקדש שמדרגתה למטה ממדרגת הנבואה תלוי בזכות העם ובשלמות הדור בלבד, ועון הדור יפריד בינו ובין זאת המעלה וכמו שהתבאר מענין הלל הזקן ושמואל הקטן ע"ה וכמו שכתבתי, והוא שרציתי להוכיחו בזה הפרק:

פרק כו

אמיתת הנבואה ומהותה כפי מה שבאה הקבלה לחכמי המשנה ע"ה מן הנביאים ע"ה והוא מה שנמצא למאור הקדוש רשב"י ע"ה בספר היכלות בהיכל זוהר (ח"ב רמ"ז ע"ב) אמר שם בזה הלשון, מאתר דא ינקין כל אינון מאריהון דחכמתא דקיימין למנדע במר"אה או ברזא דחלמ"א, במראה בגין דאינון נביאים ינקי מלעילא ואלין מארי דחלמ"א או דמר"אה ינקי מהכא וכד מתחברא אתר דא באתר דלעילא בקשורא חדא כדין נביאים כלהו ינקי מכלא מעילא ותתא בקשרא חדא, ובגין כך אית משל במליהו דלא צחצחא נבואתהון כדקא יאות כמא דהוה ביה במשה דהוה צחצוחא בנבואתיה בכלא, בגין דכד נהירו נפיק מאתר דכל נהורין נפקי מניה ומטי לגבי דרגיה הכי יניק נבואתיה ונהיר, מה דלא הוה כדין לכלא לכל שאר נביאין אינון מאריהון דחלמ"א מאריהון דמר"אה כלהו ינקי מאתר דא דלתתא בלא חבורא דלעילא על ידא דדרגא אחרא תתאה דאיהו דלבר, דרגא דנביאים לעילא לא הוו חמאן נביאים בר על ידא דדרגא אחרא תתאה, הכי נמי אלין דרגא דיניקו דילהון איהו לעילא בהאי דרגא תתאה, אבל לא אתגליא לון אלא על ידא דדרגא אחרא לבר דאיהו תתאה מניה, בגין דנפקא מהאי היכלא ומטא מלה עד ההוא ממנא דקיימא על תרעא דהיכלא דא, ומתמן להההוא ממנא דתחות ידיה וכן עד דכמה אינון דנטלי מלה ואתערבי בהדה, ועל דא כד מטא לגביה דבר נש כמה אינון אתערבו בהדה ועל דא לא צחצחא מלה כדקא יאות עד כאן:

ובהיכל הרצון (ח"ב רנ"ז ע"ב) אמר בזה הלשון. נביאים דאינון סטרין עלאין תרין ירכין דסמכין לאוריתא קדישא אינון נטלי להיכלא דתרין רוחין ביה דאינון נוג"ה וזוהר דאינון תרין ירכין לתתא לסמכא לאינון היכלין דלעילא דאיקרון תורה שבעל פה, כמא דאית סמכין קיימין לאוריתא דאיהי תורה שבכתב, כך אית סמכין קיימין לאוריתא דאיהי תורה שבעל פה אתכלילו דא בדא וכד אתכלילו דא בדא כדין אלין תרי סמכין דלתתא כד מתחבראן באלין עלאין אתרשים בהו סטר נבואה, ומאן איהי מר"אה דאיהי כגוונא

דנבואה וכל אינון מאריהון דמראה מהכא ינקי, לעילא נבואה הכא מר"אה ועל דא איהו דא כגוונא דא. וכד מתחבראן דא בדא כדין שליט על האי אתר שמא קדישא דאיקרי צבאו"ת בגין דכל אינון חילין קדישין כלהו קיימי וכלהו איקרון מסטרא דנבואה, מר"אה וחלמ"א מסטרא דנבואה הוו עד כאן:

כבר התבאר כי הנביאים השגתם בשני עמודי התוך סוד למודי יי' תומכי התורה תורת אמת, אבל על ידי שני העמודים התחתונים שהם כנגדם וזרחו מאורם שהם נוג"ה וזו"הר ועל ידי אלה התחתונים משיגים בסבותיהם העליונים כשמתחברים אלו באלו ונכללים יחד אז יונקים נבואתם, אבל לעולם על ידי מחיצה וזה סוד שלא נסתכלו כל הנביאים אלא מתוך אספקלריא שאינה מצוחצחת, כי מתוך שני אלה העמודים שהם בה כי היא כלל כלם היו משיגים בעליונים ומתוך עולם הנקבה היו משיגים בעולם הזכר, וזהו שאמר המאור הקדוש במדרשו (ח"א קמ"ט ע"א) מה בין נבואה לחלמא, נבואה בעלמא דדכורא איהו, חלמא בעלמא דנוקבא ומהאי להאי בשיתא דרגין נחתא, נבואה בימינא ושמאלא וחלמא בשמאלא, וחלמא מתערבא בכמה דרגין לתתא בגיני כך חלמא איהו בכל עלמא אבל כפום דרגא הכי חמי כפום בר נש הכי דרגיה נבואה לא אתפשט אלא באתרה עד כאן:

ובספר לבנת הספיר כתב ותימא לי אי נבואה בעלמא דדכורא הרי האבות לא השיגו לעלמא דדכורא, דכתיב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי וגו' והיאך זכו לנבואה, והנכון דאתפשט להו מעלמא דדכורא ואתגלי להו על ידא דמח"זה במחזה הידוע עד כאן, הרי שלא השיגו האבות בעולם הזכר אלא מתוך עולם הנקבה וכענין שכתבנו, ולפי שלא היו משיגים ביום כי אם באמצעות הלילה שהיא המחיצה והסתר פנים היתה נבואתם מעורבת במשל ודמיון וחידה בלתי מצוחצחת מעין הדבר שמתוכו היו משיגין שנקראת אספקלריא שאינה מאירה ושאינה מצוחצחת, והסוד כי כסתה פניה וזה סוד וביד הנביאים אדמה:

ובספר התיקונין אמר המאור הקדוש ע"ה (ת"ז ע' קל"ג ע"ב) בזה הלשון, מאי אדם דא יו"ד ה"א וא"ו ה"א ועליה איתמר כתפארת אדם לשבת בית מאן בית דיליה דא שכינת"א דאתקריא דמות אדם, דכל דיוקנין ופרצופין דבני נשא בה אשתמודעאן וכל ציורין דעלאין ותתאין ובגין דא איתמר וביד הנביאים אדמה עד כאן, ולא כן משה רבן של נביאים כי נבואתו מצוחצחת ובהירה נקיה מכל משל ודמיון וחידה כעין המדרגה שממנה יניקתו סוד השמש בגבורתו אספקלריא המאירה, והמאור הקדוש ע"ה גלה הטעם הכמוס והנסתר באמרו בגין דכד נהירו נפיק מאתר דכל נהורין נפקין מניה וכו':

והסוד כי האור והשפע היה מתפוצץ ומבהיק ממקור האור על פני מדרגתו סוד תפארת ישראל, ועל דרך זה היה יונק ושואב נבואתו בתוקף האור ההוא בלא כסוי פנים, וזה סוד פנים אל פנים הפנים העליונים שהם פנים מאירים תמיד בפני משה פני חמה סוד הפנים האמצעיים מאירים אלו באלו, ולכן כל דברי משה מאירים תמיד כשמש ועומדים וקיימים לעולם בתוקף אורם וגלה לנו המאור הקדוש ע"ה במארו דהוה צחצוחא בנבואתיה בכלא גודל מעלת התורה, וזה שאין צריך לומר כי המצות והחוקים והמשפטים שהם גופי תורה ועצמה שאין בהם תערובת משל ודמיון וחידה כי אם הכל כמשמען ופשוטן, אלא אפילו ספורי התורה שאין בהם מצוה הכל כפשוטו ומשמעו אין בהם משל ולא דמיון וחידה כלל, וזה היה כן להורות על המקום שממנו נחצבה התורה שהוא המחשבה העליונה הנקיה מכל סיג ואין שם תערובת דבר, והוא אמרם ז"ל נובלת חכמה של מעלה תורה והמקבל צריך לקבלה על הדרך ההוא עצמו ולזה נתעלה במדרגת נבואתו על כל שאר הנביאים אשר קדמוהו ואשר באו אחריו כי מקום חציבת התורה גורם, ולזה העידה עליו יפה באמרה בסוף דבריה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה לפי שהתורה קדמה לעולם אלפים שנה וגם אחריו היא תקום ותהיה יצדק יפה לשון ולא קם, ובספרי אמרו אבל באומות העולם קם ומנו בלעם:

ובמדרשו של רבי שמעון בן יוחאי ע"ה (ח"ב כ"א ע"ב) אמרו בזה הלשון אמר רב דימי והא כתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ואמר רבי יהושע בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ומנו בלעם, אמר ליה ודאי שפיר קאמרת אישתיק, כד אתא רבי שמעון אתו שאילו קמיה האי מלה פתח ואמר קוטיפא דהרניטי אתערבא באפרסמונא טבא חס ושלום אלא ודאי כך הוא באומות העולם קם ומנו בלעם, משה עובדוי לעילא, ובלעם עובדוי לתתא, משה אשתמיש בכתרא דמלכא קדישא לעילא, ובלעם אשתמיש בכתרין תתאין דלא קדישין לתתא, וכההוא גוונא ממש כתיב ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב, ואי סלקא דעתך יתיר זיל שאיל לאתניה אתא רבי יוסי ונשק ידוי אמר משמע הכא דאית עילאין ותתאין ימינא ושמאלא רחמי ודינא ישראל ואומות העולם, ישראל משתמשין בכתרין עילאין קדישין, אומות העולם בכתרין תתאין דלא קדישין, אלין לימינא ואלין לשמאלא, ועל כל פנים מתפרשאן נביאי עילאה מנביאי תתאה נביאי קודשא מנביאי דלאו קודשא, אמר רבי יהודה כגוונא דהוה משה פריש מכל נביאי בנבואה קדישין עילאין כך הוה בלעם פריש משאר נביאי וחרשי דלא קדישין תתאין, ועל כל פנים כמשה הוה דנא לעילא ודנא לתתא וכמה דרגין ודרגין מתפרשין ביניהו עד כאן. והכוונה להם ע"ה לומר כי כמו שנתעלה משה במדרגת נבואתו מצד

הקדושה והטהרה שהוא חלקן של ישראל על שאר הנביאים הקדושים נביאי האמת והצדק באומה הקדושה שהנבואה נתנה לו למנה ולא לזולתה מן האומות, כך נתעלה בלעם בהשגתו במדרגות הטומאה על כל שאר החרשים והקוסמים השואבים מן המדרגות ההם בקצתם ובלעם בכלם, ולמדנו מזה גנותו וחסרונו שהיה בקי בכל מיני הטומאות וטמא בטומאתם שכלם הלק האומות ולהם נתנו למנה:

ובזה יתבאר ההבדל העצום והנפלא שבין מדרגתו של משה למדרגתו של בלעם, כי זה למעלה בצד הקדושה והטהרה השגתו ונבואתו בתכלית העלוי, וזה למטה בצד הטומאה השגתו ונבואתו בתכלית הגנות והחסרון, ולזה כוונו חז"ל בספרי במה שסיימו ואמרו אלא מה הפרש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם, משה לא היה יודע מה מדבר עמו, בלעם היה יודע מה מדבר עמו, שנאמר נאם שומע אמרי אל, משה לא היה יודע אימתי מדבר עמו בלעם היה יודע אימתי מדבר עמו שנאמר ויודע דעת עליון, משה לא היה מדבר עמו אלא כשהוא עומד שנאמר ואתה פה עמוד עמדי, בלעם כשהוא נופל שנאמר נופל וגלוי עינים, משל לטבח של מלך שיודע כמה הוצאות בסעודה עד כאן, הנה הורו בדבריהם על מעלתו של משה עליו השלום ופחיתותו של בלעם וההבדל שבין זה לזה מצד מקום השגתם ומצד זה יתבאר שבחו של משה וגנותו של בלעם, אם להבדל הראשון אמרו משה לא היה יודע מה מדבר עמו, ואלו היתה הכוונה שלא היה יודע ומשיג מהות המדבר עמו היה להם לומר מה המדבר עמו, ואמנם באמרם מה מדבר הכוונה על מהות הדבר אשר ידבר עמו כי הוא עליו השלום לא יועילהו רוחב דעתו וחקירתו והכנתו להשיג ולדעת המצוה אשר יצונו בה כי אי איפשר אפילו לשכלו ע"ה להשיג שום דבר מן המחשבה העליונה והרצון הפשוט:

והנה המצות אצולות מן המחשבה ההיא ואין לשום נברא בה שום השגה וזו עדות נאמנה על עלוי התורה ועל מדרגת נבואתו של משה, אבל בלעם מצד חקירתו והכנתו היה יודע שהדבר ההוא אשר יכין עצמו אליו ידבר עמו להיותו מוגבל כפי השגתו, כי טבע הצד ההוא אשר היה שואב ממנו כן חייב, ולפי שכל פנותיו של בלעם לא היו אלא אל הצד ההיא, היה בקי בו ומשיגו ויודע מה יעננו ומה ידבר על תוכחתו בהיותו מכין עצמו אליו, והמשל שהביאו מטבח המלך שיודע כמה הוצאות בסעודה מסכים מכל צד לזה, והוא כי הצד ההוא שבו השגת בלעם ממנו ההנאות ותענוגות בני אדם ולמי כל חמדת הגוף ופנותו, כי אם אל הדברים הנמשכים מן הרע שבפאת עץ הדעת שממנו כל ההוצאות ודברים הכלים ונפסדים, כענין הסעודה שסופה נפסדת וכלה ובלעם להיות כל עסקיו בדברים בטלים הללו כטבח העוסק ויודע בהוצאות הסעודה, שהם דברים

שסופם ליפסד, היה ממונה עליהם ויודעם טרם יבא לו הדבור בהם ומשה ע"ה להיותו רחוק מאד מן הדברים הבטלים ההם, לא היה לו עסק בהם ולא שהיו נעלמים ממנו, אלא שלא היה פונה אליהם כי אין כל עסקיו כי אם עם המלך על שולחנו, כי הוא בעל סודו נאמן ביתו ואין בעל סוד המלך יודע מה בלב המלך עד שיגלנו המלך עצמו אליו, ולפיכך אינו יודע מה מדבר עמו ולא יועילנו שום תחבולה וחקירה כלל לדעת מה בלב המלך עד שידבר בו המלך, ואף כשעלה בלעם למדרגת מה ממדרגות הנבואה וזה לכבודן ותועלתן של ישראל, הנה לא היו כל נבואתיו כי אם בהוצאות הסעודה כמבואר בדבריו, אלא שהסעודה ההיא בבואה אל שולחן המלך הנה, זאת מעלתה וסופה להתקיים ולפי הרגלו היה יודע מה מדבר עמו והוא שהוכיחו ממה שהיה מתפאר באמרו נאם שומע אמרי אל, אשר שמע לא אמר שהמובן בו בשעת השמיעה והדבור ולא קודם, אלא שומע שהכוונה בו אף קודם הדבור היה שומע ויודע שהדבר ההוא ישמע, והוא אמרם ובלעם היה יודע מה מדבר עמו:

ולהבדל השני אמרו משה לא היה יודע אימתי מדבר עמו כי הוא מוכן ועומד, ותמיד כל היום הוא כשר ומזומן אל הדבור כי הוא ע"ה לא יסיח דעתו אפילו רגע, ואין לו מונע יפריד בינו ובין שלמותו ודבקותו במדרגתו, עד שיצטרך אל דברים ותחבולות להכין עצמו שתנוח עליו הרוח:

אמנם בלעם היה יודע אימתי מדבר עמו והוא בהכינו עצמו אל שתשרה עליו רוח הצד ההוא שהוא רוח הטומאה, והדרך לזה הוא שיעשה מעשה אישות בבהמתו וכמו שרמז הכתוב באמרו ויקר אלהים אל בלעם, ודרשו רז"ל בויקרא רבה אין לשון ויקר אלא לשון טומאה כמה דתימא אשר לא יהיה טהור מקרה לילה. ובהכינו עצמו ההכנה הנמאסת ההיא היה יודע שתנוח עליו רוח הטומאה וממנה ידע דעת עליון, ולדעת רז"ל שאמרו בפרק מאימתי שהיה יודע הרגע שבו כועס הקב"ה, אולי היה יודעו מצד המעשה ההוא המתועב ומין במינו אינו חוצץ והכל מהצד ההוא:

ולהבדל השלישי אמרו משה לא היה מדבר עמו אלא כשהוא עומד כי משה ע"ה דמה הצורה ליוצרה ועל הדרך שביארנו בתכלית מה שהיה איפשר לו כפי מעלתו, ולזה עלה למעלת עולם הזכר שהוא עולם העמידה בדמותו כצלמו והוא שנאמר לו ואתה פה עמוד עמדי. ובלעם כשהוא נופל, לפי שכל עסקיו בצד ההוא אשר נפל ממקום קדושתו כידוע לחכמי לב ולזה כתוב בו נופל וגלוי עינים, וכל העוסק בו ונמשך אחריו נופל הוא בדמותו להורות על מקומו:

הנה אלה שלשה הבדלים למדנו מהם שבחו ומעלתו של משה ומתוכם עמדנו על גנותו ופחיתותו של בלעם:

בבמדבר רבה סוף פרשת נשא הובא זה המאמר בסגנון אחר והוא אמרם שם, אלא הפרש בין נבואתו של משה וכו' שלש מדות. היו ביד משה מה שלא היו ביד בלעם משה היה מדבר עמו עומד וכו' משה היה מדבר עמו פה אל פה שנאמר פה אל פה אדבר בו ובבלעם נאמר שומע אמרי אל שלא היה מדבר עמו פה אל פה. משה היה מדבר עמו פנים אל פנים שנאמר ודבר יי' אל משה פנים אל פנים ועם בלעם לא היה מדבר כי אם במשלים כמה דתימא וישא משלו ויאמר:

הנה בחלקם פה אל פה ופנים אל פנים לשתי מדות, הורו על מה שבארנו למעלה בסוד פנים אל פנים. וסוד פה אל פה תורה שבכתב ותורה שבעל פה בייחוד אחד. ומהם הדבור למשה, אחר שהפנים העליונים מבהיקים האור ומאירים על פני תפארת ישראל, וזה סוד הכתוב ודבר יי' אל משה אחר שאלה המאורות מאירים זה בזה והם פנים אל פנים, יורו בזה על מעלת נבואתו של משה והשגתו הנפלאה. אבל בלעם אף כשעלה למעלת רוח הקדש רבו בו המחיצות ולזה היו בדבריו משלים ודמיונות. וסיימו ואמרו שלש מדות היו ביד בלעם מה שלא היו ביד משה, משה לא היה יודע מי מדבר עמו. ובלעם היה יודע מי מדבר עמו נאם שמע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה. ויראה לי שאין מאמר זה חולק על מה שאמרו בספרי בלשון מה מדבר עמו, כי שם רצו לגלות לנו מעלת התורה שאי איפשר לשום שכל לשקלה ולהגבילה, אם לא מפי הרצון אשר באה ממנו וכמו שכתבנו ומינה שאי איפשר לידע ולהשיג מי המדבר והמצוה בה ובאמרם מה מדבר עמו למדנו שתים אלה:

והמדרש הורה על שתיהם בפירוש כי על מעלת התורה הורה בשתים מהשלש מדות שהיו ביד משה ממעלת הדבור פה אל פה ופנים אל פנים, וזה היה מוכרח כן למעלת התורה שהיא נובלת החכמה העליונה ואחר שחוייב כן, הנה ידענו שלא היה משה יודע מה מדבר עמו עד שידבר ויצוה. ואחר כך בשלש שהיו ביד בלעם ולא ביד משה הוצרך להודיענו במדבר ומצוה כי אפילו משה לא השיגו ולא ידעו, שהרי הושב לא תוכל לראות את פני אבל בלעם היה יודע מי מדבר עמו, שהרי התפאר ואמר אשר מחזה שדי יחזה ומחזה שדי אינו שדי שהרי פירש אחר כך נופל וגלוי עינים שהיו משמשים לפני שדי בקדושה ועל שקטרגו על אדם הראשון, נפלו ממקום קדושתן כמו שאמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה (ח"ג קצ"ד ע"א) והוא היה יודעם ומשיגם:

משה לא היה יודע אימתי הקב"ה מדבר עמו ובלעם היה יודע אימתי הקב"ה מדבר עמו שנאמר ויודע דעת עליון, משלו משל לטבחו של מלך שהוא יודע מה המלך מקריב על שולחנו ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו, כך היה בלעם יודע מה הקב"ה עתיד לדבר עמו. בלעם היה מדבר עמו בכל שעה שירצה שנאמר נופל וגלוי עינים היה משתטח על פניו ומיד היה גלוי עינים על מה ששואל ומשה לא היה מדבר עמו בכל שעה שירצה ר' שמעון אומר אף משה היה מדבר עמו בכל שעה שירצה שנאמר ובבא משה אל אהל מועד וגו' מיד וישמע את הקול וגו' ואם זו בשביל שהיא שנויה במחלוקת אינה ממנין השלש שביד בלעם ולא ביד משה, תהיה אם כן מהמנין מה שאמר כך היה בלעם יודע מה הקב"ה עתיד לדבר עמו והיא היא השנויה בספרי בלעם היה יודע מה מדבר עמו ומכלל כי משה אינו יודע מה מדבר עמו, ולזה הובא על זו המשל מהטבח, ולמדנו כי מה ומי שתיהם שנויות במדרש זה:

וכל מה שסופר מגנות בלעם ופחיתותו היה בהיותו קוסם שהיה משתמש בכחות הטומאה וכמו שכתבתי, אבל אחר כך עלה לרוח הקדש לטובתן של ישראל כדברי רז"ל, וראיתי לקצת חכמי האמת שאמרו בזה הלשון, ובלעם השיג להביט גם הוא בע"ט פעם אחת ומתוכה השיג ניצוץ אחד מאספקלריא המאירה וזה לא היה כי אם פעם אחת לצורך ישראל, כדי שידע מעלתם ומחצבתם והפרש שיש בינם לבין האומות ושידע השגת נבואתן של ישראל עד כאן. והרמב"ן ז"ל כתב בפסוק ויקר יי' אל בלעם עתה לכבוד ישראל עלה האיש הזה להתנבא במדת רחמים בשם הגדול אשר נגלה למשה וכו' כמו שכתב שם וכל זה בו היה לצורך שעה לכבודן של ישראל ואחר כך חזר לגנותו ולפחיתותו שהרי כתוב בו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב. ובמה שכתבנו באמיתת הנבואה ומהותה וההבדל שבין נבואת משה ע"ה לשאר הנביאים נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק כז

המראה והחלום של נבואה הוא על דרך זה והוא כי כבר התבאר כי הנביאים השיגו נבואתם בלמודי יי' מתוך מדרגה תחתונה כמו שכתבנו, כן בעלי המראה והחלום יונקים ושואבים מן המדרגה התחתונה ההיא שממנה ומתוכה רואים הנביאים בשלמעלה אבל לא בחבור וקשור של מטה בשלמעלה בנביאים ואף בזו לא היו משיגים כי אם על ידי מדרגה שכנגדה למטה ולכן אמר הקדוש ע"ה שהמראה צד נבואה וזו כעין זו:

ובמדרשו אמר ע"ה (ח"א קמ"ט ע"ב) בזה הלשון חלמא על ידא דגבריא"ל דאיהו לתתא בדרגא שתיתאה מנבואה. מראה על ידא דההוא דרגא דשלטא בליליא עד כאן. ואיפשר

דקרי ליה דרגא שתיתאה בגוונא דלעילא שתא דרגין הכי לתתא במחנה שכינה מטטרון סנדלפון אוריאל רפאל מיכאל גבריאל וברוך יודע האמת כך ראיתי בלבנת הספיר. עוד שם במדרש מראה על ידא דהוה דרגא דשלטא בליליא ומאי דכתיב גבריא"ל הבן להלז את המראה בגין דמראה מלין סתימין יתיר וחלמא פריש יתיר ופירש סתימין דמראה עד כאן, וכתב בלבנת הספיר על זה המדרש ונראה לי דטעמא דמראה מילוי סתימין משום דכתיב כי כסתה פניה, וכמה פנים יש לה דהא תורה שבעל פה נדרשת במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא ושבעים פנים לתורה שבעל פה דכתיב להרתם תורה בנתים ל' מהאי גיסא ומ"ם מהאי גיסא וגבריא"ל שליח דידה בין לפרשא סתימין דידה בין למעבד נוקמין בארעא על ידיה דהא בי דינא דתתאי איהי האי מר"אה וכל גוונין אתחזיין בה חוו"ר וסומ"ק וירו"ק כמראה הקשת עד כאן:

ועוד במדרש ויחלום (ח"א קמ"ט ע"א) חלמא מדרגא שתיתאה מאינון תרין דנבואה עד ההוא דרגא שית דרגין אינון ועל דא חלמא חד משתין מנבואה עד כאן ורז"ל אמרו נובלות נבואה חלום ואמרו עוד חלום אחד ששים בנבואה. וכבר התבאר כי אספקלריא שאינה מאירה כוללת כל המדרגות ובה כל החזיונות ובה הנבואה והמראה והחלום והיא הנקראת גיא חזיון וחזחזי"ת, לפי שבה חוזין והיא הנקראת לילה ובה כל המראות ואמר הנביא ע"ה וארא מר"אות אלהי"ם וכמה מראת במדה שהיא אלהים ויש בהשגת המראה חלוק בין הנביאים כי אין המראה הנזכרת בדניאל במדרגת מראות יחזקאל ע"ה, כי מראת דניאל היתה על ידי מדרגה תחתונה בלא חבור וקשר מדרגה עליונה בהשגתו עם שהיתה כן אבל הוא לא השיג כן איך איפשר לתחתון לעשות דבר. כי אם על ידי חבור וקשר העליון הממונה עליו ורשותו. ואמר הקדוש ע"ה בספר היכלות בהיכל זוהר (ח"ב רמ"ח ע"א) בזה הלשון כד מתחברן אלין ארבע גלגלין בארבע אינון דאמצעיתא, כדין כלהו אקרון חמוד"ות ואינון מאריהון דמר"אה ובגין כך האי חיותא דקאמרן שלטא עליהו ועל דא איקרי דניאל איש חמודות דכתיב כי חמודות אתה וכלא רזא כדקא יאות עד כאן. ואין הכוונה לו ע"ה שהשיג דניאל חבור ארבע בארבע, אלא כי לפי שמתוך חבורם אלו באלו שהוא סוד המראה היתה נמשכת אליו ובהיותם בזה החבור נקראים חמודות נקרא הוא ע"ה איש חמודות ויש פנים לזה שכתבתי בהשגת דניאל במאמר שהבאתי מספר היכלות בפרק כ"ו ומתוך הענין אשר בא במראותיו ע"ה יתבאר לי כן:

ואולי כי מדרגתו היתה בחבור אלו באלו ומתוך אלו היה משיג באלו עם שכל אלו המדרגות למטה והיה זה כן להיותו משיג כעין השגת הנביאים שהיתה מדרגת השגת נבואתם בחבור נוג"ה וזוה"ר עם שני הלמודי"ם וכמו שכתבתי כן השגת דניאל ומדרגתו

בחבור וקשר אלו באלו עם שהכל למטה בשולי הכסא המתנשא, וגם לזה יש פנים במאמר ההוא ואולי כי פעמים היתה השגתו על דרך זה ופעמים על דרך זה והכל כפי הכנתו ע"ה וכפי הענין והזמן, ואין להפלא על שאני הולך בזה הענין הגדול על דרך ספק עם שמטבע הענין להיות סובל כל מה שכתבתי כי אין בידי קבלה על פרטי זה הענין בברור ואיכות השגתו בדקדוק איך היתה, אם על הדרך הראשון או על דרך השני או פעם על דרך זה ופעם על דרך זה עם שבאה הקבלה על מדרגת השגתו בכלל וכמו שיתבאר מן המאמר ההוא:

ואמנם מדרגת מראת יחזקאל ע"ה היתה בחבור תחתונים בעליונים כלומר היה רואה בתחתונים ומתוכם יודע בעליונים וכמו שהתבאר בפרקי המרכבה בסייעתא דשמיא. וחכמי האמת אמרו שראה דניאל בברור מה שראה יחזקאל בדמות ואין כוונתם להגדיל מדרגת השגת דניאל על מדרגת השגת יחזקאל כי זה נביא וזה איננו נביא, כי אם לחלק בין מדרגתם אמרו כן כי לפי שיחזקאל ע"ה השיג בעליונים מתוך התחתונים ולזה אי איפשר להשיג שם דבר בברור כי אין שם לא דמות ולא מראה כלל וחלילה. וכל דמות ומראה שהזכיר אינו אלא בתחתונים שההשגה שם יותר ברורה ומטעם זה היתה השגת דניאל בבירור לפי שהיתה כל השגתו בתחתונים. ובפרקי המרכבה כתבתי ענין בזה:

ואמנם מראת יעקב אבינו ע"ה גדולה בייחוד ומדרגתו בהשגה גדולה מהשגת יחזקאל ע"ה וזה כי ביעקב נאמר ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה וסוד הענין כי הוא ע"ה ירידתו למצרים תחלת הגלות בארץ נכריה בבאו לבאר שבע מקום מוכן ומכוון כנגד באר מים חיים בארה של שבע זבח זבחים שלמים להשלים אליו המדות וליחדם אלו באלו וזה סבת חול עליו רוח נבואה, כי בהיותו מקרב ומיחד למטה יקרב וייחד למעלה ויתייחדו בו לנבאו ולהודיעו גדולות ובצורות, והכוונה היתה לאלהי אביו יצחק והוא מדת הפחד המיוחד אליו להמתיקה ולהשלימה אליו מפחדו ממנה בהיותו יוצא מרשות היחיד לרשות הרבים בגלות פן תהיה מתוחה כנגד בניו היורדים להשתעבד תחת השמרים היוצאים מן היין והסיג היוצא מן הכסף ולזה היתה הכוונה לאלהי אביו יצחק. ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה סוד התיחדות מדה קשה במדה רפה וזה סוד במראות במראת כתיב הלילה וממנה האמירה אליו והיא שאמרה אנכי האל אלהי אביך כי היא אל בית אל אלהי אביך שהיא כלולה מהפחד ושניהם נתייחדו בייחוד אחד, וזה סוד אל אלהי אביך וזו מדרגה גדולה במדרגות המראה וכמו שכתבתי והיא מדרגת האבות ע"ה, וזה סוד במראה אליו אתודע:

וענין החלום של נבואה וענין המראה קרובים להיות זה מעין זה הואיל ומקורם אחד וכמו שנראה מן המאמר ההוא אשר הבאתי בפרק כ"ו וטעם החלום הנה סבתו התבודדות המחשבה וההרהור ומחוזק ההתבודדות בדבר ההוא אשר בו המחשבה יתחקה בנפש חקוי חזק ותתעלה הנפש כאלו היא נשללת מן הגוף מצד ההתבודדות ההוא ולא יעצרנה הגשם, וזה לשון חלום מלשון ותחלימני והחייני שסבתו מחלימות הנשמה וחיותה בהיותה גוברת על הגוף ובהיותו על הכנה זו מההתבודדות יחלימוהו חלום נבואה ויודיעוהו הרהורי לבו ובפרק הרואה, מנין שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו שנאמר אנת מלכא רעיונך על משכבך סליקו ואיבעית אימא מהכא ורעיוני לבבך תנדע, ואמרו שם הרהר כוליה יומא ולאורתא חזא, וזה סוד חלומות יעקב ומראת הסולם, וזה כי יעקב אבינו ע"ה בלכתו לחרן לקחת לו משם אשה היה מתבודד ומהרהר בדברים אשר מעינם השיבו לו בחלום ההוא של נבואה:

ולזה רמזו רז"ל בבראשית רבה אמרו שם, ויקח מאבני המקום רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן רבי יהודה אמר שנים עשר אבנים נטל כך גזר הקב"ה שהוא מעמיד שנים עשר שבטים, אמר אברהם לא העמידן יצחק לא העמידן ואני אם מתאחות הן שנים עשר אבנים זו לזו יודע אני שאני מעמיד י"ב שבטים כיון שנתאחו י"ב אבנין זו לזו ידע שהוא מעמיד שנים עשר שבטים. ורבי נחמיה אמר נטל שלש אבנים, אמר אברהם יחד הקב"ה שמו עליו יצחק יחד הקב"ה שמו עליו אני אם מתאחות הן שלשה אבנים זו לזו יודע אני שהקדוש ברוך הוא מיחד שמו עלי. וכיון שנתאחו ידע שהקב"ה מיחד שמו עליו. ורבנן אמרי מעוט אבנים שנים אברהם יצא ממנו פסולת ישמעאל וכל בני קטורה, מיצחק יצא עשו וכל אלופיו ואני אם מתאחות שתי אבנים זו לזו יודע אני שאינו יוצא הימני פסולת עד כאן:

והכוונה להם ע"ה כי יעקב אבינו ע"ה עקר הליכתו לקחת לו אשה להיות לו זרע הגון כיוצא בו לנבואה והי"ב שבטים שגזר הקב"ה להעמיד שיעמדו ממנו להיותו בדוגמא עליונה סוד עין יעקב המתפשטים ממנו י"ב צנורות סוד שנים עשר הויות ועם המקור הרי י"ג, והם סוד שבטי יה העליונים וכנגדן שנים עשר גבולי אלכסון לשש קצוות כידוע לחכמי לב, והנה הי"ב הויות מתאחות במקור בייחוד שוה ודוגמא זו היה יעקב מהרהר שיהיה הוא למטה בשנים עשר שבטיו שיתאחו כלם לאחדות אחד לקבל עליהם עול מלכות שמים להיותם בדוגמא עליונה:

עוד היה מהרהר שיתאחד שם שמים עליו להשרות עליו רוח נבואה להיותו סימן לבניו אשר יתפשטו ממנו שיהיו הענפים דומין אל השרש בדוגמא עליונה, ועוד היה מהרהר

שלא יצא ממנו זרע שיהיה מונע כל זה השלמות ממנו לפסולו כישמעאל ועשו וכששכב בזה ההרהור וההתבודדות השיבוהו על שאלותיו והבטיחוהו בהם בחלום של נבואה והוא שכתוב ויחלם והנה סלם:

ובבראשית רבה, סלם זה סיני לומר כי הראהו מעמד הר סיני ושם יגיעו בניו למעלת הנבואה לקבל התורה ועל ידה יתאחו בשם הגדול וזה מופת כי אין פסול בזרעו שהרי ישמעאל ועשו שהם הפסולת לא זכו לזה. והנה יי' נצב עליו ויאמר אני יי' אלהי אברהם אביך אני אלהי אברהם אביך לא אמר אלא אני יי' הרי ייחד שמו הגדול עליו ולפיכך מדתו אמת והרי המרכבה שלמה יי' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק כי כל אחד מהאבות נתיחדה לו מדתו ויעקב עיקר כי לקח לו נוף האילן לחלקו ובזה ידע כי יעמיד שנים עשר שבטים והכל סוד ידוע לחכמי לב ובזה הושב והובטח על שאלותיו כלם:

וכן במה שהזכיר ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים העלים על הצאן וגו' ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום וגו' ויאמר שא נא עיניך וראה כל העתדים וגו' כי להיות התבודדותו בענין ההוא הנפלא כפי סודו והוראתו הנפלאה, הראוהו בחלום של נבואה כי מעשיו וכוונתו רצויים ולזה הצליחו בידו. ומראה הנבואה סבת היות הנביא מתבודד בעצמו ומסתכל במראות הצובאות סוד ההיכלות העליונים ומקשרם ומיחדם למעלה בסבותיהם ומחשבתו משוטטת בצורות הנוראות אשר בכל היכל והיכל ונקשרת ומתיחדת צורתו בהם ובזה מתפשט ונשלל ממקרי הגוף והרגשותיו ומתערב בצורות ההן ומתלבש בהן ומתוכן רואה מה שרואה כפי מדרגתו והשגתו, ועל דרך זה מקבל דברי נבואתו ונחקקת בלבו הנבואה ההיא חקיקה ציורית רוחנית, ואחר הסתלקות המראה ההיא מעליו מתפשט מהצורה ההיא אשר היה בה ומתלבש בכח צורתו הראשונה ויש לזה רמז בתורה והוא אמרו וילך יי' כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב למקומו, כלומר למדרגתו הראשונה אשר היה בה קודם המראה:

וראיתי לקצת מחכמי האמת שקבלו מן הגאונים ז"ל שכתבו בזה הלשון והנביא והרואה כל מיני כחותיו נחשלים ומשתנים מצורה לצורה עד אשר מתלבש בכח הצורה הנגלית אליו, ואז נהפך כחו בצורת מלאך והצורה ההיא המתחלפת בו נותנת בו כח לקבל הכח הנבואי ונחקק בלבו חקיקה ציורית רוחנית, וכשהשליח גובר ועושה שליחותו אז הנביא ההוא מתפשט מכח הצורה הנגלית אליו ומתלבש בכח צורתו הראשונה פושט צורה ולובש צורה אז כל האיברים זה עם זה חוזרים ומתדבקים וכל כחותיו הגשמיות חוזרות חלילה כאשר בתחלה. ואז מדבר ומתנבא בתואר בני אדם עד כאן וכבר כתבתי למעלה כי יש בזה חלוק בין הנביאים:

ועל דרך זה יש חלוק בין החלומות, כי יש מהם חלומות של נבואה ויש מהם שאינם של נבואה אבל הם חלומות צודקים כחלומות יוסף ודניאל ע"ה, ולמטה מאלו חלומות פרעה ונבוכדנאצר והיה זה להם לתועלת הצדיקים זה לתועלת יוסף כדי שיעלה לגדולה ולתועלת אחיו לחיותם ברעב, וזה שידע באבדן האומות ובמעלת ישראל בסוף וגם בחלומות מדרגות לפי שהם בכל העולם והטעם כי הוא יורד ומתערב בכמה מדרגות וכפי המדרגה שיורד בה כך חולם וכפי מדרגתו כך חלומו, וכבר כתבתי מזה בפרק כ"ו: והמאור הקדוש רשב"י ע"ה אמר בהיכל זכות (ח"ב רנ"א ע"ב)בזה הלשון, עד דאינון ממנן שמשין דאתמנון על שמשא נטלי ההוא מלה ואודעי מלה לאינון ממנן עלאין די בסטרא אחרא ואינון מודעי ליה להההוא מלה למלכי ארעא דאינון בסטרא דילהון עד כאן. וזה סוד ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה וכתיב ויאמר אליו האלהים בחלם ואמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ח' ע"א) הכי תנינן כל אלהים דהכא ההוא חילא רברבא דממנא ביה הוה כגוונא דא, ויבא אלהים אל בלעם לילה ההוא חילא דאתפקדא עליה עד כאן. והטעם כמו שכתבתי כי החלום מתערב בכמה מדרגות ולפיכך מתפשט בכל העולם אבל מראה הנבואה מקומו ידוע שמתפשט עד שם:

והמאור הקודש רשב"י ע"ה (ח"ב רנ"ח ע"א) אמר בהיכל הרצון בזה הלשון נביאים דקאמרן כד מתחברי לתתא תרי דרגין מתפרשי מניהו מר"אה וחלו"ם וקיימי בירכין באינון חמוקי"ן קיימא מר"אה וההוא דאיקרי נבוא"ה קטנה מירכי"ן ולתתא קאים חלו"ם עד דמטי רגלי"ן ברגלי"ן ותמן קאים היכלא תתאה דאיקרי לבנ"ת הספי"ר כלא ירכי"ן בירכי"ן לאשתלימא חד בחד וכלהו דרגין דנבואה, דהא מתמן נפקי שראן על האי אתר ואתעביד מניהו מראה ושראן על האי אתר ואתעביד מניהו חלום עד כאן. הנה המאור הקדוש ע"ה גלה על נבואת הנביאים היותה פעמים במראה ופעמים בחלום של נבואה ואמר הטעם כפי המקום כבר כתבתי כי הנבואה מתפשטת ובאה מן הייחוד וממנו שאבו הנביאים נבואתם כל אחד כפי כחו וכפי מדרגתו ושלמותו. ועל הדרך שהתבאר בסתרי הנבואה ומהותה אשר יובן ממנו כי הכל בכלל הייחוד הנעלם ואינה באה מן המלאך לפי שהוא נפרד, וכוונת מציאות הנבואה לגלות על הייחוד ולהודיע טבעו ולפרסמו בעולם ואי איפשר זה אם לא יעמוד הנביא הוא עצמו על אמיתתו וזה לא יתכן אם לא יתנבא בו וישיגנו על ידי הייחוד עצמו ואי איפשר לעמוד על האמת הברור בזה מהשגתו המלאך הנפרד ודבורו, ומצינו שהנביאים היו מספקים בדברי המלאך והוא אמרם במדרש תנחומא ויאמר אל תשלח ידך אל הנער אמר לו מי אתה אמר לו מלאך אני אמר לו כשאמר לי קח נא את בנך וגו' הוא בעצמו אמר לי ועכשו אם הוא

מבקש הוא יאמר לי מיד ויקרא מלאך יי' אל אברהם שנית וגו', הרי שנסתפק על החזרה לפי שהיתה על יד מלאך לא כן על העקידה לפי שהיתה מפיו יתברך עצמו וכל שכן בדברים שהם נוגעים אל הלב לבו של עולם במציאותו וייחודו שצריכים אל הנבואה לגלות אמיתתם ואי איפשר לעמוד עליהם אם לא מפי הנמצא והיחיד האמיתי, ולזה צריך שתהיה נאצלת ובאה וחלה על הנביא מן הקדש פנימה סוד הייחוד. והוא עצמו יתברך סלק זאת המבוכה מלבות המאמינים והעמידם על האמת הברור בזה בפרסמו בתורתו התמימה כי הנבואה אל הנביאים ממנו עצמו וגלה הטעם, אשר ינוחו ויתחברו בו שני העמודים מדרגת הנביאים שהכל מתפשט משם, פעם ישרו על מקום זה ויעשו מראה ופעם ינוחו על מקום זה ויעשו חלום ומבקשי יי' יבינו כל. ובמה שכתבתי בסוד מראה הנבואה והחלום של נבואה נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק כח

והוא כדי שיתודע ויתפרסם אלהותו וייחודו אל כל נבראיו והוא אמרו אם יהיה נביאכם יי' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו, שמענו מזה כי לא הניח שום ספק בזה הענין באמרו אתודע אדבר שהוא מדבר בעדו ולו עזב זה ההתודעות הנפלא אל הנפרד יפרסמנו יהיה בו מקום ספק ואיך יניח אמונתו וייחודו על קרן הצבי, ועוד פרסם זאת הפנה באמרו אל אדון הנביאים ע"ה וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' לא נודעתי להם הרי גלה כי הוא עצמו הנראה אל האבות לא מלאך נפרד, ואמר באל שדי ואין הנפרד נקרא בשם זה כלל ולא יאמר הוא יתברך כי נראה לאבות בדבר שהוא חוץ ממנו חלילה, ומה שמצינו בגדעון ויפן אליו יי' ויאמר לו יי' הוא המלאך שנראה אליו ונקרא השליח בשם שלחו הם דברי הכותב ספר שופטים, אבל השם ברוך הוא לא יכנה המלאך בשמו ואין הדבר כמו שחשב הרב המורה ז"ל כי כל נביא זולת משה רבינו ע"ה נבואתו על ידי מלאך ומדרש תנחומא שכתבתי למעלה הוי תיובתיה:

והרבה דברים לרז"ל סותרים דעתו ואנו אין לנו אלא קבלת חכמי ישראל הקדושים ז"ל והקבלה הנאמנה כי כל מקום שהוזכר בו ראיית מלאך או דבור מלאך בין בתורה בין בדברי הנביאים, הוא במראה או בחלום כי ההרגשים לא ישיגו המלאכים כי אינם גוף נתפס לעינים אבל לא במראה הנבואה כי המשיג לראיית המלאך או דבורו איננו נביא, ודניאל כבר אמרו עליו אינהו עדיפי מניה דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא, עם שהיה עניינו עם גבריא"ל והיה נראה אליו ומדבר עמו בהקיץ וכמו שכתוב ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל, וכן המראה של קץ הגאולה בהקיץ היתה בלכתו עם חבריו על יד הנהר, והגר השיגה ראיית המלאך ודבורו ואינה נביאה ולא מנוה רז"ל מכלל שבעה

נביאות, והאמת הברור גם כן שלא היה עניינה בת קול כמו שאמר הרב המורה ז"ל, ורז"ל קבלו החלוק שבין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים ואמרו משה נתנבא באספקלריא המאירה ושאר הנביאים בשאינה מאירה ואין אספקלריא שאינה מאירה מכלל הנפרדים חלילה, ולא הזכירו בנבואתם מלאך נפרד ובלעם ראה המלאך ונער אלישע ואין שום אחד מהם נביא כי בלעם לא עלה עדיין למדרגה ההיא ממדרגות הנבואה עד עת בא הרצון לנבאו בה לכבוד ישראל לתועלתן, ומה שכתוב גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר יי' לאמר השיבהו וגו' פירושו כך כי הנביא הזקן המכחש באיש האלהים חשש לשני דברים שאיפשר שישיבנו בהם איש האלהים, האחד שיאמר ואם רצה שאשוב אתך למה לא יתיר לי הוא עצמו מפיו כמו שאסר לי מפיו, לזאת הוצרך להקדים לו גם אני נביא כמוך ומה שאסר לנביא אין עכוב אם יתירנו לו על יד נביא אחר, הואיל ומדרגת נבואתם אחת והרי זה כאלו התירו לו בעצמו, ואם תאמר ועדיין לא יתישב זה כי למה לא יתיר לי הוא עצמו, לזה גם כן הקדים לו גם אני נביא כמוך וגם אני יודע מצד הנבואה שאמר לך לא תשוב ללכת בדרך אשר הלכת בה, והכוונה לא תשוב מעצמך אבל אם יבא לך נביא בשמי להשיבך אל ביתו שוב ובחר שישיבך על ידי ולא יתיר לך הוא עצמו, לפי שלא יאמן כי יסופר למלך ויאמר כי עברת על דברי עצמך אבל בשידע ששבת על יד נביא אחר בדבר יי' יאמין כי דבר יי' הוא, והראיה שאני נביא ויודע במה שנאמר לך בנבואה כי עם שלא אמר לי הוא עצמו השיבהו כי אם על ידי מלאך הנה האמנתיו לפי שידעתי כי דבר אלי בדבר יי' וגם אתה האמן ובטח בדבר עם שהוא אסר לך ואני מתיר כי דבר יי' הוא, ואמר לו כן לפי שחשש שיאמר לו עוד ולמה לא התיר לי בעצמו על ידך ולא על יד מלאך, וממה שאמר ומלאך דבר אלי ולא הספיק לו זה ואמר בדבר יי' כלומר ויודע אני שדברו דבר ה':

למדנו עוד כי מדרך הנביא להסתפק אם דבר המלאך הוא דבר יי' אם לא, שהרי חשש שיאמר לו איש האלהים אולי לא דבר אליו יי' עד שאמר בדבר יי' וכמו שכתבתי עוד למעלה, לזה הודיעו שאינו מסופק בו שהוא דבר יי' וכאלו הודיעו כי כן דרכו לצוות בנבואה ולבטל על ידי מלאך וכמו שבא בענין העקידה:

והרב הגדול הרמב"ן ז"ל כתב בזה הלשון הנה החכמים מתעוררים לומר שאין הנבואה בדבור הראשון שהזכיר בו השם שוה לדבור השני שאמר בו שהוא על ידי מלאך אלא שהוא דרך הנביאים שיצוה בנבואה ויבטל הצוואה במלאך כי הנביא יודע כי דבר יי' הוא. ובתחלת ויקרא רבה אמרו ויקרא אל משה ולא באברהם באברהם כתיב ויקרא מלאך יי' אל אברהם שנית המלאך קורא והדבור מדבר. ברם הכא אמר רבי אבין אמר

הקב"ה אני הוא הקורא ואני הוא המדבר. כלומר שלא היה אברהם משיג הנבואה עד הכינו נפשו בתחלה להשגת מלאך ויעלה מן המדרגה ההיא למעלת דבור הנבואה אבל משה מוכן לנבואה בכל עת, הנה בכל מקום יתעוררו החכמים להודיענו כי ראיית המלאך איננה נבואה ואין הרואים מלאכים והמדברים עמם מכלל הנביאים עד כאן דבריו:

ואמנם יושגו המלאכים ואם אין המשיגים אותם מכלל הנביאים זה אמת, ויש בזה שתי מדרגות האחת השגה במראת הנפש המשכלת ואם אינה במראה הנבואה כענין דניאל וזה כשהגיע למעלת הנבואה. השנית אם לא הגיע למעלת הנבואה כהגר ובלעם ונער אלישע ישיגו המלאכים במראה הנקראים גלוי עינים והיא למטה מן הראשונה, ושתיהם למטה ממדרגת מראה הנבואה ועם כל זה אינה ראיה ממש, וכל זה במקום שהוזכרה בו ראיית מלאך סתם אבל במקום שיזכיר המלאכים בשם אנשים כמו בפרשת וירא ובפסוק ויאבק איש ובפסוק וימצאהו איש, הוא כבוד נברא במלאכים נקרא לחכמי האמת מלבוש כי גם במלאכים מדרגות מדרגות, יש שמשתנים אלו מאלו וכבר רמזו זה רז"ל במלאכים שנבראו ביום שני וביום חמישי והמלאכים הנקראים בשם אנשים הם המתלבשים בגוף אוירי דק נראה לחסידים וזכי הנפשות ובני הנביאים וזה תמיד בלי שום הכנה אחרת שיצטרכו לה החסידים ההם, ואם יקשה אנשי סדום רעים וחטאים איך ישיגו המלאכים או יראום, ויתכן לומר שלא ראום כלל אלא שמעו כי אנשים ארחים באו אל לוט, ועוד אמרו מקצת החכמים כי מה שיראו לזכי הנפשות זהו תדיר תדיר, אך פעם או פעמים יראו לכל אדם זו היא קבלת הרמב"ן ז"ל בהשגת המלאכים וראייתם בשלש מדרגות האלה, וכן היא קבלת המאור הקדוש רשב"י ע"ה וכבר רמזתי זה בפרק ט' מזה החלק בסייעתא דשמיא. והוא כי יש מהמלאכים שנראים לבני אדם כמראה אדם ממש וזה כלל השתי מדרגות מדרגת גלוי עינים ומדרגת המלבוש, ויש מהם יותר עליונים שלא יושגו כי אם במראות הנפש המשכלת וכענין שכתבתי למעלה:

והרב המקובל רבי בחיי הדיין ז"ל כתב בפרשת וירא בזה הלשון והפרשה הזאת אי איפשר להלמה לשום משכיל כי אם על דרך הקבלה והוא שהמלאכים האלה נקראים בשם אנשים הכוונה, בהם על כבוד נברא במלאכים ומשכילי האמת יקראוהו מלבוש כי הוא מלבוש לשלש מעלות עליונות הנקראת אדם שהן מתלבשות במדה זו הנקראת מלבוש, ומשחרב בית המקדש נפלה מדה זו שהוא המלבוש וכבר ידעת כי הנפש היא הנקראת אדם לא הגוף, כי הגוף אינו אלא מלבוש הנפש וכן הכתוב מעיד עור ובשר תלבישני, באר כי הגוף הוא המלבוש והנפש שהיא האדם מתלבשת בו ומה שנקראו

אנשים בפרשה הזאת והוא הדין בשאר המקומות שהמלאכים נקראים בשם אנשים, הכוונה בהם במלבוש הזה ומה שהכתובים יכנום בשם אנשים מפני שהוא מושג לעיני הגוף לאותם שהם זכי הנפשות וזהו ענין הפרשה שיקראם פעם אנשים ופעם מלאכים. מלאכים לפי שהיו מלאכים ממש. אנשים לפי שהם המלאכים הנקראים מלבוש. עשה אזנך כאפרכסת והתעורר להבין הענין הזה עד כאן דבריו:

ובפרק כ"ו מהחלק השני מזה הספר כתבתי עוד ממדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג קנ"ב ע"א) דעתו וקבלתו בענין זה והוא אמרו תא חזי עלמא עילאה ועלמא תתאה בחד מתקלא אתקלו ישראל לתתא, מלאכי עילאי לעילא מלאכי עילאי כתיב עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט, האי באתר עילאה בשעתא דנחתין לתתא מתלבשי בלבושא דהאי עלמא ואי לאו דמתלבשי בלבושא כגוונא דהאי עלמא לא יכלי למיקם בהאי עלמא ולא סביל לון עלמא וכו' כמו שכתבתי שם. וזאת המדה הנה היא אף בעליוני עליונים, כי התחתון אצל העליון כגוף ומלבוש אצל הנשמה והעליון ממנו בדמות נשמה אליו ועל דרך זה נתקנו ונבנו כל העולמות כמו שהתבאר שם:

ועוד כתב במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"א קמ"ד ע"א) בזה הלשון היך יכיל בר נש דאיהו גופא לאתתקפא ביה במלאכא דלית הוא גופא וכתיב ויאבק איש עמו וכתיב שלחני דהא כתיב עושה מלאכיו רוחות, אלא מכאן דמלאכי דאינון שלוחי דקב"ה כד אינון נחתין להאי עלמא אגלימו ומתלבשין בגופא כגוונא דהאי עלמא עד כאן:

ובמדרש רות הנעלם, (ז"ח פ"א ט"א) בני האלהים עז"א ועז"אל תרין מלאכין הוו דקטרגו קמיה מריהון ואפיל לון קב"ה מאתר קדישא דלעילא וכד נחתו הכא איגלימו באוירא ואתעבידו כבני נשא. ולית לך בכל אינון מלאכין דאיגלמו לאתערבא גו בני נשא כאינון דאיקרון אישים וכאינון מלאכין דאיקרון בני אלהים. כד אפיל לון קב"ה איגלימו מכל אינון יסודי דבני נשא מתלבשי בהו עד כאן:

והרב המקובל הר"ם דילאון ז"ל בספר משכן העדות כתב בזה הלשון ואמרו עמודי עולם הקדמונים כי הנשמה כאשר אמרנו בתחלה היא יוצאת מסוד הרקיע הנזכר והוא אילך החיים וסוד הרוח היוצאת מסוד גן עדן של מעלה אשר מתחת זה הרקיע בתאותה עמה ומתחברים כאחד ומתלבשת הנשמה ברוח ומתציירים בדמות צורה קודם שיבא האדם לזה העולם, וסמכו בסוד אמרו חי יי' אשר עמדתי לפניו אשר אני עומד לא כתיב אלא עמדתי והבן כי סוד ענין המאורות הפנימיים כשהם באים אצל סוף המחשבה כלם מתלבשים בה והיא להם מלבוש, ועל כן הנשמה שהיא מלמעלה מתלבשת בסוד הרוח שהיא מסוף המחשבה וכן הדברים הפנימיים מתלבשים בדברים שאינם פנימיים

כמותם. וזהו מאמר רבי אליעזר הגדול שאמר שנתעטף הקב"ה באור וברא את השמים שנאמר עוטה אור כשלמה וכתיב הוד והדר לבשת עד כאן דבריו:

ובחלק השלישי מן הספר ההוא כתב עוד סודות נוראים בסוד זה מה שאין ראוי לכתבם ולהאריך בהם, והכלל כי הדברים העליונים בהנהיגם אלו התחתונים אינו אלא במלבוש ועל ידו משתמשים בעולם הזה מה שאין כן בשמושם בעליונים, ולולא זה אי איפשר לתחתונים להתקרב אצלם ולא לידבק בם והסוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים והערפל הזה הוא מלבוש לסוד האספקלריא שאינה מאירה בהנהיגה התחתונים ובזה יוכלו להתקרב אליה אנשיה ובני ביתה, ובדוגמא זו כל הדברים היוצאים ממנה ומן הנגלה והמפורסם לכל, תלקח ראיה על הנסתר והוא כי השמים האלה המורגשים לנו אין שמושם בתחתונים אלה כי אם במלבוש דכתיב המכסה שמים בעבים ואחר כך המכין לארץ מטר ואחר שמושם נשללים ממלבושם וחוזרים אל הוייתם הראשונה כי אין זה להם כי אם זמן מועט וקצר, ובערך זה כל הדברים המשמשים ומנהיגים התחתונים מתלבשים ואחר שמושם נשללים ממלבושם, והסוד עוד הדבר המורה על ענין זה פניו של משה ע"ה כי נטלו זהרם מזיו אור של מעלה סוד אספקלריא שאינה מאירה ואין שמושם אצל בני אדם כי אם במלבוש הוא המסוה לדוגמת מקום אצילות האור ההוא ובשמושם אצל העליונים נשללים ממלבושם, דכתיב ובבא משה אל אהל מועד וגומר והנה הכבוד העליון אינו נראה אל התחתונים כי אם במלבוש והוא ענן הכבוד שהכבוד מסתתר בו ומתכסה בו והוא סוד והנה כבוד יי' נראה בענן:

וכן הסוד במלאכיו ושלוחיו בדוגמא ההיא מתלבשים בדברים אחרים רוחניים ודקים אשר באמצעותם יושגו אל החסידים וזכי הנפשות ויוכלו להתקרב אליהם ולסבלם, וזה להם זמן מועט וקצר לא כביר ואחר גמר שליחותם פושטים הצורה ההיא ונשללים וחוזרים ולובשים מלאכותם ושבים אל יסודם וסודם כבתחלה:

אלה הם סודות העניינים המסורים ליראי יי' ולחושבי שמו העומדים בסוד אלהינו אשר כתוב עליהם סוד יי' ליריאיו ובריתו להודיעם. והוא מה שרציתי לבארו בפרק זה. ועד כאן הגיע מה שראיתי לעבוד בסוד סתרי הנבואה ומדרגותיה ושאר דברים הנלוים אליה כפי הקבלה הנאמנה המסורה לאבירי ישראל הקדושים ומהאל הנורא. אשר אתו לבדו אירא. אשאל להעמידנו על קרן אורה. לשמש לפניו בגבורה. עד היום אשר יאספני אליו להשתעשע באור הצפון לצדיקים עטרת צבי וצפירת תפארה אמן:

פרק כט

התורה היא הוראה על הייחוד וגלוי מפואר על מה שהיה נעלם ולא נודע כלל, ולזה היא שם יי' ממש כי ממנו באה ומשם נחקרה אשר היה נעלם ונסתר קודם נתינת התורה המורה עליו ולזה חוייב קבלת התורה להורות ולגלות השם הגדול ולפרסם יחודו אשר אי איפשר להכיר הייחוד והאלהות בזולת התורה אשר היא ההוראה הנפלאה על כל זה: ולפי שזה דבר יקר ונעלה למעלה עד מאד ואי איפשר לעמוד עליו ליוקרו ולמעלתו אם לא מצד הנבואה אשר כוונת מציאותה לגלות ולהורות על הייחוד ולהודיע טבעו בעולם והיתה התורה התכלית המעולה אל זאת ההודעה והיה קבולה מוכרח להשלים זה העקר הגדול, לזה הוצרכו המקבלים לעלות אל מעלת הנבואה לעמוד על כל זה בשלמות ולמען יתאמת להם אמות חזק מצד מעלת הנבואה אשר עלו אליה כי זאת התורה לא תעבור מהם ולא תנוסח ולא תומר להיותה הוראה על האלהות והייחוד אשר באה ממנו אשר אין לו סוף ותכלית, וזכר זה שהיא התורה לא יסוף מזרעם, ולקיים זה קיום חזק לפי שלא היה איפשר להמצא ביום ההוא בכל דור ודור היה מהחכמה והחפץ העליון שימצאו שם במעלה ההיא כל הנשמות העתידות להבראות כמו שבאה הקבלה בזה לחכמי ישראל הקדושים ע"ה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב פ"ג ע"ב) אמרו וכלהו דרין בתראין כלהו אזדמנו לתמן וכלהו קבילו אוריתא בטורא דסיני דכתיב כי את אשר ישנו פה ונומר וכלהו כל חד וחד כדקא חזי ליה וכלהו חמאן עד כאן. הנה כי כל דורות עולם באו במסורת הברית ונקשרו בעבותות התורה והייחוד, ואי איפשר שיותר הקשר הזה כלל בשום דור מן הדורות ולא בשום זמן מן הזמנים כי כן קויים למעלה וקובל למטה ואין להשיב. ולהורות עוד על זה ולאמתו אמרו במדרש שוחר טוב (תהילים פ' ח' י"ג ע"א) תנו לי ערבים שאינן חייבים לי כלום וכן הוא אומר לא את אבתינו כרת יי' את הברית הזאת אמרו לו מי הן שאינן חייבים לך אמר להם התינוקות מיד הביאו לו התינוקות מדדי אמותיהם ומעוברות שלהם ועמדה כרסן של אמן כמראה של זכוכית והיו רואים להקב"ה מתוך כריסן ומדברים עמו בעוללים לא ראו אור, אמר להם הקב"ה ערבים אתם על אבתיכם שאם אינם מקיימים את התורה שאתם נתפסים עליהם אמרו לו הן. אמר להם אנכי יי' אלהיך אמרו לו הן. אמר להם לא יהיה לך אלהים אחרים על פני אמרו לו לאו. וכן על כל דבור ודבור והיו משיבים לו על לאו ועל הן הן אמר להם מפיכם אני נותן את התורה להם שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז ואין עוז אלא תורה שנאמר יי' עוז לעמו יתן לכך כשיבטלו ישראל את התורה, הם נתפסים עליהם שנאמר נדמו עמי מבלי

הדעת כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. ומהו גם אני אמר רבי חייא, כביכול אף אני משתכח שיהו התינוקות מברכים אותי שנאמר גם אני ומהו עוללים וכו' רב ולוי, רב אמר נעשו כריסותיהן של אמן כאספקלריא המאירה, מיד התינוקות פרשו מדדי אמותיהן והעוללים פרשו מטבורן אמר רבי לוי הנס האחרון גדול מן הראשון שחזרו כריסן של אמותיהן לכמות שהיו והתינוקות חזרו לדדיהן ועוללים חזרו לטבורן, פתחו אלו ואלו ואמרו שירה הה"ד מפי עוללים ויונקים יסדת עוז עד כאן:

ואמרו חכמי האמת וכי היאך איפשר זה שתינוקות בבטן אמן שידברו עם הקב"ה, אבל יש סוד בדבר כי בודאי דברו עם הקב"ה מבטן אמן כי עטרת ישראל היא נקראת אם כל היצורים ונקראת בטן הה"ד שכר פרי הבטן, וכתיב אשר מנע ממך פרי בטן כי במלכות יי' לשם יצטיירו כל הנשמות של כל העולם קודם שיבאו לזה העולם, כמו שיש נשמות למטה כך יש נשמות אחרות מעין דוגמתן למעלה ואותן הנשמות כלן עמדו על הר סיני כשנתנה תורה הה"ד כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו פה וגומר פירוש כל הנשמות שנבראו כבר ושלא נבראו עמדו על הר סיני עד כאן. וזה סוד אמרם במדרש ועמדה כריסן של אמן כמראה של זכוכית, שהוא משל על אם כל חי שבה מצטיירים כל הדיוקנים והפרצופין והיא כנסת ישראל שבה מתכנסים ונאספים וכל הנשמות בה נכללות ועומדות עד מועד בואנה לחול בגופי השפלים והיא שאמרו עליה במדרש נעשו כריסותיהן של אמן כאספקלריא המאירה כשהיא בייחוד עם דודה ואור עיניה ונכללת מסוד הנשמות והרוחות שהוא משפיע בה הרי היא כאספקלריא המאירה שהיא מאירה ממנו:

וענין הערבות להלהיב לבות האבות ולהזהירם שלא יסיחו דעתם ויתנו עיניהם על דרכיהם לקיים התורה ומצותיה ולא יעברו עליה פן יתפשו בניהם במצודת עונם וימותו קטנים ויתנו עליהם את הדין שהם גרמא בנזקין, ואמרו באותיות רבי עקיבא ע"ה ואם מתו בניו בחייו אומרים לו מפני מה מתו בניך בחייך ובבראשית רבה פרשה ס"ב אמר ר' אלעזר צריך אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה מכאן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מענשו של זה:

ועוד ירמוז הערבות על השעבוד שנשתעבדו כל הנשמות וקבלו עליהן עול מלכות שמים ובאו במסורת ברית התורה ועודן בבטן אמן, שהוא הר סיני העליון כמו שכן קבלו עליהם התחתונים בעמדם על הר סיני למטה נמצא זה הברית קויים וקובל למעלה ולמטה וכלם נשמעו בו אין נקי, כי הנה התורה העליונה סוד תורה שבכתב נתונה בהר סיני סוד ה"א

אחרונה ושם קבלוה כל הנשמות העתידות ליבראות, כי תורה שבכתב ותורה שבעל פה בייחוד אחד ומשם שמעום ישראל וקבלום בהר סיני למטה, והשגה זו נמנעת אם לא מצד הנבואה ולזה עלו אליה כל ישראל יום אשר עמדו לפני יי' בחורב וכלם היו נביאים בשתי התורות האלה אשר בידינו ומיי' היתה נסבה שישאלו בפיהם לראות את כבודו ואת גדלו ולשמוע בקולו והוא שכוונו יפה באמרם כל אשר דבר יי' נעשה רצו לסלק מעליהם כל ספק וערעור שאיפשר שימשך בזמן מן הזמנים שיבא אי זה מתפאר בנבואה להכחישם במה שראו בעיניהם ושמעו באזניהם, ולזה רצו לעמוד על האמת אשר אין אחריו שום ספק למען יעמדו קיימים באמונתם ונאמנים בבריתם:

ובמכילתא אמרו רצוננו לשמוע מפי מלכנו וכו'. דבר אחר אמרו רצוננו לראות את מלכנו. ובמדרש חזית תני רבי שמעון בן יוחאי כך תבעו ואמרו רצוננו לראות כבוד מלכנו. ובואלה שמות רבה פרשה כ"ט אמר רבי לוי שני דברים שאלו ישראל מלפני הקב"ה שיראו כבודו וישמעו קולו והיו רואים את כבודו ושומעים את קולו וכו'. וייטב בעיני יי' אשר שאלו ויתן להם את שאלתם, והוא אמרו ויאמר יי' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם הנה הוא יתברך שמח לקראת שאלתם למען יקבלו תשובתו אליהם כפי שאלתם אמר כי רצונו לבא אליו בעב הענן והיא מדרגת השגת ישראל ונבואתם אשר עלו אליה ואם מדרגת משה למעלה ממדרגתם, אבל הוצרך זה כן לשתי תועלות והם אשר כללו בשאלתם האחד בעבור ישמע העם וישיג ויבין בדברי עמך והוא שיעלו למעלת הנבואה לקבל התורה, ואלו הייתי בא אליהם במדרגה יותר עליונה לא יוכלו לסבול ויעדר מהם זה התועלת ולזה אבא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם:

ועוד תועלת שני כי מצד עלותם למעלה זו יתאמת להם שליחותך ונבואתך ואם באי זה זמן יבא שום מתפאר בנבואה לבטל דבריך ידעו באמת כי שקר ענה כי אלו היה נביא אמת לא בא לסתור דבריך כי אם להודות בהם ולקיימם אבל זה ראיה שאין חלק לו בנבואה אשר ממנה ידע ויאמין כי אתה נביא אמת ושליחותך אמת והם שעלו למעלת הנבואה יתאמת להם שליחותך ונבואתך ויעמדו נאמנים בהם והוא אמרו וגם בך יאמינו לעולם. אשר יתבאר מכל זה כי הוצרכו ישראל לעלות למעלת הנבואה לקבל התורה למען יכירו וידעו מעלתה ומעלת משה ע"ה ויאמינו בו ועוד ימשך להם מזה כי ידעו כי התורה יש בה די וספק להנחילם כל מיני האושר וההצלחה בין לגוף בין לנפש, לפי שנאצלה מן הייחוד ובאה רשומה ממנו וכמו שהשיגו כן בנבואה ועוד כי היא נצחית

עומדת לעד ולזה נכנסו בבריתה כל הדורות בין אותם שנבראו כבר בין אותם שהיו עתידים להבראות כמו שכתבנו. והוא מה שרצינו לבארו בזה הפרק:

פרק ל

קבלו חכמי האמת ע"ה כי התורה בשמו הגדול נתנה וכן ראוי כי היא הוא כמו שכתבנו, אבל ישראל לא השיגוה כי אם מתוך האש אשר השם הגדול שכן בתוכו והשמיעם והראם את הוד קולו ומזה נמשכו חלוקי ההשגות והוא אמרם בשבעה קולות נתנה תורה, וכן היא קבלת רז"ל כנראה ממה שבא במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה אמרו שם מאי דכתיב וכל העם רואים את הקולות וכי קולות נראים אלא וכל העם רואים את הקולות אותם שאמר דוד קול יי' על המים וגו' קול יי' בכח ואומר בכח ידי עשיתי ואומר אף ידי יסדה ארץ. קול יי' בהדר ואומר הוד והדר פעלו. קול יי' שובר ארזים זו קשת שמשברת עצי ארזים ועצי ברושים. קול יי' חוצב להבות אש זה שעושה שלום בין האש והמים שחוצב כח האש ומונע אותו מללחוך המים גם מונע להבתו. קול יי' יחיל מדבר שנאמר ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם יותר מן המדבר. קול יי' יחולל איילות ויחשוף יערות ובהיכלו כלו אומר כבוד וכתיב השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה הא למדת שבשבע קולות נתנה תורה ובכלם נגלה עליהם אדון העולם וראום והיינו דכתיב וכל העם רואים את הקולות עד כאן. ובפרק קמא דברכות אמרו שנתנה בחמשה קולות:

וכן נראה ממדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב פ"כ ע"א) אמרו שם בזה הלשון חמו ישראל מה דלא חמא יחזקאל וכלהון אתדבקו בחכמתא עילאה יקירא. חמשא דרגין דקלין חמו ישראל בטורא דסיני ובחמשא דרגין אלין אתיהיבת אוריתא דרגא חמישאה הוא דכתיב קול שופר עד כאן. והכל אמת כי בשבעה קולות נתנה תורה למשה והוא משיגן ומתבונן בהם ושומע אותם ובפרק קמא דברכות יחשבו אותם הנסתרים שאינן מפורשים בכתוב כי השנים מפורשים הם בכתוב והם הקול הגדול סוד תורה שבכתב והאש סוד תורה שבעל פה שהוא הקול האחרון והוא המושג לישראל והוא שנכללו בו כל הקולות והוא בלבד שהשיגו ישראל והוא שנאמר עליו בשמעכם את הקול מתוך האש:

ומה שאמרו במדרש הזה חמשא דרגין דקלין חמו ישראל וכו' אין הכוונה שהשיגום שהרי לא עלו למדרגת השגת אדון הנביאים ע"ה שהשיג כל הקולות אלא הסוד בזה כי כל הקולות נכללו בייחוד אחד בקול האחרון והוא בלבד שהשיגו ישראל וכמו שכתוב וכל העם רואים את הקלת חסר, והוא קול אחד בלבד ולפי שהשיגוהו ישראל כלול מכל הקולות אמרו כן ולאו דוקא כי לא השיגו שאר הקולות ואף אם נקבל שהשיגום כפשט

המדרש, לא היה כי אם במחיצה מה שלא היה כן השגת משה כי השיגם בלא מחיצה והוא הנראה ממה שאמרו עוד שם תאנא בההוא שעתא דקב"ה אתגלי בטורא דסיני הוו חמאן כל ישראל כמאן דחמי נהורא בעששיתא ומההוא נהורא הוה חמי כל חד וחד מה דלא חמא יחזקאל נביאה. מ"ט משום דאינון קלין עלאין אתגליאו בחד כמא דאמרן וכל העם רואים את הקולת, אבל יחזקאל שכינתא אתגלי ברתיכוי ולא יתיר והוה חמי כמאן דחמי בתר כתלין סגיאין עד כאן:

הרי בארו כי ראו מתוך מחיצה, והטעם לפי שכל הקולת נגלו ונכללו בקול אחד שהוא הנרמז במה שכתוב וכל העם רואים את הקולות שהכוונה בו קול אחד בלבד ומתוכו השיגו שאר הקולות, ואולי זכו למעלה זו לעלוי קבלת התורה והיא למעלה מהשגת יחזקאל ע"ה, כי ההבדל בין שתי ההשגות רב כנראה מן המדרש למתבונן בו אבל משה ע"ה גדלה השגתו מאד כי השיגן כולן בלא מחיצה והוא שבאר יפה יפה אדון הנביאים ע"ה במשנה תורה וכפל להעמידנו על סוד השגתן של ישראל ביום הקהל שיהיה השם הגדול מדבר עמהם אבל מתוך האש והוא ע"ה היה משיג את השם הגדול והם היו משיגים האש, והוא אמרו וידבר יי' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול, הנה באר להם כי השם הגדול היה מדבר עמהם במחיצה והוא האש שהיא אספקלריא שאינה מאירה:

ואמר עוד ונשמרתם מאד לנפשותיכם וגו' ביום דבר יי' אליכם בחרב מתוך האש וכן בכל מקום שיזכיר דבור השם הגדול אליהם, יבאר מיד שהיה מתוך האש להודיע להם מקום השגתם וכן הודיעו הם עצמם דכתיב ותאמרו הן הראנו יי' אלהינו את כבדו ואת גדלו ואת קלו שמענו מתוך האש וכבדו וגדלו שאמרו שהראם הוא האש שנאמר בו ומראה כבוד יי' כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל, ובהשגה זו עמדו על סוד הייחוד כי אל זה התכלית עלו למעלת הנבואה לקבל התורה שהיא ההוראה הנפלאה לזה, וכמו שכתבתי והוא אמרו אתה הראת לדעת כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו. ובאר מיד בסמוך הסבה באמרו מן השמים השמיעך את קלו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש, אמר כי ממה שהשמיעם מן השמים סוד השם הגדול את קלו והראם בארץ את אשו הגדולה סוד השם הנכבד ושמעו דבריו מתוך האש והשיגו ייחוד זה, בזה עמדו על סוד יי' אלהים שהם דבר אחד והוא אמרו אתה הראת כלומר המראה הגדולה ההיא וההשגה שהשגת השם הגדול מדבר מתוך האש היה לתכלית שתדע ותשיג באמת כי יי' הוא האלהים והוא דבר אחד וייחוד אחד אמיתי:

וסוד ענין המראה ואופן ההשגה ההיא ביום מתן תורה הכבוד ירד אל ראש ההר ואין להשתומם על זה שהרי אמר הוא עצמו ברוך הוא. אנכי ארד עמך מצרימה ותרגם אנקלוס ע"ה אנא אחות והוא המקובל בסוד והמתרגם מפי רבי אליעזר ורבי יהושע ע"ה המקובלים עד מפי הנביאים ע"ה וכמו שהתבאר במקומו ואין לחוש ולהתפתות אחר דברי המבהילים השוקלים בדעתם ומחשבתם הכוזבת דברי התורה אשר הם אצולים ממחשבת יוצרנו ברוך הוא אשר אי איפשר להשיגם אם לא מפיו ברוך הוא, ושאר דבריהם ומליצותיהם לרומם הכבוד ולנשאו מכל זה הוא למזימה וכמו שכתב אשר יומרוך למזימה נשוא לשוא וגו' ולא לחנם נעשה המשכן והמקדש למטה לתבנית המרכבה העליונה הלא היתה הכוונה שתהיה מרכבה למטה כדי שישכון הכבוד עליה כמו שהוא שוכן בשל מעלה, והוא שכתוב ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים שהם לתבנית הכרובים של מעלה, והקול היה נשמע למשה מביניהם ושם צמצם הקב"ה שכינתו אף על פי שכתוב בו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם יי, וזה נמצא לרז"ל בכמה מדרשים שהיו מקובלים בזה אמרו במדרש תנחומא רבי יהושע דסכנין אמר, משל למערה שהיא על שפת הים געש הים נתמלאה המערה והים לא חסר כלום כך צמצם הקב"ה שכינתו בין שני הכרובים ואף על פי כן הודו על ארץ ושמים עד כאן:

וכמה המשל מכוון מאד ומסכים מכל צד אל הנמשל, כי הנה המשילו הכבוד אל הים שהם מים שאין להם סוף וקץ וכמו שאין סוף וקץ לרוממותו ומעלתו ועם זה געש הים ונתמלאה המערה כך מהתפשטות האור המיוחד ואצילות הכבוד נתמלא המשכן והמקדש, ולא עוד אלא שצמצם עצמו במקום צר יותר שהוא מקום טפח וכל זה להורות לבני אדם יכלתו ורצונו כשהוא רוצה מלא כל הארץ כבודו וכשהוא רוצה שוכן בין שני הכרובים:

ועוד במדרש תנחומא פרשת כי תשא. בשעה שאמר לו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם אמר רבונו של עולם הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, אמר לו לא כשם שאתה סבור אלא עשרים קרש בצפון ועשרים בדרום ושמונה במערב ואצמצם שכינה שלי ואשכון ביניהם וכתיב ונועדתי לך שם ודברתי וגומר עד כאן הנה כי גם בעיני משה יפלא והשיבו כי לא כאשר הוא סבור כי ענין זה תלוי ברצונו ובזה מורה ומפרסם יכלתו שהוא בלתי בעל תכלית ולא כאשר יראה האדם ובבראשית רבה פרשה ד' אמר לו איפשר אותו שכתוב בו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא היה מדבר עם משה מבין שני בדי הארון אמר לו הביא לי מראות גדולות אמר לו ראה בבואה שלך בהן ראה אותה

גדולה אמר לו הבא לי מראות קטנות הביא לו מראות קטנות אמר לו ראה בבואה שלך בהן ראה אותה קטנה אמר לו מה אם אתה שאתה בשר ודם אתה משנה עצמך בכל מה שתרצה, מי שאמר והיה העולם ברוך הוא על אחת כמה וכמה הוי כשהוא רוצה הלא את השמים ואת הארץ אני מלא וכשהוא רוצה היה מדבר עם משה מבין שני בדי הארון עד כאן:

הנה פשר דבר כי להיות השכל מחובר אל החומר הנה הוא מעיקו ומונעו ומצד זה יקשה עליו לצייר כי מי שאין סוף וקץ לרוממותו ומעלתו איך יכתוב על עצמו מקום וגבול מוגבל והנה המקום טפל לו כי הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו, ולפי שהוקשה זה אל הכותי ההוא והוא דבר שיקשה על כל שכל בעודו בחומר, שאל על זה אל רבי מאיר ולהיות שהכותי השואל אור האמת לא נגה עליו ולא היה מכלל העומדים בסוד יי' אשר באור תורתו והשפעת נבואתו יראו אור הוצרך לקרב הדבר אשר הוקשה לו בענין שיצוייר לו איפשרותו בנסיון המראות ומשל המראות יורה בראשונה על כי הוא נמנע אל השכל האינושי לעמוד על אמיתת זה וכיוצא בו שהם דברים פנימיים ונעלמים ממנו אם לא יהיה זה על יד מעמיד מחוץ והוא השכל האלהי, כמו שאי איפשר לו לאדם לעמוד על פניו וצורתו אם לא בדבר מחוץ כמראה וזולתו מן הדברים הבהירים וצלולים שהצורה נראת בהם ולזה אמר לו הבא לי מראות לפי שהשכל ירחיק זה וימאנהו כל עוד שלא נתאמת לו בחוש כי אז אי איפשר להכחישו. ועוד שנית הודיעו במשל המראות, כי הקטנה הנה היא מראה בה תראה הצורה להיותה כמו במראה הגדולה ומעינה אלא שהיא קטנה ממנה כן המשכן והמקדש הם לתבנית העולמות כלן ומה שבשמים ובארץ הכל בכלל בהם עם שהם קטני הכמות מהם ולכן היו אלה לתבנית אלה לפי שהכבוד השוכן ומלא את אלה ישכון וימלא את אלה וכמו שנראה באלה נראה באלה:

ועוד שלישית הודיעו שעם שאין במראה תמונה שתהיה כן במציאות הנה בזה יתחלף הנמשל כי הכבוד המדבר עם משה מבין שני בדי הארון הנה הוא שם במציאות. ובכלל הענין הביא לו ראיה ממנו מצד הנסיון ואמר לו מה אם אתה שאתה בשר ודם כלומר בעל תכלית ועם זה אתה כחני מצד הרצון לשנות עצמך בכל מה שתרצה, מי שאמר והיה העולם כלומר שעם היותו בלתי גבול ובלתי בעל תכלית פועל דברים בגבול ובעלי תכלית שהוא העולם להורות על כי יש לו היכולת על הכל וזה מצד הרצון על אחת כמה וכמה הוי כשהוא רוצה הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, וכשהוא רוצה היה מדבר עם משה מבין שני בדי הארון ואחר שזה תלוי ברצונו, והוא רוצה אין לשאול עליו ואין לספק בו ולומר איך מי שהוא מקומו של עולם יגבול עצמו עם שאינו בגבול ויצמצם

כבודו במקום מיוחד, כי עם שציור ענין זה עליו יתברך נעלם ממנו איך יהיה זה הנה הוא ידוע לו ועלינו לקבל ולהאמין ולא להתחכם עליו אחר שהכתיב על עצמו דברים יורו עליו כן והוא יתברך לא חש, גם אנחנו לא נחוש לברוח ממה שלא ברח הוא כי עם שהזהיר ואמר ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יי' וגו' לא נמנע מלייחס לעצמו התנועה וההעתק וכתב על עצמו ויעל וירד ויבא וייחס לעצמו עינים ואזנים ידים ורגלים עם שכבר התבאר ענין כל זה, וכבר כתבתי בזה הספר כי אנו לא נרחיק הגשמות יותר ממה שהרחיקתו התורה ולא נתחכם מלבנו ואנו מאמינים בני מאמינים נאמין כי הכבוד ירד אל הר סיני הואיל והעידה התורה כן וכתיב עדות יי' נאמנה ודבור השם המיוחד בו וממנו היה נשמע לאזנינו, וזה סוד מן השמים השמיעך את קולו וגו' וכן בעזרא הוא אומר ועל הר סיני ירדת ודבר עמהם משמים ובענין נשית קבלת חכמינו הקדושים ע"ה עדי עלינו ועטרת תפארת לראשנו וזה כפי מה שנמצא בספר הבהיר מיוחס לאביר הרועים ר' נחוניא בן הקנה ע"ה חברוהו חכמי התלמוד ע"ה על פי הקבלה שנמשכה ממנו מדור לדור עד דורם, אמרו שם בזה הלשון כתוב אחד אומר ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו. וירד יי' על הר סיני אל ראש ההר וכתוב אחד אומר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם הא כיצד, אשו הגדולה היתה בארץ שהוא קול אחד ושאר הקולות היו בשמים דכתיב מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה. ומה היא הגדולה ומאין היה יוצא הדבור מתוך האש שנאמר ודבריו שמעת מתוך האש. ותמונה אינכם רואים זולתי קול ההוא כדאמר להם משה לישראל כי לא ראיתם כל תמונה תמונה ולא כל תמונה משל למלך שעמד על עבדיו מעוטף לא די לאימת המלכות שיסתכלו במלבושיו, ועוד רחוק היה המלך ושמעו קולו יכולים לראות גרונו אמרת לא הא למדת שראו תמונה ולא כל תמונה. והיינו דכתיב ותמונה אינכם רואים זולתי קול וכתיב קול דברים אתם שומעים עד כאן. ומי שזכה לימנות מכת העומדים בסוד יי, יבין המאמר הזה וממנו יעמוד על סוד המעמד הקדוש ההוא ויתבאר לו השגת ישראל וסוד ירידת הכבוד אל ראש ההר ואין לגלות בזה הענין יותר ממה שבא במאמר מבואר. ונשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק לא

הרב המורה ז"ל בפרק ל"ג חלק ב' מספרו אמר שהקול ההוא העצום אשר השיגו ישראל ובו נתנה התורה היה נברא, והרב לטעמו ולשטתו שאמר בפרק ס"ה חלק א' בזה הלשון וכל שכן בהסכים כל אומתנו שהתורה ברואה הכוונה בזה דברו המיוחס לו נברא אמנם ייוחס אליו להיות המאמר אשר שמעו משה רבינו ע"ה בראו וחדשו כמו שברא כל

מה שבראו וחדשו עד כאן. והכוונה כפי הנמצא למפרשי סודותיו כי אם יהיה לו דבור התורה יהיה דבורו ואחר שהתורה ברואה הנה אין דבור לו:

אמר עוד ואמנם הכוונה שתארוהו בדבור כתארו בפעולות כלם דומות לפעולותינו. והיישירו הסכלים כלם אל שיש מדע אלהי ישיגוהו הנביאים שהשם דבר עמהם ואמר להם עד שיודע שאלו העניינים אשר יגיעו הם לא ממחשבתם וזממם לבד עד כאן, הנה אלה כללי דבריו וטעמו בקול ודבור אשר מהם התורה נדרשת אשר מפיה אנו חיים והעידה כי כל זה מפיו יתברך ממש וכתיב בה עדות יי' נאמנה להזהיר שנשמר מאד לנפשותינו. פן נשיא דברי התורה לדברים אחרים ונדרוש בה דרשות ופירושים מדעתנו אף אם יהיו דבריה נגד השכל האינושי ושקול דעתו כי מה לה ולשקול דעות בני האדם אבל היא שקולה כפי דעת תמים דעות יתברך והיא עדותו יתברך כי היא המעידה על ייחודו ומציאותו, ואין לשנות טעמה כי לזה נקראת עדות כי כמו שהעדות ראוי שיובן כפשטו ומשמעו ואין לפרש בו זולת מה שמפרש בו המעיד שאם כן תאבד הכוונה ואינו עדות, כן התורה הנקראת עדות ואל הארן תתן את העדות אשר אתן אליך אלה העדות והחוקים והמשפטים אין לפרש בה דבר זולת מה שיפרש בעל העדות יתברך ומשה ע"ה ושאר הנביאים תלמידיו ע"ה מפיו שקבלו האמת כפי המקום אשר נחצבה התורה ממנו שהוא המחשבה העליונה, ובאופן זה צריך לפרשה בענין שתסכים עם החכמה העליונה אשר היתה שם ומשם נאצלה, וכאמרם נובלת חכמה של מעלה תורה והבא לשקלה כדעתו מחטיא הכוונה ולא עלה בידו כי אם אשמה רבה והוצאת זמן לבטלה:

והנה סברת הרב ז"ל הר נשף יתנגפו בו רגלי המאמינים וימעדו רגליהם מדרך התורה כי יספקו בקול ההוא אשר אמר שהיה קול נברא וכבר ראיתי למפרשי דבריו בזה הלשון וכל ישראל היו שומעין הקול הנברא שבראו משה רבינו בשליחות השם יתברך שהיה אומר הקול ההוא הדברות וכבר נשנה להם זה הדעת הנפסד פעמים שלש בפרק ל"ג חלק ב', וכבר היו דברי הרב לאבן נגף ולצור מכשול ומכמורות לצודד נפשות, כי יש לאומר שיאמר האם היו שם קולות משונים הרבה נבראים למשה ולישראל קול לו לבדו ממנו ישמע הדברות וזה הקול הנברא מאין בא אם בא מהשם ואחר שהוא נברא למה לא ישמעוהו ישראל אחר שעלו למדרגת המראה ההוא ויהיה ההבדל בינו ע"ה וביניהם שהוא יבין הדבור והם ישמעו הקול בלא דבור כדעת הרב, ואין דבר נברא במדרגת העלוי והפלא כל כך עד שלא ישיגוהו הם במעמד ההוא למעלת קבלת התורה ויצטרך משה ע"ה לברא להם קול לעצמם להכניסם בספקות, לא יצאו מהם לומר משה הוא הנותן התורה ומשמיע הדברות בחכמתו ולא יי' פעל כל זאת, ומצינו שנשמר הוא יתברך מזה

כפי קבלת רז"ל באמרם בקש הקב"ה ליתן י' הדברות היה משה עומד מצדו, אמר הקב"ה אני גולה להם את הרקיע ואומר אנכי יי' אלהיך הם אומרים מי אמר הקב"ה או משה, אלא ירד משה ואחר כך אני אומר אנכי יי' אלהיך עד כאן, וגם הם כדי לצאת מזה הספק אמרו כל אשר דבר יי' נעשה כלומר רצוננו לשמוע מפיו עצמו וגם הוא יתברך נתרצה להם בזה ואמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ועל הדרך שבארתי:

ואם כדעת הרב עדיין ישארו בספקותיהם על הכל ואף באי זה קול שיהיה יספקו אחר שהוא נברא. ואי איפשר להעמיד דברי המפרשים אפילו לפי דעתם כי אין הקול הנברא שלא מאמצעות משה גדול במעלה מהמלאך והוא מושג אל הנביאים במראה הנבואה לדעת הרב המורה ז"ל, והנה האמת כי אין מציאות אל קול ודבור בזולת כלים גשמיים ולזה אמר הרב ז"ל כי הקול העצום ההוא המשמיע דברות הקדש היה נברא. והנה רפא בזה שבר אחד וגלה על שברים רבים עצומי הסכה הסבה ונפל בזה להיותו ערום מן החכמה האמיתית היא נשמת התורה המקובלת באומה אשר באורה נראה אור ובה נעמוד על האמת הנרצה ועל הדרך שאבאר, והוא כי חלילה שיהיה הקול ההוא הנראה והנשמע לאנשי המעמד ההוא הנורא נברא, וכבר כתבתי כי אין בנבואת הנביאים ובהשגותיהם מדרגה שתהיה מכלל הבריאה חלילה כי היה בזה ספק והמעדת רגל מן האמונה, אבל כל עניינם בייחוד פנימה והקול והדבור המגיע והנשמע להם הנה הוא מן הייחוד ובו עצמו כפי מה שבאה הקבלה בזה עם שאין שם דבר גשמי חלילה, ועל הדרך שאומר והוא כי חכמי האמת קבלו במציאות קול למעלה על זה הדרך ואמרו על סוד קול ורוח ודבור המקובל בספר יצירה לאברהם אבינו ע"ה ואלו השלשה קול ורוח ודבור הם דבר אחד בעולם האחדות, אי איפשר לקול בלי רוח ובלא דבור כי למטה בעולם התחתון הזה יש קול בלי דבור כמו הקול הנשמע בהקשת ברזל בברזל יחד או דבר קשה בקשה או קול בעלי חיים שאין דבור נכר בו, אבל בעולם האחדות וגם בעולם הנפרדים אי איפשר להיות קול בלא דבור כי אין שם הקשת שפתים כי אין למעלה דבר גופני ולזה תקנו בתפלה ומשמיעים ביראה יחד קול בדברי אלהים חיים לומר כי יחד הקול והדברים אי איפשר לזה בלא זה כי הקול הוא הדבור ממש, והוא הקול המדבר מאליו בלתי תנועה והוא רוח אלהים חיים דכתיב וישמע את הקול מדבר אליו ר"ל מדבר מעצמו בלתי הכאת שפתים הוא הקול שהיו שומעים הנביאים והקול שראו במעמד הר סיני שנאמר וכל העם רואים את הקולות ולא אמר שומעים, וזהו רוח הקדש כי המדבר ברוח הקדש לא ישמע קול אלא הרוח ההוא תבא בקרבו וידבר מאליו כי האותיות עצמן היו חקוקות

באזני הנביא, והנה שלשה אלה קול ורוח ודבור הם דבר אחד למעלה וחשבון אחד ואין צריך שם הקשת שפתים ולא הכאת דבר קשה:

והמבין דברי סתר אלה יתבאר לו כי קול הנבואה אינו נברא לפי שאינו חוץ מן הייחוד ולזה הקול והדבור שם דבר אחד אי איפשר לזה בלא זה עם שאינו בהקשת שפתים כי אין שם גוף. והנה לא נצטרך להמציא ולבדות מלבנו קולות שונים נבראים אל הנביאים ואל מקבלי התורה. והקול המיוחד הזה הוא שכתוב בו וכל העם רואים את הקולות:

והנה בהר סיני היו שלש מחיצות חשך ענן וערפל והקול ההוא יוצא מביניהם מוגשם ונראה ומושג להם כי הרצון היה בזה כדי להעמידם על האמונה במעמד ההוא וכדי שיסתלק כל ספק מלבם, כי היום הנורא יום קבלת התורה תכלית הבריאה ושרש האמונה ופרסום הייחוד והאלהות, לא חרד אלינו את כל החרדה ההיא כי אם להעמידנו על האמת הברור בכל זה ולקיים כל זה היה הכל נראה ומוחש אלינו כי בזה יסתלקו כל הערעורים והספקות מעל הנביא הנאמן ומעל כל המקובל שם לדורות עולם, ובזולת הברור ההוא עדיין היה פתחון פה ומקום לבעל הדין לחלוק ולערער והוא שכתוב אתה הראת לדעת הראת ממש בראות עין והשגה מוחשת לפי שתכלית בכל זה לדעת כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו וכמו שכתבתי כי מה שמדמים קצרי יד ההולכים אחרי שרירות לבם ושקול דעתם שהוא מקום הטעות ודרך המרי הוא דרך האמונה והאמת כי לא מחשבותיהם מחשבות יוצרנו ולא דרכיהם דרכיו ואנו מאמינים בני מאמינים לא נזוז מקבלת רז"ל תופשי התורה והאמונה אשר באורם נראה אור והמה קיימו וקבלו כל זה, אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב פ"א ע"א) בזה הלשון א"ר אבא כתיב וכל העם רואים את הקולות שומעים מיבעי ליה אלא הכי תנינן אינון קלין הוו מתגלפאן בההוא חשוכא ועננא וקבלא והוו מתחזיין בהו כמא דאתחזי גופא וחמאן מה דחמאן ושמעין מה דשמעין מגו ההוא חשוכא ועננא וקבלא ומההוא חיזו דחזאן הוו נהירין בנהירו עילאה וידעין מה דלא הוו ידעין דרין אחרנין דאתו בתריהו, וכלהו הוו נהירין בנהירו עילאה וידעין וחמאן אפין באפין הה"ד פנים בפנים דבר יי' עמכם, ומאן הוו חמאן תאני ר' יוסי מנהירו דאינון קלין דלא הוה קל דלא נהיר בנהירו ומסתכלי כל גנזין טמירין וכל דרין דייתון עד מלכא משיחא, ובגיני כך כתיב וכל העם רואים ראיה ממש עד כאן:

הרי בארו ע"ה כי היה ממשות מוחש בקול ההוא והיה נראה ממש וסוד הענין כי כל הדברות היו חקוקים בקול ההוא והוא הקול והוא הדבור כמו שכתבתי, והדברים ההם אל הקול כגוף אל הנשמה שהיה מתלבש בהם וזה סוד אמרם שכל הדברות אמר הקב"ה בדבור אחד מה שאי איפשר לבשר ודם לומר כן שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים

האלה לאמר וכו' כדאיתא במכילתא והנה השיגו ישראל הקול ההוא כנשמה בגוף כשאר כל הדברים הרוחניים הנשגים מצד השתלשלותם כי בהיותם בעולם הרוחני הם רוחניים וכפי מה שישתלשלו יותר יקבלו הציור יותר עד שבהשתלשלם אל העולם הגופיי הם גופניים וכן על דרך זה התורה וכבר כתבתי זה. והנה היתה שם ראיה ושמיעה לקול ולדבור יחד ובמכילתא וכל העם רואים את הקולות רואים הנראה ושומעים הנשמע דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר רואין ושומעים הנראה דעת ר' ישמעאל ממה שלא כתב רואים הקולות אלא את שבא לחלק ראיה מן הקול, כי אין הקול נראה ור' עקיבא המקובל בסתרי מתן תורה אמר שזה אמנם הוא בקול הדיוט נפרד אבל בקול גבוה מיוחד זה תלוי ברצון הקול ההוא לתת בהם כח ולהשפיע בהם מאורו עד שיראוהו ממש, ואת לא בא למעט ולחלק כי אם לרבות ראיה ושמיעה בקול כנגד שני דברים שהם דבר אחד בקול ההוא קול ודבור והכלל אצלנו הלכה כר' עקיבא מחבירו:

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה כתוב אחד אומר וכל העם רואים את הקולות וכתוב אחד אומר קול דברים אתם שומעים הא כיצד, בתחלה רואים את הקולות ומה ראו שבע קולות שאמר דוד ולבסוף שמעו הדבור היוצא מבין כלם עד כאן. ושבע קולות לאו דוקא כי לא השיגו ישראל כי אם הקול האחרון אלא ממה שהשיגוהו כלול מכלם אמרו כן, וכמו שכתבתי אמרו ראו שבע קולות ולבסוף שמעו הדבור היוצא מבין כלם ועל הדרך שבארתי והוא דעת ר' עקיבא, והרב ר' מנחם מרקנט כתב בשם רבינו סעדיה גאון בזה הלשון, הלא תראה במתן תורה הוריד השם יתברך על ההר אש גדולה בהוד והדר מוקפת ענן וערפל וחשך שחור שנאמר ישת חשך סתרו, ערבב את הקול באש נראה דמותו בענן כדבר היוצא מחרט ומחוגה יש לו נענוע התואר באויר וראו העם הדבר ודמות האותיות שנאמר וכל העם רואים את הקולות עד כאן הנה באר הגאון ז"ל בקול ודבור התורה כל מה שכתבתי והוא מה שרציתי לבארו ובו נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק לב

והלוחות מעשה אלהים המה אמר הרב המורה ז"ל ר"ל שמציאותם טבעית לא מלאכותית, הרי השוה הלוחות שהפליגו רז"ל במעלתם וקדושתם לשאר דברים הטבעיים כצמחים ובעלי חיים שנמצאו מאליהם מן הארץ ובארו דעתו העומדים בסודו כי הלוחות במדתן ושעורן נמצאו מציאות טבעי בהר, ובאותן הלוחות הן נמצאות כל צורות האותיות הנמצאות אתנו וכן מה שאמר כתובים באצבע אלהים שוה למי שנאמר בהם כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך לדעתו ואין הכתב בלוחות יותר נפלא ממציאות הכוכבים כפי סברתו, ותמה על אנקלוס ע"ה שתרגם כתיבין באצבעא דיי' ואמר הרב

כי הוא שם אצבע דבר מצטרף לשם ופי' אצבע יי' כמו הר יי' ומטה יי', ואמר שרצה בזה שהוא כלי נברא חקק הלוחות ברצון השם ואמר איני יודע מי הביאו לזה והיה יותר קרוב מזה כתיבין במימרא דיי' כמו שאמר בדבר יי' שמים נעשו. ואשר עמדו בסודו אמרו כי לדעת הרב כוונת אנקלוס ע"ה שמשה רבינו ע"ה חקק הלוחות באי זה כלי וכתב בם עשרת הדברים ולקח צורת האותיות מן השמים כי בו מצויירות כל האותיות, ואלו התחכם הרב המורה ז"ל בחכמת אנקלוס האמיתית ידע כי אצבעא דיי' או מימרא דיי' שניהם כינויים אל הכבוד הכותב ליודעיו באמת ומחכמתו ע"ה שהניחו ולא תרגמו וחלילה שיהיה מציאות הלוחות טבעי כי אם מעשה נס ואין הכוונה במה שכתוב והלוחות מעשה אלהים המה וגם במה שכתוב כתובים באצבע אלהים מה שחשב הרב. ולהפלגת מעלתם וקדושתם ולהורות שאין במעשיהם מעשה טבע כלל העלום למדרגה עליונה שאין שכל שום נברא יכול להשיג, והוא שדרשו בהם רז"ל שני לוחות העדות מהו שני לוחות כנגד שמים וארץ כנגד חתן וכלה. כנגד שני שושבינין. כנגד העולם הזה והעולם הבא. הנה הורו על מעלת הלוחות כי הם כנגד שמים וארץ והכוונה שמים וארץ הראשונים והם סוד חתן וכלה ושני שושבינים והם סוד העולם הזה והעולם הבא והיו שוין, לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה וזה סוד שני לוחות, ובמדרש חזית תיומתי כביכול לא אני גדול ממנה ולא היא גדולה ממני:

ועוד במדרש א"ר יהושע בר נחמיה מעשה נסים היו ונגללין היו ושל סנפירינון היו ר' מנחם בשם ר' אבון אמר וחצובין מגלגל חמה היו. וסוד הענין הזה כלו כפי מה שבאה בו הקבלה לחכמי האמת כי הלוחות שנים, כנגד שמים וארץ וחתן וכלה והם שני אחים תאומים שוים עטרת תפארת והיו מעשה אלהים סוד ה"א ראשונה אם הבנים מעשה אלהים ודאי כי משם נאצלו ושם היו בסוד בינ"ה ותבונ"ה וכן המכתב מכתב אלהים סוד אלהים חיים כי שם נאצלה התורה מן החכמה ומשם התורה תורה שבכתב נאצלת והיא כלולה משניהם, ובריש מדרש תנחומא והתורה במה היתה כתובה, היתה על גבי אש לבנה באש שחורה והכוונה באש לבנה על ה"א ראשונה שהיא יותר נגלת בערך י' שבשם שהיא יותר נעלמת ולזה נמשלה לאש שחורה להיותה פליאה ונסתרת והיא על גבי אש לבנה, כי הכתיבה היא החכ"מה והכלי המקבל הכתיבה היא בינ"ה והתורה נאצלה משתיהם יחד סוד תורה שבכתב כי המכתב מכתב אלהים הוא. ולפי שהחכמה היא התורה הקדומה, אמרו שקדמה לעולם אלפים שנה והם סוד בינ"ה לפי החשבון המרובע והאמיתי והעולם עולם הבנין, ועדיין היו הדברים רשומים רוחניים דקים מאד ולכך נקראת החכ"מה שהיא אחד משלשה ספרים הנזכרים בספר יצירה ספר והבינ"ה

ספר וכשנאצלה משם נקראת ספור ע"ש שמספרת מה שהיה כי מה שהיה נסתר ונעלם בה יצא אל הנגלה יותר כמו הלשון שמוציאה מה שנעלם בלב לפועל הנגלה, והוא תפארת ישראל נובלת חכמה של מעלה תורה ושם נצטיירו האותיות כי עד הנה רוחניות דקות היו ומשם באו ונאצלו בעטרה, והיא הוציאה אותן לפועל בשחקקה אותן בלוחות אשר נתן למשה בהר סיני שני לוחות אבנים כנגד חתן וכלה סוד אבן ישראל, אבן זאת והקול יוצא משם כדי להוציאם לפעולה ונחקקין בלוחות תחתונות וזה סוד כתובים באצבע אלהים סוד ה"א אחרונה, ואמנם סוד מה שכתוב והלוחות מעשה אלהים המה הוא פלא וסתר גנוז כפי קבלת המאור הקדוש רשב"י ע"ה (ח"ב פ"ד ע"ב) בסוד הטל הבא מראש הלבן דק רוחני מאד, לבן סוד מרגלית לבנה ומשם נמשך אל שדה תפוחים ושם מצטייר ונראה יותר עם שעדיין הוא רוחני ומשם בא בעטרה האור ההוא ושם נקרש ונגלד ותקנה אותו האור בלקחה ממנו שתי מרגליות טובות ונקרשו והיו לאבנים והם שתי הלוחות וזה סוד אמרם וחצובות מגלגל חמה היו כי מגלגל חמה סוד שמש ומגן נחצבו ובאו המרגליות ההן בעטרה והיא תקנה אותן וכפי המקום אשר נתקנו והיו שם כך קבלו הדמות והגוון והוא אבן ספיר דמות כסא וזה סוד אמרם של סנפרינון היו וזה סוד והלוחות מעשה אלהים מעשה אלהים ודאי. ולחת חסר בא"ת ב"ש כס"א, לרמוז על המקום שנלקחו ממנו והמתקנם לחת העדות עדת כתיב כמו עדת ישראל חבורת ישראל וייחודן והם ייחוד תורה שבכתב ותורה שבעל פה ועל שם ואעידה בם את השמים ואת הארץ, ולפיכך דרשו רז"ל שני לחת כנגד שמים וארץ והם שמים וארץ הנזכרים בפסוק בראשית והם עדות לישראל והגיד הכתוב ואמר כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים, שהיה נראה כפל דברים ואמנם באו להעיד על כי הלחת כל אשר בהם מעשה נסים היו והוצרכו שניהם, בתחלה אמרו כי הכתיבה בהם עוברת מצד זה לצד זה ולזה אמר עבריהם כי היו האותיות חקוקות בהם והיו עוברות מצד לצד, ולזה אמרו בריש פרק קמא דמגלה מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין פירוש, שהיתה חקיקתן עוברת משני עבריהם והיו עומדים באויר וזה אמרו עוד חרות על הלחת:

ולפי שזה דבר קשה לא יסבלהו השכל איך יהיה מציאות וקיום אל האותיות ואיך לא תפסד צורת הכתב ותאבד הכוונה בהיותו עובר מצד זה לצד זה, לזה חזר ואמר מזה ומזה הם כתבים כלומר ככתיבה מפורשת ומובדלת כאלו כל כתיבה לעצמה בכל צד בלי עירוב ובלבול כך היתה החקיקה בלוחות עם היותה עוברת וכל אחת נכרת ונקראת בעצמה. ואלו אמר מזה ומזה הם כתבים היה במשמע כשאר כתיבות ולא שהיתה חקיקתן עוברת ולזה הוצרך כתבים משני עבריהם, ולהורות כי הכל מעשה נסים ולהורות

על כל אלה הפליאות העיד בהם הכתוב והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא, ייחס מעשיהם אל האלהים ועל הדרך שכתבתי וגם פליאת הכתב להיות מעשה נס ייחסו אל האלהים גם כן ולזה קראו כתב בערך אל הכותב עם שהוא אינו ככתב בני אדם, למדנו כי אין בענין הלחת דבר טבע כלל כי אין אל הטבע מבא ורשות בהם כי הם למעלה ממנו ורשאים ושולטים עליו, ולזה רמזו רז"ל באמרם חרות על הלחת אל תיקרי חרות אלא חירות והכוונה כי באו רשומים ונשאו חותם המקום אשר נחקקו משם שהוא החירות והחפשיות ולזה מקנים החירות לעוסקיהם ומשליטים אותם על הדברים הטבעיים כי הם משועבדים לשומרי התורה, ושנינו אין לך בן חורין אלא כל מי שעוסק בתלמוד תורה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ו' ע"ב) ועל דא לוחי קדמאי רשימין הוו מההוא אתר ודא הוא רזא דמלה דכתיב חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות חירות ממש אתר דכל חירו ביה תליא עד כאן. וכבר כתבתי זה. והסוד הנסתר כי באו על תכונה זו והוא שיהיה הכתב מפולש ועובר מצד זה אל צד זה ועל הדרך שהתבאר להורות לנו נפלאות מסתרי הייחוד וזה כי כל אחת מהכחות הנכללות בשם הגדול, נכללת בחברתה ומתיחדת בה ומה שבזו מצטייר בזו כי כל אחת כלולה זו מזו וכל אחת יש לה שני צדדים צד בו מקבלת ממה שלמעלה ממנה וצד בו משפעת לשל מטה ממנה, והנה האור ההוא מפלש ועובר מצד אל צד בכל אחת ואחת מהן להורות על הייחוד הגמור כי המקבל חוזר ומשפיע והמעין בא תמיד ואינו פוסק כי המקור נובע וזורח בסוד הל"ב נתיבות פליאות חכמה בסוד עשרה מאמרות סוד עשר ספירות וכ"ב אותיות אשר מהן נבנו עשרת הדברות בסוד תר"ך אותיות בסוד תר"ך מאורות הנכללים בכ"תר עליון סוד האי"ן, ומשם זורחים בחכמה סוד י"ש מאי"ן והח"כמה מאי"ן תמצא ומשם נבלה תורה שבכתב הנבנת ונארגת מכ"ב אותיות ובה מצטיירות וממנה מפלשות ועוברות ובאות ומצטיירות בה"א אחרונה שבשם, והם אלו שתי התורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה אשר מהם שני הלוחות תחתונים נבנים ומצטיירים ולהורות עליהם באו בצלמם כדמותם נכללות מכ"ב אותיות אשר מהן כל עשרת הדברות שבהם נבנים ונארגים מפלשים ועוברים מצד זה אל צד זה בדוגמת העליונים, והרי הם לחת העדות שהם עדות על המקום שבאו משם להיותם בתכונה ההיא ממש ולזה נקראת התורה עדות נאמנה להיותה עדות על השם הגדול ומורה על הייחוד ולזה היא בדוגמתו וכמו שהתבאר בזה הספר והוא שרציתי להוכיחו בזה הענין ובו נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק לג

במעמד הקדוש ההוא אם היה כל המגיע למשה ע"ה מגיע לישראל או לא בזה נפל המחלוקת כי הרב המורה ז"ל יראה כי הדבור למשה לבדו והברת הקול לבד לישראל לא השיגו דבור כלל כי אם הקול העצום ההוא הנברא בלא הבדל אותיות, ומשה ע"ה משמיע לישראל מה ששמע ואמר כי זה מה שרצה הכתוב באמרו אנכי עומד בין יי' וביניכם ואמר גם כן משה ידבר והאלהים יעננו בקול וכתיב בעבור ישמע העם בדברי עמך, ואמר כי זה מורה כי הדבור היה לו והם ישמעו הקול ההוא העצום אמר כשמעכם את הקול ואמר קול דברים אתם שומעים וכל מה שבא משמע הדברים אמר שהנרצה בו שמע הקול ומשה הוא אשר ישמע הדברים ויספרם להם, ואמר כי דעתו זה הוא הנראה מן התורה ומרוב דברי החכמים ז"ל וכשעמד ככותל בפניו אמרם ז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום שהיה נראה מזה המאמר ששתים אלה הגיעו לישראל כמו שהגיעו למשה ולא היה מגיעם הוא אליהם, נטה לו ופנה מדרך הישר שהוא משמע הדברים כפשטן ובקש חשבונות רבים ואמר שהכוונה בו מפי גבורת המופת בשאמר כי שני אלו השרשים ר"ל מציאות האל והיותו אחד אמנם יושגו בעיון האנושי וכל מה שיודע במופת משפט הנביא בו וכל מי שידעהו שוה אין יתרון ולא יודעו שני השרשים האלו מצד הנבואה לבד אמרה התורה אתה הראת לדעת וגו'. אלו דבריו, וזה כלל דעתו בהשגה ההיא ביום הקהל והוא שהמגיע לישראל הוא קול לבד לא הבדל אותיות ולמשה ע"ה היה מגיע הדבור בהבדל אותיות והוא היה משמיעו לישראל ואמר שלזה בא ספור עשרת הדברות כלו ספור היחיד הנפרד. ויש להפלא עליו כי דבריו אלה סותרים כתובי התורה והורסים הכוונה אשר היתה להשמיעם הדבור הנפלא למען יהיו קיימים באמונתם לעולם וכמו שהתבאר ובשמיעת קול לבד מה יתן להם ומה יוסיף כי יאמרו מי יאמר שכך היה ויהיו מסופקים עדיין בכל הדברים ההם וגם בשליחות משה ונבואתו והם מתחלה שאלו לשמוע מפיו לסלק עצמם מן כל הספקות שאיפשר שיסופקו בכל הדברים ההם והוא יתברך נתן להם שאלתם, וכמו שכתבתי כבר, ובשמיעת קול לבד עדיין יהיו מהרהרים אחריו ונקל בעיניהם להפיל האמונה והאמת ארצה וכתובי התורה הבאים בענין זה הורסים כוונת הרב ומפילים דעתו, אם אמרו הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך ולשון ישמע מלשון לא תשמע לשונו לשון הבנה, הודיעו שרצונו היה להשמיעם בענין שיבינו מה שידבר עמו והכוונה בזה כל הצוויים והאזהרות ההם אשר הזהיר קודם עשרת הדברות כי הדברות לא היו עם משה לבד כי אם גם עמהם כמו שיתבאר בסייעתא דשמיא, ויכלול עוד בעבור ישמע העם בדברי עמך

כי רצונו לדבר עמו וישמעו ויבינו הם למען יעמדו על אמיתת נבואת משה ובזה יסתלק הספק ממנו שאולי היו מסופקים בנבואתו וכשישמעו ויבינו בדברו עמו ידעו כי הוא נביאו נאמן ביתו, ולזה המשיך אמרו וגם בך יאמינו לעולם ובמשנה תורה אמר הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים משמע דברי ממש לא קול לבד ותלה הלמוד ליראה אותו בשמיעת דבריו כי בשמעם דבריו יתחזקו ויקנו לב לקיימם ויהיו בטוחים ונאמנים בהם כי הם האמת כי שמעום מפיו והבינום וכל זה יעדר בשמיעת קול לבד:

ועוד קיים ואמת זה באמרו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי הנה באר, כי היה שם קול ודבור להם גם כן ואמר כאשר שמעת לבאר עוד הבינם הדברים בלא שום ספק ובלא שום שיור, וסמיכת הכתובים יורו לנו נפלאות מזה הענין והוא כי סמך לזה אמרו או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' כי מה ענין זה לזה אמנם סמכו לזה ללמד עליו ולאמתו וזה כי הנסים והנפלאות שנעשו במצרים נגד מנהגו של עולם, הנה הושגו בחוש ולזה לא נשאר בהם שום ספק כי הוא נמנע להכחיש ולכזב החוש והנה הושג הענין ונתאמת באופן האמיתי הראוי לו שהוא חוש הראות המסלק כל ספק, כמו שסיים ככל אשר עשה לכם וגו' במצרים לעיניך כלומר איני מביא לכם ראיה אלא ממה שראיתם והשגתם בחוש, כן כל הדברים אשר היו במעמד ההוא הנפלא הושגו על אמתתם ואופניהם האמיתיים הדוחים ומסלקים מעליהם כל הרהור ומחשבה, והושגו בענין הראוי להם לאמתם ולקיימם והוא השגת הדברים ושמיעתם והבנתם בלא שום ספק ושיור כלל. וענין זה להם היה בהשגת חוש הראות ממש וכל שכן שיתאמת זה ממה שכתבתי על וכל העם רואים את הקולות ראיה ממש וכמו שהתבאר שם והוא האמת:

ולהורות עוד על זה אמר פנים בפנים דבר יי' עמכם הנה באר בפירוש כי הדבור היה להם גם כן ולא הזכיר קול ולזה אמר פנים בפנים להורות כי פני הדברים ואמיתתם הם אשר השיגו, ואלו היה קול לבד המגיע להם אין זה פנים כי אם אחורים, ואמנם אמרו אנכי עומד בין יי' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר יי' לא אמר זה על הדברות, כי אם על הצויים שהיו קודם מתן תורה, או תהיה הכוונה כדברי הראב"ע ז"ל אנכי עומד בין יי' וגו' אחר מעמד הר סיני והטעם הוא דבר עמכם ביום ההוא פנים בפנים ומאותו היום והלאה הייתי אני עומד בין יי' וביניכם וזה טעם משובח והוא אמרו ויהי כשמעכם את הקול וגו' ועתה למה נמות וגו' אם יספים אנחנו וגו' קרב אתה ושמע וגו' ואת תדבר אלינו וגו':

ובמדרש אמר רבי ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין מוכר לקונה אלא הלוקח מדבר עמכם עד כאן ואם כדברי האומר הקול להם לבד ומשה משמיע להם הדברים עדיין ישאר בלבם ספק ויאמר כי הסרסור מטעה אותם והם דברי עצמו חלילה. ולהורות עוד על זה אמר אחר עשרת הדברות את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם. ומה שכתב ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך כבר אמר אחר כך היום הזה ראינו כי ידבר אלהים. וכן מה שאמר אם יספים אנחנו לשמוע את קול יי' אלהינו וגו' הרי אמר אחר כך מבאר זה כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר, ואמנם אמרו משה ידבר והאלהים יעננו בקול כבר פירשו ענייננו, אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג ז' ע"א) בזה הלשון הכא אית לאסתכלא דהא איפכא הוא דכתיב וידבר אלהים והכא כתיב משה ידבר אלא אית דאמרי בגין דכתיב ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו וגו' ועל דא משה ידבר והאלהים יעננו בקול בגין דלא ישתכח מלה באוריתא מפומיה דמשה בלחודוי עד כאן הנה בארו שאין הכוונה במה שכתוב משה ידבר על הדברות ומה שבא ספור הדברות ספור היחיד הנפרד להזהיר כי כל אחד מהם יענש על המצות כי עם כל אחד ידבר ולכל אחד יצוה שלא יחשבו כי אחר הרוב ילך והיחיד ינצל עמהם, וזה דעת הרמב"ן ז"ל, ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג פ"ד ע"ב) אמרו כי לזה נאמר והדברות בלשון יחיד, לפי שבמעמד הר סיני היו כל ישראל בלב אחד ורצון אחד לאביהם שבשמים כאיש אחד עד כאן:

ומה שנשאר מהתמיה על הרב ז"ל אמרו מפי הגבורה מפי גבורת המופת שבזה נתן מקום עיון וספק בדבריו וזה, כי אין ספק כי משה ע"ה אמת לישראל שני אלו השרשים שהם מציאות האל והיותו אחד במופתים שכליים אשר למדם כי לא התחכמו במופתים ההם מעצמם שהרי הוצרך ע"ה לקיים אלו השרשים אצל גדוליהם במופתים שכליים עם היותם חכמים, וכמו שנראה מדברי הרב פרק ס"ג חלק א' מספרו וכל שכן לכלל העם שלא היו חכמים שיצטרך ללמדם המופתים ההם בהם יתקיימו אצלם שני אלו השרשים, נמצא אם כן שיד משה ע"ה היתה בם בשני אלו השרשים כמו שהיתה בם בשאר כל המצות כלם תשלום תרי"ג, הנה כי כל תרי"ג מצות צוה לנו משה ואיך אם כן כתוב תורה צוה לנו משה ותורה שית מאה וחד סר הויאן והוצרכו לתרץ אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום שנראה כי אין למשה יד בהם ולא השיגום ישראל מפיו במופת ואי איפשר לומר שישראל [הכלל] כלו התחכמו מעצמם במופתים השכליים בהם יתאמתו אצלם, וכמו שכתבתי ומי לנו גדול ממשה ע"ה ולדעת הרב ז"ל הוצרך לקבל המופתים והראיות ההם מפי אדון העולם יתברך בהם יקיים מציאתו אצל חכמיהם, וכמו שכתב

בפרק ההוא שעם שעלה למדרגת הנבואה לא ידעם כנראה מדבריו שם, ולזה אמר ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ולפי זה יש לרב ז"ל, להודות בהכרח כי שנים אלה משה צוה לנו כשאר כל המצות והרי תרי"ג שמענו מפיו ואיך יקיים הרב מה שכתוב תורה צוה לנו ותורה שית מאה וחד סר הויאן, וכבר אמר הרב, כי אפילו בשני אלו השרשים לא השיגו ישראל כי אם קול לא הבדל אותיות:

סוף דבר כי עקם הרב עלינו הפשוטות בהוציאו הכתובים מפשטן ומאמרי רז"ל ממשמען וכדרכו בספר ההוא אשר היה לנו בגלות החל הזה לאבן נגף ולצור מכשול והפלוסופים תלמידיו הבאים אחריו קיימוהו וקבלוהו עליהם והם הוסיפו סרה ורפיון ידים מן התורה, כי היה הספר ההוא אשר שם משה בר מימון לפני הפלוסופים תלמידיו לטורח ולמשא כבד עד שהוצרכו המאמינים להוציא זמנם ולכלות ימיהם להשתדל להרים מכשוליו מדרך תופשי ספר התורה אשר שם משה בן עמרם לפני בני ישראל, והרמב"ן ז"ל דחקו המאמר ההוא אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום עד שכתב בזה הלשון, ואני אפרש לך קבלת רז"ל בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב, אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעים הדבור ומבינים אותו ממנו כאשר יבין אותו משה ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו, כמו שהזכרתי, ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממשה, וכך הם מפרשים משה ידבר וגו' ועל כן היו בהם דברי השם עם משה שיאמר להם כן עד כאן, ולא ידעתי למה יוריד הרב בקדש לדחק המאמר האם הנותן ליעף כח להבין שני הדברות הראשונות קצור קצרה ידו להרבות עצמה לאין אונים להבין שמונה דברים אחרונים, ואם נתיחדו אלו להיותם עקר התורה גם דבור זכור המעיד על חדוש העולם הנה הוא עמוד שכל התורה והאמונה בשם תלויה בו למה לא יבינוהו כשנים ראשונים, ואם יאמר הרב כי הנסים והנפלאות בשנוי מנהגו של עולם שראו בעיניהם במצרים עדותו על חדוש העולם ולא יצטרכו בו אל הנבואה, אף אנו נאמר כי הדבור הראשון לדעת הרב הוא מצות עשה להאמין כי יש יי' וכמו שכתב שם אנכי יי' יורה ויצוה אותם שידעו ויאמינו ביי' כי יש יי' הנה זה העקר וגם השני שהוא האחדות יושגו בעיון השכלי, לא יצטרכו בהם אל הנבואה ועם זה אמר הרב שהשיגום בנבואה להיותם עקר התורה והמצות, אף אנו נאמר מכל שכן דבור זכור המעיד על חדוש העולם שלא יושג בעיון שכלי, והוא העמוד שכל התורה תלויה בו שהיה ראוי שישיגוהו בנבואה ואיך יאמין הרב שכל הדברות שמעו ישראל מפי השם אחר שבשמונה אחרונים לא הבינו הדבור, וכי בשביל ששמעו הברת קול לבד יאמר כל

הדברות שמעו מפי השם ואין זה פשוטו של כתוב כי אם שהבינו כל עשרת הדברות וכמו שהתבאר, והקול ההוא ששמעו בשאר הדברות בלא הבדל למה, הלא מותר הוא ודבר בלתי צריך, ולא עוד אלא שיש בו הרהור ומחשבה לומר מי אמר לנו שכך היה וחלילה לנותן הדברות ברוך הוא שיתן מקום לישראל בו יטעו ויספקו באלה הדברות שהם השרשים והעיקרים לכל התורה כולה. והכתובים הבאים בענין הזה כלם סותרים דעת הרב ז"ל וכענין שכתבתי למעלה ואין טענה מהשנוי הבא באלה הדברות שבשני דברות ראשונות מדבר בעדו ובאחרונות כמדבר אמצעי, כי זה דרך התורה בהרבה מספוריה וכמו שאכתוב עוד בסייעתא דשמיא:

ובעל העקידה ז"ל קיים כי כל הדברות הבינו ישראל מפיו יתברך בלא אמצעי כפשטן של כתובים, זולת בהבדל מעט בלשון להורות מעלת שנים הראשונים להיותם עקר לכל השאר ולזה בא הלשון בהם מדבר בעדו ובשאר בא הלשון בהם כאלו אמצעי ידבר עם שכולן שמעו והבינו מפיו יתברך בלא שום אמצעי, ואמר שלזה כוונו באמרם אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום כלומר מפי גבורת ההשגה ומעלתה על כל שאר הדברות, שאף על פי ששמעום מפי הדבור הנה לא שמעום מפי גבורת המדבר דברי עצמו, זה כלל דעתו ועם שהוא היותר נכון שבכל הדעות הנה הכתובים המעידים כי הדברות כלם הבינו מפי הקב"ה לא יורו כלל על הבדליו אשר שם ביניהם, וגם לשון המאמר ועניינו לא יסבלום כלל כי הכתוב שאמר פנים בפנים דבר יי' עמכם יעיד כי כל הדברות היו במדרגה ובהשגה אחת שוה בלא שום הבדל, וגם מה שכתוב את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם וגו' יגיד כי שנוי הלשון לא נפל להבדיל בין הדברות, וכן מה שכתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ובמכילתא את כל בדבור אחד מה שאי איפשר לבשר ודם לומר כן שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים וגו' אם כן מה תלמוד לומר אנכי יי' אלהיך לא יהיה לך מלמד, שאמר הב"ה בדבור אחד עשרת הדברות וחזר ופירשן דבור דבור בפני עצמו עד כאן:

הנה כי באמרם שאמרם כלם בדבור אחד, יורו שאין ביניהם שום הבדל והכלל הוא הפרט והפרט הוא הכלל ואין בכלל אלא מה שבפרט ואין בפרט אלא מה שבכלל כלם בהשואה אחת ובהשגה שוה אין ביניהם שום הבדל, ולזה השוו כלם בדבור אחד ויורה לנו זה נפלאות בייחוד כי עשרת הדברות כנגד עשרה מאמרות סוד ע"ס סוד האצילות שהוא בדבור אחד ובייחוד אחד, ובאמרו על פה אחד סוד המאצילן בבת אחת בהשואה אחת ואחר כך פרטן והעמידן על סדר תכונת בנין להיות כל אחת נכרת לעצמה עם שכולן קשורות ומיוחדות זו בזו מקבילות אשה אל אחותה ולהורות על זה נאמרו עשרת

הדברות בדבור אחד וחזר ופרטן כי אלה נוכח אלה ואלה היו להורות על אלה ולגלות על אלה:

ובמדרשו של רבי נחונא בן הקנה ע"ה שלא יאמרו העולם הואיל והם עשרה מאמרות לעשרה מלכים שמא לא יוכלו לדבר על פה אחד כתב אנכי וכלל כל העשרה עד כאן, הנה כי עשרה מאמרות לעשרה מלכים ומה עשרה מלכים בייחוד אחד ובהשואה אחת בלא שום הבדל ויצאו כאחת ממקור אחד ופה אחד, כן העשרה מאמרות נאמרו בדוגמא זו ממש להורות ולגלות על עשרה מלכים שהם להם. ומאמר אנכי ולא יהיה לך לא יורה על הבדל כלל כפי מה שהבדיל הוא, אבל יורה שלא הגיעו לישראל מכל הדברות זולת אלו והשאר השוו לכל שאר המצות ששמעום מפי משה, זהו פשוטו של מאמר כפי משמעות עניינו וגזרת הגימטריא באמרו תורה צוה לנו תורה שית מאה וחד סר הויאן, לא באה כי אם להבדיל בהחלט ולגלות על מה ששמעו מפי משה שהיה כמנין תורה ואם היו הדברות כלם מפי הקב"ה לדעת בעל זה המאמר בשביל ההבדל שבא בלשון, לא היה משתפם עם שאר מצות למנין תורה ולומר תורה צוה לנו משה, כי איך על מה שלא שמעו יאמר שמעו לקיים הגימטריא וגם אמת ברור כי הכתובים המעידים כי כל הדברות שמעו ישראל והבינום מפי הב"ה לא יעשה אותם בעל המאמר ההוא פלסתר. ואחר הציעי כל אלו הדעות ותשובתם בצדם אברר הסלת מן הפסולת בפרק הבא אחר זה בסייעתא דשמיא:

פרק לד

האמונה אשר תכון לעד והיא, כי כל עשרת הדברות הגיעו לישראל כמו שהגיעו למשה ע"ה כי הרצון היה לקיום האמונה שיהיו כל ישראל נביאים בכל התורה בכלל ולא יצטרכו בה לשום אמצעי, וזה כי עשרת הדברות כסוגים לכל תרי"ג מצות והם כללים היוצאים מהם והם שרשים ועיקרים לכל תרי"ג מצות והם ענפים המתפשטים מהם ולהורות על זה באו בהם תרי"ג אותיות עד אשר לרעך ולא עד בכלל ובהם כל כ"ב אותיות זולת אות טי"ת:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה ע"ה אלא משום דאית בידים עשר אצבעות רמז לע"ס שבהם נחתמו שמים וארץ ואותם העשרה כנגד עשר דברות ובכלל אותן העשרה נכללין כל תרי"ג מצות ומנה אותן האותיות של עשרת הדברות ותשכח דאינון תרי"ג אותיות ובהם כל כ"ב אותיות בר מטי"ת דלית בהון ומ"ט, ללמדך דטי"ת היא בטן ואינה בכלל הספי' עד כאן. ואחר שהיו נביאים בעשרת הדברות והשיגום כלם והבינום מפי הגבורה בהשואה אחת, הנה היו נביאים בכל הכללים שהם תרי"ג מצות הנכללים [בהם] אחר

כך לא הגיע להם מפי משה ע"ה כי אם הפרטים ופירוש המצות כמו שנצטוה מפי הגבורה כי הכללים כבר השיגום, והרי הם נביאים בכל התורה בכלל כמו שכתבנו וענין זה כבר רמזוהו רז"ל במדרש חזית אמרו שם ישקני מנשיקות פיהו, אמר רבי יוחנן מלאך היה מוציא הדבור מלפני הקב"ה על כל דבור ודבור ומחזירו על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבל את עליך את הדבור הזה, כך וכך דינין יש בו וכך וכך עונשין יש בו כך וכך גזרות יש בו וכך מצות וכך קלים וחמורים יש בו כך וכך מתן שכר יש בו, והיה אומר לו ישראל הן וחוזר ואומר לו מקבל את אלהותו של הקב"ה והוא אומר לו הן והן, מיד היה נושקו על פיו הה"ד אתה הראת לדעת על ידי שליח. ורבנין אמרין הדבור עצמו היה מחזיר על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך כך וכך מצות יש בי כך וכך דינין יש בי כך וכך עונשין יש בי כך וכך גזרות וכך קלים וחמורים יש בי כך וכך מתן שכר יש בי והוא אומר הן והן, מיד הדבור נושקו על פיו הה"ד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך דברים שראו עיניך איך היה הדבור מדבר עמך עד כאן:

הנה כי הרבים שהלכה כמותם סוברים כי כל דבור ודבור הגיע לישראל בלא אמצעי והוא אמרם הדבור עצמו היה מחזיר וכו' וכולי עלמא מודו כי הדבור היה מגיע להם כלול מן המצות והגזרות וקלין וחמורין, לומר שהדברות עקרים ושרשים והמצות מסתעפים מהם עם ענשם ומתן שכרם ובכל היו ישראל נביאים, ולפי שדעת ר' יוחנן שהיה הדבור מגיע להם על ידי שליח ואולי יספקו בזה, הוצרך לומר כי על כל דבור ודבור היה אומר להם מקבל את אלהותו של הקב"ה להודיע כי הדבור עם שהיה מגיע להם על ידי שליח אלהותו של הקב"ה משותף בו, כי מהאלהות הגיע אל השליח ולא מלבו חס ושלום ורבנין לא הוצרכו להזכיר כן לפי שהגיעו להם הדברות שלא על יד אמצעי:

ואיפשר לומר עוד, כי רבי יוחנן מודה שלא הגיעו הדברות לישראל על יד אמצעי כפשטן של כתובים והמלאך שהזכיר אינו מן הנפרדים אבל הוא המלאך הגואל והוא שכתוב בו ויסע מלאך האלהים מלאך שהוא האלהים והוא המשמיע הדברות לישראל שנאמר וידבר אלהים, ואמרו במכילתא אין אלהים אלא דיין והוא שליח העליונים לו ומה שאמר מקבל את אלהותו של הקב"ה להורות על הייחוד, כי השם הגדול בקרבו ולא יקצצו בו לעשותו רשות לעצמו כי לזה באה האזהרה היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה והוא דעת רבנין, והוסיפו עוד לומר כי הדבור עצמו היה נראה להם ומשיגים אותו בחוש כטעם וכל העם רואים את הקלת. וכמו שכבר התבאר, ובכלל למדנו כי בכלל העשרת דברות כל המצות וכל ישראל היו נביאים בהם, ובוידבר רבה מלאה קטרת שבין כל דבור ודבור שהיו כתובים בלוחות פרשיותיה ודקדוקיה של תורה היו כתובים

ואתיא כההיא דאמר חנניה בן אחי ר' יהושע, ידיו גלילי זהב אלו שני לוחות הברית שכתוב בהם כתובים באצבע אלהים גלילי זהב מה הגלים הללו בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים, כך בין כל דבור ודבור פרשיותיה של תורה היו כתובים ודקדוקיה עד כאן. והכי איתא במסכת שקלים ירושלמי פרק ו' ואין ספק אלא שכמו שהיו כתובים כך השיגום כל ישראל אשר יתבאר מכל זה כי אלו הדברות כוללים כל המצות, והכוונה היתה שיהיו כל ישראל נביאים בהם וישיגיעו להם בזולת אמצעי הרי הם נביאים בכל התורה והמצות בכלל כמו שהתבאר, וזה תועלת עצום לנצחיות התורה והמצות שזה גורם גדול שיהיו ישראל קיימים באמונתם לעולם ולא יתפתו אחר שום מתפאר בנבואה שיבא לבטל שום מצוה, שהרי הם נביאים בה ואין נביא רשאי לבטל ולעבור על מה שהשיג בנבואה עד שישמע זה מפי המצוה עצמו לבטלה כמו ששמע כן מתחלה מפיו לקבלה. ומזה עוד תועלת עצום להאמין בנבואת משה ע"ה ובשליחותו לעולם וכמו שבא הכתוב לקיים כל זה באמרו הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם, וכענין שהתבאר כבר והוא ע"ה באר להם אחר כך פרטי המצות ופירושן כמו שלמד גם הוא מפי השמועה והוא שאמר אנכי עומד בין יי' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר יי' וכתיב ואותי צוה יי' בעת ההיא ללמד אתכם חוקים ומשפטים והכוונה על פרטי המצות ופירושן:

וממה שכתבתי יתבאר טעם נכון כי נבחרו אלה העשרה לפי שהם כוללים כל התורה וכל המצות להיותם עקרים ושרשים להם ולזה היו עשרת הדברות יוצאים ומסתעפים מסוד ע"ס שבהם נחתמו שמים וארץ וכל הדברים בעליונים ובתחתונים מהם יוצאים ומהם נמשכים והם השרשים והעקרים לכל ולפיכך העשרת דברים היו בדוגמתם שרשים ועקרים לכל המצות ומהם יוצאות ומסתעפות, והנה המאור העליון מקור ההויה הוא העקר והשרש לכל ההויות, כי בו היו גנוזים וממנו נאצלו ובו תר"ך מאורות כמנין כת"ר וכנגדן תר"ך אותיות בעשרת הדברות אשר משם נאצלת התורה העליונה הכוללת תרי"ג מצות וכנגדן מסתעפות ויוצאות מעשרת הדברות, והשבעה הנשארים כנגד שבעה ימי בראשית ולזה באו הדברות חתומים בשם אהי"ה שהרי תחלתן אל"ף וסופן ך' א"ך טוב לישראל:

וכן דבור אנכי כולל כל שאר הדברות והוא עקרם ושרשם שהוא סוד קבלת מלכות שמים והוא כלל כל העקרים שמהם נתחייבו כל חלקי התורה והמצות שהם בכלל עשרת הדברות, כי אנכי יורה על מציאותו ומהמציאות נתחייבו החוקים שהם גזירת מלך והוא החלק הגדול בתורה יהו"ה מורה על היותו מהוה ההויות כלם והוא אשר

חדשם והמציאם והוא לבדו הקדמון האמיתי ומזה העקר נתחייבו הדעות והאמונות האמיתיות הנקראות בתורה עדות. אלהיך המורה על ההנהגה וההשגחה ומזה העקר נתחייב החלק בתורה הנקרא מצות אשר הוצאתיך מארץ מצרים הוא פנת היכולת הבלתי בעל תכלית וממנו נתחייב החלק הנקרא משפטים, הנה כי הדבור הנכבד הזה שרש ועקר לכל הדברות כלם אשר הם כלל כל התורה, ועם שכל אלה העקרים מהם היו בידם קבלה מן האבות ומהם מה שהשיגו בחוש ממה שראו במצרים, הנה עם כל זה רצה הקב"ה שיגיעו להם כלם ושישיגום בנבואה כענין שיתאמתו להם אמות חזק הואיל והם העמודים הגדולים שכל האמונה תלויה ועומדת עליהם:

והדבור השני שהוא לא יהיה לך אלהים אחרים על פני שהוא המורה על הייחוד ובאמרו על פני הורה על כל אלה העקרים ממציאות וקדמות והשגחה ויכולת שהוא אחד בהם והם פניו כלומר פנימיים בו ואינם חוץ ממנו, הזהירם שלא יבקשו אלה הדברים מזולתו כי לא ימצאום בשום כח ולא בשום נברא כלל כי כל אלה הם אחרים בו ואינם חוץ ממנו ובכל כח זולתו הם אחרים להם כי הם תלויים בו ואין להם מציאות וקיום כי אם ממנו:

ואלה השני שרשים הגיעו להם לישראל בשלמותם מפי הגבורה להיותם עקרי האמונה ולא הוצרכו בהם למשה שיפרש להם בהם שום דבר, כי עם שהגיעו להם כל הדברות מפי הגבורה הנה הוצרכו אחר כך אל הפירוש מפי משה וכענין שהתבאר למעלה וזה בשמונה דברות, אבל באלה השנים הראשונים, הגיעו להם בשלמותם כמו שהגיעו למשה ולזה החליטו בהם הגזרה באמרם אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ולא בא זה הלשון למעט ולומר שלא שמעו אלא אלו, כי יסתור בזה כל הכתובים המעידים כי כל הדברות שמעו מפי הגבורה, אבל הכוונה כי מנין תורה שהם תרי"א מצות הנכללות בשמונה דברות, נאמרו למשה בסיני ביאורם ופירושם והם אשר צוה לנו משה, כי כלל המצות נכללו בדברות וכלם השיגום ישראל בכלל כמו שכתבתי אמנם פרטיהם ופירושם הוא אשר שמעו מפי משה, וזה בכל הדברות זולת שנים הראשונים שלא הוצרכו בהם אל שום פירוש מפי משה וכענין שהתבאר:

ואף בכל שאר הדברות קבלו רז"ל שהשיגו פרשיותיה ודקדוקיה של תורה וכמו שכתבתי למעלה וכן יראה מכוונת פרשיותיה כלומר הפירושים בכל דבור ודבור וכן הדקדוקים שהיו עתידים לדקדק בהם הנביאים והסופרים. ולא זה בלבד כי גם סתריהם וסודותיהם וטעמיהם השיגו וכן אמרו במדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב פ"ג ע"ב) וכן כל מלה ומלה הות מליא בכל אינון טעמין וכל אינון מלין גזרין ואגרין ועונשין רזין וסתרין כאסקופה דא עד כאן. וכבר כתבתי זה:

ועוד שם א"ר אלעזר וכל העם רואים, כמה דאמרן דחמו מנהירו דאינון קלין מה דלא חמו דרין אחרנין, את הקולות כמה דכתיב וראה את יי' וגומר וראה יי' לא כתיב אלא את יי' אוף הכא רואים את הקולות רואים הקולות לא כתיב אלא את הקולות כגוונא דא את השמים ואת הארץ אתין דבריתא לאסתכלא בחכמתא אתיהיבו. כבד את יי'. כבד את אביך וכלא לאסתכלא במלה אחרא אוף הכא את הקולות מה דנפיק מניהו דביה חמאן ומסתכלאן בחכמתא סגיאה וכל רישי עמין ודרין בתראין דייתון לעלמא עד כאן.
הרי דרשו את יתירה כי בא לרבות השגה שהשיגו בשלימות כי כן ראוי להם אחר שעלו למעלת הנבואה לעלוי קבלת התורה שתהיה השגתן שלימה, והוא שהשיגו התורה בשלמותה תלמודה וחכמתה סודותיה וטעמיה כי מן הקול ההוא שהשיגו יוצא ומתרבה כל זה כי היה כלול מהכל, ולהעיר על אופן שלמות זאת ההשגה אמרו במדרש חזית בשעה ששמעו ישראל אנכי יי' אלהיך נתקע תלמוד תורה בלבם והיו למדים ולא היו שכחים, באו אצל משה ואמרו משה רבינו העשה את פרוזביון שליט בינותינו שנאמר דבר אתה עמנו ונשמעה:
ועתה למה נמות. ומה הנייה יש באבדה שלנו חזרו להיות למדים ושכחים, אמרו מה משה בשר ודם עובר אף תלמודו עובר בידו חזרו ובאו להם אל משה אמרו לו משה רבינו לוואי יגלה לנו פעם שניה לוואי ישקני מנשיקות פיהו לוואי יתקע תלמוד תורה בלבנו כמות שהיה אמר להם אין זו עכשו לעתיד לבא הוא שנאמר נתתי תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה עד כאן. והכוונה כי אחר שעלו למעלה ההיא לשמוע הדבור מפי הגבורה והיתה הכוונה בזה להשלימם בשלמות יותר נפלא ממה שהיה בכחם להשיג, כי ודאי לא נשלמו בכל התנאים הצריכים אל הנבואה גדוליהם עם קטניהם אלא שבא הרצון להפליא עמהם האופן ההוא מהפליאה ולהעלותם משפל המצב אשר היו בו אל המעלה הנפלאה ההיא מהנבואה, הנה להיות שאין בנותן זה השלמות שום כילות וצרות עין לא השיב אחור פליאת חסדו וטובו מהשלימם השלמות המכוון אשר לזה דבר עמהם משמים, והוא שיהיו לפניו תמיד בשרותם כמשרתים העליונים העומדים לפניו שכל שלמותם בפועל אין בהם היסח דעת ולא שכחה מהביט אל האלהים גבורי כח עושי רצונו, ולפי שהכונה בנתינת התורה היתה להחזיר עטרת השלמות ליושנה אשר היתה קודם החטא הקדום אשר היה סבה להחטיא הכוונה, הנה זה אי איפשר אם לא שיהיה שלמותם בפועל בלא היסח הדעת לעמוד לשרת תמיד ולזה היה מחסדו לתקוע תלמוד תורה בלבם שילמדו מפיו ולא ישכחוהו ויהיו תמיד פונים למעלה, ולזה כששמעו דבור אנכי השיגו השלמות ההוא אשר כתבנו למעלה מהתורה והחכמה סתריה וטעמיה

באופן היותר נפלא שאיפשר, כי בזה ימלא ויושלם הרצון העליון בהם, וכשהסיעו עצמם מזה השלמות והסיחו דעתם ואמרו דבר אתה עמנו נפלו ממקום קדושתם ומעלוי המדרגה אשר היו בה חזרו להיות למדים ושכחים כי אינו דומה שומע מפי הרב לשומע מפי התלמיד, וכשהרגישו בחסרונם והאבדה אשר אבדו חזרו לשאלתם אשר שאלו מתחלה רצוננו לשמוע מפיו והושבו כי זה אי איפשר עד זמן השלמות:

עוד יש להוכיח כי כל הדברות הגיעו לישראל כמו שהגיעו למשה וזה כי כבר התבאר למעלה בפרק ל"א כי הקול ההוא המשמיע הדברות לא היה קול נברא כי אם קול מיוחד נאצל, והתבאר עוד כי בעולם הייחוד אין קול בלא דבור כי הקול והדבור שם דבר אחד ואי איפשר לקול בלא דבור לפי שהם בייחוד אחד כי הקול הוא השם הגדול והסימן קול גדול ולא יסף והדבור הוא האש כי באש יי' ומבין הקול והאש נתנה תורה, והמפריש קול מדבור מקצץ נטיעות השם ויאלם, ולזה וידבר אלהים והוא הקול האחרון שהשיגו ישראל והוא הדבור וזה סוד קול דברים אתם שומעים וכתיב קול אלהים חיים מדבר הקול והדבור יחד אין זה בלא זה והאומרים שהיה המגיע לישראל בשאר הדברות קול בלבד בלא הבדל אותיות היה זה להמשכם אחר הרב המורה ז"ל אשר המציא קול נברא אל הדברות עם שכבר התבאר כי קול בלא דבור אין לו שחר, ולזה היה איפשר לדעתם שיהיה הקול בלא דבור אחר שקיימו שהוא נברא ואמנם כפי האמת המקובל אשר בארנו הנה אי אפשר לקול ההוא בלא דבור ואחר שהיה קול בשאר הדברות הנה גם הדבור בו יחד ובכל הדברות היה קול ודבור, ואחר שקוים וקובל זה יתבאר בלא שום ספק כי כל הדברות הגיעו לישראל כמו שהגיעו למשה:

ומה שהוקשה אל הרב הגדול הרמב"ן ז"ל מהשנוי אשר בא בלשון כי בשני דברות ראשונים השם ידבר אנכי אשר הוצאתיך על פני וכו' ובשאר הדברות יי' אלהיך וגו' כאלו משה ידבר עד שמפני זה חלק בין הדברות, לומר כי שנים ראשונים הגיעו לישראל כמו שהגיעו למשה ובשאר הדברות ישמעו הקול ולא יבינו אותו ומשה הוא המתרגם להם כל דבור עד שיבינו אותו, אין זה ממה שיקשה לי כלל כי דרך התורה כן במקומות הרבה ומהם המכסה אני מאברהם אשר אני עשה וגומר ואברהם היו יהיה וגו' כי ידעתיו וגו' ושמרו דרך יי' וגו' למען הביא יי' וגומר וכתיב כי אהיה עמך וגומר תעבדון את האלהים וגו' וכן עד אנה מאנתם לשמור מצותי וגו' ראו כי יי' נתן לכם השבת ועוד בפרשה עצמה הרבה מזה, ויאמר יי' אל משה לך אל העם וקדשתם וגו' והיו נכונים וגו' כי ביום השלישי ירד יי' וכתיב ויאמר יי' אל משה רד העד בעם פן יהרסו אל יי' לראות

וכתיב וגם הכהנים הנגשים אל יי' ומזה עוד שם. ולכל זה יש ענין נפלא בנשמת התורה אין בזה שנוי ותמורה:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ב ס' ע"ב) ויאמר אם שמע תשמע לקול יי' אלהיך וגו' ויאמר דא מלכא קדישא ומאי אמר אם שמע תשמע לקול יי' אלהיך דא כנס"ת ישראל והישר בעיניו תעשה דא צדי"ק והאזנת למצותיו דא נצ"ח ושמרת כל חוקיו דא הו"ד כיון דעאלו באלין הא מאטו למלכא קדישא לבתר מה כתיב כל המחלה וגו' כי אני יי' רפאך דא מלכא קדישא עד כאן. ואני תמיה למה יקשה שנוי הלשון הבא בדברות על הרב ז"ל, אחר שכתב האמת בפסוק ואל משה אמר עלה אל יי' ובפסוק ונגש משה לבדו אל יי. וכן בכאן באלה הדברות לא נמנע לדבר באופן ההוא עצמו והכל הוראה על הייחוד הגמור כי זה הוא התכלית המכוון במעמד ההוא, ולהעמידנו עליו חרד אלינו את כל החרדה ההיא הנוראה והחיינו וקיימנו והגיענו אל המעלה הנפלאה היא מעלת הנבואה:

וסוד הענין כי השני דברות אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום מפי הגבורה ודאי כי פי הגבורה הוא המדבר בסוד וידבר אלהים ואין אלהים אלא דיין והוא הקול אשר השיגו ישראל שבו כל הקולות והשם המיוחד בקרבו הוא ושמו אחד. ולהורות על זה הייחוד ולהשרישנו בו כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו, באו שני הדברות בלשון מדבר בעצמו ואחר שהשלים אלו שהם העקר באלהות בקבלת מלכותו וייחודו וסקל הדרך מאבני המכשול והטעות, התחיל בדבור השלישי לא תשא את שם יי' אלהיך וידוע מדרך האמת כי השבועה לשם הגדול נוגעת ופי הגבורה פי יי' מזהיר על השם הגדול שלא ישאוהו לשוא וגם כן לפי שה"א אחרונה מכלל השם כי אין ייחודו שלם אלא בה והיא אלהי ישראל ולהורות על זה אמר את שם יי' אלהיך והכל בכלל, ואחר זה לא נמנע מלומר כי לא ינקה יי' את אשר ישא את שמו לשוא כי אין שם בית מיחוש, ובדבור זכור אמר שבת ליי' אלהיך והשבת כולל כבוד יום וכבוד לילה זכור ליום ושמור ללילה ולהורות זה היה צריך לומר כן ועוד שהיה לו לומר בסוף וינח ביום השביעי והשם הגדול נח בשביעי ושבת בו כטעם וישבות ביום השביעי, וכתיב כי בו שבת וכענין שכתבתי שם בסייעתא דשמיא. ובדבור כבד את אביך ואת אמך. וכבר אמרו רז"ל אין אביך אלא הקב"ה ואין אמך אלא כנסת ישראל ולזה אמר בסוף אשר יי' אלהיך נתן לך והכל בסוד הייחוד בהיכל הקדש פנימה, וגם אם בנגלה יראה כאלו אמצעי ידבר כבר התבאר כי כן דרך התורה במקומות הרבה והנה בנסתר שהוא האמת המכוון והוא נשמת התורה הוא עצמו ידבר וכענין שבארתי. ומבקשי יי' יבינו כל. עד כאן הגיע מה שרציתי לבאר בסתרי היום הגדול והנורא יום מתן תורה. ונשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק לה

זה יסוד התורה כלה יציאת מצרים וזה היה עיקר ושרש אל קבלת מלכות שמים וחול ענין האלהי עלינו כמו שבא זה כפול ומכופל בהרבה מהמצות כי נצטוינו בהם לזכרון הנס ההוא, והוא יתברך תלה קבלת אלהותו עלינו בו אמר כי אני יי' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים וכתיב אני יי' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים, ועל יסוד זה בנה כל בנייני ובו התחיל לקיים אלהותו עלינו דכתיב אנכי יי' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו' ובו תלה קבלת גזירותיו, ובמכילתא אמרו לא יהיה לך אלהים אחרים על פני למה נאמר לפי שנאמר אנכי יי' אלהיך, משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עלינו גזירות, אמר להם לאו כשתקבלו מלכותי אגזור עליכם גזירות שאם מלכותי אינכם מקבלים גזירותי היאך אתם מקיימים, כך אמר המקום לישראל אנכי יי' אלהיך לא יהיה לך אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים, אמרו לו הן כשקבלתם מלכותי קבלו גזרותי עד כאן, הרי קבלת הגזירות תלויה בקבלת המלכות והכל תלוי ביציאת מצרים. וזה כי שם התאמת להם ממה שראו משנוי מנהגו של עולם ומשדוד מערכות עליונים ותחתונים כי הוא שד"י כי די במציאותו ואלהותו והוא היכול בלתי בעל תכלית ולזה חל עליהם הענין האלהי במצרים כי הארץ ההיא נבחרה לפרסם בה אלהותו ויכלתו ואמר הנביא ע"ה בשמו יתברך ואנכי יי' אלהיך מארץ מצרים:

ובמדרשו של רשב"י ע"ה (ח"ג פ"ד ע"ב) וכי מארץ מצרים הוה להו מלכא ולא מקדמת דנא והא כתיב ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את כל אלהי הנכר וגו' ונקומה ונעלה בית אל וגו' ואת אמרת מארץ מצרים, אלא מיומא דהוו ישראל בעלמא לא אשתמודע יקרא דקב"ה בר בארעא דמצרים דהוו בההוא פולחנא קשיא וצווחו לקבליה ולא אשתנו מנמוסא דילהון לעלמא, ועוד דהוו חמאן בכל יומא כמה חרשין כמה זינין בישין לאטעאה להו לבני נשא ולאו סטו מארח' לימינא ולשמאלא, ואע"ג דלא הוו ידעי כל כך ביקרא דקב"ה אלא הוו אזלין בתר נמוסא דאבהתהון ולבתר חמו כמה אתין וכמה גבוראן ונטל לון קב"ה לפולחניה, ובגין דכלהון חמו בעיניהון כל אינון אתין וגבוראן אמר ואנכי יי' אלהיך מארץ מצרים דתמן הוה באתגליא יקרא דילי אפין באפין, ולא תימרון אלהא אחרן דהוה ממלל עמנא אלא אנא הוא דחמיתון בארעא דמצרים אנא הוא דקטלנא בשנאיכון בארעא דמצרים, אנא הוא דעבדנא כל אינון עשר מחאן בארעא דמצרים ובגיני כך ואלהים זולתי לא תדע דלא תימא דאחרא הוא אלא אנא הוא כלא עד כאן:

הנה האבות ע"ה היו ראש האמונה ויסודה ואמנם יעקב אבינו ע"ה מבחר האבות מטתו שלימה והוא תקן האמונה יותר מאבותיו כי בער עבודה זרה והעביר רוח הטומאה בתחלה, וזה עיקר גדול לתקון האמונה ואח"כ חל הענין האלהי וקבלת מלכות שמים במקומו הראוי, ועדיין לא היה השלמות כי לא נגלה הקב"ה לפרסם מלכותו ולהודיעו לכל באי עולם על ידי מסות גדולות ואותות ומופתים בשנוי מנהגו של עולם כי אם במצרים, ויעקב הוא הראשון אשר התחיל לפרסם זה אבל ביחידים, כי לא הגיע זמן השלמות עדיין אבל עשה סימנים למה שעתיד הקב"ה להשלים כי על הדרך ההוא נשלם ונודע מלכותו, בתחלה בער האמונות הנכריות והדעות הזרות על ידי נוראותיו אשר עשה במצרים והעביר השקר ורוח הטומאה ואחר חל הענין האלהי, והודיע לכל באי עולם כי הוא אלהים אמת ומלכותו בכל משלה וזה ראשית קביעות האמונה והאמת על ישראל במצרים אשר שם נתפרסם כל זה על השלמות, ולזה היה התחלת קבלת המלכות והאלהות עליהם שם אז לא קודם, ולזה חייב ואמר ואנכי יי' אלהיך מארץ מצרים ושלל ואמר ואלהים זולתי לא תדע כי מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו ומי אשר לו היד החזקה והיכולת העצום להודיע שמו ולפרסם מלכותו בשדדו עליונים ותחתונים זולתו אין אלהים, ואחר שהודעה כזו אין שום כח ואל יכול עליה גם אתה אלהים זולתי לא תדע כי אין ראוי לך לדעת ולהכיר כי אם למי שלו היד העליונה להודיע שמו ואלהותו נגד כל אלהים כי בכל אלהי מצרים עשה שפטים ומי בהם יכול להודיע כחו ולהנצל מידו, ומזה תדע כי מושיע אין בלתי כי מצרים בחכמתם ובכשופיהם בכח עליונים ועליוניהם אסרו את ישראל לבל יצאו מתחת רשותם ומשעבודם לעולם, כי כחם כן חייב ולזה היה נמנע לצאת מעבודתם לדורות עולם בכח ובחק שום נברא עליון ותחתון לולא שנגלה המלך הגבור ושדד הכל ואבד ושבר דלתות נחשת ובריחי ברזל והפך משרשם ההרים החזקים והגדולים, מבכור פרעה עד בכור השבי והם הכחות עליונים ותחתונים כידוע לחכמי לב אשר מחמתם נאסרו ישראל במאסר שעבודם והושיעם תשועת עולמים, והודיע בכחו זה כי מושיע אין בלתו ואחר שסדר המערכות כלם בעליונים חתונים, היה מחייב שעבודם שם באין הפסק לעולם ונהפוך הוא כי הוציאם ממנו לחירות עולם, ראוי אם כן כנגד זה כי זכרון נפלאותיו ונוראותיו לא יעבור מתוך היהודים ולא יסוף מזרעם כל ימי עולם, וזה טעם למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך כי עם כל הדורות ידבר ולקיום כל זה נתחייבנו בקבלת מלכותו וגזירותיו שישאר טעמו בפינו ורישומו נכר בכל איברינו הגיית התורה וקיום מצותיה

תמיד יומם ולילה לא נחשה, וזה טעם והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יי' בפיך כי ביד חזקה הוצאך יי' ממצרים:
הנה כי תורה ומצותיה נתנו בפינו ובגופנו לזכור כי ביד חזקה הוצאנו יי' ולא אחר ממצרים. נמצא יציאת מצרים סוד ויסוד כל המצות. ובידינו כיד אלהינו הטובה עלינו לבקש בינה ולמצוא טוב טעם ודעת במצות כלל ופרט בענין יורו על יציאת מצרים דבור דבר על אופניו. ועם שמה שכתבנו עקר גדול ואמת וטעם משובח מספיק:
הנה עוד זאת ישוטטו הלבבות ורעיוניהם לבקש את דבר יי' כי ישתוממו על זה לאמר הלא קויים וקובל ואין לנטות ימין ושמאל כי זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל ולא אחרת, ומצותיה אשר צונו ולא זולתם הכל דבר מכוון לעצמו והוא צורך גבוה לא צורך הדיוט בלבד לתקון הכבוד ועל הדרך שבארתי בספר תולעת יעקב ובזה הספר בסייעתא דשמיא ואיך אם כן יבאו זכר ליציאת מצרים ואם לא גלו אם ובניה שם האם נאמר כי אין מקום וצורך אל זאת התורה ואל מצותיה חלילה וחולין הוא לנו להאמין זה, כי כבר קבלו אבירי הרועים כי התורה קדמה לעולם לגלות ולהודיע כי אינה תלויה בזמן ולא במקום ולא בשום דבר אחר זולתה כי היא מכוונת לעצמה, ולזה אמרו כי היא שם יי' ממש ולכן על כל זה חל על המאמינים חובת ההשתדלות לבקש אמת מפי יודעיה ומקבליה כי מאתם תורה תצא ועמם חכמה תמצא כי הם אשר עלו עיר גבורים והורידו עוז בבטחה ובשלום:
ואומר כי יסוד היסודות ועמוד החכמות לדעת ולהבין כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו ולעמוד על עיקר זה צריך לדעת כי קודם הגלות הכבוד העליון סוד יי' אלהים, היו כל הדברים גנוזים ומיוחדים במחשבה הסתומה וכל הנתיבות ואותיות ומאמרות עם נשמות וכחות אור וחשך וטוב ורע וכל ההפכים שם היו מעורבים כדמיון הכסף והסיגים המעורבים יחד והכל במקור אחד אשר ממנו כל ההפוכים, כי כן הטוב והרע עם היותם דברים הפכיים מעורבים ברצון הנפש ובהתברר הרצון, יראה שהטוב הוא עקר הרצון ואין הרע כי אם לשלמות הטוב ולחזקו ולקיימו נמצא כי הכל ממקור אחד נחצב, ולפי שאין היכר בכבוד בהיות הדברים על תכונה זו, בא הרצון הנעלם הפשוט לבנות היכל לכבודו ונאצלה אם הבנים עם כל אלה הדברים בה נכללים והיא סוד מצרים העליונה כי בה היו כל ההפוכים מצרנים ומעורבים אלו באלו, ומשם הוקבעו כל אחד במקום הראוי לו האור והטוב במקומו והחשך והרע במקומו והנשמות הקדושות והטהורות נבדלו מן הנשמות הטמאות ונתפשטה המחשבה והוברה ונודע כי הטוב עקרה והנתיבות והאותיות נבדלו ונודעו בעצמם והאמת אשר היה נעלם ונסתר ומעורב בשקר, נבדל

ונגלה ונראה וזה מבעל האמת יתברך גבורה רבה ויד חזקה ובזה נתנה גאולה וחירות לכל הדברים, ונודע באמת כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו:

והנה היתה יציאת מצרים העליונה מוכרחת ומחוייבת לדעת ולהכיר זה ולפרסמו, והנה הנשמות ועודן במחשבה משם קבלו התורה וסוד זה כי באו כלולות ומצויירות מכ"ב אותיות התורה. ולולא יציאת מצרים העליונה והתפשטות המחשבה, לא היה שום דבר ולא נבראו עליונים ותחתונים ולא נודע האלהות ולא היה הכר בכבוד. והנה זה לעומת זה עשה האלהים והביא בגלות מצרים שרשים וענפים בדוגמא עליונה ונתערבו שם גוי בקרב גוי טהור וטמא טוב ורע אור וחשך ישראל ומצרים עד שנגלה עליהם הקב"ה להודיע שמו ולפרסם אלהותו על ידי המסות הגדולות והאותות והמופתים, ובם המציא גאולה וחירות לישראל והבדילם מן העמים וצרפם וטהר וזקק אותם מן הסיגים המעורבים בהם, ולקחם והבדילם להיות לו וכמו שכתוב או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי גוי מקרב גוי ודאי וכתיב ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי והובדל והופרש האור מן החשך והטוב מן הרע והוקבע כל אחד במקומו הראוי לו והכל בדוגמא עליונה, גאולה וחירות כנגד גאולה וחירות יציאת מצרים למעלה ויציאת מצרים למטה גאולת נשמות למעלה וגאולת הגופים למטה ויובל היא שנת החמשים שנה המוציאה אלו ואלו לחירות, הה"ד וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים וחמשים כתיב בכח חמשים שערים יובל היא שנת החמשים, בה יצאו עבדים לחירות, ולזה נזכרה יציאת מצרים חמשים פעמים בתורה ואחר צאתם ממצרים, לחמשים יום קבלו התורה הכלולה מחמשים שערי בינה, הנה הנשמות קבלו התורה למעלה והגופים כנגדן למטה, זה לעומת זה ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים ולא קבלו התורה, ומי הגורם לקבלת התורה יציאת מצרים למעלה ולמטה נמצא אם כן יציאת מצרים יסוד התורה והמצות, והכל לזכר יציאת מצרים עליונה ותחתונה וסבה ראשונה והגורם הגדול ליציאת מצרים למטה ולקבלת התורה הנה היה התפשטות המחשבה העליונה בגלוי הכבוד העליון, וזה סוד יציאת הכל ממצרים העליונה נמצא זה אם כן סבת נתינת התורה והמצות וראוי אם כן שיהיה הכל זכרון ליציאה ההיא ולהתפשטות ההוא. והמבין עיקר זה שכתבתי בסוד זה הענין יבין כי דבר צדק ואמת הוא שיהיו התורה והמצות זכר ליציאת מצרים והם עם זה מכוונים לעצמם אינם נתלים בשום דבר, אבל כל הדברים למעלה ולמטה תלויים בהם ולכן היו הסגולה הנפלאה להוריד ולהשרות עליונים למטה ולהעלות תחתונים למעלה

והם הגורם הגדול בדבקות הצורות וייחודן אלו באלו נמצאו זכר כל הגאולות והחירות הנפלא. וזה מה שרציתי להוכיחו ובו נשלמה הכוונה בזה הפרק:

פרק לו

היחוד שהתבאר עניינו בחלק הראשון מזה הספר, הוא הדעת את יי' ולזה התכלית נברא האדם והושם בזה העולם להשלים סוף המחשבה במעשיו הטובים, כי זה העולם עולם המעשה כנגד ה"א אחרונה שבשם כמו שהתבאר ובהיותו עובד ועושה כל מעשיו בעצת התורה ורשיונה על הכוונה הראויה שהתבאר עניינה בחלק השני מזה הספר, הנה הוא בכחו זה קושר ומייחד סוף המחשבה בראשיתה ולזה נברא ונעשה בדמות הכבוד העליון ובדוגמתו לעוררו בהתעוררות עבודתו עבודת האמת והצדק כפי דרכי התורה אשר הם התקון וההכשר אל זה ההתעוררות, כי לתכלית זה בא האדם השלם והשם מכריע בין עליונים ותחתונים לשקלם וליחדם בכח מעשיו, והנה הוא בהיותו משלים זה סבה ראשונה שיתיחד השם הגדול בכבודו וזה הוא ההתפארות שהקב"ה מתפאר בעבודת עבדיו הם היודעים שמו העובדים מאהבה, וכענין שהתבאר בפרקי האהבה בסייעתא דשמיא והוא העובד על זה הדרך, עליו שנו חכמים ע"ה רע אהוב אוהב את המקום ואמרם אהוב לרמוז כי התפעל מן האהבה ההיא וכוונתו בה בשלמות עד שהוא והאהבה ההיא דבר אחד יחשב והרי זו הכנה נפלאה, ובזה תכונן עבודתו מצד ההתפעלות עד שיהפך לאוהב נאמן למקום ותתפשט זאת האהבה אל הבריות, ובמה יודע איפה אם לא בשיאהב את המקום על הבריות כי האוהב הנאמן מרבה אוהבים לאהובו משתדל שיהיו כלם אוהבים למקום כמוהו:

ואמרו בספרי ואהבת את יי' אלהיך אהבהו על הבריות כאברהם אביך ובסוף יומא שיהא שם שמים מתאהב על ידיך, ובשוחר טוב ארחמך יי' אחבבך על בריותיך ואמרו בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע ויצר הרע שונא הוא ובעבודתו השלימה מייחדו ביצר הטוב ומהפכו לאוהב והרי הוא אחד בכל חלקיו ואין בו צד חולק ולא מנגד למקום ברוך הוא, וזה תכלית האהבה והרי זה מדמה הצורה ליוצרה אחד באחד יגשו, ובתורת כהנים ואהבת לרעך כמוך ר' עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה דעלך סני לחברך לא תעבד ועם שנגלהו אמת, נסתרו צדק מצודק יורה על מה שכתבנו וכפלנו הרבה מסתרי העבודה ושלמות הכוונה בה, וזה, כי האדם ירצה מאוהבו שתהיה אהבתו אליו שלימה וזה יגיע כשלא יאהבנו לשום תכלית לא לתקות גמול כי איש כזה אינו אוהב כי אם את עצמו לא את רעהו כשמקוה ממנו תגמול אהבתו, כן ועל זה הדרך צריך שתהיה

אהבתו לרעהו ואמרו ז"ל רעך ורע אביך זה הקב"ה וזה לעשות מעשהו מעשה התורה והמצות והעבודות:

ואמנם בענין המניעה מעבור על רצונו ולעשות הדברים שהם שנואי נפשו וכמו שהם שנואים אליו מצד שהם הרע בעצמם וצריך להרחיקם מזה הצד, כן צריך להרחיקם ולשנאם שלא לעשותם לרעהו, לא מיראת שום רע שיגיעהו מאתו כן ועל זה הדרך צריך האוהב את המקום הרע האהוב הנזכר להרחיק ולשנא הדברים והעברות שנואי נפש המקום ב"ה שהזהיר עליהם בתורתו, לא מיראת ענשם כי אם מצד שלא ישער בעצמו שיהיה בו צד חולק ומנגד עליו שלא יעבור על רצונו, וכמו שאמרו שלא יהא לבך חלוק עליך וזה כלל גדול בתורה ודאי כלל הייחוד שהוא כלל התורה כולה ותכליתה וכמו שהתבאר, והקדוש ר' עקיבא בעל זה המאמר ע"ה הוא היה בעל הנסיון בכל זה נאה דורש ונאה מקיים מסר עצמו על קדושת השם מאהבה והוא הייחוד הגמור ויצתה נשמתו באחד וזה לתכלית השלמות שבא להשלים ברוחו ונשמתו סוף המחשבה העליונה סוד הקדושה והייחוד ובגופו בסם והמתיק נרתק המחשבה ההיא נרתק לנרתק, וזה כסוד הקרבנות ידוע לחכמי לב ולא היה לבו ע"ה חלוק עליו כי אם מיוחד בכל חלקיו ולזה קדש את השם, וכמו שכתוב ונקדשתי בתוך בני ישראל וזה רע אהוב ונזהר ושנא מה ששנא רעהו ולא חלל שמו וכענין ולא תחללו את שם קדשי, עד כאן יגיע תכלית אהבת הרע לרעהו להסיר המסך המבדיל בין שניהם, כדי להראות עמו פנים בפנים להדבק בו דבוק נאמן, ולזה ימסור גופו המעכב זה הדבקות להזבח לפניו ותהיה רוחו דבקה ברוח רעהו משיקות אשה אל אחותה והיו שניהם כלל אחד וזה כלל גדול בתורה:

בן עזאי אומר זה ספר תולדת אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אתו, זה כלל גדול מזה, בן עזאי העלה זה התכלית עד רום המעלות, והנה הוא ע"ה גלה במאמרו זה על כל מה שבארנו בזה הספר מתקון האדם ובנינו שהיה לתבנית ודמות הכבוד לתקנו, ולזה נעשה בדמות אלהים וכל תולדות האדם שהם מעשיו הטובים ותורתו כלם מכוונים נזכרים ונעשים להשלים זה התקון הנפלא אשר לזה נברא ונעשה האדם והושם בו זה הכח מכל נברא זולתו, ולזה היה כלל זה גדול מכלל רבי עקיבא ע"ה שהוא לא התנה בכללו אלא שיאהב את רעהו כמוהו:

והנה האדם קרוב אצל עצמו וכל מעשיו מכוין בהם לעצמו ולתועלתו וכענין ויודוך כי תטיב לך, והוא ע"ה למד דעת את העם שתהיה אהבתם לרעיהם כאהבתם לעצמם, ומה שישנא ויתועב לעצמם ולא יעשוהו להם שגם לרעהו לא יעשוהו ועד כאן תגיע מעלת האהבה לדעתו ע"ה, והיא האהבה אשר יאהב השלם למקום שהוא הרע האמיתי, אבל

שיאהב את רעהו יותר ממה שיאהב את עצמו ותגדל ותעלה זאת האהבה עד שיכוין בכל מעשיו תועלת רעהו וכבודו לבד עם שלא יכוין לעצמו בזה שום תועלת ולא שום כבוד, עד שישער שאם יגיעהו נזק או חסרון כבוד כדי להועיל לרעהו לא ימנעהו זה מהועיל לו הנה זה לא שמענו מכלל ר' עקיבא ע"ה:

ובן עזאי בא ולמד על זה ואמר כי כזאת תהיה אהבתו לרעהו, כי הואיל ונעשה בדמות אלהים צריך לנהוג עם רעהו כמו שצריך לנהוג עם מי שנעשה בדמותו, כי בהיותו עושה כן הנה עם האלהים הוא עושה ושלמות כזה מצאנוהו על נכון באדון הנביאים הרועה הנאמן ע"ה, כי בכל דרכיו עם ישראל היה מכוין לתועלתם וכבודם עם שהיה איפשר שיגיע לו מזה נזק וחסרון כבוד, ולא היה חושש לזה לאהבת ישראל שהם עשויים ומסודרים בדמות אלהים, והם צבאותיו ובניו ובן המלך הרי הוא כמלך. וכמו שיוכיחו ענייניו עמהם, ובפרט במעשה העגל שנאמר ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול, והוא ע"ה לא חשש לזה ובקש רחמים עליהם שאמר שם מיד ויחל משה את פני יי' אלהיו ויאמר למה יי' יחרה אפך בעמך וגו' ואמר ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא וגו', ועם שהם היו בעוכריו וגרמא בנזקין במי מריבה, לא נמנע בשעת הצורך לבקש תועלתם וכבודם, וכמו שכתוב יפקוד יי' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה וגו', זה הכלל כל מנהגו עמהם כמנהגו עם המלך לתועלתם וכבודם לא להנאת עצמו ולתועלתו ולא לכבודו כלל:

כן על זה הדרך צריך שתהיה כוונת העובד השלם בעבודתו ליוצר נשמתו, וזה שכל עבודתו בתורתו ומעשיו הטובים תהיה מכוונת מול תקון הכבוד והייחוד העליון בעצם וראשונה, ולא יכוין בעבודתו לעצמו כלל לא שום תועלת ולא שום כבוד, אבל כוונתו בעבודתו תהיה לתכלית שיתיחד השם הגדול בכבודו והוא צורך גבוה לא זולת, וכמו שהתבאר בחלק השני מזה הספר בסייעתא דשמיא, וזה כל האדם וזה תכליתו בבריאתו, ולזה נעשה בדמות אלהים כדי שיהיה בו הכח והספק אשר ביד אלהים עליון בזה, וכמו שכתוב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו', ועל הדרך שהתבאר סודו בפרק י"ז מהחלק הראשון מזה הספר בסייעתא דשמיא:

ולהורות על סוד זה אמר בן עזאי בדמות אלהים עשה אותו זה כלל גדול מזה, והוא ע"ה היה מוכתר בכתר זה השלמות כנראה ממה שהיה אומר חשקה נפשי בתורה, וזה יורה על תכלית הדבקות ומזה היתה עבודתו על הדרך אשר בארנו:

וזה אמנם יושג ויושלם בעסק התורה מאהבה וחשק, ולזה התכלית הושם האדם בזה העולם שהוא כנגד ה"א אחרונה שבשם סוף המחשבה העליונה, כי בעבודתו על הדרך

ההוא קושר ומייחד העולמות ובהשלימו הכוונה בעבודתו בזה העולם הרי העבודה ההיא נוגעת עד הלב, וכאלו תוקע העבודה בסוף המחשבה ומשלימה ולזה היה זה העולם עולם המעשה וזה שקול העולמות ושכלולן אלו באלו וייחודן אלו באלו מצד העבודה הנעבדת בזה העולם כאלו עובדה בסבתו שהוא סוף המחשבה העליונה, והרי העובד הזה בזה העולם דוגמת הצדיק יסודו של עולם המשלים בין העליונים לו ובין הכלה הכלולה וקושר סוף המחשבה בראשיתה והוא שלום הבית, כן בדוגמא זו הצדיק השלם למטה קושר ומייחד זה העולם בסבתו למעלה בעבודתו השלימה, והאיש אשר כזה אות ומופת בעולם והוא המוריד עליונים למטה, והוא סבה שתשרה השכינה בעולם הזה ונשלמה הכוונה בבריאה ושלום בכל כי נשלמה התאוה:

וזה סוד אמרם ז"ל נתאוה הקב"ה שכשם שיש לו דירה למעלה שיהא כך דירה למטה, והעובד השלם סבה שיהיו דיורים התחתונים כדיורים העליונים והב"ה מניח העליונים ושורה בתחתונים, וכאמרם ז"ל אם בחוקותי תלכו מה כתיב שם ונתתי משכני בתוככם, אם תקיימו מצותי מניח אני את העליונים וארד ואשכון ביניכם, שנאמר ושכנתי בתוך בני ישראל, למדנו כי קיום המצות הגורם הגדול להשכין השכינה למטה, וכששוכנת למטה היא הראיה ששוכנת תחלה למעלה:

וזה סוד הייחוד השלם שהוא תכלית כל העבודות, והרי צדיק הגורם זה למטה בדוגמת הצדיק שהוא השלום למעלה, והרי זה למטה מטיל שלום בעליונים ובתחתונים והיא ההסכמה ביניהם והיותם שקולים ומיוחדים אלו באלו, וזה סוד או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי אמר, כי השלם הוא המחזיק במעוז העליון שהוא ייחוד השם הגדול בכבודו, אשר זה יושלם בעסק התורה וקיום המצות שהם העוז והמעוז להיותם סבה אל הייחוד שהוא המעוז אל העליונים, ועל הכוונה השלימה שהתבאר עניינה, ולזה הקדים יעשה בתחלה ואחר כך שלום לי, והעשייה הוא התקון וההכשר שצריך להקדים אשר בסבתו ישתלם הייחוד, והיא העבודה השלימה שהיא סבת הייחוד ונתינת שלום מחובר ומיוחד בארץ:

וזה סוד יעשה שלום לי יתקן כדי שיהיה שלום לי, והרי שלום והסכמה וייחוד בעליונים תחלה ואחר כך שלום יעשה לי בתחתונים ושלום בכל, והיא ההסכמה בהיות עליונים ותחתונים בשקול וייחוד אחד, ולפי שאין הפסק אל הייחוד סיים בעשייה כמו שהתחיל בה, והוא אמרו שלום יעשה לי יחזור ויעשה בענין שלא יהיה הפסק בייחוד ובשלום, ולפיכך היה עסק התורה וקיום מצותיה סבת ייחוד השם הגדול בכבודו:

וכבר כתבתי כי התורה הוא השם הגדול והמצוה שכינת עוזו, וכן אמר המאור הקדוש רשב"י ע"ה בספר התקונין (ח"א כ"ד ע"א) הקב"ה הוא התורה, והמצוה היא השכינה, אשרי חלקו של מי שמייחד אותם והעסק בהם הוא ייחודם, והוא סוד באלהים נעשה חיל ומצות עשה הם הכנפים שבהם פורחת היונה תמה באויר הידוע להתייחד שם, כי הם הנותנים לה כח לעוף השמים הידועים, ובפרק במה טומנין אלישע בעל כנפים אמר לו מה זה בידיך, אמר לו כנפי יונה כנפי יונה ודאי והוא הדין לכל מצות עשה שהם כנפים ליונה תמה, ועוד שם מה יונה זו כנפיה מגינות עליה, אף ישראל מצות מגינות עליהם:

ובפרק הרואה מה יונה אינה נצולת אלא בכנפיה אף ישראל אינן נצולין אלא במצות, והכוונה לומר שהמצות הם כנפי יונה, וכשישראל מקיימים אותם ועוסקים בהם הם נותנין און ועושים חיל בגבורה, סוד אם הבנים לפרוח בהם באויר השמים ובכחם נפרדת ממצרים המציקים לה ולבניה, וזה אמרם מגינות ומצילות כי בכח הכנפים נצולת מכף מעול וחומץ ועולה בהם בכח העופפות להתייחד עם דודה ואור עיניה, וצריך שיהיה העסק בשניהם בתורה ובמצות להגות בתורה כנגד השם הגדול, ולקיים המצות כנגד שכינת עוזו, וזהו הייחוד הגמור, ובזולת זה אין הייחוד שלם להעיד, כי אין ייחוד השם הגדול שלם אלא בה, ואין רשות ליחדו כי אם בשכינת עוזו, דכתיב כי אם בזא"ת יתהלל המתהלל, וכתיב בזא"ת יבא אהרן וגו', וכתיב אנה הלך דודך היפה בנשים אנה פנה דודך ונבקשנו עמך:

והסוד השכל וידוע אותי כי הייחוד בכוונה על הדרך שבארנו הוא ההשכל והדעת את יי, וסוד זה אמרו השכל וידוע אותי ליחד השכל והדעת באת, עד שיהיו לאחדים בלא שום פרוד וזה לשון השכל וידוע אותי, ובאר ואמר שהדרך לזה הייחוד היא התורה שהיא נכללת ומיוחדת בשני חלקיה שהם מצות עשה ומצות לא תעשה, והיא אחת בהם תורת אמת תורת יי' תמימה מתויימת בעצמה ושלימה ומתיימת ומשלמת את השם, כלומר סבת ייחודו והוא אמרו כי אני יי' עשה חסד משפט וצדקה בארץ, אמר כי כבר סדר ותקן דרך אל זה ההשכל והדעת אתי, והוא חסד שמשם מצות עשה משפט שמשם מצות לא תעשה ושניהם מצודקים ומיוחדים בצדקה שהיא תורת אמת הנכללת מהם ומתיחדת בהם, והיא השלום המשלים ומסכים ביניהם כידוע לחכמי לב, וכלם פועלים בארץ חפץ ומתיחדים בה, והיא נכללת מהם ומתיחדת בהם, כן ועל דוגמא זו צריך שיהיה העסק בהם להשלים בהם הייחוד שהוא החפץ העליון המכוון בתקונם וסדרם, והוא אמרו כי באלה חפצתי נאם יי, כלומר הייחוד שהוא חפצי נשלם ונגמר באלה והכל נאם יי'

ודברו, והוא סוף מה שינאום וידרוש מן העובד השלם כפי מה שקובל בזה מן החכמה, והוא אמרה סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם: ועניינו כך סוף דבר הדבור והנדרש מכל מה שכללו הספר הזה הנשמע והמקובל מחכמת שלמה סוד ה"א אחרונה, וכבר קובל כי כל ספריו ברוח הקדש נאמרו, תכלית הכל את האלהים ירא כמו את יי' אלהיך תירא, וידוע כי היראה מקור מצות לא תעשה, ונכללו בעשה באמרו את האלהים ירא להורות על הייחוד, ואת מצותיו שמור ובכל מקום השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה,ואמר ואת מצותיו שמור לכלול מצות עשה בשמור שהוא לא תעשה להורות על הייחוד, כי הכל ממחצב אחד נחצבו כן:

ועל זה הדרך צריך הכוונה בעשייתם ובקיומם, והוא הייחוד על הדרך ההוא עצמו אשר בארנו והוא שלמות הרצון והחפץ העליון הנדרש מכל האדם, ואמר כל ואמר האדם, להורות על העובד השלם המשלים זה התכלית, כי הוא בדוגמא עליונה והוא הצדיק הנקרא כל גם זה למטה הוא הכל וכלל הכל, והוא האדם הידוע אשר ישא כל זה הכבוד להיותו למטה משלים הייחוד והחפץ העליון כדמות צדיק של מעלה אשר הוא שלמות הייחוד העליון, וזה סוד כי זה כל, והרמז בהם אל יסודו של עולם והאדם השלם יקר בשמו, הואיל והוא מתקן הכבוד ומשלים הייחוד כמוהו והוא סוד כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, ועל הדרך שכתבתי במקומו בסייעתא דשמיא, וכשהתקון נשלם על הדרך אשר בארנו, הנה השם הגדול מיוחד בכבודו בשלמות הייחוד, ואז השמן הטוב והאור יורד ומדליק את נרות המערכה:

וזה סוד ויהי נעם אדני אלהינו עלינו, והוא השפע הבא מנעמי ביום כלת משה להקים את המשכן כשנכנסה הכלה הכלולה לחופה והכרובים פניהם איש אל אחיו כמער איש ולויות ונגמרה מלאכת עבודת הקדש והביאו את המשכן אל משה, והוא סוד עליית הארן אל בית שמש ויברך אותם, אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם, מיד אמר ויהי נעם אדני אלהינו עלינו והרי הוקם המשכן למטה ומשכן אחר הוקם עמו למעלה, ושרתה שכינה למטה והשכינה העליונה למעלה בסוד הנעם העליון:

ולזה אמר תפלה זו בגמר מלאכת עבודת הקדש והקמת המשכן הוא הייחוד השלם בסוד ויביאו את המשכן אל משה והברכה שורה על דבר שלם סוד זכר ונקבה בייחוד שלם, והוא סוד ויהי נעם יי' אלהינו עלינו הנעם העליון הוא האור הבהיר בא ושורה עליהם בהיותם בייחוד אחד, ואמרו ומעשה ידינו כוננה עלינו, לרמוז שהתקון ההוא יושלם ויכונן במעשים אשר נעשה שיהיו מכוונים מלמטה נגד שרשיהם למעלה בדמותם

כצלמם, ובהיותם על זה השלמות אז כוננה עלינו במעשים ההם, אתה אדני אלהינו התקון ההוא באופן יעלה כאלו אנחנו כוננוהו בידינו:

ולפי שאם באולי שגינו בסדור התקון ההוא כי לא היו המעשים מכוונים בשלמות נגד התקון ההוא להיותו בדמותו בצלמו ושגיאות מי יבין אתה תשלים חסרוננו ותכונן התקון ההוא הנדרש במעשה ידינו איך שיהיו קח הטוב שבו והעלם עיניך מן השגגה והחסרון, והוא אמרו עוד ומעשה ידינו כוננהו. ובזה נשלמה הכוונה בזה הפרק ובו נסתמו דברי זה החלק ונחתם ספר מראות אלהים הכולל ד' חלקים המיישרים את האדם בעבודת הקדש. בעזרת נאזר בגבורה ונאדר בקדש:

והיתה השלמת חבורו יום חמישי שני ימים לחדש טבת שנת חמשת אלפים ומאתים ותשעים ואחד לבריאת עולם. והתחלתי להתעסק בחבורו ואני בן ארבעים ושתים שנה וגמרתיו ואני בן חמשים שנה:

תם ונשלם חלק סתרי התורה, האל יזכנו לפאר תורה: